

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Bilimsel Yayın Ofisi
Kyrgyz-Turkish Manas University
Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies - MJSS **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MSAD**
Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı	Publication Frequency
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)	Four times annually in January, April, July, October
Yayın Türü	Publication Type
Yaygın Süreli	Serial, Quarterly
Yayın Dili	Publication Language
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça	Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ OWNERS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi *adına* *on behalf of* Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN
Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asılbek KULMIRZAYEV

BAŞ EDİTÖR EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YARDIMCI EDİTÖR ASSOCIATE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ
Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK
Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

ALAN EDİTÖRLERİ

SECTION EDITORS

Dil Çalışmaları*Language Studies*

Dr. Leyla BABATÜRK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Din Bilimleri***Theology*

Assoc. Prof. Dr. Ali YÜKSEK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Edebiyat***Letters*

Prof. Dr. Ozan YILMAZ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Eğitim***Education*

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi***Economics, Public Economics*

Assist. Prof. Dr. Cunus GANIYEV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Felsefe***Philosophy*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Güzel Sanatlar***Fine Arts*

Prof. Dr. Çağatay AKENGİN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***İşletme, Yönetim ve Organizasyon***Business, Management and Organization*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Kamu Yönetimi***Public Administration*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Medya ve İletişim***Media and Communication*

Doç. Dr. Gökçe YOĞURTÇU

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri***Accounting and Finance, Management Information Systems*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Pazarlama***Marketing*

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Psikoloji***Psychology*

Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Sosyoloji***Sociology*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Spor Bilimleri***Sport Sciences*

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Tarih***History*

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Turizm***Tourism*

Assoc. Prof. Dr. Güntekin ŞİMŞEK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Uluslararası İlişkiler***International Relations*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAY - Akdeniz University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet BEŞE - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR - Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL - Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV - Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV - Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anıl YILMAZ - Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ayşegül Asuman AKDOĞAN - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ercan OKTAY - Karamanoğlu Mehmetbey University / Turkey
Prof. Dr. Cemal SEZER - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM - T.C. Supreme Court / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA - University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK - Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI - University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY - Kilis Yedi Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan TAŞ - Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR - Erciyes University / Turkey
Prof. Dr. Hasan GÜL - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Hasan VERGİL - İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV - Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV - M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY - Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR - Eastern Mediterranean University / North Cyprus Turkish Republic
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - International Balkan University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Fatih Sultan Mehmet University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY - Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Murat TAŞDAN - Kafkas University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT - Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV - Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN - Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Recep Tayyip Erdoğan University / Turkey
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA - Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI - Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH - Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA - Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Tuncay AYAS - Sakarya University / Turkey

Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL - Trakya University / Turkey
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV - National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Elena BONTA - University "Vasile Alecsandri" of Bacau / Romania
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT - Muğla Sıtkı Koçman University / Turkey
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ - University of Portsmouth / UK
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Binali Yıldırım University / Turkey
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas University / Turkey
Dr. Bülent NAMAL - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Dr. Cıldız ÇİMANOVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REDAKSİYON

REDACTION

Türkçe

Ayşe ADIGÜZEL, Murat ATAR, Özkan ÇELİK

Turkish

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kırgızca

Venera TURATBEK KIZI, Toyçubay ÜSÖNALİYEV

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

İngilizce

Gulnara APSAMATOVA, Aida ASILBEKOVA,
Tolkun MUSAEVA, Aynura AHMADOVA,
Zarina CAYLOBAYEVA.

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Rusça

Anara BAYIZBEKOVA

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK

TECHNICAL SUPPORT

Kayahan KÜÇÜK, Yusuf GÜNDÜZ

YAZIŞMA ADRESİ

CORRESPONDENCE ADDRESS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM

CONTACTS

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI

WEB PAGE

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>
<http://dergipark.gov.tr/mjss>

SAYI HAKEMLERİ
2022
Cilt: 11 Sayı: 3

ISSUE REVIEWERS
2022
Volume: 11, Issue: 3

Abdullah Erdal TMER
Abdullah TANRISEVDİ
Adnan TAŞGIN
Ahmet Melih GÜNEŞ
Ali Ertuğrul KÜPELİ
Ali Osman ENGİN
Arzu GÜRDOĞAN
Ayfer ŞAHİN
Aytunga OĞUZ
Barış GR
Barış MUTLU
Başaran GENÇDOĞAN
Bekir TATLI
BiroL MERCAN
Celal TAŞDOĞAN
Celaleddin SERİNKAN
Cengiz CİNAR
Cevat ÖZYURT
Çavuş ŞAHİN
Damira BAIGONUSHOVA
Dastan ASEİNOV
Demet H. SOMUNCUOĞLU ÖZERBAŞ
Ebru SÖNMEZ KARAPINAR
Efe Can KILINÇ
Erkan EFİLTİ
Erkan Turan DEMİREL
Ertan TAĞMAN
Evrım İMER-ERTUNGA
Genç Osman GEÇER
Glgn BANGİR ALPAN
Gürcü ERDAMAR
Halit AŞLAR
Hasan ÇİÇEK
Hatice ALTUNOK
Hatice ÇELİK
Hüseyin ÇAKIR

İbrahim Halil SUGÖZÜ
İsmet ALTINTAŞ
Kadir YOĞURTÇU
Kayhan ŞAHAN
Mahmut Nevfel ELGÜN
Mehmet DEMİRCİ
Mehmet Kenan TERZİOĞLU
Mehmet Onur HASDEDEOĞLU
Mehmet SOĞUKMEROĞULLARI
Murat KIZANLIKLI
Muratali ABDILDAEV
Mustafa ÇELİK
Nermin ATİLA
Niyazi AYHAN
Oktay KIZILKAYA
Osman USLU
Ozdemir AKBAL
zcan ÖZKARAKOÇ
Ragıp Kutay KARACA
Recai DOĞAN
Remzi KUZUOĞLU
Seda Z YILDIZ
Serhat BURMAOĞLU
Seval AKSOY KR
Tezcan ABASIZ
Uğur ÇAĞLAK
lhak ÇİMEN
Ümit ALPEREN
Vildan COŞKUN
Yasemin ÖZDEMİR
Yasin BOYLU
Yavuz Ercan GL
Yunus Emre GÜRBÜZ
Yusuf KILIÇ
Yücel ÖZTÜRKOĞLU
Zeynep ŞİMŞİR

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences
(ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi
OAJI Open Academic
.net Journals Index

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

Central & Eastern European Academic Source
Database

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

ISAM.

TURKIYE DIYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2022

11

3

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Ercan ŐEN	Yunus Emre Şiirlerindeki Âyet İktibasları ve Tasavvufi/İşârî Tefsir Açısından Değerlendirilmesi <i>Quotations of Verses in Yunus Emre Poems and Evaluation In Terms of Sûfi/Işârî Tafsîr</i>	896 – 910
Ahmet KARAKUŞ	Bir Akademisyen'in Romancılığı Üzerine Bir İnceleme: Gül İrepoğlu <i>An Analysis on the Novel Writing of an Academician: Gül İrepoğlu</i>	911 – 922
Mustafa EREN	Nazan Bekiroğlu'nun Yûsuf ile Züleyha Romanının Olay Halkaları ve Rûya Motifi <i>Episodes and Dream Motif of Nazan Bekiroğlu's Novel Yusuf and Züleyha</i>	923 – 932
Ebru BOZPOLAT ve Mine TOPDAğI	İlkokulda Temel Algoritma ve Kodlama Eğitimine Yönelik Bir İhtiyaç Analizi <i>A Need Analysis for Basic Algorithm and Coding Education in the Primary School</i>	933 – 957
Ergün YURTBAKAN ve Tuba AYDOğDU-İSKENDEROğLU	Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Organizasyon Becerisi ve Okuduğunu Anlama Becerisinin Matematiksel Problem Çözme ve Kurma Becerilerine Etkisi <i>The Effects of Organization and Reading Comprehension Skills on Posing and Solving Problems</i>	958 – 972
Gülçin ZEYBEK ve Kasım KARATAŞ	Öğretmenlik Deneyimine İlk Adım: Öğretmenlik Uygulaması Sürecinin İncelenmesi <i>The First Step to Teaching Experience: Examining The Teaching Practice Process</i>	973 – 990
Harun ER , Oğuzhan KARADENİZ ve Merve BELGE	Okul Öncesi Eğitimde Öğretmenlerin Bakış Açısıyla Coğrafya Becerilerinin Öğretimi <i>Teaching Geography Skills from the Perspective of Teachers in Preschool Education</i>	991 – 1005

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Mehmet Arif ÖZERBAŞ, Kürşad YILMAZ, Akmatali ALİMBEKOV, Erkan EFİLTİ, Yavuz Ercan GÜL, Kadiyan BOOBEKOVA ve Argen CUMGALBEKOV	Kırgızistan'da Uzaktan Eğitime Yönelik Öğretmen Tutumlarının İncelenmesi <i>Investigation of Teachers' Attitudes towards Distance Education in Kyrgyzstan</i>	1006 – 1020
Yakup YILMAZ, Senem GÜRKAN, Emel Tuba AKDENİZ ve Sena Nur TINAZ	Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Rollerinin ve Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi <i>An Investigation of the Gender Roles and Perceptions of Individuals in Terms of Various Variables</i>	1021 – 1032
Barış MUTLU	The Construction of Modern Aesthetics from A Historical Perspective and The Opportunity of Aesthetic Life Today <i>Tarihsel Bir Perspektiften Modern Estetik'in İnşası ve Günümüzde Estetik Yaşamın İmkânı</i>	1033 – 1041
Abdulmuttalip PİLATİN	Türkiye'de Katılım Bankacılığı Tercihi: Bölgesel Bir Araştırma <i>Participation Banking Preference in Turkey: A Regional Research</i>	1042 – 1060
Ayberk ŞEKER	Gümrük Tarifeleri, Uluslararası Ticaret ve Ekonomik Büyüme ile Yolsuzluk Arasındaki İlişki: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma <i>The Nexus between Custom Tariffs, International Trade, Economic Growth and Corruption: An Empirical Investigation on BRICS-T Countries</i>	1061 – 1076
Erhan DUMAN	İktisadi Büyüme ve Tüketim Harcamaları Arasındaki İlişki: Türkiye ve Doğu Avrupa Örneği <i>The Relationship between Economic Growth and Consumption: The Case of Turkey and Eastern Europe</i>	1077 – 1086
Kübra ÖNDER	Hanehalklarının Fast Food ve Paketli Servis Hizmeti Talebini Etkileyen Faktörler: Sıralı Logit Regresyon Analizi <i>Factors Influencing Households' Demand for Fast Food and Takeaway Service: The Ordered Logit Regression Analysis</i>	1087 – 1098
Sema YAŞAR	Gelir Dağılımı ile Kamu Borçları Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri İçin Panel ARDL Analizi <i>The Relationship Between Income Distribution and Public Debt: Panel ARDL Analysis for OECD Countries</i>	1099 – 1110
Turgut TÜRKOĞLU ve Erdem BAYDENİZ	Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Disiplinlerarası Çalışmalara Konu Edilirliğinin İncelenmesi: Ebru Sanatı Örneği <i>Examination of the Subjects of Intangible Cultural Heritage to Interdisciplinary Studies: The Case of Ebru Art</i>	1111 – 1125
Hülya ÖZKAN- RIGIDERAKHSHAN	Medyanın Ulusal Kimlik İnşası Süreçlerinde Rolü/İşlevi: Tacikistan Örneği <i>The Role/Function of the Media in the National Identity Construction Process: The Case of Tajikistan</i>	1126 – 1136
Nezahat KOÇYİĞİT, Ali Aslan ŞENDOĞDU	İnsan Kaynakları Yönetimlerinin İşe Alım Kararlarında Vasıfsal İkilem <i>Skilled Dilemma in Recruitment Decisions of Human Resources Management</i>	1137 – 1151

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Emel BAHAR ve Emine Özlem KÖROĞLU	Effects of Five-Factor Personality Traits on Burnout <i>Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Tükenmişliğe Etkisi</i>	1152 – 1164
Ahmet ÖZBEK ve Mehmet Asif ALAN	Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Transferi: İSO 500 Tekstil ve Hazır Giyim İşletmeleri Uygulaması <i>Industry 4.0 Technologies Transfer: ISO 500 Textile and Apparel Enterprises Review</i>	1165 – 1178
Sema ALİMOĞLU ÖZKAN Kadir ARDIÇ ve Emrah ÖZSOY	Mütevazı Liderliğin Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Psikolojik İyi Oluşun Rolü <i>The Role of Psychological Well-Being in the Effect of Humble Leadership on Innovative Work Behavior</i>	1179 – 1191
Ahmet SELEK ve Fatih CURA	Marka Bilinirliğinin İhracat Performansına Etkisi: Konya İlinde Bir Uygulama <i>The Effect of Brand Awareness on Export Performance: An Application in Konya Province</i>	1192 – 1204
Suat BEYLUR	Muhafazakâr Düşünce ve Sosyal Değişim <i>Conservative Thought and Social Change</i>	1205 – 1217
Murat TURGUT	Hitit Savaş Dönemlerinde Dinin Kullanımı <i>The Usage of Religion in the Hittite War Periods</i>	1218 – 1233
Oktay ÖZGÜL, Yavuz GÜNAŞDI ve Betül NİŞANCI	Sargonidler Devri (MÖ 722-626) Babil Seferleri <i>Sargonyd Period BC. 722-626 Babylonian Expedition</i>	1234 – 1253
Akif GÖKÇE, Iryna YAZGAN ve Hüseyin PAMUKÇU	Lisansüstü Öğrencilerin Kent Algısı ve Tutumları: Kastamonu Örneği <i>The City Image and Attitudes of Postgraduate Students: The Case of Kastamonu</i>	1254 – 1267
Ebru ŞAHİN ve Elif DİKMETAŞ YARDAN	Physician-Patient Meeting Tools of Public and Private Institutions in Health Tourism <i>Sağlık Turizminde Kamu ve Özel Kurumların Hekim-Hasta Buluşurma Araçları</i>	1268 – 1277
Merve Suna ÖZEL ÖZCAN	Rusya Federasyonu'nun Hibrit Savaş Doktrini Bağlamında Beyaz Rusya'yı AB'ye Karşı Araçsallaştırması <i>Russia's Instrumentalization of Belarus against the EU on the axis of the Hybrid War Doctrine</i>	1278 – 1290
Ömer ÖZKAYA ve İbrahim TOPRAK	Türkiye'de Güvenlik Faaliyetleri Kapsamında Kişisel Verilerin İşlenmesi <i>Processing of Personal Data within the Scope of Security Activities in Turkey</i>	1291 – 1305
Süleyman ÖZMEN	Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan Politikası ve Bu Politikanın Dünya Siyasetinde Önemi <i>Taiwan Policy of the People's Republic of China and Its Importance in World Politics</i>	1306 – 1319

Yunus Emre Őirlerindeki Āyet İktibasları ve Tasavvufi/İşârî Tefsir Açısından Değerlendirilmesi

Ercan ŐEN¹

Öz

XIII. yūzyıl sūfî Őairlerinden olan Yunus Emre, dūřūnceleri ve temsil ettięi deęerler açısından Tūrk-İřlām kūltūründe önemli bir yere sahip, sevilen ve kabul gōren bir isim olmuřtur. Onu bu zirveye çıkaran esas yōnū ise Őirleri ve onların oluřturduęu etki alanıdır. O, Őirleriyle İřlām'ın ve Kur'ān'ın içerdięi temel ahlākî deęerleri terennūm etmiřtir. Aynı zamanda o Őirlerinde dinî-tasavvufi konuları ele almanın yanı sıra İřlām'ın kurucu metni olan Kur'ān āyetlerini ve bunların içerdięi birçok deęeri kimi zaman lafzen kimi zaman da mānen iktibas ederek pek çok Őirinde kullanmıřtır. Bu alıřmada Yunus Emre'nin kimi Őirlerindeki āyet merkezli bazı lafzî iktibaslar tespit edilmiř, ardından bu iktibaslar iřârî tefsir geleneęi açısından deęerlendirilmiřtir. Bōylelikle Őirlerinde tasavvufi sembolik dili bařarlı Őekilde kullanan Yunus Emre'nin iřârî tefsir geleneęine katkısına iliřkin bazı deęerlendirmelerde bulunulmuřtur.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Kur'ān, Őir, Tasavvufi tefsir, İktibas

Quotations of Verses in Yunus Emre Poems and Evaluation In Terms of Sūfî/Iřârî Tafsîr

Abstract

Yunus Emre, one of the Sufi poets of the XIIIth century, has an important place in Turkish-Islamic culture in terms of his thoughts and the values he represents, and has been a popular and accepted name. The main aspect that brought him to this summit is his poems and the sphere of influence they create. With his poems, he expressed the basic moral values contained in Islam and the Qur'an. At the same time, in addition to dealing with religious-sufistic issues in his poems, he used the verses of the Qur'an, which is the founding text of Islam, and many values contained in them in many of his poems by quoting them, sometimes literally and sometimes spiritually. In this study, some verse-centred literal quotations in some of Yunus Emre's poems are identified, and then these quotations are evaluated in terms of the tradition of al-Isārî exegesis. In this way, some evaluations have been made regarding the contribution of Yunus Emre, who successfully uses Sufi symbolic language in his poems, to the tradition of al-isārî exegesis.

Key Words: Yunus Emre, Qur'ān, Poem, Ishārî tafsîr, Quotation

Atıf İçin / Please Cite As:

Ően, E. (2022). Yunus Emre Őirlerindeki āyet iktibasları ve tasavvufi/işârî tefsir açısından değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 896-910.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.01.2022

¹ Do. Dr. - Afyon Kocatepe Őniversitesi İřlami İlimler Fakūltesi, ercansen@aku.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2583-1540

Giriş

Dinî-tasavvufî alanda manzum eser veren şairler, şiirlerini kaleme alırken birtakım kaynaklardan istifade etmişlerdir. Bu kaynaklar arasında Kur’ân ve hadis başta olmak üzere dinî ilimlerin farklı dalları, mitoloji, tarihî ve efsanevî olaylar ve kişiler, felsefe, tıp, astronomi ve benzeri gibi ilimler, kültür, gelenek ve görenekler yer alır.

Kur’ân-ı Kerîm’in temel kaynak olarak benimsendiği tasavvufî tekke edebiyatında ise hemen her eserde âyet ve hadis iktibaslarına yer verilmek suretiyle âyet ve hadis merkezli birçok teşbih, mecâz ve telmih kullanılmış olup bu vesileyle mana veciz şekilde ifadeye çalışılarak işlenen fikir güçlendirilmiştir. Bu süreçte Kur’ân âyetleri bazen orijinal lâfızlarıyla bazen meâlen iktibas edilmiş, kimi zaman âyetlere telmihlerde bulunulmuş, kimi zaman da Kur’ân’ın muhtelif isimleriyle sûrelerin isimleri iktibas edilmiştir (Çelik, 2001, s. 131-148; Kuzubaş, 2003, s. 101; Mermer, 2009, s. 30).

Kelime anlamı itibarıyla, “ateş yakmak için kor/köz almak, ödünç almak, ilim almak, faydalanmak” gibi anlamlara gelen iktibas, mecâzî olarak “bilgi elde etmeye çalışmak, birinin ilminden istifade etmek” anlamında da kullanılmış olup (Halîl b. Ahmed, 2003, III/352; Zemahşerî, 1997, II, 47) sözü süslemek ve manayı pekiştirmek amacıyla âyet ve hadislerden alınan parça olarak tarif edilmiştir. Diğer bir ifadeyle iktibas, müellifin başkasına ait olan bir kelamı kendi metninde kullanmasıdır (Kamil-Vehbe, 1984, s. 56; Durmuş, 2000, XXII/52; Cevdet Paşa, 2000, s. 118; Pala, 2014, s. 228-229). Kısaca iktibas, şiir veya nesirde bir âyet-i kerîmenin veya hadis-i şerîfin tamamının veya bir kısmının alıntılanmasıdır. İfadeye canlılık ve sıcaklık kazandırdığı, sözü pekiştirip güzelleştirdiği için Kur’ân veya hadisten yapılan iktibaslar edebî bir sanat olarak kabul edilmiştir (Durmuş, 2000, XXII/52; Hamevî, 2004, II/455; Hâşimî, s. 338). şiirlerde, iktibas yapılan âyet veya hadislerle tamamen veya kısmen yer verilmiştir. Bu anlamda ifadenin tamamı alınırsa bu tip alıntılara tam iktibas, kısmen alıntı yapılırsa bunlara ise nâkıs iktibas adı verilmiştir (Külekcî, 1995, s. 205-210; Cevdet Paşa, 2000, s. 118-119; Saraç, 2006, s. 274-276; Pala, 2014, 228-229). İktibasın en başta gelen şartı ise alınan âyet veya hadise dair herhangi bir işaret veya açıklamanın bulunmamasıdır. Diğer bir ifadeyle iktibasta şart, sözün âyet ya da hadis olduğu belirtilmeden aynen ya da kısmen getirilmesidir (Değirmençay, 1996, s. 113; Uzun, 2000, XXII/52-54). Âyetlerin iktibası daha çok bir düşünceyi örneklendirerek anlatma ve aynı zamanda çağrışım yoluyla hatırlatma maksadıyla yapılmaktadır. İktibas sanatından söz edilebilmesi için alıntının en az bir terkip olması şart olarak görülmüştür. Bu sebeple bir söz, âyet veya hadisten tek bir kelimenin alıntılanması iktibas olarak kabul edilmediği gibi, uzun yapılan iktibaslar da makbul sayılmamıştır (Bulut, 2015, s. 164).

Arap edebiyatına bağlı olarak İran ve Türk edebiyatlarına intikal eden iktibas, Türk edebiyatında yenileşme dönemine kadar âyet ve hadislerden seçilen ibarelerin aktarılması şeklinde kullanılmıştır (Uzun, 2000, XXII/5254). Bu anlamda Divan’ında âyet iktibaslarına yer veren dikkat çekici isimlerden biri tasavvufî tekke edebiyatımızda bir ekol olarak kabul edilen Yunus Emre’dir. Yunus Emre sadece klasik bir şair olmayıp bunun yanında kendisinden sonra gelen tasavvufî tekke edebiyatı mensuplarının izinden gittiği Anadolu İslâm coğrafyasının önemli bir edebiyat, tasavvuf ve düşünce insanıdır.

Her şeyden önce bir şiirdeki teşbih, mecâz ve telmihleri doğru yakalayabilmek ve onun dünyasına girebilmek için onun beslendiği bilgi ve ilham kaynaklarını yani dayanaklarını iyi bilmek gerekmektedir. Bu anlamda Türk-İslâm mutasavvıfî olan Yunus Emre’nin üslubuna ve sanatına dayanak oluşturan en önemli unsur tasavvuftur. Onun kişiliğinin oluşmasında İslâm kültürünün tefsir, hadis, edebiyat, coğrafya, astronomi gibi çeşitli dallarının tesiri büyüktür. O, İslâm tasavvufunun inceliklerini hiçbir kalıp içerisine girmeden büyük bir sadelik ve derinlikle ifade etmiş, tasavvufî görüşlerini dile getirirken Kur’ân âyetlerinden ve hadis-i şerîflerden istifade etmiş, bunları kendi dili ve terminolojisi içerisinde ustaca kullanmıştır (Kotan, 2017, s. 247). Nitekim Mustafa Tatcı’nın da belirttiği gibi Bir Türk-İslâm mutasavvıfî olarak Yunus Emre’nin şahsiyetini oluşturan en önemli unsur tasavvufî iklimdir. Bu iklim ise bilindiği üzere Kur’ân ve sünnetin şekillendirdiği bir atmosferin ürünüdür. Bundan dolayı Yunus’un dünyasını Allah aşkı, vahdet düşüncesi, ilahi ahlâk ve gelenek gibi dört önemli kavram oluşturmaktadır (Tatcı, 2015, s. 39). Yunus’un şiirlerinde Hint ve İran mitolojisi başta olmak üzere çeşitli kültürlerden izler bulunsa da onun şiirlerine asıl rengini veren temel unsurlar âyet ve hadisler, klasik dönem mutasavvıfları, halk kahramanları, mahalli hayatın izleridir (Tatcı, 2015, s. 42).

Müslüman şairlerin Kur’ân ve hadis rivâyetlerine sadece kutsal metin gözü ile bakmayıp bu iki kaynağın sanatsal yönlerinden de azami derecede istifade ettikleri malumdur. Bu bağlamda Yunus Emre şiirlerinde pek çok Kur’ân motifini istihdam etmesi, birçok süre ve âyetten iktibaslarda bulunması yönüyle

oldukça dikkat çeken bir isimdir. Zira o gerek lafzî gerekse mânevî iktibaslarla şiirlerini ifade etmiştir. İşte bu çalışmanın yapılmasındaki temel amaç Yunus Emre şiirlerinde Kur'an merkezli pek çok iktibasa yer verilmesine rağmen bunların tasavvufî/işârî tefsir geleneği açısından şimdiye kadar değerlendirilmemiş olmasıdır. Dolayısıyla çalışmamız bu alandaki boşluğu az da olsa doldurma hedefini taşımaktadır. Buradan hareketle makalede Yunus Emre'nin Divan'ındaki² âyet merkezli iktibaslarının temsil gücü yüksek örneklerden bazılarının tasavvufî/işârî tefsirlerdeki izdüşümleri üzerinde durulacaktır. Şu hususun altı çizilmelidir ki, Yunus Emre'nin Divan'ında âyet ve hadis kullanımı yoğun olduğu için bunların tamamını ele almak çalışmanın hacmini ve sınırlarını aşacağından makalede yalnızca onun iktibas yoluyla yer verdiği bazı âyetler tasavvufî/işârî tefsir geleneği bakımından incelenecek, böylelikle onun Kur'an âyetlerine yaptığı lafzî iktibasların dayandığı tasavvufî/işârî yorumlara dikkat çekilecektir.

Yunus'un âyetlerle sık sık irtibat kurması Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri şeklinde bir tefsir ameliyesinden öte âyet-i kerîmelerin mesajları üzerinden işaret etmek istediği konuya dair şahit getirmesiyle bağlantılıdır. Bu tür kullanımlara özellikle Ahmed Yesevî (ö. 562/1166), Hacı Bektaş Velî (ö. 669/1271[?]), Mevlânâ (ö. 672/1273), Hacı Bayram Velî (ö. 833/1430), Niyazi Mısrî (ö. 1105/1694), Şeyh Hasan Ünsî (ö. 1136/1723) gibi isimlerin öncüsü olduğu tekke-tasavvuf edebiyatında sıkça rastlanmaktadır. Bu bağlamda Yunus Emre; Ahmed Yesevî ile başlayan, Mevlânâ, Hacı Bektaş Velî, Hacı Bayram Velî, Gülşehrî (ö. 717/1317'den sonra), Âşık Paşa (ö. 733/1332), Süleyman Çelebi (ö. 825/1422) gibi birçok değerli insanı yetiştiren bir geleneğin halkası konumundadır.

Manzumelerinde tasavvufun girift ve tartışmalı meselelerinin yanı sıra şeriat çizgisi dâhilindeki hususları da ele alan Yunus Emre, şeriat ve tarikat dengesine oldukça önem vermiştir. Tasavvuf kültüründe dört kapı olarak nitelenen şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat arasında kurduğu güçlü ilişki, Yunus Emre'nin bir ayağı şeriatte sabit olan bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir (Kahraman, 2017, s. 17). Zira Divan'ının birçok yerinde âyet ve hadislerden iktibaslar yapması, dinin temel vecibelerini dile getirmesi ve peygamber kıssalarına telmihlerde bulunması bu dengenin bir tezahürü olarak görülebilir. Şiirlerinde tasavvufî kavramları sıkça kullanan Yunus Emre, tıpkı diğer sûfî şairler gibi, Kur'an'da adı geçen peygamberlere ve onlara ait kıssalara yer vermiştir. Bunun yanında Allah'ın sıfatlarıyla ilgili lâfızlara, meleklerle, cennete telmihte bulunmuş; onlarla ilgili benzetmeler yapmış, Divan'ında İslâm'ın temel umdelerini şeriat dairesinde ele almaya çalışmıştır. Bu anlamda Yunus Emre'nin de tıpkı diğer sûfiler gibi din bilimlerinin üslubunu değiştirme ve geliştirme yolunu seçtiği belirtilebilir. Bilindiği gibi sûfilerin sıkça kullandığı bu üslup, dinî bilginin sıradan insanlara ulaşmasını sağlayabilecek şekilde remizli anlatımdan, hikâyelerden, en önemlisi de şiirin imkânlarından istifadeyle düşünceleri anlatmaya odaklanmıştır (Demirli, 2015, s. 9-10).

Burada şu hususun altını çizmek gerekir ki Yunus Emre'yi felsefî anlamda panteist, mistik veya hümanist kabul etmek doğru değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi her şeyden önce onun tasavvuf anlayışı, Kur'an'da zikredilen esaslara, Hz. Peygamber'in sünnetine ve ayrıca kendisinden önce yaşamış olan İslâm mutasavvıflarının telkin ettiği tefekküre dayanmaktadır (Tatçı, 2015, s. 39).

Yunus Emre'nin Düşünce Dünyasında Kur'an'ın Yeri: Sözü Şiirden, Aslı Kitaptan

Yunus Emre'nin Kur'an'ı nasıl tasvir ettiği, Kur'an ile ilişkisini nasıl kurduğu, kısacası onun Kur'an karşısında nasıl bir tutum benimsediği oldukça önem arz etmektedir. Bu ortaya konulduğu takdirde onun şiirlerinin arka planı daha iyi anlaşılacak, Kur'an kültürünün şiirlerine etki oranı daha net ortaya çıkacaktır. Öncelikle şunun altını çizmemiz gerekir ki Kur'an-ı Kerîm bir şiir kitabı değildir. Fakat Kur'an'ın şiiri andıran bazı pasajları da bulunmaktadır. Özellikle Mekkî sûrelerin pek çoğu şiir üslubunu yansıtmaktadır. Bu yönüyle Kur'an inanmadığı halde birçok müşrik Arabı derinden etkilemiştir. Kur'an'ın bu özelliğini bilen ârifler ve sûfiler dini tebliğ noktasında hem Kur'an'ın şiirsel üslubundan çokça faydalanmışlar hem de şiirlerinde âyet ve hadis metinlerini merkeze alarak iktibaslarda bulunmuşlardır. Hususen tekke-tasavvuf edebiyatında bu türe fazlasıyla rastlanmaktadır ki buna yer veren isimler arasında Yunus Emre de bulunmaktadır.

Yunus Emre'nin şiirlerinin geneli incelendiğinde, onun Kur'an'a ve Kur'an kültürüne vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Hayatı ve aldığı eğitim hakkında yeteri kadar bilgi bulunmasa da şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla ciddi düzeyde eğitim gördüğü, farklı ilim merkezlerine seyahat ettiği ve temel düzeyde İslâmî

² Bu çalışmada kullanılan Yunus Emre'ye ait şiirler Mustafa Tatçı'nın hazırlamış olduğu ve 1997 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları arasından çıkan Yunus Emre Divanı'ndan (Tenkitli Metin) alınmıştır. Çalışmada kullanılan şiirlerin yanlarındaki ilk rakam ilgili şiirin Divan'daki şiir numarasını, ikinci rakam ise şiirdeki kaçınıcı beyit olduğunu göstermektedir.

ilimlerden haberdar olduğu söylenebilir. Zira Şiirlerinde İslâm'a ve İslâmî değerlere dair verdiği bilgiler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Kur'an hem eşsiz ifade ve ũslubuyla hem de içerdiği mana zenginlikleriyle okuyanı derinden etkilemiştir. Bu anlamda inananları yerine göre korkutup kaygılandırmıŐ, yerine göre sevindirip ũmitlendirmiŐtir. Çünkü Kur'an bir öğüt olmanın yanı sıra kalplerdeki hastalıklara bir Őifa, inananlara bir rehber ve rahmettir (Ynus 10/57). Aynı zamanda Kur'an, mânevî ve ahlâkî bozuklukları tedaviye yönelen, insanın iç dünyasını arındırmasını, doğru inanç ve güzel hasletler kazanmasını sağlayıcı hükümler içeren bir kitaptır. Bunun yanında inananların ebedî kurtuluşa yönelmesine ve hak yolda yürümesine rehberlik eden bir kitaptır (Mâtrdî, 2006, VII/71-73; Râzî, 1981, XVII/121-122). Bu inceliklerin farkında olan Yunus, özünde hidâyet ve rahmet olan Kur'an'ı içeriden bakan bir gözle anlamaya çalışmış, Kur'an'la bütünleŐmenin önemine dikkat çekmiştir. Onun, "*Sayru (basta) olmuş iniler (inler) Kur'an ũnn (okunmasını) diniler, Kur'an okuyan kendi, kendi Kur'an içinde.*"(302/8) Şeklindeki dizeleri Kur'an'la hemhal olmaya verdiği değerin en açık delillerinden biridir.

Kur'an'da insanın yaratılıŐına dair verilen bilgilere bakıldığında orada insanın çeşitli aşamalar ve evreler halinde topraktan (Hac 22/5; M'minn 23/67), kara balçıktan ve kuru amurdan (Hicr 15/26-28, 33), amurdan (En'am 6/2; A'raf 7/11; Secde 32/7; Sâd 38/71-76), balçıktan (M'minn 23/12), ateŐte piŐmiŐ kuru bir amurdan (Rahman 55/14), yapıŐkan cıvık amurdan (Saffât 37/11), sudan (Enbiyâ 21/30; Nr 24/45; Furkan 25/54), nutfeden (Nahl 15/4; M'minn 23/14; Yâsin 36/77; İnsan 76/2) yaratıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Bu anlamda insana kendi özünü bildiren en önemli kaynağın Kur'an olduğunu ifade eden Yunus, insanın kendi varlığına ilişkin temel bilgilerin Kur'an'da yer aldığını belirtmek suretiyle insanın diğer varlıklar arasında kendini tanımak ve konumlandırmak için öncelikle Kur'an'a baŐvurmasını Şöyle tavsiye etmektedir: "*Ey kendi özünü bilmeyen Őz manasın anlamayan, Hak varlığın ister isen uÇ ilm ile Kur'an'dadır.*"(65/5) Yunus bu ifadeleri ile sözlerinin Kur'an'a dayandığını açık bir Şekilde dillendirmektedir. Ancak kişinin bu tür derin anlamları Kur'an'ın özünden okuyabilmesi için derin bir Kur'an kültürüne sahip olması gerekir. Nitekim Yunus Emre'nin bu kültüre sahip olduğu Őiirleri tefekkür eşliğinde okunduğunda anlaŐılacaktır.

Kur'an, Hakkı temsil eden insana Hak tarafından gönderilen rehberdir. Bu rehberliği kabul eden insan için başka mürŐit gerekmez. Bu anlamda Yunus kendisi için Kur'an'ı yol gösterici bir kılavuz olarak görmüş, 'mrŐiddir Kur'an bana' derken bu hakikate Şöyle vurgu yapmıştır: "*Kâf dağı zerrem değil ay u güneş bana kul, AŐlam Hak'der Çek değil mrŐiddir Kur'an bana.*"(12/2) Yine benzer manayı içeren bir başka ifadesinde ise, "*PiŐrev biŐe Kur'an durur vatan biŐe Cennet durur, Ol Tamu'yu Hak yandırır ol gül-i glizardır biŐe.*"(333/3) diyerek Kur'an'ın rehberlik vazifesinin altını kararlılıkla çizmiştir. Bu bağlamda, "*UÇ güne nazâr oldu bu biÇim canımızca, Muhammed bünyâd urdu dn ũ imanımızca.*"(311/1) derken de Hz. Peygamber'i rehber edindiğini açıkça belirtmiştir. Bütün bu ifadeler birlikte dŐnldęnde gerek Kur'an'ın içeriğini ve mesajlarını gerekse Hz. Peygamber'in hadislerini ve Őiretini dikkate almadan Yunus'un düşünce dünyasını anlamının mümkün olmayacağı açık hale gelmektedir.

Kur'an'ın Allah tarafından inzal olunduğuna vurgu yapan Yunus Emre, Kur'an dışı kaynaklardan beslenenlere karşı Kur'an'ı nceler ve asıl kaynağın Kur'an olması gerektiğini Şu Şekilde dile getirir: "*n Kur'an gökten indi onu Allah buyurdu, Ondan haber versene bâ kitaptan tersin.*"(248/3)

Yunus'un kimi Şiirlerinde kalıplaşmış hale gelen ve derin manalar yüklenmiŐ bir 'dört kitap' terkibi dikkat çekmektedir. Tahmin edileceği üzere bu terkinin geçtiği yerlerde Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'an'a gönderme yapılmakta ve ayrıca onların ledünnî ve mânevî anlamlarına vurgu yapılmaktadır. Yunus Emre'ye göre bu dört kitapta anlatılanların tamamı Kur'an'da mevcuttur. Nitekim bir Őiirinde Şöyle demektedir: "*Dört kitâbın manası tamamdır bir elifde, Bâ dedirmen siz bana bâ deyicek aŐaram.*"(91/4-171/3). Dört kitabın içerik olarak benzer hakikatleri barındırdığı vurgusunu her fırsatta gündeme getiren Yunus, hemen her sfi gibi Kur'an'ın sonsuz mana derinliğine sahip bir kitap olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesini ise dervıŐ diliyle Şiirlerinde dile getirmektedir. Bilindiği üzere dervıŐ bir metne zâhirî yönde baktığı gibi işârî yönden de bakmakta ve böylelikle bazı alt anlamlara ulaŐabilmektedir. Bu anlamda sfi gözünde Şiir, zaman zaman ilahi ilhamın Şairin kalbine yüklediği manayı sze dönüŐtüren bir vasıta haline de gelebilmektedir.

Şeriat-hakikat ilişkisini kavramada Kur'an kavramlarının çok boyutlu manalarını bilmenin önemli bir yeri vardır. Bu bakımdan tasavvuf literatüründe Şeriat ve hakikat ilişkisi izah edilirken bazı benzetmelere başvurulmaktadır. Bu anlamda zaman zaman Şeriat bilgisi kabuğa, hakikat bilgisi ise ze benzetilmiştir.

Yunus, Divan'ında şeriat ve hakikat ilişkisini deniz ve denizdeki gemi benzetmesiyle ele almış, bu anlamda şeriatı gemiye, hakikati bir denize benzetmiştir. Ona göre gemide yol almak hakikate en yakın yerde olmak demektir. Ancak süreç içerisinde gemiden çıkarak denize dalanlar olduğu gibi gemide kalmakla yetinenler de olmuştur. Yunus Emre denize dalanları ârifler olarak nitelendirirken gemide kalanları ise şeriatın zâhiriyle yetinmekle, kuralcılığı esas almakla nitelendirmiş, onların hakikatten habersiz kaldıklarına dikkat çekmiştir. Bunun sebebinin ise onların denize dalıp hakikate ulaşmak yerine gemide herhangi bir şekilde yaşamayı tercih etmeleri olduğunu vurgulamıştır. Nitekim o, "*Hakikat bir denizdir şeriat onun gemisi, Çoklar gemiden çıkup denize tamladılar.*"(38/1) derken ve devamında da, "*Dört kitabı şerheden âsîdir hakikatte, Zira tefsîr okuyup manasını bilmediler.*"(38/5) demek suretiyle fakihlerin şeriat gemisinde kalıp asıl hakikatin bulunacağı denize dalmamalarını eleştirmiştir. Aynı zamanda çoğu insanın Kur'an'ı kuru bir şekilde öğrenmek ve yorumlamak aşamasında kaldığını buna karşılık tefsir okumalarına rağmen Kur'an ahlâkını benimsemekten uzak olduklarını dile getirmiş, lafızların ötesindeki anlam derinliklerine geçemediklerine dikkat çekmiştir.

Kur'anî bir emrin anlaşılmasının göstergesi onun lâfzen anlaşılması değil, orada ifade edilen hususun gereğinin yerine getirilmesidir. Bu anlamda Kur'an'da ifadesini bulan bir hususun anlaşılması kadar gereğinin de yerine getirilmesi önem arz etmektedir. Yunus Emre, Kur'an'ın içerdiği her bir hususun pratiğe yönelik bir yönünün var olduğunu öngörmektedir. Nitekim onun, "*Evvêl kapu şeriat emr ü nehyi bildirür, Yıya günâhlarını her bir Kur'an hecesi.*"(351/3) dizesi dikkate alındığında düşünce dünyasında İslâm'ın kurucu metni olan Kur'an'ın aslî bir unsur olarak yer aldığı açıkça görülmekte ve onun anlayışında yükümlülük merkezli bir Kur'an anlayışı olduğu anlaşılmaktadır.

Yunus'un düşünce dünyasında Kur'an'ın yerini gösteren diğer başka örnekler olsa da konuyu uzatmamak adına bu kadarıyla yetinmek istiyoruz. Fakat onun zengin Kur'an kültürüne işaret etmesi bakımından şiirlerinde yer verdiği Kur'an kökenli kavramların yoğunluğuna bakıldığında 'Kur'anî kavramlarla örülü bir Divan'la karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Sözün özü Yunus Emre, esasında şiirlerinin bir araç olduğunu buna karşılık şiirlerinin ruhunun, aslının Kur'an'ın manalarını içerdiğini ifade etmektedir. Bu anlamda sözlerinin asıllarının Kur'an'dan naklettiğini şöyle dile getirir: "*Yunus'un sözü şiirden amma aslı kitaptan, Hadis ile denene key (bilgi) sâdik olmak gerek.*"(137/9). Bu dizeler onun şiirinin ruhunun İslâm'ın iki kaynağı olan Kur'an ve sünnetten asla bağımsız olmadığını hatta o iki kaynağa dayandığını göstermektedir.

İşârî Tefsir ve Meşrûiyeti

Yunus Emre'nin âyet iktibaslarının işârî tefsir açısından tahliline geçmeden önce tasavvufî/işârî tefsir hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. İşâret, sözlükte "üstü kapalı söz, nasihat, delalet, dolaylı ve kinâyeli bir sözle anlatma ve bir nesneyi gösterme" gibi anlamlara gelmektedir (Halil b. Ahmed, 2003, II/365; Cevherî, 1984, s. 704). İşârî kelimesi ise sembolik, remzî, ima ve işaret yoluyla söylenmek istenen şeydir. Bir tasavvuf istilâhı olarak ise işârî, "ibare ile anlatılamayan, yalnızca ilham ve keşf gibi yollarla ulaşılan bilgi ve sezgi sayesinde anlaşılacak kadar gizli mana" anlamına gelmektedir (Uludağ, 2001, XXIII/424; Erkaya, 2017, s. 35). İşârî tefsir ya da diğer adıyla işârî yorum Kur'an'ın esrârî ve incelikleri konusunda sadece tasavvuf erbabına açık olan bir takım gizli işaretlerle zâhirî manasından başka bir mana ile Kur'an'ı te'vil etme faaliyetidir (Zürkânî, 1996, II/66; Ateş, 1998, s. 19; Zehebî, 2003, II/261; Gördük, 2013, s. 38-39). Buradan hareketle zaman içinde keşf ve ilhamla Kur'an âyetlerinin bir kısmının veya tamamının yorumlandığı tefsirlere de işârî tefsir adlandırması kullanılır olmuştur (Uludağ, 2001, XXIII/424; Çalışkan, 2021, s. 176). Özetle belirtmek gerekirse tasavvuf ehlinin Kur'an-ı Kerim'e dair birikimlerini aktaran tasavvufî içerikli tefsirleri işârî tefsir olarak tanımlamak mümkündür. Bu tefsirlerin bazıları ilk âyetinden son âyetine kadar Kur'an-ı Kerim'in tamamını açıklayan eserler olmasının yanı sıra bazıları da yalnızca belirli âyetlerin açıklamalarına yer veren çalışmalar görünümündedir. Yine bu eserlerde kimi zaman diğer rivâyet ve dirâyet tefsirlerinde görülebileceği gibi zâhirî anlama dair uzun açıklama ve yorumlara yer verilmiş, kimi zaman ise yalnızca işârî te'viller üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan işârî tefsir olarak adlandırılan bu eserlerin farklı yöntemleri izlediği söylenebilir.

İşârî tefsiri savunanlar bu tefsir şeklini insanın gönül ve his dünyasının bir yansıması olarak görmüşler, âyetlerin iç/bâtın yorumlarına ulaşmak için bilgi birikimi ve tefekkür kabiliyeti yanında ahlâkî olgunluğun da şart olduğuna vurgu yapmışlardır. Tefsir tarihine yakından bakıldığında Tüsterî (ö. 283/896), Sülemî (ö. 412/1021), Salebî (ö. 427/1035), Kuşeyrî (ö. 465/1072), Meybûdî (ö. 520/1126), Ruzbihan Baklî (ö. 606/1209), Nahcuvânî (ö. 920/1514), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) ve İbn Acîbe (ö. 1224/1809) gibi isimlerin işârî yönteme göre âyetleri yorumlayan önemli sûfî müfessirlerin arasında zikredildiği

görülmektedir (Zehebî, 2003, II/281-307; Uludağ, 2001, XXIII/425-427; Cerrahoğlu, 2005, s. 434; Çalışkan, 2021, 178-179).

Yukarıdaki tanımlarda da kısaca değinildiği gibi işâri tefsir kısmen keşf ve ilham gibi öznel bir yolla elde edildiği için İslâm âlimlerinin bir kısmı bu tür tefsiri meşru görmeyerek kabule yanaşmamışlar, hatta ona yönelik birtakım eleştirilerde de bulunmuşlardır. Bu eleştirilere karşılık olarak işâri tefsirin geçerli olabilmesi adına bazı kriterler öne sürülmüştür. Bu kriterleri, işâri mananın lâfzın ilk olarak ve herkesçe anlaşılan zâhir manasına aykırılık taşımama; zorlama yani uzak bir te'vîlin eseri olmama; başka bir nasta bu mananın doğruluğuna herhangi bir delil bulunma; bu manayı kabul etmeye şer'î veya aklî herhangi bir engel bulunmama; söz konusu mananın, lâfzın tek manası olduğu iddiasında bulunmama (Zürkânî, 1996, II/68; Ateş, 1998, s. 21; Ay, 2011, s. 46-47; Gördük, 2013, s. 130) şeklinde hülasa etmek mümkündür. Bu ilkeler bir bütün olarak değeriendirildiğinde herhangi bir âyetin veya âyette yer alan bir kelimenin temelsiz ve aşırı yorumlara maruz kalmasına engel olma hassasiyetinin varlığı kendini hissettirmektedir. Zira anlama olgusu her zaman öznelliğe açıktır. Hal böyle olunca mutlaka tekellüf iğereren kimi yorumları sınırlayacak bazı temel ilkeler söz konusu olacaktır. Aksi takdirde, bir âyetle ilgili akla gelen her anlamı işâri tefsir adı altında Kur'an'a söyletmek kaçınılmaz hale gelecektir.

İslâm tefsir geleneğinde meşru bir zemini bulunan işâri tefsirde sıklıkla söz konusu edilen kavramlara bakıldığında birçoğunun doğrudan ya da dolaylı bir şekilde Kur'an kaynaklı olduğu görülmektedir. Zira mutasavvıfların eserlerinde yer verdikleri çoğu kavramlar âyetlerden ilham almakta veya bir şekilde âyetlerle örtüşmektedir. Nitekim Kur'an kaynaklı tasavvuf kavramlarıyla ilgili yapılan kimi çalışmalara bakıldığında âyetlerin zâhir manalarından istinbât edilen ve farklı türevleriyle Kur'an'da yer alan pek çok tasavvuf kavramının bulunduğunun altı çizilmiştir. Sözelimi ahlâkla ilişkili kavramlar olarak ebrâr, sâbikûn ve mukarrebûn, huşû, ihbât, ihlâs, isâr, rızâ, sabır ve şükür, sıdk, takvâ, tevekkül ve tefviz; nefis terbiyesine dair kavramlar olarak melâmet, mücâhede, sohbet, tebettül, tevbe, inâbe, ubûdiyyet, velâyet, zikir; bilgi; mârifete ilişkin kavramlar olarak, basîret, hak, hikmet, ilm-i ledün, sekîne, tevhid, tezekkür ve tefekkür, yakîn; muhabbet ile ilişkili kavramlar olarak havf ve recâ, işfâk, kurb, muhabbet, rağbet; yine dua, fakr ve gınâ, firâr, hayat, hürmet, i'tisâm, irâde, istikamet, murakabe, reyn, sürûr (Erkaya, 2017, s. 45-177) gibi tasavvuf kavramlarının Kur'an kaynaklı olduğunun altı çizilmiştir. Benzer şekilde işâri yorumla istinbât edilen ve farklı türevleriyle Kur'an'da yer alan akid, azim, fütüvvet, ihsân, ilm-i bâtın, imtihan, makam, müşâhede, riâyet, tams, zevk, fenâ ve beka, hayâ, hüzn, kabz ve bast, lütuf ve kahr, mahv ve isbat, safâ ve istifâ, semâ, telbîs gibi tasavvuf kavramlarının da Kur'an kaynaklı olduğuna dikkat çekilmiştir (Erkaya, 2017, s. 218-278; Yılmaz, 1997, s. 24-186). Bu anlamda tasavvufî tekke edebiyatının önemli isimlerinden olan Yunus'un şiirlerinde de Kur'an kaynaklı tasavvufî kavramlara fazlasıyla rastlanmaktadır.

şunu belirtmek gerekir ki hem Yunus'un şiirlerinde hem de onunla aynı geleneğe mensup kimselerin şiirlerinde Kur'an kaynaklı tasavvufî kavramların kullanması Kur'an'ın pek çok sûfi şair ve düşünüre kaynaklık etmesi açısından önem taşımaktadır. Zaten tasavvuf şiirinin amacı okuyucusunda iman ateşini güçlendirmek, ibadet vecdini artırmak ve onu bu dünyada kanaat ve tevekkül ile huzura, ruhundaki kemal ve amelindeki ihlas ile ebedî âlem saadetine layık kılmaktır (Yurtsever, 2019, s. 697). şunu da hatırlatmak gerekir ki yukarıda da kısmen zikredilen tasavvuf edebiyatına ait terimler, her ne kadar adı terim olsa da şiirlerde her biri birer hâl, makam veya tecrübe olarak yer almaktadır. Bu nedenle terim olarak nitelenen tasavvuf şiirine ait pek çok kavram telmih, teşbih ve mecâz içerisinde yer alabilmektedir.

Yunus Emre'nin Âyet İktibasları ve İşâri Tefsir Açısından Değeri

Kur'an'dan esinlenilerek ortaya konulan veya Kur'anî temaların ağırlıkta olduğu kimi şiirler her ne kadar manzum türde kaleme alınmış olsalar da bir yönüyle işâri tefsire örnek oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Bu bakımdan tasavvufî tekke edebiyatı işâri tefsir açısından oldukça zengin bir kaynak konumundadır. Nitekim hem sûfi şairlerin şiirlerine hem de bu çerçevede Yunus Emre'nin şiirlerine dikkat kesilen bir okuyucu bu şiirlerdeki Kur'an kaynaklı iktibasların yoğunluğunu müşahede ettiğinde onların genel hatları itibarıyla Kur'an'ın işâri bir tefsiri olduğu yönünde güçlü bir izlenim edinecektir. Bundan dolayı bu şiirlerin şerhini yapanlar ağıklamalarını Kur'an'a dayandırmadıkları takdirde yapacakları açıklamalar bir yönüyle eksik olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'i kendisi için "mürşid" olarak gören Yunus Emre'nin Kur'an âyetlerini şiirlerinde lafzen ve meâlen kullandığı pek çok örnek bulunmaktadır. Biz bunlardan sadece lafzî iktibasların bir kısmı üzerinde durmak istiyoruz. Bunu yaparken de işâri tefsir literatürünün önde gelen isimleri ve onların tefsirleri üzerinden bir yol izleyeceğiz.

Sırât-ı Müstakîm/صراط مستقيم

Kur'ân'da otuz üç yerde zikredilen sırât-ı müstakîm terkibi bilindiği üzere hak yol, apaçık ve dosdoğru yol gibi anlamlara gelmektedir (İsfahânî, s. 418). Müfessirler sırât-ı müstakîmin muhtevası çerçevesine girecek hususlar olarak Allah ve rasulüne uyma, Allah'ın kitabı, İslâm, iman, din, hak, cenneti hak etmiş olanların yolu, kurtuluşa ulaştırıp cennete götüren yol gibi izahlarda bulunmuşlardır (Mukâtil b. Suleymân, 2002, I/36; Taberî, 2001, I/170-176; Mâtürîdî, 2006, I/22; İbn Kesîr, 2000, I/218-223). Yine işârî tefsir geleneğinin en başta gelen sûfî müfessirlerden Tüsterî (ö. 283/896), sırât-ı müstakîmi dinde bid'at ve heva ehline ait olmayan yol olarak nitelemiştir (Tüsterî, 2004, s. 146). Sûfilerin Kur'ân âyetleri üzerindeki yorumlarını sistematik şekilde toplayan ilk kapsamlı çalışmanın sahibi olan Sülemî'nin (ö. 412/1021) tefsirinde sırât-ı müstakîm mârifet yolları, hidâyet yolu ve ünsiyet yolu gibi çeşitli nitelendirmelerle tasvir edilmiştir (Sülemî, 2001, I/39). Kuşeyrî ise sırât-ı müstakîmi hakkında kitap ve sünnetten delil bulunan, bid'atın etki edemediği ve yol bulamadığı, tevhid delillerinin doğruluğuna tanıklık ettiği, ibret delillerinin doğruluğunu dile getirdiği, izleyicisini tevhid alanına taşıyan, kendi çabasının sonucu olduğunu sanmaması için sahibine ilahî lütuf ve cömertliği gösteren yol olarak açıklamıştır (Kuşeyrî, 1981, I/30). Sûfî müfessirlerden Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) sırât-ı müstakîmi şeriâtin esrarını, hakikatin nurlarını, tarikatın aşamalarını bir araya getiren hak/doğru yol olarak nitelendirirken (Ali el-Kârî, 2013, I/29), Bursevî (ö. 1137/1725) de sırât-ı müstakîm tamlamasının hak din olan İslâm dini yerine istiare olarak geldiğini belirtmiştir (Bursevî, I/20-21). Bütün bu yorumlar dikkate alındığında sırât-ı müstakîmi kısaca Kur'ân ve sünnete uyumlu olan yol şeklinde tanımlamamız mümkündür. Nitekim bu çizgiyi kendisine rehber ettiğini bildiren Yunus, bir dizesinde sırât-ı müstakîmi bir farîza yani yerine getirilmesi zorunlu bir görev şeklinde nitelendirerek şöyle söylemiştir: “*Yunus sana farîzadır işbu sırât-ı müstakîm, İleyinde haşre-neşre Hakka'l-yakîn gerek nisâl.*” (155/9). Anlaşıldığı kadarıyla Yunus, vahyin kaynaklık ettiği bir çizgi olan sırât-ı müstakîmi hakka'l-yakîne ulaşmada önemli bir aşama olarak görmüştür. Buna göre bir Müslüman tevhide, Yüce Allah'ın emir ve nehiyelerine, hakka ve adalete uymak suretiyle sırât-ı müstakîmi kendisine rehber edindiği takdirde felaha kavuşacaktır.

Hârût ve Mârût/هاروت و ماروت

Yunus Emre etrafı pek çok israiliyât ile çevrilmiş olan ve Kur'ân'da sadece bir yerde zikredilen (Bakara 2/102) Hârût ve Mârût isimli iki meleğin adını doğrudan şöyle iktibas etmektedir: “*Gökteki Hârût ve Mârût aşk için indi yere, Zühre yüzün göricek unuttu Rahman'ım.*” (398/6) Yine bir dizesinde, “*Gör Hârût-Mârût ne idi Hazret'de ferîşte idi, Nasibin aşka aldırıp makâmın zühreye vere.*” (307/3) diyerek bu iki meleği mecâzî aşka, dünyevî ihtiraslara takılıp kalan veya seyr-i sülûkünde olağanüstü güçler peşinde koşarak Hak talebinden vazgeçen istidraç meraklısı kimseler olarak remzetmiştir.

İşârî tefsirlere bakıldığında ise benzer bir izahı Yunus'tan önce Kuşeyrî'de görmek mümkündür. Ona göre Hârût ve Mârût kıssasındaki işaret bu yolda çarpıtma ve kandırmaya meyleden ve aldatarak bir dava ortaya koyan kimseye yöneliktir. Bu kimse, kendisine uyanı yoldan çıkarmakta ve batılıyla onu cehenneme atmaktadır. Bu anlamda kim, saplantılarına meylederek değerini yitirirse iç yüzü ortaya çıkar ve kusurları basiret sahiplerince görülür. Dolayısıyla Hârût ve Mârût da alışkanlık haline getirdikleri günahla mağrur olunca, günahkâr insanlara sitem dilini uzattılar. Ayrıca kendilerinde şehvet cazibeleri ile fitne ve afetlerin sebepleri birleştiği için isyana giriştiler. Her tarafta yayılan hatalar işlediler. Kıyamet gününe kadar sürecek olan kötü bir duruma düştüler (Kuşeyrî, 1981, I/110; Ali- el-Kârî, 2013, I/99).

Len Terânî/لن تراني

Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın, “Rabbim, bana kendini göster, seni göreyim” diyerek Yüce Allah'ı görmeyi talep ettiği, Yüce Allah'ın da ona, “Sen beni göremezsin (len terânî), fakat şu dağa bak, eğer yerinde durabilirse beni görürsün” diye cevap verdiği, tecellî neticesinde dağ paramparça olunca Mûsâ'nın bayılıp düştüğü aktarılmaktadır. Akabinde Hz. Mûsâ'nın kendine gelince, “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim, ben müminlerin ilkiyim” dediği bildirilmektedir (A'râf 7/143). Bu âyeti sûfiler, sıfat tecellisine mazhar olduktan sonra Hz. Mûsâ'nın Cenâb-ı Hakk'ı taayyün örtülerinden sıyrılmış olarak görmeyi, yani zât tecellisine mazhar olmayı talep ettiği şeklinde yorumlamışlardır. Sûfilere göre “len terânî” ifadesi aslında, “Sende ikilik hali bulundukça beni göremezsin” anlamına gelir. Âyetin devamındaki ifadelerden sûfiler, Cenâb-ı Hakk'ın Mûsâ'nın talebini kabul ederek ona zât tecellisiyle tecelli ettiği, parçalanıp yok olan dağın Mûsâ'nın izâfî vücudu olduğu anlamını da çıkarmışlardır (Pala, 2003, XXVII/138).

Tasavvuf literatüründe “len terâni” aşılması zor engelleri sembolize etmektedir. Yüce Allah’ın dünyada fiziki gözle görülemeyeceğini ifade eden sûfiler bunun dışındaki ru’yet şekillerini kabul ederler. Bu çerçevede Yüce Allah’ın görülebilmesi meselesinde bu işin mümkünattan olduğunu söyleyenlere cevap veren Yunus Emre’ye göre Allah, insanın bu dünyada yaşarken kullandığı gözlerle görülemeyecek bir aşkın varlıktır. Zira o, ru’yetullah meselesinde Allah’ın görülemeyeceği hususuna Kur’ân’dan şu delili getirmektedir: “Kim göre âni nyan (açıkça, belli) kim diye nakş u nişân, Sözi “Len Terâni”dir” Musaya Tûr içinde.”(305/4) Nitekim ehl-i sünnet âlimleri de Yüce Allah’ın dünyada olmasa da âhirette görülmesinin aklen mümkün olduğunu ve mümin kullarına görüneceğini kabul etmişlerdir (Ali el-Kârî, 2013, II/178). Sûfi müfessirlerden Kuşeyrî ise bu âyetin tefsirinde Yüce Allah’ın herhangi bir kimsenin bugün O’nu görmeye heveslenemeyeceği kadar yüce olduğuna işaret etmek üzere Hz. Musa’yı cihet ve emarelere yönlendirdiğini, gözlerin bakışının sadece diğer varlıkları görmekle sınırlandırıldığını aktarmıştır (Kuşeyrî, 1981, I/566-567). Bursevî’ye göre bu âyette kastedilen husus insanın sahip olduğu sıfatlarla ve varlığıyla Yüce Allah’ı göremeyeceği, zira insanlık özelliklerinin buna aykırı olduğudur. Bu anlamda Hz. Mûsa görmeyi insanlığının zâhirine ve kevnî vücuduna nispetle istemiş ve fakat bu mümkün olmamıştır (Bursevî, III/231-232).

Elestü Birabbiküm/الست بربكم ve Kâlû Belâ/قالوا بلى

İnsanlar yeryüzünde yaratılmadan önce Yüce Allah, ezelde ruhlar âleminde âdemoğlundan gelen zürriyetleri huzurunda kendisinin Rab olduğunu kabul edip etmediklerini sormuş ve bu sözleşme hadisesinin yaşandığı mânevî meclise “bezm-i elest” veya “elest meclisi” denmiştir. Bu olayın Kur’ân’da geçtiği yer ise A’râf sûresinin 172. âyetidir. Bu âyette, geçmişte Allah’ın Âdemoğullarından yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetlerini çıkardığı, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara, “Ben sizin rabbiniz değil miyim” diye hitap ettiği, onların da “evet” dedikleri belirtilmiştir. Böylece Allah’la kulları arasında bir sözleşme yapılmış, kullar Allah’a ahit ve söz vermişlerdir. Allah’la insanlar arasında vuku bulan bu sözleşmeye “mîsâk”, “kâlû belâ”, “ahid”, “belâ ahdi”, “rûz-i elest”, “bezm-i ezel” ve “bezm-i elest” gibi çeşitli adlar verilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanı, özellikle Osmanlı dinî-tasavvufi edebiyatında meşhur olanı “bezm-i elest” terkididir. Elest “değil miyim” anlamında bir soru kelimesi olup Allah, bütün ruhları yarattığında onlara, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuştur (Yavuz-Pala, 1992, VI/106-10; Uludağ, 2012, s. 75). Müminler, elest meclisinde verdikleri sözlerini unutmazlar, ezelden beri muhabbet ehli olduklarını ifade ederler. Sûfilere göre “Kâlû belâ” denilen vahdet âlemi insanın gerçek vatanı olup dünya ise gelip geçici bir misafirhanedir. Nitekim Yunus Emre de dünyada ubudiyetini yaşayan, gerçekleştiren ve elest şuuruyla yaşayan, aslını ve sorumluluğunu bilen olgun bir tavırla (Fatçı, 2015, s. 243) şöyle demiştir: “Elestü bi-Rabbiküm Hak’dan nida gelecek, Müminler belâ deyip ettiler ikrârını.”(397/7) Yine bir başka beytinde şöyle demiştir: “Ezel benim ilimdir Elest benim yolumdur, Ezel ile Elest’i ben bunda göre geldim.”(178/5) Vatan-ı aslı düşüncesi, ezeli insan fikrinin bir neticesidir ve Yunus Emre’de de görülüşü üzere elest âlemi ile vatan-ı aslı birbirinin yerine kullanılan terimlerdir. Bu mısranın ardından da dünya hayatının değersizliğini vatan-ı aslı fikrine dayandırmaktadır (Demirli, 2015, s. 116-117).

Dünya yaratılmadan evvel ruhların toplandığı yer ve zaman olarak tarif edilen kâlû belâ, tasavvuf edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Bezm-i elest adıyla da bilinen kalû belâda Yüce Allah insanlardan çok önce onların ruhlarını yaratmış ve onlara, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuştur. Onlar da, “Evet öyledir,” (kâlû belâ) demişlerdir (A’râf 7/172). Böylece Allah’la kulları arasında bir sözleşme yapılmış, kullar Allah’a ahit ve söz vermişlerdir. Bu anlamda “Ne zamandan beri Müslüman’sın?” sorusunun cevabı “kâlû belâ’dan beridir” şeklinde olmuştur (Uludağ, 2012, s. 206). Burada belirtilen sözleşmenin mecâzî anlamda olup insanın doğasındaki iman kabiliyetinin bu âyetlerde temsîlî bir dille anlatılmış bulunduğunu aktaran müfessir Zemahşerî (ö. 538/1144) ve onun gibi düşünenler konunun insanın bilgi alanını aştığı ve gayb alanına girdiği için âyetlerde bildirileni tasdik ederek insanlardan bir şekilde iman sözü alındığına inandıktan sonra bunun mahiyetinin ne olduğu hususunda kesin bir görüşü kabul etmenin gerekli olmadığını belirtmişlerdir (Zemahşerî, 1997, II/103; Râzî, 1981, XV/47).

Tefsirlerin genelinde olduğu gibi işârî tefsirlerde de bu sözleşmenin temsîlî yönüne dikkat çekilmiş, bunun bir benzetme olduğuna vurgu yapılmış, bu anlamda âfâkî ve enfüsî deliller ortaya koyulmak suretiyle nefislerin kendilerinde yaratıldığı kabiliyet dolayısıyla Yüce Allah’ın Rubûbiyetini tanımaya muktedir kılınmaları, bir bakıma şahit tutulmaları olarak değerlendirilmiş olup gerçekten zürriyetlerini bellerinden alma, şahit tutma, soru ve cevap gibi hususların olmadığı aktarılmıştır (Ali el-Kârî, II/203-206; Bursevî, III/273). Yunus Emre de işârî tefsirlerdeki açıklamalara paralel şekilde benzetmeler eşliğinde kâlû belâ meselesini dizelerine şöyle dökmüştür: “Kalem çalınacak görgil haber böyle durur bilgi, Kâlû belâ kelecisinin bunda

haber veren benim.”(177/8); “*Kâlı belâ denildi münkir-muhib bilindi, Ol demde tuta geldi câbiller inkârını.*”(397/8); “*Yer gök yaratılmadan Kâlı belâ denmeden, Levb-kalem çalınmadan Mi’râc’a kâdir idim.*”(223/4) Bütün bu dizelere birlikte bakıldığında onun da bu konuyu mecâzî olarak algıladığı ve yorumladığı anlaşılmaktadır.

Lâ Teknatû/لا تقنطوا

Yüce Allah’ın rahmet ve affının asla ümitsizliğe izin vermeyecek derecede geniş olduğunu açık şekilde ortaya koyan ilâhî müjdeyi içeren Zümer sûresinin 53. âyetindeki, “Allah’ın rahmetinden asla ümit kesmeyiniz. (Zümer 39/53)” anlamındaki “لا تقنطوا من رحمة الله” ibaresindeki “ümit kesmeyiniz” manasındaki “La teknetû/لا تقنطوا” lafzını iktibas eden Yunus Emre, kullar ne kadar günahkâr olsalar da Rablerinin rahmetinden umutsuzluğa düşmemeleri gerektiğini şu manzum sözlerle belirtmektedir: “*Rahîmdürür senin adın, rahîmliğin bize dedin, Mürsitlerin müjdeledi, ‘lâ taknetû’ hitap nedir?*”(89/4)

Âyetin işârî tefsirlerdeki yansımalarına bakıldığında da benzer manaların kastedildiği görülmektedir. Sözelimi Tüsterî bu âyetin içerdiği mananın, Yüce Allah lütufta bulunarak kullarına son nefesine kadar mühlet verdiğini, onlara ‘rahmetimden ümit kesmeyin, şâyet son nefeste tekrar bana dönerseniz bunu kabul ederim’ şeklinde müjde verdiğini, yanı sıra bu âyetin Yüce Allah’ın kullarına şefkatini beyan eden en belîğ âyet olduğunu aktarmıştır (Tüsterî, 2004, s. 234). Kuşeyrî daha ziyade bu lafzın işârî yönüne dikkat çekerek, kulun kalbini Yüce Allah’tan koparmaması gerektiği şeklinde bir manaya işaret etmiş (Kuşeyrî, 1981, III/287), Ali el-Kârî de Kuşeyrî’nin yorumlarını aynen benimsemiştir (Ali el-Kârî, 2013, II/203-206). Bursevî ise Allah’ın mağfiretinden ve ihsanından ümitsizliğe düşülmemesi gerektiğini aksi takdirde ümitsizliğe düşmenin mahrumiyetin delili olduğunu söylemiş, Allah’ın rahmetinden ümidi kesmenin, musibetlerin en büyüğü olduğunu belirtmiştir (Bursevî, VIII/124).

Nahnu Kasemnâ/نحن قسمنا

Dünyada rızıkları ve maîşetleri; akıl, zeka ve istidatları; kısaca maddî ve mânevî tüm nimet ve imkanları taksim eden insanlar değil Yüce Allah’tır. Zuhur sûresinin 32. âyetinde de altı çizilen bu hakikatin Yunus dilinde ifadesi şöyledir: “*Dile rızıkım Hak’dan nahnu kasemnâ pinhân, Nefsin bilmiş er gerek göz bicâbın silesi.*”(378/5) Âyetin işârî yorumlarında maddî rızık ve nimetin yanı sıra mânevî rızık ve nimetlerin söz konusu edildiği dikkatleri çekmektedir. Sözelimi Kuşeyrî, bu bağlamda Yüce Allah’ın mutluluk ve mutsuzluğun taksimatını kimseye bırakmadığını dile getirmiş, bunun yanında Allah’ın kısmet olarak bazı kullarına nimet ve zenginliği, bazılarına da azlık ve fakirliği verdiğini belirtmiştir (Kuşeyrî, 1981, III/366). Bursevî ise maîşet kavramını insanın gıdalanması, bedenini sağlıklı olarak ayakta tutmasını sağlayarak yaşadığı şey olarak tanımladıktan sonra insanların rızıklarını aralarında Yüce Allah’ın paylaştığı gibi rızık meselesinden daha üstün ve büyük olan peygamberlik seçiminin de Yüce Allah’ın kudreti çerçevesinde bulunduğunu belirterek (Bursevî, VIII/365-366) âyete daha bütünlüklü bir anlam yüklemiştir.

Beytü’l-Ma’mûr/بيت المعمور

“Mamûr ev” veya “mamûr mâbed” anlamına gelen beytü’l-ma’mûr, Kur’ân’da Yüce Allah’ın üzerine yemin ettiği bir mekânın adı olarak geçmektedir (Tûr 52/4). Tefsirlerde beytü’l-ma’mûr tamlaması hakkında semada bulunan bir evin veya bir mescidin adı; Kâbe’nin adı ve müminin kalbi olmak üzere başlıca üç yorum bulunmaktadır (Taberî, 2001, XXI/562-566; Zemahşerî, 1998, V/623; Beyzâvî, 2000, III/330). Tasavvufi eserlerde ise beytü’l-ma’mûr’un zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki delâleti olduğu kabul edilmektedir. Zâhirî delâletinin, yedinci semada melekler tarafından ma’mûr hale getirilen ve durâh denilen bina, bâtinî delâletinin ise Hakk’ın tecellî ederek ma’mûr eylediği müminin kalbi olduğu üzerinde durulmuştur (Küçük, 1992, VI, 94-95).

Sözlükte ‘ev’ anlamına gelen beyt kelimesinin tasavvuf dilinde mecâzî olarak ‘kalp’ manasında kullanıldığı bilinmektedir. Sûfilere göre dış dünyadaki Kâbe ve arş gibi insanın mânevî âlemindeki kalp de “Beytullah”tır. Bu sebeple avlanma, herhangi bir canlıyı öldürme, fitne, fesat ve kavga çıkarma gibi Kâbe ve civarında yasaklanmış kötülöklere kalpte de yer vermemek gerekir. Aynı zamanda beyt, Hakk’ın mârifet ve muhabbetiyle ma’mûr ettiği ve tecellileriyle donattığı ârifin kalbi olarak tasvir edilmiştir (Gündüz, 1992, VI/86). Nitekim Hakk’ı içine alması ve sığdırması itibarıyla müminin kalbi (Uludağ, 2012, s. 74), tasavvuf istilâhında mârifet ve muhabbet ile ma’mûr olan âriflerin kalbine işaret olup müminlerin kalbinin remizlerinden biri olarak nitelendirilmiştir (Seccâdî, 2007, s. 72). Şiirlerinde bu kullanıma zaman zaman yer veren Yunus bir dizesinde beytü’l- ma’mûr şöyle kullanmıştır: “*Mûsâ’nın ağıdığı Tûr’u yoksa eytü’l-Ma’mûr’u, İsrâfîl çaldığı Sûr’u cümle vücûdda bulduk.*”(133/5) Buna göre Yunus, kıyamet, sûr, haşr ve neşrle ilgili bütün değerlerin kendi vücudunda el’an cereyan eden ilâhî hadiseler olduğunu belirterek İsrâfîl’e ve üflediği sûra ledünnî manalar yüklemektedir (Tatçı, 2015, s. 233).

İşârî tefsirlerde beytü'l-ma'mûra birbirine yakın anlamlar verildiği görölmektedir. Nitekim Tüsterî bu terkibi, Yüce Allah'a ünsiyet, muhabbet ve mârifetle ma'mûr olan âriflerin kalbi ve aynı zamanda meleklerin hac yaptığı tevhid evi olarak izah ederken (Tüsterî, 2004, s. 260) Kuşeyrî bu konuda iki farklı yorum üzerinde durarak ilkini ârif abidlerin Allah sevgisi ve mârifetiyle ma'mûr kalpler olarak, ikincisini de ibadet ehlinin ibadet yerleri ve halvet meclisleri olarak açıklamıştır (Kuşeyrî, 1981, III/472). Ali el-Kârî ise müminin kalbi ve aynı zamanda bu kalbin din hususunda mârifet, muhabbet, sıdk, ihlas ve yakîn ile ma'mûr olması olarak yorumlamıştır (Ali el-Kârî, 2013, V/39).

Küllü Men Aleyhâ Fân/ كل من عليها فان

Yunus Emre, bir insanın en başta bilmesi gereken şeyin geçicilik yani fânîlik olduğunu terennüm ederken, dünya hayatının daimi bir hayat olmadığını, bâki olanın sadece Allah Teâlâ olduğunu Kur'an âyetlerine dayanarak temellendirmiştir (Rahmân 55/26; Hadîd 57/3). Nitekim bu anlamda Hadîd sûresinin 3. âyeti başlangıcı ve sonu olmayan yegâne varlığın Yüce Allah olduğunu, insanların ise ölümlü varlıklar olarak O'nun tarafından yaratıldığını ifade ederken, Rahman sûresinin 26. âyeti ise aynı şekilde insanın faniliğine atıf yapmaktadır (Müftüoğlu, 2011, s. 206). Mutlak anlamda kalıcılığın Yüce Allah'a mahsus olduğunu hatırlatan ve ölümlü sona ermeyecek bir mutluluk isteyenlerin Allah'ın hoşnut olacağı bir hayat sürmeleri gerektiğine işaret eden Yunus Emre bu gerçeği şu şekilde dizelere dökmektedir: “*Evvelî Hû âbiri Hû yâ Hû illâ Hû olam, Evvel âbir ol küllü men aleyhâ fân olam.*” (201/45) Aynı şekilde başka bir dizesinde ise, “*Evvel âbir Hayyü'l-Kayyüm âşıklara mâşûk idi, Aklın var ise besâb et geçiser bu aşk devrâm.*” (228/6) diyerek Yüce Allah'ın hem ezeli hem de ebedî olduğunu vurgulamıştır. İslâm itikadına göre ebedîlik, Allah'a özgü bir sıfattır. İnsan ise belli bir süreyle sınırlı olarak yaratılmıştır. Fakat ruhunda ebediyeti asla son bulmayacak, sönmeyecek bir hükümlanlığı şiddetle arzular. Sınırlı ve geçici bir hayatı olduğu için de insan ebedîlik arzusunun tatmin edemez. Bu tatmin, sadece ebedî olana iman ederek yakalanabilir (Müftüoğlu, 2011, s. 206-207). İşârî yorumun önde gelen isimlerinden Kuşeyrî, ilgili âyetin tefsirinde imkân prensibi bakımından yeryüzündeki her canlının yok hükmünde olduğunu, naklî delil bakımından ise dünya ve üzerindeki herkesin yok olacağını buna karşılık Allah'ın zatının baki kalacağını aktarmıştır (Kuşeyrî, 1981, III/508).

Hakka'l-Yakîn/ حق اليقين

Hakka'l-yakîn, İslâm düşünce tarihinde doğru bilginin kesinlik derecelerinin üç kategorisinden biri olup kesinlik bakımından ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn'in de ötesinde ve üstündeki kesin bilgidir. İç duyu veya iç tecrübe yoluyla ulaşılan ve kesinlik bakımından en son merhaleyi teşkil eden hakka'l-yakîn, sâlikin yalnızca ilim yönünden değil, aynı zamanda hal ve müşâhede yönünden de Hak'ta fani ve Hak ile baki olması şeklinde tanımlanmıştır (Yavuz, 1997, XV/203-204; Uludağ, 2012, s. 153; Seccâdî, 2007, s. 169). Hakka'l-yakîn, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir (Vâkıa 56/95; Hâkka 69/51). Bunlardan birinde, başta Kur'an olmak üzere İslâmî gerçekleri yalanlayıp haktan sapanların cehenneme atılacağı belirtilirken kullanılmakta ve meydana gelmesi kesin olan bir hususun fiilen gerçekleşmesi manasına gelirken; diğerinde ise Kur'an'ı yalanlayanların âhirette büyük pişmanlık duyacakları ve dolayısıyla azaba mâruz kalacakları haber verilirken bunun yaşanacak bir gerçek olduğu vurgulanmaktadır (Yavuz, 1997, XV/203-204).

Sûfi literatüründe ise hakka'l-yakîn, kulun Allah'ta fâni olması ve O'nunla yalnız ilmen değil hem ilim hem müşâhede hem de hal itibariyle beka bulmasıdır. Nitekim Kuşeyrî, hakka'l-yakîni iç müşâhede yoluyla elde edilen apaçık bilgi olarak kabul etmiş ve onun mârifet ehline mahsus olduğunu belirterek bu mertebeye ulaşanlara, havâssü'l-havâs, yaptıkları ibadetlere de kulluğun en ileri derecesi anlamında ubûdet adını vermiştir. Hücvîrî (ö. 465/1072 [?]) de hakka'l-yakînin keşif ve müşâhede ile hâsıl olacağını ifade ederek bu mertebeye ulaşanların bütün varlıklardan yüz çevireceğini söylemiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) göre ise hakka'l-yakîn müşâhedededen sonra ulûhiyeti zâta nisbet etmektedir. Nefsini müşâhede eden kişi rabbini de müşâhede etmiş olur ve ayne'l-yakîne ulaşır, bu kişi kabre girince hakka'l-yakîne erer. Bazı sûfilerce de ilme'l-yakîn şeriatın zâhiri, ayne'l-yakîn şeriatıta ihlâs, hakka'l-yakîn ise müşâhede yoluyla şeriatın iç yüzüne vâkıf olmak diye anlaşılmıştır (Yavuz, 1997, XV/203-204). Benzer yorumları Yunus'un şu dizisinde de görmek mümkündür: “*Yunus sana farîzadır işbu sırât-ı müstakîm, İleyinde haşre-neşre Hakka'l-yakîn gerek visâl.*” (155/9) Nitekim burada Yunus Emre'nin hakka'l-yakîni kullukta ulaşılması gereken ileri bir mertebeye olarak nitelendirdiği anlaşılmaktadır.

Şarâben Tahur/ شرابا طهور

Sözlükte şürb “içmek” anlamına gelir. Aynı kökten türeyen içki anlamındaki şarâbın ise Kur’ân’da hem olumlu (İnsân 76/5-6, 21; el-Mutaffifin 83/28) hem de olumsuz (En’âm 6/70; Yûnus 10/4) kullanımları bulunmaktadır. Tasavvuf literatüründe şarap mutlak olarak muhabbet sarhoşluğuna ve Hakk’ın cezbesine kinâye olarak kullanılmış aşk, zevk ve sekr halleri şaraba benzetilmiştir (Seccâdî, 2007, s. 436). Şarab-ı tahûr ise temiz âşık için kullanılan bir isim olmuş (Seccâdî, 2007, s. 436; Uludağ, 2012, s. 327), tasavvuf edebiyatında şarap vb. remizlerle tasavvufî aşkı anlatan çok sayıda şiir yazılmıştır. Nitekim Yunus Emre de bir dizesinde bu benzetmeye şöyle yer vermiştir: “*Tûbâ dalından uçanlar yüce makâmı geçener, Şarâben tabûr içener banmaz dünyâ ballarına.*”(345/7)

Yine şaraben tahûr terkibi işârî tefsirlerde daha çok muhatabın zihninde cennet nimetleriyle ilgili bir imaj, bir fikir oluşturmak ve böylece bir arzu uyandırmak maksadıyla yapılmış benzetmeler bağlamında kullanılmıştır. Nitekim görebildiğimiz kadarıyla dünya-cennet şarabı ayırımı yapan ilk sûfî müfessir olan Tüsterî (ö. 283/896), cennet şarabı ile dünya şarabı arasındaki farklılığa dikkat çekmiş, dünya şarabının kirli olduğu için içen kişiyi günahlarla kirlettiğini buna karşılık cennet şarabının ise temiz olup içen kişiyi her türlü kirden arındırdığını söylemiştir (Tüsterî, 2004, s. 299). Sülemî de bu terkibi hidâyet şarabı, tevhid şarabı, velâyet şarabı, mârifet şarabı, muhabbet suyu, meveddet şarabı gibi nitelendirmelerle tasvir etmiştir (Sülemî, 2001, II/365-366). Bu şarabı içmenin doğurduğu çeşitli sonuçlara işaret eden Kuşeyrî, bu şarabın normal dünya şarabı gibi olmayıp onu içenlerin başta birtakım dünya kaygıları olmak üzere kalplerinin kin ve aldatmalardan temiz olacağını, aralarında husumet ve düşmanlık gibi durumların ortadan kalkacağını belirtmiştir (Kuşeyrî, 1981, III/666-667). Hakeza Ali el-Kârî ve Bursevî de bu şarabın aldatma ve kin gibi kötü huylardan ve eziyet veren şeylerden temizlediği ve içlerindeki pislikleri söküp attığı için “temizleyici” diye nitelendirildiğini belirtmiştir (Ali el-Kârî, 2013, V/257; Bursevî, X/275).

Levh-i Mahfûz/ لوح محفوظ

Bütün nesne ve olaylara ilişkin ilâhî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu ana kitap anlamına gelen levh-i mahfûz (Yavuz, 2003, XXVII/151), bir terkip olarak sadece Burûc sûresinde geçer (Burûc 85/22) ve burada Kur’ân’ın çok şerefli ve değerli olduğu ve aynı zamanda levh-i mahfûzda bulunduğu ifade edilir. Yunus Emre şiirlerinde levh-i mahfûz terkinin sadece ilk kelimesi olan ve üzerine yazı yazılan yüzey anlamına gelen “levh” kelimesini dizelerinde şöyle kullanmıştır: “*Gece ile gündüzü gökte yedi yıldız, Levhde yazılan sözü cümle vücudda bulduk.*”(133/4); “*Yer gök yaratılmadan Kâlû belâ denmeden, Levh-kalem çalınmadan Mî’râc’a kâdir idim.*”(223/4)

Tasavvuf literatüründe levh, belli bir süreyle sınırlanmış yazı ve takdir anlamında kullanılmaktadır (Uludağ, 2012, s. 327). İşârî tefsirlerde ise çoğunlukla birbirinin tekrarı mahiyetinde açıklamalar yer almakta olup söz konusu yorumlarda Kur’ân’ın levh-i mahfûzda yazılı olduğu ve burada şeytanın ulaşmasından ve tahriften korunduğu, levh-i mahfûzun özellikleri, Kur’ân’ın levh’de korunduğu gibi aynı zamanda müminlerin kalplerinde de korunduğu gibi bilgiler tekrar edilmiştir (Kuşeyrî, 1981, III/713; Ali el-Kârî, 2013, V/303; Bursevî, X/395-396).

Kul Huvallah/ قل هو الله

Yunus Emre Kur’ânî kullanımları çeşitli beyitlerinde farklı görünümlele ele almıştır. Nitekim Kur’ân’a dayalı bir benlik anlayışı üzerinde duran Yunus Emre bu kullanımlardan birini bir dizisinde şöyle ifade etmiştir: “*Bu cihâna gelmeden mâşûk ile bir idim, Kul huvallâh sıfatlı bir bî-nişân nûr idim.*”(223/1) Bu dize Yunus Emre’nin eşyanın görünür hale gelmeden önce Allah’ın ilminde bilgi olarak mevcudiyeti olarak da tanımlanan (Uludağ, 1991, IV/198) a’yân-ı sâbite düşüncesini kabul ettiğine dair bir delil olarak görülmüştür. Zira burada hem maşuk ile bir olmak ve ardından söylenen ‘Kul huvallâh sıfatlı bir bî-nişân nûr olmak’, birbiriyle aynı anlama gelebileceği gibi sebep sonuç ilişkisiyle “Bir’den bir çıkar” ilkesiyle açıklanabilecek bir düşüncüyü de hatırlatmaktadır. Dolayısıyla bu mısranın Yunus’un önde gelen sûfî müelliflerden İbnü’l-Arabî’nin “Bir’den bir çıkar” ilkesine getirdiği yorumlardan (İbnü’l-Arabî, 2011, VI/96) birisiyle örtüştüğü belirtilmiştir (Demirli, 2015, s. 113-114). Nitekim Bursevî: “Hüvallahü ahad” cümlesinin üç kelimedenden ibaret olup her birinin Allah’a gidenlerin makamlarından bir makama işaret ettiğini belirtmiştir (Bursevî, X/536).

Küfüven Ehad/ كفوا احد

Vâhid ve ehad kavramları Allah hakkında kullanıldığında, “bölünmesi (tecezzî, inkisâm) ve sayısının artması (tekessür) mümkün olmayan bir, tek, yegâne varlık” manasını ifade etmektedir. Zira buradaki

birlik, herhangi bir sayı dizisinin ilk basamağı anlamında olmayıp Allah'ın cüzlerden teşekkül eden birleşik (mürekkeb) bir varlık olmadığı, benzeri ve dengi bulunmadığı manasını taşımaktadır (Topalođlu, 1988, I/483-484). Küfüv ise denklik demektir ve bundan maksat Cenab-ı Hakk'ın zatında denkliği kaldırmaktır. Ehad, sūfilerin sözlerinde sıfatların çokluğunu nefyetmek cihetinden zatın ismi, itibarların sūkūtu cihetinden ise büyüklük nispetidir (Seccâdî, 2007, s. 118). Allah'ın ezeli ve ebediliğine dikkat çeken Yunus Emre, bunun dışındaki tasavvurların Kur'an'a uygun olmayan tanrı tasavvurları olduğunu dile getirmektedir. Öte yandan aynı mısradaki Hadid sūresinin üçüncü âyetindeki “هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ” kısmına telmihte bulunmak suretiyle tevhid sırrına şöyle dikkat çekmiştir: “Oldur âhir oldur ebed hem dillerde Küfven abad, Evliya geğdi dünyadan bir saat kime kalsar.”(63/5)

Sonuç

Yunus Emre Kur'an'ı çok iyi bilen ve ona büyük ölçüde vâkıf olan şairlerden biridir. Nitekim o, şairlik zevkini zirveye yükseltecek derecede büyük bir akıcılık ve vukūfiyetle Kur'an'dan yararlanmıştı. Bunu yaparken de aşırı yorumlara meyletmekten çok mutedil bir üslup kullanmıştı. O, şiirlerinde Kur'an âyetlerini detaylı olarak nazım şeklinde anlatmamıştı. Sadece vereceği mesaja uygun olan noktaya değinmiş, böylece söylediği sözü Kur'an'a dayandırarak sözünün etki gücünü artırmaya çalışmıştı. Kısaca o, Kur'an kavramlarını konu edinirken ve onları iktibas ederken bir müfessir edasıyla değil ârif ve şair olarak derunî anlamlara işaret etme maksadını gütmüştü.

Yunus Emre'nin şiirlerinde bazen bizzat âyette geçen kelimelerle bazen de mefhum olarak dile getirdiği Kur'an âyetlerinin görmezden gelinmesi mümkün değildir. Bu durum Yunus Emre'nin düşünce dünyasını besleyen ana unsurlardan birinin Kur'an olduğu gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Yunus Emre, şiirlerinden hareketle söylenecek olursa, ciddi bir Kur'an kültürüne sahip, gerektiğinde âyetleri, orijinal lafızlarıyla şiirlerine aktarabilecek kadar lafız ve manaya hâkim olup tefsir ilmine şiirleriyle hizmet ettiği söylenebilir.

Tefsir metodolojisi açısından incelendiğinde Yunus Emre'nin, âyetleri yer yer zâhir manasıyla yorumlamakla birlikte çođu zaman sūfi geleneğin te'vil yöntemi olan irfânî/işârî metot ile âyetlere yaklaştığı görülmektedir. Müellif bu sebeple sūfi epistemolojide sık kullanılan terimlere yer vermektan geri durmamış, hatta onun bu kullanımları çoğunlukla işârî tefsirlerdeki yorumlarla paralellik arzetmiştir. Binaenaleyh onun şiirlerinde ortaya koyduğu Kur'an merkezli çođu mananın işârî tefsir tarzına olduğuca yakın durduğu anlaşılmaktadır.

Tefsir edebiyatı açısından işârî tefsir kapsamında değerlendirebileceğimiz Yunus Emre'nin şiirlerinde ortaya koyduğu Kur'an yorumlarını mutedil yorumlar olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü Yunus şiirlerinde iktibas ettiği Kur'an âyetlerini belli bir akideyi veya mezhebi, ya da şahsi akidesini desteklemek, süslemek veya ispatlamak maksadıyla kullanmamıştı. Buna karşılık o, Kur'an âyetlerini İslâm tefsir geleneğiyle çelişmeyecek tarzda şiirlerinde kullanmıştı. Diğer bir ifadeyle tefsir usulü açısından bakıldığında Yunus Emre'nin kimi dizelerinde kullandığı âyetler ve onlara getirdiği kimi yorumlar geleneğimizde “işârî tefsir” olarak adlandırılan tefsir türü ile büyük oranda örtüşmektedir. Bilindiği üzere bu tefsir çeşidinde âyetlerin ilk anlamı/manası reddedilmeksizin işaret ettiği diğer anlamlara da yer verilmektedir. Bu durum Yunus'un tasavvufi gelenek içerisinde yetişmiş ve o kültürden gelen bir kimse olması ile de bağdaşmaktadır. Bu noktada şunu belirtelim ki Yunus Emre şiirlerinde âyet merkezli pek çok iktibasa yer verildiği için bu iktibasların tasavvufi/işârî tefsir geleneği açısından taşıdığı değerini ortaya koymak adına daha başka çalışmalara ihtiyaç duyulduğu aşikârdır.

Öte yandan Yunus'un şiirlerinde âyet ve hadislerden sık sık iktibaslar yapması dini tebliğe halkın teveccühüne mazhar olduğu ifade edilmelidir. O kadar ki bu örneklendirmeler ilgili âyet ya da hadisin mana itibarıyla Müslümanların dinî kültüründe silinmeyecek derecede yer etmesine vesile olmuştur. Bu noktada Yunus Emre, şiirlerinde âyetleri ve âyetlerdeki kimi kullanımları ahlâkî öğütler vermek amacıyla sūfilere ait olan irfânî te'vil yöntemiyle yorumlamış olup üslubu bir müfessirin, mütercimmin yâhud vâzin dilinden ziyade bir mutasavvıf şairin dili olmuştur.

Etik Beyan

“Yunus Emre Şiirlerindeki Âyet İktibasları ve Tasavvufi/İşârî Tefsir Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için

gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ali el-Kârî. (2013). *Emvârü'l-Kur'an ve Esrârü'l-Furkân I-V*. Naci es-Suveyd (thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ateş, S. (1998). *İşârî Tefsîr Okulu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Ay, M. (2011). *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu: İbn Acîbe'nin el-Babru'l-Medîd Adlı Tefsiri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Beyzâvî, A. Ö. (2000). *Emvârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. Muhammed Subhî Hasen Hallâk-Muhammed Ahmed el-Etraş (thk.). Beyrut: Dâru'r-Resîd.
- Bulut, A. (2015). *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bursevî, İ. H. (t.y.). *Râhu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'an I-X*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Cerrahoğlu, İ. (2005). *Tefsîr Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Cevdet Paşa, A. (2000). *Belâgat-i Osmanîyye*. Turgut Karabey-Mehmet Atalay (haz.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cevherî, H. (1984). *es-Sibâh: Tâcu'l-Luğâ ve Sibâhu'l-Arabîyye*. Ahmed Abdulğafûr Attâr (thk.). Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Çalışkan, İ. (2019). *Tefsîr Tarihi*. Ankara: Bilay Yayınları.
- Çelik, N. (2001). Fuzûlî'nin Türkçe Divanında Geçen Âyetler ve Yorumları. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (6), 131-148.
- Değirmençay, V. (1996). *Fünûn-i Belâgat ve Smâât-ı Edebî*. Erzurum: Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Demirli, E. (2015). *Şair Sûfiler: Mevlana, Yunus ve Nîyâzi-i Mısrî Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Sûfî Kitap.
- Durmuş, İ. (2000). "İktibas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 22). İstanbul: TDV Yayınları.
- Erkaya, M. E. (2017). *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*. Ankara: Otto Yayınları.
- Gördük, Y. E. (2013). *Tarihsel ve Metodolojik Açından İşârî Tefsir: Mâbiyeti, Meşrûiyeti, Bâtınî Yorumdan Farkı*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündüz, İ. (1992). "Be'yt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 6). İstanbul: TDV Yayınları.
- Halîl b. Ahmed, F. (2003). *Kitâbu'l-Ayn I-IV*. Abdulhamîd Hindâvî (thk.). Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye,
- Hamevî, A. (2004). *Hiżânetü'l-Edebiyye ve Gâyetü'l-İreb I-II*. İsam Şeyhu (thk.). Beyrut: Mektebetü'l-Hîlal.
- Hâşimî, A. (t.y.). *Cenâbirü'l-Belağâ*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- İsfahânî, R. (t.y.). *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'an*. Muhammed Seyyid Keylânî (thk.). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Arabî, M. M. A. (2011). *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye I-IX*. Ahmed Şemseddin (thk.). Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye.
- İbn Kesîr, İ. İ. (2000). *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm I-XV*. Mustafâ es-Seyyid Muhammed (thk.). Kahire: Mu'essesetu Kurtuba, Mektebetü'l-Evlâdî's-Şeyh li't-Turâs.
- Kahraman, A. (2017). Yunus Emre Divan'ında Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Mârifet (Dört Kapı). *Kocaeli İlahiyat Dergisi*. 1(1), 1-18.
- Kamil, M-Vehbe, M. (1984). *Mucemu'l-Mustalahâtü'l-Arabîyye fî'l-Luğâ ve'l-Edeb*. Beyrut: Mektebetu Lubnan.
- Kotan, H. (2017). Yunus Emre Divan'ındaki Âyet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. (48), 241-270.
- Kuşeyrî, A. H. (1981). *Letâifü'l-İşârât I-III*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısrîyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb.
- Kuzubaş, M. (2003). Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'an: Fuzûlî'nin Gazelleri Örneğiyle. *Diyanet İlmî Dergi*, 39(3), 101-116.
- Küçük, A. (1992). "Be'ytü'lma'mûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 6). İstanbul: TDV Yayınları.
- Külekcî, N. (1995). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mâtürîdî, E. M. (2006). *Te'vîlâtü'l-Kur'an I-XVII*. İstanbul: Mizan Yayınevi.
- Mermer, A. (2009). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Müftüoğlu, Ö. (2011). Yunus Emre'nin İnsanla İlgili Dizelerine Yansıyan Kur'an Kültürü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (36). 201-216.
- Pala, İ. (2003). "Len Terâni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 27). İstanbul: TDV Yayınları.
- Pala, İ. (2014). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Râzî, F. (1981). *Meşâtü'l-Gayb I-XXXII*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Saraç, M. A. Y. (2006). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbuca Yayınları.
- Seccâdî, S. C. (2007). *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*. Hakkı Uygur (çev.). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Suleymân, M. (2002). *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân I-V*. Abdullâh Mahmûd Şehâte (thk.). Beyrut: Muessesetu't-Târîhi'l-Arabî.
- Sülemî, M. H. (2001). *Tefsîrî's-Sülemî(Hakaikü't-tefsir) I-II*. Seyyid Umran (thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Taberî, M. C. (2001). *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an I-XXVI*. Abdulmuhsîn et-Turkî (thk.). Kahire: Dâru Hecl.
- Tatçı, M. (1997). *Yunus Emre Divanı Tenkîlî Metin (II)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2015). *Yunus Emre Yorumları-İşitin Ey Yârenler*. İstanbul: h Yayınları.
- Topaloğlu, B. (1988). "Ahad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 1). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tüsterî, A. S. (2004). *Tefsîrî'l-Kur'ânî'l-Azîm(Tefsîrî'l-Tüsterî)*. Kahire: Dâru'l-Harem li't-Turâs.
- Uludağ, S. (1991). "A'yân-ı sâbite". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 4). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2001). "İşârî Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 23). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.

- Uzun, M. (2000). "İktibas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 22). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1997). "Hakka'l-yakın". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 15). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2003). "Levh-i mahfûz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 27). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. ve Pala, İ. (1992). "Bezmi Elest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 6). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yılmaz, H. H. (1997). *Kur'an Kaynaklı Tasavvufî Kavramlar*. İstanbul.
- Yurtsever, M. M. (2019). Yunus Emre, Niyazi Mısri ve İsmail Hakkı Bursevî'de Türk Tasavvuf Şürine Özgü Mazmun Arayışları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 23(2). 693-714.
- Zehebî, M. H. (2003). *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn I-III*. Kahire: Mektebetu Vehbe.
- Zemahşerî, Ö. (1997). *Esâsu'l-Belâğâ I-II*. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (thk). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Zemahşerî, Ö. (1998). *el-Keşşâf An Hakâiki Gavâmi'zî'l-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vüçûbi't-te'vîl*. Âdil Ahmed Abdulmevcûd (thk.). Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân.
- Zürkânî, M. A. (1996). *Menâbilü'l-İrfân Fî Ulûmi'l-Kur'an I-II*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

EXTENDED ABSTRACT

The poets, who wrote poetic works in the religious-mystical field, benefited from some sources while writing their poems. Among these sources, especially the Qur'an and hadith, there are different branches of religious sciences, mythology, historical and legendary events, and people, sciences such as philosophy, medicine, astronomy, and the like, culture, traditions, and customs. In Sufi literature, in which the Qur'an is adopted as the main source, quotations of verses and hadiths are included in almost every work. Thus, many similes, metaphors, and references centered on verses and hadiths were used, and on this occasion, the idea was strengthened by trying to express the meaning fluently. In this process, the verses of the Qur'an were sometimes quoted in their original words, sometimes by meaning, sometimes references were made to the verses, and sometimes the names of the surahs were quoted with the various names of the Qur'an. The quoting, which means "take embers to light a fire, to borrow, to take knowledge, to benefit", has also been used metaphorically in the sense of "trying to gain knowledge, benefiting from someone's knowledge." At the same time, the quotation is described as a part taken from verses and hadiths to embellish the word and reinforce the meaning. In other words, the quotation is the author's use of a word that belongs to someone else in her text. Quotations made from the Qur'an or hadith have been accepted as literary art, as they bring vitality and warmth to the expression, and reinforce and beautify the word. In the poems, the verses or hadiths that are quoted are included wholly or partially. The foremost condition of the quotation is the absence of any sign or explanation regarding the verse or hadith taken. In other words, the condition for quotation is that the word should be used exactly or partially without specifying whether it is a verse or hadith. The quotations of the verses are mostly done to explain a thought by exemplifying and at the same time reminding it through association. To be able to talk about the art of quotation, it has been seen as a condition for the quotation to be at least one composition. For this reason, quoting a single word from a word, verse or hadith is not accepted as a quotation, and long quotations are not considered acceptable. The quotation, which was transferred to Iranian and Turkish works of literature depending on the Arabic literature, was used in the form of transferring the phrases selected from the verses and hadiths until the modernization period in Turkish literature. In this sense, one of the remarkable names who included verse quotations in his Divan is Yunus Emre, who is accepted as a school in our mystical literature. Yunus Emre is not only a classical poet but also an important person of literature, mysticism, and thought in the Anatolian Islamic geography, where the members of mystical literature who came after he followed. First of all, to catch the similes, metaphors, and references in a poem correctly and to enter its world, it is necessary to know the information and inspiration sources it feeds on, namely its bases. In this sense, the most important element that forms the basis of Yunus Emre's style and art, which is a Turkish-Islamic mystic, is mysticism. Various branches of Islamic culture such as tafsir, hadith, literature, geography, and astronomy have a great influence on the formation of his personality. He expressed the subtleties of Islamic mysticism with great simplicity and depth without entering into any mold, benefited from the verses of the Qur'an and hadiths while expressing his mystical views, and used them skillfully in his language and terminology. It is known that Muslim poets do not only look at the Qur'an and hadith narrations with the eyes of the holy text but also make maximum use of the artistic aspects of these two sources. In this context, Yunus Emre is a remarkable name in terms of employing many Qur'anic motifs in his poems and quoting from many surahs and verses. Because he expressed his poems with quotations both verbally and literally. The main purpose of this study is that although many Qur'an-centered quotations are included in Yunus Emre's poems, they have not been evaluated in terms of mystical tafsir tradition until now. Therefore, our study aims to fill the gap in this

field, albeit slightly. From this point of view, in this article, the projections of some of the high representative examples of the verse-centered quotations in Yunus Emre's Divan will be focused on in mystical commentaries. It should be underlined that, since the use of verses and hadiths in Yunus Emre's Divan is intense, it would exceed the volume and limits of the study to deal with all of them. For this reason, only some of the verses that he quoted in the article will be examined in terms of the Sufi exegesis tradition, thus drawing attention to the mystical interpretations on which his literal quotations to the Qur'anic verses are based.

Bir Akademisyen'in Romancılığı Üzerine Bir İnceleme: Gül İrepoğlu

Ahmet KARAKUŐ¹

Öz

Sanat Tarihi alanında emekli akademisyen olan Gül İrepoğlu'nun Levnî mahlaslı nakkaş Abdülcelil'i bilimsel olarak ele aldığı *Levnî-Nakış-Şiir-Renk* adlı kitabı, Osmanlı sarayını ve mücevherlerini konu edindiği *Osmanlı Saray Mücevheri-Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak* isimli bir başka bilimsel eseri gibi birçok akademik kitabı bulunmaktadır. Bu ilmi eserlerin yanında, sahip olduğu kişilerin ölümünden dolayı uğursuz olarak yorumlanan bir elmasın etrafında Osmanlıyı ve mücevheri anlattığı *İstanbul Yıldız* adlı bir romanı da vardır. Lale Devrini ve nakkaş Levnî'yi ön plana çıkardığı III. Ahmed Dönemi Osmanlısını romanlaştırdığı eseri ise *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde*'dir. Bir Rus ressamın gözüyle daha çok Osmanlı'nın son dönemlerinin İstanbul'unun anlatıldığı *Aő-ı Derya-Ayvazovski'nin Gizli İstanbul Güncesi* ise yazarın bir başka tarih içerikli romanıdır. I. Abdülhamid'in cariyesi ile olan aşkını anlattığı *Cariye-Haremde Yaşanan İmkânsız Bir Aşkın Hikâyesi*'nde de yazar tarihi belirgin olarak ortaya koymaktadır. Kavuşmak adlı eserde ise Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan bir aşk hikâyesi anlatılmaktadır. Bu eserde musiki ön plana çıkarılmaktadır. Bestekâr ve güftekârlar, ayrıca dönemin önemli musikînasları vurgulanmaktadır. Bu eserde psikolojinin de belirginliği görülmektedir. Romanlarının ilham kaynağı olarak düşünölebilecek kişisel merakını da ortaya koyduğu *Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Giysilerin Penceresinden* adlı anı-romanıyla edebî sahada da İrepoğlu'nun yetkin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gül İrepoğlu, Roman, Tarih, Mücevher, Kişisel Merak

An Analysis on the Novel Writing of an Academician: Gül İrepoğlu

Abstract

Gül İrepoğlu, a retired academic in the field of Art History, has many academic books such as *Levnî-Nakış-Şiir-Renk*, in which she scientifically deals with the nakkaş Abdülcelil with the pseudonym Levnî, and another scientific work titled *Ottoman Palace Jewellery-Reading History through Jewellery*, in which she deals with the Ottoman palace and jewels. In addition to these scholarly works, he also has a novel titled *Istanbul Star*, in which he tells the story of the Ottoman Empire and jewellery around a diamond that is interpreted as inauspicious due to the death of the people who own it. His novelisation of the Ottoman Empire during the reign of Ahmed III, in which he brings the Tulip Period and the painter Levnî to the forefront, is entitled *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde*. *Aő-ı Derya-Ayvazovski'nin Gizli İstanbul Güncesi* (The Secret Istanbul Diary of Aő-ı Derya-Ayvazovski'nin Secret Istanbul Diary), in which the Istanbul of the late Ottoman period is described through the eyes of a Russian painter, is another historical novel of the author. In *Cariye-Haremde Yaşanan İmkânsız Bir Aşkın Hikâyesi* (The Story of an Impossible Love Lived in the Harem), in which Abdülhamid I tells the story of his love with his concubine, the author presents history in a prominent way. In *Kavuşmak*, on the other hand, a love story in the Republican Era is told. In this work, music is brought to the forefront. Composers and lyrics, as well as important musicians of the period are emphasised. Psychology is also prominent in this work. It is seen that İrepoğlu is also competent in the literary field with his memoir-novel titled *Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Giysilerin Penceresinden* (Istanbul Binoculars with Bows - From the Window of Clothes), in which he reveals his personal curiosity, which can be considered as the inspiration of his novels.

Key Words: Gül İrepoğlu, Novel, History, Jewellery, Personal Curiosity

Atıf İcin / Please Cite As:

Karakuş, A. (2022). Bir akademisyenin romancılığı üzerine bir inceleme: Gül İrepoğlu. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 911-922.

Geliş Tarihi / Received Date: 03.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.02.2022

¹ Öğr. Gör. Dr. - Atatürk Üniversitesi - ATATÖMER, Türkiye - ahmet.karakus@atauni.edu.tr

Giriş

1956 yılında İstanbul'da doğan Gül İrepoğlu sanat tarihi alanında emekli bir akademisyendir. Yazarın *Gül- Aşkın çiçeği-Sanatın çiçeği-Sonsuzluğun çiçeği, Lâle-Doğada-Tarihde-Sanatta, Levnî-Nakış-Şiir-Renk, Osmanlı Saray Mücevheri-Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak* gibi akademik çalışmalarının yanında edebî eserleri de bulunmaktadır. İrepoğlu'nun Osmanlı'yı anlatan *İstanbul Yıldızı, Cariye-Haremde Yaşanan İmkânsız Bir Aşkın Hikâyesi, Göllemi Biraktım Lale Bahçelerinde, Aşk-ı Derya-Ayvazovski'nin Gizli İstanbul Güncesi*'nin yanında, Cumhuriyet Dönemini müzik ve aşk bağlamında ele aldığı *Kavuşmak* ve *Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Giysilerin Penceresinden* isimli anı-roman türünde olmak üzere altı adet romanı bulunmaktadır. İrepoğlu'nun edebî eserleri görüldüğü üzere genellikle tarihî roman türündedir. Bunda ise yazarın mesleğinin etkisi olduğu söylenebilir.

İrepoğlu'nun romanlarının toplu okunması sonucunda tarih mefhumunun, gerçekliğin, aşk kavramının, açıklama yapılmasının, psikolojinin ve mücevherin belirgin olarak işlendiği görülmektedir. Bu ilgi, yazarın mesleğiyle alakalı olduğu gibi kişisel merakına da dayandığı anı-roman türündeki eserinin içeriğinden çıkarılmaktadır. Ayrıca yaptığı bilimsel çalışmalardan da bu husus anlaşılmaktadır. Yazdığı akademik eserlerinin ve romanlarının birçoğunun tarihle alakalı olması yazarın Osmanlı tarihine olan merakını da vermektedir.

Cariye-Haremde Yaşanan İmkânsız Bir Aşkın Hikâyesi romanı, I. Abdülhamid dönemini ele almakta ve padişahın Aşkîdil adlı cariyesi ile olan aşk macerasını anlatmakta, bu dönemi ayrıntılarıyla vermektedir. *Göllemi Biraktım Lale Bahçelerinde* ise III. Ahmed, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Levnî mahlaslı devşirme, nakkaş Abdülcemil ön plana çıkarılarak Osmanlı'nın başka bir devri ele alınmaktadır. *İstanbul Yıldızı*'nda bir elmas ve bu elmasın uğursuzluğu konu edilerek Osmanlı birçok dönemiyle verilmektedir. *Aşk-ı Derya-Ayvazovski'nin Gizli İstanbul Güncesi* adlı eserde de Osmanlı, bir ressamın gözünden daha çok son dönemleriyle işlenmektedir. Musikinin, aşkın ve hatıraların ön plana çıktığı *Kavuşmak* romanında psikoloji belirgin olarak görülmektedir. *Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Giysilerin Penceresinden* isimli anı-romanda ise yazarın diğer romanlarına da ilham olan özellikleriyle İrepoğlu anlatılmaktadır. Yazarın romanlarında öne çıkan bu hususlar birkaç başlıkta ele alınabilir.

Gül İrepoğlu'nun Romanlarında Öne Çıkan Hususlar

Tarih Mefhumu

İrepoğlu'nun altı romanından dördü Osmanlı tarihi üzerine kurgulanmıştır. Bu hususun sebeplerinden biri yazarın ilgi alanı olarak düşünülebileceği gibi yazdığı akademik eserlerin getirdiği bir kazanım olarak da görülebilir. Bu eserler şu şekilde tanımlanabilir:

İstanbul Yıldızı adlı eser, bir elmasın uğursuzluğu üzerine kurgulanmıştır. Romanda geçen olaylar bu elmasın uğursuz olduğu inancına sebep olmaktadır ki Osmanlı'da bazı şeylerin uğursuzluğa bağlandığı yazarın bir başka eseri olan *Göllemi Biraktım Lale Bahçelerinde*'nin şu ifadelerinden de anlaşılmaktadır: "1728 yılının her türlü tarım mahsulü az oldu; sonucunda şebri İstanbul'da küçük çapta bir kıtlık yaşandı, halk da iyice buzursuzlaştı. Bu tür talihsizlikleri bir uğursuzluğa bağlamak gelenektendi. Bu kez İstanbul'un kadısının uğursuzluğuna yoruldu İstanbul'un kethü." (İrepoğlu, 2020b, s. 299) Bu uğursuzluğun sadece kadıya değil, yeri geldiğinde padişaha da teşmil edildiğini ise şu alıntı göstermektedir: "Mahmud'un kendinden üç yaş küçük biraderi Osman'ın, bu Osmanlı hükümdarlarının en geçkin yaşta, elli beşinde tahta oturtulmasının, elli bir sene süren uzun beklemeşinin ardından üç sene bile sürmeyen saltanatı boyunca da bekledim, kafesimde. O tabatta olduğu zaman zarfında halkın Dersaadet'i karpı kavuran, esip savuran, deryayı donduran kışın şiddetinden onu mesul tuttuğumu; bu kışı takip eden baharda şebri yarısından fazlasını yakıp kül eden feci yangının ise yine onun uğursuzluğuna yorulduğunu, ayrıca veba salgınının bütün bu felaketlerin üstüne ahaliyi karpı geçirdiğini işittim, kafesimde." (İrepoğlu, 2011, s. 48) Sıradışı gelişen yaşanmış bu olayları (Sakaoğlu, 2015, s. 391; Afyoncu, 2019, s. 204) yazarın romanına eklemesi okuyucunun merakını canlı tutacak kurguları yanında getirmektedir. *İstanbul Yıldızı*'nda geçen "Osmanlı tarihini okurken kimi risalelerde böyle tubaf bir mavi elmastan, yürek biçimli bir elmastan söz edildiğini, bunun çoklukla bir efsane kabul edildiğini hayal meyal hatırlıyordum." (İrepoğlu, 2020a, s. 138) ifadelerinden bu elmasın Osmanlı'nın gözdesi bir mücevher olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca elmasın lanetli olduğu ve bu mücevherden kurtulma isteği de romanın şu ifadelerinde görülmektedir: "Bu elmasın satışa çıkmasını önleyemedim, bari onun başka hayatları mahvetmeden evine dönmesini sağlayayım dedim, bilbassa bizim ailemize zarar vermemeli artık. Alıp götüreceğim onu buralardan uzaklara, Hint diyarına, ait olduğu yere. Hatta o eski madene ulaşıp bu taşı tekrar toprağın bağrına yerleştirmenin bir yolunu bulacağım." (İrepoğlu, 2020a, s. 146, 147)

Bu eserde *Cariye* romanında olduğu gibi sadece bir padişah -I. Abdülhamid- ön plana çıkarılmayıp Kanuni Sultan Süleyman'dan II. Abdülhamid'e bir dizi padişah verilmektedir. Fakat *Cariye* romanında asıl kişi I. Abdülhamid olsa da öncesi (İrepoğlu, 2011, s. 48, 49) ve sonrasındaki (İrepoğlu, 2011, s. 108, 109) bazı padişahlara da dolaylı olarak değinilmektedir.

Tarih anlayışı romanda “İlerde bir gün bunları kaleme alırsın belki Peçevî Efendi, hani kocadığında yazmayı bayal ettiğin şu tarihinde... Peçevî İbrahim Efendi tanık olduklarını ileride yazacağı tarihinde ince ince işleyecekti, anlatımında duygularına olabildiğince az yer vermeyi gözeterek elbette.” (İrepoğlu, 2020a, s. 100, 101) ifadeleriyle görülmektedir. İrepoğlu, eserlerinde gerçekliğe çokça yer veren birisi olarak bu tanımlamaya uyan bir yazardır. Yazarın geçmişe olan merakı bir anı-roman olan *Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Gıysilerin Penceresinden* adlı eserinde verilen “Keşke zamanda gidip merak ettiğimiz yerlere ulaşabilseydik... Gerçekten isterdim zamanda yolculuk etmeyi, kim bilir neler görürdük.” (İrepoğlu, 2009, s. 267) ifadelerinden anlaşılmaktadır.

İstanbul Yıldızı'nda geçen “Luigi Caorlini atölyesinin kapısında durmuş, 1532 yılının sert kışından yeni çıkmış şehrine dalgın dalgın bakıyor, sanki yeni bir esin bekliyordu bu sevdiği karmaşadan.” (İrepoğlu, 2020a, s. 21) ifadeleri bir zaman dilimini belirgin bir şekilde verirken “Adam Venedik'te yaşasa soylu çevreler, aralarına kabul etmezdi onu, ama İstanbul'da kimse onun Venedik elçisinin evlilik dışı ođlu oluşuna aldırmıyordu. Sultan Süleyman'ın sadrazamı ve en yakın dostu olan İbrahim Pařa'yla yakınlığı, onun zengin bir tüccar olmasında önemli yer tutmuştu kuşkusuz.” (İrepoğlu, 2020a, s. 22) cümlelerinde isim verilerek tarih ortaya koyulmakta, “Kösem Sultan kapısındaki nöbetçi kalfanın canbraş çđđđđı duyar duymaz anlamıştı öniine geçemeyeceği olayların başlamış olduğunu... Frenklerin takvimine göre 1651 senesinin Eylül ayında altmış iki yaşında bulunan bir kadın.” (İrepoğlu, 2020a, s. 132) alıntısında ise hem şahıs hem de tarih belirgin bir şekilde ele alınmaktadır. “Osmanlı'nın otuz ikinci padişahı Sultan Abdülaziz 1861 yılında tahta çıkıp, yenilikler, kayıplar ve isyanlarla geçen saltanatının on beşinci yılında entrikalar sonucu tahttan indirilmiş, yerini yeğeni Murad almıştı.” (İrepoğlu, 2020a, s. 137) cümleleriyle ise tarih, ismi geçen padişahlara değinilerek açık bir şekilde işlenmektedir. *Gölgemi Biraktım Lale Bahçelerinde* adlı eserde ise Osmanlı dönemine ait verilen bilgilerle bu kavram görülmektedir: “... Bir askerin tekniline benzer bu kısa cümleleri duyduğunda, Avcı Mehmed'in başkadamı Rabia Gülnuş Emetullah Sultan, Osmanlı'nın gördüğü en çekici, en sevilen ve en çekinilen kadınlardan Gülnuş Sultan, derin bir nefes almıştı 1687 yılının 14 Nisanı'nda ve elbette ödüllendirmeyi unutmamıştı.” (İrepoğlu, 2020b, s. 11) İrepoğlu'nun Osmanlı tarihini ele aldığı bir başka romanı olan *Aşk-ı Derya-Ayvašovski'nin Gizli İstanbul Güncesi*'nde yer alan bazı ifadelerle dönemin padişahlarının bazı özellikleri verilerek de tarih belirginleşmektedir: “Yenilikçi babası Sultan Mahmud'un reformlarını devam ettirmekte kararlı görülen Sultan Abdülmecid'in Avrupa'daki güç dengesinde önemli rolü olduğunu biliyordum. Benim için daba önemli bilgiyse, sultanın resim sanatına olan düşkünlüğüydü. Avrupalı resamlara portresini yaptırmaya da meraklıydı hükümdar. Ve şimdi muazzam sarayının duvarlarını süsleyecek büyük tablolar istiyordu. Tam benim işim!” (İrepoğlu, 2016, s. 91)

İrepoğlu'nun romanları tarih bağlamında incelendiği zaman bu romanlar arasında benzerliklerin olduğu da görülmektedir. Örneđin *Gölgemi Biraktım Lale Bahçelerinde* geçen “Osmanlı hanedanı hükümdarlarının, yalnızca şebvetleriyle değil, aşkılarıyla da onurlandırdığı ender kadınlardan biriydi Rabia Gülnuş Sultan. Ve Gülnuş bu yüzden çok güçlüydü, Kanunî'nin Hürrem'i, Sultan I. Ahmed'in Kösem'i, Deli İbrahim'in Turban'ı misali.” (İrepoğlu, 2020b, s. 11, 12) şeklindeki ifadeler, padişah kadınlarının güç bakımından etkilerini gösterirken, *Cariye*'de yer alan “Ceddim Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem'e, Genç Osman'ın Akile'ye, Sultan İbrahim'in Hümařah'a nikâh kıyacak kadar aşık olmaları, onların hep bu cihan padişahlarını diže getiren kadınlar olarak anılmasını temin etmiştir.” (İrepoğlu, 2011, s. 32) ifadeleri ise aşk bağlamında etkilerini göstermektedir. Bir başka benzerlik ise müneccimlerle alakalıdır. *Gölgemi Biraktım Lale Bahçelerinde*'ki “Aslında hünkâr hoşlanmıyordu falcılardan, batta müneccimlerden, ama Gülnuş'un merakını da dizeyinleyemiyor ve zaman zaman haremde bir falcıya göz yumuyordu.” (İrepoğlu, 2020b, s. 14) bilgisinin bir benzeri yine *Cariye*'de geçmektedir: “Sen kâhinlere pek pabuç brakmaz görünürsün, ancak bazı bazı pek merak ettiğin meseleleri onlara gizlice sorduğun da malumumdur, Sümbül Ađa nakleder bana” (İrepoğlu, 2011, s. 81) Anı-roman olan *Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Gıysilerin Penceresinden* adlı eserde verilen “Sultan I. Abdülhamid tablodan yarı kapalı gözleriyle izleyicinin gözünü içine bakıyor. O andaki izleyicisinin gözü sarığının üzerine taktığı sorguca iliştiğinde oluşan yürek çarpıntısını hiç bilemeyecek yazık ki. İzleyicinin de onu sonradan bir romanına baş kabraman yapacağını bilemediği gibi.” (İrepoğlu, 2009, s. 283) bilgilerinde geçen “sarığın üzerine takılan sorguç” *Cariye*'de de konu edilmekte (İrepoğlu, 2011, s. 27), yazarın hazırladığı bilimsel bir eser olan *Osmanlı Saray Mücevheri* adlı kitabında da bu husus ayrıntılarıyla yer almaktadır (İrepoğlu, 2012, s. 208-210).

Gerçeklik

Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Giysilerin Penceresinden adlı romanda geçen “*Ve ilk romanı yazmaya başlıyor, kısım. Levni kitabı yayımlanmış, ama onun hakkında kurduğu hayaller o bilimsel kitaba sığmamış. Bu Lale Devri nakkaşının kadına özel biçimde ilettikleri, en çok onun renkleri... Romanını yazacak onun. O renkleri yazacak. Ve edebiyatın özgürlüğüne sığınacak.*” (İrepoğlu, 2009, s. 278) cümlelerinde yazar hem akademik yönünü hem de edebî yönünü vurgulamış olup romancılığının vurgusunu yapmış ve gerçekliğe son derece önem verdiği eserlerinden çıkarılabilen İrepoğlu için kurgunun da önemli olduğunu altı çizilmiştir. Ayrıca aynı eserde geçen “*Evet, Levni ile Sultan Ahmed romanda birbirini anlayan, sohbetleriyle romanı sürükleyen karakterler olacaklar, bu resme baktıkça buna kararı kesinleşiyor kadının.*” (İrepoğlu, 2009, s. 277) ifadeleri *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* yer alan “*Gerçekten de Ahmed Han için, kalbini açıyordu bu nakkaş ve şair musabibine, söyleyeceğini bir hükümdar gibi değil, yalnızca dertleşen bir insan gibi söylüyordu ona, ikisi yalnızken.*” (İrepoğlu, 2020b, s. 52) alıntısı, ayrıca bu romanın “*... Levni ise bambaşka, dostları konusunda çok seçiciydi her şeyden önce, ama ondan çekinmek Saray halkının aklına gelmezdi. Ancak ona duyulan saygıyı azaltıyordu bu durum, eşsiz bir sanatçıya duyulan içten bir saygıydı bu. Pek az sultan musabibi Saray erkânı arasında böyle ayrıcalıklı bir konuma, böylesine doğallıkla sahip olmuştu.*” (İrepoğlu, 2020b, s. 56) cümleleri akademik bir eserin kurgu bir esere dönüşümünü veren örneklerdendir. Şu husus ise dikkat çekmektedir ki yukarıda alıntılanan “*Bu Lale devri nakkaşının kadına özel biçimde ilettikleri, en çok onun renkleri...*” (İrepoğlu, 2009, s. 278) ifadesinde kadının, Levni için sanatı açısından da önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Fakat *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* geçen “*Kadınlarla kısa süreli aşklar yaşamıştı, şimdi bir de Selim denen şu delikanlı çıkmıştı karşısına, Levni'nin sanatına uçuşuz bucaksız bir hayranlık besleyen, onunla teninin yaklaşmasının yanı sıra ruhunun yakınlaşmasını da arzı ettiğini belli eden... Levni sonunda direncinin kırılacağından korkuyordu, yine açıkça yaşayamayacağı bir aşka doludizgin dalaacağından ve yine acı çekeceğinden... Duyularını bir türküye dökerek, Selim adının s, l, i, m harflerini, şüürün içine gözleyerek kendi içinden çıkarmak istemişti, bir yandan da derdini sevgili padişahıyla paylaşmak:*

*Bir periru gamzeşi gammaze düştü gönümüüz
Alemin ayyarı bir servbaze düştü gönümüüz...*

*İsmi ol afetin Levni huruf etdiin temîm
İlmi imladan haberdarım diyen eyler fehîm...*

*Biri “sin”dir biri “lam”dır biri “ya”dır biri “mim”
Dört hurufun sabibi şebbazê düştü gönümüüz...*” (İrepoğlu, 2020b, s. 66, 67)

şeklindeki çarpıcı ifadeler bazı hususları aşikâr eden, kurgu değil gerçek bir şüürdür. (İrepoğlu, 1999, s. 56) Ayrıca yine bu eserde geçen “*Levni ile Ömer'in birbirlerine duydukları yalnızca cinsel arzı değildi, derin bir tutku, bir hayranlıktır; ikisi de bu kırılgan duyguyu bozmaktansa, tutkularına tümüyle yenilmektense birbirlerini bir daba biç görmemeyi tercih ederlerdi.*” (İrepoğlu, 2020b, s. 64) anlatımı da Osmanlı dönemi ve oğlancılık hususunu akla getirmektedir. Romanın bir başka yerinde verilen “*Helvacıbaşı bu tubaf düşüncelerin zihnine nasıl girdiğine şaşarak, sanki onları uzaklaştırarakmış gibi başını sallamış ve bu gece yaşayacaklarını hayal etmeğe başlamıştı. Çoktandır göz koyduğu mavi gözli, pempe yanaklı taze yamağı Cin Selim'e meylettğini açık etmemişti henüz, ama geceki saz ve söz âleminde sonra onunla yakınlaşmak için elinden geleni yapmayı kafasına koymuştu Refik Ağa...*” (İrepoğlu, 2020b, s. 77) cümleleri de bu kavramı ortaya koymaktadır. Şu alıntı ise Osmanlıdaki oğlancılığı vermekte ve padişahın olumsuz bakışını da göstermektedir: “*Gerçi Refik Ağa padişahın sarayda böyle olayları asla hoş görmediğini biliyordu; Sultan Ahmed Han'ın tahta yeni çıktığı zamanlarda silabtar olan Minderküstüsü İbrahim Ağa'nın, şehirden peydahladığı Yancıklı Mehmed adlı oğlanı, geceleri saraya alıp birlikte yatmakta olduğu padişahın kulağına gidince kopan kıyametin şiddeti, ibret olmuştu Saraylılara.*” (İrepoğlu, 2020b, 78) Bu olayın gerçek mi olduğu yoksa İrepoğlu'nun söylediği gibi edebiyatın özgürlüğüyle (İrepoğlu, 2009, s. 278) kurmaca bir metin mi ortaya çıkarıldığı bilimsel eserlere gidilerek anlaşılabilir. İlmi eserlere bakıldığı zaman Osmanlı'da Minderküstüsü İbrahim Ağa adlı birinin bulunduğu görülmektedir (Ağca Diker, 2019, s. 301). Ayrıca İnalçık'ın “*Büyüklelerin meclislerinde gulman'a, meclisin 'sâde-rû hizmetkârlarına nazar-i şehvânî ile göz dikmek' meclisin sahibine karşı ayıptır ve haramdır*” (İnalçık, 2018, s. 259) şeklinde verdiği bilgilerle “*Ekbâbirin evlerinde güzel cariye ve içoğlanları, cinsel ilişki için tutulmaktadır. Onlar efendilerinden başkasının yüzüne bakmamalıdır. Padişahın nedimlerinden biri bu kuralı gözetmediği için gözden düşmüştür. İçoğlanı şerbet ve kahve sunarken, 'diz çöküp domalıp' başka anlamlara gelecek durumlara kalkışmamalı*” (İnalçık, 2018, s. 261) şeklindeki açıklaması İrepoğlu'nun bahsettiği Osmanlı'daki oğlancılık mevzusunun gerçek olduğunu göstermektedir.

Şermi Kadın'ın I. Abdülhamid'in annesi olmasından dolayı (Uluçay, 2001, s. 83) yazarın *Cariye* adlı eserinde de bu valide sultan geçmektedir (İrepoğlu, 2011, s. 75). Bu romanda isimle verilen gerçeklik III.

Ahmed, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Nakkaş Levnî'yi ele alan *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* adlı eserinde ise "Padişah hat sanatını seçmişti, henüz şehzadeyken merak sardığı hat sanatında ilerleyecekti, kararlıydı bunda, Tanrı'nın ona verdiği yeteneği, kendisinden sonra da hep yaşayacak, bakanların gönlini açacak güzellikler yaratmak için kullanacaktı..." (İrepoğlu, 2020b, s. 272) şeklinde geçen anlatıda verilmektedir ve bu hususun da gerçek olduğu (Derman, 2013, s. 10) söylenmelidir. Yine *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* geçen şu ifadeler ve ele alınan şiirin de gerçek olduğu bilimsel eserler ile doğrulanmaktadır: "Şimdi de hünkârın birden alçak sesle bir ilahî söylemeye başlaması onu şaşırtmamıştı, Ahmed Han sanki kendisiyle bir hesaplaşmaya girişmişti, içinden geldiği gibi söylediği ilahîsinde Tanrı'nın sırrına ermekte acele etmemekten yakınıyor, gönlini gizli hazinelerden haberdar olmamakla, nefsiyle mücadele etmemekle suçluyordu kendini acımasızca, şiirlerinde kullandığı Necib takma adıyla:

*Ey gönül gâflettesin insan kıl âyâ niçün
Sırrı mutaya vukûfa hiç tacil etmedin
Ey gönül bir dem lebi ikbal ile misli Necib
Gâşei seccadei irfanı takbil etmedin...*" (İrepoğlu, 2020b, s. 102)

Tasavvufî olduğu anlaşılan bu dördlüğü yazan padişah şair "III. Ahmed, şiirlerinin büyük bir kısmında Allah ve Peygamber sevgisi üzerinde durmakta, Allah'a yakarış ve Peygamber Efendimiz'e özlemi ifade eden samimi söyleyişlerle şiirlerini oluşturmaktadır. Şiirlerine baktığımız zaman büyük bir devletin padişahından ziyade günablarına ağlayan ve Allah'tan af, Resulünden de şefaata dileyen bir kul ile karşılaşmaktayız" (İlhan, 2016, s. 17, 18). Ayrıca İrepoğlu'nun belirttiği mahlasın da gerçek olduğu (İlhan, 2016, s. 14) belirtilmelidir. Şair padişahın sadeleştirilen bu şiirinin aslı ise şu şekildedir:

“...
*Ey gönül gâfletde sen inşâf kıl eyâ niçün
Sırr-ı mutû'ya vukûfî hiç ta'cîl itmediññ*

*Ey gönül nefsiñne ta'zîm itme fânîdür cibân
Gâfil olduñ hayf ol-nâ-merdi tezhlîl itmediññ
...*" (İlhan, 2016, s. 51)

Romanda verilen şiir örneklerinden biri ise şiirin bütün dördlüklerinin kitaba yansıdığı uzun bir eserdir. Son dördlükte ise Levnî mahlası verilmektedir:

*"Tut atalar sözün, kalbi selim ol
Gönülden gönüle yol var demişler
Gider yavuzluğun, tabı halim ol
Sert sirke kabına zarar demişler
...
Âdeti Hak budur ezêl ü âbâd
Kul kula sebeptir ey dili naşad
Baye geda hizmet etmekten murad
Bal tutan parmağın yalar demişler
...
Levnî nasihati pırlerin böyle
Durubı emsalden nazm ile söyle
Meydanı hünerde ağırlık eyle
Ağır bassa yeğni ağır demişler..."* (İrepoğlu, 2020b, s. 104-108)

Anlaşılr bir dili olan bu şiir, kurgu olmayıp Levnî'ye aittir (İrepoğlu, 1999, s. 46, 47). Yani bu dördlükler gerçek bir eserin kurgu bir eserde yer almasına bir örnektir.

Bir başka gerçeklik ise yine *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* adlı eserde "Dürüstlüğü ve becerikliliğiyle tanınan mutfak emini Halil Efendi, padişahın dört şehzadesinin, on yaşındaki Süleyman, üç yaşındaki Mehmed, yine üç yaşındaki Mustafa ve iki yaşındaki Bayezid'in sünnet düğününü düzenlemek üzere sur; düğün emini olarak görevlendirilmişti. Şimdi de on beş gün on beş gece sürecek düğünün eksiksiz olması için yapılan işlerin her adımından haberdar edilmek isteyen sadrazama bilgi veriyordu sur emini." (İrepoğlu, 2020b, s. 182) ifadelerinde yer alan hem "sur emini"nin gerçek bir kişi olduğu (Arslan, 2009, s. 13) ile hem de düğünün yapılışının gerçeklikle bağılı olduğu Mehmet Arslan'ın hazırladığı *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-Vebbi Sürnâmesi*'nde geçen şu

bilgilerden anlaşılmaktadır: “Sultan III. Ahmed, şehzadeleri Süleymân, Mustafâ, Mehmed ve Bâyezîd’i sünnet ettirmek ve bu vesileyle muhteşem bir sünnet düğünü yapmak istedi... Sadrâzam Neşehîrlî Dâmat İbrâhim Paşa on beş gün on beş gece sürecek olan bu parlak düğünün hazırlıklarına iki ay kadar öncesinden başladı” (Arslan, 2009, s. 13). Ayrıca yine *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* yapılan “Sultan Ahmed ile ağabeyi Mustafa’nın Edirne’deki sünnet düğününde düzenlenen şatafatlı at yarışını, babaları Avcı Mehmed’in kazanan binicilere bağışladığı dirlikleri hatırlayanlar vardı hâlâ.” (İrepoğlu, 2020b, s. 199) şeklindeki anlatının da gerçek olduğu Abdî’nin Sûrnâmesi’nde geçen IV. Mehmed’in 1675 senesinde Edirne’de şehzadelerinden on iki yaşındaki Mustafa ile iki yaşındaki Ahmed’e hazırlıkları altı ay kadar süren ve on beş gün devam eden sünnet düğününün aktarımından (Arslan, 2011, s. 451) anlaşılmaktadır.

Aşk Kavramı-Aşka Âşık Olma

İrepoğlu’nun eserlerine bakıldığı zaman yazarın aşk kavramına ayrı bir değer verdiği görülmektedir. Onun eserlerinde aşk, genellikle bir kişiden ziyade kavramın kendisinedir. *Cariye’de* “İstemiyorum artık seni Padişahım. Meğer o zamanlar da ben sana değil, kendi yarattığım hayale âşık olmuşum... Evet, aşkı yazdım ben. Aşkı yazdım mektuplarımda. Aşkımı değil aşkı. Senin aşkım değil, aşkı” (İrepoğlu, 2011, s. 139) cümleleriyle aşka verilen değer, *İstanbul Yıldız’ında* ise “Babür Şah iyi bir şairmiş aynı zamanda, Çağatay Türkçesiyle herkesi büyüleyen şiirler yazarmış ve her şair gibi aşka âşıkmiş.” (İrepoğlu, 2020a, s. 9) ifadesinde görülmektedir. Aynı duygu yazarın *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* adlı eserinde ise “Aşkı resmetmek isterdi hep Levnî, çünkü aslında âşık olduğu oydu. Ama ancak âşık olduklarını resmedebildi rahatça. Belki de tüm resimleri aşkım kendisiydi.” (İrepoğlu, 2020b, s. 61) yargısıyla verilmektedir. İrepoğlu’nun *Aşk-ı Derya-Ayvazovski’nin Gizli İstanbul Güncesi* adlı eserinde geçen “Bir an aklımdan geçenler sarstı beni, aşkım kendisini yaşamak, aşkı yaşadığım kişiden daha mı önemliydi yoksa? Sarıldığım kişi mi, sarılırken hissettiğim benzersiz mutluluk mu öndeydi?” (İrepoğlu, 2016, s. 141) ifadelerinde de aşk mefhumuna verilen değer açık bir şekilde görülmektedir. Yazarın son eseri olan, Dürdane’nin Mesut Cemil’e olan aşkını verdiği ve bu duyguyu temel aldığı *Kavuşmak*’ta ise aşka verilen önem “Babtımın gülmediğini zannedenler yanıldı, zira hayatımın ışığının aşkımın kendisi olduğunu göremediler.” (İrepoğlu, 2019, s. 12) eleştirisi, “Galiba benim derdim aşkın mevcudiyetini dünyaya bencileyin beyan etmek, o kadar. Çünkü... Sadece ve daima aşkımla var oldum ben.” (İrepoğlu, 2019, s. 19) vurgusuyla ve “Kimi zaman da acaba ben aşka mı müptelayım, yoksa Mesut Bey’e mi diye durup düşünürdüm.” (İrepoğlu, 2019, s. 49) ifadesiyle gösterilmektedir.

Açıklama Yapılması

İrepoğlu’nun romanlarının ayrıntılı okunması sonucunda görülen, isimlerin ne anlama geldiğini yazarın vermesi de belirgin olan hususlardan bir diğeridir. Bunda en önemli unsur, İrepoğlu’nun Osmanlı tarihine olan merakı ve belirtilen adların Osmanlı Türkçesi’yle yazılması varsayımı olarak verilebilir. Örneğin *Cariye’de* Nakşidil için “Gönlini en sıkıca bağladığım, gönline en derinden nakşettiğim kadından...” (İrepoğlu, 2011, s. 84) şeklinde bahsedilmesi bir örnek olarak gösterilebileceği gibi *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* “Bu muhteşem kızın gönül arzusu, gönülçelen anlamındaki ‘Meylidil’ adını vermişti Ahmed.” (İrepoğlu, 2020b, s. 256) şeklindeki isim açıklaması da bir başka örnek olarak verilebilir. Ayrıca aynı eserde meslek grubunun ne olduğuna dair açıklama yapılması ise “Ertesi yılda ruşnamçei evvel olmuştu Mehmed Efendi, Ahmed Han da, İbrahim Paşa da günlük masraf defterlerini dürüstçe tutacak kişi olarak ona güveniyordu anlaşılın.” (İrepoğlu, 2020b, s. 274) şeklinde verilen bilgide görülmektedir. “Kralın yolladığı mektubu, dışişlerine bakan reisülküttaba vermiş...” (İrepoğlu, 2020b, s. 288) ifadesi de yine bir açıklama olup bu hususun yazar için önemli olduğu ve okuyucuya belirtmek istediği anlamlar aynı eserde “Şermî ise atak genç bir kadındı, harem terbiyesinde ne kadar atak olunabilirse. Belki de ‘utangaç’ anlamına gelen adı bu yüzden verilmişti kendisine hareme getirilişinin ilk günlerinde, atılganlığını biraz olsun dizginlemesi için.” (İrepoğlu, 2020b, s. 79) cümleleriyle de ele alınmaktadır. Ayrıca bu husus isimlerin karakteri etkilemesi olayını da (Tarhan, 2014) akla getirmektedir. Aynı durum şu alıntıda da görülmektedir: “Aslında sevgili Afife’sinin bir erkek çocuk doğuracağı sanki içine doğmuştu da, kimselere söylemeksizgin heybetli bir ad bile koymuştu içinden: Cihangir. Gün ışığını hiç görmeyen oğlunun alın yazısı, onun vermeyi tasarladığı isimden mi gelmişti yoksa, Kanunî’nin babsız şehzadesinin isminden mi?” (İrepoğlu, 2020b, s. 16)

İstanbul Yıldız’ında da yine bir isim açıklaması yapılmaktadır: “Kız boş fincanları almak için eğildiğinde gözlerine daltıp gitti bir an, Gülriz ismini vermişti ona, gül dağıtan, gül saçan...” (İrepoğlu, 2020a, s. 96) Bu açıklama *Fiyoklu İstanbul Dürbünü-Gıysilerin Penceresinden*’de de “Zaten İvy’nin ismini de durup dururken seçmemiş yazar; sarmasık anlamına geliyor bu sözcük, ve İvy de tıpkı bir sarmasık gibi sevgilisini bırakmamakta direniyor, öyle ki başkabrâman Amerika’yı terk edip Avrupa’ya kalkan vapura biniyor kaçarcasına!” (İrepoğlu, 2009, s. 215) ifadesiyle ismin Türkçe karşılığı verilerek yapılmıştır. *Aşk-ı Derya-Ayvazovski’nin Gizli İstanbul Güncesi*’nde de yazar yine açıklamaya yer vermektedir: “Sizce deryayı pek mükemmelen tasvir etmenize istinaden amiral derler imiş,

öyle mi? Babriye paşası yani!” (İrepoğlu, 2016, s. 159) Özellikle aşkı ve musikiyi ayrıca da psikolojiyi ön plana çıkaran *Kavuşmak* adlı eserinde ise İrepoğlu romanın kahramanı Dürdane'nin ismini şöyle açıklamaktadır: *“Dürdane. Sabibine bu kadar münasip gelen bir isim daha mevcut değildir herhalde. Siz sabiden bir inci tamesisiniz.”* (İrepoğlu, 2019, s. 67)

Psikoloji

İrepoğlu'nun romanlarında psikoloji kavramı daha çok Dürdane'nin musikişinas Mesut Cemil'e olan aşkını anlattığı *Kavuşmak* adlı romanında belirgin bir şekilde görölmektedir. Bu eserde musiki verilmekte, güftelerin ve bestelerin kimlere ait olduğu belirtilmekte, güftelerden alıntı yapılmakta ve kitabın sonunda bu eserler hakkında bir liste yer almaktadır (İrepoğlu, 2019, s. 217-220). *Kavuşmak*, geçmişte kalan aşkla ilgili anıların derin bir tutkuyla anlatıldığı ve müziğin ön plana çıktığı bir romandır. Psikolojik ifadeler de yoğun bir şekilde bu romanda bulunmaktadır.

Zaman algısı psikoloji sözlüğünde şu şekilde verilmektedir: *“Bu terim genellikle öznel zaman yaşantısı için kullanılır. Örneğin belli bir işle yoğun bir şekilde meşgul olduğumuz, eğlendiğimiz vb. anlarda zaman çabuk geçer, buna karşılık sıkıldığımız, boş olduğumuz zamanlarda çok yavaş geçer”* (Budak, 2005, s. 846). Bu husus yani yapılan şeye bağlı olarak zamanın uzun ya da kısa sürmesi birçok kişi tarafından müşahade edilmiştir. *Kavuşmak*'ta geçen *“Epey zaman derken, onu görmeden geçen birkaç gün bile uzun zamandı benim için, aşkı bilen anlar bunu.”* (İrepoğlu, 2019, s. 55) yargısı aşk mefhumunun zamana sirayetini, sevgiliden uzak olan kısa zamanların bile uzun olarak algılandığını vermektedir.

Hatıralar insana genellikle hüznü vermektedir. Bu bazen yaşanan acı olayların akla gelmesinden bazen de gençliğe olan özlemden bazı zaman ise eskinin güzel günlerinin şu anda olmamasından kaynaklanır. Yazarın *“Yüreğindeki hasret onu somut bir sancıyla sarmış ve bir an için daldığı geçmişten yaşadığı zamana geri getirmişti. Sesindeki canlılık yerini yorgunluğa bırakmıştı.”* (İrepoğlu, 2019, s. 55, 56) ifadesi bireyin hüznü ve bitkin bir psikolojide olduğunu gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

“Kişilik yapılarındaki farklılıklar kadın erkek arasında oldukça belirgindir. Bu durum doğaldır ve genetik algoritmanın bir gereğidir. İki cinsin de karşı tarafın kendisinden farklı olması gerektiğini bilmesi, ilişkinin sağlıklı olması açısından ilk adımdır. Aksi takdirde bizim hissettiğimizi onun da hissetmesini veya bizim istediğimizi istemesini arzularız. Bu ise ne mümkündür ne de doğru ver gerekli. Çünkü insanlar tek tip yaratılmamıştır” (Farhan, 2021, s. 22). Bu bilgiler ışığında şunlar söylenebilir ki fitrat gereği kadın ve erkeklerin farklı şeylere ilgi duymaları ve karşılaştıkları aynı olay ya da durum karşısında verecekleri tepkiler farklı olabilecektir. *Kavuşmak*'taki *“Mesut Bey'in dökülmüş ve şakakları kırılmış saçlarına karşın kısık gözleri üzerinde birer kalın çizgi gibi duran kaşlarının siyah renginin ne derece doğal olabileceği bile takılmış kafasına, çünkü saç boyası kullanan erkeklerden boşlanmıyor yazar.”* (İrepoğlu, 2019, s. 56, 57) ifadeleri bireysel bir tercihi gösterdiği gibi -genel olmasa da- kadın psikolojisini vermektedir. Fakat şu alıntı ise kadının kendini bakımlı göstermek istediği ve aynı psikolojiyi veren bir başka örnek olarak değerlendirilebilir: *“İçinde fırtınalar kopsa da, bakımından vazgeçmeyen bir kadın o, hep alımlı bir kadındır.”* (İrepoğlu, 2019, s. 58) Bu alıntılar hem kadın psikolojisini vermekte hem de bireyin zıt kişiliğe ya da zıt hâllere bürünebileceğini, bozuk bir psikoloji içinde dahi dışının görkemli olmasını isteyen bir ruh hâlinde olabileceğini vermektedir.

Kavuşmak'ın şu cümleleri ise duyuvar bağlamında değerlendirilebilir: *“Her doya doya kokladım onu, koku uçup gittikten sonra da, aynı bevesle... Hâlâ kokusunu duyarım. Burnuma gelmezse de, gönlüme dolar.”* (İrepoğlu, 2019, s. 73, 74) Alıntının hemen devamında yer alan *“Ve öylesine kesif bir hasretle yanıp tutuşurum ki, belki de yokluğunu en derinden hissettiğim, adeta canımın yandığı, tarif edilmez sızların yüreğimi deldiği anlar bunlardır.”* (İrepoğlu, 2019, s. 74) ifadeleri ise hüznü duygusunu ve aşk psikolojisini akla getirmektedir. Yazarın şu cümlelerinde ise aşk ve ölüm psikolojisinin birlikte ve duyguların ön plana çıkması şeklinde verildiği düşünölebilir: *“Bakıyorum kum saatine takıldı gözünüüz hanımefendi. Garipsmekte haklısınız, bulunduğum yerin bütün odalarında zamanın akışı ölüme doğrudur ve bu hakikati sergileyen nesneyi yanı başında tutmanın ne manası var diyor olabilirsiniz. Zannederseniz tabmin ettiniz, bunu bana o bediye etmişti.”* (İrepoğlu, 2019, s. 79)

İnsanın beraber olduğu zamanlarda duygularını karşındakine -hele de bu kişiye aşk duygusu besliyorsa- rahat, içten, samimi bir şekilde yansıtması bazen güçleşebilmektedir. Bu güçlüğü önceleri mektup azaltabilmekteydi. Fakat günümüzde sanallaşan dünya ile beraber mektupla yazışmak nostaljiden öteye geçememekte, son otuz yılda hızla teknolojinin ilerlemesi sonucu mektupların yerini elektronik ileteler almakta ve bu ileti şeklini kullananlar arasında kısaltmaya dayalı ve suni olan bir dil ortaya çıktığı gözlenmektedir. Mektupların yoğun olarak kullanıldığı zamanlarda ise birey biraz da Anadolu kültürünün verdiği çekimserlik gereği -en yakın kişiler olan karı koca arasında dahi yan yana bulunurken- içteki hislerin

tam olarak yansıtılması yapılamazken mekânın uzaklığı mektubun yakınlığı ve kişinin sevdiğinin yanında olmamasının verdiği cesaretle mektuplar daha içten olmaktadır. Bu durum uzakta olup yakınlığı hissetme psikolojinin bir yansıması olarak düşünülebilir. Bu unsur romanda ise şu şekilde görülmektedir: “*Vazîfeyle Bağdat'ta bulunduğu zaman öyle mektuplar yazmıştı ki bana... Sanki uzaktayken kendini daha rahat ifade ediyordu.*” (İrepoğlu, 2019, s. 85) Şu alıntı ise yine yakınlık ve uzaklık bağlamında bireyin kendini rahat hissedip hissedememesi açısından değerlendirilebilecek ve kişilik psikolojisini açık bir şekilde veren bir ifadedir: “*Benden uzak ve bana yakın zamanlardaki değişik ruh hallerinizi, çifte şahsiyetinizi ne kadar iyi anlıyorum.*” (İrepoğlu, 2019, s. 86) Alıntının hemen devamında geçen “*Yabut bu hali bana da buluşturdunuz. Sizlerle hiç usanmadan ebediyen mektuplaşabiliyordum.*” (İrepoğlu, 2019, s. 86) ifadesi de aynı duyguyu içermektedir.

Bastırma; “*Dinamik psikolojide, bilinç düzeyinde algılanması hâlinde kaygı ve suçluluk duyguları yaratabilecek veya kişiyi tehlikeli bir duruma sokabilecek olan düşünceleri, fantezileri, dürtüleri vb. bilinçdışında tutmayı hedefleyen ve kendisi de bilinçdışında gelişen bir süreç. Ancak bastırma, söz konusu dürtülerin ve arzuların ortadan kalktığı anlamına gelmez; tersine bunlar dinamik bir şekilde varlığını korur ve rüyalarda, nevrotik semptomlarda, çeşitli sapmalarda vb. sembolik doyumlar arar...*” (Budak, 2005, s. 11) şeklinde tanımlanır. Rüya ve yorumunun bilindiği gibi Yusuf Suresi'nde geçmesinden (Karaman vd. 2015, s. 226, 227) dolayı dinî bir tarafı da bulunmaktadır. Bu psikolojik hususu, Freud ise “*Rüya, kendi ruhsal faaliyetlerimizin bir sonucudur. Ancak karşımıza çıkan rüya, bize yabancı gelir. Onu bizce kendimizin meydana getirdiğini kabul istemeyiz pek*” (Freud, 2009, s. 67) şeklinde Batılı bir bakış açısıyla vermektedir. Bir başka Batılı bakış açısı da *İstanbul Yıldız*'nda yer almaktadır. Buradaki psikolojik unsur da rüyalar ve yorumlarıyla alakalıdır: “*Rüyalar çok şey söyler Vincenzo. Şarlatanlar bir yana, bir gün uyurken gördüklerimizin sırrını çözen biri çıkacaktır elbet.*” (İrepoğlu, 2020a, s. 30) *İstanbul Yıldız*'nda rüya yine geçmekte ve bastırılmış duyguları verdiği anlaşılmaktadır: “*Önceleri odasına her akşam özenle yerleştirilen büyük bakır mangaldaki korların sabaha karşı sönmekleştğini, bu yüzden üşüyüp tuhaf rüyalar gördüğünü sanmıştı, ancak uyandığında tere bulanmış oluyordu, dışarıda sanki kar değil de, onu sımsıkı saran sonsuz kollu bir canavar vardı. Sonraları rüya giderek tüm zihnini kaplamaya başlamıştı. Rüya hep güzel başlıyordu. Rüyasına giren kadın insanın başını döndürecek kadar güzeldi, Gazanfer Ağa o kadını tanıdığını anlıyordu rüyada, uzun yıllar önce yaşamış biri de olsa. Harem'den çıkıp geliyordu o. Evet, o rüyada elmasın eski sahibi Gülfer Hatun'la sevişiyordu hadımağası. Demek ki padişahın ta kendisiydi ağa aslında! Demek ki erkekliğini yitirmemişti! Rüya ne kadar inandırıcıydı... O anda bir başka gerçeklikte yüzyüydü işte...*” (İrepoğlu, 2020a, s. 60)

İstanbul Yıldız'nda geçen ve Osmanlı ile alakalı olan bir husus da “*Padişahlar kardeşlerini yaşadıkları müddetçe kendileri için tehlike olarak görüyorlardı. Nitekim askerler, hayattaki şehadeleri padişah üzerinde bir tehdit unsuru olarak kullanmaya başlamışlar, bu yüzden de hükümdarlar fırsat buldukça kardeşlerini öldürtmüşlerdir*” (Afyoncu, 2018, s. 704) şeklinde açıklanan kardeş katli ile alakalıdır. Bu hususun katli yaptırılan ve katli yapılan kişi üzerinde derin bir etki bıraktığı muhtemel bir sonuçtur. Romanda bir vehimden dolayı yapılan idamın bir babayı psikolojik olarak huzursuz ettiği görülmektedir: “*Sultanın vicdanında bir de birkaç ay önceki diğer kara gölge vardı, üzerinde düşünmeyi bile reddettiği, düşünmekten kendini alamadığı zamanlardaysa cinnet sınırlarında dolandığı... On altı yaşındaki evladı, kani, cam, aslan gibi şehzadesi Mahmud'un, yersiz bir kuşkuyla, tabtına göz dikmiş olmasından korkarak ölüm fermanını imzalamıştı. Halkın büyük umut bağlayarak sevdiği bu şehzadenin ortadan kaldırılmasının yarattığı üzüntü hâlâ sürmekteydi.*” (İrepoğlu, 2020a, s. 76)

Ölüm duygusu, insanı derinden etkileyen bir psikolojik yaşantı olarak ifade edilebilir. “*Vücudun fizyolojik yapısındaki eskimeler, saçların ağarması, tabii afet ve felaketler, depresyonlar, medya yoluyla haberdar olunan savaşlar, kazalar, ölüm konulu sohbet, tartışma ve vaazlar, ölümle ilgili kitaplar vb. gibi şeyler de insana ölümü ve özellikle kendi ölümünü hatırlatmaktadır*” (Karaca, 2000, s. 101, 102) Ayrıca fal, rüya, kehanet gibi unsurlar da bu psikolojik durumu tetikleyebilmektedir. *İstanbul Yıldız*'nda bu durum kehanet sonucunda oluşmaktadır: “*Hünkârın o garip kılıkta halkın arasında tanınmaması, üstelik o korkunç kehaneti işittiğinde duyduğu dehşet konuşulup duracaktı kenitte, sonsuzca ve abartılarak. Ve hünkâr o günden sonra bir daha onmayacaktı. Kulaklarında çınlayıp duran o sözler... İnanmamaya çabaladıkça daha gerçek gibi görünen, peşini hiç bırakmayan... Giderek yalnızca bir ölüm bekleşişine dönen hayat...*” (İrepoğlu, 2020a, s. 77, 78)

“*Klasik psikanalizde olduğu kadar kişilik psikolojisinde de genellikle kişilik, kişinin eşsiz bir birey olmasını sağlayan kendine özgü özelliklerini değil, teorik temelde tanımlanan kategorik sınıflandırmalardan birisine dahil edilmesini sağlayan eğilimlerinin toplamıdır. Kişilik tiplerinin sayısı kadar bu tiplerin özellikleri de bir ekolden ötekine, batta aynı ekol içinde bir otoriteden diğerine farklılık gösterir...*” (Budak, 2005, s. 423) Bu açıklama ışığında kişiliğin bireyi diğer kişilerden ayıran ya da benzerlik sağlayan bir yapıda olduğu söylenebilir. Bu durum doğal olarak kişinin psikolojisine de yansıyor yaşantılarına da sirayet edecektir. Bu unsur; elbiselerin ve renklerin belirgin olarak görüldüğü *Fıyonklu İstanbul Dürbünü-Gıysilerin Penceresi*'ndende şu ifadelerle görülmektedir: “*Bir başka renk kabramanyisa yüzyılların öncesinden uzanıyor yaşamına, hem mücevherlerinin renkliliği, hem de*

yaşantısının renkliliği başını döndürüyor: ‘Sabici kabraman’ olmayıp da aykırı bir şeyler yapanlar ilęisini çekiyor. Genç kızın akıllı-uslu görünümünün altında nasıl bir şey var böyle?’ (İrepoğlu, 2009, s. 215)

Burada ‘hatırlamanın’ yapılacak psikolojik tanımı bir başka psikolojik hususu açıklamaktadır. ‘ğrenilen şeylerin veya geğmiş yaşantıların bellek izlerinin bilinç düzeyine çıkarılması. Hatırlama genellikle minimum ipucuyla geręekleřiř ve ayrıntılıdır’ (Budak, 2005, s. 352). Bu ipucunun ‘hatırlama’ bağlamında katkı sağladığı aynı romanda şöyle verilmiştir: ‘En kolayca öğrendiği Çaykovski!’

- Bu adam hep çay mı içermiş?
- Eh, sen öyle tut aklında, bir mahzuru yok tatlım. Ama önemli eserlerini de unutma!
- Evet, Kuğu Gölü’n yazmış o, biliyorum annecim.” (İrepoğlu, 2009, s. 49)

Kız çocukları için genellikle kırmızı ayakkabılar alınır. Çünkü onlar daha çok bu rengi beğerirler. Aslında bu hususu psikolojik olarak izah etmek gerekir. Zira ‘kırmızı enerjinin, tutkunun ve hareketin rengi olmasının yanında sıcak bir renktir ve yaşamak için gerek duyduğumuz fiziksel ihtiyaçlarımız ve arzularımızla alakalı pozitif bir renktir. Sağlam ve güçlü bir enerji yayar. Kırmızı harekete geçiren bir renktir. Duygularımızı uyarır ve yaptığımız eylemler üzerindeki motivasyonumuzu artırır’ (Bozdemir, 2014, s. 65). Ayrıca şu bilgi de renk ve roman bağlamında önemlidir: ‘Kırmızı, bizim için görlmesi en kolay olan renktir. Araştırmalara göre kırmızıya diğer renklerden yüzde yirmi daha hızlı reaksiyon veririz’ (Ann, 2002, s. 38). Çocuğun gözünün bu renkte olan ayakkabılarda olması ve bu renkte ayakkabıları giymesi bunu gösteren bir durum olarak değerlendirilebilir. Yine aynı romanda geçen şu yaşantı da bu hususla alakalıdır: ‘Yksekaldırım Yokuşu’nu trmanıp İstiklal Caddesi’ne çekiyorlar annesiyle, ayağında kırmızı pabuçları.’ (İrepoğlu, 2009, s. 57) Bu duygu durumu şu kısımda da görlmektedir: ‘Büyüyünce, hep büyüyünce... Oysa o hemen istiyor, bemen. Parltlı pabuçlar önünde rengrenk hayal dünyaları açıyor çünkü, sanki onları ayağına geçirse masallardaki peri kızlarına dönyecek...’ (İrepoğlu, 2009, s. 59)

‘Algıda filtreleme, dikkatin vücudun çeşitli duyu alıcılarını sürekli bombardıman eden bir uyarıcılar kaosu içinden şu veya bu nedenle kişi için anlamlı olan sadece küçük bir kısmı üzerinde odaklaşması...’ (Budak, 2005, s. 44) olarak tanımlanır. İrepoğlu’nun *Aşk-ı Derya-Ayvazovski’nin Gizli İstanbul Güncesi*’nde ise duyumsal algı niteliği ‘algıda filtreleme’ olarak görlmektedir; kahraman için çevre bir resim malzemesidir: ‘Her bir ayrıntıyı yapacağım tabloların tuvallerinde görüyordum çoktan.’ (İrepoğlu, 2016, s. 27) Ressam için rengi de ‘algıda filtreleme’nin bir ürünü olarak görmek gerekir. Bu husus ise şu satırlarda görlmektedir: ‘Hemen kıyı boyuna inşa edilmiş olan, denizle neredeyse iç içe olan ahşap köşklerle ve sarıyılara yalı dendiğini öğrenecektim burada zaman geçince. Çoğu kiremit rengine yakın bir kırmızıya boyalıydı, kimiye beyaz, pembe, sarı... Yalıların gerisinde seçilebilen daha küçük yapılar da aynı şekilde renk renkti. Her şey geręek olamayacak kadar güzeldi, pitoresk sözcüğü bu coğrafyaya yakıştığı kadar başka bir yere yakışamazdı.’ (İrepoğlu, 2016, s. 43) Psikoloji kişiliğin yansıması olarak ise şu şekilde aynı romanda yer almaktadır. ‘Atları ve yelkenlileri tercih ediyorsunuz desenlerinizde efendim. Hep hareket. Hep cesaret. Hep mücadele.’ (İrepoğlu, 2016, s. 153)

Bağlanmanın psikolojik bağlamda nasıl olduğunu veren ‘Çocuğun başkalarıyla (ebeveynleriyle veya bakıcılarıyla) anlamlı duygusal ilişkiler kurabilme yetisi. Çok küçük yaşlarda istismara ve ihmale maruz kalan çocuklar bazen anlamlı bağlar oluştırmada zorlanır’ (Budak, 2005, 105, 106) ifadeleri, *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* romanında yer alan psikolojik hususu açıklamak bakımından önemlidir. Bu bağlamda şu bilgileri de vermek gerekir: ‘Bağımlı kişilik bozukluğu olan kişiler edilgen kişilerdir ve başkalarının kendilerine bakmasına gereksinirler. Karar vermekte güçlük çekerler ya da kendi sorumluluklarını almakta zorlanırlar...’ (Köroğlu, 2005, s. 201) Aileye bağlılık birçok Doğu toplumunda olduğu gibi bizde de önemli bir yaşantı yansımasıdır. Ahlakî anlamda olması gereken bu hassa eğer abartılırsa çocuğun kendi kişiliğini oturtması ve kendi başına hareket etmesi ya da bazen mecbur kaldığı ayrılıklarda tahammül gücünün azalmasına sebebiyet vererek psikolojisini olumsuz manada etkileyebilmektedir. *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* adlı eserde bu husus şu satırlarda yer almaktadır: ‘Abdülcelil’in ara sıra gözlerinin dolmasına, burnunun direğinin sızlamasına yol açarsa, küçük kız kardeşinin çilli burnunu yanağına dayayışını hatırlamasıydı. Aslında aile arasında sevgiyi çok açık etmek pek alışılmış şey değildi, ama Abdülcelil’in bir zamanlar sahip olduğu ailede, sevgiyi göstermekten kaçınılmamıştı. Bazen ‘Keşke böyle olmazdı’ diye düşünmüştü çocuk, ‘o zaman ben de böylesine özlememdim onları!’ Arkadaşlarından bazıları köylerindeki ağır işlerden, bazıları evlerindeki dayaktan kurtuldukları için neredeyse memnundular deşişilmekten, yepyeni bir yaşama kavuşmaktan. Köylerde çocuklardan hangilerinin kaç yaşına kadar yaşayacağı, salgın hastalıklarla, savaşlarla dolu bu dünyada asla bilinemezdi ve sanki anneler de babalar gibi onlara fazla alışmamaya çalışıyordu.’ (İrepoğlu, 2020b, s. 19, 20)

Mücevher

İrepoğlu mücevherlerle akademik olarak da ilgilenmekte ve bu konuda bir kitabı da bulunmaktadır. *İstanbul Yıldızı* adlı romanı elmas üzerine kurgulu bir eser olup kitabın başından sonuna değin elmas ve uğursuzluğu anlatılmakta, bir kehanet gibi elmasa sahip olanlar ölmektedir. Bu husus ise romanın akıcılığını artırmakta, okuyucunun ilgisini çekmektedir. Romanda geçen “Osmanlı'nın hükümdarı Sultan Süleyman'dı o, yalnızca hükümler kişileri saran o sonsuz özgüvenle donatılmış, mağrur. Avrupa'nın ürktüğü, yolunda durmaktan çok önünden çekildiği, Doğu'yu Batı'ya taşıyan hükümdar. Yüksek sarıgnın önünde balıkeçil kuşu tüyleri takılı firuzeli bir altın sorguç, iki yanında turna kuşu tüylerinin fıskırdığı yakutlu zümrütlü birer altın sorguç... Belinde mücevher kabzalı, mücevher kınlı kılıcı, elinde koca mücevher topuzu, omzunda mücevher yay kesesi...” (İrepoğlu, 2020a, s. 34) satırları padişahın mücevher merakını gösterdiği gibi yazarın *Osmanlı Saray Mücevheri* adlı eserinde yer alan “Kanuni Sultan Süleyman için Ahise Gritti'nin öncülüğünde Venedikli kuyumcular tarafından hazırlanan ve günümüzde ancak resimlerde görülebilen miğfer-tacinsa bir benzeri yoktur. Padişahın tepesinde hilâl biçimli bir sorguç yuvasından yükselen uzun tüyünden başka üst üste oturan dört tacın üzerindeki inanılmaz irilikte 12 karaktlık incileriyle, elması alınlığı ve enseliğiyle, üzerindeki 50 elmas, 47 yakut, 27 zümrüt, 49 inci ve iri tek turkuazıyla, kadife kaplı abanoz mahfazasındaki 144 bin düka altını değer biçilen bu pahalı mücevheri satın almayı kabul etmesi, bir Avrupalı hükümdar göstergesinin kendi kavramlarına uygulanmış hâlini, gelecekteki tasarılarının bir uzantısı olarak görmesi olmalıdır” (İrepoğlu, 2012, 219) şeklindeki yorumu da sultanın mücevher merakını ve romanda yer alan satırları doğrular niteliktedir. Padişahın mücevhere bu kadar tutkun olması ise onun şehzadelikte öğrendiği kuyumculuğa (Afyoncu, 2020, s. 68) bağlanabilir. Kanuni ve mücevher ayrıntısı *Carîye* romanında da verilmektedir: “Tıpkı koca Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeligi zamanında ona kuyumculuk sanatını öğreten ustası Konstantin misali, Kanuni'nin kuyumcu esnafına daima hürmet göstermesini, onları himaye etmesini temin eden, bu mesleğin yüceltilmesine hizmet eden usta misali...” (İrepoğlu, 2011, s. 37) Bu hususa “Malum, merakım vardır yeraltının bu asude meyvelerine. Yaradan'ın mucizelerindedir onlar. Bak, iki iri kan kırmızısı yakut ve üç muazzam yumru zümrütle beraber İstanbul Yıldızı da burada işte.” (İrepoğlu, 2020a, s. 44) satırlarıyla *İstanbul Yıldızı* adlı eserde de değinilmiştir. İrepoğlu'nun mücevher ayrıntısına girmesindeki asıl unsurun ise kendisinin mücevher merakı olduğu, bu merakın çocukluğuna kadar gittiği anı-romanında verilen şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “Tayyürlü hanımın kulağında kırmızı taş küpeler, parmağında aynı kırmızı taşla süslü iri bir yüzük var. Usulca yaklaşıyor yanına, elini tutuyor, o da onu bemen kucığına oturtuyor gülümseyerek. Niye geldiğini bilerek. Renkli mücevherler küçük kız karşı koyamadığı bir mikenats gibi çekiyor.” (İrepoğlu, 2009, s. 68)

Sonuç

Gül İrepoğlu akademik kimliğinin yanında edebî sahada da ürünler ortaya koyan bir yazardır. Bu ürünler roman olarak okuyucuya yansımaktadır. Bu yansımada yazarın bilimsel olarak yazdığı Levni mahlaslı nakkaş Abdülcelil'i ele aldığı *Levni-Nakış-Şiir-Renk* adlı eserinin ve Osmanlı sarayını ve mücevherlerini konu edindiği *Osmanlı Saray Mücevheri-Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak* adlı eserlerinin bir altyapı oluşturduğu söylenebileceği gibi özellikle, anı-roman olan *Fıyonklu İstanbul Dürbünü-Giysilerin Penceresinden* isimli kitabından anlaşıldığı üzere yazarın ilgi alaka ve merakının da etkili olduğu hatta bu merakın romanlarına ön ayak olduğu gibi bilimsel eserlerindeki içeriği de etkilemiştir. İrepoğlu'nun romanlarının toplu okunması yazarın tarihe ilgisinin olduğunu göstermektedir. Tarih üzerinden yaptığı kurgulamalarda gerçekliğin belirgin bir şekilde ortaya koyulduğu, yazarın tarih bilincinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu gerçeklik *Gölgemi Bıraktım Lale Bahçelerinde* adlı eserde Levni'ye ait çok uzun olmasına rağmen aktardığı şiirlerle de görülmektedir. İrepoğlu'nun romanlarında görülen bir başka ortak nokta ise aşk kavramı ve aslolanın bu kavrama âşık olma olduğu çeşitli örneklerde verilmektedir. Yazarın dikkat çekmek istediği bir diğer durum ise özellikle isimler olmak üzere açıklamalara yer vermesidir. Bu, okuyucuyu bilgilendirmek adına olabileceği gibi bu hususların eski dille yazılmasından dolayı her okuyucunun bilememesi gerçeği de olabilmektedir. Yazarın Cumhuriyet Dönemi'ni ele aldığı ve şüana kadar İrepoğlu'nun yazdığı son romanı olan *Kavuşmak*'ta ise musiki ve musikişinaslar ön plana çıkarılarak bir aşkın hikâyesi yazılmıştır. Yazarın *Kavuşmak* ve *Aşk-ı Derya-Ayvazovski'nin Gizli İstanbul Günce* adlı eserlerinde ise diğer romanlara oranla psikolojinin belirgin olduğu görülmektedir. Yazarın romanlarında dikkat çeken bir başka husus ise *İstanbul Yıldızı*'nda kurgulanan mücevher unsurudur.

Etik Beyan

“Bir Akademisyen'in Romancılığı Üzerine Bir İnceleme: Gül İrepoğlu” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayını ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Afyoncu, E. (2018). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Afyoncu, E. (2019). *Herkes için kısa Osmanlı tarihi (1302-1922)* (5. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Afyoncu, E. (2020). *Osmanlı padişahları* (4. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ağca Diker, S. (2019). *Has oda ve teşkilatı* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ann, N. (2002). *Ruhsal renginiz ve hayatınızın anlamı-auranızın renklerini ve hayat renginizi keşfedin* (Çev: A. Kesçi). İstanbul: Ötesi Yayıncılık.
- Arslan, M. (2009). *Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri-Vebbi surnâmesi* (Cilt 3). İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Arslan, M. (2011). *Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri-Lebib surnâmesi-Hâfız Mehmed Efendi (Hazin) surnâmesi- Abdi surnâmesi-telbîsü'l-beyân'ın surnâme kısmı* (Cilt 4-5). İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Bozdemir, B. S. (2014). *"Renk"lerin dünyası*. Ankara: St Clements University Türkiye Yayınları.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji sözlüğü* (3. Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Derman, M. U. (2013). *Murakka'ı bâs-tuğrakeş bir pâdişah: Sultan III. Ahmet-Abmed III: sultan and affixer of the tuğra* (2. Baskı). (Çev. İrvin Cemil Schick). İstanbul: Kubbealtı.
- Freud, S. (2009). *Rüya Yorumları-I* (2. Baskı). (Çev. Akın Kanat). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- İlhan, E. (2016). *Lale devrinde gül aşığı: III. Ahmed (Necib)-hayatı, sanatı ve divançesi*. İstanbul: Gece Kitaplığı.
- İnalcık, H. (2018). *Has-bağçede 'ayş u tarab-nedimler şâirler mutribler* (4. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İrepeoğlu, G. (1999). *Levni-nakış-şür-renk*. İstanbul: T. C. Kültür Bakanlığı.
- İrepeoğlu, G. (2009). *Fiyonklu İstanbul dürbünü-giysilerin penceresinden*. İstanbul: Doğan Kitap.
- İrepeoğlu, G. (2011). *Cariye-haremde yaşanan imkânsız bir aşkın hikâyesi* (6. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- İrepeoğlu, G. (2012). *Osmanlı saray mücevheri-mücevher üzerinden taribi okumak*. İstanbul: BKG Yayınları.
- İrepeoğlu, G. (2016). *Aşk-ı derya-Ayvazovski'nin gizli İstanbul güncesi*. İstanbul: Boyut.
- İrepeoğlu, G. (2019). *Kavuşmak*. İstanbul: Hep Kitap.
- İrepeoğlu, G. (2020a). *İstanbul yıldızı*. İstanbul: Hep Kitap.
- İrepeoğlu, G. (2020b). *Gölgemi braktım lale bahçelerinde*. İstanbul: Hep Kitap.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş S. ve Turgut, A. (2015). *Kur'an-ı Kerim açıklanmalı meâli* (3. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köroğlu, E. (2005). *Psikiyatri el kitabı*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Sakaoğlu, N. (2015). *Bu mülkün sultanları-36 Osmanlı padişahı* (12. Baskı). İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.
- Tarhan, N. (2014). *İsminiz kişiliğinizi oluşturunor*. <https://www.nevzattarhan.com/isminiz-kisiliginizi-olusturuyor.html>
Erişim Tarihi: 11.11.2021.
- Tarhan, N. (2021). *Kadın psikolojisi-kimlik-kişilik-enlilik-annelik* (93. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (2001). *Padişahların kadınları ve kızları* (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Gül İrepeoğlu was born in 1956 in Istanbul. The author who built a career in the field of art history has many scientific works as *Levni-Nakış-Şür-Renk*. Here she handled muralist Abdulcelil, a devshirme with the pen name Levni, and another academic work based on art and history, *Osmanlı Saray Mücevheri-Mücevher Üzerinden Taribi Okumak* which mentioned Ottoman palace and jewelry. In addition to these works, *Cariye- Haremde Yaşanan İmkânsız Bir Aşkın Hikâyesi* is a historical novel that deals with the reign of Abdulhamid I but also describes the before and after of the sultan, although not in detail, and the love adventure of I. Abdulhamid with the odalisque called Aşkidil. In *İstanbul Yıldızı*, the author is focused on the deaths of the people who own this blue diamond have created a prophecy and it has revealed the element of curiosity in the novel. This work is also a historical novel. *Gölgemi Braktım Lale Bahçelerinde* is another historical novel that handled Ahmed III, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, and especially devshirme, muralist Levni and explains Ottoman, and the magnificence, entertainment, lifestyle and art of the period. In *Aşk-ı Derya Ayvazovski 'nin Gizli İstanbul Güncesi* which is a novel with historical content focusing on the Ottoman, especially Istanbul, and sea interest of an artist from the city of Feodosia in Crimea and the paintings he wants to make with this curiosity. In the novel *Kavuşmak*, Dürdane Hanım's love for musician Mesut Cemil Bey is told and music comes to the fore, composers and lyricists are given, their lyrics are quoted, and the list of works is presented at the end of the book, takes place in the Republic of Turkey. Starting from his childhood, the author writes about his family and himself around dresses, colors, and jewelry, in his work titled *Fiyonklu İstanbul Dürbünü- Giysilerin Penceresinden*, which is a memoir novel. The personal curiosity she shows here also guides the reader in the explanation of her other novels. In Gül İrepeoğlu's works, there are some prominent points, distinct elements, and common

points. To explain these issues, the concept of history, reality, the concept of love-falling in love with love, explanation, psychology, and jewelry can be examined under six sub-titles. When we look at the concept of history, it is understood that the author is especially keen on Ottoman history and is interested in this field. The concept of jewelry, which is another area of interest besides Ottoman history, is fictionalized within his novel titled *Istanbul Yıldızı*. While Gül İrepoğlu's scientific work named *Osmanlı Saray Mücevheri – Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak* can be considered as a background for the writing of this novel, the work named *Gölgemi Braktım Lale Bahçelerinde*, one of the Ottoman muralists named Abdülcelil, with the pen name Levnî, is featured and it can be stated that his scientific work named *Levni- Nakış-Şiir-Renk* is the basis for this novel. In the author's work named *Aşk-ı Derya-Ayvazovski'nin Gizli İstanbul Güncesi*, it is given that an artist looks at the Istanbul of the past in the light of a notebook found in today's Istanbul. This work is also historical. The work named *Kavuşmak* deals with Turkey in the Republican era, not with Ottoman Empire, and through the memories, this work goes back to the past. It can be said that there is a trace of history in this work, as the novel named *Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Giysilerin Penceresinden*, which is a memoir novel type, gives the author's past clearly in the context of time, place, people and events. The issue of reality is another issue that can be said for the author's novelism. As a result of reading İrepoğlu's works collectively and comparing them with scientific works, it is seen that the author uses reality prominently in her novels. The fact that the lyrics are listed at the end of the book in addition to the names given in *Kavuşmak* is another indication that the author attaches importance to reality. As *Fiyonklu İstanbul Dürbünü-Giysilerin Penceresinden* is a memoir novel, it contains the facts from beginning to end. Some realities are understood in the light of the author's scientific works. It is understood by going to the author's academic study called *Levni-Nakış-Şiir-Renk* that some of the poems in the Tulip Gardens, in particular, belong to the author as fiction, or whether they belong to Levnî, and not fiction, but the works of Levnî himself. Whether some of the poems particularly in *Gölgemi Braktım Lale Bahçelerinde* belong to the author as fiction or belong to Levni can be understood as non-fiction by examining the academic work of her '*Levni- Nakış-Şiir-Renk*'. On the subject of love, it is understood from the passages quoted in many of her books that the author values this concept more. Another feature of İrepoğlu's novels is that the meanings of the names are given. This may have been done in order not to prevent fluency in case the meaning of the name is not known in the novel, and it also raises the reader's awareness of the author's name and meaning. Another prominent element in psychology. İrepoğlu gave a prominent place to psychology, especially in her novel *Kavuşmak*. Psychological states in various ways are included as relevant parts of the novel. The final highlight is the jewelry. This was especially the subject of *Istanbul Yıldızı*; It is also given in the *Cariye* partly.

Nazan Bekiroğlu'nun Yûsuf ile Züleyha Romanının Olay Halkaları ve Rüya Motifi

Mustafa EREN¹

Öz

Yûsuf ile Züleyha hikâyesi üç dinin kutsal kitapları olan Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Bu hikâye bütün dünya edebiyatını etkilemiş ve günümüzde de hâlâ etkisini devam ettirmektedir. Yûsuf ile Züleyha hikâyesi, kutsal kitaplardan klasik edebiyata buradan da sözlü geleneğe geçmesi itibarıyla diğer halk hikâyelerinden ayrılır. Nazan Bekiroğlu, "yûsuf ile züleyha, kalbin üzerinde titreyen hüznün" olarak ifade ettiği Yûsuf ile Züleyha hikâyesini klasik hikâyenin olay örgüsüne bağlı kalarak yeniden oluşturmuştur. Romanda Züleyha'nın duyguları yoğunlukla ele alınmış, aşkın tarifi etrafıca yapılmıştır. Olay halkaları rüya üzerine kuruludur. Rüya motifi, masallarda ve halk hikâyelerinde önemli bir yer tutar. Mısırlılar rüyaları tanrılardan gelen mesaj olarak nitelemektedir. Türk ve İslam kültüründe de rüya önemli bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim, Hz. Yûsuf ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in rüyalarına yer verilmektedir. Nazan Bekiroğlu, Yûsuf ile Züleyha romanının son kısmında bu hikâyenin rüyanın hikâyesi olduğunu vurgular. Roman Yûsuf'un rüyasıyla başlar ve bunu Züleyha'nın rüyası, şerbetçi ile ekmekçi'nin rüyası, Firavun'un rüyası izler. Ayrıca Yûsuf'a zindanda rüya yorum ilmi verilmiştir. Bu çalışmada Yûsuf ile Züleyha romanındaki rüya motifi olay halkalarından hareketle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yûsuf ile Züleyha Romanı, Olay Halkası, Rüya Motifi

Episodes and Dream Motif of Nazan Bekiroğlu's Novel Yusuf and Züleyha

Abstract

The story of Yûsuf and Züleyha is included in the holy books of three religions, the Torah, the Bible and the Holy Quran. This story has influenced the whole world literature and still continues to influence today. The story of Yûsuf and Züleyha differs from other folk tales in that it passed from sacred books to classical literature and from there to oral tradition. Nazan Bekiroğlu reconstructed the story of Yûsuf and Züleyha, which she expresses as "Yûsuf and Züleyha, the sadness that trembles over the heart", by adhering to the plot of the classical story. In the novel, Züleyha's emotions are dealt with intensely and love is described in detail. The plot is based on a dream. Dream motif has an important place in fairy tales and folk tales. Egyptians characterise dreams as messages from gods. Dream also has an important place in Turkish and Islamic culture. In the Holy Quran, the dreams of Hz. Abraham, Hz. Yûsuf and Hz. Muhammad (s.a.v.) are included. Nazan Bekiroğlu emphasises that this story is the story of the dream in the last part of the novel Yûsuf and Züleyha. The novel begins with Yûsuf's dream and is followed by Züleyha's dream, the dreams of the sherbet seller and the bread seller, and Pharaoh's dream. In addition, Yûsuf is given the science of dream interpretation in the dungeon. In this study, the dream motif in the novel Yûsuf and Züleyha is analysed based on the rings of events.

Key Words: Yusuf and Züleyha Novel, Episode, Dream Motif

Atf İçin / Please Cite As:

Eren, M. (2022). Nazan Bekiroğlu'nun Yûsuf ile Züleyha romanının olay halkaları ve rüya motifi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 923-932.

Geliş Tarihi / Received Date: 01.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.01.2022

¹ Dr. - Ordu TOBB Anadolu Lisesi, kutaymustafa@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-4153-2671

Giriş

Yûsuf ile Züleyha hikâyesi asırlar boyunca Türk ve dünya edebiyatında sözlü ve yazılı olarak işlenmiştir. Üç dinin kutsal kitapları olan Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de geçen *Yûsuf Kıssası* bu yönüyle insanlığın ortak kültürel mirası kabul edilebilir. Yûsuf ile Züleyha hikâyesinin konusunu oluşturan rüya, kıskançlık, kurt, kuyu, köle, sabır, aşk ve bu aşkın kazandığı anlamlar dünya edebiyatında şiir, hikâye ve romanlara konu edilmiştir. Hikâyenin bu kadar çok yaygınlık kazanmasında olay örgüsünün küçük büyük herkese hitap ediyor olması etkilidir. Türk edebiyatında Yûsuf ile Züleyha hikâyesinin ilk örneği Yesevî dervişlerinden Ali'nin 13. yüzyılda kaleme aldığı *Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm* manzumesidir. Daha sonra Haliloğlu Ali, Şeyyad Hamza, Süle Fakih, Erzurumlu Darîr, Hamdullah Hamdi, Şerîfî, Kemalpaşazâde, Taşlıcalı Yahyâ gibi şair ve yazarlar tarafından birçok Yûsuf ile Züleyha yazılmıştır (Koncu, 2013, s. 39,40). Ülkemizde hikâyenin yazma ve taş baskı varyantlarının yanında sözlü gelenekten derlenmiş dokuz tane varyantı tespit edilmiştir (Daşdemir, 2012, s. 1,2).

Yûsuf ile Züleyha hikâyesinin kaynağı ile ilgili hikâyenin MÖ 15. yy. da yazılmış bir Mısır anlatısının en eski örneği olduğu söylenmektedir. Bunun yanında *İki Kardeş Masalı* diye bilinen Mısır başta olmak üzere birçok benzeri bulunan masalın da bu hikâyenin kaynağı olabileceği belirtilmektedir (Dolu, 1953 Akt: Daşdemir, 2012, s. 3). Ancak hikâyenin her üç kutsal kitapta da bulunması ve kutsal kitaplarda anlatılan hikâyenin olay örgüsünün sözlü ve yazılı gelenekte benzer şekilde devam ettirilmesi bu hikâyenin kaynağının kutsal kitaplar olduğunu göstermektedir.

Tevrat'ta Tekvin 37-50, İncil'de Resullerin İşleri 7 ve Kur'an-ı Kerim'de 12. Sûre'de Yûsuf kıssası anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Yûsuf Sûresi olarak yer alan kıssa; tefsirciler, İslam tarihçileri, kıssas-ı enbiya müellifleri, şairler ve âşıklar tarafından ayrıntılı olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Kıssa, Kur'an-ı Kerim'de 111 ayetten ibarettir ve kıssaların en güzeli diye ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki kıssada Yûsuf'a âşık olan kadının adı geçmezken Müslüman müellifler onu Züleyha/Zeliha olarak isimlendirmişlerdir. Kutsal kitaplardaki en belirgin farklardan biri Yûsuf'un evliliğidir. Tevrat'ta Yûsuf, kâhin Potifar'ın kızı Asenat ile evlenirken, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yûsuf'un evliliğinden hiç bahsedilmemiştir (Daşdemir, 2012, s. 7,8). Nazan Bekiroğlu'nun romanında ise Yûsuf, Züleyha ile evlenmektedir.

Yûsuf ile Züleyha hikâyesi, kutsal kitaplardan klasik edebiyata buradan da sözlü geleneğe geçmesi itibarıyla diğer halk hikâyelerinden ayrılır. Bu hikâyenin sözlü gelenekte birçok âşık ve ozan tarafından anlatıldığı bilinmektedir. Bunların birçoğu yazıya geçirilmeden yok olmuştur. Hikâyenin motif ve epizotları üzerine karşılaştırmalı incelemeler yapan Daşdemir, âşıkların tespit edilebilen hikâye repertuarları arasında Yûsuf ile Züleyha hikâyesini anlatan sadece iki âşığın olduğunu belirtmektedir. Bu âşıklardan biri Posoflu Müdâmi diğeri ise Murat Çobanoğlu'dur (2012, s. 22).

Yûsuf ile Züleyha hikâyesinin Türk ve dünya edebiyatında birçok varyantı vardır. Özkan Daşdemir tarafından Türkiye'den 1 yazma, 1 taş baskı, 1 matbu, 3 sözlü varyant; diğer Türk topluluklarından 15 varyant olmak üzere toplam 21 varyantının motif sıraları verilmiş, bu varyantlar 17 epizot (olay halkası) halinde karşılaştırılmış ve epizotlara ait motiflerin Motif İndeks'teki yerleri gösterilmiştir (2012, s. 2). Varyantlardaki olay halkaları ve motifler çoğunlukla birbirine benzerdir.

Ali Berat Alptekin, "*Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*" adlı eserinde, halk hikâyelerinin ana olay halkalarını; "*kabramanın ailesi, kabramanın doğumu, kabramana isim verilmesi, kabramanın eğitimi, kabramanların âşık olmaları, kabramanın sevgiliyle karşılaşması, kabramanın gurbete çıkması, sevgilinin bir başka kabramanla evlendirilmek istenmesi, kabramanın memleketine dönüşü ve sonucu*" bölümleri hâlinde sıralamaktadır (Alptekin, 1997, s. 85-88). Klâsik halk hikâyelerinin çoğunda bu bölümler bulunur. Yusuf ile Züleyha hikâyesinde de bu olay halkalarından; kahramanın ailesi, âşık olması, sevgiliyle karşılaşması, gurbete çıkması, sevgilinin bir başka kahramanla evlendirilmek istenmesi gibi ana olay halkaları bulunmaktadır.

Nazan Bekiroğlu, "*yûsuf ile züleyha, kalbin üzerinde titreyen hüznün*" olarak ifade ettiği Yûsuf ile Züleyha hikâyesini klasik hikâyenin olay örgüsüne bağlı kalarak yeniden oluşturmuştur. Zaten onun deyimiyile; "*Her Yûsuf u Züleyha bir öncekinin hem aynıysa hem de başkasıdır. Ayna aynı kitap farklıdır ama kitapların en büyüğü ve en yücesi Kur'an-ı Kerim'dir*" (Bekiroğlu, 2005, s. 16)." Romanda Züleyha'nın duyguları yoğunlukla ele alınmış, aşkın tarifi etrafıca yapılmıştır. Züleyha, Yûsuf'un aşkında Rabb'ini bulmuş ve ona iman etmeye başlamıştır. Yazar kitabı yazarken kendini Ayasofya'da tahayyül etmektedir. Eser; "Söz Başı, Yûsuf'un Rüyası, Züleyha'nın Rüyası, Firavn'ın Rüyası, Dua ve Yazıcının Son Sözü" adlı altı bölümden oluşmaktadır.

Nazan Bekiroğlu'nun "Yûsuf ile Zûleyha" Romanının Olay Halkaları

Olay halkası; hikâye, roman gibi olaya dayalı metinlerde asıl olaya ulaşmaya yardımcı olan ve birbirine bağlı olaylar olarak bilinmektedir. Olay halkasının diğer bir adı da epizottur. Epizot, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde: "Bir roman veya hikâyedeki olay, dilim" olarak tanımlanmaktadır (TDK Güncel Türkçe Sözlük). Türk Halk Edebiyatı Sözlüğü'nde ise: "Destan, hikâye, masal gibi türlerde bir metnin birbirinden ayrılan ancak asıl konuya bağlı parçalarına verilen ad." olarak ifade edilir (Kaya, 2007, s. 313). Nazan Bekiroğlu'nun *Yûsuf ile Zûleyha* romanında birbirine bağlı ve hikâyeyi baştan sona taşıyan otuz sekiz tane olay halkası tespit edilmiştir. Bu halkalar şu şekilde sıralanabilir:

1 - Ken'an şehri ve çölün tasviri yapılır. Yûsuf'un çocukluğu anlatılır. Yûsuf bir gece şöyle bir rüya görür: "Güneş, ay, on bir yıldız, gökyüzü. Hepsi parlak, on bir yıldız Yûsuf'un arkasında durur. Ay sağ omzuna, Güneş önüne gelir durur. Etrafında dönerler, yerlere kadar eğilip secde ederler (Bekiroğlu, 2005, s. 24)."

2 - Yûsuf, babası Yakub'un koynunda "baba, baba" diye bağırır. Yakub, Yûsuf'un gözlerinin derinliklerinde on bir yıldızın, güneşin ve ayın secde ettiğini; su için endişeli ve ok yemiş acılı bir ceylan görür (s. 25).

3 - Babası Yûsuf'a: "Rüyayı kimseye anlatma" der. Sağ elinin başparmağını Yûsuf'un alınının ortasına koyar. Nil nehrinin buranın aydınlığından akacağını, Nil ceylanlarının bir gün bu alından su içeceğini düşünür, bilir. Bu peygamberlik müjdesidir (s. 26).

4 - Yûsuf'un güzelliği uğruna yollar açıp gelen bedevi Yûsuf'a devetüyü heybeden çıkardığı bir ayna hediye eder (s. 28).

5 - Yûsuf, Bünyamin ve baba bir ana ayrı on büyük kardeş vardır. Yakub, ilahi nurun cezbesine kapılmış bir peygamberin diğer bir peygamberi sevdiği gibi Yûsuf'u sever. Yakub'un Bünyamin en küçükleri olmak üzere 12 çocuğu vardır (s. 30-31).

6 - Rüya kardeşler arasında duyulur, babalarını Yûsuf'tan kıskanırlar. Onlar da baba muhabbetine Yûsuf kadar muhtaçtır. Kardeşleri bu rüyaya inanmaz. Yûsuf'u; "bizden çok sevmek için gayret etti ve sevildi, görmediği düşü gördüm diyor," diye suçlarlar (s. 34-36).

7 - Kardeşler, Yûsuf'tan kurtulmak için plan yaparlar. Yûsuf'u alıp kırlara çıkacaklardır. On oğul, Yakub'a "Yûsuf'u da alıp kırlara çıkacağız" bize izin ver derler. Yakub ilk önce Yûsuf'u göndermek istemez, "kurt kapar onu" der. Ama sonuçta Yakub on oğlu yitirmemek için Yûsuf'a izin verir. On oğul gece planlarını yapar anahtar kelime Yakub'un sözüdür: "Onu kurt kapar (s. 37)."

8 - On ağabeyi Yûsuf'un başına toplanır, seni yalancı düş gören seni derler. Dokuzu öldürelim der, en büyükleri kuyuya atalım babamıza öldü diyelim der. Kuyuya atmaya karar verirler, gömleğini alırlar. Sandaletlerinden biri çıkar, bedevinin hediye ettiği ayna cebinden çimene yuvarlanır. Az ilerde bir karacanın kanı Yûsuf'un gömleğine sürülür. Karaca uçuruma atılır (s. 38,39).

9 - Yakub'un on oğlu döner ancak Yûsuf yoktur. En büyükten bir küçük: "Yarış yapıyorduk giysileri çıkarmıştık, Yûsuf başında bekliyordu. Emen taşının olduğu yerde Yûsuf'u kurt yemiş gömleğini bırakmış." der. Kanlı gömleği cebinden çıkararak babasına verir. En küçük kardeş "kurdu gördüm" der tasvir eder. Yakub gömleği koklar; "diş izi yok, yırtık yok," der (s. 40-43).

10 - Katilin kurbanı merakından dolayı ağabeyleri kuyunun yanına giderler. Hurma ve palmiye ağaçlarının arasında beklerken 15 develik Asya'dan Mısır'a baharat, ipek, inci, elmas götüren bir kervan kuyunun yanına gelir, mola verirler. Bir tanesi bakraç atar suya, ipe çekmeye başlar güzeller güzeli Yûsuf çıkar. On ağabey kervanbaşının karşısına dikilirler; "o bizim kölemizdir sürekli kaçıyor bıttık ondan size satalım" derler. Yûsuf, 20 dirheme verilir. İftira atılan kurt bu olaya şahittir (s. 44-48).

11 - Zûleyha, Nil Nehri'nin kenarında en soylu sarayda yaşar. Gece bir rüya görür. Rüyasında Ay Zûleyha'nın üzerinden geçerken, Zûleyha çok köşeli yıldıza dönüşüp Ay'ın içinden geçmektedir. Gül kokuları içinde Ay bir surete dönüşür. Zûleyha, rüyayı dadısına anlatır. Dadısı bunu aşka yorumlar (s. 60-62).

12 - Babası Zûleyha'yı Mısır'ın ikinci adamı olan Mısır azizi Potifar'a vermek ister. Zûleyha ile görüşürler, Zûleyha rüyasında gördüğu Ay'ın o olduğunu zanneder. Görkemli bir düğün yapılıdır. Potifar

Züleyha'yı mutlu edemez. “En nadide elmas olan Züleyha'yı Potifar işleyemez. Potifar'ın kadehi Züleyha'ya dar gelir. Potifar, elmastan yüzük taşı yapamaz (s. 63-65).”

13 - Esir pazarında mezat başlar, Yûsuf'un fiyatı arttıkça artar. Potifar, Züleyha'ya köle aramaktadır. Yûsuf'u beğenir, ağırlığınca altın, gümüş, inci, amber ve misk vererek Yûsuf'u alır. Yûsuf'un boynuna üçgen muhafaza içinde “Züleyha'nın Kölesi” olarak vasfı yazılır (s. 68-70).

14 - Züleyha, kadın; Yûsuf, çocuktur. Yûsuf, Züleyha'nın yanında büyür. Züleyha ses ve kokusundan gördüğü rüyayı hatırlar ve rüyada gördüğünün Yûsuf olduğunu anlar (s. 71-83).

15 - Züleyha her şeyde Yûsuf'u görür. Yûsuf'un “Efendim” demesi Züleyha'da “Efendim” kelimesini sözcüklerin şahı durumuna getirmiştir (s. 88-89).

16 - Züleyha, Mısırlı kadınların diline düşer, kalbini bir köleye kaptırdığı için ayıplanır kınanır. Züleyha dedikoduları duyar: “Ateşe düşmeyen yanmayı nereden bilsin (s. 98-99).”

17 - Züleyha, Yûsuf'u göstermek için davet verir. Yûsuf'u giydirebilirler, süslerler. Misafirlere gümüş tabakta portakal ve keskin birer gümüş bıçak verirler. Yûsuf içeri girince bütün kadınlar ellerini keser. Züleyha'ya hak verirler: “Onlar bir kez Züleyha yıllardır sınanmaktadır (s. 100-102).”

18 - Züleyha hizmetçileri evden uzaklaştırır. Sudan bir sebeple Yûsuf'u odasına çağırır. Yûsuf, Rabbinden Züleyha'yı istememeyi isteyebilmeyi ister (s. 103-109). Züleyha Yûsuf'a, Yûsuf kapıya koşar. Züleyha, arkadan uzanır, kaçan Yûsuf'un gömleğini tutar, gömlek yırtılır ve gömleğe kan damlar. Yûsuf'un sırtında Züleyha'nın parmak izi kalır. Kapı aniden açılır, Potifar ve adamları durumu görür. Potifar hangisine inanacağını bilemez, adamlarından biri gömlek arkadan yırtılmışsa Züleyha suçlu der. Bakarlar Züleyha suçludur (s. 110-112). Potifar, Züleyha'nın adı çıkmasın diye ve Mısır'ın geleceğini düşündüğü için suçu Yûsuf'a yükler ve Yûsuf'u zindana gönderir (s. 113-115). Kabahatin delili olarak Yûsuf'un gömleğini Mısır'ın Batı kapısındaki kuru hurma dalına asarlar (s. 116-120).

19 - Züleyha, Yûsuf'u çağırmadan odadaki putların gözlerini bağlamıştır. Demek ki putlar bu kadar âcizdir, kilden yapılması da bir zayıflıktır. Yûsuf'un: “Onlardan utanıyorsun da benim her şeyi bilen gören Rabb'imden neden utanmıyorsun?” dediğini hatırlar (s. 134-135). Züleyha, tapındaki bütün putlara sırtını çevirir çünkü onlar âcizdir (s. 136-138). Züleyha'nın ilk duası: “Aşkla aradan perdeler çekilsin. Tenim senin aşkında yok olsun” dur (s. 139).

20 - Yûsuf, zindanda çocukluğunda gördüğü aynı rüyayı görür: “Parlak, kocaman ve mavi bir yıldız katılır rüyasına. Hepsini bir saf tutarlar, Yûsuf'un önünde secde ederler. O mavi kocaman yıldız Yûsuf'un kalbine girer. Büyük bir acıyla uyanır, cenneti tamamlanır ve su ister. Firavun'un ekmeği su getirir, kurumuş dudaklarına su serperler (s. 151-156).” Yûsuf, kendi rüyasını anlar ve yorumlar: “Güneş, Yakub; Ay, annesi; on bir yıldız, kardeşleri; mavi yıldız, Züleyha” dır. Kendisi de Nebi' dir. Yûsuf'a rüya yorum ilmi verilmiştir. Züleyha Rab'den yansıyan ışıktır (s. 155-156).

21 - Şerbetçi ile ekmeği zindana Yûsuf'un yanına gelerek gördükleri rüyaları anlatırlar. Şerbetçi, rüyasında yine şerbetler yapmaktadır. Ekmeği, rüyasında kafasında ekmeği tepeye mısırın tersi yöne gitmektedir, Nil Nehri ters akmaktadır, başındaki tepsideki ekmeği kuşlar gagalamaktadır. Bu rüyaların yorumunu isterler. Yûsuf, şerbetçinin affedileceğini ancak ekmeğinin asılacağını söyler. Yûsuf'un dedikleri çıkar. Yûsuf, şerbetçiyle vedalaşırken Firavun'un yanında beni an der ancak şerbetçi bunu unutur, aradan yıllar geçer (s. 160-161).

22 - Şerbetçi gideli yedi yıl olmuştur. Firavun ağır bir uykudan rüya ile uyanır. Bütün kâhin müneccim ve rüya yorumcularını çağırır: “Güneş doğmamış ama sabah yakındı, yedi besli ineği yedi zayıf ineğin yediğini sonra yedi dolgun başak yedi kurumuş başak gördüm.” der. Yorumcular yorumlayamaz. Firavun, susar; şerbetçi su getirirken Yûsuf aklına gelir, bu rüyayı bir tek o yorumlayabilir der. Yûsuf'un yorumu: “Yedi yıl bolluk, yedi yıl kıtlık. İlk yedi yılda önlem alınmalı tahıllar başaklarında saklanmalı, her tarla ekilmeli,” şeklindedir. Şerbetçi gider bu yorumu Firavun'a anlatır, Firavun Yûsuf'u görmek ister (s. 162-167).

23 - Şerbetçi tekrar zindana gelir. Yûsuf'a müjde verir. Yûsuf: “Sor bakalım efendine Mısırlı kadınlar ellerini neden kesti” der. Firavun araştırır toplantı yapar. Yûsuf'un zindana atılmasında payı olan herkes zindana çağırılır. Potifar ölmüştür (s. 168-170).

24 - Kadınlar yaşlanmıştır. Yûsuf 12 yıldır zindandır. Kadınlar Yûsuf'un suçsuz olduğunu söylerler. Züleyha ve Yûsuf getirilir. Firavun, Züleyha'ya söyleyecek bir şeyin var mı diye sorar. Züleyha: "O masum onu isteyen bendim" der (s. 170-174).

25 - Firavun, Yûsuf'u Mısır'a aziz yaptırır ve Züleyha ile evlendirir (s. 177).

26 - Züleyha nikâh sabahı aynaya bakar yüzündeki çizgileri ve bu çizgilerin oluş nedenlerini sıralar. Suretin arkasındaki aslı ister. Duası kabul olur, eski güzelliğine kavuşur. Sureti aşmıştır artık hiç aynaya bakmaz (s. 181-182).

27 - Yedi yıllık bolluğun ardından kıtlık başlar. Yoksul düşen Mısırlılar adak bulamadıkları için ortaklaşa söyledikleri bir kasideyi Nil'in sularına bırakırlar. Nil'in sularına bırakılan kaside, Ey! Nil, yine çoş diye devam eden bir övgü şiiridir (s.188-190).

28 - Züleyha servetini acı çeken yoksullar için geri ister. Dua eder, duası kabul olur ve acı çekenlere dağıtarak servetini bitirir. İlk servetini Yûsuf'tan haber getirenlere dağıtmıştır (s. 193-194).

29 - Mısır azizinin halkını kıtlıktan kurtardığı ve çevre yerlerden gelenlere de yardım ettiğini duyan Kenan'daki Yakub, oğullarını tahıl almak için Mısır'a Yûsuf'un yanına gönderir. Yakub, iyi haberle gelin derken Yûsuf'tan bir haber bekler (s. 193-197).

30 - Yûsuf, babası Yakub'a bir mektup yazmak ister. Mektubunu tamamlar altına adını yazar. Ancak kuyuda, zindanda, Züleyha'nın odasında yanında bulunan mavi bir ışık kâğıdın üzerinden geçer ve her şeyi siler. Yûsuf mektubu birkaç kez tekrar yazsa da tekrar silinir. Bir ses ona: "Senin yazacakların o yüce kattaki kitapta kayıtlı değil, senin Yakub'a kavuşman yazdığın yazıdan değil, rüzgârın götüreceği kokundan olacaktır," der (s. 198-199).

31 - Yûsuf'un kardeşleri üç kez Mısır'a gidip gelirler, ilkinde Yûsuf onları tanır, onlar Yûsuf'u tanımaz. Bu gelişlerinde Bünyamin yanlarında yoktur. Yûsuf bir dahaki gelişlerinde onu da getirmelerini ister. İkincisinde, Yakub Bünyamin'i verirken Yûsuf'un başına gelenler onun da başına gelir diye korkar. Babalarının uyarıları üzerine farklı kapılardan girerek Mısır'a varırlar. Kanlı gömleği Yakub'a vermiş olan Yehuda, Batı Kapısı'ndan girerken rüzgâr Yûsuf'un gömleğinin kokusunu ona taşır (s. 200-202).

32 - Yûsuf, Bünyamin'i yanında alıkoyar ve gerçeği ona açıklar. Yakub, küçük oğlunu göremeyince yine kahrolur (s. 200).

33 - Üçüncüsünde ağabeyleri Yûsuf ve Bünyamin'i aramak için yola çıkarlar. Yûsuf'un katına çıktıklarında Yûsuf onlara Yûsuf ve Bünyamin'e neler yaptıklarını sorar. Hep bir ağızdan "Yoksa sen Yûsuf musun?" derler. Yûsuf, onaylar (s. 201).

34 - Yûsuf; Yakub'u sorar, gözlerine sürmesi için, gömleğini verir. Yehuda alır, açık baş, çıplak ayak gece gündüz demeden koşar. Mısır'ın Doğu Kapısı'ndan çıktıkları anda Yûsuf'un kokusu Yakub'a ulaşmıştır. Yakub'un gözleri bu kokunun etkisiyle açılır (s. 201-202).

35 - Yakub, ailesini de alarak Mısır'a varır. Yûsuf onları Mısır'ın kapısında karşılar, sarayına götürür, Mısır'da kıtlık bitmiştir (s. 202).

36 - Yûsuf, babasını kendi koltuğuna oturtur. On bir kardeşiyle beraber annesi, babası; on bir yıldız, ay, güneş meleklerin Âdem'e secdesi hükmünce Yûsuf'a eğilirler, selam verirler. Kapı açılır, odaya Züleyha girer. Yûsuf'un gerçekleşen rüyasına katılır (s. 202).

37 - Firavun, erkinin simgesi geniş gerdanlığını bırakarak tapınağa girer. Bir sürü tanrı vardır, sonra en büyük tanrı Ra, güneş tanrısı. Geleneğe göre Firavun olacak olan tapınağa götürülür ve baş tanrı olan put hafifçe başını öne eğerek Firavun'u onaylar. Firavun, rahibin bu onay için heykeli ittiğini fark eder, bu yüzden puta olan saygı ve itibarı gider. Bütün güç başrahibin elindedir. İsterse heykeli hareket ettirmeyebilir. Firavun, gelecekte Yûsuf'un yanında hatırlanmayı ister. Rabbine yönelir, mabette secde eder (s. 205-215).

38 - Yûsuf; "Mülkten nasibimi aldım, rüya ilmini verdin bana. Beni salihlerin arasına kat (Yûsuf Sûresi 101. Ayet)" diye dua eder (s. 219).

Rüya Motifi

Stith Thompson motifi, bir masaldaki en küçük unsur olarak ifade etmektedir ve bu unsurun gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahip olduğunu belirtir (Ekici, 2007, s. 112,113). Masallar dilden dile yayılırken varyantlara ayrılırlar. Bu varyantların olay örgülerinde birtakım değişiklikler olsa da motifleri aynı kalır değişmez. Thompson, motifi; “Tanrılar, olağanüstü hayvanlar, cadı, dev, peri, hain üvey anne, gözde olan en küçük çocuk” “Büyümlü objeler, acayip inanmalar, olağanüstü görenekler” “Tek tek olaylar” olmak üzere üçe ayırır. Ona göre motif olmanın en önemli şartı geleneğin bir parçası olmasıdır (Ekici, 2007, s. 112,113). Motifin varlığını sürdürmesi taşıdığı olağanüstü özellikler sayesinde. Olağanüstü özellikler motiflere yaşama gücü vermektedir (Kaya, 2007, s. 532). Halk hikâyelerinin ve masalların ana motiflerinden biri olan “rüya”, Stith Thompson’un *Halk Edebiyatı Motif İndeksi (The Motif Index of Folk Literature)* adlı eserinde yer alan motif tasnifine göre;

“D- Sihir” bölümünde, D. 1712.3. Rüya Tabircisi

“F- Olağanüstülükler” bölümünde, F. 1068. Realist Rüya

“J- Akıllılar ve Aptallar” bölümünde, J. 157. Rüyada Öğrenilen Bilgi

“L- Kaderin Ters Dönmesi” bölümünde, L. 425. Geleceği Gösteren Rüya Sürgüne Sebep Olur

“M- Geleceğin Tayini” bölümünde, M. 341.2.21.1. Kehanetler (Rüya Vasıtasıyla)

“T- Cinsiyet” bölümünde, T.11. 3 Rüyada Aşık Olma bölümlerinde yer almaktadır (Thompson, 1955-1958, C 1-IV).

Rüya, uyku esnasında zihinden geçen hayal dizisi olarak tarif edilmektedir. Babil ve Asur medeniyetlerinde ölü ruhların rüyalarda kötü etkilere sebep olduğuna inanılmaktaydı. Bu rüyalardan kurtulmak için Babil rüya tanrıçası Mamu’dan fayda umulurdu. MÖ 5000 yıllarına kadar inen balçık tabletler üzerine yazılmış Babil ve Asur rüya kitapları bulunmaktadır (Günay, 2008, s. 117).

Mısırlılar rüyaları tanrılardan gelen mesaj olarak nitelemekteydi. Mısır rüya tanrısı Serapis, rüyada günah işleyenlerin tövbe etmelerini sağlardı ayrıca gelecek tehlikelere karşı uyarırdı. Rüya bir nevi tanrı ile konuşmaydı. Mısır’da Rüya Tanrısı Serapis adına yapılan birçok tapınak vardı ve rüya yorumcuları ile kâhinler buralarda oturmakta idi (Günay, 2008, s. 117).

Türk kültüründe de rüya önemli bir yere sahiptir. Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz Kağan’ın aksakallı, kır saçlı, tecrübeli nazırı Uluç Türk rüyasında gün doğusundan günbatısına doğru uzanan altın bir yay ve kuzeye doğru giden üç gümüş ok görür. Uluç Türk, bu rüyasını Oğuz Kağan’a şöyle açıklar: “*Ey kağanım senin ömrün hoş olsun. Gök tanrı düşümde verdiği bakikate çıkarırsın. Tanrı bütün dünyayı senin uruğuna bağışlasın.*” Oğuz Kağan, Uluç Türk’ün sözünü beğenir ve öğüdünü dinler. Sabah olunca büyük ve küçük oğullarını yanına çağırarak rüyanın yorumuna göre onları doğu ve batı yönünde gönderir (Bang, Arat, 1936, s. 30,31). Ardından ülkesini oğulları arasında bölüştüren Oğuz Kağan’ın rüyaya verdiği önemi buradan görebiliyoruz. Rüya, aşıklık geleneğinde de belirleyici bir role sahiptir. Aşık, rüyasında pir elinden bade içerek saz çalmaya ve söz söylemeye başlar. Rüya, bu yönüyle aşıklığa geçişin en önemli aşamasıdır.

İslamiyet’te rüya, ayet ve hadislerde geçmektedir. Bunlardan hareketle İslam âlimleri rüyayı üç sınıfa ayırırlar. Birincisi Allah tarafından bir melek vasıtasıyla gönderilen rüyadır ve asıl rüya budur. İkincisi eski hatıraların etkisiyle görülen rüyadır. Üçüncüsü şeytan tarafından bir kandırmadır (Günay, 2008, s. 120). Kur’an-ı Kerim’de Hz. İbrahim, Hz. Yûsuf ve Hz. Muhammed’in rüyalarına yer verilmektedir. Hz. İbrahim rüyasında oğlu İsmail’i kurban ettiğini görür ve bunu gerçekleştirmeye çalışırken Allah tarafından ona bir koç gönderilir. Hz. İbrahim rüyasına sadık kaldığı için ona koç gönderilmiştir. Hz. Muhammed (sav) Hudeybiye seferine çıkarken rüyasında Mekke’nin fethini görmüş, rüyası bir yıl sonra gerçekleşmiştir. Hz. Yûsuf’un rüyası ise Yûsuf Kıssası’nın anlatıldığı Yûsuf Suresi’nde yer almaktadır. Yûsuf, rüyasında on bir yıldız ile güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür. Babası Hz. Yakub bu rüyayı rabbin seni seçecek ve sana rüya tabirini öğretecek diye yorumlar. Hz. Yûsuf’un bu rüyası gerçekleşir (Tatçı, Çeltik, 1995, s. XIV, XV, XVI).

Nazan Bekiroğlu’nun “Yûsuf ile Züleyha” Romanında Rüya Motifi

Nazan Bekiroğlu, Yûsuf ile Züleyha romanının son kısmı olan “Yazıcının Son Sözü, Yazının Kaderi” bölümünde bu hikâyenin rüyanın hikâyesi olduğunu vurgular: “*Yûsuf’un rüyası bir peygamber rüyasıdır ve gerçekleşmiştir. Züleyha’nın rüyası da ilk başta yanlıtsa da gerçekleşmiştir. Firavun’un rüyası bir hükümdar rüyasıdır. Nil nehrinin rüyası görülmeyen rüyadır. Bu hikâyede yazılmayan tek rüya yazıcının rüyasıdır.*” Kısaca yazara göre; Tüm

yaşananlar tabiri sonraya bırakılmış bir rüya gibidir (Bekiroğlu, 2005, s. 223,224).” Yûsuf ile Züleyha hikâyesinin merkezinde rüya motifi vardır. Hikâye, Yûsuf’un gördüğü rüya ile başlar ve şekillenir.

Yûsuf’un Rüyası

Altı bölümden oluşan romanın üç bölümü “Yûsuf’un Rüyası, Züleyha’nın Rüyası ve Firavun’un Rüyası” başlıklarından oluşmaktadır. Söz başının ardından ikinci bölüm “Yûsuf’un Rüyası”dır. Yûsuf, babasının koynunda yatarken bir rüya görür: “Güneş, ay, on bir yıldız, gökyüzü. Hepsini parlak, on bir yıldız Yûsuf’un arkasında durur. Ay sağ omzuna, Güneş önüne gelir durur. Etrafında dönerler, yerlere kadar eğilip secde ederler (2005, s. 24).” Bu rüya, Thompson’un *Halk Edebiyatı Motif İndeksi*’ne göre:

F- Olağanüstülükler, F. 1068. Rüya;

L- Kaderin Ters Dönmesi, L. 425. Geleceği Gösteren Rüya Sürgüne Sebep Olur;

M- Geleceğin Tayini, M. 341.2.21.1. Kehanetler (Rüyada) olarak tasnif edilebilir.

Rüyada görülenler olağanüstü özelliğe sahiptir ve kehanet niteliğindedir, yani rüya geleceğe işaret etmektedir. Hz. Yûsuf’un rüyası da onun gelecekte peygamber olacağına işarettir. Aynı zamanda Yûsuf’un gördüğü bu rüya, onun memleketinden uzaklara yani sürgüne gönderilmesine neden olmuştur.

Yûsuf, babası Yakub’un koynunda “baba, baba” diye bağırır. Yakub, Yûsuf’un gözlerinin derinliklerinde on bir yıldızın, güneşin ve ayın secde ettiğini; su için endişeli ve ok yemiş acılı bir ceylan görür (2005, s. 25). Babası Yûsuf’a: “Rüyayı kimseye anlatma!” der. Sağ elinin başparmağını Yûsuf’un alnının ortasına koyar. Nil nehrinin buranın aydınlığından akacağını, Nil ceylanlarının bir gün bu alından su işeceğini düşünür, bilir. Bu Peygamberlik müjdesidir (2005, s. 26).

Rüya, kardeşler arasında duyulur, babalarını Yûsuf’tan kıskanırlar. Onlar da baba muhabbetine Yûsuf kadar muhtaçtır. Kardeşleri bu rüyaya inanmaz. Yûsuf’u, kendilerinden çok sevmek için gayret ettiğini ve görmediği düşü gördüm dediğini düşündükleri için suçlarlar. Yûsuf’u kırlara çıkaracağız bahanesiyle alıp götürürler ve bir kuyuya atarlar. Gömleğini de bir karacanın kanına sürerek Yakub’a verirler. Yûsuf’u kurt kaptı derler (2005, s. 37-43).

Hikâyenin sonunda Yakub ve ailesi Mısır’a Yûsuf’un yanına gelirler. Yûsuf, babasını kendi koltuğuna oturtur. Annesi, babası ve on bir kardeşi; ay, güneş ve on bir yıldızdır. Meleklerin Âdem’e secdesi hükmünce Yûsuf’a eğilirler selam verirler. Kapı açılır, odaya Züleyha girer. Yûsuf’un gerçekleşen rüyasına katılır. Böylece Yûsuf’un gördüğü rüya gerçeğe olmuştur (2005, s. 202).

Züleyha’nın Rüyası

Züleyha, Nil Nehri’nin kenarında en soylu sarayda yaşar. Gece bir rüya görür: “Ay üzerinden gezerken, Züleyha çok köşeli yıldızla dönüşüp Ay’ın içinden geçiyor. Gül kokuları içinde Ay bir surete dönüşüyor (2005, s. 60).” Rüyayı dadısına anlatır. Dadısı bunu aşka yorumlar. Bu rüya, Thompson’un *Halk Edebiyatı Motif İndeksi*’ne göre:

F- Olağanüstülükler, F. 1068. Realist Rüya;

M-Geleceğin Tayini, M. 341.2.21.1. Kehanetler (Rüyada)

T- Cinsiyet, T.11. 3. Rüyada Âşık Olma şeklinde tasnif edilebilir.

Züleyha’nın rüyasında olağanüstü özellikler vardır ve Züleyha rüyasında hem geleceği görmüş hem de âşık olmuştur. Babası Züleyha’yı Mısır’ın ikinci adamı olan Mısır azizi Potifar’a vermek ister. Züleyha ile görüşürler, Züleyha, rüyasında gördüğü Ay’ın o olduğunu zanneder. Görkemli düğün yapılır. En nadide elmas olan Züleyha’yı Potifar işleyemez. Potifar’ın kadehi Züleyha’ya dar gelir. Potifar elmastan yüzük taşı yapamaz. Züleyha kendi rüyasını yanlışa yormuştur (2005, s. 63-65).

Yûsuf, Züleyha’nın yanında büyür. Züleyha, ses ve kokusundan gördüğü rüyayı hatırlar: “Züleyha’nın kalbinde Yûsuf’un gözleri bir derin kuyu, bir derin leyladır, elleri bir salkım üzümdür. Yûsuf’un alnından ırmaklar geçer, ceylanlar o ırmaktan su ičeer. Züleyha; Leyla ile Mecnun, Aslı ile Kerem ve Ferhad ile şirin’e seslenir (2005, s. 71-83).” Züleyha’nın rüyası ilk başta yanılışsa da Yûsuf’a olan duyguları ile gerçekleşmiştir.

Yûsuf'a Rüya Yorum İلمي Verilmesi

Yûsuf, zindanda çocukluğunda gördüğü aynı rüyayı görür: “Parlak, kocaman ve mavi bir yıldız katılır rüyasına. Hepsini bir saf tutarlar Yûsuf'un önünde secde ederler. O mavi kocaman yıldız Yûsuf'un kalbine girer. Büyük bir acıyla uyanır, cenneti tamamlanır ve su ister (2005, s.154).” Firavun'un ekmeçisi ve şerbetçisi su getirir, kurumuş dudaklarına su serperler. Bu rüya, Thompson'un *Halk Edebiyatı Motif İndeksi*'ne göre:

- F- Olağanüstülükler, F. 1068. Realist Rüya;
- M- Geleceğin Tayini, M. 341.2.21.1. Kehanetler (Rüyada);
- D- Sihir, D. 1712.3. Rüya Tabircisi olarak tasnif edilebilir.

Hız. Yûsuf'un rüyası olağanüstü özelliklere sahiptir ve bir kehanettir. Bu rüyada Yûsuf'a rüya yorum ilmi verilmiştir ve ilk rüyada olduğu gibi geleceğini görür. Yûsuf kendi rüyasını anlar ve yorumlar: “Rüyada gördüğü Güneş Yakub, Ay annesi, on bir yıldız kardeşleri, mavi yıldız Züleyha'dır. Kendisi de Nebi'dir. Yûsuf'a rüya yorum ilmi verilmiştir. Züleyha Rab'den yansıyan ışıktır (2005, s. 155-156).”

Şerbetçi ile Ekmeçî'nin Rüyası

Şerbetçi ile ekmeçî, zindana Yûsuf'un yanına zindana gelerek gördükleri rüyaları anlatırlar. Şerbetçi, rüyasında yine şerbetler yapıyor. Ekmeçî, rüyasında kafasında ekmeçî tepsisi Mısır'ın tersi yöne gidiyor, Nil Nehri ters akıyor, başındaki tepsideki ekmeçîleri kuşlar gagalıyor (2005, s. 160). Bu rüya, Thompson'un *Halk Edebiyatı Motif İndeksi*'ne göre:

- D- Sihir, D. 1712.3. Rüya Tabircisi;
- F- Olağanüstülükler, F. 1068. Realist Rüya;

M- Geleceğin Tayini, M. 341.2.21.1. Kehanetler (Rüyada) olarak tasnif edilebilir. Rüyada görülenler olağanüstü özelliğe sahiptir ve kehanet niteliğindedir. Yûsuf'tan bu rüyaların yorumunu isterler. Yûsuf, şerbetçinin affedileceğini ancak ekmeçînin asılacağını söyler. Yûsuf'un dedikleri çıkar. Ekmeçî asılır, Şerbetçi affedilir (2005, s. 160,161).

Firavun'un Rüyası

Şerbetçi gideli yedi yıl olmuştur. Firavun ağır bir uykudan rüyayla uyanır. Bütün kâhin müneccim ve rüya yorumcularını çağırır: “Güneş doğmamış ama sabah yakındı, yedi besili ineği yedi zayıf ineğin yediğini sonra yedi dolgun başak yedi kurumuş başak gördüm.” der (2005, s. 163). Bu rüya, Thompson'un *Halk Edebiyatı Motif İndeksi*'ne göre:

- D- Sihir, D. 1712.3. Rüya Tabircisi;
- F- Olağanüstülükler, F. 1068. Realist Rüya;
- M- Geleceğin Tayini, M. 341.2.21.1. Kehanetler (Rüyada) olarak tasnif edilebilir.

Firavun'un rüyasında olağanüstülükler vardır ve bu rüya gelecekte olacakları bildiren bir kehanettir. Yorumcular rüyayı yorumlayamaz. Firavun tekrar susar, şerbetçi su getirirken Yûsuf aklına gelir, “bu rüyayı bir tek o yorumlayabilir” der. Zindan'a Yûsuf'un yanına gider. Yûsuf'un yorumu: “Yedi yıl bolluk, yedi yıl kıtlık. İlk yedi yılda önlem alınmalı tahıllar başaklarında saklanmalı, her tarla ekilmeli,” şeklindedir. Şerbetçi gider Firavun'a anlatır, Firavun Yûsuf'u görmek ister. Firavun, Yûsuf'un suçsuz olduğunu anlayınca onu Mısır'a aziz yaptırır ve Züleyha ile evlendirir (2005, s. 177).

Firavun'un gördüğü rüya gerçekleşir. Yûsuf'un yorumu doğru çıkar. Yedi yıllık bolluğun ardından kıtlık başlar. Yoksul düşen Mısırlılar adak bulamadıkları için ortaklaşa söyledikleri bir kasideyi Nil'in sularına bırakırlar (2005, s.188-190). Önceden önlem alındığı için Yûsuf, halkı kıtlıktan kurtarır. Yûsuf romanın sonunda dua bölümünde kendisine rüya ilmi verildiği için dua eder: “Mülkten nasibimi aldım, rüya ilmimi verdin bana. Beni Salihlerin arasına kat (Yûsuf Sûresi 101. Ayet).” (2005, s. 219)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yûsuf ile Züleyha Hikâyesi Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Ayrıca hem klasik edebiyatta hem de halk edebiyatında birçok Yûsuf ile Züleyha hikâyesi yazılmış söylenmiştir. Bu hikâye bütün dünya edebiyatını etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Hikâyenin klasik olay örgüsü ve motifleri aynı kalmakla beraber birçok varyantı ortaya çıkmıştır. Nazan Bekiroğlu, “yûsuf ile züleyha,

kalbin üzerinde titreyen hüzün” olarak ifade ettiği Yûsuf ile Züleyha hikâyesini klasik hikâyenin olay örgüsüne bağlı kalarak yeniden oluşturmuştur. Romanda Züleyha'nın duyguları yoğunlukla ele alınmış, aşkın tarifi etrafıca yapılmıştır. Yûsuf ile Züleyha romanında olay halkası da diyebileceğimiz otuz sekiz epizot yer almaktadır. Bu halkalar bir araya gelerek asıl konuyu oluşturmaktadır. Yusuf ile Züleyha hikâyesinin olay halkalarının en önemli parçası rüya motifi ve buna bağlı olaylardır.

Rüya motifi, masallarda ve halk hikâyelerinde önemli bir yer tutar. Mısırlılar rüyaları tanrılardan gelen mesaj olarak nitelemektedir. Türk ve İslam kültüründe de rüya önemli bir yere sahiptir. Oğuz Kağan Destanı'nda Uluç Türk'ün gördüğü rüya Hun Türklerinin kaderini belirler. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim, Hz. Yûsuf ve Hz. Muhammed'in (S.A.V) rüyalarına yer verilmektedir. Nazan Bekiroğlu, Yûsuf ile Züleyha romanının son kısmında bu hikâyenin rüyanın hikâyesi olduğunu vurgular. Roman Yûsuf'un rüyasıyla başlar ve bunu Züleyha'nın rüyası, şerbetçi ile ekmekçinin rüyası, Firavun'un rüyası izler. Ayrıca Yûsuf'a zindanda rüya yorum ilmi verilmiştir. Rüya motifi, bütün Yûsuf ile Züleyhalarda olduğu gibi Nazan Bekiroğlu'nun Yûsuf ile Züleyha'sında hikâyenin en önemli unsuru olarak devam etmektedir. Romandaki rüyalar, Thompson'un *Halk Edebiyatı Motif İndeksi*'ne göre:

D- Sihir, D. 1712.3. Rüya Tabircisi

F- Olağanüstülükler, F. 1068. Realist Rüya;

L- Kaderin Ters Dönmesi, L. 425. Geleceği Gösteren Rüya Sürgüne Sebep Olur;

M- Geleceğin Tayini, M. 341.2.21.1. Kehanetler (Rüya Vasıtasıyla);

T- Cinsiyet, T.11. 3. Rüyada Aşık Olma olarak tasnif edilmiştir.

Görüldüğü gibi rüya motifi zengin bir içeriğe sahiptir. Yûsuf ile Züleyha hikâyesinde rüyalar; sihir, olağanüstülük, kader, kehanet, aşk gibi diğer motiflerle ilişkilidirler. Bu da hikâyenin yaygınlık kazanmasında ve merakla okunmasında etkilidir.

Etik Beyan

“Nazan Bekiroğlu'nun Yûsuf ile Züleyha Romanının Olay Halkaları ve Rüya Motifi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada doküman incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (1997). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aytaç, G. (2009). *Karşılaştırılmal Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bang, W. ve Arat, R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Bekiroğlu, N. (2005). *Yûsuf ile Züleyha Kalbin Üzerinde Titreyen Hüzün*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Daşdemir, Ö. (2012). *Halk Hikâyesi Olarak Yûsuf İle Züleyha*. İstanbul: Fenomen Yayınları.
- Ekici, M. (2007). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Günay, U. (2008). *Türkçe'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi* (5. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2007). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koncu, H. (2013). Yûsuf ve Züleyhâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44. Cilt. s. 39-41. İstanbul: TDV Yayınları
- Tatçı, M. ve Çeltik, H. (1995). *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rü'yâ Tabirâmeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Thompson, S. (1955-1958). *Motif Index of Folk-Literature*. U.S.A.: İndiana University. C I-VI.
- Tozlu, N. (2014). *Bayburtlu Ağlar İrşâdi Baba Yûsuf ile Zelîba İnceleme Metin*. Erzurum: Bakütam Yayınları.

İnternet Kaynakları:

TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (E. T.: 29. 10. 2021, 00.01)

EXTENDED ABSTRACT

The story of Yusuf and Züleyha takes place in the holy books of three religions, the Torah, the Bible, and the Qur'an. This story has influenced the whole world of literature and continues its effect today. The story of Yusuf and Züleyha differs from other folk tales in that it passes from the holy books to classical literature and then to the oral tradition. Nazan Bekiroğlu reconstructed the story of Yusuf and Züleyha,

which he expressed as "Yûsuf and Züleyha, the sadness that trembles on the heart", adhering to the plot of the classical story. In the novel, Züleyha's feelings are handled intensely and the definition of love is made in detail. In the novel Yusuf and Züleyha, there are nearly forty episodes, which are also called the event loop. These rings come together to form the main subject. The most important part of the plot of the story of Yusuf and Züleyha is the dream motif and related events. While writing the book, the author imagines himself in Hagia Sophia. Work; It consists of six parts: "The Word, Yusuf's Dream, Züleyha's Dream, Pharaoh's Dream, Prayer, and The Last Word of the Scribe". Event ring; In event-based texts such as stories and novels, it is known as events that help to reach the main event and are connected. Another name for the event loop is an episode. In the novel Yusuf and Züleyha, there are nearly forty events. These event circles came together and formed the main subject of the novel. One of the most important motifs in fairy tales and folk tales is the dream motif. The dream motif is in the motif index; The extraordinary dream, the knowledge learned in the dream, the prophecy, and falling in love in the dream are numbered in the sections. The dream has an important and decisive place in the life of society since the years before Christ. There was a dream god in Egypt, and dreams were known as messages from the gods. Dreams also have an important place in Turkish culture. In the Oguz Kagan Epic, Oguz Kagan determines the fate of his country according to the interpretation of his dream. The dream also takes place in the tradition of minstrelsy. In the minstrel's dream, the pair drinks bade from his hand and begins to play the instrument and speak. In Islam, it is believed that some of the dreams are sent by Allah and these dreams are considered sacred. In the Qur'an, Hz. Abraham, Hz. Yusuf and Hz. Muhammad's dreams are included. The dream motif is at the center of the story of Yusuf and Züleyha. The story begins and takes shape with the dream that Yusuf saw. The dream that Hz. Yusuf saw at a young age as a harbinger of his becoming a prophet. However, his brothers, who heard this dream, threw him into the well. This dream, according to Thompson's Motif Index of Folk Literature: F- Extraordinary, F. 1068. Dream; L- The Reversal of Fate, L. 425. The Future Dream Causes Exile; Under M- Forecasting of the Future, it may be numbered as M. 341.2.21.1. Prophecies (In a Dream). The things seen in the dream have extraordinary properties and are prophetic, that is, the dream points to the future. Hz. Yusuf's dream indicates that he will be a prophet in the future. Another dream is Züleyha's dream. In this dream, Züleyha sees Yusuf and his love for him. This dream, according to Thompson's Motif Index of Folk Literature: F- Extraordinary, F. 1068. Realist Dream; M-Determination of the Future, M. 341.2.21.1. Prophecies (In Dreams) and T-Gender, T.11. 3. Falling in Love in a Dream can be classified as. There are extraordinary features in the dream and Züleyha both saw the future in her dream and fell in love. The third dream is the dream that Yusuf saw again. In this dream, Yusuf also sees Züleyha. This dream, according to Thompson's Motif Index of Folk Literature: D- Magic, D. 1712.3. Dream Interpreter; F- Extraordinary, F. 1068. Realist Dream; M- Foreshadowing of the Future, M. 341.2.21.1. Prophecies (In a Dream), may be numbered. Hz. Yusuf's dream has extraordinary properties and is a prophecy. In this dream, Yusuf sees his future as in the first dream. The fourth dream is the dream of the hops and bread maker. These dreams of Hz. Yusuf comments. This dream, according to Thompson's Motif Index of Folk Literature: D- Magic, D. 1712.3. Dream Interpreter; F- Extraordinary, F. 1068. Realist Dream; M- Foreshadowing of the Future, M. 341.2.21.1. Prophecies (In a Dream), may be numbered. Those seen in dreams have extraordinary properties and are prophetic. The fifth dream is Pharaoh's dream. This dream is about the future of Egypt. No one but Yusuf can interpret this dream. This dream, according to Thompson's Motif Index of Folk Literature: D- Magic, D. 1712.3. Dream Interpreter; F- Extraordinary, F. 1068. Realist Dream; M- Foreshadowing of the Future, M. 341.2.21.1. Prophecies (In a Dream), may be numbered. There are extraordinary things in the dream, and this dream is a prophecy that informs what will happen in the future. The most important part of the plot of the story of Yusuf and Züleyha is the dream motif and the events related to this motif.

İlkokulda Temel Algoritma ve Kodlama Eğitimine Yönelik Bir İhtiyaç Analizi

Ebru BOZPOLAT¹ ve Mine TOPDAđI²

Öz

Bu araştırmanın amacı, temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokulda verilmesi durumunda hazırlanacak programın ihtiyaçlarına yönelik öğretmen görüşlerini belirlemektir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan araştırmada, ihtiyaç analizi yaklaşımlarından analitik yaklaşım benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Türkiye’de ilkokul düzeyinde özel okullarda görev yapan ve temel algoritma ve kodlama eğitimi veren 20 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada, veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; öğretmenlerin çoğunluğu temel algoritma ve kodlama eğitiminin özellikle ilkokulda vermeye başlaması gerektiğini; bu eğitimin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda 1., 2. ve 4. sınıflarda başlaması gerektiğini; bu süreçte düşünme becerileri, temel algoritma, problem çözüme ve proje üretme ile ilgili hedef/kazanımların kazandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken içeriğe, öğrenme-öğretme süreçlerine ve sınav durumlarına ilişkin görüşlerini ortaya koymuşlardır. Son olarak, öğretmenler bu eğitim verilirken öğrencilerin sahip olması gereken özelliklere ve bu eğitimi verecek olan öğretmenlerin sahip olması gereken yeterliklere ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Temel Algoritma ve Kodlama Eğitimi, İhtiyaç Analizi

A Need Analysis for Basic Algorithm and Coding Education in the Primary School

Abstract

The aim of this study is to determine teachers' opinions about the needs of the programme to be prepared in case basic algorithm and coding education is given in primary school. Qualitative research method was used in the study and analytical approach from needs analysis approaches was adopted. The study group of the research consists of 20 teachers working in private schools at primary school level in Turkey in the 2020-2021 academic year and providing basic algorithm and coding education. In the study, data were collected through a semi-structured interview form and analysed by content analysis method. As a result of the research, the majority of the teachers stated that basic algorithm and coding education should start to be given especially in primary school; if this education is given at the primary school level, it should start in the 1st, 2nd and 4th grades; in this process, goals/gains related to thinking skills, basic algorithm, problem solving and project production should be gained. In addition, teachers expressed their views on the content, learning-teaching processes and testing situations that should be included in the basic algorithm and coding education at primary school level. Finally, teachers expressed their views on the characteristics that students should have while providing this education and the competences that teachers who will provide this education should have.

Keywords: Primary School, Basic Algorithm and Coding Education, Needs Analysis

Atıf İçin / Please Cite As:

Bozpolat, E. ve Topdağı, M. (2022). İlkokulda temel algoritma ve kodlama eğitimine yönelik bir ihtiyaç analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 933-957.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.01.2022

¹ Doç. Dr. - Türkiye-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ebozpolat@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1890-8167

² Doktora Öğrencisi - Türkiye -Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, minetopdagi@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-6819-2078

Giriş

Sınırlı sayıda temel derslerden oluşan okul programları, hem öğrencilerin ve toplumun değişen ihtiyaçları hem de gelişen teknolojiye bağlı olarak çeşitlenmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Günümüzde sadece okuma-yazma bilen, toplama ve çıkarma yapabilen bireylerin değil; gelişen, yeniliklere uyum sağlayan, problem çözen, yaratıcı fikirler sunan bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Sırakaya, 2018, s. 80). Bu nedenle, bilgi çağında yetişen bireylerin bilgiyi sadece anlaması ve kavraması yetmemekte, hızla değişen bilginin hızına yetişebilmesi, bilgiyi yeniden yapılandırabilmesi ve aktarabilmesi gerekmektedir (Parlar, 2012, s. 195). Eleştirel düşünme, problem çözme, anadilde iletişim kurabilme, yabancı dilde iletişim kurabilme, işbirliği yapma, bilişim teknolojileri okuryazarlığı, evrensel yetkinlikleri benimseme ve finansal okuryazarlık becerileri temel 21. yüzyıl becerilerinin alt başlıkları olarak tanımlanmaktadır (Partnership for 21st Century Skills, 2009, s. 9). Zamanla değişim göstererek yeni yeterliklerin dâhil edildiği 21. yüzyıl becerileri arasında kodlama becerisi yaratıcılığı geliştiren, iş birliği yapmayı sağlayan ve evrensel bir dil olarak görülmektedir (European Commission, 2021). Nitekim yakın gelecekte hem günlük yaşamda hem de iş yaşamında her birey için kodlama ve programlama becerilerinin çok daha önemli hale geleceği öngörülmektedir (Sayın ve Seferoğlu, 2016, s. 4).

Kodlama, diğer bir adıyla programlama, bireyin bir araca komut vererek bir amacı gerçekleştirmesi olarak ifade edilebilir (Ersoy, Madran ve Gülbahar, 2011, s. 732). Kodlama, insan ve makine arasında iletişim kurabilmesini sağlayan söz dizimlerinin uygun tasarım ve doğru şekil ile yazılması işlemidir (Erümit ve Berigel, 2018, s. 28). Bu işlem, üst düzey düşünme becerilerini kullanmayı da gerektirmektedir (Akınar ve Altun, 2014, s. 3; Du Boulay, 1989, s. 59). Çünkü bireyin kodlama sürecinin başında neyi nasıl ve hangi sıra ile yapacağını zihinsel olarak planlaması ve öngörülmesi farklı çözümleri işe koşarak algoritmik düşünmesi bir sonraki adımda yapılacak kodlama görevinde amaca ulaşmasını sağlayacaktır. Bu açıdan robotik kodlama ve algoritmik düşünmenin birbirini tamamlayan önemli iki kavram olduğunu söylemek mümkündür.

Algoritmik düşünme amaca ulaşmada izlenecek adımları doğru sıralamayı, öncelik ve etkililik bakımından doğru karar vermeyi ve sonrasında çözüme ulaşmayı sağlayan bir beceri olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, Çiftçi ve Karal, 2017, s. 79). Algoritmik düşünme; problemleri belirleyebilme, problem için doğru algoritma oluşturabilme, probleme yönelik olası durumları düşünebilmeyi içeren kapsamlı bir beceridir (Futschek, 2006, s. 160). Algoritmik düşünme 21. yüzyıl becerilerine sahip, üretken ve aktif bireyler olma açısından önem arz etmektedir (Demir ve Cevahir, 2020, s. 1612).

Kodlama eğitimine dünya genelinde bakıldığında; öğretim programlarına kodlama eğitimini dâhil eden, kodlama eğitimini eğitim öncelikleri arasına alan ülkelerin olduğu görülmektedir (Balanskat ve Engelhardt, 2015, s. 8). Bu durum, eğitim programlarının bilimsel ve teknolojik gelişmelere cevap verebilir, bireyin ve toplumun farklılaşan gereksinimlerine çözüm üretebilir nitelikte olmasının yansımasıdır (Özkan, 2009). Son yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında; ilkokulda (Aydın, 2021; Balcı, Korkmaz, Çakır ve Erdoğan, 2018; Büyükkaracı, 2019; Çakır, 2019; Kobsiripat, 2015; Tağci, 2019; Uğur Emiroğlu, 2021) hatta okul öncesinde (Akyol Altun, 2018; Atabay ve Albayrak, 2020; Avcı, 2019; Canbeldek, 2020; Kalyenci, 2021; Patan, 2016; Siper Kabadayı, 2019; Somuncu, 2021) kodlama ve algoritmik düşünmeye yönelik çalışmalara yer verildiği ve öğrencilerin gelişmeleri üzerinde kodlama eğitimine erken yaşta başlanmasının olumlu etkisi olduğunu ortaya koyan birçok araştırma olduğu görülmektedir (Akyol Altun, 2018; Alıç Akdoğan, 2020; Avcı, 2019; Aytekin, Çakır, Yücel ve Kulaöz, 2018; Balcı vd., 2018; Canbeldek, 2020; Demirel ve Sak, 2016; Fessakis, Gouli ve Mavroudi, 2013; Futschek ve Moschitz, 2011; Göksoy ve Yılmaz, 2018; Odacı ve Uzun, 2017; Parmaksız, 2019; Patan, 2016; Ponsard, 2019; Saygıner ve Tüzün, 2017; Siegle, 2017; Yecan, Özçınar ve Tanyeri, 2017; Yükseltürk ve Altıok, 2015; Yükseltürk ve Altıok, 2016).

Algoritma ve kodlama eğitimine önem verilmesi, eğitim programlarında bu eğitime yer verilmesi; yakın gelecekte teknolojiyi doğru ve iyi kullanan bireylere ihtiyaç doğacağı öngörüsüne dayanmaktadır (Cuny, 2012, s. 34). Kodlama eğitiminin verildiği yaş, uygulanma biçimi ülkeler arasında farklılaşsa da yapılan araştırmalar; algoritmik düşünme, kodlama, programlama, bilgisayar kullanım becerileri isimleriyle verilen bu eğitimlerin öğrencilerin üst düzey düşünme, problem çözme gibi birçok becerilerinin gelişmesini sağladığını göstermektedir (Akyol Altun, 2018; Anılan ve Gezer, 2020; Atabay ve Albayrak, 2020; Avcı, 2019; Balcı vd., 2018; Fessakis vd., 2013; Gibson, 2012; Kobsiripat, 2015; Pakman, 2018; Shin ve Park, 2014; Somuncu, 2021; Tağci, 2019). Ayrıca, algoritma ve kodlama eğitiminin erken yaşlarda verilmesinin

zihinsel gelişime de katkı sağladığı kabul edilmektedir (Erol ve Kurt, 2017, s. 12; Kalelioğlu, 2015, s. 200; Yükseltürk ve Altıok, 2015, s. 51).

Algoritma ve programlama eğitimi, Türkiye’de ortaokul 5. sınıf düzeyinden başlamak üzere Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programı kapsamında yürütölmektedir (MEB, 2018, s. 8). Ancak algoritma ve kodlama eğitimine daha erken yaşlarda başlamanın sağlayacağı katkılar göz önüne alındığında, eğitim programlarında yenileme ve geliştirme çalışmalarının yapılmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Eğitim programları sahip olduğu dinamik yapı nedeniyle bireysel, toplumsal ve evrensel değişimlerle yenilenebilir, gelişebilir bir yapıya sahiptir (şeker, 2014, s. 16). Hızla değişen ve gelişen dünyada eğitim alanında da değişimlerin sürekli takip edilmesi, bu değişimler doğrultusunda öğretim programlarının yenilenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir (Erden, 2009, s. 20). Bu çerçevede; eğitim programının amaç, içerik, öğretme-öğrenme süreçleri ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünü olarak ifade edilen program geliştirme çalışmaları (Uşun, 2016, s. 4), ortaya çıkan yeni gereksinimleri karşılamak ya da var olan uygulamalardaki eksikliklere yönelik yeni çözümler üretmek amacıyla yürütölmektedir.

Program geliştirme sürecinde, öncelikle programa duyulan ihtiyacın ortaya konması ve bu ihtiyacın en iyi şekilde karşılanması için gerçek ihtiyacın ne olduğunun saptanması gerektiği ifade edilmektedir (Demirel, 2015, s. 69). Bu çerçevede; öğretim programının tasarlanması ve geliştirilmesine yönelik ihtiyaçları ortaya koymak amacıyla ihtiyaç analizi yapılmaktadır (Adıgöznel, 2019, s. 3). Gözlenen ile beklenen başarı düzeyleri arasındaki farkı ortaya çıkarmak amacıyla “Farklar yaklaşımı”; toplumların, grupların çoğunluğunun isteklerinden hareketle ihtiyaçları belirlemek amacıyla “Demokratik yaklaşım”; ulusal ve uluslararası koşullara dayalı gelişmeleri göz önüne alarak gelecekte ortaya çıkması beklenen durumlardan yola çıkılarak ihtiyaçları belirlemek amacıyla “Analitik yaklaşım”; bir nesnenin yokluğunun ortaya çıkaracağı eksiklikten ve varlığının sağlayacağı yarardan hareketle ihtiyaçları belirlemek amacıyla “Betimsel yaklaşım” olmak üzere dört farklı ihtiyaç analizi yaklaşımı kullanılmaktadır (şeker, 2014, s. 120). Bu araştırmada, kodlama eğitiminin yakın gelecekte ilkokul programlarında yer alması durumunda doğacak ihtiyaçların ortaya konması amacıyla ihtiyaç analizi yaklaşımlarından “Analitik yaklaşım” benimsenmiştir. İlkokul haftalık ders çizelgesine bakıldığında; ilkokul düzeyinde Türkçe, matematik, hayat bilgisi, yabancı dil, din kültürü ve ahlak bilgisi, görsel sanatlar, müzik, beden eğitimi ve oyun dersleri ile serbest etkinlik derslerinin yer aldığı görölmektedir (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB], 2017). Algoritma ve kodlama eğitiminin erken yaşlarda verilmesinin yararlı olduğunu destekleyen araştırmalara karşın, Türkiye’de devlet okullarında bu eğitim ortaokul düzeyinde “Bilişim Teknolojileri ve Yazılım” dersi içinde verilmektedir. Bazı özel okullarda ise bu eğitim; kodlama, temel düşünme becerileri ya da robotik kodlama isimleriyle ders ya da atölye çalışması kapsamında yürütölmektedir. Bu araştırma ile temel algoritma ve kodlama eğitiminin erken yaşlarda verilmesinin çocukların gelişimlerine katkı sağlayacağı düşünölmüş ve özel okullarda ilkokul düzeyinde bu eğitimi veren öğretmenlerin tecrübelerinden yararlanarak ilkokul düzeyinde bu dersin verilmesi durumunda hazırlanacak öğretim programının ihtiyaçlarının ortaya konulması önemli görölmüşür. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokulda verilmesi durumunda hazırlanacak programın ihtiyaçlarına yönelik öğretmen görüşlerini belirlemektir.

Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin verilmesi gereken öğretim kademesine ve bu durumun nedenlerine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
2. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda başlatılması gereken sınıf düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
3. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda kazandırılması gereken hedef/kazanımlara ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
4. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken içeriğe (konulara) ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
5. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda içerik belirlenirken dikkat edilmesi gerekenlere ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
6. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

7. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken sınav durumlarına ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
8. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda öğrencilerin sahip olması gereken özelliklere ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
9. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda eğitimi verecek öğretmenin sahip olması gereken yeterliklere ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu araştırma, temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda hazırlanacak programın ihtiyaçlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesine yönelik nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmalar ele alınan konu ile ilgili birinci elden bilgi toplanan, diğer bir ifadeyle katılımcıların kendi görüşlerine, kendi ifadelerine ulaşılan çalışmalardır (Seggie ve Bayburt, 2017, s. 2).

Araştırmada, ihtiyaç analiz yaklaşımlarından analitik yaklaşım benimsenmiştir. Analitik yaklaşımda gelecekte ortaya çıkması olası olan durumlardan yola çıkılarak, gelecekte ortaya çıkması muhtemel olan ihtiyaçlar belirlenir (Demirel, 2015, s. 73). Bu doğrultuda, araştırmada temel algoritma ve kodlama eğitimine yönelik derslerin özel okullarda ilkökul seviyesinde verilmesinden yola çıkılarak, yakın gelecekte devlet okullarında da verilmesi durumunda hazırlanacak programın ihtiyaçlarına yönelik öğretmen görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Türkiye’de ilkökul düzeyinde özel okullarda görev yapan ve temel algoritma ve kodlama eğitimi veren 20 öğretmenden oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, çalışma evreni ile ilgili belirli bir listenin olmaması veya bireylere ulaşmanın zor olması gibi durumlarda tercih edilen kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Güçlü, 2019, s. 91). Bu örnekleme yönteminde; öncelikle araştırma grubu ya da birey yakın çevreden bulunur, daha sonra bu birey ya da bireyler aracılığıyla yeni bireylere ulaşılır (Erkuş, 2019, s. 147). Araştırmaya konu olan temel algoritma ve kodlama eğitimini içeren bir dersin Türkiye’de devlet okullarının ilkökul kademesinde olmaması, ancak özel okullarda veriliyor olması özel okullarda bu dersi veren öğretmenlere ulaşma gerekliliğini doğurmuş ve araştırmacılar tarafından araştırmada öğretmenlerin belirlenmesinde kartopu örnekleme yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlere ilişkin kişisel bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlere İlişkin Kişisel Bilgiler

<i>Katılımcı Numarası</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>Mezun Olunan Bölüm</i>	<i>Görev Yapılan İl</i>
1	Erkek	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Trabzon
2	Kadın	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Erzurum
3	Erkek	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Aksaray
4	Erkek	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Bursa
5	Erkek	Bilgisayar Kontrol Öğretmenliği	Kahramanmaraş
6	Kadın	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	İstanbul
7	Kadın	Bilgisayar Programcılığı	İstanbul
8	Kadın	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Ankara
9	Erkek	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Konya
10	Erkek	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Antalya
11	Kadın	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Kayseri
12	Erkek	Sınıf Öğretmenliği	Sıirt
13	Erkek	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Manisa
14	Kadın	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	İzmir
15	Kadın	Bilgisayar Mühendisliği	Diyarbakır
16	Kadın	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	İzmir
17	Erkek	Sınıf Öğretmenliği	Ankara
18	Erkek	Sınıf Öğretmenliği	Ankara
19	Kadın	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Ankara
20	Kadın	Sınıf Öğretmenliği	Kocaeli

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya 15 farklı ilden 10 kadın, 10 erkek olmak üzere 20 öğretmenin katıldığı; öğretmenlerin 13’ünün Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği (BÖTE), 4’ünün Sınıf Öğretmenliği (SÖ), 1’inin Bilgisayar Kontrol Öğretmenliği (BKÖ), 1’inin Bilgisayar Programcılığı (BP) ve 1’inin Bilgisayar Mühendisliği (BM) bölümünden mezun olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme kullanılmıştır. Görüşme, doğrudan gözlemleyemediğimiz durumları belirlemede kullanılan bir veri toplama yöntemidir (Patton, 2014, s. 341). Görüşmede araştırma konusuna yönelik derinlemesine bilgi sağlanır (Büyüköztürk, Kılıç akmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020, s. 158). Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Veri toplama aracı hazırlanmadan önce ilgili alanyazın detaylı bir şekilde taranmış, soru havuzu oluşturulmuş ve Eğitim Bilimleri alanında uzman bir ğretim üyesine uzman görüşüne sunulmuştur. Uygulamaya başlamadan önce, iki ğretmen ile pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan dönütler doğrultusunda görüşme formuna son hali verilmiştir. İki bölümden oluşan görüşme formunun; ilk bölümünde öğretmenlerin kişisel bilgilerini içeren 3 madde (cinsiyet, mezun olunan bölüm, görev yapılan il), ikinci bölümünde ise ilkokulda temel algoritma ve kodlama eğitiminin verilmesi durumunda hazırlanacak programın ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik 9 açık uçlu soru yer almaktadır. Böylece; temel algoritma ve kodlama eğitiminin verilmesi gereken ğretim kademesine ve sınıf düzeyine, temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda kazandırılması gereken hedef/kazanımlara, olması gereken içeriğe, öğrenme-öğretme süreçleri ve sınama durumlarına, öğrencilerin sahip olması gereken özelliklere ve eğitimi verecek öğretmenin sahip olması gereken yeterliklere ilişkin ğretmen görüşlerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşmelere başlamadan önce öğretmenlere görüşlerinin yalnızca bu bilimsel araştırma kapsamında ve kimlikleri gizli tutularak kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Görüşmeler; görüşme formunun uygulanabilmesi için gerekli olan etik kurul izni alınarak, araştırmanın yürütüldüğü dönemde Covid-19 pandemisi yaşanması sebebiyle diğital ortamda gönüllülük ilkesi çerçevesinde yrtlmştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin analizinde, bilgisayar destekli nitel veri analizi kullanılmıştır. Verilerin analizinde ve durumun modellenmesinde NVIVO 10 programı tercih edilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemine uygun olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilmektedir. Bu dört adım; veri kodlama, tema geliştirme, kod ve temaları organize etme ile bulgular tanımlama olarak sıralanmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2021, s. 251). Araştırmada elde edilen veriler incelenmiş, kodlama süreci bilgisayar ortamında yapılmıştır. Uygun temaların geliştirilmesi amacıyla verilerin kodlanmasından sonra, benzer kodlar uygun temalarda birleştirilerek sunulmuştur. Temaların oluşturulmasında; kodlar tekrar kontrol edilmiş ve birbirini kapsayan ya da aynı temada olduğu belirlenen kodlar düzenlenmiştir. Tema ve alt temaların daha açık biçimde ifade edilebilmesi için NVIVO 10 nitel veri analizi programında oluşturulan modeller kullanılmıştır. Bu şekilde araştırmanın görsel olarak zenginleşmesiyle birlikte tema ve alt tema bağlantılarının daha açık bir biçimde okuyucuya sunulması amaçlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik alışmaları

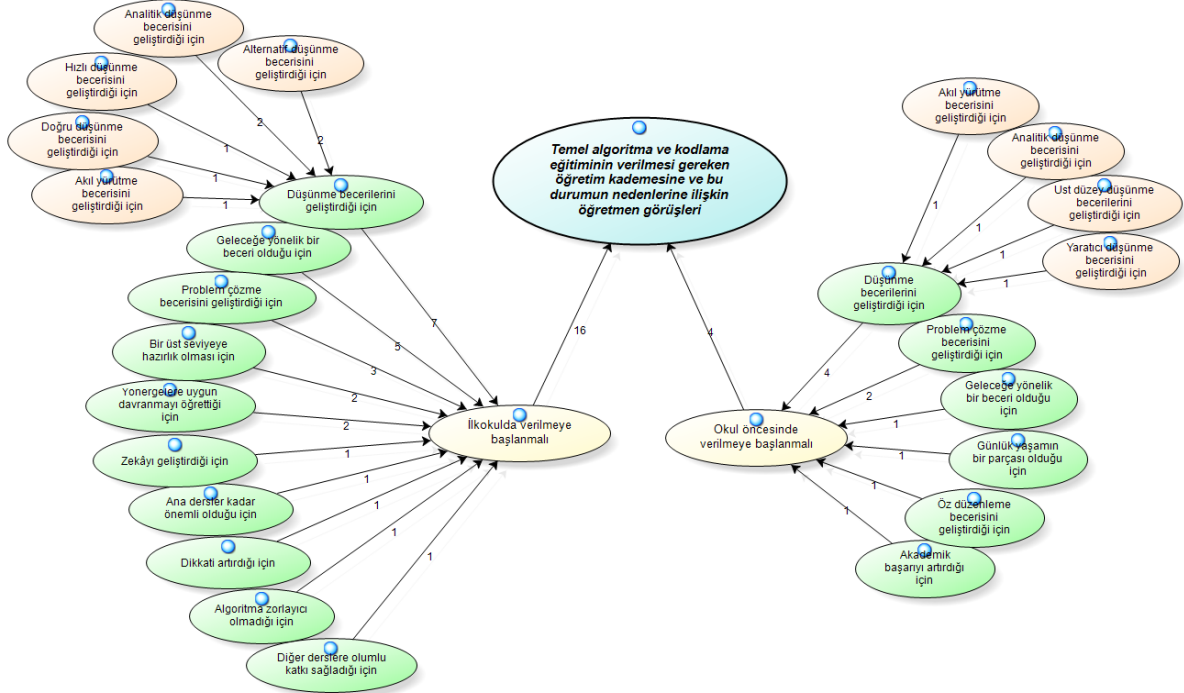
Nitel araştırmalarda en önemli konulardan biri de geçerlik ve güvenirlik çalışmalarıdır. Araştırmada geçerliği sağlamak için aktarılabirlik ve ayrıntılı rapor etme; güvenirliği sağlamak içinse tutarlılık ve teyit edilebilirlik boyutları dikkate alınmıştır (Yıldırım ve şimşek, 2021, s. 289). Araştırma verileri iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilmiş, daha sonra analizler karşılaştırılarak ortak görüşlerde uzlaşma sağlanmıştır. Böylece, araştırmacılar veriler üzerinde tekrar tekrar düşünerek, daha gcl fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamaya çalışmıştır (Creswell, 2017). Araştırmanın güvenirliği Miles ve Huberman (2016, s. 64) formülü kullanılarak % 90 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman (2016, s. 64)'ya göre hesaplanan bu güvenirlik değerı kabul edebilir bir değerdir. Araştırmacılar, katılımcılarla yapılan görüşme verilerine herhangi bir yorum katmadan, verileri olduğu gibi okuyucuya aktarmış ve raporlaştırmıştır. Araştırmacılar katılımcıların kimlik gizliliğini sağlamak amacıyla her bir katılımcıya ait "1-E-BÖTE" ("1" ğretmen 1, "E" = Erkek, BTE= Bilgisayar ve ğretim Teknolojileri ğretmenliği)" şeklindeki kodlamalar kullanmıştır. Verilerin teyit edilebilirliğini sağlamak amacıyla, yapılan görüşmelere ait kayıtlar, analiz sonucunda ortaya çıkan kodlamalar ve kategoriler araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamında saklanmaktadır.

Bulgular

Bu başlık altında, temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda hazırlanacak programın ihtiyaçlarına ilişkin öğretmen görüşlerinden elde edilen bulgulara ve bu bulguların oluşmasına kaynaklık edebileceği düşünülen doğrudan alıntılardan örneklere yer verilmiştir.

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin Verilmesi Gereken Öğretim Kademesine ve Bu Durumun Nedenlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Araştırmada, öncelikle öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin verilmesi gereken öğretim kademesi ve bu durumun nedenlerine ilişkin görüşleri sorulmuş, öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin Verilmesi Gereken Öğretim Kademesine ve Bu Durumun Nedenlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Şekil 1 incelendiğinde, öğretmen görüşlerinin en fazla frekanstan en aza doğru **“İlkokulda verilmeye başlanmalı”** (f: 16) ve **“Okul öncesinde verilmeye başlanmalı”** (f: 4) olmak üzere 2 tema altında toplandığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi, öğretmenlerin çoğunluğu temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Yapılan inceleme sonucunda; **“İlkokulda verilmeye başlanmalı”** temasını oluşturan öğretmenlerin ortaya koyduğu nedenlerin sırasıyla “Düşünme becerilerini geliştirdiği için” (f: 7), “Geleceğe yönelik bir beceri olduğu için” (f: 5), “Problem çözme becerisini geliştirdiği için” (f: 3), “Bir üst seviyeye hazırlık olması için” (f: 2), “Yönergelere uygun davranmayı öğrettiği için” (f: 2), “Zekâyı geliştirdiği için” (f: 1), “Ana dersler kadar önemli olduğu için” (f: 1), “Dikkati artırdığı için” (f: 1), “Algoritma zorlayıcı olmadığı için” (f: 1) ve “Diğer derslere olumlu katkı sağladığı için” (f: 1) başlıkları altında toplandığı görülmektedir. Veriler detaylı incelendiğinde; **“İlkokulda verilmeye başlanmalı”** temasının nedenlerinden “Düşünme becerilerini geliştirdiği için” nedeninin kendi içerisinde “Alternatif düşünme becerisini geliştirdiği için” (f: 2), “Analitik düşünme becerisini geliştirdiği için” (f: 2), “Hızlı düşünme becerisini geliştirdiği için” (f: 1), “Doğru düşünme becerisini geliştirdiği için” (f: 1) ve “Akıl yürütme becerisini geliştirdiği için” (f: 1) olmak üzere alt gruplara ayrıldığı belirlenmiştir.

Verilerin analizi sonucunda elde edilen ikinci tema, **“Okul öncesinde verilmeye başlanmalı”** temasıdır. Yapılan inceleme sonucunda; **“Okul öncesinde verilmeli”** temasını oluşturan öğretmenlerin ortaya koyduğu nedenlerin sırasıyla “Düşünme becerilerini geliştirdiği için” (f: 4), “Problem çözme becerisini geliştirdiği için” (f: 2), “Geleceğe yönelik bir beceri olduğu için” (f: 1), “Günlük yaşamın bir parçası olduğu için” (f: 1), “Öz düzenleme becerisini geliştirdiği için” (f: 1) ve “Akademik başarıyı artırdığı için” (f: 1) olmak üzere alt gruplara ayrıldığı belirlenmiştir.

çin” (f: 1) başlıkları altında toplandığı görölmektedir. Veriler detaylı incelendiğinde; **“Okul öncesinde verilmeye başlanmalı”** teması altında yer alan nedenlerden “Düşünme becerilerini geliştirdiği için” nedeninin ise kendi içerisinde “Akıl yürütme becerisini geliştirdiği için” (f: 1), “Analitik düşünme becerisi geliştirdiği için” (f: 1), “Üst düzey düşünme becerilerini geliştirdiği için” (f: 1) ve “Yaratıcı düşünme becerisini geliştirdiği için” (f: 1) olmak üzere alt gruplara ayrıldığı belirlenmiştir.

Öğretmenlerin temel algoritma ve kodlama eğitiminin verilmesi gereken öğretim kademesine ve bu durumun nedenlerine ilişkin görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir.

Ö9-E-BÖTE “İlkokulda verilmeli, çünkü problem çözme becerisini, yaratıcı düşünme, analitik becerisini geliştiriyor.”

Ö8-K-BÖTE “İlkokulda verilmeli, akıl yürütme ve hızlı düşünme becerilerini artırır.”

Ö13-E-BÖTE “İlkokullarda algoritmik düşünme çocukların bir işleme başlamadan sonuçları neler olur görmesine yardımcı oluyor. Tüm hayatında kullanması gereken bir düşünme biçimini öğretmeye çalışıyoruz.”

Ö5-E-BKÖ “Ana dersler kadar önemli bir eğitimdir ilkokulda verilmesi gerekir.”

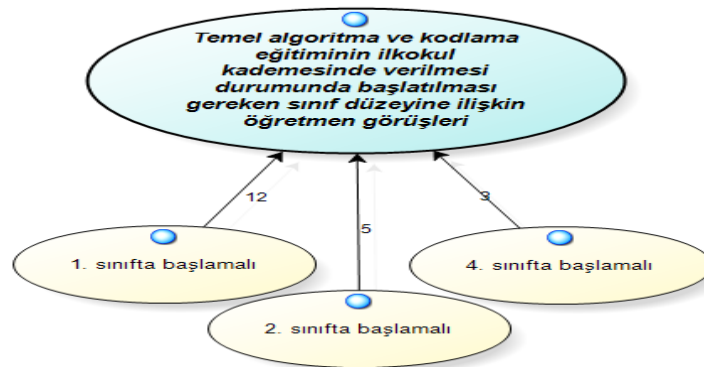
Ö2-K-BÖTE “Bu eğitimin ilkokul seviyesinde başlamasının öğrenciler için çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Öğrencilerin algoritma mantığını öğrenmelerinin diğer derslere de olumlu katkılarının olduğunu düşünüyorum.”

Ö20-K-SÖ “Anasınıfından itibaren verilmeli. Algoritma temelli kodlama, problem çözme, mantıksal akıl yürütme gibi üst düzey zihinsel becerileri geliştirdiği için robotik ve kodlama becerisi erken yaşta öğrencilere kazandırılması gereken bir beceridir”

Ö16-K-BÖTE “Anasınıfından başlayarak verilmeli. Algoritmanın olduğumuz anda başlayan bir kavram olduğunu düşünüyorum. Algoritma bizim günlük yaşamımızın hep bir parçası, bugün temel ders diye verilen akademik derslerin bile bir algoritma içerdiğini görüyoruz. Bu yüzden ne kadar küçük yaşta bu kavramı oturtabilir ve uygulatabilsek çocukların öz düzenleme ve akademik başarılarına da büyük bir katkı olacağını düşünüyorum.”

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Başlatılması Gereken Sınıf Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda başlatılması gereken sınıf düzeyine ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Başlatılması Gereken Sınıf Düzeyine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Şekil 2 incelendiğinde; öğretmenlerin temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda başlatılması gereken sınıf düzeyine ilişkin görüşlerinin en fazla frekanstan en aza doğru **“1. sınıfta başlanmalı”** (f: 12), **“2. sınıfta başlanmalı”** (f: 5) ve **“4. sınıfta başlanmalı”** (f: 3) olmak üzere 3 tema altında toplandığı görölmektedir. Bu duruma kaynaklık eden öğretmen görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir.

Ö16-K-BÖTE “En geç 1. sınıfta bu dersin becerileri geliştirilmeye başlanmalıdır...”

Ö17-E-SÖ “1. sınıfta sağ sol alt üst yönergeler ile başlanmalı”

Ö10-E-BÖTE “1. sınıftan yani en temelden itibaren verilmeli çünkü eğlenceli içerikler sayesinde çok etkili oluyor”

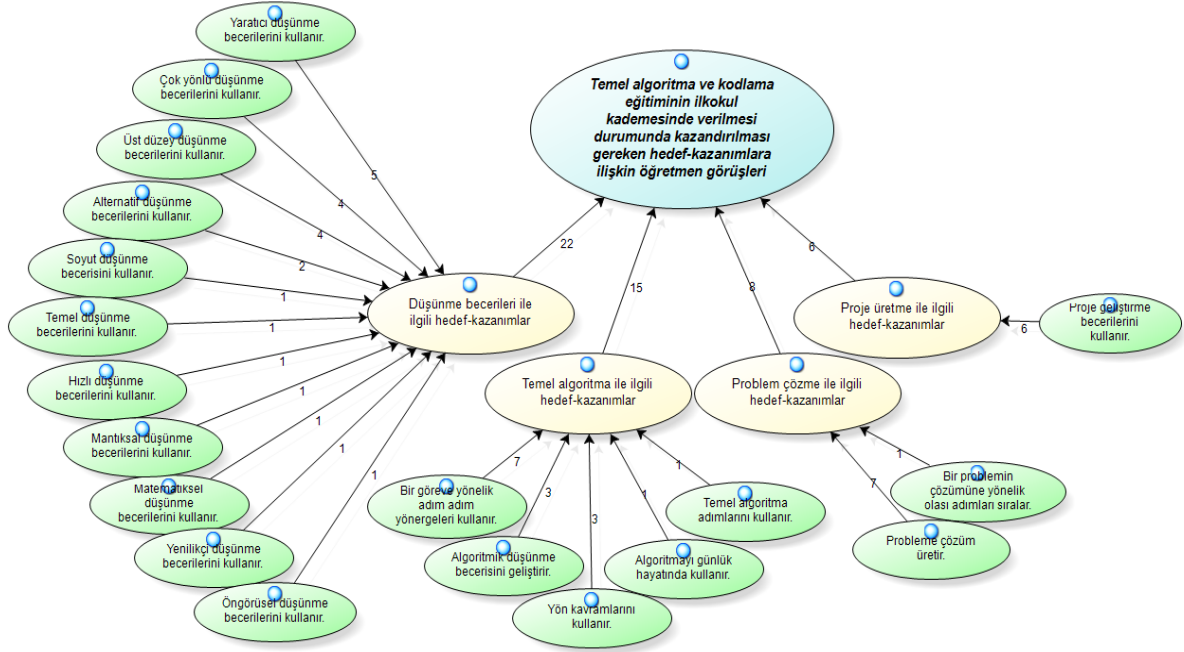
Ö3-E-BÖTE “2. sınıf olabilir. 1. Sınıfta okuma yazma bilmeyenlerle zor oluyor.”

Ö11-K-BÖTE “Aslında yurt dışında anaokulundan itibaren veriliyor fakat kendi deneyimlerimden yola çıkarak ilkokul 2. sınıf demek isterim. Okuma becerisi gelişen öğrencinin daha sağlıklı bir şekilde anladığını düşünüyorum.”

Ö14-K-BÖTE “4. sınıf, önceki kademelerde okuma ve okuduğunu anlama üzerine yoğunlaşmalı diye düşünüyorum.”

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Kazandırılması Gereken Hedef/Kazanımlara İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda kazandırılması gereken hedef/kazanımlara ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 3’te yer verilmiştir.

Şekil 3. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Kazandırılması Gereken Hedef/Kazanımlara İlişkin Öğretmen Görüşleri

Şekil 3 incelendiğinde; öğretmen görüşlerinin en fazla frekanstan en aza doğru **“Düşünme becerileri ile ilgili hedef/kazanımlar”** (f: 22), **“Temel algoritma ile ilgili hedef/kazanımlar”** (f: 15), **“Problem çözme ile ilgili hedef/kazanımlar”** (f: 8) ve **“Proje üretme ile ilgili hedef/kazanımlar”** (f: 6) olmak üzere 4 tema altında toplandığı görülmektedir.

Veriler detaylı incelendiğinde; **“Düşünme becerileri ile ilgili hedef/kazanımlar”** temasının **“Yaratıcı düşünme becerilerini kullanır.”** (f: 5), **“Çok yönlü düşünme becerilerini kullanır.”** (f: 4), **“Üst düzey düşünme becerilerini kullanır.”** (f: 4), **“Alternatif düşünme becerisini kullanır.”** (f: 2), **“Soyut düşünme becerilerini kullanır”** (f: 1), **“Temel düşünme becerilerini kullanır.”** (f: 1), **“Hızlı düşünme becerisini kullanır.”** (f: 1), **“Mantıksal düşünme becerilerini kullanır.”** (f: 1), **“Matematiksel düşünme becerilerini kullanır.”** (f: 1), **“Yenilikçi düşünme becerilerini kullanır.”** (f: 1) ve **“Öngörüler düşünme becerilerini kullanır.”** (f: 1) alt temalarına; **“Temel algoritma ile ilgili hedef/kazanımlar”** temasının **“Bir göreve yönelik adım adım yönergeleri kullanır.”** (f: 7), **“Algoritmik düşünme becerisini kullanır”** (f: 3), **“Yön kavramlarını kullanır.”** (f: 3), **“Algoritmayı günlük hayatında kullanır.”** (f: 1) ve **“Temel algoritma adımlarını kullanır.”** (f: 1) alt temalarına; **“Problem çözme ile ilgili hedef/kazanımlar”** temasının **“Probleme çözüm üretir.”** (f: 7) ve **“Bir problemin çözümüne yönelik olası adımları sıralar.”** (f: 1) alt

temalarına ayrıldığı ve son tema olan **“Proje üretme ile ilgili hedef/kazanımlar”** temasının ise “Proje geliştirme becerilerini kullanır.” (f: 6) alt temasından oluştuğu belirlenmiştir.

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökulda verilmesi durumunda kazandırılması gereken hedef/kazanımlara ilişkin öğretmen görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir.

Ö9-K-BÖTE “Algoritmik, yaratıcı ve çok yönlü düşünür. Problem çözer.”

Ö3-E-BÖTE “Algoritmik düşünme becerisi kazandırılmalı. Problem çözme becerisi kazandırılmalı. Proje üretme becerisi kazandırılmalı. Özellikle küçük yaşlarda elle tutulur gözle görülür bir şeyler üretebilmiş olmak öğrencileri çok tatmin ediyor.”

Ö1-E-BÖTE “Problem çözme becerisi gelişir. Yön kavramını bilir. Çok yönlü düşünebilir. Soyut düşünmeye erkenden başlayabilir.”

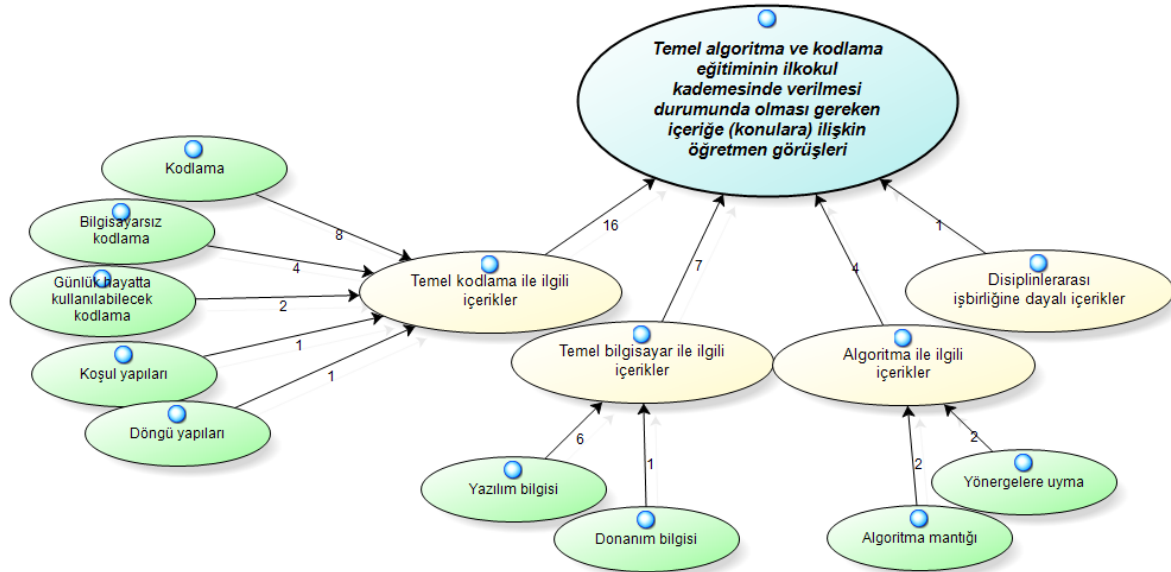
Ö8-K-BÖTE “Daha pratik ve hızlı düşünme. Mantık kurabilme.”

Ö18-K-SÖ “İlerleyen yıllarda üst düzey düşünme becerileri davranışlarını sergileyebilecek çözüme yönelik tavır ve davranışları olan pozitif ve üretken birey davranışları”

Ö19-K-BÖTE “Adım adım düşünmeye yardımcı olmalı”

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Olması Gereken İçeriğe (Konulara) İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken içeriğe (konulara) ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 4’te yer verilmiştir.

Şekil 4. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Olması Gereken İçeriğe (Konulara) İlişkin Öğretmen Görüşleri

Şekil 4 incelendiğinde; temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken içeriğe (konulara) ilişkin öğretmen görüşlerinin en fazla frekanstan en düşük frekansa doğru sırasıyla **“Temel kodlama ile ilgili içerikler”** (f: 16), **“Temel bilgisayar ile ilgili içerikler”** (f: 7), **“Algoritma ile ilgili içerikler”** (f: 4) ve **“Disiplinlerarası işbirliğine dayalı içerikler”** (f: 1) olmak üzere 4 tema altında toplandığı görülmektedir.

Yapılan inceleme sonucunda; **“Temel kodlama ile ilgili içerikler”** temasının “Kodlama” (f: 8), “Bilgisayarsız kodlama” (f: 4), “Günlük hayatta kullanılabilir kodlama” (f: 2), “Koşul yapıları” (f: 1), “Döngü yapıları” (f: 1); **“Temel bilgisayar içerikleri”** temasının “Yazılım bilgisi” (f: 6) ve “Donanım bilgisi” (f: 1); **“Algoritma ile ilgili içerikler”** temasının “Algoritma mantığı” (f: 2) ve “Yönergelere uyma” (f: 2) alt temalarına ayrıldığı belirlenmiştir.

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken içeriğe (konulara) ilişkin öğretmen görüşlerinden örneklerle aşağıda yer verilmiştir.

Ö3-E-BÖTE “Temel kodlama bilgisi. Döngü yapıları. Koşul yapıları. Algoritma oluşturma mantığı.”

Ö6-K-BÖTE “Kodlamayı oyunla birlikte verdiğimiz için bana kalırsa bu şekilde devam etmesi gerektiğini düşünüyorum ama sadece çevrimiçi ortamdan değil birebir uygulamalar yapılmalı”

Ö15-K-MF “Codeorg, Scratch, Steam projeleri ilkökul kademesi için yeterli adım olacaktır.”

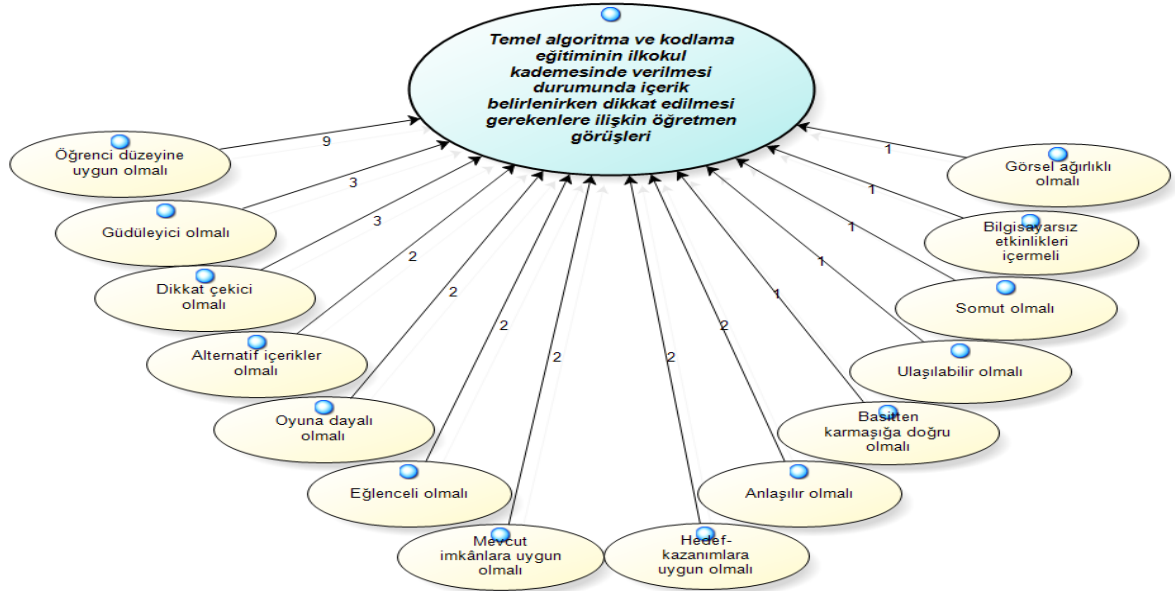
Ö14-K-BÖTE “Temel bilgisayar yazılım ve donanım bilgisi, algoritma, kodlama”

Ö19-K-BÖTE “Hem bilgisayar hem de fiziksel aktivitelerle yönerge takibi kazanımı tüm derslere faydalı olacağından en temel kazanım adım adım düşünme becerisi olmalı.”

Ö18-K-SÖ “Disiplinlerarası işbirliğini içeren ve hayatın içinden konular”

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda İçerik Belirlenirken Dikkat Edilmesi Gerekenlere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda içerik belirlenirken dikkat edilmesi gerekenlere ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 5’te yer verilmiştir.

Şekil 5. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda İçerik Belirlenirken Dikkat Edilmesi Gerekenlere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda içerik belirlenirken dikkat edilmesi gerekenlere ilişkin öğretmen görüşlerinin en fazla frekanstan en az frekansa doğru sırayla “Öğrenci düzeyine uygun olmalı” (f: 9), “Güdüleyici olmalı” (f: 3), “Dikkat çekici olmalı” (f: 3), “Alternatif içerikler olmalı” (f: 2), “Oyuna dayalı olmalı” (f: 2), “Eğlenceli olmalı” (f: 2), “Mevcut imkânlarla uygun olmalı” (f: 2), “Hedef/kazanımlara uygun olmalı” (f: 2), “Anlaşılır olmalı” (f: 2), “Basitten karmaşığa doğru olmalı” (f: 1), “Ulaşılabilir olmalı” (f: 1), “Somut olmalı” (f: 1), “Bilgisayarsız etkinlikleri içermeli” (f: 1) ve “Görsel ağırlıklı olmalı” (f: 1) temaları altında toplandığı görülmektedir.

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda içerik belirlenirken dikkat edilmesi gerekenlere ilişkin öğretmen görüşlerinden örneklerle aşağıda yer verilmiştir.

Ö14-K-BÖTE “Konular ilkökul düzeyinde sade ve basit olmalıdır.”

Ö16-K-BÖTE “İçerik bedefe ve öğrencinin seviyesine uygun olmalı. İçerik öğrenciyi güdüleyecek şekilde planlanmalıdır.”

Ö2-K-BÖTE “Anlaşılır, eğlenceli, görsel ağırlıklı olmalı”

Ö1-E-BÖTE “Öğrencilerin soyut kavramları anlamakta zorluk çektiği, okuma yazma seviyelerinin düşük olduğu göz ardı edilmemelidir.”

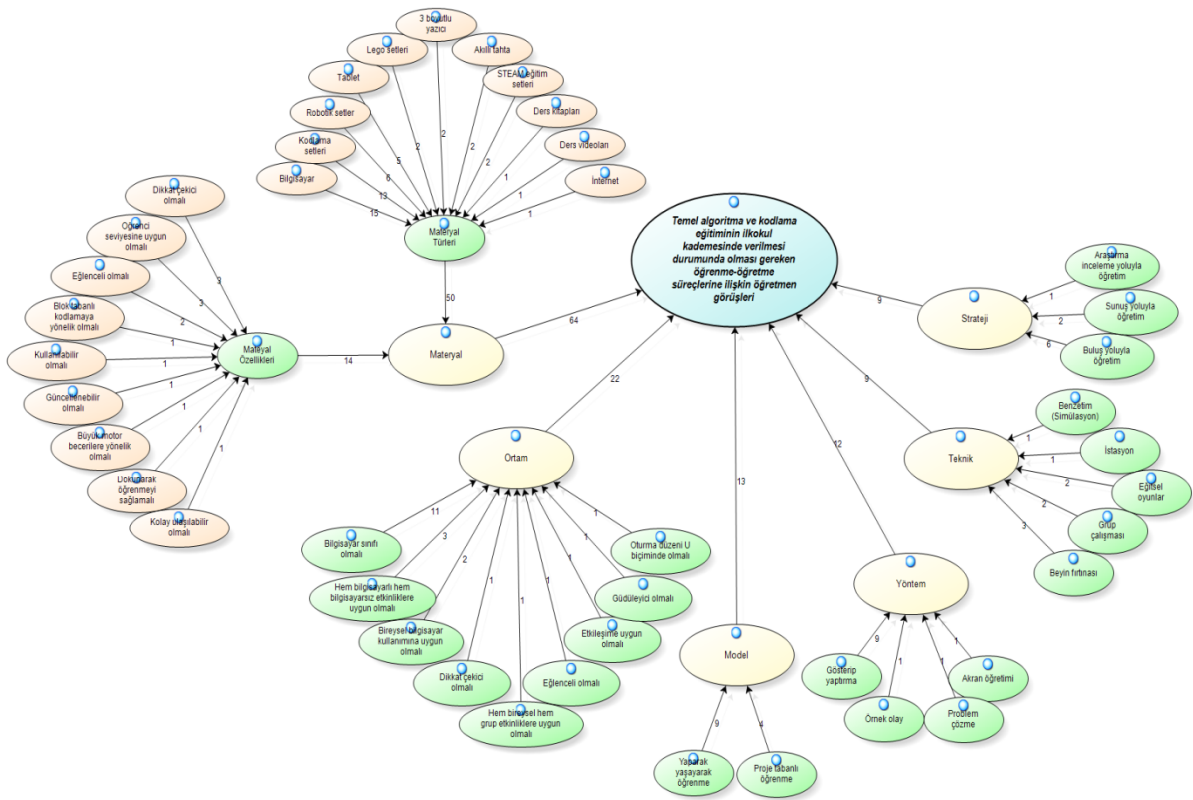
Ö8-K-BÖTE “İçerik belirlenirken öğrencinin dikkatini çekecek ve onları güdüleyici içerikler olmalı.”

Ö11-K-BÖTE “Tüm kademelerin tüm dersleri için geçerli olan en büyük etken dikkat çekmeli.”

Ö7-K-BP “Oyun çağındaki çocuklar olması sebebiyle oyun içinde verilmesi gereken bir eğitim olduğunu düşünüyorum.”

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Olması Gereken Öğrenme-Öğretme Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkököl kademesinde verilmesi durumunda olması gereken öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 6’da yer verilmiştir.

Şekil 6. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Olması Gereken Öğrenme-Öğretme Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkököl kademesinde verilmesi durumunda olması gereken öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin öğretmen görüşlerinin en fazla frekanstan en aza doğru sırayla **“Materyal”** (f: 64), **“Ortam”** (f: 22), **“Model”** (f: 13), **“Yöntem”** (f: 12), **“Teknik”** (f: 9) ve **“Strateji”** (f: 9) olmak üzere 6 ana tema altında toplandığı görülmektedir. Yapılan detaylı inceleme sonucunda; **“Materyal”** temasının kendi içerisinde öncelikle **“Materyal türleri”** (f: 50) ve **“Materyal özellikleri”** (f: 14) alt temalarına ayrıldığı; daha sonra **“Materyal türleri”** alt temasının **“Bilgisayar”** (f: 15), **“Kodlama setleri”** (f: 13), **“Robotik setler”** (f: 6), **“Tablet”** (f: 5), **“Lego setleri”** (f: 2), **“3 boyutlu yazıcı”** (f: 2), **“Akıllı tahta”** (f: 2), **“STEAM eğitim setleri”** (f: 2), **“Ders kitapları”** (f: 1), **“Ders videoları”** (f: 1) ve **“İnternet”** (f: 1) olmak üzere alt gruplara; **“Materyal özellikleri”** alt temasının ise **“Dikkat çekici olmalı”** (f: 3), **“Öğrenci seviyesine uygun olmalı”** (f: 3), **“Eğlenceli olmalı”** (f: 2), **“Blok tabanlı kodlamaya yönelik olmalı”** (f: 1), **“Kullanılabilir olmalı”** (f: 1), **“Güncellenebilir olmalı”** (f: 1), **“Büyük motor becerilere yönelik olmalı”** (f: 1), **“Dokunarak öğrenmeyi sağlamalı”** (f: 1) ve **“Kolay ulaşılabilir olmalı”** (f: 1) olmak üzere alt gruplara ayrıldığı belirlenmiştir. Bir diğer tema olan **“Ortam”** temasının ise **“Bilgisayar sınıfı olmalı”** (f: 11), **“Hem bilgisayarlı hem bilgisayarlı olmayan etkinliklere uygun olmalı”** (f: 3), **“Bireysel bilgisayar kullanımına uygun olmalı”** (f: 1), **“Dikkat çekici olmalı”** (f: 1), **“Eğlenceli olmalı”** (f: 1), **“Hem bireysel hem grup etkinliklerine uygun olmalı”** (f: 1) olmak üzere alt gruplara ayrıldığı görülmektedir.

olmalı” (f: 2), “Dikkat çekici olmalı” (f: 1), “Hem bireysel hem grup etkinliklere uygun olmalı” (f: 1), “Eğlenceli olmalı” (f: 1), “Etkileşime uygun olmalı” (f: 1), “Güdüleyici olmalı” (f: 1) ve “Oturma düzeni U biçiminde olmalı” (f: 1) alt temalarına ayrıldığı görülmektedir. Diğer temalar detaylı incelendiğinde ise **“Model”** temasının “Yaparak yaşayarak öğrenme” (f: 9) ve “Proje tabanlı öğrenme” (f: 4) alt temalarına; **“Yöntem”** temasının “Gösterip yaptırma” (f: 9), “Örnek olay” (f: 1), “Problem çözme” (f: 1) ve “Akran öğretimi” (f: 1) alt temalarına; **“Teknik”** temasının “Beyin fırtınası” (f: 3), “Grup çalışması” (f: 2), “Eğitsel oyunlar” (f: 2), “İstasyon” (f: 1) ve “Benzetim (Simülasyon)” (f: 1) alt temalarına; **“Strateji”** temasının ise “Buluş yoluyla öğretim” (f: 6), “Sunuş yoluyla öğretim” (f: 2) ve “Araştırma inceleme yoluyla öğretim” (f: 1) alt temalarına ayrıldığı görülmektedir.

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin öğretmen görüşlerinden örneklerle aşağıda yer verilmiştir.

Ö14-K-BÖTE “Kesinlikle tek tek öğrencilerin kullanabileceği tablet veya bilgisayar ortamı olmalı. Gösterip yaptırma gibi uygulama üzerine olan yöntemler uygundur.”

Ö2-K-BÖTE “Grup ve bireysel etkinliklere uygun bir ortam olmalıdır. Gerektiğinde ortak çalışmaya uygun olmalıdır. Bireysel olarak kullanabilecekleri bilgisayarları olmalıdır. Robot setleri gerekir. Yaparak yaşayarak öğrenme, problem çözme, beyin fırtınası gibi teknikler kullanılmalıdır”

Ö7-K-BP “Masüstü bilgisayar, klavye, mouse. Dokunmatik tablet ve bilgisayarları onaylamıyorum, çünkü sonraki dönemlerde 3 boyutlu çizimlerde zorlanabiliyor öğrencileri...”

Ö13-E-BÖTE “Bilişim laboratuvarı olmalı. Akıllı tahta, kullanıcı bilgisayarı, kodlanabilir öğretim materyalleri olmalı. Blok tabanlı kodlama materyalleri olmalı, çünkü küçük çocukların anlayabileceği seviyede oluyor. Öğrencilerin anlayıp hayatına aktarabilmeleri için ilk önce kendisinin yapması gerekli.”

Ö16-K-BÖTE “Küçük yaş gruplarında kodlamaya ilk önce bilgisayarsız kodlama materyalleri(kutu oyunları vb.) ile başlanmalı, ama daha sonra öğrenci mutlaka bilgisayar veya tablet üzerinden kodlamaya devam etmeli. Materyaller çocuğun yaş seviyesi düşünülerek eğlenceli, dikkat çekici olmalı.”

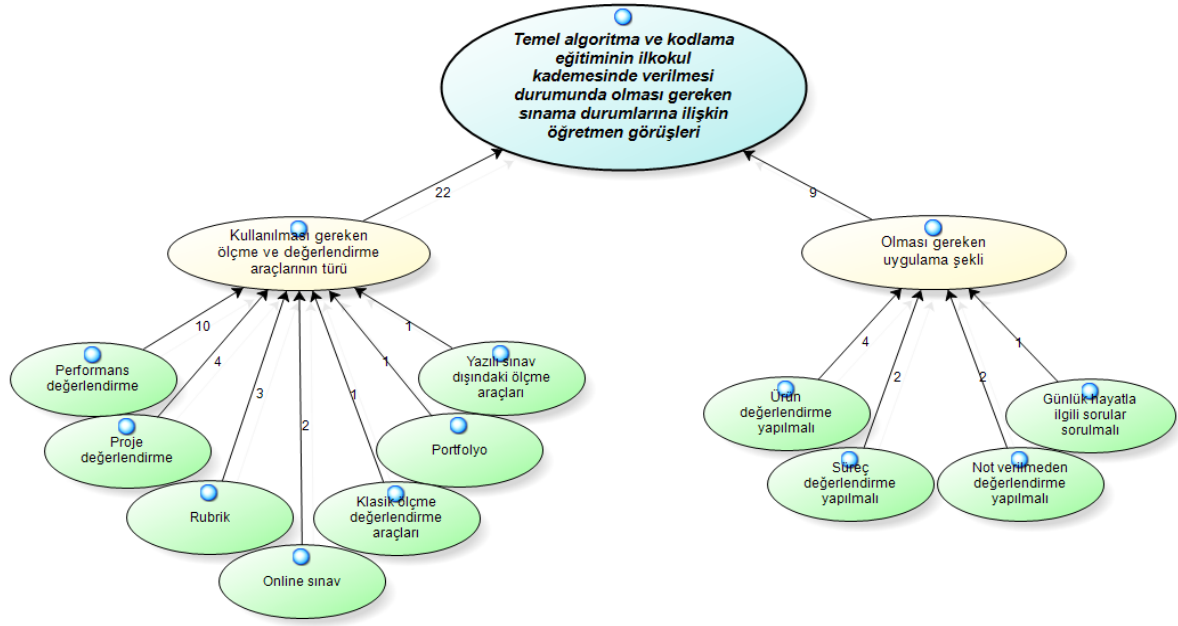
Ö9-K-BÖTE “Buluş yoluyla anlatım, gösterip yaptırma, simülasyonlar. Kodlama halısı, kartları ya da robotlar olmalı”

Ö18-K-SÖ “Bilgisayarlı, bilgisayarsız kodlama ve temel kodlama eğitimine uygun şekilde donatılmış bir sınıf olmalı, buluş yoluyla öğrenme, proje tabanlı öğrenme ve akran öğretimi yapılmalı.”

Ö8-K-BÖTE “Öğrenme-öğretme ortamı dikkat çekici olmalı ki çocuklar daha istekli ve hevesli katılım gösterebilir. Materyaller dikkat çekici ve büyük motor becerilerine yönelik olmalı. Öğrenci kendi yapabilmeli, aktif rol almalı.”

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Olması Gereken Sınama Durumlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken sınama durumlarına ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 7’de yer verilmiştir.

Şekil 7. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Olması Gereken Sınav Durumlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Şekil 7 incelendiğinde; temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkököl kademesinde verilmesi durumunda olması gereken sınav durumlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin en fazla frekanstan en aza doğru sırasıyla **“Kullanılması gereken ölçme ve değerlendirme araçlarının türü”** (f: 22) ve **“Olmaması gereken uygulama şekli”** (f: 9) olmak üzere 2 tema altında toplandığı görülmektedir. Yapılan detaylı inceleme sonucunda **“Olmaması gereken ölçme ve değerlendirme araçlarının türü”** temasının “Performans değerlendirme” (f: 10), “Proje değerlendirme”(f: 4), “Rubrik” (f: 3), “Online sınav” (f: 2), “Klasik ölçme değerlendirme araçları” (f: 1), “Portfolyo” (f: 1), “Yazılı sınav dışındaki ölçme araçları” (f: 1) alt temalarına; **“Olmaması gereken uygulama şekli”** temasının ise “Ürün değerlendirme yapılmalı” (f: 4), “Süreç değerlendirme yapılmalı” (f: 2), “Not verilmeden değerlendirme yapılmalı” (f: 2) ve “Günlük hayatta ilgili sorular sorulmalı” (f: 1) alt temalarına ayrıldığı görülmektedir.

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkököl kademesinde verilmesi durumunda olması gereken sınav durumlarına ilişkin öğretmen görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir.

Ö11-K-BÖTE “Ölçme ve değerlendirme denilince matematik, Türkçe vb. dersler gibi sorular gelir herkesin aklına. Bu öğrenciler içinde geçerli. Fakat bu dersin ölçme - değerlendirmesi ders içi katılım ya da uygulama şeklinde yani performansa yönelik olmalıdır.”

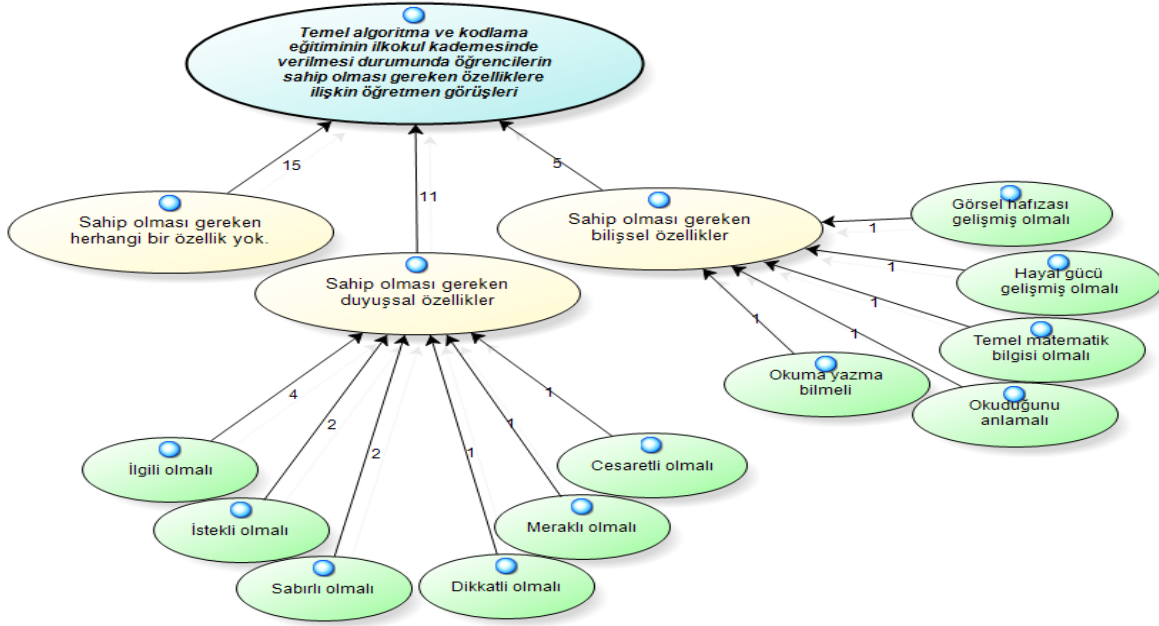
Ö3-E-BÖTE “Proje çalışması şeklinde veya ortaya konulan ürünler üzerinden bir değerlendirme yapılabilir ama öğrenci de not kaygısı olunca ailede işin içine girebiliyor. Ondan dolayı not kaygısı gütmek yerine öğrenmek temele alınmalı diye düşünüyorum. Rubrikler ve portfolyolar”

Ö16-K-BÖTE “Ben bu derste klasik kâğıt kalem üzerinde olan ölçmelere karşıyım, çünkü bizim dersimiz uygulamalı bir ders ve öğrenciyi ölçmekte onu süreç içinde gözlemlemek ile olur.”

Ö2-K-BÖTE “Proje ağırlıklı ölçme-değerlendirme yapılabilir. Öğrencilerin izlediği adımlara bakılarak süreç odaklı değerlendirme yapılmalıdır.”

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Öğrencilerin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkököl kademesinde verilmesi durumunda öğrencilerin sahip olması gereken özelliklere ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 8’de yer verilmiştir.

Şekil 8. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Öğrencilerin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Şekil 8 incelendiğinde; temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda öğrencilerde bulunması gereken özelliklere ilişkin öğretmen görüşlerinin en fazla frekanstan en aza doğru sırasıyla **“Sahip olması gereken herhangi bir özellik yok”** (f: 15), **“Sahip olması gereken duyuşsal özellikler”** (f: 11) ve **“Sahip olması gereken bilişsel özellikler”** (f: 5) olmak üzere 3 ana tema altında gruplandırıldığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi; öğretmenlerin çoğunluğu temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda özellikle öğrencilerin sahip olması gereken herhangi bir özellik olmadığı yönünde görüşlerini belirtirken; olması gereken duyuşsal ve bilişsel özelliklere de değinmişlerdir. Yapılan detaylı inceleme sonucunda; **“Sahip olması gereken duyuşsal özellikler”** temasının “İlgili olmalı” (f: 4), “İstekli olmalı” (f: 2), “Sabırlı olmalı” (f: 2), “Dikkatli olmalı” (f: 1), “Meraklı olmalı” (f: 1) ve “Cesaretli olmalı” (f: 1) alt temalarına; **“Sahip olması gereken bilişsel özellikler”** temasının “Okuma yazma bilmeli” (f: 1), “Okuduğunu anlamalı” (f: 1), “Temel matematik bilgisi olmalı” (f: 1), “Hayal gücü gelişmiş olmalı” (f: 1) ve “Görsel hafızası gelişmiş olmalı” (f: 1) alt temalarına ayrıldığı belirlenmiştir.

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda öğrencilerde bulunması gereken özelliklere ilişkin öğretmen görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir.

Ö1-E-BÖTE “Öğrencilerimiz daha 3 yaşlarındaiken ellerine telefonu alıp YouTube uygulamasına girip istediği videoyu açabiliyor, WhatsApp uygulamasına girip istediği kişiye ses kaydı gönderebiliyor. Bence öğrencilerimizi fazla küçümsemeyelim onlarda gerekli özellikler doğuştan yüklü. Ek herhangi bir özelliğe ihtiyaçları yok.”

Ö7-K-BP “Her yaştan ve farklı özellikleri olan öğrencilerde bile verim alabildiğimiz bir ders olduğu için bir özellik olması gerektiğini düşünmüyorum. Görsel hafızası güçlü olması yeterli şimdiki neslin en önemli özelliği de bu.”

Ö18-K-SÖ “Merak ki o hep var, sorgulamaya dayalı öğrenmeye istekli oluş, sabır olmalı.”

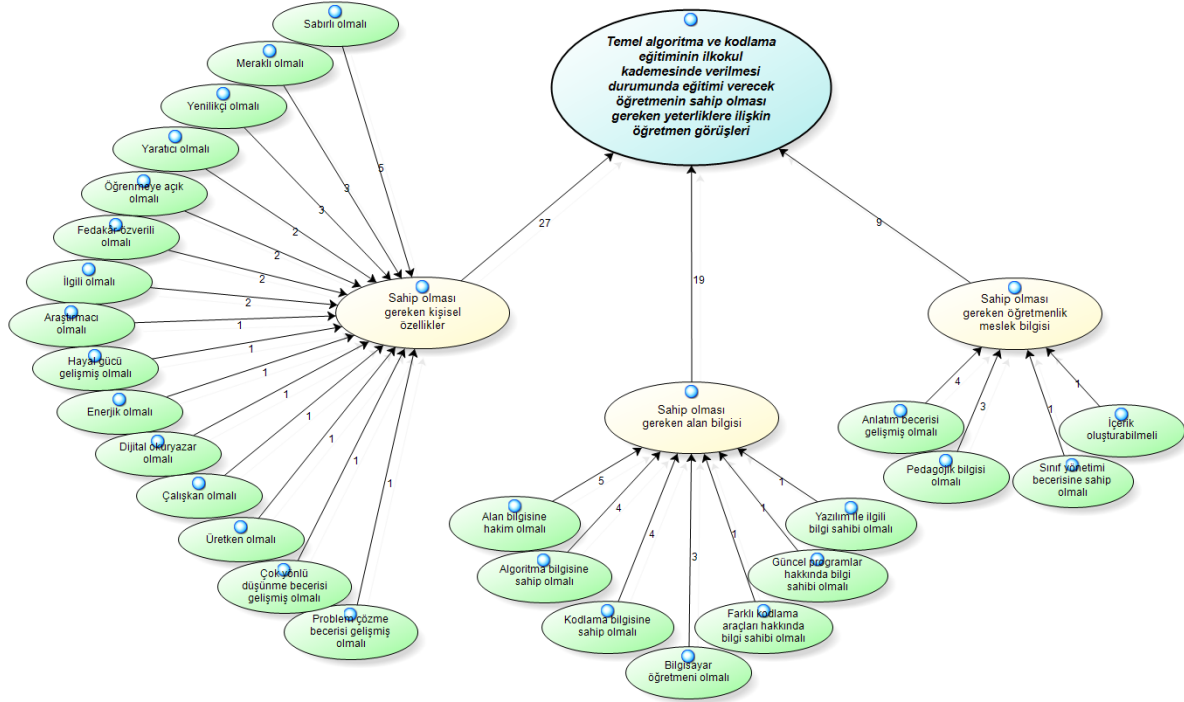
Ö20-K-SÖ “İlgileri olumlu yönde olmalı.”

Ö3-E-BÖTE “Okuma yazma bence olmalı, ilgi ve istek olmalı.”

Ö14-K-BÖTE “Belli düzeyde okuduğunu anlama, hayal gücü ve temel matematik bilgisi”

Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Eğitimi Verecek Öğretmenin Sahip Olması Gereken Yeterliklere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda eğitimi verecek öğretmenin sahip olması gereken yeterliklere ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Şekil 9’da yer verilmiştir.

Şekil 9. Temel Algoritma ve Kodlama Eğitiminin İlkokul Kademesinde Verilmesi Durumunda Eğitimi Verecek Öğretmenin Sahip Olması Gereken Yeterliklere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Şekil 9 incelendiğinde; öğretmenlerin temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda eğitimi verecek öğretmenin sahip olması gereken yeterliklere ilişkin görüşlerinin en fazla frekanstan en aza doğru sırasıyla **“Sahip olması gereken kişisel özellikler”** (f: 27), **“Sahip olması gereken alan bilgisi özellikleri”** (f: 19) ve **“Sahip olması gereken öğretmenlik meslek bilgisi”** (f: 9) olmak üzere 3 ana tema altında toplandığı görölmektedir.

Veriler detaylı incelendiğinde **“Sahip olması gereken kişisel özellikler”** temasının “Sabırlı olmalı” (f: 5), “Meraklı olmalı” (f: 3), “Yenilikçi olmalı” (f: 3), “Yaratıcı olmalı” (f: 2), “Öğrenmeye açık olmalı” (f: 2), “Fedakâr/özverili olmalı” (f: 2), “İlgili olmalı” (f: 2), “Araştırmacı olmalı” (f: 1), “Hayal gücü gelişmiş olmalı” (f: 1), “Enerjik olmalı” (f: 1), “Dijital okuyazar olmalı”(f: 1), “Çalışkan olmalı” (f: 1), “Üretken olmalı” (f: 1), “Çok yönlü düşünme becerisi gelişmiş olmalı” (f: 1) ve “Problem çözme becerisi gelişmiş olmalı” (f: 1) alt temalarına; **“Sahip olması gereken alan bilgisi”** temasının “Alan bilgisine hâkim olmalı” (f: 5), “Algoritma bilgisine sahip olmalı” (f: 4), “Kodlama bilgisine sahip olmalı” (f: 4), “Bilgisayar öğretmeni olmalı” (f: 3), “Farklı kodlama araçları hakkında bilgi sahibi olmalı” (f: 1), “Güncel programlar hakkında bilgi sahibi olmalı” (f: 1) ve “Yazılım ile ilgili bilgi sahibi olmalı” (f: 1) alt temalarına; **“Sahip olması gereken öğretmenlik meslek bilgisi”** temasının ise “Anlatım becerisi gelişmiş olmalı” (f: 4), “Pedagojik bilgisi olmalı” (f: 3), “Sınıf yönetimi becerisine sahip olmalı” (f: 1) ve “İçerik oluşturabilmeli” (f: 1) alt temalarına ayrıldığı belirlenmiştir.

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda eğitimi verecek öğretmenin sahip olması gereken yeterliklere ilişkin öğretmen görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir.

Ö1-E-BÖTE “Gerçekten sabır kelimesini zerresine kadar karşılamalı. Çünkü o kadar çok soruya maruz kalıyoruz ki hepsinin cevaplanması lazım.”

Ö3-E-BÖTE “Farklı kodlama araçlarına hâkimlik. Temel bilgisayar ve kodlama bilgisine hâkimlik.”

Ö18-K-SÖ “Dijital okuryazar, kendini güncelleyen, değişime açık, araştırmacı, meraklı olmalı”

Ö2-K-BÖTE “Çok yönlü düşünmeli. Algoritma ve problem çözme yeteneğinin gelişmiş olması. Bilgiyi doğru bir şekilde aktarabilmesi gerekir.”

Ö11-K-BÖTE “Temel algoritma ve kodlama bilgisi olmadan zaten bu eğitimin verilmeyeceği kanaatindeyim. Bence öğretmende olması gereken tek bir şey var. Öğrencinin ilkokul kademesinde olduğunun farkında olması ve onların gelişim psikolojilerini bilmesi diyebilirim.”

Ö16-K-BÖTE “Her şeyden önce öğretmenin ilkokul seviyesine nasıl yaklaşacağını bilmesi gerekiyor. Bilgiyi direkt çocuğa aktarma düşüncesinde olmamalı bunu yaş seviyesine uygun olarak oyunlarla eğlenceli bir şekilde çocuğu da derse katarak yapmalı. Çünkü çocuğa sade bilgi sunmaya çalışan bir öğretmen çocukla iletişim kuramaz...”

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokulda verilmesi durumunda hazırlanacak programın ihtiyaçlarına yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırmada ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmada, öncelikle öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin verilmesi gereken öğretim kademesi ve bu durumun nedenlerine ilişkin görüşleri sorulmuş ve öğretmenlerin çoğunluğunun ilkokulda, bazı öğretmenlerin ise okul öncesinde bu eğitimin verilmeye başlanması gerektiği yönünde görüş içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi gerektiği yönünde görüş bildiren öğretmenler bu durumun nedenlerini “düşünme becerilerini geliştirdiği için, geleceğe yönelik bir beceri olduğu için, problem çözme becerisini geliştirdiği için, bir üst seviyeye hazırlık olması için, yönergelere uygun davranmayı öğrettiği için, zekâyı geliştirdiği için, ana dersler kadar önemli olduğu için, dikkati artırdığı için, algoritma zorlayıcı olmadığı için ve diğer derslere olumlu katkı sağladığı için” şeklinde belirtmişlerdir. Yapılan detaylı inceleme sonucunda; “İlkokulda verilmeye başlanmalı” temasının “Düşünme becerilerini geliştirdiği için” nedeninin kendi içerisinde “alternatif düşünme becerisini geliştirdiği için, analitik düşünme becerisini geliştirdiği için, hızlı düşünme becerisini geliştirdiği için, doğru düşünme becerisini geliştirdiği için ve akıl yürütme becerisini geliştirdiği için” olmak üzere alt gruplara ayrıldığı belirlenmiştir. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin okul öncesi kademesinde verilmesi gerektiği yönünde görüş bildiren öğretmenler ise bu durumun nedenlerini “düşünme becerilerini geliştirdiği için, problem çözme becerisini geliştirdiği için, geleceğe yönelik bir beceri olduğu için, günlük yaşamın bir parçası olduğu için, öz düzenleme becerisini geliştirdiği için ve akademik başarıyı artırdığı için” şeklinde sıralamıştır. Veriler detaylı incelendiğinde; “Okul öncesinde verilmeye başlanmalı” temasının “Düşünme becerilerini geliştirdiği için” nedeninin ise kendi içerisinde “akıl yürütme becerisini geliştirdiği için, analitik düşünme becerisi geliştirdiği için, üst düzey düşünme becerilerini geliştirdiği için ve yaratıcı düşünme becerisini geliştirdiği için” olmak üzere alt gruplara ayrıldığı belirlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde de temel algoritma ve kodlama eğitimine yönelik ilkokul (Aydın, 2021; Balcı vd., 2018; Büyükkaracı, 2019; Çakır, 2019; Kobsiripat, 2015; Tağci, 2019; Uğur Emiroğlu, 2021) ve okul öncesi (Akyol Altun, 2018; Atabay ve Albayrak, 2020; Avcı, 2019; Canbeldek, 2020; Kalyenci, 2021; Patan, 2016; Siper Kabadayı, 2019; Somuncu, 2021) düzeyinde bir çok araştırma yapıldığı ve olumlu sonuçlar elde edildiği tespit edilmiştir.

İlkokul düzeyinde yapılan araştırmalara bakıldığında; Balcı vd. (2018) tarafından yapılan araştırmada ilkokul düzeyinde kodlama etkinliklerine yer verilmesinin öğrencilerin problem çözme, eleştirel düşünme, mantıksal düşünme ve analitik düşünme gibi; Tağci (2019) tarafından yürütülen araştırmada kodlama eğitiminin öğrencilerin algoritma, işbirlikli öğrenme, problem çözme, olasılıklı düşünme, bilgi-işlemsel düşünme gibi pek çok düşünme becerisini geliştirdiği tespit edilmiştir. Kobsiripat (2015) tarafından yapılan araştırmada robotik kodlama eğitiminin öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerileri üzerinde; Shin ve Park (2014) tarafından yapılan araştırmada ilkokul scratch programlama yoluyla verilen eğitimin öğrencilerin problem çözme yeteneği üzerinde; Pakman (2018) tarafından yapılan araştırmada ise 8-10 yaş aralığındaki öğrencilere uygulanan temel düzeyde kodlama, robotik, 3 boyutlu tasarım ve oyun tasarımı eğitiminin öğrencilerin problem çözme ve yansıtıcı düşünme becerileri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Gibson (2012) araştırmasında; özellikle 5-11 yaş arasındaki çocukların algoritma ve hesaplamayı öğrenme konusunda oldukça yüksek potansiyele sahip olduklarını, karmaşık matematiksel kavramları keşfedebileceklerini, hesaplamalı akıl yürütmeyi kullanabileceklerini, erken yaştan itibaren soyut kavramlarla çalışabileceklerini ve problem çözmeye dayalı öğrenmeyi gerçekleştirebileceklerini

belirtmektedir. Bu sonucu destekler nitelikte; Anılan ve Gezer (2020) tarafından sınıf öğretmenleri ile yürütölen araştırmada da öğretmenler analitik düşünme ve kodlama etkinliklerinin öğrencilerin eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, analitik düşünme, problem çözme, teknoloji ve bilişim becerilerini geliştirdiğini ifade etmişlerdir.

Okul öncesi düzeyde yapılan araştırmalara bakıldığında ise Avcı (2019) tarafından yapılan araştırmada okul öncesi eğitiminde kodlama etkinliklerine yer verilmesinin öğrencilerin analitik düşünme, eleştirel düşünme, karar verebilme becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde; Akyol Altun (2018)'in araştırmasında temel algoritma ve kodlamaya yönelik eğitimlerin okul öncesi düzeyde verilmesinin çocukların problem çözme, kritik düşünme, karar verme becerilerini; Fessakis vd. (2013)'ün araştırmasında problem çözme ve sosyal becerilerini geliştirdiği; Somuncu (2021)'in araştırmasında ise problem çözme becerilerinde, matematiksel kavram gelişiminde ve bilişimsel düşünme becerilerinde olumlu etki yarattığı tespit edilmiştir. Ayrıca Siper Kabadayı (2019)'un araştırmasında erken çocukluk dönemindeki öğrencilerin kendi seviyelerinde bloklarla kodlama yaparken algoritmik düşünme becerilerinin geliştiği, bu becerilerini tasarımlarına yansıtabildiği, kavramlar arası ilişkiler kurabildiği ve yaratıcı düşünme becerisinin geliştiği gözlemlenmiştir. Yine mevcut araştırma sonucunu destekler nitelikte, Atabay ve Albayrak (2020) tarafından yapılan araştırmada okul öncesi dönem çocuklarının algoritma kavramını öğrenmesinin problem çözme ve sıralı düşünme becerilerini geliştirmesinin yanı sıra kurallara uygun davranma davranışını öğrettiği tespit edilmiştir. Bu sonuca paralel şekilde, Clement ve Gullo (1984) tarafından yapılan araştırmada programlamayı öğrenen çocukların üstbilişsel ve yönergeleri tanımlama yetenekleri açısından daha yüksek performans sergiledikleri ifade edilmiştir. Ayrıca alanyazında, temel algoritma ve kodlamaya yönelik küçük yaşlardan itibaren verilen eğitimlerin sadece bilgisayar derslerinde değil, diğere derslerde ve alanlarda da olumlu katkı sağladığı sonucu (Alıç Akdoğan, 2020; Aytekin vd., 2018; Duncan, Bell ve Tanimoto, 2014; Tağci, 2019) ile geleceğe yön veren önemli bir araç olduğu sonucu (Aytekin vd., 2018; Avcı, 2019; Erten, 2019) mevcut araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bununla birlikte, 2015 yılında Avrupa Okul Ağı tarafından yapılan ve 18 ülkenin (Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, Macaristan, İrlanda, İsrail, Litvanya, Malta, İspanya, Polonya, Portekiz, Slovakya, İngiltere Finlandiya ve Belçika Flanders) öğretim programına kodlama/programlamayı entegre etmek için gerekçelerinin incelediği araştırmada; ülkelerin mantıksal düşünmeyi destekleme (15 ülke), problem çözme becerilerini destekleme (13 ülke), kodlama becerilerini destekleme, bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenci için cazip hale getirme ve kilit yeterlilikleri destekleme (11'şer ülke) nedenlerine yer verildiği tespit edilmiştir (Akyol Altun, 2018; Saygıner ve Tüzün, 2017).

Genel olarak temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul ve okul öncesinde verilmesine yönelik araştırma sonucu, aynı zamanda erken yaşta çocukların kodlama öğrenebildiklerini ve olumlu sonuçlar elde edildiğini gösteren araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Akyol Altun, 2018; Alıç Akdoğan, 2020; Avcı, 2019; Aytekin vd., 2018; Balcı vd., 2018; Canbeldek, 2020; Demirer ve Sak, 2016; Fessakis vd., 2013; Futschek ve Moschitz, 2011; Göksoy ve Yılmaz, 2018; Odacı ve Uzun, 2017; Parmaksız, 2019; Patan, 2016; Ponsard, 2019; Saygıner ve Tüzün, 2017; Siegle, 2017; Yecan vd., 2017; Yükseltürk ve Altıok, 2015; Yükseltürk ve Altıok, 2016). Görüldüğü gibi, alanyazında yer alan araştırma sonuçları mevcut araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda başlatılması gereken sınıf düzeyine ilişkin "1. sınıfta başlamalı, 2. sınıfta başlamalı ve 4. sınıfta başlamalı" yönünde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarını destekler nitelikte, ilkokul düzeyinde kodlama eğitime yönelik Özkandemir (2019) tarafından yapılan araştırmada ilkokul 1, 2 ve 3. sınıf öğrencileriyle; Tağci (2019) tarafından yapılan araştırmada ilkokul 2. sınıf öğrencileriyle ve bir çok araştırmada (Aydın, 2021; Balcı vd., 2018, Büyükkarcı, 2019; Çakır, 2019; Haymana ve Özalp, 2020; Kobsiripat, 2015; Uğur Emiroğlu (2021) ise ilkokul 4. sınıf öğrencileriyle çalışıldığı ve olumlu sonuçlar elde edildiği görölmektedir. Alıç Akdoğan (2020)'nin araştırmasında robotik ve kodlama derslerinin ilkokuldan başlayıp her kademe zorunlu ders olarak verilmeli önerisi de mevcut araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırma kapsamında öğretmen görüşlerinden elde edilen bir diğere sonuç, temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokul kademesinde verilmesi durumunda kazandırılması gereken hedef/kazanımlara ilişkin sonuçtur. Öğretmenler görüşleri incelendiğinde; "düşünme becerileri, temel algoritma, problem çözme ve proje üretme ile ilgili hedef/kazanımlar" temalarının olduğu tespit edilmiştir. Veriler detaylı incelendiğinde; "Düşünme becerileri ile ilgili hedef/kazanımlar" temasının kendi içinde "yaratıcı düşünme becerilerini kullanır, çok

yönlü düşünme becerilerini kullanır, üst düzey düşünme becerilerini kullanır, alternatif düşünme becerisini kullanır, soyut düşünme becerilerini kullanır, temel düşünme becerilerini kullanır, hızlı düşünme becerisini kullanır, mantıksal düşünme becerilerini kullanır, matematiksel düşünme becerilerini kullanır, yenilikçi düşünme becerilerini kullanır ve öngörülse düşünme becerilerini kullanır” alt temalarına; “Temel algoritma ile ilgili hedef/kazanımlar” temasının “bir göreve yönelik adım adım yönergeleri kullanır, algoritmik düşünme becerisini kullanır, yön kavramlarını kullanır, algoritmayı günlük hayatında kullanır ve temel algoritma adımlarını kullanır” alt temalarına; “Problem çözme ile ilgili hedef/kazanımlar” temasının “probleme çözüm üretir ve “bir problemin çözümüne yönelik olası adımları sıralar” alt temalarına ayrıldığı ve son tema olan “Proje üretme ile ilgili hedef/kazanımlar” temasının ise “Proje geliştirme becerilerini kullanır” alt temasından oluştuğu tespit edilmiştir. İlkokulda algoritma ve kodlama eğitimine yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında; bu eğitim ile öğrencilerin problem çözme ve düşünme becerilerinin ilişkilendirildiği görülmektedir (Anılan ve Gezer, 2020; Balcı vd., 2018; Kobsiripat, 2015; Pakman, 2018; Shin ve Park, 2014; Siegle, 2017; Tağci 2019). Benzer şekilde; Alıç Akdoğan (2020) ile Göksoy ve Yılmaz (2018) tarafından temel algoritma ve kodlamaya yönelik eğitim veren öğretmenlerle yürütülen araştırmalarda, öğretmenler bu eğitimin öğrencilere problem çözme, yaratıcı düşünme, sayısal düşünme, verimli çalışma, sistematik ve analitik düşünme, tasarlama gibi kazanımlar sağladığını belirtmişler. Aytekin vd. (2018) ise araştırmasında çocukların küçük yaşlardan itibaren problem çözme, projeler tasarlama ve yeni fikirler üretme gibi temel becerileri kazanabilmelerinin önemine değinmiştir. Öğretmen görüşlerini destekler nitelikte, Türkiye’de programlama ve kodlama çalışmalarının kazanımları arasında da problem çözme, proje tabanlı uygulamalar tasarlama, algoritma tasarımına ilişkin anlayış geliştirme ve düşünme becerilerini geliştirme yer almaktadır (MEB, 2018).

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken içeriğe ilişkin görüşleri sorulmuş ve bu görüşlerin “temel kodlama ile ilgili içerikler, temel bilgisayar ile ilgili içerikler, algoritma ile ilgili içerikler ve disiplinlerarası işbirliğine dayalı içerikler” olmak üzere 4 tema altında toplandığı belirlenmiştir. Yapılan detaylı inceleme sonucunda; “Temel kodlama ile ilgili içerikler” temasının “kodlama, bilgisayarsız kodlama, günlük hayatta kullanılabilir kodlama, koşul yapıları, döngü yapıları”; “Temel bilgisayar içerikleri” temasının “yazılım bilgisi ve donanım bilgisi”; “Algoritma ile ilgili içerikler” temasının “algoritma mantığı ve yönergeler uyma” alt temalarına ayrıldığı belirlenmiştir.

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda içerik belirlenirken dikkat edilmesi gerekenlere ilişkin görüşleri sorulduğunda ise öğretmenlerin içerik “öğrenci düzeyine uygun olmalı, güdüleyici olmalı, dikkat çekici olmalı, alternatif içerikler olmalı, oyuna dayalı olmalı, eğlenceli olmalı, mevcut imkânlarla uygun olmalı, hedef/kazanımlara uygun olmalı, anlaşılır olmalı, basitten karmaşığa doğru olmalı, ulaşılabilir olmalı, somut olmalı, bilgisayarsız etkinlikleri içermeli ve görsel ağırlıklı olmalı” şeklinde görüş içerisinde oldukları belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarını destekler nitelikte, Avcı (2019) araştırmasında küçük yaşlarda verilecek kodlama eğitimlerinde öğrencilerin seviyelerine uygun şekilde somutlaştırılan ve oyunlaştırılan, onların ilgisini ve dikkatini aktifleştirmeye yönelik etkinlikler kullanmıştır. Benzer şekilde, Kaya ve Alpan (2020) oyunlaştırılmış kodlama eğitimine yönelik araştırmasında eğitim içeriklerinde öğrenci seviyesine uygun, oyuna dayalı yöntemleri kullanarak öğrenciyi güdülemeyi hedefleyen bir model sunmuştur. Tağci (2019)’un ilkökul 4. sınıf öğrencileriyle yürüttüğü araştırmada, kodlama eğitimi verilirken basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru aşamalı olarak ilerlemesinden dolayı öğrencilerin genellikle sorun yaşamadıklarını ve bilgisayarsız kodlama uygulamalarının bilgisayarlı kodlama uygulamalara zemin hazırladığını belirtmesi mevcut araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Aytekin vd. (2018)’in araştırmasında ise küçük yaşlarda yapılacak kodlama eğitimlerinde eğlenceli, ilgi çekici motivasyonu artırıcı, öğrenci seviyesine uygun, anlaşılması kolay, sade, görsel açıdan zengin uygulamalar yapılması gerektiğine değinilmiştir. Ayrıca, küçük yaşta çocukların kodlama eğitiminde eğlenceli (Baz, 2018; Odacı ve Uzun, 2017; Ponsard, 2019) ve ilgi çekici etkinliklerden zevk aldıkları (Fessakis vd., 2013) belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında, temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin öğretmen görüşlerinin ise “materyal, ortam, model, yöntem, teknik ve strateji” olmak üzere 6 ana tema altında toplandığı tespit edilmiştir. Yapılan detaylı inceleme sonucunda; “Materyal” temasının öncelikle kendi içerisinde “materyal türleri ve materyal özellikleri” alt temalara; daha sonra “Materyal türleri” alt temasının “bilgisayar, kodlama setleri, robotik setler, tablet, lego setleri, 3 boyutlu yazıcı, akıllı tahta, STEAM eğitim setleri, ders kitapları, ders videoları ve internet” olmak üzere; “Materyal özellikleri” alt temasının ise “dikkat çekici olmalı, öğrenci seviyesine uygun olmalı, eğlenceli olmalı, blok tabanlı kodlamaya yönelik olmalı, kullanılabilir olmalı, güncellenebilir olmalı, büyük motor becerilere yönelik olmalı, dokunarak öğrenmeyi sağlamalı ve kolay ulaşılabilir olmalı” olmak üzere alt gruplara ayrıldığı belirlenmiştir. Bir diğer tema olan “Ortam” temasının ise “bilgisayar sınıfı olmalı, hem bilgisayarlı hem bilgisayarsız etkinliklere uygun olmalı, bireysel

bilgisayar kullanımına uygun olmalı, dikkat çekici olmalı, hem bireysel hem grup etkinliklere uygun olmalı, eğlenceli olmalı, etkileşime uygun olmalı, güdüleyici olmalı ve oturma düzeni U biçiminde olmalı” alt temalarına ayrıldığı görülmüştür. Diğer temalar detaylı incelendiğinde ise “Model” temasının “*yaparak yaşayarak öğrenme ve proje tabanlı öğrenme*” alt temalarına; “Yöntem” temasının “*gösterip yaptırma, örnek olay, problem çözme ve akran öğretimi*” alt temalarına; “Teknik” temasının “*beyin fırtınası, grup çalışması, eğitsel oyunlar, istasyon ve benzetim (simülasyon)*” alt temalarına; “Strateji” temasının ise “*buluş yoluyla öğretim, sunuş yoluyla öğretim ve araştırma inceleme yoluyla öğretim*” alt temalarına ayrıldığı tespit edilmiştir. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda kullanılması gereken materyallere ilişkin öğretmen görüşlerini destekler nitelikte, Code.org, Code Monkey, Code Monke, Lightbot, Code Combat, Code Combat, Run Marco (AllanCode), Scratch, Scratch Jr., Blockly Games, Kodu Game Lab, Tynker gibi blok tabanlı kodlama platformları örnekleri sayesinde programlamanın temeli olan algoritma eğitiminin erken yaşlardan itibaren verilebileceği (Uğur Emiroğlu, 2021); ancak robotik ve kodlama eğitimlerinde henüz okuma-yazma bilmedikleri için ilkökul 1. sınıf öğrencilerinin Bee-Bot tarzı robotik setleri kullanılabileceği, daha üst sınıflarda ise Lego WeDo 2.0, mBot ve Arduino gibi robotik setlere yer verilebileceği ifade edilmektedir (Assaf, Larsen ve Reichardt 2012; Beraza, Pina ve Demo, 2010; Chalmers, 2018; Çakır, 2019; Komis ve Misirli, 2016; López-Rodríguez ve 23 Cuesta, 2016; Mayerová ve Veselovská, 2014; Mayerová, 2012; Numan ve Keser, 2017; Saygılı-Yıldırım, 2020; Talan, 2020; Uşengül ve Bahçeci 2020; Akt, Aydın, 2021). Ayrıca, Arduino, Lego ve Makeblock robotik eğitim setlerinin robotik ve kodlama eğitimlerde en çok kullanılan setlerden olduğu belirtilmektedir (Göncü, Çetin ve Top, 2018; Zengin, 2016). Göncü, Çetin ve Şendurur (2020) tarafından yapılan araştırmada ise benzer şekilde, öğretmenler kodlama eğitimi için gerekli donanım ve yazılımları blok tabanlı programlama araçları, robotik, üç boyutlu tasarım yazılımları, metin tabanlı ortamlar, mobil kodlama ortamları, bilgisayarsız bilgisayar bilimi olarak sıralamıştır. Bu sonucu destekler nitelikte ilkökul öğrencileri ile çalışmasını yürüten Çakır (2019) da araştırmasında Lego Wedo 2.0 robotik setini kullanmıştır. Son yıllarda blok temelli kodlama araçları, öğretmenler ve öğrenciler için geliştirilen kodlama kitapları ve robotik setler gibi kodlama çalışmalarını destekleyecek birçok materyal üretilmesi mevcut araştırma sonucu ile örtüşmektedir (Baz, 2018; Numanoğlu ve Keser, 2017). Araştırmada elde edilen sonuçları destekler nitelikte Tağci (2019) tarafından kodlama eğitiminin ilkökul öğrencileri üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmada, kodlama eğitimi için planlanan sürecin öğrenciler tarafından yararlı, öğretici, eğlenceli bulunduğu; bilgisayarsız ortamda uygulanan etkinliklerin bilgisayarlı ortamdaki uygulamalara zemin hazırladığı tespit edilmiştir. Araştırmada bilgisayarsız ortamda uygulanan etkinliklerin somutlaştırılarak ve oyunlaştırılarak sunulmasının öğrencilerin sürece aktif katılımını ve eğlenerek öğrenmelerini sağladığı; bilgisayar ortamında yapılan kodlama uygulamalarında öğrencilerin üretmeyi sevdikleri, ürettikleri oyunları oynamak istedikleri, böylece programlama eğitime ilişkin ilgi ve motivasyonlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda olması gereken sınıma durumlarına ilişkin görüşleri sorulmuş ve bu görüşlerin “*kullanılması gereken ölçme ve değerlendirme araçlarının türü ile olması gereken uygulama şekli*” olmak üzere 2 tema altında toplandığı belirlenmiştir. Yapılan detaylı inceleme sonucunda “*Olması gereken ölçme ve değerlendirme araçlarının türü*” temasının “*performans değerlendirme, proje değerlendirme, rubrik, online sınav, klasik ölçme değerlendirme araçları, portfolyo, yazılı sınav dışındaki ölçme araçları*” alt temalarına; “*Olması gereken uygulama şekli*” temasının ise “*ürünün değerlendirme yapılmalı, süreç değerlendirme yapılmalı, not verilmeden değerlendirme yapılmalı ve günlük hayatla ilgili sorular sorulmalı*” alt temalarına ayrıldığı tespit edilmiştir. Temel algoritma ve kodlama eğitime yönelik ilkökul kademesinde yapılan çalışmalara bakıldığında; uygulama sürecini değerlendirmek amacıyla Aydın (2021)’in tutum ölçeği, temel beceri ölçeği, etkinlik uygulama planı ve çalışma kâğıtları; Balcı vd. (2018)’in tutum ölçeği ve özyeterlik ölçeği; Büyükkarcı (2019)’un başarı testi, özyeterlik ölçeği, tutum ölçeği, eğitim kâğıtları; Çakır (2019)’un başarı testi, beceri testi, öğrenme günlükleri; Tağci (2019)’un kodlama beceri testi ve görüşme formu; Uğur Emiroğlu (2021)’in kodlama başarı testi, tutum ölçeği, öğrenci ilerleme paneli; Pakman (2018)’in problem çözme envanteri ve problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi ölçeği; Özkandemir (2019)’in gözlem formu, video kaydı, görüşme formu ve çalışma kâğıtları kullandığı görülmektedir. Böylece, temel algoritma ve kodlama eğitime yönelik araştırmalarda da sürecin, performansın ve ürünün değerlendirildiği görülmektedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuç, temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda öğrencilerde bulunması gereken özelliklere ilişkin sonuçtur. Öğretmen görüşleri incelendiğinde; öğretmenlerin çoğunluğunun temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda öğrencilerin sahip olması gereken herhangi bir özellik olmadığı yönünde görüş

belirttiği, bazı öğretmenlerin ise sahip olması gereken duyuşsal ve bilişsel özelliklere vurgu yaptığı tespit edilmiştir. Yapılan detaylı inceleme sonucunda; “*Sahip olması gereken duyuşsal özellikler*” temasının “*ilgili olmalı, istekli olmalı, sabırlı olmalı, dikkatli olmalı, meraklı olmalı ve cesaretli olmalı*” alt temalarına; “*Sahip olması gereken bilişsel özellikler*” temasının ise “*okuma yazma bilmeli, okuduğunu anlamalı, temel matematik bilgisi olmalı, hayal gücü gelişmiş olmalı ve görsel hafızası gelişmiş olmalı*” alt temalarına ayrıldığı belirlenmiştir. Ünsal (2019) tarafından yürütülen araştırmada yöneticilerin çoğunluğunun kodlamaya yönelik eğitimi öncelikle her çocuğa verilmeli, ardından temel olarak herkese verilmeli sonra ilgisine göre verilmeli şeklinde ifade etmesi mevcut araştırma sonucu ile örtüşmektedir. Yine benzer şekilde; Odacı ve Uzun (2017) ile Avcı (2019) tarafından yapılan araştırmalarda öğrencilerin okuma yazma bilmemesinin kodlama eğitiminin zayıf yönleri arasında olduğunun belirtilmesi, Şenol (2019)’un araştırmasında sınıf öğretmenlerinin kodlama eğitimi verebilme konusunda birinci sınıf düzeyinde okuma-yazma faaliyetleri nedeniyle zorlandıklarını ifade etmesi mevcut araştırmada yer alan okuma yazma bilmeli, okuduğunu anlamalı görüşlerini desteklemektedir. Bunun aksine, temel algoritma ve kodlama eğitimine yönelik okul öncesi düzeyde dahi birçok araştırma yapılmış olması (Akyol Altun, 2018; Atabay ve Albayrak, 2020; Avcı, 2019; Canbeldek, 2020; Kalyenci, 2021; Patan, 2016; Siper Kabadayı, 2019; Somuncu, 2021) okuma yazma bilmeyen öğrencilere yönelik uygulamaların da olduğunu gözler önüne sermektedir.

Son olarak öğretmenlere temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökul kademesinde verilmesi durumunda eğitimi verecek öğretmenin sahip olması gereken yeterliklere ilişkin görüşleri sorulmuş, bu görüşlerinin “*sahip olması gereken kişisel özellikler, sahip olması gereken alan bilgisi özellikleri ve sahip olması gereken öğretmenlik meslek bilgisi*” olmak üzere 3 ana tema altında toplandığı tespit edilmiştir. Veriler detaylı incelendiğinde “*Sahip olması gereken kişisel özellikler*” temasının “*sabırlı olmalı, meraklı olmalı, yenilikçi olmalı, yaratıcı olmalı, öğrenmeye açık olmalı, fedakâr/özverişi olmalı, ilgili olmalı, araştırmacı olmalı, hayal gücü gelişmiş olmalı, enerjik olmalı, dijital okuryazar olmalı, çalışkan olmalı, üretken olmalı, çok yönlü düşünme becerisi gelişmiş olmalı ve problem çözme becerisi gelişmiş olmalı*” alt temalarına; “*Sahip olması gereken alan bilgisi*” temasının “*alan bilgisine hâkim olmalı, algoritma bilgisine sahip olmalı, kodlama bilgisine sahip olmalı, bilgisayar öğretmeni olmalı, farklı kodlama araçları hakkında bilgi sahibi olmalı, güncel programlar hakkında bilgi sahibi olmalı ve yazılım ile ilgili bilgi sahibi olmalı*” alt temalarına; “*Sahip olması gereken öğretmenlik meslek bilgisi*” temasının ise “*Anlatım becerisi gelişmiş olmalı, pedagojik bilgisi olmalı, sınıf yönetimi becerisine sahip olmalı ve içerik oluşturabilmeli*” alt temalarına ayrıldığı belirlenmiştir. Bu sonucu destekler nitelikte; Göncü vd. (2018) tarafından yapılan araştırmada öğretmen adayları kodlama eğitimine yönelik alan bilgisinden ve güncel kodlama araçlarından haberdar olduklarını, ancak bu bilgileri öğrencilere nasıl aktaracakları konusunda eksik olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu neticesinde araştırmacılar öğretmen adaylarına lisans programlarında teknoloji, pedagoji ve alan bilgilerinin birbirini destekler nitelikte verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Alıç Akdoğan (2020) bu eğitimi verecek olan öğretmenlerin doğrudan alana yönelik bir formasyona sahip olması gerektiğini vurgularken; Gökbulut (2019) ise kodlama konusunda alan uzmanı olmayan öğretmenlerin aldıkları bir kurs ile bu eğitimleri verme yeterliklerinin sorgulanması gerektiğine değinmiştir. Kalelioğlu ve Keskinlik (2018; Akt. Hanbay Tiryaki ve Balaman, 2020) kodlama eğitimi veren öğretmenin sahip olması gereken bilgi ve becerileri; “kodlama eğitiminin önemini kavrayabilmek, farklı kodlama araçları ile kodlama eğitimi verebilmek, kodlamanın fiziksel çıktılarının (robotlar gibi) gözlemlenebileceği araçları kullanabilmek, bilgisayarsız bilgisayar bilimi etkinlikleri oluşturabilmek ya da var olan etkinlikleri uyarlayabilmek” olarak ifade etmektedir. Sonuç olarak bu eğitimi verecek öğretmenlerin iyi eğitilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra Gülbahar ve Kalelioğlu (2018) tarafından yapılan araştırmada elde edilen Bilişim Teknolojileri ve Yazılım (BTY) dersi öğretim programının hem ilkökul 1-4. sınıflarda hem de diğer sınıflarda branş öğretmeni tarafından okutulması gerektiğine ilişkin öğretmen görüşleri mevcut araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Temel algoritma ve kodlama eğitimi ilkökulda 1. sınıftan, hatta okul öncesi düzeyinden başlanarak verilmelidir. Bu eğitimin okul öncesinde ve ilkökul 1. sınıfta verilmesi durumunda, öğrencilerin okuma-yazmayı henüz bilmediği göz önünde bulundurularak içerik ve etkinlikler öğrenci seviyesine uygun olacak şekilde düzenlenmelidir.
2. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökulda verilmesi durumunda hazırlanacak programın kazanımları; bilişim teknolojilerinin yanı sıra düşünme becerileri, temel algoritma, problem çözme ve proje üretme başlıkları da dikkate alınarak detaylı bir şekilde yazılmalıdır.
3. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkökulda verilmesi durumunda hazırlanacak programın içeriğinde; temel kodlama, temel bilgisayar, algoritma ile ilgili içerikler yer almalı, ayrıca

disiplinlerarası işbirliğine dayalı içerikler oluşturulmalıdır. Ayrıca içerik hazırlanırken öğrenci düzeyine uygun, güdüleyici, dikkat çekici, oyuna dayalı, eğlenceli, mevcut imkânlarla ve hedef/kazanımlara uygun, anlaşılır, basitten karmaşığa doğru, ulaşılabilir, somut ve görsel ağırlıklı olmasına, alternatif içerikler ile bilgisayarsız etkinlikleri içermesine dikkat edilmelidir.

4. İlkokulda temel algoritma ve kodlama eğitimini verilirken bilgisayar, kodlama setleri, robotik setler, tablet, lego setleri, 3 boyutlu yazıcı, akıllı tahta, STEAM eğitim setleri vb. materyaller kullanılmalı; bu materyaller dikkat çekici, öğrenci seviyesine uygun, eğlenceli, blok tabanlı kodlamaya yönelik, kullanılabilir, güncellenebilir, büyük motor becerilere yönelik ve kolay ulaşılabilir olmalıdır.
5. İlkokulda temel algoritma ve kodlama eğitimini verilirken hem bilgisayarlı hem bilgisayarsız etkinliklere uygun ortamlar tasarlanmalıdır.
6. İlkokulda temel algoritma ve kodlama eğitimini verilirken yaparak yaşayarak öğrenme ve proje tabanlı öğrenme temel alınmalı; ağırlıklı olarak buluş yoluyla öğretim stratejisi kullanılmalı; gösterip yaptırma, örnek olay, problem çözme, akran öğretimi, beyin fırtınası, grup çalışması, eğitsel oyunlar, istasyon ve benzetim gibi öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanılmalıdır.
7. İlkokulda temel algoritma ve kodlama eğitiminin ilkokulda verilmesi durumunda ürün ve süreç dayalı değerlendirme yapılmalı ve alternatif ölçme araçları sürece dâhil edilmelidir.
8. Temel algoritma ve kodlama eğitiminin sistemli ve kapsamlı bir şekilde verilebilmesi için bu konuda yetişmiş, alan ve meslek bilgisine sahip bilgisayar öğretmenleri dersi yürütmelidir.
9. Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu araştırmada, temel algoritma ve kodlama eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Konunun paydaşlarının (öğretmen, öğrenci, yönetici, veli vb.) görüşleri alınarak, farklı araştırma yöntemleriyle de incelenmesi ve elde edilen araştırma sonuçlarının karşılaştırılması alana katkı sağlayacaktır. Ayrıca ilkokulda temel algoritma ve kodlama eğitimine yönelik öğretim programı hazırlanırken ilgili konuda çalıştaylar düzenlenmeli, bu çalıştaylardaki katılımcıların değerlendirme ve önerileri dikkate alınmalıdır.

Etik Beyan

“İlkokulda temel algoritma ve kodlama eğitime yönelik bir ihtiyaç analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Etik kurul izni Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu’nun 02.04.2021 tarih ve E-60263016-050.06.04-29092 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Adıgüzel, O. C. (2019). *Eğitim programlarının geliştirilmesinde ihtiyaç analizi el kitabı* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Akpınar, Y. ve Altun, A. (2014). Bilgi toplumu okullarında programlama eğitimi gereksinimi. *Elementary Education Online*, 13(1), 1-4.
- Akyol Altun, C. A. (2018). *Okul öncesi öğretim programına algoritma ve kodlama eğitimi entegrasyonunun öğrencilerin problem çözme becerisine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alıç Akdoğan, E. (2020). *Eğitsel robotik kodlama dersi veren öğretmenlerin öğretim programındaki kazanımlara yönelik görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Anılan, H. ve Gezer, B. (2020). Kodlama etkinliklerine ve analitik düşünme becerisine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 307-324. <https://doi.org/10.34056/aujef.801254>
- Atabay, E. ve Albayrak, M. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarına oyunlaştırma ile algoritma eğitimi verilmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi* 8(3), 856-868. doi: 10.21923/jesd.672232
- Avcı, F. (2019) Okul öncesi eğitimde kodlama etkinlikleri. H. Demir (Edt.), *Eğitimin yeni dinamikleri* (s. 65-70). İstanbul: Uluslararası Öncü Eğitimciler Derneği.
- Aydın, H. (2021). *Robotik ve kodlama eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin stem eğitimine yönelik tutum, temel becerileri ve stem kariyer ilđilerine etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Aytekin, A., Çakır, F. S., Yücel, Y. B. ve Kulaözü, İ. (2018). Geleceğe yön veren kodlama bilimi ve kodlama öğrenmede kullanılabilircek bazı yöntemler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 24-41.
- Balanskat, A. ve Engelhardt, K. (2015). Computer programming and coding priorities, school curricula and initiatives across Europe. *European schoolnet*. Erişim adresi:

- http://www.eun.org/documents/411753/817341/Computing+our+future_final_2015.pdf/d3780a64-1081-4488-8549-6033200e3c03
- Balcı, H., Korkmaz, Ö., Çakır, R. ve Erdoğan, F. U. (2020). Görsel programlama ortamlarında yapılan oyun geliştirme etkinliklerinin etkililiği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 57, 52-73. doi: 10.21764/maeuefd.589111
- Baz, F. Ç. (2018). Çocuklar için kodlama yazılımları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Current Research in Education*, 4(1), 36-47.
- Büyükkaracı, A. (2019). *Kodlama ile zenginleştirilmiş 5e modelinin 4. sınıf matematik başarısına, kalıcılığına ve tutumuna etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (28. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canbeldek, M. (2020). *Erken çocukluk eğitiminde üreten çocuklar kodlama ve robotik eğitim programının etkilerinin incelenmesi* (Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pamukkale.
- Clements, D. H. ve Gullo, D. F. (1984). Effects of computer programming on young children's cognition. *Journal of Educational Psychology*, 76(6), 1051-1058.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim araştırmaları: Nicel ve nitel araştırmaların planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Cuny, J. (2012). Transforming high school computing: A call to action. *ACM Inroads*, 3(2), 32-36. <https://doi.org/10.1145/2189835.2189848>
- Çakır, S. (2019). *4. sınıf fen bilimleri dersi "mikroskopik canlılar ve çevremiz" ünitesinde robotik kodlama uygulamalarının öğrenme ürünlerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Demir, Ü. ve Cevahir, H. (2020). Algoritmik düşünme yeterliliği ile problem çözme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi: mesleki ve teknik anadolu lisesi örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(4), 1610-1619. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.4179>
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme: Kuramdan uygulamaya* (24. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirer, V. ve Sak, N. (2016). Programming education and new approaches around the world and in Turkey (Dünyada ve Türkiye'de programlama eğitimi ve yeni yaklaşımlar). *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 521-546.
- Du Boulay, B. (1989). Non adversary problem solving by machine. K. J. Gilhooly (Edt.), In *Human and Machine Problem Solving* (13-37). Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8015-3_2
- Duncan, C., Bell, T. ve Tanimoto, S. (2014, November). Should your 8-year-old learn coding?. In *Proceedings of the 9th Workshop in Primary and Secondary Computing Education* (ss. 60-69), 5-7 November 2014. New York: ACM. <https://doi.org/10.1145/2670757.2670774>
- Erden, M. (2009). *Eğitim bilimlerine giriş* (4. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Erkuş, A. (2019). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erol, O. ve Kurt, A. A. (2017). The effects of teaching programming with scratch on pre-service information technology teachers' motivation and achievement. *Computers in Human Behavior*, 77, 11-18. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.08.017>
- Ersoy, H., Madran, R. O. ve Gülbahar, Y. (2011). Programlama dilleri öğretimine bir model önerisi: robot programlama. *Akademik Bilişim*, 11, 731-736.
- Erten, E. (2019). *Kodlama ve robotik öğretimi üzerine bir durum çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Erümit, K. A. ve Berigel, M. (2018). Programlama dillerinin tarihi ve programlama öğretimi. Y. Gülbahar ve H. Karal (Edt.), *Kuramdan uygulamaya programlama eğitimi* içinde (s. 2-36). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- European Commission.(2021). Coding is fun: join @CodeWeekEU. Shaping Europe's digital future. Erişim adresi: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/coding-fun-join-codeweek>
- Fessakis, G., Gouli, E. ve Mavroudi, E. (2013). Problem solving by 5-6 years old kindergarten children in a computer programming environment: A case study. *Computers & Education*, 63, 87-97. doi:10.1016/j.compedu.2012.11.016
- Futschek, G. (2006, November). Algorithmic thinking: the key for understanding computer science. In *International conference on informatics in secondary schools-evolution and perspectives* (pp. 159-168). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Futschek, G. ve Moschitz, J. (2011). Learning algorithmic thinking with tangible objects eases transition to computer programming. In *Proceedings of the 5th ISSEP, informatics in schools—Contributing to 21st century education* (pp. 155-164). Berlin: Heidelberg, Springer.
- Gibson, J. P. (2012, July). Teaching graph algorithms to children of all ages. In *Proceedings of the 17th ACM annual conference on Innovation and technology in computer science education* (pp. 34-39). Bilkent University. <https://doi.org/10.1145/2325296.2325308>
- Gökbulut, B. (2019, Ekim). Robotik kodlamada hizmetçi eğitimleri. *4. Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu (ISOEVA)*, İstanbul. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/341180499_ROBOTIK_KODLAMA_HIZMETICI_EGITIMLE_RI
- Göksoy, S. ve Yılmaz, İ. (2018). Bilişim teknolojileri öğretmenleri ve öğrencilerinin robotik ve kodlama dersine ilişkin görüşleri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 178-196.

- Göncü, A., Çetin, İ. ve Şendurur, P. (2020). Bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretmenlerinin kodlama eğitimine yönelik görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 301-321. doi: 10.17860/mersinefd.665725
- Göncü, A., Çetin, İ. ve Top, E., (2018). Öğretmen adaylarının kodlama eğitimine yönelik görüşleri: Bir durum çalışması. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 48, 85-110.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri teknik- yaklaşım-uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gülbahar, Y. ve Kalelioğlu F. (2018). Bilişim teknolojileri ve bilgisayar bilimi: öğretim programı güncelleme süreci. *Milli Eğitim Dergisi*, 217, 5-23.
- Hanbay Tiryaki, S. ve Balaman, F. (2020). Ülkemizde ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde kodlama dersinin okutulması konusunda bilişim teknolojileri öğretmenlerinin görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(6), 51-63.
- Haymana, İ. ve Özalp, D. (2020). Robotik ve kodlama eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerine etkisi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 247-274.
- Kalelioğlu, F. (2015). A new way of teaching programming skills to K-12 students: Code. org. *Computers in Human Behavior*, 52, 200-210. https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.05.047
- Kalyancı, Z. D. (2021). *Erken çocukluk döneminde kodlama becerilerinin değerlendirilmesi-test geliştirme* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kaya, A. B. ve Alpan, G. (2020). Oyunlaştırılmış kodlama eğitimi: öğrenme yönetim sistemi model önerisi. *Eğitimde Teknoloji Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 1-25. https://doi.org/10.29329/jtae.2020.283.1
- Kobsiripat, W. (2015). Effects of the media to promote the scratch programming capabilities creativity of elementary school students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 227-232. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.651
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: nitel veri analizi*. S. Akbaba Altun ve A. Ersoy (Çev. Edt.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programı. (Ortaokul 5. ve 6. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Numanoğlu, M. ve Keser, H. (2017). Programlama öğretiminde robot kullanımı - mbot örneği. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 497-515. doi: 10.14686/buefad.306198
- Odacı, M. M. ve Uzun, E. (2017). Okul öncesinde kodlama eğitimi ve kullanılabilir araçlar hakkında bilişim teknolojileri öğretmenlerinin görüşleri: Bir durum çalışması. *11. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu* (ss. 718-725). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Özkan, H. H. (2009). Bilgi toplumu eğitim programları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(10), 113-132.
- Özkandemir, O. (2019). *İlkokul müzik derslerinde robotik ve kodlama programlarının kullanılmasına yönelik örnek bir çalışma*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Pakman, N. (2018). *8-10 yaş grubu öğrencilerine uygulanan temel düzey kodlama, robotik, 3d tasarım ve oyun tasarımı eğitiminin problem çözme ve yansıtıcı düşünme becerilerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Parlar, H. (2012). Bilgi toplumu, değişim ve yeni eğitim paradigması. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 193-209.
- Parmaksız, F. (2019). *Okul öncesi eğitim kurumlarındaki programlama eğitimi uygulamalarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Partnership for 21st Century Skills (2009). P21 framework definitions. Erişim adresi: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519462.pdf
- Patan, B. (2016). *Okul öncesi kodlama öğretim programının geliştirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel mülakat yapma. M. Çakır ve S. İrez (Bölüm çev.). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (3. Baskıdan Çeviri). M Bütün ve S. B. Demir, (Çev. Edt.), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ponsard C. (2019). Teaching computer programming to post-millennial kids: overview of goals, activities and supporting tools. In *Proceedings of the 11th International Conference on Computer Supported Education*, 2, 474-480. doi: 10.5220/0007755104740480
- Saygıner, ř. ve Tüzün, H. (2017, Mayıs). Programlama eğitiminde yaşanan zorluklar ve çözüm önerileri. *11. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu* (ss. 78-90), İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Sayın, Z. ve Seferoğlu, S. S. (2016, şubat). Yeni bir 21. yüzyıl becerisi olarak kodlama eğitimi ve kodlamanın eğitim politikalarına etkisi. *Akademik Bilişim Konferansı*, 1-7. http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/AB16_Sayin-Seferoğlu_Kodlama.pdf
- Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2017). *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shin, S. ve Park, P. (2014), A study on the effect affecting problem solving ability of primary students through the scratch programming, *Advanced Science and Technology Letters*, 59, 117-120. http://dx.doi.org/10.14257/astl.2014.59.27
- Sırakaya, M. (2018). Kodlama eğitimine yönelik öğrenci görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 79-90. doi: 10.7822/omuefd.394649

- Siegle, D. (2017). Technology: encouraging creativity and problem solving through coding. *Gifted Child Today*, 40(2), 117-123. <https://doi.org/10.1177/1076217517690861>
- Siper Kabadayı, G. (2019). *Robotik uygulamalarının okul öncesi çocukların yaratıcı düşünme becerileri üzerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Somuncu, B. (2021). *Okul öncesi dönemdeki çocukların matematiksel akıl yürütme becerilerine kodlama eğitiminin etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Şeker, H. (2014). *Eğitimde program geliştirme: kavramlar, yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şenol, Ş. (2019). *İlkokulda kodlama eğitimi: sınıf öğretmenleri örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Tağci, Ç. (2019). Kodlama eğitiminin ilkökul öğrencileri üzerindeki etkisinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2017). *İlköğretim kurumları (ilkökul-ortaokul) haftalık ders çizelgesi*. Erişim adresi: <https://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7>
- Uğur Emiroğlu, M. (2021). İlkokul kodlama eğitiminde dijital hikayenin öğrencilerin blok temelli kodlama başarılarına, kodlama eğitime yönelik tutumlarına ve etkinlik algılarına etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Uşun, S. (2016). *Eğitimde program değerlendirme: süreçler yaklaşımlar ve modeller* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ünsal, K. (2019). *Ortaokul ve lise okul yöneticilerinin kodlama eğitime yönelik görüşlerinin incelenmesi (Bağcılar ilçesi örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yecan, E., Özçınar, H. ve Tanyeri, T. (2017). Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin görsel programlama öğretimi deneyimleri. *İlköğretim Online*, 16(1), 377-393. <http://dx.doi.org/10.17051/io.2017.80833>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (13. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M., Çiftçi, E. ve Karal, H. (2017). Bilişimsel düşünme ve programlama. *Eğitim teknolojileri okumaları*, 5, 75-86.
- Yükseltürk, E. ve Altıok, S. (2015). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının bilgisayar programlama öğretimine yönelik görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 50-65.
- Yükseltürk, E. ve Altıok, S. (2016). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının programlama öğretiminde Scratch aracının kullanımına ilişkin algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 39-52. doi: <http://dx.doi.org/10.17860/efd.94270>
- Zengin, M. (2016). Opinions on the use of robotic systems in the interdisciplinary education and training of primary, secondary and high school students. *Journal of Gifted Education Research*, 4(2), 48-70.

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the opinions of teachers on the needs of the program to be prepared in case of giving basic algorithm and coding education in primary school.

In the research, in which the qualitative research method was used, an analytical approach was adopted from the needs analysis approaches. The study group of the research consists of 20 teachers who work in private schools at the primary level in Turkey and give basic algorithm and coding education in the 2020-2021 academic year. The snowball sampling method has been used to determine the teachers. In the research, a semi-structured interview form has been used as a data collection tool. In the first part of the interview form, there are 3 items containing the personal information of the teachers, and in the second part, there are 9 open-ended questions to determine the needs of the program to be prepared in case of giving basic algorithm and coding education in primary school. Thus, it has been tried to determine what the opinions of the teachers are about the education level and grade level at which basic algorithm and coding education should be given; about the goals/acquisitions that should be gained, necessary content, learning-teaching processes, and evaluation process, the qualifications that the students should have, and the competencies that the teachers should have in case of giving basic algorithm and coding education in primary school. Computer-assisted qualitative data analysis has been used in the analysis of the data collected in the study. NVIVO 10 program has been preferred in the analysis of the data and modeling of the situation. In the research, the content analysis method has been used following the qualitative research method.

In the research, first of all, the teachers have been asked about the teaching level at which basic algorithm and coding education should be given and the reasons for this situation. The majority of the teachers stated that this education should be given in primary school and they emphasized the reasons "Because it develops thinking skills" and "Because it is a future-oriented skill".

When the teachers were asked about the grade level that should be started in case of giving basic algorithm and coding education at the primary school level, it has been determined that the teachers have stated an opinion towards "It should be started in the first grade, second grade, and fourth grade."

Another result obtained from the opinions of the teachers within the scope of the research is the result that should be gained in case of giving the basic algorithm and coding education at the primary school level. Teachers have stated that “goals/acquisitions related to thinking skills, basic algorithm, problem-solving and project generation” should be gained.

The teachers have been asked for their opinions on the content that should be given in the case of basic algorithm and coding education at the primary school level, and it has been determined that the opinions of the teachers have been grouped under 4 themes: “contents related to the basic coding, content related to the basic computer, content related to algorithm and content based on interdisciplinary cooperation”.

When the teachers were asked for their opinions on what should be considered when determining the content in the case of basic algorithm and coding education given at the primary school level it has been determined that the teachers have expressed opinions such as; “the content should be appropriate for the level of the student, should be motivating, should be remarkable, should be alternative contents, should be based on the game, should be fun, should be suitable for the available opportunities, should be suitable for the goals/acquisitions, should be understandable, should be from simple to complex, should be accessible, should be concrete, should include non-computer-free activities and should be predominantly visual”.

Within the scope of the research, it has been determined that the views of the teachers on the learning-teaching processes that should be given in the case of basic algorithm and coding education at the primary school level are grouped under 6 main themes: “material, environment, model, method, technique and, strategy”.

The teachers have been asked for their opinions about the evaluation process that should be in the case of basic algorithm and coding education given at the primary school level, and it has been determined that the opinions of the teachers have been gathered under 2 themes: “the type of measurement and evaluation tools that should be used and the method of application that should be”.

Another result obtained in the research is the result about the qualities that students should have in the case of giving basic algorithm and coding education at the primary school level. When teachers' opinions were examined; it has been determined that the majority of the teachers stated that in case of giving basic algorithm and coding education at the primary school level, there are no special features that students should have, while some teachers emphasize the affective and cognitive features that they should have.

Finally, the teachers have been asked for their opinions on the competencies that the teacher who will give the education should have in case of giving the basic algorithm and coding education at the primary school level, and these views are divided into three main themes: personal characteristics, content knowledge features, and teaching profession knowledge that should be possessed has been collected.

İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Organizasyon ve Okuduğunu Anlama Becerilerinin Matematiksel Problem Çözme ve Kurma Becerilerine Etkisi¹

Ergün YURTBAKAN² ve Tuba AYDOĞDU-İSKENDEROĞLU³

Öz

Bu çalışmanın amacı, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin organizasyon ve okuduğunu anlama becerilerinin problem çözme ve kurma becerileri üzerindeki etkisini incelemektir. İki farklı devlet ilkokulundan toplam 105 dördüncü sınıf öğrencisinin katıldığı çalışmada, nicel araştırma yönteminin ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama; Organizasyon Becerileri Ölçeği, Bilgilendirici Metin Okuduğunu Anlama Becerileri Ölçeği ve Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi kullanıldı. Öğrencilerin okuduğunu anlama ve problem çözme-kurma becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemek için basit doğrusal regresyon kullanılmıştır. Analizler sonunda, öğrencilerin organizasyon becerilerinin problem çözme ve kurma becerilerinin önemli bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Ancak okuduğunu anlama becerisinin problem çözme ve kurma becerisinin yordayıcısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Organizasyon Becerileri, Okuduğunu Anlama Becerileri, Problem Çözme ve Kurma Becerileri

The Effect of Organization and Reading Comprehension Skills of Primary School Fourth Grade Students on Mathematical Problem Solving and Posing Skills

Abstract

The aim of this research is to investigate the effects of Elementary School 4th grade students' organization skill and reading comprehension skills on their mathematical problem solving and posing skills. A total of 105 4th grade students from two different public elementary schools participated in the study in which the relational survey model of quantitative research methods was used. To collect data, Organization Skills Scale, Informative Text Reading Comprehension Skills Scale and Problem Solving and Posing Skills Test were used. Simple linear regression was used to determine the relation between students' reading comprehension skills and problem solving and posing skills. The results of the analyses showed that student organization skill was an important predictor of problem solving and posing skills. However it is concluded that the reading comprehension skill is not a predictor of problem solving and posing skills.

Key Words: Organization Skills, Reading Comprehension Skills, Problem Solving and Posing Skills

Atıf İçin / Please Cite As:

Yurtbakan, E. ve Aydoğdu-İskenderoğlu, T (2022). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin organizasyon ve okuduğunu anlama becerilerinin matematiksel problem çözme ve kurma becerilerine etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 958-972.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.01.2022

¹ Bu makale 13-18 Temmuz 2021 tarihinde düzenlenen 2. Maarif Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Öğretmen - Türkiye- Trabzon Faruk Başaran Bilim ve Sanat Merkezi, gamsız6436@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-8811-6320

³ Doç. Dr. - Türkiye- Trabzon Üniversitesi Eğitim Fakültesi, tubaiskenderoglu@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-6282-9100

Giriş

Matematik, insan doğasına ve dūřünce sistemine en uygun bilim dalı olmasının yanında yaşamın tam içinde bulunan bilimlerden biridir (etinkaya ve Soybař, 2018, s. 170). Matematik bilgiyi dūzenlemeyi, analiz etmeyi, yorumlamayı, paylaşmayı, üretmeyi, tahminlerde bulunmayı aynı zamanda da bu dili kullanarak problem çözmeyi içerir (Özsoy, 2005, s. 180). Problem çözmeye; zor ya da sonucu belirsiz olan araştırma, tartışma, dūřünme meselesi olarak tanımlanan problemleri (Akın ve Cancan, 2007, s. 375), çözmek için bireyin geçmiş yaşantılarından öğrendiği kuralları basit biçimde uygulamak yerine, yeni çözümler yolları bularak çözülebilir hale getirme becerisidir (Korkut, 2002, s. 177). Bireylerin gerçek yaşamda bu beceriyi kazanmış olmaları (Albayrak, İpek ve Işık, 2006, s. 2), onların hayatlarında daha başarılı olabilmelerine yardımcı olmaktadır (Gür, 2006, s. 90). Bu nedenle öğrencilere problem çözmeye becerisinin kazandırılmasında öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir (Heppner, Witty ve Dixon, 2004, s. 470). Bunun için öncelikle öğretmenler, gerçek hayat problemlerinden yola çıkarak öğrencilerin öncelikle problemi anlamasını sağlamalıdır (Cai, 2003, s. 719; etinkaya ve Soybař, 2018, s. 192). Çünkü gerçek hayattaki durumlar, öğrencilerin deneyimlerinden elde edilen kelimelerden oluştuğu için öğrencilerin okuduklarını daha anlaşılır hale getirmektedir (Fuchs, Fuchs ve Compton, 2004, s. 17; Juliana, 2018, s. 1). Sonra problemde geçen farklı kelime ve kavramları uygun bir dille öğrencilere anlatarak, öğrenciler okudukları problemi daha iyi anlamalarına yardımcı olabilirler (Akın ve Cancan, 2007, s. 386; Day ve Park, 2005, s. 6). Daha sonra problemin çözümlerini değerlendirmeden, öğrencilere rehberlik yapmalı, problemi kendi başlarına çözmeleri için de zaman vermelidir (Kingsdorf ve Krawec, 2016, s. 2). En sonunda ise öğrencilerini, çözdükleri problemleri yeniden gözden geçirmeleri ve verilen bir problem ifadesinin değişik bir şeklini veya daha kapsamlısını üretmeleri yönünde desteklemelidirler (Tertemiz ve Sulak, 2013, s. 716).

Problem çözmeye becerisi; problemi anlama, plan yapma, planı uygulama ve değerlendirme olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Polya, 1997). Problem çözmeye sürecinin yaratıcılık açısından en üst düzeyi ise problem kurmadır. Çünkü problem kurma, öğrencilerin gerçek potansiyellerini, matematiksel dūřünme yapılarını ve becerilerini ortaya koymayı sağlayan bir süreçtir (Dikkartın-Övez ve ınar, 2018, s. 3). Problem kurma sürecinde öğrenciler; kendi yaşamları ve tecrübeleri ile öğretimi bütünlüştirme fırsatı bulurlar (Chang, 2007, s. 34), niteliksel akıl yürütebilirler ve buna bağlı olarak da problemi kavrama düzeylerini üst düzeye çıkarabilirler (Cankoy ve Darbaz, 2010, s. 21). Bu sayede eleştirel dūřünme becerileri gelişir ve güçlenir, sınıf içi iletişimleri şekillenir (Işık ve Kar, 2012, s. 199), matematik dersine karşı korkuları azalır ve sempatileri artar (Altun, 2001), matematiğe yönelik tutumları da olumlu yönde gelişir (Lavy ve Shriki, 2007, s. 130).

Problem kurma basamağında öğrencilerden herhangi bir koşula bağlı kalmadan (görsel, şekil, kural, sonuç, tablo ve işlem gibi), gerçek hayatla veya serbest bir durumla (hadı problem oluştur gibi) ilgili bilgiler verilerek öğrencinin kendi tecrübelerinden ve bilişüstü becerilerinden faydalanarak yeni problemler üretmeleri beklenmektedir (Ev-imen ve Yıldız, 2017, s. 381). Problem kurma basamağı belirli şartlarda öğrencilerin problem oluşturmasını (yazmasını) içerebileceği gibi hazırda bulunan ve üzerinde çalışılan problemlerin değiştirilerek bunlardan yeni problemler oluşturulmasını da kapsamaktadır (Silver, 1994, s. 19). Problem kurmanın üç farklı türü vardır. Bunlardan birincisi serbest problem kurmadır. Serbest problem kurma türünde, öğrenciye problem kurma konusunda herhangi bir engel konulmaksızın öğrenci olabildiğince özgür bırakılarak, öğrencinin kendine özgü bir problem kurması istenir. İkincisi yarı yapılandırılmış problem kurmadır. Yarı yapılandırılmış problem kurmada; öğrenciye bir resim, bir durum, bir tablo (şekil), bir hikāye veya bir sonuç verilir. Öğrenciden bunlara göre problem üretmesi istenir. Hatta verilen bir probleme eş problem kurmaları da istenebilir. Üçüncüsü yapılandırılmış problem kurmadır. Yapılandırılmış problem kurmada; öğrenciden verilmiş olan probleme yeni veri ilave etmesi, problemde verilenleri ve koşulları değiştirmesi, değişik bir konuya uydurma veya çözümler ile verilenleri ters çevirerek yeni bir problem üretmesi beklenir (Kılıç, 2011, s. 2).

Problem çözmeye karmaşık bir süreçtir ve birçok beceriyi de bir arada bulundurur (Hong, 1995, s. 123). Problem kurma ise basit bir yazma eylemi olarak görülmesine rağmen derin bir süreçtir ve problem çözmeye yardımcıdır (Ev-imen ve Yıldız, 2017, s. 380). Bunun yanı sıra problem kurma öz dūzenleme becerisine sahip bireylerin üst bilişsel stratejiler kullanması halinde daha kolay başarılılabilmektedir (Vula, Avdyli, Berisha, Saęipi ve Elezi, 2017, s. 54). Problem çözmeye ve kurmada bireylere kolaylık sağlayan farklı beceriler bulunmaktadır. Bunlardan biri yüksek seviyeli bilişsel işlemleri kapsayan yönetim işlemlerinin (Arffa, 2007, s. 969) atısı altında bulunan ve günlük yaşamımızdaki performansımızı geliştirme gibi bir amacı olan organizasyon becerileridir (Rosenblum, Aloni ve Josman, 2010, s. 502).

Organizasyon becerileri, günlük performansın gelişmesinde önemli etkiye sahip olan yönetimsel beceriyi oluşturan parçalardan biridir (Rosenblum, Aloni ve Josman, 2010, s. 502). Öğrencilerin yönetimsel işlem becerileri; akıl yürütme ve problem çözme gibi yüksek seviyeli bilişsel işlevlerden oluşmaktadır (Arffa, 2007, s. 969). Amaçlı, organize, stratejik ve düzenlenmiş bireysel eylemlere öncülük eden yönetim işlem becerileri (Ylvisaker ve Feeney, 2002, s. 51), bilişsel işlemlerle bütünleşip, düzenlenebilir (Rosenblum, Aloni ve Josman, 2010, s. 502). Okulun ilk yıllarında matematik performansı ile istikrarlı bir kalıcılık ilişkisi kuran yönetimsel işlem becerileri (Mazzocco ve Kover, 2007, s. 20), matematik becerilerinin erken gelişiminin öngörücüsüdür (Bull, Espy ve Wiebe, 2008, s. 273; Friso-van den Bos, van der Ven, Kroesbergen ve van Luit, 2013, s. 29). Yönetim işlem becerilerinin bir parçası olan organizasyon becerileri; eşyaların fazla çaba harcamadan bulunabilecek yere konulması gibi kısıtlı süreler içinde yapılması gereken eylemleri planlama ve düzenleme yeteneğidir (Lifshitz, Josman ve Tirosh, 2012, s. 66). Organizasyon becerileri; çocukların oyun ve akranlarıyla sosyal paylaşımı; dengeleme, topla oynama, çizme, makasla kesme gibi iyi motor becerileri ve çeşitli akademik becerileri için gereklidir (Rosenblum, 2015, s. 203). Organizasyon becerileri doğru zamanda başlayıp, doğru sıklıkta sergilendiğinde, bireyin günlük işlerini zamanında tamamlayabilmesini ve daha verimli olabilmesini sağlamaktadır (Zentall, Harper ve Stormont-Spurgin, 1993, s. 116). Günlük yaşam için gerekli olan ve geliştirilebilen organizasyon becerileri, çocuklarda sürekli görev odaklı beceri eğitimi verilmesi halinde daha da gelişmektedir (Farhat vd., 2016, s. 19). Bu sayede öğrenciler daha başarılı olabilmektedirler (Kallison, 1986).

Alanyazına bakıldığında, organizasyon becerilerinin sadece Türkçe dersi öğrenme alanlarından yazma performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir (Rosenblum, 2015, s. 201; Rosenblum, Aloni ve Josman, 2010, s. 502; Yıldız ve Yekeler, 2017, s. 99). Ancak matematik dersinin öğrenme alanları içerisinde bulunan problem çözme ve kurmaya yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysaki organizasyon becerilerinin de içinde olduğu yönetimsel becerilerinin matematik dersinde etkili bir beceri olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur (Mazzocco ve Kover, 2007, s. 18; Passolunghi ve Siegel, 2004, s. 348). Ayrıca matematik öğretim programında öğrencilere kazandırılması gereken beceriler arasında yer alan problem çözme becerisi üzerinde; öğrencilerin yaratıcılıklarının (Sıdar, 2011), özyeterliklerinin (Özyıldırım- Gümüş, 2015, s. 34), matematik başarılarının (Özsoy, 2005, s. 179), sınıf içindeki uyumlarının (Jögi ve Kikas, 2016, s. 165), ekonomik yetersizliklerinin (Garner, Watson, Ragers ve Head, 2017), görev odaklı benlik kavramlarının (Cai, Viljaranta ve Georgiou, 2018, s. 51), problemi grafiklerle çizmelerinin (Morin, Watson, Hesten ve Raver, 2017, s. 91), öz düzenleme ve üstbilişsel stratejileri kullanmalarının ne kadar etkili olduğu araştırılmıştır (Vula, Avdyli, Berisha, Saqipi ve Elezi, 2017, s. 49). Fakat problemin doğru çözüme ulaşmasına yardımcı olan bilişsel süreçlerin, doğru yönetilmesinde gerekli olan organizasyon becerilerinin, problem çözme üzerinde etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Problem kurmaya yönelik ise; öğrencilerin problem kurma becerileri (Arıkan ve Ünal, 2013, s. 305; Çetinkaya ve Soybaş, 2018, s. 169), öğretmenlerin problem kurmaya yönelik görüşleri (Aydoğdu-İskenderoğlu ve Güneş, 2016, s. 46; Işık ve Kar, 2012, s. 199; Lavy ve Shriki, 2007, s. 129; Silver, 1994, s. 19; Tertemiz ve Sulak, 2013, s. 713), etkileşimli okumanın problem kurmadaki önemi (Yurtbakan ve Aydoğdu-İskenderoğlu, 2020, s. 348) ve programda problem kurmanın yeri incelenmiştir (Kılıç, 2011, s. 54). Fakat hem problem çözme ve hem de kurmaya yönelik birbirleri arasındaki ilişkinin dışında (Pargulski ve Reynolds, 2017, s. 272; Semizoğlu, 2013) iki beceriyi aynı çalışmada ele alan bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra hem organizasyon becerilerinin matematik üzerindeki etkisini inceleyen hem de ilkökul düzeyinde matematik alanında yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Kılıçkaya ve Toptaş, 2017, s. 20). Bu nedenle bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin; organizasyon ve okuduğunu anlama becerilerinin problem çözme ve kurma becerileri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaç altında şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerin organizasyon becerileri, okuduğunu anlama becerileri, problem çözme ve kurma becerileri nasıldır?
2. Organizasyon becerileri problem çözme ve kurma becerilerinin yordayıcısı mıdır?
3. Okuduğunu anlama becerisi problem çözme ve kurma becerisinin yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Çalışma ilişkisel tarama modelinde yapılmış betimsel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha çok sayıda değişken arasındaki değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2007). Bu çalışmada da organizasyon ve okuduğunu anlama becerilerinin ilkökul

dördüncü sınıf öğrencilerinin problem çöze ve kurma becerileri ile ilişkisini incelemek amaçlandığı için ilişkisel tarama modeline başvurulmuştur.

Evren - Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu, Trabzon ili Maça ilçesinde iki farklı ilkokulda öğrenim görmekte olan toplam 105 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin belirlenmesinde, çalışmanın amacına bağlı olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinden uygun durum örneklemesinden faydalanılmıştır. Bu örneklem türünün seçilmesindeki amaç, araştırmaya hız kazandırmaktır. Bunun için kolay ulaşılabilecek okullardaki öğrenciler seçilmiş ve okullarda öğrenim görmekte olan tüm dördüncü sınıf öğrencileri araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin 43'ü (% 41) kız, 62'si (% 59) erkektir. Öğrencilerin 96'sı (%91.4) "A", 9'u (%8.6) "B" okulunda olmak üzere 7 tane farklı 4. sınıfta öğrenim görmektedir. Öğrencilerin birinci dönem karnelerindeki matematik notlarına bakıldığında; 51'inin (%48.6) notunun "5", 21'inin (%20) "4", 12'sinin (%11.4) "3", 11'inin (%10.5) "1", 10'unun (%9.5) ise karne notunun "2" olduğu görülmektedir. Öğrencilerin 77'si (%73.3) ilçede, geri kalan 28'i (%26.7) ise köyde yaşamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmadaki veriler, 2018-19 eğitim-öğretim yılının mayıs ayının 3. haftasında öğrenci ailelerinin yazılı izinleri alındıktan sonra toplanmıştır. Çalışmada öncelikle öğrencilerin organizasyon becerilerini belirlemek için sınıf öğretmenleri tarafından "Organizasyon Becerileri Değerlendirme Ölçeği" doldurulmuştur. Sonra öğrencilerin Türkçe dersinde okuduğunu anlama becerilerini ölçmek için, "Bilgilendirici Metin Okuduğunu Anlama Başarı Testi" uygulanmıştır. En sonunda ise öğrencilerin matematik dersindeki problem çöze ve kurma beceri düzeylerini belirlemek için iki becerinin birlikte ölçüldüğu "Problem Çöze ve Kurma Beceri Testi" kullanılmıştır. Veri toplamak için kullanılan üç ölçekle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

Organizasyon Becerileri Değerlendirme Ölçeği: Gözlenen değişken olarak ele alınan organizasyon becerilerini ölçmek için Lifshitz ve Josman (2006) tarafından geliştirilen "Organizasyon Becerilerini Değerlendirme Ölçeği" kullanılmıştır. Asıl formu İbranice olan ölçeğin İngilizceye dönüştürülmesi için Yıldız ve Yekeler (2017), Dr. Lifshitz ve çalışma arkadaşlarından oluşan bir ekipten yardım istemişler ve sonrasında İngilizceye çevrilen formu Türkçeye uyarlamışlardır. Öğretmenler için hazırlanan tek boyutlu, 21 maddelik formdaki puan değerleri; her zaman (3), genellikle (2), nadiren (1) ve hiçbir zaman (0) şeklindedir (Yıldız ve Yekeler, 2017, s. 102). Öğretmenler tarafından her bir öğrenci adına doldurulan formdan alınabilecek en yüksek puan 63, en düşük puan 0'dır. Yıldız ve Yekeler (2017) tarafından uyarlaması yapılan ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için verilere açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Verilerin açımlayıcı faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Sphericity testi ile incelenmiştir (KMO=.93, Bartlett test $\chi^2=2747.657$, $sd=210$, $p < .05$). Araştırmacı tarafından ise, ölçeğin iç tutarlık kat sayısı (Cronbach's Alpha) .974 olarak bulunmuştur. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçekte; "Çocuk düşüncelerini yazıya mantıklı bir sırayla aktarabilir, çocuk ders boyunca zamanını verimli şekilde kullanabilir, çocuk sınıf çalışmalarını zamanında tamamlayabilir, çocuk farklı görevler arasındaki geçişi yapabilir (tahtadan kopyalama, çalışma sayfası, cetvel kullanma, vb.)" gibi maddeler yer almaktadır.

Bilgilendirici Metin Okuduğunu Anlama Başarı Testi: Badger ve Thomas (1992) okuduğunu anlamının değerlendirilmesinde açık uçlu sorulardan yararlanmanın oldukça etkili olduğunu belirtmiştir. Bir metnin anlaşılma durumunu ölçmek için en iyi yol metnin içeriğine ilişkin sorular sormaktır. Genel olarak 10 açık uçlu soru sorulmaktadır (Güneş, 2009, s. 36-37). Bu araştırmada öğrencilerin okuduğunu anlama başarılarını ölçmek için "Yeni bir ilaç nasıl geliştirilir?" bilgilendirici metni seçilmiş ve bu metne yönelik Kocaarslan, (2015) tarafından hazırlanmış 10 açık uçlu soruyu, öğrencilerin metni okuduktan sonra cevaplamaları beklenmiştir. Kocaarslan, (2015) tarafından yapılan bilgilendirici metin için hazırlanan soruların kapsam geçerlilik oranı (KGO) değerinin 0.75 ile 1.00 arasında değiştiği ve Kapsam Geçerlik İndeksi'nin (KGI) 0.92 olduğu görülmüş ve bu değerin "Okuduğunu Anlama Testi"nin bilgilendirici metin için hazırlanan soru maddelerinin kapsam geçerliliğini sağladığı ifade edilmiştir.

Problem Çöze ve Kurma Becerileri Testi: Araştırmacılar tarafından hazırlanan "Problem çöze ve kurma beceri Testi"nde; öğrencilerin kişisel bilgilerini belirlemek amacıyla hazırlanmış bir form ile problem çöze ve kurma becerilerini ölçmeye yönelik hazırlanmış 8 tane açık uçlu soru bulunmaktadır. Kişisel bilgi formunda katılımcıları tanımaya yönelik cinsiyet, öğrenimine devam ettiği okul, yaşadığı yer ve birinci dönemki matematik karne notlarının sorulduğu sorular bulunmaktadır. Problem çöze ve kurma

sorularından 4 tanesi öğrencilerin problem çözme ve 4 tanesi de problem kurma becerilerini belirlemeye yönelik hazırlanmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan “Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi” geliştirilirken öncelikle 7 sınıf öğretmeninin matematik dersinde hangi konuları işledikleri öğrenilmiş ve açık uçlu beceri testi de bu konuları içerecek doğrultuda hazırlanmıştır. Daha sonra hazırlanan testin uygunluğu konusunda öğretmenlerin görüşleri alınmış ve ardından da 2 alan uzmanının düşünceleri alınmıştır. Öğretmen ve alan uzmanlarının düşünceleri ışığında gerekli düzeltmeler yapılmış ve teste son hali verilmiştir. “Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi”nin ilk dört problemi; sayılar, sıvıları ölçme, zamanı ölçme, aynı soruda yer alan uzunluk ve kesirlerde problem çözme kazanımlarına yönelik hazırlanmıştır. Problem kurmaya yönelik olarak da öğrencilere; sayı (yaş, nesne) ve tartma konularını içeren 3 tane yarı yapılandırılmış durum ve uzunluk konusu ile ilgili yapılandırılmış 1 durum olmak üzere toplam 4 durum verilmiştir ve durumlara uygun problem kurmaları istenmiştir.

Birinci Durumda; temel bileşenin tam olmadığı, veri ve bilgilerin içinde bulunduğu matematiksel durumlar verilmiş ve bunlardan yararlanarak problem kurmaları beklenmiştir. Durum öğrencilere aşağıdaki biçimde verilmiştir.

Altta verilen duruma yönelik bir problem oluşturunuz.

“Güler’ in babası 48 yaşında, annesinin yaşı ise babasından 9 yaş küçüktür. Güler’ in yaşı ise babasının yaşının çeyreğinden 5 fazladır.”

İkinci Durum’da; sayı ve işlemler verilerek, öğrencilerden verilenlere uygun problemler kurmaları beklenmiştir. Bu durum alttaki şekilde öğrencilere sunulmuştur.

“16 raf, 128 ve 246 kitap sayıları ile toplama, çarpma işlemleri gerektiren çözülebilecek bir problem oluşturunuz.”

Üçüncü Durum’da; öğrencilere matematiksel eşitlikler verilmiş ve öğrencilerden bunları kullanarak çözebilecekleri problemler oluşturmaları istenmiştir. Öğrencilerden bu duruma yönelik;

“ $64 \times 4 = 256$ kg $256 \div 8 = 32$ kg eşitliklerini kullanarak çözülebilen bir problem kurunuz.”

İçeriği ile problem kurmaları istenmiştir.

Dördüncü Durum’da; verilen kapalı uçlu olmayan problem ifadesinin üzerinde değişiklikler yaparak, onun bir çeşit benzeri olan bir problemin üretilmesi istenmiştir. Bu durum öğrencilere,

Altta verilen problem üzerinde değişiklikler yaparak yeni bir problem türetiniz.

“Aşağıdaki önerilerden hangisinde Ahmet daha az adım atmıştır işlem yaparak belirleyiniz.”

Önerme 1. Ahmet bulunduğu noktadan 25 metre uzaktaki direğe 5 adım ileri, 2 adım geri atarak ilerliyor. Ahmet direğe vardığında attığı adım sayısı kaçtır? (Not: Her adımın 1 metre uzunlukta olduğu varsayılmıştır.)

Önerme 2. Ahmet bulunduğu noktadan 20 metre uzaktaki potaya 3 adım ileri 1 adım geri giderek ilerliyor. Ahmet potaya vardığında kaç adım atmış olur? (Not: Her adımın 1 metre uzunlukta olduğu varsayılmıştır.)” şeklinde verilmiştir.

Verilerin Analizi

Organizasyon ve okuduğunu anlama becerilerinin ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin problem çözme ve kurma becerisi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada; araştırmacılar, Mayıs ayının ilk haftası 2 farklı okulda görev yapmakta olan toplam 7 öğretmen (A=6, B=1) ile görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve öğretmenlerden sınıflarındaki öğrenciler için organizasyon becerileri değerlendirme formunu doldurmaları talep edilmiştir. Öğretmenlere ölçek ile ilgili bilgi verildikten sonra öğrencilerini nasıl değerlendirmeleri gerektiği hususunda kılavuzluk etmişlerdir. Ölçeğin her öğrenci için ayrı ayrı doldurulacak olmasının zaman alıcı bir işlem olması nedeni ile öğretmenlere bir hafta süre verilmiş ve öğretmenlerden bu sürede ölçekleri doldurmaları istenmiştir. Öğrencilerin organizasyon becerileri belirlendikten sonraki haftada öğretmenlerin uygun gördüğü bir ders saatinde okuduğunu anlama başarı testlerini uygulama basamağına geçilmiştir. Öğretmenlere okuduğunu anlama başarı testi hakkında bilgi verildikten sonra öğrencilere bilgilendirici metin okuduğunu anlama başarı testi bir ders saatinde uygulanmıştır. Öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri ölçüldükten sonraki hafta da matematik problem çözme ve kurma becerilerini ölçmek üzere hazırlanan “Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi” uygulanmak üzere öğretmenlere verilmiştir. Bu test öğretmenler tarafından bir

ders saatinde uygulanmıştır. Bu anlamda araştırmada öğrencilerin organizasyon, okuduğunu anlama, problem çözüme ve kurma becerilerini ölçmek için kullanılan ölçek ve testler, birbirini takip eden farklı haftalarda uygulanmış ve tüm veriler toplam 3 haftada toplanmıştır.

Araştırmadaki verilerin istatistiksel analizi SPSS 21.0 paket program aracılığıyla yapılmıştır. Öğretmenlerinin öğrencileri adına doldurdıkları “Organizasyon Becerileri Değerlendirme Ölçeği”nden, öğrencilerin “Bilgilendirici Metin Okuduğunu Anlama Başarı Testi”nden ve kazanımlara yönelik hazırlanan “Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi”nden elde edilen veriler, frekans ve yüzde olarak gösterilmiştir.

Organizasyon becerilerinin matematik problem çözüme ve kurma başarı puanını yordama düzeyini belirlemek amacıyla ise “Basit Doğrusal Regresyon Analizi” yapılmıştır. Basit Doğrusal Regresyon Analizi yapılmadan önce organizasyon beceri puanlarının normal dağılım durumları incelenmiş ve organizasyon beceri puanlarının (çarpıklık=-1.297, basıklık=.546) normal dağılım gösterdiği tespit edildikten sonra problem çözüme ve kurma becerisi ile ilişkisini belirleyebilmek için (ANOVA sonucunun $p < .05$ çıkmasıyla birlikte) basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Öğrencilerin okuduğunu anlama başarı testindeki soruların her birine tamamen doğru cevap verdiklerinde “2”, sorunun yarısını doğru cevapladıklarında “1” ve yanlış, boş veya alakasız cevaplarına “0” puan verilmiştir. Toplam 10 soru bulunan testteki tüm soruları öğrenciler doğru cevaplamaları halinde “20”, yanlış cevaplamaları halinde “0” puan alabilmektedirler. Öğrencilerin testin her bir sorusuna verdiği cevaplar; doğru, kısmen doğru ve yanlış olarak değerlendirilmiş, frekans ve yüzde olarak tabloda gösterilmiştir. Öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinin matematik problem çözüme ve kurma başarı puanını yordama düzeyini belirlemek amacıyla yine “Basit Doğrusal Regresyon Analizi” yapılmıştır. Analiz yapılmadan önce okuduğunu anlama beceri puanlarının normal dağılım durumlarına bakılmış ve okuduğunu anlama beceri puanlarının (çarpıklık=-.155, basıklık=-.892) normal dağılım gösterdiği tespit edildikten sonra problem çözüme ve kurma becerisi ile ilişkisini belirleyebilmek için (ANOVA sonucunun $p < .05$ çıkmasıyla birlikte) basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

“Matematik Problem Çözme ve Kurma becerileri Testi”nde bulunan problem çözüme kısmındaki açık uçlu sorulara öğrencilerin verdikleri cevaplar araştırmacıardan birisi tarafından puanlanmıştır. Doğru cevaplara (2), kısmen doğru cevaplara (problemin çözümünün yarısının gerçekteştiği görülen cevaplar) “1”, yanlış cevaplara (alakasız cevaplar ve hiç işlem yapılmayanlar) “0” puan verilmiştir. Daha sonra öğrencilerin verdikleri cevaplar diğer araştırmacı tarafından değerlendirilmiş ve her iki araştırmacının puanları karşılaştırılmıştır. “Matematik Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi”nin, problem çözüme kısmının değerlendirilmesinde iki cevaplamadaki puanların güvenilirliği; ortak sonuçların, ortak sonuçlarla uymayan sonuçların toplamına bölünüp, yüz ile çarpılması sonucu ile elde edilen güvenilirlik hesaplama formülü ile hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994, s. 64). Bu hesaplama sonucu iki araştırmacı arasındaki uyumun %100 olduğu ortaya çıkmıştır. Problem kurma sorularında, öğrencilerden hem problem kurmaları hem de kurdukları problemi çözmeleri beklenmiştir. Problemi çözmelerinin istenmesinin amacı, öğrencilerin hatasız problem kurmalarını sağlamaktır. Çünkü öğrenciler problemi kurduktan sonra çözüm aşamasına geçtiklerinde, problemi çözmek için kurdukları problemi tekrar okuyup gözden geçirmeleri gerekecek ve bu sayede de problemin eksik yerlerini görmeleri sağlanacaktır. Kurulan problem ve çözümü arasında tutarsızlık olması halinde öğrencilerin tam puan almaları engellenmiş olacaktır. Bu nedenle “Matematik Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi”nin problem kurma kısmında öğrencilerin istenen problemi kurabilmesine “1”, hem problemi kurup hem de kısmen çözebilmesine (çözümün yarısının gerçekteştirilmesi) “1+1”, problemi kurabildiği gibi doğru çözüme (1+2) puan verilmiştir. Öğrencilerin problem kuramamasına (hiç problem yazılmaması ya da verilen sayıların kullanılmasına rağmen problem belirtmeyen cevaplar) “0” puan verilmiştir. Başarılı problem kurabilenler (BPK), kurulan problemi doğru çözenler (DÇ), kısmen doğru çözenler (KDÇ), yanlış çözenler (YÇ), yanlış problem kuranlar (YPK) araştırmanın gerekli yerlerinde kısaltmaları ile gösterilmiştir. “Matematik Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi”nin problem kurma becerisinin değerlendirilmesinde iki cevaplamadaki puanların güvenilirliği yine Miles ve Huberman’a göre (1994) (Güvenirlik Katsayısı=Görüş Birliği Sayısı/(Görüş Birliği Sayısı+Görüş Ayrılığı Sayısı) formülü kullanılarak yapılmış ve iki araştırmacı arasındaki uyumun %95 olduğu görülmüştür. Uyum sağlanamayan durumlarda tartışılarak ortak karara varılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde; öğrencilerin organizasyon becerilerinin, okuduğunu anlama becerilerinin, problem çözme ve kurma becerilerinin betimsel analizine yer verilmiştir. Bunun yanında bu bölümde; öğrencilerin organizasyon becerilerinin ve okuduğunu anlama becerilerinin, problem çözme ve kurma becerileri üzerindeki etkisini ortaya koyan analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde; öğretmenlerin, öğrencilerinin sahip olduğu organizasyon becerilerini belirlemeye yönelik doldurdıkları formdan, öğrencilerin kendilerine yönelik hazırlanan bilgilendirici okuma metni sorularına, problem çözme ve kurma başarı testine verdikleri cevaplardan elde edilen veriler frekans (f) ve yüzde (%) olarak gösterilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 1’de öğrencilerin organizasyon becerilerinin betimsel analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin Organizasyon Becerilerinin Betimsel Analizi

Sorular	Hiçbir zaman (1)		Nadiren (2)		Genellikle (3)		Her zaman (4)	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Soru 1	0	0	5	4.8	27	25.7	73	69.5
Soru 2	0	0	4	3.8	28	26.7	73	69.5
Soru 3	0	0	3	2.9	28	26.7	74	70.5
Soru 4	0	0	7	6.7	21	20.0	77	73.3
Soru 5	1	1.0	2	1.9	26	24.8	76	72.4
Soru 6	1	1.0	13	12.4	24	22.9	67	63.8
Soru 7	0	0	13	12.4	21	20.0	71	67.6
Soru 8	2	1.9	9	8.6	24	22.9	70	66.7
Soru 9	2	1.9	11	10.5	18	17.1	74	70.5
Soru 10	0	0	13	12.4	11	10.5	81	77.1
Soru 11	2	1.9	15	14.3	16	15.2	72	68.6
Soru 12	1	1.0	10	9.6	21	20.0	73	69.5
Soru 13	0	0	3	2.9	11	10.5	91	86.7
Soru 14	1	1.0	1	1.0	15	14.3	88	83.8
Soru 15	0	0	13	12.4	21	20.0	71	67.6
Soru 16	0	0	6	5.7	27	25.7	72	68.6
Soru 17	1	1.0	3	2.9	23	21.9	78	74.3
Soru 18	0	0	19	18.1	23	21.9	63	61.00
Soru 19	2	1.9	11	10.5	26	24.8	66	62.9
Soru 20	0	0	4	3.8	18	17.1	83	79.0
Soru 21	1	1.0	2	1.9	17	16.2	85	81.0
Toplam	14	0.63	167	7.57	446	20.22	1578	71.56

Öğrencilerin organizasyon becerilerini değerlendirmek için geliştirilen 4’lü likert tipi ölçekte toplam 21 beceri bulunmaktadır. Öğretmenler tarafından doldurulan ölçekte; öğretmenler, öğrencilerin neredeyse dörtte üçüne yakınının (%71.56) organizasyon becerileri başlığı altında bulunan becerileri her zaman yapabildiklerini, %20.22’sinin genellikle yapabildiklerini, %7.57’sinin nadiren yapabildiklerini, %0.63’ünün ise hiçbir zaman yapamadıklarını belirten seçeneği işaretlemişlerdir (bkz. Tablo 1.).

Öğrencilerin “Bilgilendirici Metin Okuduğunu Anlama Başarı Testi”nin her bir sorusuna kaç öğrencinin doğru, kısmen doğru ve yanlış cevap verdiği frekans ve yüzde olarak aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Başarı Testi Betimsel Analizi

Sorular	Doğru Cevap (2)		Kısmen Doğru Cevap (1)		Yanlış Cevap (0)	
	f	%	f	%	f	%
Soru 1	96	91.4	8	7.6	1	1.0
Soru 2	71	67.6	11	10.5	23	21.9
Soru 3	18	17.1	51	48.6	36	34.3
Soru 4	41	39.0	5	4.8	59	56.2
Soru 5	37	35.2	48	45.7	20	19.0
Soru 6	66	62.9	15	14.3	24	22.9
Soru 7	39	37.1	10	9.5	56	53.3
Soru 8	23	21.9	48	45.7	34	32.4
Soru 9	86	81.9	4	3.8	15	1.3
Soru 10	89	84.8	12	11.4	4	3.8
Toplam	566	53.90	212	20.19	272	25.90

Tablo 2’de de görüldüğü üzere on sorudan oluşan başarı testine öğrencilerin yarısından fazlası (%53.90) doğru, dörtte birinden biraz fazlası (%25.90) yanlış, %20.19’u da kısmen doğru cevap vermiştir. Elde edilen verilerden öğrencilerin okuduklarının yarısını anladıkları ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin “Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi”nde yer alan dört tane problem çözme sorusuna verdikleri cevaplar frekans ve yüzde olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Problem Çözme Becerilerinin Betimsel Analizi

Sorular	Doğru Cevap		Kısmen Doğru Cevap		Yanlış Cevap	
	f	%	f	%	f	%
Soru 1	52	49.5	17	16.2	36	34.3
Soru 2	28	26.7	9	8.6	68	64.8
Soru 3	37	35.2	31	29.5	37	35.2
Soru 4	52	49.5	1	1.0	52	49.5
Toplam	169	40.23	58	13,80	193	45.95

Öğrencilerin “Matematik Problem Çözme ve Kurma Beceri Testi”nde bulunan ilk dört problemden birincisi sıvıları ölçme kazanımına yönelik hazırlanmıştır. Ölçekte yer alan “*Temel her biri 25 litre fındıkyığı alan 32 tane teneke kutuyu doldurduktan sonra 18 litre fındıkyığı artırıyor. Temel’in kaç litre fındık yağı vardır?*” problemine öğrencilerin neredeyse yarısına yakını (%49.5) doğru cevap verebilirken %34.3’ü yanlış cevap vermiştir. Aynı problemde öğrencilerin %16.2’sinin ise iki işlem gerektiren problemin sadece bir işlem gerektiren ilk kısmına cevap verdiği görülmektedir (bkz. Tablo 3). Öğrencilerin problem çözme becerilerini belirlemeye yönelik hazırlanan 2. problem zamanı ölçmeye yöneliktir. Bu problem “*Fadime sabah 08,30’da okula gidiyor ve öğleden sonra 2,30’da geliyor, Gününün 2 saatinde de oyun oynayan Fadime, bir gün içinde okul ve oyuna ne kadar zaman ayırmaktadır?*” şeklindedir. Öğrencilerin %64,8’i bu problemi yanlış çözerken, %26,7’si doğru çözmüştür. Uzunluk ve kesirler konusundaki problem çözme kazanımlarına yönelik hazırlanmış 3. problem “*Dursun evi ile okul arasındaki 1050 metrelik yolun $\frac{2}{7}$ ’sini bisiklet, $\frac{4}{7}$ ’ünü otobüs ile geriye kalamını ise yürüyerek gidiyor. Dursun kaç metre yol yürümektedir?*” biçimindedir. Bu probleme öğrencilerin %35.2’si doğru ve %35.2’si de yanlış cevap vermiştir. “*Dört basamaklı rakamları farklı en küçük sayının 3’e bölümünün 174 eksiği kaçtır?*” problemi sayılarla ilgilidir. Problem çözme kazanımına yönelik hazırlanmış 4. problemde öğrencilerin %49.5’i doğru ve %49.5’i de yanlış cevap vermiştir. Elde edilen verilerden öğrencilerin problem çözme konusunda yeteri kadar başarılı olamadıkları ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin “Problem Çözme ve Kurma Becerileri Testi”nde problem kurmaları için serbest, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmış ifadeleri probleme çevirebilme durumları incelenmiş ve aşağıda yer alan Tablo 4’de öğrencilerin cevapları frekans ve yüzde olarak gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Problem Kurma Becerilerinin Betimsel Analizi

Sorular	BPK-DC		BPK-KDC		BPK-YÇ		YPK-YPÇ	
	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Durum	46	43.80	11	10.5	11	10.5	37	35.2
2. Durum	12	11.4	1	0.9	4	3.8	88	83.8
3. Durum	27	25.7	0	0	4	3.8	74	70.5
4. Durum	0	0	4	3.8	19	18.1	82	78.1
Toplam	85	20.23	16	3.80	38	9.04	281	66.90

Tablo 4’e bakıldığında problem kurma becerilerini ölçmek için geliştirilen testte bulunan birinci duruma öğrencilerin %43.80’inin hem problem kurabildiği ve hem de kurduğu problemleri çözebildiği (BPK-DC) görülmektedir. Öğrencilerin %10.5’i problem kurabilirken kurduğu problemi kısmen doğru çözebilmiştir (BPK-KDC). Diğer %10.5’i ise problem kurabilirken kurduğu problemi çözememiştir (BPK-YÇ). Öğrencilerin geri kalan %35.2’si de problem kuramamıştır (YPK-YÇ). Problem kurma becerisine yönelik hazırlanmış ikinci durumda öğrencilerin %83.8’i problem kuramamış (YPK-YÇ), %11.4’ü problem kurabildiği gibi kurduğu problemi çözebilmiş (BPK-DC), %3.8’i problem kurabilmiş ancak kurduğu problemi çözememiştir (BPK-YÇ). Öğrencilerin %70.5’i üçüncü duruma uygun problem kuramamışken (YPK-YÇ), sadece %25.7’si problem kurup kurduğu problemi çözebilmiştir (BPK-DC). Ayrıca öğrencilerin %78.1’i dördüncü duruma uygun problem kuramamış (YPK-YÇ), %18,1’i problem kurabilmiş ancak kurduğu problemi çözememiştir (BPK-YÇ). Öğrencilerin %3.8’i ise problem kurabilmiş ve kurduğu problemi de kısmen çözebilmiştir (BPK-KDC). Elde edilen verilerden öğrencilerin problem kurmada yeteri kadar başarılı olamadıkları anlaşılmaktadır.

Araştırmanın bu kısmında öğrencilerin organizasyon becerilerinin, problem çözme ve kurma becerileri üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiş ve Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Organizasyon Becerilerinin, Problem Çözme ve Kurma Becerilerini Yordamasına Yönelik Basit Regresyon Analiz Sonuçları

Modeller	Değişkenler	B	SD	β	T	p
Model 1	Sabit (Constant)	-.640	.290		-2.209	.029
	Organizasyon Becerileri	.603	.108	.481	5.570	.000
R=.481, R²=.231, F=31.025, p<.05						
Modeller	Değişkenler	B	SD	β	T	p
Model 1	Sabit (Constant)	-.401	.309		-2.049	.043
	Organizasyon Becerileri	.357	.116	.419	4.666	.00
R=.419, R²=.176, F=21.768, p < .05						

Tablo 5'e göre, öğrencilerin organizasyon becerileri ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.481$, $R^2=0.231$, $p<.05$). Katılımcıların organizasyon becerilerinin, problem çözme becerilerinin yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin organizasyon becerileri ile problem kurma becerileri arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir ($r=0.419$, $R^2=0.176$, $p<.05$). Öğrencilerin organizasyon becerilerinin, problem kurma becerilerinde anlamlı yordama gücüne sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Analiz sonucunda organizasyon becerileri ile problem çözme ($r=.48$, $p<.05$) ve problem kurma becerileri ($r=.41$, $p<.05$) arasında doğrusal ilişki olduğu belirlenmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 6'da ise okuduğunu anlama başarı puanlarının öğrencilerin problem çözme ve kurma becerilerini yordamasına yönelik basit regresyon analiz sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerilerinin, Problem Çözme ve Kurma Becerilerini Yordamasına Yönelik Basit Regresyon Analiz Sonuçları

Modeller	Değişkenler	B	SD	β	T	p
Model 1	Sabit (Constant)	-.007	.189		-0.36	.972
	Okuduğunu Anlama Becerileri	.741	.140	.462	5.285	.000
R=.462, R²=.213, F=27.929, p > .05						
Modeller	Değişkenler	B	SD	β	T	p
Model 1	Sabit (Constant)	-.158	.128		-1.239	.218
	Okuduğunu Anlama Becerileri	.544	.195	.491	5.715	.00
R=.491, R²=.241, F=32.656, p > .05						

Tablo 6'da görüldüğü üzere öğrencilerin okuduğunu anlama başarıları ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=0.462$, $R^2=0.213$, $p>.05$). Diğer bir ifadeyle öğrencilerin okuduğunu anlama başarılarının, problem çözme becerilerinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı görülmektedir. Benzer biçimde öğrencilerin okuduğunu anlama başarıları ile problem kurma becerileri arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=0.491$, $R^2=0.41$, $p>.05$). Katılımcıların okuduğunu anlama başarılarının, problem kurma becerilerinin yordayıcısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda okuduğunu anlama becerileri ile problem çözme ($r=.46$, $p>.05$) ve problem kurma becerileri ($r=.49$, $p>.05$) arasında da doğrusal ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin organizasyon ve okuduğunu anlama becerilerinin problem çözme ve kurma becerileri üzerindeki etkisini incelemek amaçlı yapılan çalışmada; öğrencilerin dörtte üçünün organizasyon becerilerine sahip olduğu, okuduğunu anlama sorularının yarısından fazlasını doğru cevapladıkları, fakat problem çözme ve kurma konusunda yeterince başarılı olamadıkları görülmüştür. Bunun yanında; öğrencilerin organizasyon becerilerinin problem çözme ve kurma becerilerinin yordayıcısı olduğu tespit edilirken, okuduğunu anlama becerilerinin problem çözme ve kurma becerilerinin yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir.

Literatür incelendiğinde, doğrudan organizasyon becerilerini ölçen çalışmalara rastlanmamış, yazma becerisi ile ilişkisi araştırılan çalışmalarda da öğrencilerin organizasyon becerilerine yer verilmediği görülmüştür (Rosenblum, 2015, s. 201; Rosenblum, Aloni, ve Josman, 2010, s. 502; Yıldız ve Yekeler, 2017, s. 99). Bu çalışmada ise öğretmenler, öğrencilerinin neredeyse dörtte üçüne yakınının organizasyon becerilerine sahip olduğunu belirtmiştir. Günlük yaşam için gerekli olan organizasyon becerilerinin çocuklara kazandırılabilmesi için doğru zamanda başlanması, görev odaklı beceri eğitimi verilmesi halinde geliştirilebilir ve bu sayede çocuklar günlük işlerini zamanında tamamlayabilir ve daha verimli olabilirler ve

bu becerileri geliştirebilir (Farhat ve diğerleri, 2016, s. 19; Zentall, Harper ve Stormont-Spurgin, 1993, s. 116). Eğitim dőzeyi artan ailelerin, çocuk gelişim kitapları okumaları, sosyal medya aracılığı ile çocuk gelişim uzmanlarını takip etmeleri; çocuklarının doğumundan itibaren bilişsel, sosyal, duyuşsal gelişimlerine yönelik aktiviteler yaptıkları görölmektedir. Bunun yanında ailelerin çocuklarını erken yaşlarda kreş ve okullara gőndermesi sayesinde okullardaki őđretmenlerin çocukların dőzenli ve sorumluluk sahibi olabilmeleri için ödevler vermesi çocukların organizasyon becerilerinin gelişmesine destek olmuş olabilir.

Araştırmada őđrencilerin okudukları bilgilendirici metnin yarısını anladıkları ortaya çıkmıştır. Ancak yapılan birçok araştırmada bilgilendirici metinleri őđrencilerin anlamada zorluklar yaşadığı görölmüştür (Best, Floyd ve McNamara, 2008, s. 137; Yıldırım, Yıldız, Ateş ve Rasinski, 2010, s. 1855). Bunun sebebi ise, bilgi verici metinlerin daha soyut ve karmaşık bilgilerden oluşan bir yapısının olması olabilir (Singer, Harkness ve Stewart, 1997). Yeterli kelime bilgisine ve hazinesine sahip okuyucular, okuduklarını daha iyi anlamaktadırlar (Juliana, 2018, s. 1; Oslund, Clemens, Simmons ve Simmons, 2017, s. 355). Araştırmadaki őđrencilerin okudukları bilgilendirici metindeki kelimelerin yarısına yabancı olması, metinde kullanılan kelimelerin yarısının onların kelime hazinelerinde olmaması, őđrencilerin okuduklarının sadece yarısını anlamalarının sebebi olabilir.

İlkokul dőrdőncő sınıf őđrencilerinin problem çözmede genel anlamda yetersiz oldukları görölmektedir. Olkun, şahin, Akkurt, Dikkartın ve Gőlbađcı'nın (2009) yaptığı çalışmada da ilkokul őđrencilerinin kőçük sayı içeren problemleri çözmede daha başarılı oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmada da problem çözmede kőçük sayılar kullanılmasına rağmen őđrenciler yine de yeterli başarıyı gősterememiřlerdir. Őđrencilerin problem çözmede başarısız olma nedenleri őđrencilerin problem çözmeye yönelik özyeterlik inançlarının dőřük olması (Őnlő ve Sarpkaya Aktaş, 2016, s. 2040), problem çözmede kullanacakları uygun aritmetik işlemlere karar vermekte zorlanmaları (Sezgin-Memnun, 2014, s. 158), ders esnasında uyumsuz davranışlar sergilemeleri (Jögi ve Kikas, 2016, s. 168) ve problem çözme becerilerinin gelişmesine yardımcı olacak őđretmenlerin bu konuda yetersiz olmalarıdır (Gőrbőz ve Gőder, 2016, s. 371). Araştırmadaki őđrencilerin problem çözme konusunda yetersizlik yaşamalarının nedeni dört işlem becerilerinin mantığını yeteri kadar kavrayamamaları olabilir. Dört işlemin mantığını anlamayan őđrenciler ise problemi çözerken hangi işlemi yapacaklarına karar vermekte zorluk yaşayabilirler. Őđrencilerin problemin çözümü konusunda yanlış karar vermeleri de problemi yanlış çözümle sonuçlandırmış olabilir.

Araştırmada őđrencilerin gerek yarı yapılandırılmış gerekse yapılandırılmış problem kurma becerilerinde yetersiz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Benzer biçimde Arıkan ve Őnal, (2013) da ikinci sınıf őđrencilerinin yapılandırılmış problemleri kuramadıkları sonucuna ulaşmıştır. Matematik őđretim programında problem kurma becerisine; kazanımlarda fazla yer verilmemesi, programın parçası olan kitaplarda problem kurmaya yönelik etkinliklerin sınırlı sayıda olması ya da etkinliklerin őđrencilerin hazırbulunuşluk dőzeyine uygun olmaması (Arıkan ve Őnal, 2013, s. 305; Ev-imen ve Yıldız, 2017, s. 378), őđretmenlerin de derslerde problem kurmaya yönelik çalışmalara yeteri kadar yer vermemesi bu becerinin yeterince kazanılmamasının nedenleri olarak gösterilmektedir (Işık ve Kar, 2012, s. 211). Araştırmadaki őđrencilerin problem kurma becerisine sahip olamamasının nedeni gerek okul kitaplarında bu beceriye yönelik etkinliklerin sınırlı olması gerekse de őđretmenlerin bu beceriye yönelik yeteri kadar etkinlikler yapmaması olabilir.

Matematik becerilerinin erken gelişiminin őngörőcőső olan yönetim işlemlerinin (Bull, Espy ve Wiebe, 2008, s. 273; Friso-van den Bos, van der Ven, Kroesbergen ve van Luit, 2013, s. 29), matematik dersi becerilerinden olan problem çözme ile arasında gőclő bir ilişki olduğu farklı çalışmalarla ortaya konulmuştur (Best, Miller ve Naglieri, 2011). Bu araştırmada da, yönetim işlemlerinin çatısı altındaki elemanlarından biri olan organizasyon becerilerinin problem çözme becerisinin önemli bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani organizasyon becerilerine sahip őđrencilerin (dörtte üçüne yakını) problem çözme konusunda daha başarılı oldukları görölmektedir. Bunun nedeni ise organizasyon becerilerine sahip araştırmadaki őđrencilerin, problemin çözümü için gerekli olan işlem konusunda doğru karar vermesi olabilir. Çünkü karar verme süreci organizasyon becerilerinin aşamalarındandır (Yıldız ve Yekeler, 2017, s. 108).

Yapılan araştırmada organizasyon becerilerinin problem kurma becerisinin önemli bir yordayıcısı olduğu ortaya çıkmıştır. Yani organizasyon becerisine sahip őđrencilerin problem kurma konusunda başarılı olduğu görölmektedir. Basit bir yazma eylemi gibi görőnmesine rağmen derin bir süreç olan problem kurma becerisinde őđrenciler (Ev-imen ve Yıldız, 2017, s. 380), problemi yazarken planlama

davranışı sergilemesi gerekmektedir (Ken, 1991, s. 2). Bu planlama davranışını ise organizasyon becerilerine sahip olan bireyler yapabilmektedir (Lifshitz, Josman ve Tirosh, 2012, s. 66). Organizasyon becerilerine sahip öğrencilerin bir ders gibi kısa bir zaman diliminde problem kurabilmelerinin altında iyi planlama ve düzenleme becerisine sahip olmaları yatıyor olabilir.

Matematik başarısı için önemli koşul olan okuduğunu anlamamanın (Özdemir ve Sertsöz, 2006, s. 239), araştırmada problem çözme becerisinin yordayıcısı olmadığı ortaya çıkmıştır. Okuduğunu anlama sorularının yarısından fazlasını çözebilen öğrencilerin, okuduğunu anlamada sıkıntı yaşamaları; kavramları yeteri kadar kavrayamamalarına (Tall, 1993), soruda verilenleri doğru yorumlayamamalarına neden oluyor olabilir (Soylu ve Soylu, 2006, s. 97). Okuduklarının tamamını anlamada yeteri kadar başarılı olamayan öğrencilerin, problem çözme konusunda da başarısız olmaları, iki değişken arasındaki ilişkinin belirlenememesinin nedeni olabilir. Problem çözme konusunda olduğu gibi problem kurma konusunda da öğrencilerin çoğunun başarısız olması, okuduğunu anlama ve problem kurma becerileri arasındaki ilişkinin belirlenememesinin nedeni olabilir.

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin sahip olduğu organizasyon becerilerinin problem kurma ve çözme becerileri üzerindeki etkisini inceleyen bu çalışma, farklı sınıf düzeyindeki öğrenciler üzerinde gerçekleştirilebileceği gibi problem çözme ve kurma becerilerinin gelişimini izleyici boylamsal çalışmalar biçiminde de yapılabilir. Bunun yanında organizasyon becerileri gibi yönetim işlemlerinin çatısı altındaki zamanlama ve planlama becerilerin de problem kurma ve çözme becerileri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir. Ayrıca öğrencilerin problem çözme ve kurma becerilerini geliştirmek amacıyla çeşitli stratejiler hazırlanıp, bunların etkililiğini test eden aksiyon araştırmaları da yapılabilir. Araştırmada da görüldüğü üzere, öğrenciler problem çözme ve kurma konusunda istenilen yeterliliği gösterememektedirler. Öğretmenler bu yeterliliği öğrencilerine kazandırabilmek için, derslerde problem kurma ve çözmeye yönelik farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı zenginleştirilmiş ders aktiviteleri planlayarak, derslerde bu becerilere daha fazla zaman ayırabilirler. Örneğin; problemlerin çözümünde, organizasyon becerilerinden karar alma ve karar verme stratejilerinin etkili kullanılabilmesi için farklı stratejiler kullanarak öğrencilere yardımcı olabilirler. Problem kurma becerilerini geliştirebilmek için ise, organizasyon becerilerinden biri olan planlama becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler yapabilirler. Ayrıca öğretmenler, gerek yöntem-teknik kullanımı ve etkinlik tasarımı gerekse kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmesinde önemli rolü olan etkili sınıf yönetimi konusunda kendilerini geliştirmeye yönelik açılan hizmet içi kurslara katılabilirler.

Etik Beyan

"Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Organizasyon Becerisi ve Okuduğunu Anlama Becerisinin Matematiksel Problem Çözme ve Kurma Becerilerine Etkisi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 24.09.2021 tarih ve 2021-9/2.5 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akın, Y. ve Cancan, M. (2007). Matematik öğretiminde problem çözümüne yönelik öğrenci görüşleri analizi. *KKEFD/JOKKEF*, 16, 374-390. <http://e-ergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/viewFile/1021004183/1021004007> adresinden 27.04.2018 tarihinde alınmıştır.
- Albayrak, M., İpek, A. S. ve Işık, C. (2006). Temel işlem becerilerinin öğretiminde problem kurma-çözme çalışmalarının incelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1-11.
- Altun, M. (2001). *Matematik öğretimi*. Bursa: Erkam Matbaası.
- Arffa, S. (2007). The relationship of intelligence to executive function and non-executive function measures in a sample of average, above average and gifted youth. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 22, 969-978.
- Arıkan, E. E. ve Ünal, H. (2013). İlköğretim 2. sınıf öğrencilerinin matematiksel problem kurma becerilerinin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 305-325.
- Aydoğdu-İskenderoğlu, T. ve Güneş, G. (2016). Pedagojik formasyon eğitimi alan matematik bölümü öğrencilerinin problem kurma becerilerinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(2), 46-65.
- Badger, E. ve Thomas, B. (1992). Open-ended questions in reading. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 3(4). Retrieved May 22, 2019 from <http://PAREonline.net/getvn.asp?v=3ven=4>.
- Best, J. R., Miller, P. H. ve Naglieri, J. A. (2011). Relations between executive function and academic achievement from ages 5 to 17 in a large representative national sample. *Learning and Individual Differences*, 21, 327-336.

- Best, R. M., Floyd, R. G. ve Mcnamara, D. S. (2008). Differential competencies contributing to children's comprehension of narrative and expository texts. *Reading Psychology*, 29(2), 137-164.
- Bull, R., Espy, K. A. ve Wiebe, S. A. (2008). Short-term memory, working memory and executive functioning in preschoolers: Longitudinal predictors of mathematical achievement at age 7 years. *Developmental Neuropsychology*, 33, 205-228. doi:10.1080/87565640801982312.
- Cai, D., Viljaranta, J. ve Georgiou, G. K. (2018). Direct and indirect effects of self-concept of ability on math skills. *Learning and Individual Differences*, 61, 51-58.
- Cai, J. (2003). Singaporean students' mathematical thinking in problem solving and problem posing: An exploratory study. *International Journal Mathematic Education Science Technology*, 34(5), 719-737.
- Cankoy, O. ve Darbaz, S. (2010). Problem kurma temelli problem çözüme öğretiminin problemi anlama başarısına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 38, 11-24.
- Chang, N. (2007). Responsibilities of a teacher in a harmonic cycle of problem solving and problem posing. *Early Childhood Education Journal*, 34(4), 265-271.
- Çetinkaya, A. ve Soybaş, D. (2018). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin problem kurma becerilerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 11(1), 169-200.
- Day, R. R. ve Park, J. (2005). Developing readig comprehension questions. *Reading in a Foreign Language*, 17(1), 60-73.
- Dikkartın-Övez, F. T. ve Çınar, B. A. (2018). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin cebir bilgileri ve cebirsel düşünme düzeylerinin problem kurma becerileri açısından incelenmesi. *B.AUN Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, XX(X), 1-20.
- Ev-Çimen, E. ve Yıldız, Ş. (2017). An investigation of problem posing activities in secondary school mathematics textbooks. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 8(3), 378-407.
- Farhat, F., Hsiari, I., Baati, H., Smits-Engelsman, B. C. M., Masmoudi, K., Mchirgui, R., Trikiand, C. ve Moalla, W. (2015). The effect of a motor skills training program in the improvement of practiced and non-practiced tasks performance in children with developmental coordination disorder (DCD). *Human Movement Science*, 46, 10-22.
- Friso-van den Bos, I., van der Ven, S. H. G., Kroesbergen, E. H. ve Van Luit, J. E. H. (2013). Working memory and mathematics in primary school children: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 10, 29-44.
- Fuchs, L., Fuchs, D. ve Compton, D. (2004). Monitoring early reading development in first grade: Word identification fluency versus nonsense word fluency. *Exceptional Children*, 71(1), 7-21.
- Garner, M. L., Rogers, B., Watson, V. ve Head, C. (2017). Influence of a mathematics teachers' circle on elementary teachers' use of problem solving. Retrieved April 28, 2018 from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/ssm.12250>
- Güneş, F. (2009). *Hızlı okuma ve anlamı yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gür, H. (2006). *Matematik öğretimi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Gürbüz, R. ve Güder, Y. (2016). Matematik öğretmenlerinin problem çözümede kullandıkları stratejiler. *Abi Evran Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 371-386.
- Heppner, P. P., Witty, T. E. ve Dixon, W.A. (2004). Problem solving appraisal: Helping normal people lead better lives. *The Counseling Psychologist*, 32(3), 466-472.
- Hong, E. (1995). Mental models in word problem solving: A comparasion between American and Korean sixth-grade students. *Applied Cognitive Psychology*, 9, 123-142.
- Işık, C. ve Kar, T. (2012). Matematik dersinde problem kurmaya yönelik öğretmen görüşleri üzerine nitel bir çalışma. *Milli Eğitim*, 194, 199-215.
- Jögi, A. L. ve Kikas, E. (2016). Calculation and word problem-solving skills in primary grades: Impact of cognitive abilities and longitudinal interrelations with task-persistent behaviour. *British Journal of Educational Psychology*, 86, 165-181.
- Juliana, J. (2018). The comparative impacts of using lexical glossing and inferencingStrategies on students' reading comprehension. *Advances in Language and Literary Studies (ALLS)*, 9(1), 1-4.
- Kallison, J. M. (1986). Effect of lesson organization on achievement. *American Educational Research Journal Vol. 23*, No. 2 (Summer, 1986), pp. 337-347. Retrieved March, 10, .2013 from <http://www.jstor.org/stable/1162963?>
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ken, W. (1991). Writing, solving, and sharing original math story problems: Case studies of fifth grade children's cognitive behavior. Retrieved April, 29, 2018 from <https://eric.ed.gov/?id=ED345936>
- Kılıç, Ç., (2011). İlköğretim matematik dersi (1-5 sınıflar) öğretim programında yer alan problem kurma çalışmalarının incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 54-65.
- Kılıçkaya, M. ve Toptaş, V. (2017). Problem çözüme: Literatür incelemesi. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 2, 20-31.
- Kingsdorf, S. ve Krawec, J. (2016). A broad look at the literature on math Word problem-solving interventions for third graders. *Cogent Education*, 3, 1-12.
- Kocaarslan, M. (2015). *Zihinsel imaj oluşturma öğretiminin 4. Sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerini geliştirmeye etkisi (Doktora Tezi)*. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözüme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 177-184.

- Lavy, I. ve Shriki, A. (2007). *Problem posing as a means for developing mathematical knowledge of prospective teachers*. Paper presented at the meeting of 31st Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education, Seoul.
- Lifshitz, N. ve Josman, N. (2006). Development of a questionnaire for assessing the student's organizational abilities: Establishing reliability and validity. *Israeli Journal of Occupational Therapy*, 15, 5-29.
- Lifshitz, N., Josman, N. ve Tirosh, E. (2012). Disorganization as related to discoordination and attention deficit. *Journal of Child Neurology*, 29(1), 66-70.
- Mazzocco, M. M. M. ve Kover, S. T. (2007). A longitudinal assessment of executive function skills and their association with math performance. *Child Neuropsychology*, 13, 18-45.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage Publications, London.
- Morin, L. L., Watson, S. M. R., Hester, P. ve Raver, S. (2017). The Use of a bar model drawing to teach word problem solving to students with mathematics difficulties. *Learning Disability Quarterly*, 40(2), 91-104.
- Olkun, S., Şahin, Ö., Akkurt, Z., Dikkartın, F. T. ve Gülbağcı, H. (2009). Modelleme yoluyla problem çözme ve genelleme: İlköğretim öğrencileriyle bir çalışma. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 65-73.
- Oslund, E. L., Clemens, N. H., Simmons, N. C. ve Simmons, L. E. (2017). The direct and indirect effects of word reading and vocabulary on adolescents' reading comprehension: Comparing struggling and adequate comprehenders. *Read Write*, 31, 355-379.
- Özdemir, A. Ş. ve Sertsöz, T. (2006). Okuduğunu anlama davranışının kazandırılmasının matematik başarısına etkisi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23, 237-257.
- Özsoy, G. (2005). Problem çözme becerisi ile matematik başarısı arasındaki ilişki. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 179-190.
- Özyıldırım-Gümüş, F. (2015). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme stratejileri tercihleri ile matematiğe karşı özyeterliklerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 34-42.
- Pargulski, J. R. ve Reynolds, M. R. (2017). Sex differences in achievement: Distributions matter. *Personality and Individual Differences*, 104, 272-278.
- Passolunghi, M. C. ve Siegel, L. S. (2004). Working memory and access to numerical information in children with disability in mathematics. *Journal of Experimental Child Psychology*, 88, 348-367.
- Polya, G. (1997). *Nasıl çözmeli? Matematikte yeni bir boyut*. (Çev: F. Halatçı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Rosenblum, S. (2015). Do motor ability and handwriting kinematic measures predict organizational ability among children with developmental coordination disorders? *Human Movement Science*, 43, 201-215.
- Rosenblum, S., Aloni, T. ve Josman, N. (2010). Relationships between handwriting performance and organizational abilities among children with and without dysgraphia: A preliminary study. *Research in Developmental Disabilities* 31, 502-509.
- Semizoğlu, R. (2013). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama ve görsel okuma düzeyi ile problem kurma becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sezgin-Memnun, D. (2014). Beşinci ve altıncı sınıf öğrencilerinin sözel problemleri çözme konusundaki yetersizlikleri ve problem çözümlerindeki hataları. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 5(2), 158-175
- Sıdar, R. (2011). *Bilim sanat merkezlerinde okuyan öğrencilerin yaratıcılıklarının problem çözme becerilerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Silver, E. A. (1994). On mathematical problem posing. *For the Learning of Mathematics*, 14(1), 19-28.
- Singer, M., Harknes, D. ve Stewart S. T. (1997). Constructing inferences in expository text comprehension. *Discourse processes*, 24(2-3), 199-228.
- Soylu, Y. ve Soylu, C. (2006). Matematik derslerinde başarıya giden yolda problem çözmenin rolü. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(11), 97-111.
- Tall, D. (1993). *Students' difficulties in calculus*, *Proceedings of Working Group 3 on Students' Difficulties in Calculus*. ICME-7, Quebec, Canada, 13- 28.
- Tertemiz, N. ve Sulak, S. E. (2013). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin problem kurma becerilerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 12(3), 713-729.
- Ünlü, M. ve Sarpkaya Aktaş, G. (2016). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının problem kurma özyeterlik ve problem çözmeye yönelik inançları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 2040-2059.
- Vula, E., Avdyli, R., Berisha, V., Saqipi, B. ve Elezi, S. (2017). The impact of metacognitive strategies and self-regulating processes of solving math word problems. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 10(1), 49-59.
- Yıldırım, K., Yıldız, M., Ateş, S. ve Rasinski, T. (2010). İlköğretim beşinci sınıf Türk öğrencilerin metin türlerine göre okuduğunu ve dinlediğini anlama düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3), 1855-1891.
- Yıldız, M. ve Yekeler, A. D. (2017). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin yazma performanslarının organizasyon becerileri ve el yazısı yeterliliğiyle açıklanması: bir yapısal eşitlik modeli. *Eğitim ve Bilim*, 42(192), 99-112.
- Ylvisaker, M. ve Feeney, T. (2002). Executive functions, self-regulation, and learned optimism in paediatric rehabilitation: A review and implications for intervention. *Pediatric Rehabilitation*, 5(2), 51-70.
- Yurtbakan, E. ve Aydoğdu İskenderoğlu, T. (2020). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin matematik motivasyonlarında ve problem kurma becerilerinde etkileşimli okumanın etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 348-370.

Zentall, S. S., Harper, G. W. ve Stormont-Spurgin, M. (1993). Defined it as the ability to plan and execute an activity within a limited time, place objects where it will be easy to find them, and plan how to execute the activity. *Journal of Educational Research*, 87, 112-117.

EXTENDED ABSTRACT

Problem solving, the skill of person, finding new solution ways to be able to solve a problem by going beyond the simple rules via previous lives, includes understanding the problem, writing the maths sentence to solve it, operating it and checking the result accuracy (Polya, 1997). Problem posing is a skill in which the student faces a situation (chart, picture, visual, executive, result etc.), real life situation or a free situation and he/she uses his/her experiences and upper cognitive skills to create new and different problems (Ev-Çimen, & Yıldız, 2017, p. 381). High level cognitive skills such as problem solving are one part of the executive function skills of the students (Arffa, 2007, p. 969). The executive function skills which have a stable relation with the maths performance at the beginning of school, is the predictive step of the early maths skills (Bull, Espy, & Wiebe, 2008, p. 273; Friso-Van Den Bos, Van Der Ven, Kroesbergen, & Van Luit, 2013, p. 29; Mazzocco, & Kover, 2007, p. 20). One of the parts that make up these skills that have an important impact on the development of daily performance is organization skills (Rosenblum, Aloni, & Josman, 2010, p. 502). The organization skills offered as the ability to plan and organize actions in limited time zones (Lifshitz, Josman, & Tirosh, 2012, p. 66) help an individual to complete his or her day to day work in time and be more productive if he or she starts and displays at the right time (Zentall, Harper, & Stormont-Spurgin, 1993, p. 116). A study of the effects of the creativity of students (Sıdar, 2011), their self-efficiency (Özyıldırım-Gümüş, 2015, p. 34), their mathematical achievements (Özsoy, 2005, p. 179), their adaptation to the class (Jögi, & Kikas, 2016, p. 168), their economic inadequencies (Garner, Watson, Ragers, & Head, 2017), their task oriented self-regulation (Cai, Viljaranta, & Georgiou, 2018, p. 51), the effect of using self-regulation and header strategies on problem solving (Vula, Avdyli, Berisha, Saqipi, & Elezi, 2017, p. 49), and problem solving skills of students (Arıkan, & Ünal, 2013, p. 305; Çetinkaya, & Soybaş, 2018, p. 169), their problem solving skills on teachers' views on problem posing (Aydoğdu-İskenderoğlu, & Güneş, 2016, p. 46; Işık, & Kar, 2012, p. 199; Lavy, & Shriki, 2007, p. 129; Silver, 1994, p. 19; Tertemiz, & Sulak, 2013, p. 713) has not been conducted. Since both organization skills have a limited impact on mathematics and studies conducted at a primary school level, (Kılıçkaya, & Toptaş, 2017, p. 20), the idea that the research will contribute to the literature constitutes the original aspect of this research and increases its importance. In this respect, in this study the relationship between problem solving and posing organization skills acquired by primary school 4th grade students has been examined.

In this study, the relational survey model of quantitative research approach was used to examine the relationship between problem solving and posing skills of primary school 4th grade students in order to understand the organization and reading comprehension skills. The study included 105 students studying in 2 different primary schools in Maçka district of Trabzon. As a data collection tool organization skills scale, understanding the reading of informative text achievement test and the problem solving and posing success test was used. Primary school 4th grade students' genders, their where they live, math grades to be able to determine the impact of problem solving and posing skills, a simple linear regression was performed to determine the relationship between problem solving and problem posing skills of their organization and their ability to understand what they are reading.

At the end of the study, it has been concluded that three-quarters of the students always exhibit their organization skills, they can understand half of what they've read, and they were incapable of solving and posing problems. The results of the analyses showed that student organization skill was an important predictor of problem solving and posing skills. However it is concluded that the reading comprehension skill is not a predictor of problem solving and posing skills.

It was once again proved that management processes that are predictive of early development of mathematical skills (Bull, Espy, & Wiebe, 2008, p. 273; Friso-van den Bos, van der Ven, Kroesbergen, & van Luit, 2013, p. 29), a strong relationship between problem solving and Mathematics course skills (Best, Miller, & Naglieri, 2011), one of the elements under the umbrella of the management process, organization skills problem solving skills is an important tool in the survey. In other words, students who have good organization skills such as deciding on the right one from the strategies required to solve the problem and applying this decision may not be able to enforced to solve the problem. In addition, the research revealed that organizational skills are an important predictor of problem-solving skills. Although

it seems like a simple writing action, students in problem-making skills (Ev-Çimen, & Yıldız, 2017, p. 380), exhibit different planning behavior as they write the problem. (Ken, 1991, p. 2). In order to achieve this planning behavior within a limited time frame, they must have organization skills (Lifshitz, Josman, & Tirosh, 2012, p. 66). Students can also plan and organize the problem in a short period of time, such as a course, it may be an indication that they have good organization skills. The research revealed that problem solving skills are not predictors of Math reading comprehension which is an important condition for success (Özdemir, & Sertsöz, 2006, p. 239). Even though more than half of the students' reading comprehension achievements that are high in this research, there's trouble in reading comprehension, fail to grasp enough of the concepts, (Tall, 1993) inability to correctly interpret what has been given in the question with reasons such as students (Soylu, & Soylu, 2006, p. 97), although they are successful in understanding how much they read, the relationship between them can't be determined because they have failed to solve the problem in general.

Öğretmenlik Deneyimine İlk Adım: Öğretmenlik Uygulaması Sürecinin İncelenmesi

Gülçin ZEYBEK¹ ve Kasım KARATAŞ²

Öz

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecine ilişkin görüş ve deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çeşitli lisans programlarına kayıtlı 17'si erkek, 79'u kadın olmak üzere toplam 96 öğretmen adayından veri toplanmıştır; açık uçlu anket yoluyla toplanan veriler, tematik olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında, öğretmenlik uygulama sürecinin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine hazırlanmasında önemli bir süreç olduğu görülmüştür. Aynı şekilde bu sürecin öğretmen adaylarını kişisel ve mesleki olarak geliştirmede onlara birçok yönden katkıları olduğu; bununla birlikte süreci mentör eden öğretmenin de önemli rollere sahip olduğu keşfedilmiştir. Son olarak öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının daha nitelikli bir hale getirilmesini, kendilerini pedagojik olarak güçlendirecek şekilde bir planlamanın yapılması gerektiğini önerdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik, Öğretmenlik Uygulaması, Mentörlük, Öğretmen Adayları

The First Step to Teaching Experience: Examining The Teaching Practice Process

Abstract

In this study, it was aimed to examine the opinions and experiences of pre-service teachers about the teaching practice process. Data were collected from a total of 96 pre-service teachers (17 male and 79 female) enrolled in various undergraduate programmes; the data collected through an open-ended questionnaire were analysed thematically. The findings revealed that the teaching practice process is an important process in the preparation of pre-service teachers for the teaching profession. In the same way, it was discovered that this process contributes to pre-service teachers in many ways in developing them personally and professionally; however, the teacher who mentors the process also has important roles. Finally, it was seen that the pre-service teachers suggested that the teaching practice should be made more qualified and a planning should be made in a way to strengthen themselves pedagogically.

Keywords: Teaching, Teaching Practice, Mentoring, Student Teachers

Atıf İçin / Please Cite As:

Zeybek, G. ve Karataş, K. (2022). Öğretmenlik deneyimine ilk adım: öğretmenlik uygulaması sürecinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 973-990.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.01.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fakültesi, gulcinzeybek@kmu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-5509-5129

² Dr. Öğr. Üyesi - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fakültesi, kasim.karatas@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-2867-9583

Giriş

Bir toplumun gelişerek varlığını sürdürebilmesi için eğitime gereken değeri vermesi önemlidir. Eğitimin nitelikli olmasını sağlayan önemli unsurlardan biri, toplumu oluşturan bireylerin nitelikli olarak yetişmesinde büyük pay sahibi olan öğretmenlerdir (Bektaş ve Ayvaz, 2012, s. 209; Karataş ve Çakan, 2018, s.837). Eğitimin her ögesi öğretmen eliyle şekillenmekte ve değer bulmaktadır (Gürses, Bayrak, Yalçın, Açıkıldız ve Doğar, 2005, s. 2). Bu sebeple öğretmen yetiştiren kurumlar, bir toplumun gelişimini etkileyen en önemli kurumlardır (Bektaş ve Ayvaz, 2012, s. 209). Öğretmen yetiştirme, çok boyutlu ve geniş kapsamlı bir konudur. Öğretmen adaylarının seçimi, hizmet öncesi eğitimi, bu dönemdeki izleme ve değerlendirme çalışmaları, hizmet içi eğitim öğretmen yetiştirme kapsamında ele alınmaktadır (Oral ve Dağlı, 1999; Akt: Gürses vd., 2005, s. 2).

Öğretmen eğitiminin ilk aşaması olan hizmet öncesi eğitimin iki bileşeni vardır: Meslek için gerekli olan teorik bilgiler ve öğretmen adaylarına bu teorik bilgileri uygulama imkanı sağlayan öğretmenlik uygulaması. Öğretmenlik uygulamasında öğretmen adayı, edindiği bilgi ve becerileri uygulama imkanı bulur (Koç ve Yıldız, 2012, s. 225). Bu süreç, öğretmen adaylarına ilk öğretme deneyimleri için oldukça değerli olanaklar sunarak, onların öğretmenlik mesleğine ilişkin farkındalıklarını artırmalarına ve mesleki yeterliklerini geliştirmelerine katkıda bulunmakta; adaylar mesleğe doğru ilerlerken, onlara bilgiyi uygulama, karar verme, performansları üzerine düşünme olanağı sağlayarak öğrencilikten öğretmenliğe geçişlerini kolaylaştırmaktadır.

Öğretmenlik uygulaması öğretmen adaylarına; alanlarına özgü özel öğretim yöntem ve teknikleriyle ilgili gözlem yapma, bu yöntem ve teknikleri kullanarak öğretim uygulamaları gerçekleştirme, bir dersi bağımsız bir şekilde planlama, dersle ilgili etkinlik ve materyal geliştirme, uygun öğrenme ortamını hazırlama, sınıfı yönetme, ölçme, değerlendirme ve yansıtma yapma olanağı sağlamaktadır. Öğretmen adayının konu alanı bilgisi ve alan eğitimi hakimiyeti daha önce almış olduğu alan eğitimi dersleri ile kazanılabilmekte iken; derse uygun bir giriş yapabilmesi, derse ilgiyi çekebilmesi, öğrenci motivasyonunu artırabilmesi ve devamlılığını sağlayabilmesi, zamanı verimli kullanabilmesi, öğrencilerin derse etkin katılımını sağlayabilmesi, öğrencilere doğru dönüt ve düzeltmeler, anlaşılır açıklamalar ve yönergeler verebilmesi, konuya uygun etkili sorular sorabilmesi, öğretimi bireysel farklılıklara göre sürdürebilmesi, dersi özetleyip toparlayabilmesi, gelecek dersle ilgili bilgiler ve ödevler verebilmesinin yanında öğrenciyi tanıması ve öğrenciye yaklaşımı, mesleki tutum ve değerleri kazanması zaman içerisinde yaparak ve yaşayarak edinebileceği kazanımlardır. Bunlara ek olarak öğretmen adayının sınıf yönetimini sağlama hususunda güvenilir ve demokratik bir öğrenme ortamı sağlayabilmesi, bunun için gereken önlemleri alabilmesi, pekiştirme ve yaptırımlardan yararlanabilmesi, öğrencilerle etkili iletişim kurabilmesi, bunun için öğrencileri ilgi ile dinlemesi, ses tonunu, sözel dili ve beden dilini etkili biçimde kullanabilmesi önce gözlem, daha sonra uygulama ile mümkün olabilecek davranışlardır. Bu nedenle öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecinde gerçekleştirdikleri gözlemler ve edindikleri deneyimler oldukça önemlidir.

Öğretmenlik uygulamasının öğretmen adaylarının kişisel ve mesleki gelişimleri üzerindeki önemli etkisi ve öğretmeyi öğrenme sürecine olan katkısı göz önüne alındığında, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilk temaslarını nasıl deneyimlediklerini keşfetmek oldukça önemli görülmektedir. Öğretmen adaylarının uygulama sürecine ilişkin deneyimlerinin, ihtiyaçlarının, beklentilerinin ve önerilerinin belirlenmesiyle, sürecin önemli ve net bir resminin elde edileceği düşünülmektedir. Öğretmenlik uygulamasının amacına ulaşması, nitelikli öğretmenler yetiştirilmesi açısından önem arz etmektedir. Sürecin doğru işleyip işlemediği, hedeflenen kazanımların edinilip edinilmediği konusunda uygulamanın en önemli aktörleri olan öğretmen adaylarının görüşlerinin saptanması; aksayan tarafların belirlenmesi, gereken önlemlerin alınması ve eksiklerin giderilmesi için gereklidir.

Bu çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecine ilişkin görüş ve deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğretmen adayları, öğretmenlik uygulaması sürecini neye benzetmektedirler?
- Öğretmenlik uygulama sürecinde mentör öğretmenin rolü nedir?
- Öğretmenlik uygulama sürecindeki öğretmen adayları nasıl değerlendirilmelidir?
- Öğretmenlik uygulama sürecinin daha nitelikli bir hale getirilmesinde öğretmen adaylarının önerileri nelerdir?

Öğretmenlik uygulaması

Öğretmenlik uygulaması, öğretmen adaylarına, öğretmenlik yapacağı alanda ve ilgili öğretim düzeyinde, sınıf içinde öğretmenlik deneyimi kazandıran ve belirli bir ders veya dersleri planlı olarak öğretmesini sağlayan; sonucunda uygulama etkinliklerinin tartışılıp değerlendirildiği bir dersi” ifade etmektedir (MEB Mevzuat, 1998/2493, s. 1). Uygulama süreci, öğretmen adaylarının alan bilgisi, meslek bilgisi, genel kültür ve genel yetenek bakımından yetkinliğinin somut bir göstergesi konumundadır. Öğretmenlik uygulaması, öğretmen adaylarının fakülte-okul işbirliği çerçevesinde okullarda gerçekleştirdikleri nihai çalışma olarak eğitim programının bir ögesidir (Paker, 2005, s. 133).

Öğretmenlik uygulaması dersi, mesleki açıdan nitelikli öğretmenlerin yetişmelerine olanak sağlaması bakımından önemlidir. Bilindiği üzere uygulamaya aktarılmayan kuramsal bilgilerin kalıcılığı uzun süre korunamamaktadır. Bu ders, teorik bilgilerin pratiğe dökülmesine, mesleğin yaparak yaşayarak öğrenilmesine hizmet etmektedir (Yılmaz, 2011, s. 1378). Öğretmenlik uygulamasının öğretmen adaylarına sağlayacağı katkıların başında kuramı uygulama olanağı sağlaması gelmektedir.

Öğretmenlik uygulaması, öğretmen adaylarına mesleklerinin gerçekliği hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatları da sunmaktadır. Pek çok öğretmen adayının mesleğin idealist varsayımlarına veya beklentilerine sahip olduğu görülmüştür (Hong, 2010, s. 1531). Öğretmenliği deneyimlediklerinde ise, beklentilerinden farklı olduğunu görebilmektedirler. Örneğin, öğrenciler tahmin ettiklerinden daha zorlayıcı olabilmekte, kendileri okulda gerçek öğretmenler olarak görülmeyebilmekte ve mesleğe ilişkin hiç düşünmedikleri gizli iş yükleri ile karşılaşabilmektedirler. Ayrıca uygulama sırasında mentörleri ile uyum içinde çalışmaları da gerekmektedir (Gao ve Benson, 2012, s. 127; Kokkinos ve Stavropoulos, 2016, s. 565; Le, 2014, s. 202). Genellikle zengin ve dinamik uygulama ortamı, öğretmen adaylarına mesleğin gerçek hayattaki uygulamalarına aşına olabilecekleri birçok zorluk ve belirsizliği de ortaya koymakta ve bütün bunlar, öğretmen adaylarının mesleğe hazırlanmasına katkıda bulunmaktadır (Hong, 2010, s. 1531).

Türkiye’de öğretmenlik uygulamasının bağlamı

Öğretmen yetiştirme, tarih içerisinde farklı aşamalardan geçmiş ve toplumda meydana gelen değişimlerden etkilenmiştir (Bektaş ve Ayvaz, 2012, s. 209; Karataş, 2020, s.40). Öğretmenlerin yetiştirilmesinde dünyaca kabul görmüş iki yaklaşım vardır: kuram-uygulama yaklaşımı ve uygulama-kuram yaklaşımı. Kuram-uygulama yaklaşımında, öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimi büyük ölçüde teoriye dayalı iken; uygulama-kuram yaklaşımında, kuramsal bilgi bakımından zenginleştirilmiş derslerden çok, sınıf içi uygulamalara zaman ayrılmasının gerektiği vurgulanmıştır (Azar, 2003; Akt: Bektaş ve Ayvaz, 2012, s. 209).

Türkiye’de uygulanan kuramsal yaklaşım incelendiğinde, mevcut programların öğretmen adaylarına mesleklerinde hiç kullanılmayan ya da az kullanılan kuramsal bilgileri kazandırdığı (Güzel, Berber ve Oral, 2010, s. 20) ancak bu bilgileri uygulama noktasında eksik kaldığı görülmüştür. Bu doğrultuda 1994–1997 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) / Dünya Bankası (DB): Milli Eğitimi Geliştirme Projesi (MEGP) kapsamında öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimlerine yönelik bir takım çalışmalar yapılmıştır (Bektaş ve Ayvaz, 2012, s. 209-210). Öğretmen eğitimi programlarında genel kültür, özel alan bilgisi ve öğretmenlik meslek bilgisi olmak üzere üç boyut bulunmaktadır. Öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği davranışları kazandıran ve eğitim bilimlerinin kuramsal ve uygulama boyutlarını içeren meslek bilgisi dersleri kapsamındaki öğretmenlik uygulamalarının yeri önemlidir. Çünkü kuramsal bilgiler, uygulama etkinlikleri sırasında anlamlı hale gelmektedir (Küçükahmet, 1976; Akt: Severcan, 2007, s. 49).

Öğretmen eğitiminde teorik bilgilerin uygulamaya aktarılmasını sağlamak amacıyla YÖK, 1998-1999 öğretim yılında, eğitim fakültelerinde yeniden yapılanmaya gitmiş ve “Fakülte-Okul İşbirliği Modeli”ni ortaya koymuştur (YÖK, 1998a, s. 1). Bu doğrultuda Amerika ve İngiltere’de uygulanan öğretmen eğitimi programları incelenerek, ülkemizde eğitim fakültelerinde yetişmekte olan öğretmen adaylarının okullarda daha fazla uygulama yapmaları ve bu süreçteki çalışmaların düzenli ve sürekli olarak gözlemlenip değerlendirmesi için gerekli adımlar atılmıştır (YÖK, 1999, s. 5-6). Bu kapsamdaki öğretmenlik uygulaması dersinin amacı, “öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine daha iyi hazırlanmalarını, öğrenimleri süresince kazandıkları genel kültür, özel alan eğitimi ve öğretmenlik mesleği ile ilgili bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıklarını gerçek bir eğitim-öğretim ortamı içinde kullanabilme yeterliliği kazanmalarını” sağlamaktır (Tebliğler Dergisi, 1998, s. 1). Bu ders süresince öğretmen adayları yönlendirildikleri okulların farklı sınıflarında uygulamalar yaparak, mesleğin gerektirdiği yeterlikleri geliştirme, öğrenim gördükleri alana ilişkin öğretim programlarını, ders kaynaklarını, ölçme ve değerlendirme yöntemlerini tanıma ve deneyimlerini öğretmen adayı arkadaşları ve uygulama öğretim elemanlarıyla paylaşarak gelişme olanağı

elde ederler (YÖK, 1999, s. 5-6). Öğretmenlik uygulaması dersinin, öğretmen adaylarının 12 hafta ve haftada altı saat olacak biçimde Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na bağlı okullarda sınıf içinde planlı olarak mesleki beceri kazanması ve fakültede iki saat öğretmenlik uygulaması semineri alması şeklinde uygulanması öngörülmüştür (YÖK, 1998b, s. 70). Öğretmen adayı, uygulama sırasında, uygulama öğretim elemanı ve uygulama öğretmeni tarafından gözlenir, kuvvetli yönleri ve geliştirilmesi gereken yönleri tartışılarak kendisine yapıcı dönütler verilir. Adayın, uygulama sürecinde gösterdiği performans ve gelişim düzeyi, uygulama öğretmeni ve öğretim elemanı tarafından süreç sonunda ortaklaşa değerlendirilir (YÖK, 1998c, s. 39). Uygulama sürecinde genellikle ilk hafta uygulama okulunu tanıma, yönetici, öğretmen ve öğrencilerle tanışma, planlama; ilerleyen birkaç hafta gözleme; sonraki haftalarda ise öğretmen adayının ilgili öğretim programı doğrultusunda ve uygulama öğretmeni gözetiminde ders etkinliklerini gerçekleştirmesi sağlanmaktadır (Arıkan, 2009, s. 6).

Fakülte-Okul İşbirliği Modeli'ne göre uygulama çalışmalarında eğitim fakültesi, Milli Eğitim Müdürlüğü ve uygulama okulu olmak üzere üç paydaş yer almaktadır. Bu model ile söz konusu paydaşlar arasında işbirliğini geliştirmek amaçlanmıştır (Bektaş ve Ayvaz, 2012, s. 210). Öğretmenlik uygulamasının amacına ulaşması, tarafların bilgi paylaşımı, güçlü bir iletişim ve işbirliği içinde olmalarına bağlıdır. Uygulama süreci; öğrenciler, uygulama öğretmenleri ve uygulamadan sorumlu öğretim elemanları tarafından ortaklaşa yürütülmelidir (Cansaran, İdil ve Kalkan, 2006, s. 85). Schön'e, (1987, s. 89) göre uygulama boyunca yapılan etkinlikler, öğretmen adayının sürece eleştirel bakabilmesini sağlayacak şekilde yaparak ve yaşayarak öğrenme anlayışıyla, uygulama öğretmeni, uygulama öğretim elemanı ve birlikte uygulama yaptığı diğer öğretmen adaylarıyla paylaşımda bulunarak, kuramsal bilgi ve varsa eski deneyimlerini işleme koyarak gerçekleştirilmelidir.

Öğretmenlik uygulamasının başarılı yürütülebilmesi, konuyla ilgili kişi ve kurumların görev, yetki ve sorumluluklarının farkında olmaları, bu görev ve sorumlulukları eksiksiz olarak yerine getirmeleriyle mümkün olabilmektedir. Teorik içerikli derslerde kazandırılmaya çalışılan kuramsal bilgilerin yanında, sınıf uygulamalarının mesleki gelişim için önemi unutulmamalıdır (Tagliante, 1994; Akt: Özçelik, 2012, s. 517). Bakanlık ve fakülte işbirliği ile uygulanan bu sistemin, içinde yer alan kişi ve kurumlarca düzenli ve sürekli olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi, eksik veya aksayan yönlerinin tespit edilerek geliştirilmesi, özellikle uzun vadede programın başarısı için önem taşımaktadır (İstanbul Politikalar Merkezi, 2005; Akt: Eraslan, 2009, s. 208).

Mentör öğretmen

Öğretmenlik uygulaması sürecinde birçok kişi çeşitli görevler üstlenirken, mentör öğretim elemanı ve mentör uygulama öğretmeni tarafından verilen geri bildirimler öğretmen adayının mesleğine yönelik bakış açısını önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Soslau, Gallo-Fox ve Scantlebury, 2019, s. 266). Öğretmen adayının güçlü yönlerinin görülüp pekiştirilmesi, zayıf yönlerinin tespit edilip geliştirilmesi için gerekli dönüt ve düzeltmelerin öğretmen adayının hazır bulunuşluk düzeyine, ihtiyaç ve beklentilerine göre ve özellikle yapıcı bir biçimde verilmesi önemlidir (Acheson ve Gall, 1980, s. 102).

Uygulama öğretim elemanının ve uygulama öğretmenin sürecindeki rol ve işlevlerinin ortak yönleri olmakla birlikte; farklılıkları da vardır. Uygulama öğretmeni öğretmen adayının sınıf içindeki durumu ve etkinliği ile ilgilenirken; uygulama öğretim elemanı sınıf içi etkinlikler yanında öğretmenli uygulaması dersinin akademik boyutu ile de ilgilenmektedir. Uygulama öğretmeni, dersin öğretim programı ve bunun sınıftaki uygulaması ile ilgili pratik bilgiler sunarken; uygulama öğretim elemanı, öğretmen adaylarının mesleki gelişimlerine ilişkin teorik bilgiler de sunmakta ve derste izlenebilecek stratejiler, uygulanabilecek yöntem ve tekniklere örnekler vermektedir (McNamara, 1995, s. 51-52).

Konuya ilişkin yapılmış birçok araştırma, uygulama okullarının ve mentör öğretmenlerin dikkatli bir şekilde seçilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Başarılı bir mentörlük temelli öğretmenlik uygulaması; aday için açıklamalara yer verme, sürece ilişkin düzenli ve sürekli görüşmeler yapma, adayın gelişimini değerlendirme gibi bileşenleri içermelidir (Soslau vd., 2019, s. 267). Mentör öğretmenler, müfredat rehberliği ve öğretim yöntemleri hakkında yapıcı geri bildirimler vererek, öğretmen adaylarının öğretim uygulamalarının başarısına katkıda bulunmaktadır (Mukeredzi, 2016, s. 90). Ayrıca araştırmalar, öğretmen ve öğretmen adayının birlikte ve etkileşim içinde, daha uyumlu ve ahenkli olduğunu ve böylece öğretmen adaylarının teorik ve uygulama bilgilerini dışı vurabildiklerini göstermektedir (Roth ve Tobin, 2005, s. 106). İlgili alan yazın açıklamaları doğrultusunda öğretmenlik uygulama sürecinin incelenmesi ve bu sürecin geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın bulgularının alan yazına katkı sağlayacağı ve yeni araştırmaların yapılmasına zemin hazırlayacağı öngörülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması ders sürecine ilişkin görüş ve deneyimlerini incelemeyi amaçlandığından bu araştırma betimsel nitelikte bir çalışmadır. Betimsel araştırmalar; incelenen popülasyonun veya olgunun özelliklerini tanımlayan bir araştırma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Betimsel araştırmalar; olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların “ne” olduğunu betimleyen araştırmalar olarak tanımlanmaktadır (Kaptan, 1998, s.59). Bununla birlikte betimsel araştırma desenleri; herhangi bir konuda derinlemesine bilgi edinmeyi sağlayarak “ne” sorusunun yanında “niçin” sorularını da gündeme getirmektedir (De Vaus 1995, s.22).

Çalışma Grubu

Çalışma, İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan bir üniversitede farklı lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarıyla birlikte gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunun bu üniversiteden seçilmesinin nedeni; öğretmen adaylarına kolay ulaşılabilirlik, öğretmen adaylarından veri toplama aracına geri dönüş oranının fazla olacağı düşüncesi ve zengin bilgi elde edileceği varsayımdır. Bununla birlikte çalışmaya katılım konusunda isteklilik gösteren gönüllü öğretmen adaylarından veri toplanmıştır. Çalışma grubuna ilişkin diğer bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler

<i>Cinsiyet</i>	<i>f</i>	<i>Yüzde %</i>
Kadın	79	82,29
Erkek	17	17,71
<i>Bölüm</i>		
Arap Dili Edebiyatı	8	8,33
Çocuk Gelişimi	7	7,29
İlahiyat	17	17,71
Felsefe	7	7,29
İktisat	11	11,46
İşletme	14	14,58
Matematik	10	10,42
Muhasebe ve Finansman	6	6,25
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	6	6,25
Sosyoloji	10	10,42
<i>Toplam</i>	<i>96</i>	<i>100</i>

Çalışma grubu, farklı lisans programlarında öğrenim gören 79’u kadın 17’si erkek olmak üzere toplam 96 öğretmen adayından oluşmuştur.

Verilerin Toplanması/ Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılım sağlayan öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasına ilişkin bakış açılarını öğrenmek amacıyla açık uçlu sorulardan oluşan anket formundan yararlanılmıştır (Anketin uygulanabilmesi için çalışmanın yürütüleceği üniversite rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan etik kurul izni alınmıştır). Betimsel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları farklılık göstermekle birlikte, en sık kullanılan veri toplama araçlarından biri, açık uçlu sorulardan oluşan anketlerdir (Balci, 2010, s.146). Açık uçlu sorular, araştırmaya katılım sağlayan kişilerin serbestçe cevap vermelerinin istenmesi durumunda tercih edilmektedir. Bununla birlikte incelenen durum hakkında kapsamlı ve detaylı bilgiye sahip olabilmek hususunda avantaj sağlamaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020, s.132). Genel hatlarıyla veri toplama aracında yer alan soruların kapsamı şu şekildedir: Öğretmenlik uygulaması sürecinin metaforlaştırılması, öğretmenlik uygulaması süreci ile ilgili olumlu – olumsuz görüşler, öğretmenlik uygulaması sürecinde uygulama öğretmeni ve uygulama öğretmenin mesleki gelişimlerine katkıları, öğretmenlik uygulamasının gerçekleştirildiği kuruma (staj okuluna) ilişkin görüşler ve son olarak öğretmenlik uygulaması sürecinin daha iyi olabilmesi için önerilerle öğrenilmeye çalışılmıştır. Açık uçlu sorular, çevrimiçi bir platforma aktarılıp bir bağlantı üretilmiştir. Bu bağlantı üzerinden paylaşım yaparak 2-3 hafta gibi bir süre zarfında öğretmen adaylarından veri toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz, verilerdeki örüntüleri (temaları) belirleme, analiz etme ve raporlama için kullanılan bir yöntem olup, veri setinin en küçük boyutlarda düzenlenebilmesini ve derinlemesine zengin bir betimleme yapılabilmesini sağlar (Braun ve Clarke, 2019, s.592). Tematik analizde temaların belirlenmesinde tümevarımsal yollar tercih edilebilmektedir. Veriler tümevarımsal yollarla önceden belirlenmiş bir kodlama çerçevesinde, araştırmacının analitik önyargılarından uzak bir şekilde temalandırma yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu anlamda tematik analizin tamamen veriye dayalı olduğu ifade edilmektedir (Braun ve Clarke, 2019, s. 592). Bu kapsamda verilerin analizinde izlenen genel yol şu şekildedir: Açık uçlu sorulara verilen yanıtların çevrimiçi platformdan temin edilmesi, verilere aşinalık kazanılana dek okunması, anket formunda yer alan açık uçlu sorular doğrultusunda temalandırma yapılarak raporlanması. Bu çerçevede tematik analiz yapılırken, her soruya verilen yanıtlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Temalar belirlendikten sonra bu temalar çalışmanın araştırma problemleri doğrultusunda alt temalar şeklinde organize edilmiştir. İki alan uzmanının bir arada çalışmasıyla temaların oluşturulması sürecinde görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasını benzettikleri metaforların listesi oluşturulmuştur. Bununla birlikte öğretmen adaylarının ortaya koydukları metaforların nasıl gerekçelendirildiği de irdelenerek alt temalar şeklinde raporlanmıştır.

Bulgular

Öğretmen adaylarından elde edilmiş verilerin analizi sonucu bulguların altı tema altında şekillendiği görülmüştür. Bu temalar: (1) Öğretmenlik uygulama süreci (2) Öğretmenlik uygulamasına bakış (3) Mentör öğretmen (4) Öğretmenlik uygulamasının değerlendirilmesi (5) Öğretmenlik uygulamasına ilişkin öneriler

Tema 1: Öğretmenlik uygulama süreci

Bu çalışmada öncelikle öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulama sürecini nasıl metaforlaştırdıkları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğretmen adayları öğretmenlik uygulama sürecini birbirine benzeyen metaforlarla açıkladıkları gibi birbirinden farklılaşan metaforları da kullandıkları görülmüştür. Öğretmen adaylarının metaforları aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 2. Öğretmenlik Mesleki Uygulama Sürecine İlişkin Metaforlar

Metaforlar	
Ağaç	Kuş
Çiçek	Çoban
Tohum ekme	Spiker
Ev	Hayat
Çocuk	Kaos
Kitap	Zaman
Kelebek	Satranç
Gökyüzü	Matruşka
Kamera	Sanat eseri
İstiridye	Merdiven

Tablo 2'de görüldüğü üzere öğretmen adayları, farklı metaforlar ışığında öğretmenlik uygulama süreçlerini açıklamaktadırlar. Bununla birlikte öğretmen adaylarının neden bu metaforları kullanarak bu süreci açıkladıkları incelendi. Bu doğrultuda öğretmen adayları öğretmenlik uygulama sürecinin hem kişisel ve mesleki anlamda geliştirici, hem de emek ve sabır isteyen bir süreç olduğunu belirtmektedirler.

Geliştiren bir süreç

Öğretmen adayları öğretmenlik uygulama dersi kapsamında okullarda yaşadıkları deneyimlerin gelecekteki mesleklerine hazırlayıcı nitelikte olduğunu söylemektedirler. Aynı şekilde öğretmenlikle ilgili edinilen bilgi ve becerilerin zaman içerisinde gelişme gösterdiğini ifade etmektedirler. Öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA30: [Öğretmenlik uygulama sürecini] çiçeğe benzetirdim. Çiçeğe gerekli besinleri verdikçe nasıl büyüyorsa stajda da gerekli bilgiler verildikçe ve uygulandıkça daha iyi öğretmen nesli gelişiyor.

ÖA31: [Öğretmenlik uygulama sürecini] yeni yapıma sürecinde olan bir eve benzetirdim. Çünkü ev yapılırken dizdiğin her tuğla evin bitmesi için yapılan bir işlemdir. Öğretmenlik uygulaması da öyle, zamanla deneyimler birleştirilince iyi bir öğretmen modeli ortaya çıkar.

ÖA37: [Öğretmenlik uygulama sürecini] bir ağaca benzetirdim. Bir ağaca nasıl gübresi, suyu zamanında verilip ağaç da bunlara bağı yaşamını sürdürüyor, daha verimli oluyorsa, bu uygulama süreci de kendimi ne kadar geliştirirsem, tecrübe sahibi olursam öğrencilere o kadar verimli olabileceğimi öğreten bir süreç oldu.

ÖA58: [Öğretmenlik uygulama sürecini] çekirdeğe benzetirdim. Çekirdek nasıl sulandıkça filizlenirse biz de bu eğitim sürecinde bir şeyler öğrenerek filizleneceğiz, fidan olacağız, gün gelecek meyve veren bir ağaç olacağız.

Emek ve sabır isteyen bir süreç

Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması kapsamında yaşadıkları deneyimlerin, öğretmenlik mesleğinin emek ve sabır işi olduğu duygu ve düşüncesine kapılmalarına neden olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğretmen adayları, öğretmenlik becerilerinin edinilmesinin belli bir süreç içerisinde aşamaları kat etmeye ve öğretmenlik mesleğini sevmeye bağı olduğunu düşünmektedirler. Bu doğrultuda görüş bildiren öğretmen adaylarının ifadelerinden yapılan alıntılar şu şekildedir:

ÖA50: [Öğretmenlik uygulama sürecini] tohum ekmeye benzetirim. Biz bu staj deneyimlerimizle aslında tohumlarımızı ekliyoruz. Her deneyimde bu tohumlar filizlenecek, daha sonra fidana dönüşecektir. Sonunda da öğrencilerimize bu fidanların meyvelerini vermiş olacağız.

ÖA2: [Öğretmenlik uygulama sürecini] istiridyeye benzetirdim. Çünkü istiridye uygun ortam sağlandığında kendiliğinden açılan bir canlıdır. Öğretmenlik de öyle; sabırla, umutla ve samimiyetle kucak açarsan, bu süreçte karşılaştığın tüm durumlarda istiridye açılır; güzellikler seni bulur.

ÖA47: [Öğretmenlik uygulama sürecini] bir sanat eserine benzetirim, çünkü emek ve sabır isteyen bir iştir.

Tema 2: Öğretmenlik uygulamasına bakış

Bu tema kapsamında öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasına ilişkin genel görüşleri incelenmiştir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulama sürecine ilişkin olumlu ve olumsuz bir takım görüşleri ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının olumlu olarak ifade ettikleri konular; kendilerini keşfetme fırsatı yakalamaları, öğretmenlik mesleğinin kutsal bir meslek olduğu bilincine sahip olmaları, teoride öğrendiklerini pratiğe aktarabilmeleri ve mesleğe hazır olma bakımından farkındalık kazanmaları olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA5: Bu süreç zarfında bu mesleğin gerçekten çok kutsal bir meslek olduğuna bir kez daha şahit oldum. En önemlisi, çocuğun ailesinden sonra en iyi örneğinin kesinlikle öğretmeni olduğu sonucuna vardım. Çok ince detay gerektiren bir meslek ve bir o kadar da zor ama sonucunda güzel nesilleri yetiştireceğini bilmek de muhteşem bir şey.

ÖA7: Bir şeyler kâğıt üzerinde kalmamış olup uygulayarak, yani yaşayarak öğrendiğimiz için daha iyi anlatabildik.

ÖA51: Onun dışında öğretmenlik bir keşif yolculuğu. Sürekli yeni şeyler keşfettim. Staj sayesinde öğrenci farklılıklarını ve nasıl daha faydalı olabileceğimi keşfettim. Kendimi keşfettim. Benim için bir keşifti ve güzel bir süreçti.

ÖA56: Üstleneceğim, alacağım sorumluluğun göreve başlamadan tecrübesini kazanmış olmak, heyecanını yaşamak, eksikliklerimi görmek, sınıf ortamında o havayı teneffüs etmek, öğrencilere bir şeyler öğretebilme mutluluğunu yaşamak olumlu yönleriydi.

Şekil 1. Öğretmenlik uygulamasının öğretmen adayına kazandırdıkları

Diğer taraftan öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması süreciyle ilgili birtakım olumsuz görüşlere de sahip olduğu görülmektedir. Bu konular ise öğretmenlik uygulaması sürecinin kısıtlı olması, mentör öğretmenin gerekli destek ve işbirliğini sağlayamaması, öğretmen adaylarının uygulama okulunda öğrenim gören öğrencilerle iletişim kurmakta güçlük yaşamalarıdır. Bu görüşlere sahip öğretmen adaylarının görüşlerinden alıntılar şu şekildedir:

ÖA13: Öğrencilerle zaman geçirmek kısıtlı olduğu için onlarla doğru iletişim kurmak zordu. Anlatım sırasında uygulama öğretmenin istediği yöntem ve konu kısıtlaması olduğu için ders anlatımı yapmakta zorlandık.

ÖA75: Derste anlatacağımız konuyu tüm hatlarıyla bilmek yeterli değil. Çocuklarla iletişim, kendimi doğru ifade edip çocukları doğru anlamak ve düzeylerine göre faydalı olabilmek çok önemli. Bazı çocukların öğrenmeye kapalı olduğunu görmek bazen zorlayıcı olabiliyor.

ÖA7: Öğretmenlik mesleğinin sandığımdan daha zor bir meslek olduğunu gördüm.

Tema 3: Mentör Öğretmen

Öğretmenlik uygulama sürecinin önemli bir bileşeni de mentör öğretmendir. Dolayısıyla bu tema kapsamında öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulama sürecinde onlara mentörlük yapan öğretmenleriyle ilgili görüşleri incelenmiştir. Öğretmen adaylarından elde edilen görüşlere genel bir açıdan bakıldığında mentör öğretmenlerin; öğretmen adaylarının pedagojik bilgi ve becerilerinin gelişmesine katkı sağladıkları, sürekli geri bildirimlerle onları besledikleri, gelecekte karşılaşılabilecekleri mesleki zorluklarla ilgili onlarda farkındalık uyandırdıkları, problemlerle başa çıkabilme bakımından çözüm odaklı bir bakış açısı kazandırdıkları vb. düşünce ve görüşlerle karşılaşılmıştır. Öğretmen adaylarının görüş ve düşüncelerinden alıntılar şu şekildedir:

ÖA2: Sınıfta yaşanan olumlu veya olumsuz durumlara karşı öğretmenimizin yaklaşımları, ileride bizim karşılaşılabileceğimiz durumlara bağdaştırarak bu olaylara karşı çözüm bulmamız ve öğretmen adaylarının görüşlerine saygı duyabilen öğretmenler olmamız gerektiğini gösterdi.

ÖA5: Gerek bana verdiği tavsiyeler ve gerekse dersteki davranışları, dersi yönetişi, öğrencilerle iletişimi vs. tarzındaki durumlar bana çok şey kattı. Öğrencinin herhangi bir talebinde nasıl tepki verilmesi gerektiğini öğrenmiş oldum. Mesleki hayatıma dair birçok öğüt ve tavsiyelerle bulunarak kafamda yeni fikirler, düşünceler yarattı. İleriki meslek hayatımda önüme çıkabilecek durumları da daha öncesinden göstermiş oldu.

ÖA16: Sürekli kendimizi geliştirmemiz için neler yapabiliriz, bunlar hakkında bizlere bilgiler verdi. Staj sürecinde bizleri mesleki gelişimimiz konusunda değerlendirip olumlu ve olumsuz yönlerimizi değerlendirip geri dönütler vermekten kaçınmadı.

ÖA45: Ders anlatımı gerçekleştirdikten sonra teneffüs aralarında ders anlatırken neleri yapıp neleri yapmayacağımız konusunda sürekli bizi bilgilendirirdi. Biz ders anlattığımızda sürekli geri dönüş yapar, iyi yönlerimizi, hatalarımızı ve bu hataları nasıl düzeltmemiz gerektiği konusunda bize bilgiler verirdi.

Şekil 2. Mentör öğretmenin öğretmen adayına katkıları

Öğretmen adaylarının görüşlerine göre mentör öğretmenin rolleri Şekil 2'de özetlenmiştir. Diğer taraftan bazı mentör öğretmenlerin öğretmen adaylarına yeterli katkı sağlayamadıkları ve mesleğe hazırlamaya ilgili bilgi ve beceri kazandırma bakımından öğretmen adaylarının beklentilerini karşılayamadıkları görülmektedir. Öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA58: Mesleki gelişimime çok katkısı olduğunu düşünmüyorum. Bize yeterince bu süreçte yardımcı olmadı. Biz ders anlattıktan sonra bir değerlendirme bile yapmadı, biz ondan değerlendirme yapmasını istediğimiz halde.

ÖA59: Görevinin bilincinde bir öğretmen değildi. Bana çok katkısı olduğunu söyleyemem. Biz ders anlattıktan sonra bile yorum yapmasını istediğimiz halde hiç bir açıklama yapmayan, deneyimlerini ve uygulanması gereken şeyleri hiç bir şekilde izah etmeyen biriydi.

ÖA64: Uygulama hocamız daha tecrübeli ve daha iyi olabilirdi. Tam olarak verimli olduğunu düşünmüyorum.

Bu tema kapsamında eğer öğretmen adayları mentör öğretmenlerinin yerinde olsalardı; nasıl bir mentörlük yapacaklarına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Genel anlamda öğretmenlik uygulama sürecini daha zenginleştirecek ve verimli kılabacak birçok etkinlik uygulayacaklarını ifade etmektedirler. Öğretmen adaylarının görüşlerinden alıntılar şu şekildedir:

ÖA24: Deneyimlerimi fazlasıyla paylaşırdım. Öğretmenlik mesleğine dair her prosedürü gösterirdim ki, meslek hayatına atıldıklarında zorluk çekmesinler.

ÖA30: Sınıf hakimiyetini öğretmen adayına bırakırdım, sınıfla birebir iletişim halinde olmasını sağlardım. Tam anlamıyla sınıf ortamında öğretmen olma bilincinin yerleşmesini sağlardım.

ÖA37: Her uygulama günü sonunda stajyer öğrencilerle yarım saat de olsa konuşur, onlara bu mesleğin önemi hakkında bilgi verirdim. Stajyer öğretmen adaylarının görüşlerini alır, bu mesleği yapmaya ne kadar hazır olduklarını ölçmeye çalışırdım. Öğrencileri ders anlatımları sonunda bireysel değerlendirir, eksiklerini söyler, elimden geldiği kadar faydalı olmak için çaba sarf ederdim.

ÖA58: Bir uygulama öğretmeni olsaydım; uygulama öğrencilerime nasıl daha faydalı olabilirim, onları daha güzel nasıl yönlendirebilirim diye düşünür; ders anlatırken şu konulara değinsen, sınıf yönetimi sağlarken şunlara dikkat etsen gibi telkinlerde bulunurdum. Mentörlük görevini hakkıyla yerine getirmek isterdim.

Tema 4: Öğretmenlik uygulamasının değerlendirilmesi

Bu tema kapsamında öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulama süreci kapsamında sergiledikleri performansın nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Öğretmen adayları performansları değerlendirilirken, öncelikli olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ve mesleği benimseme durumlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini önermektedirler. Bununla birlikte öğretmen adaylarının nitelikli rol model olma kapasitesi, sınıf yönetimi konusundaki becerileri, konu alanı hâkimiyetleri, iletişim becerileri, uygun yöntem ve materyal seçme becerileri gibi faktörlere dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA16: Bence öğretmen adayının gerek ders sunuş tekniklerine bakılarak, gerek öğrencilerle iletişimi, sınıf yönetimi gibi kriterlerin yanında öğretmenlik için gerekli en önemli husus olan 'sabır' kavramını taşıyıp taşımadığına da bakılmalıdır. Öğretmen adayı düz anlatımdan ziyade farklı anlatım tekniklerine yöneliyor mu buna bakılmalıdır.

ÖA6: Öğretmenlik mesleğini yapmak niyetini gerçek anlamda taşıdığına bakılmalı önce. Ders anlatımı ve hazırlığı değerlendirilmeli.

ÖA12: Bence öğrenciler ile iletişimine bakarak derste kurduğu hâkimiyete bakarak ve öğrencilerin dersi nasıl kavradığına bakılarak değerlendirilmelidir.

ÖA50: Nesillerimizi yetiştirecek öğretmen adayları ilk olarak ahlaklı ve güzel örnek olma noktasında değerlendirilmelidir.

Şekil 3. Öğretmenlik uygulaması sürecinde öğrenciyi değerlendirme ölçütleri

Tema 5: Öğretmenlik uygulamasına ilişkin öneriler

Bu tema kapsamında öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecinin daha nitelikli ve verimli hale getirilebilmesi bakımından nelerin yapılması gerektiğine ilişkin önerileri ele alınmıştır. Genel bir bakış açısı ile öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamalarının daha uzun süreli olması gerektiği üzerinde görüş birliğinde olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının görüşlerinden alıntılar şu şekildedir:

ÖA5: Öğretmenlik uygulama sürecinin daha iyi olabilmesi için uygulama sürelerinin biraz daha fazla olması iyi olurdu. Ayrıca ders anlatma saatlerinin de biraz daha fazla süreye çıkartılmasının öğrencileri daha iyi ve tecrübe sahibi yapacağına inanıyorum.

ÖA30: Öğretmenlik uygulamasında öğrenciyi daha fazla uygulama yapması için fırsat verilmelidir.

ÖA74: Öğretmenlik uygulama süreci uzun olmalı ve adaya daha fazla pratik yaptırılarak öğrencilerle iletişimi geliştirilmeli.

Bununla birlikte öğretmen adayları, öğretmenlik uygulama sürecinin titizlikle planlanması gerektiğini belirtmekte; kendilerine önemli düzeyde katkı sağlayacak mentor öğretmenlerin seçilmesi gerektiğini önermektedirler. Ayrıca pedagojik bilgi ve becerilerinin daha da artırılması bakımından onlara daha fazla fırsatlar sağlanması gerektiğini düşünmektedirler. Öğretmen adaylarının görüşlerinden alıntılar şu şekildedir:

ÖA37: Uygulama öğretim elemanı, uygulama öğretmeni ve stajyer öğrenciler, staj süreci başlamadan bir araya gelip toplantı yapabilirlerdi. Öğrencilerden istenenler neler, bu süreci nasıl değerli geçirebilirler, uygulama öğretmenin bu süreçte üzerine düşen görevler neler, bu ve buna benzer konuların uygulama öncesinde konuşulması gerektiğini düşünüyorum.

ÖA16: Öğretmenlik uygulaması sürecinde stajyerlere daha çok imkan tanınmalıdır. Sınıf stajyerlere teslim edilmelidir. Sınıf hakimiyeti çoğu zaman stajyerlere verilmelidir ki bu süreçte öğretmenliğe alışma söz konusu olsun.

ÖA50: Uygulama öğretmenleri özenle seçilmelidir. Çünkü stajyer öğrencilerle en çok ilgilenen kişi, uygulama öğretmenleridir. Stajyer öğrencilere verimli ve onlara örnek olacak kişiler seçilmelidir.

Şekil 4. *Daha nitelikli bir öğretmenlik uygulama süreci için öğretmen adaylarının önerileri*

Bulgulara genel olarak bakıldığında öğretmenlik uygulama sürecinin hem öğretmen adaylarını geliştiren bir süreç olduğu, hem de emek ve sabır gerektiren bir süreç olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu sürecin öğretmen adaylarına kişisel ve mesleki olarak birçok yönden katkıları olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan mentor öğretmenin öğretmen adaylarını pedagojik olarak güçlendirmede ve mesleki olarak farkındalık uyandırmada önemli rollere sahip olduğu görüldü. Ayrıca öğretmen adayları, öğretmenlik uygulama performanslarının değerlendirilmesinde birçok ölçütün dikkate alınmasını arzu etmektedirler. Son olarak öğretmen adayları, öğretmenlik uygulamasının daha nitelikli bir hale getirilmesi bağlamında, kendilerini pedagojik olarak güçlendirecek şekilde bir planlamanın yapılması gerektiğini önermektedirler.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecine ilişkin görüş ve deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada öncelikle öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulama sürecini nasıl metaforlaştırdıkları incelenmiştir. Metaforlara bakıldığında öğretmen adaylarının, öğretmenlik uygulama sürecini kişisel ve mesleki anlamda geliştirici, aynı zamanda emek ve sabır isteyen bir süreç olarak

algıladıkları görülmüştür. Öğretmen adayları, öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında okullarda yaşadıkları deneyimlerin onları mesleğe hazırlayıcı nitelikte olduğunu, uygulama süreci içerisinde çeşitli bilgi ve beceriler edindiklerini, bu noktada mesleği sevmenin öneminin büyük olduğunu belirtmişlerdir. Hascher ve Wepf (2007) tarafından gerçekleştirilmiş araştırmada öğretmen adaylarının uygulama sürecinde planlama, kuralları oluşturma, disiplin sağlama, etkinliği gerçekleştirme ve değerlendirme becerilerini kazandıkları ortaya çıkmıştır (Akt: Bay, Şeker ve Alisinanoğlu, 2019, s. 13). Karasu Avcı ve İbret (2016, s. 2519) tarafından yürütülmüş araştırmada öğretmen adayları, öğretmenlik uygulamasının katkılarını uygulama olanağı sağlama, mesleğe yönelik deneyim kazandırması, sınıf yönetimini sağlama tecrübesi kazandırması olarak belirtmişlerdir. Özdaş ve Çakmak (2018, s. 2747) tarafından öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine yönelik metaforik algılarını belirlemek amacıyla yapılan araştırmada öğretmen adaylarının en çok tecrübe metaforunu tercih ettikleri görülmüştür. Ballı, Müldür ve Büyükkarcı'nın (2018, s. 301) çalışmasında öğretmen adayları, uygulama okulunda geçirdikleri yaşantılar sayesinde mesleğin gereklerini yerine getirmeyi öğrendiklerini ve özgüvenlerinin geliştiğini, öğretmen olma isteklerinin ve mesleğe yönelik farkındalıklarının arttığını belirtmişlerdir. Aslan ve Sağlam (2018, s. 144) tarafından gerçekleştirilmiş çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersini okul ortamında uygulama yapma ve bu yolla meslek becerilerini geliştirmeyi, mesleğe yönelik olumlu tutum kazanmayı sağlama bakımından öğretmen eğitiminde yer alması gereken bir ders olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmada öğretmen adaylarının uygulama sürecine ilişkin yeterince bilgilendirilmemeleri ve uygulama okulların olumsuz koşulları gibi bazı olumsuz durumlarla karşılaştığı da ortaya konulmuştur. Yıldırım, Özyılmaz Akamca, Ellez, Karabekmez ve Bulut Üner'in (2019, s. 306) çalışmasında öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersinin daha çok mesleki deneyim kazandırması yönünde katkısı olduğunu düşündükleri görülmüştür. Eskici (2020, s. 544) tarafından yürütülmüş araştırmada öğretmen adayları öğretmenlik uygulaması sayesinde öğrencilerle iletişim becerisi kurma, uygulama fırsatı bulma, tecrübe edinme, sorun çözme becerisi kazanma, eksiklerini görme gibi kazanımlar elde ettiklerini belirtmişlerdir.

Gerçekleştirilen bu çalışma, öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamaları üzerine düşüncelerinin analizi yoluyla, öğretmenlik uygulaması sürecini nasıl deneyimlediklerinin yanı sıra kendilerine ilişkin algıladıkları ilerleme ve değişime dair önemli bulgular ortaya koymuştur. Gerek bu çalışma, gerek konuya ilişkin olarak gerçekleştirilmiş diğer çalışmalardan çıkarılabilecek temel sonuçlardan biri, öğretmenlik uygulamalarının adayların mesleki gelişimleri üzerindeki önemli ve geniş etkisidir. Bu süreci şekillendiren ortamların, muhatapların ve faaliyetlerin çeşitliliği ve karmaşıklığı, yeni mesleki rol ve görevleri uygulamak, yeni bilgiler ve beceriler edinmek, bunları geliştirmek ve/veya pekiştirmek bakımından gerçek bir fırsat olarak görülebilir. Öğretmenlik uygulaması yolu ile edinilen saha deneyimi; zaman yönetimi, sınıf organizasyonu ve öğretmen adaylarının motivasyonunu sağlama; farklı öğretim strateji, yöntem ve tekniklerini kullanma açısından öğretme-öğrenme sürecine ilişkin pratik bilgi edinmeyi de sağlamaktadır. Sonuç olarak bu dönemde gerçekleşen planlama, öğretme ve değerlendirme gibi çeşitli pedagojik deneyimler, gerçek sorunların çözümü, bu saha deneyiminin kapsadığı zorlukların zenginliği ve çeşitliliği, öğretmen adayının gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Araştırma bulguları incelendiğinde öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulama sürecine ilişkin olumlu ve olumsuz olumsuz bir takım görüşleri ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının olumlu olarak ifade ettikleri konular; kendilerini keşfetme fırsatı yakalamaları, öğretmenlik mesleğinin kutsal bir meslek olduğu bilincini edinmeleri, sürekli yeni öğrenmeler gerçekleştirmeleri, pedagojik becerilerini geliştirmeleri, teoride öğrendiklerini pratiğe aktarabilmeleri ve kazandıkları deneyimler yoluyla mesleğe hazır olma bakımından önemli miktarda yol almaları olduğu görülmüştür. Lee ve diğerleri (2012, s. 3) tarafından gerçekleştirilmiş araştırmada aday öğretmenlerin, öğretmenlik uygulaması sonrasında mesleğe profesyonel bakışlarının olumlu olarak değiştiği görülmüştür. Çapraz ve Samancı'nın çalışmasında (2014, s. 179) öğretmen adaylarının uygulama deneyimi ile yaşadıkları heyecan, özgüvenin gelişmesi, meslek sevgisi gibi olumlu duygular ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan öğretmen adaylarının olumsuz olarak ifade ettikleri konular ise; öğretmenlik uygulaması sürecinin kısıtlı olması, mentör öğretmenin gerekli destek ve işbirliğini sağlayamaması, uygulama okulunda öğrenim gören öğrencilerle iletişim kurmakta güçlük yaşamalarıdır. Sancak Aydın ve Çilsalar Sagnak (2020, s. 85), öğretmen adaylarının eğitim öğretim sürecinde yaşadıkları duygular olumsuz olduğunda, mesleğe yönelik bakış açılarının şekillenmesinde olumsuz biçimde rol oynayabileceğini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının uygulama sürecindeki öğrenmeleri ve gelişimleri üzerindeki olumlu ve olumsuz duyguların keşfedilmesi, olumsuz duygu ve deneyimlerle başa çıkma stratejilerinin teşvik edilmesi kritik derecede önemlidir. Bu nedenle öğretmen adayını besleyen veya

engelleyen koşullar ve bunların adayın performansı üzerindeki etkilerinin belirlenmesi önemli görölmektedir.

Mentör öğretmen teması kapsamında öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulama sürecinde onlara danışmanlık yapan öğretmenleriyle ilgili görüşleri incelenmiştir. Öğretmen adaylarından elde edilen görüşlere genel olarak bakıldığında mentör öğretmenlerin; öğretmen adaylarının pedagojik bilgi ve becerilerinin gelişmesine katkı sağladıkları, sürekli geri bildirimlerle onları destekledikleri, gelecekte karşılaşılabilecekleri mesleki zorluklarla ilgili onlarda farkındalık uyandırdıkları, problemlerle başa çıkabilme bakımından çözüm odaklı bir bakış açısı kazandırdıkları, kendi tecrübelerini paylaşarak onlara vizyon sağladıkları gibi düşüncelerle karşılaşılmıştır. Diğer taraftan öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda; bazı mentör öğretmenlerin yeterli katkı sağlayamadıkları ve onları mesleğe hazırlama konusunda gerekli bilgi ve becerileri kazandırma bakımından öğretmen adaylarının beklentilerini karşılayamadıkları görölmüştür. Malderez, Hobson, Tracey ve Kerr (2007, s. 225), okuldaki danışmanlara dair deneyimlerin, adayların olumlu duygular yaşamasında rolü olabildiğini; Hobson, Ashby, Malderez ve Tomlinson (2009, s. 207), etkili danışman öğretmenlerin öğretmen adaylarına psikolojik ve duygusal destek sunduğunu; Yuan ve Lee (2015, s. 469), öğretmen adaylarının uygulama öğretmeni ve diğer öğretmenlerle etkileşiminin, adayın öğretmen kimliğinin gelişiminde önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ballı ve diğerleri (2018, s. 301) tarafından yürütölmüş araştırmada kimi öğretmen adayları uygulama öğretmenlerini; öğretmen adayına karşı ilgili olma, onu motive etme, iyi bir model olma, öğretmen adayının performansına yönelik geribildirim verme, mesleki deneyimlerini öğretmen adayı ile paylaşma, öğretmen adayı için ulaşılabilir olma ve tüm adaylara eşit davranma bakımından olumlu yönde değerlendirirken; kimileri ise mesleki sorumluluklarını yerine getirmeme, mesleki bıkkınlık hissi içinde olma ve bunu öğrencilerine ve öğretmen adaylarına yansıtmama, okuldaki öğrencilerle iletişim sorunu yaşama, öğretmen adayları arasında ayrımcılık yapma, öğretmen adaylarına yeterli geribildirimde bulunmama, onlara sorumlulukları dışında görevler verme, onları kısıtlama bakımından olumsuz yönde değerlendirmişlerdir. Saka (2019, s. 127) çalışmasında, öğretmen adaylarına rehberlik yapmakla görevli uygulama öğretmenlerinin çoğunun güncel, öğrenci merkezli yaklaşımlardan uzak, geleneksel ve öğretmen merkezli yaklaşımları tercih ettiği ve bu durumun öğretmen adaylarına yeterince katkı sağlamadığı, uygulama öğretmenlerinin rehberlik yapmada yetersiz olabildikleri ve bu durumun da öğretmen adaylarının motivasyonlarını düşürdüğü bulgusuna ulaşmış; uygulama öğretmenleri belirlenirken, belirli ölçütlerin konulması ve uygulama öğretmenlerinin öğretmenlik uygulaması süreci öncesinde eğitime tabi tutulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Sancak Aydın ve Çilsalar Sagnak (2020, s. 85) tarafından yürütölmüş araştırmada, adayların bir kısmı, danışman öğretmenlerin ve okuldaki diğer öğretmenlerin destekleyici ve kabul edici yaklaşımlarının önemini belirtmişlerdir. Araştırmacılar, öğretmen adaylarının uygulama sırasında yaşadığı olumlu deneyimlerle öğretmen kimliklerini olumlu şekilde geliştirme fırsatı buldukları üzerinde durmuşlardır. Öğretmenler, meslek yaşamları boyunca, kalitesi bir yıldan diğerine değişen mesleki gelişim yaşarlar. Ayrıca, farklı öğretmenler birbirlerinden oldukça farklı mesleki gelişim düzeylerine sahip olma eğilimindedirler. Bu durum da, öğretmenlik uygulaması sürecinde kimi adayların mentör öğretmen bakımından olumlu deneyim ve duygulara sahip olmasını sağlarken; kimilerinin de olumsuz deneyimler yaşamaları ve olumsuz duygu ve tutumlar edinmelerine neden olmaktadır. Uygulama öğretmenleri hem sınıflarındaki öğrencilere öğretmekle; hem de aynı sınıfta uygulama yapmakta olan öğretmen adaylarına danışmanlık yapmakla görevlidir. Bu durum uygulama öğretmenlerinin görevlerini zorlaştırmaktadır (Saka, 2019, s. 127). Araştırmalar, uygulama öğretmenlerinin önceliğinin çoğunlukla kendi öğrencileri olduğunu ve bunun doğal bir sonucu olarak sınıfta bulunan öğretmen adaylarını göz ardı edebildiklerini göstermiştir (Clarke, Triggs ve Nielsen, 2014, s. 163). Buna ilişkin öğretmenlik uygulaması yönergesinde değişiklik yapılarak, bir uygulama öğretmenin danışmanlığına en fazla dört öğretmen adayının verilmesi uygun görölmüştür. Bu değişiklik, uygulama öğretmeninin yükünü bir miktar azaltarak onun öğretmen adayı ile daha yakından ilgilenip, süreci daha etkili takip edebileceği düşünölmektedir.

Araştırmada öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulama süreci kapsamında sergiledikleri performansın nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin görüşleri incelenmiş; öğretmen adaylarının performansları değerlendirilirken öncelikli olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ve mesleği benimseme durumlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini önerdikleri görölmüştür. Bununla birlikte öğretmen adayları; gelecekteki öğretmen adaylarının nitelikli rol model olma kapasiteleri, iletişim ve sınıf yönetimi konusundaki becerileri, konu alanı hakimiyetleri, uygun yöntem ve materyal seçme ve dersi etkili şekilde organize edebilme becerileri gibi faktörlere dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Hem araştırmacılar hem de eğitimciler arasında, öğretmenlerin öğrencilerin gerek yaşamları, gerek öğrenmeleri

üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu konusunda önemli bir fikir birliği vardır. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının mesleğe ve öğrenciye yaklaşımları ve öğretim performanslarının etkili bir şekilde ölçülmesi önemli bir araştırma alanı olmaktadır. Ülkemizde ve dünyada öğrenci performansını iyileştirmeyi amaçlayan son eğitim reformları, kısmen öğretmen seçimi, hazırlığı ve değerlendirmesini iyileştirmeye odaklanmıştır. Bununla birlikte, kimi araştırmacılar öğretmenlik uygulamalarının değerlendirme odaklı olmasına karşı durmaktadır. Soslau, Kotch-jester, Scantlebury ve Sleson'a göre (2018, s. 107) öğretmen adayları, ilk kez gerçek uygulama ortamında bulunmak gibi kıymetli bir deneyimi yaşarken cesaretlendirilmeye ihtiyaç duyduklarını, bu nedenle öğretmenlik uygulamalarında değerlendirme temelli sistemden koçluk temelli sisteme geçişin sağlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Soslau, Gallo-Fox ve Scantlebury (2019, s. 265), başarılı bir mentörlük temelli öğretmenlik uygulamasının; aday için açıklamalara yer verme, düzenli ve sürekli süreci planlama görüşmeleri yapma, adayın etkin katılımı ile öğretimin uygulamasını gerçekleştirme ve öğrenci öğrenmelerini değerlendirmeyi içermesi gerektiğini vurgulamıştır. Böyle bir durumda, değerlendirilme baskısı olmadan, uygulama öğretmenlerinin öğretmen adayları ile otorite paylaşımı sağlaması yoluyla adayların bir öğretmen gibi davranma imkanı olabilecek (Lewis, 2019, s. 1), öğretmen adayları sınıfa aidiyetlik duygusuna sahip olarak eğitim öğretim uygulamalarını aktif şekilde planlama, uygulama ve yönetme fırsatı da bulabileceklerdir (Sancak Aydın ve Çilsalar Sagnak, 2020, s. 85).

Araştırmada öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecinin daha nitelikli ve verimli hale getirilebilmesi bakımından nelerin yapılması gerektiğine ilişkin önerileri ele alınmış; öğretmenlik uygulamalarının daha uzun süreli olması gerektiği üzerinde uzlaştıkları görülmüştür. Bununla birlikte çalışma grubundaki öğretmen adayları, öğretmenlik uygulama sürecinin titizlikle planlanması gerektiğini belirtmiş, öğretmen adaylarına önemli düzeyde katkı sağlayacak mentör öğretmenlerin seçilmesi gerektiğini önermişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları, pedagojik bilgi ve becerilerinin artırılması bakımından onlara daha fazla fırsatlar sağlanması gerektiğini düşünmektedirler. Aslan ve Sağlam (2018, s. 144) tarafından yürütülmüş araştırmada öğretmen adayları, öğretmenlik uygulamasının son sınıfa bırakılmaması, teorik anlamda belirli bir seviyeye geldikten sonra uygulamanın başlaması ve öğretmenlik uygulamasına daha uzun süre ayrılması gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı araştırmada adayların, öğretmenlik uygulaması dersinin programının (hedefler, içerik, uygulama süreci, ölçme ve değerlendirme) yeterli nitelikte hazırlanmadığını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Saka'nın (2018, s. 127) çalışmasında da öğretmen adayları, özellikle öğretmenlik uygulama dersinin daha uzun tutulması ve öğretmen adaylarının daha aktif olmalarına imkan verilmesini önermişlerdir. Bay ve diğerleri (2019, s. 1) tarafından gerçekleştirilmiş araştırmada yine öğretmen adaylarının en fazla öğretmenlik uygulamasının süresinin arttırılmasını önerdikleri görülmektedir. Aynı araştırmada öğretmen adayları, öğretmenlik uygulaması sürecinden beklentilerini; kendilerine daha fazla uygulama yapabilmeye olanağı tanınması, uygulama öğretmenlerinin öğretmen adaylarına yeterli rehberlik yaparak onları, öğretmenlik mesleğine etkili bir şekilde hazırlaması olarak belirtmişlerdir. Bektaş ve Can (2019, s. 23) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlik uygulaması dersini yürüten uygulama öğretmenlerinin konu ile ilgili geliştirilmeye ihtiyaçları olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu araştırmada öğretmen adayları teoride öğrendiklerini uygulamada sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yıldırım ve diğerlerinin (2019, s. 306) çalışmasında öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının daha verimli geçmesinde danışman faktörünün önemine vurgu yaptıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Eskici (2020, s. 544) tarafından yürütülmüş araştırmada, öğretmenlik uygulamasının daha verimli olması için öğretmenlik süresinin artırılması araştırmanın bütün katılımcıları tarafından vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu için öğretmenlik uygulaması, önemli çeşitlilikteki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve pekiştirilmesi için eşsiz bir fırsattır. Bu sürecin önemli değişkenleri; öğretme ve öğrenme sürecinin genel ilkelerinden, etkili deneyim sağlayacak çalışmalara; uygulama kurumuna düşen görevlerden, mentör öğretmenlerin farklı rol, görev ve sorumluluklarına kadar uzanmaktadır. Konuya ilişkin olarak gerçekleştirilmiş pek çok çalışma yukarıda da belirtildiği gibi, öğretmen adaylarının kişisel özelliklerini ve kaynaklarını, öğrenme deneyimlerinin kalitesini, öğretmenlerin desteğini ve okul ortamının kalitesini vurgulamaktadır.

Öneriler

Öğretmenlik uygulaması, öğretmen adaylarına deneyim kazandırarak onları mesleğe hazırlama yolunda vazgeçilmez bir fırsattır. Ancak bu fırsatın kazanca çevrilebilmesi, öğretmenlik uygulaması sürecinden istenen verimliliğin elde edilebilmesi için, yürütülmüş araştırmada öğretmen adaylarının da belirtmiş olduğu gibi, uygulama sürecinin bütün boyutları titizlikle planlanmalıdır. Bunun yanında öğretmenlik uygulamasına yönelik program, nitelik açısından gözden geçirilmeli, düzenli ve sürekli olarak

değerlendirmeye tabi tutulmalı, varsa aksayan yönler ve eksiklikler belirlenerek gereken düzenlemeler yapılmalıdır.

Öğretmen adaylarının öğrenme süreçleri sırasında yeterli desteğin ve sistematik rehberliğin sağlanması; bunun için hem okul hem de üniversite mentörlerinin, öğretmen adaylarının öğretim faaliyetlerine ve ortamlarına özgü karmaşıklıklar ve zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmaları, süreçte önemli bir role sahiptir. Bu anlamda, üniversite ve okul mentörleri arasında, hedeflere ulaşma noktasında gerçekleştirilen faaliyetlerin ve öğretmen adaylarının performanslarının diyalog, anlaşma ve koordinasyon yoluyla izlenmesi ve bu izlemelere dair, gözlem ve analizlerin paylaşılması, birleştirilmesi, geniş bir yelpazede ele alınması, dolayısıyla uygulamalar hakkında sürekli bilgi ve anlam inşası sağlanmalıdır.

Öğretmen adaylarının uygulama sürecinden en yüksek düzeyde faydalanabilmeleri, pedagojik anlamda çeşitli bilgi ve becerileri edinebilmeleri için onlara gerekli fırsatlar tanınmalı, etkili bir rehberlik yapılmalıdır. Bu noktada uygulama okulundaki mentör öğretmenin adaylar için iyi bir rol model olabilecek, etkili dönütler verebilecek ve değerlendirme yapabilecek yeterlikte olmasının sürecin niteliğini artırmada etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte gerek bu araştırmada öğretmen adaylarının açıklamalarında, gerek alanyazındaki pek çok araştırmada görüldüğü gibi öğretmenlik uygulamasının daha uzun bir sürece yayılması, son sınıfta değil, daha erken dönemlerde, öğretmen adayları kuramsal olarak belirli bir düzeye geldikten sonra başlatılması, mesleğe yönelik bilgi ve becerilerin uygulamaya geçirilmesi noktasında önemli olabilir.

Öğretmenlik uygulamasının bir boyutu olan değerlendirmenin tasarlanması ve yürütülmesi, değerlendirmede kullanılan gözlem ve değerlendirme formlarının uygulama okulunda görevli mentör öğretmen ve üniversitede görevli mentör öğretim elemanı tarafından özenle doldurulmasının yanı sıra kişisel ve çevresel faktörlerin değerlendirmeyi nasıl etkilediğinin belirlenmesi de oldukça önemlidir. Bu noktada uygulama süreci ve öğretmen adaylarının performansını değerlendirirken sınıfların özellikleri, öğrencilerle ilişkiler, öğretilen içerik, mentörlerle iletişim, öğretmen adaylarının kaygı düzeyleri vb. pek çok değişken göz önünde bulundurulmalıdır. Bu şekilde daha objektif, şeffaf ve geçerli bir değerlendirme sağlanabilir. Araştırmada ortaya çıkan öğretmen adayı görüşlerine bakıldığında da adayların kendi performanslarının değerlendirilmesinde birçok kriterin birlikte dikkate alınarak değerlendirme yapılmasını arzu ettikleri görülmüştür. Bunun için daha önce de belirtildiği gibi mentör öğretmen ve mentör öğretim elemanının koordinasyon halinde sürece dâhil olmaları gerekmektedir.

Etik Beyan

“Öğretmenliğe İlk Adım: Öğretmenlik Uygulaması Sürecinin İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 02.02.2021 tarihli yazısı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Acheson, K. A. ve Gall, M. D. (1980). *Techniques in the clinical supervision of teachers*. London: Longman.
- Arıkan, Y. D. (2009). Bilişim teknolojileri öğretmen adayları ve öğretmenlik uygulaması dersi. *Ege Eğitim Dergisi* 10(1), 1–231. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egcedf/issue/4910/67241>
- Aslan, M. ve Sağlam, M. (2018). Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 33(1), 144-162. doi:10.16986/HUJE.2017030313
- Balcı, A. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ballı, F. E., Müldür, M. ve Büyükkaracı, A. (2018). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının Öğretmenlik Uygulaması II dersine ilişkin görüşleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(25), 301-325. doi:10.29329/mjer.2018.153.16
- Bay, D. N., Şeker, P. T. ve Alisinanoğlu, F. (2020). Öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 4(1), 1-20. doi:10.34056/aujef.625497
- Braun, V. ve Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), 589-597. doi:10.1080/2159676X.2019.1628806
- Bektaş, M. ve Ayvaz, A. (2012). Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersinden beklentileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 209-232. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17381/181477>

- Bektaş, M. ve Can, A. A. (2019). Sınıf öğretmenlerine uygulama öğretmenliği görev ve sorumluluklarının kazandırılması. *Eğitim ve Bilim*, 44(200), 23-45. Erişim adresi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/8251/2979>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E. ve Akgün, Ö. E. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cansaran, A., İdil, Ö. ve Kalkan, M. (2006). Fen bilgisi eğitimi anabilim dallarındaki “Okul Deneyimi” uygulamalarının değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 83-99. Erişim adresi: <http://www.gefad.gazi.edu.tr/tr/pub/issue/6754/90811>
- Clarke, A., Triggs, V. ve Nielsen, W. (2014). Cooperating teacher participation in teacher education: A review of the literature. *Review of Educational Research*, 84(2), 163–202. doi:10.3102/0034654313499618
- Çapraz, C., ve Samancı, O. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik görüşleri ve okul deneyiminin ilk gününde hissettikleri duygular. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 179-188. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2835/38619>
- De Vaus, D. (1995). *Research design in social research*. London: Routledge.
- Eraslan, A. (2009). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının ‘öğretmenlik uygulaması’ üzerine görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 3(1), 207-221. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/balikesirnef/issue/3368/46502>
- Eskici, M. (2020, Ekim). *Öğretmen yetiştirme sürecinin bir parçası: Öğretmenlik uygulaması*. VI. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresinde sunulan bildiri, Antalya.
- Gao, X., ve Benson, P. (2012). "Unruly pupils" in pre-service English language teachers' teaching practicum experiences. *Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy*, 38(2), 127-140. doi:10.1080/02607476.2012.656440
- Gürses, A., Bayrak, R., Yalçın, M., Açıkıldız, M. ve Doğar, Ç. (2005). Öğretmenlik uygulamalarında mikro öğretim yönteminin etkililiğinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 1-10. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/775422>
- Güzel, H., Berber, N. C. ve Oral, İ. (2010). Eğitim fakültesi uygulama okulları işbirliği programında görevli öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının öğretmenlik uygulamasına yönelik görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 19-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49066/626034>
- Hobson, A. J., Ashby, P., Malderez, A. ve Tomlinson, P. D. (2009). Mentoring beginning teachers: What we know and what we don't. *Teaching and Teacher Education*, 25(1), 207-216. doi:10.1016/j.tate.2008.09.001
- Hong, J. Y. (2010). Pre-service and beginning teachers' professional identity and its relation to dropping out of the profession. *Teaching and Teacher Education*, 26(8), 1530-1543. doi:10.1016/j.tate.2010.06.003
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Ankara: Tekışık Matbaası.
- Karataş, K. (2020). Öğretmenlik mesleğine kuramsal bir bakış. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(17), 39-56. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ejedus/issue/55652/704716>
- Karataş, K., & Çakan, S. (2018). Öğretmenlerin bakış açısıyla eğitim-öğretim sorunları: Bismil İlçesi Örneği. *Ilkogretim Online*, 17(2), 834-847. <https://core.ac.uk/download/pdf/230035101.pdf>
- Karasu Avcı, E. ve İbret, B. Ü. (2016). Öğretmenlik uygulaması 2 dersine ilişkin okul öncesi öğretmen adaylarının görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2519-2536. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/27735/318050>
- Koç, C. ve Yıldız, H. (2012). Öğretmenlik uygulamasının yansıtıcıları: Günlükler. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 223-236. Erişim adresi: <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRNd01qQXNdNQOT09>
- Kokkinos, C. M. ve Stavropoulos, G. (2016). Burning out during the practicum: The case of teacher trainees. *Educational Psychology*, 36(3), 548-568. doi:10.1080/01443410.2014.955461
- Le, C. V. (2014). Great expectations: The TESOL practicum as a professional learning experience. *TESOL Journal*, 5(2), 199-224. doi:10.1002/tesj.103
- Lee, J., Tice, K., Collins, D., Melton, J., Brown, A. L., Smith, C. ve Fox, J. (2012). Assessing student teaching experiences: Pre-service teachers' perceptions of their preparedness and efficacy. *Educational Research Quarterly*, 36, 3-19. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1061946.pdf>
- Lewis, A. D. (2019). Practice what you teach: How experiencing elementary school science teaching practices helps prepare teacher candidates. *Teaching and Teacher Education*, 86, 1-10. doi:10.1016/j.tate.2019.102886
- Malderez, A., Hobson, A. J., Tracey, L. ve Kerr, K. (2007). Becoming a student teacher: core features of the experience. *European Journal of Teacher Education*, 30(3), 225-248. doi:10.1080/02619760701486068
- Mcnamara, D. (1995). The influence of student teachers' tutors and mentors upon their classroom practice: an exploratory study. *Teaching & Teacher Education*, 11, 51- 61. doi:10.1016/0742-051X(94)00014-W
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco: John Wiley.
- Mukeredzi, T. G. (2016). The “journey to becoming”: pre-service teachers' experiences and understandings of rural school practicum in a South African context. *Global Education Review*, 3(1), 88-107. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1090181.pdf>
- MEB Mevzuat (1998/2493). *Öğretmen adaylarının Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim öğretim kurumlarında yapacakları öğretmenlik uygulamasına ilişkin yönerge*. Tebliğler Dergisi. Erişim adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/263.pdf>
- Oral, B. ve Dağlı, A. (1999). Öğretmen adaylarının okul deneyimine ilişkin algıları. *Çağdaş Eğitim*, 254, 18-24.

- Özçelik, N. (2012). Yabancı dil öğretmen adaylarının okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi (GEFAD)*, 32(2), 515-536. Erişim adresi: <https://www.gefad.gazi.edu.tr/tr/pub/gefad/issue/6735/90544>
- Özdaş, F. ve Çakmak, M. (2018). Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2747-2766. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/42447/511244>
- Paker, T. (2005, Eylül). *Öğretmenlik uygulamasında öğretmen adaylarının uygulama öğretmeni ve uygulama öğretim elemanının yönlendirmesiyle ilgili karşılaştıkları sorunlar*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulmuş bildiri, Denizli.
- Roth, W.-M. ve Tobin, K. (Eds.). (2005). *Teaching together, learning together*. New York, NY: Peter Lang.
- Saka, M. (2019). Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması Derslerine Yönelik Değerlendirmeleri. *İlköğretim Online*, 18(1), 127-148. doi:10.17051/ilkonline.2019.527173
- Sancak Aydın, G. ve Çilsalar Sağnak, H. (2020). Öğretmen adayları neler hissediyor? Öğretmenlik uygulaması kapsamında deneyimlenen duyguların ve edinilen deneyimlerin incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(9), 85-100. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/56911/778600>
- Schön, D. A. (1987). *Educating the reflective practitioner*. San Francisco: Jossey Bass.
- Severcan, S. (2007). *Okul öncesi öğretmen adaylarının uygulama yaptıkları okul öncesi eğitim kurumlarında karşılaştıkları sorunların belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Soslau, E., Gallo-Fox, J. ve Scantlebury, K. (2019). The promises and realities of implementing a coteaching model of student teaching. *Journal of Teacher Education*, 70(3), 265-279. doi:10.1177/0022487117750126
- Soslau, E., Kotch-jester, S., Scantlebury, K. ve Sleason, S. (2018). Coteachers' huddles: Developing adaptive teaching expertise during student teaching. *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*, 73(1), 99-108. doi:10.1016/j.tate.2018.03.016
- Tebliğler Dergisi (1998). *Öğretmen adaylarının milli eğitim bakanlığına bağlı eğitim öğretim kurumlarında yapacakları öğretmenlik uygulamasına ilişkin yönerge*. Erişim adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/263.pdf>
- Yıldırım R. G., Özyılmaz Akamca G., Ellez, A. M., Karabekmez S. ve Bulut Üner, A. N., (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(2), 306-316. doi:10.5961/jhes.2019.332
- Yılmaz, M. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulaması dersini yürüten öğretim elemanlarına ilişkin görüşleri. *Gaziantepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1377-1387. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/24241/256986>
- Yuan, R. ve Lee, I. (2015). The cognitive, social and emotional processes of teacher identity construction in a pre-service teacher education programme. *Research Papers in Education*, 30, 469-491. doi:10.1080/02671522.2014.932830
- Yükseköğretim Kurulu (1998a). *Aday öğretmen kılavuzu*. Erişim adresi: [URL:http://www.yok.gov.tr/egitim/ogretmen/aday_ogretmen/adayogr.html](http://www.yok.gov.tr/egitim/ogretmen/aday_ogretmen/adayogr.html).
- Yükseköğretim Kurulu (1998b). *Eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları*. Ankara: Öğretmen Eğitimi Dizisi.
- Yükseköğretim Kurulu (1998c). *YÖK Dünya Bankası fakülte-okul işbirliği kılavuzu*. Ankara: Öğretmen Eğitimi Dizisi.
- Yükseköğretim Kurulu (1999). *Türkiye'de öğretmen eğitiminde standartlar ve akreditasyon*. Öğretmen Eğitimi Dizisi: Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Considering the significant impact of teaching practice on the personal and professional development of pre-service teachers and its contribution to the learning-to-teach process, it is considered very important to explore how pre-service teachers experience their first contact with the teaching profession. Achieving the purpose of teaching practice is essential in terms of training qualified teachers. It is necessary to determine the opinions of the pre-service teachers, who are the most important actors of the practice, on whether the process works correctly and whether the targeted gains are achieved or not, to identify the parties that fail, to take the necessary precautions and to eliminate the deficiencies. This study, it was aimed to examine the views and experiences of teacher candidates regarding the teaching practice process.

Since it is aimed to examine the views and experiences of teacher candidates regarding the teaching practice course process, this research is a descriptive study. The study was carried out with prospective teachers studying in different undergraduate programs at a university located in the Central Anatolia Region of Turkey. A questionnaire consisting of open-ended questions was used to learn the opinions of the teacher candidates who voluntarily participated in the research on teaching practice. Data were collected from pre-service teachers by sharing open-ended questions online. The thematic analysis method was used in the analysis of the data obtained in the research. In this context, the answers to each question were examined in detail, and after the themes were determined, these themes were organized as sub-

themes in line with the research problems of the study. In addition, a list of metaphors that pre-service teachers likened to teaching practice was created, and how the pre-service teachers' metaphors were justified was reported as sub-themes.

In the study, firstly, it was examined how pre-service teachers metaphorized the teaching practice process. Through metaphors, teacher candidates stated that the teaching practice process is both a personal and professional development process and a process that requires effort and patience. Within the scope of the theme of "general characteristics of the teaching practice process", it has been seen that the subjects that the teacher candidates express positively have the opportunity to discover themselves, to have the awareness that the teaching profession is a sacred profession, to transfer what they have learned in theory into practice and to gain awareness in terms of being ready for the profession. The issues that teacher candidates expressed negatively about the teaching practice process are that the teaching practice process is limited, the mentor teacher cannot provide the necessary support and cooperation, and the teacher candidates have difficulty communicating with the students studying at the practice school. When we look at the opinions obtained from the teacher candidates within the scope of the "mentor teacher" theme, it is revealed that the mentor teachers contribute to the development of the pedagogical knowledge and skills of the teacher candidates, feed them with continuous feedback, raise awareness in them about the professional difficulties they may encounter in the future, and gain a solution-oriented perspective in terms of coping with the problems. On the other hand, it was also revealed that some mentor teachers could not contribute adequately to teacher candidates and they could not meet the expectations of teacher candidates in terms of gaining knowledge and skills to prepare them for the profession. Within the scope of the "How should the performance of the teaching practice course be evaluated?" theme, pre-service teachers suggested that their attitudes towards the teaching profession and their adoption of the profession should be taken into consideration when evaluating their performance. In addition, pre-service teachers think that factors such as the capacity to be a qualified role model, their skills in classroom management, their mastery of the subject area, communication skills, and the ability to choose appropriate methods and materials should be considered. Within the scope of the theme "For a more qualified practice process", it was seen that the pre-service teachers agreed that their teaching practices should be longer. In addition, pre-service teachers stated that the teaching practice process should be planned meticulously and suggested that mentor teachers who will contribute significantly to them should be selected and that more opportunities should be provided to them to further increase their pedagogical knowledge and skills.

Teaching practice is an indispensable opportunity to prepare prospective teachers for the profession by gaining experience. However, to turn this opportunity into profit and to achieve the desired efficiency from the teaching practice process, all dimensions of the implementation process should be carefully planned, and the curriculum for teaching practice should be reviewed in terms of quality, evaluated regularly, and continuously, and necessary adjustments should be made by determining the deficiencies and deficiencies if any. For pre-service teachers to benefit from the implementation process at the highest level and to acquire various pedagogical knowledge and skills, necessary opportunities should be given to them and effective guidance should be provided. At this point, it is thought that the mentor teacher in the practice school can be a good role model for the candidates, give effective feedback and evaluation, and increase the quality of the process. However, it may be important to extend the teaching practice to a longer period, to start it not in the last year, but at an earlier stage, after pre-service teachers reach a certain theoretical level, and to put into practice the knowledge and skills related to the profession. Another important aspect of teacher-led practice is evaluation. Many variables such as classroom characteristics, relations with students, content taught, communication with mentors, and anxiety levels of pre-service teachers should be taken into consideration while evaluating the implementation process and the performances of pre-service teachers. In this way, a more objective, transparent, and valid evaluation can be achieved.

Okul Öncesi Eğitimde Öğretmenlerin Bakış Açısıyla Coğrafya Becerilerinin Öğretimi

Harun ER¹, Oğuzhan KARADENİZ² ve Merve BELGE³

Öz

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi eğitimde öğretmenlerin coğrafya becerilerinin öğretimine ilişkin görüşlerini incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımları içerisinde yer alan durum çalışması deseni ile tasarlanan bu çalışma 24 okul öncesi öğretmeni ile yürütülmüştür. Araştırmanın verileri demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, okul öncesi eğitimde öğretmenlerin coğrafya konularının öğretimini önemseydiği ve coğrafyayı daha çok fiziki coğrafya konuları bağlamında algıladıkları ve ele aldıkları ifade edilebilir. Bu anlamda öğretmenler, çocukların çoğunlukla kendilerini konumlandırma, mekânı algılama ve gözlem yapmak suretiyle çevreleriyle ilişki kurma noktasında coğrafi becerileri kazanmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda bunlar kazandırılmasında büyük oranda güçlük çekilen coğrafi konular olarak da ifade edilmektedir. Bunun yanında öğretmenlerin bu dönemde coğrafya öğretimini daha çok iklim olayları, doğal afetler ve Türkiye’de yetiştirilen tarım ürünleri çerçevesinde gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, öğretmenlerin yöntem ve teknikler olarak büyük oranda çevre gezisi, deney ve drama kullandıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Coğrafya Konularının Öğretimi, Okul Öncesi Öğretmeni

Teaching Geography Skills from the Perspective of Teachers in Preschool Education

Abstract

The aim of this study is to examine the views of teachers on teaching geography skills in preschool education. This study, which was designed with the case study design within qualitative research approaches, was conducted with 24 preschool teachers. The data of the study were collected by demographic information form and semi-structured interview form. As a result of the research, it can be stated that preschool teachers attach importance to the teaching of geography subjects and perceive and address geography mostly in the context of physical geography subjects. In this sense, teachers stated that children should acquire geographical skills in terms of positioning themselves, perceiving the space and establishing a relationship with their environment by making observations. At the same time, these are also expressed as geographical subjects that are difficult to acquire. In addition to this, it was concluded that the teachers mostly realised geography teaching in this period within the framework of climatic events, natural disasters and agricultural products grown in Turkey. Finally, it is seen that teachers mostly used field trip, experiment and drama as methods and techniques.

Keywords: Preschool Education, Teaching Geography Subjects, Preschool Teacher

Atıf İçin / Please Cite As:

Er, H., Karadeniz, O. ve Belge, M. (2022). Okul öncesi eğitimde öğretmenlerin bakış açısıyla coğrafya becerilerinin öğretimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 991-1005.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.01.2022

¹ Doç. Dr. - Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi, erharun06@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-0454-6807

² Doç. Dr. - Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi, oguzhankaradeniz25@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-1717-861X

³ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, mrv34shr@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-5391-1930

Giriş

Eğitim, insanın doğumundan ölümüne kadar kesintisiz olarak devam eden, hayatını şekillendiren ve yaşamsal düzeyde ihtiyaçlarının büyük kısmını karşılayan önemli bir olgudur. Bireyleri bilgi, beceri ve yetenek açısından donatan ve davranışlarını etkileyip onların hayatına yön veren eğitim, yaşamın çeşitli alanlarında farklı amaçlar taşımaktadır. Bu manada eğitimin temel amaçlarından birisi de, bireysel olarak kendini ifade edebilen farklı niteliklere sahip, vatandaşlık sorumluluğunu kazanmış, yakın ve uzak çevresine karşı duyarlı ve olaylara ve durumlara farklı açılardan bakabilen bireyler yetiştirmektir. Bunların gerçekleştirilebilmesi noktasında birey için zaman, mekân ve ortam gibi faktörler büyük önem ifade etmektedir. Özellikle bireyin içinde bulunduğu ortama dengeli bir şekilde uyum sağlamasının gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bireyin fiziksel olarak gözlerini dünyaya açmasından sonra hızlı bir şekilde çevresine uyum sağlayarak sosyal bir varlık olmaya evrilmesi fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı bir birey olmasına imkân sağlamaktadır. Bu gelişimi ve dengeli uyumu sağlamaya esas olacak temellerin okul öncesi dönemde atıldığı tartışılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada ilk olarak ailede başlayan eğitimin, okula bütünleşerek devam ettiği ve bu süreçte okul öncesi dönemin ayrı bir anlam ve önem ifade ettiği söylenebilir. Bu önem göz önüne alındığında bu dönemde kazandırılacak farklı bilgi, beceri ve değerlerin yaşamın sonraki aşamalarını şekillendirmesi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bu bakımdan bireylerin öncelikli eğitim ihtiyaçlarının karşılandığı ve eğitim sürecinin ilk basamağı olan bu süreç çocuklar için kısa ancak özel bir dönem olarak adlandırılabilir ve bu hassasiyete uygun bir eğitim verilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Okul öncesi eğitim, bireyin doğumundan itibaren ilkökul birinci sınıfa kadar geçen süreci içine alan bir dönemi ifade etmektedir. Bu zaman dilimi, bireyin fiziksel, bilişsel, dil, psikomotor, sosyal ve duygusal gelişim alanlarında önemli ilerlemeler kaydettiği, öz bakım becerilerinin kazanıldığı ve kişilik yapısının biçimlenmeye başladığı bir süreci kapsar (Çetin, Yavuz, Tokgöz ve Güven, 2012, s. 716). Bu dönem bireylerin gelişiminin birçok açıdan çok hızlı olduğu aynı zamanda yaşamsal davranış kalıplarının belirlendiği ve kişilik yapısının şekillendiği bir evredir. Burada bireylere bu gelişimlerini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilecekleri bir ortam sunmak ve çevreyle uyumlu planlı, sistematik ve çeşitlilik arz eden yapıda bir eğitim vermek büyük önem taşımaktadır. Bireyin bedensel ve zihinsel anlamda sağlıklı gelişimi, hedeflenen amaçlara ulaşması ve başarı hazzını yaşaması büyük ölçüde bu dönemde verilecek eğitimin niteliğine bağlıdır (Can-Yaşar ve Aral, 2010, s. 202). Bu sürecin önemli özelliklerinden birisi de, bireylerin öğrenmeyi üzerine koyarak birikimli bir şekilde yürütmesi ve bunlar arasında ilişki kurarak yeni öğrenmeler gerçekleştirmesi şeklinde ifade edilebilir. Çünkü bu dönemde bireyler, gelişim ve öğrenme anlamında bir ölçüde kendi sınırlarını test etme ya da sınama durumunu da yaşarlar. Bu süreçte her bir aşama birey için ilk tecrübedir ve öngörülemez bir yapıya sahiptir. Sürecin kontrolü ve üretkenliğin oluşumu verilecek eğitimin kalitesi ile doğru orantılıdır. Bu dönemde bireyin kazandığı tecrübelerin beyinin çalışma biçimini belirlediği, nöronlar arasındaki bağlantının en yüksek olduğu ve beyin fonksiyonlarının önemli bir kısmının bu süreçte içinde geliştiği belirtilmektedir (Nash, 1997, s. 2). Çocuklara sunulan farklı ve karmaşık öğrenme ortamları ve deneyimlerin gelecekteki öğrenme becerilerine temel oluşturduğu ve sonraki dönemlere önemli derecede alt yapı sağladığı araştırmalarda kanıtlanan hususlardır (Morrison, 2001, s. 50; Coşkun-Keskin, 2016, s. 354-355).

Türk eğitim sistemi içerisinde okul öncesi eğitimi belli bir plan ve sistem dâhilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumları üstlenmektedir. Belli bir program kapsamında gerçekleştirilen bu eğitimin temel amaçları; çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak, onları ilkökula hazırlamak, şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak ve çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır, şeklinde belirtilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013, s. 10). Bu bağlamda geleneksel olarak okul öncesi eğitim programları; dili güzel kullanma, bilim, matematik, beden eğitimi, güzel sanatlar, yaratıcılık ve sosyal bilgilerden oluşmaktadır. Okul öncesi temel öğrenme alanlarından biri olan Sosyal Bilgiler, doğası gereği sosyal bilimlere içine alan geniş bir yelpazede çok yönlü bir eğitim anlayışına sahiptir. Tarihten-ekonomiye, hukuktan-coğrafyaya kadar pek çok alanı bünyesinde barındıran Sosyal Bilgiler, okul öncesi eğitim noktasında çocuklar açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır (Melendez, Beck ve Fletcher, 2000, s. 178). İlk yaşlardan itibaren sosyal çevrelerini gözlemlemeye ve öğrenmeye başlayan okul öncesi çocukları için yaşamdan ve sosyal ilişkilerden beslenen sosyal bilgiler eğitimi bir yandan çocukların sosyal alan gelişimlerini güçlendirirken bir yandan da yaşadıkları dünyayı daha kolay anlamlandırmalarına ve topluma hızlı bir şekilde uyum sağlamalarına imkân tanır (Güldalı, 2017, s. 1124). Bu anlamda Sosyal Bilgiler, bu dönem çocuklarının sosyalleşmeleri için ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve tutumları kazandırmada çok

önemli bir işlev görmektedir. Bu dönemde çocukların yakın ve uzak çevresini tanıması, keşfetmesi, akranlarıyla ilişki kurması ve kendini ifade etmesi Sosyal Bilgiler dersinin barındırdığı amaçlarla gerçekleştirilebilecek bir durum olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda çocukların sosyal ve fiziki çevresini tanımasını ve öğrenmesini sağlayan aynı zamanda merak ve keşif duygularına tercüman olan temel bilim dalı coğrafyadır.

Okul öncesi dönemde çocukların buldukları ortama, mekâna, nesnelere, kişi ve olaylara olan ilgisi ve merakı üst seviyededir. Çocuklar bu duygusal ihtiyaçlarını çoğunlukla konuşarak, dokunarak, inceleyerek ve sorgulayarak karşılama yoluna giderler. Bu noktada çocuklar özellikle bağlamsal ilişki kurma çabası içerisindeyler. Kendini mekâna göre konumlandırma, zaman-mekân ilişkisi kurma, nesnelere mekândaki konumlarını algılama ve diğerleri ve kendisi arasındaki farklılık ve benzerlikleri algılama konusunda bir gelişim gösterirler. İfade edilen tüm bu unsurların kapsayıcı bir şekilde coğrafyanın içeriği ile birleşim alanı oluşturduğu söylenebilir. Genel anlamda coğrafya; dünyayı gözleme, tanımlama ve anlamlandırma noktasında insanlara açık ve anlaşılabilir veriler sunan bilim alanlarından biridir (Tuğrul ve Güler 2007, s. 30). Bu manada çocukların doğuştan getirdikleri keşfetme ve merak duygusu onları bir şekilde doğal coğrafyacı haline getirmekte ve bu özelliklerinin ilk yaşlardan itibaren gelişim düzeylerine uygunluk arz edecek şekilde sistematik bir coğrafya eğitimi ile desteklenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Aktın, 2014, s. 142). Çocukların bu duygularını doyurabilmeleri ve deneyim kazanıp dünya ile etkileşim içinde olabilmeleri için dünyanın gerçekleri ile karşı karşıya gelmeleri, nesne ve olaylarla temas etmeleri gerekmektedir. Çocukların dünya ile insanlar arasında oluşan farklı ilişki biçimlerini kavramaları, çevre ile etkileşime geçerek yeryüzünü, doğayı tanımaları ve coğrafi unsurlara ilişkin farkındalık kazanmaları ancak coğrafya eğitimi ile gerçekleşebilecek bir durumdur. Bu süreçte çocukların bizzat yaşayarak çevreye, doğaya, nesnelere ve olaylara ilişkin elde ettikleri bu deneyimler hayatları için bir ilk niteliği taşımaktadır. Çocukların hayatlarının ilk dönemlerinde elde ettikleri bu değerli kazanımlar, devam eden akademik yaşamları için çok anlamlı bir temel bilgi ve beceri niteliği taşımaktadır. Bu durumun çocukların ileri ki akademik başarılarını olumlu yönde etkileyeceği gibi sosyal yaşam becerilerine de büyük oranda katkı sağlayacaktır (Soydan, 2014, s. 10).

Okul öncesi dönemde nasıl bir öğrenme sürecinin yer alması gerektiğini Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Programı (MEB, 2013) ile ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. İlgili programda öğrenme süreçlerinin çocuk merkezli olmasına, keşfederek öğrenmenin öncelikli olmasına, öğrenme merkezlerine önem verilmesine, günlük yaşam deneyimlerinin ve yakın çevre olanaklarının eğitim amaçlı kullanılmasına yer verilmektedir. Bu unsurlar özellikle Sosyal Bilgiler öğretimi kapsamında coğrafya ile ilgili kazanımlara uygun bir zemin hazırlamaktadır. Programda coğrafya ile ilgili bazı kazanımlar doğrudan yer alırken bazı kazanımlarda dolaylı olarak yer almaktadır. Öğretim programları incelendiğinde coğrafya konularının ilköğretimde Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda (MEB, 2018a), ortaokulda ise Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (MEB, 2018b) yer aldığı görülmektedir. Okul öncesi eğitim programında yer alan Sosyal Bilgiler öğretimi kapsamında coğrafya konularıyla ilgili kazanımlar ile Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan coğrafi beceriler şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Okul Öncesi Eğitimi Programı'nda Yer Alan Coğrafya İle İlişkili Kazanımlar, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Coğrafi Beceriler (MEB, 2013; MEB, 2018a; MEB, 2018b)

Alan yazın incelendiğinde okul öncesinde coğrafya eğitimine yönelik farklı bakış açılarıyla oluşturulmuş birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Okul öncesi öğrencilerine yönelik coğrafi konuların eğitimini konu alan (Brillante ve Mankiw, 2015; Çetin vd., 2012; Hacısalihoğlu-Karadeniz, 2014; Özbek-Ayaz, Güleç ve Özkan-Kılıç, 2018; Yüksek-Usta ve Tezel-Şahin, 2019) çalışmaların yanı sıra bu anlamda yapılmış literatüre dayalı (Çomak, 2020; Tuğrul ve Güler, 2007) kavramsal nitelikte çalışmalar da mevcuttur. Okul öncesi öğretmenlerine ve öğretmen adaylarına yönelik coğrafya eğitimi odaklı (Soydan, 2014; Ünlü ve Çavak, 2019) çalışmalar ile birlikte Sosyal Bilgiler öğretiminde coğrafya eğitimi içeren (Seefeldt, Castle ve Falconer, 2015) ve coğrafi unsurların incelenmesini ve program değerlendirmesini kapsayan (Özkan-Kılıç, Güleç ve Genç, 2014; Öztürk, Giren, Yıldırım ve Şimşek, 2015) çalışmalardan da bahsedilebilir. Alana ilişkin yapılmış bu çalışmalar bütün olarak değerlendirildiğinde; okul öncesi dönemde coğrafya öğretiminde ele alınacak bilgi ve becerilerin neler olabileceği ve özellikle bu dönemde coğrafya öğretiminin nasıl olabileceğini sorgulama çabaları oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmalarda okul öncesi dönemde coğrafya konularının öğretimine yönelik daha fazla etkinliklere yer verilmesine vurgu yapılması da bu manada önemlidir. Coğrafya, çocukların yaşamının bizzat içinde olan mekân ve çevre bağlamında karşılaştığı birçok unsurla ilişkili, görünürlüğü yüksek ve kapsayıcı bir alandır. Bu itibarla alan yazında okul öncesi dönemde coğrafya öğretimi esas alan sınırlı sayıda çalışmanın varlığı bu çalışmanın önemini ortaya koymasından büyük anlam ifade etmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, okul öncesi eğitimde öğretmenlerin coğrafya becerilerinin öğretimine ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu genel amaca bağlı olarak aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır;

- Okul öncesi öğretmenlerinin coğrafya eğitimi/öğretimine yönelik düşünceleri nelerdir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde kazandırılması gereken coğrafi beceriler konusundaki düşünceleri nelerdir?
- Okul öncesi öğretmenlere göre çocukların içinde buldukları dönemde en fazla zorlandığı veya eksik olduğu coğrafi konu ve beceriler hangileridir?
- Okul öncesi öğretmenleri coğrafya öğretimi kapsamında hangi becerilerin öğretimini gerçekleştirmektedirler?
- Okul öncesi öğretmenleri coğrafi becerilerin öğretiminde hangi yöntem ve teknikleri kullanmaktadırlar?

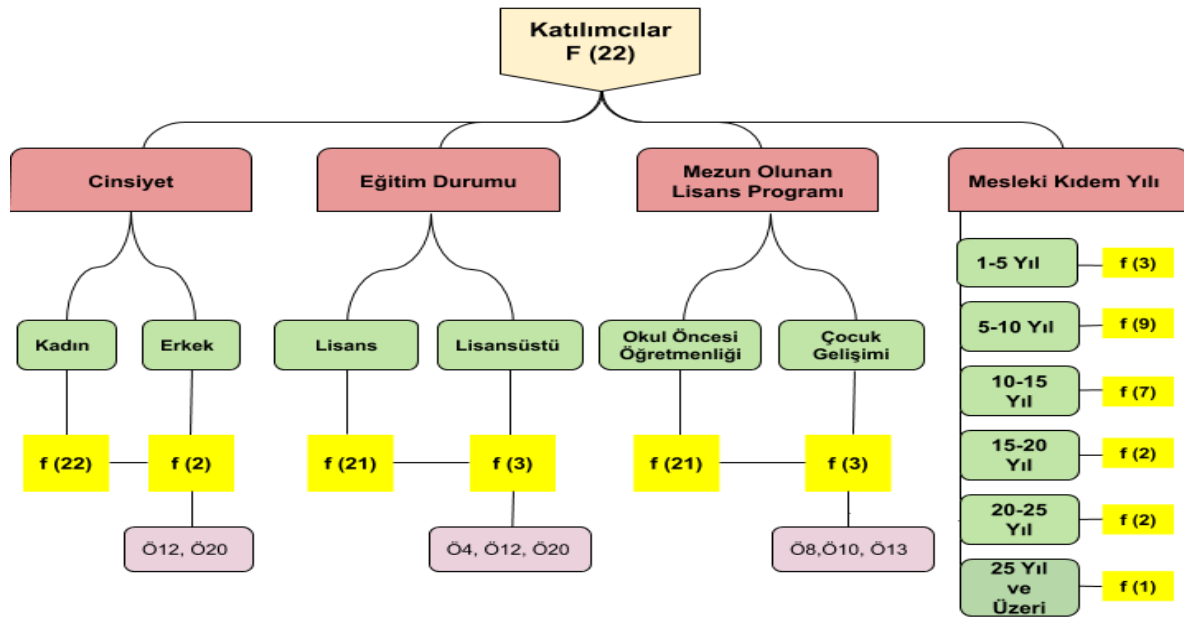
Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımları içerisinde yer alan durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Durum çalışması temelde bir veya birkaç durumu bütüncül olarak analiz etmeye dayanan bir anlayışı esas alır. Neden ve niçin sorularını temel alan araştırmacının (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 77) bir durumu, bir olayı, süreci, çoğunlukla da bir programı derinlemesine analiz ettiği durum çalışması sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi veya incelenmesidir. Durum çalışmasının yapısı ve amacından hareketle bu araştırmada ele alınan durum, okul öncesi eğitimde öğretmenlerin coğrafya becerilerinin öğretimine ilişkin görüşlerini incelemektir.

Çalışma Grubu

Araştırma, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında ülkemizin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alan bir ilimizde görev yapan 24 okul öncesi öğretmeni ile yürütülmüştür. Çalışma grubunda yer alan okul öncesi öğretmenleri maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğine göre belirlenmiştir. Bu bağlamda ildeki farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip bölgelerdeki okullardan seçilen öğretmenlerin araştırmada ifade edilen durumları geniş bir açıdan ve farklı bakış açılarıyla ele alabilecekleri düşünülmüştür. Bu örnekleme yönteminde amaç, çeşitlilik sağlama yoluyla evrene genelleme yapmak değil, çeşitlilik gösteren durumlar arasında benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 109) bu sayede var olan problemin daha geniş bir çerçevede sunulmasıdır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel 2018, s. 84). Bu temel ilke dikkate alınarak bu çalışmadaki maksimum çeşitliliğin amacı; çalışmaya üzerinden bir genellemeye ulaşmak değil, okul öncesi dönemde coğrafya konularının öğretimine geniş bir yelpazeden bakıp ilgili durumu derinlemesine incelemektir. Görüşme yapılan okul öncesi öğretmenlerine ait tanımlayıcı bilgiler şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 2. Okul Öncesi Öğretmenlerini Tanımlayan Bilgiler

Verilerin Toplaması

Araştırmada, okul öncesi eğitimde öğretmenlerin coğrafya becerilerinin öğretime ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla hazırlanan “demografik bilgi formu” ve “yarı yapılandırılmış görüşme formu” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Veriler 2019-2020 eğitim-öğretim yılının I. döneminde 4 haftalık bir süreçte toplanmıştır. Araştırmanın sınırları ve kuramsal yapısı dikkate alınarak okul öncesi öğretmenlere sorulmak üzere sekiz farklı görüşme sorusu hazırlanmıştır. Hazırlanan soruların araştırma amacına uygunluğu hakkında uzman görüşüne başvurulmuştur. Görüşü alınan okul öncesi eğitimi alan uzmanı iki ve sosyal bilgiler eğitimi alan uzmanı bir akademisyenin soru sayısındaki fazlalığa dikkat çekmesi, bazı soruların çıkarılmasını ve bazı soruların ise ilişkili olduğu görüşme soruları ile birleştirilmesini gerekli kılmıştır. Sonuç olarak çalışmada kullanılmak üzere beş görüşme sorusunun kullanılmasına karar verilmiştir. Görüşme öncesi öğretmenler, kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı ve isimlerinin kodlanarak (Ö/1, Ö/2,...Ö/24) kullanılacağı konusunda bilgilendirilmiştir. Ardından yapılan görüşmeler öğretmenlerden izin alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Analizi

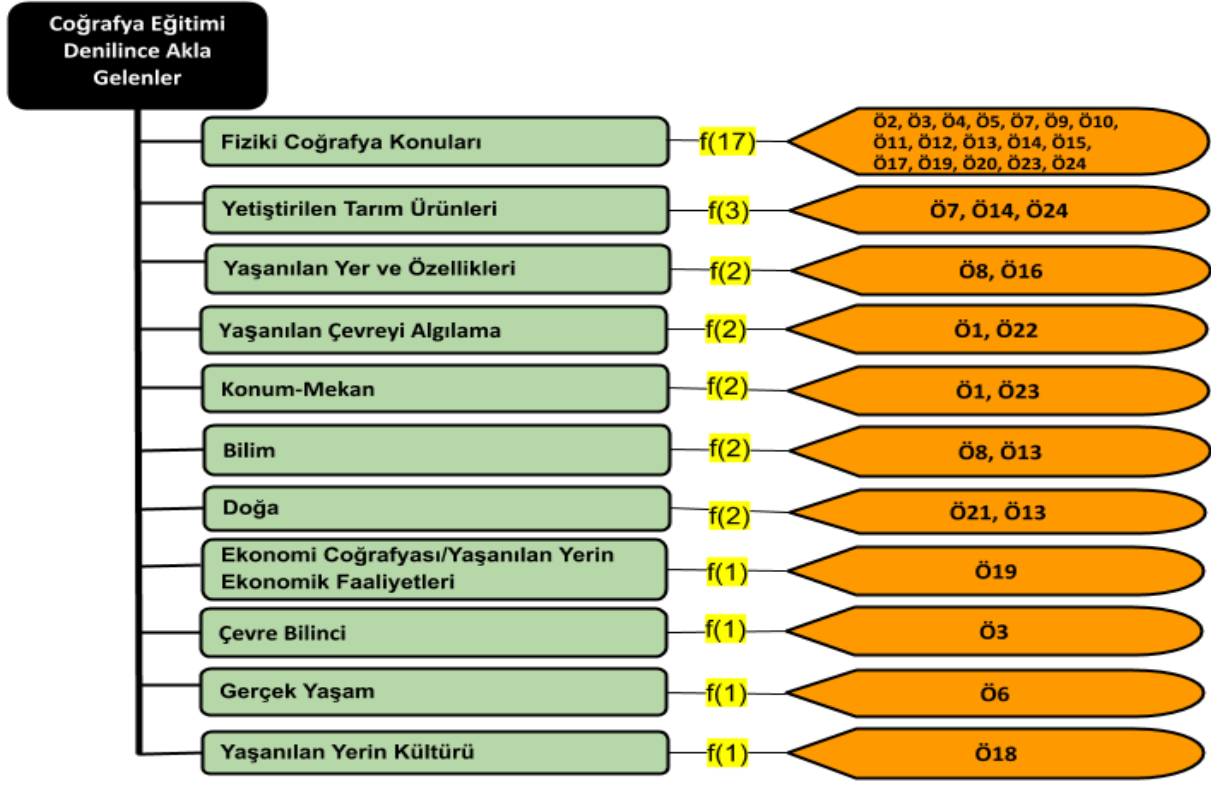
Okul öncesi eğitimde öğretmenlerin coğrafi konu ve becerilerin öğretime ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmaya katılım sağlayan öğretmenler ile yapılan görüşmeler tamamlandıktan sonra ilk olarak tüm görüşmeler ses kayıt cihazından ayrı ayrı dinlenerek transkript edilmiş ve yazılı metinler haline getirilmiştir. Daha sonra görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. İçerik analizinin tercih edilmesinin sebebi, katılımcıların eğilimlerinin belirlenmesine fırsat tanınması, verilerin kavramsal ve olgusal anlamda ilişkilerini belirlemeye olanak sağlaması ve verilerin analizinde sayısallaştırmaya imkân tanınması gibi özelliklere sahip olmasındandır (Büyüköztürk vd., 2008, s. 243). Çalışmanın veri analizi sürecinde öncelikle kodlamalar yapılmış, sonrasında kategoriler ve frekanslar belirlenerek tablolastırılmıştır. Katılımcıların ifadeleri verilirken araştırma etik kuralları göz önünde bulundurularak Ö/1, Ö/2, Ö/24 şeklinde kodlar kullanılmıştır. Tablolar açıklanarak veri analizinin geçerliğini sağlamak ve kod ve kategorileri görünür kılmak için katılımcıların ifadelerine doğrudan alıntılar yoluyla yer verilmiştir. Bunun yanında veri analizinin güvenilirliğini sağlamak için ise araştırıcı üçgenlemesi gerçekleştirilmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı analiz edilerek Miles ve Huberman’ın (1994, s. 278) ortaya koyduğu güvenilirlik formülü aracılığıyla hesaplanmış, uyum yüzdesinin de %86.19 olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Okul öncesi eğitimde öğretmenlerin coğrafya becerilerinin öğretime ilişkin görüşlerinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Coğrafya Eğitimi/Öğretimine Yönelik Düşünceleri:

Okul öncesi öğretmenlerinin coğrafya eğitimi/öğretimine yönelik düşüncelerine ilişkin cevaplar şekil 3'de verilmiştir.

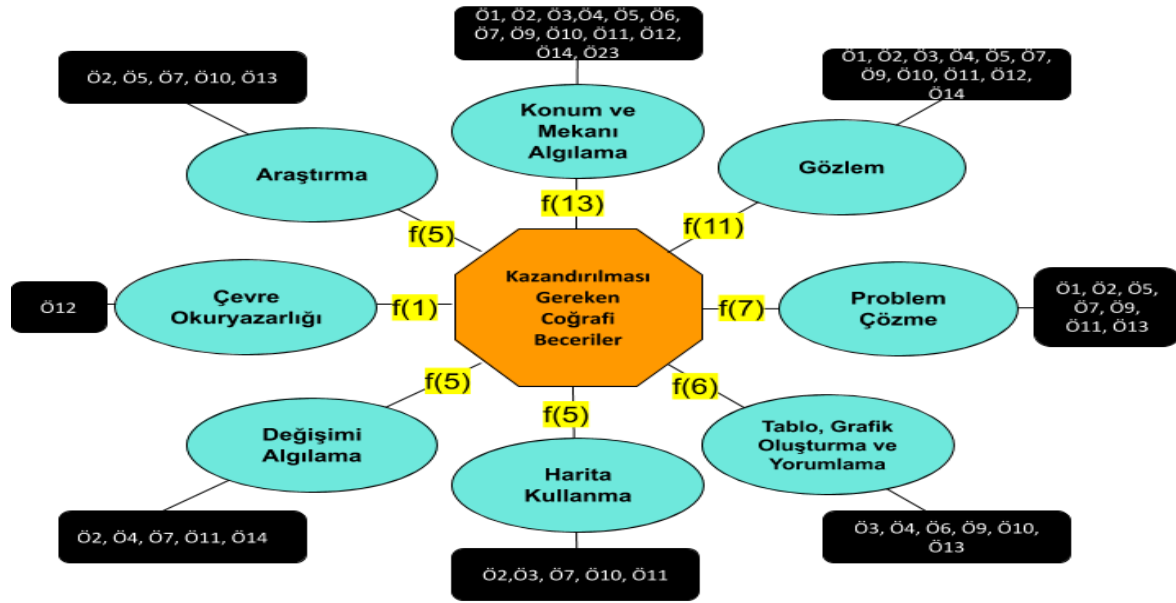
Şekil 3. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Coğrafya Eğitimi/Öğretimine Yönelik Düşünceleri

Şekil 3'de okul öncesi öğretmenlerinin coğrafya eğitimi/öğretimine yönelik düşüncelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Şekil incelendiğinde en fazla tercih edilen görüşler sırasıyla; fiziki coğrafya konuları (17), yetiştirilen tarım ürünleri (3), yaşanılan yer ve özellikleri (2), yaşanılan çevreyi algılama (2), konum-mekân (2), bilim (2), doğa (2), ekonomi coğrafyası/yaşanılan yerin ekonomik faaliyetleri (1), çevre bilinci (1), gerçek yaşam (1) ve yaşanılan yerin kültürü (1) şeklindedir.

Coğrafya eğitimi/öğretimi katılımcılar tarafından büyük çoğunlukla fiziki coğrafyanın konusu içerisine giren kavram ve unsurlarla açıklandığı söylenebilir. Bunların doğrudan fiziki coğrafya içerisinde yer alan dağ, deniz, göl, akarsu sıcaklık ve orman ve gibi kavram ve unsurlar şeklinde olduğu ifade edilebilir. Buna örnek olarak katılımcı Ö-13'ün "Yer bilimi, doğa, iklim, orman... Üzerinde yaşadığımız yer kârenin şartıtcı yanlarını bizlere öğreten bir bilim olduğunu düşünüyorum." görüşü gösterilebilir. Bu durum coğrafyanın büyük oranda fiziki coğrafya konuları üzerine yapılandırılmış olması ve çevremizde somut olarak ilk bu fiziki unsurlarla karşılaşmamız şeklinde yorumlanabilir. Katılımcı Ö-8'in "Yaşanılan yer, insanlar ve yerleri inceleyen bilimdir. İnsanların dünyayı gözlemlemesini düşünmesini ve tanınmasını sağlar." düşüncesi de bunu kanıtlar niteliktedir. Katılımcıların diğer bir kısmı da coğrafya eğitimi/öğretimini, fiziki coğrafya konularının dışında kalan beşeri ve ekonomik coğrafya ve kültür coğrafyası gibi alanlara yönelik kavram ve unsurlarla açıklama yoluna gitmiştir. Buna yönelik örnek olarak katılımcı Ö-19'un "Ülkelerin sahip olduğu tarım, nüfus, sanayi ve ticaret gibi konuların bir bütün olarak ele alındığı bir derstir." görüşü belirtilebilir. Buna benzer başka bir görüş ise katılımcı Ö-1: tarafından "Coğrafya, çocukların yaşadıkları çevreyi daha bilimsel şekilde algılayıp kavramaları için basit düzeyde bile olsa aktif bir şekilde görerek ve yaşayarak öğrenmeleri gereken derstir." şeklinde ifade edilmektedir.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Dönemde Kazandırılması Gereken Coğrafi Beceriler Konusundaki Düşünceleri:

Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde kazandırılması gereken coğrafi beceriler konusundaki düşüncelerine ilişkin cevaplar şekil 4'de verilmiştir.

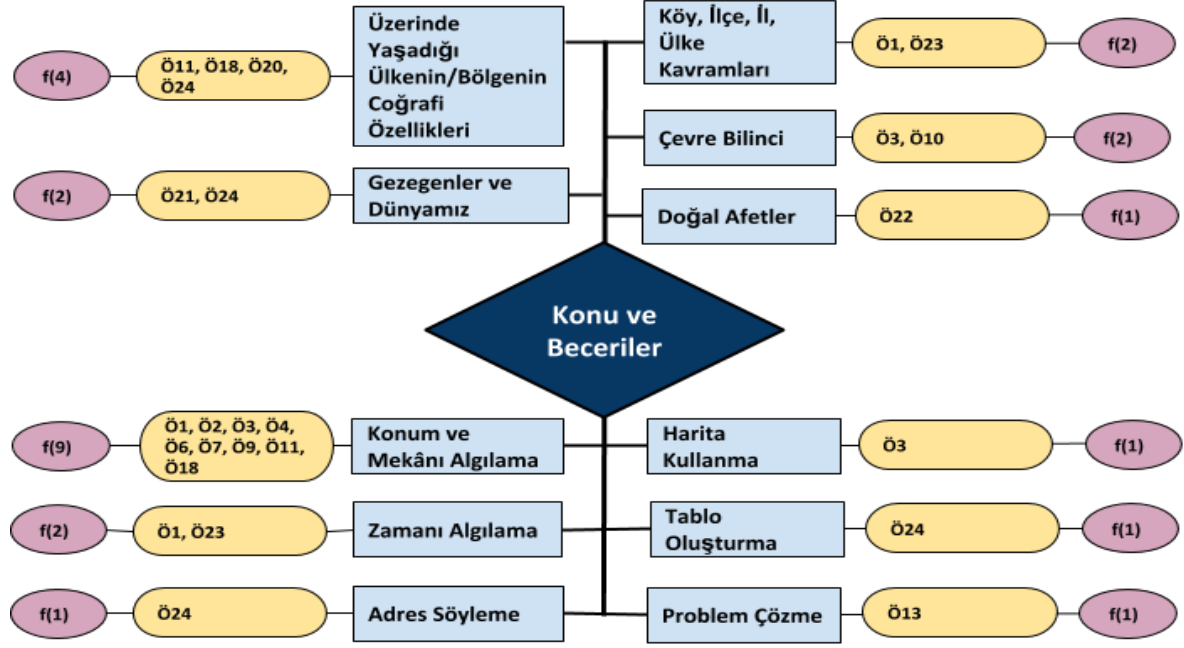
Şekil 4. Okul Öncesi Dönemde Kazandırılması Gereken Coğrafi Beceriler

Şekil 4’de okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde kazandırılması gereken coğrafi beceriler konusundaki düşüncelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Şekil incelendiğinde en fazla tercih edilen görüşler sırasıyla; konum ve mekânı algılama (13), gözlem (11), problem çözme (7), tablo, grafik oluşturma ve yorumlama (6), harita kullanma (5), değişimi algılama (5), araştırma (5) ve çevre okuryazarlığı (1) şeklindedir.

Okul öncesi dönemde kazandırılması gereken coğrafi becerilerin katılımcılar tarafından büyük oranda konum ve mekânı algılama ve gözlem kavramlarıyla açıklandığı görülmektedir. Katılımcılardan Ö-9: “Kazandırılması gereken coğrafi beceriler grafik okuma, problem çözme, gözlem yapma ve gözlem sonucunu yorumlama, yaşadığımız bölgeyi tanıma, mekân-konum becerileridir. Özellikle mekân-konum becerileri yaşlarına paralel olarak geliştirilmesine ihtiyaç duyulan bir konudur.” görüşünde bunu açıkça ifade etmektedir. Bu durum okul öncesi çocukların yaşları itibarıyla öncelikli olarak yaşadığı yeri ve bulunduğu çevreyi tanıması ve anlamlandırmasının önemli olduğunun görülmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında gözlem ve problem çözme becerisinin de çocukların coğrafi unsurlara ve dünyaya ilişkin bir farkındalık sağlamaları ve yeryüzü ile insan arasındaki ilişkiyi anlamaları açısından önemli katkılar sunacağı düşünülebilir. Buna örnek olarak ta katılımcılar Ö-4: “Okul öncesi dönemde kazandırılması gereken beceriler mekânda konum alma, tablo-grafik oluşturma, gözlem becerisi ve değişimi algılama becerisidir.” ve Ö-14:’ün “Mekân ve konum belirleme becerisi, özellikle mevsimler konusunda değişimi algılama ve fark etme becerisi ile gözlem becerisinin kazandırılması gerektiğini düşünüyorum.” görüşleri ifade edilebilir. Katılımcı Ö-2:’nin “Bu dönemde özellikle araştırma, harita okuryazarlığı, konum algılama, değişimi fark etme ve tablo ve grafik yorumlama gibi çocuklara fayda sağlayacak önemli becerileri kazandırabiliriz.” düşünceleri de okul öncesi dönemde kazandırılması gereken diğer coğrafi becerilere örneklik teşkil etmektedir.

Okul Öncesi Öğretmenlere Göre Çocukların İçinde Buldukları Dönemde En Fazla Zorlandığı veya Eksik Olduğu Coğrafi Konu ve Beceriler:

Okul öncesi öğretmenlere göre çocukların içinde buldukları dönemde en fazla zorlandığı veya eksik olduğu coğrafi konu ve becerilere yönelik düşüncelerine ilişkin cevaplar şekil 5’de verilmiştir.

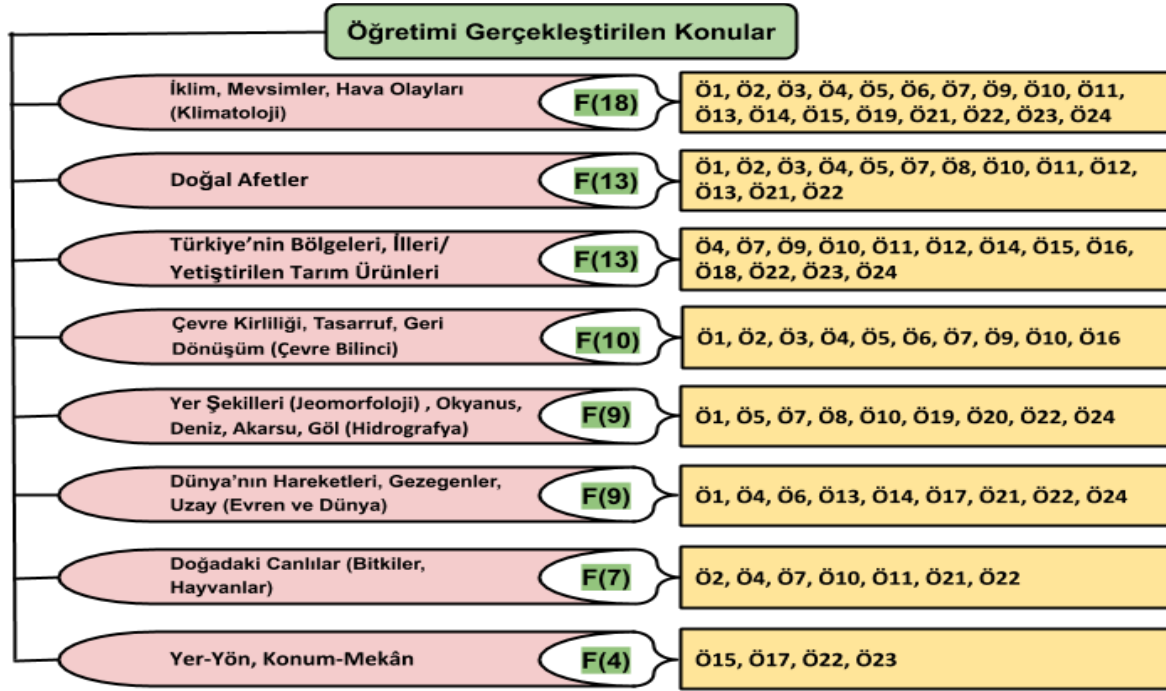
Şekil 5. Okul Öncesi Dönemde Çocukların En Fazla Zorlandığı veya Eksik Olduğu Coğrafi Konu ve Beceriler

Şekil 5’de okul öncesi öğretmenlere göre çocukların içinde buldukları dönemde en fazla zorlandığı veya eksik olduğu coğrafi konu ve becerilere yönelik düşüncelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Şekil incelendiğinde en fazla tercih edilen görüşler sırasıyla; konum ve mekânı algılama (9), üzerinde yaşadığı ülkenin/bölgenin coğrafi özellikleri (4), zamanı algılama (2), gezegenler ve dünyamız (2), köy, ilçe, il, ülke kavramları (2), çevre bilinci (2), adres söyleme (1), problem çözme (1), tablo oluşturma (1), harita kullanma (1) ve doğal afetler (1) şeklindedir.

Okul öncesi öğretmenlere göre çocukların içinde buldukları dönemde en fazla zorlandığı veya eksik olduğu coğrafi konu ve beceriler çoğunlukla konum ve mekânı algılama ve üzerinde yaşadığı ülkenin/bölgenin coğrafi özellikleri biçiminde ifade edilmektedir. Bu duruma örnek olarak katılımcı Ö-1’in “Mekân ve konum bilgilerini aktarma konusunda yetersizler. Zamanı algulamada yetersizler. Şehir, ilçe, köy kavramlarını algulamada sıkıntı yaşıyorlar.” görüşü önem ifade etmektedir. Bu durum çocukların yakın ve uzak çevre algısı noktasında ki eksiklikleri, kendilerini buldukları yere göre konumlandırma ve yaşadıkları mekâna ilişkin özellikleri kavrayabilme gibi hususlarda yaşadıkları sıkıntılar olarak yorumlanabilir. Katılımcı Ö-20’nin “Mekân-konum becerisi eksik olduğu için çocuklar çok uzak bir bölgeyi üst komşusunmuş gibi, en yakın bölgeyi de çok uzaktaymış gibi düşünebiliyorlar.” düşüncesi de ifade edilen bu durumu açıklar niteliktedir. Bu yaşlarda çocuklarda mekânsal ve çevresel algı çok yüksek değildir ve büyük oranda ilk kez sosyal bir ortamla ve yeni bir çevre ile karşılaşmaktadırlar. Merak ve keşif duygularını belki de ilk kez bu süreçte test etme imkânı bulmaktadırlar. Katılımcı Ö-18’in “Mekân-konum becerisi geliştirilmeli. Yaşadıkları bölgeyi bile bilmeyen, görmeyen öğrencilerimiz var. En başta tüm okul öncesi öğrencileri yaşadıkları bölgeyi anlayacakları ve tanyacakları şekilde gezi turları düzenlenmeli.” görüşleri bu noktada bir çözüm olarak görülebilir. Bir anlamda çocukların yakından uzağa çevrelerini tanımaları ve anlamlandırmaları bu şekilde gerçekleştirilebilir. Bu başlıkta ifade edilen diğer temalara örnek olarak katılımcı Ö-15’in “Dünyamız ve uzay çocukların aslında en çok merak ettiği konular ancak bunları deneyimleyebilmeleri için çok fazla materyal ve imkânın eksik olmasından dolayı bu konularda eksikler.” görüşü ifade edilebilir.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Coğrafya Öğretimi Kapsamında Öğretimini Gerçekleştirdiği Beceriler:

Okul öncesi öğretmenlerinin coğrafya öğretimi kapsamında öğretimini gerçekleştirdiği becerilere yönelik düşüncelerine ilişkin cevaplar şekil 6’da verilmiştir.

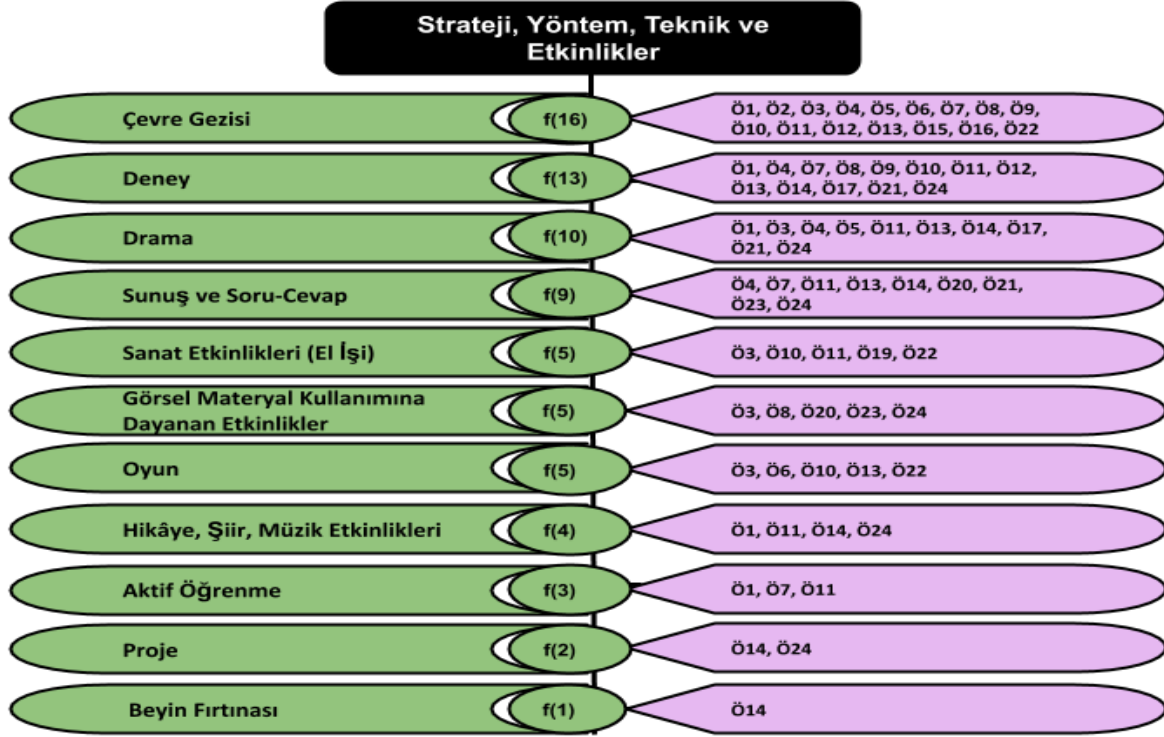
Şekil 6. Okul Öncesi Dönemde Öğretimi Gerçekleştirilen Coğrafi Konu ve Beceriler

Şekil 6'da okul öncesi öğretmenlerinin coğrafya öğretimi kapsamında öğretimini gerçekleştirdiği becerilere yönelik düşüncelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Şekil incelendiğinde en fazla tercih edilen görüşler sırasıyla; iklim, mevsimler ve hava olayları (18), doğal afetler (13), Türkiye'nin bölgeleri, illeri, yetiştirilen tarım ürünleri (13), çevre kirliliği, tasarruf ve geri dönüşüm (çevre bilinci) (10), yer şekilleri, okyanus, deniz, akarsu ve göl (hidrografya) (9), Dünya'nın hareketleri, gezegenler ve uzay (evren ve dünya) (9), doğadaki canlılar (bitkiler, hayvanlar) (7) ve yer-yön, konum-mekân (4) şeklindedir.

Okul öncesi öğretmenlerinin coğrafya öğretimi kapsamında öğretimini gerçekleştirdiği becerilerin çoğunlukla iklim olayları, doğal afetler ve Türkiye'de yetiştirilen tarım ürünleri olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum coğrafi olarak insanların bir yönüyle de çocukların günlük hayatta çok sık karşılaştığı durumlar olması açısından önemlidir. Katılımcı Ö-23'ün de belirttiği şekilde "Türkiye'nin coğrafi konumu, bölgeler, iklim özellikleri, yer-yön kavramı ve doğal afetler gibi fiziki coğrafya konularını öğrenci seviyesine göre işliyorum." bu konuların öğrenci seviyesi gözetilerek işlenmesi de önemlidir. Katılımcı Ö-16'nın da belirttiği "Çevre eğitimi, doğa bilinci ve ekonomik faaliyetlerden biri olan tarım ürünleri üzerinde durmaktayım. Bu konuları çocuklar için önemli görüyorum" görüşüne dayalı konuların çocuklar için öncelik oluşturması da üzerinde durulması gereken bir husustur. Diğer öğretimi gerçekleştirilen konulara baktığımızda ise coğrafyanın farklı alanlarını içermesi açısından bu dersin okul öncesi dönemde ne denli bir ihtiyaç olduğunun görülmesi de bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu destekler nitelikte katılımcılar Ö-17: "Dünyamız ve hareketleri, ülkemizin dünyadaki yeri (coğrafi konum), Türkiye haritası inceleme konularını fen-doğa etkinlikleri kapsamında öğretme çabası içerisindeyim", ve Ö-10'un "Çoğunlukla çevre bilincine yönelik konular olan; geri dönüşüm sürecinin nasıl olduğu, tasarruf etme, çevreyi nasıl koruyacağımız gibi konular üzerinde duruyorum. Bunları daha çok yaparak-yaşayarak anlayışıyla örneklerle anlatmaya çalışıyorum." görüşleri de bu anlamda önem arz etmektedir.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Coğrafi Becerilerin Öğretiminde Kullandığı Yöntem ve Teknikler:

Okul öncesi öğretmenlerinin coğrafi becerilerin öğretiminde kullandığı yöntem ve tekniklere yönelik düşüncelerine ilişkin cevaplar şekil 7'de verilmiştir.

Şekil 7. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Coğrafi Becerilerin Öğretiminde Kullandığı Yöntem ve Teknikler

Şekil 7’de okul öncesi öğretmenlerinin coğrafi becerilerin öğretiminde kullandığı yöntem ve tekniklere yönelik düşüncelerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Şekil incelendiğinde en fazla tercih edilen etkinlikler sırasıyla; çevre gezisi (16), deney (13), drama (10), sunuş ve soru cevap (9), sanat etkinlikleri (el işi) (5), görsel materyal kullanımına dayanan etkinlikler (5), oyun (5), hikâye, şiir, müzik etkinlikleri (4), aktif öğrenme (3), proje (2) ve beyin fırtınası (1) şeklindedir.

Okul öncesi öğretmenlerinin coğrafi becerilerin öğretiminde kullandıkları yöntem ve tekniklerde büyük oranda çevre gezisi, deney, drama ve sunuş ve soru-cevap tercihinde buldukları görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin aktif ve yaparak-yaşayarak öğrenme modellerini öncelemeleri açısından önemlidir. Bunlara örnek olarak katılımcı Ö-5: “Öğretim yöntem ve tekniklerinin konu ve kazanımlara göre değişmektedir. Zaman zaman drama, bazen harita üzerinde, bazen yer küre kullanarak konuları öğretmekteyim. Yerleri gözlemlemek için alan gezileri yapmaktayım. Mevsimler gibi konularda çevre gezisi yaptırırmaktayım, termometre gibi aletler kullanmaktayım.” ve Ö-6’nın “Soyut konularda drama ve oyun yöntemini kullanıyorum. Çevre gezileri düzenliyorum. Bunların çok faydalı olduğunu düşünüyorum” görüşleri gösterilebilir. Bu dönemde ki çocuklarda yapıları gereği hareketliliği temel alan ve birçok duyu organına hitap eden bir anlayışın esas alınması büyük önem taşımaktadır. Bu husus öğrencilerin merak ve keşfetme duygularının karşılanması noktasında da büyük değer ifade etmektedir. Diğer yöntem ve tekniklere bakıldığında ise farklı türde alternatiflerin tercih edildiği görülmektedir. Bu durum özellikle coğrafi konuların arz ettiği çeşitliliğe yönelik geliştirilen tercihler olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu noktada katılımcılar Ö-9: “Elimden geldiğince konuları somutlaştırmaya çalışarak, harita, dünya maketi ve kendi hazırladığım materyalleri kullanıyorum. Çevre gezileri düzenliyorum, deneyler yapıyorum, slaytlar kullanıyorum.”, ve Ö-22’nin “Bitki örtüsü konusunda çocuklarla doğa yürüyüşü düzenleyip onların çevreyle etkileşimini artırıp gezi-gözlem yoluyla bulunduğu bölgenin bitki çeşitliliğini görmelerini sağlıyorum. İmkânlar doğrultusunda çocuklara müzeler gezdirilebilir ya da yakın çevredeki yer şekilleri varsa akarsu, nehir gibi oluşumlara geziler yaptırarak daha kalıcı ve etkili bir öğrenme gerçekleştirilebilir.” görüşleri de coğrafya konu ve becerilerinin sunduğu çeşitliliğinin karşılanması noktasında önemlidir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bireylerin doğduğu andan itibaren doğası gereği ihtiyaç duyduğu fiziksel, zihinsel, sosyal, kültürel ve dilsel birçok unsurun öğretimi sistematik ya da doğaçlama bir şekilde gelişim dönemleri esas alınarak gerçekleştirilmektedir. Bu unsurlar çoğunlukla bireylere sosyal bir ortam içerisinde topluma uyum sağlayacak şekilde verilerek hem kişisel gelişimlerine katkıda bulunmakta hem de sosyalleşerek kendilerini ifade etme becerilerini kazanmalarına imkân sağlamaktadır. Bu kapsamda ifade edilen amaçlara ulaşmada etkin rol oynanan önemli süreçlerden birisi de okul öncesi eğitimidir. Yapılan araştırmalarda bireyin

doğduğu andan itibaren öğrenme hızının en üst seviyeye çıktığı ve kişilik gelişiminin büyük oranda tamamlandığı süreci kapsayan okul öncesi dönem, öğrenme noktasında çocuklar için kritik bir evreyi oluşturmaktadır. Bu dönemde çocuklar hem sahip oldukları meraklı, keşfedici ve araştırmacı duygularını doyurucu bir ortama erişmekte hem de ilkokula hazırlık sürecini tamamlamaktadırlar. Bu yönüyle okul öncesi dönem, çocukların bireysel açıdan kendilerini geliştirdikleri ve toplumsal açıdan sosyalleşerek ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve tutumları kazandığı bir dönem olarak tasvir edilebilir. Sahip olduğu özellikleriyle bireylerin eğitim hayatının ilk, en kısa ve özel bir aşaması olan bu dönem etkin ve verimli değerlendirildiğinde çocuklara gelişimi noktasında uzun vadeli süreçte büyük katkı sağlayacaktır. Okul öncesi eğitimde öğretmenlerin coğrafya becerilerinin öğretimine ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmaya 24 okul öncesi öğretmeni katılmıştır. Katılımcılar beş alt probleme ilişkin oluşturulan yarı yapılandırılmış soruları cevaplandırarak görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda çalışmaya ilişkin aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Okul öncesi öğretmenlerinin coğrafya eğitimi/öğretimine yönelik düşüncelerinde ön plana çıkan görüş çoğunlukla fiziki coğrafya konularını içeren unsurlardır. Bu sonuç coğrafyada fiziki coğrafya konularının özgül ağırlığının fazla olması ve çocukların gelişimsel düzeyleri dikkate alındığında bu kavramların kazandırılmasının diğer konulara göre kolay olması şeklinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda çocukların çevresel anlamda ilk karşılaştıkları unsurların bu kategoriye girmesi ve öğretim ihtiyacı oluşturması da öğretmenlerin bu görüşü öncelikle nedenleri arasında gösterilebilir. Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde kazandırılması gereken coğrafi beceriler konusundaki düşüncelerinde öncelikle görüş büyük oranda konum-mekânı algılama ve gözlem şeklinde ifade edilmektedir. Bu sonuç öğretmenlerin, çocukların dış dünyayı yani yakın ve uzak çevresini algılaması, tanıması ve kendisiyle bir ilişki kurmak suretiyle anlamlandırmasının önemli olduğunu gördüklerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Burada özellikle gözlem becerisinin, coğrafi olay ve unsurlar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini kavrama açısından büyük bir öneme sahip olduğu unutulmaması gereken bir durumdur. Bu bulguları destekler nitelikte Soydan'ın (2014, s. 19) çalışmasında okul öncesi öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun yaptıkları coğrafya etkinliklerinde “Konum, Yer ve Bölge” temalarını tercih ettikleri görülmektedir. Burada öğretmenlerin en çok tercih ettikleri etkinlikler arasında yer alan “Bir adresi, binanın yerini ya da kendi bulunduğu alanı, yön, yer, mesafe ve hareket sözcüklerini kullanarak tarif etme” ise fiziki coğrafya konularının, günlük yaşamda çocuklara yönelik bir ihtiyaç oluşturduğunu belirtmesi açısından önemlidir. İnsanın yaşadığı çevrede tüm canlı ve cansız varlıklar ekolojik bir dengede ve bir döngü içerisinde yaşamlarını sürdürürler. Bu anlamda doğal çevrede yaşanan her türlü değişim çocukları etkilemekte ve onların gözlem alanına girmektedir. Bu nedenle çocuklara sadece bu yaşanan olayların teorik bilgisini vermek yeterli olmayabilir. Bunun yanında onların bu durumları yaşayarak öğrenmeleri sağlanmalı ve bunlar arasında neden-sonuç bağlantısını kurmalarına imkân tanıyacak bir zemin hazırlanmalıdır (Özkan-Kılıç, 2012, s. 41). Aynı şekilde Özbek-Ayaz, Güleç ve Özkan-Kılıç da (2018, s. 113) çalışmasında okul öncesinde öğretmenlerin, coğrafya eğitiminde çocuklara en çok “yakın çevrelerini tanıma” konusunda kazanımlar sağladığını ifade etmişlerdir.

Okul öncesi öğretmenlere göre çocukların içinde buldukları dönemde en fazla zorlandığı veya eksik olduğu coğrafi konu ve becerilere yönelik düşüncelerinde en fazla tercih edilen görüş konum ve mekânı algılama olarak belirtilmektedir. Bu durum yukarıda belirtilen okul öncesi dönemde kazandırılması gereken coğrafi beceriler sonucu ile bir anlamda örtüşmektedir. Öğretmenler bu konuda zorlandıklarını ve aynı zamanda bunların kazandırılması gereken öncelikli bir beceri olduğu konusunda hem fikirdir. Okul öncesi dönemde çocukların çoğunlukla keşfetme, sorgulama ve merak duyguları ön plandadır. Aslında çocukların kendisini tanıması çevresini tanımasıyla ve çevreye göre kendisini konumlandırması ile başlayan bir süreçtir. Bu anlamda çocukların belki de ilk kez tanıştıkları çevreye ait farklı ortamları bir anda algılaması, ilişki kurması ve anlamlandırması kolay olmayacaktır. Bu durum çocukların ortamlara aşinalık kazanması, zamana bağlı olarak sosyal çevresinin genişlemesi ve farklı konum ve mekânlarda vakit geçirmesi ile aşılabilecek bir süreç olarak değerlendirilebilir. Tuğrul ve Güler'in de (2007, s. 30-32) belirttiği gibi okul öncesi dönemdeki çocukların coğrafya ile ilgili bilgi ve deneyimleri çoğunlukla “konum, yön, yer, insan-çevre etkileşimi, hareket ve yöre (bölge)” temaları üzerinde odaklanmaktadır. Bu beş ana tema, çocukların coğrafi bilgileri tanıyıp onları yorumlarken kullanabilecekleri anahtar yetkinlikler niteliğindedir. Okul öncesi öğretmenlerin coğrafya öğretilerini kapsamında öğretimini gerçekleştirdiği becerilere yönelik düşüncelerinde ise iklim, mevsimler ve hava olayları, doğal afetler ve Türkiye'nin bölgeleri, illeri, yetiştirilen tarım ürünleri öne çıkan hususlardır. Bu bulguyu destekler nitelikte Özbek-Ayaz, Güleç ve Özkan-Kılıç da (2018, s. 113) çalışmalarında da okul öncesinde öğretmenlerin coğrafya etkinliklerinde çoğunlukla “doğa olayları, iklim

çeşitleri ve değişimleri” konusuna ilişkin örnekler yer verdikleri görülmektedir. Bu durum okul öncesi lisans programlarında coğrafya eğitimden ziyade fen eğitiminin baskın olması ve bu konuların fen eksenli bir yapıda verilmesinin bir sonucu olarak görülebilir. Öztürk vd.’nin (2015, s. 245) yaptıkları çalışmada, okul öncesi eğitim programı kazanım ve göstergelerinde yalnızca bir kazanımın coğrafya ile doğrudan ilişkili olduğu ancak diğer bütün kazanımlarda coğrafya ile ilişkili olma oranının %25 olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda coğrafya konularının tüm programda bütünlük bir tarzda ilişkili olduğu etkinliklerde verilmesinin mümkün olduğu belirtilebilir. Ayrıca bu konuların yaşamsal boyutta çocukların en sık karşılaşacakları durumlar olması açısından da öğretmenler tarafından önemsenmesi olumlu bir düşünce olarak görülebilir.

Okul öncesi öğretmenlerinin coğrafi becerilerin öğretiminde kullandığı yöntem ve tekniklere yönelik düşüncelerinde en sık tercih edilen alanlar çevre gezisi, deney ve drama şeklinde ifade edilmektedir. Çocukların buldukları dönem itibarıyla dokunarak, hissederek ve görerek öğrendikleri ve daha çok hareketli bir şekilde keşfetme duygularını giderdikleri söylenebilir. Çocuklar her coğrafyacı gibi yaşadıkları mekânı ve kendi dünyalarının özelliklerini gözlemleyerek ve deneyimleyerek öğrenmeye başlar (Schoenfeldt, 2001, s. 26). Çetin vd.’nin de (2012, s. 716) belirttiği gibi okul öncesi çocukların alışkın oldukları ya da sık yaptıkları işlemler dışında bir olay ya da bir nesnedeki değişimi gözlemlemeden ya da kendileri uygulamadan kavrayamadıkları ifade edilebilir. Bu dönemde hareket, sorgulama, tatbik etme ve gözlem çocuklarda öğrenme yetkinliğinin kazanılmasında önemli beceriler olarak kabul edilmektedir. Özellikle çocukların zihinlerinde oluşan soru işaretlerine cevap bulması ve düşündüklerini test etmesi ancak gezerek, görerek ve uygulayarak gerçekleştirilebilecekleri bir durumdur. Jackman’ın da (2001, s. 302) ifade ettiği gibi çocukların içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı dokunmaları, hissetmeleri tatmaları ve duymaları gerekmektedir. Çocukların bu süreçte sahip olacakları coğrafi kazanım ve deneyimler onlara daha sonra edinecekleri coğrafi bilginin temelini oluşturacaktır (Fromboluti ve Seefeldt, 1991, s. 56). Düşünüldüğünde çocuğun evinin kapısından çıkıp okuluna varana kadar karşılaştığı her şey aslında coğrafyanın bir parçasıdır. Bu manada gündelik yaşamın merkezinde olan coğrafyanın çocuklara kolay ve zevkli bir şekilde farklı birçok yöntem ve teknik kullanılarak kazandırılabilmesi ifade edilebilir (Çomak, 2020, s. 96). Sonuç olarak çocukların buldukları dönemde gereksinim duydukları temel yaşam becerilerinin birçoğunu içinde barındıran coğrafya eğitimi çok yönlü ele alınması gereken bir alan olarak değerlendirilebilir. Coğrafyanın okul öncesi eğitim programında dolaylı birçok kazanımla bağlantılı olduğu ayrıca yaşamsal mekânın ve günlük hayatın bir parçası olduğu düşünüldüğünde çocuklar için arz ettiği önem yadsınamaz bir gerçeklik oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak şu önerilerde bulunulabilir:

- Bu çalışmanın bulgularında ön plana çıkan gezi-gözlem, deney ve oyunlaştırma gibi öğretim yöntemlerinin okul öncesi dönemde coğrafya konularının öğretiminde nasıl bir etkiye sahip olduğu üzerine araştırmalar yapılabilir.
- Okul öncesi dönemde coğrafya öğretiminde farklı yöntem ve tekniklerin kullanımının etkililiğini ölçmeye yönelik deneysel çalışmalar yapılabilir.
- Okul öncesi eğitimde coğrafya öğretimine yönelik olarak öğretmen adayı, öğrenci ve veli görüşlerini esas alan araştırmalar yapılabilir.
- Farklı ülkelerde okul öncesi eğitimde coğrafya öğretiminin nasıl yapıldığına ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

Etik Beyan

“Okul Öncesi Eğitimde Öğretmenlerin Bakış Açısıyla Coğrafya Becerilerinin Öğretimi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 16.07.2021 tarih ve 269 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Aktın, K. (2014). Okul öncesi dönemde sosyal bilgiler eğitimi: mesleklerin öğretimine yönelik bir durum çalışması. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 9/5 Spring, 139-155.
- Brillante, P. ve Mankiw, S. (2015). A sense of place: Human geography in the early childhood classroom. *YC Young Children*, 70(3), 16-23.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E. Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri. [Scientific Research Methods]*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Can-Yaşar, M. ve Aral, N. (2010). Yaratıcı düşünme becerilerinde okul öncesi eğitimin etkisi. *Kurumsal Eğitim*, 3(2), 201-209.
- Coşkun-Keskin, S. (2016). Erken çocukluk döneminde sosyal bilgiler eğitimi ve sosyo-kültürel eğitim. Dilek, D. (Ed.), *Sosyal bilgiler eğitimi*, içinde (s. 353-371). Ankara: Pegem Akademi.
- Çetin, T., Yavuz, S., Tokgöz, B. ve Güven, G. (2012). Okul öncesi dönemdeki çocuklara (60-72 ay) uzay kavramlarının öğretimi. *GEFAD / GÜJGEF* 32(3): 715-731.
- Çomak, N. (2020). Okul öncesi eğitimin coğrafi temelleri. Uzun, H. (Edt), *Recent Advances in Education and Sport Researches*, içinde (s. 91-103). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Fromboluti, C. S. ve Seefeldt, C. (1991). *Early childhood: where learning begins: geography*. U.S. Government Printing Office, p. 56, Washington, DC.
- Güldal, Ş. U. (2017). Sosyal bilgileri okul öncesi dönem çocuklarıyla deneyimlemek: erken çocukluk döneminde sosyal bilgiler eğitiminin önemini gözden geçirme. *KEFAD* Cilt: 18, Sayı: 3. 1122-1151.
- Hacısalıhoğlu-Karadeniz, M. (2014). Okul öncesi çocuklarda mekânsal ilişkiler: harita örnekleri. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1757-1774.
- Jackman H. L. (2001). *Early Education Curriculum A Child's Connection to the World*. Second Edition. Delmar Thomson Learning:USA.
- MEB (2018a). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, Ankara.
- MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı*, Ankara.
- MEB (2018b). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*, Ankara.
- Melendez, W. R., Beck, V. ve Fletcher, M. (2000). *Teaching social studies in early education*. USA: Thomson Learning.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc.
- Morrison, G. S. (2001). *Early childhood education today*. Eighth Edition. USA: Pearson Education.
- Nash, J. M. (1997). Fertile minds. *Time*. P: 1-10 <http://www.time.com/time/magazine/article>. Erişim tarihi: 19 Aralık 2021.
- Özbek-Ayaz, C., Güleç, H. ve Özkan-Kılıç, Ö. (2018). Okul öncesi dönemdeki çocukların bilimle tanıştığı nokta: coğrafya eğitiminin önemi [Özet]. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 70, 103-117. <https://doi.org/10.9761/JASSS7719>.
- Özkan-Kılıç, Ö. (2012). *Okul Öncesi Dönem Resimli Öykü Kitaplarının Coğrafi Kavramları İçermesi Yönünden İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Özkan-Kılıç Ö., Güleç H. ve Genç, S. Z. (2014). Okul öncesi dönem resimli öykü kitaplarının coğrafi kavramları içermesi yönünden incelenmesi. *Abi Evran Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 35-52.
- Öztürk, M., Giren, S., Yıldırım, E. ve Şimşek, Ü. (2015). Güncellenen okul öncesi eğitim programının coğrafya eğitimi açısından incelenmesi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C/S. 13 (4): 245-262.
- Schoenfeldt, M. (2001). Geographic literacy and young learners. *Educational Forum*, 66, 26-31.
- Seefeldt, C., Castle, S. ve Falconer, R. C. (2015). *Social studies for the preschool/primary child* (S. Coşkun Keskin, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Soydan, S. (2014). Türkiye, Amerika ve Avusturya'da görev yapan öğretmenlerin okul öncesi coğrafya öğretimi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 40. 9-24.
- Tuğrul B. ve Güler, T. (2007). Okul öncesi çocuklarına yönelik sosyal çalışma alanında tarih ve coğrafya eğitimi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3/33, 29-35.
- Ünlü, M. ve Çavak, Y. (2019). Okul öncesi eğitim döneminde öğrencilere kazandırılacak coğrafi kazanımlar ve değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 49, 187-202. doi: 10.15285/maruaebd.393561.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yüksek-Usta, S. ve Tezel-Şahin, F. (2019). Çocukların coğrafi farkındalıkları: Montessori eğitiminin yansımaları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 1-35. doi: 10.17152/gefad.420894.

EXTENDED SUMMARY

Preschool education is a term that refers to the period from the birth of an individual to the first grade of primary school. In this sense, it covers a period in which individuals make significant progress in the areas of physical, cognitive, language, psychomotor, social, and emotional development, as well as gaining self-care skills and beginning to shape personality (Çetin, Yavuz, Tokgöz, & Güven, 2012, p. 716). In such a period, the development of individuals is so rapid in many respects that vital behavioral patterns are formed and personality is shaped. It is, therefore, extremely important to provide individuals with an environment where they can develop healthily and to make sure that they receive an education in a planned, systematic, and diverse structure compatible with the environment. The healthy development of

individuals physically and mentally, in such a way as to reach the targeted goals and experience the pleasure of success, largely depends on the quality of the education received in this period (Can-Yaşar, & Aral, 2010, p. 202).

In the preschool period, children's level of interest and curiosity about the environment, places, objects, people, and events is high. Children usually tend to meet their emotional needs by talking, touching, examining, and questioning. Moreover, they especially try to establish a contextual relationship. They show development in positioning themselves according to space, establishing time-space relationships, perceiving the positions of objects in space, and perceiving the differences and similarities between themselves and others. In this respect, all these elements can be considered to form an intersection with the content of geography in an inclusive manner.

Geography is a highly visible and inclusive field associated with many elements that children encounter in the context of space and environment. In this regard, the limited number of studies in the literature based on geography teaching in preschool reveals the importance of the present study. From this standpoint, this study aims to examine the views of teachers on the teaching of geography skills in preschool education. Based on this general purpose, answers were sought to the following research questions:

- What are the opinions of preschool teachers regarding geography education/teaching?
- What are the opinions of preschool teachers about the geographical skills that should be acquired in the preschool period?
- What do preschool teachers think are the geographical subjects and skills that children in this period have the most difficulty learning or lack sufficient knowledge of?
- Which skills do preschool teachers teach within the scope of geography teaching?
- Which methods and techniques do preschool teachers use in teaching geographical skills?

Designed in line with the qualitative case study approach, this study was conducted with 22 preschool teachers, selected according to the maximum variation sampling technique. The purpose of this sampling method is not to make a generalization about the population by providing diversity, but to reveal the similarities and differences between the diverse situations (Yıldırım, & Şimşek, 2011, p. 109), thereby presenting the existing problem in a wider framework (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel 2018, p. 84).

Data were collected by demographic information forms and semi-structured interview forms. Considering the limitations and theoretical structure of the research, eight different interview questions were prepared to be asked to preschool teachers. Expert opinion was sought on the suitability of the prepared questions as regards the purpose of the study.

As a result, five interview questions were included in the study. Before the interview, the teachers were informed that their identifiable information would be kept confidential and their names would be coded (T/1, T/2,..., T/24). The interviews were recorded with a voice recorder upon taking the permission of the teachers.

The data analysis procedure included the stages of coding, specifying the categories and frequencies, and tabulation. While presenting the statements of the participants, codes such as T/1, T/2,...T/24 were used in consideration of the research ethics. To explain the tables, ensure the validity of the data analysis, and make the codes and categories visible, the statements of the participants were included through direct quotations.

Results show that the preschool teachers pay significant attention to teaching geography skills, perceiving and dealing with geography mostly in the context of physical geography subjects. The participants particularly stated that children most need to acquire geographical skills in terms of positioning themselves, perceiving the space, and establishing a relationship with their environment by observing. They further drew attention to these geography-related themes as being difficult to acquire. In addition, it was concluded that, in this period, the teachers mostly taught the topics, including climate phenomena, natural disasters, and agricultural products grown in Turkey concerning geography. Finally, it appeared that the participants mostly use environmental visits, experiments, and drama as methods and techniques.

Based on the research results, the following recommendations can be made:

- Further research could be conducted on how teaching methods such as travel observation, experimentation, and gamification, which are prominent in the findings of this study, influence teaching geography in preschool.
- Experimental studies could be conducted to measure the effectiveness of the use of different methods and techniques in geography teaching in preschool.
- Future research to be based on the views of prospective teachers, students and parents could be conducted for the sake of teaching geography better in preschool education.
- Comparative studies could be conducted on how geography is taught in preschool education in different countries.

Kırgızistan'da Uzaktan Eğitime Yönelik Öğretmen Tutumlarının İncelenmesi

Mehmet Arif ÖZERBAŞ¹, Kürşad YILMAZ², Akmatali ALİMBEKOV³, Erkan EFİLTİ⁴, Yavuz Ercan GÜL⁵, Kadiyan BOOBEKOVA⁶ ve Argen CUMGALBEKOV⁷

Öz

Bu araştırmada Kırgızistan'da uzaktan eğitime yönelik öğretmen tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel tarama modelindeki araştırmanın örnekleminde 3818 öğretmen bulunmaktadır. Çalışmanın verileri 2021-2022 eğitim öğretim yılında "Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçek, Uzaktan Eğitimin Avantajları ve Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları adlı iki faktörden oluşmaktadır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, t-testi ve ANOVA analizleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan öğretmenler uzaktan eğitimin sınırlılıklarının, avantajlarına göre daha fazla olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların uzaktan eğitimin avantajları ile ilgili tutumları cinsiyete, kıdeme ve eğitim durumuna göre farklılaşmamakta; ancak bransa, kendine ait bilgisayar sahibi olma durumuna, internet bağlantısı sahibi olma durumuna, günlük internet kullanma süresine, uzaktan eğitim uygulamalarına katılma durumuna ve zorluk yaşama durumuna göre farklılaşmaktadır. Öğretmenlerin uzaktan eğitimin sınırlılıkları ile ilgili tutumları bransa, kıdeme, eğitim durumuna, kendine ait bilgisayar sahibi olma durumuna, internet bağlantısı sahibi olma durumuna, günlük internet kullanma süresine ve uzaktan eğitim uygulamalarına katılma durumuna göre farklılaşmamakta; cinsiyete ve zorluk yaşama durumuna göre farklılaşmaktadır. Enformatik öğretmenleri, Kendine ait bilgisayarı olan öğretmenler, internet bağlantısı sahibi olan öğretmenler, interneti günlük 5-10 saat kullanan öğretmenler, uzaktan eğitim uygulamalarına katılan öğretmenler ve uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşamayan öğretmenler uzaktan eğitimin avantajları konusunda daha olumlu tutuma sahiptir. Kadın öğretmenler ve uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşayan öğretmenler uzaktan eğitimin sınırlılıkları konusunda daha olumsuz tutuma sahiptirler. Yukarıdaki sonuçlar dikkate alındığında, öğretmenlere yönelik uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilen etkinliklerin öğretmenlerin gelişimlerine yönelik olumlu etkilerinin de olduğu görülmektedir. Bundan dolayı uzaktan eğitim etkinliklerinin ve öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini daha fazla kullanacakları ortamların oluşturulması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim, Öğretmen, Tutum, Kırgızistan

Investigation of Teachers' Attitudes towards Distance Education in Kyrgyzstan

Abstract

This study has investigated teachers' attitudes toward distance education in Kyrgyzstan. It is based on survey research and the sample has included 3818 teachers. The data of the study were collected with the "Distance Education Attitude Scale" in the 2021-2022 academic year. The scale has revealed two factors which are the advantages and disadvantages of distance education. The data have been analyzed with descriptive analysis, t-test and ANOVA. According to the teachers' opinion disadvantages of distance education prevail over its advantages. The participants' attitudes toward distance education have not differed as to their sex, seniority, and educational status. However, it has differed according to the branch, having their own computer, having an internet connection, daily internet usage time, participating in distance education applications, and experiencing difficulties. Teachers' attitudes towards the limitations of distance education have not differed according to the branch, seniority, educational status, having their own computer, having an internet connection, daily internet usage time and participating in distance education applications. However, it has differed according to sex and the fact of experiencing difficulties. Information technologies teachers, teachers who have computers, teachers who have an internet connection, teachers who use the internet 5-10 hours daily, and teachers who participate in distance education applications have a positive attitude regarding the advantages of the distance education. Female teachers and teachers who have difficulties in the process of distance education have a negative attitude regarding the limitations of distance education. Considering the abovementioned results, it is seen that the activities carried out in the distance education process for teachers also have positive effects on their professional development. Therefore, it can be suggested to create environment where distance education activities and teachers will use information and communication technologies more.

Key Words: Distance Education, Teacher, Attitude, Kyrgyzstan

Atf İçin / Please Cite As:

Özerbaş, M. A., Yılmaz, K., Alimbekov, A., Efiltili, E., Gül, Y. E., Boobekova, K. ve Cumgalbekov, A. (2022). Kırgızistan'da uzaktan eğitime yönelik öğretmen tutumlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1006-1020.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.07.2022

¹ Prof. Dr. - KTMÜ Edebiyat Fakültesi, marif.ozerbash@manas.edu.kg,

² Prof. Dr. - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, kursad.yilmaz@dpu.edu.tr,

³ Prof. Dr. - KTMÜ Edebiyat Fakültesi, akmatali.alimbekov@manas.edu.kg,

⁴ Doç. Dr. - KTMÜ Edebiyat Fakültesi, erkan.efilti@manas.edu.kg,

⁵ Doç. Dr. - KTMÜ Edebiyat Fakültesi, yavuz.gul@manas.edu.kg,

⁶ Dr. - KTMÜ Edebiyat Fakültesi, kadiyan.boobekova@manas.edu.kg,

⁷ Yüksek Lisans Öğrencisi - KTMÜ SBE, argen.cumgalbekov@manas.edu.kg,

ORCID: 0000-0002-1612-9349

ORCID: 0000-0002-3705-5094

ORCID: 0000-0002-8376-529X

ORCID: 0000-0003-1158-5764

ORCID: 0000-0002-8191-2647

ORCID: 0000-0002-9322-3566

ORCID: 0000-0002-6238-9029

Giriş

Yirmi birinci yüzyılda bilgi sürecinde büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin etkileri öğrenme öğretme sürecinde yeni öğrenme-öğretme yaklaşımları, öğrenme ortamları, yöntem, teknik ve teknolojilere uyum çabalarına yeni boyutlar getirmiştir. Bu değişimlere uyum sağlayabilmek ancak öğrenme yollarını bilmekle gerçekleşebilmektedir. Bu da öğretim programlarının, ders kitaplarının, öğretim materyallerinin, yöntemlerin ve öğretim ortamlarının sürekli olarak gelişen bilgi doğrultusunda yenilenmesini gerektirmektedir. Uyum çabalarından istenilen düzeyde verimin alınabilmesi için yeni teknolojik olanakların işe koşulması gerektiği açık bir gerçektir (Özerbaş, 2021). Ayrıca insanlık yaratılışı gereği yaşamı boyunca öğrenme ve değişime ihtiyaç duymaktadır. Öğrenmenin, insanın temel ihtiyaçlarından biri olduğu düşünöldüğünde, eğitimin farklı yöntemlerle sunulması, gelişmesi, herkese ulaştırılması, ihtiyaca ve bireysel farklılıklara önem verilmesi ön plana çıkmaktadır. Değişimin ve yeniliğin her an hissedildiği ve gerekli olduğu bir ortamda öğrenmenin ve öğretimin yerinde sayması kabul edilemez bir gerçektir. Bu bağlamda günümüzde kabul gören önemli görüşlerden biri de eğitimin yaşam boyu devam ettiği yönündedir. UNESCO Eğitimin Geliştirilmesi Komisyonu, 1972 yılında toplanmış ve toplantıda eğitimin yaşam boyunca süren bir etkinlik olduğu kararına varılmıştır (Akbaş ve Özdemir, 2002). Bütün ölkeler, kendi vatandaşlarına temel eğitim, temel eğitime dayalı mesleki eğitim, yeniden eğitilmek, mesleğinde ilerlemek isteyenlere yaşam boyu eğitim, tüm eğitim amaçlarının ekonomik olarak gerçekleşmesini sağlayan eğitim gibi eğitime ilişkin temel konularda ortak görüşleri benimsemişlerdir (Kaya, 2002). Yaşam boyu eğitimin topyekün örgün eğitim kurumlarında yapılamayacağı bilindiğine göre bunun için alternatif eğitim modelleri geliştirilmelidir. Nitelikli eğitimin sabit, kalıplaşmış sınırlar ve yöntemler içerisinde verilme olanağı kısıtlıdır. Bundan dolayı eğitim sisteminin kalıplaşmış sınırlar içinden çıkması, değişmesi ve gelişmesi gelecek nesiller için faydalı ve kaçınılmaz bir olgudur. Dünyada her öлке, kendi eğitim politikaları ve imkânları çerçevesinde teknolojik gelişmeleri takip etmekte ve iletişim teknolojilerini eğitim sistemlerinde etkili olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu iletişim teknolojileri ve teknolojik gelişmeler ölkelerin eğitim sistemlerinin yapılarında değişikliğe neden olmakta ve yeni yapılandırma çalışmalarına gitmelerine ihtiyaç duyulmaktadır (İşman, 1999).

Bu konudaki bireysel ve toplumsal bilinçlenmenin sonucu olarak da her tür ve düzeydeki eğitime olan istek sürekli olarak artmaktadır. Zaman ve mekân sıkıntısının kendini hissettirdiği günümüzde, kişilerin eğitim isteği ve ihtiyacı eğitim kurumlarının zorlanmasına ve yenilik ihtiyacına neden olmakta, eğitim ihtiyacını karşılamak da bir sorun haline gelmektedir. Bu sorun, maliyeti devamlı yükselen eğitim harcamalarına neden olmaktadır. Eğitim alanındaki bu durum, yüz yüze uygulanan eğitime alternatif olabilecek yeni bir disiplinin oluşmasına zemin oluşturmuştur. Fırsat eşitsizliğini ortadan kaldıran, isteyen veya ihtiyaç duyan her kişiye yaşam boyu eğitim sunan teknolojik araçlardan yararlanmaya ve bağımsız öğrenmeye dayalı olan bu disiplin “uzaktan eğitim” olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaylacı, 2000). Kişilere istedik davranışların yeterince kazandırılmaması ve eğitimin istenilen seviye ulaşmamasının nedeninin, eğitim uygulamalarında karşılaşılan sorunlar olduğu söylenebilir. Eğitim sorunlarının birçoğuna uzaktan eğitim uygulamalarıyla ya çözüm getirilebilmekte ya da sorunlar tümöyle ortadan kaldırılabilir (Kaya, 2002). Çünkü temelde eğitimin amacı eğitilenin istek ve beklentilerine karşılık verebilmektir; yani eğitimin temel objesi olan insanın kendisini geliştirmesine ve yenilemesine olanak sağlamak, eğitimin en temel hedefleri arasında yer almaktadır (Yayla, 2005).

Bugüne kadar uzaktan eğitim, gelişen bilgi ve teknolojiler doğrultusunda tanımlana gelmiştir. Günümüz bilgi ve iletişim teknolojileri dikkate alınarak uzaktan eğitim tanımlanırsa, bilginin “her yerde, her zamanda ve herkese” sağlıklı bir şekilde iletimini ve dönüşümünü sağlayan, öğretmen ve öğrencilerin aynı anda ve aynı ortamda bulunmalarına gerek kalmadan internet teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilen eğitim etkinlikleri şeklinde tanımlanabilir. Aynı zamanda uzaktan eğitim, geleneksel öğrenme-öğretme yöntemlerindeki sınırlılıklar nedeniyle sınıf içi etkinliklerin yürütölme olanağı bulunmadığı durumlarda, eğitim çalışmalarını planlayanlar ve uygulayanlar ile öğrenenler arasında, iletişim ve etkileşimin özel olarak hazırlanmış öğretim üniteleri ve çeşitli ortamlar yoluyla belli bir merkezden sağlandığı öğretim yöntemidir (Kaya, 2002). Uzaktan eğitimde yaş, mekân, coğrafya, para sıkıntısı, günlük yaşam şartlarındaki (iş ve çalışma hayatı, sağlık sorunları, ailevi durumlar vb.) engeller nedeniyle örgün eğitim imkânı bulamayan ve okuma arzusunda olan istekli kişilere eğitim verilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması konusu da önemli bir konuma yükselmektedir.

Uzaktan eğitim, öğrenenlerin zaman ve mekândan bağımsız ve öğrenme kaynaklarından uzak olduğu eğitim modelidir. Uzaktan eğitim, öğretmen ile öğrencinin aynı ortamda bulunmadığı durumlarda kullanılan gelişmiş eğitim teknolojileridir (Okulistik, 2020). Eğitim teknolojinin de etkisiyle sürekli gelişerek devam etmektedir. Özellikle son zamanlarda pek çok yazılım geliştirilmekte ve eğitimler düzenlenmektedir. Bilgi özgür irade ile kazanıldığında kalıcı olmakta dolayısıyla öğretmenler de öğrencileri özgür iradeleri ile ders dinlemeye teşvik etmelidirler. Uzaktan eğitim kişilere, kişinin hayatını kendisinin yönlendirmesine ve ders dinlemeye en hazır olduğu zamanda ders dinleme imkânı sunmaktadır. Özellikle 2019 yılı dünyayı saran Covid-19 salgını döneminde öğretmen ve öğrencinin aynı ortamda bulunamayıp örgün öğretimin gerçekleştirilemediği durumlarda uzaktan eğitim oldukça etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmıştır. Uzaktan eğitimde özel olarak hazırlanmış interaktif eğitim materyalleri kullanılmaktadır. Uzaktan eğitim sayesinde öğrenciler mekândan bağımsız olarak kolaylıkla dersleri takip edebilmekte ve çeşitli etkinliklerde yer alabilmektedir. Animasyonlar ve interaktif etkinliklerle zenginleştirilen uzaktan eğitimin örgün eğitimden çok farklı dinamiklerinin olduğu görülmektedir. Uzaktan öğretimin avantajları şu şekilde sıralanmaktadır (Wiley, 2020).

Kişilere farklı eğitim seçeneği sunma, fırsat eşitsizliğini en aza indirme, kitle eğitimini kolaylaştırma, eğitim programlarında standart sağlama, eğitimde maliyeti düşürme, eğitimde niteliği artırma, öğrenciye zengin bir eğitim ortamı sunma, öğrenciyi sınıf ortamında öğrenim görmeye zorlamama, bireysel öğrenmeyi sağlama, bağımsız öğrenme sağlama, kişiye öğrenme sorumluluğu kazandırma, ilk kaynaktan bilgi sağlama, uzmanlardan daha fazla kişinin yararlanmasını sağlama, başarının aynı koşullarda belirlenmesini sağlama, eğitimi bir taraftan kitleselleştirebilirken, diğer taraftan bireyselleştirebilme ve belli bir zamanda ve belli bir kapalı alanda bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Bunlarla birlikte uzaktan öğretim; yüz yüze eğitimde gereken ulaşım, barınma, konaklama, beslenme gibi ek harcamaları ortadan kaldırır. Öğretim elemanlarıyla etkileşimli ve dinamik bir öğrenme süreci yaşatmaktadır. Uzaktan eğitimin mekândan bağımsız olması yönü, öğrencilerin internet erişimi olan herhangi bir yerden istedikleri zaman eğitim almalarına olanak sağlamaktadır. Öğrenme sürecinde öğrencileri kısmen kendi haline bırakabilen uzaktan eğitim öğrencileri daha fazla aktif hale getirebilmektedir. Bu açıdan kişi başına düşen toplam eğitim maliyetlerini düşürüp, öğrenme sürecinde öğrencileri kısmen kendi haline bırakabilen uzaktan eğitim öğrencileri daha fazla aktif hale getirebilmekte ve öğretmen ve öğretim ortam kaynaklarının paylaşımındaki artış sağlamaktadır (Kuzem, 2009). Diğer yandan uzaktan eğitimi, geleneksel eğitimle karşılaştırmak ve eğitime katkısını öğrenmek amacıyla birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan bazı çalışmalarda, internet teknolojilerinin eğitimde kullanımının oldukça verimli sonuçlar doğurabileceği ve kısa bir zaman içinde ülkemizde etkin bir eğitim stratejisi olarak uygulamaya geçeceği öngörülmüş (Cebeci, 2000); ayrıca internet ile eğitime öncülük eden sitelerin hazırlanması önerilmiş ve üniversitelerin bu konu ile ilgili sorumluluklarına değinilmiştir (Yaylacı, 2000). Karasar da (1999) sanal eğitimin bir an önce teknoloji, iletişim, eğitim ve ekonomi boyutları ile üniversite ve diğer araştırma kurumlarının araştırma öncelikleri arasında yer alması gerektiğini vurgulamıştır.

Bütün eğitim uygulamalarında ya da yöntemlerinde olduğu gibi uzaktan eğitimde de en önemli öğe öğretmendir. Uzaktan eğitimde öğretmen süreci yönetecek, dezavantajları giderecek, avantajları daha etkili kullanacak kişidir ve bu bağlamda öğretmenlerin uzaktan eğitim ile ilgili tutumlarının belirlenmesi önemlidir. Çünkü kişilerin herhangi bir sürece ya da uygulamaya dönük olumlu tutumları o sürecin başarısını artıran önemli bir etkidir. Yenilmez, Balbağ ve Turgut'a göre (2017) uzaktan eğitim sistemine dâhil olan bireylerin olumlu tutumları bu sistemin başarısını göstermektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın problemi Kırgızistan'daki kamu okullarında görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının belirlenmesidir.

2020 yılı itibarıyla 6,3 milyon nüfusa sahip olan Kırgızistan'da ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde 1.414.565 öğrenci, 126.631 öğretmen bulunmaktadır (Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, 2022b). Kırgızistan eğitim sistemi Kırgız Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından yönetilmektedir. Covid-19 salgını döneminde Kırgızistan'daki çocuklar, çevrimiçi platformlar, üç ulusal TV kanalı ve iki mobil ağ uygulaması vasıtasıyla uzaktan eğitime ücretsiz olarak erişebilmiştir (UNICEF, 2020). Covid-19 salgını sırasında tahminen 1.180.330 ilkokul ve ortaokul öğrencisi uzaktan öğrenme araçlarıyla öğrenmeye devam etmiştir (UNICEF, 2022). Bu süreçte çeşitli sorunlarla karşılaşmış olsa da Kırgızistan UNICEF tarafında "uzaktan eğitime erişimde önemli ilerleme" kaydeden ülkelerden biri olarak gösterilmiştir (Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, 2022a).

Kırgızistan'da uzaktan eğitim ile ilgili bazı çalışmalar (Abdyldaev, 2012; Omurkanova, 2016a; 2016b; 2019; 2020; Salmorbekovna, 2020) yapılmıştır. Bu çalışmalarda genellikle uzaktan eğitim ile ilgili kavramsal

özmlerler yapılmıştır. Covid-19 salgını ile birlikte, salgın döneminde dijitalleşmenin eğitim sistemine etkisi (Askarbek, Bigaliev ve Khalilova, 2021); Kırgızistan’da eğitim alanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişme düzeyi (Kymbat, Sadyrbekovna ve Omaraliev, 2021); Kırgızistan’daki niversite ve okullarda uzaktan eğitimin sorun ve fırsatları (Omaraliev, 2021); uzaktan eğitim bağlamında öğrencilerin akademik motivasyonunun psikolojik yönleri (Dorohova ve Iurchenko, 2021) gibi konular da ele alınmıştır. Ancak bu araştırmaların hiçbiri, veriye dayalı nicel ya da nitel araştırma değildir, derleme türü makalelerdir. Yapılan taramalar sonucunda Kırgızistan’da uzaktan eğitim ile ilgili olarak öğretmenlerin tutumlarını ya da görüşlerini belirlemeye çalışan herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ayrıca Kırgızistan’da Covid-19 salgını döneminde uzaktan eğitim ile ilgili önemli çabalar gösterilmesine rağmen, öğretmenlerin bu süreçteki tutumlarını ya da görüşlerini belirleyen herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu sürecin en önemli parçası olan öğretmenler uzaktan eğitim sürecinde birçok sorun yaşamasına rağmen, öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumları belirlenmemiştir. Ancak unutulmamalıdır ki tutumlar davranışların en önemli belirleyicisidir. Bu bağlamda bu araştırmanın genel amacı Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığına bağlı kamu okullarında görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının belirlenmesidir. Bu genel amaca ulaşmak için aşağdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Kırgızistan’daki kamu okullarında çalışan öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumları nasıldır?
2. Kırgızistan’daki kamu okullarında çalışan öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının
 - A. Cinsiyet,
 - B. Branş,
 - C. Kıdem,
 - D. Eğitim durumu,
 - E. Kendine ait bilgisayar sahibi olma durumu,
 - F. İnternet bağlantısı sahibi olma durumu,
 - G. Günlük internet kullanma sresi,
 - H. Uzaktan eğitim uygulamalarına katılma durumu,
 - İ. Uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşama durumu”gibi değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu araştırmada, ğretmenlerinde uygulanan uzaktan eğitim sürecinin hedef, içerik, öğrenme öğretme süreci, değerlendirme, destek etkinlikler ve sosyal etkinlikler boyutlarına ilişkin öğretmenlerin tutumlarına dayalı olarak nicel araştırma türlerinden biri olan, betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte veya hala devam eden bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımları olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2014). Bunun yanı sıra, araştırmaya konu olan kişi ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır.

Evren-rneklem

Çalışmanın evrenini 2021-2022 eğitim ğretim yılında Kırgızistan’daki kamu okullarında görev yapan öğretmenler oluşmaktadır. Çalışmanın rneklemine ise, Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığına bağlı okullarında görev yapan, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 3818 ğretmen oluşurmaktadır. Örneklem belirlenmesinde basit seçkisiz örneklem tekniğinden yararlanılmıştır. Basit seçkisiz örneklem, araştırmaya katılacak katılımcıların evren içerisinden rastgele bir şekilde seçildiği örneklem tekniğidir (Ekiz, 2015, s. 104). Örneklem grubuna ilişkin demografik ve tanımlayıcı istatistik bilgileri aşağdaki Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Bazı Demografik Özellikleri (n=3818)

Değişken	f	%	Değişken	f	%	
Branş (n=3804)	İlköğretim	635	16,6	Biyoloji	169	4,4
	Kırgız Dili ve Edebiyat	555	14,5	Kimya	163	4,3
	Rus Dili ve Edebiyat	357	9,4	Beden Eğitimi	101	2,6
	Matematik	392	10,3	Müzik	65	1,7
	İngilizce	267	7,0	Askere Hazırlık	49	1,3
	Enformatik	264	6,9	Resim	48	1,3
	Tarih	264	6,9	İş Eğitimi	42	1,1
	Coğrafya	213	5,6	Ekonomi	40	1,0
	Fizik	181	4,7			
Cinsiyet	Kadın			3457	90,5	
	Erkek			361	9,5	
Kıdem	1-7 yıl			868	22,7	
	8-14 yıl			813	21,3	
	15-21 yıl			836	21,9	
	22 yıl ve üstü			1301	34,1	
Eğitim Durumu	Eğitim Koleji			424	11,1	
	Enstitü			1454	38,1	
	Lisans			1637	42,9	
	Lisansüstü			303	7,9	
Kendine Ait Bilgisayar	Var			2411	63,1	
	Yok			1407	36,9	
İnternet Bağlantısı	Var			1779	46,6	
	Yok			1767	46,3	
Günlük İnternet Kullanma Süresi	Hiç kullanmam			204	5,3	
	1-5 saat			3234	84,7	
	5-10 saat			380	10,0	
Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Katılma Durumu	Evet			3243	84,9	
	Hayır			575	15,1	
Zorluk Yaşama Durumu	Evet			2993	78,4	
	Hayır			825	21,6	

Tablo 1’de de görüldüğü gibi katılımcılar 18 farklı branşa sahiptir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kadın, 22 yıl ve üstü kıdeme sahip, enstitü ve lisans mezunu kişilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak Ağır (2007) tarafından geliştirilmiş “Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeği, Uzaktan Eğitimin Avantajları (14 madde) ve Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları (7 madde) adlı iki faktörden oluşmaktadır. Ölçekte 14 olumlu, 7 olumsuz madde bulunmaktadır. Ölçekte bulunan maddelerin madde toplam korelasyonları .30 ile .50 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach’s Alfa iç tutarlılık katsayısı .83; bu uygulamadaki iç tutarlılık katsayısı ise .85’tir. Ölçek “1-Kesinlikle Katılmıyorum” seçeneğinden “5-Kesinlikle Katılıyorum” seçeneğine doğru yanıtlanmaktadır. Cevaplayan kişinin uzaktan eğitimin avantajları faktöründen aldığı puanın yükselmesi uzaktan eğitim ile ilgili olumlu tutuma işaret ederken, uzaktan eğitimin sınırlılıkları faktöründen alınan puanın yükselmesi uzaktan eğitimin sınırlılıkları ile ilgili tutumun fazla olduğuna işaret etmektedir.

Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeği, Kırgızistan’da uygulanmadan önce uyarılma çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin Kırgızca’ya çevirme çalışması için öncelikle ölçeğin sahibi ile iletişime geçilmiş ve gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra ölçeğin özgün formu olan Türkçeden Kırgızca’ya çeviri sürecine geçilmiştir. Ölçeğin Türkçe formu üye araştırmacılar ve bir çeviri uzmanı tarafından Kırgızca’ya çevrilmiş ve elde edilen çeviriler iki çeviri uzmanı tarafından incelenmiştir ve her bir maddenin Kırgızca’ya uygunluğu tartışılarak gerekli değişiklikler yapılmıştır. Sonra, maddeler iki alan uzmanı tarafından kontrol edilmiş ve çevirinin anlaşılabilirliğini tespit etmek üzere yüksek lisans öğrencilerinden oluşan 10 kişilik bir gruba uygulama yapılmış ve alınan geribildirimler sonucu ölçeğe son hali verilmiştir. Ölçeğin deneme formu Bişkek’te görev yapan 500 öğretmene uygulanmış ve elde edilen veriler üzerinde gerekli analizler yapılmıştır. Analiz sonucu 382 öğretmenin verileri geçerli sayılıp bunlar üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliliğinin belirlenmesi amacıyla yapılan faktör analizi için, öncelikle verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Küresellik testi ile sınanmıştır. KMO değeri, verilerin faktör çıkarmak için uygun olup olmadığının bir ölçütüdür. Faktörleşebilirlik için bu değer 0.60’ın üzerinde olması beklenmektedir. Bartlett Küresellik testi ise, değişkenler arasında ilişki olup olmadığını kısmi korelasyonlar temelinde incelemektedir. Hesaplanan χ^2 istatistiğinin anlamlı çıkması, veri

matrisinin uygun olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2021). Bu araştırmada KMO değeri 0.834 olarak bulunmuş ve Bartlett testinin sonucu da ($\chi^2=3879,311$; $p=.000$) anlamlı çıkmıştır. Hem KMO hem de Bartlett testi sonucu verilerin Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için uygun olduğunu göstermektedir. Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeğinin faktör yapısını belirlemek amacıyla Açımlayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Ölçeğin faktörlerin birbirinden bağımsız olacağına yönelik öngörü nedeniyle analizde varimax dik döndürme yöntemi kullanılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizinde maddelerin ölçekte kalıp kalmayacağına karar vermede faktör yük değerin alt sınırı 0.30 olarak benimsenmiştir (Tabachnick ve Fidel, 2013).

Uzaktan Eğitim Tutum Ölçeğinin ilk boyutu olan “Uzaktan Eğitimin Avantajları” boyutunda 14 madde bulunmakta ve maddelerin Varimax dik döndürme yöntemiyle döndürölmüş faktör yük değerleri 0,39 ile 0,77; madde-toplam korelasyonları ise 0,36 ile 0,71 arasında değişmektedir. Bu faktörün tek başına açıkladığı varyans % 22.26’dır. Bu alt boyutun Cronbach’s Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,87’dir. Ölçeğin ikinci boyutu olan “Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları” boyutunda 7 madde bulunmaktadır. Maddelerin faktör yük değerleri 0.36 ile 0.64; madde-toplam korelasyonları ise 0,43 ile 0,67 arasında değişmektedir. Bu faktörün tek başına açıkladığı varyans % 12.793’tür. Bu alt boyutun Cronbach’s Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,71’dir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde kullanılacak olan test türlerinin parametrik mi yoksa non-parametrik mi olacağının belirlenmesi için veri dağılımına bakılmıştır. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda verilerin normal dağılım özelliği taşıyıp taşımadığının anlaşılması daha çok basıklık (Skewness) ve çarpıklık (Kurtosis) değerleri ile sağlanmaktadır. Tabachnick ve Fidell’e (2013) göre basıklık ve çarpıklık değerleri +1 ve -1 aralığında, Field (2009) ile George ve Mallery’ye (2010) göre ise bu değerler +2 ile -2 arasında bulunuyorsa verilerin normallik dağılım koşulunu yerine getirdiği kabul edilmektedir. Bu araştırmanın verilerinin basıklık değerinin 0.24 ve çarpıklık değerinin ise 1.4 olduğu belirlenmiştir. Buna göre verilerin normal dağılım şartını yerine getirdiği anlaşılarak parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Parametrik testler örneklem grubunun evrenden rastgele seçildiğini ve popölasyondaki veri dağılımının bilinen bir temel dağılıma sahip olduğunu varsayar. Bu dağılım türleri arasında en yaygın dağılım varsayımı, dağılımın normal olduğudur. Normal dağılım günlük yaşama en yakın dağılım olmasıyla bilinmektedir (Zaid, 2015).

Çalışmada elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra araştırma sorularının yanıtlanması için kullanılacak istatistiksel yöntemlerin ön şartları için test edilmiştir. Çok değişkenli istatistiksel analizlerin her birinin kendine özgü ön şartları olmakla beraber genelde tüm tekniklerin temel olarak normallik, doğrusallık ve homojenlik olmak üzere üç sayılıya dayandığı ifade edilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012, s. 70). Elde edilen verilerin normal dağılımları histogram, Q-Q Plot, Boxplot, Normal Probability Plot grafikleri ve Kolmogorov-Smirnov (K-S), Shapiro-Wilk testi, Skewness-Çarpıklık (-0,314) ve Kurtosis-Basıklık (-0,130) katsayıları ile incelenmiştir. Dijital Akıcılık Ölçeği katılımcı verileri incelendiğinde Skewness-Çarpıklık (-0,346) ve Kurtosis-Basıklık (0,369) katsayıları elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçeği sonuçları incelendiğinde ise Skewness- Çarpıklık (0,330) ve Kurtosis-Basıklık (0,879) katsayıları elde edilmiştir. Her iki ölçeğe ait Elde edilen verilerin normal dağılıma yakın bir dağılım gösterdiği ve parametrik testlerin işe koşulabileceği belirlenmiştir. Araştırma sorularının yanıtlanması için kullanılan istatistiksel yöntemler betimsel istatistikler, ikili karşılaştırmalarda bağımsız örneklem için t-testi, üç ve üzeri örneklemde tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi (p) .05 olarak kabul edilmiştir. Karşılaştırma işlemlerinde varyans eşteşliği Levene testi ile kontrol edilerek sağlanmıştır. t-testleri ve varyans analizlerinden elde edilen bulgular Levene testi sonuçlarına göre raporlanmıştır.

Araştırmada kullanılan aritmetik ortalamaların ve katılımcıların verdikleri yanıtların değerlendirilmesinde şu aralıklar kullanılmıştır: “1.00-1.79: Hiç Katılmıyorum, 1.80-2.59: Katılmıyorum, 2.60-3.39: Kararsızım, 3.40-4.19: Katılıyorum, 4.20-5.00: Kesinlikle katılıyorum”.

Bulgular

Bu kısımda ilk önce öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecine ilişkin tutumları ile ilgili genel durum betimlenmiş, daha sonra da bu tutumlar çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmıştır. Tablo 2’de öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının genel durumuna yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumları (n=3818)

<i>Alt Boyutlar</i>	<i>X</i>	<i>S</i>
Uzaktan Eğitimin Avantajları	2,99	0,57
1. Eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için yüz yüze etkileşim gereklidir	4,16	0,75
2. Yüz yüze eğitim, uzaktan eğitimden daha yararlıdır	3,97	1,06
3. Uzaktan eğitimde, eğitim ortamının kontrolü sağlıklı bir şekilde yapılamamaktadır	3,62	0,88
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	3,53	0,49
1. Uzaktan eğitimde bilgi birikimlerinin internet ortamında paylaşılması sebebiyle bilgiye erişimin hızlı	3,77	0,81
2. Uzaktan eğitimle herkesin kendi düzeyinde eğitim alabildiğini	3,64	0,90

Araştırmaya katılan öğretmenler uzaktan eğitimin sınırlılıklarının ($\bar{X}=3,53$) avantajlarına ($\bar{X}=2,99$) göre daha fazla olduğunu düşünmektedir. Katılımcılar uzaktan eğitimin sınırlılıkları ile ilgili olarak “Eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için yüz yüze etkileşimin gerekli olduğunu” ($\bar{X}=4,16$ -Katılıyorum); “Yüz yüze eğitimin, uzaktan eğitimden daha yararlı olduğunu” ($\bar{X}=3,97$ -Katılıyorum)” ve “Uzaktan eğitimde, eğitim ortamının kontrolünün sağlıklı bir şekilde yapılamadığını” ($\bar{X}=3,62$ -Katılıyorum)” düşünmektedir. Katılımcılar uzaktan eğitimin avantajları ile ilgili olarak ise “Uzaktan eğitimde bilgi birikimlerinin internet ortamında paylaşılması sebebiyle bilgiye erişimin hızlı olduğunu” ($\bar{X}=3,77$ -Katılıyorum)” ve “Uzaktan eğitimle herkesin kendi düzeyinde eğitim alabildiğini” ($\bar{X}=3,64$ -Katılıyorum)” düşünmektedir.

Tablo 3’te öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının cinsiyete göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

<i>Puanlar</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>n</i>	<i>X</i>	<i>S</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Uzaktan Eğitimin Avantajları	1. Kadın	3457	2,98	0,58	3816	1,86	.06
	2. Erkek	361	3,04	0,53			
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	1. Kadın	3457	3,55	0,49	3816	9,03	.00
	2. Erkek	361	3,31	0,50			

Tablo 3’te de görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin avantajları [$t_{(3816)}=1,86$; $p>.05$] ile ilgili tutumları cinsiyete göre farklılaşmazken, uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$t_{(3816)}=1,86$; $p<.05$] ile ilgili tutumları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Kadın katılımcılar ($\bar{X}=3,55$) erkek katılımcılara ($\bar{X}=3,31$) göre uzaktan eğitimin sınırlılıklarına daha yüksek katılım göstermiştir.

Tablo 4’te öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının branşa göre karşılaştırılması amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4’te de görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$F_{(16-3804)}=1,68$; $p>.05$] ile ilgili tutumları branşa göre farklılaşmazken, uzaktan eğitimin avantajları [$F_{(16-3804)}=2,74$; $p<.05$] ile ilgili tutumları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Bu boyuttaki farklılık uzaktan eğitimin avantajları konusunda daha olumlu tutumlara sahip olan enformatik öğretmenleri ($\bar{X}=3,16$) ile görece olarak daha olumsuz tutumlara sahip olan ilköğretim, Kırgız dili ve edebiyatı, Rus dili ve edebiyatı, matematik, kimya ve coğrafya öğretmenleri arasındadır.

Tablo 4. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Branşa Göre Karşılaştırılması

Puanlar	Branş	n	X	S	sd	F	p	Levene	Anlamlı Fark (Tukey)
Uzaktan Eğitimin Avantajları	1) İlköğretim	635	2,97	0,57	16-	2,74	.00	0,24	1-5
	2) Kırgız Dili ve edb.	555	2,98	0,59	3804				2-5
	3) Rus Dili ve edb.	357	2,90	0,60					3-5
	4) Matematik	392	2,97	0,59					4-5
	5) Enformatik	264	3,16	0,58					7-5
	6) Fizik	181	3,00	0,59					9-5
	7) Kimya	163	2,95	0,54					
	8) Biyoloji	169	2,99	0,54					
	9) Coğrafya	213	2,93	0,54					
	10) İngilizce	267	3,05	0,53					
	11) Tarih	264	2,99	0,55					
	12) Müzik	65	3,05	0,61					
	13) Askere hazırlık	49	3,00	0,43					
	14) Ekonomi	40	3,04	0,56					
	15) Beden eğitimi	101	3,08	0,57					
	16) Emek	42	2,94	0,55					
	17) Resim	48	2,88	0,58					
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	1) İlköğretim	635	3,56	0,49	16-	1,68	.06	0,83	-
	2) Kırgız dili ve edb.	555	3,56	0,49	3804				
	3) Rus dili ve edb.	357	3,58	0,48					
	4) Matematik	392	3,50	0,51					
	5) Enformatik	264	3,49	0,49					
	6) Fizik	181	3,50	0,55					
	7) Kimya	163	3,58	0,47					
	8) Biyoloji	169	3,48	0,49					
	9) Coğrafya	213	3,51	0,51					
	10) İngilizce	267	3,49	0,48					
	11) Tarih	264	3,55	0,47					
	12) Müzik	65	3,59	0,44					
	13) Askere hazırlık	49	3,41	0,45					
	14) Ekonomi	40	3,66	0,46					
	15) Beden eğitimi	101	3,44	0,51					
	16) İş Eğitimi	42	3,46	0,54					
	17) Resim	48	3,50	0,53					

Tablo 5'te öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının kıdeme göre karşılaştırılması amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Kıdeme Göre Karşılaştırılması

Puanlar	Kıdem	n	X	S	sd	F	p	Levene	Anlamlı Fark (Tukey)
Uzaktan Eğitimin Avantajları	1) 1-7 yıl	868	3,00	0,57	3-3817	1,86	.13	.26	-
	2) 8-14 yıl	813	2,95	0,56					
	3) 15-21 yıl	836	3,00	0,57					
	4) 22 yıl ve üstü	1301	3,00	0,58					
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	1) 1-7 yıl	868	3,51	0,49	3-3817	0,85	.46	.88	-
	2) 8-14 yıl	813	3,55	0,49					
	3) 15-21 yıl	836	3,53	0,47					
	4) 22 yıl ve üstü	1301	3,54	0,51					

Tablo 5'te de görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin avantajları [$F_{(3-3817)}=1,86$; $p>.05$] ve uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$F_{(3-3817)}=0,85$; $p>.05$] ile ilgili tutumları kıdeme göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo 6'da öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Puanlar	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	S	sd	F	p	Levene	Anlamlı Fark
Uzaktan Eğitimin Avantajları	1) Eğitim Koleji	424	2,99	0,58	3-3817	1,17	.32	0,09	-
	2) Enstitü	1454	3,00	0,59					
	3) Lisans	1637	2,97	0,55					
	4) Lisansüstü	303	3,02	0,61					
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	1) Eğitim Koleji	424	3,51	0,52	3-3817	1,88	.13	0,10	-
	2) Enstitü	1454	3,53	0,50					
	3) Lisans	1637	3,53	0,49					
	4) Lisansüstü	303	3,59	0,46					

Tablo 6'da da görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin avantajları [$F_{(3-3817)}=1,17$; $p>.05$] ve uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$F_{(3-3817)}=1,88$; $p>.05$] ile ilgili tutumları eğitim durumuna göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo 7'de öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Kendine Ait Bilgisayar Sahibi Olma Durumuna Göre Karşılaştırılması (n=3818)

Puanlar	Kendine Ait Bilgisayar	n	\bar{X}	S	sd	t	p
Uzaktan Eğitimin Avantajları	1) Var	2411	3,01	0,57	3815	3,92	.00
	2) Yok	1406	2,94	0,57			
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	1) Var	2411	3,52	0,50	3815	1,19	.23
	2) Yok	1406	3,54	0,48			

Tablo 7'te de görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$t_{(3815)}=1,19$; $p>.05$] ile ilgili tutumları kendine ait bilgisayar sahibi olma durumuna göre farklılaşmazken, uzaktan eğitimin avantajları [$t_{(3815)}=3,92$; $p<.05$] ile ilgili tutumları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Uzaktan eğitimin avantajları konusunda kendine ait bilgisayarı olan öğretmenler ($\bar{X}=3,01$) bilgisayarı olmayan öğretmenlere ($\bar{X}=2,94$) göre daha olumlu tutumlara sahiptir.

Tablo 8'de öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının internet bağlantısı sahibi olma durumuna göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının İnternet Bağlantısı Sahibi Olma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Puanlar	İnternet Bağlantısı	n	\bar{X}	S	sd	t	p
Uzaktan Eğitimin Avantajları	1) Var	1779	3,03	0,59	3544	3,35	.00
	2) Yok	1767	2,96	0,56			
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	1) Var	1779	3,52	0,51	3544	0,91	.36
	2) Yok	1767	3,54	0,48			

Tablo 8'de de görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$t_{(3544)}=0,91$; $p>.05$] ile ilgili tutumları internet bağlantısı sahibi olma durumuna göre farklılaşmazken, uzaktan eğitimin avantajları [$t_{(3544)}=3,35$; $p<.05$] ile ilgili tutumları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Uzaktan eğitimin avantajları konusunda internet bağlantısı sahibi olan öğretmenler ($\bar{X}=3,03$) internet bağlantısı sahibi olmayan öğretmenlere ($\bar{X}=2,96$) göre daha olumlu tutumlara sahiptir.

Tablo 9'da öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının günlük internet kullanma süresine göre karşılaştırılması amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Günlük İnternet Kullanma Süresine Göre Karşılaştırılması

Puanlar	Günlük İnternet Kullanma Süresi	n	X̄	S	Sd	F	p	Levene	Anlamlı Fark (Tukey)
Uzaktan Eğitim Avantajları	1) Hiç kullanmam	204	2,92	0,52	2-3817	7,52	.00	0,16	1-3
	2) 1-5 saat	3234	2,98	0,57					2-3
	3) 5-10 saat	380	3,09	0,59					
Uzaktan Eğitim Sınırlılıkları	1) Hiç kullanmam	204	3,46	0,46	2-3817	2,97	.06	0,43	--
	2) 1-5 saat	3234	3,54	0,49					
	3) 5-10 saat	380	3,51	0,50					

Tablo 9'da da görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$F_{(2-3817)}=2,97$; $p>.05$] ile ilgili tutumları günlük internet kullanma süresine göre farklılaşmazken, uzaktan eğitimin avantajları [$F_{(2-3817)}=7,52$; $p<.05$] ile ilgili tutumları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Uzaktan eğitimin avantajları konusunda günlük 5-10 saat internet kullanan öğretmenler ($X=3,09$), hiç kullanmayan ($X=2,92$) ve 1-5 saat kullanan öğretmenlere ($X=2,98$) göre daha olumlu tutumlara sahiptirler.

Tablo 10'da öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının uzaktan eğitim hakkında bilgi sahibi olma durumuna göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Katılma Durumuna Göre Karşılaştırılması (n=3818)

Puanlar	Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Katılma Durumu	n	X̄	S	sd	t	p
Uzaktan Eğitimin Avantajları	1) Evet	3243	3,00	0,58	3816	3,79	.00
	2) Hayır	575	2,90	0,55			
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	1) Evet	3243	3,53	0,49	3816	1,13	.26
	2) Hayır	575	3,55	0,49			

Tablo 10'da da görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$t_{(3816)}=1,13$; $p>.05$] ile ilgili tutumları uzaktan eğitim uygulamalarına katılma durumuna göre farklılaşmazken, uzaktan eğitimin avantajları [$t_{(3816)}=3,79$; $p<.05$] ile ilgili tutumları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Uzaktan eğitimin avantajları konusunda uzaktan eğitim uygulamalarına katılan öğretmenler ($X=3,00$) katılmayanlara ($X=2,90$) göre daha olumlu tutumlara sahiptirler.

Tablo 11'de öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşama durumuna göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Uzaktan Eğitime İlişkin Tutumlarının Uzaktan Eğitim Sürecinde Zorluk Yaşama Durumuna Göre Karşılaştırılması (n=3818)

Puanlar	Uzaktan Eğitim Sürecinde Zorluk Yaşama Durumu	n	X̄	S	sd	t	p
Uzaktan Eğitimin Avantajları	1) Evet	2993	2,94	0,55	3816	9,18	.00
	2) Hayır	825	3,15	0,61			
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	1) Evet	2993	3,56	0,48	3816	7,51	.00
	2) Hayır	825	3,42	0,54			

Tablo 11'de de görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitimin avantajları [$t_{(3816)}=9,18$; $p<.05$] ve uzaktan eğitimin sınırlılıkları [$t_{(3816)}=7,51$; $p<.05$] ile ilgili tutumları uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşama durumuna göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Uzaktan eğitimin avantajları konusunda, uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşamayan öğretmenler ($X=3,15$) zorluk yaşayan öğretmenlere ($X=2,94$) göre daha olumlu tutumlara sahiptir. Tam tersi bir durum olarak zorluk yaşayan öğretmenler ($X=3,56$), zorluk yaşamayan öğretmenlere ($X=3,42$) göre uzaktan eğitimin sınırlılıklarına daha yüksek düzeyde katılım göstermiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada Kırgızistan'da öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Kırgızistan'da uzaktan eğitim konusunda yazılan makaleler genellikle derleme türü makaleler olduğu için elde edilen sonuçları karşılaştıracak araştırmalara ulaşılamamıştır. Bu yüzden bu kısımda yapılan değerlendirmelerde genellikle diğer ülkelerde yapılan araştırmalar kullanılmıştır. Kırgızistan'daki kamu okullarında çalışan öğretmenler uzaktan eğitimin sınırlılıklarının, avantajlarına göre daha fazla olduğunu düşünmektedir. Katılımcılara göre uzaktan eğitim, bilgi birikimlerinin internet ortamında paylaşılması sebebiyle bilgiye erişimin hızlı olması ve herkesin kendi düzeyinde eğitim alabilmesi gibi avantajlara sahip olsa da eğitimin en iyi şekilde gerçekleşebilmesi için yüz yüze etkileşim gereklidir ve yüz yüze eğitim uzaktan eğitimden daha yararlıdır. Bunun en önemli sebeplerinden biri uzaktan eğitimde, eğitim ortamının kontrolünün sağlıklı bir şekilde yapılamamasıdır.

Öğretmenlerin uzaktan eğitimin sınırlılıkları ile ilgili tutumları cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadın katılımcılar uzaktan eğitimin sınırlılıkları konusunda erkek katılımcılara göre daha yüksek katılım göstermiştir. Alanyazında uzaktan eğitim ve cinsiyet ilişkisi ile ilgili farklı sonuçlar ortaya konmuştur. Bazı araştırmalarda (Horzum, 2003; Ağır ve Okçu, 2006; Pala, 2006; Ağır, 2007; Ateş ve Altun, 2008; Ergin, 2010; Ülkü, 2018; Kocayigit ve Uşun, 2020; Yahşi ve Kırkiç, 2020) cinsiyete göre fark belirlenmezken, fark tespit edilen araştırmalar da (Yenilmez, Balbağ ve Turgut, 2017; Kurnaz vd., 2020) bulunmaktadır. Yenilmez, Balbağ ve Turgut (2017) öğretmen adayları ile yaptıkları araştırmada erkekler lehine fark belirlerken, Kurnaz vd. (2020) kadın öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin algılarının, erkek öğretmenlerin algılarına göre daha olumlu olduğunu tespit etmiştir. Görüldüğü gibi cinsiyete göre fark belirleyen araştırmaların sonuçları da tutarsızdır. Bu tutarsız sonuçlar uzaktan eğitime yönelik tutumda cinsiyet değişkeninin önemli bir etkisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak mevcut araştırmada kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre uzaktan eğitimi daha fazla sınırlı görmesinin sebebi kadın öğretmenlerin yüz yüze etkileşimi daha yararlı görmeleri olabilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin uzaktan eğitimin avantajları ve uzaktan eğitimin sınırlılıkları ile ilgili tutumlarında kıdeme göre fark yoktur. Kıdem konusunda alanyazında bu sonuca benzer veya desteklemeyen araştırma sonuçlarına rastlanmaktadır. Pala (2006) öğretmenlerin eğitim teknolojilerine karşı tutumlarını incelediği çalışmasında kıdemle bir etkisinin olmadığını belirlemiştir. Kurnaz vd. (2020) öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini incelediği çalışmada, öğretmenlerin kıdemlerinin uzaktan eğitim görüşlerinde fark oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak fark belirleyen araştırmalar da (Ergin, 2010; Kocayigit ve Uşun, 2020; Yahşi ve Kırkiç, 2020) bulunmaktadır. Ergin (2010) ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik bakış açılarının kıdeme göre farklılaştığını ve 10-14 yıl kıdemi olan öğretmenlerin daha olumlu bir tutuma sahip olduğunu belirlemiştir. Yahşi ve Kırkiç (2020) ise kıdemi 6-10 yıl olan öğretmenlerin genel olarak uzaktan eğitime ilişkin daha olumlu tutuma sahip olduğunu belirlemiştir. Kocayigit ve Uşun (2020) ise kıdemi 21 yıl ve üstünde olan öğretmenlerin uzaktan eğitimin dezavantajlarına daha yüksek katılım gösterdiğini belirlemiştir. Görüldüğü gibi uzaktan eğitime ilişkin tutumu kıdeme göre karşılaştıran araştırmaların sonuçları da tutarsızlık göstermektedir. Son yıllarda aktif görev yapan öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaları ya da kullanmak zorunda kalmaları öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumunu benzeştirmiş olabilir.

Katılımcıların uzaktan eğitimin avantajları ile ilgili tutumları branşa göre farklılaşmaktadır. Bu boyutta enformatik öğretmenlerin diğer branşlara göre daha olumlu tutuma sahiptir. Bu durum enformatik öğretmenlerinin branşları itibarıyla normaldir. Çünkü Kırgızistan'da enformatik öğretmenleri bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili dersleri yürütmektedir. Buna göre, enformatik öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde diğer branşlara oranla daha az sorun yaşadıkları ve bu sürece ilişkin olumlu bir tutuma sahip oldukları söylenebilir. Benzer bir bulgu olarak Ağır da (2007) araştırmasında öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecine ilişkin tutumlarının branşa göre farklılık gösterdiğini ve bilgisayar öğretmenlerinin diğer branş öğretmenlerine göre uzaktan eğitime karşı daha olumlu tutuma sahip olduğunu belirlemiştir. Horzum'un (2003) öğretim elemanları üzerinde yaptığı araştırmasında da enformatik bölümünde görev yapan öğretim elemanlarının diğer bölümlerde görev yapan öğretim elemanlarına göre internet destekli eğitim hakkında daha olumlu düşündükleri belirlenmiştir. Ergin'in (2010) araştırmasında da bilişim teknolojileri öğretmenlerinin diğer branşlara göre daha olumlu bakış açılarının olduğu belirlenmiştir, ancak aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ancak Kocayigit ve Uşun (2020) ve Kurnaz vd.'nin (2020) araştırmalarında öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde branşa göre bir farklılık tespit edilmemiştir. Kocayigit ve Uşun'un (2020) araştırmasında sadece 3 bilgisayar öğretmeni (% 1,5) olduğu için diğer branşlarla fark belirlenmemiş olabilir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin uzaktan eğitimin avantajları

ve uzaktan eğitimin sınırlılıkları ile ilgili tutumları eğitim durumuna göre farklılaşmamaktadır. Ağır da (2007) alışmasında, retmenlerin uzaktan eğitime karşı tutumlarının eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak farklılaşmadığını tespit etmiştir. Kırgızistan'daki üretmenler mezun oldukları okullardan benzer içerikte eğitimler aldıkları için farklılık tespit edilmemiş olabilir.

retmenlerin uzaktan eğitimin avantajları ile ilgili tutumları kendine ait bilgisayar sahibi olma durumuna, internet bağlantısı sahibi olma durumuna, günlük internet kullanma süresine, uzaktan eğitim uygulamalarına katılma durumuna ve uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşama durumuna göre farklılaşmaktadır. Kendine ait bilgisayarı olan, internet bağlantısı olan, günlük 5-10 saat internet kullanan, uzaktan eğitim uygulamalarına katılan ve uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşamayan üretmenler uzaktan eğitimin avantajları konusunda daha olumlu bir tutuma sahiptir. Ateş ve Altun'un (2008) bilgisayar retmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarını inceledikleri araştırmalarında, iyi derecede bilgisayar kullanabilen adayların uzaktan eğitime bakış açılarının diğerlerine göre daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Ergin'in (2010) araştırmasında ise internet bağlantısı sahibi olan, internet kullanma sresi fazla olan, bilgisayar sahibi olan retmenlerin daha olumlu bir tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Yağı ve Kırkıç da (2020) araştırmasında teknolojiyi iyi düzeyde kullanan retmenlerin genel olarak uzaktan eğitime ilişkin daha olumlu tutuma sahip olduğunu belirlemiştir.

Farklı bir bulgu olarak Yenilmez, Balbağ ve Turgut (2017) ise araştırmasında retmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının internet kullanım süresine göre farklılaşmadığını belirlemiştir. Bunun sebebi retmen adaylarının daha küçük yaşlardaki ve bilgi ve iletişim teknolojileri ile daha fazla uğraşan kişilerden oluşması olabilir. Bu yaş grubundaki kişiler bilgi ve iletişim teknolojilerini daha fazla ve daha yoğun bir şekilde kullandıkları için uzaktan eğitime yönelik tutumları benzer düzeylerde ıkmiş olabilir. Katılımcıların uzaktan eğitimin sınırlılıkları ile ilgili tutumları da uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşama durumuna göre farklılaşmaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde zorluk yaşayan üretmenler uzaktan eğitimin sınırlılıklarına daha yüksek düzeyde katılım göstermiştir. Buna göre genel olarak, bilgi ve iletişim teknolojileri ile daha fazla uğraşan, bu tür işlere zaman ayıran kişilerin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının daha olumlu olması ve bu kişilerin uzaktan eğitim sürecinde daha az zorluk yaşaması normaldir. rnek olarak, Kırgızistan'da uygulanan uzaktan eğitim sürecine katılan ve bu süreçte daha az zorluk yaşadığını belirlen üretmenler uzaktan eğitimin yararları konusunda daha olumlu görüş belirtmiştir. Bu doğrultuda, retmenlere yönelik uzaktan eğitim etkinliklerin olumlu sonuçlar getirebildiği de söylenebilir ve uzaktan eğitim etkinliklerinin ve retmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini daha fazla kullanacakları ortamların oluşturulması önerilebilir. Bu araştırma nicel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirildiğinden derinlemesine bilgi elde edilememiştir. Bu bağlamda retmenlerin uzaktan eğitim deneyimlerini derinlemesine analiz edecek nitel araştırmalar yapılabilir.

Etik Beyan

"Kırgızistan'da Uzaktan Eğitime Yönelik retmen Tutumlarının İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 07.05.2021 tarih ve 2021-01 sayılı toplantısında alınmıştır.

Not

Bu makale Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Proje Koordinasyon Başkanlığı'na desteklenen "Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlara Yönelik retmenlerin Görüş ve Tutumlarının Belirlenmesi (Kırgızistan rneği)" başlıklı projeye (Proje No: KTMU-BAP-2021.SB.02) dayalı olarak hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Abdyldaev, O. T. (2012). The history of developing distance education and its future. *Наука II Новые Технологии, 1*, 350-354.
- Ağır, F. (2007). *zel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim retmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Ağır, F. ve Okçu, A. (2006). İlköğretimde alışan retmenlerin internet kullanımına karşı tutumlarının belirlenmesi. *7. Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi zetler Kitabı*, 7-9 Eylül 2006. Gazi Üniversitesi, Ankara. ss. 288
- Akbaş, O. ve zdemir, S. M. (2002). Avrupa Birliğinde yaşam boyu ğrenme. *Milli Eğitim Dergisi, 155*, 112-126.
- Askarbek, K. K., Bigaliev, A. N. ve Khalilova, M. V. (2021). Impact of digitalization on the education system in the context of the coronavirus pandemic. *Вестник КРСУ, 21(6)*, 162-167.

- Ateş, A ve Altun, E. (2008). Bilgisayar öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3),125-145.
- Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için veri analiz el kitabı* (21. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cebeci, E. D. (2000). *İşletmelerde teknolojik eğitim stratejileri kapsamında web tabanlı eğitimler* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dorohova, S. V. ve Iurchenko, M. G. (2021). Psychological aspects of students' academic motivation in the context of distance education. *Вестник КРСУ*, 21(6), 168-174.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (7. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ergin, C. (2010). *İlköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime bakış açıları (Van il örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd Edition). London: Sage.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference* (10th Edition.) Boston: Pearson.
- Horzum, M. B. (2003). *Öğretim elemanlarının internet destekli eğitime yönelik düşünceleri (Sakarya Üniversitesi örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- İşman, A. (1999). Uzaktan Eğitim. *EDOK Uzaktan Eğitim Merkezi. Birinci Uzaktan Eğitim Sempozyumu*. Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, 15-16 Kasım 1999, Ankara.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (5. Basım). Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.
- Karasar, Ş. (1999). *Sanal yüksek eğitim. Yeni iletişim teknolojilerinden İnternet'in kullanımı* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı (2022a). <https://edu.gov.kg/posts/551/>
- Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı (2022b). Eğitim yönetim bilgi sistemi – Açık veri. <https://open.edu.gov.kg/index.php>
- Kocayığıt, A. ve Uşun, S. (2020). Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları (Burdur ili örneği). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 285-299. DOI: 10.33692/avrasyad.662503
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. ve Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim*, 1(49), 293-322.
- Kuzem (2009). Uzaktan eğitim. 10.10.2009'da Kırıkkale Üniversitesi sayfasından alınmıştır. Web üzerinde: <http://kuzem.kku.edu.tr/uzaktanegitim.html>.
- Kymbat, M. K., Sadyrbekovna, A. G. ve Omaralieva, G. (2021). Information and communication technologies in the sphere of education of Kyrgyzstan. *ОшМУнун Жарчысы*, 1(4), 209-216.
- Okulistik (2020). http://www.okulistik.com/blog/?page_id=108.
- Omaralieva, G. (2021). Problems and opportunities of remote training in universities and schools of Kyrgyzstan. *Вестник Ошского Государственного Университета*, 1-4, 186-191.
- Omurkanova, Ch. (2016a). Distance education continuing education systems. *Наука, Новые Технологии И Инновации Кыргызстана*, 7, 250-252.
- Omurkanova, Ch. (2016b). Pedagogical conditions of the organization of distance education at universities. *Известия Вузов Кыргызстана*, 9, 157-160.
- Omurkanova, Ch. (2019). Location distance education continuing education systems. *Вестник Кыргызского государственного университета имени И. Арабаева*, 1(2), 72-76.
- Omurkanova, Ch. (2020). The current state of distance learning in Kyrgyzstan. *Bulletin of Science and Practice*, 6(12), 427-431.
- Özerbaş, M. A. (2021). *Öğretim teknolojileri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pala, A. (2006). İlköğretim birinci kademe öğretmenlerinin eğitim teknolojilerine yönelik tutumları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 77-188.
- Salmorbekovna, A. A. (2020). Role of information and communicative competence university teachers in conditions of distance study. *Педагогикалык Илимдер*, 2, 64-67.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th Edition). Boston: Allyn and Bacon.
- UNICEF (2020). UNICEF uyarıyor: COVID-19 salgını sırasında uzaktan eğitime erişimde eşitsizlik, küresel eğitim krizini derinleştirebilir. <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BClenleri/unicef-uyar%C4%B1yor-covid-19-salg%C4%B1n%C4%B1-s%C4%B1ras%C4%B1nda-uzaktan-e%C4%B1tim-eri%C5%9Fimde-e%C5%9Fitsizlik>.
- UNICEF (2022). Response to COVID-19 in Kyrgyzstan. <https://www.unicef.org/kyrgyzstan/response-covid-19-kyrgyzstan>.
- Uşun, S. (2004). *Bilgisayar destekli öğretimin temelleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ülkü, S. (2018). *İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

- Wiley, D. A. (2000). Connecting learning objects to instructional design theory: A definition, a metaphor, and a taxonomy. *Learning Technology*, 2830, 1-35.
- Yahşı, Ö. ve Kırkıç, K. A. (2020). Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi. *Turkish Studies - Education*, 15(5), 3827-3847. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.46136>
- Yayla, A. (2005). Eğitim kavramının etik açıdan analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 51-62.
- Yaylacı, H. S. (2000). *İnternet'te eğitim* (Yüksek Lisans Tezi). Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yenilmez, K., Balbağ, M. Z. ve Turgut, M. (2017). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 91-107. <https://doi.org/10.17556/erziefd.305902>.
- Zaid, M. A. (2015). *Correlation and Regression Analysis Textbook*. Ankara: Organisation of Islamic Cooperation.

EXTENDED ABSTRACT

Distance education is an educational model in that learners are independent of time and place and away from learning resources. Distance education is advanced educational technology which used when the teacher and the student are not in the same content (Okulistik, 2020). Particularly in 2019, during the Covid-19 period teachers and students were not in the same content. So, in this situation distance education has been used as the best effective method. The most important component is a teacher in distance education like the whole educational applications or methods. A teacher is a person who will manage the process, will eliminate the disadvantages, and will use the advantages effectively. In this context, it is meaningful to define teachers' attitudes toward distance education. Because individuals' positive attitudes toward process or application is a substantial factor that increases the success of this process. According to Yenilmez, Balbağ, and Turgut (2017), the positive attitude of a person who participates in the distance education system determines the success of this system.

In this context, the general aim of this research is determined by attitudes of teachers who work in the public school department at the Ministry of Education and Science of the Kyrgyz Republic. Considerable attempts are taken to answer the following questions in order to succeed in the realization of the general aim.

1. How are the attitudes of teachers who work in public schools in Kyrgyzstan toward distance education?
2. Do teachers' attitudes who work in public schools in Kyrgyzstan toward distance education differ according to variables such as "gender, seniority, branch, education status, having a computer, internet connection, daily internet usage time, participation in distance education applications, the distance education process and the situation of experiencing difficulties"?

This study is based on survey research and the sample has included 3818 teachers. The data of the study were collected with the "Distance Education Attitude Scale" (Ağır, 2007) in the 2021-2022 academic year. The scale has revealed two factors which are the advantages and disadvantages of distance education. The data have been analyzed with descriptive analysis, t-test and ANOVA. Teachers who work at public schools in Kyrgyzstan think that the disadvantages of distance education are higher than the advantages. According to the participants, distance education has advantages such as fast access to information due to the sharing of knowledge on the internet and enabling all to receive education at their level. However, for ideal education, face-to-face interaction is vital and face-to-face education is more effective than distance education. One of the most important reasons for this opinion is the inability to control the education content healthily in distance education.

The attitudes of participants toward the advantages of distance education [$t_{(3816)}=1,86; p>.05$] do not differ according to sex. But the attitudes of participants toward the limitations of distance education [$t_{(3816)}=1,86; p<.05$] differ statically. Female participants ($\bar{X}=3,55$) are in attendance higher than the male participants ($\bar{X}=3,31$) to the limitations of distance education. The attitudes of teachers toward the advantages of distance education [$F_{(3-3817)}=1,86; p>.05$] and the limitations of distance education [$F_{(3-3817)}=0,85; p>.05$] do not differ statically according to seniority. While the attitudes of participants [$F_{(16-3804)}=1,68; p>.05$] toward the limitation of distance education do not differ, the attitudes of participants toward the advantages of distance education [$F_{(16-3804)}=2,74; p<.05$] differ statically. The difference in this dimension is between information technologies teachers ($\bar{X}=3.16$) who have more positive attitudes toward the advantages of distance education and primary school, Kyrgyz language and literature, Russian language and literature, mathematics, chemistry, and geography teachers who have relatively more negative

attitudes. The attitudes of teachers toward the advantages of distance education [$F_{(3-3817)}=1,17; p>.05$] and the limitations of distance education [$F_{(3-3817)}=1,88; p>.05$] do not differ statically according to education status.

While the attitudes of participants toward the limitations of distance education [$t_{(3815)}=1,19; p>.05$] do not differ according to the fact of having computer, the attitudes of participants toward the advantages of distance education [$t_{(3815)}=3,92; p<.05$] differ statically. Teachers who have their own computers ($\bar{X}=3,01$) have more positive attitude than teachers who do not have their own computers ($\bar{X}=2,94$) on the subject of distance education. While the attitudes of participants toward the limitations of distance education [$t_{(3544)}=0,91; p>.05$] do not differ according to having internet connection, the attitudes of participants toward the advantages of distance education [$t_{(3544)}=3,35; p<.05$] differ statically according to having internet connection. Teachers who have an internet connection ($\bar{X}=3,03$) have more positive attitude than teachers who do not have an internet connection ($\bar{X}=2,96$) on the subject of the advantages of distance education. While the attitudes of participants toward the limitations of distance education [$F_{(2-3817)}=2,97; p>.05$] do not differ according to the daily internet usage time, the attitudes of participants toward the advantages of distance education [$F_{(2-3817)}=7,52; p<.05$] differ statically according to daily internet usage time. Teachers who use the internet 5-10 hours a day ($\bar{X}=3,09$) have more positive attitude than teachers who do not use the internet ($\bar{X}=2,92$) and teachers who use the internet 1-5 hours a day ($\bar{X}=2,98$) on the subject of the advantages of distance education.

While the attitudes of participants toward the limitations of distance education [$t_{(3816)}=1,13; p>.05$] do not differ according to participating in distance education applications, the attitudes of participants toward the advantages of distance education [$t_{(3816)}=3,79; p<.05$] differ statically according to participating in distance education applications. Teachers who participate in distance education applications ($\bar{X}=3,00$) have more positive attitude than teachers who do not participate in distance education applications ($\bar{X}=2,90$) on the subject of the advantages of distance education. While the attitudes of participants toward the limitations of distance education [$t_{(3816)}=9,18; p<.05$] do not differ according to having difficulties in the process of distance education, the attitudes of participants toward the advantages of distance education [$t_{(3816)}=7,51; p<.05$] differ statically according to having difficulties in the process of distance education. Teachers who do not have difficulties in the process of distance education ($\bar{X}=3,15$) have more positive attitude than teachers who have difficulties in the process of distance education ($\bar{X}=2,94$) on the subject of the advantages of distance education. On the contrary, teachers who have difficulties ($\bar{X}=3,56$) pay more attention to the disadvantages of distance education than teachers who do not have difficulties.

Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Rollerinin ve Algılarının Çeşitli Değişkenler Aısından İncelenmesi

Yakup YILMAZ¹, Senem GÜRKAN², Emel Tuba AKDENİZ³ ve Sena Nur TINAZ⁴

Öz

Araştırma, bireylerin toplumsal cinsiyet rollerini ve algılarını çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan ve 18-63 yaş aralığında olan 809 katılımcıya ulaşılmıştır. Nicel araştırma paradigmasına göre yürütölen çalışmanın görüşmeleri, COVID-19 pandemi önlemleri dikkate alınarak çevrimiçi gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara demografik sorularla "Toplumsal Cinsiyet Rol Tutum Ölçeği" ve "Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği" anketlerinden oluşan sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın bulguları, kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre daha yüksek eşitlikçi tutuma ve daha olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Evli katılımcıların, bekar katılımcılarınla aynı düzeyde toplumsal cinsiyet rol tutumuna sahip olduğu; ancak bekar katılımcıların, evli katılımcılara göre daha olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları görölmüştür. Bir diğer değişken olan yaşa bakıldığında ise, her yaş grubunun toplumsal cinsiyet algısının olumlu yönde olduğu ancak en fazla 60 yaş üştü ve 18-29 arası yaş grubunun daha olumlu algıya sahip oldukları bulunur. En fazla eşitlikçi toplumsal cinsiyet rolüne sahip öğrenim durumunun sırasıyla okuma yazma bilen, ortaokul, lisans ve ön lisans mezunu olduğu; aralarında çok fazla fark bulunmamakla beraber lisansüstü ve ilkokul mezunlarının daha az eşitlikçi toplumsal cinsiyet rol tutumuna sahip olduğu belirlenir. Bir diğer bulguya göre, her öğrenim durumundaki birey aynı düzeyde toplumsal cinsiyet algısına sahiptir. Bulgular, tartışmalarla desteklenerek sonuçlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, Toplumsal cinsiyet algısı, Toplumsal cinsiyet rolleri

An Investigation of the Gender Roles and Perceptions of Individuals in Terms of Various Variables

Abstract

The research aims to examine individuals' gender roles and perceptions in terms of various variables. In this context, 809 participants aged between 18-63 and living in different regions of Turkey were reached. The interviews of the study, which was conducted according to the quantitative research paradigm, were conducted online, taking into account COVID-19 pandemic measures. The participants were asked demographic questions and questions consisting of "Gender Role Attitude Scale" and "Gender Perception Scale". The findings of the study revealed that female participants had higher egalitarian attitudes and more positive gender perceptions than male participants. Married participants had the same level of gender role attitudes as single participants; however, single participants had more positive gender perception than married participants. When age, another variable, is analysed, it is found that all age groups have a positive perception of gender, but the age groups over 60 and between 18-29 have a more positive perception. It is determined that the educational status with the most egalitarian gender role attitudes is literate, secondary school, undergraduate and associate degree graduates respectively; although there is not much difference between them, it is determined that graduate and primary school graduates have less egalitarian gender role attitudes. According to another finding, individuals with all educational levels have the same level of gender perception. The findings are supported by discussions and conclusions are given.

Keywords: Gender, Gender perception, Gender roles

Atıf İçin / Please Cite As:

Yılmaz, Y., Gürkan, S., Akdeniz, E. T., Tınaz, A. (2022). Bireylerin toplumsal cinsiyet rollerinin ve algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1021-1032.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.02.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Faköltesi, yakupyilmaz-34@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-0111-1111

² Dr. Öğr. Üyesi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Faköltesi, senemgrk@yahoo.com

 ORCID: 0000-0002-2061-6385

³ Yüksek Lisans Öğrencisi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, emelakdeniz12@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-6073-0350

⁴ Yüksek Lisans Öğrencisi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, senanurtinaz@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-5300-9736

Giriş

Her bir birey, biyolojik olarak kadın ya da erkek olarak doğar. Kültürün, geleneklerin, göreneklerin, sosyal değerlerin öğrenildiği toplumsallaşma sürecinde ise cinsiyet farklılıklarını ortaya çıkaran tutum ve davranışlar geliştirir. Erkek egemen bir toplumda yetişen bir birey, çocukluk yıllarında toplumdan öğrendiği bu değerleri normalleştirerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik bir tutuma sahip olabilmektedir (Yaşın Dökmen, 2010, s. 45; Bhasin, 2012, s. 12). Bu durumda toplumda cinsiyetle ilişkilendirilen rol ve sorumluluklar, kadınlara yönelik ayrımcılık üretebilmektedir. Kadınların tutum olarak daha anlayışlı, hassas, nazik vb. özelliklere sahip olmasının beklenmesi, mesleki olarak ise aşçılık, hemşirelik, temizlik elemanlığı, hosteslik gibi iş kollarıyla ilişkilendirilmesi; öte yandan erkeklerin ise güçlü, asi, azimli vb. tutumlara sahip olmasının beklenmesi, mesleki olarak ise pilotluk, polislik, mühendislik, doktorluk vb. iş kolları ile daha uyumlu görülmesi, toplumsal cinsiyet algısının oluşturduğu farklılıkların sonucudur (Yaşın Dökmen, 2010). Geleneksel toplumsal cinsiyet beklentisinden farklı olarak; toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyetler arası, kültürlerarası, aynı zamanda hemcinsler arasında değişkenlik göstermiş, değişmeyen sonuç ise ortaya çıkan eşitsiz uygulamalardan oluşmuştur (Bhasin, 2012, s. 13); bu uygulamalar kadının eğitimi, çalışma yaşamına ve siyasi temsilcilğe katılımı, gelir düzeyine kadar pek çok konuda olumsuzluklara yol açmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumsal baskı ile birleştiğinde ise sağlık sorunları başta olmak üzere çeşitli problemler oluşturmaktadır (Bal, 2014, s. 26; Coşkun ve Özdilek, 2012, s. 38) sadece kadınların değil; bütün toplumun ekonomik, siyasi ve kültürel gelişimi önünde bir engel haline gelebilmektedir (Özaydınlık, 2014, s. 96; Sezgin, 2015, s. 159). Öyle ki Birleşmiş Milletler'e üye 193 ülke gelişim önündeki engellerle mücadele etmek adına 2015 ila 2030 yılları arasında gerçekleştirmek üzere 17 ana maddelik amaçlar ortaya koymuş, "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları" adı verilen bu amaçlar arasında beşinci sırada Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine yer vermiştir (BMKP, 2015).

Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Toplum tarafından genel kabul görmüş kadın rolleri "kadınsı veya feminen", erkek rolleri ise "erkeksi veya maskülen" olarak adlandırılmış ve toplumsal cinsiyet rollerini oluşturmuştur (Yaşın Dökmen, 2010, s. 49). Bem'in (1974) kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerini listelediği envantere göre kadınsı özellikler "şefkatli, neşeli, çocuksu, merhametli, kötü söz söylemeyen, incinmiş duyguları teselli etmeye istekli, dişi, övgüye değer, kibar, kolayca kandırılabilen, çocukları seven, sadık, başkalarının gereksinimlerine duyarlı, utangaç, tatlı dilli, sempatik, hassas, anlayışlı, sıcak ve boyun eğen"; erkeksi özellikler ise "liderlik yapabilen, saldırgan, hırslı, çözümleyici, iddialı, atletik, rekabetçi, kendi inançlarını savunan, baskın, güçlü, liderlik becerilerine sahip, bağımsız, bireysel, kolayca karar verebilen, erkeksi, kendine güvenen, kendi kendine yeten, güçlü kişiliği olan, olaylara karşı tutumunu belli etmeye istekli, riske girmeye istekli" olarak nitelendirilmiştir. Bu envanteri Türk toplumuna uyarlayan Kavuncu (1987, s. 68) ise benzer nitelendirmeler ortaya koymuş ve kadının ev içinde, erkeklerin ise ev dışında olmak üzere geleneksel cinsiyet rollerine göre kamusal alanda yer aldıklarının altını çizmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Algısı

Bireyler, çevrelerindeki diğer bireyleri anlamak adına çeşitli sınıflandırmalar yapar ve bu sınıflandırmalar sonucunda oluşan gruplar bireyin gruba ait bilgisini, ondan beklentisini ve ona dair düşüncesini ortaya koyar. Bu bilişsel süreç kalıp yargı olarak ifade edilir (Kağıtçıbaşı, 1999). Kalıp yargılar bireye, cinsiyete göre tutum göstermeyi sosyalleşme yolu ile öğretir. Diğer bir ifadeyle kalıp yargılar, toplumsal gruplara ilişkin inançları ve algıları içeren zihinsel bir süreçtir (Makie, Hamilton, Susskind ve Rosselli, 1996). Toplumsal cinsiyete yönelik yargılar da, birer filtre görevi görerek bireylerin diğer insanlara yönelik algılarını yönlendirmektedir. Bu kalıp yargılar, diğer kadınların ve erkeklerin davranışları ile uyumlu olması olağan görülürken uyumsuzluk olması halinde istisnai olarak değerlendirilir. Böylelikle rol uyumsuz davranışların istisna olarak ele alınması algısal filtreyi güçlendirir ve değişim görmezden gelinir (Zanna ve Pack, 1975; Basow, 1996). Örneğin sosyal hayatta cinsiyetlere yüklenen bu kalıp yargılar, kadınları sosyal hayatın dışına sürüklerken erkekler için ayrıcalıklar yaratarak cinsiyete yönelik eşitsiz bakışın sürdürülmesi ile sonuçlanabilmektedir. Bu durum, özellikle çalışma yaşamında fırsat eşitsizlikleri, karar alma konusundaki katılım, siyasi temsilin sınırlılığı, eğitim ve iş seçimi ile kendini gösterir (Zeyneloğlu, 2008, s. 2).

Toplumsal Cinsiyete Yönelik Nicel Çalışmalarla İlgili Bir Literatür Taraması

Toplumsal cinsiyet kavramı 1970'li yıllardan itibaren psikoloji, sosyoloji, hukuk, din, eğitim, medya gibi birçok alanda gerçekleştirilen çalışmaların odak noktası olmuştur. Bu çalışmalardan biri, Baykal'ın (1991, s. 69) üniversite öğrencilerinin cinsiyeti ile toplumsal cinsiyet rol tutumu arasındaki ilişkiyi incelediği araştırma ve sonuç olarak kadınların erkeklere göre cinsiyet rollerinde kalıp yargıları daha çok benimsedikleri görülmüştür. Çevik Bekleviç (2013, s. 20) ise eşitlikçi cinsiyet tutumunun kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğunu saptamıştır.

Vatandaş (2007) toplumsal cinsiyet rolleri ve rollerin algılanışı üzerine yaptığı araştırmasında, kadınların en feminen buldukları ev içi rolün hastalanan çocuğa bakmak; en maskülen gördükleri ev içi rolün ise tamirat yapmak olduğunu belirtir. Erkeklerin bu konudaki görüşleri ise hastalanan çocuğa bakılmasının en kadınsı, resmi kurumlardaki iş takibinin yapılmasının ise en erkeksi olduğu yönündedir ve tüm bu bulgular, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının sürdürüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Rafaeli ve Ontai (2004), Latin ebeveynlerin çocuklarının sosyalleşmesi ve yetiştirilmesi konusundaki tutumlarının incelendiği çalışmada kız ve erkek çocuklarına ev içi rol paylaşımı konusunda farklı yönlendirmeler yapıldığını öne sürmektedir. Çocukların sosyalleşmelerinde geleneksel toplumsal cinsiyet algısına uyumlu olan etkinliklere imkân tanındığı gözlenmiştir; kız çocuklarının geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yineleyen bir anlayışla yetiştirildikleri saptanmıştır. Vatandaş'ın (2007, s. 39) araştırmasındaki kadın ve erkek rollerine dair kalıp yargıların Rafaeli ve Ontai'nin araştırmasında benzer şekilde ele alındığı görülmüştür. Ebeveynler sosyalleşme sürecinde toplumsal cinsiyet rollerine uygun şekilde çocuklarının ilgi alanlarını, sosyal aktivitelerini, ev içi sorumlulukların paylaşımını ve meslek seçimlerini etkilemişlerdir (Simpson, 2004).

Kadılar (2011) ise üç kuşakta doğan kadınların toplumsal cinsiyet rollerine olan tutumunu incelemiş, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına koşut olarak yaşlı kuşağın kadınların "Evin reisi erkektir" görüşünü desteklediklerini, orta ve genç kuşağın ise bu görüşe karşı çıktığını bulmuştur.

Kul (2016), üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği araştırmasında toplumsal cinsiyet algısı ve BEM cinsiyet rollerini ölçmüş, kadınların cinsiyet algısı puan ortalamasını erkeklerden anlamlı oranda yüksek bulmuştur. Bu bulgu kadınların erkeklere göre toplumsal cinsiyet hakkında daha farkındalık sahibi olduğunu göstermiştir. Üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen diğer bir araştırmada ise kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla eşitlikçi tutuma sahip olduğu, erkeklerin ise daha geleneksel tutum içinde olduğu tespit edilmiştir (Öngen ve Aytay, 2013, s. 4). Gazi Mağusa'da çocuğu kreşte eğitim gören ebeveynlerle yürütülen çalışmada, çekirdek ailede yetişen ebeveynlerin toplumsal cinsiyet algısının daha olumlu ve eşitlikçi olduğu görülmüştür (Erzeybek, 2015, s. 29). Arıcı (2011) üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmada toplumsal cinsiyet algısı ile yaş artışının anlamlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çifçi (2018), Arıcı ile benzer şekilde yaşın artması ile toplumsal cinsiyete yönelik geleneksel yaklaşımın da artış gösterdiğini saptamış, erkeklerin kadınlara göre daha geleneksel bir yaklaşıma sahip olduğu belirlemiştir.

Medeni durumun cinsiyet algısı ile olan ilişkisini analiz ettiği araştırmasında Özden (2018), evli çalışanların toplumsal cinsiyet algısının bekarlara nazaran daha eşitlikçi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aksi bir bulguya ulaşan çalışmalarda Özmete ve Yanardağ (2016), bekar katılımcıların evlilere göre daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet rollerini savunduğu saptanmıştır.

Dokudan Dinç (2018) toplumsal cinsiyet algısının sosyodemografik özellikler ile ilişkisini ele aldığı, kadınların daha eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu, doğum yerinin ya da yaş grubunun toplumsal cinsiyet algısı üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bekar katılımcılarda TCAÖ puanlarının evlilere göre anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmüş, bu durum Özden'in (2018) evli çalışanlarda elde ettiği yüksek puanlarla benzerlik göstermiştir. Üniversite ve üzeri öğrenim görenlerin toplam puanları diğer öğrenim türleri ile kıyaslandığında anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Üç farklı kuşağın cinsiyete yönelik rol tutumlarının incelendiği çalışmada da öğrenim düzeyi yükseldikçe toplumsal cinsiyet rolleri açısından eşitlikçi tutumlara sahip olanların oranının arttığını tespit edilmiştir (Paçacıoğlu, 2018, s. 36).

Bir dizi çalışma, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine dair puan ortancalarının, erkeklerden yüksek olduğunu ortaya koyar (Bilgiz, 2018, s. 43; Pınar, Taşkın ve Eroğlu, 2008, s. 51; Kodan Çetinkaya, 2013, s. 35; Vefikuluçay, Zeyneloğlu, Eroğlu ve Taşkın, 2007, s. 54).

Seçgin ve Tural (2011), benzer şekilde kız öğrencilerin anlamlı düzeyde eşitlikçi tutumda bulunmuştur. Özyiğit (2019, s. 47), Dağdeviren (2019, s. 46), Arıcı (2011, s. 74), Çavdar (2013, s. 59), Direk ve Irmak (2017, s. 122), Ünser (2019, s. 13) ve Yüceol (2016, s. 40) gibi birçok araştırmacı, alanyazındaki araştırmaların sonuçları ile tutarlı şekilde kadınların erkeklerden daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet rol tutumuna sahip olduğunu doğrulamışlardır. Öte yandan Vefikuluçay Yılmaz ve Zöhre Türkmenoğlu (2018, s. 34) erkeklerin kadınlara göre cinsiyet rolü tutumlarının daha eşitlikçi olduğu sonucunu elde etmiş ve erkeklerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda duyarlı olmasının umut verici olduğuna vurgu yapmıştır.

İlgili literatür toplumsal cinsiyet rollerini ve algılarını ölçmeye yönelik nitel ve nicel çalışmaların çeşitli değişkenlere göre ölçüldüğünü ortaya koymuştur. Bu bakımdan, literatürden hareketle bireylerin toplumsal cinsiyet rollerinin ve algılarının cinsiyet, yaş, medeni hal ve öğrenim durumuna göre karşılıklı olarak ölçülmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüş, çalışmanın bu araştırma soruları doğrultusunda şekillendirilmesine karar verilmiştir.

Tüm bu çalışmalardan hareketle, ataerkil geleneklerin varlığını sürdürdüğü Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, kadının kendi kararını kendi vermesi ve eylemde bulunması konusunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yordayan bakış açısının toplumsal hayatı şekillendirdiği öne sürülür (Kahraman, Ozansoy, Akıllı, Kekillioğlu ve Özcan, 2014, s. 824). Bu araştırma, bireylerin toplumsal cinsiyet rollerini ve algılarını çeşitli değişkenler açısından inceleme amaçındadır. Bu bağlamda aşağıdaki araştırma soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır:

- Bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri ve algıları, cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
- Bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri ve algıları, medeni durumlarına göre farklılık göstermekte midir?
- Bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri ve algıları, yaşlarına göre farklılık göstermekte midir?
- Bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri ve algıları, öğrenim durumlarına göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu çalışma, nicel araştırma süreç ve modeline uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmada araştırma deseni olarak, betimsel araştırma modellerinden, bir konuya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, tutum gibi özelliklerinin belirlendiği araştırmalar olarak nitelendirilen ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2011, s. 63).

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcılarını, Tablo 1’de verildiği üzere, Türkiye’nin farklı bölgelerinde yaşayan, yaşları 18 ve 63 arasında değişen, 488’i kadın (%60) ve 321’i erkek (%40) toplam 809 kişi oluşturmuştur. 18-29 yaş aralığındaki katılımcılar % 67,1 (543 kişi) ile çoğunluğu oluştururken 30-39 yaş aralığı % 16,5 (134 kişi), 40-49 yaş aralığı % 11,8 (96 kişi), 50-59 yaş aralığı % 3,8 (31 kişi) ve en düşük katılım sağlayan 60 yaş ve üzeri ise % 0,6 (5 kişi) oranlarına sahiptir. Medeni duruma göre kadın katılımcıların % 76,8’i, erkeklerin ise % 66’sı bekârdır. Katılımcıların öğrenim durumu incelendiğinde, kadınlarda en yüksek orana % 70,5 ile lisans mezunlarının sahip olduğu, bu oranı takiben % 11,5’i lisansüstü, % 7,8’i lise, %6,8’i ön lisans, % 1,8’i ilkokul, % 1,4’ü ortaokul; en düşük katılımın ise % 0,2 ile okuma yazma bilenler olduğu saptanmıştır. Erkek katılımcıların ise %61,4’ü lisans mezunuyken, % 20,6’sının lisansüstü, % 10,9’unun lise, % 6,5’inin ön lisans ve % 0,6’sının ortaokul mezunu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	<i>Değişkenler</i>	<i>Kadın</i>		<i>Erkek</i>	
		<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Yaş	18-29	364	74,6	179	55,8
	30-39	70	14,3	64	19,9
	40-49	44	9	52	16,2
	50-59	10	2	21	6,5
	60 ve üstü	0	0	5	1,6
Medeni Durum	Evli	113	23,2	109	34
	Bekâr	375	76,8	212	66
Öğrenim Durumu	Okuma yazma bilmiyor	1	0,2	0	0
	İlkokul	9	1,8	0	0
	Ortaokul	7	1,4	2	0,6
	Lise	38	7,8	35	10,9
	Ön lisans	33	6,8	21	6,5
	Lisans	344	70,5	197	61,4
	Lisansüstü	56	11,5	66	20,6
TOPLAM		488	100	321	100

Veri Toplama ve Veri Analizi

Bu çalışma, demografik sorular ve iki ölçüm aracını içeren anketlerin internet üzerinden, COVID-19 pandemi önlemleri dikkate alınarak çevrimiçi gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara sorulan demografik sorular cinsiyet, şehir, yaş, medeni durum, öğrenim durumu ve meslekleridir. Katılımcılara yöneltilen diğer sorular ise aşağıdaki iki ankettir:

Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği. Zeyneloğlu ve Terzioğlu (2011) tarafından geliştirilmiş, 1-5 arası puanlanabilen bir ölçme aracıdır. “Kesinlikle Katılmıyorum”, uygun değilse “Katılmıyorum”, karar veremiyor iseniz..... “Kararsızım”, uygunsa “Katılıyorum”, tamamen uygunsa “Tamamen Katılıyorum” ifadelerine yer verilen 5’li Likert tipinde ölçektir ve ters maddeler bulunmaktadır. Bu puanlama şekli ile ölçekten alınabilecek en yüksek puan 190; en düşük puan ise, 38 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan en yüksek değer öğrencinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu, en düşük değer ise öğrencinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğinin Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı 38 madde için “0.92” olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçek maddelerinin birbiriyle yüksek iç tutarlılığa ve yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği. Altınova ve Duyan (2013, s. 21) tarafından geliştirilen ölçek, 25 maddeden oluşan, tek boyutlu ve beşli Likert tipi bir ölçme aracıdır. Katılımcılardan “Kesinlikle katılmıyorum”, “Kısmen katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Kısmen katılıyorum”, “Kesinlikle katılıyorum” seçeneklerinden birini seçmeleri beklenmektedir. Maddelerin 10’u olumlu, 15’i olumsuz olarak yazılmıştır (2., 4., 6., 9., 10., 12., 15., 16., 17.,18., 19., 20., 21., 24. ve 25. maddeler olumsuzdur ve tersten hesaplanmaktadır). Buna göre, ölçekten alınabilecek puanlar 25-125 aralığında olup, yüksek puanlar toplumsal cinsiyet algısının olumlu olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha değerinin 0.872 olarak saptanmış ve geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Anket formları aracılığıyla toplanan veriler SPSS 22.0 (IBM Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle veri setinin normallik ve varyansların homojenlik varsayımları test edilmiştir. Araştırmada hata payının üst sınırı ,05 olarak belirlenmiştir.

Prosedür ve Etik Konuların Tartışılması

Veriler, 15.04.2021 ile 20.05.2021 tarihleri arasında, araştırmacılar tarafından toplanmış ve SPSS programına yüklenmiştir. Katılımcılara katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu, cevaplarının gizli tutulacağı, verilerin araştırma dışında kullanılmayacağı ve istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri açıklanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları

Bu çalışma Türkiye’nin Samsun, Kayseri, İstanbul, Rize, Balıkesir, Artvin, Bursa, Ankara, İzmir, Ordu, Trabzon, Sinop, İzmit, Karabük, Adana illerinde, çevrimiçi yollarla iletişim kurulabilen katılımcılara, belirli sorular etrafında yürütülmüştür. Çalışmanın başından sonuna kadar, örnekleme oluşturan

katılımcıların evreni temsil etme gücünün olduğu varsayımından hareket edilerek genelleme yapılması uygun görülmüştür.

Bulgular

Araştırmanın amacı, bireylerin toplum cinsiyet algısının ve rollerinin etkisini birlikte ele almaktır. Bireylerin cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, medeni hali gibi değişkenlerin toplumsal cinsiyet algısına ve rol tutumuna etkisinin anlamlılığı incelenir.

Tablo 2. *Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Algularıyla Cinsiyetlerinin Karşılaştırılması*

	<i>Kadın</i> <i>Ortanca (min-max)</i>	<i>Erkek</i> <i>Ortanca (min-max)</i>	<i>Test İst.</i>	<i>p</i>
Toplumsal Cinsiyet Rolü	94,50 (49-155)	88 (40-140)	54248,000	,000*
Toplumsal Cinsiyet Algısı	113 (56-125)	91 (40-125)	31392,500	,000**

*Mann-Whitney U Testi, **Mann-Whitney U Testi

Araştırmanın birinci alt problemi olan toplumsal cinsiyet rollerinin cinsiyetlere göre farklılık göstermekte olup olmadığını ortaya koymak için, öncelikle normalliğini doğrulamak adına Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış, Sig. (,000) değerinin, 05'in (P<.05) altında olması verilerin normal dağılımdan saptığını göstermiştir. Buradan hareketle verilere non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi, test sonucunda P (,000) <.05 olduğu için, gruplar arasında istatistiksel olarak fark görülmemiştir. Diğer bir ifadeyle, kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre daha yüksek eşitlikçi tutuma sahip olduğu görülmüştür. Ölçme aracından alınabilecek en yüksek puan 190'ken, kadın ve erkek katılımcıların birbirlerine yakın puan ortalamalarına sahip olmaları her iki cinsin de hem eşitlikçi hem de geleneksel tutumlara sahip olduğunu; ancak erkeklerin daha gelenekçi tutuma sahip olduğunu göstermiştir.

Çalışmanın diğer bir alt problemi olan toplumsal cinsiyet algısının cinsiyetlere göre farklılık göstermekte olup olmadığını ortaya koymak için öncelikle normalliğini doğrulamak adına Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış, Sig. değerinin, 05'in (P<.05) altında olması verilerin normal dağılımdan saptığını göstermiştir. Buradan hareketle verilere non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi, test sonucunda P (,000) <.05 olduğu için, gruplar arasında istatistiksel olarak fark saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle, kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre daha olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları görülmüş ve bu saptamalar, alanyazındaki diğer çalışmalarla aynı çizgide ilerlemiştir (Kul, 2016; Çifçi, 2018, s. 70).

Tablo 3. *Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Algularıyla Medeni Durumlarının Karşılaştırılması*

	<i>Evli</i> <i>Ortanca (min-max)</i>	<i>Bekâr</i> <i>Ortanca (min-max)</i>	<i>Test İst.</i>	<i>p</i>
Toplumsal Cinsiyet Rolü	96 (53-126)	92 (49-118)	64438,500	,808*
Toplumsal Cinsiyet Algısı	99 (50-125)	111 (40-125)	44909,500	,000**

*Mann Whitney U Testi, **Mann Whitney U Testi

Araştırmanın ikinci alt probleminde yer alan toplumsal cinsiyet rollerinin medeni duruma göre farklılık göstermekte olup olmadığını ortaya koymak için öncelikle normalliğini doğrulamak adına Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış, Sig. (,000) değerinin, 05'in (P<.05) altında olması verilerin normal dağılımdan saptığını göstermiştir. Buradan hareketle verilere non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Tablo 3'te görüldüğü gibi, test sonucunda P (,808) >.05 olduğu için, gruplar arasında istatistiksel olarak fark saptanmamıştır. Diğer bir ifadeyle, evli katılımcıların, bekâr katılımcılarla aynı düzeyde toplumsal cinsiyet rol tutumuna sahip olduğu görülmüştür. Evli ve bekâr katılımcılar birbirlerine yakın puan ortalamalara sahiptir hem eşitlikçi hem de geleneksel tutum sergiledikleri söylenebilir.

Çalışmanın diğer bir alt probleminde toplumsal cinsiyet algılarının medeni duruma göre farklılık göstermekte olup olmadığını ortaya koymak için öncelikle normalliğini doğrulamak adına Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış, Sig. değerinin, 05'in (P<.05) altında olması verilerin normal dağılımdan saptığını göstermiştir. Buradan hareketle verilere non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 3’de görüldüğü gibi, test sonucunda $P (,000) < .05$ olduğu için, gruplar arasında istatistiksel olarak fark saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle bekâr katılımcıların, evli katılımcılara göre daha olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 4. *Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Algılarıyla Yaşlarının Karşılaştırılması*

	<i>Toplumsal Cinsiyet Rolü</i>	<i>Toplumsal Cinsiyet Algısı</i>
Yaş Grubu	18-29	93 (50 - 155)
	30-39	90 (45 - 132)
	40-49	88 (40 - 126)
	50-59	102 (76 - 131)
	60 ve üstü	50 (50 - 103)
Test İst.	17,456	49,408
P	,002*	,000 **

*Kruskal Wallis H Testi, **Kruskal Wallis H Testi

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan toplumsal cinsiyet rollerinin yaşlara göre farklılık göstermekte olup olmadığını ortaya koymak için öncelikle normalliğini doğrulamak adına Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış, Sig. değerlerinin ($P < .05$) altında olması verilerin normal dağılımdan saptığını göstermiştir. Buradan hareketle verilere non-parametrik testlerden Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Tablo 4’te görüldüğü gibi, test sonucunda $P (,002) < .05$ olduğu için, gruplar arasında istatistiksel olarak fark saptanmıştır. En fazla eşitlikçi toplumsal cinsiyet rolüne sahip yaş grubunun sırasıyla 50-59; 18-29; 30-39 ve 40-49 yaş arası ve birbirlerine yakın olduğu görüldüğünde, 60 yaş ve üstü katılımcıların geleneksel rol tutumuna sahip olduğu belirlenmiştir. Alanyazında yaşın artması ile cinsiyetçi bakışın güçlendiği (Lewis, 2006) ya da eşitlikçi bakışın arttığına dair sonuçlara ulaşılır (Arıcı, 2011, s. 89).

Çalışmanın diğer alt problemi olan toplumsal cinsiyet algılarının yaşlara göre farklılık göstermekte olup olmadığını ortaya koymak için öncelikle normalliğini doğrulamak adına Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış, Sig. değerlerinin ($P < .05$) altında olması verilerin normal dağılımdan saptığını göstermiştir. Buradan hareketle verilere non-parametrik testlerden Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Tablo 4’te görüldüğü gibi, test sonucunda $P (,000) < .05$ olduğu için, gruplar arasında istatistiksel olarak fark saptanmıştır. Aralarında belirgin fark bulunmamasına karşın, her yaş grubunun toplumsal cinsiyet algısının olumlu yönde olduğu ancak en fazla 60 yaş üstü ve 18-29 yaş arasındaki grubun olumlu algıya sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 5. *Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Algılarıyla Öğrenim Durumlarının Karşılaştırılması*

	<i>Toplumsal Cinsiyet Rolü</i>	<i>Toplumsal Cinsiyet Algısı</i>
Öğrenim Durumu	Okuma yazma biliyor	155 (155-155)
	İlkokul	83 (53-121)
	Ortaokul	101 (47-112)
	Lise	88 (40-140)
	Ön lisans	94 (49-141)
	Lisans	94 (45-146)
	Lisansüstü	88 (40-132)
	Test İst.	28,908
P	,000*	,168**

*Kruskal Wallis H Testi, **Kruskal Wallis H Testi

Araştırmanın dördüncü alt problemi katılanların toplumsal cinsiyet rollerinin yaşlarına göre farklılık göstermekte olup olmadığını ortaya koymak için öncelikle normalliğini doğrulamak adına Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış, Sig. değerlerinin ($P < .05$) altında olması verilerin normal dağılımdan saptığını göstermiştir. Buradan hareketle verilere non-parametrik testlerden Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Tablo 5’te görüldüğü gibi test sonucunda $P (,000) < .05$ olduğu için, gruplar arasında istatistiksel olarak fark saptanmıştır. En fazla eşitlikçi toplumsal cinsiyet rolüne sahip öğrenim durumunun sırasıyla okuma yazma bilen, ortaokul, lisans ve ön lisans mezunu olduğu; aralarında çok fazla fark bulunmamakla beraber lisansüstü ve ilkokul mezunlarının daha az eşitlikçi toplumsal cinsiyet rol tutumuna sahip olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın diğer alt problemi olan toplumsal cinsiyet algılarının öğrenim durumuna göre farklılık göstermekte olup olmadığını ortaya koymak için öncelikle normalliğini doğrulamak adına Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış, Sig. değerlerinin ($P < .05$) altında olması verilerin normal dağılımdan saptığını

göstermiştir. Buradan hareketle verilere non-parametrik testlerden Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Tabloda 5 incelendiğinde test sonucunda $P(,168) > .05$ olduğu için, gruplar arasında istatistiksel olarak fark saptanmamıştır. Eş bir söylemle, her öğrenim durumundaki bireyin aynı düzeyde toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın nicel verilerinden yola çıkılarak yapılan analizler sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kadın ve erkek katılımcıların toplumsal rolleri karşılaştırıldığında, kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre daha yüksek eşitlikçi tutuma sahip olduğu saptanmıştır $P(,000) < .05$. Yapılan araştırmalarda da kadınların eşitlikçi toplumsal cinsiyet rollerini savunduğuna dair sonuçlara ulaşılmıştır.
- Kadın ve erkek katılımcıların birbirlerine yakın puan ortalamalara sahip olmaları her iki cinsin de hem eşitlikçi hem de geleneksel tutumlara sahip olduğu, ancak erkeklerin daha gelenekçi tutuma sahip olduğu saptanmıştır. Her iki cinsinde yakın puana sahip olması tutumları açısından benzerlikler görülmesi diğer araştırmalarla farklılık göstermiştir.
- Kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre daha olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları görülmüştür $P(,000) < .05$. Toplumsal cinsiyet algısına yönelik öğrencilerle, sağlık çalışanları ya da sağlık merkezlerine bağlı ailelerde de kadınların daha olumlu algıya sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Evli katılımcıların, bekar katılımcılarla aynı düzeyde toplumsal cinsiyet rol tutumuna sahip olduğu saptanmıştır $P(,808) > .05$. Yapılan araştırmalarda bekarların daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet rollerine yakın olduğu gözlenirse de elde edilen sonuçlara benzer şekilde toplumsal cinsiyet ile medeni halin anlamlı düzeyde ilişkili olmadığını belirten çalışmalar ortaya konmuştur.
- Bekar katılımcıların, evli katılımcılara göre daha olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları görülmüştür $P(,000) < .05$. Bekarların kadınlık ve erkeklik algısı ile ilgili daha olumlu sonuçlara sahip olduğu literatürdeki araştırmalar tarafından da desteklenmiştir.
- En fazla eşitlikçi toplumsal cinsiyet rolüne sahip yaş grubunun sırasıyla 50-59; 18-29; 30-39 ve 40-49 yaş arası ve birbirlerine yakın olduğu görülürken, 60 yaş ve üstü katılımcıların geleneksel rol tutumuna sahip olduğu belirlenmiştir $P(,002) < .05$. Bu bulgu yaşın artması ile eşitlikçi toplumsal cinsiyet rollerinin azaldığına yönelik araştırmalarla farklılık göstermiştir.
- Her yaş grubunun toplumsal cinsiyet algısının olumlu yönde olduğu, ancak en fazla 60 yaş üstü ve 18-19 arası yaş grubunun olumlu algıya sahip oldukları bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik yaş arttıkça geleneksel yaklaşımların arttığına dair genel sonuçlar toplumsal cinsiyet algısında da değişkenlik göstermiştir. Yaşın artması ile doğrusal olarak farkındalık artmamıştır, farklı yaş grubunda farklı düzeylerde bilincin oluştuğu saptanmıştır.
- Aynı öğrenim durumundaki bireylerin aynı düzeyde toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları saptanmıştır $P(,168) > .05$. Toplumsal cinsiyet algısında öğrenim durumunun yüksekliği farkındalık konusunda belirleyici bir faktör olmamıştır.

İlgili literatür, kadınların erkeklerden daha eşitlikçi cinsiyet tutumlarına sahip olduklarını gösterirken (Seçgin ve Tural, 2011; Özyiğit, 2019, s. 48; Dağdeviren, 2019, s. 46; Arıcı, 2011, s. 87; Çavdar, 2013; Direk ve Irmak, 2017, s. 117; Ünser, 2019, s. 55; Yüceol, 2016, s. 40), bu çalışmada erkeklerin kadınların puanına yakın puanda çıkmış olması, tersi bulguları ortaya koyan çalışmalara da yaklaşıp olunduğunu göstermektedir (Vefikuluçay Yılmaz ve Zöhre Türkmenoğlu, 2018, s. 34). Bu durumun, toplumda, toplumsal cinsiyete ilişkin olumlu yönde bir gelişme olduğunu ve farkındalık yaratıldığını ortaya koyduğu ileri sürülebilir.

Araştırma bulguları sonucunda erkeklerin kalıp yargıları sürdürmeleri; eğitim, iş, politika vb. alanlarında avantajlı duruma sahip olmaları, kadınlara yönelik ayrımcı uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmamaları ya da geleneksel rolleri benimsemeleri gibi nedenlerle açıklanabilir. Nitekim cinsiyetler arası eşitsizliği araştırmak için ekonomik katılım, eğitimsel kazanım, siyasi güç vb. alanlarda inceleme yapan Dünya Ekonomik Forumu (2021), Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'nda Türkiye'nin 2013 yılında bulunduğu 120. sıradan gerileyerek 133.sıraya yerleştiğini belirtir.

Alanyazındaki araştırmalar genel olarak bekar katılımcıların evlilere göre daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet rol tutumuna sahip olduğunu gösterse de (Özmete ve Yanardağ, 2016, s. 9; Özden, 2018, s. 45), medeni durumun toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde anlamlı düzeyde etkili olmadığını ifade eden çalışmalar

da mevcuttur (Kodan etinkaya, 2013, s. 23). Özmete ve Yanardağ'ın (2016, s. 12) araştırmasında evli ve çocuklu babaların, evli ve çocuksuz ya da bekâr katılımcılara göre daha geleneksel bir tutuma sahip olduğu grlr. Buradan bakıldığında, erkeklerin sorumlulukların artması ile birlikte kendi toplumsal rollerinin tanıdığı ayrıcalıklardan yararlanarak kadınların geleneksel rollerini destekledikleri söylenebilir.

Bu çalışmada bekâr katılımcıların, evli katılımcılara göre daha olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip olduklarına ilişkin saptama, literatürde de desteklenir (Demirkoparan, 2018, s. 36; Dokudan Din, 2018, s. 72). Türkmen (2019) ise araştırmadan farklı olarak medeni hal ile toplumsal cinsiyet algısının anlamlı düzeyde ilişkili olmadığını tespit eder. Bireyler, Askari vd. (2010) de araştırmasında yer verildiği gibi, toplumsal cinsiyet rolü hakkında eşitlikçi bakış açısına sahip olması durumunda dahi, evlilik döneminde rol paylaşımı konusunda ataerkil yaşamın, özellikle aile hayatında ve yetişkinlik dönemi tercihlerinde etkilerini göstermesi sebebiyle genel kabule uygun hareket edebilir. Bekâr katılımcılar ev içi rol paylaşımı vb. konularda özel alana güçlü bir bağ geliştirmedikleri için kadınlık ve erkeklik algısına daha eşitlikçi bir bakış geliştirdiği dşnlebilir.

Literatürde yaş ile toplumsal cinsiyet algısının doğrusal bir ilişkide olmadığı grlr (Dokudan Din, 2018, s. 55; Karaaslan, 2020, s. 84). Bu çalışmada ise her yaş grubunun toplumsal cinsiyet algısının olumlu yönde olduğu, ancak en fazla 60 yaş üstü ve 18-19 arası yaş grubunun olumlu algıya sahip oldukları bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet algısına dair diğer çalışmalarda yaş ortalamasının artması ile farkındalığın düştüğü (ifi, 2018, s. 106) ya da 20-25 yaşındaki bekâr kadınların daha olumlu bir algıya sahip olduğu belirtilir (etinkol Petek, 2019, s. 31). Ataerkil bir kültürde yetişen 60 yaş ve üstünün geleneksel rolleri içselleştirirken kadınlık ve erkeklik algısında belirgin bir şekilde yüksek puana sahip olmaları dikkat çekicidir. 18-29 yaş grubunun kadına ve erkeğe yönelik algıda daha fazla farkındalık sahibi olması kadınların iş ve eğitim hayatına katılımının erkeklerin katılımına yaklaşması ve cinsiyete dayalı ayrımcılık hakkında farkındalık yaratan faaliyetlerin yaygınlaşması ile açıklanabilir.

ğrenim düzeyi değişkeni söz konusu olduğunda ise, bu araştırmada toplumsal cinsiyet algısında öğrenim durumunun yüksekliliği farkındalık konusunda belirleyici bir faktör olmamıştır. Aksi şekilde, araştırmalar incelendiğinde öğrenim düzeyi ile geleneksel yaklaşımların anlamlı düzeyde ilişkili olduğu grlr (Paçacıoğlu, 2018, s. 36; iek ve opur, 2018, s. 12). Bu bulgular araştırma ile farklılık gösterir. Eğitim düzeyi ile orantılı olarak yükselen bir toplumsal cinsiyet rol tutumu söz konusu değildir. Okuma yazma bilen ve ortaokul mezunu katılımcılar, lisansüstü mezunlarından daha yüksek toplam puana sahiptir. Bu durum öğrenim durumunun yanı sıra yaşanılan evre, kültür vb. değişkenlerle ilişkilendirilebilir. Eğitim düzeyinin yüksek olması toplumsal cinsiyet rollerine karşı eşitlikçi bir yaklaşıma sahip olacağını göstermeyebilir.

Çalışmanın sonuçları ile karşılaştırıldığında etinkol Petek'in (2019) araştırması ile desteklenirken Ayçiçek'in (2019, s. 60) lisans ve lisansüstü eğitim alan kadınlarda daha yüksek algıya sahip olması nedeniyle farklılık grlr. Toplumsal cinsiyet rolleri konusunda geleneksel kadınlık ve erkeklik rollerine yakın tutum sergileyen lisansüstü mezunları kadın ve erkek algısı konusunda anlamlı düzeyde olumlu bir yaklaşım sergiler. Toplumsal cinsiyet algısına yönelik genel bir farkındalık söz konusuyken toplumsal cinsiyet rolleri konusunda eğitim durumunun daha belirleyici olduğu grlr. Kadın ve erkek rollerinin; evlilik, geleneksel, eşitlikçi alt boyutlarda ele alınması katılımcıların tutumun belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bulguları ortaya koyulurken tartışıldığı üzere, erkeklerin kalıp yargıları sürdürmeleri; eğitim, iş, politika vb. alanlarında avantajlı duruma sahip olmaları, kadınlara yönelik ayrımcı uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmamaları ya da geleneksel rolleri benimsemeleri gibi nedenlerle açıklanabilir. Ancak bu durum, kadınların da kalıp yargıları srdrmedikleri anlamına gelmemektedir. Dahası, hem kadınlar hem de erkekler, toplumsal cinsiyet rolü hakkında eşitlikçi bakış açısına sahip olması durumunda dahi, evlilik döneminde rol paylaşımı konusunda ataerkil yaşamın, özellikle aile hayatında ve yetişkinlik dönemi tercihlerinde etkilerini göstermesi sebebiyle genel kabule uygun hareket edebilir. Bekâr katılımcılar ev içi rol paylaşımı vb. konularda özel alana güçlü bir bağ geliştirmedikleri için kadınlık ve erkeklik algısına daha eşitlikçi bir bakış geliştirdiği dşnlebilir.

Etik Beyan

"Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Rollerinin ve Algılarının eşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir

tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Ayrıca çalışmanın Etik Kurul Raporu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan, 26.03.2021 tarihinde 2021/251 nolu sayıyla alınmıştır. Katılımcıların özel bilgilerine çalışmanın hiçbir bölümünde yer verilmemiş, çalışma sırasında verilen örneklerin tamamı görüşme tarih ve sırasına göre, K1, K2 şeklinde kodlanmıştır.

Kaynakça

- Altınova, H. H. ve Duyan, V. (2013). Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-22.
- Arıcı, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılar ve psikolojik iyi oluş* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Askari, S. F., Liss, M., Erchull, M. J., Staebell, S. E. ve Axelson, S. J. (2010). Men want equality, but women don't expect it: Young adults expectations for participation in household and child care cores. *Psychology of Women Quarterly*, 34, 243-252.
- Ayçiçek, V. (2020). *Kadınlarda toplumsal cinsiyet algısı, psikolojik iyi oluş ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Bal, M. D. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *KASHED*, 1(1), 15-28.
- Basow, S. A. (1992). *Gender: Stereotypes and Roles* (3th Edition). Pacific Grove, Ca: Brooks/Cole.
- Baykal, S. (1991). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 1(2), 66-75.
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2), 155-162.
- Bhasin, K. (2012). *Toplumsal cinsiyet (Bize yüklenen roller)*. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Bilgiz, Ş. (2018). *Toplumsal cinsiyet algısı ve bilişsel çarpıtmaların sosyal kaygı üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP). (2015). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları*. Erişim Adresi: <https://www.kureselamaclar.org/>
- Coşkun, A. ve Özdilek, R. (2012). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: sağlığa yansması ve kadın sağlığı hemşiresinin rolü. *KUHEAD*, 9(3), 30-39.
- Çavdar, D. (2013). *Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançlar* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetinkol Petek, H. (2019). *Hemşirelerin toplumsal cinsiyet algısının evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddete ilişkin görüşlerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çevik Bekleviç, A. (2013). *Bir üniversite hastanesi araştırma görevlilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeği ve çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet rolleri algısının değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Çiçek, B. ve Çopur, Z. (2018). Bireylerin kadınların çalışmasına ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 3(4), 1-21.
- Çiğci, S. (2018). *20-65 Yaş arası kişilerin toplumsal cinsiyet algısı ve etkileyen faktörler Mardin örneği* (Doktora Tezi). Dicle Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Dağdeviren, B. (2019). *Sağlık çalışanlarının cam tavan algılarının toplumsal cinsiyet algısı ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demirkoparan, B. (2018). *Hemşirelerin toplumsal cinsiyet algısının lezbiyen ve geylere yönelik tutumlarına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Direk, N. ve İrmak, B. (2017). Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlar. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 31(3), 121-128.
- Dokudan Dinç, E. Y. (2018). *İstanbul'da bir ilçede toplumsal cinsiyet algısının araştırılması* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dünya Ekonomik Forumu (DEF). (2021). *Küresel Cinsiyet Eşitsizliği 2021*.
- Erzeybek, B. (2015). *Anne-Babaların çocuklarını yetiştirirken benimsedikleri toplumsal cinsiyet rolleri tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kadılar, E. (2011). *Üç kuşak kadının cinsiyet rolleri: Ankara Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Sosyal psikoloji*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kahraman, L., Kahraman, A. B., Ozansoy, N., Akıllı, H., Kekilloğlu, A. ve Özcan, A. (2014). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi toplumsal cinsiyet algısı araştırması. *Turkish Studies*, 9(2), 811-831.
- Karaaslan, S. (2020). *Aile içi şiddete yönelik erkeklerin görüşleri ve toplumsal cinsiyet algısının etkisi* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kavuncu, A. N. (1987). *Bem Cinsiyet Rolü Emvanteri'ni Türk toplumuna uyarlama çalışmaları* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kodan etinkaya, S. (2013). Üniversite ğrencilerinin şiddet eğilimlerinin ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 1(2), 21-43.
- Kul, A. (2016). *Sağlık Yüksekokulu ğrencilerinin cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet algısı ve şiddet eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Karabük.
- Lewis, M. (2006). *Gender role socialization: An intergenerational analysis of role predictors*. Department of Psychology, Vxj University, Sweden.
- Mackie, D. M., Hamilton, D. L., Susskind, J. ve Rosselli, F. (1996). Social psychological foundations of stereotype formation. (Edt. C. N. Macrae, C. Stangor & M. Hewstone), In *Stereotypes And Stereotyping* Ny: Guilford, 41-47.
- Öngen, B. ve Aytac, S. (2013). Üniversite ğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 48, 1-18.
- Özaydınlık, Y. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye’de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika alışmaları Dergisi*, 33, 93-112.
- Özden, S. (2018). *Sağlık alışanlarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Özmete, E. ve Yanardağ, M.Z. (2016). Erkeklerin bakış açısıyla toplumsal cinsiyet rolleri: Kadın ve erkek olmanın değeri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 91- 107.
- zyiğit, K. M. (2019). *Psikolojik danışman ve psikolog adaylarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Paçacıoğlu, B. (2018). * farklı kuşaktaki evli kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile aile işlevleri arasındaki ilişki* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pınar, G., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2008). The behaviours of the students in dormitory of Baskent University against sexual role patterns. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 15(1), 47-57.
- Raffaelli, M. ve Ontai, L., L. (2004). Gender socialization in Latino/a families: Results from two retrospective studies. *Sex Roles: A Journal of Research*, 50(5/6), 287-299.
- Seçgin, F. ve Tural, A. (2011). Attitudes on gender roles of primary school teacher candidates. *Education Sciences*, 6(4), 2446-2458.
- Sezgin, D. (2015). Toplumsal cinsiyet perspektifinde sağlık ve tibbileştirme. *SAD*, 18(1), 153-186.
- Simpson, R. (2004). Masculinity at work: The experiences of men in female dominated occupations. *Work, Employment and Society*, 18(2), 349-368.
- Türkmen, B. (2019). *Hemşirelikte cam asansör olgusu: yönetici hemşirelerin toplumsal cinsiyet algısı bağlamında bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Uçar, T., Derya, Y. A., Karaaslan, T. ve zgl, A. T. (2017). Üniversite ğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve şiddet davranışları. *STED*, 26(39), 96-103.
- nser, A. F. (2019). *Erken ocukluk eğitimi ğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rolleri tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, 35, 29-56.
- Vefikuluçay, A.G., Zeyneloğlu, A.G., Eroğlu, K. ve Taşkın, L. (2007). Kafkas niversitesi son sınıf ğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açıları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 14(2), 26-38.
- Vefikuluçay Yılmaz, D. ve Zhre Türkmenoğlu, M. D. (2018). Hemşirelik ğrenimi gören birinci ve son sınıf niversite ğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının Belirlenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(20), 123-136.
- Yaşın Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yüceol, . S. E. (2016). *Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar ile ilişki doyumunu ve romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançlar arasındaki ilişkiler* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zanna, M. P. ve Pack, S. J. (1975). On the self-fulfilling nature of apparent sex differences in behavior. *Journal Of Experimental Social Psychology*, 11, 583–591.
- Zeyneloğlu, S. (2008). *Ankara’da hemşirelik öğrenimi gören niversite ğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zeyneloğlu, S. ve Terzioğlu, F. (2011). Toplumsal cinsiyet rolleri tutum leğinin geliştirilmesi ve psikometrik zellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakltesi Dergisi*, 40, 409-420.

EXTENDED ABSTRACT

This research aims at examining the gender roles and gender perceptions of individuals in terms of various variables. The research questions that are going to be sought are:

- Do the gender roles and perceptions of the individuals differ according to their gender?
- Do the gender roles and perceptions of the individuals differ according to their marital status?
- Do the gender roles and perceptions of the individuals differ according to their ages?
- Do the gender roles and perceptions of the individuals differ according to their educational backgrounds?

In this context, 809 participants who live in different regions of Turkey and who are aged between 18-63 were reached. The interviews of the study, which were carried out according to the quantitative

research paradigms, were carried out online, taking into account the COVID-19 pandemic measures. The relational survey model was used as the research design in the study. The questions included demographic questions and the questionnaires included two measurement tools. The demographic questions asked to the participants were gender, city, age, marital status, education level, and occupation. Other questions directed to the participants consisted of the “Gender Role Attitude Scale” and “Gender Perception Scale”. The Gender Role Attitude Scale, developed by Zeyneloğlu and Terzioğlu (2011), is a 5-Likert type scale consisting of 38 items. The highest point that can be got from the scale is 190 and the lowest is 38. The Cronbach’s Alpha Reliability Coefficient was found to be “0.92” for 38 items. The Gender Perception Scale is developed by Altınova and Duyan (2013). It includes 25 items and a 5-Likert type scale. 10 items are positive and 15 items are negative (2., 4., 6., 9., 10., 12., 15., 16., 17.,18., 19., 20., 21., 24. and 25th items are negative and counted reversely). The Cronbach’s Alpha Reliability Coefficient was found to be “0.872”. The data were analyzed through SPSS 22.0 (IBM Statistical Package for Social Sciences). First of all, the assumptions of normality and homogeneity of variances of the data set were tested. The upper limit of the margin of error in the study was determined as .05. The data were collected by the researchers between 15.04.2021 and 20.05.2021 and uploaded to the SPSS program by themselves. It was explained to the participants that the participation was on a voluntary basis, their answers would be kept confidential, the data would not be used outside the research and they could withdraw from the research at any time. The Ethics Committee Report was received from the Social and Humanity Sciences Ethics Committee of Ondokuz Mayıs University on 26.03.2021 with the number 2021/251. The private information of the participants was not included in any part of the study, and all of the examples given during the study were coded as P1, and P2 according to the date and order of the interview.

The findings of the study revealed that female participants had a higher egalitarian gender role attitude and more positive gender perception than that males. Married participants have the same level of gender role attitudes as single participants; however, single participants were found to have more positive gender perceptions than married ones. Looking at age, which is another variable, the age group with the most egalitarian gender role is the age groups of 50-59, 18-29, 30-39, and 40-49 respectively and close to each other; however, the participants aged 60 and over had traditional role attitudes. Moreover, it is found that each age group has a positive gender perception; but the most positive gender perceptions are of the age group over 60 and 18-29. The educational status with the most egalitarian gender roles is literate, secondary school, undergraduate, and associate degree graduates, respectively. Although there is not much difference between them, it is determined that graduate and primary school graduates have less egalitarian gender role attitudes. According to another finding, every individual at every education level has the same level of gender perception.

As discussed while presenting the findings of the research, men's perpetuation of stereotypes; in education, business, politics, etc. can be explained by the reasons such as having an advantageous position in their fields, not having knowledge about discriminatory practices against women, or adopting traditional roles. However, this does not mean that women do not perpetuate stereotypes. Moreover, even if both women and men have an egalitarian perspective on gender roles, they can act in accordance with the general acceptance, since the patriarchal life shows its effects, especially on family life and adulthood preferences in terms of role sharing during the marriage.

The Construction of Modern Aesthetics from A Historical Perspective and The Opportunity of Aesthetic Life Today

Barış MUTLU¹

Abstract

Aesthetics became a basic philosophy branch/discipline with the book *Aesthetica* published by Baumgarten in the 18th century. Although aesthetics as a term is based on the concept of *aisthanestai*, which means to perceive and to sense in Greek, and aesthetics was a subject of philosophical discussion in this period, the fact that aesthetics became an independent philosophy discipline was realized with modern philosophy. Along with modern philosophy, the relation between beautiful and good we encountered in the Greeks, the essential value of beautiful that encompasses the whole of life was shattered, and especially the ethics-aesthetics relation came to an end. Aesthetics is confined to an inquiry purely on beautiful in a sensual extent. The surprising thing is that with this limited point of view, aesthetics as the subject of beauty in pre-modern period, could not be deepened and seem primitive due to its ethical aspect extending to the whole of life. Modern aesthetics has progressed with conceptual analysis and evaluations to reinforce this understanding. However, as Hakkı Hünler tries to show in his original work, *Estetik'in Kısa Tarihi*, in this judgment of modern aesthetic life as a product of a period in which the self was fragmented, is one-sided and one-dimensional. On the contrary, aesthetics as a branch of philosophy in the modern and post-modern periods, has led beauty to lose its essentiality and gradually become instrumental in search of making everything new in a way that will break from its roots. We can only see this problem with a historical reading on aesthetics. In this context, the article aims to bring Hünler's impressive historical reading back to the agenda and to investigate the possibilities of a purely non-instrumental aesthetic life today.

Key Words: Aesthetics, Beautiful, Modern Aesthetics, Postmodern Aesthetics, Aesthetic Life

Tarihsel Bir Perspektiften Modern Estetik'in İnşası ve Günümüzde Estetik Yaşamın İmkânı

Öz

Estetik, 18. yüzyılda Baumgarten'in yayınlamış olduğu *Aesthetica* kitabıyla birlikte, temel bir felsefe dalı/disiplini haline gelmiştir. Terim olarak estetik, her ne kadar Grekçe algılamak, duyumsamak anlamına gelen *aisthanestai* kavramına dayansa ve estetik bu dönemde felsefi bir tartışma konusu olsa da estetiğin bağımsız bir felsefe disiplini olması modern felsefeyle gerçekleşmiştir. Modern felsefeyle birlikte Greklerde karşılaştığımız güzel iyi ilişkisi, güzelin yaşamın bütününe kuşatan özsel değeri sarsılmış, özellikle etik-estetik ilişkisi son bulmuştur. Estetik duyuşsal bir uzamda, salt güzele yönelik bir soruşturmaya sınırlanmıştır. Şaşırtıcı olanı ise bu sınırlanmış bakış açısı ile pre-modern yani modern öncesi dönemde güzelin konusu olarak estetik, yaşamın bütününe uzanan etik yönü nedeniyle derinleşmemiş, ilkel görünebilmiştir. Modern estetik bu anlayışı pekiştirecek bir şekilde kavramsal analiz, değerlendirmelerle ilerlemiştir. Oysa Hakkı Hünler'in özgün çalışması *Estetik'in Kısa Tarihi*'nde göstermeye çalıştığı gibi, modern estetik yaşamın, benliğin parçalandığı bir dönemin ürünü olarak bu yargılamasında tek taraflı, tek boyutludur. Aksine modern ve post-modern dönemler içerisinde bir felsefe dalı olarak estetik, köklerinden kopacak bir şekilde her şeyi yeni kılma arayışı içerisinde güzelin özselliğini yitirmesine, giderek araçsallaşmasına yol açmıştır. Bu sorunu görebilmemiz ancak estetiğe dair tarihsel bir okumayla mümkün olabilir. Bu bağlamda makale Hünler'in etkileyici tarihsel okumasını yeniden gündeme getirmeyi ve günümüzde salt araçsal olmayan bir estetik yaşamın imkanlarını soruşturmaya amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Estetik, Güzel, Modern Estetik, Postmodern Estetik, Estetik Yaşam

Atıf İçin / Please Cite As:

Mutlu, B. (2022). The construction of modern aesthetics from a historical perspective and the opportunity of aesthetic life today. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1033-1041.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.02.2022

¹ Doç. Dr.- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, barismutlu.79@yahoo.com,

 ORCID: 0000-0001-6807-6448

Introduction

Philosophy of Art or Aesthetics appears as one of the most basic disciplines of the philosophy. Etymologically, the word aesthetic is based on the ancient Greek verb *aisthanestai* which means to hear, to sense, or to perceive (Arslan, 2009, p. 242). Although it is etymologically based on Ancient Greek, the use of the term aesthetic could be dated back to 18th century and later (Townsend, 2002, p. 12). The emergence of aesthetics as a philosophical discipline, as always emphasized, was with Baumgarten's book on aesthetics. As we shall see, Baumgarten used the term in relation to sensibility and art, which are on a different aspect from thought (Hünler, 1998, p. 29). After this important study, together with philosophers such as Kant, we see that aesthetics began to emerge more strongly as an autonomous, independent, self-sufficient discipline. The philosophy of art or aesthetics which has become historically independent more and more, is accepted as a philosophical inquiry of something "beautiful" brings pleasure to us (Arslan, 2009, p. 238). Philosophy of art basically searches issues such as aesthetic object, aesthetic subject reacting to this object, aesthetic experience, aesthetic pleasure, aesthetic judgment, aesthetic standard, subjectivity and objectivity of beauty, the relationship between beauty and good, and the place of beauty among politics, economy, society, and culture (See Arslan, 2009). However, the subject of examining the evaluations of these research from a historical perspective has been limited, and aesthetic studies have progressed more with an analytical analysis. In this strong analytical perspective and weak historical perspective, from the point of view of philosophy of art, the pre-modern period could be seen as weak, deficient, inadequate, immature within modern perspective.

We can say that there are two different readings in the discussions on aesthetics. In the first reading, from a modern point of view, aesthetics is a discipline specific to the modern period, and its independence is read with a spirit merely unique to this period. And this is the break from the old, the tradition, the rejection of the old, in search of making everything that is modern, new. Modern and Postmodern understandings of art progress along this line. The second reading is a reading that affirms and embraces the Greeks in aesthetics, as we would see in philosophers like Heidegger. In this line, which includes many strong readings of the modern period, Hakkı Hünler (1998) rightly problematizes the modern and postmodern understanding of aesthetics in favor of Greek philosophy in the most general sense and reads it from a critical point of view. Our aim in this article is to see how the formation of modern aesthetics or modern philosophy of art is possible from a critical point of view, and to draw attention to the MacIntyrean aspect of an aesthetic life today.

Modern Aesthetics and Its Character

Modern aesthetics seems to have emerged due to the transformation of life, human forms in the pre-modern period. When we look at the Ancient Greek culture, which is the source and beginning of philosophy, art emerges as a product of personal taste, moving away from a structure that is tightly connected to social practices and ties available to the community (Hünler, 1998, p. 9). Art, among the Greeks was closely tied to social practices in the inquiry into the good life. For example, Greek tragedies were not only an artistic activity that give pleasure to every citizen who came to see the plays, but also an inquiry into a practical *ethos* for the good of society. Because of this situation, Greek philosophers inevitably considered beautiful (*kalos*) in a close relationship with good, that is, *agathon* (see Mutlu, 2019). The name Plato gave to his ideal city, *kallipolis* (beautiful city) can be related to this situation. A holistic understanding of human nature did not allow for life to be treated with the fragmentation peculiar to moderns. Human nature and, accordingly, human life were not fragmented and atomic (Hünler, 1998, p. 11). As Hünler argues, it has become incredibly difficult to determine the position of aesthetics in culture where the grand narratives are abandoned, autonomous language games and small narratives are emphasized (Hünler, 1998, p. 12). Since many previously determined standards for life no longer exist, and there are endless consensuses and discussions about these standards, these grand narratives have been excluded under the name of plurality (Hünler, 1998, p. 18-19). In a life that abandons the understanding of truth, bases everything on self-consciousness by separating itself from what is external and abandons the projection of future and a certain understanding of *telos* (Hünler, 1998, pp. 20-21), the prevailing mechanism is the capitalist economic process. In this process, everything that is humane can be dehumanized very easily (Hünler, 1998, p. 20).

As Hünler states, aesthetics was born in such a period which he named as modernity, enlightenment, or new age (Hünler, 1998, p. 22). It undertook the task of preparing an intellectual ground for the turmoil in the modern world and tried to deal with the pieces from the past in a consistent way (Hünler, 1998, p. 24). However, this conceptual scheme that has lost its context means nothing more than a *simulacra* (Hünler,

1998, p. 24). In present catastrophic world, since they are historized in the world of the “now” (Hünler, 1998, p. 25), concepts have moved away from the context in which they emerged with an undated and descriptive reading, and reasonable arguments (Hünler, 1998, pp. 25-26). Such a world is a world where the magic of parody, pastiche has been broken, and its God is dead (Hünler, 1998, p. 26). Hünler adds that in a world like that, we can see that the language of art is inevitably fragmented, and that art was established by Baumgarten in the 18th century to put an end to its straying away from its contexts and frameworks that give meanings to it. He tries to give a harmonious and systematic unity to this aimlessness, which can also be encountered in the field of sensibility (Hünler, 1998, p. 29). Like whole philosophy, aesthetics also seeks ways to overcome the fragmentation of consciousness (Hünler, 1998, p. 30). In this respect, it constantly tries to connect the present moments with the modern “future” time project. With an understanding of history, especially starting from Hegel, a continuous present determined by the future and lived for the future is in question (Hünler, 1998, p. 34). As Hünler puts it via Lyotard, postmodernity focuses on “now” as “a past of future time” (Hünler, 1998, p. 37). While the modern consciousness integrates its own project, the future project, with a “now” that it derives from the past but somehow combines with the future, gives continuity, becomes active step by step and for which it struggles relentlessly, Postmodern consciousness makes us experience a time that will cause the “nows come one after another” to struggle with each other, as it “dynamites the future project of modern consciousness” (Hünler, 1998, p. 38). This postmodern consciousness not only doesn’t recognize a future, also it distorts the past as it wishes with the ease of forgetting. Therefore, there is no memory, no projection, that is, no past or future (Hünler, 1998, p. 38). In such a situation, they give up a heroic struggle typical of the modern. As Hünler impressively emphasizes, Lyotard and Derrida who are acting in an anti-heroic way, prefer to act within the grains of a “now” that does not act with a certain plan of future rather forgets this plan, and does not see the future time horizon and accept acting like that as a diversity, fortune rather than an absence (Hünler, 1998, p. 39). In such a consciousness, since a meaning and value are constantly postponed to the future and everything is doubted, postmodernism, as Lyotard puts it, appears as a constantly recurring modernism in a state of birth, rather than a modernism that has come to an end (Hünler, 1998, p. 39).

Hünler impressively states that this doubt leads to a thought in Descartes, but to a corruption, destruction in postmodern era. Postmodernism attacks the Enlightenment project’s understanding of subject, human, history, and art partly because of this corruption, and declares that this project can never be a solution for a culture, and in fact that it is something that should never be started (Hünler, 1998, p. 40). Obviously, this attitude of postmodernity is like the attitude of modernity towards traditional life in the 18th century (Hünler, 1998, p. 40). In this respect, Hünler rightfully says that postmodernity’s attack of modern masks the connivance of the two. These two political and philosophical processes perpetuate each other, because both emphasize a ground zero, a new white page. However, the future and the present are handled with *telos* for Aristotle, a *telos* determined by its present nature, and accordingly, the future shows an “inherent simultaneity of this nature and present” (Hünler, 1998, p. 41).

Polis, for example, is seen as something whose future have a *telos* which is inherent to itself, and this *telos* was assured by the continuing nature of *polis* from past to present. Thus, let’s say that *telos* of Athens was not something that took place indeterminately in future as the realization of an ever-absent project, but a democracy determined by the ever-present nature of site. That is, the present nature of *polis* and its future *telos* where one is walked on its way, were not two separate things separated by an indefinite distance of time, rather one and the same thing. By looking at the present nature of *polis* it was equally possible to see a certain way of its future *telos* and vice versa.” (Hünler, 1998, p. 41).

In this understanding, past and present are tightly interconnected. In modern consciousness, this very bond has been broken, and a *self* which is intrinsic to modern tries to build a bridge between this gap (Hünler, 1998, p. 42). However, since this bond is broken so that it can no longer come together, “the distinctions between universal and particular, subject and object, the sense/feeling and Reason, knowledge and morality, art and life, Science and Philosophy, identity and distinction, etc.” covered all over the place (Hünler, 1998, p. 42).

Hünler rightly states that the path to *Aesthetica*, which was established in accordance with these distinctions, started with Descartes (Hünler, 1998, p. 43 ff.). With this beginning, he is trying to regenerate the knowledge tree that he cut from its root (Hünler, 1998, p. 44). Establishing the lost connection between

art and life (Hünler, 1998, p. 47) is also related to such a motivation. In all aspects, social construction is built on free individuals (Hünler, 1998, p. 55).

So, for Hünler, Aesthetics is especially built on the Cartesian approach. Aesthetics, in a line that goes back to Leibniz, Wolff, Lambert and Baumgarten is a result of wishing to reach a clarity and perfection regarding sense-knowledge (Hünler, 1998, pp. 56-63). It tries to understand the particular with abstract and universal concepts without removing its own value. The birth of aesthetics in Germany is related to the development of alternative forms of resistance against the absolutist state that suppresses individuality in this way (Hünler, 1998, pp. 64-65). According to Hünler, Baumgarten's *Aesthetica* while acting with a gentle balance that sought to harmonize this individuality with power, also defended this individual freedom. Kant also distinguished "knowledge, morality and art", which stand side by side in a system but do not pose a threat to each other (Hünler, 1998, p. 66) via enlightenment which is a kind of *Aesthetica* project. Among these distinctions, aesthetics also works with what it calls beautiful, outside the concepts of logic, with sensory capacities such as looking and seeing, and with a certain law of reason that works at this level (Hünler, 1998, pp. 70-71).

In these explanations, as Hünler expressed regarding Ferry, there is a possibility for an autonomist reading. For, according to Ferry, Baumgarten, in a way making aesthetics autonomous, focuses on an aesthetic truth that considers beauty as a sensible perfection under a certain thought; he seeks consistency and stability in a certain intellectual level (Hünler, 1998, p. 73). For this reason, Baumgarten describes aesthetics as "the science of sensible cognition" (citing from Ferry, Hünler, 1998, p. 74). According to Baumgarten, as "a human being among human beings", we should try to grasp sensory particular, individual (Hünler, 1998, pp. 74-75). Ferry sees these arguments as an effort to give autonomy to the sensible (Hünler, 1998, p.75). The ability of *analogon rationis* is trying to grasp the tangible relations in sensible world (Hünler, 1998, p. 76). In this line, beauty is the "perfection of sensible cognition", or it is "conceptless legality" as Kant expressed it (Hünler, 1998, p. 77).² This perfection combines the tangible particular with sensory bonds by preserving its vitality and richness (Hünler, 1998, p. 79).

Hünler thinks that all these attempts which ensure the autonomous construction of modern aesthetics, are efforts to re-establish the detached ties between reason and sensibility (Hünler, 1998, p. 85). However, according to Hünler, due to the irreconcilable detachment of reason and sensibility, there is a great confusion in establishing relationships. This dilemma is an insurmountable struggle for the moderns. Aesthetics is at the center of the construction of "modern consciousness" by acting with the belief that it will provide possibilities to solve within this confusion (Hünler, 1998, p. 85). But failure is inevitable, for "practical conditions" that would allow a transitivity between these two fields have been removed. Every attempt in terms of solution will not go beyond merely conveying a theory (Hünler, 1998, p. 87). For Hünler, the importance of Baumgarten is that in this attempt intrinsic to modern, he created a "terminological vocal archetype" that allows theoretical discussion. (Hünler, 1998, p. 88). As Hünler rightly points out via Lyotard,

"... the whole history of postmodernity and postmodern thought is on the one hand, according to these terminological vocabulary, the history of the increasingly accelerating detachment of reason and sensibility, which are vitally integral in the ancient tradition; on the other hand it is the history of trying to make up for the damage that both sides have suffered from this detachment, by trying to suppress and keep under control in favor of or against the other one; or, in another way, it is the history of the desperation of unconditionally confirming the parallelism of two models of subjectivity—mental and sensual— without interfering with each other, that already cannot be theoretically restrained and run separately." (Hünler, 1998, p. 88).

As can be seen, Hünler's unique and striking evaluations, which we can call MacIntyrean and which he put forward in a very comprehensive and detailed way, have some justification in terms of aesthetic history. For today, we live a fragmentative life in every aspect. In this fragmentation, distinctions Hünler talks about such as particular-universal, emotion-reason, art-life etc. permeate all areas. Among these distinctions, a relation between art and life which we could encounter in Greeks, and therefore the meaningfulness of aesthetics within practices having a certain *ethos*, has not been adequately evaluated by someone who stay away from historical reading of aesthetics. Hünler via MacIntyre, looks from the window of this ancient

² As Hünler points out, there is also Terry Eagleton's Marxist reading of aesthetics of philosophers such as Baumgarten and Kant. From a Marxist perspective, Eagleton sees aesthetics as the penetration of the mind, which represents political power, into the sensible particulars, the world of perception (Hünler, 1998, p. 68-69), and the mind's reaching these particular vital areas (see Hünler, 1998, p. 70).

thought as much as possible and draws attention to the complicity of modernity with postmodern. According to him, just as modernity rejected traditional culture and its philosophy with its quest to make everything new, the postmodern made the same thing to modern. The understanding of time he dwelled on made it necessary to make everything endlessly new, in the name of plurality and freedom.³ As a result, today we really live in a postmodern phase that gives us the continuity of making everything modern. Our understanding of art will inevitably try to find a possibility on this ground. At this point, we would like to say something about these possibilities.

The Possibilities of Aesthetic Life

Hünler said that within his above-mentioned arguments, new aesthetics' proposal for a solution for the possibilities of beautiful life cannot be the "absolute superiority of mind over sensible" peculiar to the modern or the "absolute autonomy of sensible" peculiar to the postmodern. The solution is the existence of practical conditions providing a fine functioning of mind and sensible (Hünler, 1998, p. 88). Hünler is talking here about the schools, chess club-style communities that MacIntyre focuses on in *After Virtue* (see MacIntyre, 2007). The gains obtained in this way are not only staying at the level of external good (money, status, etc.) rather gaining internal goods, virtues that bring success, pleasure for the community and for oneself as a part of it about relevant practice, and that successfully enable this acquisition (see MacIntyre, 2007, p. 187 ff.). MacIntyre thinks that the virtues of justice, courage and honesty are fundamental among these practices (MacIntyre, 2007, p. 191). For only with these virtues, it is possible for practices to survive and to develop salubriously that will form a tradition. It is important for everyone to fulfill the role they deserve in the community that creates the practice, to be honest in the learning process of this practice, and to have the courage to protect this practice as being a part of it (See MacIntyre, 2007, p. 191 ff.) When we think about this situation, maybe by being a part of a community such as a painting, sculpture, or a cinema club, as MacIntyre mentioned, we can say that art can be a part of our *ethos* and that it can be shaped with our practical togetherness. However, at this point, the problem is the conflicts that may occur between communities that depend on different interests and profits. Among family, school, and such communities, being a filmmaker and performing this activity well can be accomplished in the community we are a part of. Acquiring virtues within a practice will certainly be effective in growing virtues within other practices. A person who learns honesty and justice will try to make these virtues functional in every practice.

When we consider this situation in terms of the functioning of practices, with the fact that today's capitalism has instrumentalized everything, it is inevitable that some conflicts may occur between practices; it may be difficult for a person to achieve a harmony in different practices. As capitalism encourages

³ When we look at it carefully, what makes the modern new in a way that tears it off traditional ties is, roughly speaking, that it depends economically on capitalism, and being politically liberal. Philosophically by starting from Descartes, it emphasizes self-consciousness, self-reference, building rules in itself (*autos/autonomy*). In this context what it emphasizes are reason, universality, freedom, equality, individual, individual choices, rebellion against tradition in search of making everything new, rejection of the old, mechanical understanding of science; accordingly, rejecting teleological thinking and understanding of nature. (When it comes to human beings, names such as Darwin, Marx, Freud, and Comte have been especially influential). The belief that conflicts and problems will be resolved with the development of mental capacities and the maturation of the mind based on the data of sciences, a social progress dependent on the increase of cultural and artistic sensitivities. Grand, systematic narratives. Here these characteristic features of modernity have also determined areas such as theater, cinema, sculpture, painting, architecture, and literature in every field of art.

On the other hand, postmodernism is a movement that emerged after the second world war, especially after the 1950s, and differs from modernism in some respects in various fields such as philosophy, art, architecture, criticism, history, etc. It is suspicious of and rejects modernism's acceptance of reason, progress, a certain reality, truth, and science. For further reading on realist and epistemic approach to scientific explanation models see (Tağman, 2013). For example, it accepts that there can be no objective reality in history, that history, subject, language is constructed, that the subject/individual/agent is not autonomous but a product of history. They give importance to "small narratives" over grand narratives (Lyotard). Eclecticism, irony, pastiche, relativism, metaphor, deconstruction, anachronism (for example, talking about Lincoln as he was on the phone, especially ironically), magical realism (fantastic, weird, labyrinthine, surprising, unexpectedly shocking narratives; Rushdie, Borges, Marquez), paranoia, minimalism, fragmentation, fragmentary structure, hybridlike against hierarchies and categories, dualism; hybridity, contingency, hierarchical, non-dualistic approaches, particularism/locality versus universality, and a complete rejection of universal acceptances of human nature, reason, language, and social development, objective reality, morality, truth. It also rejects the reason, rationalism, and scientific approach of Enlightenment. There is an emphasis on simulacrum, hyper-reality, diversity (Baudrillard). They proclaim the death of the author, of art (Barthes). Inter-textuality is in the foreground (Eco). Flux, flexibility, fragmentation, metafiction (where the author draws our attention from time to time), irony, dark humor, "playing" with the text, pastiche (using multiple literary components together: for example, combining the elements and components of science fiction and fairy tales such as Margaret Atwood); using fantastical elements from science fiction to myths in contrast to traditional mimesis elements, historiographic metafiction (constructing current historical events and persons) (for example, Marquez) dominates.

competition and increases ambition and power, the healthy development and preservation of virtues will not be easy. Partly because of this situation, Kantianism and Utilitarianism which are the dominant ethical theories today, gave more importance to legal functioning, duties, and rights rather than character formation. It is vital to act in accordance with the law and rights for the system to function well. Because of this situation, although the virtues have a certain place in our lives and practices, they don't have a central value. In this legal process, it is of special importance not to interfere in any way with the sphere of individuality. The role of individuals in practices is also shaped by the demands of the atomized society. It is economic success, the superiority of the status that prompts a person to have a role. These are the goods exactly what MacIntyre calls external goods. A person who acts with these external goods will be able to channel his skills progressing in this line which he developed with interests in childhood, very easily. Practices will also act accordingly. It will be secondary for children to acquire the virtues we have mentioned. Therefore, situations like being a good artist but not being a good person can be observed very easily.

When we think about this fact in terms of aesthetics and art, the connection of a person who tries to gain a skill with internal goods within practices, will remain at the level of pure pleasure in a way that can be manipulated very easily, and pleasure will always be far from an essential connection with the whole in which s/he has practiced. The person will always consider this skill within his/her own individual world. Bringing someone in this skill and the products s/he produces will appear as part of a material and instrumental exchange. Therefore, the artist, within the scope of his/her own projects, perhaps in his/her existential valued activity, will not take an activity, excellence, a certain practice in a context which will make them traditional, transformed and enriched; the essential bond between individual and practice will never develop at an aesthetic level. Therefore, child's development of the level of perceptual interests which is the result of his/her parent's guidance with curiosity and enthusiasm, will always remain at the level of atomized interests and develop in this way. In this process, it will be usual for impressive, original, and creative works to emerge and the mentality of modern and postmodern culture to make everything new is a very consistent desire. And this desire, within the atomized individual relations network we mentioned, is always strengthened in a supply-demand relationship for individuals who have developed an aesthetic sensitivity about the related desire. Within this new demand, everything is starting to take shape in a line that can be changed and transformed more quickly, more portable, and more easily. We see the fact we are talking about in postmodern aestheticians, for example in Danto's explanations, in a supportive way (See Danto, 1997). Frankly, the good of today's aesthetics, its *ethos* develops within this network of relations we mentioned. The "invisible hand" which provides the dominant value of the economic system, also seems to guarantee the functioning of the artistic field. Art progresses and transforms within these practices. Therefore, it is these tastes that also determine the social classes. As Bourdieu mentioned, what we consume determines us.⁴

Well, is there any way we can construct aesthetics along MacIntyrean lines for today? Another question is why would we want this change? The answer to the first question is about virtues. MacIntyrean practices can be established if we can put virtues that will resist to something instrumental in the presence of goods, which MacIntyre calls external goods, such as money and status to the center, if we can make these virtues the essence of our character. In this case, achievements which awarded us, give us pleasure, individual satisfaction won't remain at the level of external goods rather function as essential goods that cultivate practice. By this transformation, the necessary external good begins to be seen to have an instrumental value. Therefore, art gradually begins to transform, change the community itself. The *ethos* of art is not necessarily limited at the level of individual pleasure, these external goods rather it develops an aesthetic experience that enables them to relate to the community more closely. The connection between aesthetics and life also develops differently; the good of art does not remain at the level of individual feeling, pleasure, perception, and satisfaction. In this respect, the function of art can have a power that affects other practices of life.

When we come to the second question, that is, whether we want this change for now, it will not be an easy question. Today, art is more part of our daily lives than it has ever been. While modern art was in a more elitist position at the beginning, today it has ceased to be elitist and has become to reach masses. The sense of beauty plays a role in many of the items we use. Cell phones, the packages of the food we consume, our watches, our cars are not of purely functional value. The fact that these things are being designed beautifully can affect our decisions. This situation fits perfectly with the motivation to make everything new,

⁴ For an interesting discussion of this issue, see Bourdieu 1984, especially part 3.

the fast consumption demanded by the economic system. Originality, innovation, change, diversity have accelerated as never before. This situation is powerful enough to affect even a MacIntyrean. For example, when buying a car, the beautiful exterior surface of the car can also affect our choice. In the face of such situations that affect all of us, perhaps what we should pay attention to and look carefully is what kind of goods is associated with the satisfaction of this level of pleasure. These goods, in turn, are directly or indirectly linked to external goods MacIntyre speaks of. Therefore, the judgment of taste works exactly at the level of perception that Hünler mentioned about postmodern art and is connected to the political and economic process at the level of cognition. Art affects our happiness in such a way. This happiness is obviously not related to the virtues MacIntyre speaks of. In such a life, art will progress at the level of ordinary consumption we are talking about. In other words, art will ignore the effort that requires some of us to acquire skills and that can contribute to the harmony of our individual and social lives. In this arbitrariness and fragmentation, even the question of what makes something good will be unimportant. Hence, at this level, the touch of aesthetic understanding to our lives will be possible at the level of pleasure, consumption and it will be shallow. In such a life, it is impossible to expect the relation of art with truth, reality, and with the art in the Aristotelian sense. Just because of this fact, the truth seems to be dead in postmodern theory. In a culture where we are faced with the loss of truth and reality in every field and everything is reduced to a game, it is more difficult than ever to strive for the artistic transformation we are talking about.

Conclusion

Danto, in his book *After the End of Art*, says that philosophy can be roughly divided into ancient, medieval, and modern period (Danto, 1997, p. 6), and modernism, which started with Descartes, determines all philosophical activity of *self* (Danto, 1997, p. 6). He says that the transition of art from the premodern period to the postmodern period began with the change from mimetic to non-mimetic, where non-representational features began to gain more importance (Danto, 1997, p. 8). In the mid-1970s, postmodern art began between modern art and contemporary art, with the historical sensibility of the present is gaining importance and there is a loss of belief in a “grand narrative” (Danto, 1997, p. 5). Postmodern art, as Danto puts it, “post-historical art” means that everything can be done artistically, there is no paleness of history, it is a freedom where everything is allowed (Danto, 1997, p. 12), not merely sculpture or painting but also anything related to visible can be a “work of art”, (Danto, 1997, p. 13-14), the artist will realize his/her art for any purpose without feeling a historical responsibility (Danto, 1997, p. 15). Frankly, these statements of Danto are statements that declare the end of the modernist art. In this period, it gives people an unprecedented freedom that does not imprison them within certain limits. For my part, I must state that I enjoy such contemporary works of art very much, and that I could get an aesthetic pleasure as I see the traces of great creativity and freedom. However, the problem, as we have stated, is that taste can easily be manipulated, commercialized, materialized, and by acting within individual silences, preferences, and freedoms in the face of the brutal transformation of life, our problems, it leaves us memoryless at an intellectual level. The destruction of the total story of life can make the artist’s sensitivity problematic in such most vital and fundamental issues. One will still be able to make this process a product of aesthetic experience, and even undertake the aesthetic work needed in the functioning of this process very easily. So, in the face of such situations, we are compelled to look at the post-historical art period, not only at the level of artistic pleasure of the visible but also in terms of its historical functions. This problem leads us to turn to MacIntyre more seriously.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*The Construction of Modern Aesthetics from A Historical Perspective and The Opportunity of Aesthetic Life Today*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation.

References

- Arslan, A. (2009). *Felsefeye giriş*. İstanbul: Adres Yay.
- Belting, H. (1987). *The end of the history for art?* (trans. C. S. Wood). Chicago: The University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (trans. R. Nice). Cambridge, Massachusetts, Harvard: Harvard University Press
- Danto, A. C. (2013). *What art is*, New Haven. London: Yale University Press.

- Danto, A. C. (1997). *After the end of art*. Princeton: Princeton University Press.
- Townsend, D. (2002). *Estetiğe giriş* (Çev: S. Büyükdüvenci). Ankara: İmge Yay.
- Ferry, L. (1993). *Homo aestheticus* (Trans: R. De Loaiza). Chicago: The University of Chicago Press.
- Hünler, H. (1998). *Estetik'in kısa tarihi*. İstanbul: Paradigma Yay.
- MacIntyre, A. (2007). *After virtue*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- Mutlu, B. (2019). *Grek estetik'i bağlamında kalon ve agathon ilişkisi. İsmail tunalı düşüncesi* (eds. A. Bıçak, Ö. Karşlı). İstanbul: Dergâh Yay. içinde, s. 106-136.
- Shelley, J. The Concept of the Aesthetic. *The stanford encyclopedia of philosophy* (Winter 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.). URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/aesthetic-concept/>>.
- Tagman, S. E. (2013). Carl G. Hempel'in kapsayıcı yasa modelinin değerlendirilmesi. *Dört Öge* (4), s. 175-189.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Günümüzde siyaset felsefesi, etik gibi birçok felsefe dalı vardır. Estetik ya da Sanat Felsefesi de felsefenin en temel dallarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Etimolojik olarak Grekçe *aisthanestai* yani duymak, algılamak anlamına gelen bir kelimeden türemektedir. Ancak bu felsefe dalının varlığı, diğer birçok felsefe dalı gibi 18. Yüzyıl ve sonrasında ortaya çıkmıştır. (Townsend, 2002, s. 12). Özellikle Baumgarten'in *Aesthetika'sı* ile estetik bağımsız, otonom bir değer kazanmaya başlamıştır. Kant gibi filozoflarla estetiğin bu otonomluğu, bağımsızlığı tam anlamıyla pekişmiştir. Kısa bir zaman diliminde, estetik ilgili etkileyici bir literatür oluşmuştur. Bu literatürde estetiğe ve sanata dair soruşturmalar daha çok analitik, kavramsal olarak ele alınmış; tarihsel değerlendirmeler çok sınırlı kalmıştır. Tarihsel bakış açısındaki bu sınırlılıktan dolayı ve sanat felsefesinin modern öncesi dönemi, modern bakış açısıyla özellikle de "ilerlemeci" bir kabulde zayıf, eksik, yetersiz ve olgunlaşmamış görülebilmektedir. Estetik'in pre-modern-modern-postmodern ayrımları içerisinde pre-modern estetik, sanat, güzellik anlayışı "ilkel", gelişmemiş bir şekilde karakterize edilebilmiştir. Örneğin, modern bir okumanın sonucu olan bu değerlendirmede, Platon ve Aristoteles gibi klasik filozoflar güzeli iyi ile ilişkilendirebilmişler, güzeli bağımsızlığı içerisinde ele alacak bir derinlikten uzak düşmüşlerdir. Modern estetik, sanat bu gibi eleştirilerle geçmişten köklü bir kopuş gerçekleştirmiştir. Köklerden bu kopuş her şeyi "yeni kıl" kabulüyle şekillenmiştir. Modern kadar postmodern dönem de bu talep ile ilerlemektedir. Dahası bu talep ile birlikte modern dönemlerde ortaya çıkan başlıca sorun, estetiğin konusu olan güzelin iyiden koparılmış olmasıdır. Estetik, modern yaşamın parçalı yapısı içerisinde, özellikle Greklerde karşımıza çıkan etiğin konusu olan "iyi" kavramıyla ilişki kuramamaktadır. Bu durum, postmodern dönemde ise bambaşka bir sorun içerisinde evrilmiş, güzelin iyiye değdiği, tarihsellik ile ilişki kurduğu yerde iyi de estetik, bireysel bir perspektifin konusu olmaktan öteye gidememiş, salt yeni kurgu talepleriyle etiğe uzanmıştır. Bu da zaten iyiyi dolayısıyla etiği dönüştürme işlevi görmüştür. Bu dönemde estetik'in kültürle ilişkisi bir özsellik taşımaktan ziyade belli araçsal tüketim ilişkilerinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Tükettiğimiz birçok şeyin, örneğin sürdürdüğümüz arabalardan tutalım da su kaplarına kadar estetik, güzel ekonomik işleyişte, tüketim taleplerini büyütmede kilit rol oynamaktadır.

Estetik'in bu toplumsal rolünün ortaya çıkmasında, moderniteyle başlayan felsefi, kültürel, toplumsal kırılmalar ve dönüşümler etkili olmuştur. Bu yönüyle estetik Hünler'in ifade ettiği gibi, moderniteyle, aydınlanmayla doğmuştur. Kökensel olarak Antik Yunan'a gitse de, daha öncesinde estetik ile karşılaşsak da aralarında çok önemli farklar vardır. Modern estetik söz konusu olduğunda ortaya çıktığı yeni kültür içinde çok başat bir yere sahip olmuştur. Özellikle entelektüel düzeyde karşılaşılan kargaşayı yani modern öncesi dönemde mevcut olan kavramsal şemanın terkedilmesiyle doğan boşluğu ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Modern estetiğin belki de en etkili öncülerinden olan Baumgarten'in çabası budur. O her şeyin bağlamlarından uzak, boşlukta dolaşmaya başladığı bir dönemde, özellikle duyu alan içerisinde kalacak ve onu düzenleyecek bir şekilde, sanatın dilini yeniden inşa etmeye girişmiştir. Estetik, bu döneme özgü felsefede var olan gerilimi taşımakta, bilincin parçalanmışlığını aşma yolları bulmaya çalışmaktadır. Bu yolda, tarihsel anlayış ise geçmişi tamamen terk ederek, akla ve bilimselliği dayanan umutlarla "gelecek" üzerinde durmaktadır. Bizler her alanda gelecek için tasarladığımız fikirler, yaşamlar için hareket etmekteyiz. Modern felsefenin bütünü dolayısıyla estetiği de yönlendiren bu tarih anlayışı, modernite sonrası yani post-modern ile birlikte değişmiştir. Postmodern anlayış, bilinç modern bilincin gelecek tasarılarına, umutlarına saldırmış, yerine mutlak bir "şimdi"yi koymaya çalışmıştır. Başarıyla sonuçlanan bu girişim ile aydınlanmanın yani modernin insan, tarih, estetik, sanat anlayışı değişmiş, dönüşmüştür. Modernin premodern döneme olan saldırısı gibi, postmodernin de moderne saldırısı sonucu gerçekleşen bu dönüşümde, dikkat etmemiz gereken konu, modern ve postmodern arasındaki ortaklıklardır. Çünkü her ikisi için de hep "yeni" isteği ön plandadır. Bu durum yaşamımızın her alanı dolayısıyla estetik için de geçerli olmuştur. Otonom, bağımsız olacak şekilde ilerleyen estetik, kendi kabullerini "yeni" yollarla dönüştürdüğünden ve yığılından ötürü, estetik

otonomisini kaybetmiştir. Bu otonomi kaybının bugün için en büyük etkisi, estetiğin tüketime olan sıklı ilişkisi olmuştur. Ancak estetik bu ilişki içerisinde, şaşırtıcı bir boyut kazanarak, tüketime nesnesine indirgeyemeyeceğimiz bir beğeni duygusu geliştirebilmiştir. Sanatsal duyarlığı olsun ya da olmasın, insanı kendine çeken bir “güzel” duygusu oluşturabilmiştir. Orneğin arabanın, evin, giydiğimiz ayakkabıya kadar kimi şeylerin tasarımı hepimizin tercihlerini belirlemeye başlayabilmiştir. Böyle bir radikal dönüşüm, postmoderne özgü karakteristik özelliklerle beslenmiş ve gerçekleşmiştir. Bu kültürde görecelilik düzeyine varan bir yaklaşım ön plandadır. Felsefi olarak öznenin ve tarihin inşa edildiğinin, eklektik yapıların, pastişin, ironinin, otonomi karşısında bağımlılığın, küçük anlatuların, dil oyunlarının önemsendiğini görmekteyiz. Estetik de bu değerlere uygun bir yapıda gelişimini sürdürmekte, her şeyin “güzel” ile ilişki içerisinde, estetik bir boyutta ele alınmasına imkan vermektedir. Tüketime ilişkileri içerisinde her şeyin arasallaşmasına bağlı olarak bu değişimin bireyin ve toplumun iyi yaşamına ne bakımdan katkı sağladığı tartışmalıdır. Tüm bu açıklamalar bağlamında bu çalışmamızda amacımız, Hakkı Hünler’in rehberliğinde, estetiğin tarihsel dönüşümleri üzerinde durarak, bugün için estetiğin ve sanatın arasallıktan uzak “zsel” bir yönde zenginleşebilme imkanına dair düşünmektir.

Türkiye’de Katılım Bankacılığı Tercihi: Bölgesel Bir Araştırma*

Abdulguttalıp PİLATIN¹

Öz

Çalışmada Türkiye’de katılım bankacılığı tercihlerini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Öncelikle katılım bankacılığı kullanımını etkileyen unsurlar faktör analizi ile sınıflandırılmış ve ardından t-testi ve Anova analizleri kullanılarak oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Katılım bankacılığı hizmeti kullanan bireylerin katılım bankası kullanımını etkileyen en önemli faktörün 4,26 ortalamaıyla faizsiz bankacılık hizmetinin sağlanması olduğu görülmüştür. Katılım bankacılığı hizmeti alınması katılımcıların medeni durumlarına göre sadece dini inanç faktörü açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Katılım bankacılığı kullanımında etkili olduğu belirlenen 3 faktörün de bireylerin eğitim düzeylerine, yaşlarına göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan 2 faktörün ise bireylerin gelir düzeylerine ve mesleklerine göre ise hizmet kalitesi ve çeşitlilik/düşük maliyet faktörleri açısından anlamlı olarak farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bölgesel sonuçlara göre ise sadece hizmet kalitesi açısından bireylerin katılım bankası kullanımlarının anlamlı olarak farklılaştığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankası, Banka, Finans, Faktör Analizi

Participation Banking Preference in Turkey: A Regional Research

Abstract

In this study, the factors affecting the use of participation banking in Turkey were investigated. First, the factors affecting the use of participation banking were classified by factor analysis, and then the hypotheses created using separate t-test and Anova analyzes were tested. It has been seen that the most important factor affecting the use of participation banks by individuals using participation banking services is the provision of interest-free banking services with an average of 4.26. Receiving participation banking services differs statistically significantly only in terms of religious belief factor according to the marital status of the participants. It was concluded that all 3 factors that were determined to be effective in the use of participation banking differed significantly according to the education level and age of the individuals. According to the results of the test conducted according to the income levels and occupations of the individuals, the 2 factors that are effective in the use of participation banking differ significantly in terms of service quality and diversity/low cost factors. According to the regional results, it was revealed that the use of participation banks of individuals differed significantly only in terms of service quality.

Key Words: Participation Bank, Bank, Finance, Factor Analysis

Atıf İçin / Please Cite As:

Pilatın, A. (2022). Türkiye’de katılım bankacılığı tercihi: bölgesel bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1042-1060.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.01.2022

* Bu çalışmada kullanılan “Katılım Bankacılığı” ve “İslami Bankacılık” terimleri aynı kavramı ifade etmektedir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, apilatın@erdogan.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-2293-2808

Giriş

Dünyada İslami banka diğer adıyla faizsiz banka şeklinde isimlendirilen katılım bankalarının temelleri 1960'larda ortaya çıkmaya başlamış ve 1973 yılında Dünya'da görölmeye başlanan petrol krizinin ardından İslam dünyasında birikmiş sermayenin de etkisiyle faizsiz bankacılık dünya genelinde dikkat çekmeye başlamıştır. Türkiye'deki ismiyle katılım bankacılığı veya Dünya'da daha çok tercih edilen adıyla İslami bankacılık, inançları sebebiyle faizli konvansiyonel bankacılık faaliyetleri sürdüren finansal kurumların fon toplama ve fon dağıtma yöntemlerini benimsemeyen kişilerin yanı sıra çeşitli finansal ürünler çıkartarak İslâmi hassasiyetleri olmayan kişi ve kurumlara da hitap edebilmektedir.

Bu sebeple faizsiz bankacılık veya diğer adıyla katılım bankacılığı son yıllarda, yatırım ve finans sektörlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Katılım bankaları sadece bu sektörler için değil bireysel müşteriler için de oldukça önemlidir. Fon toplarken ve fon dağıtırken faiz unsurunu baz alan ve kârının büyük bölümü buradan elde eden konvansiyonel bankaların sert rekabetine rağmen, katılım bankaları Türkiye'de kendilerine yer edinmeyi başarmıştır. İslami bankacılık hizmetleri İslam ülkelerinin yanı sıra Birleşik Krallık ve Fransa dâhil olmak üzere gelişmiş Batı ülkelerinde de artan bir piyasa payına sahiptir (Mansour, Ben Abdelhamid, Masood, ve Niazi, 2010, s. 187).

İslâmi bankacılığın İslâm ekonomisi kavramı içerisinde yer aldığı söylenebilir. Bu kavram ana akım iktisat literatürüne bir alternatif olarak ilk defa Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudi (1903-1979) tarafından ortaya atılmıştır (Atar, 2017, s. 1030). Bu ortaya çıkış aynı zamanda neo klasik iktisadın "homo economis" tanımında bahsedilen bencil ve sadece kendi çıkarlarını düşünen insan tanımına da bir itirazdır. Çünkü sadece kendi çıkarlarını düşünen insanların olduğu bir dünyada zengin hep daha zengin fakirler ise hep daha fakir olma eğilimini sürdürecektir.

Günümüzde rekabetin son derece yoğun olduğu piyasada, katılım bankaları konvansiyonel bankaların seçim serbestisine sahip müşterileri karşısında fark oluşturarak, rakipleri ile yarışabilecek bir performans göstermek durumundandır. Bu noktada sadece İslâmi hassasiyetleri olan müşteriler tarafından tercih edilmek katılım bankaları için yeterli olmayabilir. Bunun yanı sıra bankalar tüm müşterilere hitap edebilecek bir getiri, hizmet ve tutundurma faaliyeti sağlayabilmelidir.

Dünyada ve Türkiye'de İslâmi finans uygulamalarının ortaya çıkışı ve bu kurumların piyasadaki payının artmasına bağlı olarak bazı sorular da ortaya çıkmaktadır. Özellikle, müşteriler finansal kurumlar için aynı seçim kriterlerine sahip mi? Ayrıca, aynı tercihleri mi sergiliyorlar? Bu tercihler hangi faktörlere bağlıdır? Bu sorular daha da artırılabilir.

Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar, faaliyet alanlarına göre; ticari bankalar ve kalkınma ve yatırım bankaları şeklinde, işleyişlerine göre; mevduat ve katılım bankaları şeklinde ve son olarak sermaye yapılarına göre kamu bankaları, yabancı ve yerli mevduat bankaları şeklinde gruplara ayrılmaktadır (TBB, 2021). Bankacılık sistemi içerisinde faaliyet gösteren katılım bankaları, diğer banka türlerine göre çok yeni sayılır. Katılım bankaları, faizsiz bir hizmet sağlayabilmek amacıyla mevduatın toplanması ve toplanan fonların kullandırılması aşamasında kesinlikle faiz unsurundan uzak durur (Cambaz, 2018, s. 154). İslâmi bankacılık hizmetleri, ribâ, garar ve spekülasyon niteliklerine haiz finansal hizmet, araç ve işlemleri yasaklayan islâmın emrettiği şekilde yapılandırılan bir sistemi uygulamaya dönüktür (Venardos, 2020, s. 248). İslâmi bankacılık uygulamaları gereği katılım bankaları, bütün işlemlerini İslam hukukuna uygun olarak faizsiz olarak kârda ve zararda paylaşımı esas alan modern finans kurumları olduğu söylenebilir (Orhan, 2019, s. 2).

Bu araştırmada Türkiye'de katılım bankacılığı ve bireylerin katılım bankacılığı kullanımlarına etki eden faktörleri tespit edebilmek için bireylerin demografik değişkenleri ile bölgesel ve dini duygularının katılım bankası tercih nedenleri arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma sonuçları bankaların yöneticilerine elde edilen bilgiler ışığında yoğun rekabetin olduğu piyasada daha fazla müşteri çekme, tutundurma ve pazarlama kararları için yol gösterici olması amaçlanmaktadır. Ayrıca araştırmanın kısıtlarından bahsedilerek gelecekte yapılabilecek farklı çalışmalar için öneriler sunulmaktadır.

Türkiye'de Katılım Bankacılığı

İslâm dünyasında faiz hassasiyeti olan insanların birikimlerini ticari bankalarda saklamak yerine kendi yöntemleriyle saklaması ve 1973 yılındaki petrol krizinin ardından petrol fiyatlarındaki hızlı artış körfez ülkelerinde önemli bir sermaye birikiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İslâm ülkelerinde hızla artan

mevduat ve sisteme girmeyen önemli miktardaki fon nedeniyle söz konusu ülkelerdeki ekonomi yöneticileri faizsiz bankacılık kurulması için arayış içerisine girmiştir. Bu arayış ve yapılan çalışmalar sonucunda, İslam Konferansı Örgütüne üye 7 ülke tarafından 1973 yılında İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. Konvansiyonel bankalardaki birçok hizmeti faizsiz olarak sunabilen İslâmi bankalar çoğunluğu Müslüman ülkeler olmak üzere tüm dünyada faaliyet göstermeye başlamıştır. İslâmi bankalar sayesinde faiz hassasiyeti olan insanların sistem dışında kalmış birikimleri sisteme çekilmeye başlamış, böylece bu fonlar sisteme kazandırılarak sektörler ve ekonomiye sağlanan imkânlar artmıştır. Dünyada ortaya çıkan islâmi bankacılık hizmetleri rekabeti artırmakla birlikte bankacılık sistemini güçlendirmiş ve piyasaya yeni finansal ürünler kazandırarak sektörün gelişmesine de katkıda bulunmuştur. İslami bankacılık hizmetleri piyasa güven, istikrar ve emniyet ilkelerinin yanı sıra faizsiz bankacılık, reel üretime dayalı bankacılık, ortaya çıkmayan bir değer fiyatlanmaması, kâr ve zarara ortaklık, belirsizliği ortadan kaldıran, aşırı risk ve spekülasyonu yasaklayan, manipülatif işlemleri yasaklayan ve sistemi daha güvenilir ve çekici kılan ilkelerin tümünü içerisindedir (Özsoy ve Sayar, 2017, s. 10-15).

Dünya’da ‘İslâmi bankacılık’ adıyla yaygınlaşan Katılım Bankaları, ilk olarak Körfez bölgesinde yer alan ülkelerde ortaya çıkmıştır. Türkiye’de 1983 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile ‘Özel Finans Kurumu’ olarak adlandırılan söz konusu kuruluşlar 1999 yılında yapılan düzenleme ile 5411 sayılı Bankacılık Kanunu içerisinde yer almaya başlamıştır. 2005 yılında Bankacılık Kanununda yapılan değişiklikle 2006 yılı başından itibaren bu bankalar ‘Katılım Bankası’ olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Özsoy ve Sayar, 2017, s. 32-33).

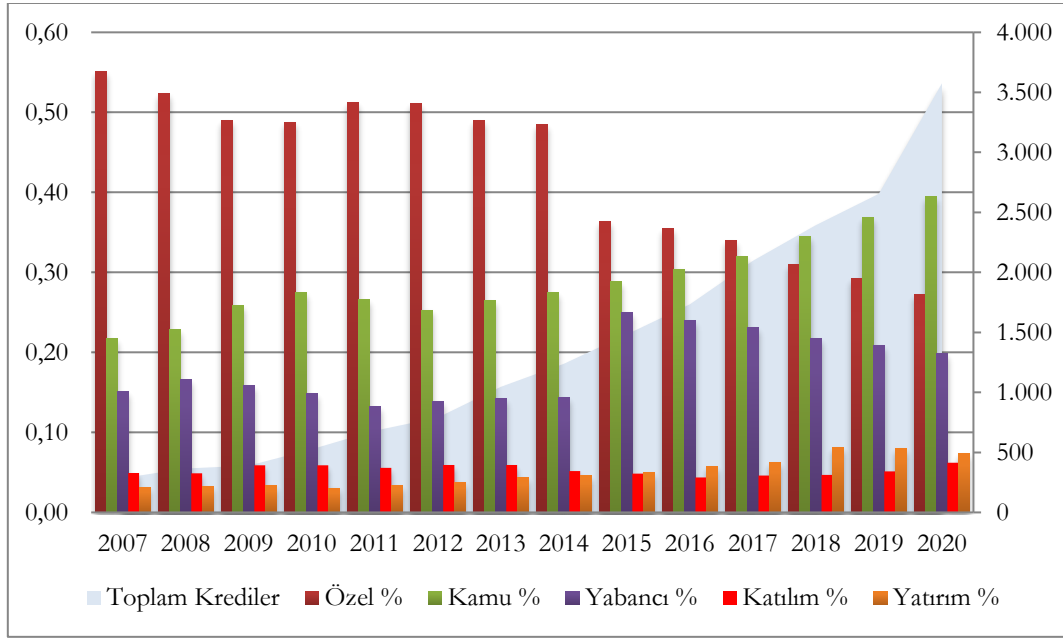
Katılım Bankaları’nın yaptığı faaliyetler katılım finansmanı olarak da adlandırılabilir. Kuruluşlarından bu yana faizsizlik esasına dayalı olarak mudarabe, murahaba (ticaret), muşareke, icara, risk ve özel sermaye fonları gibi finans yöntemleri ile çalışmaktadırlar. Dolayısıyla katılım finansmanı, katılım bankalarının fon sahiplerinden elde ettikleri fonları yatırımcılar adına yöneten fon yönetimine benzer bir yatırım işlemi olarak ifade edilebilir (Bulut ve Er, 2012, s. 13).

Tablo 1. Toplam Aktifler ve Banka Gruplarının Payları

	Toplam Aktifler (Milyar TL)	Özel Sermayeli Bankaların Payı (%)	Kamu Sermayeli Bankaların Payı (%)	Yabancı Sermayeli Bankaların Payı (%)	Katılım Bankalarının Payı (%)	Kalkınma ve Yatırım Bankası Payı (%)
2007	579	52,8	28,3	12,3	3,3	3,3
2008	730	50,5	28,6	14,2	3,4	3,2
2009	831	49,7	30,2	12,9	4,0	3,2
2010	1.005	49,5	29,8	13,4	4,3	3,1
2011	1.216	50,9	28,1	13,0	4,6	3,4
2012	1.368	50,5	27,6	13,0	5,1	3,8
2013	1.731	48,0	28,0	14,4	5,5	4,0
2014	1.992	47,7	28,3	14,6	5,2	4,2
2015	2.355	36,1	28,7	25,6	5,1	4,5
2016	2.729	35,5	29,5	24,9	4,8	5,2
2017	3.255	34,7	31,1	23,9	4,9	5,4
2018	3.865	32,5	32,3	23,1	5,3	6,6
2019	4.488	31,1	34,1	21,7	6,3	6,7
2020	6.103	28,4	38,1	20,0	7,2	6,3

Kaynak: BDDK verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere 2007 yılında bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü 579 milyar TL iken 2020 yılına gelindiğinde bu rakam 6,1 trilyon TL seviyesine kadar yükselmiştir. 2007 yılında katılım bankalarının sektör içerisindeki aktif büyüklük payı % 3,3 iken sonraki yıllarda bu oran artmış 2020 yılına gelindiğinde ise % 7,2 seviyesine kadar yükselmiştir. Özel sermayeli bankaların söz konusu dönemde toplam aktifler içerisindeki payı %52,8’den % 28,4’e kadar gerilemiştir. Bu dönemde Türkiye’de banka grupları içerisinde % 118 artış oranı ile payını en çok artıran katılım bankaları olmuştur. Faiz hassasiyeti nedeniyle konvansiyonel bankalardan uzak duran insanların katılım bankalarının piyasaya girmesiyle birikimlerini sisteme sokmaları ve katılım bankalarının ‘yastık altı’ diye tabir edilen müşteri birikimlerini toplama noktasındaki yetenekleri onları diğer banka gruplarından bir adım öne taşımıştır.

Grafik 1. Toplam Krediler ve Banka Grupları İçerisinde Paylar

Kaynak: TBB verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1'de bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi ve toplam kredi hacmi içerisinde banka gruplarının payları gösterilmektedir. Buna göre 2007 yılında sektörün toplam kredi hacmi 285 Milyar TL iken 2020 yılına gelindiğinde bu rakam 3,5 Trilyon TL seviyelerine kadar yükselmiştir. 2007 yılında katılım bankalarının toplam finansman destek hacmi %4,5 seviyelerindeyken 2020 yılına gelindiğinde bu oran yaklaşık olarak % 6,5 seviyelerine kadar yükselmiştir. Katılım bankalarının toplam aktifler içerisindeki payı toplam krediler ile kıyaslandığında aktifleri büyüme noktasında çok agresif olan katılım bankalarının topladığı fonları finansman desteğine çevirme noktasında dahi tutucu bir politika izlediği ortaya çıkmaktadır. Bu durum sektör içerisindeki yoğun rekabete rağmen katılım bankalarının riski arttırmadan sektör içerisindeki payını arttırmaya odaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Literatür

Literatürde yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığını görmek mümkündür. Yavuz ve Törenek (2019) çalışmalarında, beş farklı katılım bankasının 516 müşterisine anket uygulayarak müşterilerin demografik özelliklerine göre katılım bankalarını tercih etme nedenlerini incelemiştir. T testi, tek yönlü varyans analizi ve çoklu karşılaştırma analizlerinin kullanıldığı çalışmada personelin samimi ve yardımsever, saygılı ve hürmetkâr, hizmet kalitesine sahip olmasının yanı sıra dini hassasiyetlerin katılım bankalarını tercih etmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kontot, Hamali ve Abdullah (2016) çalışmalarında, Malezya'da İslami bankalarda müşterilerin mevduat ürünlerine yönelik tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemek istemiştir. Bu amaçla yüz yüze görüşme yoluyla elde edilen nitel veriler analiz edilmiştir. Önceki çalışma sonuçlarına benzer şekilde dini uygunluk, getiriler, itimat, güvenlik, şeffaflık ve para çekme esnekliğinin belirleyici faktörler arasında olduğu tespit edilmiştir.

Gönen ve Gökçen (2017) çalışmalarında İzmir'deki kurumsal banka müşterilerinin katılım bankacılığına yönelik algıları araştırmıştır. Katılım bankacılığı faaliyetlerine yönelik görüş ve düşünceler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Kruskal-Wallis H Testi ve Mann-Whitney U Testi uygulanmıştır. İlginç şekilde katılım bankacılığının müşteri açısından geleneksel bankacılık faaliyetlerinden farklı olarak görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, banka tercihlerinde sosyal sebeplerden daha çok kazanılacak olan ekonomik çıkarların tercihleri etkilediği belirlenmiştir. Gençtürk ve Çobankaya (2015) ise çalışmalarında 470 kişiye anket uygulayarak katılım bankalarına yönelik algıların ölçülmesini amaçlamıştır. Fakat çalışmada Gönen ve Gökçen (2017) sonuçlarında olduğu gibi dini hassasiyetlerin tercih nedenleri arasında çok önemli bir yer tutmadığı görülmüştür.

Özsoy, Görmez ve Mekik (2013) tarafından Bolu ilinde yapılan ve 3 katılım bankasını kapsayan 217 müşteriye uygulanan anket çalışmasında katılım bankalarının tercih edilme nedenleri araştırılmıştır.

Çalışmada katılım bankası tercihlerini etkileyen en önemli faktörün hizmet kalitesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, imaj ve güven, personel kalitesi ile dini/çevresel motivasyonlar katılım bankası tercihlerini etkileyen diğer faktörler olarak belirlenmiştir. Benzer sonuçlara Abdul Kader ve Leong (2009) çalışmalarında da rastlanmaktadır. Rekabetçi bir ortamda banka seçiminde müşteri tercihlerini belirlemek amacıyla 875’i Müslüman, 116’sı gayrimüslim olmak üzere toplam 991 İslami banka müşterileri üzerinde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 36 adet gözlemlenebilir banka seçim değişkeni ANOVA testine tabi tutulmuştur. Bu değişkenlerden bankanın hizmet kalitesi, getirileri ve fiziksel özellikleri nedeniyle ilgi gördüğü, gerek Müslüman gerekse gayrimüslim müşterilerin bu faktörlerden eşit derecede etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Thambiah, Eze, Santhapparaj ve Arumugam (2011), Malezya’nın kentsel ve kırsal bölgeleri arasındaki İslami bankacılık algısı ve tercihlerdeki farklılıkları araştırmışlardır. Bu amaçla, 537 katılımcı üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Sonuç olarak farkındalık ve algılanan karmaşıklık, belirsizlik ve gözlemlenebilirlik açısından önemli bir fark olduğu belirlenmiştir. Ev kredisi, kredili mevduat hesapları ve düşük hizmet ücretlerinin kentsel ve kırsal müşteri tercihleri açısından önemli ölçüde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Dilber ve Işık (2021), Dawami (2020), Shome, Jabeen ve Rajaguru (2018), Echchabi ve Olaniyi (2012), Ahmad, Rustam ve Dent (2011), Khoirunissa (2003) katılım bankacılığı üzerine yapılan diğer çalışmalardır.

Çalışmalara bakıldığında, katılım bankalarını tercih nedenleri olarak bazılarında dini hassasiyetlerin ön plana çıktığı görülürken bazılarında hizmet kalitesinin ön plana çıktığı bazılarında ise personel kalitesi ve samimiyetinin ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda, İslami bankacılık noktasında farkındalığının ve okuryazarlığının düşük seviyede olduğuna dair kanıtlar vardır (Terzioğlu, 2012; Er, Mutlu ve Şahin 2015; Durmuş ve Yardımcıoğlu, 2018; Altundere Doğan, 2020). Bu sonuçların daha çok faizsiz bankacılığın uygulama esasları, finansman destek çeşitleri ve şekil şartları ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’de katılım bankacılığı uluslararası adıyla İslâmi bankacılık her ne kadar yeni sayılabilecek bir geçmişe sahip olsa ve tam olarak bilinmese de sektör içerisindeki payı giderek artmakta ve artık katılım bankacılığının temelinde faizsiz bankacılık hizmetlerinin olduğu bilinmektedir. Sektörde katılım bankalarının artan payı, yapılan çalışmalar ve finansal okuryazarlık seviyesinin artmasıyla katılım bankalarının payının önümüzdeki yıllarda da artma eğilimini sürdüreceği söylenebilir.

Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’nin 7 bölgesinde tüketicilerin katılım bankacılığında hizmet almasını etkileyen faktörlerin neler olduğu incelenmeye çalışılmıştır. İlgili anketler için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan 23.03.2021 tarih ve 73 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye’nin 7 bölgesinde yaşayan insanlarla Mart-Haziran 2021 tarih aralığında kolayda örnekleme yöntemiyle online olarak yapılan anketlerden oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan anket formu 27 sorudan ve 2 bölümden ibarettir. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili, ikinci bölümde ise katılımcıların katılım bankacılığı hizmeti kullanımını etkileyen faktörlerle ilgili sorular sorulmuştur. Tablo 3 anketlerin bölgesel dağılımı göstermektedir. Buna göre her bölgede yapılan anket sayısı bölgelerin Türkiye’nin toplam nüfusuna oranlanmasıyla ortaya çıkan rakamla orantılı olarak yapılmıştır. Marmara bölgesinin toplam Türkiye nüfusuna oranının %30,5 olması ve Marmara’da her bölgeden insan yaşaması nedeniyle Türkiye’yi temsil kabiliyetinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sebeple toplam anketlerin %31’i Marmara bölgesinde yapılmıştır.

Tablo 2. İllerin Nüfusu ve Uygulanan Anket Sayıları

İl	Nüfus (Bin kişi)	%	Anket Sayısı	%
Akdeniz	10.584	12,9	86	11,1
Doğu Anadolu	6.513	7,9	53	6,8
Ege	10.477	12,8	79	10,7
Güneydoğu Anadolu	8.576	10,5	86	11,1
İç Anadolu	12.896	15,7	97	12,5
Karadeniz	7.696	9,5	130	16,2
Marmara	24.899	30,5	239	31,0
Toplam	81.641	100	770	100

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Adrese Dayalı Kayıt Sistemi

Türkiye’de bireylerin katılım bankacılığı hizmeti kullanması demografik özellikleri ve yaşadığı bölgeye göre anlamlı farklılaşp farklılaşmadığı anova testi yapılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın ölçeği “1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Fikrim yok, 4- Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum” şeklindeki seçeneklerden oluşturulan 5’li likert ölçeği üzerinden oluşturulmuştur. Anket ölçeğindeki ifadeler düzenlenirken literatürde yer alan ampirik çalışmalarda yer almış olan, geçerlilik ve güvenilirlik testinden geçmiş farklı ölçeklerden yararlanılmıştır. Katılım bankaları kullanım ölçeği 15 sorudan oluşturulmuştur. Literatürde katılım bankacılığı kullanımını etkileyen faktörleri ölçebilecek, teorik olarak kabul edilmiş temel bir ölçeğin olmaması nedeniyle ölçekte yer alan ifadeler katılım bankaları hakkında yapılmış olan yerli ve yabancı çalışmalardan derlenerek ortaya konulmuştur (Kaynak, 1986; Erol ve El-Bdour, 1989; Haron, Norafifah, ve Planisek, 1994; Bhatti, Hussain ve Akbar, 2010; Nam, Ekinci ve Whyatt, 2011; Toraman, Ata ve Bugan, 2015; Kashif, Abdur Rehman, Pileliene, 2016; Duramaz ve Erol, 2018; A. Hadi ve R. Muwazir, 2019).

Bu aşamada değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri önem arz etmektedir. Çarpıklık ve basıklık değerleri -1,5 ile 1,5 arasında olduğu zaman dağılımın normal dağıldığı anlaşılmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2007, s. 67). Bu araştırmada da çarpıklık ve basıklık değerleri istenen sınırlar içinde olduğundan (Kolomogorov-Smirnov 0,187/ sig=0,000) normal dağılım varsayımının karşılandığı görülmüştür.

Oluşturulan ölçeğin güvenilirliğinin saptanmasında Cronbach alfa (α) katsayısı dikkate alınmıştır. Güvenilirlik katsayısı Cronbach’s Alpha 0 ilâ 1 arasında değerler alabilmektedir. Bu değer 0’dan 1’e doğru yaklaştıkça ölçeğin güvenilirlik seviyesi artmaktadır. Bu araştırmada katılım bankaları kullanımı 5’li likert ölçeğinin Cronbach’s Alpha katsayısı 0,915 olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu katsayı tanımlayıcı nitelikteki araştırmalar için kabul edilebilir değer olan 0,70 değerinden yüksektir (Sipahi, Yurtkoru, Çinko, 2008, s. 89). Bu sebeple kullanılan ölçeğin içsel tutarlılıklarının yüksek olduğu söylenebilir.

Anket sonuçları iki şekilde incelenmiştir. Öncelikle katılımcıların demografik özellikleri frekans analizi tablolastırılarak yorumlanmış ardından katılımcıların katılım bankacılığı kullanımını etkileyen faktörleri açıklayabilmek ve ölçeğin geçerliliğini test edebilmek için açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve bireylerin katılım bankacılığı kullanımını etkileyen faktörler ile demografik özellikler arasındaki farklılıklar Anova testi ve T testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan tüm analizlerde SPSS paket programı kullanılmıştır.

Literatürdeki çalışmalarının genelde il bazında olmasının yanı sıra bölgesel ve Türkiye geneli çalışmaların yetersizliği nedeniyle bu alandaki boşluğun doldurulması amacıyla bu çalışmanın yapılma gereği duyulmuştur. Türkiye’de iller arasında gelişmişlik açısından farklılıklar bulunduğu gibi bölgesel açıdan da gelişmişlik düzeyleri arasında farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların bireylerin davranış eğilimlerini etkilediği bilinmektedir (Pilatin ve Dilek, 2021). Bölgelerin demografik açıdan farklılıkları hanelerin gelirlerini ve harcamalarını etkilediği gibi bireylerin hizmet alım ve banka tercihlerini de etkilemektedir. Gelir seviyesi ve bölge farklılaştıkça katılım bankası kullanımı da değime gösterebilir. Burada katılımcıların katılım bankası hizmetlerini kullandıklarında etkili olan faktörlerin anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını ortaya koyabilmek amacıyla literatüre uygun şekilde 7 farklı hipotez geliştirilmiştir. Bu hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan faktörler bireylerin cinsiyetleri bakımından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H2: Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan faktörler bireylerin medeni durumları bakımından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H3: Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan faktörler bireylerin eğitim düzeyleri bakımından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H4: Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan faktörler bireylerin yaşları açısından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H5: Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan faktörler bireylerin meslekleri bakımından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H6: Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan faktörler bireylerin gelirleri bakımından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H7: Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan faktörler bireylerin yaşadıkları bölge açısından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Temel Bulgular

Bu bölüm anket uygulanan bireylere ait temel bulgular içermektedir. Bunlar; tüketicilerin demografik özellikleri, katılım bankası kullanımlarına ait bilgiler, katılım bankası kullanımına ait bölgesel veriler ve katılım bankacılığı kullanımını etkileyen etkenlere ait bilgilerden oluşmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>		<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Erkek	432	56,1	Medeni Durum	Evli	417	54,2
	Kadın	338	43,9		Bekâr	353	45,8
	Toplam	770	100,0		Toplam	770	100,0
Yaş	18-25	195	25,3	Eğitim Durumu	İlköğretim	54	7,0
	26-35	243	31,6		Lise	225	29,2
	36-45	221	28,7		Üniversite	291	37,7
	46-55	86	11,2		Lisansüstü	205	26,6
	56+	25	3,2		Toplam	770	100,0
	Toplam	770	100,0				
Meslek	İşsiz	31	4,0	Ort. Hane Geliri	0-3.000 TL	143	18,6
	Emekli	8	1,3		3.001-4.500 TL	109	14,2
	Esnaf/İşçi	72	9,3		4.501-6.000 TL	123	16,4
	Kamu	243	31,5		6.001-7.500 TL	105	13,6
	Öğrenci	194	25,2		7.501-9.000 TL	128	16,6
	Özel Sektör	180	23,4		9.000 TL +	159	20,6
	Toplam	770	100,0		Toplam	770	100,0

Tablo 3’te görüldüğü gibi, anket uygulanan bireylerin %56,1’i erkek, %43,9’u kadınlardan oluşmaktadır. %25,3’ü 18-25, %31,6’sı 26-35, %28,7’si 36-45, %11,2’si 46-55 yaş arasında, %3,2’si ise 56 yaş ve üzerindedir. %54,2’i evliyen %45,8’i bekârdır. %7’si ilköğretim, %29,2’si lise, %37,7’si üniversite ve %26,6’sı lisansüstü mezundur. %31,5’i kamu kesiminde, %23,4’ü özel sektörde çalışırken %25,2’sini öğrenciler, %9,3’ü esnaf, %4,0’ını işsizler ve % 1,3’ünü ise emekliler oluşturmaktadır. %18,6’sının aylık geliri 0-3.000 TL arası, %14,2’sinin 3001-4.500 TL arası, %16,4’ünün 4.501-6.000 TL arası, %13,6’sının 6.001-7.500 TL arası, %16,6’sının 7.501-9.000 TL arası ve %20,6’sının ise 9.000 TL ve üzeri gelire sahiptir.

Tablo 4. Katılımcıların Bölgeleri

<i>Bölgeler</i>	<i>%</i>	<i>Kümülatif Yüzde</i>
Akdeniz	11,2	11,2
Doğu Anadolu	6,9	18,1
Ege	10,3	28,3
Güneydoğu Anadolu	11,2	39,5
İç Anadolu	12,6	52,1
Karadeniz	16,9	69,0
Marmara	31,0	100,0
Toplam	100,0	

Tablo 4’te görüldüğü gibi, katılımcıların % 11,2’si Akdeniz % 6,9’u Doğu Anadolu, % 10,3’ü Ege, % 11,2’si Güneydoğu Anadolu, % 12,6’sı İç Anadolu, % 16,9’u Karadeniz ve % 31’i Marmara Bölgesi’ndendir.

Tablo 5. Katılım Bankacılığı Hizmeti Kullananlar

<i>Kullanım</i>	<i>%</i>	<i>Kümülatif %</i>
Evet	31,9	31,9
Hayır	68,1	100,0
Total	100,0	

Tablo 5’te görüldüğü üzere Türkiye’de katılımcıların % 31,9’u katılım bankacılığı hizmetlerini kullanırken % 68,1’i ise katılım bankacılığı hizmeti kullanmamaktadır. Son yıllarda hem şube sayısı hem personel sayısı hem de aktif büyüklük olarak sektördeki payını artıran katılım bankalarını kullanan bireylerin yaklaşık % 32 olan kullanım oranları daha da artma eğilimi göstermesi beklenmektedir.

Tablo 6. Bölgesel Katılım Bankacılığı Kullanım Oranları

		Kullanım		Toplam	
		Evet	Hayır		
Bölge	Akdeniz	Sayı	16	70	86
		Bölge içerisindeki %	18,6	81,4	100,0
	Doğu Anadolu	Sayı	23	30	53
		Bölge içerisindeki %	43,4	56,6	100,0
	Ege	Sayı	27	52	79
		Bölge içerisindeki %	30,0	70,0	100,0
	Güneydoğu Anadolu	Sayı	26	60	86
		Bölge içerisindeki %	30,2	69,8	100,0
	İç Anadolu	Sayı	39	58	97
		Bölge içerisindeki %	40,2	59,8	100,0
	Karadeniz	Sayı	39	91	130
		Bölge içerisindeki %	34,2	65,8	100,0
	Marmara	Sayı	76	163	239
		Bölge içerisindeki %	31,8	68,2	100,0
	Toplam	Sayı	246	524	770
		Bölge içerisindeki %	31,9	68,1	100,0

Tablo 6’da bölgesel katılım bankacılığı kullanım oranları gösterilmektedir. Doğu Anadolu %43,4, İç Anadolu %40,2 ve Karadeniz bölgesi %34,2 ile Katılım Bankacılığı hizmeti kullanma oranları bakımından % 31,9 olan Türkiye ortalaması üzerindedir. Katılım bankacılığı kullanma oranları Marmara bölgesi %31,8, Güneydoğu Anadolu Bölgesi %30,2, Ege Bölgesi %30 ve en düşük oranla Akdeniz Bölgesi %18,6 ile Türkiye ortalamasının altındadır.

Tablo 7. Katılım Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Değişkenler

Değişken	N	Min.	Maks.	Ort.
Faizsiz bankacılık hizmetleri	245	1	5	4,261
Dini hassasiyetlerim	245	1	5	4,163
EFT, komisyon ve işletim ücretlerinin düşük olması/hiç olmaması	245	1	5	3,573
Reklam ve tanıtımlar	245	1	5	3,371
Mobil uygulamasının kullanışlı olması	245	1	5	3,321
Ürün ve hizmet çeşitliliği	245	1	5	3,195
Banka çalışanlarının müşterilere karşı yaklaşımı	245	1	5	3,167
Cazip ürün, işlem ve hizmet tarifeleri	245	1	5	3,159
İnternet sitesinin kullanışlı olması	245	1	5	3,142
Diğer (ticari) bankalarda olmayan hizmetler	245	1	5	3,126
Personelin hizmet kalitesinin yüksek olması	245	1	5	3,122
Bankanın internet sitesinin güvenliğinin yüksek olması	245	1	5	3,093
Yakın arkadaşlarının ya da çevremizin tavsiyesi	245	1	5	3,069
Cazip finansman desteği ve ödeme imkânları	245	1	5	2,886
Hızlı bankacılık hizmetleri sağlanması	245	1	5	2,695

Tablo 7’de Türkiye’de katılım bankacılığı hizmetleri kullanımını etkileyen değişkenler gösterilmektedir. Buna göre Türkiye’de katılım bankacılığı hizmetlerini kullananların katılım bankalarını en önemli tercih nedeni olarak ilk sırada 4,261 ortalama ile faizsiz bankacılık hizmetleri, ikinci olarak 4,163 ortalama ile dini hassasiyetler ve üçüncü olarak 3,573 ortalama ile EFT ve hesap işletim ücretlerinin düşük olması/hiç olmaması yer almaktadır.

Analizler

Faktör Analizi

Bu bölümde tablo 7’de gösterilen ve katılımcıların katılım bankacılığı kullanımlarını etkileyen etmenlere ait faktör analizi sonuçları yer almaktadır. Bireylerin katılım bankacılığı kullanımlarını belirlemek için kullanılan ölçeklerin geçerlilikleri faktör analizi yapılarak test edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeğin faktör yapısını ve yükünü belirlemek amacıyla yapılan faktör analizi aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. KMO ve Barlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Uygunluk Ölçüsü	0,895
Yaklaşık ki-kare	2753,956
Barlett Küresellik Testi	s.d.
Önem düzeyi	,000

Analiz sonucuna göre, Bartlett Testi (Bartlett’s Test of Sphericity) değişkenler arasında faktör analizinin kullanılmasına uygun bir seviyede ilişki olduğunu kanıtlamaktadır ($p=.000$). Ayrıca Bartlett Testi tavsiye edilen değerin ($0,60 \geq$) üzerinde 0.895 olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuçlar ölçeklerin faktör analizi için uygun olduklarını göstermektedir.

Tablo 9’da bireylerin katılım bankacılığı kullanımlarını belirlemeye yönelik yapılan açıklayıcı faktör analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9. Açıklayıcı Faktör Analizi

	Bileşenler		
	Faktör 1 Hizmet Kalitesi	Faktör 2 Çeşitlilik ve Düşük Maliyet	Faktör 3 Dini İnanç
Ürün ve hizmet çeşitliliği		,729	
Cazip finansman desteği ve ödeme imkânlar		,721	
Diğer (ticari) bankalarda olmayan hizmetler		,772	
Cazip ürün, işlem ve hizmet tarifeleri		,861	
Faizsiz bankacılık hizmetleri			,937
EFT ve işletim ücretlerinin düşük olması/olmaması		,588	
Dini hassasiyetlerim			,941
Yakın arkadaşlarının ya da çevremin tavsiyesi		,509	
Banka çalışanlarının müşteriye karşı yaklaşım	,788		
Personelin hizmet kalitesinin yüksek olması	,778		
Banka internet sitesinin güvenliğinin yüksek olması	,831		
İnternet sitesinin kullanışlı olması	,854		
Mobil uygulamasının kullanışlı olması	,766		
Hızlı bankacılık hizmetleri sağlaması	,766		
Reklam ve tanıtımlar		,550	
Açıklanan varyans	49,867	12,282	7,492
Cronbach's Alpha	,865	,712	,921
Toplam açıklanan varyans			69,641
Cronbach's Alpha			,843

Tablo 9’da katılımcıların katılım bankaları kullanımına yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapılan faktör analizi sonuçları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde Hizmet Kalitesi, Çeşitlilik ve Düşük Maliyet ve Dini İnanç faktörü olmak üzere toplam üç faktörün ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Belirlenen faktörler katılımcıların katılım bankacılığı kullanımını etkileyen faktörlerin %69,64’ünü açıklamaktadır. Ölçek ifadelerinin güvenilirlik katsayısı ise 843 olarak belirlenmiştir. Yapılan güvenilirlik testi sonucunda Cronbach Alfa değeri birinci faktör için 0,865; ikinci faktör için 0,712 ve üçüncü faktör için 0,921 ve faktörlerin genel güvenilirliği ise 0,843 olarak tespit edilmiştir. Her bir faktörün güvenilirlik sonuçları alt değer olan 0,70’in üzerinde olduğu için ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Faktör analizinin yapılmasında öz değeri birden büyük ve en fazla yüklem büyüklüğü olarak 0.50 seviyesi baz alınmıştır. Bu noktada bir sorunun bir yapıyı ya da faktörü ne derece doğru ölçebildiğini kanıtlayabilmek için faktörün yük katsayısının en az 0.30 veya bu katsayının üzerinde bir değerde olması sağlanmalıdır (Igaría vd., 1995).

Analiz Bulguları

Bu çalışmada ankete katılanların demografik özellikleri bakımından katılım bankacılığı hizmetlerini kullanmalarında etkili olan 3 faktörün anlamlı olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek için varyans analizi yöntemi kullanılmıştır. Cinsiyet ve medeni durum açısından bağımsız örneklem T Testi; yaş, eğitim durumu, meslek, gelir durumu ve bölge gibi grup farklılıkları üzerinden yapılan karşılaştırmada ise Anova Testi (tek yönlü varyans analizi) kullanılmıştır.

Cinsiyete Göre Sonuçlar

Tablo 10 katılım bankacılığı hizmeti kullanımında etkili olan faktörlerin katılımcıların yaşlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan T Testi sonuçlarını göstermektedir.

H1: Katılım bankacılığı hizmeti kullanımında etkili olan faktörler cinsiyet açısından farklılık göstermektedir.

H0: Katılım bankacılığı hizmeti kullanımında etkili olan faktörler cinsiyet açısından farklılık göstermemektedir.

Tablo 10. Cinsiyete Göre t-testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	Sd	t	p
Hizmet Kalitesi	Kadın	78	3,211	,866	244	,098	0,922
	Erkek	168	3,198	1,022			
Çeşitlilik ve Düşük Maliyet	Kadın	78	3,235	,778	244	,799	0,425
	Erkek	168	3,136	,946			
Dini İnanç	Kadın	78	4,070	1,040	244	-1,431	0,154
	Erkek	168	4,276	1,057			

* p<0,05 düzeyinde anlamlı ilişkiyi ifade etmektedir.

Tablo 10'da verilen bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre H0 kabul edilmiştir (p>0,05). Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan faktörlerden hiçbiri hizmet alınması noktasında katılımcıların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir.

Medeni Duruma Göre Sonuçlar

Tablo 11 katılım bankacılığı hizmeti kullanımında etkili olan faktörlerin katılımcıların medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan T Testi sonuçlarını göstermektedir.

H2: Katılım bankacılığı hizmeti kullanımında etkili olan faktörler medeni durum açısından farklılık göstermektedir.

H0: Katılım bankacılığı hizmeti kullanımında etkili olan faktörler medeni durum açısından farklılık göstermemektedir.

Tablo 11'de verilen bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre hizmet kalitesi ve çeşitli ve düşük maliyet faktörleri için H0 kabul edilirken dini inanç faktörü için H2 reddedilmiştir.

Tablo 11. Medeni Duruma Göre Sonuçlar

	Medeni Durum	N	Ortalama	SS	Sd	t	p
Hizmet Kalitesi	Evli	174	3,154	,942	244	-1,212	0,437
	Bekr	72	3,319	1,043			
Çeşitlilik ve Düşük Maliyet	Evli	174	3,112	,897	244	-1,527	0,437
	Bekr	72	3,303	,883			
Dini İnanç	Evli	174	4,356	,927	244	3,032	0,003*
	Bekr	72	3,861	1,250			

* p<0,05 düzeyinde anlamlı ilişkiyi ifade etmektedir.

Katılım bankacılığı hizmeti alınması katılımcıların cinsiyetlerine göre sadece dini inanç faktörü açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Ortalamalara bakıldığında evli bireylerde bekrlara göre dini inanç faktörü daha ön plana çıkmaktadır.

Eğitim Düzeyine Göre Sonuçlar

Faktör analizi sonucu elde edilen üç faktörün eğitim düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmak için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen Anova tablosu Tablo 12'de gösterilmiştir. Eğitim düzeyine göre farklılığın anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizinin sonuçlarına göre H3 kabul edilmiştir (p<0,05). Buradan hareketle katılım bankacılığı kullanımında etkili olan 3 faktörün de bireylerin eğitim düzeylerine göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin eğitim düzeyleri katılım bankacılığı

kullanımını etkilemektedir. Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan Post Hoc testleri homojen olanlar için Tukey testi olarak olmayanlar için Games-Howell testi olarak uygulanmıştır.

Tablo 12. Eğitim Düzeyine Göre Sonuçlar

Faktör	Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P	Farklılık
Hizmet Kalitesi	1- İlköğretim	23	3,529	1,0762	5,471	0,001*	1>4 3>4
	2- Lise	58	3,267	,9250			
	3- Üniversite	60	3,480	1,0131			
	4- Lisansüstü	105	2,936	,8925			
Çeşitlilik ve Düşük Maliyet	1- İlköğretim	23	3,420	1,0406	3,693	0,013*	3>4
	2- Lise	58	3,158	,8887			
	3- Üniversite	60	3,408	,9197			
	4- Lisansüstü	105	2,981	,8162			
Dini İnanç	1- İlköğretim	23	4,608	,8784	8,723	0,000*	1>3 2>3 4>3
	2- Lise	58	4,577	,6609			
	3- Üniversite	60	3,708	1,1977			
	4- Lisansüstü	105	4,209	1,0714			

* p<0,05 düzeyinde anlamlı ilişkiyi ifade etmektedir.

Hizmet kalitesi faktörü ilköğretim düzeyinde olanlar ($\bar{X}=3,52$) lisansüstü düzeyinde olanlara göre ($\bar{X}=2,93$) ve üniversite düzeyinde eğitime sahip olanlar ($\bar{X}=3,48$) lisansüstü eğitim düzeyine sahip olanlara ($\bar{X}=2,93$) göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. Çeşitlilik ve düşük maliyet faktörü üniversite düzeyinde eğitime sahip olanlar ($\bar{X}=3,40$), lisansüstü düzeyinde olanlara göre ($\bar{X}=2,98$) katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. Dini inanç faktörü ilköğretim ($\bar{X}=4,60$), lise ($\bar{X}=4,57$) ve lisansüstü mezunları ($\bar{X}=4,20$) üniversite mezunlarına ($\bar{X}=3,70$) göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır.

Yaş Aralığına Göre Sonuçlar

Faktör analizi sonucu elde edilen üç faktörün katılımcıların yaş düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Anova sonuçları Tablo 13’te gösterildiği gibidir. Farklılığın anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizine göre H4 kabul edilmiştir (p<0,05).

Online alışverişte etkili olan 3 faktörün de bireylerin yaş düzeylerine göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan hareketle bireylerin yaş düzeylerinin katılım bankacılığı kullanımını etkilediği söylenebilir. Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan Post Hoc testleri homojen olanlar için Tukey testi olarak olmayanlar için Games-Howell testi olarak uygulanmıştır.

Tablo 13. Yaş Aralığına Göre Sonuçlar

Faktör	Yaş	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P	Farklılık
Hizmet Kalitesi	1- 18-25	29	3,632	1,164	2,654	0,049*	1>3
	2- 26-35	77	3,190	,906			
	3- 36-45	94	3,058	,968			
	4- 46 ve üzeri	46	3,246	,911			
Çeşitlilik ve Düşük Maliyet	1- 18-25	29	3,592	,781	3,648	0,009*	1>3
	2- 26-35	77	3,270	,837			
	3- 36-45	94	3,994	,904			
	4- 46 ve üzeri	46	3,083	,953			
Dini İnanç	1- 18-25	29	3,672	1,241	4,551	0,004*	3>1 4>1
	2- 26-35	77	4,084	1,098			
	3- 36-45	94	4,361	,998			
	4- 46 ve üzeri	46	4,456	,882			

* p<0,05 düzeyinde anlamlı ilişkiyi ifade etmektedir.

Hizmet kalitesi faktörü 18-25 yaş aralığında olanlarda ($\bar{X}=3,63$), 36-45 yaş aralığında olanlara ($\bar{X}=3,058$) göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. Çeşitlilik ve düşük maliyet faktörü de 18-25 yaş aralığında olanlarda ($\bar{X}=3,59$), 36-45 yaş aralığında olanlara ($\bar{X}=3,99$) göre

katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. Dini inanç fktr ise 36-45 yaş aralığında olanlarda ($\bar{X}=4,36$), 46 ve üzeri yaşlarda ($\bar{X}=4,45$) 18-25 yaş aralığına ($\bar{X}=3,37$) göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. Hizmet kalitesi ve çeşitlilik ve düşük maliyet genç yaşta olan bireyler için daha önemli bir tercih nedeni olarak görülürken dini inanç faktörü bireylerin yaş aralığı arttıķa daha önemli bir tercih nedeni olarak ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar insanların yaşlandıkça dindarlaşma eğilimi gösterdikleri ve hareket, tutum, tavır ve hizmet alımlarında dini referanslara daha fazla ağırlık verdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Meslek Türüne Göre Sonuçlar

Üç faktörün katılımcıların meslek türüne göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen Anova tablosu Tablo 14'te gösterildiği gibidir. Farklılığın anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizine göre H5 hizmet kalitesi ile çeşitlilik ve düşük maliyet faktörleri için kabul edilmiştir ($p<0,05$). Online alışverişte etkili olan 2 faktörün de bireylerin meslek türlerine göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan hareketle bireylerin meslek türlerinin katılım bankacılığı kullanımını etkilediği söylenbilir. Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan Post Hoc testleri homojen olanlar için Tukey testi olarak olmayanlar için Games-Howell testi olarak uygulanmıştır.

Tablo 14. Meslek Türüne Göre Sonuçlar

Faktör	Meslek	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P	Farklılık
Hizmet Kalitesi	1- Kamu	121	3,009	,984	4,588	0,001*	3>1
	2- zel sektör	70	3,181	,910			
	3- Esnaf/İşçi	26	3,756	1,016			
	4- Emekli/İşsiz	17	3,500	,829			
	5- ğrenci	12	3,625	,705			
Çeşitlilik ve Düşük Maliyet	1- Kamu	121	3,024	,879	3,619	0,007*	5>1
	2- zel sektör	70	3,164	,899			
	3- Esnaf/İşçi	26	3,538	,825			
	4- Emekli/İşsiz	17	3,176	,902			
	5- ğrenci	12	3,819	,783			
Dini İnanç	1- Kamu	121	4,256	1,020	0,812	0,519	
	2- zel sektör	70	4,178	1,185			
	3- Esnaf/İşçi	26	3,903	1,113			
	4- Emekli/İşsiz	17	4,352	,606			
	5- ğrenci	12	4,416	,949			

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlı ilişkiyi ifade etmektedir.

Hizmet kalitesi faktörü esnaf/işçi sınıfında ($\bar{X}=3,75$) olanlarda kamu sektöründe olanlara ($\bar{X}=3,00$) göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. Çeşitlilik ve düşük maliyet faktörü öğrencilerde ($\bar{X}=3,81$) kamu sektöründe çalışanlara ($\bar{X}=3,02$) göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. Dini inanç faktörü ise meslek türleri içerisinde anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Ortalamalar da dikkate alınarak bu sonuç dini inanç faktörünün tüm meslek grupları açısından katılım bankacılığı kullanımını etkileyen önemli bir etken olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Gelir Düzeyine Göre Sonuçlar

Faktör analizi sonucu elde edilen üç faktörün katılımcıların gelir seviyelerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen Anova tablosu Tablo 15'te gösterildiği gibidir. Farklılığın anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizine göre H6 hizmet kalitesi ile çeşitlilik ve düşük maliyet faktörleri için kabul edilmiştir ($p<0,05$). Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan 2 faktörün bireylerin gelir düzeylerine göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan hareketle bireylerin gelir düzeylerinin katılım bankacılığı kullanımını etkilediği söylenbilir. Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan Post Hoc testleri homojen olanlar için Tukey testi olarak olmayanlar için Games-Howell testi olarak uygulanmıştır.

Tablo 15. Gelir Aralığına Göre Sonuçlar

Faktör	Gelir	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P	Farklılık
Hizmet Kalitesi	1- 0-3000	19	3,964	1,082	9,804	0,000*	
	2- 3001-4500	30	3,677	,795			1>4, 1>5,
	3- 4501-6000	32	3,619	,884			1>6;
	4- 6001-7500	46	3,181	,845			2>5, 2>6;
	5- 7501-9000	56	2,988	1,063			3>5, 3>6
	6- 9001 ve üzeri	63	2,740	,751			
Çeşitlilik ve Düşük Maliyet	1- 0-3000	19	3,710	,909	9,504	0,000*	
	2- 3001-4500	30	3,722	,763			1>5, 1>6;
	3- 4501-6000	32	3,474	,804			2>5, 2>6;
	4- 6001-7500	46	3,177	,848			3>6;
	5- 7501-9000	56	3,026	,884			4>5
	6- 9001 ve üzeri	63	2,703	,771			
Dini İnanç	1- 0-3000	19	3,973	1,098	1,936	0,089	
	2- 3001-4500	30	3,816	1,037			
	3- 4501-6000	32	4,000	1,107			
	4- 6001-7500	46	4,337	,882			
	5- 7501-9000	56	4,392	1,021			
	6- 9001 ve üzeri	63	4,325	1,125			

* p<0,05 düzeyinde anlamlı ilişkiyi ifade etmektedir.

Hizmet kalitesi faktörü 1’de ($\bar{X}=3,96$) yer alanlarda 4 ($\bar{X}=3,18$), 5 ($\bar{X}=2,98$) ve 6’da ($\bar{X}=2,74$) yer alanlara göre 2’de yer alanlar 5 ve 6’da yer alanlara göre 3’te yer alanlar 5 ve 6’da yer alanlara göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. çeşitlilik ve düşük maliyet faktörü 1’de ($\bar{X}=3,71$) yer alanlarda 5 ($\bar{X}=3,18$) ve 6’da ($\bar{X}=2,98$) yer alanlara göre 2’de ($\bar{X}=3,72$) yer alanlar 5 ve 6’da yer alanlara göre 3’te ($\bar{X}=3,47$) yer alanlar 6’da yer alanlara göre ve son olarak 4’te ($\bar{X}=3,17$) yer alanlar 5’te yer alanlara göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır.

Hizmet kalitesi ile çeşitlilik ve düşük maliyet gelir seviyesine göre anlamlı olarak farklılaşırken dini inanç faktörü bireylerin gelir seviyesine anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Ortalamalar da dikkate alındığında bu sonuçlar gelir seviyesi fark etmeksizin bireylerin katılım bankacılığı kullanımında dini inancın etkisinin önemli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bölgelere Göre Sonuçlar

Üç faktörün katılımcıların bölgelerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen Anova tablosu Tablo 16’da gösterildiği gibidir. Farklılığın anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizine göre H7 hizmet kalitesi için kabul edilmiştir (p<0,05). Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan hizmet kalitesi faktörünün bireylerin yaşadıkları bölgelere göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan hareketle bireylerin yaşadığı bölgelerin hizmet kalitesi açısından katılım bankacılığı kullanımını etkilediği söylenebilir.

Tablo 16. Bölgelere Göre Sonuçlar

Faktör	Bölge	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P	Farklılık
Hizmet Kalitesi	1- Akdeniz	16	3,6146	,79050	2,905	0,009*	
	2- Doğu Anadolu	23	2,5725	,99472			1>2;
	3- Ege	27	3,2284	1,01816			5>2;
	4- G. Anadolu	26	2,9551	1,01605			7>2
	5- İç Anadolu	39	3,3205	,79507			
	6- Karadeniz	39	3,1453	1,00669			
	7- Marmara	76	3,3509	,96746			
Çeşitlilik ve Düşük Maliyet	1- Akdeniz	16	3,2708	,89417	1,666	0,130	
	2- Doğu Anadolu	23	2,8913	,87272			
	3- Ege	27	2,9321	,89187			
	4- G. Anadolu	26	2,8910	1,01428			

	5- İç Anadolu	39	3,2179	,72865		
	6- Karadeniz	39	3,2821	,90737		
	7- Marmara	76	3,3246	,91039		
	1- Akdeniz	16	4,5313	,71807	1,963	0,072
	2- Doğu Anadolu	23	4,3043	1,13557		
	3- Ege	27	4,0741	1,07152		
Dini İnanç	4- G. Anadolu	26	4,4808	,87728		
	5- İç Anadolu	39	4,4359	,83650		
	6- Karadeniz	39	4,2821	,99865		
	7- Marmara	76	3,9211	1,21120		

Hizmet kalitesi faktörü Akdeniz ($\bar{X}=3,61$), İç Anadolu ($\bar{X}=3,32$) ve Marmara ($\bar{X}=3,35$) bölgelerinde yaşayanlarda Doğu Anadolu bölgesinde yaşayanlara ($\bar{X}=2,57$) göre katılım bankalarını tercih nedeni olarak daha çok ön plana çıkmaktadır. Çeşitlilik ve düşük maliyet ile dini inanç faktörü ise bölgeler arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Ortalamalar dadikkate alındığında çeşitlilik ve düşük maliyet faktöründen ziyade dini inanç faktörünün bölgeler açısından katılım bankası kullanımının tercih edilmesinde daha önemli olduğu yorumu yapılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada Türkiye’de katılım bankacılığı ve tercihlerini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Öncelikle katılım bankacılığı kullanımını etkileyen unsurlar faktör analizi ile sınıflandırılmış ve ardından ayrı ayrı T-Testi ve Anova analizleri kullanılarak oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Verilerin analizinde, SPSS programı kullanılmıştır. Elde edilen veriler öncelikle betimleyici analiz yöntemiyle verilmiştir. Ardından ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği yapılarak faktör analizi uygulanmıştır. Daha sonra katılım bankası tercihlerini etkileyen faktörlerin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin tespiti için varyans analizleri yapılmıştır. Yapılan varyans analizleri neticesinde farklılık olması durumunda, bu farklılığın hangileri arasında olduğunu tespit edebilmek amacıyla için ise Post Hoc (tukey) testleri uygulanmıştır.

Sonuçlara bakıldığında Türkiye’de katılım bankacılığı kullananların oranı yaklaşık olarak %32 kullanmayanların oranı ise % 68 olarak ortaya çıkmaktadır. Katılım bankacılığı hizmetinin en çok kullanıldığı bölgeler arasında %43,4 ile Doğu Anadolu Bölgesi birinci sırada, % 40,2 ile İç Anadolu ikinci sırada ve % 34,2 ile Karadeniz Bölgesi 3. sırada yer almaktadır. Katılım bankacılığı hizmeti kullanan bireylerin katılım bankası kullanımını etkileyen en önemli faktörün 4,26 ortalamaıyla faizsiz bankacılık hizmetinin sağlanması olduğu anlaşılmıştır. Bu bulgular literatürde yer alan bazı çalışma (Wan Ahmed, Ab Rahman, Ali, ve Seman, 2008; Anaç ve Kaya, 2017) sonuçlarını desteklerken bazı çalışma (Awan ve Bukhari, 2010; Durak, Bayat ve Arslan, 2017; Özsoy vd. 2013) sonuçlarını desteklememektedir. İkinci sırada 4,16 ortalamaıyla dini hassasiyetler nedeniyle katılımcıların katılım bankacılığı kullandığı anlaşılmıştır. Üçüncü olarak ise 3,57 ortalamaıyla EFT, komisyon ve işletim ücretlerinin düşük olması/hiç olmaması faktörünün bireylerin katılım bankası kullanmasını etkileyen en önemli faktör olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmada yapılan test sonuçlarına göre katılım bankacılığı kullanımında etkili olan üç faktörlerden hiçbirinin hizmet alınması noktasında katılımcıların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Bu sonuçlar (Anaç ve Kaya, 2017) sonuçlarını desteklemektedir. Katılım bankacılığı hizmeti alınması katılımcıların medeni durumlarına göre sadece dini inanç faktörü açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan 3 faktörün de bireylerin eğitim düzeylerine, yaşlarına göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan 2 faktörün bireylerin gelir düzeylerine ve mesleklerine göre yapılan test sonuçlarına göre ise hizmet kalitesi ve çeşitlilik/düşük maliyet faktörleri açısından anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bölgesel sonuçlara göre ise sadece hizmet kalitesi açısından bireylerin katılım bankası kullanımı anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Bireylerin katılım bankası tercihlerine etki eden faktörlerin belirlenebilmesi için yapılan çalışmaya göre; genel olarak bireylerin demografik özellikleri ile katılım bankası tercihleri arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple katılım bankaları, müşterilerinin demografik özelliklerini doğru analiz ederek müşterilerinin talep ve ihtiyaçları çerçevesinde hizmet politikası, ürün çeşitlendirme ve stratejisi

uygulamalıdır. Çalışma sonuçlarına göre bankacılık sektörü arasında güçlü rakipleri olan katılım bankalarının sektördeki payını ve müşteri potansiyelini artırabilmesi için katılım bankalarının yapması gerekenler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Katılım bankacılığı kullanımında etkili olan 3 faktörün de bireylerin eğitim düzeylerine ve yaşlarına göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Müşterilerin demografik özelliklerine göre beklenti, istek ve ürün çeşitlendirmesi yapılabilir. Katılım bankalarının gençlere yönelik sektördeki teknolojik yenilikleri takip eden ve hayata geçiren banka olmak da müşteri profilini değiştirebilecek bir faktördür (Can, 2019, s. 32). Genç ve gelir seviyesi yüksek müşterilere daha kolay ulaşabilmek için sosyal medya etkin, telefon bankacılığı ve internet bankacılığının alternatif dağıtım kanalı şeklinde aktif kullanılması bankaların müşteri potansiyelini geliştirmesi bakımından oldukça önemlidir.
- Türkiye’de ticari bankalar arasında yoğun rekabetin olduğu bir piyasada faaliyet gösteren katılım bankalarının müşteri potansiyelini arttırabilmek için faizsiz bankacılık dışındaki özelliklerini de daha fazla vurgulaması gerekmektedir. Çünkü katılım bankalarını tercih eden bireylerin en önemli tercih nedeni olarak faizsiz finansman ve dini hassasiyetler olduğu çalışma sonuçlarından anlaşılmaktadır.
- Bölgeler arasında katılım bankası hizmeti kullanım oranları bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu sebeple katılım bankaları müşterilerinin daha az olduğu bölgelere özel hizmet ve ürün çeşitlendirmesine ağırlık verebilir.
- Bireylerin katılım bankalarından hizmet alma noktasında dini hassasiyetler dışında en etkili faktör EFT/İşlem maliyetlerinin düşük olmasıdır. Bu sebeple katılım bankaları daha fazla rekabet avantajı elde edebilmek için hesap işletim ücreti, döviz alım satım marjları, kredi kartı ücreti gibi maliyetleri en aza indirmeli ve bunu sürdürülebilir hale getirmelidir.
- Katılım bankaları teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek özellikle internet bankacılığı ve mobil bankacılık hizmetleri alanında yatırımlar yaparak rekabet avantajı elde edebilir. Böylece işlem maliyetlerini düşürerek daha verimli ve kârlı hale gelebilirler.

Son yıllarda küreselleşmenin pozitif etkisi, teknolojinin gelişmesi ve hem kişi hem kurum hem de şirketlerin bankalarla olan faaliyetlerinin artması gibi faktörlerin etkisiyle bankacılık sektörü Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de oldukça gelişme göstermiştir. Türkiye’de katılım bankaları ise ticari bankalara göre çok daha sonra piyasaya girmesine rağmen toplam aktifler içerisinde % 7,2’lik bir büyüklüğe ulaşmıştır. Yoğun rekabetin olduğu piyasada katılım bankalarının piyasa payını artırarak faaliyetlerine devam edebilmesi için daha agresif bir hizmet, reklam ve tutundurma faaliyetleri yapması gerekmektedir.

Katılım bankacılığının gelişmesi dini hassasiyetleri olan kesimin yatırım yapabilmesi, ülkenin üretim ve katma değer seviyesine katkı sağlaması ve piyasaya entegre olması açısından da hayati derecede önem taşımaktadır. İslâm ülkeleri ile islâmi bankacılık faaliyetlerinin, ödeme sistemlerinin kullanılabilmesi açısından da katılım bankaları önem taşımaktadır. Bu sebeple politika yapıcılar, yöneticiler ve uygulayıcılar açısından katılım bankacılığının teşvik edilmesi ve yönlendirilmesi oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca 2020 yılında ortaya çıkan ve yakın zamanda ortadan kalkması beklenmeyen COVID-19 pandemisi nedeniyle uygulanmak zorunda kalınan sokağa çıkma yasakları, kapanmalar ve diğer uygulamalar katılım bankalarının dijital uygulamalara ağırlık vererek piyasa payını arttırması için bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada Türkiye’nin yedi bölgesinde yaşayan bireylerin katılım bankacılığı kullanımı ve bireylerin kullanımını etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışmanın Türkiye geneli bölgesel bir çalışma olması zaten az sayıda olan çalışmalara katkı sunması bakımından oldukça önemlidir. Bundan sonraki çalışmalarda sadece katılım bankalarını tercih edenlerle, katılım bankalarını tercih etmeyenlerle ve iki grubun kıyaslandığı çalışmalar yapılarak katılım bankacılığının bilinirliğini ve finansal okuryazarlık seviyesinin artmasına katkı sağlanabilir. Son olarak 2020 yılı başlarında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinin Türkiye’de katılım bankacılığı kullanımına etkisi ile ilgili çalışmalar da yapılabilir.

Etik Beyan

“Türkiye’de Katılım Bankacılığı Tercih: Bölgesel Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abdul Hadi, N. ve Muwazir, M. R. (2021). Islamic banking selection criteria: a multi-ethnic perspective. *Journal of Islamic Marketing* 12(5), 1063-1078.
- Abdul Kader, R. ve Leong, Y. (2009). The impact of interest rate changes on Islamic bank financing. *International Review of Business Research Papers*, 5(3), 189-201.
- Ahmad, K., Rustam, G. A. ve Dent, M. M. (2011). Brand preference in Islamic banking. *Journal of Islamic Marketing*, 2(1), 74-82.
- Altundere Doğan, M. B. (2020). İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Tercihlere Etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(1), 69-98.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslami Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 1029-1062.
- Awan, H. M., ve Bukhari, K. S. (2010). Customer's Criteria For Selecting an Islamic Bank: Evidence From Pakistan. *Journal of İslamic Marketing*, 2 (1), 14-27.
- Bhatti, G.A., Hussain, H., ve Akbar, Z.A. (2010). Determinants of Customer Satisfaction and Bank Selection in Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2(6), 536-554.
- Bulut, H.İ., ve Er, B., (2012). *Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği, İstanbul.
- Can, Y. (2019). Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinin Banka Tercihlerinin Nedenleri ve Gençlerin Bankası Olmak İçin Bankalara Öneriler. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 13(1), 1-36.
- Canbaz, M. (2018). *Katılım bankacılığı* (2. Baskı). İstanbul: Beta yayınları
- Dawami, Q. (2020). Factors influencing the preference of customers towards Islamic banking: Evidence from Malaysia. *Journal of Islamic Economic Laws*, 3(1), 48-67.
- Dilber, C. ve Işık, H. B. (2021). Katılım Bankaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(19), 409-440
- Durak, İ. Bayat, M. ve Arslan, H. M. (2017). Banka Seçiminde Müşteri Tercihleri: Katılım Bankaları Üzerine Amprik Bir İnceleme. *The Journal of Social Science*, 1(2), 52-62.
- Duramaz, S. ve Erol, İ. (2018). Banka Müşterilerinin Katılım Bankası Tercihlerine Yönelik Bir Araştırma: Ege Bölgesi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 251-267.
- Durmuş, M. E. ve Yardımcıoğlu, F. (2018). İlahiyat Öğrencileri Ne Kadar İslami Finans Okuryazarı?’. *Siyaset. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1): 167-183.
- Echchabi, A., ve Olaniyi, O. N. (2012). Malaysian consumers' preferences for Islamic banking attributes. *International journal of social economics*, 39(11), 859-874.
- Er, B., Mutlu, M. ve şahin, Y. E. (2015). Daha Bilgili, Daha Doğru: İslami Finans Okuryazarlığı Üzerine Bir Araştırma. *International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF) Proceedings Volume II*, 1-22.
- Erol, C. ve El-Bdour, R. (1989). Attitudes, Behaviour, and Patronage Factors of Bank Customers Towards Islamic Banks. *International Journal of Bank Marketing*, 7(6), 31-37.
- Gençtürk, M., ve Çobankaya, F. T. (2015). Katılım bankalarının Batı Akdeniz bölgesindeki farkındalık düzeyinin tespiti. *Bankacılar Dergisi*, 26 (93), 82-105.
- Gönen, İ., ve Gökçen, G. (2017). Katılım bankalarının finans sektörü içindeki yeri ve katılım bankalarına yönelik müşteri algısı. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 61-77.
- Haron, S., Norafifah, A. & Planisek, L. S.(1994). Bank Patronage Factors of Muslim and Nonmuslim Customers. *International Journal of Bank Marketing*, 12(1), 32-40.
- Iğbaria, M., Parasuraman, S. ve Badawy, M. K. (1994). Work Experience, Job Involvement and Quality of Work Life Among Information System Personnel. *MIS Quarterly*, 18(2),175-200.
- Kader, R. A., Zakaria, R. H., Razali, N., ve Abdullah, N. (2014). Why this bank? Understanding customers’ preference for an Islamic bank in a competitive market. *Journal of Islamic Economics. Banking and Finance*, 10(2), 138-153.
- Kashif, M., Abdur Rehman, M. ve Pileliene, L. (2016). Customer perceived service quality and loyalty in Islamic banks: a collectivist cultural perspective. *The TQM Journal*, 28(1), 62-78.
- Kaynak, E. (1986). How to Measure Your Bank’s Personality: Some Insights From Canada. *International Journal of Bank Marketing*, 4(3), 54-68.
- Khoirunissa, D. (2003). Consumers preference toward Islamic banking (Case study in bank muamalat Indonesia and bank BNI Syariah). *Jurnal Iqtisad*, 4(2), 50-60.
- Kontot, K., Hamali, J., ve Abdullah, F. (2016). Determining factors of customers’ preferences: A case of deposit products in islamic banking. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 224, 167-175.
- Mansour, W., Ben Abdelhamid, M., Masood, O. ve Niazi, GSK (2010). İslami bankacılık ve müşterilerin tercihleri: Birleşik Krallık örneği. *Qualitative Research in Financial Markets*, 2(3), 185-199. <https://doi.org/0.1108/17554171011091746>
- Nam, J., Ekinci, Y. ve Whyatt, G. (2011). Brand equity, brand loyalty and consumer satisfaction. *Annals of Tourism Research*, 38(3), 1009-1030.
- Orhan, Z. H. (2019). *Katılım Bankacılığında Risk kâr-zarar ortaklığı ensrümanlarının analizi*. Ankara: İktisat yayınları.

- Özen, E., Şenyıldız, L. ve Akarbulut, K. (2016). Faizsiz Bankacılık Algısı: Uşak İli Örneği, *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(4), 1-19.
- Özsoy, İ., Görmez, B., ve Mekik, S. (2013). Türkiye’de katılım bankalarının tercih edilme sebepleri: Ampirik bir tetkik. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 187-206.
- Özsoy, M. Ş., Sayar, Y. (2021). *Kobiler İçin Adım Adım Katılım Bankacılığı*, TKBB Yayınları, No:7, <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/kobiler-baski.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2021)
- Pilatin, A. ve Dilek, Ö. (2021). Tüketicilerin Online Alışveriş Alışkanlıklarının Demografik Özellikler Bakımından İncelenmesi Doğu Karadeniz Şehirleri Üzerinde Bir Araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 11-28.
- Shome, A., Jabeen, F., ve Rajaguru, R. (2018). What drives consumer choice of Islamic banking services in the United Arab Emirates? *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 11(1), 79-95.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E.S. ve Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- TBB, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> (Erişim Tarihi: 15.08.2021)
- Thambiah, S., Eze, U. C., Santhapparaj, A. J., & Arumugam, K. (2011). Customers' perception on Islamic retail banking: A comparative analysis between the urban and rural regions of Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 6(1), 187.
- Terzioğlu, M. K. (2012). Analysis of Asset/Liability Structure of Banks Operating in Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(4), 1387 – 1409.
- Toraman C., Ata, H.A., ve Bagan, F.M., (2015). İslami Bankacılık Faaliyetlerine Yönelik Müşteri Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(4), 761-779.
- Wan Ahmed, W., Ab Rahman, A., Ali, N.A. ve Seman, A.C. (2008). Religiosity and banking selection criteria among Malayas in Lembah Klang. *Shariah Journal*, 16(2), 279-304.
- Venardos, A. M. (2020). *İslami bankacılık ve finansla güncel meseleler*. Ankara: İktisat Yayınları.
- Yavuz, S., ve Törenek, M. (2019). Türkiye’de Katılım Bankalarının Tercih Edilme Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi*, 1, 199-218.

EXTENDED ABSTRACT

The foundations of participation banks, which are called Islamic banks, also known as interest-free banks in the world, began to emerge in the 1960s, and after the oil crisis that began to be seen in the world in 1973, interest-free banking began to attract attention worldwide, with the effect of the accumulated capital in the Islamic world. Participation banking as it is known in Turkey or Islamic banking as it is more preferred in the world can appeal to people and institutions who do not have Islamic sensitivities by issuing various financial products, as well as those who do not adopt the fundraising and fund distribution methods of financial institutions that carry on interest-bearing conventional banking activities due to their beliefs.

Some questions arise due to the emergence of Islamic finance practices in the world and in Turkey and the increase in the market share of these institutions. Specifically, do customers have the same selection criteria for financial institutions? Also, do they exhibit the same preferences? What factors do these choices depend on? These questions can be further increased.

Participation Banks, which became widespread in the world under the name of 'Islamic banking', first emerged in the countries in the Gulf region. The said institutions, which were called "Special Finance Institutions" with the Statutory Decree issued in 1983 in Turkey, began to take place in the Banking Law No. 5411 with the regulation made in 1999. With the amendment made in the Banking Law in 2005, these banks have started to be called 'Participation Banks' since the beginning of 2006 (Özsoy and Sayar, 2017, p. 32-33).

The activities carried out by Participation Banks can also be called participation financing. Since their establishment, they have been working with financial methods such as mudarabe, murahaba (trade), musharake, ijara, risk and private equity funds, based on the principle of interest-free. Therefore, participation financing can be expressed as an investment transaction similar to fund management, which manages the funds obtained by participation banks from fund owners on behalf of investors (Bulut and Er, 2012, p. 13).

This study is aimed to investigate the relationship between the demographic variables of individuals and their regional and religious feelings and the reasons for choosing a participation bank in order to determine the factors affecting participation banking and individuals' participation banking use in Turkey. The results of the study are aimed to guide the managers of the banks for the decisions of attracting,

retaining and marketing more customers in the market where there is intense competition in the light of the information obtained.

In this study, we have tried to examine the factors that affect the consumers to receive service from participation banking in 7 regions of Turkey. The data used in the study consists of online surveys with people living in 7 regions of Turkey, using the convenience sampling method, between March-June 2021. The questionnaire form used in the study consists of 27 questions and 2 parts. In the first part, questions were asked about the demographic characteristics of the participants, and in the second part, questions were about the factors affecting the participants' use of participation banking services. Table 3 shows the regional distribution of the questionnaires. Accordingly, the number of surveys conducted in each region was made in proportion to the figure obtained by dividing the regions to the total population of Turkey. The fact that the ratio of the Marmara region to the total population of Turkey is 30.5% and people from every region live in the Marmara region shows that it has a high ability to represent Turkey. For this reason, 31% of the total surveys were conducted in the Marmara region.

Looking at the results, the rate of those who use participation banking in Turkey is approximately 32%, and the rate of those who do not is 68%. Among the regions where participation banking services are used the most, Eastern Anatolia Region ranks first with 43.4%, Central Anatolia ranks second with 40.2% and Black Sea Region ranks third with 34.2%. It has been understood that the most important factor affecting the use of participation banks by individuals using participation banking services is the provision of interest-free banking services with an average of 4.26. While these findings support the results of some studies in the literature (Wan Ahmed, Ab Rahman, Ali, & Seman, 2008; Anaç & Kaya, 2017), some studies (Awan & Bukhari, 2010; Durak, Bayat & Arslan, 2017; Özsoy et al. 2013)) do not support the results. It was understood that the participants used participation banking due to religious sensitivities with an average of 4.16. Third, it has been understood that the most important factor affecting individuals' use of participation banks is the low EFT fee with an average of 3.57 and the absence of commissions and operating fees.

According to the test results in the study, it was understood that none of those three factors affecting the use of participation banking showed a statistically significant difference according to the participants gender at the point of service. These findings (Anaç and Kaya, 2017) support their results. Receiving participation banking services differs statistically significantly only in terms of religious belief factor according to the marital status of the participants. It has been concluded that all 3 factors that are effective in the use of participation banking differ significantly according to the education level and age of the individuals. As for the test results made according to the income levels and occupations of the individuals, the 2 factors that are effective in the use of participation banking differ significantly in terms of service quality, diversity and low cost factors. According to the regional results, the use of participation banks differs significantly only in terms of service quality.

According to the study conducted to determine the factors affecting the participation bank preferences of individuals in general, it has been revealed that there is a relationship between the demographic characteristics of individuals and their participation bank preferences. For this reason, participation banks should analyze the demographic characteristics of their customers correctly and implement service policy, product diversification and strategy within the framework of their customers' demands and needs.

In recent years, with the positive effect of globalization, the development of technology and the increase in the activities of both individuals, institutions and companies with banks, the banking sector has shown a great development in Turkey as in the world. Although participation banks in Turkey entered the market much later than commercial banks, they reached a size of 7.2% in total assets. Participation banks need to carry out more aggressive service, advertising and promotion activities in order to continue their activities by increasing their market share in the market where there is intense competition.

The development of participation banking is also of vital importance in terms of making investments for those with religious sensitivities, contributing to the country's production and added value level, and integrating into the market. Participation banks are also important in terms of using Islamic banking activities and payment systems with Islamic countries. For this reason, it is very important to encourage and direct participation banking in terms of policy makers, managers and practitioners. In addition, curfews, closures and other practices that had to be implemented due to the COVID-19 pandemic that

emerged in 2020 and is not expected to disappear soon can be considered as an opportunity for participation banks to increase their market share by focusing on digital applications.

In this study, the use of participation banking by individuals living in seven regions of Turkey and the factors affecting the use of individuals were examined. The fact that the study is a regional study across Turkey is very important in terms of contributing to a small number of studies. In future studies, it can be contributed to increase the awareness of participation banking and the level of financial literacy by conducting studies that compare only those who prefer participation banks, those who do not prefer participation banks, and the two groups. Finally, studies can be conducted on the impact of the Covid-19 pandemic, which emerged in early 2020 and affected the whole world, on the use of participation banking in Turkey.

Gümrük Tarifeleri, Uluslararası Ticaret ve Ekonomik Büyüme ile Yolsuzluk Arasındaki İlişki: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma

Ayberk ŐEKER¹

Öz

Küreselleşme süreciyle birlikte ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler giderek artmaktadır. Bu süreçte ülkeler için yolsuzluk problemi hem ekonomik hem de ticari kayıplar yaşanmasına neden olan önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret ve ekonomik büyümenin algılanan yolsuzluk üzerindeki etkileri yükselen ekonomilerden oluşan BRICS-T ülkeleri için analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler Westerlund panel eşbütünleşme testleri ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ihracat, ithalat, gümrük tarifeleri, gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYİH) ve algılanan yolsuzluk arasında uzun dönemli ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler tespit edildikten sonra bu ilişkilerin yönünü ortaya koymak için nedensellik analizleri gerçekeştirilmiştir. Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi sonuçlarına göre gümrük tarifeleri, ithalat ve gayrisafi yurtiçi hasıladan algılanan yolsuzluk faaliyetlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Granger nedensellik analizleri sonucunda ise, Brezilya ve Türkiye’de gümrük tarifeleri ile algılanan yolsuzluk arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu, gayrisafi yurtiçi hasıladan algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte, Türkiye’de ithalat hacminden algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Rusya ve Güney Afrika’da ise ihracat hacminden algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmüştür. Buna karşın Hindistan ve Çin’de değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Gümrük Tarifeleri, Uluslararası Ticaret, Ekonomik Büyüme

The Nexus between Custom Tariffs, International Trade, Economic Growth and Corruption: An Empirical Investigation on BRICS-T Countries

Abstract

Economic and commercial relations among the countries have increased associated with the globalization. In this process, the problem of corruption for countries has become an important problem that causes both economic and commercial losses. Accordingly, it is analyzed the effects of custom tariffs, international trade and economic growth on corruption in BRICS-T countries that are named emerging economies within the scope of the paper. The long-term relationships between the variables are analyzed with Westerlund panel cointegration tests. According to the results of the analysis, it is determined that there are long-term relationships between exports, imports, custom tariffs, gross domestic product (GDP) and corruption. After determination of long-term relationships between the variables, causality analyses have been carried out in order to reveal the direction of these relationships. According to the Dumitrescu-Hurlin panel causality test results, it has been determined that there are unidirectional causality relationships from custom tariffs, imports and gross domestic product to corruption. As a result of Granger causality analysis, it is seen that there is a bidirectional causality relationship between customs tariffs and perceived corruption, while there is a unidirectional causality relationship from gross domestic product to perceived corruption in Brazil and Turkey. In addition, it is observed that there is a unidirectional causality relationship from import volume to perceived corruption in Turkey. Moreover, there is a unidirectional causality relationship from export volume to perceived corruption in Russia and South Africa. On the other hand, it has been determined that there is no causal relationship among the variables for India and China.

Key Words: Corruption, Custom Tariffs, International Trade, Economic Growth

Atıf İçin / Please Cite As:

Şeker, A. (2022). Gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme ile yolsuzluk arasındaki ilişki: BRICS-T ülkeleri üzerine ampirik bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1061-1076.

Geliş Tarihi / Received Date: 23.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.02.2022

¹ Doç. Dr. - Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, ayberk.seker@btu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7750-6286

Giriş

Küresel ekonominin günden güne daha da entegre hale gelmesiyle birlikte, yolsuzluk ülkeler için en büyük sorunlardan biri haline gelmiştir. Geçmişten günümüze ekonomi literatüründe yolsuzluk üzerine birçok tanım ortaya koyulmuştur. Yolsuzluk, özel çıkarlar doğrultusunda maddi veya statü kazanımları nedeniyle kamu yönetiminin kanunlar doğrultusundaki görevlerinden sapan davranışlar ya da özel çıkarlar kapsamında kuralları ihlal etmek olarak tanımlanmıştır (Nye, 1967). Bir başka tanımda Macrae (1982) yolsuzluğu, iki taraf arasında özel bir alışverişi içeren düzenleme olarak açıklamıştır. Yolsuzluğun kaynakların tahsisi üzerinde hemen veya gelecekte bir etkisi olduğunu ve özel amaçlar için kamusal sorumluluğun kötüye kullanılmasını içerdiği belirtilmektedir (Macrae, 1982, s. 679). Bu tanıma destekleyen Kauffman (1997), Sandholtz ve Gray (2003) ve Treisman (2007) yolsuzluğu, kamu görevinin özel çıkarlar için kötüye kullanılması olarak ifade etmişlerdir.

Yolsuzluk, özel sektör ve kamu sektörünün etkinliğini ve verimliliğini azaltmakta, kaynakların etkin dağılımını bozmakta ve liyakate dayalı ekonomik sistemi ortadan kaldırmaktadır (Yakub vd., 2020, s. 64). Ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçlerinde önemli bir kısıt ve tehdit olan yolsuzluk, ekonomide uygulanan teşvik sistemlerinin liyakatli bir şekilde dağılmasını engellemekte ve ülkede gerçekleştirilen yatırımların etkinliğini azaltmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen yolsuzluk faaliyetlerinin, ülkenin üretim düzeyini, istihdam seviyesini, tüketim alışkanlıklarını, kamu harcamalarını, yatırımları ve net ihracatı olumsuz etkilediği görülmektedir (Mazlami, 2019).

Ülke ekonomilerinde gerçekleşen yolsuzluk faaliyetlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir (Mauro, 1995; Gil-Pareja vd., 2019). Ancak literatürde, yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler ortaya çıkardığını gösteren bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Bu doğrultuda, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere iki yaklaşım ortaya koyulmuştur. Bunlardan ilki, ülkelerin ekonomik büyüme ve ticari faaliyetlerinin yolsuzluğu arttırdığını ifade eden “tekerlekleri yağlama hipotezi” iken; ikincisi ülkelerin kalkınma düzeylerinin ve uluslararası ekonomik faaliyetlerinin artmasıyla yolsuzluğun azaldığını ortaya koyan “tekerleklerin kuma saplanması hipotezi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Jiankun vd., 2019, s. 2). Bu doğrultuda, yolsuzluk ile ekonomik büyüme, uluslararası ticaret ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiler incelendiğinde ülkelerin idari ve ekonomik yapılarının da etkisiyle hem olumlu hem de olumsuz etkileşimlerin ortaya çıkabildiği görülmektedir. Dünyanın önde gelen ekonomilerinden Çin’in paradoksal bir şekilde görece yüksek bir yolsuzluk düzeyiyle hızlı ekonomik büyüme yaşaması, tekerlekleri yağlama hipotezini doğrulayan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Rock ve Bonnett, 2004).

Yolsuzluğu etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri de ülkelerin uluslararası ticaretlerinde uyguladıkları gümrük tarife oranlarıdır. Ülkelerin uluslararası ticarete yüksek gümrük tarifeleri, rant arayışının yükselmesine ve yolsuzluğun artmasına sebep olabilmektedir (Yakub vd., 2020, s. 65; Beverelli ve Ticku, 2020, s. 1; Kellenberg ve Levinson, 2018, s. 107). Yolsuzluğun ekonomik maliyeti, yatırımcılar açısından yolsuzluğun maliyeti ile gümrük tarifeleri arasındaki farka dayanmaktadır (Shirazi, 2011, s. 443). Dolayısıyla ülkelerin uyguladıkları yüksek gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret gerçekleştiren firma veya araçlarını yolsuzluk faaliyetlerine yönlendirebilir. Uluslararası ticarete yasal çerçevenin usulsüz işleyişi ekonomik faaliyetlerin etkinliğini engelleyebilmekte ve bu durum ihracat maliyetlerini artırarak uluslararası ticareti engelleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Anderson ve Marcouiller, 2002). Dolayısıyla, yolsuzluğun bir gümrük tarifesinin oluşturduğu etkiye benzer bir etkisi ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, tarife veya tarife dışı engeller (gereksiz bürokrasi ya da idari formaliteler) yüksekse, rüşvet ve yolsuzluk bu engellerin aşılmasına yardımcı olacağı için uluslararası ticareti kolaylaştıran bir usulsüzlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ticari faaliyetlerde bulunan işletmeler veya bireyler, gümrük vergilerini düşürmek, gümrük işlemlerini hızlandırmak veya rakipleri kısıtlamak için çeşitli usulsüzlükler yoluna gidebilmektedirler (Hamdi ve Hâkimi, 2019, s. 416).

Yolsuzluk veya yolsuzluk algısı, uluslararası ticaretin önünde önemli zorluklara ilişkin algılarla oldukça yakından ilişkilidir. Gelişmiş ülkeler genellikle uluslararası normları benimsemiş ve köklü uygulama kültürlerine sahipken, yükselen ve gelişmekte olan ülkeler yolsuzluk sorununu henüz ele almaya başlamışlardır. Bu ülkeler için yolsuzlukla mücadelenin yüksek bir ekonomik bedeli olabileceğinden, yolsuzluk sorununun önüne geçmek hayati önem taşımaktadır. Bu ülkeler uluslararası ticaret fırsatları için rekabet ederken, yüksek düzeyde bir yolsuzluk algısı bulunması düşük uluslararası ticaret düzeyine neden olduğundan, yolsuzlukla mücadeleye büyük bir öncelik vermelidirler (Shirazi, 2011, s. 446). Bazı ülkeler için yolsuzluk algısında meydana gelen önemli düzeydeki bir azalma, uluslararası ticaret üzerinde olumlu

düzeyde belirlenen gümrük tarifeleri kadar, hatta daha fazla etkiye sahip olabilmektedir (Shirazi, 2011, s. 435).

Gelişmiş ekonomilerde, yolsuzluk algılarının düşük olması ve buna ilişkin ölçülen düzeylerinin durağan olması dolayısıyla gelişmekte olan ve daha kırılgan ekonomik yapıya sahip ülkelerin yolsuzluk algıları üzerinde gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret ve ekonomik büyümelerinin araştırılması daha etkin sonuçlar elde edilmesini sağlayabilecektir. Gelişmiş ülkeler için uluslararası ticaret düzeylerindeki dalgalanmalar daha çok ekonomi politikalarının değişmesi, vergi rejimlerinin değiştirilmesi ile mevcut ya da gelecekteki ticaret ortaklarının algılanan yolsuzluk düzeylerindeki değişimler sonucunda meydana gelmektedir. Öte yandan, gelişmekte olan ve daha kırılgan bir ekonomik yapıya sahip ülkelerin daha yüksek yolsuzluk algısına sahip olmaları ve daha çok uluslararası ticaret fırsatlarına erişmek için birbirleriyle rekabet etmeleri, yolsuzluk, gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme ilişkilerini analiz edebilmek için önemli imkânlar sunmaktadır (Shirazi, 2011, s. 438). Bu doğrultuda, çalışma kapsamında hızlı ekonomik büyüme oranları ve kırılgan ekonomik yapılarıyla dikkat çeken yükselen ekonomiler arasında olmaları sebebiyle BRICS-T ülkeleri ele alınmıştır.

Çalışma kapsamında gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret ve ekonomik büyümenin yolsuzluk üzerindeki etkilerini analiz edebilmek için yolsuzluk algısının ölçümünde kullanılan önemli iki gösterge ele alınmıştır. Bunlardan ilki Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından raporlanan Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perception Index-CPI)'dir. 1995 yılından bu yana oluşturulan bu endeksin ölçeği, son yıllarda 0 ile 100 arasında hesaplanmasına rağmen, ilk dönemlerde 0 (oldukça yolsuzluğa sahip bir ülke) ile 10 (çok temiz bir ülke) arasında belirlenmekteydi (Berksoy ve Yıldırım, 2017, s. 9). Yolsuzluk algı endeksi, ülkeleri kamu sektöründeki yolsuzlukla ilgili algılara göre sıralamaktadır. Başka bir ifade ile analist, iş adamı veya alandaki uzmanlar gibi sektörde yer alan ve önemli görüşlere sahip kişiler tarafından verilen değerlere dayanmaktadır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü, hükümetlerin yüksek seviyelerinde (büyük yolsuzluk), düşük ve orta seviyelerde (küçük yolsuzluk) veya siyasi karar vericiler düzeylerinde (siyasi yolsuzluk) uygulanan yolsuzluklar gibi her türlü yolsuzluğu dikkate almaktadır. Başlangıçta yalnızca 41 ülke için hesaplanan yolsuzluk algı endeksi, günümüzde çoğu ülke için hesaplanmaktadır (Gil-Pareja vd., 2019, s. 8). Analizlerde ele alınan bir diğer yolsuzluk göstergesi ise PRS grup tarafından hesaplanan Yolsuzluk Endeksi'dir (International Country Risk Guide-ICRG). Bu endeks ile ölçülmek istenen "kamu gücünün özel çıkarlar doğrultusunda ne ölçüde kullanıldığına" ilişkin algıdır. Bununla birlikte, gerçekleştirilen her türlü yolsuzluğu dikkate almaktadır.

Bu çalışma ile mevcut literatüre çeşitli katkıların sağlanması hedeflenmektedir. Literatürdeki çalışmaların birçoğunda, yolsuzluk ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla regresyon ve panel regresyon analizlerinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında diğer çalışmalardan farklı olarak panel zaman serisi doğrultusunda panel eşbütünlük ve panel nedensellik analizleri gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, yolsuzluk ile gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki dinamik ilişkilerin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir. Ayrıca, modelde yer alan değişkenler arasında kısa ve uzun dönemdeki nedensel ilişkiler tespit edilecektir. Bunlara ek olarak, BRICS-T ülkeleri için metodolojik olarak daha güvenilir olan Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) ile PRS grup tarafından hesaplanan Yolsuzluk Endeksi'nin (International Country Risk Guide-ICRG) yolsuzluk ölçüsü olarak ele alınması çalışmanın özgünlüğü oluşturan bir diğer noktadır (Reinikka ve Svensson, 2005).

Çalışmanın ikinci bölümünde yolsuzluk ile gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin tartışıldığı literatür incelenmiştir. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılacak modeller ve metodoloji açıklanmış, dördüncü bölümde ise ekonometrik analizler gerçekleştirilerek ampirik bulgular değerlendirilmiştir. Son olarak sonuç bölümünde elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve politika önerileri getirilmiştir.

Literatür Taraması

Son yıllarda, yolsuzluk kavramını, sonuçlarını ve oluşmasını engelleyebilecek politika önerilerini araştırmak amacıyla giderek artan sayıda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Leff' (1964) tarafından gerçekleştirilen öncü teorik çalışma, yolsuzluk ve ekonomik göstergeler arasında önemli bağlantıların bulunduğunu ortaya koymuştur. İlgili çalışma ile birlikte, literatürde yolsuzluğun ekonomik etkilerini inceleyen çalışmaların sayısı günden güne artmıştır. Çalışma kapsamında oluşturulan literatür üç gruba ayrılmaktadır. İlk olarak yolsuzluk ile gümrük tarifeleri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelenecek,

ardından yolsuzluk ile uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri analiz eden çalışmalar değerlendirilecektir.

Yolsuzluk ve Gümrük Tarifeleri İlişkisi

Yolsuzluk ve gümrük tarifeleri arasındaki ilişkileri analiz eden literatür incelendiğinde, bu iki değişken arasında önemli ilişkilerin olduğuna dair çalışmalara rastlanılmaktadır. Ülkelerin uyguladıkları tarife oranlarının yolsuzluk faaliyetlerini etkilediği görülmekle birlikte, gümrük tarifelerinin uygulama biçimlerinin de yolsuzluklar üzerinde önemli etkilere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle gümrük memurları ve ithalatçılar arasındaki etkileşim de dikkate alındığında, uluslararası ticarete aynı düzeyde tarife oranlarının belirlenmesinin yolsuzluk faaliyetlerini kısıtladığı ve böylelikle ülkelerin vergi gelirlerinin yüksek düzeyde olacağı öne sürülmektedir. İthalata konu malların farklılaşan vergi oranlarına tabi olması halinde ise, rant kaygısının oluşacağı ve yolsuzluğun artabileceği ifade edilmektedir (Gatti, 1999; Dutt ve Traca, 2010; Laajaj vd., 2019; Beverelli ve Ticku, 2020).

Yolsuzluk ve gümrük tarifeleri arasındaki ilişkiyi ticaret politikası önlemleri açısından ele alan çalışmaların bulgularına göre ise, korumacı ticaret politikalarına sahip ülkelerde yolsuzluğun önemli düzeyde daha fazla gerçekleştiğine dair güçlü kanıtlar ortaya koyulmuştur (Bandyopadhyay ve Roy, 2007; Dutt, 2009). Buna ek olarak gümrük tarifeleri üzerinde yolsuzluğun etkilerinin beş önemli özelliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Bunlar; yolsuzluğun seviyesi, yaygınlığı, gümrük yeri, işlevi ve öngörülebilirliği olarak ortaya koyulmaktadır (Thede ve Gustafson, 2012). Thede ve Gustafson (2012) gerçekleştirdikleri analizler sonucunda, yolsuzluğun uluslararası ticaret ve gümrük tarifeleri üzerindeki etkilerinin, diğer ekonomik değişkenlerin uluslararası ticarete etkisine kıyasla daha büyük olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular, yolsuzluk seviyesinin uluslararası ticareti etkilediğini ve yolsuzluk faaliyetlerinin uluslararası ticaret ilişkilerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca tahmin sonuçlarına göre, gümrüklerde yolsuzluğun yaygınlığının uluslararası ticareti kısıtladığını göstermektedir. Bu sonuç, ithalat işlemlerinin gümrüklerde yolsuzlukla karşılaşıldığında ithalatın daha az düzeyde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Gümrük tarifeleri ile yolsuzluk endeksleri arasındaki ilişkileri inceleyen literatür incelendiğinde, gümrük tarifelerindeki artışların yolsuzluk düzeyini arttırdığı görülmektedir (Gezikol ve Tunahan, 2018; Drenski vd., 2019). Ülkeler tarafından uygulanan yüksek gümrük tarifelerinin vergiden kaçınma ve yolsuzluk faaliyetlerine dönüştüğü ifade edilmektedir.

Literatürde yer alan yolsuzluk ve gümrük tarifeleri arasındaki ilişkilerin analiz edildiği çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, gümrük tarifelerinin hem düzeylerinin hem de uygulama biçimlerinin yolsuzluk düzeyi ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, korumacı ticaret politikasını benimseyen ülkelerde uygulanan yüksek gümrük tarifelerinin yolsuzluk düzeyini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Gümrük tarifelerinin yüksek olmasının, uluslararası ticarete firmaların vergiden kaçınma davranışını sergilemesine ve dolayısıyla yolsuzluk düzeyinin artmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Yolsuzluk ve Uluslararası Ticaret İlişkisi

Literatürde yolsuzluk ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar değerlendirildiğinde, uluslararası ticaret hacminin artması ile yolsuzluk probleminin azaldığını ileri süren çalışmalar (Ades ve Di Tella, 1997; Sandholtz ve Koetzle, 2000; Gatti, 2004; Lederman vd., 2005; Serra, 2006; Shabbir ve Anwar, 2008; Musila ve Sigue, 2010; De Jong ve Bogmans, 2011; Shirazi, 2011; Gerni, 2012; Elbahsanawy ve Revier, 2012; Thede ve Gustafson, 2012; Campbell ve Saha, 2013; Sarwar ve Pervaiz, 2013; Majeed, 2014; Türedi ve Altın, 2016; Gezikol ve Tunahan, 2018; Gil-Pareja vd., 2019; Efeoğlu vd., 2020) olduğu gibi, ülkeler arasında uluslararası ticaret hacminin yükselmesi ile birlikte yolsuzluğun arttığını ortaya koyan (Bayar, 2010; Bandyopadhyay ve Roy, 2007; Majeed, 2014) ve uluslararası ticaret ile yolsuzluk arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulunmadığını tespit eden (Broadman ve Recanatini, 2001; Knack ve Azfar, 2003; Rehman ve Naveed, 2007; Pellegrini ve Gerlagh, 2008; Rock, 2009) çalışmaların bulunduğu görülmektedir.

Uluslararası ekonomiye entegre olan ülkelerin uluslararası ticaretlerin yolsuzluk faaliyetleri ile diğerlerine göre daha az karşılaştığı görülmektedir. Uluslararası ticaret politikası olarak serbest ticaret politikalarını benimseyen ülkelerin ikili ticaretlerinde yolsuzluğun azalması beklenmektedir. Bununla birlikte, uluslararası ticaretlerinde dışa kapalı ve korumacı yaklaşımları benimseyen ülkelerin uluslararası ticaretlerinde daha yüksek düzeyde yolsuzluk faaliyetleri gerçekleşebilmektedir.

Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yolsuzluk ile ülkelerin ekonomik büyüme düzeyleri arasındaki ilişki konusunda literatürde çeşitli görüşler yer almaktadır. Yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu belirten görüş, istikrarlı bir ekonomik büyüme oranına sahip ülkelerde yolsuzluk uygulamalarının bürokratik engelleri ortadan kaldırarak ekonomik faaliyetler için bir teşvik oluşturacağını ifade etmektedir (Braun and Di Tella, 2004; Algan vd., 2014; Saha ve Ben Ali, 2017). Bununla birlikte yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında olumsuz etkileşimin bulunduğunu belirten görüş, ekonomik büyüme ile gerçekleşen kalkınma sonucunda yolsuzluk uygulamalarını azaltan bir etkinin ortaya çıkacağını ileri sürmektedir (Sandholtz ve Koetzle, 2000; Broadman ve Recanatini, 2001; Montinola ve Jackman, 2002; Graef ve Mehlkop, 2003; Damania vd., 2004; Goel ve Nelson, 2005; Serra, 2006; Rehman ve Naveed, 2007; Campante vd., 2008; Kotera vd., 2012; Bai vd., 2013; Kolstad ve Wiig, 2015; Konu ve Ata, 2016; Hamdi ve Hakimi, 2019; Efeoğlu vd., 2020). Bu görüşlerin yanı sıra, literatürde ekonomik büyüme ve yolsuzluk arasında herhangi bir ilişki tespit edemeyen çalışmalar da yer almaktadır (Tosun, 2003; Drury vd., 2006).

Yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri literatürde ele alan çalışmalar değerlendirildiğinde, ülkelerin ekonomik büyüme düzeylerine ve yolsuzluk faaliyetlerini arttıran bürokratik uygulamalarının yoğunluğuna göre bu iki değişken arasındaki ilişki farklı şekillerde etkileşime girmektedir. Ülkelerin ekonomik büyüme sonucunda elde edecekleri kalkınma düzeyleri neticesinde bürokratik engelleri azaltmayı ve ekonomik faaliyetler önündeki kısıtlamaları ortadan kaldırmayı hedeflemeleri gerektiği görülmektedir. Aksi halde ekonomik büyüme düzeyleri yükselmesine rağmen, ekonomik faaliyetler ve yatırımlar önünde engel oluşturan uygulamaların sürdürülmesi yolsuzluk faaliyetlerini tetikleyebilmektedir.

Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışma ile gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret hacmi ve ekonomik büyümenin algılanan yolsuzluk üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada araştırma modelleri kapsamında BRICS-T ülkelerine ait uluslararası ülke riski rehberi (ICRG) doğrultusunda oluşturulan yolsuzluk endeksi, yolsuzluk algılama endeksi (CPI), gümrük tarifeleri, ithalat ve ihracat hacmi ile gayrisafı yurtiçi hasılaya ilişkin veriler kullanılmıştır.

Gümrük tarifeleri, ithalat ve ihracat hacmi ile gayrisafı yurtiçi hasılaya ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Uluslararası ülke riski rehberi (ICRG) doğrultusunda oluşturulan yolsuzluk endeksinde ait veriler PRS Group veri tabanından temin edilmiştir. Yolsuzluk algılama endeksinde ilişkin veriler ise Transparency International veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan seriler yıllık frekansta olup, 1996-2019 yılları arasındaki döneme aittir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler aşağdaki gibidir;

$\ln(cpi)$: BRICS-T ülkelerine ait yolsuzluk algılama endeksi
$\ln(icrg)$: BRICS-T ülkelerine ait yolsuzluk endeksi
$\ln(tarife)$: BRICS-T ülkelerine ait gümrük tarifeleri
$\ln(ihracat)$: BRICS-T T ülkelerine ait ihracat hacmi
$\ln(ithalat)$: BRICS-T ülkelerine ait ithalat hacmi
$\ln(gsyih)$: BRICS-T ülkelerine ait gayrisafı yurtiçi hâsıla

Bu bilgiler doğrultusunda BRICS-T ülkelerinde gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret hacmi ve ekonomik büyümenin algılanan yolsuzluk üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla aşağdaki modeller oluşturulmuştur (1,2,3,4):

$$\ln(cpi)_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln(tarife)_{it} + \beta_2 \ln(ihracat)_{it} + \beta_3 \ln(gsyih) + \varepsilon \quad (1)$$

$$\ln(cpi)_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln(tarife)_{it} + \beta_2 \ln(ithalat)_{it} + \beta_3 \ln(gsyih) + \varepsilon \quad (2)$$

$$\ln(icrg)_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln(tarife)_{it} + \beta_2 \ln(ihracat)_{it} + \beta_3 \ln(gsyih) + \varepsilon \quad (3)$$

$$\ln(icrg)_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln(tarife)_{it} + \beta_2 \ln(ithalat)_{it} + \beta_3 \ln(gsyih) + \varepsilon \quad (4)$$

Değişkenlere ilişkin yatay kesit bağımlılık analizleri Breusch-Pagan LM (Breusch ve Pagan, 1980), Pesaran scaled LM (Pesaran, 2004) ve Pesaran CD (Pesaran, 2004) testleri ile gerçekleştirilirken,

homojenlik analizleri Swamy (1970) ve Pesaran ve Yamagata'nın (2008) homojenlik testleri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Sonrasında değişkenlerin durağanlıkları birinci kuşak birim kök testlerinden Im vd. (2003), Breitung (2000) ve ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler Westerlund (2007) eşbütünleşme testi kullanılarak incelenmiştir. Sonrasında panel FMOLS ve panel DOLS yoluyla değişkenlerin uzun dönemli katsayı tahminleri gerçekleştirilmiştir. Son olarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik testi ile araştırılmıştır.

Panel veri analizlerinde değişkenlerin hem yatay kesit bağımlılığını hem de homojenliğini incelemek için uygun tahminciyi seçmek büyük önem arz etmektedir. Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının ve homojenlik testlerinin dikkate alınması, günümüzde ülkelerin birbirleriyle daha entegre olmaları ve ekonomilerin yüksek derecede küreselleşmesi sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda modelde ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı Breusch-Pagan LM (Breusch ve Pagan, 1980) (5), Pesaran CD (Pesaran, 2004) (6) ve Pesaran scaled LM (Pesaran, 2004) (7) testler vasıtasıyla sınanmıştır.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N P_{ij}^2 \sim \chi_{\frac{N(N-1)}{2}}^2 \quad (5)$$

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N P_{ij} \right) \sim N(0,1) \quad (6)$$

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N P_{ij} (T\rho_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1) \quad (7)$$

Modelde yer alan değişkenlerin homojenlikleri Swamy (1970) ve Pesaran ve Yamagata'nın (2008) homojenlik testleri ile sınanmıştır. Swamy (1970) (8) ve Pesaran ve Yamagata (2008) (9,10) tarafından homojenlik testleri için önerilen modeller aşağıda yer almaktadır:

$$\hat{S} = \chi_{k(N-1)}^2 = \sum_{i=1}^N (\hat{\beta}_i - \bar{\beta}^*)' \hat{V}_i^{-1} (\hat{\beta}_i - \bar{\beta}^*) \quad (8)$$

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\hat{S}-k}{\sqrt{2k}} \quad (9)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \frac{\sqrt{N}N^{-1}\hat{S}-k}{\sqrt{Var(T,k)}} \quad (10)$$

Değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilebilmesi için, değişkenlerin düzeylerinde ya da birinci farklarında olmaları gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılık ve homojenlik testleri sonrasında değişkenlerin durağanlıkları Im vd. (2003) (11,12), Breitung (2000) (13) ve Pesaran (2007) (14,15) tarafından geliştirilen birinci ve ikinci kuşak panel birim kök testleri vasıtasıyla test edilmiştir. Modelde yatay kesit bağımlılığı ve değişen varyans sorunu olması halinde, ikinci kuşak panel birim kök testleri hem yatay kesit bağımlılığı hem de değişen varyans varsayımına göre geliştirildiği için en uygun birim kök testi olarak Pesaran (2007) CADF tahmin yöntemi önerilmektedir (Lewandowski, 2007). İlgili birim kök testlerine ilişkin modeller aşağıda verilmiştir:

$$\Delta y_{it} = \alpha y_{it-1} + \sum_{j=1}^{\rho_i} \beta_{ij} \Delta y_{i,t-j} + X'_{it} \delta + \varepsilon_{it} \quad (11)$$

$$\Gamma_{\bar{t}} = \frac{\sqrt{N} \{ \bar{t}_{NT} - E(t_T | \rho_i = 0) \}}{\sqrt{Var(t_T | \rho_i = 0)}} \quad (12)$$

$$\Delta y_{i,t}^* = \alpha y_{i,t-1}^* + v_{i,t} \quad (13)$$

$$y_{it} = (1 - \varphi) \mu_i + \varphi_i y_{i,t-1} + u_{it} \quad (14)$$

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (15)$$

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri tahmin etmek için Westerlund (2007) panel eşbütünleşme kullanılmıştır. Analizlerde güvenilir sonuçlar vermesi ve yatay kesit bağımlılığının etkilerinin azaltılması nedeniyle, Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testi tercih edilmiştir (Kapetanios vd., 2011). Westerlund (2007) panel eşbütünleşme test istatistikleri aşağıdaki modeller aracılığıyla hesaplanmıştır (16, 17, 18, 19, 20):

$$\alpha_i(L) \Delta y_{it} = \delta_{1i} + \delta_{2i} t + \alpha_i (y_{it-1} - \beta'_i x_{it-1}) + \lambda_i(L)' v_{it} + e_{it} \quad (16)$$

$$G_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\alpha'_i}{SE(\alpha'_i)} \quad (17)$$

$$G_a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T\alpha'_i}{\alpha'_i(1)} \quad (18)$$

$$P_t = \frac{\alpha'}{SE(\alpha')} \quad (19)$$

$$P_a = T\alpha' \quad (20)$$

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler analiz edildikten sonra uzun dönem katsayı tahminleri gerçekleştirilmiştir. Eşbütünleşme ilişkinin var olması halinde, OLS tahminleri sonuçlarının tutarsız, yanlış ve sahte parametreler üretebileceği bilinmektedir (Johansen, 1988; 1995). Bu sebeple, eşbütünleşik panel veriler için çeşitli tahmin teknikleri ortaya koyulmuştur. Uzun dönemli katsayıların tahmin edilmesi için en yaygın olarak uygulanan teknikler, Phillips ve Hansen (1990) ve Pedroni (2001) tarafından geliştirilen panel FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Square) tahminci ve Kao ve Chiang (2001), Saikkonen (1991) ve Stock ve Watson (1993) tarafından ortaya koyulan panel DOLS tahmincisidir. Bu tahmin teknikleri, seri korelasyon ve içsellik sorunlarının etkilerinin ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır.

Pedroni (2001) tarafından geliştirilen Panel FMOLS tahminci, eşbütünleşik vektörlerin tutarlı ve yansız tahminlerini elde etmek için seri korelasyon ve içsellik sorunlarını ortadan kaldırmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki panel regresyon modeli kullanılarak panel FMOLS tahmini gerçekleştirilmektedir (21):

$$\hat{\beta}_{FMOLS} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T (x_{i,t} - \bar{x}_i)^2 \right)^{-1} \left(\sum_{t=1}^T (x_{i,t} - \bar{x}_i) y_{i,t}^* - T\hat{\gamma}_i \right) \quad (21)$$

Panel FMOLS tahmincisine benzer şekilde panel DOLS tahmin yöntemi, eşbütünleşik ilişkideki gecikmeli değerleri kapsayarak, değişkenler ve hata terimi arasındaki korelasyon ilişkisini ortadan kaldırmaktadır. Panel DOLS tahminci aşağıdaki model vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir (22):

$$\hat{\beta}_{DOLS} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T z_{i,t} z'_{i,t} \right)^{-1} \left(\sum_{t=1}^T z_{i,t} (y_{i,t} - \bar{y}_i) \right) \quad (22)$$

Uzun dönemli ilişkilerin analiz edilmesinin ardından, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile test edilmiştir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik ilişkisinin gözlem sayısının artması ile etkili ve güvenilir sonuçlar verdiğini belirtmektedir. Ayrıca, zaman boyutu birim boyutundan daha büyük veya daha küçük olsa bile tutarlı sonuçlar sağlamaktadır. Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi modeli aşağıdaki gibidir (23):

$$Y_{i,t} = a_i + \sum_{k=1}^k Y_i^{(k)} Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^k \beta_i^{(k)} X_{i,t-k} + e_{i,t} \quad (23)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012), homojen Granger nedensellik ilişkisinin tüm birimlerde ortadan kalktığı hipotezini, bu ilişkinin en az bir birimde var olduğu karşı hipotezi ile incelemektedir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin tüm ülkeler için panel veri analiziyle test edilmesi sonrasında, modele dâhil edilen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri ülkeler düzeyinde Granger nedensellik testi analiz edilecektir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin var olması durumunda Granger nedensellik testi ile nedensellik ilişkileri ortaya koyulmaktadır. Çünkü Engle ve Granger'a göre (1987) değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olması durumunda en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin de olabileceği ileri sürülmektedir. Granger nedensellik analizi için aşağıdaki yer alan modellere başvurulmaktadır (24,25);

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \dots + \beta_p Y_{t-p} + \theta_1 Z_{t-1} + \dots + \theta_p Z_{t-p} + u_t \quad (24)$$

$$Z_t = \beta_0 + \beta_1 Z_{t-1} + \dots + \beta_p Z_{t-p} + \theta_1 Y_{t-1} + \dots + \theta_p Y_{t-p} + e_t \quad (25)$$

Bulgular

Gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret hacmi ve ekonomik büyümenin algılanan yolsuzluk üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi amacıyla öncelikle değişkenlere ilişkin yatay kesit bağımlılık ve homojenlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılık ve Homojenlik Testi Sonuçları

Test	Model (1)	Model (2)	Model (3)	Model (4)
CD _{BP}	53.691***	40.988***	87.327***	84.989***
CD _{LM}	7.064***	4.745***	13.205***	12.778***
CD	-0.044	0.409	1.402	2.069**
$\hat{\Delta}$	6.743***	7.131***	0.689	0.536
$\hat{\Delta}_{adj}$	7.622***	8.061***	0.779	0.605
Swamy's Test	681.47***	739.92***	50.40***	68.10***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Panel veri analizlerinde hem yatay kesit bağımlılığını hem de eğim homojenliğini incelemek için uygun tahminci belirlemek önem arz etmektedir. Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının ve heterojenliğin dikkate alınması, günümüzde küreselleşme süreciyle birlikte ülkelerin birbirleriyle daha entegre hale gelmeleri nedeniyle hayati önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, modelde ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının ve heterojenliğin varlığı test edilmektedir. Bu doğrultuda, yatay kesit bağımlılığını test etmek amacıyla Breusch-Pagan LM (Breusch ve Pagan, 1980), Pesaran ölçekli LM (Pesaran, 2004) ve Pesaran CD (Pesaran, 2004) testleri yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 1'de yer almaktadır. Sonuçlara göre, ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı sıfır hipotezinin istatistiksel olarak reddedildiği görülmektedir. Bu sonuç, BRICS-T ülkelerinde birinde meydana gelen bir şokun diğer ülkelere de yayılabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, hem Swamy (1970) hem de Pesaran ve Yamagata'nın (2008) eğim homojenliği testleri sonuçları da Tablo 1'de gösterilmektedir. Sonuçlar doğrultusunda, Swamy (1970) testine göre tüm modellerde sıfır hipotezi reddedilirken, delta testine göre model 1 ve model 2'de sıfır hipotezinin reddedildiği gözlemlenmiştir. Başka bir ifade ile ilgili modellerde ülkeye özgü etkilerin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Birinci Kuşak Birim Kök Testi				İkinci Kuşak Birim Kök Testi	
	Im, Pesaran, and Shin		Breitung		PESCADF	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Düzye						
<i>ln(cpi)</i>	-0.574	-1.057	-0.256	-1.023	-1.551	-1.832
<i>ln(icrg)</i>	-0.977	-1.051	-0.911	-0.107	-1.624	-2.486
<i>ln(tarife)</i>	0.615	0.777	0.463	-0.646	-2.103	-2.077
<i>ln(ihracat)</i>	0.896	2.651	3.216	3.299	-2.166	-2.518
<i>ln(ithalat)</i>	1.119	1.769	2.686	2.899	-2.108	-2.684
<i>ln(gsyih)</i>	1.481	0.803	3.831	1.377	-1.499	-2.711
Birinci Farklar						
<i>ln(cpi)</i>	-4.707***	-2.921***	-3.355***	-2.784***	-2.534**	-3.495***
<i>ln(icrg)</i>	-7.991***	-6.367***	-6.126***	-6.793***	-3.082***	-2.976**
<i>ln(tarife)</i>	-4.715***	-3.806***	-3.727***	-4.534***	-3.095***	-3.326***
<i>ln(ihracat)</i>	-3.415***	-2.515***	-6.299***	-5.732***	-3.643***	-3.913***
<i>ln(ithalat)</i>	-3.479***	-2.486***	-6.281***	-5.256***	-2.978***	-3.231***
<i>ln(gsyih)</i>	-3.244***	-1.603**	-6.022***	-4.532***	-3.617***	-3.661***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Im vd.(2003), Breitung (2000) ve Pesaran (2007) tarafından ortaya koyulan birinci ve ikinci nesil birim kök testlerinin sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır. İlgili birim kök testleri serilerin durağan olup olmadığını ortaya koymaktadır. Pesaran (2007) tarafından oluşturulan panel CADF birim kök testi yatay kesit bağımlılığını dikkate alması ve serilerde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmesi nedeniyle gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, modellerde yer alan tüm değişkenler I(0) düzeyinde birim köke sahipken, değişkenlerin birinci farkı alındığında I(1) durağan hale geldiği görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, panel eşbütünleşme testlerini uygulanabileceği ve Westerlund panel eşbütünleşme testinin bu çalışma için uygun olabileceğini göstermektedir.

Tablo 3. *Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları*

<i>Test</i>	<i>Model (1)</i>	<i>Model (2)</i>	<i>Model (3)</i>	<i>Model (4)</i>
<i>G_t</i>	-2.567**	-2.897***	-3.019***	-3.242***
<i>G_a</i>	-8.288	-9.471	-11.181*	-13.311**
<i>P_t</i>	-6.374***	-7.537***	-6.293**	-6.681***
<i>P_a</i>	-7.812*	-9.682**	-9.218**	-10.160**

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 3 Westerlund (2007) panel eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Analiz sonuçları, BRICS-T lkelerinde yolsuzluk, gümrük tarifeleri, gayrisafı yurtiçi hsıla, ihracat ve ithalat arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testi sonuçları doğrultusunda, modeldeki değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi desteklenmektedir.

Tablo 4. *Panel FMOLS ve Panel DOLS Uzun Dnem Katsayı Tahmin Sonuçları*

<i>Değişken</i>	<i>Model (1)</i>		<i>Model (2)</i>		<i>Model (3)</i>		<i>Model (4)</i>	
	<i>FMOLS</i>	<i>DOLS</i>	<i>FMOLS</i>	<i>DOLS</i>	<i>FMOLS</i>	<i>DOLS</i>	<i>FMOLS</i>	<i>DOLS</i>
<i>ln(tarife)</i>	-0.129***	-0.169***	-0.078**	-0.108**	-0.382***	-0.374***	-0.677***	-0.392***
<i>ln(gsyih)</i>	0.134*	0.064	-0.069	0.015	0.007	0.079	0.032	0.176
<i>ln(ihracat)</i>	-0.014	0.059	-	-	-0.035	0.028	-	-
<i>ln(ithalat)</i>	-	-	0.207	0.117	-	-	-0.124***	-0.074
<i>R²</i>	0.88	0.78	0.61	0.74	0.31	0.61	0.31	0.32
<i>Adj. R²</i>	0.91	0.77	0.64	0.77	0.27	0.34	0.27	0.28
<i>Gzlem</i>	132	128	132	128	132	124	132	123

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler ortaya koyulduktan sonra bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Tablo 4'te panel FMOLS ve panel DOLS tahmincileri vasıtasıyla gerçekleştirilen uzun dönem katsayı tahmin sonuçları yer almaktadır. Yolsuzluk algılama endeksinin (CPI) bağımlı değişken olarak ele alındığı model 1 ve model 2'nin sonuçlarına göre, her iki modelde de gümrük tarifelerindeki bir artışın yolsuzluk algılama endeksinin azalttığı, başka bir ifade ile gümrük vergilerindeki artışların yolsuzluk düzeyini arttırdığı ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte model 1 sonuçları doğrultusunda, gayrisafı yurtiçi hasıladaki artışların yolsuzluk algılama endeksinin yükselttiği, diğer bir ifade ile ülkelerin ekonomik büyüme düzeylerindeki artışın yolsuzluğu azalttığı tespit edilmiştir. PRS Group tarafından hesaplanan ve uluslararası ülke riski rehberi (ICRG) doğrultusunda oluşturulan yolsuzluk endeksinin bağımlı değişken olarak yer aldığı model 3 ve model 4 sonuçları incelendiğinde, model 1 ve 2 sonuçlarıyla uyumlu bir şekilde gümrük tarifelerindeki bir yükselmenin yolsuzluk algılama endeksinin dşrdği, başka bir deyişle gümrük vergilerinin artması ile yolsuzluk düzeyinde bir yükselme olduğu grlmektedir. Bununla birlikte ithalatın bağımsız değişken olarak analize dhil edildiği model 4 sonuçlarına göre, ithalat düzeyindeki bir artışın ithalat düzeyindeki bir artışın yolsuzluk algılama endeksinin azalttığı, dolayısıyla ithalattaki yükselişlerin yolsuzluğu arttığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda gümrük vergilerinde ve ithalattaki artışların yolsuzluk düzeyini yükseltmesi, BRICS-T lkelerinde yüksek gümrük tarifelerinin vergiden kaçınma ve yolsuzluk faaliyetlerine dnştğiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik İlişkisi	Z^{HNC} N, T	Z^{HNC} N
$\ln(\text{tarife}) \neq \ln(\text{cpi})$	1.785*	2.706***
$\ln(\text{cpi}) \neq \ln(\text{tarife})$	0.889	1.523
$\ln(\text{gsyih}) \neq \ln(\text{cpi})$	2.894***	4.169***
$\ln(\text{cpi}) \neq \ln(\text{gsyih})$	-0.787	-0.689
$\ln(\text{ihracat}) \neq \ln(\text{cpi})$	0.815	1.425
$\ln(\text{cpi}) \neq \ln(\text{ihracat})$	-0.216	-0.061
$\ln(\text{ithalat}) \neq \ln(\text{cpi})$	2.666***	3.468***
$\ln(\text{cpi}) \neq \ln(\text{ithalat})$	0.485	0.798
$\ln(\text{tarife}) \neq \ln(\text{icrg})$	3.327***	10.052***
$\ln(\text{icrg}) \neq \ln(\text{tarife})$	0.067	0.438
$\ln(\text{gsyih}) \neq \ln(\text{icrg})$	-0.562	-0.484
$\ln(\text{icrg}) \neq \ln(\text{gsyih})$	0.717	1.082
$\ln(\text{ihracat}) \neq \ln(\text{icrg})$	-0.573	-0.498
$\ln(\text{icrg}) \neq \ln(\text{ihracat})$	0.359	0.643
$\ln(\text{ithalat}) \neq \ln(\text{icrg})$	2.335**	3.987***
$\ln(\text{icrg}) \neq \ln(\text{ithalat})$	0.183	0.815

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 5, Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi sonuçlarını göstermekte ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya koymaktadır. Tablo 5'te yer alan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinin sonuçları, gümrük tarifeleri, ithalat ve gayrisafı yurtiçi hasıladan yolsuzluk algılama endeksi (CPI)'ne doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, gümrük tarifeleri ve ithalattan uluslararası ülke riski rehberi (ICRG) doğrultusunda oluşturulan yolsuzluk endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, panel FMOLS ve DOLS ile tahmin edilen uzun dönem katsayı sonuçlarının Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizi sonuçları ile desteklendiği görülmektedir.

Tablo 6. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik İlişkisi	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Türkiye
$\ln(\text{tarife}) \neq \ln(\text{cpi})$	11.295***	0.001	0.039	0.039	1.346	3.444*
$\ln(\text{cpi}) \neq \ln(\text{tarife})$	9.316***	0.446	0.287	0.287	0.285	0.531
$\ln(\text{gsyih}) \neq \ln(\text{cpi})$	6.817***	0.015	0.574	0.574	0.913	2.391
$\ln(\text{cpi}) \neq \ln(\text{gsyih})$	0.001	0.671	0.001	0.001	0.279	0.148
$\ln(\text{ihracat}) \neq \ln(\text{cpi})$	5.252**	0.123	0.626	0.626	0.521	0.138
$\ln(\text{cpi}) \neq \ln(\text{ihracat})$	0.021	0.599	0.096	0.096	0.841	0.034
$\ln(\text{ithalat}) \neq \ln(\text{cpi})$	0.213	0.015	0.972	0.972	0.028	0.239
$\ln(\text{cpi}) \neq \ln(\text{ithalat})$	0.017	0.619	0.031	0.031	0.739	0.001
$\ln(\text{tarife}) \neq \ln(\text{icrg})$	3.473*	2.026	0.635	0.635	1.131	8.459***
$\ln(\text{icrg}) \neq \ln(\text{tarife})$	0.326	0.118	0.304	0.304	0.212	4.264**
$\ln(\text{gsyih}) \neq \ln(\text{icrg})$	6.386**	0.579	0.341	0.341	2.212	24.867***
$\ln(\text{icrg}) \neq \ln(\text{gsyih})$	0.034	0.013	0.174	0.174	0.919	2.222
$\ln(\text{ihracat}) \neq \ln(\text{icrg})$	0.142	6.169**	0.001	0.001	5.929**	2.481
$\ln(\text{icrg}) \neq \ln(\text{ihracat})$	0.258	0.048	0.017	0.017	1.059	0.209
$\ln(\text{ithalat}) \neq \ln(\text{icrg})$	1.551	2.032	0.051	0.051	1.784	4.584**
$\ln(\text{icrg}) \neq \ln(\text{ithalat})$	0.766	0.014	0.314	0.314	1.337	1.886

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin bütün birimleri kapsayacak şekilde panel nedensellik analiziyle test edilmesi sonrasında, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri ülkeler bazında da analiz edilerek ülkeler arasındaki farklılıklar araştırılmıştır. Gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret hacmi, ekonomik büyüme ve algılanan yolsuzluk arasındaki nedensellik ilişkilerinin ülkeler düzeyindeki sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. Sonuçlar doğrultusunda; BRICS-T ülkelerinden Brezilya'da gümrük tarifeleri ile algılanan

yolsuzluk arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu görölmektedir. Türkiye’de de Brezilya’ya benzer şekilde gümrük tarifeleri ile algılanan yolsuzluk arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenirken, gayrisafı yurtiçi hasıladan algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu görölmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de, ithalat hacminden algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Rusya ve Güney Afrika’da ise, sadece ihracat hacminden algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu görölmektedir. Bununla yanı sıra Hindistan ve Çin’de değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Küreselleşme düzeyinin artmasıyla birlikte, ölkelerin birbirleri ile ekonomik ve ticari ilişkileri önemli seviyede yükselmiştir. Zaman içerisinde artan ekonomik ve ticari ilişkiler sonucunda ise çeşitli yolsuzluk faaliyetlerinin ortaya çıktığı görölmektedir. Yolsuzluk kavramı literatürde çok farklı şekillerde tanımlanmış ve farklı bakış açıları ile ele alınmıştır. Ancak yolsuzluk hangi tanımı ile ele alınırsa alınsın, ölkeler ekonomilerinin karşılaştığı en önemli sorunların başında gelmektedir. Bu doğrultuda, gerçekleştirilen çalışma ile 1996-2019 arasındaki dönemde gümrük tarifeleri, uluslararası ticaret hacmi ve ekonomik büyümenin yolsuzluk üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda panel zaman serisi analizleri arasında yer alan panel eşbütünleşme, panel nedensellik ve uzun dönem katsayı tahminleri gerçekleştirilmiştir.

Panel zaman serisi analizlerine ilişkin gerçekleştirilen varsayım testlerinden Breusch-Pagan LM (Breusch ve Pagan, 1980), Pesaran ölçekli LM (Pesaran, 2004) ve Pesaran CD (Pesaran, 2004) testleri sonucunda değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Swamy (1970) ve Pesaran ve Yamagata (2008) eğim homojenliği testleri ile eğim heterojenliğinin varlığı ortaya koyulmuştur. Böylelikle modelde yer alan ölkeler arasındaki korelasyon ilişkisi doğrulanmıştır. Im vd.(2003), Breitung (2000) ve Pesaran (2007) tarafından ortaya koyulan birinci ve ikinci nesil birim kök testlerinin sonuçlarına göre, modeldeki değişkenlerin birinci farkı alındığında I(1) duran hale geldiği tespit edilmiş olup, Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testinin uygulanabilirliği ortaya koyulmuştur.

Panel eşbütünleşme analizlerinin sonuçları, BRICS-T ölkelerinde yolsuzluk, gümrük tarifeleri, gayrisafı yurtiçi hâsıla, ihracat ve ithalat arasında uzun dönemli ilişkilerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak panel FMOLS ve DOLS yöntemleri ile analiz edilen uzun dönem katsayı tahmin sonuçları doğrultusunda, gümrük tarifelerinde ve ithalat hacmindeki yükselmenin yolsuzluk düzeyini arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, gayrisafı yurtiçi hasıladaki artışların yolsuzluğu azalttığı görölmüştür. Bu durum, BRICS-T ölkelerinde gümrük tarifeleri özelinde doğru ticaret politikalarının uygulanması ve gümrük uygulamalarının iyileştirilmesi ile yolsuzluk düzeyinin azaltılabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, ekonomik büyüme vasıtasıyla artan refah düzeyinin yolsuzluk faaliyetlerini azalabileceği de tespit edilmiştir. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya koymak amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Nedensellik analizleri neticesinde, gümrük tarifelerinden ve ithalat hacminden hem yolsuzluk algılama endeksi (CPI) hem de uluslararası ölkeler riski rehberi (ICRG) doğrultusunda oluşturulan yolsuzluk endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gayrisafı yurtiçi hasıladan yolsuzluk algılama endeksi (CPI) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ortaya koyulmuştur. Ölkeler düzeyinde nedensellik analizleri gerçekleştirildiğinde, Brezilya ve Türkiye’de gümrük tarifeleri ile algılanan yolsuzluk arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu, gayrisafı yurtiçi hasıladan algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’de ithalat hacminden algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Rusya ve Güney Afrika’da ise sadece ihracat hacminden algılanan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu görölmüştür. Buna karşın Hindistan ve Çin’de değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, literatürde yer alan Bandyopadhyay ve Roy (2007), Dutt (2009), Gezikol ve Tunahan (2018) ve Drenski vd. ’nin (2019) bulgularına benzer şekilde gümrük tarifelerinin BRICS-T ölkelerinde yolsuzluğu arttıran etkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ilgili ölkelerin gümrük tarife oranlarını belirlerken ve ticaret politikaları açısından verimliliğini dikkate alırken, yolsuzluk faaliyetlerini etkileme düzeyini de göz önünde bulundurmaları gerektiği görölmektedir. Bununla

birlikte, literatürde Bayar (2010), Bandyopadhyay ve Roy (2007) ve Majeed (2014)'in bulgularıyla aynı doğrultuda ithalatın yolsuzluğu yükselten etkilerinin bulunduğu ortaya koyulmuştur. Bu durum, gümrük tarife oranları ile ilişkili olarak ithalat prosedürlerinin yolsuzluğu önleyecek biçimde oluşturulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle gümrük tarifeleri ve ithalat hacminin artmasının yolsuzluk düzeyini yükseltmesi, BRICS-T ülkelerinde tekerlekleri yağlama hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra, literatürde ekonomik büyüme ve kalkınmanın yolsuzluk faaliyetlerini azalttığı bulguları ile uyumlu olarak BRICS-T ülkelerinde de benzer bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Bai vd., 2013; Kolstad ve Wiig, 2015; Konu ve Ata, 2016; Hamdi ve Hakimi, 2019; Efeoğlu vd., 2020). Ülkelerin refah seviyelerinin artması ile gümrük uygulamaları ve uluslararası ticaret faaliyetlerindeki engellerin azalması sonucunda yolsuzluk faaliyetlerinin azaltılabileceği ortaya konmuştur. Bu doğrultuda BRICS-T ülkelerinde ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyindeki artışın yolsuzluk düzeyini azaltması, tekerleklerin kuma saplanması hipotezini desteklemektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, politika yapıcılarının hem aşamalar halinde ticareti kolaylaştırıcı ve prosedürleri azaltıcı uygulamalar oluşturması hem de uluslararası ticarete vergiden kaçınma ve yolsuzluk faaliyetlerini arttıran düzeydeki tarife oranlarını optimum seviyede belirlemesi gerektiği görülmektedir.

Etik Beyan

“Gümrük Tarifeleri, Uluslararası Ticaret ve Ekonomik Büyüme ile Yolsuzluk Arasındaki İlişki: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Ades, A. ve Di Tella, R. (1997). The new economics of corruption: A survey and some new results. *Political Studies*, 45(3), 496-515.
- Algan, N., Aktakas, B. G. ve Tekin, İ. (2014). Toplumsal bir mesele olarak yolsuzluk ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 1-10.
- Anderson, J. ve Marcouiller, D. (2002). Insecurity and the pattern of trade: An empirical investigation. *Review of Economics and Statistics*, 84(2), 342-352.
- Bai, J., Jayachandran, S., Malesky, E. J. ve Olken, B. A. (2013). Does economic growth reduce corruption? Theory and evidence from Vietnam. *NBER Working Paper*, 19483, 1-56.
- Bandyopadhyay, S. ve Roy, S. (2007). Corruption and trade protection: Evidence from Panel data. *Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper*, 22A, 1-22.
- Braun, M. ve Di Tella, R. (2004). Inflation, inflation variability, and corruption. *Economics & Politics*, 16(1), 77-100.
- Bayar, G. (2010). Türkiye’de yolsuzluk-ekonometrik bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, 28, 105-131.
- Berksoy, T. ve Yıldırım, N. E. (2017). Yolsuzluk kavramına genel bir bakış: problemler ve çözüm önerileri. *Journal of Awareness*, 2(1), 1-18.
- Beverelli, C. ve Ticku, R. (2020). Trade facilitation and tariff evasion. *Chapman University Economic Science Institute Working Papers*, 20-24, 1-37.
- Breitung, J. (2000). The local power of some unit root tests for panel data. In B. H. Baltagi (Eds.), *Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels*, (pp. 161-178), Amsterdam: JAI Press.
- Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Broadman, Harry G. ve Recanatini, F. (2001). Seeds of corruption: Do market institutions matter? *MOCT-MOST*, 11, 359-392.
- Campante, Filipe R., Chor, D. ve Do, Quoch-Anh (2009). Instability and the incentives for corruption. *Economics and Politics*, 21(1), 42-92.
- Campbell, N. ve Saha, S. (2013). Corruption, democracy and Asia-Pacific countries. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 18(2), 290-303.
- Damania, R., Fredriksson, P. G. ve Mani, M. (2004). The persistence of corruption and regulatory compliance failures: Theory and evidence. *Public Choice*, 12, 363-390.
- De Jong, E. ve Bogmans, C. (2011). Does corruption discourage international trade? *European Journal of Political Economy*, 27, 385-398.
- Drenski, A., Hallren, R. ve Lee, J. N. (2019). Tariff evasion in global trade data. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 28(7), 829-842.
- Drury, A. C., Kriekhaus, J. ve Lusztig, M. (2006). Corruption, democracy, and economic growth. *International Political Science Review*, 27(2), 121-136.
- Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.

- Dutt, P. (2009). Trade protection and bureaucratic corruption: An empirical investigation. *The Canadian Journal of Economics*, 42(1), 155-183.
- Dutt, P. ve Traca, D. (2010). Corruption and bilateral trade flows: Extortion or evasion. *The Review of Economics and Statistics*, 92(4), 843-860.
- Efeoğlu, R., Azgün, S. ve Emsen, Ö. (2020). Makroekonomik performans göstergelerinin yolsuzluğa etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2116-2137.
- Elbahnasavy, N. G. ve Revier, C. F. (2012). The determinants of corruption: Cross-country-panel data analysis. *The Developing Economies*, 50(4), 311-33.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987), Co-Integration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55(1), 251-276.
- Gatti, R. (1999). *Corruption and trade tariffs, or a case for uniform tariffs*. The World Bank Development Research Group Discussion Paper.
- Gatti, R. (2004). Explaining corruption: Are Open countries less corrupt? *Journal of International Development*, 16(6), 851-861.
- Gerni, M., Emsen, Ö. S., Özdemir, D. ve Buzdağlı, Ö. (2012). Yolsuzluğun belirleyicileri ve büyüme ile ilişkileri. *International Conference on Eurasian Economies*, 131-139.
- Gezikol, B. ve Tunahan, H. (2018). The econometric analysis of the relationship between perceived corruption, foreign trade and foreign direct investment in the context of international indices. *Alphanumeric Journal*, 6(1), 117-132.
- Gil-Pareja, S., Llorca-Vivero, R. ve Martínez-Serrano, J. A. (2019). Corruption and international trade: A comprehensive analysis with gravity. *Applied Economic Analysis*, 27(79), 3-20.
- Goel, Rajeev K., ve Nelson, Michael A. (2005). Economic freedom versus political freedom: Cross-country influences on corruption. *Australian Economic Papers*, 44(2), 121-133.
- Graeff, P., ve Mehlkop, G. (2003). The impacts of economic freedom on corruption: Different patterns for rich and poor countries. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 605-620.
- Hamdi, H. ve Hâkimi, A. (2019). Corruption, FDI, and growth: An empirical investigation into the Tunisian context. *The International Trade Journal*, 34(4), 415-440.
- Im, K., M. H. Pesaran ve Y. Shin (2003) Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Jiankun, L., Bo, M. ve Hongsheng, Z. (2019). Corruption, productivity, and import liberalization in China: A firm-level analysis. *Japan External Trade Organization, Institute of Developing Economies Discussion Paper*, 748, 1-25.
- Johansen, S. (1988), Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Kao, C. ve Chiang, M. H. (2001). On the estimation and inference of a cointegrated regression in panel data. In: Baltagi, B.H., Fomby, T.B., Carter Hill, R. (Eds.), *Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels; Advances in Econometrics*, (pp. 179–222), Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Kapetanios, G., Pesaran, M.H. ve Yamagata, T. (2011). Panels with non-stationary multifactor error structures. *Journal of Econometrics*, 160, 326–348.
- Kaufmann, D. (1997). Corruption: The facts. *Foreign Policy*, 107, 114–131.
- Kellenberg, D. ve Levinson, A. (2018). Misreporting trade: Tariff evasion, corruption, and auditing standards. *Review of International Economic*, 27(1), 106-129.
- Knack, S. ve Azfar, O. (2003). Trade intensity, country size and corruption. *Economics of Governance*, 4(1), 1-18.
- Kolstad, I. ve Wüig, A. (2015). Does democracy reduce corruption? *Democratization*, 23(7), 1198–1215.
- Konu, A. ve Ata, A.Y. (2016). Yolsuzluk ve ekonomik özgürlük ilişkisi: AB ülkeleri üzerine yatay kesit analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 195-207.
- Kotera, G., Okada, K. ve Samreth, S. (2012). Government size, democracy, and corruption: An Empirical investigation. *Economic Modelling*, 29, 2340–2348.
- Laajaj, R., Eslava, M. ve Kinda, T. (2019), The costs of bureaucracy and corruption at customs: Evidence from the computerization of imports in Colombia. *Documento CEDE No. 2019-08*, 1-41.
- Lederman, D., Loayza N. ve Soares R. R. (2005). Accountability and corruption: Political institutions matter. *Economics and Politics*, 17(1), 1-35.
- Leff, N. (1964). Economic development through bureaucratic corruption. *American Behavioral Scientist*, 82, 337–341.
- Lewandowski, P. (2007). *PESCADF: stata module to perform pesaran's cadf panel unit root test in presence of cross section dependence*. Warsaw School of Economics, Institute for Structural Research. Retrieved from <http://fmwww.bc.edu/repec/bocode/p/pescadf.ado/>
- Macrae, J. (1982). Underdevelopment and the economics of corruption: A game theory approach. *World Development*, 10(8), 677–687.
- Maajed, Muhammad T. (2014). Corruption and trade. *Journal of Economic Integration*, 29(4), 759-782.
- Mauro, P. (1995), Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712.
- Mazllami, J. (2019). The impact of human development in corruption mitigation: a comparative analysis between Macedonia and Albania. *Economia Aziendale Online*, 10(1), 191-202.

- Montinola, G. R. ve Jackman, R. W. (2002). Sources of corruption: A cross-country study. *British Journal of Political Science*, 32(1), 147-170.
- Musila, J. W. ve Sigue, S. P. (2010). Corruption and international trade: An empirical investigation of African countries. *The World Economy*, 33(1), 129-146.
- Nye, J. (1967). Corruption and political development: A cost-benefit analysis. *American Political Science Review*, 61(2), 417-427.
- Pedroni, P. (2001). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. In: Baltagi, B.H., Fomby, T.B., Carter Hill, R. (Eds.), *Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels; Advances in Econometrics*, (pp. 93-130), Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Pellegrini, L., ve Gerlah, R. (2008). Causes of corruption: A survey of cross-country analyses and extended results. *Economics of Governance*, 9(3), 245-263.
- Pesaran, M. H. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels*. IZA Discussion Paper No. 1240.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Phillips, P. ve Hansen, B. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *Review of Economic Studies*, 57, 99-125.
- Rehman, H. U. ve Naveed, A. (2007). Determinants of corruption and its relation to GDP (A Panel Study). *Journal of Political Studies*, 12, 27-59.
- Reinikka, R., ve Svensson, J. (2005). Fighting corruption to improve schooling: Evidence from a newspaper campaign in Uganda. *Journal of European Economic Association*, 3, 259-267.
- Rock, M. T. (2009). Corruption and democracy. *Journal of Development Studies*, 45(1), 55-75.
- Rock, M. T. ve Bonnett, H. (2004). The comparative politics of corruption: Accounting for the East Asian paradox in empirical studies of corruption, growth and investment. *World Development*, 32(6), 999-1017.
- Saha, S. ve Ben Ali, M. S. (2017). Corruption and economic development: New evidence from the Middle Eastern and North African countries. *Economic Analysis and Policy* 54, 83-95.
- Saikkonen, P. (1991). Asymptotically efficient estimation of cointegration regressions. *Econometric Theory*, 7, 1-21.
- Sandholtz, W. ve Koetzle, W. (2000). Accounting for corruption: Economic structure, democracy and trade. *International Studies Quarterly*, 44, 31-50.
- Sandholtz, W., ve Gray, M. M. (2003). International integration and national corruption. *International Organization*, 57, 761-800.
- Sarvar, S. ve Pervaiz, K. M. (2013). An empirical investigation between trade liberalization and corruption: A panel data approach. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(3), 179-189.
- Serra, D. (2006). Empirical determinants of corruption: A sensitivity analysis. *Public Choice*, 126(1), 225-256.
- Shabbir, G. ve Anwar, M. (2008). Determinants of corruption in developing countries. *The Pakistan Development Review*, 46(4), 751-764.
- Shirazi, M. A. (2011). The impact of corruption on international trade. *Denver Journal of International Law & Policy*, 40(1-3), 435-446.
- Stock, J. ve Watson, M. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, 61, 783-820.
- Swamy, P. A. V. B. (1970) Efficient inference in a random coefficient regression model, *Econometrica*, 38, 311-23.
- Thede, S. ve Gustafson, N. (2012). The multifaceted impact of corruption on international trade. *The World Economy*, 35(5), 651-666.
- Tosun, M. U. (2003). Yolsuzluğun nedenleri üzerine ampirik bir çalışma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 5, 125-146.
- Treisman, D. (2007). What have we learned about the causes of corruption from ten years of cross-national empirical research? *Annual Review of Political Science*, 10(1), 211-244.
- Türedi, S. ve Altuner, A. (2016). Economic and political factors affecting corruption in developing countries. *International Journal of Economics and Research*, 7(1), 120-136.
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69, 709-748.
- Yakub, A., Sessu, A., Sjahruddin, H. ve Haryono (2020). Exploring the nexus between foreign aid, corruption and economic growth in ASEAN countries. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 11(2), 63-83.

EXTENDED ABSTRACT

Corruption has become one of the major problems for countries with the global economy becoming more integrated day by day. From past to present, many definitions of corruption have been put forward in the economics literature. Corruption has been defined as behavior that deviates from the duties of the public administration due to pecuniary or status gains in line with private interests, or violating the rules within the scope of special interests (Nye, 1967). In another definition, Macrae (1982) explained corruption as an arrangement involving a private exchange between two parties. It is stated that corruption has an immediate or future effect on the allocation of resources and includes the abuse of public responsibility for private purposes (Macrae, 1982, p. 679). Supporting this definition, Kauffman

(1997), Sandholtz and Gray (2003) and Treisman (2007) defined corruption as the abuse of public authority for private gain.

Corruption activities in national economies are expected to affect economic growth negatively (Mauro, 1995; Gil-Pareja et al., 2019). However, there are some studies in the literature showing that corruption has positive effects on economic growth. In this direction, two approaches have been put forward to explain the relationship between corruption and economic growth. The first of these is the "Grease the Wheels" hypothesis, which states that the economic growth and commercial activities of countries increase corruption, while the second is the "Sand the Wheels" hypothesis, which reveals that both development levels and international trade decrease corruption (Jiankun et al., 2019, p. 2). Accordingly, when the relations between corruption, economic growth, international trade and economic activities are examined, it is seen that both positive and negative interactions can occur with the influence of the administrative and economic structures of the countries. China, which is one of the world's leading economies, has experienced rapid economic growth with a relatively high level of corruption, paradoxically, is an example that confirms the "Grease the Wheels" hypothesis (Rock, & Bonnett, 2004).

Another important factor affecting corruption is the customs tariff rates applied by countries in their international trade. High customs tariffs in international trade can lead to increased rent seeking and corruption (Yakub et al., 2020, p. 65; Beverelli, & Ticku, 2020, p. 1; Kellenberg, & Levinson, 2018, p. 107). The economic cost of corruption is based on the difference between the cost of corruption and customs tariffs in terms of investors (Shirazi, 2011, p. 443). Therefore, the high customs tariffs applied by the countries can direct the exporter or importer to corruption activities. The irregular functioning of the legal framework in international trade can hinder the effectiveness of economic activities, and this situation increases export costs and appears as a factor that hinders international trade (Anderson, & Marcouiller, 2002). Thereby, corruption has an effect similar to custom tariffs. On the other hand, if tariff or non-tariff barriers are high, bribery and corruption appear as an irregularity facilitating international trade as they help overcome these barriers. Exporters or importers may resort to various irregularities in order to reduce the custom duties, accelerate the customs procedures or stand out among its competitors (Hamdi, & Hakimi, 2019, p. 416).

Corruption is closely related to perceptions of significant challenges to international trade. While developed countries have generally adopted international norms and cultures, emerging and developing countries have just begun to resolve the problem of corruption. For these countries, it is vital to solve the problem of corruption, as the fight against corruption can have a high economic cost. While these countries compete for international trade opportunities, they should give high priority to the fight against corruption, as a high level of corruption perception leads to a low level of international trade (Shirazi, 2011, p. 446). For some countries, a significant decrease in the perception of corruption can have as much or even more impact on international trade as the custom tariffs (Shirazi, 2011, p. 435).

This article is aimed to investigate the effects of customs tariffs, international trade and economic growth on corruption. In the study, data on corruption indexes (CPI and ICRG), custom tariffs, imports, exports and gross domestic product of the BRICS-T countries, were used within the scope of research models.

The results of panel cointegration analyze reveal that there are long-term relationships between corruption, custom tariffs, gross domestic product, exports and imports in BRICS-T countries. In addition, it is determined that the increase in custom tariffs and imports raise the level of corruption in line with the long-term coefficient estimation results analyzed by panel FMOLS and DOLS methods. Also, it is found that increment in gross domestic product reduces corruption. These findings reveal that the level of corruption can be reduced in BRICS-T countries by implementing correct trade policies in terms of custom tariffs and improving customs procedures. However, it is determined that the level of welfare that increases through economic growth may decrease corruption activities. Moreover, Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test was applied to reveal the causal relationships among the variables. As a result of the causality analysis, it is determined that there is a unidirectional causality relationship from custom tariffs, imports and gross domestic product to corruption. In line with the results of the paper, it is seen that policy makers should both create practices that facilitate trade and reduce procedures in stages, and determine the optimum tariff rates that prevent evasion of taxes and corruption activities in international trade. When causality analyzes are performed at the country level, it has been determined that there is a directional causality relationship between customs tariffs and perceived

corruption, while there is a unidirectional causality relationship from gross domestic product to perceived corruption in Brazil and Turkey. In addition, it is observed that there is a unidirectional causality relationship from import volume to perceived corruption in Turkey. Moreover, there is a unidirectional causality relationship from export volume to perceived corruption in Russia and South Africa. On the other hand, it has been determined that there is no causal relationship among the variables for India and China.

İktisadi Büyüme ve Tüketim Harcamaları Arasındaki İlişki: Türkiye ve Doğu Avrupa Örneęi¹

Erhan DUMAN²

Öz

Özel tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve net ihracat hacmi ekonomik büyümeyi etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Türkiye ve Doğu Avrupa ülkelerinin iktisadi büyümelerinin büyük bir kısmı özel tüketim harcamalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca tüketim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kısa vadeli para politikalarını etkilemektedir. Bu etki kısa vadeli tüketim harcamalarında ters döngüsel ilişkiye neden olmaktadır. Faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde tüketim harcamaları azalarak iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan reel efektif döviz kurundaki, enflasyon oranlarındaki düşüşler yurt içi tüketim harcamalarını ve dış talebi artırarak iktisadi büyümeyi artırmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ve Doğu Avrupa ülkelerinde özel tüketim, yatırım ve kamu harcamaları, net ihracat hacmi, reel efektif döviz kuru, faiz ve enflasyon oranlarının ekonomik büyümeye etkisi 2010-2020 dönemi yıllık veriler kullanılarak incelenmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda analizler dinamik panel veri analiz yöntemi olan sistem GMM yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ülkelerin özel tüketim, yatırım ve kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunurken, reel efektif döviz kuru, faiz ve enflasyon oranları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Net ihracat hacmi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, Tüketim Harcamaları, Net İhracat Hacmi, Reel Efektif Döviz Kuru, Faiz ve Enflasyon Oranları

The Relationship between Economic Growth and Consumption: The Case of Turkey and Eastern Europe

Abstract

Private consumption, investment, public expenditures and net export volume are among the main factors affecting economic growth. A large part of the economic growth of Turkey and Eastern European countries stems from private consumption expenditures. In addition, the effect of consumption expenditures on economic growth is affected by short-term monetary policies. This effect causes an inverse cyclical relationship in short-term consumption expenditures. In periods when interest rates are high, consumption expenditures decrease, affecting economic growth negatively. On the other hand, decreases in real effective exchange rate and inflation rates increase economic growth by increasing domestic consumption expenditures and foreign demand. This study is aimed to examine the effects of economic growth, private consumption, investment and public expenditures, net export volume, real effective exchange rate, interest and inflation rates on economic growth in Turkey and Eastern European countries using annual data for the period of 2010-2020. In this direction, analyzes were carried out with the system GMM approach, which is a dynamic panel data analysis method. According to the results of the analysis, a statistically significant and positive relationship was found between private consumption, investment and public expenditures of countries and economic growth, while a significant and negative relationship was found between real effective exchange rate, interest and inflation rates and economic growth. No relationship was detected between net export volume and economic growth.

Key Words: Economic Growth, Consumption Expenditures, Net Export Volume, Real Effective Exchange Rate, Interest and Inflation Rates

Atf İçin / Please Cite As:

Duman, E. (2022). İktisadi büyüme ve tüketim harcamaları arasındaki ilişki: Türkiye ve Doğu Avrupa örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1077-1086.

Geliş Tarihi / Received Date: 03.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.01.2022

¹ Bu araştırmanın sözlü sunumu 13. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansında yapılmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Adalet Meslek Yüksekokulu, eduman@erbakan.edu.tr

Giriş

Günümüzde iktisadi büyüme ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve tüketim harcamalarına etki eden makroekonomik değişkenlerin saptanması önem arz etmektedir. Bu önem artan küreselleşmeyle birlikte ülkelerin ekonomik büyümelerinin büyük bir kısmının tüketimden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Türkiye ekonomisinde tüketim harcamalarının 2010-2020 yılları arasında ekonomik büyüme içindeki payı yaklaşık olarak %63'tür. Bu çerçevede ekonomilerin konjonktürel dalgalanmalar döneminde tüketim harcamaları kilit rol üstlendiği ifade edilebilir. Ayrıca uluslararası piyasada tüketim harcamaları uzun dönemde yaşam standardının, ekonomik dönüşümün ve refah seviyesinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Nikbin ve Panahi, 2016, s. 655). Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde 2000'li yılların başından itibaren artan finansal, ticari serbestleşme ve ekonomik dönüşüm ilgi çeken konulardan olmuştur. Doğu Avrupa ekonomilerinin dönüşümü merkezi planlama kurumları faaliyetlerinin yerine kapitalist kurumların alması ile yaşanan tarihi bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç, 1989-1991 döneminde Doğu Avrupa'da yer alan ekonomilerde politik yönetimlerin el değiştirmesiyle başlamıştır. Bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş sürecinde geniş bir ölçüde uygulanan reform programlarının ortak özelliğini oluşturmaktadır. Bu programlar temel olarak fiyat ve ticaret serbestliği, makroekonomik istikrarın sağlanması ve özelleştirme uygulamalarını kapsamaktadır. Reform programlarının etkin bir şekilde uygulamaya geçirilmesinin ardından bu ülkelerin tamamında ekonomik büyüme başlangıçta düşmüş, sonrasında ise yükselme sürecine girmiştir.

Tüketim harcamalarına bağlı büyüyen ekonomiler hem makro hem de mikro araştırmaların inceleme konusu olmaktadır. Bu kapsamda Keynesyen ekole göre tüketim harcamalarını etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu ekole göre kısa dönemde tüketim harcamalarını etkileyen en önemli değişken reel gelirdir. Fakat artan küreselleşme ve ekonomilerde ortaya çıkan finansal liberizasyon faaliyetleriyle beraber tüketim olgusunu etkileyen faktörler çeşitlilik arz etmektedir. Özellikle artan teknolojik ilerlemeler, finansal piyasaların gelişimi, krediye ve internet satışları ile tüketime kolay erişim bu faktörler arasında önemli bir yer tutmaktadır (Felderer ve Homburg, 2017, s. 27).

Ekonomik karar birimlerinin borçlanma kolaylığı ve imkânı, tüketim alışkanlıklarının var olan gelirden çok ömür boyu gelire bağlı olmasına yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle ekonomik karar birimlerinden özellikle hane halkı borç dengesini sağladığı zaman tüketimleri alışkanlık haline dönüşecektir. Bu kapsamda, makroekonomik açıdan yapılan tüketim araştırmalarında reel gelirin yanında likit olarak hane halkının kredi hacminin de dikkate alınması gerekmektedir (Jappalli ve Panago, 1989, s. 1090). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan tasarruf açığı düşürebilmek için tüketimi kısımaya yönelik kredi kartı taksit sayısını düşürme ve bazı ürünlere getirilen taksit yasağı gibi politikalar kısmen başarı sağlamaktadır. Çünkü kredi harcamalarını yalnızca kredi kısımaya yönelik politikalarla analiz etmek, uygulamada ve politika üretmede yetersiz olacaktır. Ayrıca tüketim harcamaları; enflasyon, faiz, döviz kuru, gelecek ile ilgili beklenti ve belirsizlikten önemli derece de etkilenmektedir. Örneğin, fazla borçlanma; gelirin, döviz kurunun, enflasyon ve faiz oranlarındaki belirsizlik gerek tüketim davranışları gerekse tüketim ile gelir arasındaki duyarlılık düzeyini olumsuz etkide bulunmaktadır (Blanchard ve Fischer, 1989, s. 17). Dolayısıyla enflasyon ve döviz kuru beklentilerindeki artış tüketimi artırırken, faiz oranlarındaki artış tüketimin azalmasına neden olmaktadır. Ekonomilerde ithal bağımlılığın yüksek olması döviz kurunun duyarlılığının artmasına yol açmaktadır (Floden, 2006, s. 15). Bu kapsamda döviz kurunda meydana gelen değişimler firmalar tarafından tamamıyla satış fiyatına yansıtılarak üretici fiyat endeksinin artmasına sebebiyet vermekte ve fiyat geçişleri tam olarak yansıtılmaktadır. Bu durum reel anlamda olmasa da nominal anlamda ekonomik büyümeye yol açmaktadır.

Günümüz bilgi ekonomilerinde tüketiciler gelir, döviz kuru, finansal piyasalardaki teknolojik gelişim, enflasyon ve faiz oranları gibi pek çok makroekonomik değişkenlere göre tüketim tutumlarını ve rasyonel beklentilerini değiştirmektedirler. Tüketime bağlı ekonomik büyüme sağlayan ülkeler bu makroekonomik değişkenlere yönelik uygulanan politikalar sayesinde iç talebi dinamik tutmaları gerekmektedir. Ancak doğrudan yabancı yatırım eksikliği, tasarruf açığı ve yatırım finansmanında dışa bağımlılık, tüketim harcamaları düşürerek ekonomik kırılma riskini artırmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye ve Doğu Avrupa ülkelerine ait 2010-2020 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılarak; özel tüketim, yatırım ve kamu harcamaları, net ihracat hacmi, reel efektif döviz kuru, faiz ve enflasyon oranlarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak tüketim harcamalarına yönelik kavramsal çerçeve, ikinci olarak literatür incelemesi, üçüncü olarak çalışmanın analiz bölümünde ise, Türkiye ve Doğu Avrupa (Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya,

Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Arnavutluk, Bosna- Hersek, Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan Karadağ) lkelerine y3nelik dinamik panel veri analizine yer verilecektir. Sonuç b3l3m3nde ise analiz sonuçları birimler 3l3s3nde değerlendirilecektir.

Teorik ve Ampirik ereve

Ekonomi literat3r3nde t3k3tim harcamalarının belirleyicilerine y3nelik çeşitli hipotezler bulunmaktadır. Bu hipotezler iktisadi g3r3şler doğrutusunda şekillenmektedir. Dolayısıyla bu hipotezleri incelemek gerekmektedir.

Klasik iktisatçılara g3re t3k3tim ve gelir fiyatlar genel seviyesinin ve faizin bir fonksiyonudur. Faiz t3k3timden vazgeemenin bedeli olarak vurgulanmaktadır. Ekonomide faizler artarsa tasarruflar artar ve t3k3tim harcamaları azalır. Ayrıca bu yaklaşımda gelir; rant, 3cret ve kar olmak 3zere 3 kısma ayrılmıştır. Bu kısımlar fiyatlar genel seviyesini oluşturacak parçalar olarak kabul edilmiştir. Bu 3 kısım gelirin b3l3ř3lebilme kuralı olarak varsayılmıştır (Clark,1951, s. 62). Bu yaklaşımda rant, marjinal 3r3nden alınan bir fazla, 3cret çalışan bireylerin yaşam standartları, kar ise azalan fonksiyonlu bir olgu olarak tanımlanmıştır. Bu durumda kar ile 3cretler ters y3nl3 hareket etmektedir. Başka bir ifadeyle emeğin fiyatında bir artış olması için karların d3şmesi gerekmektedir (Ricardo, 1997, s. 38). Bu bağlamda t3k3timin devamlılığı için 3cretlerin yaşamı devam ettirebilecek seviyede olma zorunluluğu vardır.

Keynes'in mutlak gelir hipotezine g3re reel t3k3tim harcamaları reel gelirin bir fonksiyonudur. Bu g3r3çe g3re, ekonomide faizin t3k3tim harcamaları 3zerinde belirleyici bir 3zelliği bulunmamaktadır ve t3k3tim harcamaları reel gelir seviyesine bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca bireylerin geliri artıkça t3k3tim harcamalarının artacağı ancak t3k3tim harcamalarındaki artışın gelirdeki artıştan daha az olacağı ve tasarruf oranlarının artacağı savunulmuştur. Bu hipoteze g3re t3k3tim harcamalarının gelire duyarlılığını marjinal t3k3tim eğilimi ile ifade edilmektedir. Keynesyen t3k3tim fonksiyonu, $C = c_0 + cY_d$, $0 < c < 1$ şeklindeydir. Fonksiyonda C toplam t3k3timi, c_0 otonom t3k3tim eğilimi, c marjinal t3k3tim eğilimi ve Y_d harcanabilir geliri g3stermektedir (Keynes,1936, s. 78). Kuznets tarafından 1946 yılında test edilen hipotezin kısa d3nemde geçerli olduğu g3r3lm3řt3r. Bu durum teoride t3k3tim bulmacası olarak tanımlanmaktadır.

Modigliani tarafından geliştirilen yaşam boyu gelir hipotezinde ise t3k3tim harcamaları yaşam boyu kazanılan servetin bir fonksiyonudur. Bu hipotezde bireylerin yaşamını çalışma ve emeklilik hayatı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu durumda bireyler çalışma hayatında emekliliğe g3re daha fazla gelir elde ederek tasarruf yaparlar ve emeklilik hayatında t3k3tim harcaması olarak kullanırlar. Bu hipoteze g3re insanlar kısa d3nemde ortaya çıkan gelir şoklarında t3k3tim davranışlarını değiştirmek durumunda kalmayacaklardır. Bu hipotezin t3k3tim fonksiyonu; $C = \left(\frac{1}{T}\right)W + \left(\frac{R}{T}\right)$ şeklindeydir. Denklemdede; W başlangıçtaki servetini, R beklenen çalışma s3resini, Y beklenen geliri ve T insanın ne kadar yaşamayı umut ettiğini g3stermektedir. Bu kapsamda denklem şu şekilde d3zenlenebilir: $C = aW + bY$ şeklindeydir. Denklemdede a servetin marjinal t3k3tim eğilimi ve b gelirin marjinal t3k3timini temsil etmektedir. Yani t3k3tim harcamaları servet ve gelirin toplamından meydana gelmektedir. (Modigliani, 1963, s. 58).

Friedman s3rekli gelir hipotezini geliştirmiştir. Bu hipoteze g3re gelir, s3rekli ve geçici olmak 3zere ikiye ayrılır. S3rekli gelir, bireylerin kazandıkları servet ve servet dışında olan eğitim, deneyim, nitelik ve ekonomik faaliyetlerden elde ettiği kazançlardan meydana gelmektedir. Geçici gelir de s3rekli gelir dışında kalan diğer t3m fakt3rlerden meydana gelmektedir. Friedman'a g3re bireylerin sahip olduğu meslekleri riskler karşısında farklı tutumlar sergilemektedir. Friedman, makroekonomik bir değişken olan gelirin b3y3k bir kısmı risk alan veya almayan topluluklardan meydana geldiği savunmuştur. Bu nedenle risk geliri belirleyen 3nemli bir bileşendir. Bu hipotezde bireyler s3rekli gelirlerinin tamamını t3k3tim harcamasında kullanırken, geçici gelirlerini de tasarruf etmek için kullanırlar. Friedman'ın t3k3tim fonksiyonu; $C = \alpha (Y_p)$ şeklindeydir. Fonksiyonda α s3rekli gelirin t3k3tim harcamalarına giden kısmını, Y_p ise s3rekli geliri ifade etmektedir. Bu fonksiyonda s3rekli gelir ile t3k3tim harcamaları arasında doğru y3nl3 bir ilişki vardır. Yani s3rekli gelir artığında t3k3tim harcamaları artmakta, s3rekli gelir azaldığında t3k3tim harcamaları azalmaktadır (Friedman, 1969, s. 35).

Leland, t3k3tim harcamalarını ardışık kuşaklar teorisi ile açıklamıştır. T3k3ticilerin fayda maksimizasyonunu iki d3nemli optimizasyon olarak incelemiş ve ikinci d3nemde kazanılan gelirin rassal olduğunu savunmuştur. Bu durumda t3k3ticiler belirsizlik d3nemlerinde tasarruflarını artırarak gelirlerinin tasarruf etmedikleri b3l3m3 t3k3tim harcamalarında kullanacaklardır. Leland'a g3re bireylerin t3k3tim fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$C_1 = (1-s) Y_1; \quad C_2 = Y_2 + (1+r) sY_1$$

Fonksiyonda; C_1 birinci dönem tüketim harcamaları, C_2 ikinci dönem tüketim harcamaları, Y_1 birinci dönem geliri, Y_2 ikinci dönem geliri, s tasarruf oranını ve r faiz oranını ifade etmektedir. Leland'a göre tasarruf oranı, $0 < s < 1$ değer aldığından tüketim harcamaları asla negatif olmayacaktır (Leland, 1978, s. 468).

Bireyler tüketim harcamalarındaki davranışlarını yalnızca ellerindeki likiditeye göre değil, ekonominin istikrarına göre de belirlemektedirler. Örneğin; ekonomik büyüme, döviz kuru, enflasyon ve faiz oranları ekonominin istikrar ve güveni hakkında önemli ölçüde bilgi vermektedir. Özellikle üretim aşamasında ithal bağımlılığı yüksek olan ülkelerde döviz kurundaki belirsizlikler tüketim ve harcama tutumları üzerinde etkili olmaktadır. Ekonomik istikrar ve güvene ilişkin ortaya çıkan gerek ekonomik gerek siyasal bütün olumsuzluklar gelirin duyarlılığını artırarak tüketim harcamalarını düşürecektir. Ülkeler üzerinde iktisadi büyüme ve tüketim harcamalarına yönelik pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda farklı analiz yöntemleri ve zaman aralığı ele alındığı için araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlar farklılık arz etmektedir. Bu durumda gerçekleştirilen ampirik literatür araştırması aşağıdaki gibidir.

Kugler (1985), yılında ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa ekonomilerinde dayanaksız tüketim mallarına yönelik harcamalar ile gelir, enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi 1969-1982 dönemi verilerini kullanarak araştırmıştır. Araştırma sonucunda değişkenlerin tüketim harcamalarını etkilemesine rağmen, sürekli gelir hipotezi reddedilmektedir.

Guisan (2004), yılında ABD ve Meksika ekonomileri için 1960-2002 dönemine ait verileri kullanarak özel tüketim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini TSLS ve Hausman testleriyle analiz etmiştir. Analizler sonucunda özel tüketim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulgusuna ulaşmıştır.

Düzgün ve Bilgili (2008), çalışmalarında 1990-2003 dönemi verileri dahilinde Orta Asya ülkelerinde ekonomik büyüme özel ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle araştırmışlardır. Araştırma sonucunda kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarını dışladığı ve ekonomik büyüme ile özel tüketim harcamalarını arasında pozitif ilişki bulgusuna erişmişlerdir.

Guo ve N'Diaye (2010), çalışmalarında 1980-2008 dönemine ait verilerle 39 ülkenin ekonomik büyümesi ile kamu tüketimi, dış finansman tüketimi, ticaret hadleri, reel faiz oranı, reel döviz kuru, finansal gelişmişlik ve yaşlı bağımlılık oranları arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemişlerdir. İnceleme sonucunda ticaret hadleri, dış finansman ve kamu tüketimleri ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken; reel döviz kuru, finansal gelişmişlik, reel faiz oranı ve yaşlı bağımlılık oranı negatif etkilediği bulgusuna erişmişlerdir.

Adedeji ve Adeboye (2013), araştırmalarında 1981-2010 yıllarına ait verilerle Nijerya ekonomisi için tüketim ile ekonomik büyüme, kişi başına gelir, enflasyon, doğrudan yabancı yatırım, reel döviz kuru, kamu harcamaları ve reel faiz oranları arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda ekonomik büyüme, kişi başına gelir, enflasyon oranları ve harcanabilir gelir tüketimi pozitif etkilerken; reel döviz kuru, doğrudan yabancı yatırımlar ve kamu harcamalarının negatif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca reel faiz oranları ile tüketim harcamaları arasında herhangi bir ilişki tespit edilememişlerdir.

Tapşın ve Hepsağ (2014), yılında 2000-2012 yıllarına ait veriler eşliğinde EA-18 ekonomilerinin tüketim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemişlerdir. İnceleme sonucunda ekonomik büyümedeki 1 dolarlık artışın tüketim harcamalarını 0.566 dolar artırdığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Azeem, vd. (2019), çalışmalarında gelişmiş, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin 1995-2017 yılları arasında hane halkı toplam tüketiminin döviz kuru ile ilişkisini panel veri analizi yöntemiyle araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, gelişmiş ekonomilerde döviz kuru yurtiçi tüketimini önemli ölçüde etkilerken, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerde ise toplam tüketimin döviz kuru üzerinde bir etkisinin bulunmadığı sonucuna erişmişlerdir.

Yamak, vd. (2019), yılında Türkiye ekonomisi için 2004:1-2019:3 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak reel gelir, reel tüketim harcamaları, tüketici güven endeksi, enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda tüketici güven endeksi hem kısa hem de uzun dönemde tüketim harcamalarını etkilediğini bulmuşlardır.

Koyuncu ve Ünal (2020), araştırmalarında 1960-2018 dönemi verileriyle Türkiye ekonomisi için tüketim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi ARDL analiziyle incelemişlerdir. Analiz sonucunda seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmasına rağmen, ekonomik büyüme ile tüketim harcamaları arasında nedensellik bulgusu tespit edilememiştir.

Akın ve Dağhoğlu (2021), yılında Türkiye ekonomisi için 2004:1-2018:3 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak tüketim harcamaları, USD kuru, kişi başına düşen gelir, hane halkı kredileri ve tüketici güven endeksi arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda hane halkı kredileri ve USD kuru ile tüketim harcamaları arasında negatif bir ilişki saptanırken, tüketici güven endeksi ve kişi başına düşen gelir ile tüketim harcamaları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Bu bağlamda araştırmanın literatüre katkısı hem tüketim hem de diğer makro değişkenlerin ekonomik büyüme üzerine olan etkisi ve Doğu Avrupa ülkelerini özelinde inceleyen ilk çalışma olarak gösterilebilir.

Veri Seti ve Yöntem

Bu araştırmada tüketim harcamalarının iktisadi büyüme üzerine etkisi, dinamik panel veri analiz yöntemlerinden olan Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ile incelenmiştir. Dinamik modeller aşağdaki gibi ifade edilmektedir (Hsiao, 2003:7):

$$Y_{it}^* = \alpha Y_{i,t-1}^* + \beta X_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

Modelde $Y_{i,t-1}^*$ bağımlı değişkenin Y_{it}^* 'nin gecikmeli değerini, X_{it} k * 1 boyutundaki bağımsız değişken vektörünü, ε_{it} ise yatay kesitler ve zaman birimi arasında gözlenemeyen değişkenlerin yani hata terimini göstermektedir.

Dinamik panel veri analizinde hata terimi ile bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin alakalı olması, EKK tahmincilerinin tutarsız ve sapmalı sonuçlar vermesine yol açmaktadır (Baltagi, 2005, s. 135). Bu sorunları ortadan kaldırmak için GMM yöntemi geliştirilmiştir. GMM yöntemi, dinamik panel modellerinde araç değişkenlerde basit varsayımlardan meydana gelmekte ve uygulamada sıklıkla kullanılmaktadır. Bu yöntemin tahmin edicileri arasında Arellano ve Bond (1991) tarafından oluşturulan tahminci bulunmaktadır. Bu tahminci fark GMM olarak bilinmektedir ve model değişkenlerin birinci farkları ele almaktadır (Soto, 2009, s. 2).

GMM yönteminin bir başka dinamik modeli Arellano ve Bover (1995) tarafından oluşturulan sistem GMM yöntemidir. Bu yöntem, düzey denklemler ile fark denklemin birleştirilmesinden meydana gelmektedir. Bu araştırmada sistem GMM yaklaşımının tercih edilmesinin sebebi katsayı tahminlerinde daha güçlü bir tahmin gücüne sahip olmasıdır. Bu kapsamda sistem GMM yöntemine bağlı olarak araştırmada kullanılan ekonometrik model Cobb-Douglas modeli temel alınarak aşağda verilmiştir.

$$Gdp_{i,t} = \alpha + \beta_0 gdp_{i,t-1} + \beta_1 con_{i,t} + \beta_2 inv_{i,t} + \beta_3 pe_{i,t} + \beta_4 nev_{i,t} + \beta_5 int_{i,t} + \beta_6 reer_{i,t} + \beta_7 inf_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

$Gdp_{i,t}$: Modelde yıllık ekonomik büyümeyi göstermektedir.

$\beta_0 gdp_{i,t-1}$: i ülkesi ve t-1 döneminde yıllık ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Ekonomik büyüme oranı, bir önceki dönemden etkilenmektedir.

$\beta_1 con_{i,t}$: i ülkesi ve t döneminde yıllık özel tüketim harcamalarını göstermektedir. Ekonomik büyümenin bir alt değişkeni olan özel tüketim harcamaları makroekonomik açıdan önem arz etmektedir. Bu önem, araştırmaya konu olan ülkelerdeki ekonomik büyüme rakamlarının özel tüketim harcamaları ile doğrudan ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle artan özel tüketim harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkileyerek artıracağı yönündedir.

$\beta_2 inv_{i,t}$: i ülkesi ve t döneminde yıllık özel yatırım harcamalarını temsil etmektedir. Bu harcama türünde iki durum söz konusudur. Birinci durumda incelemeye tabi olan ekonomiler yeterli kaynağa sahip ve kaynakları etkin kullanıyorsa, özel yatırım harcamaları kamu harcamalarının tamamlayıcısı olmakta ve ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkide bulunmaktadır. İkinci durumda ise özel yatırım harcamaları ile kamu harcamalarının bütünlük arz etmemesi sonucunda özel yatırımlar ekonomiden dışlanarak büyümeyi olumsuz etkilemesi beklenmektedir.

$\beta_3pe_{i,t}$: i ülkesi ve t döneminde yıllık kamu harcamalarını göstermektedir. Kamu harcamaları özel yatırımları teşvik ettiği sürece ekonomik büyümeyi olumlu, tersi durumda ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Bu durumda ülkenin ekonomik görünümü önem arz etmektedir. Bu önem kamu harcamalarının maliyeti, verimli alanlarda kullanımı ve özel yatırım harcamalarının alt yapısını oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda gerek teorik gerekse ampirik çalışmalarda bütünlük sağlanamamıştır. Teorik olarak neoklasik ve monetarist düşüncelerde kamu harcamalarının verimsiz ve ekonomik büyümeyi düşürücü etkisinin olduğunu ancak keynesyen düşüncede ise tam tersi bir durum geçerli olmaktadır. Ampirik çalışmalarda ise hem araştırmaya konu olan ülke veya ülke grupların hem de değişkenlerin farklı olması sonuçların farklı olmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada ülke grubunun gelişmekte olan ülkeler olması nedeniyle kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi beklenmektedir.

$\beta_4nev_{i,t}$: i ülkesi ve t döneminde yıllık net ihracat hacmini temsil etmektedir. Net ihracat hacminin ekonomik büyüme üzerine etkisinde iki önemli nokta bulunmaktadır. İlki, ihraç edilen mal ve hizmetlerin üretim süreçlerinde ithal girdi miktarının fazla olmasıdır. Bu durumda ithalatın ekonomik büyümeye katkısı ihracat yoluyla gerçekleşecektir. İkinci önemli nokta ise, hem ihracatın hem de ithalatın ekonomik büyümeye katkılarının azalarak devam etmesidir. Covid-19 sürecinde tüm dünya genelinde ekonomik büyüme rakamlarının düşmesi hatta negatif olması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda net ihracat hacmini ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi tahmin edilmektedir.

$\beta_5int_{i,t}$: i ülkesi ve t döneminde yıllık faiz oranlarını ifade etmektedir. Faiz oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ters yönlü olması beklenmektedir. Bu bağlamda düşük faiz oranları ülkelerin gerçekleştirdiği ekonomik büyümelerini daha ileriye taşımalarına ve istikrarlı bir hal almasına neden olmaktadır. Aksi durumda ekonomilerde yüksek faiz oranları ilk olarak yatırım ve tüketim harcamalarının azalmasına dolayısıyla ekonomik büyümenin düşmesine yol açmaktadır.

$\beta_6reer_{i,t}$: i ülkesi ve t döneminde yıllık reel efektif döviz kurunu temsil etmektedir. Reel efektif döviz kuru ile ekonomik büyümeye ilişkin etkisi hakkında kesin bir tahmin yapmak mümkün değildir. Bu ilişkinin varlığı uluslararası ticarete konu olan sektörlerde reel efektif döviz kurundaki artışların ihracatı artırarak ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesinde kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda reel efektif döviz kuru sektörlerde rekabet avantajı sağlamaktadır. Dolayısıyla istikrarlı uygulanan bir kur politikası ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelere ihracatın ithalata bağımlı olması ve dolarizasyonun yüksek olması nedeniyle ekonomik büyümeyi negatif etkileyecektir.

$\beta_7inf_{i,t}$: i ülkesi ve t döneminde yıllık enflasyon oranlarını göstermektedir. Enflasyon oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif olması tahmin edilmektedir. Örneğin ekonomide enflasyon oranlarının yükselmesi; beklentilerin negatif etkilenmesine, ekonomik ortamın istikrarsızlaşmasına, kaynak dağılımında etkinsizliğe ve yatırımların düşmesine yol açarak ekonomik büyümenin düşmesine neden olacaktır.

Bu çalışmada değişkenler arasında esnekliği ve homojenliği sağlayabilmek için serilerin logaritmaları alınmıştır. Söz konusu değişkenlere ait veriler TÜİK, Dünya Bankası, IMF ve ülkelerin merkez bankalarının internet sitelerinden alınmıştır. Ekonometrik analizler Eviews 10 ve Stata 14 programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Panel veri analizlerinde tutarlı sonuçlara ulaşmak için modelde verilen değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Aksi takdirde oluşturulan modelde sahte regresyonla karşılaşma ihtimali oldukça yüksektir. Çalışmada analizlerin güvenilir sonuçlar verebilmesi ve tahmin güvenilirliğinin yüksek olması için 11 yıllık zaman döneminde değişkenlerin durağanlığı Levin, Lin ve Chu birim kök testiyle araştırılmış ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

H_0 : Seride birim kök mevcuttur.

H_1 : Seride birim kök mevcut değildir.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Levin, Lin & Chu t-ist.</i>	<i>Prob.</i>
gdp	-4.652	0.0024**
con	-3.345	0.0000**
İnv	8.978	0.7865
pe	5.536	0.6510
net	12.456	1.0000
İnt	-1.128	0.0012**
Reer	-2.436	0.0025**
İnf	-3.250	0.0000**

Not: ** %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. $p > 0.05$ olduğu için modelde durağan olmayan seriler vardır.

Tablo 1’de görüldüğü üzere kurulan modelde değişkenlerden inv, pe, ve net $p > 0.05$ olduğu için durağan olmadığı diğer değişkenlerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu erevrede bir diğer test olan Choi (Fisher PP) istatistik testi yardımıyla ‘bütün yatay kesit serilerinde birim kök vardır’ sıfır hipotezi test edilmiş ve sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Choi (Fisher PP)</i>	<i>Prob.</i>
Gdp	312.524	0.0024**
Con	335.240	0.0000**
İnv	75.127	0.0000**
Pe	72.135	0.0000**
Net	70.126	0.0038**
İnt	264.753	0.0012**
Reer	220.138	0.0025**
İnf	196.178	0.0027**

Not: ** %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 2’de modelin durağan olmayan bütün değişkenlerin durağan hale geldiği grlmektedir. Bu sonuçlar, Arellano ve Bover sistem GMM yöntemindeki değişkenlerin durağan olma şartını sağladığı için çalışmada sistem GMM tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. GMM Modelinin Tahmin Sonuçları

$Gdp_{i,t-1}$	<i>Katsayılar</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>t-ist.</i>	<i>p</i>
Con _{i,t}	0.3410**	0.0085	42.217	0.000
İnv_{i,t}	0.8025**	0.0063	64.125	0.000
Pe _{i,t}	0.5142**	0.3956	11.854	0.000
Net _{i,t}	0.4310**	0.0752	2.459	0.000
Reer _{i,t}	- 0.0025	- 0.005	0.850	0.545
Int _{i,t}	- 0.6456**	- 0.072	9.873	0.000
Inf _{i,t}	- 0.8542**	- 0.068	4.975	0.000
Wald	- 0.6584*	- 0.081	13.256	0.000
Sargan	$X^2(7)=1594.72$			0.000
AR(1)	$X^2(61)=21.54$			0.984
AR(2)	-3.5470*			0.024
	-1.1850			0.385

Not: * %1 ve ** %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir

Tablo 3’te Wald testine göre, bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni açıklamaktadır. Sargan testi de araç değişkenlerin dışsal ve geçerli olduğunu göstermektedir. Ardından AR(1) test istatistiği anlamlı ve negatif; AR(2) test istatistiği ise anlamsız bulgusuna erişilmiştir. Bulgulara göre 1. dereceden otokorelasyon varlığı tespit edilirken 2. dereceden otokorelasyon tespit edilmemiştir.

Modelin tahmin sonuçlarına göre, ekonomik büyümenin gecikmeli değeri, özel tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, kamu harcamaları, faiz oranları, reel efektif döviz kuru ve enflasyon oranları istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Araştırmaya konu olan değişkenlerden özel tüketim harcamaları

ekonomik büyümeyi pozitif olarak en fazla etkileyen değişkendir. Tablo 3'te özel tüketim, yatırım ve kamu harcamalarındaki %1 birimlik bir artış ekonomik büyümeyi sırasıyla %0.8, %0.51 ve %0.43 oranlarında artırmaktadır. Özel tüketim ve yatırım, kamu harcamalarındaki sonuçlar teoride beklenildiği gibi çıkmıştır. Bu durum araştırılan ülkelerde kamu harcamalarının verimli alanlara aktarılması ve AB' ye üye olma şartlarının yerine getirilmesi ile açıklanabilir. Ayrıca çalışmaya konu olan ülkelerin üretim faktörlerinde ortaya çıkacak eksikliklerin giderilmesi yönünde yapılan kamusal faaliyetler ve özel sektörü destekleyen sosyo-ekonomik alt yapının geliştirilmesi piyasada dışsallıkları en aza indirgeyerek kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesinin nedenleri arasında gösterilebilir.

Tabloda reel efektif döviz kuru, faiz ve enflasyon oranları ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir. Reel efektif döviz kuru, faiz ve enflasyon oranlarındaki %1 birimlik artış ekonomik büyümeyi sırasıyla %0.64, %0.85 ve %0.65 oranlarında düşürmektedir. Reel efektif döviz kuru ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif çıkmasının nedenleri arasında, incelenen ülkelerde dolarizasyon, ihracat ürünlerinin düşük katma değerli ürünlerden oluşması ve ihracatlarının ithal bağımlılık oranlarının yüksek olması gösterilebilir. Faiz oranlarının ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif olması faiz oranlarının gelecekle ilgili beklentileri olumsuz etkilemesi, yüksek faiz oranlarının tüketimi düşürmesi, ve tüketicilerin zaman tercihi boyutu olumsuz etkilemesi şeklinde ifade edilebilir. Enflasyon oranlarının dalgalı ve yüksek olduğu bir ekonomide reel getirinin belirsiz olması sonucunu ortaya çıkararak yatırımların ertelenmesine ve ekonomik büyümenin negatif etkilenmesine sebep olabilir. Ayrıca göreceli fiyat hareketlerindeki dalgalanmalar üretim kaynaklarında etkinliği bozarak ekonomik büyümeyi negatif etkileyebilir. Bu durumda ekonomik büyümeyi etkileyen değişkenler içerisinde en fazla etkiye sahip olan değişken faiz oranlarıdır. Diğer taraftan ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi beklenen net ihracat hacmi ise istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bu bulgular literatürde Guisan (2004), Gou ve N'Diaye (2010), Tapşın ve Hepsağ'ın (2014) çalışmalarıyla uyumlu olmasına rağmen, Düzgün ve Bilgili (2008) ve Adedeji ve Adoboye'nin (2013) çalışmalarıyla uyumlu değildir..

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ekonomik büyümeyi etkileyen özel tüketim, yatırım ve kamu harcamaları, net ihracat hacmi, reel efektif döviz kuru, faiz ve enflasyon oranları arasındaki ilişki Türkiye ve Doğu Avrupa ekonomileri özelinde incelenmiştir. Literatürde gerek bağımlı değişkeni gerekse bağımsız değişkenleri açıklamaya yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde faiz oranları ve özel tüketim harcamaları ekonomik büyümenin lokomotifleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak reel efektif döviz kurunun ihracat üzerindeki önemli etkileri ekonomik büyüme üzerinde etkili olması beklenirken, gelişmekte olan ülkelerde ithalattaki artışın daha fazla olması ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Ayrıca çalışmada özel yatırım ve kamu harcamaları ile enflasyon oranları ekonomik büyümeyi etkilediği gözlemlenmektedir.

Çalışmadaki analiz sonuçlarına göre, incelenen ülkelerin özel tüketim, yatırım ve kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunurken, reel efektif döviz kuru, faiz ve enflasyon oranları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca net ihracat hacmi ile ekonomik büyüme arasında bir bulguya erişilmemiştir. Bu durumda ekonomik büyüme üzerinde temel belirleyicilerin faiz oranları ve tüketim harcamaları olduğu söylemek mümkündür. Ayrıca araştırmaya konu olan ülkelerin ekonomik yapılarının zayıf olması, cari açık sorunun olması, piyasa koşullarının yeterince gelişmemiş olması, risk primlerinin yüksek olması gibi yapısal sorunların varlığı bu sonucu desteklemektedir.

Sonuç olarak istikrarlı ekonomik büyümeyi etkileyen değişkenlere yönelik ekonomi politikalarının oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir. Çalışmaya konu olan ekonomilerin yapısal sorunlarına ilişki reformlar üretmesi, riskleri azaltması, ekonomik güven ve istikrarın tesis edilmesi bu ülkelerin gelişimi açısından hayati öneme sahiptir.

Etik Beyan

"İktisadi Büyüme ve Tüketim Harcamaları Arasındaki İlişki: Türkiye ve Doğu Avrupa Örneği" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri kullanıldığı için etik kurul kararı taşımamaktadır.

Kaynakça

- Adedeji, A. O. ve Adegbeye, A. A. (2013). The determinants of private consumption spending in Nigeria. *International Journal of Business and Economic Research*, 1(2), 103-116.
- Akın, T. ve Dağlıoğlu, C. (2021). "Tüketim, belirsizlik ve borçlanma kısıtı üçlemi: Türkiye örneği. *Journal of Yasar University*, 16(6), 414-433.
- Arellano, M. ve Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Azeem, M.S.H., Mahmood, F. ve Sheikh, A.A. (2019). Exchange rate volatility and domestic consumption: A comparative study of developed, developing and emerging economies. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 9(3), 164-179.
- Baltagi, H. B. (2005). *Econometric analysis of panel data* (Third Edition). England: John Wiley & Sons Ltd.
- Barro, J. R. (1989). The ricardian approach to budget deficits. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 37-54.
- Blanchard, J. O. ve Fischer, S. (1989). *NBER macroeconomics annual 1989*. London: MIT Press.
- Choi, N. (2001). Unit root test for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-272.
- Clark J. M. (1951). *Readings in the theory of income distribution*. (Eds.) Irwin R.D., Homewood, 58-71.
- Düzgün, R. ve Bilgili, E. (2008). Kamu tüketim harcaması ve özel tüketim: Orta Asya ülkeleri üzerine panel veri analizi. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 2008(2), 75-88.
- Felderer, B. ve Homburg, S. (2017). *Makro iktisat ve yeni makro iktisat*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Fischer, S. ve Gelb, A. (1991). The process of socialist economic transformation. *Journal of Economic Perspectives*, 5(4), 95-105.
- Flodén, M. (2006). Saving labour supply and under uncertainty. *The Economic Journal SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance*, 597, 1-20.
- Friedman, M. (1957). *A theory of the consumption function*. New Jersey: Princeton University Press.
- Guisan, M. C. (2004). A comparison of causality tests applied to the bilateral relationship between consumption and gdp in the USA and Mexico. *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 1(1), 115-130.
- Guo, K. ve N'Diaye, P. (2010). Determinants of China's private consumption: an international perspective. *IMF Working Papers*, 10(93), 1-16.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data*. Second Edition, New York: Cambridge University Press.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.465.9928&rep=rep1&type=pdf>.
- Jappelli, T. ve Pagano, M. (1989). Consumption and capital market imperfections: An international comparison. *The American Economic Review*, 79(5), 1088-1105.
- Keynes, M. J. (1936). *İstihdam, faiz ve paranın genel teorisi*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Koyuncu, C. ve Ünal, H. S. (2020). The link between GDP and household consumption expenditures in the longrun in Turkey: ARDL Analysis. *Balkan ve Near Eastern Journal of Social Sciences*, 6(1), 171-177.
- Kugler, P. (1985). Autoregressive modeling of consumption, income, inflation and interest rate data: A multicountry study. *Empirical Economics*, 10(1), 37-50.
- Leland, H. (1978). Saving and uncertainty: The precautionary demand for saving uncertainty in economics. *Academic Press*, 82(3), 465-473.
- Levin, A., Lin, C. ve Chu, C. J. S. (2002) Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Modigliani, F. (1963). The life cycle hypothesis of saving: aggregate implications and tests. *American Economic Review*, 53(1), 55-84.
- Nikbin, B. ve Panahi, S. (2016). Estimation of private consumption function of Iran: Autoregressive distributed lag approach to co-integration. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 653-659.
- Ricardo, D. (1997). *Ekonomi politiğin ve vergilendirmenin ilkeleri*. İstanbul: Belge Yayıncılık.
- Soto, M. (2007). System GMM estimation with a small number of individuals.
- Tapşın, G. ve Hepsağ, A. (2014). An analysis of household consumption expenditures in EA-18. *European Scientific Journal*, 10(16), 1-12
- Yamak, R., Yamak, N. ve Ece, E. (2019). Tüketim fonksiyonu ve tüketici güven endeksi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 511-532.

EXTENDED ABSTRACT

Today, it is important to determine the relationship between economic growth and consumption expenditures and to determine the macroeconomic variables that affect consumption expenditures. This importance is due to the fact that a large part of the economic growth of the countries with the increasing globalization consists of consumption.

There are various hypotheses regarding the determinants of consumption expenditures in the economics literature. These hypotheses are shaped in line with economic views. According to classical economists, consumption and income are a function of general price level and interest. In this view,

interest is emphasized as the price of giving up consumption. If interest rates increase in the economy, savings increase and consumption expenditures decrease. According to Keynes' absolute income hypothesis, real consumption expenditures are a function of real income. According to this view, interest in the economy does not have a determining feature on consumption expenditures and consumption expenditures vary depending on the level of real income. In addition, it is argued that as the income of individuals increases, consumption expenditures will increase, but the increase in consumption expenditures will be less than the increase in income and the savings rates will increase. According to Modigliani's lifetime income hypothesis, consumption expenditure is a function of lifetime wealth. In this hypothesis, the life of individuals is divided into two as working life and retirement life. In this case, individuals save by earning more income in working life compared to retirement and use it as consumption expenditure in retirement life. According to this hypothesis, people will not have to change their consumption behavior in short-term income shocks. According to the permanent income hypothesis developed by Friedman, income is divided into two as permanent and temporary. Permanent income consists of the wealth gained by individuals and the earnings they obtain from education, experience, qualifications and economic activities other than wealth. Temporary income also consists of all other factors other than permanent income. Leland explained consumption expenditures with the theory of successive generations. Leland examined the utility maximization of consumers as a two-period optimization and argued that the income earned in the second period is random. In this case, consumers will increase their savings during periods of uncertainty and use the portion of their income that they do not save in consumption expenditures.

Individuals determine their behavior in consumption expenditures not only according to the liquidity they have, but also according to the stability of the economy. For example, the exchange rate, investment expenditures, public expenditures, net export volume, inflation and interest rates provide important information about the stability and confidence of the economy. Especially in countries with high dependency on imports at the production stage, the uncertainties in the exchange rate have an impact on consumption and expenditure attitudes. All economic and political negativities related to economic stability and confidence will increase the sensitivity of income and decrease consumption expenditures. There are many studies on economic growth and consumption expenditures on countries.

This study is aimed to examine the relationship between private consumption, investment and public expenditures, net export volume, real effective exchange rate, interest and inflation rates, which affect economic growth in Turkey and Eastern European countries, with dynamic panel data analysis using annual data for the period of 2010-2020. In the study, the stationarity of the cross-sections over 11 years was investigated with the Levin, Lin and Chu unit root test in order to give reliable results and to have a high estimation reliability. According to Levin, Lin & Chu t^* statistical results, it was understood that some of the variables were not stationary. With the help of the Choi (Fisher pp) test, it is seen that all the non-stationary variables of the model become stationary. Since these results provide the stationarity condition of the variables in the Arellano and Bover system GMM method, the system GMM was estimated in the study. According to the estimation results of the system GMM model, Wald test independent variables explain the dependent variable. Sargan test also shows that instrumental variables are exogenous and valid. Then the AR (1) test statistics is significant and negative. The AR (2) test statistics was found to be meaningless. According to the findings, while the presence of 1st degree autocorrelation was detected, 2nd degree autocorrelation was not detected. According to the estimation results of the model the lagged value of economic growth, private consumption expenditures, investment expenditures, public expenditures, interest rates, real effective exchange rate and inflation rates were statistically significant. On the other hand, the net export volume, which is expected to have a positive effect on economic growth, was statistically insignificant. A 1% unit increase in private consumption, investment and public expenditures increase economic growth by 0.8%, 0.51% and 0.43%, respectively. A 1% unit increase in real effective exchange rate, interest and inflation rates reduces economic growth by 0.64%, 0.85% and 0.65%, respectively.

Hanehalklarının Fast Food ve Paketli Servis Hizmeti Talebini Etkileyen Faktörler: Sıralı Logit Regresyon Analizi

Kübra ÖNDER¹

Öz

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre yemek yeme bireylerin yaşam faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için gerekli olan fizyolojik ihtiyaçlardan biridir. Zaman içinde yemek yeme sadece fizyolojik bir ihtiyaç olmaktan uzaklaşmış ve farklı kültürlere göre şekillenmiştir. Son yüzyılda yaygınlaşan fast food ve paketli servis hizmeti kültürü de ülkelerin veya bölgelerin yemek yeme alışkanlıklarını değişmiştir. Çalışmanın amacı, hanehalklarının fast food ve paketli servis hizmeti tüketiminde etkili olan sosyoekonomik faktörleri ve bu faktörlerin etki düzeyini Türkiye özelinde incelemektir. Çalışmanın kapsamını, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2018 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırması B Mikro Veri Setindeki 11.1.1.2 "fast food ve paketli servis hizmetleri" madde koduna harcama yapan 1.557 hanehalkı oluşturmaktadır. Çalışmanın analizinde Sıralı Logit Regresyon modeli kullanılmıştır. Yapılan tahminde; gelir (düşük ve orta), hane büyüklüğü, hane sorumlusunun cinsiyeti ile hanenin sahip olduğu pazar ve dışarda yemek yeme alışkanlıkları değişkenlerinin fast food ve paketli servis hizmeti harcamaları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fast Food, Paketli Servis Hizmeti, Sıralı Logit Regresyon Modeli

Factors Influencing Households' Demand for Fast Food and Takeaway Service: The Ordered Logit Regression Analysis

Abstract

According to Maslow's hierarchy of needs, eating is one of the physiological needs necessary for individuals to survive. Over time, eating has moved away from being just a physiological need and it has been shaped according to different cultures. The fast food and takeaway culture, which has become widespread in the last century, has also changed the eating habits of countries or regions. The purpose of the current study is to examine the socioeconomic factors that are effective in fast food consumption and takeaway service use by households and the effect level of these factors specific to Turkey. The sample of the current study consists of 1,557 households that spend on the item coded as 11.1.1.2 "fast food and takeaway services" in the 2018 Household Budget Survey B Micro Dataset of the Turkish Statistical Institute. The Ordered Logit Regression model was used in the analysis of the study. In the estimation made, it was concluded that the variables of income (low and medium), household size, gender of the household head, the household's habit of shopping in market places and eating out habits are effective on fast food and takeaway service expenditures.

Key Words: Fast Food, Takeaway Service, Ordered Logit Regression Model

Atıf İçin / Please Cite As:

Önder, K. (2022). Hanehalklarının fast food ve paketli servis hizmeti talebini etkileyen faktörler: sıralı logit regresyon analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1087-1098.

Geliş Tarihi / Received Date: 23.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.01.2022

¹ Doç. Dr. - Türkiye-Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, konder@mehmetakif.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-3537-3635

Giriş

Paket servisi hizmeti kapsamındaki yiyecekler tüketilen bölge veya ülkenin yemek kültürüne bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu nedenle literatürde paketli servis hizmetleri kapsamına yönelik standart bir tanım bulunmamaktadır (Miura, Giskes ve Turrell, 2012, s. 218). Nitekim, Birleşik Krallık ve Avusturalya’da yaygın olarak tüketilen paket servisi hizmeti, küçük bağımsız satış noktalarından sipariş üzerine getirilen sıcak yemek olarak tanımlanırken (Jaworowska vd., 2014, s. 415) Asya’da paketli servis hizmeti kebab ile suşi gibi yiyecek türlerini de içine alacak şekilde daha kapsamlı ifade edilmektedir (Miura, Giskes, Turrell, 2009, s. 820; Smith, vd., 2009, s. 1; Turrell ve Giskes, 2008, s. 69-70). Günümüz terminolojisinde ise paket servisi, bir restoran veya fast food satış noktalarından satın alınan hızlı ve ev dışı yiyecekleri kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır (Bauer vd., 2012, s. 493; Block, Scribner ve DeSalvo, 2004, s. 211; Richardson, Boone-Heinonen, Popkin, Gordon-Larsen, 2011, s. 1). Tanımdan da anlaşılacağı üzere ulusal/uluslararası fast food zincirlerinden satın alınan paketli servis hizmetleri paket servisi kapsamında değerlendirilmektedir.

Paket servisi hizmetinde olduğu gibi fast food kavramı da farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Fast food kavramı ve tüketim şekli Amerikan yaşam biçimi ile özdeşleştirilmesine rağmen fast food türü yiyeceklerin kökeni aslında Avrupa’dır ve geçmişte çok eskiye dayanmaktadır (Burskey, Truesdell, Hellow ve Shepherd, 2005). Fast food terimi ilk olarak 1962 de paket servisi ifadesinin kullanılmasıyla birlikte terminolojiye girmiştir. Zaman içinde geleneksel yemek kültürleri ile harmanlanmış ve farklı bir boyut kazanmıştır. Sektör o günden itibaren güçlü bir ivme kazanmış ve 2020 yılı (%15,19 daralma) hariç sürekli büyümüştür. 2021 yılı itibarıyla sektörün pazar hacmi 797,7 milyar dolara ulaşmıştır (IBISWorld, 2021). Sektörün Türkiye’deki konumu da benzer durum sergilemiş ve sektör milyar dolarlık dev bir pazara dönüşmüştür. 2018 yılı itibarıyla sektör Türkiye’de yaklaşık 2,5 milyar dolarlık bir pazar hacmine ulaşmıştır (WorldFood İstanbul, 2021).

Fast food ve paketli servis hizmetleri sektörünün gelişmesinde, ürün yelpazesinin genişlemesinde ve bu tarz ürünlere yönelik talebin artmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bu faktörlerden bazıları; değişen aile yapısı, hızlı nüfus artışı, kadınların işgücü piyasasında daha fazla rol alması, kadın istihdamına bağlı olarak ailenin gelir düzeyindeki artış, çalışma yaşamında artan tempo ve insanların daha uzun çalışma ihtiyacıdır (Fanning, Marsh ve Stiegert, 2002, s. 1-5; Nielsen ve Popkin, 2003, s. 453; Rodriguez ve Moreno, 2006, s. 294-5; Swinburn, 2003, s. 1-2). Bu faktörler sadece fast food ve paketli servis hizmeti talebini etkilemekle kalmamış bireylerin yemek yeme saatlerini de etkilemiştir. Yaşanan bu gelişmeye fast food endüstrisinin hızlı büyümesi de olumlu katkı sağlamıştır. Mediabrand Insights’ın yapmış olduğu araştırma da bu durumu destekler niteliktedir. Araştırmada, 16-34 yaş aralığındaki bireylerin fast food ve paketli servis hizmeti sektörü pazar hacmine %45 katkı sağladığı ileri sürülmektedir (Marketing Türkiye, 2021). Türkiye’nin yaş ortalaması (2020 yılı için 32,7 (TÜİK, 2021)) ve Türkiye’de çalışan bireylerin Avrupalılara kıyasla haftada 7,5 saat daha fazla çalışıyor (Eurostat, 2020) olması, Türkiye’nin söz konusu sektör için potansiyel bir pazar olmasına neden olmuştur. Yukarıda belirtilen faktörlerin yanı sıra fast food ve paketli servis hizmeti talebinde; ürünün tadı, ucuz olması, acil yemek yeme ihtiyacının karşılanması, menünün çeşitliliği, eğlenmek ve sosyalleşmek gibi faktörlerde etkilidir (Beardsworth ve Keil, 2012, s. 177; Dunn, Mohr, Wilson ve Wittert, 2011; Glanz, Basil, Maibach, Goldberg ve Snyder, 1998, s. 1124). Bu durum, fast food ve paketli servis hizmeti ürünlerine yönelik talebi olumlu etkilemektedir. Nitekim, Synovate tarafından gerçekleştirilen ve 19 ülkeden 13.155 katılımcının yer aldığı “Sağlıklı Yaşam” araştırması sonuçları da bu durumu desteklemektedir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %29’u fast food ürünlerini vazgeçemeyecek kadar çok sevdiğini belirtmektedir. Ayrıca araştırmaya göre %58’lik tüketim oranı ile Suudi Arabistan fast food fanatığı ülke konumundadır. Suudi Arabistan’ı Amerika (%49), Brezilya (%44) ve İngiltere (%42) takip etmektedir. Türkiye’de ise bu oran %21’dir (IPSOS, 2021).

Fast food ile paketli servis hizmeti harcamaları ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan 2019 yılı Hanehalkı Bütçe İstatistikleri B Mikro Veri Setini kullanarak hanehalklarının fast food ve paketli servis hizmeti harcamalarını etkileyen sosyo-ekonomik faktörleri ortaya koymak ve konu ile ilgili politika önerisinde bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, üç ana başlıkta ele alınmıştır. İlk başlıkta konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Ardından çalışmada kullanılan yöntem ve veri setine yer verilmiştir. Takip eden bölümde ampirik model analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen analiz bulguları tartışılmıştır.

Literatür

Fast food tüketim alışkanlığı konusuna yönelik gerek yurt içinde gerekse yurtdışında birçok çalışma yürütülmüş olup çalışmalarda konu farklı yıl, bölge ve ekonometrik yöntemler kullanılarak araştırılmıştır. Bu çalışmalarda konu genellikle (i) fast food'un tercih edilme nedenleri (Akarçay ve Suğur, 2015, s. 1-29; Çakmak ve Çöp, 2021, s. 1474-86; Gönül ve Karlı, 2020, s. 10-19; Uğur, 2018, s. 1-9), (ii) fast food tüketiminde etkili olan sosyo demografik ve ekonomik faktörler (Demirel ve Hatırlı, 2020, s. 976-88; Fanning, Marsh ve Stiegert, 2002, s. 2-27; Janssen, Davies, Richardson ve Stevenson, 2018, s. 16-34; Koşum ve Akbay, 2021, s. 553-68; Tutar ve Yazırlı, 2016, s. 367-392; Nayga ve Capps, 1992, s. 549-59; Ayo, Bonabana-Wabbi ve Sserunkuuma, 2012, s.6567-81), (iii) fast food tüketim harcamasını etkileyen faktörler (Akbay ve Boz, 2005, s. 431-40; Hatırlı ve Yiğit, 2019, s. 412-24; Onurlubaş, Doğan ve Gürler, 2015, s. 917-24) ve (iv) fast food tüketim sıklığı ile tüketim nedenleri (Akbay, Tiryaki ve Gül, 2007, s. 904-913) ana başlıkları altında ele alınmıştır.

Fast food tüketiminde etkili olan sosyo demografik ve ekonomik faktörlerin araştırıldığı Nayga ve Capps'un (1992) çalışmasında, 1987-88 Ulusal Gıda Tüketimi (National Food Consumption Survey) verileri kullanılmış ve Amerika'nın ev dışı gıda tüketiminde etkili olan sosyoekonomik ve demografik özellikler tanımlanmıştır. Analiz Logit Model kullanılarak gerçekleştirilmiş ve analiz sonucunda; ırk, etnik köken, istihdam durumu, hane büyüklüğü, yaş ve gelir değişkenlerinin ev dışı gıda tüketiminde belirleyici role sahip olduğu saptanmıştır. Fanning, Marsh ve Stiegert'un (2002) çalışmasında ise 1994-98 yıllarına ait USDA tarafından yayınlanan Bireylerin Gıda Alımları Anketi (Continuing Survey of Food Intakes) verileri kullanılmış ve tüketicilerin fast food harcamaları ile tüketim olasılıkları araştırılmıştır. Bireyin fast food tüketme olasılığı ile sosyoekonomik değişkenler arasındaki ampirik ilişki Logit model kullanılarak fast food harcamaları ile sosyoekonomik değişkenler arasındaki ampirik ilişki ise Tobit model kullanılarak tahmin edilmiştir. Tahmin sonucunda; yaş, gelir, hane büyüklüğü, çalışma saatleri, yemek yeme fırsatı ve eğitim düzeyi değişkenlerinin hazır gıda tüketimi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Ayo, Bonabana-Wabbi ve Sserunkuuma (2012) yaptıkları çalışmada Uganda'nın Kampala ilçesindeki tüketicilerin fast food tüketiminde etkili olan sosyo-ekonomik faktörler Heckman modeli ile analiz edilmiştir. Model analiz sonucunda, hane büyüklüğü, eğitim seviyesi ve ev ile restoran arası uzaklık değişkenlerinin fast food tüketim olasılığını olumsuz; gelir değişkeninin ise olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Tutar ve Yazırlı (2016) çalışmalarında Aydın ili Nazilli ilçesindeki hanehalklarının ev dışı gıda tüketiminde etkili olan faktörleri analiz etmişlerdir. Çalışmada, katılımcıların %83,9'unun ev dışı gıda tüketiminde bulunduğu tespit edilmiş ve ev dışı gıda tüketiminin; aile gelirinden, annenin statüsü ile eğitim düzeyinden, bireyin medeni durumu ve ailelerin sahip olduğu mal varlığından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Janssen, Davies, Richardson ve Stevenson (2018) sosyo-ekonomik durum ile ev dışı gıda (paket servis, paket servis ve hızlı yiyecekler) tüketimi arasındaki ilişkiyi Avustralya, Birleşik Krallık ve ABD için incelemişlerdir. Analiz sonucunda, ev dışında gıda tüketimde en güçlü belirleyicinin gıda satış noktalarının yoğunluğu olduğu tespit edilmiştir. Bu değişkeni yaş, etnik köken ve cinsiyet değişkenleri takip etmiştir.

Demirel ve Hatırlı (2020) çalışmasında, 2017 yılı TÜİK Hanehalkı Bütçe Araştırması veri setini kullanarak Türkiye'nin ev dışı yemek yeme alışkanlıklarını Logit model kullanarak analiz etmişlerdir. Analizde ev dışı yemek yeme alışkanlığının gelir, medeni durum ve hanenin pazara çıkma alışkanlığından olumsuz yönde; otomobil sahipliği, hane reisinin çalışma durumu, hanehalkı tipi ve hane büyüklüğü değişkenlerinden pozitif yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim düzeyi ise ev dışı yemek yeme alışkanlığı üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır.

Koşum ve Akbay (2021) çalışmalarında tüketicilerin fast food tüketim alışkanlıklarını İstanbul ili kent merkezi özelinde incelemişlerdir. Çalışmada, Binary Lojistik ve Sıralı Logit regresyon analizleri kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, tüketicilerin %69,8'inin fast food tükettiği ve tüketicilerin fast food tüketim harcamalarının toplam gıda harcamalarının %7,25'ine karşılık geldiği saptanmıştır. Analizde ayrıca, hanehalkı geliri, cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, medeni durum, annenin çalışma hayatında aktif rol alması ile ailede 18 yaş altında bireyin bulunup bulunmaması değişkenlerinin fast food tüketiminde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bir bütün olarak literatür değerlendirildiğinde; hane sorumlusunun eğitim düzeyi, geliri ile yaşı, hanenin büyüklüğü, çocuk sahipliği, annenin çalışma durumu ile eğitim düzeyi, medeni durum, sosyalleşme, zaman kısıtı ile sosyalleşmenin fast food tüketim alışkanlığını etkilediği görülmektedir.

Çalışmalarda genel olarak hanehalklarının hazır yemek (fast food) ile ev dışı yemek yeme tüketiminde etkili olan faktörler incelenmiş olup hanehalklarının fast food ve paketli servis hizmeti harcamasında etkili olan faktörler ele alınmamıştır. Bu sınırlılığın aşılması literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla hanehalklarının fast food ve paketli servis hizmeti harcamalarını etkileyen unsurlar Sıralı Logit Regresyon modelinden yararlanarak analiz edilmiştir.

Veri Seti ve Yöntem

Evren - Örneklem

Tüketicilerin fast food ve paketli servis hizmetleri harcaması üzerine etkisinin araştırıldığı çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan 2019 yılı Hanehalkı Bütçe İstatistikleri Mikro Veri Seti (B grubu) kullanılmıştır. B mikro veri setinde 15.552 haneye ait veri bulunmakta olup, çalışmada (11.1.1.2) “fast food ve paket servis hizmetleri” madde koduna harcama yapan 1.557 haneye ait veri dikkate alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Hanelerin fast food tüketim tercihi ile paket servis hizmetlerinden yararlanma sıklığı ve bu ürünlere yönelik yapmış olduğu harcama tutarı ile harcamalarının gıda harcaması içindeki payı birbirinden farklıdır. Dolayısıyla hanelerin bu tarz ürün harcamalarına verdikleri tepki haneden haneye farklılaşmaktadır. Bu nedenle çalışmada, hanelerin fast food ve paket servis hizmetleri tüketim kalemine yaptıkları harcama tutarları bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni “düşük”, “orta” ve “yüksek” olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. Kategoriler oluşturulurken uç harcama değerleri çıkarılmış ve geriye kalan hanelerin ortalama harcama değerleri göz önünde bulundurulmuştur. Aylık 11 TL ve altında harcama düzeyine sahip olan haneler “düşük”, 12 TL ile 33 TL arasında harcamaya sahip olanlar “orta” ve 34 TL ve üstü harcamaya sahip olanlar ise “yüksek” olarak sınıflandırılmıştır.

Modelde yer alması muhtemel bağımsız değişkenler belirlenirken ulusal ve uluslararası alan yazın göz önünde bulundurulmuş ve hanenin gelir düzeyi, hane sorumlusunun yaşı, eğitim düzeyi, medeni durumu, cinsiyeti ile hanede yaşayan birey sayısı, hanenin çocuk sahipliği ve eşin çalışma hayatında yer alıp almama durumu ile hanenin dışarda yemek yeme ve pazar alışkanlığının varlığı modele bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. Bağımsız değişkenlerden hanenin yıllık gelir düzeyi düşük, orta ve yüksek olmak üzere üç farklı grupta ele alınmıştır. 2.000 TL ve altı aylık gelire sahip olan haneler düşük gelir grubunda, 2.001 TL ile 4.500 TL aylık gelire sahip olan haneler orta gelir grubunda ve 4.001 TL üstü aylık gelire sahip olan haneler ise yüksek gelir grubunda sınıflandırılmıştır. Hane sorumlusunun yaşı ile eğitim düzeyi bağımsız değişkenleri üç kategoride ele alınmıştır. Modelde yer alan medeni durum, cinsiyet, eşin çalışma durumu, hanenin çocuk sahiplik durumu ile hanenin pazar ve dışarda yemek yeme alışkanlığı kesikli bağımsız değişken olarak OECD ölçeğine² göre hesaplanmış hane büyüklüğü bağımsız değişkeni ise sürekli değişken olarak modele dahil edilmiştir.

Fast food ve paketli servis hizmetleri harcamasını etkileyen sosyo-demografik ve ekonomik faktörlerin analiz edildiği çalışmada, modelin bağımsız değişkeni sıralı değerler almaktadır. Bağımlı değişkenin sıralı değerler aldığı durumlarda genellikle analiz Sıralı Lojistik Regresyon modeli (ologit, Ordered Logit Regression Model) ile gerçekleştirilmektedir (Williams, 2016, s.7-20). Bu sayede, elde edilen analiz sonuçlarının daha sağlıklı olduğu ileri sürülmektedir (Kayrı, 2007, s.97). Bu bağlamda, hanelerin fast food tüketiminde ve paketli hizmet servisi talebinde etkili olan sosyo-ekonomik faktörleri belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada Sıralı Lojistik Regresyon modeli kullanılmıştır.

Sıralı Lojistik Regresyon modelinin analizine geçmeden önce Sıralı Logit Modeli analiz sonuçlarının açıklayıcılık düzeyini en yüksek düzeye taşıyan lojistik regresyon modeli belirlenmiştir. Bunun için ilk olarak modelde yer alacak olan tüm değişkenler Wald testi ile sınanmış ve Wald testi sonucunda (Ek-1); fast food ve paket servis hizmeti harcama modeli için hane gelir düzeyi, hane büyüklüğü, cinsiyet, dışarda yemek yeme ve pazar alışkanlığı bağımsız değişkenleri önemli bulunmuştur. Önemli bulunan bağımsız

² Hanedeki ilk yetişkin için 1, 14 ve daha yukarı yaştaki fertler için 0.5, 14 yaşından küçük fertler için 0.3 değerleri dikkate alınarak hesaplanan hanehalkı büyüklüğüdür.

değişkenlerin yer aldığı fast food ile paket servisi hizmeti harcama modeli eşitlik 1’de ve eşitlikte yer alan değişkenlere ait açıklamalar ise Tablo 1’de sunulmuştur.

$$FH_i = \alpha_0 + \alpha_1 G1 + \alpha_2 G2 + \alpha_3 G3 + \alpha_4 HB + \alpha_5 C + \alpha_6 P + \alpha_7 DY + u_i \quad (1)$$

Modelde yer alan katsayılara ait iktisadi beklendi; $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_7 > 0$, $0 > \alpha_4$, $\alpha_5 > 0$ ve $\alpha_6 < 0$ ’dır. Eşitlik 1’in analizinde Stata 15.0 paket programından yararlanılmıştır.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Tanımlamalar

Bağımlı Değişkenler	Açıklama	Tanımlama
FH	Fast food ve paket servisi hizmeti harcaması (aylık)	11 TL ve altı = 1 12 TL ile 33 TL arası = 2 34 TL ve üstü = 3 (Referans Grup)
Bağımsız Değişkenler	Açıklama	Tanımlama
G1	Hanenin aylık toplam geliri	2.000 TL ve altı 1 diğerleri 0
G2	Hanenin aylık toplam geliri	2.001 TL – 4.500 TL arası 1 diğerleri 0
G3	Hanenin aylık toplam geliri	45001 ve üstü 1 diğerleri 0 (Referans Grup)
HB	Hane Büyüklüğü	Sürekli değişken
C	Hane sorumlusunun cinsiyeti	Erkek= 1 Kadın= 2 (Referans Grup)
P	Hanenin pazar alışkanlığı	Evet= 1 Hayır= 2 (Referans Grup)
DY	Hanenin dışarıda yemek yeme alışkanlığı	Evet= 1 Hayır= 2 (Referans Grup)

Verilerin Analizi

Bağımlı değişkenin ikiden fazla seçeneğe sahip olduğu ve seçenekler arasında sıralı bir bağıntının bulunduğu modelleri analiz etmek için Sıralı Olasılık Modelleri (The ordered probability model) kullanılmaktadır (bkz. Greene 1995, s. 469–481). Sıralı Olasılık Modellerinde Sıralı Logit ve Sıralı Probit olmak üzere iki alternatif yer almaktadır. Greene’e (1997, s. 673) göre probit spesifikasyonu önemsiz bir değişikliktir ve pratikte probit ile logit modeller arasında neredeyse hiç fark bulunmamaktadır. Probit ve logit modeller arasında büyük bir farklılık bulunmadığı ifade edilmesine rağmen çalışmanın analizi hem probit hem de logit model kullanılarak gerçekleştirilmiş ve analizinde, probit modele kıyasla daha iyi sonuç veren Sıralı Logit Regresyon Modelinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Sıralı Logit Modelde, bağımlı değişkenin olası değerlerinde doğal bir sıralama olduğu varsayılmakta ve modelde aşağıdaki spesifikasyon temel alınmaktadır:

$$y_i^* = \beta'x_i + \varepsilon_i \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

Eşitlikte; x_i açıklayıcı değişkenler kümesidir ve ε_i sıfır ortalamaya sahip hata terimidir. Eşitlikte yer alan y_i^* ise $y_i = 1$ “düşük” ve $y_i = n$ “yüksek” olmak üzere sıralanmış n tane değer alabileceği varsayılan sıralı bağımlı değişkendir. y_i her zaman gözlenememektedir (Grilli ve Rampichini, 2007, s.2). Gözlemlenen durum aşağıda sunulan eşitlik ile ifade edilmektedir:

$$\begin{aligned} y_i = 0 & \text{ ise } y_i^* \leq \mu_0, \\ y_i = 1 & \text{ ise } \mu_0 < y_i^* \leq \mu_1, \\ y_i = 2 & \text{ ise } \mu_1 < y_i^* \leq \mu_2, \\ & \dots \\ y_i = n & \text{ ise } y_i^* > \mu_{n-1} \end{aligned} \quad (3)$$

Eşitlik 3 bir sansürleme biçimi olup, μ ’ler β ile tahmin edilecek bilinmeyen parametrelerdir. Dolayısıyla y_i^* aşağıda ifade edilen koşullu olasılık değerlerine sahiptir:

$$\begin{aligned} P_{1n} &= f(x'_n \beta) \\ P_{1n} + P_{2n} &= f(\alpha_2 + x'_n \beta) \\ & \vdots \\ P_{1n} + P_{2n} + \dots + P_{i-1,n} &= f(\alpha_{i-1} + x'_n \beta) \\ P_{in} &= 1 - f(\alpha_{i-1} + x'_n \beta) \end{aligned} \quad (4)$$

İlgili eşitlikte yer alan p_{in} n 'inci gözleme ait i 'nci seçeneğin koşullu olasılık değerini ifade etmektedir. Eşitlikteki x_n bağımsız değişkenler vektörünü, β katsayısı m uzunluğundaki parametre vektörünü, α parametresi $\alpha_{k-1} > \alpha_{k-2} > \dots > \alpha_2 > \alpha_1 = 0$ eşit olmak üzere eşik (threshold) değerleri ve f ise kümülatif dağılım fonksiyonunu ifade etmektedir (Jung, 1993: 205). Koşullu olasılık değerleri içinde yer alan kümülatif lojistik fonksiyon aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$f(\alpha_i + x'_n\beta) = \frac{1}{1 + \exp[-\alpha - x'_n\beta]} \quad (5)$$

Bu eşitlik Sıralı Logit Model olarak da ifade edilmekte olup, bu modelin arkasında x 'lerin doğrusal bir fonksiyonu olan sürekli fakat gözlenemeyen y_i değişkeni ile stokastik bir standart lojistik değişken olan ε_i ($\mu = 0, \sigma = 1,81$) bulunmaktadır (McKelvey ve Zavoina, 1975, s.103-120; Greene, 1990, s. 703-704). Dolayısıyla ilgili eşitlik $Y_i = -X'_i\beta + \varepsilon_i$ şeklinde de ifade edilebilmektedir. Burada, normalliğin varsayıldığı diskriminant analizinin aksine, Sıralı Logit Modelde bağımsız değişkenlerin dağılımı hakkında herhangi bir varsayım yapılmamaktadır. Gözlenen y_i seçimi eğer $Y_i \leq 0$ ise $Y_i = y_i = 1$ değeri ile eğer $0 < Y_i \leq \alpha_2; \dots; y_i = n - 1$ ise $y_i = 2$ değeri ile $\alpha_{n-2} < Y_i \leq \alpha_{n-1}; \dots; y_i = n$ ise $\alpha_{n-1} < Y_i$ değeri ile belirlenmektedir. Böylece her aralığın genişliği gözlemler arasında sabittir. Bu durum, orantılı oranlar (the proportional odds) veya paralel regresyon (parallel-regression) varsayımı olarak da ifade edilmektedir. Ancak Y_i 'nin aralıklara düşme olasılığı $X'_i\beta$ değiştiğinde değişmektedir. Dolayısıyla bu varsayımın ihlali modelin yanlış belirlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ölçekleme değişkenleri $\{\alpha_2, \dots, \alpha_{n-1}\}$ dışsal olarak belirlenmek yerine tahmin edilerek elde edilmelidir. Diğer bir ifade ile gerek β gerekse α vektörü maksimum olabilirlik yöntemi kullanılarak tahmin edilmelidir (Kramer, 1996, s. 82-83). Paralel regresyon varsayımının sınanmasında yaygın olarak Brant Testi (detaylı bilgi için bkz. Brant, 1990, s.1171-78) kullanılmaktadır (Abegaz vd., 2014, s. 17).

Sıralı Logit Modelde yer alan katsayılara ait değerler marjinal etkileri ifade etmemekte olup, marjinal etki değerlerine ulaşabilmek için aşağıdaki eşitlikten yararlanılmaktadır:

$$\frac{\partial P_{kn}}{\partial X_{ni}} = \{F'(\alpha_{k-1} - X'_n\beta) - F'(\alpha_k - X'_n\beta)\}\beta_n \quad (6)$$

Eşitliğe göre, analize dahil edilen her bir değişkenin farklı alternatifler üzerindeki marjinal etkilerinin toplamı sıfıra eşittir (Katchova, 2013, s. 5):

Sıralı Logit Modeli tahmin sonucunun açıklayıcılık düzeyini en yüksek düzeye taşıyabilmek için modele dâhil edilebilecek muhtemel değişkenler analiz edilmektedir. Bu analizin gerçekleştirilmesinde birkaç farklı adım uygulanmaktadır (detaylı bilgi için bkz. Newbold, Carlson ve Thorne, 2007, s. 539). Çalışmada, Adım Adım (Stepwise) yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemde, ilk olarak modele dâhil edilmesi muhtemel değişkenlerin önemlilik düzeyini tespit edilmiştir. Bunun için tüm değişkenler Wald Testine tabi tutulmaktadır. Wald testi sonucunda, önemli olmayan değişkenler modelden dışlanmaktadır. Daha sonra model muhtemel değişkenler ve sadece model için önemli bulunan değişkenler kullanılarak ayrı ayrı Sıralı Logit Modeli ile tahmin edilmektedir. Tahmin edilen her modele ait Olabilirlik Oran Testi (LR) hesaplanmakta ve elde edilen LR sonuçları kıyaslanmaktadır. Bu sayede, modeldeki değişkenlerin etkileşimleri kontrol edilmektedir (Hosmer ve Stanley Lemeshow, 1989, s. 97-99).

Bulgular

Çalışmanın analizine geçmeden önce ilk olarak bağımlı değişkenin kaç alt kümeye ayrılacağı Bayesci Bilgi Kriteri'nden (BIC) yararlanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, bağımlı değişken "düşük", "orta" ve "yüksek" olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmıştır. Bağımlı değişkenin ikiden fazla kategoriye diğer bir ifade ile sıralı değere sahip olması sebebiyle çalışmanın analizi Sıralı Logit Modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Sıralı Logit Modelin kullanıldığı çalışmada, hanehalklarının ilgili ürünlere yönelik yapmış olduğu harcama tutarı bilinmektedir. Ancak, yapılan tüketim harcamaları arasındaki uzaklık bilinmemektedir. Böylesi bir durumda, eğer model Sıralı Logit Model ile tahmin ediliyorsa, model ve modelde yer alan bağımsız değişkenler paralellik varsayımı ile sınanmalıdır. Modelin paralellik sınaması Wolfe Gould, Brant, Score, Likelihood Ratio ve Wald paralellik testleri ile modelde yer alan bağımsız değişkenlerin paralellik sınaması ise Brant Testi ile analiz edilmiş olup, modele ait paralellik testi sonuçları Tablo 2'de değişkenlere ait paralellik sınaması sonuçları ise Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2. *Fast Food ve Paketli Servis Hizmetleri Modeline ait Paralellik Testi*

<i>Test</i>	<i>Ki-kare (Chi2)</i>	<i>Serbestlik derecesi (s.d.)</i>	<i>Olasılık (p) > Ki-kare</i>
Wolfe Gould	4,441	6	0,617
Brant	2,63	6	0,853
Score	4,27	6	0,640
Likelihood Ratio	4,329	6	0,632
Wald	4,264	6	0,641

Tablo 3. *Fast food ve Paketli Servis Hizmetleri Modelindeki Değişkenlere ait Brant Paralellik Testi*

<i>Değişkenler</i>	<i>Ki-kare (Chi2)</i>	<i>Serbestlik derecesi (s.d.)</i>	<i>Olasılık (p) > Ki-kare</i>
G1	0,00	1	1,000
G2	0,00	1	1,000
HB	0,00	1	1,000
C	1,32	1	0,251
P	0,14	1	0,713
DY	1,30	1	0,255
Toplam	2,63	6	0,853

Fast food ve paketli servis hizmetleri harcama modeline ait paralellik testi sonuçları incelendiğinde, tüm paralellik testi olasılık değerlerinin %1 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamsız olduğu diğer bir ifade ile ilgili modelin paralellik varsayımını sağladığı tespit edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin paralellik sınavının gerçekleştirildiği Brant Testi sonuçları incelendiğinde de modeldeki bağımsız değişkenlere ait paralellik testi olasılık değerlerinin %1 önem düzeyinde anlamsız olduğu ve tahmin sonuçlarının model için gerçekleştirilen paralellik testi tahmin sonuçlarını desteklediği görülmektedir.

Sonuç olarak, analiz edilen model ve modelde yer alan bağımsız değişkenler paralellik varsayımını sağladığı tespit edilmiş olup, fast food ve paketli servis hizmetleri harcama fonksiyonu Sıralı Logit Modeli ile analiz edilmiştir. Sıralı Logit Modeli tahmin sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. *Fast Food ve Paketli Servis Hizmetleri Modeline ait Sıralı Logit Modeli Analiz Sonuçları*

<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Z istatistik</i>	<i>P> z </i>	<i>Odds Oranı</i>
G1	-0,5702	0,1583	-3,60	0,000*	0,5653
G2	-0,3160	0,1729	-1,83	0,068***	0,7290
HB	0,1483	0,0882	1,68	0,093***	1,1599
C	0,3402	0,1286	2,64	0,008*	1,4052
P	-0,2857	0,1154	-2,48	0,013**	0,7514
DY	0,4262	0,1233	3,45	0,001*	1,5314
Eşik 1/cut1	0,80108	0,25527			
Eşik 2/cut2	2,52711	0,28265			
Wald Ki-kare (6) = 56,53		Olasılık (Prob) > Ki-kare= 0,0000			
Pseudo R2 = 0,0212					

Not: *, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Araştırmada kullanılan Sıralı Logit modelde Wald chi2 değeri 56,53 (p=0,000) olarak hesaplanmıştır. Modelin uyum iyiliği ise McFadden R2 (Pseudo R2) ile kontrol edilmiştir. Pseudo R2 değeri 0,0212 olarak hesaplanmış olup, bu değer 0,20 ile 0,40 arasında yer almaktadır. Dolayısıyla modelin uyum iyiliği oranı yeterlidir (Şenel ve Alatlı, 2014, s.41).

Tablo 4'deki veriler incelendiğinde, altı bağımsız değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Model tahmin sonuçları işaret yönünden değerlendirildiğinde, gelir bağımsız değişkenleri (hem düşük hem de orta gelir düzeyi) hariç diğer bağımsız değişkenler iktisadi beklenti ile uyumlu bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre gelirden ortaya çıkan bir artış hanelerin fast food ve paketli servis hizmeti harcama tutarlarını azalmaktadır. Gelirden ortaya çıkan bir artış diğer gelir gruplarına kıyasla hanehalkının ürün tüketimini düşük gelir grubunda (G1) yaklaşık 0,57 kat, orta gelir grubunun tüketimini ise yaklaşık 0,73 kat daha az etkilemektedir. Hanenin pazar ve dışarda yemek yeme alışkanlığı da fast food ve paketli servis hizmeti talebini etkilemektedir. Pazar alışkanlığı bulunan hanelerin pazar alışkanlığı olmayan hanelere kıyasla 0,75 kat daha az bu ürünleri tükettiği görülmektedir. Dışarda yemek yeme alışkanlığına sahip hanelerin ilgili ürünleri tüketme alışkanlığı incelendiğinde dışarda yemek yeme alışkanlığına sahip hanelerin bu alışkanlığa sahip olmayan hanelere kıyasla 1,53 kat daha fazla tercih ettiği tespit edilmiştir.

Fast food ve paketli servis hizmeti talebini etkileyen bir diğer unsur ise hane büyüklüğü ve cinsiyettir. Hane büyüklüğü değişkenine göre hanede yaşayan birey sayısı arttıkça fast food ve paketli servis hizmeti harcama olasılığı artmaktadır. Nitekim, büyük aileler çekirdek ailelere kıyasla yaklaşık 1,16 kat daha fazla harcama gerçekleştirmektedir. Hane reisinin cinsiyeti de bu tarz ürünlere yapılan harcamayı doğrudan etkilemekte olup, erkek hane sorumlusu kadınlara oranla yaklaşık 1,41 kat daha fazla fast food ve paketli servis hizmeti talep etmektedir.

Sıralı Logit Modeli ile analiz edilen model için marjinal etkiler de hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Fast Food ve Paketli Servis Hizmetleri Sıralı Logit Modeline ait Marjinal Etki Değerleri

Değişkenler	1. Grup (11 TL ve altı)	2. Grup (12 TL-33 TL arası)	3. Grup (34 TL ve üstü)
G1	0,1308 (0,000)*	-0,0842 (0,000)*	-0,0466 (0,000)*
G2	0,0725 (0,068)***	-0,0466 (0,069)***	-0,0258 (0,068)***
HB	-0,0340 (0,093)***	0,0219 (0,094)***	0,0121 (0,095)***
C	-0,0780 (0,008)*	0,0502 (0,008)*	0,0278 (0,010)*
P	0,0655 (0,013)**	-0,0422 (0,014)**	-0,0233 (0,014)**
DY	-0,0978 (0,001)*	0,0629 (0,001)*	0,0348 (0,001)*

Not: *, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içi olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Bağımsız değişkenlerin fast food ve paketli servis hizmeti harcama tutarı üzerindeki etkileri incelendiğinde, birinci harcama grubu üzerinde; hane büyüklüğü, cinsiyet ve dışarda yemek yeme alışkanlığı değişkenleri hariç diğer değişkenlerin; ikinci ve üçüncü harcama gruplarında ise hane büyüklüğü, cinsiyet ve dışarda yemek yeme alışkanlığı değişkenlerinin pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Birinci harcama grubunda en büyük pozitif etki düşük gelir grubunun gelirine (%13) aitken ikinci ve üçüncü harcama grubunda ise bu etki yerini dışarda yemek yeme alışkanlığına (sırası ile yaklaşık %6,3 ve %3,5) bırakmıştır. Marjinal etki sonuçlarına göre düşük gelir grubunun (G1) geliri birinci grup fast food ve paket servis hizmeti harcama değerini olumlu etkilerken ikinci ve üçüncü grup harcama tutarını olumsuz etkilemektedir. Etki değerleri sırası ile %13, -%8 ve yaklaşık -%5'dir. G2 (orta) gelir düzeyinin harcama grupları üzerindeki etkisinin yönü de G1 gelir düzeyi ile aynı olup, etki değeri sırası ile %7, yaklaşık -%5 ve -%3'tür. Hane büyüklüğü, cinsiyet ve dışarda yemek yeme alışkanlığı değişkenleri harcama grupları üzerindeki etkinin yönü gelir gruplarının tam tersidir. Bu değişkenler birinci grup harcama tutarı üzerinde (sırası ile %3, %7,8 ve %9,8) negatif etkiye sahipken ikinci (%2, %5 ve yaklaşık %6,3) ve üçüncü (%1, yaklaşık %2,8 ve %3,5) harcama grupları üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Pazar alışkanlığı değişkeni ise gelir değişkenlerinde olduğu gibi birinci grup harcama üzerinde (yaklaşık %6,6) pozitif; ikinci (%4,2) ve üçüncü (%2,33) grup harcama üzerinde ise negatif etkiye sahiptir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, hanelerin fast food ve paketli servis hizmeti satın alımında etkili olan unsurlar Sıralı Logit Modeli ile analiz edilmiştir. Sıralı Logit Modeli analizine geçmeden önce ilk olarak model ile modelde yer alan tüm bağımsız değişkenlerin paralellik varsayımını saylayıp sağlamadığı incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda analiz edilen modelin ve analize dâhil edilen bağımsız değişkenlerin paralellik varsayımını sağladığı tespit edilmiştir. Daha sonra paralellik sınamasını sağlayan değişkenlerin yer aldığı fast food ve paketli servis hizmeti fonksiyonu Sıralı Logit regresyon yöntemi ile tahmin edilmiştir. Analiz sonucunda; fonksiyonda yer alan gelir (düşük ve orta gelir), hane büyüklüğü, cinsiyet ve hanenin pazar alışkanlığı ile dışarda yemek yeme alışkanlığı değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre, düşük gelir grubunda yer alan haneler yüksek ve orta gelir grubunda yer alan hanelere kıyasla fast food ve paketli servis hizmeti ürünlerini 0,56 kat daha az tüketmektedir. Bu gelir grubunda yer alan hanelerin gelirlerinde ortaya çıkan bir birimlik artış birinci grup fast food ve paketli servis hizmeti harcama tutarını %13,08 artırırken ikinci ve üçüncü grup harcama tutarını sırası ile %8,4 ve %4,7 azaltmaktadır. Orta gelir düzeyine sahip hanelerde düşük gelir düzeyine sahip haneler gibi referans gelir grubuna kıyasla (yaklaşık 0,73) daha az fast food ve paketli servis hizmeti harcamasında bulunmaktadır. Ayrıca bu gelir grubundaki hanelerin gelirinde ortaya çıkan %1'lik bir artış birinci harcama grubuna olan talebi %7,3 artırırken ikinci ve üçüncü harcama grubuna olan talebi %4,66 ve %2,58 azaltmaktadır. Bu durum, düşük ve orta gelir düzeyindeki hanelerin referans gruba kıyasla ucuz ve yüksek kalorili gıdaları tercih etmesinden (Koç, 2013, s. 59) ve bu gelir grubundaki haneler için birinci grupta yer alan fast food ve paketli servis hizmeti ürünlerinin normal mal diğer grupta yer alan ürünlerin ise düşük

(bayağı, inferior) mal olarak kabul edilmesinden kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de düşük ve orta gelir grubunun hala geleneksel yemek kùltürüne (ev içi tüketim) sahip olduğu ileri sürülebilir. Elde edilen analiz sonucu Demirel ve Hatırlı’nın (2020) alışması ile de tutarlılık göstermektedir.

Hane büyüklüğü değişkeni de fast food ve paketli servis hizmeti harcaması üzerinde etkilidir. Hanede yaşayan birey sayısı arttıkça ailenin fast food ve paketli servis hizmeti harcaması artmaktadır. Aile büyüdükçe ailenin ocuk sahibi ve ailede birden fazla çocuğun olma olasılığı artmaktadır. Bu durum, ailelerin fast food ve paketli servis hizmeti tüketim alışkanlığı ile harcama miktarını doğrudan etkilemektedir. Nitekim 2019 yılı Hanehalkı Bütçe İstatistik’i verilerine göre fast food ve paketli servis hizmeti ürünlerine harcama yapan hanelerin %58,18’i çocuklu ailelerdir.

Hanelerin dışarda yemek yeme alışkanlığı da fast food ve paketli servis hizmeti harcamasını etkilemekte olup, dışarda yemek yeme alışkanlığı bağımsız değişkeni analiz sonuçları hane büyüklüğü değişkenine ait analiz sonuçları ile uyumluluk göstermektedir. Dışarda yemek yeme alışkanlığına sahip olan aileler dışarda yemek yeme alışkanlığı olmayan ailelere kıyasla 1,53 kat daha fazla fast food ve paketli servis hizmeti harcamasında bulunmaktadır. Dışarda yemek yeme alışkanlığı birinci harcama grubunda negatif etkiye (-%3,4) sahipken ikinci (%6,29) ve üçüncü (%3,48) harcama grubunda pozitif etkiye sahiptir. Bu durum, dışarda yemek yeme alışkanlığının zorunluluktan veya pratik olmasından kaynaklanabileceği gibi hızla kentleşen Türkiye’de ailelerin çoğunlukla dışarda yemek yemeyi eğlenmek, statü göstergesi olması ve gösteriş gibi nedenlerle de tercih etmesinden kaynaklanabileceği ifade edilmektedir (Bugge ve Lavik, 2010, s. 217; Warde ve Martens, 2003, s. 1).

Hane sorumlusunun cinsiyeti de fast food ve paketli servis hizmeti harcamasını etkileyen bir başka unsurdur. Nitekim erkek hane sorumluları kadın hane sorumlularına kıyasla yaklaşık 1,41 kat daha fazla fast food ve paketli servis hizmeti harcamasında bulunmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri bakımından yemek pişirme ve bulaşık yıkama görevlerinin çoğunlukla kadına yüklenilmesinden kaynaklanmaktadır (Akarçay ve Suğur, 2015, s. 6). Nitekim Synovate’nin yürütmüş olduğu “Sağlıklı Yaşam” araştırması sonuçlarına göre Türkiye’de erkekler kadınlara kıyasla %12 daha fazla fast food ve paketli servis hizmet ürünleri tüketmektedir (IPSOS, 2021).

Fast food ve paketli servis hizmeti harcamasını etkileyen bir başka faktör ise hanenin pazara çıkma alışkanlığıdır. Hanenin pazar alışkanlığına sahip olması fast food ve paketli servis hizmeti tüketim alışkanlığını negatif yönde etkilemektedir. Bunun nedeni, hane sorumlularının aile bireylerinin taze meyve ve sebze ihtiyacının bu tarz ürünler ile karşılanamayacağı düşünmesinden, sağlıklı ve doğru yemek yeme alışkanlığı konusunda göstermiş olduğu hassasiyetten kaynaklanabilmektedir.

Sonuç olarak, yüksek oranlı kentleşme, ailelerin yemek hazırlamak için yeterli zamana sahip olmaması, gelir düzeyindeki yükseklik ve aile bireylerinin çalışma hayatında aktif rol oynaması gibi faktörler ailelerin fast food ve paketli servis hizmeti talebini artırırken ailelerin sağlıklı yaşam ve dengeli beslenme hassasiyeti ise fast food ve paketli servis hizmeti tüketimini azaltabilmektedir. Dolayısıyla dev bir sektör olan ve büyümeye de devam eden fast food ve paketli servis hizmeti sektöründe faaliyet gösteren hizmet sağlayıcıları bu iki durumu göz önünde bulundurmaları ve menülerini faaliyet gösterdikleri ülkenin kùltürel yapısına, tüketicilerin tercihine ve toplum sağlığına hizmet sunacak şekilde genişletmelerinin uygun olacağı düşünölmektedir.

Etik Beyan

“Hanehalklarının Fast Food ve Paketli Servis Hizmeti Talebini Etkileyen Faktörler: Sıralı Logit Regresyon Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Abegaz, T., Berhane, Y., Worku, A., Assrat, A. ve Assefa, A. (2014). Effects of excessive speeding and falling asleep while driving on crash injury severity in Ethiopia: A generalized ordered logit model analysis. *Accident Analysis & Prevention*, 71, 15-21, <https://doi.org/10.1016/j.aap.2014.05.003>
- Akarçay, E. ve Suğur, N. (2015). Dışarıda yemek: Eskişehir’de yeni orta sınıfın fast-food yeme-içme örutüleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 1-29, <https://doi.org/10.18490/sad.19085>

- Akbay, C., Tiryaki, G. Y. ve Gul, A. (2007). Consumer characteristics influencing fast food consumption in Turkey. *Food control*, 18(8), 904-913.
- Ayo, S. A., Bonabana-Wabbi, J. ve Sserunkuuma, D. (2012). Determinants of fast food consumption in Kampala, Uganda. *African Journal of Food, Agriculture, Nutrition and Development*, 12(5), 6567-6581.
- Bauer, K. W., Hearst, M. O., Earnest, A. A., French, S. A., Oakes, J. M. ve Harnack, L. J. (2012). Energy content of US fast-food restaurant offerings: 14-year trends. *American Journal of Preventive Medicine*, 43(5), 490-497.
- Beardsworth, A. ve Keil, T. (2012). *Yemek sosyolojisi: Yemek ve toplum çalışmasına davet* (Çev: A. Dede). Ankara: Phoenix.
- Block, J. P., Scribner, R. A. ve DeSalvo, K. B. (2004). Fast food, race/ethnicity, and income: a geographic analysis. *American Journal of Preventive Medicine*, 27(3), 211-217.
- Boz, I. ve Akbay, C. (2005). Factors influencing the adoption of maize in Kahramanmaraş province of Turkey. *Agricultural Economics*, 33, 431-440.
- Brant, R., (1990). Assessing proportionality in the proportional odds model for ordinal logistic regression. *Biometrics*, 46, 1171-1178, Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/2532457?casa_token=zd0tghz0F4EAAAAA%3AVThFndrcvQFOdNgQoP-yumnsBUalXjLCwJg56V2wzRO7eoBTFgb0mt_7gKEphxqiVf-oGiI22kIq9TpIX4PYejb_wVDPnWYm1Cd9hdAZB01V-seegcID&seq=1#metadata_info_tab_contents
- Bugge, A. B. ve Lavik, R. (2010). Eating out: a multifaceted activity in contemporary Norway. *Food, Culture & Society*, 13(2), 215-240, <https://doi.org/10.2752/175174410X12633934463150>
- Burskey, C., Truesdell, M., Hellow, A. ve Shepherd, D. (2005). An analysis of the fast food industry. Erişim adresi: [www.fastfood.com/Analysis of fast food sector.htm](http://www.fastfood.com/Analysis%20of%20fast%20food%20sector.htm)
- Çakmak, M. ve Çöp, S. (2021). Fast food restoranlarını tercih eden tüketiciler üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1474-1486.
- Demirel, O. ve Hatırlı, S. A. (2020). Türkiye’de ev-dışı yemek yeme alışkanlığının analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(4), 976-988.
- Dunn, K. I., Mohr, P., Wilson, C. J. ve Wittert, G. A. (2011). Determinants of fast-food consumption. An application of the theory of planned behaviour. *Appetite*, 57(2), 349-357.
- Eurostat (2020). Hours of work - annual statistics, Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Hours_of_work_-_annual_statistics
- Fanning, J., Marsh, T. L. ve Stiegert, K. W. (2002). *Determinants of fast food consumption* (No. 1843-2016-152420), doi: 10.22004/ag.econ.36637
- Fanning, J., Marsh, T. L. ve Stiegert, K. W. (2002). Determinants of fast food consumption (No. 1843-2016-152420). *Yayınlanmamış Araştırma*. Long Beach: WAEA Selected Paper
- Fanning, J., Marsh, T. ve Stiegert, K. (2010). Determinants of US fast food consumption 1994-1998. *British Food Journal*, 117-119, Erişim adresi: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/00070701011011164/full/html>
- Glanz, K., Basil, M., Maibach, E., Goldberg, J. ve Snyder, D. A. N. (1998). Why Americans eat what they do: taste, nutrition, cost, convenience, and weight control concerns as influences on food consumption. *Journal of the American Dietetic Association*, 98(10), 1118-1126.
- Gönül, S. ve Karlı, B. (2020). Antalya ilinde hanehalklarının ev dışı gıda tüketimi ve tüketici eğilimleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 25(1), 10-19, <https://doi.org/10.37908/mkutbd.618516>
- Greene, W. H. (1990). *Econometric analysis*, New York: Macmillan.
- Greene, W. H. (1995). *Limdep version 7.0*. User’s manual, Bellport NY: Econometric Software.
- Greene, W. H. (1997). *Econometric analysis*. 3rd ed. London: Prentice-Hall.
- Grilli, L. ve Rampichini, C. (2007). Multilevel factor models for ordinal variables. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 14(1), 1-25, <https://doi.org/10.1080/10705510709336734>
- Hatırlı, S.A. ve Yiğit, A.G. (2019). Isparta ilinde ev dışı gıda tüketim tercihleri: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Arasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 412-424.
- Hosmer, D. W. ve Stanley Lemeshow, B. J. (1989). Best subsets logistic regression. *Biometrics*, 45, 1265-1270.
- IBISWorld (2021). Global Fast Food Restaurants - Market Size 2005-2027. Erişim adresi: <https://www.ibisworld.com/global/market-size/global-fast-food-restaurants/>
- IPSOS (2021). Erişim adresi: <https://www.ipsos.com/en-us/news-and-polls/overview?page=10>
- Janssen, H. G., Davies, I. G., Richardson, L. D. ve Stevenson, L. (2018). Determinants of takeaway and fast food consumption: a narrative review. *Nutrition Research Reviews*, 31(1), 16-34.
- Jaworowska, A., Blackham, T. M., Long, R., Taylor, C., Ashton, M., Stevenson, L. ve Davies, I. G. (2014). Nutritional composition of takeaway food in the UK. *Nutrition & Food Science*, 44(5), 414-430.
- Jung, T. Y. (1993). Ordered logit model for residential electricity demand in Korea. *Energy Economics*, 15(3), 205-209.
- Katchoca, A. (2013). Ordered probit and logit models. Erişim adresi: <https://sites.google.com/site/econometricsacademy/econometrics-models/ordered-probit-and-logit-models>.
- Kayri, M. (2007). Two-step clustering analysis in researches: A case study. *Eğitim Araştırmaları- Eurasian Journal of Educational Research*, 7(28), 89-99,
- Koç, M. (2013). *Küresel gıda düzeni*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Koşum, T. ve Akbay, C. (2021). İstanbul ili kent merkezinde tüketicilerin fast food tüketim alışkanlıkları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 553-568.

- Kramer, B. (1996). An ordered logit model for the evaluation of dutch non-life insurance companies. *De Economist*, 144(1), 79-91.
- Marketing Türkiye (2021). Türkiye’de fast food sektöru, Erişim adresi: <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/turkiyede-fast-food-sektoru/>
- McKelvey, R. D. ve Zavoina, W. (1975). A statistical model for the analysis of ordinal level dependent variables. *Journal of Mathematical Sociology*, 4(1), 103-120.
- Miura, K., Giskes, K. ve Turrell, G. (2009). Socioeconomic differences in takeaway food consumption and their contribution to inequalities in dietary intakes. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 63(10), 820-826.
- Miura, K., Giskes, K. ve Turrell, G. (2012). Socio-economic differences in takeaway food consumption among adults. *Public Health Nutrition*, 15(2), 218-226.
- Nayga Jr, R. M. ve Capps Jr, O. (1992). Determinants of food away from home consumption: An update. *Agribusiness*, 8(6), 549-559.
- Newbold, P., Carlson, W. L. ve Thorne, B. (2007). *Statistics for business and economics* (Sixth Edition). United States: Prentice Hall.
- Nielsen S.J. ve Popkin, B.M. (2003). Patterns and trends in food portion sizes, 1977-1998. *JAMA*, 289(4), 450-453. doi:10.1001/jama.289.4.450
- Onurlubaş, E., Doğan, H. G. ve Gürlü, A. Z. (2015). Türkiye’de ev dışı gıda tüketimin durumu ve tüketici eğilimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 917-924.
- Richardson, A. S., Boone-Heinonen, J., Popkin, B. M. ve Gordon-Larsen, P. (2011). Neighborhood fast food restaurants and fast food consumption: a national study. *BMC public health*, 11(1), 1-8.
- Rodríguez, G. ve Moreno, L. A. (2006). Is dietary intake able to explain differences in body fatness in children and adolescents? *Nutrition, Metabolism and Cardiovascular Diseases*, 16(4), 294-301.
- Şenel, S. ve Alatlı, B. (2014). Lojistik regresyon analizinin kullanıldığı makaleler üzerine bir inceleme, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 35-52.
- Smith, K. J., McNaughton, S. A., Gall, S. L., Blizzard, L., Dwyer, T. ve Venn, A. J. (2009). Takeaway food consumption and its associations with diet quality and abdominal obesity: A cross-sectional study of young adults. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 6(1), 1-13.
- Swinburn, B. A. (2003). The obesity epidemic in Australia: can public health interventions work? *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*, 12. Erişim adresi: <http://211.76.170.15/server/APJCN/ProcNutSoc/2000+/2003/Swinburn.pdf>
- TÜİK (2021). İstatistiklerle Yaşlılar, Haber Bülteni, Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elderly-Statistics-2020-37227>
- Turrell, G. ve Giskes, K. (2008). Socioeconomic disadvantage and the purchase of takeaway food: a multilevel analysis. *Appetite*, 51(1), 69-81.
- Tutar, F. K. ve Yazırılı, N. (2016). Hanehalkı ev dışı gıda tüketimini etkileyen faktörler: Nazilli örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 367-392.
- Uğur, U. (2018). Gençlerin fast food tüketimlerinin sembolik tüketim kapsamında değerlendirilmesi: Sivas ilinde bir araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 67, 1-9.
- Warde, A. ve Martens, L. (2003). *Eating out: Social differentiation, consumption and pleasure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, R. (2016). Understanding and interpreting generalized ordered logit models, *The Journal of Mathematical Sociology*, 40(1), 7-20.
- WorldFood İstanbul (2021). Türkiye’de fast food sektöru büyümeye devam ediyor, Erişim adresi: <https://worldfood-istanbul.com/Haberler/turkiyede-fast-food-sektoru-buyumeye-devam-ed>

Ek-1. Fast Food ve Paketli Servis Hizmetleri Modelinin Olası Değerışkenlerine ait Wald Testi ve Olabilirlik Oran Testi Sonuçları

Değerışkenler	Wald Testi (chi2)
Dışarıda Yemek Yeme Alışkanlığı	10,91 (0,0010)*
Gelir Düşük	11,05 (0,0009)*
Gelir Orta	3,27 (0,0707)***
Gelir Yüksek	68,25 (0,000)*
Hane Büyüklüğü (OECD)	4,63 (0,0314)**
Cinsiyet	7,34 (0,0068)*
Yaş	0,12 (0,7267)
Eğitim	0,00 (0,9942)
Medeni Durum	1,29 (0,2562)
Hanehalkı Tipi	0,41 (0,5242)
Hanenin Pazar Alışkanlığı	4,62 (0,0317)**
Eşin Çalışma Durumu	0,01 (0,9160)
LR chi2	2,23 (0,8170)

Not: *, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler testlere ait olasılık değerlerini ifade etmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The factors that are effective in the purchase of fast food and takeaway services by the households have been analyzed with the Ordered Logit Regression Model. Before proceeding to the Ordered Logit Regression Model analysis, it was first examined whether the model and all the independent variables in the model provided the assumption of parallelism. As a result of the examination, it was determined that the analyzed model and the independent variables included in the analysis provided the assumption of parallelism. Then, the fast food and takeaway service function, which includes the variables that provide the parallelism test, were estimated by the Ordered Logit Regression method. As a result of the analysis, the variables of income (low and middle income), household size, gender, and the household's habit of shopping in market places and eating out habits were found to be statistically significant. According to the results of the ordered logit model, households in the low-income group consume 0.56 times less fast food and takeaway products compared to the households in the high- and middle-income groups. Middle-income households spend less on fast food and takeaway services compared to the reference income group, like low-income households. This may be due to the fact that low- and middle-income households prefer cheap and high-calorie foods compared to the reference group (Koç, 2013, p. 59), or that households in this income group still have a traditional food culture. The result of the analysis obtained is also consistent with the study of Demirel and Hatırlı (2020). The household size variable is also effective on fast food and takeaway service expenditures. As the family gets bigger, the probability of having a child or having more than one child in the family increases. This directly affects the amount spent on fast food and takeaway services. According to the Household Budget Statistics for 2019, 58.18% of the households that spend on fast food and takeaway products are families with children. Eating out habits of households also affect fast food and takeaway service expenditures. Families who have the habit of eating out spend 1.53 times more on fast food and takeaway services than families that do not have the habit of eating out. While eating out has a negative effect (-3.4%) in the first expenditure group, it has a positive effect in the second (6.29%) and third (3.48%) expenditure group. This may be due to necessity, the practicality of eating out, or the fact that families in Turkey, which is rapidly urbanizing, prefer to eat out mostly as a means of having fun, showing one's status or showing off (Bugge, & Lavik, 2010, p.217; Warde, & Martens, 2003, p. 1). Gender of the household head is another factor affecting fast food and takeaway service expenditures. Male household heads spend approximately 1.41 times more on fast food and takeaway services compared to female household heads. This is due to the fact that the duties of cooking and washing dishes are mostly assigned to women in terms of gender roles (Akarçay, & Suğur, 2015, p. 6). As a matter of fact, according to the results of the "Healthy Living" research conducted by Synovate, men in Turkey consume 12% more fast food and takeaway products than women (IPSOS, 2021). Another factor affecting fast food and takeaway service spending is shopping habit of the household in market places. The shopping habit of households in market places negatively affects fast food and takeaway service consumption. The reason for this may be the fact that household heads think that the fresh fruit and vegetable needs of family members cannot be met with such products and that they are sensitive towards healthy and balanced eating habits. As a result, we consider that it would be appropriate for service providers operating in the fast food and takeaway service sector, which is a giant sector and continues to grow, to expand and change their menus to serve the cultural structure of the country in which they operate, the preferences of consumers and social health.

Gelir Dağılımı ile Kamu Borçları Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri İçin Panel ARDL Analizi

Sema YAŞAR¹

Öz

Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ekonominin temel sorunları arasında yer alan gelir dağılımı eşitsizliğinin sosyal ve ekonomik olmak üzere birçok nedeni bulunmaktadır. Kamu harcamalarının artmasına bağlı olarak kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması nedeniyle meydana gelen borçlanma da gelir dağılımı eşitsizliğinin bir nedeni olarak dikkat çekmektedir. Bu sebeple bu çalışmada gelir dağılımı ile kamu borçları arasındaki ilişki 15 OECD ülkesi için 2000-2018 dönemi verileri ile incelenmiştir. Kamu borçlarının yanı sıra faiz ödemelerinin bütçe harcamaları içerisindeki oranı, kişi başına düşen milli gelir ve enflasyon verilerinin kontrol değişken olarak yer aldığı çalışmada gelir dağılımı ve kamu borçlanması arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için panel ARDL analizi yapılmıştır. Çalışmanın neticesinde kamu borçlarındaki artışın uzun dönemde gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı sonucu elde edilmiştir. Ayrıca faiz harcamalarındaki artışın ve kişi başına düşen gelirdeki artışın da uzun vadede gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı sonucu elde edilirken enflasyon oranları ile gelir dağılımı arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Kamu Borçları, OECD, Panel ARDL

The Relationship Between Income Distribution and Public Debt: Panel ARDL Analysis for OECD Countries

Abstract

Income inequality, which is among the main problems of many developed and developing economies, has a lot of economic and social reasons. Borrowing, which occurs due to the inability of public revenues to meet public expenditures due to the increase in public expenditures, also draws attention as a reason for income inequality. For this reason, the relationship between income distribution and public debt has been examined in this study with data for the period of 2000-2018 for 15 OECD countries. In addition to public debt, the ratio of interest payments in budget expenditures, per capita income and inflation data are included this study as control variables, the panel ARDL analysis was also performed to determine the long-term relationship between income distribution and public debt. As a result of the study, it is concluded that the increase in public debt increases income inequality in the long run. In addition, it was concluded that the increase in interest payments and the increase in per capita income also increased income inequality in the long run, while no statistically significant relationship was found between inflation rates and income distribution.

Key Words: Income Distribution, Public Debt, OECD, Panel ARDL

Atıf İçin / Please Cite As:

Yaşar, S. (2022). Gelir dağılımı ile kamu borçları arasındaki ilişki: OECD ülkeleri için panel ARDL analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1099-1110.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.02.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi- Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, semayasar@sirnak.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-7056-9265

Giriş

Gelir dağılımı adaletsizliği bugün ekonomilerin karşı karşıya kaldıkları en önemli sorunların başında yer almaktadır. Ekonomik istikrar açısından son derece önemli olan adaletli gelir dağılımı özellikle yatırım-tasarruf dengesi açısından büyük öneme sahiptir. Özünde sosyo-ekonomik bir yapı arz eden gelir dağılımı ekonomik olduğu kadar sosyal açıdan da pek çok faktörden etkilenmektedir. Özellikle devlet politikalarının gelir dağılımı üzerinde önemli bir etki oluşturduğu bilinmektedir. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamadığı durumlarda oluşan açıkları finanse edebilmek amacıyla devletin uyguladığı borçlanma politikaları gelir dağılımı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kamu borçlarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri özellikle son yıllarda daha çok dikkat çekmeye başlamıştır. Daha çok iç borçlanma, dış borçlanma, monetizasyon vs. gibi olağanüstü yöntemlerle finanse edilen kamu borçları gelir dağılımı üzerinde etkili olmaktadır. Kamu borçlarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi borçların ödenmesi aşamasında meydana gelmektedir. Özellikle borcun kimden alındığı ve aynı zamanda elde edilen borcun ne için kullanıldığı sorularına verilecek yanıtlar bu anlamda önem arz etmektedir. Ayrıca borçların anaparalarının yanı sıra faizlerinin ödenmeleri aşamasında gelirin yeniden dağıtımından bahsetmek mümkündür.

Kamu harcamaları neticesinde kamu borçlanması ile ilgili literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki devletin olağanüstü haller dışında hiçbir zaman borçlanmaması gerektiğini savunan klasik yaklaşımdır. Klasik görüşe göre borçlanma yoluyla finansman yöntemi neticesinde ekonomik istikrarsızlıklar meydana gelmektedir. Özel teşebbüsün verimli sermaye fonlarını kendisine çekmesinin yanı sıra bütçe oranını yükselterek ve borç faiz transferleri sebebiyle vergi miktarlarını artırarak borcun sonraki dönemdeki finansmanını zorlaştırmaktadır. Ayrıca oldukça uzun vadeli borçlanmalarda borcun finansmanı gelecek nesillerin vergileri ile yapılacağından gelecek nesillere büyük bir yük oluşturmaktadır. Bu nedenle klasiklere göre olağanüstü haller dışında ve gelecek nesillere yük oluşturacak şekilde borçlanılmamalıdır (Sugözü, 2010, s. 38-40). Bir diğer yaklaşım ekonomik istikrarı sağlayabilmek adına genişletici maliye politikalarını ve buna bağlı olarak da kamu harcamalarını savunan Keynesyen yaklaşımdır. Keynes'in ekonomide istikrarı sağlamak amacıyla maliye politikasını önermiş olduğu modele göre istihdamın ve ekonomik faaliyetlerin teşviki ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Ayrıca kamu harcamaları istihdam ve gelir üzerinde çarpan etkisine sahiptir. Ancak kredi finansmanının ters yönde bir telafi edici çarpan etkisi bulunmamakta, tüketim ve kamu harcamaları ile aynı yönde hareket etmektedir. Devlet borçlanması işsiz fonları harekete geçirmekte ancak özel yatırımları azaltmamaktadır. Bunun sonucunda ise sermaye büyümesi üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmemektedir (Churchman, 2001, s.113). Keynesyen politikalara göre kamu borçlanması devlet harcamalarını ileriye kaydırır. Ancak bu kamu borcu gelecekte bir yük oluşturmaz. Ayrıca enflasyonist olmayan tam istihdam sağlandığı müddetçe olağanüstü kamu borçlarının bir önemi yoktur. Keynesyen iktisatçılar bunun sebebinin kamu borçlarının içsel olması ile açıklamaktadırlar. Bir başka ifade ile vergi mükelleflerinden kamu alacaklarına faiz ödemeleri şeklinde aktarılan gelir aynı ulusal ekonomi içerisinde bulunması sebebiyle birbirini telafi etme özelliğine sahiptir (Hager, 2013, s. 28).

Keynesyen teorisyenlerin genel görüşlerinin yanı sıra hızla büyüyen kamu borcunun gelir dağılımı üzerinde potansiyel tehditler içerdiğini kabul eden iktisatçıların varlığından bahsetmek de mümkündür. Lerner (1948), tahvil sahipleri ile vergi mükelleflerinin kimliklerinin farklı olması durumunda kamu borcunun geliri vergi mükelleflerinden tahvil sahiplerine doğru yeniden dağıtacağını kabul etmiştir. Hem Hansen (1941) hem de Lerner (1948) hızla büyüyen kamu borçlarının gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisinin farkındadırlar. Ancak Hansen kamu borçlarında küçük artışlar olması durumunda alt ve orta sınıf yatırımcıların kamu borcuna yatırım yapabileceğini ve bunun da gelir dağılımı üzerinde herhangi bir olumsuz etki oluşturmayacağını savunmuştur. Ayrıca kamu borcunun gelir dağılımı üzerindeki negatif etkisini belirli sınırlar çerçevesinde makul olarak değerlendirmişler ve herhangi bir kalıcı eşitsizlik durumunda ise artan oranlı vergilendirmenin yapılabileceğini ifade etmişlerdir (Hager, 2013, s. 27-31). Erken dönem Keynesyen teorisyenlere kıyasla Hansen ve Lerner'in farklı görüşe sahip oldukları ancak kamu borcu ve gelir dağılımı konusundaki görüşlerine yönelik herhangi bir kanıt sunmamış oldukları da bilinmektedir. Kamu borcunun gelir dağılımı adaletsizliğini artırıcı etkisinin kabulü devletin bütçe açığına yol açacak kamu harcamalarına girişimlerinin önünde bir engel olacağı sebebiyle bu görüşü destekler kanıtlar sunmamışlardır. Dolayısıyla literatürde bu görüşe ilişkin destekleyici çalışmaların yanı sıra eleştirel çalışmalar da bulunmaktadır.

You ve Dutt (1996), kamu borçlarının faizlerini ödeme aşamasında zenginlere ödenecek faizlerin düşük gelirli kesimden alınan vergilerle yapılması sebebiyle kamu borçlarının gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığını belirtmektedirler. Bu durumu ifade edebilmek için ekonomik büyümenin arzdan ziyade toplam

talep tarafından belirlendiği, gelirin ise ücretli işçiler ile kar ve faiz geliri alan kapitalistler arasında dağıtıldığı Post-Keynesyen bir model geliştirmişlerdir. Genişletici hükümet politikalarının gelir adaletsizliğini azaltıcı bir etkisinin olduğunu, devlet borcundaki artışın gelir adaletsizliği üzerindeki etkisinin de artan borcun arkasındaki koşullara bağlı olduğunu belirtmişlerdir (You and Dutt, 1996, s.335). Cohen (1951) kamu borcunun gelir dağılımı üzerinde olumsuz bir etki doğurduğu yaygın görüşüne karşın kamu borcunun düşük gelir grupları lehine bir dağılım etkisine sahip olduğunu belirtirken, Schmid (1982)'de kamu borcu faizinin ödenmesi ile fon sahipleri ve alacaklı tarafın avantajına olacak şekilde gelirin yeniden dağıtıldığını belirtmiştir.

Kamu harcamalarına yönelik yaklaşımlardan bir diğeri de ekonominin tam istihdamda dengede olduğunu ve dolayısıyla kamu harcamalarına ihtiyaç olmadığını ileri süren Ricardocu Denklik Hipotezidir. Tam istihdamda çalışan bir ekonomik yapıda kamu harcamalarına ihtiyaç olmadığı görüşüne sahip olan Ricardo'nun 1817 yılında ileri sürdüğü ve bugün Ricardocu Denklik (Ricardian Equivalence) olarak bilinen hipoteze göre kamu borcunun bazı durumlarda ulusal sermaye birikimi üzerinde hiçbir etkisi olmamaktadır. Uzun vadeli üretken yatırımlar için borçlanılması durumunda gelecekteki üretim daha sonra kredinin anapara ve faizini geri ödemek için kullanılacak ek gelir şeklinde fayda sağlayacaktır. Fakat tüketim amaçlı borçlanma cari tüketim harcamalarını artırmakta ve gelecekteki tüketim harcamalarını daha büyük oranda azaltmaktadır. Ancak burada gelir ve servet paylaşımındaki eşitsizliklerin dikkate alınmamış olduğu, hatta bu değişkenlerin tamamen dışlandıkları görülmektedir (Piketty, 2014, s. 142-143). Ricardo aynı zamanda kamu borcunun finansmanında vergilendirme yolunun tercih edilmesi durumunda gelecekteki vergi yükünün artacağını bugünden tahmin edemeyen vergi mükelleflerinin cari dönemde yatırım ve tasarruflardan ziyade tüketimlerini artıracaklarını belirtmiştir (Churchman, 2001, s. 115).

Robert Barro tarafından 1974 yılında yeniden yorumlanan Ricardocu Denklik hipotezine göre kamu borçlarının faiz oranları üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Barro (1974) dışlama etkisini reddederek borcun kendisinin özel sermaye piyasasındaki yatırım düzeyi veya getiri oranı üzerinde hiçbir etkisi olmayacağını belirtmiştir (Clark, 2001, s. 408). Ricardocu Denklik hipotezi ekonomik birimlerin tam bilgilendirilmesi ve tüketim kararlarını alırken rasyonel oldukları varsayımına dayanmaktadır. Barro'ya (1974) göre rasyonel bireyler devlet tahvillerine yapılan faiz ödemelerinin ve borcun ödenmesi için gerekli olan gelecekteki vergi yükümlülüklerinin bilincinde olmaları sebebiyle özel tasarruflar artacak ve tüketim harcamaları da azalacaktır (Churchman, 2001, s. 113). Hükümet ise borç ihracına karşılık olarak tahvil varlıklarının değerini indirecektir. Bu durumda toplam servette hiçbir değişiklik olmayacağı gibi özel tüketim harcamalarında da bir artış olmayacaktır (Hager, 2013, s. 40). Böylece Barro (1974) dışlama etkisini reddederek kamu borçlarının özel sektör yatırımları üzerinde hiçbir etkisi olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca kamu borcunun büyük kısmının nüfusun azınlık olarak tanımlanabilecek olan bir kesiminin elinde olduğunu ve borcun geri ödenmesi veya ödenmemesinin yurt içerisinde yeniden bölüşüm noktasında önemli değişikliklere yol açtığı gerçeğini dikkate almamıştır (Piketty, 2014, s. 143).

Kamu borcunun ağırlıklı olarak zenginlerin elinde toplandığını iddia eden görüşe göre kamu borcu düşük ve orta gelirli vergi mükelleflerinden daha zengin kesime gelir aktarılmasını sağlayarak gelir eşitsizliklerinin artmasına neden olmaktadır. Bir başka görüşe göre ise artan oranlı vergi sisteminin gelişmesi ile beraber kamu borcunun zenginlerden gelen geliri kamu borcunun büyük bir kısmına sahip olan daha az gelirli kesime yeniden dağıttığı belirtilmektedir (Hager, 2016, s. 3). Görüldüğü gibi kamu borcunun gelir dağılımı üzerindeki etkisi açısından farklı görüşler bulunmaktadır. Kamu borcundaki artışın gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı yönündeki yaygın görüşün yanı sıra kamu borcu ve gelir dağılımı arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını savunan görüşler de mevcuttur.

Literatür

Gelir dağılımı ve kamu borcu ilişkisini inceleyen çalışmaların literatürde sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Prechel (1985)'in kamu borcu ve kalkınmanın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile araştırdığı çalışmasının neticesinde borçlanmanın gelir dağılımı üzerinde ikna edici bir sonuç vermemiş olduğunu ancak borçlanmanın giderek artması neticesinde gelir eşitsizliklerinin de artacağını belirtmiştir. Dış borcun ise gelir eşitsizliği üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığını tespit etmiştir. Michl (1991), Keynesyen görüşün kamu borçlarının gelir dağılımı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını görüşü üzerine Amerika ekonomisi için yapmış olduğu araştırmasında 1982 yılındaki faiz dağılımına odaklanarak söz konusu görüşün geçerli olmadığını tespit etmiştir. Michl'e göre borcun faizinin

ödenmesi yoluyla vergi mükellefleri hanelerin en zengin %1'lik kesimine gelir transferi gerçekleştirilmektedir.

Salti (2014), kamu borçlarının gelir dağılımı üzerinde negatif yönlü bir etki oluşturduğunu, özellikle iç borcun dış borçtan daha çok yerel araçlar tarafından tutulma eğiliminde olduğu ve özellikle düşük gelirli ve gelişmekte olan ekonomiler için daha yüksek faiz oranları taşıdığı için gelir dağılımı üzerinde daha olumsuz bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Sugözü vd. (2017), Türkiye ekonomisi için 2002-2015 dönemi iç borçlar ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında iç borçların dolayısıyla da iç borçlara ödenen faiz oranlarının azalmasıyla beraber gelir dağılımındaki eşitsizliklerin de azaldığını belirtmişlerdir. Topuz (2021), da yine Türkiye ekonomisi için 1987-2018 dönemi verileri ile yaptığı çalışma neticesinde kamu iç borç stokundaki artışların gelir eşitsizliğini artırdığı yönünde sonuçlar elde etmiştir. Arslan (2019), Türkiye ekonomisi için kamu borçları ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiş olduğu çalışmada kamu borçlarındaki bir azalmanın gelir dağılımını iyileştirdiği yönünde bir sonuç elde etmiştir.

Arawatari ve Ono (2017), 1980-2010 dönemi OECD ülkeleri için gelir eşitsizliği ve kamu borçları arasındaki ilişkiyi incelemişler, sıkı maliye politikası uygulayan ve düşük kamu borcu birikimi olan ülkelerin gelir eşitsizliklerinin düşük düzeylerde olduğunu, genişletici maliye politikaları uygulayan, yüksek kamu borcu birikimi olan ülkelerin gelir eşitsizliklerinin yüksek düzeylerde olduğunu tespit etmişlerdir. Ertekin (2018) ise 17 OECD ülkesi için 2004-2015 dönemine ait verileri kullanarak yapmış olduğu panel nedensellik analizi neticesinde kamu borçları ile gelir dağılımı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. İlgün (2019), seçilmiş 17 OECD ülkesi için 1980-2009 dönemi verileri ile yaptığı çalışmada kamu borç stokundaki artışın gelir dağılımını bozduğu sonucunu elde etmiştir. Arslan ve Şaşmaz (2021) ise 2007-2017 dönemi 10 Avrupa Birliği geçiş ekonomisi ülkesi için yaptıkları eşbütünleşme analizi neticesinde gelir dağılımı ile kamu borçları arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Yani kamu borçlarının artması durumunda gelir dağılımı da olumsuz yönde etkilenmektedir yönünde bir sonuç elde etmişlerdir.

Kamu borçlarının gelir dağılımı üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Ramos ve Roca-Sagales (2008), İngiltere için yaptıkları çalışmalarında artan kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerindeki uzun vadeli etkisinin olumsuz olduğunu ancak gelir eşitsizliğini azalttığını gösteren maliye politikalarıyla ilgili önemli etkiler bulmuşlardır. Ayrıca maliye politikalarının yeniden dağıtım yoluyla eşitsizliği gidermek için etkili bir araç olduğunu belirtmişlerdir. Salotti ve Trecroci (2015) ise 20 OECD ülkesi için son 40 yıllık veriler kullanarak yaptıkları çalışmanın sonucunda kamu borçlarının gelir dağılımı adaletini sağladığı yönünde bir sonuç elde etmişlerdir. Kamu harcamaları gelirin yeniden dağıtım için etkili bir araç olarak kabul edildiği sonucuna ulaşmışlardır. Akram (2016), da Bangladeş, Hindistan, Sri Lanka ve Pakistan'dan oluşan Güney Asya ülkeleri için 1975-2010 dönemi kişi başına düşen gelir, gini katsayısı, yatırımlar, iç ve dış borçlar, borç servisi, ticari açıklık, enflasyon, kentleşme değişkenlerini kullanarak kamu borcu ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada kamu dış borcunun gelir eşitsizliği ile arasında anlamlı bir ilişki yokken iç borç ve gelir eşitsizliği arasında negatif ve anlamlı bir sonuç elde etmiştir. Ayrıca çalışma sonucuna göre borç servisinin gelir eşitsizliğini artırdığı görüşü desteklenmemektedir.

Yöntem

Seçilmiş OECD ülkelerinde gelir dağılımı eşitsizliği ve kamu borcu arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla panel ARDL analizi yapılmıştır. Öncelikle çalışmada kullanılan değişkenler hakkında bilgi verilip ardından ekonometrik metodoloji ile ilgili açıklamalara yer verilecektir.

Veri Seti

Gelir dağılımı eşitsizliğini yansıtan önemli göstergelerden biri Gini katsayısıdır. Gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili farklı çalışmalar arasında karşılaştırılabilirliği artıran Gini katsayısı, gelir dağılımındaki farklı noktaları yakalayıp gelir eşitsizliğinin düzeylerini ve eğilimlerini uyumlu bir şekilde ölçmektedir (Nolan vd., 2011, s. 7). Bu sebeple gelir dağılımındaki eşitsizliği değerlendirebilmek adına gini katsayısı modele bağımlı değişken olarak dahil edilmiştir. Modelde bağımsız değişken olarak yer alan kamu borcuna karşılık olarak ise net kamu borcunun doğal logaritması alınarak modele eklenmiştir.

Gelir dağılımı eşitsizliği ve kamu borçları arasındaki ilişkinin tespitini yapabilmek amacıyla modele kontrol değişkenler de eklenmiştir. Kişi başına düşen milli gelirdeki artış oranı bu değişkenlerden ilkidir. Kuznets (1955)'e göre milli gelirden gerçekleşen artışlar öncelikle gelir dağılımı eşitsizliğini artırmakta iken

sonra gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderici bir etki oluşturmaktadır. Benzer şekilde Roine (2009) de yüksek gelirlerin büyümeye daha duyarlı olması sebebiyle yüksek ekonomik büyüme dönemlerinde gelir dağılımı eşitsizliğinin artmış olduğunu ifade etmiştir. Kısa vadede gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı ancak uzun vadede ise eşitsizliği azaltıcı bir etkisi olduğu belirtilen gelir seviyesi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin yadsınamaz olduğu görülmektedir. Bu sebeple ülkelerin ekonomik gelişmelerinin etkilerinin tespitini yapabilmek amacıyla kişi başına düşen gelirdeki artış oranı da kontrol değişken olarak modele eklenmiştir.

Gelirin işlevsel dağılımının bir bileşeni olan faiz oranları da gelir dağılımı üzerinde son derece etkilidir. Delis vd. (2014)'e göre gelir eşitsizliği ile faiz oranları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır ve faiz oranları gelir eşitsizliğini olumsuz yönde etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. Dolayısıyla bütçe harcamaları içerisinde yer alan faiz ödemeleri gelirin borçlulardan borç verenlere doğru yeniden dağıtımına neden olması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu sebeple söz konusu değişken de kontrol değişken olarak modele eklenmiştir. Gelir dağılımı ve enflasyon ilişkisi de oldukça önemlidir. Li ve Zou (2002) enflasyonun ücretler üzerindeki etkisi yoluyla yeniden dağıtımcı rolünü vurgulamışlar ve enflasyon gerçekleştiğinde fiyat artışlarının parasal artışların önüne geçme eğilimi olması sebebiyle gelirin ücretlilerden kar elde edenlere doğru kaydığını belirtmişlerdir. Bach ve Ando (1957) da enflasyonun özellikle borçlu ve alacaklı arasında gelirin yeniden dağıtım noktasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak borçlu alacaklı ilişkilerinde beklenen enflasyonist etkinin dikkate alınması ile birlikte gelirin yeniden dağılımının gerçekleşmeyeceğini de belirtmişlerdir. Bu sebeple enflasyon da modele kontrol değişken olarak dahil edilmiştir.

Tablo 1. Modelde Kullanılan Değişkenler

<i>Değişkenler</i>	<i>Açıklama</i>	<i>Dönem, Cinsi, Değer</i>	<i>Kaynak</i>
gini	Gini Katsayısı	Yıllık, Oran	SWIID
lndebt	Net Kamu Borcu	Yıllık, Doğal Logaritma	IMF
gdpc	Kişi Başına Düşen Gelirdeki Artış Oranı	Yıllık, Oran	World Bank- World Development Indicators
inf	Enflasyon	Yıllık, Oran	World Bank- World Development Indicators ve TC.Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden derlenmiştir
intpym	Faiz Ödemeleri/ Harcamalar	Yıllık, Oran	World Bank- World Development Indicators ve TC.Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden derlenmiştir

Çalışmada Almanya, Avusturya, Danimarka, Belçika, İngiltere, İsrail, ABD, Fransa, İtalya, İsviçre, Litvanya, Hollanda, Polonya, Türkiye ve Slovenya'dan oluşan 15 OECD ülkesi için 2000-2018 dönemi yıllık veriler ile gelir dağılımı eşitsizliği ve kamu borçları arasındaki ilişki Panel ARDL yöntemi ile incelenmiştir. Modelde bağımlı değişken olan ve gelir dağılımı eşitsizliğini ifade eden Gini katsayısı (gini) Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (SWIID)'dan temin edilmiştir. Bağımsız değişken olan kamu borcu (lndebt) IMF'den, kontrol değişken olarak modele dahil edilen kişi başına düşen gelirdeki artış oranı (gdpc), enflasyon (inf) ve faiz ödemeleri (intpym) verileri ise World Bank (WDI)'tan temin edilmiştir. Faiz ödemeleri verileri Türkiye için ayrıca TC. Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden derlenerek elde edilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Değişkenler</i>	<i>Gözlem Sayısı</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>
gini	285	0.307593	0.0483932	0.226	0.419
lndebt	285	2.517787	0.8219012	0.1565492	4.226427
gdpc	285	1.775908	2.856704	-13.88775	12.43525
inf	285	2.863601	5.649406	-1.143909	54.91537
intpym	285	7.202888	5.144697	1.003854	41.15503

Tablo 2'de değişkenler, gözlem sayısı, değişkenlere ait ortalama, standart sapma değerleri ile minimum ve maksimum değerlerin yer aldığı tanımlayıcı istatistikler bulunmaktadır. 285 gözlemden oluşan modelde gini katsayısı ortalaması 0.296, kamu borçları 2.52, kişi başına düşen GSYH artış oranının ortalaması 1.78, enflasyon ortalaması ise 2.86 ve faiz ödemeleri ortalaması ise 7.20 seviyesindedir.

15 OECD ülkesi için 2000-2018 dönemi gelir dağılımı ve borçlanma arasındaki ilişkinin tespiti için yapılan panel veri analizi kapsamında oluşturulan model aşağıdaki gibidir:

$$gini = \beta_0 + \beta_1 ln\text{debt}_{it} + \beta_2 \text{gdpc}_{it} + \beta_3 \text{inf}_{it} + \beta_4 \text{intpy}_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Metodoloji

Panel veri analizinde değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığının tespiti sonraki aşamada yapılacak olan analizlerin belirlenmesinde ve elde edilen sonuçlarda son derece önemlidir. Bu sebeple öncelikle değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığı testinin yapılması gerekmektedir.

Pesaran (2004) tarafından geliştirilen ve bir ülkede yaşanan ekonomik bir şokun analize dahil edilen diğer ülkeler üzerindeki etkisini tespit eden, T>N ve N>T olmak üzere her iki durumda da kullanılabilen Cross-Section Dependence (CD) test istatistiği aşağıdaki gibidir (Pesaran, 2008, s.109):

$$CD_{LM3} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \quad (2)$$

Yatay kesit bağımlılığı testine ait olan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 = Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 = Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olamaması durumunda birinci nesil panel birim kök testleri kullanılmaktadır. Fakat yatay kesit bağımlılığının olması durumunda ise birinci nesil birim kök testlerinin kullanılmaması sebebiyle ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada da Pesaran (2006) tarafından geliştirilmiş olan ikinci nesil birim kök testlerinde CADF (Cross-sectionally Augmented Dickey-Fuller) testi uygulanmıştır. T>N ve N>T olmak üzere her iki durumda da geçerli olan CADF test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = (1 - \varphi_i)\mu_i + \varphi_i y_{i,t-1} + u_{it} \quad (3)$$

$$i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T$$

$$u_{it} = y_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

f_t : gözlemlenemeyen ortak etki

ε_{it} : bireysel hata

CADF birim kök testine ait olan hipotezler ise aşağıdaki gibidir (Pesaran, 2007, s.268):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + y_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

$H_0: \beta_i = 0$ Bütün i'ler için (Değişkenler durağan değil, birim köke sahiptir)

$H_1: \beta_i < 0, i = 1, 2, \dots, N_1, \beta_i = 0, i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$ (Değişkenlerin durağandır)

Panel için ülkelerin her biri bir yatay kesite karşılık gelmektedir. Söz konusu ülkelerin her birinin birim köklerinin ortalamaları alınarak CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) olarak adlandırılan genel bir birim kök istatistiği elde edilmektedir. CIPS istatistiği aşağıdaki gibidir (Pesaran, 2007, s.267):

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (6)$$

Çalışmada değişkenlerin farklı derecelerde durağan olduklarının tespit edilmesi nedeniyle değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için Pesaran vd. (1999) tarafından geliştirilen Pooled Mean Group (PMG)/ Panel Autoregressive Distributed Lag (ARDL) modeli uygulanmıştır.

Pesaran vd. (1999) tarafından Ortalama Grup Tahmincisi (MG) ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (PMG) olmak üzere iki tahminci geliştirilmiştir. MG tahmincisi ARDL parametrelerine bir kısıtlama getirmez. Ayrıca MG tahmincisinde uzun vadeli parametrelerin elde edilmesi bireysel ARDL tahminlerinden uzun vadeli parametrelerin ortalaması türetilerek gerçekleştirilmektedir. Bu tahmin edicinin temel eksikliği belirli parametrelerin panel üyelerinin arasında aynı olmasına izin vermemesidir. MG tahmincisinin bu eksikliğini giderilebilmesi amacıyla PMG tahmincisi kullanılmaktadır (Erdem vd. 2010, s.376).

PMG tahmincisi homojen uzun dönem katsayılarını varsayarak tüm katsayıların ve hata varyanslarının gruplar arasında farklılık göstermesine izin veren ayrı regresyon tahminleri ile tüm eğim katsayılarının ve hata varyanslarının aynı olduğunu varsayan geleneksel sabit etkiler tahmin edicileri arasında bir alternatif sağlamaktadır. Değişkenlerin uzun dönemli homojenlik ile birlikte kısa dönem heterojenliğine de izin veren PMG modeli aşağıdaki gibidir (Pesaran vd., 1999, s.630):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \varphi_i y_{i,t-1} + \lambda_i x_{it} + \delta_i z_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \beta_{ij}^* \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{q_i} \lambda_{ij}^* \Delta x_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{k_i} \delta_{ij}^* \Delta z_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

Denklemden yer alan $i = 1, 2, 3, \dots, N$ ele alınan ülke, $t = 1, 2, 3, \dots, T$ incelenen zaman dilimi ve ε_{it} ise hata terimidir. φ_i terimi negatif, istatistik açıdan anlamlı olması beklenen hata düzeltme katsayısını ifade etmektedir. $\lambda_i, \delta_i, \beta_{ij}^*, \lambda_{ij}^*, \delta_{ij}^*$ ise uzun ve kısa dönem katsayılarını göstermektedir.

MG ve PMG tahmincilerinden hangisinin kullanılacağını tespit etmek amacıyla Pesaran vd. (1999) tarafından Hausman (1978) testi önerilmektedir. Pesaran vd. (1999)'a göre MG tahmincisi uzun dönem katsayılarının ortalamasının tutarlı tahminlerini sağlamasına rağmen eğim homojenliğinin devam etmesi durumunda verimsiz olacaktır. Uzun dönem eğim homojenliği altında havuzlanmış tahminciler daha tutarlı ve verimli sonuçlar vermektedir. Bu sebeple heterojenliğin katsayıların ortalamaları üzerindeki etkisi MG ve PMG arasındaki farka uygulanan Hausman testi ile belirlenmektedir (Pesaran vd., 1999, s.627). Hausman testinde H_0 homojen olmayan ve birleştirilemeyen uzun dönemli katsayıları, H_1 ise homojen olan ve birleştirilebilen uzun dönemli katsayıları ifade etmektedir. Bu durumda Hausman test istatistiğine yönelik hipotezler değerlendirildiğinde H_0 hipotezinin kabul edilmesi durumunda PMG tahmincisi, H_1 hipotezinin kabul edilmesi durumunda da MG tahmincisi geçerli olmaktadır.

Bulgular

Gelir dağılımı ve kamu borçları arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti amacıyla öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi ve ardından birim kök testi yapılmıştır. Sonrasında değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını incelemek amacıyla Panel ARDL testi uygulanmıştır. Tablo 3'te değişkenlere ait ve Tablo 4'te ise modele ait yapılan yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Yatay Kesit Bağımlılığı (Cross-Section Dependence) Testi Sonuçları

Değişkenler	<i>gini</i>	<i>Indebt</i>	<i>gdpc</i>	<i>inf</i>	<i>intpym</i>	<i>Model</i>
Pesaran CD_{LM3}	4.539725	25.89441	29.52452	23.08904	17.33255	28.52211
Olasılık Değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Karar	Red	Red	Red	Red	Red	Red

Tablo 3'te yer alan değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı sonuçları incelendiğinde yatay kesit bağımlılığı yoktur önermesine sahip olan H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Bir başka ifade ile değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tablo 4'te yer alan modele ait yatay kesit bağımlılığı sonuçlarını ifade eden Pesaran Scaled LM sonuçları incelendiğinde de H_0 hipotezinin reddedildiği, modelin de yatay kesit bağımlılığına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Modele Ait Yatay Kesit Bağımlılığı (Cross-Section Dependence) Testi Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
Pesaran Scaled LM	55.86377	0.0000	Red

Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesi sonucunda ikinci nesil birim kök testlerinden olan ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey Fuller) birim kök testi uygulanmıştır. CADF birim kök testine ait sonuçlar ise Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Seviye			1.Fark			
	Gecikme	Sabit/Trend	CIPS istatistiği	Gecikme	Sabit/Trend	CIPS istatistiği	
gini	1	0	-1.952	1	0	-3.125***	
lndebt	1	0	-0.8558	1	0	-2.932***	
gdpc	1	0	-2.644***	1	0	-3.871***	
inf	1	0	-2.652***	1	0	-4.335***	
intpym	1	0	-2.052	1	0	-3.705***	
<i>Bireysel yatay kesitli genişletilmiş Dickey-Fuller dağılımının ortalamalarının kritik değerleri:</i>							
Sabit (0)	%1	%5	%10	Trend (1)	%1	%5	%10
N:15 T:19	-2.47	-2.26	-2.14		-3.01	-2.78	-2.67

İstatistikî değerler Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir.

***, **, * sembolleri sırasıyla istatistik değerinin %1, %5 ve %10'da anlamlı ve değişkenin durağan olduğunu göstermektedir.

CADF birim kök testi neticesinde modelde yer alan gini, ln debt ve intpym değişkenlerinin seviyede birim köke sahip oldukları ve birinci farkları alındığında durağanlaştıkları ancak gdpc ve inf değişkenlerinin ise diğer değişkenlerden farklı olarak seviyede durağan oldukları görülmektedir. Değişkenlerin farklı düzeylerde durağanlık göstermeleri sebebiyle değişkenler arasındaki hem uzun hem de kısa dönemli ilişkinin varlığını tespit edebilmek için Panel ARDL modeli uygulanmıştır. Gelir dağılımı ve kamu borçları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla oluşturulan model ise aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned}
\Delta gini_{it} = & \alpha_i + \varphi_i gini_{i,t-1} + \lambda_i x ln debt_{it} + \delta_i gdpc_{it} + \theta_i inf_{it} + \omega_i intpym_{it} \\
& + \sum_{j=1}^{p-1} \beta_{ij}^* \Delta gini_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{q_i} \lambda_{ij}^* \Delta ln debt_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{k_i} \delta_{ij}^* \Delta gdpc_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^{m_i} \theta_{ij}^* \Delta inf_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{n_i} \lambda_{ij}^* \Delta intpym_{i,t-j} + \varepsilon_{it}
\end{aligned} \quad (8)$$

Panel ARDL uzun ve kısa dönem PMG ve MG sonuçları ile Hausman testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Hausman testi neticesinde elde edilen olasılık değerinin 0.05'ten büyük (0.54 > 0.05) olması sebebiyle H_0 hipotezi reddedilememiştir. Yani uzun dönem parametrelerin tespiti için PMG tahmincisinin MG tahmincisine göre daha etkin bir tahminci olduğu tespit edilmiş ve modelde PMG tahmincisi sonuçları dikkate alınmıştır.

Tablo 6. Panel ARDL Uzun ve Kısa Dönem PMG ve MG Tahmini Sonuçları

Değişken	PMG		MG	
	B	Standart Hata	Beta	
<i>Uzun Dönem</i>				
ln debt	0.0316927	0.000***	0.0827226	0.048**
gdpc	0.0021324	0.000***	0.0001993	0.855
inf	0.0006865	0.191	-0.0027193	0.273
intpym	0.0034272	0.000***	0.0045407	0.096*
<i>Kısa Dönem</i>				
Hata Düzeltme Katsayısı	-0.0946021	0.041**	-0.3350984	0.000***
D(ln debt)	0.010462	0.411	0.0039569	0.771
D(gdpc)	-0.0000996	0.184	-0.0001332	0.115
D(inf)	-0.0002546	0.058*	0.0001098	0.611
D(intpym)	0.0010391	0.070*	0.0008613	0.103
C	0.0200035	0.040**	0.0753492	0.009***
<i>Hausman Test</i>				
chi2(4)			3.09	
Prob > chi2			0.5435	

Optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. Gecikme uzunlukları max 1 olarak belirlenmiştir.

***, **, * sembolleri sırasıyla istatistik değerinin %1, %5 ve %10'da anlamlı olduğunu göstermektedir.

PMG tahmin sonuçlarına göre kamu borçlarının uzun dönemde %1’de istatistiki olarak anlamlı katsayısının da pozitif olduğu görölmektedir. Kamu borçlarında gerçekleşen %1 oranındaki artışın gini katsayısını %0.03 oranında artırdığı sonucu elde edilmiştir. Kısa dönemde ise kamu borcunun gini katsayı ile istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kontrol değişkenler açısından değerlendirildiğinde kişi başına düşen gelir ve faiz ödemelerinin de uzun dönemde %1’de istatistiki açıdan anlamlı olduğu ve katsayılarının da pozitif olduğu görölmektedir. Bu durumda faiz ödemeleri ile kişi başına düşen gelir oranındaki artış da gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Kısa dönem açısından değerlendirildiğinde ise kişi başına düşen gelirdeki artış oranı ile gelir dağılımı arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilemezken faiz ödemelerinin ise %10’da istatistiki açıdan anlamlı olduğu ve katsayısının da pozitif olduğu görölmektedir. Yani uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde de faiz ödemeleri gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı bir etkiye sahiptir sonu ortaya çıkmaktadır. Son olarak enflasyon ile gelir dağılımı ilişkisi incelendiğinde ise söz konusu değerşkenler arasında uzun dönemde istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki görölmezken, kısa dönemde ise %10’da anlamlı bir ilişki olduğu ve katsayısının ise negatif olduğu görölmüştür. Elde edilen PMG tahmin sonuçları değerlendirildiğinde gelir dağılımı ile kamu borçları, kişi başına düşen gelir ve faiz ödemeleri arasındaki uzun dönemli ilişki açısından teorik açıklamalarla da uyumlu sonuçlar elde edilmiştir.

Hata düzeltme katsayısının da istatistiki açıdan anlamlı ve negatif katsayılı olduğu görölmektedir. Bu durum değerşkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünlük ilişkisinin varlığını göstermekte ve ayrıca dengeden sapan değerşkenlerin uzun dönemde tekrar dengeye geleceğini ifade etmektedir. Yapılan analizler neticesinde elde edilen istatistiki sonuçlara göre ele alınan dönem itibariyle seçilmiş OECD ülkeleri için kamu borçlarının gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı yönde etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Gelir dağılımı adaletsizliği bugün tüm ekonomiler için son derece önemli bir sorun teşkil etmektedir. Kamu borçları ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişki de özellikle dikkat çeken hususlardan biridir. Söz konusu ilişkiye yönelik farklı yaklaşımlar bulunsa da genel itibariyle kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak meydana gelen kamu borçlarının gelir dağılımı üzerinde olumsuz yönde bir etki meydana getirdiği yaygın görüşünün hakim olduğu görölmektedir.

Çalışmada 15 OECD ülkesi için 2000-2018 dönemi yıllık veriler ile gelir dağılımı ve kamu borçları arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Söz konusu ilişkiyi incelemek için yapılan panel ARDL analizine göre kamu borcunun gelir dağılımı adaletsizliğine neden olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca kamu borçlarının yanı sıra faiz ödemelerinin bütçe harcamaları içerisindeki payı arttıkça gelir dağılımı adaletsizliğinin de arttığı belirlenmiştir. Dolayısıyla kamu borçlarının artmasına bağlı olarak borcun anaparasının yanı sıra faizinin de ödenmesi aşamasında gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediği yönündeki görüşü destekler nitelikte bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Enflasyon oranları ile uzun dönemli bir ilişki tespit edilemezken kişi başına düşen gelir oranı arttıkça gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda, ülkedeki milli gelir artışının yüksek gelirli lehine gerçekleştiği söylenebilir.

Devletin gelir dağılımı adaletsizliğini azaltabilmek amacıyla uygulayacağı politikalar önemlidir. Kamu borcunun gelir dağılımı adaletsizliğini olumsuz yönde etkilediğinin tespitiyle birlikte özellikle kamu borçlanması noktasında alacağı kararlar ve uygulayacağı politikalar önem arz etmektedir. Bu anlamda kamu borcunun milli gelir içerisindeki payını azaltıcı politikaların yanı sıra faiz ödemelerindeki artışın da gelir dağılımı adaletsizliğini artırması sebebiyle faiz ödemelerinin bütçe harcamaları içerisindeki payı da azaltılmalıdır. Bu aşamada uzun vadeli ve düşük faizli borçlanma yoluna gidilmesi daha uygun olacaktır. Ayrıca kamu borçları yoluyla elde edilen finansal kaynakların açıklar veya cari tüketim harcamaları yerine yatırım harcamalarında kullanılması üretimi ve istihdamı artıracak ve sağlıklı bir ekonomik büyümeye yol açarak gelir dağılımı adaletsizliğini azaltacaktır.

Etik Beyan

“Gelir Dağılımı ile Kamu Borçları Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri İçin Panel ARDL Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Agnello, L. ve Sousa, R. M. (2014). How does fiscal consolidation impact on income inequality? *Review of Income and Wealth*, 60(4), 702-726.
- Akram, N. (2016). Public debt and pro-poor economic growth evidence from South Asian countries. *Economic Research*, 29(1), 746-757.
- Arawatari, R. ve Ono, T. (2017). Inequality and public debt: A positive analysis. *Review of International Economics*, 25(5), 1155-1173.
- Arslan, M. A. ve Şaşmaz, M. Ü. (2021). Kamu borçlarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi: Avrupa Birliği geçiş ekonomileri örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3), 660-680.
- Arslan, F. P. (2019). Public debt and income inequality in Turkey. *İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 91-109.
- Bach, G. L. ve Ando, A. (1957). The redistributive effects of inflation. *The Review of Economics and Statistics*, 1-13.
- Barro, R. J. (1974). Are government bonds net wealth?. *Journal of Political Economy*, 82(6), 1095-1117.
- Churchman, N. (2001). *David Ricardo on public debt*. New York: Palgrave.
- Clark, G. (2001). Debt, deficits, and crowding out: England, 1727-1840. *European Review of Economic History*, 5(3), 403-436.
- Cohen, J. (1951). Distributional effects of the federal debt. *The Journal of Finance*, 6(3), 267-275.
- Delis, D. M., Hasan, I., Kazakis, P. (2014). Bank regulations and income inequality: Empirical evidence. *Review of Finance*, 18, 1811-1846.
- Erdem, E., Guloglu, B. ve Nazlioglu, S. (2010). The macroeconomy and Turkish agricultural trade balance with the EU countries: Panel ARDL analysis. *International Journal of Economic Perspectives*, 4(1), 371-379.
- Ertekin, Ş. (2018). Kamu borçlarının gelir dağılımı üzerine olası etkileri: OECD ülkeleri üzerine panel nedensellik analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(4), 334-348.
- Hager, S. B. (2013). *Public debt, ownership and power: The political economy of distribution and redistribution* (Doctoral Thesis). York University, Political Science, Toronto.
- Hager, S. B. (2016). *Public debt, inequality, and power*. California: University of California Press.
- Hansen, A. H. (1941). *Fiscal policy and business cycles*. New York: W.W. Norton & Company.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 1251-1271.
- İlgün, M.F. (2016). Mali disiplin ve mali konsolidasyon programlarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi: OECD ülkelerine yönelik panel veri analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(4), 222-244.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45(1) 1-28.
- Lerner, A. P. (1948). *The burden of the national debt in income, employment and public policy: Essays in honor of Alvin Hansen*, New York: W.W. Norton & Company. pp. 255-275.
- Li, H. ve Zou, H. F. (2002). Inflation, growth, and income distribution: A cross-country study. *Annals of Economics and Finance*, 3(1), 85-101.
- Michl, T. R. (1991). Debt, deficits, and the distribution of income. *Journal of Post Keynesian Economics*, 13(3), 351-365.
- Nolan, B., Marx, I. ve Salverda, W. (2011). Comparable indicators of inequality across countries. *Growing Inequalities' Impacts*. GINI Discussion Paper, No.9.
- Pesaran, M. Hashem, Aman Ullah and Takashi Yamagata (2008). A Bias-Adjusted LM Test Of Error Cross-Section Independence. *Econometrics Journal*, Volume:11, 105-127.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. *Journal Of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure, *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. Hashem (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *IZA Discussion Paper Series*, No:1240, 1-39.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Piketty, T. (2014). *Yirmibirinci yüzyılda kapital* (Çev: H. Koçak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ramos, X. ve Roca-Sagales, O. (2008). Long-term effects of fiscal policy on the size and distribution of the pie in the UK. *Fiscal Studies*, 29(3), 387-411.
- Roine, J., Vlachos, J. ve Waldenström, D. (2009). The long-run determinants of inequality: What can we learn from top income data?. *Journal of Public Economics*, 93(7-8), 974-988.
- Salotti, S. ve Trecroci, C. (2015). Can fiscal policy mitigate income inequality and poverty? *Disponibile à l'adresse suivante*: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm>.
- Salti, N. (2014). Income inequality and the composition of public debt. *Journal of Economic Studies*, 42(5), 821-837.
- Schmid, A. A. (1982). Symbolic barriers to full employment: The role of public debt. *Journal of Economic Issues*, 16(1), 281-294.
- Sugözü, İ. H., Erdoğan, S. ve Ulaşan, E. (2017). The impacts of interest expenditure on income distribution and an application on the factors distorting income distribution: An empirical analysis for Turkey. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(12), 231-250.
- Sugözü, İ. H. (2010). *Devlet Borçları IMF-Dünya Bankası ve Türkiye*. Ankara: Nobel Akademik Yayın.

- Topuz, S. G. (2021). Türkiye’de bütçe açığı, kamu iç borcu ve gelir eşitsizliği ilişkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 75-90. Doi: 10.17541/optimum.819198
- You, J. ve Dutt, A. K. (1996). Government debt, income distribution and growth. *Journal of Economics*, 20(3), 335-351.

EXTENDED ABSTRACT

Income inequality, which tends to increase in recent years, is one of the main problems of almost all world economies. There are basically many reasons for this problem. Public debt is one of these reasons. The relationship between public debt and income distribution, which occurs as a result of the inability of budget revenues to meet budget expenditures, has attracted particular attention in recent years. In order to ensure economic growth, the removal of obstacles to the state's public expenditures and the increasing share of public expenditures in national income also have an increasing effect on income inequality. Especially at the stage of paying the public debt, the payment of the interest along with the principal of the debt results in a redistribution of income, which can have negative effects on income inequality.

There are different views on public expenditures that cause public debt. The first of these views is the Keynesian approach, which argues that public expenditures should be increased in order to achieve economic development. According to the Keynesian approach, the state should increase public expenditures for economic stability and this will not cause income inequality. According to Keynes, public debt shifts government spending forward and debt does not constitute a burden for the future. However, some of the Keynesian economists, especially Hansen (1941) and Lerner (1948), have also acknowledged that the rapidly growing public debt poses threats to the income distribution. However, they did not put forward any evidence in this regard. You and Dutt (1996) stated that income inequality increases at the stage of paying the interest on public debt. They developed a Post-Keynesian model to express this situation.

Another approach to public expenditures is the Ricardian approach, which states that public expenditures should not be increased when the economy is at full employment. According to the Ricardian Equivalence Hypothesis put forward by Ricardo, debt has no effect on national capital accumulation. If the borrowed debt is used in long-term productive investments, future generation will provide additional income to repay the principal and interest on the debt. However, if it is used for consumption purposes, it will increase current consumption expenditures and cause a decrease in future consumption expenditures. According to the Ricardian Equivalence Hypothesis reinterpreted by Barro (1974), public debt has no effect on private sector investment. In this case, public borrowing does not make any change in total wealth and there is no increase in private consumption expenditures. In addition, private savings will increase and consumption expenditures will decrease, as rational individuals have information about interest payments and future tax liabilities, in accordance with the assumption that economic agents have complete information and act rationally while making consumption decisions. However, Barro did not take into account the significant changes that occurred due to the redistribution of income during the debt repayment phase.

According to another approach to the effect of public debt on income distribution, public debt causes income to be transferred from the low and middle-income groups to the richer ones. This situation affects the income distribution negatively. There are different opinions regarding the effects of public debt on income distribution. In the literature, besides the studies that public debts increase income inequality, it is also possible to come across some studies stating that debts do not have any effect on income inequality. When examined in general, the effect of public debt on income distribution appears mostly at the stage of debt payment. In this sense, it is extremely important whom the debt is taken from and what purpose it is used for.

This study is aimed to examine the relationship between income distribution and public debt. For this reason, the relationship between these variables for 15 OECD countries including Austria, Belgium, Denmark, France, Germany, Israel, Italy, Lithuania, Netherlands, Poland, Slovenia, Switzerland, Turkey, England, USA and the 2000-2018 period annual data have been researched. Gini coefficients from SWIID were used for income distribution, and net public debt data from the IMF for public debt. In addition, obtained from the World Bank the rate of increase in per capita income, interest payments and inflation data are included in the model as control variables. In order to examine the relationship between income distribution and public debt, the panel ARDL method was applied.

Having examined the long-term relationship between the variables, it was concluded that public debt increased income inequality. According to the results of the analysis, a 1% increase in public debt increases income inequality by 0.03% in the long run. Similarly, it has been concluded that increases in per capita income and interest payments also increase income inequality in the long run. However, no long-term relationship could be found between inflation rates and income inequality. It is seen that the results obtained regarding the relationship between income distribution and the mentioned variables are also theoretically compatible.

As a result of the analysis, the economic policies to be implemented in terms of public borrowing become extremely important, with the conclusion that public debts affect the income distribution negatively for the selected OECD countries for the period under consideration. In addition to reducing the share of public debt in national income, the share of interest payments in budget expenditures should also be reduced. Long-term and low-interest borrowing is important in this respect. In addition, another important issue is the usage areas of financial resources obtained through public debts. These resources should be used in investment expenditures rather than deficits or current consumption expenditures. Thus, production will increase and employment will increase accordingly. Therefore, economic growth will increase and income inequality will decrease.

Somut Olmayan Kltrel Miras Unsurlarının Disiplinlerarası Çalışmalara Konu Edilirliğinin İncelenmesi: Ebru Sanatı rneği

Turgut TRKOęLU¹ve Erdem BAYDENİZ²

z

Bu araştırmanın amacı 2014 yılında UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Listesi'ne kaydedilen ebru sanatının disiplinlerarası çalışmalara konu edilirliliğinin incelenmesidir. Bu doğrultuda ebru sanatı ile ilgili Türkçe literatürde yer alan lisansüstü tez çalışmaları ile Türkçe ve yabancı literatürde yer alan akademik makaleler ve bildiriler incelenmiştir. Ebru sanatı ile ilgili akademik çalışmalara ulaşabilmek için ilgili anahtar kelimeler kullanılarak çeşitli veri tabanları (EBSCO, Scopus, ULAKBİM TR Dizin, SOBIAD, Web of Science, YK Akademik, Google Akademik) taranmıştır. Ayrıca ulaşılan her çalışmanın kaynakçası incelenerek farklı kaynaklara gidilmeye çalışılmıştır. 1 Eylül 2021 tarihi itibarıyla yapılan kaynak taraması sonucunda 47 lisansüstü tez, 74 makale ve 113 bildiri olmak üzere toplam 234 çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen kaynaklar yayın yılı, yayın yeri, yayın dili, yazar bilgileri, anahtar kelimeler gibi çeşitli verilere göre değerlendirilerek tablo ve grafik haline getirilmiştir. Çalışma sonucunda ebru sanatının; güzel sanatlar, el sanatları, arşiv, sanat tarihi, sağlık gibi disiplinler başta olmak üzere çeşitli disiplinlere konu edildiği ancak literatürde henz eksikliklerin bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebru sanatı, Türk kâğıt süsleme sanatı, somut olmayan kltrel miras

Examination of the Subjects of Intangible Cultural Heritage to Interdisciplinary Studies: The Case of Ebru Art

Abstract

The aim of this study is to examine the interdisciplinary studies of the art of marbling, which was included in the UNESCO's Convention for the Protection of the Intangible Cultural Heritage in 2014. Articles in Turkish and foreign literature were examined. Various databases (EBSCO, Scopus, ULAKBİM TR Index, SOBIAD, Web of Science, YOK Academic, Google Scholar) were searched using relevant keywords to reach academic studies on marbling. In addition, it was tried to reach different studies by going to the bibliography of each study. As a result of the literature review conducted since September 1, 2021, a total of 234 studies, including 47 postgraduate theses, 74 articles and 113 papers, were reached. The sources obtained were evaluated according to various data such as publication year, publication place, publication language, author information, keywords, and turned into tables and graphics. As a result of the study, the art of marbling; It has been determined that it is the subject of various disciplines, especially fine arts, handicrafts, archive, art history, health, but there are still deficiencies in the literature.

Key Words: Marbling Art, Turkish Art of Marbling, Intangible Cultural Heritage

Atıf İçin / Please Cite As:

Türkoğlu, T. ve Baydeniz, E. (2022). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının disiplinlerarası çalışmalara konu edilirliliğinin incelenmesi: ebru sanatı rneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1111-1125.

Geliş Tarihi / Received Date: 23.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.02.2022

¹ 100/2000 Doktora Bursiyeri – Afyon Kocatepe niversitesi, turgut.turkoglu44@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-9535-1908

² 100/2000 Doktora Bursiyeri – Afyon Kocatepe niversitesi, erdembydeniz@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1003-0521

Giriş

Somut olmayan kültürel miras, 17 Ekim 2003 tarihinde UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nda imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde (Oğuz, 2018, s.58) “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” (UNESCO, 2021) şeklinde tanımlanmaktadır. İlgili sözleşme, imza sahibi ülkelere bir takım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu sözleşme çerçevesinde taraf ülkeler öncelikle, somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğini güvence altına almak, belgelendirmek, güncellemek, güçlendirmek ve nesilden nesile aktarılmasını sağlamak, ayrıca kültürel mirasın önemi konusunda ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı ve farkındalığı artırmak ile sorumlu tutulmuştur (Kutlu, 2009, s. 13; Altıntaş, 2016, s. 159). Sözleşmenin 13. maddesinde yer alan “özellikle tehlike altındaki somut olmayan kültürel miras konusunda, somut olmayan kültürel mirasın etkili bir şekilde korunması için bilimsel, teknik ve sanatsal incelemeleri ve araştırmaya ilişkin yöntemini özendirme” (UNESCO, 2021) ifadeleri ise, sanatsal alandaki teorik ve uygulamalı çalışmaların bu sorumluluklar arasında yer aldığını belirtmektedir.

Ebru sanatı; kendisine özgü teknikleri, yapımı, sergilenmesi ile sanatsal yönü, taşıdığı felsefi/tasavvufi boyutu ile kültürel yönü, düzenlenen organizasyonlar ile toplumsal yönü olan, farklı disiplinler ile ilişkisi bulunan bir Türk-İslam sanatıdır. 2014 yılında “Türk Kâğıt Süsleme Sanatı” adıyla UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili (SOKÜM) listesine dâhil edilmiştir. Ebru sanatı, düzenlenen sergi, yarışma, atölye çalışması (workshop), sempozyum gibi sanatsal ve akademik organizasyonlar bünyesinde yer almakta ve bu gibi çalışmalar ile ebru sanatının tanıtımı, yaygınlaşması ve aktarılması sağlanabilmektedir.

Bu çalışmada Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi'nde Türk Kâğıt Süsleme Sanatı olarak yer alan ebru sanatı ile ilgili yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Akademik çalışmaların bir araya getirilmesi, çalışmaların sanata ne gibi katkılarının olduğu, ebru sanatının arka planında yer alan anlamsal derinliği ne ölçüde yansıttığı, hangi konular üzerine durulduğu, sanatın ve özelde ebru sanatının disiplinlerarası çalışmalara ne şekilde konu edildiği Tableau ve PowerBI programları aracılığıyla veri görselleştirme analizi yapılarak incelenmiştir.

Ebru Sanatı

Ebru, suda erimeyen, güneşten etkilenmeyen doğal toprak boya, yaşlı atın kuyruk kılı ve gül dalından yapılan fırçalar yardımıyla kıvamı artırılmış sıvı üzerine serpilmesi ya da iğne yardımıyla damlatılarak şekillendirilmesi ile oluşturulan desenin kâğıda tespit edilmesiyle gerçekleştirilen kâğıt bezeme sanatıdır (Babaoğlu, 2017, s. 22). Tarihi hakkında net bir bilgi bulunmayan ebrunun (Parlak, 2012, s. 97) kelime anlamına bakıldığında Farsçadaki âbrû (su yüzü) veya ebrî (bulutumsu) sözcüğünden geldiği fikri yaygındır. Eski Türk dillerinden Çağatayca'da ise ebre hareli görünüm, damarlı kumaş veya kâğıt anlamlarına gelir. Bazıları bu durumu işaret ederek ebru kelimesinin Çağatayca'dan Farsçaya geçmiş olabileceğini ileri sürmektedir (Sungur, 1994, s. 55; Can ve Gün, 2015, s. 302). Ancak eski kaynaklar incelendiğinde kelimenin sürekli ebrî şeklinde geçmesi, bulut gibi, bulutumsu anlamını öne çıkarmaktadır (Derman, 1977, s. 8; Gülgen, 2016, s. 154). Ayrıca suya atılan boya, yer yer kaşa benzemesinden dolayı bu sanata Farsçada “kaş” anlamına gelen “ebrû” kelimesi de yakıştırılmaktadır (Derman, 1994, s.80). Türklerin eski vatanından İpek Yolu ile gelen ebru sanatı, Türkistan'da Buhara'dan yola çıkmış, İran üzerinden adını da beraber alarak Anadolu'ya yerleşmiştir (Yazan, 1986, s. 41).

Ebru sanatı birçok ülke ve sanatçı tarafından kullanılarak farklı coğrafyaların kimlikleri ile hayat bulmaya çalışmış fakat Türk sanatçısının özverişi, bu sanatın doğasına duydukları saygı neticesinde ebru sanatı, özünü geleneksel Türk ebrusu içerisinde bulmayı başarmıştır (Adıbelli, 2005, s. 45). Osmanlı'nın İslam ile bütünleşmesi, Kur'an-ı Kerim'in ve diğer el yazması eserlerin ciltlenmesinde ebrulu kâğıtların kullanılması, sanata ayrı bir kimlik ve kutlu bir nitelik kazandırmıştır (Serin, 2008, s. 97). İslam medeniyetinin irfan, insan ve ihlas anlayışını benimseyen ebru ustalarının elinde şekillenerek gelişen, tasavvufi bir boyuta bürünen ebru sanatı bu sayede Anadolu'da kök salmış ve sanatsal bir anlam, estetik bir form, kendisine özgü kaidelerini yüklenerek gelenek kazanmış ve diğer ebru uygulamalarından ayrılmıştır.

Türk-İslam sanatları içerisinde yer alan ebru; üzerine yazı yazmak, katı yaparken kesmek, ciltte yan kâğıdı ve defter kabı olarak kullanmak, çarkuşe cilt yapmak, hat levhalarının pervazlarını süslemek gibi amaçlarla yapılmıştır (Taşatan, 2019, s. 9). Daha önceleri kitap sanatlarının tamamlayıcı unsuru olan ebru (Dere, 2007, s. 32) sonraki zamanlarda hat ve tezhip gibi müstakil bir sanat haline gelmiş, akademik

öğretisi başlamış, kitap ciltlerinin dışına çıkararak ereveletilmiş ve duvarları süslemiştir. (Özimi, 2012, s. 98; Tiryaki, 2021, s. 133) Geleneğinde bir kâğıt süsleme sanatı olan ebru sanatı, ebru yapan kişilerin farklılık arayışları, farklı olma çabaları, ticari kazanç arzusu, ebru sanatına farklı sanat akımlarının gözüyle bakma gibi sebeplerle tekstil, deri, cam, seramik, ahşap gibi yüzeylere uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni uygulamalar ise ebru sanatında geleneğin dışına çıkararak yeni tekniklerin ve malzemelerin arayışına girilmesini gerekli kılmıştır. Ebru sanatının farklı yüzeylere uygulanmaya çalışılması sonucunda toprak boya ların iyi sonuç vermemesi nedeniyle kimyasal boya lar tercih edilmeye başlanmıştır. Yine bu bağlamda, yoğunlaştırıcılardan kitle yanında denizkadayıfı ve kimyasal yoğunlaştırıcılar ile kimyasal öd kullanılmaktadır (Beği, 2015, s. 597). Dolayısıyla gerek geleneksel gerekse modern uygulamalarda ortaya konulan çalışmaların daha başarılı olabilmesi için farklı disiplinlerden, farklı alana ait bilgilerden faydalanılmaktadır. Örneğin üzerine boya atılan kıvamı artırılmış su, boya ların su yüzeyinde gerilimini sağlayan öd, renkli kayaç ve topraktan elde edilen toprak boya ların özellikleri, bir ebru tekniği olarak boya larla katılan neft, eserin daha kalıcı olması için tercih edilen asitsiz kâğıt gibi ebru malzemelerinin gerek özelliklerinin belirlenmesi gerekse üretiminin sağlanması adına kimya sanayii ile ilişkilendirilebilmektedir.

Ebru sanatında ortaya konulan uygulamalar, başarılı örnekleri ile ebruyu zanaat olmaktan çıkarıp sanat düzeyine getirmiştir. UNESCO'nun SOKÜM listesinde Türk kâğıt süsleme sanatı olarak yer alan ebru sanatı, geleneğin estetik, ahenk ve özellikle anlamsal boyutu noktasında hem sanatın hem de sanatı ortaya koyan toplumun ifadesinde başarı sağlamaktadır. Dolayısıyla uluslararası düzeyde bir yeri bulunan ebru sanatına olan ilgi farklı disiplinlerde de ortaya çıkmakta, bu sanat hakkında, pek çok makale, kitap ve ansiklopedi maddeleri de yayınlanmaktadır (Türkoğlu, 2019, s. 65; Birol, 2020, s. 130). Ebru sanatının ve ortaya konulan çalışmaların tanıtımı, sergilenmesi, satışı gibi çeşitli amaçlarla sergi, fuar, yarışma, sempozyum gibi etkinlikler de düzenlenmektedir. Bu etkinlikler sayesinde ebru sanatının, dolayısıyla ifade ettiği kültürün tanıtımı sağlanmaktadır.

Ebru sanatının tanıtıma etkisi incelendiğinde yerli ve yabancı misafirler için ziyaret motivasyonu oluşturduğu, ülke tanıtımı için etkili olduğu, çeşitli kurum ve kuruluşlardaki kurs imkânlarıyla kültürel tanıtıma ve insanların sanata yönelmesine katkı sağladığı görlmektedir (Pelit ve Türkoğlu, 2020, s. 22). Ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan etkinlikler sayesinde sanatçılar ve sanatseverlerin bir araya gelmesi, sosyo-kültürel etkileşimin artması, ebru sanatı ile ilgili tekniklerin, ürünlerin artması, hitap edilen kitlenin genişlemesi sayesinde bu tür organizasyonlara katılımın artması gibi sebeplerle turizmi olumlu etkilediği görlmektedir (Pelit ve Türkoğlu, 2019, s. 103).

Sanat terapisi olarak da uygulanan ebru sanatının çocukların eğitiminde ve ruhsal gelişiminde etkilerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda; çocuklara sabırlı olmayı öğrenme, farklı teknik ve formlar ile denemeler yaparak özgünlüğü yakalama, kendisini gerçekleştirme imkânı verme, stresle başa çıkma, motivasyon sağlama, ruhsal dinginlik sağlama gibi faydaları bulunmaktadır (Gür, 2012, s. 90). Ayrıca ebru eğitimi, uygulayıcıya istediği rengi seçme ve farklı malzemeler kullanarak farklı şekiller oluşturma fırsatı vermektedir. Bu, bireyin güven duygusu geliştirmesini sağlamakta, buna bağlı olarak diğer gelişim alanlarını da olumlu yönde etkileyebilir. Ebru sanatında kullanılan çeşitli renk ve figürler çocukların dikkat sürelerini artırarak yaratıcılıklarını kullanmalarına, el becerilerini ve görsel yeteneklerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır (Aral, Kayabaşı, Bıçakçı, Aydın ve Mutlu, 2012, s. 297). Ayrıca ruh sağlığı üzerinde; şizofreni ve bipolar bozukluğu olan hastalarda kaygı düzeylerinin azaldığı ve sosyal becerilerinde artış olduğu (Akhan ve Atasoy, 2017, s. 2125), travma sonrası stres bozukluğu yaşayan hastalarda olumsuz düşüncelerden kurtulma, rahatlama, özgüven sağlama, geleceğe dair plan yapma gibi etkileri gözlemlenmiştir (Özkafacı ve Eren, 2020, s. 55).

Ebru sanatının sanat terapisi olarak insan sağlığı; kurs, sergi, fuar gibi çeşitli etkinlikler neticesinde sosyo-kültürel ilişkiler üzerinde etkileri olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca ebru sanatı ile ilgili sergi, yarışma gibi etkinliklerin yanı sıra kongre, sempozyum gibi organizasyonlar da düzenlenerek akademik çalışmalar yürütlmektedir. Ebru sanatının sağlık, eğitim, kimya, ilahiyat gibi farklı disiplinleri ilgilendirecek konuları içermesi, akademik sahada yapılan çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

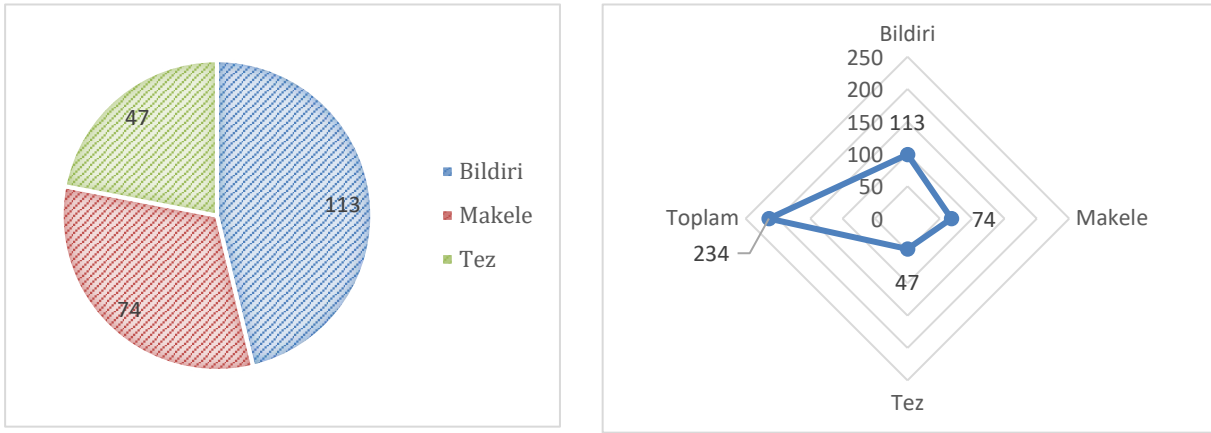
Yöntem

Bu çalışmanın amacı, UNESCO SOKÜM listesinde Türk Kâğıt Süsleme Sanatı olarak yer alan ebru sanatı ile ilgili Türkçe ve yabancı literatürde yapılmış bilimsel yayınların bibliyometrik olarak incelenerek ebru sanatının hangi disiplinlere konu edildiğinin belirlenmesidir. Bu kapsamda ebru alanında lisansüstü tez, makale, bildiri türünde yapılmış çalışmaların çeşitli değişkenler açısından (yayın yılı, yayın dili, yayın

türü, yayın yeri, yazar bilgileri, çalışma konuları) ele alınması hedeflenmektedir. Ebru ile ilgili akademik çalışmalara ulaşabilmek için ilgili anahtar kelimeler kullanılarak çeşitli veri tabanları (EBSCO, Scopus, ULAKBİM TR Dizin, SOBIAD, Web of Science, YÖK Akademik, Google Akademik) taranmıştır. Ayrıca ulaşılan her çalışmanın kaynakçasına gidilerek farklı çalışmalara ulaşmaya çalışılmıştır. 1 Eylül 2021 tarihi itibarıyla yapılan kaynak taraması sonucunda 47 lisansüstü tez, 74 makale ve 113 bildiri olmak üzere toplam 234 çalışmaya ulaşılmıştır. Bildirilerin her birine ve yabancı literatürdeki lisansüstü tezlere ulaşmanın zorluğu, bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Erişim sağlanan yayınların değerlendirilmesinde sıklık ve yüzde analizi birlikte kullanılmış ve yayınlar belirtilen bibliyometrik parametreler açısından çapraz tablolar halinde ele alınmıştır. Yayınların içeriklerine ve kapsamalarına ilişkin değerlendirmeler ise çalışma başlıkları üzerinde gerçekleştirilen veri görselleştirme analizi ile yapılmıştır. Toplanan kaynaklar *Tableau* ve *Power BI* programları aracılığıyla analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu çalışmada ebru sanatı ile ilgili 1 Eylül 2021 tarihi itibarıyla 47 tez, 74 makale ve 113 bildiri olmak üzere toplam 234 kaynağa ulaşılmıştır. Ulaşılan kaynaklar Pasta ve Radar Grafikleri ile görselleştirilerek aşağıda verilmiştir.

Grafik 1. Ebru Sanatı Konulu Yayınların Türlerine Göre Dağılımları

Araştırma sonucunda ulaşılan kaynaklar tez, makale ve bildiri olarak ayrı ayrı tablolar haline getirilmiş ve her bir çalışma türünün künyesi ilgili tablolarda detaylı olarak verilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda 47 lisansüstü teze ulaşılmıştır ve bu kaynakların künye bilgisi Tablo 1’de yer almaktadır.

Ebru sanatı ile ilgili 45 yüksek lisans ve 2 sanatta yeterlilik olmak üzere toplam 47 lisansüstü tez yazılmıştır. 11’i Gazi Üniversitesi’nde olmak üzere toplam 26 farklı üniversitede hazırlanan tezlerin 18’i Güzel Sanatlar Enstitüsü, 16’sı Sosyal Bilimler Enstitüsü, 10’u Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve 3’ü Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde yazılmıştır. Anabilim dalı açısından incelendiğinde tezlerin çoğunlukla Türk El Sanatları (7) ve Güzel Sanatlar Eğitimi (7) anabilim dallarında hazırlandığı görülmektedir. Ebru sanatı ile ilgili hazırlanan tezlerin ele aldığı konular incelendiğinde el sanatları (23) ve güzel sanatlar (19) konularının öne çıktığı görülmektedir. Tezlerde kullanılan kaynak sayısı incelendiğinde Türkçe kaynakların yabancı kaynaklardan daha fazla olduğu hesaplanmıştır. Tez danışmanlarının unvanları bakımından en fazla Dr. Öğr. Üyesi (18) olduğu belirlenmiştir. Tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde en fazla 2018 (8) yılında yapıldığı belirlenmiştir.

Tablo 1. Ebru Sanatı ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Niteliklerine ve K nyeye Bilgilerine İlişkin Bulgular

Özellik	Türü	Sayı
Tez Türü	Yüksek Lisans	45
	Sanatta Yeterlilik / Doktora	2
Yayın Dili	Türkçe	47
	Yabancı	-
Yazar Cinsiyeti	Kadın	27
	Erkek	20
Üniversite	Gazi Üniversitesi	11
	Atatürk Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi,	4
	Selçuk Üniversitesi	3
	Afyon Kocatepe Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Marmara Üniversitesi	2
	Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Beykent Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Halı� Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar, MuĒla Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, UludaĒ Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Yalova Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1
	Güzel Sanatlar	18
	Sosyal Bilimler	16
	EĒitim Bilimleri	10
	Fen Bilimleri	3
	Anabilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları, Güzel Sanatlar EĒitimi
El Sanatları, El Sanatları EĒitimi, İslam Tarihi ve Sanatları, Tekstil Tasarımı		3
Geleneksel Türk El Sanatları, Resim, Sanat ve Tasarım, Seramik		2
Aile ve Tüketiciler Bilimleri EĒitimleri, Bilgisayar M�hendisliĒi, Dekoratif �r�nler EĒitimi, Disiplinlerarası Sanat ve Tasarım, Fizik, Görsel Sanatlar, İlk�retim EĒitimi, Sanat Tarihi, Tekstil M�hendisliĒi, Tekstil ve Moda Tasarımı, Turizm İřletmeciliĒi, Türk Sanatı, Türkiyat Araştırmaları		1
Kaynak Sayısı	Türkçe	2239
	Yabancı	118
	Toplam	2357
Danışman Unvanı	Prof. Dr.	14
	Doç. Dr.	15
	Dr. �Ēr. Üyesi	18
Yıllar	1994 - 2010	11
	2011	1
	2012	6
	2014	2
	2015	6
	2016	3
	2017	1
	2018	8
	2019	6
	2020	1
	2021	2
Çalışma Konu Alanı	El Sanatları	23
	Güzel Sanatlar	19
	Tekstil ve Tekstil M�hendisliĒi	6
	Sanat Tarihi	5
	EĒitim ve �Ēretim	3
	Arşiv, Bilgisayar M�hendisliĒi, Fizik ve Fizik M�hendisliĒi, Giyim Endüstrisi, Turizm	1

Ebru sanatı ile ilgili yapılan kaynak taraması sonucunda 74 makaleye ulaşılmıştır ve bu makalelere ilişkin bulgulara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ebru Sanatı ile İlgili Makalelerin Niteliklerine ve Künye Bilgilerine İlişkin Bulgular

Özellik	Türü	Sayı
Yıllar	1999-2010	14
	2011	1
	2012	11
	2013	4
	2014	6
	2015	6
	2016	3
	2017	9
	2018	5
	2019	5
	2020	7
2021	3	
Yazar Sayısı	1	35
	2	25
	3	5
	4	2
	5	5
	6	2
Yayın Dili	Türkçe	53
	Yabancı	21
Çalışma Konu Alanı	Güzel Sanatlar	27
	Bilgisayar Mühendisliği	11
	Arşiv- Sanat Tarihi, Eğitim, El Sanatları	7
	Sağlık	5
	Tekstil	4
	Edebiyat	3
	Fen Bilimleri, Turizm	2
Fizik, Sinema	1	
Yazar Unvanları	Dr. Öğr. Üyesi	33
	Prof. Dr.	21
	Doç. Dr.	18
	Bilim Uzmanı	14
	Yüksek Lisans Öğrencisi	10
	Öğretim Görevlisi	9
	Araştırma Görevlisi	7
Öğretmen	3	
İstatistikçi, Yazılım Mühendisi	1	
Kaynak Sayısı	Türkçe	915
	Yabancı	501

Tablo 2 incelendiğinde ebru sanatı ile ilgili hakemli dergilerde yayınlanan makalelerin 1999 yılında başladığı ve 2010 yılından itibaren çalışma sıklığının arttığı görülmektedir. 53'ü Türkçe ve 21'si yabancı literatürde yer alan makalelerin kaynak sayısı incelendiğinde Türkçe kaynaklardan (915) yabancı kaynaklardan (501) daha çok yararlanılmıştır. Ebru sanatı ile ilgili yazılan makalelerin çalışma konuları incelendiğinde güzel sanatlar (23), bilgisayar mühendisliği (11), arşiv-sanat tarihi (7), eğitim (7) ve el sanatları (7) olmak üzere farklı alanlarda yazıldığı görülmektedir. Makale çalışmaları daha çok tek yazarlı olarak gerçekleştirilmiş olup yazar unvanları incelendiğinde Dr. Öğr. Üyesi ve Prof. Dr. unvanına sahip yazarların öne çıktığı görülmektedir.

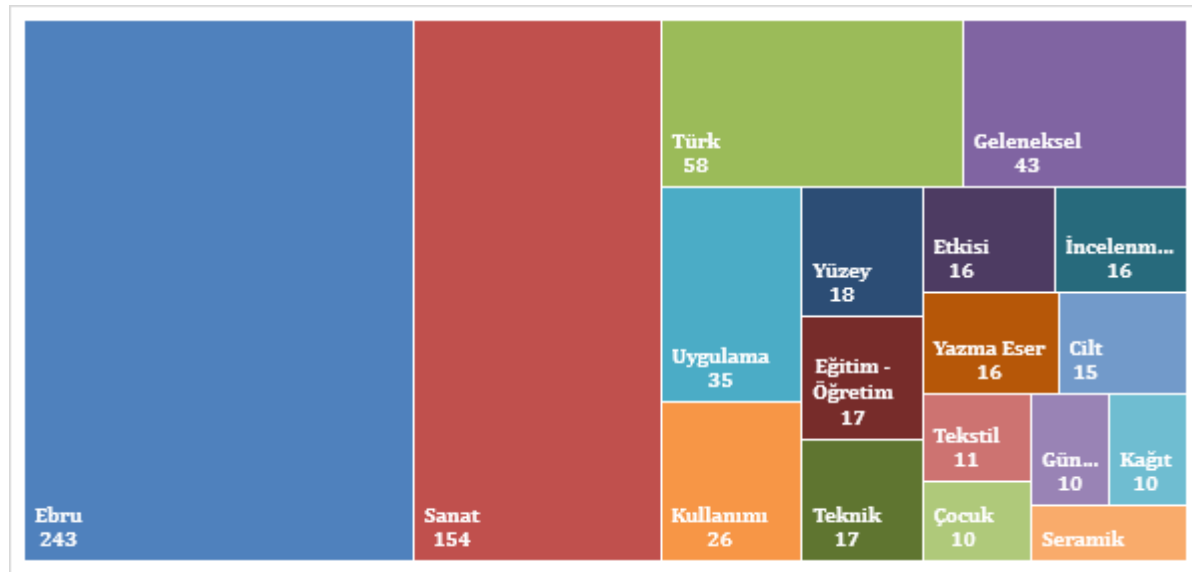
Ebru sanatı ile ilgili yapılan kaynak taraması sonucunda 113 bildiriye ulaşılmıştır ve bu bildirilere ilişkin bulgulara Tablo 3'de yer verilmiştir.

Tablo 3. Ebru Sanatı ile İlgili Bildirilerin Niteliklerine ve K nyeye Bilgilerine İlişkin Bulgular

Özellik	Türü	Sayı
Yıllar	1986 - 2010	19
	2011 - 2015	32
	2016 - 2021	62
Çalışma Konu Alanı	Güzel Sanatlar	75
	Sağlık	13
	Arşiv - Sanat Tarihi	16
	Eğitim	5
	Tekstil	5
	Bilgisayar Mühendisliği	4
	Turizm	2
	Deri Mühendisliği	1
	El Sanatları	1
	Fen Bilimleri	1
Yayın Dili	Türkçe	99
	Yabancı	14
Yazar Sayısı	1	68
	2	21
	3	13
	4	7
	5	4

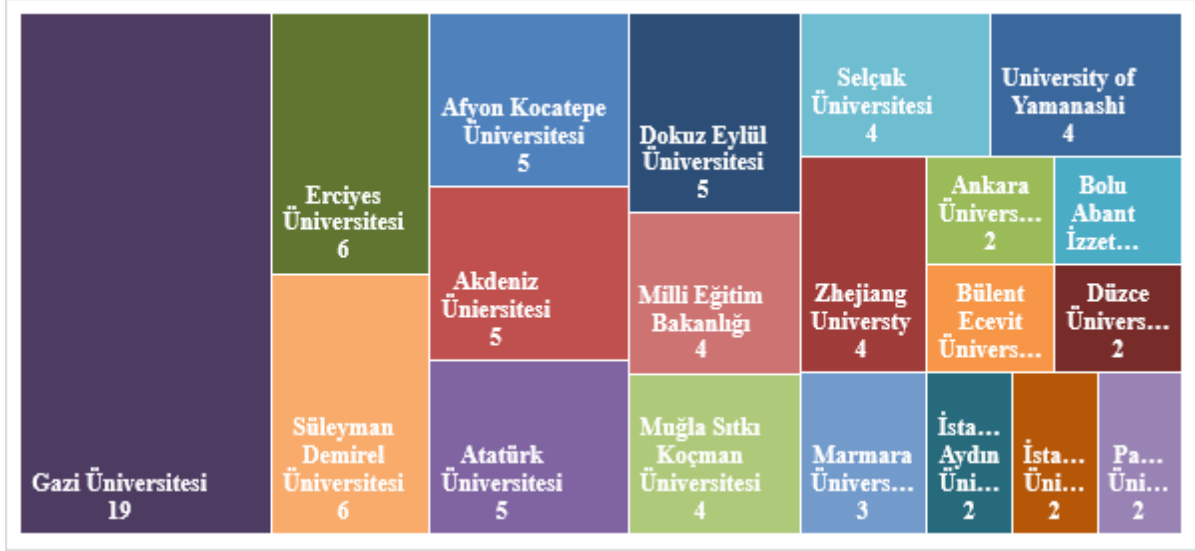
Tablo 3 incelendiğinde ebru sanatı ile ilgili ulaşılan ilk bildirinin 1986 yılında yayınlanmaya başladığı ve özellikle 2016'dan sonra yapılan çalışmaların arttığı g r lmektedir. 2016 yılında düzenlenen Uluslararası Ebru Kongresi, bu tarihte yapılan çalışmaların artmasını sağlamıştır. Bildiri çalışmalarının 99'u Türkçe literatürde yer alırken 14'  yabancı literatürde bulunmaktadır. Çalışma konularına göre incelendiğinde bildirilerin çoğunlukla güzel Sanatlar (75) ve sağlık (13) alanlarında yazıldığı g r lmektedir. İlgili alanda yapılan çalışmaların yazar sayısına bakıldığında ise çalışmaların daha çok tek yazarlı (68) ve çift yazarlı (21) olarak ortaya konulduğu belirlenmiştir. Bildirilere ulaşmanın zorluğundan dolayı veri tabanları detaylı Şekilde taranmış, ilgili kongrelerin bildiri kitapları incelenmiş ve ulaşılan her kaynağın kaynakçasına gidilerek farklı çalışmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak özellikle  zet bildiri olarak sunulan çalışmaların içeriğine erişilemediği için çalışmaların içeriği incelenememiş ve kaynak sayılarına ulaşılamamıştır. Dolayısıyla bildirilere ait bilgiler hazırlanırken kaynak sayısı belirtilmemiştir.

Ebru sanatı ile ilgili yapılan kaynak taraması sonucunda ulaşılan 234 çalışmanın başlıkları incelenmiş ve kullanılan sözcükler genelden özele çeşitli gruplandırmalar yapılarak treemap tekniğiyle Şekil 1'de görselleştirilmiştir.

Şekil 1. Çalışma Başlıklarında En Fazla Kullanılan Sözcükler

Yapılan gruplandırmada yabancı literatürde yer alan başlıklar da Türkçeye çevrilerek benzer kelimeler bir araya getirilmiş, ayrıca “ebru, ebru” gibi ifadeler birlikte değerlendirilmiştir. Tekrar sıklığına göre 10 ve üzeri tekrar eden ifadeler Şekil 1’e dâhil edilmiştir. Analiz sonucuna göre çalışma başlıklarında en fazla “ebru (243), sanat (154), Türk (58), geleneksel (43)” ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Ebru sanatı ile ilgili ulaşılan toplam 234 kaynak olmasına rağmen çalışma başlıklarında “ebru” kelimesinin 243 defa kullanılmış olması, “ebru” kelimesinin kimi başlıklarda birden fazla tekrarlanmasından kaynaklanmaktadır.

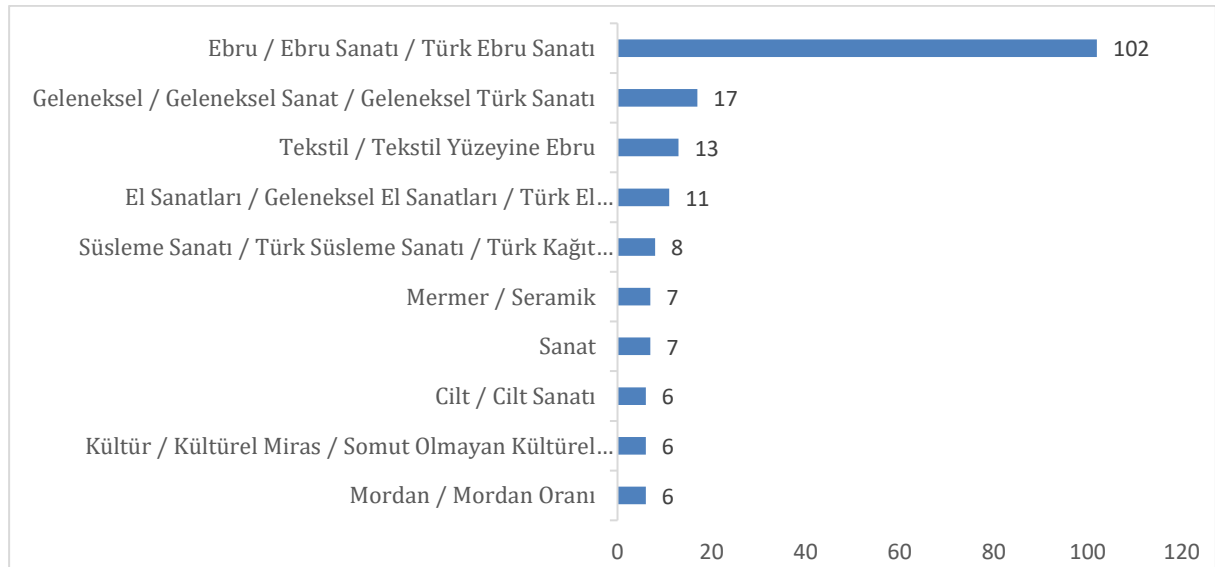
Şekil 2’de ebru sanatı ile ilgili yayın yapan kurumlara ait bilgiler treemap tekniği ile görselleştirilerek verilmiştir.

Şekil 2. Ebru Sanatı ile İlgili Yayın Yapan Kurum Bilgileri

Ebru sanatı ile ilgili yayın yapan yazarların kurum bilgileri incelendiğinde Gazi Üniversitesi’nin (19) öne çıktığı, sonrasında ise Erciyes Üniversitesi (6) ile Süleyman Demirel Üniversitesi’nin (6) geldiği görülmektedir. Yabancı literatürü oluşturan çalışmaların geneli ise Yamanashi Üniversitesi (4) ve Zhejiang Üniversitesi (4) bünyesinde bulunan yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ebru sanatı ile ilgili yapılan tez ve makale çalışmalarında kullanılan anahtar kelimelere ait bilgiler grafik haline getirilerek aşağıda verilmiştir.

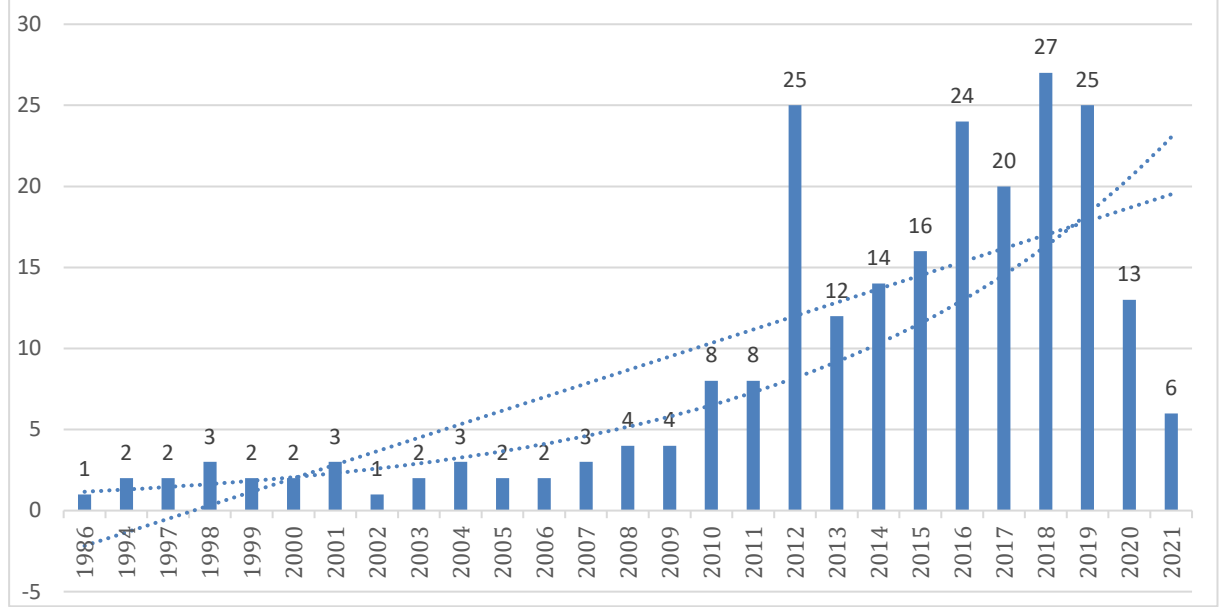

Grafik 2. Ebru Sanatı ile İlgili Çalışmalarda Yer Alan Anahtar Kelimeler

Ebru sanatı ile ilgili yazılan bildiri metinlerinin içeriğine ulaşmanın zorluğundan dolayı tez ve makale çalışmalarında yer alan anahtar kelimeler incelemeye dahil edilmiştir. Bu doğrultuda ebru sanatı ile ilgili yapılan çalışmalarda yer alan toplam 445 anahtar kelime, benzer kelimeler kendi içerisinde gruplandırılarak

sıralanmış ve en fazla tekrar eden 10 anahtar kelime grubu grafik 2’de verilmiştir. Tez ve makale çalışmalarında ‘‘Ebru, Ebru Sanatı, Türk Ebru Sanatı’’ ifadelerinin 102 defa kullanıldığı grlmektedir.

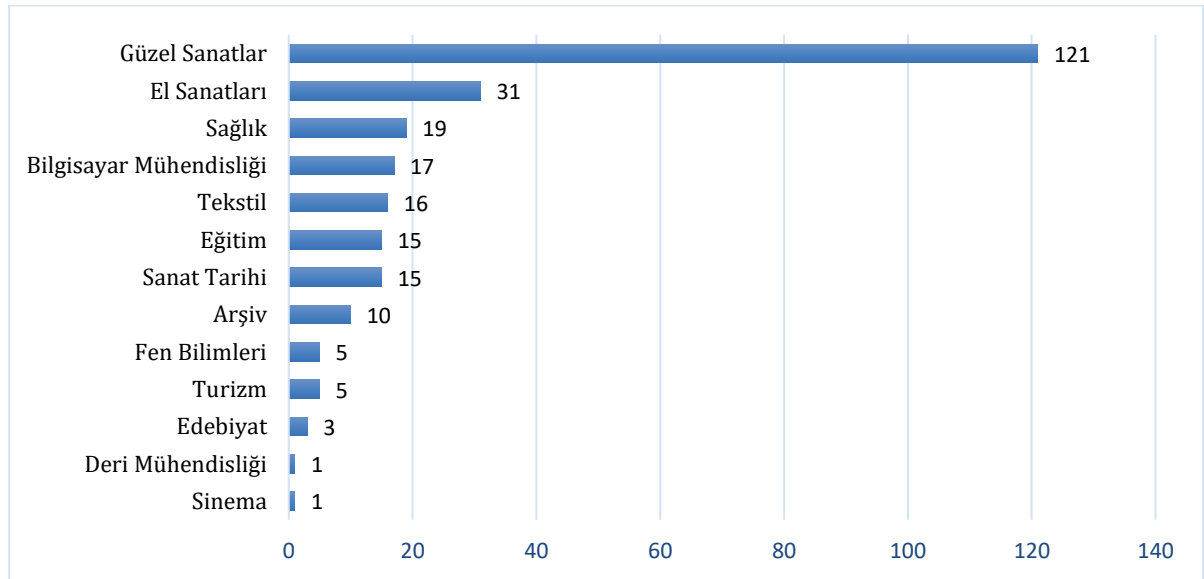
Ebru sanatı ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı, üstsel ve doğrusal tahmin göstergeleri ile birlikte grafik haline getirilerek grafik 3’de verilmiştir.

Grafik 3. Ebru Sanatı ile İlgili Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Ebru sanatı ile ilgili yapılan akademik çalışmalar yayın tarihlerine göre incelendiğinde ulaşılan ilk kaynağın 1986 yılında yazıldığı grlmektedir. 2010 yılından itibaren ebru alanında yapılan çalışmaların sayısı artmakla birlikte ilgili alanda düzenlenen kongre, sempozyum gibi akademik çalışmalar da yayın sayısındaki artışı etkilemektedir.

Ebru sanatı ile ilgili yapılan tez, makale ve bildirilerin çalışma konularına göre konu dağımları grafik 4’e verilmiştir.

Grafik 4. Çalışma Konularına İlişkin Veriler

Grafik 4 incelendiğinde ebru sanatı ile ilgili yapılan çalışmaların çalışma konularına göre dağılımı görülmekte olup bu dağılımın toplamı, toplam kaynak sayısından fazla olmaktadır. Bu fazlalık, ebru sanatı ile ilgili yapılan çalışmaların yazarlar tarafından birden fazla konu ile ilişkilendirmesinden kaynaklanmaktadır. rnek olarak bir kütüphane arşivinde bulunan el yazması eserleri incelemeye yönelik

gerçekleştirilen bir çalışmanın konusu güzel sanatlar olmakla birlikte arşiv ve sanat tarihi olarak da geçebilmektedir. Sonuç olarak ilgili çalışma konularına göre grafik haline getirilen veriler incelendiğinde ebru sanatının güzel sanatlar (121) alanında daha fazla çalışmaya konu olduğu, sonrasında el sanatları (31) ve sağlık (19) alanlarında çalışıldığı görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Listesi'nde "Türk Kâğıt Süsleme Sanatı" ismiyle yer alan ebru sanatının disiplinlerarası çalışmalara konu edilirliliğinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada 47 lisansüstü tez, 74 akademik makale ve 113 bildiri olmak üzere toplam 234 kaynağa ulaşılmıştır. Elde edilen ve içeriğine ulaşılabilen her kaynak incelenerek araştırma konusuna göre değerlendirilmiş (Grafik 4) ve öne çıkan konulara aşağıda yer verilmiştir.

Eğitim alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde ebru sanatı, görsel açıdan çekici olması ve farklı uygulamalara imkân sunması sayesinde fizik, astrofizik, kimya, biyoloji gibi derslerde bir öğretim tekniği olarak kullanılabilir. Eğitim noktasında eğitimcilerle ders içeriğini zenginleştirme fırsatı sağlayan ve öğrencilerin ilgisini çekerek derse duydukları ilgiyi artıran ebru sanatı, sanat temelli öğretim metodlarının uygulanmasına yardımcı olmaktadır (Yiğit ve Bülbül, 2009; Kıratlı, 2010; Türkoğuz ve Yayla, 2010; Çil, Çelik, Maçın, Demirbaş ve Gökçimen, 2014, s. 143).

Sağlık alanında yapılan çalışmalarda ebru sanatının bireylerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak gelişimine faydaları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda ebru sanatının çocukların zihinsel, duygusal ve sosyal hayatları, kendini ifade edebilme becerileri (Aral vd., 2012, s. 299), kişisel gelişimleri, stres ve kaygıdan uzaklaşmaları, sabırlı olmayı öğrenmeleri üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır (Gür, 2012, s. 86). Kronik hastalığı olan çocuklarda olumsuz duygu ve düşüncelerinden arınma, sürekli hastaneye yatmaya bağlı olarak gelişen anksiyete, agresyon ve depresyon gibi durumlarda azalma (Kürtüncü, Akhan ve Çelik, 2014, s. 605), otizmlili çocuklarda küçük kas gelişimi, dikkatini toplama, renk uyumu ve görsel algıların gelişimi üzerinde katkıları olduğu ortaya konulmuştur (Çetin ve Ulugöl, 2017, s. 244). Yetişkin bireylerle yapılan çalışmalarda ise; şizofreni ve bipolar bozukluğu olan hastalarda kaygı düzeylerinin azaldığı ve sosyal becerilerinde artış olduğu (Akhan ve Atasoy, 2017, s. 2125), travma sonrası stres bozukluğu yaşayan hastalarda olumsuz düşüncelerden kurtulma, rahatlama, özgüven sağlama, geleceğe dair plan yapma gibi etkileri gözlemlenmiştir (Özkafacı ve Eren, 2020, s. 55). Türk tarihinde suyun ve sanatın terapi özelliğinin bulunduğu ve fiziksel, zihinsel, psikolojik rahatsızlıklara karşı tedavi olarak kullanıldığı bilinmektedir (Somakçı, 2003; Erer ve Atıcı, 2010; Bostancıoğlu ve Kahraman, 2017; Ünlü, 2018). Sağlık başlığı altında değerlendirilen çalışmalar sonucunda ebru sanatının da terapi özelliğinin bulunduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Bir diğer çalışma konusu olarak kütüphane, müze, koleksiyon gibi arşiv niteliği taşıyan yerlerde bulunan defter, kitap gibi yazma eserlerin ciltlerinde bulunan ebrular araştırılmıştır. Bu doğrultuda; Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Arşivi, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya Yusuf Ağa Medresesi, Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Koleksiyonu, Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde yer alan ebru ciltli defter ve kitaplar, uygulanan ebru tekniği, kullanılan boya, malzeme ve yapılan dönem açısından incelenmiştir. Ebru ciltli eserlerin incelenmesi, Türk ebru sanatı örneklerinin ve ebru sanatının nerede, nasıl kullanıldığının ortaya konulması, eserlerin yapıldığı dönemin ve sanatçıların sanat ve estetik anlayışını, kullanılan teknik ve malzemeleri belirleme açısından önemlidir. Çünkü çeşitli dönemlere ait yazma eserler ve resmî belgeler hem süsleme hem de koruma amaçlı olarak döneminin sanat anlayışıyla bezenmiştir. Bu nedenle müzelerde, kütüphanelerde, özel koleksiyonlarda bulunan ebru örneklerinin tespit edilip belgelenmesi, bu örneklerin tanıtılması, bilinmesi, sonraki döneme aktarılması (Alparslan, 2013, 377; Sakin, 2013, s. 537), ebru eğitimi alan ve ebruya ilgi duyan kişilerin bu örnekleri inceleyebilmesi, alana vâkıf olabilmesi açısından gereklilik taşımaktadır.

Arşiv niteliği taşıyan eserlerin incelenmesi ile benzer çıktılara ve öneme sahip bir başka araştırma alanıysa ebru sanatçıları ile ilgilidir. Birçok çalışmada ebru sanatçılarına kronolojik olarak yer verilmesiyle birlikte kimi çalışmalar belirli ebru sanatçıları üzerinde durmakta ve hayatları, eserleri, sanat anlayışları hakkında bilgiler vermektedir. Necmeddin Okyay, Mustafa Düzgünman, Fuat Başar, İsmail Dündar, Alparslan Babaoğlu, Hikmet Barutçugil, Bahtiyar Hıra üzerine yapılan çalışmalar bu konuya örnek oluşturmaktadır. Bu tür çalışmalar sayesinde farklı sanatçıların sanata bakış açıları ortaya konulmakta, sanatın hangi aşamalardan geçtiği, sanatçıların ne tür emek sarf ettiği, ebru sanatına gösterdikleri saygı ve

ihitimam, sanat etrafında gerçekleşen ritüeller ve sanatın içeriğini oluşturan kaideleri ile şekillenen gelenek boyutunun ortaya çıkma süreci ile ilgili bilgilere ulaşılması açısından önemlidir. zerinde durulan bu konuların bir diğer önemi ise sanata yüklenen farklı anlamların ve uygulamaların önüne geilebilmesidir. nk ebru sanatını bir kğıt süsleme sanatı olarak ortaya koyan sanatçılar, sanatın kültürel boyutunu muhafaza etmeye çalışmış, sanatın İslam medeniyetinin kaideleri ve Türk kültürünün renkleri ile zenginleşmesini, sanat geleneğinin şekillenmesini sağlamıştır. Buna karşılık geleneğin, kültürün önemi sık sık vurgulanırken eski ebruların, ebrucuların, kullanılan teknik ve malzemelerin, sanatın hangi aşamalardan geçtiğinin merak edilmemesi, araştırılmaması eski ebru örneklerinden feyz alınmaması önemli bir eksiklik oluşturmaktadır (Aıkzğlu, 2010, s. 20). nk geçmişte yapılan çalışmaları inceleme, bu çalışmaları ortaya koyan sanatçıların sanat anlayışını öğrenme sayesinde renkler arasında uyum sağlayabilme, doğadan esinlenerek tahayyül edebilme ve bunu sanata yansıtabilme, ahenk ve uyum yakalayabilme, geçmişteki örneklerden yola çıkarak özgün bir estetik kazanma adına yol göstermektedir.

Bir kğıt süsleme sanatı olan ebru, sanatçıların ve sanatseverlerin farklılık arayışları, ticari kaygılar, modern yaklaşımlar gibi çeşitli sebeplerle farklı yüzeylerde uygulanmaya başlanmıştır. Yapılan kaynak taraması sonucunda tez, makale, bildiri olmak üzere farklı çalışmalarda ebru sanatının farklı yüzeylere uygulanması üzerine araştırmalar yapılmış, kimisinde yeni arayışlar ve denemeler ortaya konulurken kimisinde ise sanatçıların çalışmaları üzerine incelemeler yapılmıştır. Seramik, mermer, doğal taş, ahşap, cam, deri, tekstil, tuval gibi farklı yüzeylere uygulanan ebru örnekleri ile sanatta yeni arayışlara gidilmiş ve ebru sanatı kullanım eşyası olarak günlük hayatın içerisine dhil edilmeye çalışılmıştır. Farklı yüzeylere yapılan ebru uygulamalarında geleneksel ebru malzemelerinin etkili sonuç vermemesi, kullanılan boya ve malzemelerin değişmesini gerektirmektedir. Kimyasal malzemelerin kullanım gerekliliği sonucunda ebru sanatının kimya ile ilişkisi olduğu farklı çalışmalarda belirtilmiş ancak bu ilişkiyi somutlaştıracak örnekler verilmemiştir.

Ebru sanatı ile ilgili bir diğer çalışma alanını ise bilgisayar mühendisliği oluşturmaktadır. Ağn (2004), Mao, Suzuki ve Imamiya (2003) gibi yazarlar tarafından ortaya konulan bu çalışmalar ile ebru sanatının geleneksel malzeme ve teknikleri kullanma zorunluluğu olmadan, bilgisayar ortamında simüle edilerek daha kolay ve erişilebilir kılınabileceği ifade edilmekte (Acar ve Boulanger, 2006, s. 613; Jin, Chen ve Mao, 2007, s. 78; Xu, Mao ve Jin, 2008, s. 42), iki ve üç boyutlu ebru yapma imknı sunan bu simülasyonlar ile objeler üzerine baskı yapılabilmesi dşnlmektedir (Lu, Jin, Jaffer, Gao ve Mao, 2017, s. 97).

Yapılan araştırma sonucunda ebru sanatı hakkında yazılan birçok makale, yazı, ansiklopedi maddesi bulunduğu belirlenmiştir. Ancak bu çalışmaların çoğunda içerik olarak teknik bir bilgiye değinilmediği ve genellikle tekrara düşüldüğü, Uğur Derman'ın "Türk Sanatı'nda Ebru" kitabı başta olmak üzere temel kaynaklardan alıntılar yapıldığı, kimi çalışmalarda yine bu kaynaklardan faydalanılmasına rağmen kaynak olarak belirtilmediği grlmektedir (Sobacı, 2001, s. 1; Parlak, 2012, s. 110). Sobacı ve Parlak'ın ifade ettiği bu sözlerin üzerinden geçen süreye ve gelişmelere rağmen ebru sanatı ile ilgili yapılan akademik çalışmaların bir kısmında halen benzer hataların olduğu, kaynaksız ve asılsız ifadelerin farklı yazarlar tarafından tekrar tekrar aktarıldığı, ilgili ifadelerin derinine inilemediği ve doğruluğunun ortaya konulamadığı, birçok çalışmanın aynı kaynaklar üzerinden ilerletildiği grlmektedir. Bilimsel araştırmaların yapılmadığı ve kesin kaynaklara ulaşılmadığı takdirde yanlış bilgilerin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına, bu tür yanlışlıkların geçmiş döneme atfedilerek sanatın geleneğinde, kökeninde bulunduğu iddialarının artmasına yol açabilmektedir. Örneğin ebru firasında gl dalının tercih edilmesinde gl dalının küflenmeye karşı dayanıklı olduğu fikri yaygın olarak bilinmekte ve birçok çalışmada gl dalının bu amaçla tercih edildiğinden bahsedilmektedir. Ancak gl dalının küflenmeye karşı bir etkisinin bulunmadığı, önemli bir ebru sanatçısı olan ve bahçesinde 400 çeşide kadar gl yetiştiren Necmeddin Okyay'ın gl merakından dolayı gl dalı kullandığı ve bu durumun o dönemden itibaren gelenek olarak devam ettiği belirtilmektedir (Derman, 2007, s. 344; Babaoğlu, 2017, s. 107). Benzeri bir örnek olarak ebru sanatının, herhangi bir müdahalenin ve tahribatın belli olması amaçıyla senet, resmi evrak gibi önemli belgelerin zemininde kullanıldığı ifade edilmekte ancak arşivlerde bu ifadeye kaynak teşkil edecek bir örnek bulunmamaktadır (Tiryaki, 2021, s. 132). Ebru yapmadan önce abdest almak, tekneye boya atarken ebru firasının kalp hizasına gelmesi ile "gönülden aldım tekneye bıraktım" söyleminde bulunmak gibi çeşitli inanışlar, ifadeler ve ritüeller ile örnekler çoğaltılabilmektedir. Bu tür yanlışlıkların ortaya çıkması ve yaygınlaşması, ebru sanatı ile ilgili çeşitli disiplinlerde yeterli çalışmanın henüz yapılmamış olması ve yapılan çalışmaların; yeni anlamlar yükleme, sanatın önemini ve popülaritesini artırma, kültürel arka planını zenginleştirme gibi amaçlarla aslından uzak bilgi ve fikirler ile ortaya konulması olarak görülebilmektedir.

Yapılan araştırma sonucunda ebru sanatı ile ilgili eğitim, güzel sanatlar, arşiv, sanat tarihi, turizm, sağlık gibi farklı disiplinler ile ilişkisi ortaya konulmuş ancak literatürde henüz boşlukların olduğu görülmüştür. Örneğin modern uygulamaların geleneksel olarak isimlendirilmesi, terminolojik yanlışlıkların ortaya çıkması, ebru sanatının Batı sanatları ile kıyaslanması ve bu doğrultuda anlamlar yüklenmesi, geleneği dışında tutularak farklı yüzeylere uygulanması üzerine çalışmaların sıklıkla yapıldığı ancak buna karşılık Türk-İslam sanatları arasında yer alan ebru sanatı ile ilgili henüz ilahiyat literatüründe akademik çalışma yapılmadığı, ebru sanatının tasavvufi boyutu, kültürel dokusu, geleneksel yapısı ile ilgili çalışmaların yeterli düzeyde ve sayıda olmadığı görülmüştür. Benzer bir şekilde ebru sanatının yapılabilmesi için ortam sıcaklığının, nem oranının uygun şartlarda olması gerektiği, toprak boyaların yapısı gibi konularda fizik ve kimya ile ilgisi bulunduğu çalışmalarda belirtilmiş ancak fizik ve kimya alanında ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürde görülen bir diğer boşluk ise 2014 yılında SOKÜM listesine dâhil edilen ebru sanatının, sözleşme listesine girmesi ile birlikte ne tür değişimler yaşadığı, ulusal ve uluslararası düzeyde gördüğü talep ve düzenlenen etkinlikler üzerinde bir etkisinin olup olmadığı, sanatseverlerin algı ve tutumlarının ne yönde değiştiği gibi çalışmaların yapılmamış olmasıdır. Ebru sanatının bu ve benzeri konuların ele alınacağı farklı çalışmalar ortaya konulmadığı takdirde, bugün tanımı konulmamış kavramlar boşlukta kalmaya ve her ne kadar karşı çıkılsa dahi sanatın özüne aykırı çalışmalar, çeşitli uygulamalar yapılarak bu kavramların içeriği yanlış doldurulmaya devam edecektir (Pelit ve Türkoğlu, 2020, s. 26). Böylesi bir durum karşısında ebru sanatı, unutulmaya yüz tutmuş bir sanat olmaktan çıkarak sıradanlaşmaya, kültürel değerini yitirmeye ve farklı kültürlerin sanat anlayışı ile yoğrulmaya devam edecektir.

Etik Beyan

“Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Disiplinlerarası Çalışmalara Konu Edilirliğinin İncelenmesi: Ebru Sanatı Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Acar, R. ve Boulanger, P. (2006). Digital marbling: a multiscale fluid model. *Transactions on Visualization and Computer Graphics*, 12, 600-614. doi: 10.1109/TVCG.2006.66
- Açıkgözoğlu, A. C. (2010). Necmeddin Okyay'ın “Eski Ebrulardan Örnekler” albümü. *Atatürk Üniversitesi Sanat Dergisi*, 18, 17-25. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/2606/33536>
- Adıbelli, T. S. (2005). *Dekoratif ürünlerde ebru* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akgün, B. T. (2004). The Digital Art of marbled paper. *Leonardo Journal of the International Society for the Arts, Sciences and Technology*, 37(1), 49-52. Erişim adresi: <https://muse.jhu.edu/article/52511>
- Akhan, L. U. ve Atasoy, N. (2017). Impact of marbling art therapy activities on the anxiety levels of psychiatric patients. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 2121-2128. Erişim adresi: <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/4397>
- Alparslan, E. (2013). “Ebru” ile ciltlenmiş el yazması eser ciltlerinin incelenmesi (Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi Örneği). *E-Journal of New World Sciences Academy*, 8(4), 368-378. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsafine/issue/19890/213019>
- Altıntaş, K. M. (2016). Kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatkarlarının karşı karşıya bulunduğu ticari sorunların analizi. *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 77, 157-182. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/48704/619703>
- Aral, N., Kayabaşı, N., Bıçakçı, M. Y., Aydın, A. ve Mutlu, B. (2012). Study of effect of ebru training on the developmental areas of children aged under five. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 51, 296-300. doi: 10.1016/j.sbspro.2012.08.162
- Babaoğlu, T. A. (2017). *Türk ebrusu*. İstanbul: Klasik Türk Sanatları Vakfı Yayınları.
- Begic, H. N. (2015). UNESCO dünya kültürel miras listesinde yer alan geleneksel türk ebru sanatı'nda yeni yorumlar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, 587-605. doi: 10.21563/sutad.187066
- Biröl, İ. A. (2020). “Ebrú” ve geçmişte yaşananlar. *Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 2, 130-139. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lale/issue/57499/754482>
- Bostancıoğlu, B. ve Kahraman, M. E. (2017). Sanat terapisi yönteminin ve tekniklerinin sağlık-iyileştirme gücü üzerindeki etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 5(2), 150-162. doi: 10.14514/BYK.m.21478082.2017.5/2.150-162
- Can, Y. ve Gün, R. (2015). *Ana hatlarıyla Türk İslam sanatları ve estetiği*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Çetin, M. E. ve Ulugöl, F. (2017). Zihinsel yetersizliği olan bireylere ebru yapma becerisinin öğretiminde video modelle öğretimin etkililiği. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 234-251. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/33367/320546>

- Çil, E., Çelik, K., Maçın, T., Demirbaş, G. ve Gökçimen, Ö. (2014). Enhancing science teaching through performing marbling art using basic solutions and base indicators. *Science Activities Classrooms Projects and Curriculum Ideas*, 51(4), 136-145. doi: 10.1080/00368121.2014.943151
- Dere, Ö. F. (2007). *Ebrû sanatı*. İstanbul: İSMEK Yayınları.
- Derman, M. U. (1977). *Türk sanatında ebru*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Derman, M. U. (1994). Ebru. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaacılık.
- Derman, M. U. (2007). Okyay, Mehmed Necmeddin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33, 343-345.
- Erer, S. ve Atıcı, E. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda müzikle tedavi yapılan hastaneler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36(1), 29-32. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uutfd/issue/35281/391528>
- Gülgen, H. (2016). Türk ebru tarihi'nde ustalar ve üslup değişimi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 153-183. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/24732/261525>
- Gür, Ç. (2012). Turkish marbling and gifted children. Macrothink Institute *International Journal of Learning & Development*, 2(6), 86-92.
- Jin, X., Chen, S. ve Mao, X. (2007). Computer - Generated marbling textures: A GPU-Based design system. *Computer Graphics and Applications*, 27(2), 78-84.
- Kıratlı, A. D. (2010). Geleneksel Türk sanatlarının ilköğretim görsel sanatlar eğitimi dersinde uygulanması: "Ebru" örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 109-114. Erişim adresi: <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/249/232>
- Kutlu, M. M. (2009). Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında eğitime yönelik ilk adım: Halk kültürü dersi. *Milli Folklor Dergisi*, 82, 13-18. Erişim adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=82&Sayfa=10>
- Kürtüncü, M., Utaş Akhan, L. ve Çelik, S. (2014). Geleneksel Türk ebru sanatının kronik hastalığı olan çocukların terapisi üzerine etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 598-608. doi: 10.14687/ijhs.v11i2.2908
- Lu, S., Jin, X., Jaffer, A., Gao, F. ve Mao, X. (2017). Solid mathematical marbling. *Computer Graphics and Applications*, 37(2), 90-98. Doi: 10.1109/MCG.2016.42
- Mao, X., Suzuki, T. ve Imamiya, A. (2003). Atelierm – A physically based interactive system for creating traditional marbling textures. *1st International Conference on Computer Graphics and Interactive Techniques in Australasia and South East Asia*. Melbourne Australia, 11-14 February 2003. doi: 10.1145/604471.604489
- Oğuz, M. Ö. (2018). *Somut olmayan kültürel miras nedir?* (3. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Özçimi, S. (2012). Gelenekli ebru sanatımız. *Bursa'da Zaman*, 3. 98-105.
- Özkafacı, A. A. ve Eren, N. (2020). Effect of art psychotherapy using marbling art on depression, anxiety, and hopelessness in female survivors of domestic violence with PTSD. *The Arts in Psychotherapy*, 71, 1-11. doi: 10.1016/j.aip.2020.101703
- Parlak, Y. (2012). Ebru sanatçısı Alparslan Babaoğlu ve hocası Mustafa Düzgünman. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 5(9), 97-111. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27656/291517>
- Pelit, E. ve Türkoğlu, T. (2019). Somut olmayan kültürel miras değerlerinin turizme yansımaları: Ebru sanatı üzerine bir inceleme. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 101-118. doi: 10.32572/guntad.463910
- Pelit, E. ve Türkoğlu, T. (2020). Somut olmayan kültürel miras kaynaklarının turizm çekiciliği kapsamında değerlendirilmesi: Ebru sanatı örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(1), 1-30. doi: 10.31771/jrtr.2020.51
- Sakin, N. (2013). Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi'nde bulunan ebrû kaplı defterler. *Turkish Studies*, 8(7), 537-550. doi: 10.7827/TurkishStudies.5462
- Serin, A. Y. (2008). Geleneksel Türk ebru sanatında kronolojik gelişim süreci ile ilgili bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 97-105. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/7812758-Geleneksel-turk-eburu-sanatinda-kronolojik-gelisim-sureci-ile-ilgili-bir-degerlendirme.html>
- Sobacı, A. (2001). *Klasik Türk ebru sanatı ve kompozisyon* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Somakçı, P. (2003). Türklerde müzikle tedavi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 131-140. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23748/253005>
- Sungur, N. (1994). Sanat ve kimya birarada ebru. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 316, 54-59.
- Taşatan, U. (2019). *Süleymaniye Kütüphanesi ebru koleksiyonundaki Mustafa Düzgünman ebruları* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Tiryaki, Y. (2021). Türk ebrüculuğunda klasik-modern veya gelenekli-gelenek dışı bir tasnifin yapılması hakkında. *Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 4, 130-141. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lale/issue/64268/975026>
- Türkoğlu, T. (2019). *Somut olmayan kültürel miras kaynaklarının turizm çekiciliği kapsamında değerlendirilmesi: Türk kâğıt süsleme (Ebru) sanatı* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Türkoğuz, S. ve Yayla, Z. (2010). Science teachers' insights toward using marbling art activity for teaching of chemical concepts in science and technology course. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9, 2033-2041. doi: 10.1016/j.sbspro.2010.12.442

- UNESCO. (2021). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> (Erişim Tarihi: 02.09.2021).
- Ünlü, E. (2018). Osmanlı döneminde zihin yetersizliği olan bireyler. *Turkish Studies*, 13(27), 1563-1574. doi: 10.7827/TurkishStudies.14597
- Xu, J., Mao, X. ve Jin, X. (2008). Nondissipative marbling. *IEEE Computer Graphics and Applications*, 28(2), 35-43. doi: 10.1109/MCG.2008.36
- Yazan, I. (1986). Ebru sanatı. *Antika Dergisi*, 14, 40-46.
- Yiğit, N. ve Bülbül, M. S. (2009). The possibility of teaching some astrophysics subjects with marbling art. *Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies*, 1(3), 103-113. Erişim adresi: <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/65616>

EXTENDED ABSTRACT

The art of marbling is a Turkish-Islamic art that emerged when earth dyes were thrown onto the paper with the help of horse hair and rose branch brushes on water with increased consistency. Although it is not known exactly where and when it emerged, it is thought that the art of marbling originated in Central Asia in the 15th century. The art of marbling, which was previously used in notebooks and book bindings, in the making of qubur, and on the sills of calligraphy plates, has become a separate art in time. Events such as exhibitions, fairs, competitions and symposiums are also organized for various purposes such as the promotion, exhibition and sale of the art of marbling and the works produced. Thanks to these activities, the art of marbling, and therefore the culture it expresses, is promoted. The art of marbling, which was included in the UNESCO Convention for the Protection of the Intangible Cultural Heritage in 2014, has increased its awareness at the national and international level.

In this study, which was carried out with the aim of bibliometric examination of scientific publications in Turkish and foreign literature on the art of marbling, which is included in the UNESCO's ICH list as the Turkish Paper Decoration Art, it was tried to reach which disciplines the art of marbling is subject to. In this context, it is aimed to examine the studies conducted in the field of marbling in the form of postgraduate theses, articles, and papers in terms of various variables (publication year, publication language, publication type, place of publication, author information, study subjects). Various databases (EBSCO, Scopus, ULAKBİM TR Index, SOBIAD, Web of Science, YÖK Academic, Google Scholar) were searched by using related keywords in order to reach academic studies on marbling. In addition, it was tried to reach different studies by going to the bibliography of each study. As a result of the literature review made as of September 1, 2021, a total of 234 studies, including 47 postgraduate theses, 74 articles and 113 papers, were reached. The difficulty of accessing each of the papers and postgraduate theses in foreign literature constitutes the limitation of this study. Frequency and percentage analysis were used together in the evaluation of the accessed publications, and the publications were discussed in crosstabs in terms of the specified bibliometric parameters. Evaluations regarding the content and scope of the publications were made with the data visualization analysis carried out on the study titles. The collected resources were analyzed through Tableau and Power BI programs.

When the studies in the field of education are examined, the art of marbling can be used as a teaching technique in courses such as physics, astrophysics, chemistry and biology, thanks to its visually appealing and enabling different applications. In the studies conducted in the field of health, it has been concluded that the art of marbling has benefits for the physical, mental and psychological development of individuals. As another subject of study, the marblings found on the bindings of manuscripts such as notebooks and books in archives such as libraries, museums and collections were investigated. It is important to examine the works bound by marbling, to reveal the examples of Turkish marbling art and where and how the art of marbling is used, to determine the art and aesthetic understanding of the period and the artists, the techniques and materials used. Another research area, which has similar outputs and importance with the examination of archival works, is about marbling artists. While many studies include marbling artists chronologically, some studies focus on certain marbling artists and provide information about their lives, works and understanding of art. Thanks to such studies, the perspectives of different artists on art are revealed, it is important to reach information about the stages of art, what kind of effort the artists made, the rituals that take place around art and the process of the emergence of the tradition dimension shaped by the rules that make up the content of art.

Marbling, which is a paper decoration art, has started to be applied on different surfaces for various reasons such as artists and art lovers seeking difference, commercial concerns, and modern approaches. As a result of the literature review, research has been done on the application of marbling art to different

surfaces in different studies, such as theses, articles, and papers, while new searches and experiments have been put forward in some of them, and studies of artists have been made in others. With the marbling samples applied to different surfaces such as ceramics, marble, natural stone, wood, glass, leather, textile, canvas, new searches were made in art and the art of marbling was tried to be included in daily life as a useful item. The fact that traditional marbling materials do not give effective results in marbling applications on different surfaces requires changing the paint and materials used.

As a result of the research, its relationship with different disciplines such as education, fine arts, archive, art history, tourism and health related to the art of marbling has been revealed, but it has been seen that there are still gaps in the literature. For example, the traditional naming of modern practices, the emergence of terminological inaccuracies, the comparison of the art of ebru with the Western arts and its meaning in this direction, the application of it to different surfaces by excluding it from the tradition, but on the contrary, the art of marbling, which is among the Turkish-Islamic arts, has not yet been studied in theology. It has been seen that there are no academic studies in the literature, and there are not enough studies on the mystical dimension, cultural texture and traditional structure of the art of marbling. Similarly, it has been stated in studies that the ambient temperature and humidity must be in suitable conditions for the art of marbling to be made, and that it is related to physics and chemistry on subjects such as the structure of earth dyes, but no relevant studies in the field of physics and chemistry have been found. Another gap seen in the literature is that the art of marbling, which was included in the ICH list in 2014, has undergone changes with its entry into the contract list, whether it has an impact on the demand it sees at the national and international level and the events organized, and in what way the perception and attitudes of art lovers have changed.

Medyanın Ulusal Kimlik İnşası Süreçlerinde Rolü/işlevi: Tacikistan Örneği

Hülya ÖZKAN-RIGIDERAKHSHAN¹

Öz

Sovyetlerin himayesinde diğer ulusların etkisinden kurtulmak için kendi ulusal kimlik inşa sürecini başlatan Tacikler, 1920'li yılların başından itibaren yeniden bir "öze dönüş" süreci içine girmişlerdir. Çalışmada Tacikistan'ın tarihsel olarak içinden geçtiği süreç ele alınmış ve ulusal kimlik inşası sürecinde temel başvuru kaynakları olan dil ve tarihleri irdelenmiştir. Bu bağlamda Taciklerin ulusal kimlik inşasına yoğunlaşılan 1920-1930 yılları arasındaki yayınlar incelenmiş ve söz konusu süreçte dil ve tarih temelli bir kimlik oluşumu için medyanın etkin bir araç olarak kullandığı saptanmıştır. Tacikistan'ın Büyük Horasan'dan kalan bir parça olduğunu savunan Tacikler, Farsça dili üzerinden bir aidiyet oluşturmaya çalışmışlardır. Farsça ve Samani Devleti'ni referans alarak tarihi kimliklerini güçlendirmeyi amaçlayan Tacikler, bölgenin kadim halkı oldukları iddiasını dönemin çeşitli gazete ve dergilerinde vurgulamışlardır. Bu yaklaşım doğrultusunda Tacik dilinde (Farsça) gazeteler yayımlamaya başlamışlardır. Söz konusu dönemde Farsça dilinde yayımlanan *Danesh ve Amuzegar*, *Avaz-e Tacike Kem Begel* ve *Danesh-Binesh (Rehber'e Danesh)* neşriyeleri incelenmiş ve bu yayınlarda sıklıkla Tacik dili, Tacik tarihi ve kültürüne ilişkin konuların ele alındığı, ulusal bilincin uyandırılması hususunda medyaya önemli bir rol atfedildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tacikistan'da Medya, Ulusal Kimlik ve Matbuat, Tacikistan'da Gazeteler, Tacikistan'ın Ulusal Kimliği

The Role/Function of the Media in the National Identity Construction Process: The Case of Tajikistan

Abstract

Tajiks, who started the process of building their own national identity to get rid of the influence of other nations under the auspices of the Soviets, entered a "return to essence" process again from the beginning of the 1920s. In this study, the historical process of Tajikistan was taken and the language and history, which are the main reference sources in the process of national identity construction, were examined. In this context, the publications between the years 1920-1930, which focused on the construction of the national identity of the Tajiks, were examined and it was determined that the media was used as an effective tool for the formation of a language and history-based identity in the said process. The Tajiks, who defended that Tajikistan is a part of Greater Khorasan, tried to create a sense of belonging through the Persian language. Tajiks, who aimed to strengthen their historical identity by taking Persian and Samani State as a reference, emphasized the claim that they were the ancient people of the region in various newspapers and magazines of the period. In line with this approach, newspapers in Tajik (Persian) began to be published. The newspapers *Danesh and Amuzegar*, *Avaz-e Tacike Kem Begel*, *Danesh-Binesh (Rehber'e Danesh)* published in Persian during the said period were examined, and the media was an effective tool for raising national consciousness, with publications on the Tajik language, Tajik history, and culture in the newspaper content was found to be used.

Key Words: Media in Tajikistan, National Identity and Press, Newspapers in Tajikistan, Tajikistan's National Identity

Atıf İçin / Please Cite As:

Özkan-Rıgıderakhshan, H. (2022). Medyanın ulusal kimlik inşası süreçlerinde rolü/işlevi: Tacikistan örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1126-1136.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.01.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, hulya.ozkan@asbu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4827-664X

Giriş

Kitle iletişim araçları geçmişten bugüne ulus devlet inşa sürecinde, ulusal sınırlarda devletin hegemonyasının arttırılması ve halkın katılımına dayanan yönetim biçimlerinin ortaya çıkması gibi gelişmelerde kilit bir rol oynamıştır. Ulusçuluk konusunda kaleme alınmış klasik metinlerde de kitle iletişim araçlarının ulus inşa süreçlerinde kimliklerin şekillenmesi, kurumsallaşması ve yaygınlaşmasında etkin bir rol oynadığı belirtilmektedir. Ulusçuluk çalışmalarının önde gelen isimlerden olan Anderson, medyanın ulusal kimlik inşa süreçlerinde birincil ve temel faktör olduğunu ifade etmiş ve kapitalist yayıncılık ile ezellik/kadimlik düşüncesinin oluşumu desteklenmiştir (Anderson, 19, s. 60).

18. yüzyılda ilk aşamada ulusalcılık fıkrı kültürel, folklorik bir biçimde kimlik kazanırken, 19. yüzyılda ulusal duygular insanları aynı yönetim çatısı altında yönetilmeye sevk eden telkin edici bir arzuya dönüşür. 20. yüzyıl ile birlikte ise ulusalcılık kitlesel desteğin söz konusu olduğu bir hal almıştır. Medyanın mekn ve zaman sınırlarını giderek ortadan kaldırmaya başlaması olaylar karşısında insanların eşzamanlı olarak tahayyül etmesini koordine edebilmiş ve dolayısıyla temsiller ortak duyu yaratacak biçimde deneyimlenebilmiştir. 20. yüzyılın başında Sovyetlerin kontrolü altında Orta Asya'da kurulan devletlerden biri olan Tacikistan'ın ulusal kimlik inşa süreci için de kitle iletişim araçları ortak ulusal duyu ve bilincin oluşturulmasında etkili mecralar olmuştur.

Orta Asya'da yaşayan etnik kökenler göz önünde bulundurulacak kurulan yeni ulus devletler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını ilan edebilmişlerdir. Sovyetlerin okşyle komünist kimlik dayatması ortadan kalkmış ve kurulan bu yeni devletler ulusal kimliklerini inşa ederken kendi geleneklerine ve tarihlerine hızlı bir dönüş yapmışlardır. Benzer durum Tacikistan'da da yaşanmıştır.

Tacikistan'ın ulusal kimlik inşasında matbuatın rolü ve Tacikistan ulusal kimliğini oluşturan faktörlere dair alanyazın incelendiğinde Gisu Cihangiri, Abdulmumin Kudbuldin, Muhammed Can Shukurov, Larisa Nicholayova gibi araştırmacıların yayınları ön plana çıkmaktadır. Gisu Cihangiri, "Pishderamedi Ber Ter'e Hoviyete Milliye Taciki 1920-1930" başlıklı çalışmasında, 1920-1930 yılları arasında Tacikistan ulusal kimlik inşa sürecini incelemiş ve Tacikistan ulusal kimliğini oluşturan faktörleri saptamayı amaçlamıştır. Cihangiri çalışmasında dönemin Tacik aydınlarının kimlik inşası sürecinde Farsça'ya atfettikleri öneme, tarihsel olarak Samani Devleti'ne yapılan göndermelere dikkat çekmiştir.

Abdulmumin Kudbuldin, Tacikistan matbuatında dinin temsili konusunda araştırmalar yapmıştır. Bu hususta dikkat çeken çalışmalarının başında "*ayegabe Din Der Matbuate Tacikistan* (Tacikistan Matbuatında Dinin Yeri)" başlıklı makalesi gelmektedir. Abdulmumin Kudbuldin alışmasında Sovyet dönemi Tacikistan matbuatını incelediğinde dini temsillere ilişkin herhangi bir içeriğe rastlamadığı sonucunu paylaşmıştır. Kudbuldin'in belirttiği üzere, Tacikistan medyasında dini öğelerin temsili 1990'larla birlikte görmek mümkündür. Bu değişime zemin hazırlayan etken; Taciklerin kendi dillerinde yayınlara yapmaya başlamaları olmuştur. Söz konusu dönemde yayınlanmaya başlayan *Ferbeng* (Kültür) dergisinde Mevlana'nın Mesnevisini konu alan yazılara ve manevi değerlere dair metinlere yer verilmeye başlanmıştır. Ayrıca İlim ve *Hayat* dergisi de hemen her sayısında Kur'an ayetlerinin Farsça tercüme ve tefsirlerine yer vermiştir. *Edeb* dergisi ve *Sedaye şark* (Doğu'nun Sesi) dergilerinde ise Sovyet döneminde yasaklı gazel ve edebi metinler -çoğunluğu Hafız şirazi ve Mevlana'ya ait eserler- neşredilmeye başlanmıştır (Kudbuldin, 2007, s. 59-66).

Muhammed Can S. Shukurov, "*Costarha: Derbareye Zeban, Edeb ve Ferbenge Tacikistan*" başlıklı çalışmasında geçmişten bugüne Tacikistan'da alfabe değişikliklerinin Tacikistan yayın hayatı üzerindeki etkisini incelemiştir. Shukurov alışmasında, Taciklerin kendi kültürlerini muhafaza etmek için Tacik dilini resmi dil hüviyetine kavuşturmaları gerektiğine işaret etmiştir. Shukurov'a göre, Tacik dilinin resmi dil olmaması Taciklerin kendi tarihlerinden uzak kalmalarına, tarih bilincini yitirmelerine sebebiyet vermiştir (Shukurov, 2003).

Larisa Nicholayova ise, *Tacikistan (Tebemulate Siyasi İctumayi der Yek Sed Sale Ekbir)* başlıklı çalışmasında Sovyetlerin kültürel devriminin Tacikistan sineması, tiyatrosu, matbuatı ve sanatı üzerindeki etkisini incelemiştir. Nicholayova, Sovyetlerin bu değişimi ile Tacikistan'da yeni bir entelektüel dalgaya ortam hazırlandığını ifade etmiştir.

Bu çalışmada medyanın ulusal kimlik inşası sürecindeki rolü Tacikistan'da yaşanan süreç üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda medya ve ulusal kimlik inşası ilişkisi üzerinde durulmuş, ardından ise Tacikistan'da medyanın söz konusu kimlik inşasında nasıl araçsallaştırıldığı dönemin önde gelen yayınları üzerinden incelenmiştir. Alanyazın taraması sonucunda 1920-1930 yılları arasında yoğun olarak ulusal kimlik üzerine

odaklanıldığı bu sebeple dönem gazete ve dergilerinde ulusal kimliği oluşturan bileşenlerin konu edinildiği saptanmıştır. Tacikistan'ın önde gelen tarihçilerinden Nehman Nehmetov ve Babacan Gafurov (Bobojon Ghafurov) gibi isimlerin fikirleri üzerine temellendirilen bir “öze dönüş” refleksi dikkat çekicidir.

Çalışma kapsamındaki dönem gazete ve dergilerin yer verilen yazılar, kategorizasyonun ve temalandırmanın esas alınarak çözümlemenin yapıldığı betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analizde çalışmada yanıt aranan sorularla ilişkili olarak belirlenen temalar çerçevesinde neden-sonuç ilişkileri kurulup, veriler işlenmekte ve bulgular yorumlanmaktadır. Bu doğrultuda betimsel analiz yöntemiyle çözümlenen metinlerde yazarların ulusal kimliği ilişkilendirdikleri kavram ve bağlamlar irdelenmiştir.

Çalışma kapsamındaki metinlerde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ulusal kimlik inşası sürecinde matbuata atfedilen rol nedir?
2. Taciklerin ulusal kimliklerini dayandırdıkları tarihsel arka plan hangi temeller üzerine inşa edilmiştir?
3. Ulusal kimlik inşası sürecinde dil (Farsça) ile kurulan ilişki nasıl olmuştur?
4. Ulusal kimlik inşası sürecinde eğitim kurumları ve yayıncılık faaliyetlerine dair dönem yazarları, aydınları ne tür değerlendirmelerde bulunmuşlardır?

Yanıt aranan sorularla ilişkili olarak “ulusal kimlik ve medya”, “ulusal kimlik ve dil-alfabe”, “ulusal kimlik ve tarih bilinci”, “ulusal kimlik ve eğitim” temaları oluşturulmuştur. Böylelikle sıralanan temalara dair metinlerde yer verilen ifadeler tahlil edilmiştir.

Söz konusu sorulara yanıt aranarak çözümlenen metinlerde Taciklerin kökenlerini Samani Devleti'ne dayandırdıkları bir tarihsel arka plan ve Farsça dili ile kurulan sıkı ilişki ön plana çıkmaktadır. Medyada dil ve tarih ekseninde bir ulusal kimlik imajı oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ulusal kimlik inşası için birer ideolojik aygıt görevi yüklenen gazetelerde Taciklerin tarihleri, dilleri ve kültürlerine ilişkin halkı bilgilendirici yazılara yer verilmiş ve gazeteler aracılığı ile ulusal bilincin uyandırılması amaçlanmıştır.

Gazeteler aracılığı ile öğretmenlerin bilinçlendirilmesi ve harekete geçirilmesi amaçlanmış ve öğretmenlerin Taciklerde okur-yazar oranının yükseltilmesi için harekete geçmelere gerektiği sıklıkla gazetelerde gündeme getirilmiştir. Dönem gazeteleri aynı zamanda Tacik kimliğini reddeden uluslara karşı bir mücadele alanına dönüştürülmüş ve tarihsel Tacik kimliğine karşı çıkan eserlere yönelik reddiyeler kaleme alınmıştır.

Medya ve Ulusal Kimlik İnşası

“Ulusal kimlik” kavramı çok boyutlu bir doğa arz etmesi itibariyle birbirinden farklı tanımlar içermektedir. Smith, ulusal kimlik kavramını “kolektif kültürel kimliğin bir türü” şeklinde tanımlarken, ulusal kimliğin özelliklerini ise, tarihi bir toprak/ülke/yurt, tarihi hafıza ve mitler, söz konusu topluluğun tüm fertleri üzerinde geçerli olan yasal haklar ve görevler, kitlesel kamu kültürü ve topluluğun bütün fertleri için serbest hareket imkânına sahip olunan ortak bir ekonomik yapı şeklinde sıralamıştır (Smith, 2010; Smith, 1994, s. 31-32). Ulusal kimlik, ulusal devlet fikrini temellendiren görüşlerin bir ürünü olmakla birlikte ulus devlete karşı bağlılığın inşa edilmesi, aktarılması ve somutlaştırılması ile anlamlandırılır. Dolayısıyla ulusal kimlik bir toplumun stratejik düzeyde inşa edilmiş bir kimlik biçimi şeklinde ifade edilebilmektedir (Schlesinger, 1994, s. 290).

Ulusal kimlik inşa edilirken çoğunlukla diğer uluslar ile bağlantılı olarak oluşmaktadır. Devletlerin sahip oldukları ulusal kimlikler tarihsel, toplumsal ve kültürel koşullar içerisinde değişkenlik gösterebilmektedir. Böylelikle bu kimlikler kesintisiz bir etkileşim içerisinde dirler. Uluslar arasındaki kriz ve değişim süreçlerinde sözü edilen etkileşim yoğunluk kazanmaktadır. Zira devlet kimliği ilişkisel bir özellik taşıması nedeniyle toplumsal süreçlerde diğer aktörlerin birbirleri ile etkileşimi sonucunda belirlebilir ya da değişkenlik gösterebilir. Kimlikler de karşılıklı işleyişlere bağlı ve kurulu bir yapısal içkin koşullarda kurumsallaşmaktadır (Hopf, 1998, s. 177-200).

Ulusal kimlik ritüelleşmiş sembollerle donatılmış kolektif bir bilinç olarak, gerçeğin ve kurgunun bir arada şekillendirdiği köken anlatısı üzerinden inşa edilir. Bir ulusu diğer uluslardan ayırt edici özellikleri oluşturmak ulusal kimlik inşa sürecinin başat faktörlerindedir. İnsanın kolektif ya da bireysel kimlik arayışını değişen dünyada güvenli bir liman arayışı şeklinde ifade eden Harwey, üst üste yığılmış mekânsal imgeler kolajı içinde insanın konumunun kimliği önemli hale getirdiğini ve kimliğimizin kendimizi başkalarından nasıl ayırdığımızda belirleyici olduğunu ifade etmiştir (Harwey, 1999, s. 337). Hem geçmişe hem de geleceğe ait

olan kolektif/kültürel kimlikler, mevcut sembol ve fikirler ile ilişkili olarak sürekli bir yeniden üretilme süreci içerisinde (Larrain, 1995, s. 223).

Geçmişten bu yana ortak bir köken tarihinin inşasında, geçmiş-gelecek ilişkisinin kurulmasında ve kimlik inşasında etkili bir araç olarak medyaya başvurulur. Medya, ulusal kimliğin tanımlanması, geniş kitleler üzerinde etki yaratılması ve varlığının devam ettirilmesinde merkezi bir role sahiptir. Anderson ulusal bilincin medya araçları vasıtasıyla geliştirilmesinde üç farklı yola işaret etmiştir. Bu yollardan ilki medyanın yerel dil ve Latince arasındaki iletişim kanallarını açık tutmada, kitleler ve elitler arasında yaptığı aracılık işlevidir. İkinci yol olarak baskı kapitalizminin basılmış kitaplar aracılığı ile dile kalıcılık ve çok sayıda üretebilme imkânı sağlamasıdır. Böylelikle ulusalcı mesajlar/içerikler tarihsel dokümanlar saklanıp daha sonra başvurularak ulusun öznellik fikri desteklenmiştir. Bir diğer yol olarak ise baskı kapitalizmi iktidar diline katkı sağlamıştır (Anderson, 1995, s. 54- 56).

Medyada yer alan anlatıların ulusal kimliği yücelttiği yaklaşımını savunan sosyolog Karl W. Deutsch, modern iletişimin gücü sayesinde ulusal fikirlerin başarı kazandığını belirtmiştir. Ulusalcılığın kültürel olarak yine iletişim sahası içerisinde/aracılığıyla yayılabildiğini savunan Deutsch'a göre, iletişim sistemlerinin aktardığı anlatıların, elitlerin çıkarlarının iletilmesiyle modern ulusal kimlikler şekillendirilir ve iletişim süreçleri kültürlerin, toplumların ve hatta fertlerin kişisel tutarlılıklarının temelini oluşturur (Deutsch, 1966,

Ulusal kimlik inşasında iletişim toplumsallaşmayı elverişli hale getiren atmosferi oluşturur. Böylelikle oluşan toplumsal yapı ortak bir amaca, ulus oluşumuna sevk edilir. Dolayısıyla medyanın ulus devletlerin gelişmesinde ve kolektif kimliğin oluşmasında kilit bir rol oynadığı söylenebilir (Schlesinger, 1994, s. 266). Ulus fikri medya aracılığı ile aşına kılınıp, ulusun pozitif imajları ve çıkarları sürekli bir biçimde yeniden üretilmektedir. Ortak bir kamuoyu oluşturulması ve özellikle ortak bir kitle kültürü, halkı bir arada tutacak ortak bir anlayışın yaygın kazandırılması medyanın öncelikli işlevleri arasında olmuştur (Smith, 1994, s. 27).

Medyanın hemen her alanda etkinlik göstermesi, kamusal alan dışına da müdahil olabilme özelliği, medyayı ulus inşa süreçlerinde başvurulmuş birincil alan/araçlardan kılmaktadır. Medyanın gündem belirleme gücü ile olağan ve olağanüstü hemen her dönemde ulusçuluğun inşası açısından gerekli sembol ve söylemlere sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Ulus ideolojisinin oluşmasında ihtiyaç duyulan "biz" ve "öteki" ayrımı medya üzerinden halka aktararak ulusal kimliğine dair aidiyet duygusu pekiştirilir.

Tarihsel olarak medyanın ulusal kimliklerin inşasında oynadığı rol incelendiğinde 18. yüzyılda yayınlanan pek çok gazetenin yerel toplulukların oluşmasında etkin roller oynadığı, 19. yüzyılda ise gazetelerin okuyucularının ulusal bir kimlik inşa süreçlerini destekleyici roller üstlendikleri anlaşılmaktadır. Fransız İhtilali'nde halkın sürece dahil olması medyanın da katılımının nedeni ve aynı zamanda sonucu olmuştur. Benzer durum için Amerikalıların İngilizlere karşı verdikleri mücadele süreci için de söz konusudur. Amerikalılar arasında bağımsızlık fikrinin yayılmasına zemin hazırlayan hareket gazeteler ve kitaplardan beslenen bir harekettir. Söz konusu bağımsızlık sürecinde yayınlanan gazeteler aracılığı ile ulusal ve politik bir kültür yaratılmıştır (Burke ve Briggs, 2004, s. 119).

Ortadoğu'da inşa edilen ulusal kimliklerin tarihsel arka planında yine medya önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Örneğin Afganistan'da Jön Türklerin modernleşme fikirlerinden etkilenen Mahmud Terzi, Afgan ulusal bilincin oluşturulması konusunda basını etkin bir araç olarak kullanmıştır. Hakeza, İran'da modernleşme sürecinin ilk evrelerinde özellikle gazeteler en etkin mecralardan biri olarak kullanılmıştır. Dönemin yayın organları incelendiğinde modernleşme ve ulusal kimlik eksenindeki fikri hareketlerin faaliyetlerini anlamak olanaklı hale gelmektedir. Dönemin İran medyası fikri açıdan bir etkileşime de ortam hazırlamak aşamasında dünyadaki gelişmelerden örnekler sunarak halkı hem gelişmelere dair bilgilendirmiş hem de bir değişimin gerekliliği görüşüne zemin hazırlamıştır. Türkiye'de de benzer bir süreç söz konusu olmuştur. Ulusal kimlik inşası sürecinde Kuvayı Milliye fikrinin ve faaliyetlerinin Anadolu'ya yayılmasında kitle iletişim araçları önemli bir rol oynamıştır.

Tacikistan'da Ulusal Kimlik İnşası Süreci

Çok etnili bir yapıya sahip olan ve uzun yıllar Sovyet egemenliğinin altında kalan Tacikistan'ın bugünkü sınırları güneyde Afganistan'a, kuzeyde Kırgızistan ve Özbekistan'a, batıda ise Çin'e kadar uzanmaktadır. Taciklerin bir kısmı ise Tacikistan dışında; Özbekistan'ın Semerkant, Buhara ve Hive şehirleri ile Afganistan'ın Herat şehrinde yaşamaktadırlar (Shukurov, 2003, s. 7). Afganistan ve Çin ile komşu olması

Tacikistan'ın Orta Asya'daki jeostratejik önemini arttırmıştır. Tacikistan'ın kuzeyindeki sıra dağlar ve ülke sınırları içerisindeki nehirler de Tacikistan coğrafyasını bölge nezdinde önemli kılmaktadır.

Sovyetlerin egemenliğinde Ortodoks Rus kültürünün etkisi altında kalan Orta Asya cumhuriyetleri, Sovyetlerin çöküşüyle birlikte kendi kültür ve medeniyetlerine hızlı bir geçiş yapmışlardır. Tacikistan da söz konusu süreçte ulusal kimliğini inşa etmek için kendi tarihsel geçmişine yönelmiştir. Ulusal kimlik inşası sürecinde Farsça dil havzası üzerinden bir aidiyet kurmayı amaçlayan Tacikistan, geçmişini ise Samani Devleti'ne dayandırmıştır (Ferecirad ve Derkhor, 2009, s. 109-114).

Farsça dili ve Büyük Horasan üzerine temellendirilen tarihsel kimliklerini güçlendirmeyi amaçlayan Tacikler, Samani Devleti ile tarihsel bir ilişki kurarken Büyük Horasan'ın önde gelen tarihi isimlerine; Ebû Nasr el-Fârâbî, Muhammed bin Mûsâ el-Harezmi, İbni Sina (Ebu Ali Sina), Ebu Abdullah Cafer ibn Muhammed Rudekî, Beyazıd Bestami, Ebû Bekir Muhammed bin Zekeriyâ er-Râzî, Muhammed bin Cerîr Taberî ve Fezil İbni Eyyaz gibi isimlere atıfta bulunulmuştur (Grousset, 2000, s. 70). Tacikistanlı dilbilimciler ve hukukçular Farsça'nın artık Tacikistan'ın resmi dili olması gerektiğini belirten bir manifesto yayınlamışlardır (Shukurov, 2003, s. 11-12).

Tacik dili ve kültürüne katkı sağlayan şahısların isimleri çeşitli şehirlere verilmiş, şehir meydanlarında bu şahısların fotoğrafları aşılmış ve anıtları dikilmiştir. Örneğin Fars şiirinin önde gelen isimlerinden Rudeki, Taciklerin tarihi şahsiyetlerinden kabul edilir. Rudeki'nin Samani Devleti'nin bir şairi olması Taciklerin Rudeki'yi sahiplenmelerinin önemli nedenlerindedir (Ferecirad ve Derkhor, 2009, s. 109-114). Rudeki'yi anma yıl dönümü ve merasimleri de Fars dili ile ulusal kimliğin güçlendirilmesinin önemli göstergelerindedir.

Tacikistan'da ulusal kimlik inşasının yoğunluk kazandığı 1923-1928 yılları arasındaki süreçte okullarda okutulmak üzere Farsça dili ile kaleme alınan kitaplar hazırlanmıştır. *Bilgi Anahtarı, Tacik Dilinin (Farsça) Alfabeti, Tacik Alfabeti, Bilgi Baharı, Eğitim* gibi kitaplar halka Farsça eğitimin verilmesi için hazırlanan önde gelen eserlerdir (Nicholayova, 2001, s. 226-230). Farsça dili aracılığı ile kültürel bir devrim amaçlayan Tacikler ulusal kimlik inşa ederken kitle iletişim araçlarından etkin bir biçimde yararlanmışlardır. Söz konusu dönemde yayınlanan neşriyelerde ulusal bilincin uyandırılması için çeşitli makaleler kaleme alınmıştır.

Tacikistan'da ulusal kimlik inşa edilirken, tarihçiler çok önemli roller oynamışlardır. Bu hususta özellikle Nehman Nehmetov ve Babacan Gafurov Taciklerin etnik kökenlerini Samani Devleti'ne dayandırdıkları eserler neşretmişlerdir. "*Samani Devleti ve Horasan*" başlıklı eserinde Nehman Nehmetov, Samanilerin Maveraünnehir'in şehirleşme sürecini ele almıştır. Nehmetov, Tacik etnik grupların siyasal sınırlarını odağına alarak sosyal ve ekonomik ilişkileri sınıf çatışma ekseninde değerlendirmiştir. Nehmetov da ulusal kimlik inşası için Tacik dilinin önemine dikkat çekmiştir. Babacan Gafurov ise "*Tacikhan: Tarikhe Kadim ve Gurune Vosta*" başlıklı eseri Tacikistan'ın devlet-millet inşasında başvurulan temel kaynakların başında gelmektedir. Tacikistan'ın ilk cumhurbaşkanı olan İmam Ali Rahmanov, Gafurov'un bu eserinin Taciklerin ulusal kimlik inşa sürecindeki önemine dikkat çekerek, benzer eserlerin kaleme alınması gerektiği hususunda Tacikistanlı tarihçilere telkinde bulunmuştur (Herevi, 2020, s. 257-279).

Tacikistan'ın bağımsızlık kazanma sürecinin ardından belirlenen Tacikistan ulusal bayrağı incelendiğinde de ulusal kimliğe göndermede bulunan çeşitli göstergeler ön plana çıkmaktadır. Üstte kırmızı, ortada beyaz ve altta ise yeşil renkli yatay 3 şeritlerden oluşan Tacikistan bayrağında ortada beyaz şerit üzerindeki 7 yıldız ülke tarihinin 7 önemli bölgesi olan Sogd, Zerevşan, Hisar, Reşd, Vekhs, Bedekhşan ve Khatlan'ı temsil etmektedir. Ayrıca yine beyaz şerit üzerinde 7 yıldızın çevrelediği taca yer verilmiştir. Bu taç Samani İmparatorluğunun kurucusu İsmail Samani'nin tacını temsil etmektedir (Shozimov ve Gemberpour, 2005). Kırmızı şerit Tacikistan halkının bağımsızlığını kazanmak için canını ve kanını feda etmesini simgeler. Beyaz, halkın umut ve arzularını temsil ederken, yeşil renk ise Tacikistan tarımını temsil eder.

Tacikistan ulusal kimlik inşa sürecinde dinsel sembollere fazla yer verilmemiştir. Dinsel unsurlardan ziyade tarihsel ve dilsel unsurlar daha fazla ön plana çıkarılmıştır. Dini kurumlar da geçmişten bugüne devlet kontrolünde olmuştur. Siyasal sistem de seküler, laik bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla seküler partiler muhafazakâr partilere kıyasla daha avantajlı bir pozisyona sahip olabilmektedirler. Bununla birlikte halkın dindar olması din ve mezhep gibi faktörler devlet-millet arasına mesafe koyabilmektedir (Gevvam ve Muhammed, 2009, s. 229-261). Zira laik bir yönetime, uzun yıllar süren ateist propagandaya, baskı ve yasaklamalara rağmen Tacik halkı İslam'a bağlılığını devam ettirmiştir.

Tacikistan'da Medyanın Ulusal Kimlik İnşası Sürecinde Rolü

Tacikler, Sovyetlerin himayesinde olduğu süreçte Özbeklerden bağımsız bir yapıya kavuşmak için 1920'lerin başında ulusal kimliklerini inşa etme sürecini başlatmışlardır. Tacikler ulusal kimliklerini inşa etme yönündeki çalışmalarını sürdürürken Farsça dilinde gazeteler yayımlamaya başlamış ve böylelikle Tacik halkını Tacik dili (Farsça) ve etnik tarihi konusunda bilinçlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu çalışmalar kapsamında Tacik aydınlar 1924'te Avaze Tacike Kem Begel, 1926'da Danesh ve Amuzegar ve 1927 yılında ise Danesh-Binesh neşriyeleri/gazetelerini yayınlamışlardır (Dudoignon'dan aktaran Cihangiri, 2017).

Avaze Tacike Kem Begel, Danesh ve Amuzegar, Danesh-Binesh'de yer verilen yayınlar incelendiğinde sıklıkla vatan, Tacik dili, Tacik kimliği, Tacik kültürü gibi konulara ilişkin bilgilendirici yazıların kaleme alındığı görülmektedir. Bu gazetelerde yer verilen yazılarda Sovyetlerin tepkisini çekmemek için yazarlar sıklıkla Farsça yerine "Tacik dili" ifadesini kullanmışlardır. Yine aynı süreçte ulusal bir bilinçlenmenin sağlanabilmesi için Tacik öğretmenler köylere giderek halk ile yüz yüze görüşmelere gerçekleştirip gazetelerin de konu edindiği dil ve tarih meselelerine dair halkı bilgilendirmek için sosyal bir hareket başlatmışlardır. Ayrıca dönemin önde gelen aydınlarından Tacik edebiyatının babası kabul edilen Sedruddin Ayni, Ebul Kasım Lahuti Kirmanşahi, Nusretullah Mekhsun, Mumin Khocayov gibi isimler de ulusal bilincin uyandırılmasında önemli bir rol oynamışlardır (Cihangiri, 2017).

14 Aralık 1924'te Duşanbe'de kurulan Tacikistan Devrim Konseyi ulusal kimlik inşa sürecini başlatırken öncelikle Tacik etnik kökeni üzerine yoğunlaşmış ve "Nasıl Tacike Olundu?" sorusunu gündeme taşımıştır. Söz konusu süreçte yayınlanan neşriyelerde de "Nasıl Tacike Olundu?" sorusu etrafında kimlik inşa süreci şekillenmeye başlamıştır. Halk arasında ulusal bilincin uyandırılması, okuryazarlığın artırılması, yeni okulların kurulması gibi pek çok aşamada ortak hareket edilmesi için de dönemin basını önemli bir rol oynamıştır. Gazete ve haftalık yayınlar yalnızca gelişmelerin halka aktarıldığı araçlar olmamış aynı zamanda kültürel değerlerin de taşıyıcı bir mecra haline gelmiştir.

Dönem gazete ve dergileri ulusal kimliğin olgunlaştırıldığı alan olmakla birlikte aynı zamanda kimlik inşa sürecinde karşıt görüşlerin tartışılmasına da olanak sağlamıştır. Ön plana çıkan tartışma alanlarının başında aydınlanmacı bakış açısı çerçevesinde Tacik ulusal kimliği, sosyalist yaklaşım ekseninde Taciklerin bir arada bulunması ve kimlik inşa sürecinde karşılaşılan sorunlar gibi konular gelmektedir.

Yayımlanan gazete ve dergilerde Tacik kimliğini reddeden uluslara karşı başta Özbekler olmak üzere reddiyeler kaleme alınmış ve Tacik kimliği gazete, dergi yazarları tarafından tarihsel bir çerçeve çizilerek adeta savunulmuştur. Gazetelerde yer verilen yazıların başlıkları arasında "Biz Buyuz", "Bu Coğrafyadayız", "Hangi Bölge Bizçe Ait", "Her Bölgede Bir şey Ekiyoruz" gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır. Yazı başlıklarından da anlaşılacağı üzere yazarlar Tacikleri ulusal anlamda tanıtmaya ve tanımlamaya Taciklerin gündemi haline getirmeyi amaçlamışlardır.

Kimlik İnşasında Tarih Algısı: Avaze Tacike Kem Begel

Avaze Tacike Kem Begel, 25 Ağustos 1924'te Semerkant'ta ilk sayısı yayınlanan gazete haftalık olarak neşredilmiştir. Siyasi, sosyal ve edebi meseleleri konu edinen *Avaze Tacike Kem Begel*'in yayın yönetmenliğini Abdulkayyum Gorbi yapmıştır. *Avaze Tacike Kem Begel*'in hemen her sayısında Tacik tarihine dair yazılara yer verilmiştir. *Avaze Tacike Kem Begel*'in yayın içeriğinin Lenin'in kültürel siyaseti ile yakınlık gösterdiği söylenebilir. Neşriye yayın amacını cehalete, eğitimsizliğe, hurafelere, dine ve şeriata karşı mücadele etmek şeklinde açıklamıştır. *Avaze Tacike Kem Begel*, eğitimi yaygınlaştırmak ve halka "medeniyet ışığını" göstermeyi kendine şiar edinmiştir. Neşriyenin bir diğer öncelikli amacı ise Taciklerin sesini Sovyetlere duyurmak ve Tacikleri komünizm hakkında bilgilendirmek olmuştur. Zira neşriyenin yayın ekibinde yer alan yazarların hemen hepsi ideolojik olarak Sovyetlere yakın isimler olmuştur (Cihangiri, 2017).

Avaze Tacike Kem Begel'de yer alan İsmailzade imzalı "Bağ Der Etrafe Meseleye Taciki" başlıklı yazıda Taciklerin İran etkisinde kalarak Farsça'yı kendi anadilleri olarak kabul ettiklerine dair ortaya atılan iddialara yanıt verilmiştir. Ayrıca Taciklerin klasik bir edebiyatlarının olmadığı şeklindeki yorumlara da karşı çıkmıştır. İsmailzade, söz konusu eleştirilere; "Bugün bizim görevimiz (Taciklerin görevi), öncelikle Tacik millet olarak tarihsel varlığını ispatlamaktır. Sovyetlerin bayrağı altında Bağımsız Tacikistan vilayetini kurmak da öncelikli amacımızdır. Daha sonraki meselemiz ise dil meselesidir. Bu görev yalnızca bazı fertlerin değil tüm Tacik milletinin görevidir. Kendi bir iradesi ile Tacik bayrağının etrafında bir araya gelen Taciklerin görevidir." (İsmailzade, 1924, s. 4) açıklaması ile yanıt vermiştir. İsmailzade yazısında Taciklerin ulusal kimlikleri için dilin önemine işaret etmiş ve tüm Tacik milletini bu hususta sorumluluk almaya davet etmiştir.

Esedullah Kaşani, “*Mjile ve Tebrik*” başlığı ile kaleme aldığı yazısında söz konusu süreçte matbuatın önemine dikkat çekmek için “Gazete halkın dilidir. Işıltılı bir fanus gibi dünyayı gösterir ve zulme uğrayanlara adaleti getirir. Gazeteler yalnızlığın yoldaşdır. Gazeteler uyanışın kaynağı ve halka bilgi verendir. Yaşasın matbuat! Yaşasın eğitim!” (Kaşani, 1924, s. 4) şeklinde ifadeler kullanmıştır. Esedullah Kaşani’nin bu sözleri gazete yazarlarının basına yükledikleri işlevin anlaşılması ve basının ideolojik bir aygıt olarak ulusal kimlik inşa sürecinde etkin bir biçimde kullanılması gerektiği yönündeki görüşlerini açıkça ortaya koymaktadır.

Avaze Tacike Kem Begel’de yer alan “*Güvenlerimiz*” başlığı ile kaleme alınan yazıda ise Taciklerin henüz ulusal bir kimlik inşa edemedikleri belirtilmiş ve içinde bulunulan vaziyet “Sovyetler sayesinde milletler kendi hürriyetlerini kazanmışlardır. Tacikler ise henüz bunu başaramadılar. Tacikler eğitim ve ilim konusunda bir aşama kat edemediler. Çok darbeler almış olsa da Tacikler, bütün bu zorluklara karşı direnç gösterebilmişlerdir.” (Vazifehaye Ma, 1924, s. 4) sözleri ile eleştirilmiştir.

Avaze Tacike Kem Begel’de Sedruddin Ayni’nin kaleme aldığı bir mektuba da yer verilmiştir. Ayni Avaze Tacike Kem Begel’in okurları için kaleme aldığı mektubunda bilhassa şehirli Taciklere hitaben şu sözlere yer vermiştir; “Taciklerin kendilerine ait neşriyeleri ve mektepleri yok. Taciklere hak ve hukuklarını nasıl anlatacağız? Taciklere Sovyet devletinin kuralları ve kanunlarına ilişkin nasıl bilgi vereceğiz? Bu hürriyet sürecinde Taciklerin bu vaziyeti çok kötü, kabul edilebilir değil.” (Ayni, 1924). Ayni’nin mektubunda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere ulusal kimlik inşası için birer ideolojik aygıt görevi yüklenen yayın organlarına ve eğitim kurumlarına öncelikle ihtiyaç duyulmuştur.

Sedruddin Ayni *Numuneye Edebiyate Tacik, Adime, Dakbunde* adlı eserlerinde Tacik dilinin arılaştırılması ve halkın okuma-yazma öğrenebilmesi için kolaylıkla anlayabileceği bir biçime dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur. Sedruddin Ayni dilin sadeleştirilmesi, okuma-yazma oranının artırılması gerektiği konusunda “Öyle basitleştirelim ki bu dili Tacik bir çocuk bir ayda öğrenebilsin dili” demiştir. *Avaze Tacike Kem Begel* gazetesi Sedruddin Ayni’nin dikkat çektiği amaç doğrultusunda yayınlarını sürdürmüştür. Benzer yaklaşımı *Şuleye İnkılap* gazetesinde de görmek mümkündür (Cihangiri, 2017).

Tacik dilinin sadeleştirilmesi ve diğer dillerden gelen kelimelerden arındırılması gerektiği hususuna işaret eden çok sayıda yazıya yer verilmiştir. Zira söz konusu dönemde Semerkant’ta konuşulan Tacik dilinin Özbekçe ile iç içe geçmiş durumda olması Taciklerin dil konusuna yoğunlaşmalarına zemin hazırlamıştır (Derbareye Kitaphaye Mektebe Tacikistan, 1924).

Ulusal Kimlik İnşasında Eğitim ve Eğitimcilerin Önemi: *Danesh ve Amuzegar*

Tacikistan Devrim Konseyi’nin yayın organı olan *Danesh ve Amuzegar*, 5 Mart 1926’da Abbas Aliyov’un yönetiminde Duşanbe’de yayınlanmaya başlamıştır. Neşriyenin birincil hedef kitlesi öğretmenler olmuştur. Ulusal bilincin inşasında öğretmenlerin halk ile temasa geçen etkili taraflardan biri olması bu durumun nedenlerindedir. Ayrıca Tacikler arasında okur-yazar oranının çok düşük olması ve öğretmenlerin bu sorunun çözümü için harekete geçirilmek istenmesi de bir diğer belirleyici neden olarak sıralanabilir. *Danesh ve Amuzegar* aracılığıyla öğretmenlerin bilgilendirilip bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır. *Danesh ve Amuzegar* iki haftada yayınlanmaya başlamış daha sonraki süreçlerde ise mali nedenler dolayısıyla aylık olarak neşredilebilmiştir.

Danesh ve Amuzegar’da yer verilen yazılar incelendiğinde 15-20 Temmuz 1926 tarihli sayısında Rahmetzade imzası ile “*Tacikistan Cumhuriyeti*” başlıklı yazı dikkat çekmektedir. Rahmetzade yazısında Tacikistan’ın vilayetlerine ilişkin tarihsel ve kültürel bilgilere yer vererek Tacikistan’ı çeşitli yönleriyle tanıtmaya çalışmıştır (Rahmetzade, 1926, s. 10). Gazetede yer verilen pek çok metinde Tacikleri diğer milletlerden ayıran tarihsel, dilsel ve kültürel çeşitli özelliklerinin vurgulandığı ve Tacikistan topraklarının “yüceliğinin” ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Danesh ve Amuzegar’da “*Amacımız*” başlığı ile yer verilen bir diğer yazıda ise *Danesh ve Amuzegar*’ın öğretmenler için iyi bir yol gösteren olduğu belirtilmiştir. Tacikistan’da eğitim ve öğretimin yeni bir alan olması ve halkın edebi Farsça’ya hâkim olmaması nedeniyle dönem gazete ve dergilerinin de halkın anlayabileceği bir dil ile yayın yapması gerektiği ileri sürülmüştür (Amuzegar, 1926, s. 2).

Danesh ve Amuzegar neşriyesinde Aliyov kaleme aldığı “*Meseleye Elif Baye Taze* (Yeni Alfabe Meselesi)” başlıklı yazısında Taciklerin alfabe değişikliğine ihtiyaç duyduklarını belirtmiş ve “Taciklerin, Farsça konuşan milletlerin geri kalma nedeni sadece dillerine Arapça kelimelerin geçmiş olması değildir, en büyük problem Arap alfabesinin kullanılmasıdır” şeklindeki sözlerle yeni alfabeye geçilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur (Aliyov, 1926, s. 10; Cihangiri, 2017).

Yeni Tacik Alfabesine Geçiş Süreci: *Danesh-Binesh (Rehber'e Danesh)*

Danesh-Binesh, Maarif Bakanlığı tarafından 1 Ağustos 1927 tarihinde ilk sayısı 42 sayfa olmak üzere Semerkant'ta yayımlanmaya başlamıştır. *Danesh-Binesh*, *Avazê Tacike Kem Begel*'in matbasında toplam 1500 nüsha olarak yayımlanmıştır. *Danesh-Binesh*'in yayın ekibini Musevi, Muhammed Hasani, Uygur, Cebbari ve Nezrullah Bektaş oluşturmuştur.

Eğitim ve öğretim alanlarını merkezine alan *Danesh-Binesh* gazetesi aylık olarak yayımlanmaya devam etmiş ve 1 Eylül 1927'de adını *Rehber'e Danesh* şeklinde değiştirmiştir. Yeni nesil Tacik ulusalcılığının mimarlarının *Danesh-Binesh* ekibi ve okurları oldukları ifade edilmiştir. *Rehber'e Danesh*'te yer verilen yazılar incelendiğinde ulusal kimlik inşasında yeni Tacik alfabesine geçiş konusunu merkeze alan görüşleri ön plana çıkmaktadır. Bu hususta *Rehber'e Danesh*'te Sabit Monafzade tarafından kaleme alınan "Tacikistan ve Yeni Alfabetesi" başlıklı yazıda Monafzade, "İzin verin saygıyla bu silahlarını (alfabelerini) Araplara geri gönderelim ve yeni bir silah (alfabe) elimize alalım." (Monafzade, 1927, s. 4) şeklindeki sözleri ile ulusal kimlik için dil ve alfabenin önemine dikkat çekmiştir.

Monafzade yazısında, Latin alfabesinin kullanılması durumunda eğitim konusunda daha iyi başarı elde edileceği görüşünü savunmuştur. Monafzade, "Kızıl Tacikistan"ın (Sovyetlerin Tacikistan üzerindeki etkisine dikkat çekerek), Latin alfabesini kullandığı takdirde Farsça konuşan diğer milletler için bir model, iyi bir örnek olacağını ileri sürmüştür. Monafzade ayrıca, Latin alfabesine geçildiğinde toplumun farklı pek çok kesiminin daha kolay okuma-yazma öğrenebileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Sovyetlerin Taciklerin Latin alfabesini kullanmaları yönündeki amacının da Taciklerdeki okur-yazar oranını arttırmak olduğuna değinmiştir (Monafzade, 1927, s. 4). Monafzade'nin kaleme aldığı metinler incelendiğinde Sovyet yanlısı bir yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

Danesh-Binesh'in yayın kadrosundan Nezrullah Bektaş, yeni Tacik alfabesine dair 1928'de Bidariye Tacik gazetesinde yer alan yazısında, "Biz neye sahibiz? Elimizde ne var? Birkaç divan, liğat ve teşkereden başka neyimiz var bizden sonrakilere bırakabileceğimiz... Eski alfabe ile yazılanların kaç kişi okuyup anlıyor? Çoğu kişi bunları anlamıyor. O metinleri açıklayacak aracı biri olmadığı müddetçe kimse anlamayacak onları. Belli bir zümreye ait kişiler ancak anlayabilir yazılanları." (Bektaş, 1928) şeklindeki ifadeler ile Latin alfabesine geçilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Gulam Rıza Alizade ise Tacikistan'e Sorkh gazetesinde yer verilen yazısında klasik Tacik edebiyatının seçkin bir grubun edebiyatı olduğunu ve halka hitap etmediğini ileri sürmüştür. Alizade, klasik Tacik edebiyatını "Tacik halkının zihnini ve fikrini zehirleyen faydasız bir edebiyat" şeklinde tanımlamıştır (Alizade, 1930).

Söz konusu süreçte Taciklerin yeni alfabetesine ilişkin değerlendirmeler yapmak üzere alandaki öncü isimler konferanslar, konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Programlara katılmak üzere birçok Tacik diğer şehirlerden Semerkant'a gelmiştir. *Rehber'e Danesh*'in 1928 yılının Ağustos-Eylül aylarında yayınlanan sayılarının ilk 6 sayfası yeni Tacik alfabesi (Latin harfleri ile) kullanılarak metinler yayımlanmıştır (Cihangiri, 2017).

Ayrıca çalışma kapsamındaki yayınlarda Taciklerin kullandığı alfabenin değiştirilmesi gerektiği yönünde telkinde bulunan yazarların büyük bir çoğunluğunun kaleme aldıkları yazılarda Sovyetlere yönelik kullandıkları ifadeler dikkat çekicidir. Bu durum Sovyetlerin Tacikistan üzerindeki etkisine dair dönem yazarlarının yaklaşımı ortaya koymaktadır. Öte yandan Farsça'nın dönemin matbuatında yer verilen metinlerde "Tacik dili" ifadesi kullanılarak zikredilmesi de Sovyet etkisinin önemli bir göstergesidir. Zira Farsça'nın Müslüman kimliği ile özdeşlemiş bir dil olması dönem yazarlarını temkinli bir tutuma sevk etmiştir. Yazarlar, Sovyetlerin Taciklere yönelik olası bir engelleme ve kısıtlama uygulayabileceği ihtimaline karşı Farsça ifadesi yerine "Tacik dili" tanımlamasını yapmış ve ulusal kimliğin önemli bir unsuru olarak işaret edilen dile yönelik değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Sonuç

Tacikistan'da ulusal kimlik inşasına yoğunlaşılan 1920-1930 yılları arasındaki süreçte dil ve tarih temelli bir kimlik oluşumu için medya etkin bir araç olarak kullanmıştır. Tacikistan'ın Büyük Horasan'dan kalan bir parça olduğunu savunan Tacikler, Farsça dili üzerinden bir aidiyet oluşurmaya çalışmışlardır. Farsça ve Büyük Horasan'ı referans alarak tarihi kimliklerini güçlendirmeyi amaçlayan Tacikler, Samani Devleti'ni referans alan tarihsel arka plan ile bölgenin kadim halkı oldukları iddiasını dönemin çeşitli gazete ve dergilerinde vurgulamışlardır.

Farsça dili ve Samani Devleti üzerine temellendirilen kimlik inşasının bir uzantısı olarak neşredilen gazeteler Tacik dilinde (Farsça) yayınlanmaya başlamışlardır. Söz konusu dönemde Farsça dilinde yayın yapmaya başlayan gazeteleri/neşriyeleri *Danesh ve Amuzegar*, *Avaze Tacike Kem Begel*, *Danesh-Binesh (Rehber'e Danesh)* şeklinde sıralamak mümkündür. Mezkûr yayın içerikleri incelendiğinde sıklıkla vatan, dil, Tacik tarihi, Tacik kültürü ve Tacik kimliği gibi konulara dikkat çekildiği tespit edilmiştir.

Ulusal kimlik inşası için birer ideolojik aygıt görevi yüklenen gazetelerde Taciklerin tarihleri, dilleri ve kültürlerine ilişkin halkı bilgilendirici yazılara yer verilmiş ve gazeteler aracılığı ile ulusal bilincin uyandırılması amaçlanmıştır. Bu hususta Tacik dilinin sadeleştirilmesi ve diğer dillerden gelen kelimelerden arındırılması gerektiği konusunda yayınlar yapılmıştır. Basın ile eğitim kurumlarının üzerinde durulması gereken öncelikli alanlar olduğuna işaret edilmiştir.

Gazeteler aracılığı ile öğretmenlerin bilinçlendirilmesi ve harekete geçirilmesi amaçlanmış ve bunun için de *Danesh ve Amuzegar* ile *Danesh-Binesh* gazeteleri yayınlanmaya başlamıştır. Öğretmenlerin bilinçlendirilerek harekete geçirilmesi gerektiği sıklıkla gazetelerde gündeme getirilmiş ve öğretmenlere yönelik yazılar kaleme alınmıştır. Böylelikle Taciklerin okuma-yazma oranı yükseltilmeye çalışılmıştır. Gazeteler ulusal bilincin uyandırılması ve ulusal kimliğini inşasında adeta “uyanışın kaynağı” olarak görülmüşlerdir.

Dönem gazeteleri Tacik kimliğini reddeden uluslara karşı bir mücadele alanına dönüştürülmüş ve tarihsel Tacik kimliğine karşı çıkan eserlere yönelik reddiyeler kaleme alınmıştır. Gazetelerde Tacik kimliği tarihsel ve dilsel bir çerçeveye çizilerek savunulmuş, Tacikleri ulusal anlamda tanıtmaya ve tanımlamaya yönelik çok sayıda yazıya imza atılmıştır.

Etik Beyan

“*Medyanın Ulusal Kimlik İnşası Süreçlerinde Rolü/İşlevi: Tacikistan Örneği*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aliyov, A. (1926). Meseleye Elif Baye Taze. *Danesh ve Amuzegar*, 10.
- Alizade, G. R. (18 Nisan 1930). Chirag Paye Khodra Rushen Nemikoned. Ruznameye Tacikistan'e Sorkh.
- Amuzegar, D. V. (1926). Mekhsede ma. *Danesh ve Amuzegar*, (1)2.
- Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler* (Çev: İ. Savaşır) İstanbul: Metis Yayınları.
- Ayni, S. (1924). Mektup. *Avaze Tacike Kem Begel*, 1.
- Begel, A. T. (1924). Derbareye Kitaphaye Mektebe Tacikistan. *Avaze Tacike Kem Begel*, 3.
- Begel, A. T. (1924). Vazifehaye Ma. *Avaze Tacike Kem Begel*, (2), 4.
- Bektaş, N. (15 Mayıs 1928). Destaviz Beraye Teshvigad Cheyane ElifBaye Nov. Ruznameye Bidariye Tacik.
- Burke, P., & Briggs, A. (2004). *Medyanın toplumsal tarihi* (Çev: İ. Şener). İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Cihangiri, G. (2017, 9 16). Pishderamedi Ber Ter'e Hoviyete Milliye Taciki 1920-1930. Openasia.Org: Openasia.Org: <https://Openasia.Org/Item/19113/گ-1920--1930-،-ملی-تاجیکی>, Adresinden Alındı
- Deutsch, K. W. (1966). *Nationalism and social communication: An inquiry into the foundations of nationality*. New York: The Technology Press of The Massachusetts Institute of Technology.
- Dudoignon, S. A. (1993). Changements Politiques Et Historiographique En Asie Centrale Tadjikistan Et Uzbekistan 1987-1993. *CEMOTI Cahiers d'Etudes Sur La Mediterranee Orientale Et Le Monde Turco-Iranien*, 83-135.
- Ferecirad, A. ve Derkhor, M. (2009). Berresiye Huviyetyabiye Tacikistan Der Bestere Tarikhiye Khorasane Bozorg. *Pejoeshtnameye Khorasane Bozorg*, 109-114.
- Grousset, R. (2000). *İmparatoriye sebraneverdan* (Çev: A. Bakide). Tahran: Neshre İlmi ve Ferhengi.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin durumu: Kültürel değişimin kökenleri* (Çev: S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Herevi, C. (2020). Vakaviye Ruyekerde Tarikhpejohane Muasire Tacikistan Be Hukumete Samaniyan. *Feshtnameye Tarikhnegeri ve Tarikhnegari Daneshgah-e El Zebra*, 257-279.
- Hopf, T. (1998). The promise of constructivism in international relation theory 177-200. *International Security*, 177-200.
- İsmailzade. (1924). Baz der etrafe meseleye Taciki. *Avaze Tacike Kem Begel*, 6, 4.
- Kaşani, E. (1924). Müjde ve tebrük. *Avaze Tacike Kem Begel*, 3, 4.
- Kudbuldin, A. (2007). “Cayegah-e Din Der Matbuat-e Tacikistan. *Feshtnameye Rayizeni Ferhengiye Cumhuriye İslami İran Der Tacikistan*. 59-66.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve kültürel kimlik: Üçüncü dünya gerçeği* (Çev: N. N. Domaniç). İstanbul: Sarmal.
- Monafzade, S. (1927). Tacikistan ve Elifbaye Nov. *Rehber-e Danesh*, 4.

- Muhammed, N. ve Gevdam, S. A. (2009). Buhrane Huviyete Milli Ve Shekafe Devlet Ve Millet Der Esre Cihanishoden: Nekhshe Zeban Ve Mezhep Der Behse Huviyete Milli Der Tacikistan Ve Kazakistan. Feslnameye Ulumi Siyasi Ve Revabite Beynelmilet, 229-261.
- Nicholayova, L. (2001). *Tacikistan (Tebevulate Siyasi İctumayi Der Yek Sed Sale Ekbir)* (Çev: S. Ekhevan). Tahran: Vezarete Umure Kharici.
- Rahmetzade. (1926). Cumhuriyete Tacikistan. *Danesh Ve Amuzegar*, 3-4, 10.
- Schlesinger, P. (1994). *Medya devlet ve ulus: Siyasal şiddet ve kollektif kimlik* (Çev: M. Küçük) İstanbul: Ayrıntı.
- Shukurov, M. C. S. (2003). *Costarba: Derbareye Zeban, Edeb ve Ferbenge Tacikistan* (Edt: M. Mirshahi). Yayınevi: İntisharate Esatir.
- Smith, A. (1994). *Milli kimlik* (Çev: B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2010). When is a nation. *Geopolitics*, 7(2), 5-32.

EXTENDED ABSTRACT

From past to present, mass media have played a key role in developments such as increasing the hegemony of the state at national borders and the emergence of forms of government based on public participation in the nation-state building process. In the classical texts on nationalism, it is stated that the mass media play an active role in the shaping, institutionalization, and dissemination of identities in the nation-building processes. Anderson, one of the leading names in nationalism studies, stated that the media is the primary and fundamental factor in the construction of national identity, and the formation of the idea of eternity/anciently with capitalist broadcasting was supported.

In the 18th century, while the idea of nationalism gained a cultural and folkloric identity in the first stage, in the 19th century, national feelings turned into an inspiring desire that led people to be governed under the same government. In the 20th century, nationalism has become a matter of mass support. The fact that the media gradually began to abolish the boundaries of space and time was able to coordinate the simultaneous imagination of people in the face of events, and thus the representations could be experienced in a way that creates a common sense. Mass media have been effective channels in the creation of common national sense and consciousness for the national identity construction process of Tajikistan, one of the states established in Central Asia under the control of the Soviets at the beginning of the 20th century.

The new nation-states, which were established by considering the ethnic origins living in Central Asia, we're able to declare their independence with the dissolution of the Soviet Union. With the collapse of the Soviet Union, the imposition of communist identity disappeared and these newly established states made a rapid return to their traditions and history while building their national identities.

In this study, the role of the media in the national identity construction process is discussed through Tajikistan's national identity construction process. In this context, the relationship between the media and the construction of national identity was emphasized, and then how the media was instrumentalized in the construction of this identity in Tajikistan was examined through the newspapers and magazines of the period. As a result of the literature review, it was determined that between the years 1920-1930 there was an intense focus on national identity. A "return to essence" reflex based on the ideas of prominent Tajik historians such as Nehman Nehmetov and Babacan Gafurov (Bobojon Ghafurov) is striking.

The newspapers, which were published as an extension of the identity construction based on the Persian language and the Samani State, started to be published in the Tajik language (Persian). It is possible to list the newspapers/published newspapers/published in the Persian language in the mentioned period as Danesh and Amuzegar, Avaze Tacike Kem Begel, Danesh-Binesh (Rehber'e Danesh). When the contents of the aforementioned publications are examined, it has been determined that they often focus on topics such as homeland, language, Tajik history, Tajik culture, and Tajik identity.

In the newspapers, which are assumed to be an ideological device for the construction of national identity, informative articles about the history, languages, and cultures of Tajiks were included and it was aimed to awaken national consciousness through newspapers. In this regard, publications have been made on the need to simplify the Tajik language and purify it from words from other languages. It has been pointed out that the media and educational institutions are priority areas that should be emphasized.

It was aimed to raise the awareness and mobilization of teachers through newspapers, and for this purpose, Danesh and Amuzegar and Danesh-Binesh newspapers began to be published. The necessity of raising awareness of teachers and mobilizing them has often been brought to the agenda in the newspapers and articles have been written for teachers. Thus, the literacy rate of Tajiks was tried to be increased.

Newspapers have been seen as the “source of awakening” in the awakening of national consciousness and the construction of national identity.

The newspapers of the period were transformed into a field of struggle against the nations that rejected the Tajik identity, and refusals were written against the works that opposed the historical Tajik identity. Tajik identity was defended in newspapers by drawing a historical and linguistic framework, and many publications were made to introduce and describe Tajiks nationally.

While the newspapers and magazines of the period were the areas where the national identity was matured, it also allowed the discussion of opposing views in the identity construction process. At the beginning of the discussion areas that come to the fore are the issues such as Tajik national identity within the framework of the enlightenment perspective, the coexistence of Tajiks in the axis of the socialist approach, and the problems encountered in the identity construction process.

In the published newspapers and magazines, refusals were written against the nations that rejected the Tajik identity, especially the Uzbeks, and the Tajik identity was almost defended by the writers of the newspaper and magazines by drawing a historical framework. Among the titles of the articles in the newspapers, titles such as "This is us", "We are in this geography", "Which region belongs to us", "We plant something in each region" come to the fore. As it can be understood from the titles of the articles, the authors have made the introduction and definition of Tajiks nationally on the agenda.

İnsan Kaynakları Yönetimlerinin İşe Alım Kararlarında Vasıfsal İkilem

Nezahat KOÇYİĞİT¹ ve Ali Aslan ŐENDOĐDU²

Öz

Bu araştırmanın amacı Endüstri 4.0 çağının yetkinlikleri kapsamında aşırı vasıflı adayları işe alım ve organizasyonel sonuçlarının değerlendirmesinde insan kaynakları uzmanlarının görüşlerini alarak aşırı vasıflı çalışanlara bakış açısı hakkında kavramsal bir çerçeve sunmaktır. Araştırmanın çalışma grubunu insan kaynakları yönetiminde işe alımda uzmanlar oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma modellerinden fenomenoloji deneyim çalışması deseni kullanılmıştır. Amaca ilişkin veriler elde etmede 12 uzman ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Verilerin betimsel, karşılaştırmalı ve ilişkisel analizinde Maxqda 2020 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Sonuçlar aşırı vasıflı çalışanların beceri-iş uyumu çerçevesinde uygun pozisyonlarda değerlendirilerek kurum içinde işbirlikçi çalışmaları halinde motivasyonu arttırabileceği ve öğrenen örgüt kültürünün yerleşmesine katkı sağlayacağı görüşünün olduğunu ortaya koymuştur. Bu doğrultuda insan kaynakları uzmanlarının görüşlerinden hareketle çalışanları işe alımda en önemli unsurun uygun pozisyon, beceri-iş uyumu ve tecrübe olduğu çıkarımında bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Vasıflılık, Beceri-İş Uyumu, İnsan Kaynakları, İşe Alım

Skilled Dilemma in Recruitment Decisions of Human Resources Management

Abstract

The purpose of this research is within the scope of the competencies of Industry 4.0 era, to present a conceptual framework about the perspective of human resources experts by taking opinions in the recruitment overqualified employees and evaluation of its organizational results. In this study, the phenomenology experience study pattern that one of the qualitative research models was used. In order to get data to the purpose of study, semi-structured interviews were conducted with 12 experts. Maxqda 2020 qualitative data analysis program was used in the descriptive, comparative and relational analysis of data. The results suggested that there is an opinion that overqualified employees by evaluating in appropriate positions within the framework of skill-job fit and that if they work in cooperation within the organization, they can increase motivation and contribute to the establishment of a learning organizational culture. In this context, it can be said that the most important factor in hiring employees is the fit position, skill-job fit and experience based on the opinions of human resources experts.

Key Words: Perceived Overqualification, Skill-Job Fit, Human Resources, Recruitment

Atf İçin / Please Cite As:

Koçyiğit, N. ve Şendoğdu, A. A. (2022). İnsan Kaynakları yönetimlerinin işe alım kararlarında vasıfsal ikilem. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1137-1151.

Geliş Tarihi / Received Date: 12.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.07.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi- Konya-Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, kcygt.nezahat@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-3332-3642

² Doç. Dr. - Konya-Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, asendogdu@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-9860-320X

Giriş

Son yıllarda işgücü piyasasının doyması ve artan rekabet, bireyleri iş bulmak için çok sayıda beceri ve yetkinliği kazanmaya yani aşırı nitelikli olmaya zorlamaktadır. Öte yandan artan mezun sayısı, yüksek işsizlik oranları, düşük işgücü talepleri ve ekonomik gerileme gibi sebeplerle birçok aşırı vasıflı çalışan becerilerinin gerektirdiği pozisyonlara yerleştirememekte ve vasıflarının altında kalan pozisyonları tercih etmek zorunda kaldıkları için beceri-iş uyumu problemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla uygun olmayan işe alım yöntemleri ile alındıklarından değil zorunlu olarak işi tercih ettiklerinden örgütte istenmeyen çalışanlar haline gelebilmektedirler. Bir başka deyişle aşırı vasıflı çalışanların eksik istihdam olasılığı bireyler, kurumlar ve toplumlar için giderek önemli hale gelmekte ve bu paradoksun giderilmesi gerekmektedir. Hatta ücret, terfi ve kariyer imkanları gibi fırsatların sunulmadığı, yüksek işsizliğin olduğu, işsizlik ödeneğinin ve benzerinin yetersiz olduğu iş piyasalarında aşırı vasıflılık bir sorun haline gelmektedir.

İşe uygun bireyleri işe almak insan kaynakları uzmanlarının en önemli amaçlarından birisidir. Özellikle çağın rekabet ortamında ve küresel pazarlarda nitelikli bireyleri kuruma çekebilmek hedefidir. Fakat giderek aşırı vasıflı hale gelen işgücü söz konusu olduğunda; “Çalışan arzı talebi aştığında değerlendirme nasıl yapılmakta ve sorunlar nasıl ortadan kaldırılmaktadır?, İşe alımlarda aşırı vasıflılık nasıl tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir?, Aşırı vasıflı çalışanlar kuruma ne şekilde yarar sağlamak ve ne zaman olumsuz sonuçlara yol açmaktadır?” soruları önem kazanmaktadır.

Bu sorulara cevap aramak saiki ile çalışmada; aşırı vasıflı çalışanların iş başvurularında uygun pozisyon için değerlendirilmeleri hususunda, işe alım uzmanlarının görüşlerinden hareketle, insan kaynaklarından daha etkin şekilde yararlanmada yapılması gereken faaliyetler için bir çerçeve oluşturmak istenmiştir. Endüstri 4.0 çağının kurumlarının organizasyonel standartlarının ve adaylardan istediği 21. yüzyıl becerilerinin neler olduğuna işaret etmek bir diğer alt amaçtır. Birçok çalışmada aşırı vasıflı çalışanların iş tatminine, verimliliğe, işten ayrılma niyetine olan etkilerinin ve sonuçlarının araştırıldığı görülmekle birlikte bu çalışmada iş sözleşmesinin diğer tarafı olan işverenler ve karar vericiler açısından nasıl değerlendirildiklerine yönelik kavramsal bir çerçeve sunulması hedeflenmiştir. Bu hedef, çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, aşırı vasıflılık olgusunun olumsuz sonuçlarının yanı sıra olumlu sonuçlarına da odaklanılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

İşletmelerde insan kaynakları fonksiyonunun işe alım faaliyetlerinde yöneticiler adayların işe alınıp/alınmamasında etkin olan kriterleri ortaya koyarak bir dizi kararlar almaktadırlar. Her bir görevin ve vasıf düzeyinin gerektirdiği eğitim ve deneyimi tespit ederek, adayı az vasıflı, vasıflı ve aşırı vasıflı olarak kategorize ederek işe almakta ya da reddetmektedirler (Kulkarni, Lengnick ve Martinez, 2015, s. 541).

Son dönemlerde aşırı vasıflılık konusuna artan ilgi, modern ekonomilerde ortaya çıkan son iki eğilimin sonucudur. İlki; lisans eğitimi gerektiren pozisyonlar ile artan sayıda mezun oranları arasındaki uyum, ikincisi; mevcut rollerin ve görevlerin daha az kalifiye, daha az deneyimli bireyler tarafından yerine getirilmesine imkan veren ve personel maliyetlerini azaltan yapay zeka gibi teknolojilerin gelişme hızıdır (Gera, 2016, s. 1).

Literatürde “Overqualification” olan ve Türkçeye çevirileri “aşırı vasıflılık”, “aşırı yeterlilik”, “aşırı niteliklilik” ve “fazla niteliklilik” olarak yapılan kavram ilk olarak Richard B. Freeman (1976)’ın “The Overeducated American” adlı kitabında kişinin sahip olduğu eğitim, bilgi, tecrübe ve yeteneklerin işin gerektirdiğinden fazla olması anlamında kullanılmıştır (Yıldız, Özdemir, Habib ve Çakı, 2017, s. 43). Bu çevirilerden en çok tercih edileni aşırı vasıflılık olmuştur.

Aşırı vasıflılık, bir çalışanın, konumunun gerektirdiklerinden daha fazla eğitim, deneyim ve/veya bilgi, beceri, yetenek ve diğer özelliklere sahip olma düzeyidir (Maynard ve Parfyonova, 2013, s. 436). Diğer bir ifadeyle, kişilerin beceri ve yeteneklerinin işin gereklerine uymadığı bir kişi-iş uyumsuzluğu anlamına gelmektedir (Kulkarni vd., 2015, s. 530).

Eksik istihdamın sadece eğitim ve deneyim boyutlarını kapsar bir alt kümesi olan aşırı vasıflılık; çalışanların var olan işlerinin gerektirdiklerinden daha fazla eğitim, deneyim, bilgi, beceri ve yeteneklere sahip olma durumu olarak tanımlanmaktadır (Khan ve Morrow (1991)’den Aktaran: Sikora, Thompson, Russell ve Ferris, 2016, s. 24). Diğer bir deyişle, aşırı vasıflılık; belirli bir işin gerekliliklerini aşan beceri, deneyim veya eğitime sahip bireyleri ifade etmektedir (Gera, 2016, s. 1).

Yapılan araştırmalarda; Amerika’da açılan her iş ilanı için yarışan en az dört kişi olduğu, birçok iş arayan kişinin işsiz kalmaya devam ettiği veya mevcut işinde terfi ettirilene ya da işinden ayrılana kadar aşırı vasıflı

oldukları pozisyonlarda çalıştıkları görülmektedir. Hatta üniversite diplomasına sahip olan çalışanların yaklaşık yarısı, mevcut işlerinde gereğinden fazla vasıflı olup, vasıflarının bir değerinin olup olmadığını sorgulamaktadırlar (Martinez, Hall ve Kulkarni, 2014, s. 958).

Aşırı vasıflılık çoğu halde aşırı eğitim olarak görülmektedir. Örneğin; Arnavutluk'ta 2015 yılında özel sektörde personel seçimi sırasında aşırı eğitim ile aşırı vasıflılık değerlendirmesi yapılmıştır. İnsan kaynakları profesyonellerinin aşırı vasıflı çalışanları işe kabul etmedikleri, iş için tanımlanandan daha fazla eğitim ve beceriye sahip olabilecekleri için işe almada tereddüt ettikleri ve bu adayların işten ayrılmalarının yüksek olacağını düşündükleri görülmüştür (Lahi, 2016, s. 128).

Literatürde gerçek aşırı vasıflılığın tanımının yanı sıra kişinin mevcut işinin gerektirdiklerinden fazla bilgi, beceri ve yeteneklere sahip olduğuna dair algısı da "algılanan aşırı vasıflılık" olarak kavramlaştırılmıştır (Fine, 2007, s. 61; Fine ve Nevo, 2008, s. 346; Erdoğan ve Bauer, 2009, s.557).

Gerçek ya da algılanan aşırı vasıflılığın sonuçlarına bakılırsa genelde olumsuz etkileri görülmektedir. Örgütsel bağlılığı azaltmakta ve gönüllü işten ayrılmaları artırmaktadır (Johnson, Morrow ve Johnson, 2002, s. 440; Maynard, Joseph ve Maynard, 2006, s. 531; Maynard ve Parfyonova, 2013, s. 449; Lobene ve Meade, 2010; Mutlu, 2013, s. 44). Bunun yanı sıra, iş tatminini azaltmakta ve işte devamsızlıklara neden olmaktadır (Johnson ve Johnson, 2000, s. 173; Johnson vd., 2002, s., 440; Maynard vd., 2006, s. 531; Fine ve Nevo, 2008, 353; Lobene ve Meade, 2010). Üretkenlik karşıtı davranışlar ve başka işler arama gibi olumsuz tutum ve davranışlara yol açmaktadır (Fine, 2007, s. 66; Luksyte, Spitzmueller, ve Maynard, 2011, s. 290; Liu, Luksyte, Zhou, Shi, ve Wang, 2015, s.264).

Öte yandan literatürde olumsuz sonuçları ile bilinen aşırı vasıflı çalışanların doğru yönetimi başarılı işgören ve yüksek örgüt sermayesi anlamına gelebilmektedir. Aşırı vasıflılığın esasen uygun yönetim koşulları altında kurumlar ve çalışanları üzerinde olumlu etkilerinin olabileceği ve istihdamının gerekliliği tespit edilmiştir (Ma, Ganegoda, Chen, Jiang, ve Dong, 2020, s. 530) Ayrıca geleneksel işe alımlarda işverenlerin daima aşırı vasıflı olan başvuru sahiplerinin daha iyi olduğunu, öğrenme yetenekleri nedeniyle eğitim sürelerini ve maliyetlerini azalttığını düşündüğü durumlar da kavramın olumlu taraflarını yansıtmaktadır. Bu adayları işe almada uzmanlar popüler bir çalışan seçme aracı olan genel yetenek testlerini kullanmakta ve bu testler kişinin düşünme, öğrenme ve problem çözme becerilerini ortaya çıkarmaktadır.

Aşırı vasıflılık dezavantajlı olarak algılsa da nitelikliliğin avantaj olarak algılanmasından ötürü belki de pozitif ayrımcılığı yansıtmaktadır (Johnston, Khattab ve Manley 2014, s. 197). Öyle ki aşırı vasıflı çalışanların daha yüksek seviyelerde görev performansı ve görev üstü davranış sergiledikleri görülebilmektedir (Hu, Erdogan, Bauer, Jiang, Liu ve Li, 2015, s. 1234). Aşırı vasıflı hisseden çalışanları işe almanın organizasyon için olumsuz sonuçlarının mı faydasının mı olduğunun sorgulanması sonucu, algılanan aşırı vasıflılığın yaratıcılığa ve yenilikçi davranışlara önem veren kuruluşlar için bir değer olabileceği belirlenmiştir (Luksyte ve Spitzmueller, 2015, s. 646).

Bireylerin kariyer uyum yeteneğinin, istihdam edilebilirlikte becerilerini geliştirme, istihdam fırsatlarını takip etme ve kariyer hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynaması da aşırı vasıflılığı etkileyebilen faktörler arasında görülmektedir (Yang, vd., 2015, s. 155). Beşeri sermaye ve sosyal öğrenme teorilerine dayanarak bazı şartlar altında aşırı vasıflılığın yüksek performansla ilintili olabileceği vurgulanmaktadır. (Van Dijk, Shantz ve Alfes, 2019, s. 12). Dolayısıyla aşırı vasıflılığın varsayıldığı gibi düşük performanstan ziyade ortalamanın üzerinde performans getireceği belirtilmektedir (Fine ve Nevo, 2007, s. 327)

Çağın gerektirdiği yetkinlikler arasında yaratıcı ve yenilikçi düşünce, esneklik ve iletişim olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda aşırı vasıflı çalışanların mevcut işlerini bir kariyer fırsatı olarak görerek, organizasyon normlarını reddetmek yerine yenilikçi ve yaratıcı davranışlarda bulunmayı tercih ettikleri bilinmektedir (Dar ve Rahman, 2020, s. 14). Fakat buna karşın pek çok kurumda potansiyel iş tatminsizliği ve yüksek personel devir oranları nedeniyle aşırı vasıflı çalışanları işe almanın riskli olacağı yönünde genel bir görüş bulunmaktadır. Oysa yapılan araştırmalarda aşırı vasıflı çalışanları iş ve kariyer geliştirme fırsatları sunarak elde tutmanın, kuruma bağlılıklarını artırarak ve işten ayrılma niyetlerini azaltarak kısa vadede örgütsel etkinlik, uzun vadede rekabet avantajı sağlayacağı görüşü desteklenmektedir (Sikora, vd., 2016, s. 33)

Çoğu araştırma, insan kaynakları profesyonellerinin genellikle aşırı vasıflı çalışanları işe almak konusunda isteksiz olduklarını göstermektedir. Aşırı vasıflı çalışanın işi yetersiz bulacağı ve daha iyi bir fırsat ortaya çıktığında kolaylıkla bırakabileceği yönünde yaygın bir kanı vardır. Bu tür çalışanların denetlenmesi,

özellikle amirlerinden daha eğitilmiş ve deneyimli olmaları durumunda da zorluklara neden olabilmektedir. Fakat aşırı vasıflı çalışanların, işverene, daha kolay eğitilebilme, görevleri hızlı tamamlayabilme, yenilikler getirebilme gibi çeşitli şekillerde katma değer sağlayabildiği bilinmektedir (Gera, 2016, s. 1). Sonuç olarak aşırı vasıflılık olgusunun iki yönlü (olumsuz/olumlu) etkiyi barındırdığı görülmektedir. Etkinin yönünde ise yönetsel tutum belirleyici olmaktadır.

Yöntem

Çalışmada yeni mezun bireylerin aldıkları eğitime ve sahip oldukları yetkinliklere uygun işler bulamadığı ve genç işsizlik oranlarının giderek arttığı gerçeğine odaklanılmıştır. Deneyimli çalışanların ise önceki yıllara göre daha fazla iş için rekabet etmek durumunda kalarak ve giderek daha fazla eksik istihdam edildikleri bilinmektedir. Bu durum işsiz kalınan süre arttıkça iş arama sıklığı ve motivasyonları azalan ya da istemeden yarı zamanlı pozisyonlarda istihdam edilenlerin sayılarının artmasına yol açmaktadır. İşverenler açısından ise aşırı vasıflı çalışanların işte tatmin olamama ve motive edilememe gibi sebeplerle işi bırakabileceklerine olan duyarlılık artmakta ve diğer çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerinden endişe duyulmaktadır. Bu nedenle öznel görüş ve ön yargı ile aşırı vasıflı ve iyi adaylardan uzaklaşan uzmanlar, bu bireylerin istihdam edilebilirliklerinin önünde bir engel teşkil etmektedirler. Var olan bu genel problem doğrultusunda çalışmada 1 Şubat-31 Mayıs 2021 tarihleri arasında yapılan görüşmelerde insan kaynakları uzmanlarının/yöneticilerinin işe alımda aşırı vasıflı adaylar hakkında görüşlerini almak amaçlanmış ve literatürden hareketle (Martinez, vd., 2014; Sikora, vd., 2016) şu sorulara cevap aranmıştır:

1. İşe alımda ve mevcut görevin yerine getirilmesinde beklenen günümüz yetkinlikleri nelerdir?
2. İşe alım uzmanları ve işverenler bir pozisyon/görev/iş için yetersizliği, yeterliliği ve aşırı yeterliliği nasıl tanımlamaktadır?
3. Yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik özellikler adayı aşırı vasıflı olarak tanımlamada etkili midir?
4. İşin özellikleri/görev/pozisyon adayı aşırı vasıflı olarak tanımlamada etkili midir?
5. İşe alım uzmanları ve işverenler aşırı vasıflı adayları işe almaya istekli mi?

Araştırma probleminin ortaya konulmasından sonra çalışmanın yürütülmesinde hangi tekniklerin kullanılacağı belirlenmiştir. Bu aşamanın temelini araştırma deseni oluşturmaktadır. Araştırma deseni araştırmanın temeli olup çalışmayı yürütmek için plan yapmak anlamına gelmektedir (Creswell, 2020: 51). Araştırmada hem 21. yüzyıl felsefesi hem de nitel araştırma modeli olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji; insanların kendi yaşam dünyalarının bilinçli deneyimi, gündelik hayat ve sosyal eylemidir (Merriam, 2018, s. 24). Fenomenolojik araştırmalarda; “Katılımcılar ilgili fenomen ile ilgili hangi deneyimleri yaşadılar?”, “Hangi ortam ve koşullar bu deneyimi etkiledi?” gibi sorulara yanıtlar aranmaktadır. Temel amaç; fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikte bir açıklamaya indirgemektir (Creswell, 2020, s. 79).

Evren – Örneklem

Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan tesadüfi örneklem seçimi genellemelerin yapılabileceği ve istatistiksel olarak evreni temsil edecek nitelikte büyük örneklem seçmek için uygundur. Nitel araştırmalarda ne rastgele seçimi anlamlı kılacak büyük gruplarla çalışılır ne de genelleme yapmak amaçlanır. Araştırmacılar her bir durumu amaçlı olarak ve probleme uygun gördüğü özellikleri içeren çalışma gruplarını örnekledikleri yöntemleri seçerler (Glesne, 2015, s. 59).

Bu çalışmada katılımcıları ve çalıştıkları sektörleri belirlerken amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme tercih edilmiştir. Bu yöntem geniş bir çeşitlilik yelpazesindeki ortak örüntülerin araştırıldığı, araştırmacının kendi bakış açısıyla araştırma problemine uygun gördüğü belirli özellikler taşıyan çalışma grubunu seçtiği yöntemdir (Glesne, 2015, s. 61). Ayrıca fenomenolojik araştırmalarda, katılımcıların araştırılan konu ile ilgili yaşadıkları deneyimleri açıkça ifade edebilmeleri önemlidir (Creswell, 2020, s. 152). Bu nedenle araştırmanın örneklemini Konya ve İstanbul illerinde insan kaynakları politikalarının yer aldığı, bilgi teknolojilerine ve çağın gerektirdiği yetkinliklere hızlı adapte olduğu düşünülen bankacılık, bilişim teknolojileri, otomotiv, inşaat ve gıda sektörlerinden işe alımda uzman yöneticiler oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde araştırmacılar kolay ulaşılabilir örnekleme ve kolaylık esasına göre araştırma süresini ve katılımcılara ulaşılabilirliği dikkate almışlardır. Nitel araştırmalarda deneyim kazanma amaçlı ve pratik olması açısından tercih edilen kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi sonucu çalışmaya katılmaya gönüllü Konya ve İstanbul illerinde işe alımda uzman/yönetici olmak üzere 12 katılımcı

belirlemiştir (Patton, 2002'den aktaran: Glesne, 2015: 61). Katılımcıların hepsi erkek olup, bankacılık, inşaat, gıda, bilişim teknolojileri ve otomotiv sektöründe yer alan uzman yöneticilerden oluşmaktadır.

Literatürde konuya ilişkin derin bir anlayış kazanmak için net katılımcı sayısı belirlemenin güçlüğü fakat az sayıda kişi ve gözlem alanıyla tekrar eden uzun süreli zamanların etkili olacağı vurgulanmaktadır (Glesne, 2015: 62). Bu nedenle araştırmada incelenen durumu derinlikli bir şekilde değerlendirebilecek nitelikte ulaşılabilen 12 kuruluştan üst düzey bilgi, donanım, deneyim ve yetkinliğe sahip katılımcılar belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu. Çalışmada insan kaynakları alanında işe alımda uzman/yöneticilerin iş başvurusunda bulunan aşırı vasıflı adayları değerlendirirken ilgili görüşlerini almak ve işe alım kararlarına etkilerini değerlendirmek için literatür taramalarından faydalanılarak yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır (Martinez, vd., 2014; Sikora, vd., 2016; Kulkarni vd., 2015, s. 541). Form uzmanların konu ile ilgili duygu ve düşüncelerini ifade edebilecekleri ve yöntem kısmında değinilen 5 soruya ilave sorularla birlikte 11 sorudan oluşmaktadır. Soruların anlaşılabilirliği için, dil ve içerik bakımından çeviri desteği, uzman desteği ve katılımcı görüşleri alınmıştır. Buna göre uzmanların hangi eğitim ve deneyim düzeyini aşırı vasıflı olarak değerlendirdiklerine, bu kişileri işe almada ortaya çıkabilecek avantaj ve dezavantajları nasıl ele aldıklarına, aşırı vasıflı adaylara ve deneyime uygun ve olumlu bakılabilecek pozisyonların neler olduklarına dair görüşlerine yer verilmiştir. Görüşmenin seyrine göre yöneltilebilen ek sorularla derinlemesine mülakat yapılarak, yüz yüze görüşmelerde katılımcılara soru formu da verilmiş, 3 görüşmede ses kaydının alınması sağlanmıştır. Görüşmeler 40-60 dakika arasında sürelerde gerçekteşmiştir. Görüşmelere ilişkin detaylı bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır:

Tablo 1. Görüşmelere İlişkin Detaylı Bilgi Tablosu

<i>Katılımcı Sayısı</i>	<i>Görüşme Tarihi</i>	<i>Sektör</i>	<i>Unvan</i>	<i>Görüşme Süresi</i>	<i>Kayıt Süresi</i>
1	08.02.2021	Bankacılık	İnsan Kaynakları Müdürü	60 dakika	34:24
2	12.02.2021	Bankacılık	İnsan Kaynakları Müdürü	40 dakika	19:45
3	16.02.2021	Bankacılık	İnsan Kaynakları Müdürü	45 dakika	17:05
4	20.03.2021	Bilişim Teknolojileri	İnsan Kaynakları Direktörü	60 dakika	Kayıt yapılmadı
5	20.03.2021	Bilişim Teknolojileri	İnsan Kaynakları Uzmanı	65 dakika	Kayıt yapılmadı
6	22.03.2021	İnşaat	İnsan Kaynakları Uzmanı	55 dakika	Kayıt yapılmadı
7	22.03.2021	İnşaat	İnsan Kaynakları Uzmanı	50 dakika	Kayıt yapılmadı
8	15.04.2021	İnşaat	İnsan Kaynakları Uzmanı	52 dakika	Kayıt yapılmadı
9	15.04.2021	Otomotiv	İnsan Kaynakları Koordinatörü	51 dakika	Kayıt yapılmadı
10	05.05.2021	Otomotiv	İnsan Kaynakları Müdürü	62 dakika	Kayıt yapılmadı
11	05.05.2021	Gıda	İnsan Kaynakları Müdürü	54 dakika	Kayıt yapılmadı
12	05.05.2021	Gıda	İnsan Kaynakları Müdürü	60 dakika	Kayıt yapılmadı

Görüşme süresi toplam: 10 saat 9 dakika, Görüşme süresi ortalama: 54,5 dakika

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin betimsel, karşılaştırmalı ve ilişkisel analizinde Maxqda 2020 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Analiz aşamalarına geçmeden önce görüşmelerden elde edilen ham veriler düzenlenip yedeklenmiştir. Veri analizinde kategorik birleştirme (categorical aggregation) uygulanmıştır. Veri seti birkaç defa okunarak kendi içerisinde anlamlı bir bütün oluşturan kodlar belirlenmiştir. Kodlama; veriler arasında yer alan anlamlı bölümlere (kelime, cümle, paragraf gibi) bir etiket, isim verme sürecidir. Bu çalışmada Strauss ve Corbin (1990)'in bahsettiği üç tür kodlama türünden biri olan daha önceden konu ile ilgili belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama yapılmıştır. Kodlar birleştirilerek kategoriler (tema) oluşturulmuştur. Kodlama aşamasında veriler arasında yer alan anlamlı bölümlerin birbirleriyle olan ilişkileri üst düzey bir tema ile açıklanmaktadır (Karataş, 2017: 80). Verilerin görselleştirilmesinde frekans tablo ve grafiklerinden, kod haritalarından yararlanılmıştır.

Bulgular

Betimsel Analizler

Nitel analizde betimsel analiz bilgiye dayalı yapılan analizdir. “Aşırı vasıflılık deyince aklınıza ne geliyor?, Aşırı vasıflılığı nasıl tanımlarsınız?, Aşırı vasıflı çalışanları işe almanın avantaj ve dezavantajları nelerdir” gibi “Ne?, hangi?, kim?” sorularına cevap bulmaya çalışılmaktadır. Verilen cevaplar doğrultusunda kod, tema ve kategoriler oluşturulmaktadır. Tablolarda kodlara ilişkin sonuçlar özetlenmektedir.

a. Frekans Tabloları (Belge/Kod Temelli)

Yapılan 12 adet mülakat formu incelenmiştir. 11 görüşme formunda demografik kodlardan bahsetmiştir. Tablo 2 demografik kodlara ilişkin frekans tablosunu göstermektedir. Bu kodlarla çalışanları aşırı vasıflı tanımlamada yaş ve cinsiyetin etkisine değinilmiştir. Bunun yanı sıra ve yalnızca 3 mülakatta ise kadın çalışan kodundan bahsetmiştir. Bu 3 formda kadın çalışanların sınırlı sektörde çalışabilmesinden ve deneyim sürelerinin azlığından ötürü aşırı vasıflı çalışanlar sınıflandırmasında daha az yer aldıklarına özellikle değinilmiştir. Bulgulara göre mülakatlarda daha çok yaş kodu üzerinde durulmuştur. Kodlanmamış belge, demografik kodlardan hiç bahsetmeyen belgedir.

Tablo 2. İncelenen Belgelerde Demografik Kodlara İlişkin Frekans Tablosu

	<i>Belgeler</i>	<i>Yüzde</i>
Yaş	9	75,00
Cinsiyet	6	50,00
Kadın çalışan	3	25,00
Kodlanmış Belgeler	11	91,67
Kodlanmamış Belge	1	8,33
Analiz Edilen Belgeler	12	100,00

Bulgulara göre mülakat formlarında Endüstri 4.0 çağının yetkinlikleri olarak daha çok teknolojik yetkinlik ve bilgiyi kullanma yetkinliği kodu üzerinde durulmuştur. Bu durumda iş başvurusunda bulunan adaylarda dijital beceriler ve sahip olunan bilgiyi pratiğe dökme beklenmektedir. Tablo 3 Endüstri 4.0 çağı yetkinlik kodlarına ilişkin frekans tablosunu göstermektedir. Aynı zamanda Şekil 1 Endüstri 4.0 Çağı Yetkinlikleri koduna ilişkin yapılan görüşmelerde en çok bahsedilen kodun teknolojik yetkinlik kodu olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. İncelenen Belgelerde Endüstri 4.0 Çağı Yetkinlik Kodlarına İlişkin Frekans Tablosu

	<i>Belgeler</i>	<i>Yüzde</i>
Teknolojik Yetkinlik	7	58,33
Bilgiyi Kullanma Yetkinliği	4	33,33
Öğrenmeye İsteklilik	2	16,67
Ekip Çalışmasına Yatkınlık	2	16,67
Kendini Geliştirmek	2	16,67
Yeniliklere Açık Olmak	2	16,67
21. yy Gereklileri	2	16,67
Multidisipliner Alanlarda Çalışmak	1	8,33
Araştırma-Geliştirme	1	8,33
Sektör Deneyimi	1	8,33
Teknik Yetkinlik	1	8,33
Empati Yapabilme	1	8,33
Değerler	1	8,33
Kodlanmış Belgeler	12	100,00

Kodlanmamış Belgeler	0	0,00
Analiz Edilen Belgeler	12	100,00

Bulgulara göre mülakat formlarında aşırı vasıflılığa ilişkin daha çok beceri-iş uyumu ve aşırı deneyim kodu üzerinde durulmuştur. Aşırı vasıflılığın uygun pozisyon ve deneyimle geldiği söylenebilmektedir. Tablo 4 aşırı vasıflılık kodlarına ilişkin frekans tablosunu göstermektedir.

Tablo 4. *İncelenen Belgelerde Aşırı Vasıflılık Kodlarına İlişkin Frekans Tablosu*

	<i>Belgeler</i>	<i>Yüzde</i>
Yetersiz Vasıflılık	12	100,00
Vasıflılık	12	100,00
Beceri-İş Uyumu	11	91,67
Aşırı Deneyim	11	91,67
Aşırı Eğitim	6	50,00
İşbirliği	5	41,67
Eğitimi Pratiğe Dönüştürme	5	41,67
Yenilikçi alışanlar	4	33,33
Lisans Eğitimi	4	33,33
Algılanan Aşırı Vasıflılık	4	33,33
Yüksek Ego	2	16,67
Teknolojiyi Kullanabilme	2	16,67
İnovatif	1	8,33
Yeni Mezun	1	8,33
Kodlanmış Belgeler	12	100,00
Kodlanmamış Belgeler	0	0,00
Analiz Edilen Belgeler	12	100,00

Tablo 5 incelendiğinde bulgulara göre mülakat formlarında istihdam edilebilirliğe ilişkin daha çok uygun pozisyon ve rekabet kodu üzerinde durulmuştur. Yapılan 12 mülakatta 24 defa aşırı vasıflı çalışanların istihdamında uygun pozisyondan bahsedilmektedir. Aşırı vasıflı çalışanların uygun pozisyonda değerlendirilmelerinin yerinde olacağı ve istihdamlarının kurumda olumlu/olumsuz rekabeti etkilediği söylenebilmektedir.

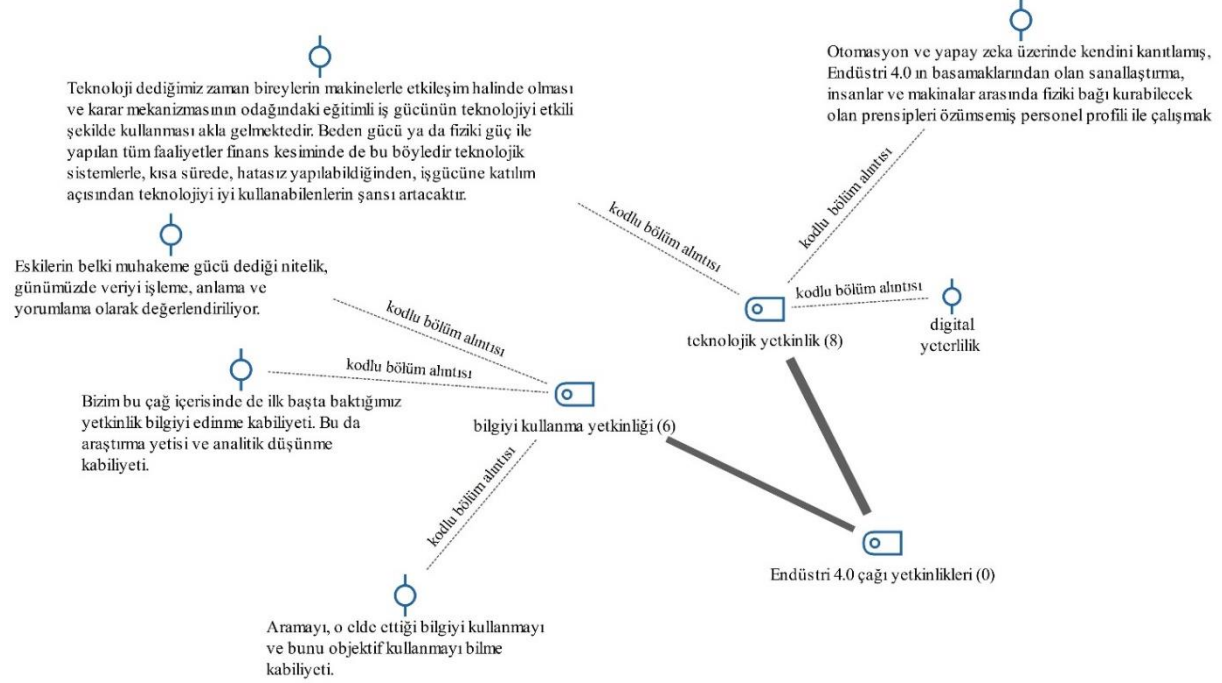
Tablo 5. *İncelenen Belgelerde İstihdam Edilebilirlik Kodlarına İlişkin Frekans Tablosu*

	<i>Belgeler</i>	<i>Yüzde</i>
Uygun Pozisyon	11	91,67
Rekabet	11	91,67
Maliyet Artışı-Avantajı	5	41,67
Kariyer Planlama	4	33,33
Örgütsel Bağlılık	2	16,67
İş Tatmini	2	16,67
Adil Yönetim	1	8,33
Kodlanmış Belgeler	12	100,00
Kodlanmamış Belgeler	0	0,00

b. Kodlu Bölüm Alıntısı

Şekil 1, 2 ve 3'de katılımcıların Endüstri 4.0 çağının gerektirdiği yetkinlikler konusunda, aşırı vasıflılığı nasıl tanımladıkları ve istihdam edilmeleri halinde avantaj ve dezavantajlara ilişkin belirttikleri alıntılarını ile görülmektedir.

Şekil 1. Endüstri 4.0 Çağı Yetkinlikleri

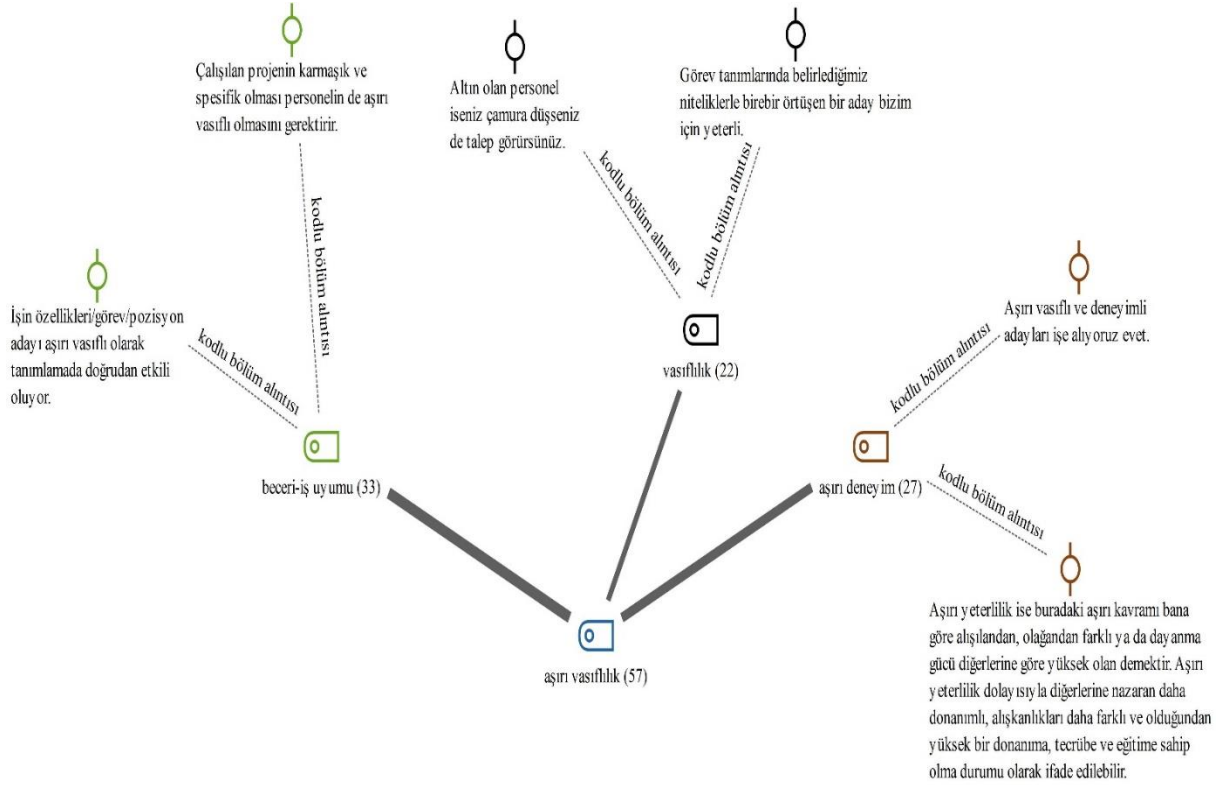
Şekil 1'deki kodlu bölüm alıntılarına göre çağın yetkinlikleri konusunda katılımcıların en çok bahsettiği teknolojiyi ve bilgiyi kullanma yetkinlikleridir. Beden gücü veya fiziki güç ile yapılan faaliyetlerin teknolojik sistemlerle kısa sürede ve hatasız yapılması iş gücüne katılımda veriyi işleyen, anlayan, yorumlayan ve teknolojiyi iyi kullanabilenlerin şansının artacağı yönünde çıkarımlarda bulunmaktadır. Konu ile ilgili katılımcıların görüşlerinden bazıları ise şöyledir:

U1: Herkes çok şey söyler İşte veri mühendisliği arıyoruz şöyle yapıyoruz böyle yapıyoruz. Bunlar elbette olması gereken şeyler ama bunun özündeki duygu düşünce bu olmalı. Aramayı, o elde ettiği bilgiyi kullanmayı ve bunu objektif kullanmayı bilme kabiliyeti. Bunu bulabildiğimiz adaylara yatırım yapıyoruz ve zaten bu adaylar işte veri analitiği idi başka bir şeydi bunlar da daha kolay kendini ifade edip götürüyor. Biliyorsunuz yani siz de şey yapmışsınız çok da doluyor zaten şu anda da eğitim alan çocukların yüzde yetmiş beşinin ileride yapacağı mesleğin olmadığını söylüyor. Yani şu anda tanımlanmış bir meslek değil. Belli olmayan bir meslekte çalışacaklar. Biz şimdi bu sistemi döndürmek için aldığımız kişiyi, ben şimdi şöyle bakıyorum, burası bir okul, üniversite falan bir okul evet, bu başka bir okul, burası da hayat okulu, iş okulu, o yüzden biz kurumumuzu iş okulu olarak konumlandırmaya çalışıyoruz ve burada o arkadaşımıza o yetkinliği kazandırmaya çalışıyoruz. Alırken de bunlara bakıyoruz. Doğal olarak 4.0 çok moda bir kavram ama 5 yıl sonra da bu 5.0 olacak. Yine bilgi değişecek. Bilgiyi kullanabilen, yeni şeyler düşünebilen insana ihtiyaç var. Her zaman bu olacak temelinde. Dolayısıyla biz de bilgiyi kullanma ve yeniyi üretme ile ilgili o duygu hali ne ise ona yatırım yapmaya çalışıyoruz. Ortamı da ona göre değiştirmeye çalışıyoruz.

U2: Endüstri 4.0 ile İK dijital imkanlardan uzun zamandır yararlanıyor. Pandemi ile birlikte hayatımızda daha fazla yer alan teknoloji çağın olmazsa olmazı haline gelmiştir. İşin geleceği için teknolojiyi yetkin bir şekilde kullanmanın önemi artmıştır. Teknolojiye ek olarak adaylarda aranan yetkinlikler sosyal beceri, dijital beceri, eğitim ve eğitime destek kurslarının yanında tabii ki deneyim.

U3: Teknik bilginin yanı sıra işine saygı gibi değerlerinin olması. Teknik bilgisi de günümüz teknolojisi ile uyumlu olmalı. Ekip çalışmasına yatkın olmalı. Empati yapabilmeli.

Şekil 2. Aşırı Vasıflılık

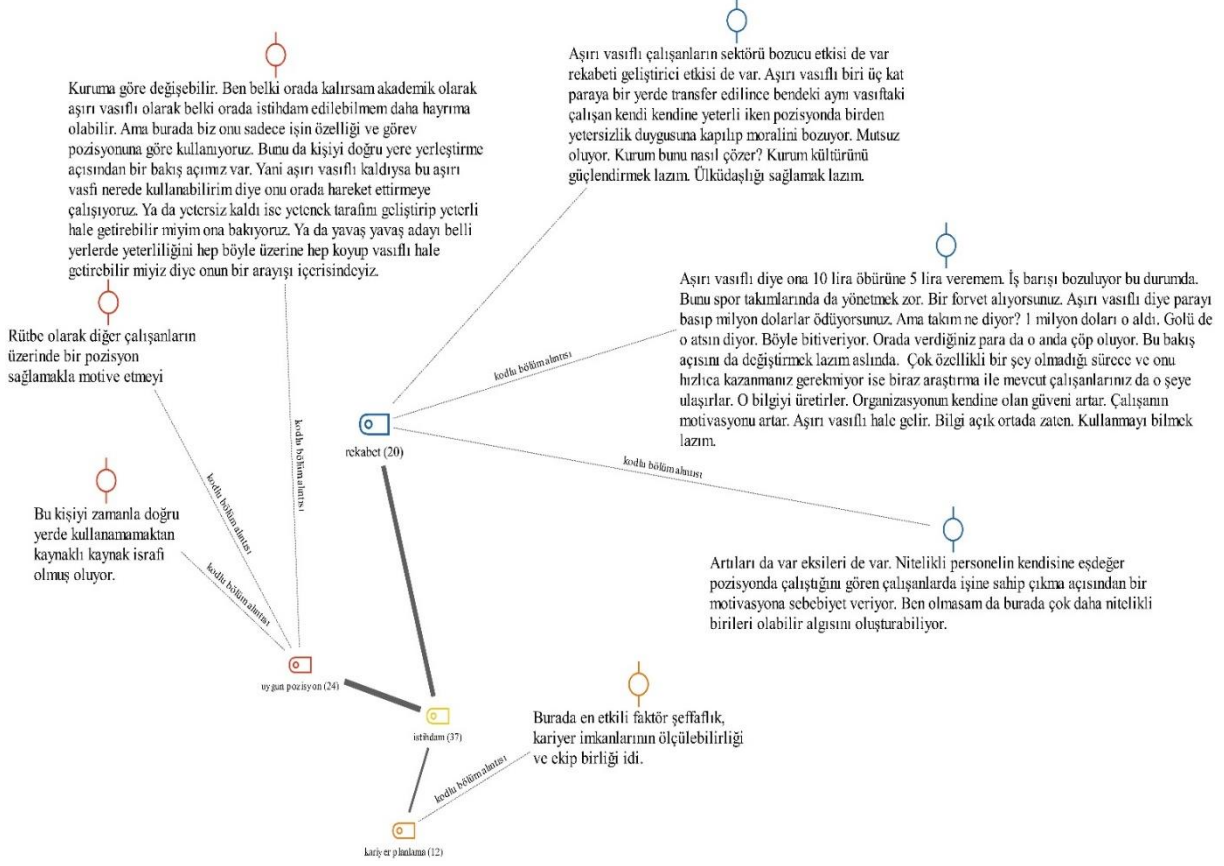

Şekil 2'deki kodlu bölüm alıntılarına göre; aşırı vasıflılık işe alım uzmanlarıncaya; alışıldanın dışında becerileri, dayanma gücü yüksek bireyleri, altın yaka personel olmayı gerektirdiği şeklinde tanımlanmıştır. Konu ile ilgili katılımcıların görüşlerinden bazıları şöyledir:

U1: Yetersiz; işin gerektirdiği nitelikte olmayan, bilgi ve tecrübe düzeyi sınırların altında olandır. Yeterli demek bir işi yapabilecek bilgisi, donanımı, tecrübesi ve yeteneği olan kişi demektir. Aşırı yeterlilik ise buradaki aşırı kavramı bana göre alışıldan, olağandan farklı ya da dayanma gücü diğerlerine göre yüksek olan demektir. Aşırı yeterlilik dolayısıyla diğerlerine nazaran daha donanımlı, alışkanlıkları daha farklı ve olduğundan yüksek bir donanım, tecrübe ve eğitime sahip olma durumu olarak ifade edilebilir.

U2: Bence eğitim ve deneyim düzeyi eğer işin niteliğinde tanımladığımız kriterlerden yukarıda ise aşırı nitelikli olarak değerlendirilebilir aday. Örnek vermek gerekirse bizde bir asistan, yetkili veya yönetici şeklinde görev pozisyonu için üçlü bir kategori var. Eğer yönetici değil de asistan pozisyonunda birine ihtiyaç var ise ve bu pozisyon temel seviyede işler yapan, karar vermesi gerekmeyen, standartlaşmış işleri yerine getiren, daha ziyade veri girişi yapan profil olarak çerçevesenir. Buraya doktorasını yapmış, uluslararası düzeyde çalışmalar yapmış birini konumlandırmak doğru olmaz. Ama yönetici pozisyonu için değerlendirilebilir. Dolayısı ile aday olunan birimin ya da görevin gerektirdiği niteliklere sahipliğine bağlı olarak eğitim ve deneyimi aşırı vasıflı olarak değerlendirebiliyoruz.

Şekil 3. İstihdam Edilebilirlik

Şekil 3'teki kodlu bölüm alıntılarına göre katılımcılar aşırı vasıflı çalışanları işe almanın avantajlarını ifade ederken öncelikle çalışılan projenin, ilgili görevin karmaşık ve spesifik olmasının aşırı vasıflı çalışan gerektirdiğini belirtmişlerdir. Aşırı vasıflı çalışanların uygun pozisyonlarda, şeffaflık, ekip birliği ve kariyer imkanları çerçevesinde istihdam edildiklerinde rekabeti artırıcı ve diğer çalışanlara mentorluk edici olumlu etkilerinin olabileceğine işaret etmişlerdir. Aksi durumda aşırı vasıflı çalışanların kaynak israfı ve sektörü bozucu etkileri olduğunu vurgulamışlardır. Konu ile ilgili katılımcıların görüşlerinden bazıları şöyledir:

U1: *Aşırı vasıflı ve deneyimli adayları işe alıyoruz evet. Biz genellikle kendi deneyimini kendi içeriden yapmaya çalışıyoruz. Çünkü baya bir personel olduğu için içeriden hareketi çok yapıyoruz. Sektörden bu anlamda ayrışırız. Sektör transfer eder biliyorsunuz hani deneyim konusunda bir şey yapacağı zaman onu transfer eder. Deneyimi de oradan kendine alır. Biz ama biraz da her ne kadar işte şey desek de sektöre de öğretici eleman yetiştirmeyi de gözetiriz. Bizim maaş seviyelerimiz belli yerlerde kalır. Ama arkadaş yeni transfer olacağına da o sektöre kazandırılır diye bakarız en azından bizim bakış açımızda bir insanın sektörde faaliyet göstermesini öyle iyi değerlendiriyoruz.*

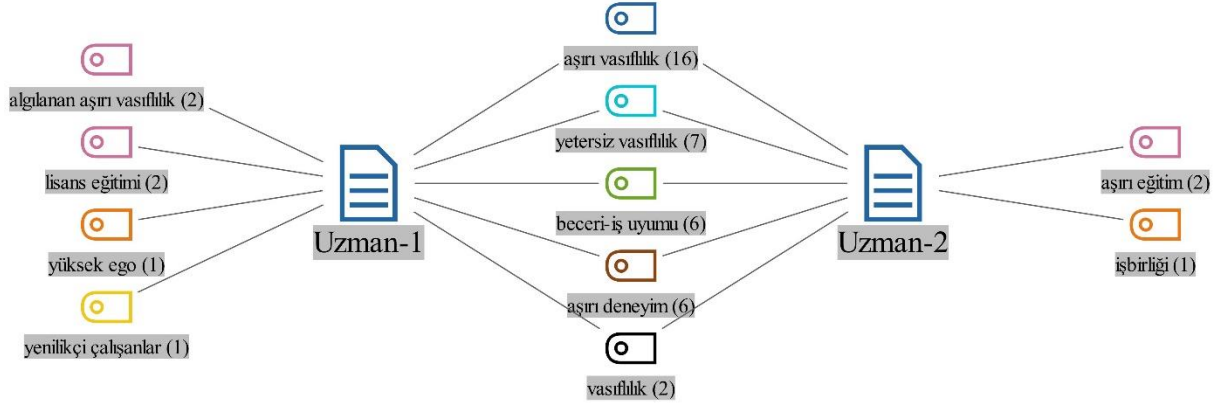
U2: *Evet tabii ki alıyoruz. Özellikle tecrübeli arkadaşların tecrübesinden istifade edebilecek yeni mezun gençleri de koymak suretiyle bir nevi tecrübe aktarımında bulunuyoruz. Dolayısıyla tecrübenin sadece bir ya da birkaç kişi üzerinde yoğunlaşması doğru değildir. Bilgi aktarımı, öğrenme, iş başı eğitimi gibi uygulamaları da devreye koyuyoruz ki bu kaynaklardan yeterli düzeyde yararlanılabilsin.*

U3: *Doğru işe doğru kişiyi yerleştirmek son derece önemlidir bizim için. Hangi pozisyon için uygunsa o pozisyonda değerlendirilir kişi. Aşırı vasıflı kişiyi uygun olmayan bir pozisyonda değerlendirdiğimizde motivasyon eksikliği ve tatminsizlik ortaya çıkabiliyor çünkü. Bu durumu çok yaşıyoruz. Ne olursa olsun geleyim. Bir aşağıdaki hatta iki aşağıdaki pozisyona da geleyim diyen aday, kamuda olsun da ben buna razıyım diyen kişi örneğin Kütahta'da ikamet ediyor ve Eskişehir'e giderim yeter ki beni alın diyebiliyor. Defalarca tecrübe ettik. 3 ay sonra işte Kütahta'da yer yok mu? Biri gidecekmiş Kütahta'dan beni yerine alamaz mısınız diyor. Hem motivasyon düşüklüğü hem de sonraki talepleri yönetme noktasında zorlayıcı bir durum olduğundan olumsuz bakıyoruz. Aşırı vasıflı adayları işe almıyoruz demek daha doğru olur.*

Karşılaştırılmalı Analizler

Çalışmada bir diğer analiz yöntemi olan karşılaştırılmalı analizlerden iki vaka modeline yer verilmiştir. İki vaka modeli iki belge grubunun karşılaştırmasını sağlayan ve iki katılımcının konu ile ilgili nelerden bahsettiğini karşılaştıran bir nitel analiz yöntemidir (Aksu, 2021). şekil 4 aşırı vasıflılığa ilişkin iki uzmanın görüşlerini yansıtmaktadır.

şekil 4. Aşırı Vasıflılık

Modele göre; aşırı vasıflılığı tanımlada her iki uzman tarafından vasıf düzeylerine, beceri-iş uyumuna ve aşırı deneyime vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda insan kaynakları uzmanlarının görüşlerinden hareketle çalışanları işe alımda en önemli unsurun uygun pozisyon, beceri-iş uyumu ve tecrübe olduğu söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kurumlar insan kaynaklarının niteliği ile rekabet edebilirlikte avantaj sağlamakta ve performanslarını arttırmaktadırlar. Kurumlar için yalnızca bugün katma değer sağlayacak çalışanlar değil, stratejik hedeflere katkı sağlayacak üretken ve inovatif çalışanlara ihtiyaç vardır. Bu nedenle işe uygun çalışanların istihdamı ve gelişmiş insan kaynağının elde tutulması maliyet avantajı getirebildiği gibi kurum içinde öğrenmenin, işbirlikçi çalışmaların, yenilikçi süreçlerin ve entelektüel birikimin artmasını da sağlamaktadır. Aksi halde işin gerektirdikleri ile uygun olmayan istihdam, düşük performans ve iş tatmini ile sonuçlanmaktadır.

İşin gerektirdikleri ile uygun olmayan çalışanların seçimi tamamlanmamış çalışmalara, karşılıksız taahhütlere ve karlılığın azalmasına kadar gidebilmektedir. Çünkü işgörenler çalıştıkları pozisyonlarda yetersiz ya da aşırı vasıflı olmaktan ziyade yeterli vasa sahip olduklarında tamin olmaktadır. Dolayısıyla aşırı vasıflılık olumlu etkilerinin yanında olumsuz sonuçları da olan bir olgudur. Daha çok olumsuz sonuçlarına odaklanan araştırmalar olduğu, olumlu sonuçlarını araştıran çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Bu araştırmada aşırı vasıflılığın olumlu ve olumsuz etkileri dikkate alınarak neyi ifade ettiği, aşırı vasıflı çalışanların iş başvurularında nasıl değerlendirildikleri ve organizasyona etkileri işe alım uzmanlarının görüşlerinden hareketle belirlenmiştir.

Araştırmada işe alım uzmanlarından toplanan verilerden elde edilen sonuçlar literatür ile uyumlu bulunmaktadır. Sikora ve arkadaşları (2016, s. 33) çalışmasında aşırı vasıflı çalışanları işe almanın eğitim ve geliştirme maliyetlerini azaltacağından güçlü faydaları olduğuna vurgu yapılmaktadır. Yapılan görüşmelerde istihdam edilebilirlik kategorisi altında en çok bahsedilen maliyet artışı/azalışı kodu olmuştur. Kodla uzmanlar aşırı vasıflı çalışanları istihdam etmenin geliştirme maliyetlerini azaltacağını ve yüksek performanstan mahrum kalınmayacağını belirtmişlerdir.

İşe yerleştirilen aşırı vasıflı çalışanlardan doğru şekilde verim alabilmek için yöneticilerin desteği ve özeni şarttır. Luksyte ve Spitzmueller (2015, s. 646)'ın araştırmasında aşırı vasıflı insan sermayesinden yararlanmak için kurumda bu çalışanlara diğerlerine mentorluk yapma, üretkenlik davranışlarını geliştirecekleri ve niteliklerini kullanabilecekleri fırsatlar sunma gibi motive edici uygulamaların olması

gerektiğini belirtmişlerdir. Bu çalışmanın bulguları da bunu destekler niteliktedir. Aşırı vasıflı çalışanların uygun pozisyonlara yerleştirilmeleri, motive edilecekleri şartların sağlanması ve beceri-iş uyumunun olması ile bu kaynaktan doğru şekilde yararlanabileceği görüşü ortaya çıkmıştır. Buna paralel başka bir araştırmada da Ma ve diğerleri (2020), aşırı vasıflılığın altında uygun yönetim koşulları altında kurumlar ve çalışanları üzerinde olumlu etkilerinin olabileceği ve istihdamının gerekliliği tespitinde bulunmuşlardır.

Öte yandan araştırma sonuçlarına göre aşırı vasıflı çalışanlar uygun pozisyonlarda istihdam edilmediklerinde hizmet sektöründe ya da ara kadrolarda yetkinlik gerektirmeyen işlere kaymaktadır. Bu durum verimsizlikle sonuçlanırken iş yerinde kaytarma gibi üretkenlik karşıtı istenmeyen davranışlara yol açabilmektedir (Hao, 2019; Schreurs, Hamastra, Jawahar ve Akkermans, 2020; Cheng, Zhou, Guo ve Yang, 2020).

Bu sayfada işletme ve yöneticiler için iş analizlerinin ve görev tanımlarının ne kadar gerçekçi hazırlandıklarının belirlenmesi önemli hale gelmektedir. Bir başka önlem etkili ve verimli işe alım uygulamalarının geliştirilerek aşırı vasıflı adayların baştan iyi pozisyonlarda işe yerleştirilmeleri olabilir. Bunun için davranış ve yetkinlik temelli mülakatlar ve testler geliştirilerek aday havuzlarının iyi değerlendirilmesine katkıda bulunulmalıdır. Aşırı vasıflı çalışanların pozisyona gönüllü olarak başvurdukları hususunda işe alım uzmanlarını ve yöneticilerini ikna ederek, işten kaçmanın, tatminsizliğin ve motivasyon eksikliğinin olmayacağı yönünde verdikleri izlenimler ile reddedilmelerinin önlenmesine çabalanmalıdır.

Bulgulardan hareketle politika geliştiricilere yapılacak önerilerden biri; piyasanın beklentisi ve çağın yetkinlikleri olan teknolojiyi ve bilgiyi kullanma yetkinliğini her vasıf düzeyinde geliştirebilmek için programların önünü açmak olmalıdır. Ders müfredatlarının sanayide iş kolları ile birlikte belirlenmesi, işgücü piyasalarında değişen talep koşullarına bağlı olarak uyumunun sağlanması için esnekliğe önem verilmelidir.

Ayrıca giderek artan okullaşma oranları ile beklentileri yükselen adayların artan aşırı vasıflılık algısının azaltılmasında, akademik programlara oranla daha fazla mesleki programın geliştirilmesi için meslek okullarına önem verilmesi olabilir. Her bireyin üniversitede bir akademik programa kayıtlı olması fikrinden ziyade bunun dışında alacakları mesleki ve iş başı eğitim gibi uygulamalarla kazanacakları ve geliştirecekleri potansiyel yetenekleri vardır. Bu nedenle bireylerin ilköğretimden itibaren beceri ve yetkinliklerinin doğru değerlendirilmesinin ve akademik ya da mesleki programlara yönlendirilmesinin önü açılmalıdır.

Araştırmacıların aşırı vasıflılığın olumsuz etkilerinin yanı sıra olumlu katkılarına odaklandıkları ve organizasyonda performansı artırıcı yönlerini ele aldığı çalışmalarını artırması yerinde olabilir.

Etik Beyan

"İşe Alımda Aşırı Vasıflı Çalışanların Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Teşekkür

Araştırmaya katılım sağlamaya gönüllü olan ve değerli görüşlerini paylaşarak veri sağlayan tüm işe alım uzmanlarına/yöneticilerine teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

- Aksu, D. (2021). Maxqda 2020 Analytics Pro Nitel Analiz Programı Bilgi Notu, <https://www.researchgate.net/publication/348550751>.
- Cheng, B., Zhou, X., Guo, G. ve Yang, K. (2020). Perceived overqualification and cyberloafing: a moderated-mediation model based on equity theory, *Journal Of Business Ethics*, 164, 565-577.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri*. Bütün, M. ve Demir, B. S. (Ed.), 5. Basımdan Çeviri, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dar, N. ve Rahman, W. (2020). Two angles of overqualification-the deviant behavior and creative performance: the role of career and survival job, *PLoS ONE*, 15(1): e0226677. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0226677>.
- Erdoğan, B. ve Bauer, T. N. (2009). Perceived overqualification and its outcomes: the moderating role of empowerment, *Journal of Applied Psychology*, 94 (2), 557-565. <https://doi.org/10.1037/a0013528> PMID: 19271809.
- Fine, S. ve Nevo, B. (2008). Too smart for their own good? a study of perceived cognitive overqualification in the workforce, *The International Journal of Human Resource Management*, 19 (2), 346-355.
- Fine, S. (2007). Overqualification and selection in leadership training, *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 14 (1), 61-68.

- Fine S, Nevo B. (2007). A phenomenon of overqualification in personnel psychology. *International Journal of Testing*, 7(4): 327–52. DOI: 10.1080/15305050701632213.
- Freeman, R. B. (1976). *The overeducated american*, New York: Academic Press.
- Gera, D. (2016). *Can overqualification constitute valid grounds for dismissal?*, <https://www.internationallawoffice.com/Newsletters/Employment-Immigration/Hungary/Schoenherr-Rechtsanwlte/Can-overqualification-constitute-valid-grounds-for-dismissal>, Erişim Tarihi: 15.04.2021.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*, Ersoy, A. ve Yalçınoğlu, P. (Ed.), 5. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hao, Y. (2019). Research on influencing mechanism of perceived overqualification on new-generation employee's proactivity, *4th International Symposium on Management, Economics, E-Business and Marketing (ISMEEM 2019)*.
- Hu, J., Erdogan, B., Bauer, T.N., Jiang, K., Liu, S., Li, Y. (2015). There are lots of big fish in this pond: the role of peer overqualification on task significance, perceived fit, and performance for overqualified employees. *Journal of Applied Psychology*. 100 (4),1228-1238. doi.org/10.1037.
- Johnson, W. R., Morrow, P. C. ve Johnson, G. J. (2002). An evaluation of a perceived overqualification scale across work settings, *The Journal of Psychology*, 136 (4), 425-441.
- Johnson, G. J. ve Johnson, W. R. (2000). Perceived overqualification, positive and negative affectivity and satisfaction with work, *Journal of Social Behavior and Personality*, 15 (2), 167-184.
- Johnston, R., Khattab, N. ve Manley, D. (2014). East versus west? overqualification and earnings among the uk's european migrants, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (2), 196-218.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: nitel yaklaşımın yükselişi, *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 70-86.
- Khan, L.J. ve Morrow, P.C. (1991). Objective and subjective underemployment relationships to job satisfaction, *Journal of Business Research*, 22 (3), 211-218.
- Kulkarni, M., Lengnick-Hall, M. L. ve Martinez, G. P. (2015). Overqualification, mismatched qualification and hiring decisions: perceptions of employers, *Personnel Review*, 44 (4), 529-549.
- Kurnaz, Z. (2020). *Nitel araştırmalarda yaklaşım belirleme*, <https://www.youtube.com/watch?v=tq8bRJ62WD4>, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2021.
- Lahi, B. (2016). Should overqualification among employees be addressed?, *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 3 (1), 127-131.
- Liu, S., Luksyte, A., Zhou, L., Shi, J. ve Wang, M. (2015). Overqualification and counterproductive work behaviors: examining a moderated mediation model, *Journal of Organizational Behavior*, 36 (2), 250-271.
- Luksyte, A. ve Spitzmueller, C. (2015). When are overqualified employees creative? it depends on contextual factors, *Journal of Organizational Behavior*, 37 (5), 635-653.
- Luksyte, A., Spitzmueller, C. ve Maynard, D. C. (2011). Why do overqualified incumbents deviate? examining multiple mediators, *Journal Of Occupational Health Psychology*, 16 (3), 279-296.
- Lobene, E. ve Meade, A. W. (2010). Perceived overqualification: an exploration of outcomes, *25th Annual Meeting of The Society for Industrial and Organizational Psychology*, Atlanta, GA.
- Ma, C., Ganegoda, D. B. Chen, Z. X., Jiang, X. ve Dong, C. (2020). Effects of Perceived Overqualification on Career Distress and Career Planning: Mediating Role of Career Identity and Moderating Role of Leader Humility, *Human Resource Management*, 59, 521-536.
- Martinez, P. G., Hall, M. L. L. ve Kulkarni, M. (2014). Overqualified? a conceptual model of managers' perceptions of overqualification in selection decisions, *Personnel Review*, 43 (6), 957-974.
- Maynard, D. C. ve Parfyonova, N. M. (2013). Perceived overqualification and withdrawal behaviours: examining the roles of job attitudes and work values, *Journal Of Occupational And Organizational Psychology*, 86, 435-455.
- Maynard, D. C., Joseph, T. A. ve Maynard, A. M. (2006). Underemployment, job attitudes and turnover intentions, *Journal of Organizational Behavior*, 27, 509-536.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. Turan, S. (Ed.), 3. Basımdan Çeviri, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Mutlu, P. (2013). The effect of perceived external prestige on the relationship between perceived overqualification and both organizational commitment and turnover intention, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Schreurs, B., Hamastra, M. R. W., Jawahar, I.M. ve Akkermans, J. (2020). Perceived overqualification and counterproductive work behavior: testing the mediating role of relative deprivation and the moderating role of ambition, *Personnel Review*, 50 (3), 1038-1055.
- Sikora, D. M., Thompson, K. W., Russel, Z. A. ve Ferris, G.R. (2016). Reimagining overqualified human resources to promote organizational effectiveness and competitive advantage, *Journal of Organizational Effectiveness People and Performance*, 3 (1), 23-42, doi 10.1108/JOEPP-03-2015-0012.
- Straus, A. ve Corbin, J. (1990). *Basic of qualitative research: grounded theory procedurs and techniques*, C.A.:Sage, Newbury Park.
- Van Dijk H, Shantz A. ve Alfes K. (2019). Welcome to the bright side: why, how, and when overqualification enhances performance, *Human Resource Management Review*, doi.org/10.1016/j.hrmmr.2019.04.004.

Yang, W., Guan, Y., Lai, X., She, Z. ve Lockwood, A. J. (2015). Career adaptability and perceived overqualification: testing a dual-path model among chinese human resource management professionals, *Journal of Vocational Behavior*, 154-162.

Yıldız, B., Özdemir, F., Habib, E. ve Çakı, N. (2017). Aşırı nitelikliliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kolektif şükranın moderatör etkisi, *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 40-61.

EXTENDED ABSTRACT

In the hiring activities of the human resources function in businesses, managers make a series of decisions by revealing the criteria that are effective in hiring or not trainees. They categorize the trainee as unqualified, qualified and overqualified by identifying the education and experience required for each role and qualification level and either hire or reject them (Kulkarni, Lengnick ve Martinez., 2015, p. 541).

The recent increased attention to subject of overqualification is the result of two recent trends in modern economies. Firstly, fit between positions that require undergraduate education and the increasing number of graduates, secondly, it is the rate that technologies such as artificial intelligence rate of growth that allow existing roles and tasks to be performed by less qualified and experienced individuals and reduce personnel costs (Gera, 2016, p. 1).

Overqualification is the level at that an employee has more education, experience and/or knowledge, skills, abilities and other characteristics than their position requires (Maynard and Parfyonova, 2013, p. 436). In other words, it means that a not person-job fit where people's skills and abilities don't match the requirements of the job (Kulkarni et al., 2015, p. 530).

In the literature, in addition to the definition of overqualification, the perception that one has more knowledge, skills and abilities than the current job requirements has been conceptualized as "perceived overqualification" (Erdoğan and Bauer, 2009, p. 557; Fine and Nevo, 2008, p. 346; Fine, 2007, p. 61).

In the researches it is seen that there are at least four people competing for every job advertisement in the USA and many job seekers became unemployed or work in positions in that they are overqualification until they get a promotion or quit their current job. Even if, nearly half of the employees with a graduate are overqualified in their current job and ask whether or not their qualifications have any value (Martinez et al., 2014, p. 958). In a study on personnel selection in the private sector in Albania in 2015, it is emphasized that human resources professionals do not accept overqualified employees, they hesitate to hire because they may have more than what is defined for the job and it is emphasized that these trainees have reached the conclusion that they can leave the job frequently (Lahi, 2016, p. 128).

Overqualification's or perceived overqualification's effects are generally negative. It reduces organizational commitment and increases voluntary leaving job. (Maynard, Joseph and Maynard, 2006, p. 531; Maynard and Parfyonova, 2013, p. 449; Lobene and Meade, 2010; Mutlu, 2013, p. 44; Johnson, Morrow and Johnson, 2002, p. 440). In addition, it reduces job satisfaction and causes absenteeism at work (Johnson and Johnson, 2000, p. 173; Johnson et al., 2002 p. 440; Maynard et al., 2006, p. 531; Fine and Nevo, 2008, p. 353; Lobene and Meade, 2010). It also causes to negative attitudes and behaviors such as non-productive behaviors and looking for another works (Fine, 2007, p. 66; Luksyte, Spitzmueller, and Maynard, 2011, p. 290; Liu, Luksyte, Zhou, Shi, and Wang, 2015, p.264).

On the other hand, the correct management of overqualified employees, which are known for their negative results in the literature, can mean successful employees and high organizational capital. Ma, Ganegoda, Chen, Jiang, ve Dong (2020, p. 530) found that overqualification can actually have positive effects on organizations and their employees under suitable management conditions and staffing them is necessary.

No doubt, staffing suitable individuals for the job is one of the goals of human resources specialists. Especially today's competitive environment and global markets, it is aimed to gain qualified individuals to the institution. But when it comes to the increasingly overqualified labour the questions like "How is the evaluated and how are the problems eliminated when the supply of workers exceeds the demand?", "How is overqualification defined and evaluated in recruitment?", "How do overqualified employees benefit the organization and when do they result to negative effects?" become important.

In the study with the purpose of searching answers to these questions, with regard to the evaluation of overqualified employees for the suitable position in recruitment, it was desired to create a framework for

the functions that should be done in order to benefit from human resources more effectively based on the opinions of specialists. Another sub-purpose is to point out that the organizational standards of the institutions of the Industry 4.0 era and the 21st century skill they want from the trainees.

For the purpose of the study, it was aimed to get the opinions of 12 human resources specialists/managers determined as participants in the provinces of Konya and Istanbul, with the maximum diversity sampling, one of the purposive sampling methods, about the overqualified trainees in the interviews held between February 1 and May 31, 2021 and the answers to the following questions were sought:

1. What are the competencies expected in recruitment and fulfillment of the role today?
2. How do recruitment specialists and employers define unqualified, qualified and overqualified for a position/task/job?
3. Are demographic characteristics such as age, gender, education effective for defining the trainee as overqualified?
4. Are job characteristics/task/position effective of identifying the trainee as overqualification?

All of the participants are men and expert managers in the banking, construction, food, information technologies and automotiv sectors. Some of the questions asked in parallel with the researches (Kulkarni et al., 2015); recruitment specialists; what kind of competencies they look for trainees in 21st century job applications, how they define overqualification, how they evaluate overqualified employees in hiring and how they deal with the advantages and disadvantages that may arise in hiring these people.

According to the findings, it was mentioned that female employees are less included in the classification of overqualified employees due to the limited number they can work in limited sector and limited their experience and that there are more technological competence and competence of using information as the competencies at the Industry 4.0 era. So, job applicants are expected to be able to put their digital skills and knowledge into practice. Overqualification has been defined as requiring unusual skills, individuals whom high stamina and being a gold-collar personnel by employers. In addition, they noted that the project being worked on and the complexity and specificity of the related task require overqualified workers. Experts said that they prefer overqualified employees for evaluating them in suitable positions. Otherwise, they emphasized that overqualified employees are waste of resources and disruptive effects on the sector. They pointed out that when they are employed in suitable positions, within the framework of transparency, team unit and career opportunities, they can have positive effects that increase competition and mentor other employees.

At this stage, it becomes important to determine how realistic job analyzes and job descriptions are prepared for businesses and managers. Another, developing effective and efficient recruitment practices and employing overqualified trainees in good positions from the start could be. For this, behavior and competency-based interviews and tests should be developed to contribute to the good evaluation of trainee pools. Recruitment specialists and managers should be persuaded that overqualified employees are applying for the position voluntarily. Thus, efforts should be made to prevent rejection with the impression that they will not avoid work, dissatisfaction and lack of motivation.

Effects of Five-Factor Personality Traits on Burnout

Emel BAHAR¹ & Emine Özlem KÖROĞLU²

Abstract

In parallel with the studies revealing the importance of personality traits in burnout, there has been an increase in the number of studies suggesting that individuals with different personality traits may differ in their attitudes towards work in relation with their stress and burnout levels. The aim of this study was to determine the effect of health professionals' personality traits on burnout levels. The research data were obtained from 553 healthcare professionals working in public/private health institutions via an online survey. At the end of the study, it was determined that there were significant relationships between the sub-dimensions of the Five-Factor Personality traits and the sub-dimensions of burnout, namely, the feeling of low personal accomplishment, depersonalization and emotional exhaustion.

Keywords: Personality; Burnout; Five-Factor Personality Traits; Healthcare Employees.

Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Tükenmişliğe Etkisi

Öz

Tükenmişlik eğilimi göstermede kişilik özelliklerinin önemini vurgulayan çalışmalara paralel olarak, farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerin işe karşı takındıkları tutum, stres ve tükenmişlik düzeylerinin de farklılık gösterebildiğini ileri süren çalışmalar her geçen gün artış göstermektedir. Bu çalışmanın amacı sağlık kurumları çalışanlarının kişilik özelliklerinin tükenmişlik üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırma verileri çevrimiçi anket ile özel sektör ve kamu sektörü sağlık kurumlarında görev yapan 553 çalışandan elde edilmiştir. Çalışma sonunda Beş Faktör Kişilik özelliklerinin alt boyutlarının, tükenmişliğin alt boyutları olan düşük kişisel başarı hissi, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme arasında anlamlı ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kişilik; Tükenmişlik; Beş Faktör Kişilik Özellikleri; Sağlık Kurumları Çalışanları.

Atıf İçin / Please Cite As:

Bahar, E. & Köroğlu, E. Ö. (2022). Effects of five-factor personality traits on burnout. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1152-1164.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.02.2022

¹ Doç. Dr. - Tarsus Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, ebahar@tarsus.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6070-1835

² Doç. Dr. - Toros Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, ozlem.koroglu@toros.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6710-3790

Introduction

The concept of "burnout" attracts widespread attention in business life due to the increasing workload and time pressure, and research on burnout is being conducted among employees in many professions. Burnout syndrome is an important occupational health problem that may include both physical and emotional burnout. Although its prevalence may vary according to occupation, society, and assessment tool, it is reported to be between 10% and 50% (Brand, & Holsboer-Trachsler 2010, p. 562).

It is known that burnout is more common in occupations in which people are provided services directly/face-to-face and where the human factor has a very important place in the quality of service. Accordingly, studies have shown that healthcare professionals experience burnout intensely (Ergin, 1992; Aslan et al., 1996; Kaya et al., 2010). Furthermore, there are also studies reporting that personality type is related to burnout and suggest that understanding personality type could contribute to the development of programs for stress management, including burnout.

If individuals' personality traits are known, their response to burnout may be predicted. Differences in individuals' personality traits may cause them to experience burnout at different levels. In health institutions, which are directly related to human life and where human errors are not tolerated, employees of all levels face too many stress factors. Therefore, it may be easier to find effective solutions to burnout syndrome by determining personality traits. In this study, it was investigated whether personality traits have any role in the formation of burnout response, which is accompanied by various important personal and organizational consequences.

Conceptual Framework

Five-Factor Personality Traits

Researchers who have conducted many studies on understanding, recognizing, and classifying people have also focused on the subject of "personality". According to the simplest definition, personality is the characteristic integration of psychological behaviors and abilities, individual structures, interests, tendencies, and behavior patterns (Norman, 1963, p. 575). While personality is expressed as all of the distinctive, unchanging, and consistent characteristics of the individual, it is also expressed as a combination of some features that make up the similarities and differences in feelings, thoughts, and behaviors (Özkalp, & Kirel, 2011, p. 72). In other words, personality is considered as permanent and static characteristics that people display under different conditions. Personality is a set of psychological qualities that affect the distinctive behavioral patterns of the individual, enabling the individual to establish a relationship with the environment and to give the same reactions in similar situations (Gerrig, & Zimbardo, 2012, p. 17).

The concept of personality was first studied in detail after personality psychology was first recognized as a separate scientific discipline in the 1930s. Since then, although it has been analyzed from different perspectives, researchers have not agreed on a common definition. While it was defined as individual and permanent characteristics, it was also defined as a combination of genetically innate traits and acquired characters resulting from experiences. In fact, with these studies, over the years, the concept of personality has been defined as the individual's distinctive and unique characteristics and distinctiveness, in short, as the whole of the individual's "unique" traits (Mc Adams, 1997, p. 4; Baymur, 1996, p. 251; Norman, 1963, p. 573; Akiskal et al., 1983, p. 808).

Personality traits are relatively consistent behavior patterns that develop over a period of time (Digman, 1990, p. 419). Personality traits distinguish the person from others and our predictions about the future behaviors of the person are based on such traits (Atkinson et al., 1990, p. 18). West and Grazian (1989, p. 175) stated that our personality traits are permanent and do not change in time and in different conditions. In light of all these explanations, personality traits can be evaluated as consistent behaviors that distinguish the individual from others and also as the persistence of these behaviors.

According to the personality traits theory, traits are the basic components of personality and are universal structures that affect and shape the individual's behavior (Goldberg, 1993, p. 26; McCrae and Costa, 1997, p. 509). It is seen in the literature that there are more than one model and theory about personality. In this study, it was aimed to examine personality within the scope of the five-factor personality model, on which consensus was reached in identifying and classifying personality traits.

It was reported that, to reveal interpersonal differences, the five-factor personality model focuses on behaviors exhibited in relation with the conditions encountered, and also on the fact that individuals have behavioral tendencies that do not change throughout their lives (Çetin et al., 2015, p. 84). Today, many psychologists agree that the five-factor personality model, which is expressed as the hierarchical categorization of personality traits, adequately explains the personality structure (in terms of its validity and reliability based on studies conducted in different cultures, and its objectivity in studies conducted in different ethnic, age, and gender groups) (McCrae, & John, 1992, p. 175; McCrae, & Costa, 2006, p. 227; Mount et al., 2006, p. 595).

The five-factor personality traits approach is considered within the scope of trait theories, which is one of the theories developed to explain what personality is. In line with the traits theory, factor analysis forms the basis of the studies in identifying the traits representing the personality structure (Basım, et al., 2009, p. 22). The five-factor personality traits approach classified numerous personality traits and collected them under five factors, namely, neuroticism, extroversion, conscientiousness, openness to experience and agreeableness. Adjectives related to the five-factor personality traits can be listed as follows (Costa & McCrae, 1995, p. 28): *Neuroticism*: Anxious, hostile, depressed, self-aware, thoughtless, fragile. *Extroversion*: Warm, sociable, self-confident, active, thrill-seeking, positive-emotional. *Openness to Experience*: Fantastic, aesthetic, emotional, active, insightful, valuable. *Agreeableness*: Reliable, honest, altruistic, compliant, humble, mild-tempered. *Conscientiousness*: Self-disciplined, duty-conscious, capable, organized, prudent, has the drive to fight for success. The criteria for the evaluation of the indicators in these personality dimensions are listed in Table 1.

Table 1. *Key Indicators of Five-Factor Personality Dimensions*

<i>Decreasing Qualities in Personality Dimensions</i>	<i>Personality Dimensions</i>	<i>Increasing in Personality Dimensions</i>
Inattentive, undisciplined, ignoring rules, having trouble focusing in displaying any standard behavior	Conscientiousness	Obsessive, compulsive, rigidly disciplined, workaholic
Narrow-minded, low tolerance for different perspectives or lifestyles	Openness to Experience	deviant, impractical, illogical, constantly shifting purpose
Quarrelsome, moody, suspicious, manipulating others, rude, disrespectful to social rules and laws	Agreeableness	Naive, too generous, easily exploited
Asocial, not enjoying life, shy, not showing emotions	Extroversion	Dominating, assertively aggressive, constantly seeking attention
Constantly sad, angry, trying to satisfy their motives (food, sex, etc.), unable to control their thoughts, dependent on others	Neuroticism	No description.

Source: Maclane, & Walmsley, 2010, p. 65.

Since the factors described above are frequently cited in studies conducted by researchers using different methods, these factors are also called the "big five". As a result of the studies, the five-factor personality model is considered useful in predicting the performance of the individual at work, in providing a systematic examination of the relationships between personality traits and behaviors, in facilitating communication between researchers, and in integrating personality structures in a wide framework (Sıgıri et al., 2010, p. 104).

Burnout

The concept of burnout was first introduced by Freudenberger (1975). This concept was defined by the researcher as the physical, emotional, and mental fatigue of the employee, and as a result, a decrease in success, an increase in alienation, and loss of interest in work (Tümkeya, Çam, & Çavuşoğlu, 2009, p. 387). Burnout, which is also defined as the last stage of stress, physically manifests itself primarily as mild symptoms. These symptoms are headache, sleep disturbances, drowsiness, tiredness, and fatigue. If measures are not taken, several issues, such as persistent colds, decrease in resistance to infections, weight loss or obesity, muscle tensions, and heart palpitations may occur. In addition, several psychological symptoms may occur, such as feeling of frustration and irritability, feeling of unease for unknown reasons, impatience, decreased self-confidence, vulnerability to psychological hurt, feelings of hostility towards the environment, powerlessness, hopelessness about work, dissatisfaction, negative attitudes towards life, and depression (Filizöz, & Ay, 2011, p. 235).

Burnout has negative effects on the person in terms of cognitive and affective aspects, such as the feeling of depersonalization (affective) to the environment, which occurs in the situation of working with

long-term intense stress; boredom and low personal achievement (cognitive). Burnout is also defined as a negative experience in the form of people's reaction to work-related stress (Beemsterboer, & Baum, 1984, p. 97; Maslach, 1982, p. 17). The concept of burnout has a reciprocal relationship with job satisfaction in professional life. Individuals who are not happy in their job and do not reach job satisfaction begin to experience low motivation. In addition, the increasing effect of burnout on employee turnover also brings extra costs to the workplace (Izgar, 2001, p. 28).

Maslach and Jackson (1981, p. 99) and Maslach, Schaufeli and Leiter (2001, p. 398) defined burnout as the long-term fatigue and physical exhaustion seen in people who are exposed to intense emotional demands, especially in the work they do and who has to constantly work face-to-face with others. They defined it as a syndrome that occurs when feelings of hopelessness and helplessness are reflected by negative attitudes towards life, work, and others. They also defined burnout syndrome as a psychological state of emotion evaluated in three dimensions: emotional exhaustion, depersonalization, and decreased sense of personal accomplishment. These dimensions are briefly described below.

Emotional Exhaustion: Emotional exhaustion is expressed as a state of emotion that occurs when individuals who are exposed to intense stress in the work environment think that individuals they interact with cannot fulfill their expectations. Individuals lose their emotional excitement and feel a constant lack of energy and weariness about their job (Işıkhan, 2004, p. 51; Leiter, & Maslach, 1988, p. 297). Emotional exhaustion is the beginning and basis of the burnout syndrome. As a result of working too much, individuals force themselves to meet demands, and thus, experience emotional exhaustion in response. This subdimension may also be defined as the depletion of the person's emotional resources and energy (şıklar, & Tunalı, 2012, p. 76; Tetik, 2011, p. 341). It is suggested that the syndrome starts with this dimension and continues as depersonalization, and then a decrease in the sense of personal accomplishment.

Depersonalization: Depersonalization is defined as presenting callous and rigid behaviors as a result of adopting negative attitudes towards work and the people individuals interact with, which is caused by intense emotional exhaustion encountered by individuals working in jobs where face-to-face communication is mandatory (Akten, 2007, p. 8). In the further stages of depersonalization, the person may be humiliating or rude to other people around them or they are unable to provide the necessary assistance by ignoring their wishes and needs. In this dimension, a person may show hostility or disregard for the people they serve by alienating from themselves and their occupation (Karatepe, & Uludağ, 2008, p. 112; Yirik et al., 2014, p. 6226).

Low Personal Accomplishment: Low personal accomplishment occurs when individuals evaluate themselves negatively in terms of their professional performance (Maslach, Schaufeli, & Leiter, 2001, p. 399). Those who experience a decrease in their sense of personal accomplishment judge themselves as "unsuccessful". They think that they cannot advance in their profession or even regress (Izgar, 2001, p. 3). In this subdimension, people feel unhappy about themselves, and they feel dissatisfied with their success at work. People's feeling of inadequacy and inefficiency can negatively affect their work. The decrease in the sense of personal achievement is generally more common in people with a low sense of self-efficacy.

Burnout is a phenomenon that affects organizations as much as individuals. It has very serious consequences for organizations such as negative attitudes and behaviors especially towards people who are served face-to-face, deterioration in interpersonal relationships and avoidance of people, decrease in the quality of the service provided, increase in occupational errors, accidents, and injuries, decreased interest in the organization and work, experiencing a decline in job satisfaction, job performance decrease and reduced professional success, loss of work ideals, and decrease in the level of organizational commitment occur. As a result of all these negative situations, turnover rates and the tendency to change occupation increase (Arı, & Bal, 2008, p. 141).

Among the organizational factors that are effective in the emergence of burnout syndrome, belonging, control, workload, rewards, justice, and values are specifically highlighted. As individual factors, personality traits have a great influence. It has been reported that people who cannot use empathy, whose expectations are difficult to be met, and who lack self-efficacy are more likely to be exposed to burnout syndrome (Cordes, & Dougherty, 1993, p. 624). In this study, the effects of personality traits on burnout syndrome, that is, individual factors will be examined.

Research Method

Purpose, Scope, Model, and Hypotheses of the Research

The main purpose of this descriptive quantitative research was to reveal whether the personality traits of the employees of health institutions, which have a significant impact on the quality of life of the people they serve, have an effect on their burnout levels. For this purpose, the effects of the personality traits of the personnel of health institutions working at all levels on burnout levels were aimed to be investigated with the help of the hypotheses created.

The main body of the research consists of employees from all levels in health institutions in Turkey. Snowball/chain sampling method was used and data were collected via an online survey. A total of 553 individuals participated in the study.

The hypotheses based on the theory and empirical research is presented below. The research model structured in this context is also presented in Figure 1.

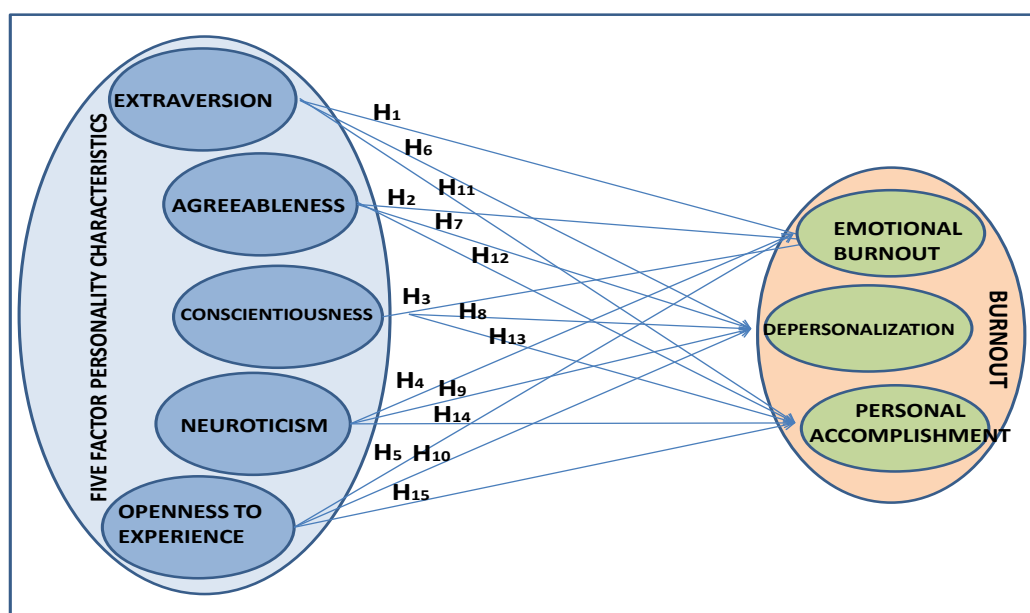

Figure 1. Research Model

The 15 hypotheses of the research are as follows:

- H₁:** Individuals' extraversion levels significantly affect their emotional burnout.
- H₂:** Individuals' agreeableness levels significantly affect their emotional burnout.
- H₃:** Individuals' conscientiousness levels significantly affect their emotional burnout.
- H₄:** Individuals' neuroticism levels significantly affect their emotional burnout.
- H₅:** Individuals' levels of openness to experience significantly affect their emotional burnout.
- H₆:** Individuals' extraversion levels significantly affect their depersonalization levels.
- H₇:** Individuals' agreeableness levels significantly affect their depersonalization levels.
- H₈:** Individuals' conscientiousness levels significantly affect their depersonalization levels.
- H₉:** Individuals' neuroticism levels significantly affect their depersonalization levels.
- H₁₀:** Individuals' levels of openness to experience significantly affect their depersonalization levels.
- H₁₁:** Individuals' levels of extraversion significantly affect their sense of personal accomplishment.
- H₁₂:** Individuals' agreeableness levels significantly affect their sense of personal accomplishment.

H13: Individuals' conscientiousness levels significantly affect their sense of personal accomplishment.

H14: Individuals' neuroticism levels significantly affect their sense of personal accomplishment.

H15: Individuals' levels of openness to experience significantly affect their sense of personal accomplishment.

Scales Used in the Research

The study aimed to determine the effect of extraversion, agreeableness, conscientiousness, neuroticism, and openness to experience, which are the sub-dimensions of the five-factor personality traits, on the sub-dimensions of burnout syndrome, namely, emotional burnout, depersonalization, and personal achievement and the scales used in the present study are presented below:

Big Five Inventory (BFI): The Big Five Inventory, developed by John, Donahue, and Kentle (1991), was used to determine the personality traits of healthcare professionals. The Turkish version study of the inventory was performed by Evinç (2004) and its validity and reliability were established in Turkish. The inventory has 5-scale Likert type items: (1) Never, (2) Rarely (3) Sometimes, (4) Often, and (5) Always. As a result of the reliability analysis, Cronbach alpha reliability coefficients of the total and five sub-dimensions of the BFI were 0.80 (Total), 0.83 (Extraversion), 0.72 (Agreeableness), 0.80 (Conscientiousness), 0.83 (Neuroticism), and 0.84 (Openness to Experience).

Maslach Burnout Inventory (MBI): The Maslach Burnout Inventory, which was developed by Maslach and Jackson (1981), was used to determine the perceived burnout levels of healthcare professionals. The MBI was adapted into Turkish and its validity and reliability study was carried out by Ergin (1992). The scale includes 22 items, and the items are 5-point Likert types: (1) Never - (5) Always. Cronbach alpha reliability coefficients of the scale and its subdimensions were found to be 0.85 (Total), 0.92 (Emotional Exhaustion), 0.74 (Depersonalization), and 0.84 (Personal Achievement).

Data Analysis

The present study aimed to assess the effects of five-factor personality traits (Openness to Experience, Agreeableness, Conscientiousness, Extraversion, and Neuroticism) on individuals' burnout levels (Emotional Burnout, Depersonalization, and Personal Accomplishment). First, information about the study sample and the scales used is presented. Then, analyses were made regarding the model created using the data obtained from the sample. In this context, first of all, correlations between variables were identified. Later, hypotheses were tested with regression analyses. The analyses of the research were made using the SPSS and AMOS programs. The findings obtained as a result of all these analyses were compared with the existing literature and suggestions were made to administrators and researchers.

Results

In terms of the demographic characteristics of the 553 healthcare workers who constituted the sample of the study were examined, it was observed that 191 (34.5%) were male and 362 (65.5%) were female; 345 were married (62.4%) and 208 were single (37.6%), and 38 (6.9%) were high school graduates, 79 (14.3%) had an associate degree, 258 (46.6%) had a college degree, and 178 (32.2%) had a graduate degree. It was found that 34.7% were physicians (n=192), 25.7% (n=142) were nurses, 4.7% (n=26) were midwives, 9.4% were technicians (n=52), 3.4% (n=19) were administrators, and 22% (n=122) were in the "other" category. It was also found that 85% (n=470) of the employees were healthcare personnel, 15% (n=83) were administrative personnel, 59.1% were permanent staff (n=327), 22.1% (n=122) were contracted staff, and 18.8% were (n=104) in the "other" category. Of the sample, 70.5% (n=390) were employed at public institutions and 29.5% (n=163) were employed in the private sector. Detailed information on the demographic characteristics of the participants is given in Table 2.

Table 2. Participants' Demographic Information

<i>Sex</i>	<i>N</i>	<i>Percentage (%)</i>	<i>Marital Status</i>	<i>N</i>	<i>Percentage (%)</i>
Male	191	34.5	Married	345	62.4
Female	362	65.5	Single	208	37.6
Total	553	100	Total	553	100
<i>Age</i>			<i>Educational Status</i>		
25 years or younger	68	12.3			
26-30 years	114	20.6	High school	38	6.9
31-35 years	61	11.0	Associate Degree	79	14.3
36-40 years	67	12.1	College Degree	258	46.6
41-50 years	131	23.7	Graduate Degree	178	32.2
51 years or over	112	20.3	Total	553	100
Total	553	100			
<i>Tenure at the Current Institution</i>			<i>Tenure at the Profession</i>		
1 year or less	51	9.2	1 year or less	29	5.2
2-5 years	201	36.3	2-5 years	123	22.2
6-10 years	75	13.6	6-10 years	84	15.2
11-15 years	65	11.8	11-15 years	65	11.8
16-20 years	49	8.8	16-20 years	66	11.9
21 years or over	112	20.3	21 years or over	186	33.6
Total	553	100	Total	553	100
<i>Title</i>			<i>Status</i>		
Physician	192	34.8			
Nurse/Midwife	168	30.6	Permanent	327	59.1
Non-physician health personnel *	52	9.3	On contract	122	22.1
Administrator	19	3.4	Other	104	18.8
Personnel Working with Service Procurement Method **	122	22.0	Total	553	100
Total	553	100			
<i>Position</i>			<i>Public/Private</i>		
Healthcare Personnel	470	85.0	Public	390	70.5
Administrative Personnel	83	15.0	Private	163	29.5
Total	553	100	Total	553	100

* Non-physician health personnel include: medical secretary, health officer, radiology technician, laboratory technician, emergency medicine technician, x-ray technician, and pharmacist.

** Personnel working with outsourcing service procurement method: help desk, data entry, security, cleaning, etc.

Analyses were made using the SPSS and AMOS programs with the data obtained from the research. In this context, the means and standard deviations of the data obtained regarding the subdimensions of the five-factor personality traits (openness to experience, neuroticism, extraversion, conscientiousness, and agreeableness) and the subdimensions of burnout (low personal achievement, depersonalization and emotional exhaustion), which are thought to be affected by these variables, were calculated. Correlations between them were examined in the first stage. Then, in the second stage, regression analyses were made to see the interaction between these variables. Means, standard deviations, and correlation values obtained as a result of the analyses are given in Table 3. **Table 3. Means, Standard Deviations, and Correlation Values for the Data**

	<i>Mean</i>	<i>S.D.</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
1. Extraversion	3.51	.78	(.83)							
2. Agreeableness	4.06	.53	.48**	(.72)						
3. Conscientiousness	3.80	.64	.50**	.53**	(.80)					
4. Neuroticism	2.76	.82	.52**	.52**	.51**	(.83)				
5. Openness to Experience	3.65	.71	.49**	.39**	.40**	.28**	(.84)			
6. Emotional Exhaustion	3.17	.99	-.33**	-.24**	-.27**	-.51**	-.10*	(.92)		
7. Depersonalization	2.62	.96	-.30**	-.39**	-.34**	-.50**	-.13**	.72**	(.74)	
8. Personal Accomplishment	3.87	.65	.53**	.43**	.48**	.37**	.42**	-.19**	-.19**	(.84)

*p< .05, ** p< .01

Not: Cronbach's alpha reliability coefficients are given in parentheses.

As seen in Table 3, there are significant relationships between all dependent and independent variables in the study. Therefore, significant effects can be predicted between the variables.

Regression analyses were performed to reveal the explanatory power of the independent variables on the dependent variables. In the regression analysis and Personal Achievement, Depersonalization, and Emotional Exhaustion which are the sub-dimensions of burnout, were considered as dependent variables. The sub-dimensions of five-factor personality traits, Openness to Experience, Neuroticism, Extraversion, Conscientiousness, and Agreeableness were taken as independent variables, and their effects on dependent variables were examined.

In the first stage of the regression analysis, the effects of openness to experience, neuroticism, extraversion, conscientiousness and agreeableness on the dependent variable emotional exhaustion were examined. As seen in Table 4, emotional stability, agreeableness, extraversion and conscientiousness had a significant and negative effect on the dependent variable emotional exhaustion. In this context, Hypotheses 1, 2, 3, 4, and 5 were supported. **Table 4. Simple Regression Analysis**

<i>Emotional Exhaustion</i>				
<i>Variables</i>	<i>R²</i>	<i>Adj. R²</i>	<i>F</i>	<i>β</i>
Extraversion	.111	.110	69.10**	-.33**
Agreeableness	.059	.057	34.61**	-.24**
Conscientiousness	.070	.068	41.33**	-.26**
Neuroticism	.264	.262	197.3**	-.51**
Openness to Experience	.009	.007	4.98*	-.10*

**p≤.01

In the second stage of the regression analysis, the effects of agreeableness, extraversion, conscientiousness, openness to experience and neuroticism on the dependent variable depersonalization were examined. It was seen that the effects of openness to experience, conscientiousness extraversion, neuroticism, and agreeableness had a significant and negative effect on the dependent variable depersonalization as seen in Table 5. *In this context, Hypotheses 6, 7, 8, 9, and 10 were supported.*

Table 5. Simple Regression Analysis

<i>Depersonalization</i>				
<i>Variables</i>	<i>R²</i>	<i>Adj. R²</i>	<i>F</i>	<i>β</i>
Extraversion	.089	.087	53.88**	-.30**
Agreeableness	.150	.148	97.01**	-.39**
Conscientiousness	.111	.110	68.97**	-.34**
Neuroticism	.243	.242	177.2**	-.50**
Openness to Experience	.016	.015	9.18**	-.13**

*p< .05, **p≤.01

In the third and final stage of the regression analysis, the effects of extraversion, agreeableness, conscientiousness, neuroticism, and openness to experience on the dependent variable personal accomplishment were examined. It was seen that extraversion, agreeableness, conscientiousness, emotional stability, and openness to experience had a significant and positive effect on the dependent variable personal accomplishment, as seen in Table 6. In this context, Hypotheses 11, 12, 13, 14 and 15 were supported. Table 7 shows the results of the hypothesis tests.

Table 6. Simple Regression Analzyzes

<i>Personal Accomplishment</i>				
<i>Variables</i>	<i>R²</i>	<i>Adj. R²</i>	<i>F</i>	<i>β</i>
Extraversion	.279	.278	213.6**	.53**
Agreeableness	.180	.178	120.8**	.43**
Conscientiousness	.229	.227	163.2**	.48**
Neuroticism	.133	.131	84.18**	.37**
Openness to Experience	.175	.173	116.7**	.42**

*p< .05, **p≤.01

Table 7. *Hypothesis Test Results*

<i>Hypotheses</i>	<i>Result</i>
H₁: Individuals' extraversion levels significantly affect their emotional burnout.	Supported
H₂: Individuals' agreeableness levels significantly affect their emotional burnout.	Supported
H₃: Individuals' conscientiousness levels significantly affect their emotional burnout.	Supported
H₄: Individuals' neuroticism levels significantly affect their emotional burnout.	Supported
H₅: Individuals' levels of openness to experience significantly affect their emotional burnout.	Supported
H₆: Individuals' extraversion levels significantly affect their depersonalization levels.	Supported
H₇: Individuals' agreeableness levels significantly affect their depersonalization levels.	Supported
H₈: Individuals' conscientiousness levels significantly affect their depersonalization levels.	Supported
H₉: Individuals' neuroticism levels significantly affect their depersonalization levels.	Supported
H₁₀: Individuals' levels of openness to experience significantly affect their depersonalization levels.	Supported
H₁₁: Individuals' levels of extraversion significantly affect their sense of personal accomplishment.	Supported
H₁₂: Individuals' agreeableness levels significantly affect their sense of personal accomplishment.	Supported
H₁₃: Individuals' conscientiousness levels significantly affect their sense of personal accomplishment.	Supported
H₁₄: Individuals' neuroticism levels significantly affect their sense of personal accomplishment.	Supported
H₁₅: Individuals' levels of openness to experience significantly affect their sense of personal accomplishment.	Supported

Conclusion and Recommendations

When the burnout levels of healthcare workers were examined in the study, the following results were obtained:

- The independent variables of extraversion, agreeableness, conscientiousness and emotional stability had a significant and negative effect on the dependent variable “emotional exhaustion”.
- The independent variables extraversion, agreeableness, conscientiousness, emotional stability, and openness to experience had a significant and negative effect on the dependent variable "depersonalization",
- The independent variables of extraversion, agreeableness, conscientiousness, emotional stability, and openness to experience had a significant and positive effect on the dependent variable “personal accomplishment”.

It is seen in the literature that there are contradicting relationships between the five dimensions of personality traits and burnout. For example, a positive relationship was reported between neuroticism and burnout; a negative relationship was reported between agreeableness and burnout; both positive and negative relationships have been reported between openness to experience and burnout; a negative relationship was reported between extraversion and burnout; and, a negative relationship was reported between conscientiousness and burnout (Anvari, Kalali, & Gholipour, 2011; Kim, Shin, & Umbreit, 2007). The present results agree with the results of some dimensions in studies both in the health sector (Cebrià, J. et al. 2001; Knežević, Krapić, & Kardum, 2007; Basım, & Şeşen 2006; Çalışkan, & Pekkan, 2019; Düz, 2015) and in other sectors (Bencomo, Paz, & Liebster, 2004; Miner, 2007; Kim, Shin, & Umbreit 2007; Süren, 2015).

These studies, which reveal that personality type is related to burnout, could contribute to understanding the personality type and creating programs for issues such as stress management, burnout, and turnover intention, which can be undesirable and costly for organizations because burnout syndrome does not only cause problems for the employees in health institutions but also reduces the quality of treatment and can lead to negativities for the patient.

A more positive environment can be created in the workplace by accelerating the socialization process of individuals by performing social activities in order to reduce the effects of emotional exhaustion and depersonalization. In addition, training and seminars can be given at regular intervals in

order to carry out the work in a more programmed and comprehensive manner, and work-related arrangements such as job rotation, job simplification, and job enrichment can be made.

By determining which personality traits are associated with the sense of burnout, it is thought that can provide important data both to organizations on issues such as human resources planning and personnel selection and development and to institutions that provide training in this field.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*Effects Of Five-Factor Personality Traits On Burnout*”, there were followed the scientific, ethical, and the citation rules; was not made any falsification of the collected data; ethics committee approval was obtained and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Ethics committee decision: Toros Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Date: 18/05/2021, No: 5.

References

- Akiskal, H. S., Hirschfeld, M. A., & Yerevanian, B. I., (1983). The relationship of personality to affective disorders. *Arch Gen Psychiatry*, 40, 801-810.
- Akten, S. (2007). Rehber öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi.
- Anvari, M. R. A., Kalali, N. S., & Gholipour, A. (2011). How does personality affect on job burnout? *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 2(2), 115-119.
- Arı, G. S., Bal, E. Ç., (2008). Tükenmişlik kavramı: Birey ve örgütler açısından önemi, yönetim ve ekonomi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 131- 148
- Aslan, H., Alpaslan, N. Z., Aslan, O., & Ünal, M. (1996). Hemşirelerde tükenme, iş doyumunu ve ruhsal belirtiler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 33, 192-199.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Hoeksema, S. (1999). *Psikolojiye giriş* (Çev: A. Yavuz). İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Basım, H. N., Çetin, F., & Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarıyla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 20-34.
- Basım, N. ve Şeşen H. (2006). Mesleki tükenmişlikte bazı demografik değişkenlerin etkisi: Kamu’da bir araştırma. *Ege Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, 6(2), 15-23.
- Baymur, F. (1996). Genel psikoloji, (11. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Beemsterboer, J., & Baum, B. H. (1984). Burnout: Definitions and health care management. *Social Work in Health Care*, 10(1), 97-109.
- Bencomo, J., Paz, C. ve Liebster, E. (2004). Personality traits, psychological adjustment, and burnout syndrome in nursing staff, *Invest Clin*, 45(2), 113-120.
- Brand S, Holsboer-Trachsler E (2010) Das burnout syndromeine übersicht. *Therapeutische Umschau*, 67, 561-565.
- Cebrià, J., Segura, J., Corbella, S., Sos, P., Comas, O., García, M., Rodríguez, C., Pardo, M.J. ve Pérez, C. (2001). Personality traits and burnout in family doctors. *Aten Primaria*, 27(7), 459-468.
- Cordes, C. L. ve T. W. Dougherty (1993), A review and an integration of research on job burnout. *The Academy of Management Review*, Vol. 18 (4), pp. 621 – 656.
- Costa, P.T., McCrae, R.R. (1995). Domains and facets: hierarchical personality assessment using the revised neo personality inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64 (1), 21-50.
- Çalışkan, A. ve Pekkan, N.U. (2019). Sağlık sektörü çalışanlarında tükenmişlik duygusunun işten ayrılma niyetine etkisi: kişi-örgüt uyumunun aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 10 (2), 469-481.
- Çetin, F., Yeloğlu, H.O. ve Basım, H.N. (2015). Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: bir kanonik ilişki analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(75), 81-92.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: emengence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Düz, A. G.(2015). *Sağlık çalışanlarında tükenmişlik sendromunun kişilik özellikleri ile olan ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach tükenmişlik ölçeğinin Uyarlanması. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara. ss. 143-154.
- Filizöz, B., & Ay F. A. (2011). Örgütlerde mobbing ve tükenmişlik olgusu arasındaki ilişkilere yönelik bir araştırma. *Journal of New World Sciences Academy*, 6(2), Article Number: 3C0071
- Gerrig, R. J., & Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve yaşam: Psikolojiye giriş* (19. Basımdan Çev. G. Sart). Ankara: Nobel yayıncılık.
- Goldberg, L. R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48(1), 26-34.
- Işıkhan, V. (2004). *Çalışma hayatında stres ve başa çıkma yolları*. Ankara: Sandal Yayınları.
- Izgar, H. (2001). *Okul yöneticilerinde tükenmişlik*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Karatepe, O., & Uludağ, O. (2008). Role stress, burnout and their effects on Frontline Hotel employees' job performance: evidence from Northern Cyprus. *International Journal Of Tourism Research*, 10, 111-126
- Kaya, N., Kaya, H., Ayık, Saliye, E., & Uygur, E. (2010). Bir devlet hastanesinde çalışan hemşirelerde tükenmişlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 401-419
- Kim, H. J., Shin, K. H., & Umbreit, W. T. (2007). Hotel job burnout: The role of personality characteristics. *Hospitality Management*, 26(2), 421-434.
- Knežević, J. H., Krapić, N., & Kardum, I. (2007). Burnout in dispositional context: the role of personality traits, social support and coping styles. *Review of Psychology*, 13(2), 65-73.
- Leiter, M. P. & Maslach, C. (1988). The impact of interpersonal environment on burnout and organizational commitment. *Journal of Organizational Behavior*, 9, 297-308.
- Maclane, C. N., & Walmsley, P. T. (2010). Reducing counterproductive work behavior through employee selection. *Human Resource Management Review*, 20(1), 62-72.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
- Maslach, C. (1982). Burnout: The Cost Of Caring. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Maslach, C., Schaefer, W. B., & Leiter, M. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422.
- McAdams, D. P. (1997). A conceptual history of personality psychology. In R. Hogan, J. Johnson, & S. Briggs (Eds.), *Handbook of Personality Psychology* (3- 39). San Diego, CA: Academic Press.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2006). Perspectives de la theorie des cinq facteurs: Traits et culture, *Psychologie Française*, 51, 227- 244.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52(5), 509-516.
- McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175-215.
- Miner, M.H. (2007). Burnout in the first year of ministry: personality and belief style as important predictors, mental health. *religion & Culture*, 10(1), 17-29.
- Mount, M.K, Ilies, R.& Johnson, E. (2006). Relationship of personality traits and counter-productive work behaviors: the mediating effects of job satisfaction. *Personnel Psychology*, 59(3), 591-622.
- Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 574-583.
- Özkalp, E., Kirel, Ç. (2011). Örgütsel davranış, Ekin Yayınevi, 5.Baskı, Bursa.
- Sığı, Ü., Ayanoglu Şişman, F. & Gemlik, H.N. (2010). Çalışanların kişilik özellikleri ile müzakerecilik yetenekleri arasındaki ilişkinin analizi: sigortacılık ve lojistik sektörlerinde bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3(5), 101-122.
- Süren, S. (2015). Banka çalışanlarında tükenmişlik ve beş büyük kişilik özellikleri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Şenel, B., Şenel, M., & Gümüştekin, G. E.. (2013). Kamu sektöründe çalışanların duygusal zekâlarının tükenmişliklerine etkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 34, 1-19.
- Şıklar, E., & Tunalı, D. (2012). Çalışanların tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi: Eskişehir örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 71-84.
- Tetik, S. (2011). Öğretim elemanlarının tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi: Salihli meslek yüksekokulu örneği. *Z.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 339-350
- Tümekaya, S., Çam, S., & Çavuşoğlu, İ. (2009). Tükenmişlik ölçeği kısa versiyonu'nun Türkçe'ye uyarlama geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 387-398.
- West, S. G., & Graziano, W. G. (1989). Long-term stability and change in personality: *An Introduction. Journal of Personality*, 57(2), 175-193.
- Yirik, Ş., Ören, D., & Ekici, R. (2014). Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan personelin örgütsel stres ve örgütsel tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkilerin demografik değişkenler bazında incelenmesi. *Journal of Yasar University*, 9(35) 6099-6260.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Tükenmişlik kavramı, artan iş yükü ve zaman baskısı gibi faktörlerin giderek artış göstermesiyle iş yaşantısında giderek daha çok ilgi görmekte ve hemen hemen her çalışma alanında tükenmişlik sendromu ile ilgili incelemeler yapılmaktadır. Tükenmişlik sendromu daha çok, insanlarla doğrudan etkileşimde bulunularak hizmet edilen, alınan hizmetin kalitesi üzerinde insan faktörünün öneminin ve ağırlığının yüksek olduğu mesleklerde ve çalışma alanlarında daha sıklıkla görüldüğü anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalar, sağlık sektöründe çalışan bireylerin tükenmişlik sendromunu yoğun olarak deneyimlediklerini göstermektedir (Ergin, 1992; Aslan vd., 1996; Kaya vd., 2010; Alexander vd., 1998). Diğer taraftan kişilik türünün tükenmişlikle ilişkili olduğunu bulgulayan ve kişilik türünü anlamının tükenmişliği de içeren stres yönetimine yönelik programlar oluşturmada katkılar sağlayacağını ileri süren çalışmalara da rastlanmaktadır.

Günümüze kadar insanı anlamaya, tanımaya ve sınıflandırmaya yönelik birçok çalışma yapan araştırmacılar, “kişilik” konusu üzerinde de yoğun olarak durmuşlardır. Kişilik kavramı, kişilik psikolojisinin ayrı bir bilimsel disiplin olarak -1930’lu yıllarda- tanınmaya başlamasıyla detaylı incelenmeye başlanmış; o tarihten günümüze dek değişik bakış açılarıyla analiz edilmesine rağmen araştırmacılar ortak bir tanım etrafında toplanamamışlardır. Bir taraftan, bireye özgü ve kalıcı özellikler olarak tanımlanırken diğer taraftan da genetik olarak doğuştan huy ve yaşanmışlıklarla edinilmiş karakterin birleşiminden oluşmaktadır denmiştir. Aslında yapılan bu çalışmalarla, yıllar içinde kişilik kavramı, bireyin belirgin ve özgün özelliklerinin ve kendine has bir farklılığının olması, kısacası bireyin "kendine özgü" hallerinin bütünü şeklinde tarif edilmeye çalışılmıştır (Mc Adams, 1997, s. 4; Baymur, 1996, s. 251; Norman, 1963, s. 573; Akiskal vd., 1983, s. 808).

Kişilik özellikleri konusunda ileri sürülen teoriye göre, kişideki özellikler onun davranışlarını etkileyen, şekillendiren temel bileşenlerini oluşturan evrensel yapılardır (Goldberg, 1993, s. 26; McCrae ve Costa, 1997, s. 509). Alan yazında kişilik konusunda yapılan çalışmalara baktığımızda çok sayıda kuram ve modelin olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışma ile kişilik özelliklerini belirleme ve sınıflandırmada üzerinde en çok fikir birliği sağlanan beş faktör kişilik modeli kapsamında kişilik konusu incelenmeye çalışılmıştır. Bu faktörler; “dışadönüklük, uyumluluk, nevroitiklik, açıklık ve sorumluluk” şeklinde sayılabilir. Bu sıfatları kısaca açıklayacak olursak (Costa ve McCrae, 1995, s. 28): *Nevrotiklik-Duygusal Dengesizlik*: Depresif, endişeli, düşüncesiz, düşmanca duygulara sahip, kırılğan, kendinin farkında. *Dışadönüklük*: Sıcak, girişken, kendine güvenen, aktif, heyecan arayan, pozitif duygulu. *Açıklık*: Duygusal, aktif, değer sahibi, fantastik, estetik, fikir sahibi. *Uyumluluk*: Güvenilir, dürüst, diğergam, uyumlu, alçakgönüllü, yumuşak huylu. *Sorumluluk*: Özdisiplinli, kabiliyetli, başarı için mücadele güdüsüne sahip, düzenli, görev bilincine sahip, ihtiyatlı.

Tükenmişlik kavramı, çalışanın duygusal, mental ve fiziksel açıdan yorgun düşmesi ve bunun nihayetinde işe olan ilginin kaybedilmesi, işe yabancılaşma, başarıda meydana gelen azalma olarak açıklanmıştır (Tümkaya, Çam ve Çavuşoğlu, 2009, s. 387). Maslach ve Jackson, (1981, s. 99) ile Maslach, Schaufeli ve Leiter, (2001, s. 398), özellikle yaptığı iş nedeniyle çevreden gelen yoğun beklenti taleplere karşılık vermek durumunda olan, daimi olarak başkalarıyla yüz yüze ve etkileşim halinde çalışan bireylerde rastlanan geçici olmayan, süresi çoğu kez uzun olabilen yorgunluk, çaresiz hissetme, fiziksel bitkinlik ve umutsuzluğun; hayata, yaptıkları işe ve çevresindeki kişilere yönelik olarak negatif tutum yansıması şeklinde tanımlamışlar ve tükenmişliği *kişisel başarı hissinde azalma, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme şeklinde* üç boyutta değerlendirilen duygusal hal olarak nitelemişlerdir.

Betimsel nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan bu araştırmanın temel amacı; hizmet sundukları bireylerin hayat kaliteleri üzerinde yüksek önemi olan sağlık kurumları çalışanlarının sahip oldukları kişilik özelliklerinin tükenmişlik sendromu üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaçla her kademedeki çalışan sağlık kurumları personelinin kişilik özelliklerinin tükenmişlik düzeylerine etkisi, oluşturulan hipotezler yardımıyla araştırılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın ana kütesini Türkiye’deki sağlık kurumlarında her düzeyden çalışanlar oluşturmaktadır. Veri toplamada kartopu/zincir örneklemeden yararlanılarak çevrimiçi anket yöntemi kullanılmış ve 553 katılım sağlanmıştır. Sağlık kurumu çalışanlarının kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla John, Donahue ve Kentle’in (1991) geliştirdiği, ülkemizde ise Evinç’in (2004) Türkçe’ye çevirerek geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yaptığı Beş Büyük Kişilik Ölçeği ve çalışanların algılanan tükenmişlik seviyelerini belirlemek üzere de Maslach ve Jackson’ın (1981) geliştirdiği, Türkçe’ye uyarlama ile geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını Ergin’in (1992) yaptığı Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır.

Anket yöntemi kullanılarak sağlanan araştırma verilerine AMOS ve SPSS programı aracılığıyla analizler yapılmıştır. Öncelikle yapılan işlem, katılımcıların sahip oldukları beş faktör kişilik özelliklerinin alt boyutları olan duygusal denge, dışadönüklük, sorumluluk, uyumluluk, ve deneyime açıklık ile bu değişkenlerin etkisinin olduğu düşünölen tükenmişlik ve alt boyutları olan düşük kişisel başarı hissi, duyarsızlaşma ve duygusal açıdan tükenme durumlarına ilişkin sağlanan verilerin ortalamaları ve standart sapmaları ile aralarında korelasyon olup olmadığında bakılmıştır. Ardından, yapılan analizin sonraki aşamasında ise bu değişkenler arasındaki etkileşim olup olmadığını anlamak için regresyon testleri yapılmıştır. Regresyon analizlerinde, Tükenmişliğin alt boyutlarını oluşturan Duyarsızlaşma (DYR), Duygusal Tükenme (DT) ve Düşük Kişisel Başarı (KBA) bağımlı değişken olarak ele alınmış, Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin (BFKÖ) alt boyutları olan, Deneyime Açıklık (DAÇ), Duygusal Denge (DDG),

Dışadönüklük (DŞD), Uyumluluk (UYM) ve Sorumluluk (SRM) bağımsız değişken olarak ele alınarak bağımlı değişkenler üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Araştırmada sağlık kurumları çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin; dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve duygusal dengenin bağımlı değişken “duygusal tükenme” üzerinde anlamlı ve negatif bir etki gösterdiği; duygusal denge, sorumluluk, dışadönüklük, uyumluluk ve deneyime açıklığın bağımlı değişken “duyarsızlaşma” üzerinde negatif ve anlamlı bir etkide bulunduğu ve son olarak sorumluluk, duygusal denge dışadönüklük, deneyime açıklık ve uyumluluğun bağımlı değişken “kişisel başarı hissi” üzerinde pozitif ve anlamlı türde bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Alan yazında yapılan çalışmalar da incelendiğinde görülmektedir ki, kişilik özelliklerinin beş farklı alt boyutu ile tükenmişlik hissi arasında değişik türde ilişkiler mevcuttur. Kişilik türünün tükenmişlikle ilişkili olduğunu ortaya koyan bu çalışmalar, kişilik türünü anlamada, stres yönetimi, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti gibi -örgütler açısından istenmeyen ve maliyet unsuru olabilen- konulara yönelik programlar oluşturmada katkılar sağlayabilmelidir. Çünkü tükenmişlik sendromu sağlık kurumlarında yalnızca çalışan bireyler açısından sorunlar içermekle kalmamakta; aynı zamanda -sağlık gibi çok önemli bir konuda- tedavi kalitesini de düşürerek hasta açısından da negatif durumlara sebebiyet verebilmektedir.

Duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma boyutlarını ve etkisini azaltmak için sosyal aktiviteler yapılarak bireylerin sosyalleşme süreci hızlandırılarak iş yerinde daha pozitif bir ortam oluşturulabilir. Ayrıca işlerin daha programlı ve kapsamlı yürütülmesi için belirli aralıklarla eğitimler ve seminerler verilebilir, işe dönük düzenlemeler -iş rotasyonu, iş basitleştirme, iş zenginleştirme gibi- yapılabilir.

Hangi kişilik özelliklerinin tükenmişlik duygusuyla ilişkili olduğunun tespit edilmesi, hem insan kaynakları planlaması, personel seçimi ve geliştirilmesi vb. konularda örgütlere; hem de bu alanda eğitim yapan kurumlara önemli veriler sunabileceği düşünülmektedir.

Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Transferi: İSO 500 Tekstil ve Hazır Giyim İşletmeleri Uygulaması

Ahmet ÖZBEK¹ ve Mehmet Asif ALAN²

Öz

Eşiğinde olduğumuz Endüstri 4.0'ın geleneksel endüstrileri ya değişeceği ya da tamamen ortadan kaldıracadığı öngörülmektedir. Bu nedenden dolayı da Endüstri 4.0'a erken adapte olan işletmelerin diğer endüstri devrimlerinde olduğu gibi rekabette avantajı sağlayacakları açıktır. Buradan hareketle Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisinin, bu devrimden etkilenmesi kaçınılmazdır. Endüstri 4.0'a adapte olmanın en kolay yöntemlerinden birisi ise teknoloji transferidir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye için en önemli endüstrilerden biri olan Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi'nin Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Transferi değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme kapsamına, İSO'nun 500 Büyük Sanayi Kuruluşu listesine girmeyi başarmış Tekstil ve Hazır Giyim işletmeleri incelenmiştir. İlgili işletmelerin verileri; resmi web sayfaları, raporları, kurumsal medya paylaşımları ve haber kaynaklarından elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinden; Tekstil işletmelerinin %47,37'si (18 adet) ve hazır giyim işletmelerinin % 28,57'si (4 adet) Endüstri 4.0 teknolojilerinden bazılarını transfer etmiş olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Tekstil ve giyim işletmeleri en fazla Büyük veri teknolojisi transferi gerçekleştirmişlerdir. Diğer taraftan, Tekstil işletmeleri, sistem entegrasyonu, Hazır giyim işletmeler ise; Bulut Bilişim ve Özerk Robot teknolojilerini henüz transfer etmemiş oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Tekstil, Hazır Giyim, Teknoloji Transferi

Industry 4.0 Technologies Transfer: ISO 500 Textile and Apparel Enterprises Review

Abstract

Industry 4.0, which we are on the verge of, is projected to either change or completely eliminate traditional industries. For this reason, it is clear that businesses that adapted early to Industry 4.0 will have an advantage in competition, as in other industrial revolutions. Hence, it is inevitable for the Textile and Ready-to-Wear Industry to be affected by this revolution. One of the easiest methods to adapt to Industry 4.0 is technology transfer. For this reason, the transfer of Industry 4.0 technologies of textile and apparel industry, one of the most important industries for Turkey, is evaluated in this study. Within the scope of this assessment, textile and ready-to-wear enterprises that managed to enter ISO's list of 500 major industrial enterprises were examined. The data of the related enterprises have obtained from official web pages, reports, corporate media shares and news sources. From the analysis of the data obtained, it has found that 47.37% (18 units) of textile enterprises and 28.57% (4 units) of apparel enterprises transferred some of the technologies of Industry 4.0. In addition, textile and clothing companies transferred the Big Data Technology the most. On the other hand, it has been determined that textile enterprises have not yet transferred system integration and apparel enterprises have not yet transferred Cloud Computing and autonomous Robot technologies

Key Words: Industry 4.0, Textile, Apparel, Technology Transfer

Atıf İçin / Please Cite As:

Özbek, A. ve Alan, M. A. (2022). Endüstri 4.0 teknolojilerinin transferi: İSO 500 tekstil ve hazır giyim işletmeleri uygulaması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1165-1178.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.02.2022

¹ Do. Dr. - Marmara Üniversitesi Teknoloji Fakültesi Tekstil Mühendisliği Bölümü, aozbek@marmara.edu.tr

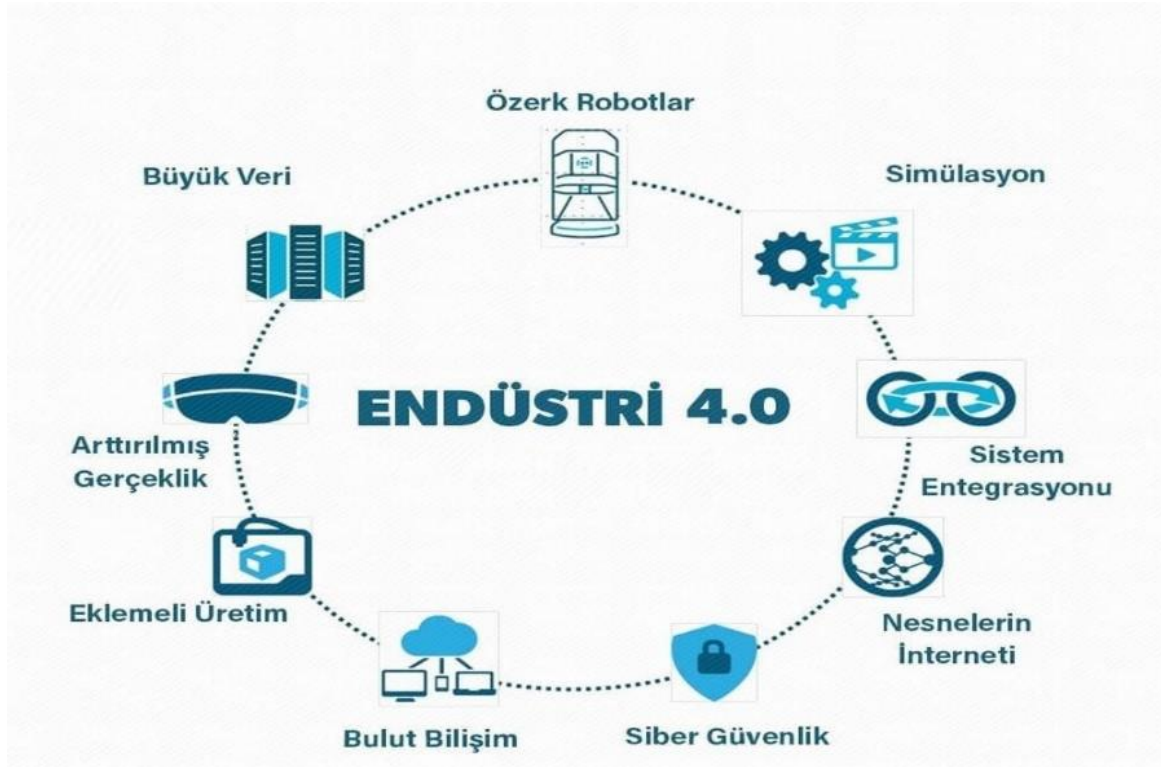
 ORCID: 0000-0001-5015-8082

² Bayburt Üniversitesi, malan@bayburt.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-6947-404X

Giriş

Birinci Sanayi Devrimi'nde, mekanik makina, İkinci Sanayi Devrimi'nde elektrik ve Üçüncü Sanayi Devrimiyle bilgi teknolojileri bu devrimlerin temel unsurlarıydı ve bu unsurlara en erken adapte olan işletmeler diğer işletmelere göre önemli rekabet avantajı elde ettiler (Günay, 2002, s. 8-14) (Esmel ve Alan, 2019, s. 466). Geçiş aşamasında olduğumuz Dördüncü Sanayi Devriminin (Endüstri 4.0) temel unsuru akıllı üretimdir. "Endüstri 4.0 genel olarak hammadde alımından başlayarak, ürünlerin üretilmesi, tüketiciye ulaştırılması ve sonrasında geri dönüşüm, bozulma vb. nedenlerden geri toplanması gibi tüm tedarik zinciri aşamalarında yer alan işlemlerin/süreçlerin gelişmekte olan teknolojilerden faydalanarak daha da iyileştirilmesini ifade etmektedir" (Pamuk ve Soysal, 2018, s. 4). Bu üretim anlayışında; insan gücünün yerini akıllı makineler almakta, üretim ve lojistik akıllı hale gelerek kendi kendini yönetebilmektedir (Bulut ve Akçacı, 2017, s. 55-77; Şekkeli ve Bakan, 2018, s. 17-36). Bu üretim için; esnek üretim, çevik süreçler, fabrikaların dijitalleşmesi ve siber güvenlik gibi yeni teknolojilerin kombinasyonu çok büyük önem taşımaktadır (Ambastha, 2017; Xu vd., 2018, s. 2941-2962). Bu üretim için gerekli teknolojiler Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Endüstri 4.0 Devrimini Oluşturan Teknolojiler (Gerbert, vd., 2015).

Nesnelerin İnterneti (IoT)

Akıllı üretimi gerçekleştirebilmek için çok fazla veriye ve bu verilerin bilgiye dönüştürülmesine ihtiyaç vardır. IoT, nesnelere; yazılım programları, RFID etiketleri, sensörler, tetikleyiciler, akıllı telefonlar vs. vasıtasıyla internet ağına bağlamakta (ATSO, 2017; Şekkeli ve Bakan, 2018, s. 17-36) böylece nesnelere internet üzerinde insan müdahalesi olmadan iletişim kurmakta ve veri değiş tokuşu yaparak kendi kendini yapılandırabilecek kimliğe ve akla sahip olarak özerk bir biçimde çalışabilmektedir (ATSO, 2017; Şekkeli ve Bakan, 2018 s. 17-36; Toker, 2018, s. 51-64; Yıldız, 2018, s. 546-556). 2015 yılında Dünyada 15,4 milyar, 2019 yılı sonunda 26,6 milyar adet nesne internete bağlanmıştır. 2025 yılında 41,6 milyar ve 2030 yılında 50 milyar adet nesnenin internete bağlanacağı öngörülmektedir (Sıcakyüz, 2020, s.14). IoT sayesinde internete bağlanan nesnelerin sayısı arttıkça akıllı üretim için gerekli bilgi çok daha kolay toplanabilir hale gelecektir (Soylu, 2018, s. 43-57). Günümüzde IoT; üretimde, evlerde, giysi ve aksesuarlarda, şehirlerde, ulaşımda ve enerji ağlarında da kullanılmaya başlanmıştır (Fırat ve Fırat, 2017, s. 211-223). Örneğin, IoT sayesinde işletme yöneticisi, cep telefonuyla başka bir ülkeden işletmesine bağlanarak üretimi izleyebilir ayrıca direk makinelere talimat vererek üretime müdahale edebilir duruma gelmiştir (Fatiya, 2017, s. 10-12). Ayrıca giysi üzerine yerleştirilmiş IoT teknolojileriyle uzaktan; kan basıncı, kalp ritmi, insülin değerlerinin ölçümü ve gerekli durumlarda acil durum uyarısı yapılabilir hale gelmiştir (Şekkeli ve Bakan, 2018, s. 17-36).

Bulut Bilişim

Akıllı üretim gerçekleştirebilmek için akıllı nesnelere ve dış dünyadan çok fazla verinin toplanması, işlenmesi ve üretim süreçlerinde kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle akıllı üretim için gerekli; uygulama, program ve verinin güvenli bir Şekilde depolanabileceği ve gereksinim duyulduğu anda ve yerde herhangi bir araçla kolayca ulaşılabileceği depolama alanlarına ihtiyaç vardır. Akıllı üretimde bu görevi sanal sunucular (bulut) yerine getirmektedir (Soylu, 2018, s. 43-57). Ayrıca bulut bilişim, bilgi işlem sistemlerini; tasarlama, uygulama geliştirme ve yazılım oluşturma, ağ ve bilgi teknolojisi altyapısı hesaplama içinde kullanılmaktadır (Buyya, vd., 2013). Örneğin, Bulut Bilişim vasıtasıyla; bir tekstil fabrikasının ortam sıcaklığı ve nem gibi değerlerini ilgili bölümlere yerleştirilen uygun sensörler ile llebilir ve veriler bulut vasıtasıyla paylaşılabilir. Ayrıca ekipman bakımı, çalışma saatleri gibi verileri gerçek zamanlı olarak bulut vasıtasıyla paylaşılarak makinelerin bakım işlemleri tetiklenebilir (Fatiya, 2017, s. 10-12). Hazır giyim üretiminde kullanılan pek çok yazılım (tasarım, pastal, kalıp vb. programları) bulutta depolanarak istenilen yerde erişilebilir hale getirilebilir.

Siber Güvenlik

Akıllı üretim için üretim sistemine dāhil olan bütün cihazlar ve dış dünyadan elde edilen verilerin; doğruluğunun saptanması, işlenmesi ve korunması gerekmektedir. Siber güvenlik veri güvenliğinin kontrol altında tutulmasını ve yalnızca yetkili kişilerin önemli verilere ulaşımı sağlar. Cihazların düzenli bir Şekilde internette aktif olarak bulunmaları veri kaybına ve bilgi güvenliğinin sağlanamamasına sebep olabilir. Siber güvenlik sistemleri işletmelerin veri güvenliğini sağlayarak fiziksel iletişimin sağlıklı olarak sürdürülebilmesini sağlar (Bulut ve Akçacı, 2017, s. 55-77).

Eklemeli retim (3 Boyutlu Yazıcılar)

3D yazıcılar, bilgisayarda oluşturulan verileri  boyutlu olarak gerçek cisimlere dönüştüren makineler ve tüketicileri de üretici hale getirecek teknolojiler bütünüdür (EBSO, 2017, s. 25; Şekkeli ve Bakan, 2018, s. 17-36). 3D yazıcılar, fiziksel bir nesne oluşturmak için, eritilmiş çok ince katmanlar halindeki malzemeleri st üste yerleştirerek malzemeyi retirirler (Soylu, 2018, s. 43-57). 3D yazıcılar; günümüzde genetikten kuyumculuğa, Şehir planlamasından bilişim teknolojilerine, gıdadan tıpa, hazır giyimden tekstile her türlü sanayi üretiminde de kullanım alanı bulmaya başlamıştır (Bulut ve Akçacı, 2017, s. 55-77). Örneğin, çok katmanlı kumaşların retilmesi, 3D sanal gerçeklikte dokuma kumaş tasarımı ve analizi tekstil sektöründe yaygınlaşmaktadır (Adanur ve Vakalapudi, 2013, s. 715-723). Hazır giyimde bilgisayar ortamında tasarlanan giysi 3D yazıcılar tarafından parçalar halinde üretilmektedir. Daha sonra bu giysi parçaları; yapıştırma, eritme veya kanca dikişi gibi montaj türleri kullanılarak giysiye dönüştürülmektedir (Valtas ve Sun, 2016, s. 1-4).

Artırılmış Gerçeklik (AR)

Bilgisayar tarafından üretilen GPS, video, ses ya da grafik verisi gibi girdiyle gerçek nesnelere takviye ederek insanların duyu alanını etkileyen gerçek dünyadaki fiziksel ortam veya nesnenin bir dijital ortamdaki canlandırılmasıdır (Magnenat-Thalmann ve Bonanni, 2006, s. 6-11; Voogt ve Fisser, 2015; Bulut ve Akçacı, 2017, s. 55-77). AR; eğlenceden mekanik tasarıma, tıptan eğitime kadar pek çok alanda uygulanmaktadır. AR uygulamaları gerçek bir ortamda eğitimin uygun olmadığı ve hatta tehlikeli olabileceği durumlarda özellikle tercih edilmektedir. Ayrıca giysilerin görsel ve dokunsal sunumu için AR kullanımı araştırmaları da mevcuttur (Allerkamp, 2010). SpinTales kilim ve yorganlar zerine AR ile belirli işaretler yerleştirilerek çocukların tablet veya akıllı telefon aracılığıyla bu işaretleri tarayarak çeşitli karakterleri görüntüleyerek iyi zaman geçirebilmeleri sağlanmıştır (Şehgal, 2017).

Büyük Veri

İşletme tarafından toplanan büyük hacimli verilerin gerçek zamanlı olarak analiz edilerek bunlar içerisinden belirlenen değerli verilerin, akıllı üretimde kullanılabilir hale getirilmesi işlemlerinin bütünüdür (Jain vd., 2017, s. 1-6; Xu vd., 2018, s. 2941-2962). Örneğin Moda sektöründe, artan bir Şekilde trend tahmini, tüketicinin davranış, tercih ve duygularının analizinde, yeni pazar olanaklarının değerlendirilmesinde, yeni ürünlerin geliştirilmesinde vb. alanlarda büyük veri kullanımı yaygınlaşmaktadır (Jain vd., 2017, s. 1-6; Ertuğrul ve Deniz, 2018, s. 143-170).

zerk Robotlar

Sabitlenmiş veya mobil olarak merkezi bir sunucuya, veri tabanına veya programlanabilir mantık denetleyicisine bağlı olarak çalışabilen otomatik kontrollü, yeniden programlanabilir, hareketleri büyük

ölçüde koordine edilebilir ve otomatikleştirilebilir çok amaçlı bir manipülatörlerdir (Melanson, 2018; Özbek ve Pekinalp, 2021). Robotlar, üretimi müşteri ve tedarikçilerden toplanan verileri kullanarak herhangi bir insan müdahalesine gereksinim duymadan daha verimli yapabildikleri için akıllı üretimi mümkün kılan en önemli araçlarındandır (Melanson, 2018; Soylu, 2018, s. 43-57; Amoroso ve Tamburrini, 2019, s. 34-51). Günümüz hazır giyim üretiminde özellikle dikiş ve ütülemede kullanılmak üzere geliştirilmiş ve/ya geliştirilme aşamasında olan dikkate değer sayıda robot sistemi mevcuttur (Özbek ve Pekinalp, 2021).

Simülasyon

Simülasyon, sistem ya da süreç gibi gerçek bir işletim şeklinin taklit edilmesi şeklinde genel bir ifade ile açıklanabilir (Şekkeli ve Bakan, 2018, s.17-36). Ürünün tasarımdan üretimine kadar olan süreçlerinde, önceden yapılan simülasyonlar ile ürünün geleceği ile ilgili verilerin öncesinde elde edilmesi (meydana gelebilecek hatalar gibi) ve projeksiyonlar üzerinden daha doğru kararlar verilebilmesini sağlar (Mentoro Platformu, 2020). Hazır giyimde, üç boyutlu giysinin, giysiyi oluşturan panellerden yapılandırılmasına olanak sağlayan, moda tasarım programları, bilgisayar destekli tasarım sistemleri, bilgisayar oyunları ve yeni jenerasyon filmler ile gerçekçi simülasyonlar içeren sistemler mevcuttur (Segonds vd., 2015, s. 21-30). Sanal modellemeler gerçek zamanlı verilerden yararlanıp modellerin sanal hallerinin insanlar, ürünler ve makinelerin fiziksel dünyasından sanal gerçeklik oluştururlar. Bu sayede süreçleri takip eden moderatörler aracılığıyla gerçek parametrelere göre ayarlama yapılmadan evvel sanal dünyada deneme imkânı bulurlar. Böylece test sayesinde kalite artırılır ve makinelerin kurulum süreçleri kısaltılmış olur (Soylu, 2018, s. 43-57).

Sistem Entegrasyonu (SE)

Yatay ve Dikey Entegrasyon olmak üzere iki açıdan incelenmelidir. Yatay entegrasyon, birbiri ile aynı işleri yapan makinelerin ve ekipmanların birbiri ile etkileşimini sağlamaktır (Mentoro Platformu, 2020; Şekkeli ve Bakan, 2018, s. 17-36). Yatay entegrasyon, planlama ve üretim safhasında farklı işletmeler ve kendi birimleri arasındaki süreçlerin kesintisiz akışını ifade eder (Soylu, 2018, s. 43-57). Dikey entegrasyonu ise farklı iş birimleri tarafından kullanılan yazılımların birbirleri ile teknoloji temelinde aynı dili konuşmasını sağlamaktır. Bu şekilde veri akışını sağlayan ve yöneten yazılımların entegrasyonu yapılarak, farklı kaynaklardan toplanan tüm veriler tek bir formatta ve ortamda toplanır ve veri bütünsel bir şekilde anlam kazanabilir. Böylece, eski yaklaşımların en büyük problemi olan bir verinin birkaç şekli ortadan kalkmaktadır (Mentoro Platformu, 2020). SE sayesinde, üretim süreçlerindeki problemlere ve değişikliklere hemen cevap verilmekte, kişiselleştirilmiş yani müşteriye özel üretim yapılabilen, küresel tedarik zincirinde optimizasyon mümkün olmakta ve kaynak verimliliği artmaktadır (Soylu, 2018, s. 43-57).

Endüstri 4.0 işletmelere; doğru karar alma, daha hızlı üretim, daha esnek bir yapı, yüksek verimlilik, düşük kaynak kullanımı, düşük enerji tüketimi, yüksek kalite, hatalı üretimde azalma, daha az arıza, çevre dostu üretim, yüksek etkinlik, düşük maliyet, kişiye özel üretim, kısa teslimat süresi vb. imkanlar sunmaktadır (Heiner vd., 2014; Shafiq vd., 2015; Dsouza, 2016; EBSO, 2017, s. 21; Ertuğrul ve Deniz, 2018, s. 143-170; Soylu, 2018, s. 43-57; Şekkeli ve Bakan, 2018, s. 17-36; Tyagi, 2018; Toker, 2018, s. 51-64; Yıldız, 2018, s. 546-556; Ślusarczyk vd., 2019, s. 52-69; Fibre2Fashion.com; Özbek ve Yıldız, 2020, s. 61-72). Sunduğu bu imkanlar nedeniyle Endüstri 4.0 yakın gelecekte tüm sektörlerin üretimini önemli oranda değiştireceği öngörülmektedir (Firat ve Firat, 2017, s. 211-223; Bağcı, 2018, s. 122-146). Bu yeni üretim sürecini öngören ve ona erken adapte olan işletmeler rekabet düzeylerini artırırken adapte olamayan işletmeler rekabet güçlerini kaybedecektir (Bağcı, 2018, s. 122-146; Yıldız, 2018, s. 546-556). Ayrıca işletmeler giderek daha rekabetçi hale gelen pazarın ihtiyaçlarını karşılamak için de yeni teknolojileri geliştirmeli ve aktarmalıdır (Silva vd., 2019, s. 546-562).

İşletmeler genel olarak yeni teknolojilere sahip olmadıkları için Teknoloji Transfer gerçekleştirmek durumundadırlar. Bu açıdan bakıldığında işletmeler Endüstri 4.0 özellikleriyle doğmazlar. Kendi merkezlerinden, yan kuruluşlarından, tedarikçilerinden ve/veya hatta Teknoloji Transfer endüstri modellerinden yeni teknolojileri benimseyen evrimsel bir süreçten geçerler. Bu nedenle, bir endüstrinin Dördüncü Sanayi Devrimi'ne eşlik etmesi için şu ya da bu şekilde Teknoloji Transfer gerekli olacaktır (Carvalho ve Cunha, 2013). Ayrıca işletmeler giderek daha rekabetçi hale gelen pazarın ihtiyaçlarını karşılamak için yeni teknolojiler geliştirmeli ve aktarmalıdır. Doğası gereği Teknoloji Transferi temel bir süreçtir çünkü teknolojilerin, ekipmanların, kaynakların ve ürünlerin özümsemesine ve yayılmasına yol açar. İşletmelerin Endüstri 4.0 kavramına uyum sağlamak için öncelikle teknoloji endüstrisinin tedarikçileriyle birlikte Teknoloji Transfer süreçlerinden geçmesi gerekir (Silva vd., 2019, s. 546-562).

Teknoloji Transferi

Teknoloji Transferi, teknolojinin kaynağından yayılması, daha çok kişiye ve mekâna aktarılması olarak tanımlanır (Debackere, 2014; Osabutey ve Jin, 2016, s. 5390-5395; Çınar, Altuntaş ve Alan, 2020). Başka bir ifadeyle Teknoloji transferi şirketler ve ülkeler arasında veya akademiden endüstriye şeklinde farklı türlerde gerçekleşebilir (Borge ve Bröring, 2017, s. 311-322). Diğer bir tanıma göre Teknoloji Transferi, iki ve/veya daha fazla ilgili kişi, sektör, kurum ve/veya kuruluş arasındaki uygulanabilir bir bilgi (maddi olmayan varlık) ve/veya farklı nitelikteki teknolojileri yayma (aktarma) ve alma (benimseme) süreci olarak tanımlanmaktadır (Silva vd., 2019, s. 546-562.). Bir teknoloji transfer edildiğinde, bilgi, deneyim ve teknik destek gibi diğer unsurlar da bu süreçlere eşlik etmelidir (Takahashi, 2005, s. 255-269). Bir aktarım sürecinin Teknoloji Transferi olarak değerlendirilebilmesi için literatürde geçen transfer türlerinden birini gerçekleştirmiş olması gerekmektedir. Teknoloji Transfer türlerinin en yaygı olanları; Ar-Ge faaliyetleri, doğrudan yabancı yatırımlar teknoloji transfer sözleşmeleri (teknik işbirliği, ekipman ithalatı, makine ithalatı, yönetim sözleşmeleri, lisans anlaşmaları), danışmanlık hizmeti alımları, işletmenin kendisince yürütölen Ar-Ge faaliyet ve projeleri, know-how anlaşmaları, anahtar teslimi tesis yatırımları, danışman ve yabancı uzman istihdamı, franchising, şirket satın almaları, ortak girişim (joint venture) anlaşmaları, üniversite - sanayi işbirlikleri, finansal kiralama, ticari ziyaretler, fuarlara katılım, bilimsel ve teknik personel değişimi, uluslararası teknik programlar, ticari tanıtımlar, bilim ve teknoloji konferansları, eğitim alma ve öğrenim, seminerler ve açık literatürdür (makaleler, kitaplar, dergiler, literatür vb.) (Sönmeztürk Bolatan, ve Gözölü, 2018, s. 232; Çınar, Altuntaş ve Alan, 2020).

Bu çalışma tekstil sektöründe Teknoloji Transferi yoluyla Endüstri 4.0 teknolojilerini elde eden işletmelerden örnekler sunmaktadır. Sunulan bu örneklerin hangi Endüstri 4.0 teknolojisini içerdiği belirtilmektedir. Endüstri 4.0 teknolojilerinden hangilerinin hangi Teknoloji Transfer türü ile yapıldığına dair örnekler ortaya konmaktadır. Bu örnekler aracılığı ile “Tekstil işletmelerinde Endüstri 4.0 teknolojileri uygulanıyor mu?”, “Tekstil işletmeleri Endüstri 4.0 kapsamında Teknoloji Transfer uygulaması yapıyor mu?”, “Teknoloji Transferi yapan tekstil işletmeleri hangi Endüstri 4.0 teknolojilerini transfer etmiştir?” sorularına yanıt aranmaktadır.

Literatür

Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü ile Endüstri 4.0 teknoloji ilişkisine dair literatürden bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Hidayetno vd. (2019) Endüstri 4.0 teknolojisinin benimsenmesini zorlaştıran, sınırlayan politikalar ve Endüstri 4.0'ın Endonezya Tekstil ve Giyim sektörü üzerindeki genel etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda teknolojinin benimsenmesinin ekonomiye katkısı ortaya konulmaktadır.

Endüstri 4.0, tekstil ve konfeksiyon şirketlerinin sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı elde etmek için gelişmiş teknolojileri benimsediği ve entegre ettiği yeni bir endüstriyel devrim çağıdır. Tekstil ve konfeksiyon şirketlerinde akıllı sistemlerin ve Endüstri 4.0 teknolojilerinin benimsenmesinde ekonomik sürdürülebilirliğin rolünün önemini vurgulayan çalışmada, hazır giyim şirketlerinin gelişmiş iş zekası çözümleriyle Endüstri 4.0 teknolojilerini benimsemeye daha yatkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ahmad vd., 2020, s. 1-23).

Endüstri 4.0'ın imalatta önemli bir role sahip olması nedeniyle Endüstri 4.0'ın tekstil endüstrisinin üretim ve hizmetlerine büyük katkı sağladığını ortaya koyan çalışmada ayrıca Endüstri 4.0'ın, daha iyi üretim ve hizmetlere yol açarak organizasyon performansını iyileştirdiği görölmüştür. Ek olarak, üretim ve hizmetler, endüstri 4.0'ın organizasyonel performans üzerindeki etkisini yansıtmada olumlu bir role sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak etkili teknoloji uygulaması olmadan bu olumlu rolün mümkün olmayacağı tespit edilmiştir (Ślusarczyk, vd., 2019, s. 52-69).

Yine Endüstri 4.0 çağında, moda işverenlerinin dijital yetkinlik ihtiyaçlarını değerlendirmek için yapılan çalışmada, her bir moda tedarik zincirinin, tüketici tahmin arayışlarının ve tasarım fonksiyonlarının endüstri 4.0'a dönüşmesi için büyük bir potansiyel sunduğunu ortaya koymaktadır (Wang ve Ha-Brookshire, 2018, s. 1754-3274).

Hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren bir ana işletmenin tedarikçilerinden Endüstri 4.0 teknolojileri kullanılarak dijitalleşen tedarikçilerden en iyisinin seçilmesi amaçlanmıştır (Özbek ve Yıldız, 2020, s. 61-72).

Endüstri 4.0'ın eşliğinde olan KOBİ'lerin gelecekteki teknolojik değişimi nasıl yöneteceklerine ilişkin olarak Alman tekstil endüstrisindeki geleneğin rolüne yönelik çalışmada geleneğin işletmelerin pazarlama, teknoloji yönetimi, insan kaynakları ve kurumsal kültür gibi çeşitli düzeylerde teknolojik değişikliklerle karşılaştıklarında davranış biçimlerini etkileyen bir faktör olduğunu göstermektedir (Peters, 2019).

Evren - Örneklem

Bu çalışmada Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü' nün Endüstri 4.0 perspektifinden Teknoloji Transferi değerlendirilmektedir. Bu amaçla Türkiye'deki en başarılı işletmeleri her yıl belirlemesi nedeniyle, İSO tarafından, 2020 yılında "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2019" listesine girmeyi başarmış tekstil ve hazır giyim işletmeleri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini 56 işletme oluşturmaktadır. Bu işletmelerin 41' adedi Tekstil İşletmesi ve 15 adet Hazır Giyim İşletmesidir. Diğer taraftan bu işletmelerden 4 adedi ismini saklı tuttuğundan araştırmanın kapsamının dışında kalmıştır.

Veri Toplama Araçları

Örnekleme oluşturan işletmelerin verileri; ilgili işletmelerin resmi web sayfaları, raporları, kurumsal medya paylaşımları ve haber kaynakları gibi dijital platformları kullanılmıştır. Bu veri toplama işlemi aşağıda belirtilen adımlarla elde edilmiştir. Bu adımlar:

1. İşletmelerin isimlerinin yer aldığı akademik tabanlı literatür (Google Scholar, Scopus, Dergipark vd.) taranmıştır.
2. İşletmelerin kurumsal web adreslerinde yer alan rapor, haber, duyuru, ilan vb. kaynaklar taranmıştır.
3. İşletme ismi ile "Endüstri 4.0" kavramı Google arama sayfasında taranmıştır.
4. Endüstri 4.0 devrimini oluşturan; Özerk Robotlar, Simülasyon, Sistem Entegrasyonu, Nesnelerin İnterneti, Siber Güvenlik, Bulut Bilişim, Eklemeli Üretim, Arttırılmış Gerçeklik ve Büyük Veri isimleri ile işletme ismi birlikte Google arama sayfasında taranmıştır.
5. İşletme ismi ile "Teknoloji Transferi" kavramı birlikte Google arama sayfasında taranmıştır.
6. İşletme isimleri ile "Ortaklık", "Ortak Girişim", "Partnerlik", "Tedarikçi" gibi kavramlarla Google arama sayfasında taranarak en popüler sayfalarda yer alan bilgilerin Endüstri 4.0 ve Teknoloji Transferi kavramını içerip içermediği araştırılmıştır.

Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü'nün Endüstri 4.0 perspektifinden Teknoloji Transferlerini inceleyen bu araştırma kapsamında elde edilen veriler Tablo 1 ve 2'de verilmiştir. Tekstil Ürünleri İmalatı alanında faaliyet gösteren işletmelerin gerçekleştirmiş oldukları Endüstri 4.0 Teknoloji Transferleri ve bu teknoloji transferiyle ilgili detaylı açıklama Tablo 1'de verilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Tekstil İşletmelerinin Endüstri 4.0 Perspektifinde Teknoloji Transfer Uygulamaları

<i>İşletme İsmi</i>	<i>Endüstri 4.0 Faaliyeti</i>	<i>Teknoloji Transfer Uygulamaları</i>
İskur Tekstil Enerji Tic. ve San. A.Ş.	Büyük Veri	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (İskur, 2019), De-Brand uygulaması ile sanal showroom teknolojisi (İskur, 2019),
Şirikçioğlu Mensucat San. ve Tic. A.Ş.	Nesnelerin İnterneti, Büyük Veri, Akıllı Makineler, Robotik.	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar, dergiler, literatür vb) (Şirikçioğlu, 2020), Savio'nun Polar Evolution ve EcoPulsarS bobin makineleri, Multi Link sayesinde link bağlantılı çözümler, Savio Smart Bilezik ve diğer endüstri 4.0 çözümleri ortaklığı (Textotex, 2019), Xorella ortaklığıyla alınan fikse makineleri sayesinde müşteriye uyarlanabilir, denetlenebilir ve yeniden yazılabilir endüstri 4.0 teknolojisi (Etextilemagazine, 2020), (Yoleri, 2019a).
Akbaşlar Tekstil Enerji San. ve Tic. A.Ş.	Nesnelerin İnterneti, Büyük Veri,	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Akbaşlar, 2020), Msitaly'den alınan MS Lario dijital baskı aleti sayesinde Wi-Fi uzaktan kumanda ile kontrol ve MS BRIDGE (uzaktan teşhis) ile arıza tespit ve müdahale teknolojisi (MS Printing Solutions, 2020; Akbaşlar, 2020), Hazır Giyim ve Konfeksiyon Sektöründe Endüstri 4,0 Entegrasyonu UR-GE Projesi kapsamında Bosch Endüstri 4.0 uzmanları tarafından eğitim (Konfeksiyonteknik, 2020).

Küçükçalık Tekstil San. ve Tic. A.Ş.	Yapay Zeka, Akıllı Makineler.	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Küçükçalık, 2020), Asteks'in geliştirdiği AGV Otomatik Yönlendirmeli Araçlar Endüstri 4.0 konseptiyle uyumlu otomasyon cihazı, (Buz, 2019).
Matesa Tekstil San. ve Tic. A.Ş.	Nesnelerin İnterneti, Büyük Veri, Akıllı Makineler, Bulut Bilişim, Yapay Zekâ,	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Matesa, 2020), Enfotek işletmesinin ERP, EDS ve yazılım teknolojisi müşterisi (Enfotek, 2020), Uster Think Quality Expert ile kalite verilerinin laboratuvar ve iç hatlarda analizi ve müdahalesini mümkün kılan ayrıca 7/24 mobil cihazlara önleyici asistan hizmeti sunan teknoloji ortaklığı (Yoleri, 2019b; Tekstilbusiness, 2019, s. 26), Rieter Spiderweb ile online izleme, standart dışı değerleri algılama, veri alma, bilgi ve analiz için ana modülü içerir (Rieter, 2020) (Tekstilbusiness, 2019, s. 26), Saurer POC ile yapılan anlaşma (Tekstilbusiness, 2019, s. 26), Muratec Smart Support (MSS) ile yapılan anlaşma endüstri 4.0 teknoloji alt yapısı (Tekstilbusiness, 2019, s. 26).
Biska Tekstil San. ve Tic. A.Ş.	Bulut Bilişim, Büyük Veri,	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb.) (Biska, 2020), CMP yazılım ile yapılan anlaşma sayesinde kullanılan ERP endüstri 4.0 teknolojilerine zemin hazırlamaktadır (Cpm, 2018).
Kasar ve Dual Tekstil Sanayii A.Ş.	Bulut Bilişim, Büyük Veri	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Kasar-Dual, 2020), İplik, örme, dokuma, boyahane vb. uçtan uca üretim süreçlerinde planlama, kaynak yönetimi, malzeme yönetimi ve üretim fonksiyonlarında Camas ERP kullanma anlaşması (CaniasERP, 2014).
Ankan Mensucat San. ve Tic. A.Ş.	Bulut Bilişim, Büyük Veri	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Ankan, 2020), Osoft ile yapılan anlaşma sayesinde, satış organizasyonları, üretim, kaynak planlama, bütçeleme, muhasebe, web, android, IOS, e-fatura gibi Endüstri 4.0 ile uyumlu çözümler (Osoft, 2020).
Aydın Mensucat Döşemelik Kumaş San. ve Tic. A.Ş.	Bulut Bilişim, Büyük Veri	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Aydınmensucat, 2020), Dijital dönüşüm konusundaki iş süreçlerini IAS'nin ERP çözümü caniasERP ile yönetme (Stendüstri, 2019).
Kıpaş Mensucat İşletmeleri A.Ş.	Nesnelerin İnterneti, Bulut Bilişim, Özerk Robotlar, Büyük Veri, Makine Öğrenimi, Akıllı Makineler, Robotik.	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar, dergiler, literatür vb) (Kıpaş Holding, 2020), Kurumsal süreç ve iş akış yönetimi uygulaması PaperWork ile dijital dönüşüm imkânını veren teknoloji uygulaması (GGSoft, 2020), Proxaut lazer güdüm teknolojisi sayesinde navigasyon teknoloji tedarik ve taşıma sistemi kullanılması (Proxaut, 2020) R6/OE3 İplik Fabrikası Uster Jossi Vision Shield ve Uster Quantum-3 endüstri 4.0 teknolojisinin otomatik bobin toplama sistemleri, paketleme ve sevkiyat aşamasında kullanılan insansız forkliftler (AGV) ve akıllı depo sistemi uygulaması (İTKİB, 2019), Savio'nun Polar Evolution ve EcoPulsarS bobin makineleri, Multi Link sayesinde link bağlantılı çözümler, Savio Smart Bilezik ve diğer endüstri 4.0 çözümleri ortaklığı (Textotex, 2019).

Hazır giyim işletmelerin gerçekleştirmiş oldukları Endüstri 4.0 Teknoloji Transferleri ve bu teknoloji transferiyle ilgili detaylı açıklama Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Hazır Giyim İşletmelerinin Endüstri 4.0 Perspektifinde Teknoloji Transfer Uygulamaları

<i>İşletme İsmi</i>	<i>Endüstri 4.0 Faaliyeti</i>	<i>Teknoloji Transfer Uygulamaları</i>
Hugo Boss Tekstil Sanayi Ltd. Şti.	Akıllı Fabrika, Nesnelerin İnterneti, Yapay Zeka, Büyük Veri, Siber Güvenlik, Dijital İkiz, RFID Teknolojisi, 3-D yazıcı (Katmanlı Üretim), Arttırılmış Gerçeklik, Sistem Entegrasyonu, Robotik	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Hugoboss, 2020), Siskon endüstriyel otomasyon ve yazılım işletmesi ile akıllı fabrika teknolojilerinin müşterisi (Siskon, 2020), Akıllı fabrika dönüşüm stratejisinin WIMO projesi yürütülmesi (Hürriyet, 2017), Robotel Türkiye derneğiyle Technolab'taki 3 boyutlu yazıcılardan ücretsiz faydalanma olanağı (Çitak, 2018), Technolab ve HB Solutions aracılığı ile robotik işletmeleri, uluslararası üniversite ve enstitülerle birlikte Ar-Ge projeleri (Haberler, 2017), Hugo Boss Solutions Hintli Aditya Birla Fashion ve Retail ile dijital check up danışmanlık anlaşması yapması (Yılmaz, 2019),
Sun Tekstil San. ve Tic. A.Ş.	Büyük Veri Siber Güvenlik,	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Ekoten, 20), Enfotek (2020) işletmesinin ERP, EDS ve yazılım teknolojisi müşterisi.
Baykan Moda A.Ş.	Akıllı Makineler, Robotik,	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb.) (Baykanmoda, 2020), Bullmer Procut D 8001 S otomatik kesim makinası teknolojisi kullanarak dijital imkânlar ve akıllı bıçak sisteminden yararlanılır (Baykanmoda, 2020; Astasjuki, 2020).
Üniteks Tekstil Gıda Motorlu Araçlar San. ve Tic. A.Ş.	Büyük Veri, Dijital İkiz, Arttırılmış Gerçeklik, Simülasyon,	Ticari ziyaretler ve web sayfası etkileşimleri, bilim ve teknoloji konferansları ve ticari tanıtımlar, kongrelere/ sergi/ seminerler/ zirve/ panel/ fuar katılım, uluslararası teknik programlar, eğitim alma ve öğrenim, açık literatür (makaleler, kitaplar dergiler, literatür vb) (Üniteks, 2019), WGSN, Nelly Rodi, Peclers gibi tasarımcılarla çalışarak ve moda trend analizi yapmak (Üniteks, 2019), CLO-3D kullanarak simülasyon teknolojileri ile sanal, gerçeğe yakın giysi görselleştirmesini sağlamak (Üniteks, 2019).

Tekstil ve Hazır Giyim İşletmelerinin Endüstri 4.0 teknolojilerini transferleri genel olarak Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'e göre Tekstil Ürünlerinin İmalatı alanında faaliyet gösteren işletmelerin 18 (%47,3) si Endüstri 4.0 teknolojilerini transfer etmişken Giyim Ürünleri İmalatı alanında faaliyet gösteren işletmelerin ise 4 (%28,5) i Endüstri 4.0 teknolojilerini transfer etmiştir.

Tablo 3. Tekstil ve Hazır Giyim İşletmelerinin Endüstri 4.0 Teknolojilerini Kullanma Durumları

<i>NACE Sınıflandırması</i>	<i>İşletme sayısı</i>	<i>Endüstri 4.0 uygulaması gerçekleştiren işletme sayısı*/ yüzdesi</i>	<i>Endüstri 4.0 uygulamasına ulaşamayan işletme sayısı**/ yüzdesi</i>
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	38	18 (%47,3)	20 (%52,6)
Giyim Ürünlerinin İmalatı	14	4 (%28,5)	10 (%71,4)
Toplam	52***	22 (%42,3)	30 (%57,6)

*Teknoloji Transferi ile en az bir adet Endüstri 4.0 uygulaması yapan işletme sayısı

** Teknoloji Transferi ile hiçbir Endüstri 4.0 uygulama bilgisine ulaşamayan işletme sayısı

***Çalışmaya konu olan 56 işletmeden 4 tanesi isim bilgilerini paylaşmıştır.

Tekstil ve Giyim İşletmelerinin Transfer Ettiği Endüstri 4.0 Teknoloji Türleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. *Tekstil ve Hazır Giyim İşletmelerinin Transfer Ettiği Endüstri 4.0 Teknoloji Türleri*

<i>Teknoloji transferine konu olan Endüstri 4.0 uygulamaları</i>	<i>Tekstil Ürünlerinin İmalatı İşletme Sayısı</i>	<i>Giyim Ürünleri İmalatı İşletme Sayısı</i>	<i>Toplam</i>
Akıllı Fabrika	3	1	4
Akıllı Makine	9	1	10
Arttırılmış Gerçeklik	2	2	4
Bulut Bilişim	10	-	10
Büyük Veri	16	3	19
Dijital İkiz	1	2	3
Ekleme Üretim/3-D Yazıcı	2	1	3
Makine Öğrenimi	1	-	1
Nesnelerin İnterneti	11	1	12
Özerk Robot	4	-	4
RFID Teknolojisi	1	1	2
Siber Güvenlik	6	2	8
Simülasyon	2	1	3
Sistem Entegrasyonu	-	1	1
Yapay Zekâ	5	1	6

Tablo 4'e göre Tekstil ve hazır giyim sektörlerinin gerçekleştirmiş oldukları Endüstri 4.0 teknoloji transferlerinin yaklaşık %80'ini tek başına Tekstil sektörü gerçekleştirirken Hazır giyim sektörünün oranı ise yaklaşık %20'de kalmıştır. Tekstil ve Hazır giyim işletmeleri en fazla Büyük Veri Transferi gerçekleştirmişlerdir. Tekstil işletmeleri henüz sistem entegrasyonu alanında teknoloji transferi gerçekleştirmemişken, Hazır giyim işletmeleri ise Bulut Bilişim, Makine Öğrenimi ve Özerk Robot teknolojilerini henüz transfer etmemişlerdir. Hazır giyim işletmeleri en fazla büyük veri teknoloji transferi gerçekleştirmişlerdir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Rekabetin her geçen gün daha çetin gerçekleştiği günümüzde Endüstri 4.0 teknolojilerine sahip olmak işletmelere önemli rekabet avantajı sağlayacağı öngörülmektedir. Endüstri 4.0 teknolojilerinin üretimi daha çok gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle diğer ülkeler rekabet güçlerini artırmak için bu ülkelerden teknoloji transferi gerçekleştirmek durumundadır. Bu çalışmada Türkiye için stratejik bir sektör olan Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Endüstri 4.0 teknolojilerini transferi incelenmiştir. Bu çalışmada "Tekstil işletmelerinde Endüstri 4.0 teknolojileri uygulanıyor mu?" diye sorulmakta. Bu soru, çalışmanın örneklemini teşkil eden tekstil firmalarının belli sayıda ve belli oranda Endüstri 4.0 teknolojilerini uyguladıklarını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada "Teknoloji Transferi yapan tekstil işletmeleri hangi Endüstri 4.0 teknolojilerini transfer etmiştir?" sorusu sorulmakta. Yanıt olarak, tekstil ve hazır giyim işletmelerinin çeşitli Endüstri 4.0 teknolojilerini kullandıkları görülmektedir. Transfer edilen Endüstri 4.0 teknoloji türleri Akıllı Fabrika, Akıllı Makine, Arttırılmış Gerçeklik, Bulut Bilişim, Büyük Veri, Dijital İkiz, Ekleme Üretim/3-D Yazıcı, Makine Öğrenimi, Nesnelerin İnterneti, Özerk Robot, RFID Teknolojisi, Siber Güvenlik, Simülasyon, Sistem Entegrasyonu ve Yapay Zekâ örnek olarak karşılaşılmıştır. "Tekstil işletmeleri Endüstri 4.0 kapsamında Teknoloji Transfer uygulaması yapıyor mu?" sorusuna yanıt olarak, işletmelerin bahsi geçen Endüstri 4.0 teknolojilerini elde etmek için çeşitli teknoloji transfer araçlarını kullanmaktadır.

Araştırma sonucunda, Tekstil ve Hazır Giyim işletmelerinin Endüstri 4.0 teknolojilerini transfer etmeye başlamış oldukları ve bu durumun Endüstri 4.0'a adaptasyonunu kolaylaştıracaklarını göstermesi açısından önem teşkil etmektedir. Detaylı olarak incelendiğinde, Tekstil işletmelerinin %47,37 (18 adet)'si ve hazır giyim işletmelerinin %28,57 (4 adet) Endüstri 4.0 teknolojilerinin bazılarını transfer etmiştir. Tekstil ve hazır giyim işletmeleri en fazla Büyük Veri teknolojisi transfer gerçekleştirmişlerdir. Diğer taraftan tekstil işletmeleri, Sistem Entegrasyonu, hazır giyim işletmeleri ise; Bulut Bilişim, Makine Öğrenimi ve Özerk Robot teknolojilerinden henüz transfer gerçekleştirmemişlerdir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan veriler ve istatistiksel sonuçlar göz önünde bulundurularak Bulut Bilişim, Büyük Veri ve Nesnelerin İnterneti gibi Endüstri 4.0 teknolojilerinin öncüsü kabul edilen teknolojilerden yararlanılması ve bu teknolojilerin Teknoloji Transferine konu olması sektörün dijital yatınlığına işaret sayılabilir. Bu teknolojilerin üretim planlama sürecinde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Endüstri 4.0 teknolojilerinin tekstil imalat süreci ile birlikte kullanılması, şirketlerin bu teknolojileri pazarlama alanında da kullanmalarının önünü açmaktadır.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan veriler ve istatistiksel sonuçlar ışığında giyim ürünleri imalatında yer alan işletmelerin Büyük Veri, Arttırılmış Gerçeklik, Dijital İkiz ve Siber Güvenlik gibi Endüstri 4.0 teknolojilerinde öncelikli kullanım alanı bulmaları ve bu teknolojilerin Teknoloji Transferine konu olması bu sektörün dijital çözümler üretmekte olduğu düşünülebilir. Hazır giyim sektöründe kullanılan bu teknolojilerin içeriğine bakıldığı zaman görülmektedir ki firmalar pazarlama sürecinde bu teknolojilerden faydalanmıştır.

Araştırmanın diğer bir çarpıcı sonucu Türkiye'nin en büyük firmaları olarak kabul edilebilir tekstil ve hazır giyim işletmeleri Teknoloji Transferini aktif olarak gerçekleştirmektedir. Tekstil ve hazır giyim firmalarının Dördüncü Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı dönüşümlerden etkilendiği görülmektedir. Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanmak için az ya da çok sayıda Teknoloji Transferi gerçekleştirdikleri düşünülmektedir. Teknoloji Transfer sürecinin alıcısı konumunda bulunan tekstil ve hazır giyim firmaları teknoloji yoksunluğunu/açığı transfer yolu ile gidermektedir. Çok az firmanın Endüstri 4.0 teknolojilerini kendilerinin ürettiği görülmektedir. Bu durum firmalara, teknoloji sağlayıcılarına ve hükümete teknolojiyi ithal etmenin maliyeti konusuna dikkat çekmektedir. Diğer bir tartışılması gereken konu ise teknoloji açığı giderildikten sonra Endüstri 4.0 teknolojilerinin tedarikçisi konumuna gelmek için atılması gereken adımlardır.

Tekstil ve giyim işletmeleri karşılaştırıldığında ise tekstil işletmelerinin giyim işletmelerine göre daha fazla Endüstri 4.0 transferi gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu durumu Tekstil üretiminin makine yoğun iken Hazır giyim üretiminin ise emek yoğun olmasından kaynaklanabilir. Çünkü makinelerin gerçekleştirdikleri işlemleri otomasyonlaştırmak daha kolayken insan emeğini otomasyonlaştırmak daha zor gerçekleştirilebilecek bir işlemdir.

Yapılan bu araştırma, literatür bilgisinden yola çıkarak Endüstri 4.0 ile Teknoloji Transferi ilişkisine yönelik büyük bir açık olduğunu göstermektedir. Bu açığı kapatmak adına gelecek çalışmaların Endüstri 4.0 ile Teknoloji transferi arasında ki ilişkinin irdelenmesine yönelik olarak firma (lar) bazında diğer bilimsel uygulamalara ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca çalışmanın tekstil firmaları için Endüstri 4.0 ile Teknoloji Transferi ilişkisi ve hazır giyim firmaları için Endüstri 4.0 ile Teknoloji transferi ilişkisinin ayrı ayrı ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Diğer bir öneri ise Endüstri 4.0'ı ortaya çıkaran dokuz teknoloji ile Teknoloji Transferinin sektörel boyutlarda ele alınması yararlı olacaktır.

Etik Beyan

"Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Transferi: İSO 500 Tekstil ve Hazır Giyim İşletmeleri Uygulaması" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Adanur, S. ve Vakalapudi, J. S. (2013). Woven fabric design and analysis in 3D virtual reality. Part 1: computer aided design and modeling of interlaced structures, *Journal of the Textile Institute*, 104(7), 715-723.
- Ahmad, S., Miskon, S., Alabdan, R., ve Tlili, I. (2020). Towards Sustainable Textile and Apparel Industry: Exploring the Role of Business Intelligence Systems in the Era of Industry 4. *Sustainability*, 12(7), 1-23. doi: <https://doi.org/10.3390/su12072632>.
- Akbaşlar. (2020). Erişim adresi: <https://www.akbaslar.com/uretim/boya-baski>.
- Allerkamp, D. (2010). Tactile Perception Of Textiles in A Virtual-Reality System. *Cognitive Systems Monographs*. doi: 10.1007 / 978-3-642-13974-1.
- Ambastha, M. (2017). Factories Of The Future: Apparel Manufacturing. Erişim adresi: <https://stitchdiary.com/factories-future-apparel-manufacturing/>.
- Amoroso, D., ve Tamburrini, G. (2019). I sistemi robotici ad autonomia crescente tra etica e diritto:quale ruolo per il controllo umano? *BioLaw Journal – Rivista di BioDiritto*, 1, 34-51.
- Arıkan. (2020). Erişim adresi: <https://www.arikan.com.tr/index.html>

- Astasjuki. (2020). Procut D 8001 S Serisi, Erişim adresi: <https://astasjuki.com/uploads/brochures/files/78652821-8fe8-4ebe-8617-6a0bc1569712.pdf>.
- ATSO. (2017). Antalya Firmalarına Yönelik Endüstri 4.0 Durum Tespiti, Erişim adresi: <https://www.atso.org.tr/yukleme/dosya/b5397a8cdd23159c064f2957c269fbc4.pdf>.
- Aydın Mensucat. (2020). Erişim adresi: [Erişim adresi: https://www.aydintekstil.com/tr/iletisim/#](https://www.aydintekstil.com/tr/iletisim/#).
- Bağcı, E. (2018). Endüstri 4.0: Yeni Üretim Tarzını Anlamak . *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9 (24), 122-146.
- Baykan Moda. (2020). Kesme.Erişim adresi: <http://baykanmoda.com/index.php/discover/cutting/>.
- Biska. (2020). Erişim adresi: <https://www.biska.com.tr/>.
- Borge, L., ve Bröring, S. (2017). Exploring effectiveness of technology transfer in interdisciplinary settings: The case of the bioeconomy. *Journal of High Technology Management Research*, 26(3), 311-322.
- Bulut, E, Akçacı, T . (2017). Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(7), 55-77 .
- Buyya, R., Vecchiola, C., ve Selvi, S. T. (2013). Mastering Cloud Computing. (T. Green, Dü.) *Waltham: Elsevier*. Erişim adresi: <https://ramslaw.files.wordpress.com/2016/07/0124114547cloud.pdf>.
- Buz, E. (2019). ASTEKS, İşletmelerin ‘Yükünü’ AGV ile Hafifletiyor: Erişim adresi: <https://www.textilegence.com/asteks-agv/>.
- CaniasERP. (2014). Erişim adresi: <https://www.caniaserp.com/haber/tekstil-sektorunde-iplik-orme-dokuma-boyahane-vb-uctan-uca-uretim-yapan-kasar-ve-dual-tekstil-tum-surelerinde-canias-erp-kullanacak?slug=ias-2020de-ar-ge-calismalarini-buyutuyor>.
- Carvalho, I. D., ve Cunha, N. C. (2013). Proposta de um modelo de transferência de tecnologia para as universidades públicas Brasileiras. In Anais do Congresso Latino-Iberoamericana de Gestão de Tecnologia (ALTEC). Porto, Portugal.
- Chen, C.-L. (2019). Value Creation by SMEs Participating in Global Value Chains under Industry 4.0 Trend: Case Study of Textile Industry in Taiwan. *Journal of Global Information Technology Management*, 22(2), 120-145. doi:10.1080 / 1097198X. 2019.1603512.
- Cpm. (2018). Tekstil ve halı üreticileri ERP yazılımlarına yatırım yapıyor: Erişim adresi: <https://cpm.com.tr/icerik/tekstil-ve-hali-ureticileri-erp-yazilimlarina-yatirim-yapiyor/>.
- Çınar, O., Altuntaş, S. and Alan, M.A. (2020), Technology transfer and its impact on innovation and firm performance: empirical evidence from Turkish export companies. *Kybernetes*, Erişim adresi: <https://doi.org/10.1108/K-12-2019-0828>
- Çitak, E. (2018). Hugo Boss İzmir akıllı fabrikaya dönüştü. Erişim adresi: <https://www.techinside.com/hugo-boss-izmir-akilli-fabrikaya-donustu/>.
- Debackere, K. A. (2014). Boosting Open Innovation and Knowledge Transfer in the EU: Independent Expert Group Report on Open In. Brussels: European Commission.
- Dsouza, H. (2016). Cloud Computing Makes Fashion SCM Easier. Erişim adresi: <https://www.textileexcellence.com/news/fashion-and-lifestyle/cloud-computing-makes-fashion-scm-easier/>.
- EBSO. (2017). *Sanayi 4.0* (Gözden Geçirilmiş 2. Baskı). İzmir: Araştırma Müdürlüğü.
- Ekoten. (2020). Sun Tekstil, Erişim adresi: <http://www.ekoten.com.tr/iletisim>.
- Enfotek. (2020). Erişim adresi: <http://www.enfotek.com.tr/urun-gruplarimiz/>.
- Ertuğrul, İ., Deniz, G . (2018). 4.0 Dünyası: Pazarlama 4.0 ve Endüstri 4.0. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 143-170.
- Esmer, Y., Alan, M . (2019). Endüstri 4.0 Perspektifinde İnovasyon . *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7 Sayı: 18 , 465-478 . DOI: 10.33692/avrasyad.595720
- Etetilemagazine. (2020). Tekstil Sektöründe Dünya Markalarından Biri Olma Yolunda Hızla İlerliyor, Erişim adresi: <https://www.etetilemagazine.com/xorella-sirikcioglunun-kalite-hedeflerine-ulasmasina-katki-sagliyor.html>.
- Fatiya, A. (2017). Role of IoT and Digital technology in Textile Industry. *CIO Review*, 10-12. Erişim adresi: <https://www.cioreviewindia.com/magazines/textile-and-apparel-technology-special-july-2017/>.
- Fırat, O. Z., ve Fırat, S. Ü. (2017). Endüstri 4.0 yolculuğunda trendler ve robotlar. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(2), 211-223.
- Fibre2Fashion.com (2019). Cloud computing in Textiles. Erişim adresi: <https://www.fibre2fashion.com/industry-article/6906/cloud-computing-in-textiles>.
- Gerbert, P., Lorenz, M., Russmann, M., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., ve Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. *Boston Consulting Group*, 9(1), 54-89.
- GGSoft. (2020). Kipaş Başarı Öyküsü, Erişim adresi: <https://www.g-soft.com.tr/tr/portfolio/kipas-basari-oykusu/>.
- Günay, D. (2002). Sanayi ve Sanayi Tarihi. *Mimar ve Mübendis Dergisi*, 31, 8-14.
- Haberler. (2017). Hugo Boss'un Akıllı Fabrikası İzmir'de: Erişim adresi: <https://www.haberler.com/hugo-boss-un-akilli-fabrikasi-izmir-de-10353382-haber/>.
- Heiner, L., Fettke, P., Kemper, H.-G., Feld, T., ve Hoffmann, M. (2014). Industry 4.0. *Bus Inf Syst Eng*, 239–242. doi: <https://doi.org/10.1007/s12599-014-0334-4>.

- Hidayetno, A., Rahman, I., ve Irminanda, K. R. (2019). A Conceptualization of Industry 4.0 Adoption on Textile and Clothing Sector in Indonesia. *ICIBE 2019: Proceedings of the 2019 5th International Conference on Industrial and Business Engineering*, 339-343. New York. doi: <https://doi.org/10.1145/3364335.3364351>.
- Hugoboss. (2020). Erişim adresi: <https://group.hugoboss.com/de>.
- İmran, M., Hameed, W., ve Haque, A. (2018). Influence of Industry 4.0 on the production and service sectors in Pakistan: Evidence from textile and logistics industries. *Industry 4.0 Implication for Economy and Society*, 7(12). doi: <https://doi.org/10.3390/socsci7120246>.
- İskur. (2019). Erişim adresi: <http://www.iskur.com/haber/iskur-denim-gelecege-yonelik-prosesler-gelistiriyor-20.html>.
- İTKİB. (2019). Tekstil ve Hammaddeleri Sektöründe İhracatın Liderleri Ödüllendirildi, Erişim adresi: <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2019/05/22/itkib-hedef-306-reklamli-revize-201905221125220323-16B08.pdf>.
- Jain, S., Bruniaux, J., Zeng, X., ve Bruniaux, P. (2017). Big data in fashion industry. *17. World Textile Conference AUTEX 2017* (1-6). Pire: IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. doi:10.1088/1757-899X / 254/15/15.
- Kasar-Dual. (2020). Erişim adresi: <http://kasar-dual.com/tr/home/>.
- Kıpaş Holding. (2020). Erişim adresi: <https://kipas.com.tr/tr-TR/>.
- Konfeksiyon Teknik. (2020). UHKİB, Endüstri 4.0'a entegre için sahada: Erişim adresi: <https://www.konfeksiyonteknik.com.tr/uhkib-endustri-4-0a-entegre-icin-sahada/>.
- Küsters, D., Praß, N., ve Gloy, Y.-S. (2017). Textile Learning Factory 4.0 – Preparing Germany's Textile Industry for the Digital Future. *Procedia Manufacturing*, 9, 214-221. doi: <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.04.035>.
- Lalić, B., Rakic, S., ve Marjanovic, U. (2019). Use of Industry 4.0 and Organisational Innovation Concepts in the Serbian Textile and Apparel Industry. *Fibres ve Textiles in Eastern Europe*, 27, 10-18.
- Magnenat-Thalmann, N., ve Bonanni, U. (2006). Haptics in virtual reality and multimedia. *IEEE MultiMedia*, 13(3), 6-11.
- Matesa. (2020). Erişim adresi: <http://www.matesa.com.tr/>.
- Melanson, T. (2018). What Industry 4.0 Means for Manufacturers. Erişim adresi: <https://aethon.com/mobile-robots-and-industry4-0/>.
- Mentoro Platformu. (2020). Türkiye Tekstil Sektörünün Endüstri 4.0 Durumu Değerlendirmesi ve Yol Haritası. İstanbul: Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası. Erişim adresi: <https://www.mentoroplatform.com/turkiye-tekstil-sektorunun-endustri-4-0-durum-degerlendirmesi-ve-yol-haritasi/>.
- MS Printing Solutions. (2020). Erişim adresi: <https://www.msitaly.com/public/img/prodotti/XbdnM3tc/MS-brochure-LARIO-ENG-ITA-TUR.pdf>.
- Osabutey, E. ve Jin, Z. (2016). Factors influencing technology and knowledge transfer: configurational recipes for Sub-Saharan Africa. *Journal of Business Research*, 69(11), 5390-5395.
- Osoft. (2020). Referanslar: Erişim adresi: <http://www.osoft.com.tr/tr/Default.aspx>.
- Özbek, A., ve Yıldız, A. (2020). Digital Supplier Selection For A Garment Business Using Interval Type-2 Fuzzy TOPSIS. *Tekstil ve Konfeksiyon*, 30(1), 61-72.
- Özbek, A., Pekinalp, O. (2021). Robotlar ve Hazır Giyim Üretimi, 5. *Uluslararası Mühendislik ve Teknoloji Yönetimi Kongresi*. İstanbul, 02-03 Aralık.
- Pamuk, N., Soysal, M. (2018). Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 Üzerine Bir İnceleme. *Verimlilik Dergisi*, 1, 41-66.
- Peters, R. (2019). Future Expectations Of The German Textile Industry: The Role Of Tradition On The Threshold Of The Fourth Industrial Revolution. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.3450011.
- Proxaut. (2020). Proxaut'u kimin seçtiğini keşfedin: Erişim adresi: <https://www.proxaut.eu/en/references/>.
- Rieter. (2020). Erişim adresi: https://www.rieter.com/fileadmin/user_upload/products/documents/digitalization/spiderweb/rieter-spiderweb-brochure-2862-v2-tr.pdf.
- Rieter. K 46: Türkiye'deki en büyük kompakt iplik üreticisi başarısı. Erişim adresi: https://www.rieter.com/fileadmin/user_upload/events-news-success-stories/success-stories/k46-melike/rieter-success-story-k46-melike-88947.pdf.
- Segonds, F., Mantelet, F., Nelson, J., ve Gaillard, S. (2015). Proposition of a PLM tool to support textile design: A case study applied to the definition of the early stages of design requirements. *Computers in Industry*, 66, 21-30.
- Shafiq, S., Sanin, C., Toro, C., ve Szczerbicki, E. (2015). Virtual engineering object (VEO): toward experience-based design and manufacturing for Industry 4.0. *Cybern. Syst.*, 46(1-2), 35-50.
- Sıcakyüz, A. (2020). *Dijital Dönüşümün İş Süreçlerine Etkileri*, MÜSİAD Müsatakil Sanayici ve İşadamları Derneği, Erişim adresi: https://www.musiad.org.tr/uploads/yayinlar/arastirma-raporlari/pdf/ags-global_musiad-dijital-donusumun-is-sureclerine-etkileri.pdf.
- Silva, V. L., Kovalski, J., ve Pagani, R. N. (2019). Technology transfer in the supply chain oriented to industry 4.0: a literature review. *Technology Analysis ve Strategic Management*, 31(15), 546-562.
- Siskon. (2020). Referanslar, Erişim adresi: <https://www.siskon.com.tr/referanslar/tekstil/>.

- Ślusarczyk, B., Haseeb, M., ve Hussain, H. I. (2019). Engineering Management in Production and Services, *11*(2), 5269. doi: <https://doi.org/10.2478/emj-2019-0011>.
- Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *32*, 43-57.
- Sönmeztürk Bolatan, G. ve Gözlü, S. (2018). The Impact of Technology Transfer Performance on Quality Performance. *Ege Academic Review*, *18*(2), 231-241. doi: 10.21121/eab.2018237352
- Stendüstri. (2019). Aydın Tekstil, iş süreçlerini caniasERP ile yönetecek: Erişim adresi: <https://www.stendustri.com.tr/endustri-40-uygulamaları/aydin-tekstil-is-sureclerini-caniaserp-ile-yonetecek-h98393.html>.
- Şehgal, K. (2017). SpinTales: These rugs and duvets use Augmented Reality to keep kids engaged. Erişim adresi: <https://techseen.com/2017/02/16/tata-elxsi-welspun-spintales-augmented-reality/>.
- Şekkeli, Z., Bakan, İ. (2018). Endüstri 4.0'ın Etkisiyle Lojistik 4.0. *Journal of Life Economics*, *5*(2), 17-36.
- Takahashi, V. P. (2005). Transfer of technological knowledge: a multiple case study in the pharmaceutical industry. *Gestão ve Produção*, *12*(2), 255-269.
- Taş, H. Y. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 4.0) Çalışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *9*(16), 1817-1836.
- Tekin, Z., ve Karakuş, K. (2018). Gelenekselden Akıllı Üretime Spor Endüstrisi 4.0. *Journal of the Human ve Social Science Researches*, *7*(3), 2103-2117.
- Tekstilbusiness. (2019). KTM Fuarları Bölgenin Tekstildeki Konumunu Güçlendiriyor, Erişim adresi: <http://www.tekstilbusiness.com/>.
- Textotex. (2019). Savio Endüstri 4.0 Sarım Çözümlerini Sergiledi, Erişim adresi: <http://www.textotex.com/haber/etkinlik/savio-endustri-40-sarim-cozumlerini-sergiledi.html>.
- Toker, K. (2018). Endüstri 4.0 ve Sürdürülebilirliğe Etkileri. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, *29*(84), 51-64.
- Tsai, W.-H. (2018). Green Production Planning and Control for the Textile Industry by Using Mathematical Programming and Industry 4.0 Techniques. Modeling and Simulation of Carbon Emission Related Issues, *11*(8). doi: <https://doi.org/10.3390/en11082072>.
- Tyagi, K. (2018). Big data “the need of textile industry”. Wesustainabletextileforum: Erişim adresi: <https://wesustainabletextileforum.com/2018/09/12/big-data-the-need-of-textile-industry/>.
- Üniteks. (2019). Tasarım, Erişim adresi: <http://www.uniteks.com.tr/tasarim#tasarim-ofisleri>.
- Valtas, A., ve Sun, D. (2016). 3D Printing for Garments Production: An Exploratory Study. *Journal of Fashion Technology ve Textile Engineering*, *4*(3), 1-4.
- Voogt, J., ve Fisser, P. (2015). Computer-Assisted Instruction. (J. D. Wright, Dü.) Amsterdam: International Encyclopedia of the Social ve Behavioral Sciences (Second Edition). doi: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.92027-0>.
- Wang, B., ve Ha-Brookshire, J. E. (2018). Exploration of Digital Competency Requirements within the Fashion Supply Chain with an Anticipation of Industry 4.0. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, *11*(3), 1754-3274.
- Xu, L. D., Xu, E. L., ve Li, L. (2018). Industry 4.0: state of the art and future trends, *International Journal of Production Research*, *56*(8), 2941-2962.
- Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *22*(2), 546-556.
- Yılmaz, Ö. B. (2019). Hintli tekstil devine danışmanlık yapacak. Erişim adresi: <https://www.ekonomist.com.tr/haberler/hintli-tekstil-devine-danismanlik-yapacak.html>.
- Yoleri, E. (2019). Matesa USTER QUALITY EXPERT ile Kalite Endişesini Aştı: Erişim adresi: <https://www.textilegence.com/matesa-uster-quality-expert/>.
- Yoleri, E. (2019). XORELLA Yenilikçi Teknolojileriyle Endüstri 4.0'a Hazır: Erişim adresi: <https://www.textilegence.com/xorella-teknoloji-endustri-4-0/>.

EXTENDED ABSTRACT

The textile and apparel industry, which is one of the oldest commercial activities in the world, follows an eastern adventure from those who develop products, machinery and technology to consumers. With the mechanization of the weaving industry in England, the industrial revolution took place and spread to other countries. Similarly, with the development of ginning technology in America and its sale to other countries, another leap point has emerged. The countries and consumers that manage the markets in the world textile and apparel industry continue to be the pioneers of branding, design and technology, both in terms of retail sales. It plays a leading role in the spread of branding, technology and design due to the global identity of textile in the USA and EU, which are still among the largest exporters. The USA, China and EU countries continue to lead the world in terms of both the emergence of technology and the use of technology. Based on the situation where the amount of textile machinery imported by Turkey is less than the amount of textile machinery it exports, it can be thought that it produces textile machinery and sells abroad. In both cases,

where Turkey is an importer and exporter of textile machinery, it is considered to be in the process of technology transfer buyer and seller. In addition, Turkey's share in the world's textile machinery imports is approximately 3.8% (2015-2019 average), while Turkey's share in World textile machinery export is approximately 4.4% (2015-2019 average). These figures reveal the 4% share of Turkey in the transfer of world textile machinery technologies and the importance of this share. Another evaluation is that China, Germany and Italy, which are among the top three in the world's textile machinery exports, brought important textile machinery brands to the sector. In addition, Turkey's textile machinery export market includes developing and developing textile industry countries such as India, Bangladesh, Pakistan, Uzbekistan, Syria, Iran, Germany and Egypt. Countries such as Germany, Italy, Switzerland, Japan, Belgium, France, China, Taiwan, USA and South Korea have the highest shares in Turkey's textile machinery import market. Germany, one of the countries where we are the recipient of technology transfer, is the country that meets approximately 30% of the total textile equipment and machinery imports annually. In the light of these data, according to the evaluation, the first five countries that Turkey, which is a textile machinery importer, is the recipient of Technology Transfer, are evaluated as Germany, Italy, Switzerland, Japan and Belgium, respectively, while the first five countries that Turkey is addressed as the sender of Technology Transfer, which is a textile machinery exporter, are India, respectively. , Bangladesh, Pakistan, Uzbekistan and Syria. Looking at the starting points of the industrial revolutions, it can be seen how effective these countries were. The country that pioneered the emergence of the Fourth Industrial Revolution we are in is shown as Germany. However, at the beginning of the countries that are first interested in Industry 4.0 in the world; Countries such as the USA, China, England, France, Italy, Japan and South Korea come to Germany. In these countries, as developed countries, there is a technology diffusion towards developing or underdeveloped countries that are in a technology-oriented development effort. Establishing technology-driven economic development helps developing countries jump into the developed country class. Technology transfer and innovation are extremely important factors for building technology-driven economic development. It is thought that Turkey's largest companies are leading this development. The countries with which these companies do business, including technology transfer, are important. When looked at, Germany, England, Italy, Netherlands and France are at the forefront of Turkey's textile and ready-made clothing export market. Germany is Turkey's largest commercial partner and has an important place in textile and ready-made clothing exports. It is easy to see that our biggest commercial partners are also pioneering Industry 4.0 technologies. These countries play an active role in the dissemination of technology as countries that produce textile and ready-made clothing technologies. One of the most fundamental results of Industry 4.0 is the spread of new technologies to countries lacking that technology. Technology Transfer mediates this diffusion. In this context, this study examines which Industry 4.0 technologies are included in the Technology Transfer that emerged in the Turkish textile and apparel industry as a result of Industry 4.0. While making this review, the companies that have managed to enter the list of "Turkey's Top 500 Industrial Enterprises-2019" by ISO in 2020 and that are under the textile umbrella according to the NACE classification constitute the sample of the research.

Industry 4.0 applications that are subject to Technology Transfer on behalf of textile and ready-made clothing companies included in Turkey's Top 500 Industrial Enterprises: Smart Factory, Smart Machine, Augmented Reality, Cloud Computing, Big Data, Digital Twin, Additive Manufacturing/3-D Printer. It has been encountered as Machine Learning, Internet of Things, Autonomous Robot, RFID Technology, Cyber Security, Simulation, System Integration and Artificial Intelligence. Data on Industry 4.0 applications in the manufacture of textile products and the number of businesses hosting them: Smart Factory (3 units), Smart Machines (9 units), Augmented Reality (2 units), Cloud Computing (10 units), Big Data (16 units) , Digital Twin (1 unit), Additive Manufacturing/3-D Printer (2 units), Machine Learning (1 unit), Internet of Things (11 units), Autonomous Robot (4 units), RFID Technology (1 unit), Cyber Security (6 pieces), Simulation (2 pieces), System Integration (0) and Artificial Intelligence (5 pieces). Data on Industry 4.0 applications in the manufacturing of ready-made garments and the number of businesses hosting them: Smart Factory (1 unit), Smart Machine (1 unit), Augmented Reality (2 units), Cloud Computing (0), Big Data (3 units) , Digital Twin (2 units), Additive Manufacturing/3-D Printer (1 unit), Machine Learning (0), Internet of Things (1 unit), Autonomous Robot (0), RFID Technology (1 unit), Cyber Security (2 units) It has emerged as a result of the study as Simulation (1 unit), System Integration (1 unit) and Artificial Intelligence (1 unit).

Mütevazı Liderliğin Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Psikolojik İyi Oluşun Rolü

Sema ALİMOĞLU ÖZKAN¹, Kadir ARDIÇ² ve Emrah ÖZSOY³

Öz

Bu çalışmanın amacı; mütevazı liderliğin ve çalışanların psikolojik iyi oluşlarının yenilikçi iş davranışları üzerindeki etkisini incelemektir. Ayrıca araştırmada mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık etkisi incelenmiştir. Çalışmada mütevazı liderlik, yenilikçi iş davranışı ve psikolojik iyi oluş kavramları açıklanmış ve değişkenler arasındaki teorik ve ampirik ilişkiler ele alınarak oluşturulan hipotezlere yer verilmiştir. Çalışma kapsamındaki değişkenlerin ölçümünde daha önceden psikometrik özellikleri sınanmış mütevazı liderlik, psikolojik iyi oluş ve yenilikçi iş davranışı ölçeği kullanılmıştır. Araştırmaya İstanbul'da bilişim sektöründe faaliyet gösteren bir firmadan 209 mavi yakalı çalışan katılmıştır. Araştırma bulgularına göre, mütevazı liderlik algısı ile psikolojik iyi oluş ve yenilikçi iş davranışı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yenilikçi iş davranışı ile psikolojik iyi oluş arasında da pozitif yönlüve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca psikolojik iyi oluşun mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde kısmi aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler :Mütevazı Liderlik, Yenilikçi İş Davranışı, Psikolojik İyi oluş

The Role of Psychological Well-Being in the Effect of Humble Leadership on Innovative Work Behavior

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of humble leadership and psychological well-being of employees on innovative work behaviors. In addition, the mediating effect of psychological well-being in the effect of humble leadership on innovative work behavior was examined in the study. In the study, the concepts of humble leadership, innovative work behavior and psychological well-being are explained and hypotheses formed by considering the theoretical and empirical relationships between the variables are included. Humble leadership, psychological well-being and innovative work behavior scales, whose psychometric properties were tested before, were used to measure the variables within the scope of the study. 209 blue-collar employees from a company operating in the IT sector in Istanbul participated in the research. According to the research findings, it has been determined that there is a positive and significant relationship between the humble leadership perception, psychological well-being and innovative work behavior. A positive and significant relationship was also found between innovative work behavior and psychological well-being. In addition, it has been determined that psychological well-being has a partial mediating role in the effect of humble leadership on innovative work behavior

Key Words: Humble Leadership, Innovative Work Behaviour, Wellbeing

Atıf İçin / Please Cite As:

Alimoğlu Özkan, S., Ardıç, K. ve Özsoy, E. (2022). Mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde psikolojik iyi oluşun rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1179-1191.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.06.2022

¹Doktora Öğrencisi- Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, sema.ozkan@ogr.sakarya.edu.tr

 ORCID :0000-0002-2482-5694

²Prof. Dr. -Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi- kadir.ardich@manas.edu.kg

 ORCID : 0000-0001-7851-9564

³Doç.Dr.- Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, eozsoy@sakarya.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2886-8824

Giriş

Liderlik konusunun tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Kültürden kültüre bireyin lider olarak benimsenmesi için kişiden beklenen özellikler farklılaşmaktadır. Doğu ve batı toplumlarının kültürel özelliklerindeki farklılıklarından dolayı lider tercihleri ve liderlerden beklentileri de farklılaşmaktadır (Uslu ve Ardiç, 2022, s. 281). Son dönemlerde özellikle doğu kültüründe daha yaygın bir şekilde incelenen mütevazı liderlik (Oc, Basshur, Daniels, Greguras ve Diefendorff, 2015) ülkemizde görece daha az incelenmiştir. Türk kültüründe mütevazılığa atfedilen değer çok fazladır. Bu sebeple liderlerin mütevazılık eğilimlerinin olası sonuçlarının derinlemesine incelenmesi önem arz etmektedir. Mütevazılık, bireyin kendi değerini abartmadan, tevazu sahibi olarak eylem ve davranışlarda bulunmasıdır (Nielsen, Marrone ve Slay, 2010). Mütevazı lider, sahip olduğu güçlü yönlerin ve sınırlarının bilincinde, kibirsiz, çalışanlarının öneri ve fikirlerine önem vererek karşılıklı gelişme kaydeden davranışlar sergilediği takdirde örgütün yönetimi kolaylaşacaktır (Ali, Shah, Khan ve Shah, 2020, s. 4). Mütevazı liderler, kendilerini daha objektif olarak değerlendirmekte, çalışanlarına karşı şeffaf politikalar izleyerek onların bilgi, fikir ve önerilerine önem vermektedir (Owens, Johson ve Mitchell, 2013, s. 1518). Bu davranışsal özellikleri, hem liderin kendi gelişimine hem de çalışanların gelişimine de yardımcı olmakta böylece çalışanlara psikolojik güvenlik ve özgürlük imkânı vermektedir. Liderlerinden aldıkları destek ve güven sayesinde çalışanların işe karşı olumlu duygulara sahip olduğu görülmektedir (Li, Liang ve Zhang, 2016, s.1145; Morris, Brotheridge ve Urbanski, 2005, s. 1324 ; Senge, 1990, s. 7). Mütevazı liderlik alanında yapılan çalışmalar önem kazanmasına rağmen (Owens ve Hekman, 2012, s. 788), mütevazı liderliğin çalışan tutum ve davranışlarına etkisini inceleyen çalışma sayısı halen kısıtlıdır (Wang, Owens, Li ve Shi, 2018, s. 1019). Dolayısı ile mütevazı liderliğin özellikle bizim kültürümüz bağlamındaki etkisini ve olası yansımaları anlamının alana katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada, mütevazı liderliğin çalışanların yenilikçi iş davranışları üzerindeki etkisi ve ayrıca çalışanların psikolojik iyi oluş seviyelerinin bu etkideki aracılık rolünün de tespit edilmesi amaçlanmıştır. Liderlik literatürüne farklı bir bakış sağlayan mütevazı liderlik kavramı, liderlik sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi ve görülebilmesi için önemli bir başlık olmaya aday gözükmektedir (Morris vd., 2005, s. 1324).

Yenilikçilik ve yeni davranışlar son dönemde yaygın (Baş ve Balaman, 2021) bir şekilde incelenmektedir. Çalışanların yenilikçi davranışlarının, yöneticilerin yönetim anlayışı, liderlik tarzları gibi faktörlerden etkilenmesi beklenmektedir (Uhl-Bien, 2006). Çünkü baskıcı yönetim altında çalışan kişilerin daha çok kabuğuna çekilerek inisiyatif alma durumları azalmaktadır. Ayrıca kibirli, kendini beğenmiş, narsist yöneticiler ise çalışanların kendi potansiyellerini ortaya çıkarmalarında engelleyici rol oynayabilmektedir (Owens, Wallace ve Waldman, 2015, s. 2). Bu sebeple mütevazı liderlerin çalışanların yenilikçi davranış sergilemesini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Ayrıca yine mütevazı liderlik algısı çalışanlar üzerinde baskı oluşturmayacağı için çalışanların kendini rahat hissetmelerine ve daha mutlu olmalarına zemin hazırlayabilmektedir. Bu sebeple mütevazı liderlik algısının çalışanların iyi oluşlarını da olumlu yönde etkileyeceği varsayılmaktadır (Owens vd., 2013; Zhang ve Song, 2022). Son olarak mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık rolü oynaması beklenmektedir. Mütevazı liderliğin psikolojik iyi oluşu, psikolojik iyi oluşun da yenilikçi iş davranışını pozitif etkileyeceği düşünülmektedir. Ancak tüm bu beklentilerin ampirik olarak sınanması gerekmektedir. Böylelikle mütevazı liderliğin çalışanların tutum, davranış ve iyi oluşlarına etkisi açısından fikir elde edilebilecektir.

Kavramsal Çerçeve

Mütevazı Liderlik

Liderlik, takipçilerinin davranışlarını amaçlar doğrultusunda etkileme sanatıdır. Lider, örgütlerini hedef ve amaçlarına başarıyla ulaşması için belirli rolleri üstlenen ve bunları gerçekleştirmesinde öncülük eden bir rehberdir (Gupta ve Singh, 2013, s. 67). Liderlik özelliği taşıyan kişilerin en önemli rolü, örgütsel amaç ve hedefleri gerçekleştirirken çalışanların görevlerinin yerine getirmesi için yön tayin etme, motivasyon sağlama, sağlıklı bir ilişki ve iletişim yürütmesidir (Kınalı, 2021, s. 3; Özel, 2019, s. 32; Sökmen, Yazıcıoğlu ve Kenek, 2021, s. 2747). Liderlik kavramı, araştırmacıların üzerinde önemle durduğu, anlaşılması ve çözümlenmesi kolay olmayan bir konudur. Liderliği hakkıyla tanımlayabilmek için çok fazla sayıda araştırma yapılmaktadır. Ancak birçok teorinin üzerinde uzlaşa sağladığı yegâne kavram, liderliğin etki yaratmak ile ilgili bir süreç olduğudur (Clark, 2018, s.8). Etkili ve başarılı liderliğe dair yapılan araştırmalarda, olumlu davranışlar sergileyen, daha az otorite kullanan, astları ile yakın, şeffaf ilişkiler kurabilen liderlik tarzlarının benimsenmesi gerektiği ortaya koyulmaktadır (Kerse, Koçak ve Özdemir, 2020, s. 1770). Bu yeni liderlik tarzlarından biri olan mütevazı liderlik yaklaşımı, bilimsel araştırmalarda

önemli bir çalışma konusu olmaya başlamıştır (Owens vd., 2013, s. 1518). Çünkü liderlikte mütevazı davranışların, etkili liderliğin kilit faktörlerinden biri olduğu kabul edilmektedir (Jiang, Liu ve Jia, 2019, s. 2). Mütevazı liderlik, özünde, bir liderin kendisini ve astlarını objektif olarak değerlendirdiği ve astlarının güçlü taraflarını ve örgüte olan katkılarını takdir eden bir liderlik biçimidir (Özer vd., 2021, s. 457). Mütevazı liderlik, liderin kendi hatalarını, eksik yönlerini ve sınırlarını kabul etme, çalışanlarının güçlü yönlerini övme, takdir etme ve öğretilebilirlik modelini içeren davranışları kapsamaktadır (Ali vd., 2020, s. 3). Ayrıca bu yaklaşıma göre liderler, başkalarından edinecekleri yeni bilgi, fikir ve önerilere açıktırlar (Tangney, 2000, s. 72). Kısa bir ifadeyle, mütevazı liderler astlarını ezme, onları hor görme gibi olumsuz davranışlar sergilemek yerine daha ılımlı, kibirsiz ve anlayışlı davranışlarda bulunan kişilerdir.

Mütevazı liderlik, liderin kendisini ve çalışanlarını kapsamlı ve objektif bir bakış açısıyla değerlendirmesini, çalışanlarının güçlü taraflarını ve çabalarını takdir etmesini ve astlarından geri bildirimler almasını ifade eder. Bu izaha göre mütevazı liderlikte 3 ana davranış gözlemlenmektedir: sınırlarını ve yanlışlarını kabul etmek, astlarının güçlü taraflarını ve katkılarını takdir etmek ve öğretilebilirliktir (Kerse, Koçak ve Özdemir, 2020, s. 1771). Mütevazı liderlik; “daha doğru bir benlik kavramına sahip olan, kendi zayıflıklarını ve eksikliklerini fark edebilen, başkalarının önerilerini kabul eden, güçlü yönlerini ve katkılarını ortaya çıkartmakta mahir olan ve iş arkadaşlarına saygı duyan, onları önemseyen bir liderlik tarzı” ifadeleriyle tanımlanmaktadır (Özer vd., 2021, s. 457).

Mütevazılık özünde, istikrarlı ve kalıcı pozitif bir kişilik özelliğidir. Daha önceleri kişisel güven ve hırs eksikliği, pasiflik, zayıflık (Vera ve Rodriguez-Lopez, 2004, s. 393) gibi olumsuz anlamlar çağrıştırmış ancak pozitif psikolojinin ivme kazanmasıyla bu bakış açısında değişiklik meydana gelmiştir (Zhou ve Wu, 2018, s. 2). Bireylerin olumsuz yönlerini vurgulamaktan ziyade olumlu ve güçlü taraflarını ortaya çıkartmanın daha iyinin inşasına yol açtığı görülmüştür (Hefferon ve Boniwell, 2018, s. 2). Bu yaklaşım sayesinde liderler bencil, hırslı tavırlardan uzak, çalışanlarını güçlendirici ve destekleyici bir tarz sergilerler. Ayrıca mütevazı liderler, problemleri ve kusurları birer imkan olarak değerlendirerek bu olumsuz durumları lehe çevirirler. Bu liderler astlarının öğrenmesini güçlendirerek gelişimlerine imkân sağlarlar (Zhu, Zhang ve Shen, 2019, s. 2).

Bu açıklamalar ışığında mütevazı liderliğin, liderin kibirli ve hırslı tavırlara sahip olmayan, kişisel güçlü ve eksik taraflarının bilincinde, kendisini çekinmeden geliştirebilen bir liderlik yaklaşımı olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Samimi ve içten davranışları sayesinde tevazu gösteren, çalışanları ile sağlıklı ilişkiler kurabilen bu liderlik yaklaşımının örgütsel çıktılar üzerinde olumlu etkiler göstermesi beklenmektedir. Yapılan araştırmalarda da mütevazı liderlerin, çalışanlarının üzerinde olumlu etkiler yaratarak işe bağlılıkları, performansları, iş tatminleri gibi örgütsel çıktıları arttırdıkları ortaya konulmaktadır (Nielsen vd., 2010, s. 3-4; Owens vd., 2013, s. 1518; Zhang ve Song, 2020, s. 2).

Yenilikçi İş Davranışı

Günümüz teknoloji ağırlıklı yeni ekonomi sisteminde örgütlerin ayakta kalabilmeleri ve kalıcı başarıyı korumaları, hayata geçirdikleri yenilik (inovasyon) ürünlerinin sayısı ile doğru orantılıdır. Bu sebeple günümüzde yenilik kavramı, bilimsel araştırmalara daha fazla şekilde konu olmaktadır (Erdem, 2021, s. 120). Çalışma ortamındaki yenilikçi davranış astın, iş ile ilgili rolü, iş kolu veya organizasyonu için yeni fikirler, ürünler, süreçler ve prosedürleri bilinçli şekilde başlatması ya da uygulaması olarak açıklanmaktadır. Yenilikçi iş davranışı, çalışanların yenilikçi düşünce biçimlerini kullanmalarını, değişen müşteri taleplerine hızlı ve etkili cevap verebilmelerini sağlayan, bireysel ve örgütsel verimlilik amacıyla yenilikçi düşüncenin oluşturularak tanıtılması ve uygulanmasıdır (Eröz ve Şittak, 2019, s. 1580). Literatürdeki mevcut yenilik araştırmalarının odak noktasını yaratıcı fikirlerin üretilmesi oluştururken, kapsamın genişlemesi ile fikirlerin uygulanmasına gösterilen ilgi daha fazla artmıştır. Yenilikçi iş davranışı kavramı, fikir üretimi, bu fikirlerin desteklenmesi ve fikirlerin uygulanması şeklindeki boyutları içermektedir (Ercan, 2019, s. 41). Yenilikçi iş davranışı, yeni fikirlerin üretimi, gelişme ve uygulanma gibi boyutları içeren bir süreç olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda, yenilikçi davranış sergileyen çalışanların içinde buldukları koşulları farklı yönleri ile ele alarak sorguladıkları, gözlemlere dayalı çıkarımlar yaptıkları ve bazı tespitlere ulaştıkları görülmektedir. Böylelikle elde ettikleri bulguları, örgütün diğer paydaşları ile değerlendirerek destek aradıkları ve ortaya çıkan fikirleri pratiğe dökerek kalıcı rekabet unsuru yarattıkları görülmektedir (Çimen ve Yücel, 2017, s. 368). Liderler, önemli bir rekabet unsuru olan çalışanlarının yenilikçi ve yaratıcı yeteneklerini destekleyerek örgütlerine katkı vermelerini sağlarlar.

Hipotezlerin Geliştirilmesi: Psikolojik İyi Oluşun Aracı Rolü

Örgütler rekabet avantajı olarak gördükleri çalışanlarının yenilikçi iş davranışını teşvik etmek için çaba sarfetmektedirler. Bu çabanın gerektirdiği önemli bir unsur da mütevazı liderliktir. İleri teknolojinin hakim olduğu bilişim sektöründe çalışanların ruhsal yönden kuvvetli ve olumlu duygulara hakim olmaları örgütlerin yenilik kabiliyetlerini arttırmaktadır. Çünkü kendisini ve çalışanlarını objektif şekilde değerlendirerek, çalışanlarının güçlü yönlerini önemseyerek ve de onlara öğretici bir liderlik modeli uygulayan mütevazı liderler yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasını sağlarlar. Bu durumun neticesinde çalışanlarını psikolojik açıdan olumlu şekilde destekleyerek yeniliklerin hayata geçirilmesinde etkin bir rol oynamalarına yardımcı olmaktadır. Mütevazı liderlik kavramı daha önceki çalışmalarda pozitif çalışan tutum ve davranışları içeren değişkenler ile ilişkilendirilmiştir (Wang vd., 2018; Yang vd., 2019; Yuan vd., 2018). Bu sebeple mütevazı liderlerin astlarının yenilikçi iş davranışlarını da olumlu etkilemesi beklenmektedir. Mevcut araştırmalar mütevazı liderlik davranışlarının örgütler için olumlu sonuçları olduğunu göstermektedir (Vera ve Rodriguez-Lopez, 2004). Çalışanların takdir edilerek, güçlü yönleri övgü konusu yapılarak kendilerini değerli hissetmelerinin sağlanması örgütlerdeki yenilikçi davranışların ortaya çıkması açısından önemlidir (Liu, 2016, s. 732). Bu sebeple mütevazı liderliğin çalışanların yenilikçi iş davranışlarını teşvik edebileceği düşünülmektedir (Zhang ve Bartol, 2010, s. 114). Mütevazı liderlerin de, çalışanlarının yenilikçi iş davranışlarının açığa çıkması için, onlara otonomi sunmak, karar verme süreçlerine katılmalarını sağlamak, çalışanları takdir etmek, çabalarını övmek, geribildirim sağlamak gibi hususları gerçekleştirme beklenir (De Jong ve Den Hartog, 2007, s. 45; Rego vd., 2017, s. 640). Mütevazı liderlerin bu davranışları sayesinde psikolojik iyi oluşları artar ve çalışanlar iş süreçlerinde etkin rol oynarlar. Böylece yeni fikir ve önerilere açık bir davranış sergilediklerinden dolayı çalışanlarının yenilikçi ve yaratıcı düşüncelerinin gelişimine olanak sağlarlar (Hennessey ve Amabile, 2010, s. 570). Çalışanlarının güçlü yönlerini takdir ederek, bu durumu ifade ederek onları motive edebilir ve işlerin kalitesini ve çeşitliliğini arttırmak için yeni fikirler, öneriler ve çözümler getirmelerini sağlayabilirler. Ayrıca çalışanların fikirlerine ve geri bildirimlerine önem vererek onları üretkenliğe ve yeni uygulamaları hayata geçirmeleri için teşvik edebilirler (Yang vd., 2019, s. 2).

Liderler, kendi sınırlarının farkında olduğunu belirttiğinde, liderlerinde mükemmel olmadıkları yönünde çalışanlarına karşı daha insani bir mesaj iletirler. Böylece astlar kendilerini daha güvende hisseder ve risk dahi alarak yenilikçi davranışlar sergilerler, yaratıcı fikirlerin ortaya çıkmasına katkı sağlarlar (Burke vd., 2006, s. 1190). Ayrıca mütevazı liderler, çalışanların mesleki gelişimi için önemli bir faktör olan ve yenilikçi, yaratıcı davranışlarının oluşmasına yol açan psikolojik özgürlük alanı tanırlar (Zhou ve Wu, 2018, s. 378). Örgütsel davranış araştırmalarında psikolojik özgürlüğün yenilikçi iş davranışları ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu ortaya konmaktadır (Wang, Liu ve Zhu, 2018, s. 2). Ayrıca çalışanlarının güçlü yönlerini takdir ve teşvik eden mütevazı liderler, örgüt içerisindeki değişikliklerin hayata geçirilmesi için çalışanları desteklerler. Çalışanlarının uzmanlık ve bilgi birikiminden yararlanan liderlerin astlarının yaratıcı çabalarını daha çok takdir ederler. Bu liderlik yaklaşımına göre, astlarının zorlu problemleri çözmelerini isterler. Mütevazı liderler yeni fikirlere ve tavsiyelere karşı açık bir duruş sergileyerek çalışanlarından da öğrenirler. Bu lider davranışı sayesinde liderleri tarafından fikirlere ve önerileri önemsenen astlar, karar verme süreçlerine yüksek katılım gösterirler, bu durum da örgüt içerisinde yeni fikir ve yaratıcı çıktılara yol açmaktadır (Zhou ve Wu, 2019, s. 378). Yang vd., (2019) tarafından yapılan çalışmada, mütevazı liderlik ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide işe bağlılık ile aracılık oynadığını tespit etmişlerdir. Mütevazı liderlerin çalışanlarının içsel kaynaklarına yatırım yaparak yani onlara enerji ve kaynak sağlayarak işe bağlılıklarını arttırdıklarını ve böylelikle yenilikçi fikirlerini hayata geçirmelerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Zhou ve Wu (2018) yaptıkları çalışmada, mütevazı liderlerin sahip olduğu yüksek politik yetenekler sayesinde astlarının yenilikçi davranışlarına olumlu etki ettiğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışmada, mütevazı liderlerin destekleyici liderlik davranışları sayesinde, özgür ve güvenli bir örgütsel öğrenme ortamı oluşturarak çalışanlarına psikolojik destek sağladıkları ve böylece yenilikçi iş davranışlarını teşvik ettikleri tespit edilmiştir. Esasen ağırlıklı olarak doğu toplumlarında incelenen mütevazı liderlik çalışmalarının bulguları, bu çalışmada elde edilen bulgularla benzerdir. Bu noktada yapılabilecek temel çıkarım mütevazı liderlik algısının çalışanların işe yönelik ve kendilerine yönelik tutumları güçlü ve pozitif yönde etkilediğidir.

Ancak literatürde mütevazı liderlik ve yenilikçi iş davranışı ilişkisini araştıran çalışma sayısı azdır (Jeung ve Yoon, 2016, s. 1123). Bu nedenle yukarıda ele alınan ağırlıklı olarak teorik temelli argümanlar dayanarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁: Mütevazı liderlik, yenilikçi iş davranışlarını pozitif yönde etkilemektedir.

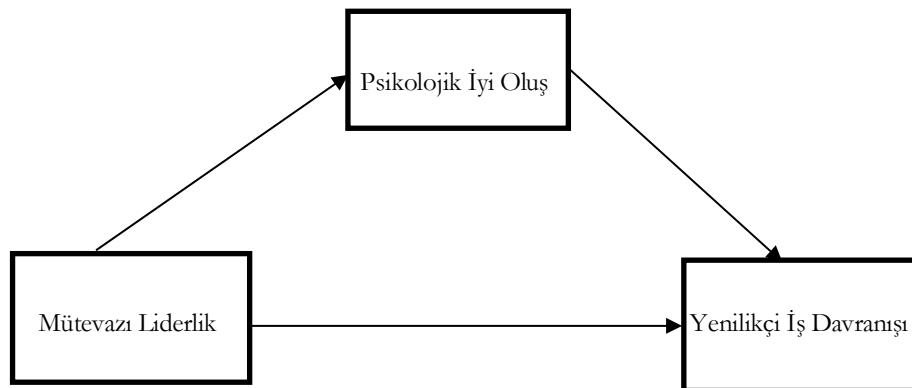
Örgütlerin başarısı için gerekli unsurlardan biri de çalışanlarının işyerlerinde edindikleri genel deneyimlerin ve olumlu duyguların fazla olmasıdır (Bryson vd., 2017, s. 1018). Psikolojik iyi oluş, Bradburn'un (1969) ifadesiyle "pozitif duyguların negatif duygulardan daha çok hissedilmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Diğer bir izah ile, psikolojik iyi oluş, olumlu duyguların hakimiyetinin fazla olması durumudur. Pozitif psikolojinin ivme kazanmasıyla birlikte iyi oluş kavramı daha fazla önem kazanmaya başlamıştır (Di, 2017). Literatürde iyi oluş kavramına ilişkin fikir birliğine varılamadığından çok fazla sayıda tanımlama mevcuttur (Zheng vd., 2015, s. 622). Psikolojik iyi oluş, kişinin psikolojik potansiyelini ortaya çıkarmasını ifade etmektedir. Bu düşünce, insancıl psikolojinin önemli bir konusudur. Bazı araştırmacılara göre, yaşam memnuniyet derecesi kişinin refahına vurgu yapmaktadır. Kendine özsaygısı ve otokontrolü yüksek, başkalarıyla sağlıklı ve anlamlı ilişkiler içinde olma gibi aşamalar bireyin gelişimine ve kendini gerçekleştirme sürecinde ortaya çıkar. Sonuç olarak, psikolojik iyi oluş, kişinin ilerleme kaydetme, verimli çalışma ve gelişme kapasitesi üzerinde çalışan pozitif psikolojik işlevsellik teorisi (Carr, 2011; s. 3; Çiçek ve Almal, 2020, s. 245).

Mütevazı liderlik, özellik ve davranış olmak üzere 2 temel bakış açısını içermektedir. Aslında mütevazılığın az görülen bir kişilik özelliği olduğu düşünülse de bilim adamları mütevazılığı davranış perspektifinden tanımlamaya başlamıştır (Owens ve Hekman, 2012, s. 1089). Mütevazı liderlik, kendi hatalarını, sınırlarını kabul eden, takipçilerinin güçlü yönlerini takdir eden, onların fikir ve eleştirilerine açık olan bir liderlik yaklaşımıdır. Bu sebeple, mütevazı liderler, çalışanlarından alacakları geribildirimleri önemser, onlara psikolojik özgürlük ve güvenlik sağlarlar. Böylelikle çalışanlarının tam işlevselliğini gerçekleştirmelerini ve örgüte maksimum katkıda bulunmalarına yardımcı olurlar (Zhang ve Song, 2020, s. 3). Psikolojik iyi oluş da çalışanların işlevselliğini maksimum seviyede gerçekleştirdikleri takdirde ortaya çıkar ve çalışanların çıktılarını üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu sebeple mütevazı liderler astların psikolojik iyi oluş durumlarını pozitif şekilde (H₂) etkilerler (Zhong, Zhang, Li ve Zhang, 2019, s. 21). Psikolojik iyi oluş, yenilikçilik (Lin, Yu ve Yi, 2014, s.1537), iş tatmini (Rothmann, 2008, s.12), ve iyi fiziksel sağlık (Myers ve Sweeney, 2008) ile ilişkilidir. Mütevazı liderler, yüksek öz bilinçleri sayesinde çalışanlarından da öğrenecekleri bilgi ve fikirler olduğunu kabul ederler (Wang vd., 2018, s. 508). Çalışanlar da liderlerinden algıladıkları örgütsel güven destek sayesinde iş tutumlarına karşı pozitif bir yaklaşım geliştirirler (Owens ve Heckman, 2012, s. 788). Ayrıca mütevazı liderler çalışanları ile sağlıklı iletişim kurabilir ve onların gelişimini destekleyerek iyi oluş düzeylerine olumlu katkıda bulunurlar (Zhong vd., 2020, s. 21). Önceki araştırmalarda etik, dönüşümcü ve otantik liderlik tarzları ve iyi oluş ilişkisi kapsamlı incelenmiş ancak mütevazı liderlik ile ilişkileri yeterince incelenmemiştir (Zhang ve Song, 2020, s.2). Mütevazı liderliğin psikolojik iyi oluş ile olası ilişkisine ilişkin yukarıda vurgulanan hususlara dayanarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir. Ayrıca yine yukarıda vurgulanan argümanlara dayanarak psikolojik iyi oluşun yenilikçi iş davranışı pozitif yönde etkileyeceği beklenmektedir (H₃). Dolayısıyla bu durumda mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde psikolojik liderliğin aracı rol oynayacağı (H₄) varsayılmıştır (Wali, Muthueloo ve Teoh, 2022).

H₂: Mütevazı liderlik, psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilemektedir.

H₃: Mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde psikolojik iyi oluşun aracı rolü vardır.

Aşağıda, hipotezler neticesinde kurulan araştırma modeli yer almaktadır:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Örnekleme ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler İstanbul ilinde faaliyet gösteren bir bilişim firmasının çalışanlarının katılımı ile toplanmıştır. Araştırmada bilişim sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın çalışanlarının seçilmesi bazı nedenlere dayanmaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelerin anında yansıtılması gerektiği, yenilikçiliğin (Altan ve Özpehlivan, 2019) önemli olduğu, lider/yönetici etkileşimin üst seviyede olduğunu varsayımından hareketle, araştırma yapmak üzere bu işkolu uygun görülmüştür. Araştırma kapsamındaki değişkenlerin ölçümü için geliştirilmiş ölçekler ve kişisel bilgilerin yer aldığı soru formunu içeren çevrimiçi anket formu, ilgili firmada çalışan tüm personele e-posta yolu ile ulaştırılmıştır. Katılımın anonim ve isteğe bağlı olduğu bilgisi anket formuna başlamadan önce bilgilendirme notunda belirtilmiştir. Bu kapsamda toplamda 219 anket formu elde edilmiştir. Ancak 10 tane anket formu eksik ve özensiz cevaplar nedeniyle veri setinden çıkarılmıştır.

Anket formu mütevazı liderlik, yenilikçi iş davranışı ve psikolojik iyi oluş kavramlarından oluşan toplam 23 madde, demografik bilgilerin ölçümü için beş tane husus (cinsiyet, medeni hal, sektör, kıdem, pozisyon) içermektedir.

Veri Toplama Araçları

*Mütevazı Liderlik Ölçeği:*Mütevazı liderlik algısı, Owens, Johnson ve Mitchell (2013) tarafından geliştirilen ve Kerse Koçak ve Özdemir (2020) tarafından da Türkçe'ye uyarlaması yapılmış, geçerli ve güvenilir olan ölçek ile ölçülmüştür. Kerse vd., (2020), ölçeğin yapı geçerliliğini ve faktör yapısını (doğrulayıcı faktör analizi) test etmiştir. Ölçeğin psikometrik özelliklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Ölçek ifadeleri 9 madde ve tek boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekte 5'li Likert tipi cevaplandırma yöntemi kullanılmıştır. Mütevazı liderlik ölçeğine ait 9 madde arasında tutarlılık olup olmadığını ölçmek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin Cronbach Alpha değeri .932 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre ölçeğin yüksek seviyede güvenilir olduğu söylenebilir. Araştırma ölçeklerinin güvenilirlik ve geçerliliklerinin test edilmesine yönelik olarak her bir ölçeğin AVE ve CR değerleri de hesaplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda mütevazı liderlik (AVE=.502 ve CR=.927) ölçeğinin geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

*Psikolojik İyi Oluş Ölçeği:*Diener vd.(2009) tarafından geliştirilen tek boyut ve 8 maddeden oluşan ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ve geçerlik-güvenilirlik çalışmaları Telef (2013) tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu ve ölçeğin psikometrik özelliklerinin uygun olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik iyi oluş ölçeği için $\alpha = 0,922$ olarak belirlenmiştir.

*Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği:*Yenilikçi iş davranışı ölçeği tek boyut olarak analiz edilmiştir. Çalışanların yenilikçi davranışlarını ölçmek için Kanter (1988)'in çalışması kullanılarak, Scott ve Bruce (1994) tarafından geliştirilen 6 ifadeli, tek boyutlu yenilikçi davranışlar ölçeği kullanılmıştır. Ölçekteki mevcut ifadeler 5'li Likert ölçeği şeklindedir. Ölçeğin yapısal geçerliliğinin tespiti için KFA uygulanmıştır. Ölçekte 6 madde ve tek faktörlü bir yapının olduğu görülmektedir. Yenilikçi iş davranışı ölçeğinin güvenilirliklerini test etmek için Cronbach Alfa testinden yararlanılmış ve $\alpha=0,93$ bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılmak üzere toplanan verilerin analizlerinin gerçekleştirilmesinde SPSS ve AMOS istatistik programları kullanılmıştır. Araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi yapılarak tespit edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya toplamda 209 çalışan katılmıştır. Katılımcıların; % 40.6'sı kadın, % 59.4'si evli, ortalama yaşı 35.3, yaş aralığı (20-56) olarak tespit edilmiştir.. Katılımcıların % 57.6-1'i lisans, % 13,7'si ön lisans, % 3.2'si ilköğretim ve lise, % 4.6'sı lisansüstü eğitim mezunudur.

Çalışmamızda değişkenler arasında istatistiksel bir ilişkinin olup olmadığını test etmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyonlar incelenmiştir. Bu amaçla mütevazı liderlik, yenilikçi iş davranışı ve psikolojik iyi oluş kavramları arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de paylaşılmıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler ve İçsel Tutarlılık Bulguları

	Ortalama	Standart Sapma	Cronbach α
Mütevazı Liderlik 4.30		0.49	.91
Yenilikçi İş Davranışı	4.34	0.48	.92
Psikolojik İyi Oluş	4.30	0.46	.92

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmada kullanılan ölçeklerin içsel tutarlılık düzeyi oldukça yüksektir. Ayrıca katılımcıların yöneticilerinden algıladıkları mütevazı liderlik düzeyi yüksektir. Benzer şekilde katılımcıların yenilikçi iş davranış ve psikolojik iyi oluş düzeyleri de yüksek tespit edilmiştir.

Korelasyon Analizi

Tablo 2. Korelasyon Analizi Bulguları

	1	2	3
Mütevazı Liderlik	-		
Yenilikçi İş Davranışı	.71***	-	
Psikolojik İyi Oluş	.59***	.64***	-

N=219, ***p<0.001;

Tablo 2’de mütevazı liderlik, yenilikçi iş davranışı ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi gösteren Pearson korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre mütevazı liderlik algısı ile psikolojik iyi oluş arasında da pozitif yönlü, anlamlı ve güçlü bir ilişki söz konusudur. Mütevazı liderlik ile yenilikçi iş davranışı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Yenilikçi iş davranışı ile psikolojik iyi oluş arasında da pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki vardır.

Regresyon Analizi

Mütevazı liderlik algısının yenilikçi iş davranışını ne düzeyde yordadığını (açıkladığını-etkilediğini) incelemek için basit doğrusal regresyon testi yapılmıştır. Her iki değişken de normallik varsayımlarını (çarpıklık ve basıklık değerleri $\pm 1,5$ aralığında) karşıladığı için ve varyansların homojenliği söz konusu olduğundan regresyon testinin yapılmasında herhangi bir sorun olmadığı da görülmektedir. Çalışmada yer alan değişkenler arasındaki basit doğrusal regresyon test sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Mütevazı Liderliğin Yenilikçi İş Davranışını Yordaması

	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	1.36	0.21	-	6.55	0.000
1. Mütevazı Liderlik	0.70	0.05	0.71	14.51	0.000
R=0.71 R ² =0.50				F (1, 208)=210.60p=0.000	

Mütevazı liderlik algısının çalışanların yenilikçi iş davranışını yordamasına ilişkin yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Mütevazı liderlik ile yenilikçi iş davranışı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki söz konusudur, R=0,71; R²= 0,503; p<0,1. Farklı anlatımla, mütevazı liderlik algısı, çalışanların yenilikçi iş davranışını anlamlı şekilde etkilemektedir ve çalışanların yenilikçi iş davranışlarının %50,3’lük kısmı mütevazı liderlik ile açıklanmaktadır. mütevazı liderlikte meydana gelen bir birimlik değişme yenilikçi iş davranışında 0,695 birimlik artış sağlamaktadır. Her iki değişken arasındaki regresyon analizi “Yenilikçi iş davranışı=1,36 + 0,179 x mütevazı liderlik” şeklinde formülle gösterilebilir.

Aracılık İlişisine Yönelik Bulgular

Bağımsız değişkenin (mütevazı liderlik), bağımlı değişkeni (yenilikçi iş davranışı) doğrudan ve psikolojik iyi oluş aracı değişkeni üzerinden dolaylı olarak ne düzeyde yordadığını belirlemek amacıyla AMOS programı aracılığıyla yol analizi gerçekleştirilmiştir.

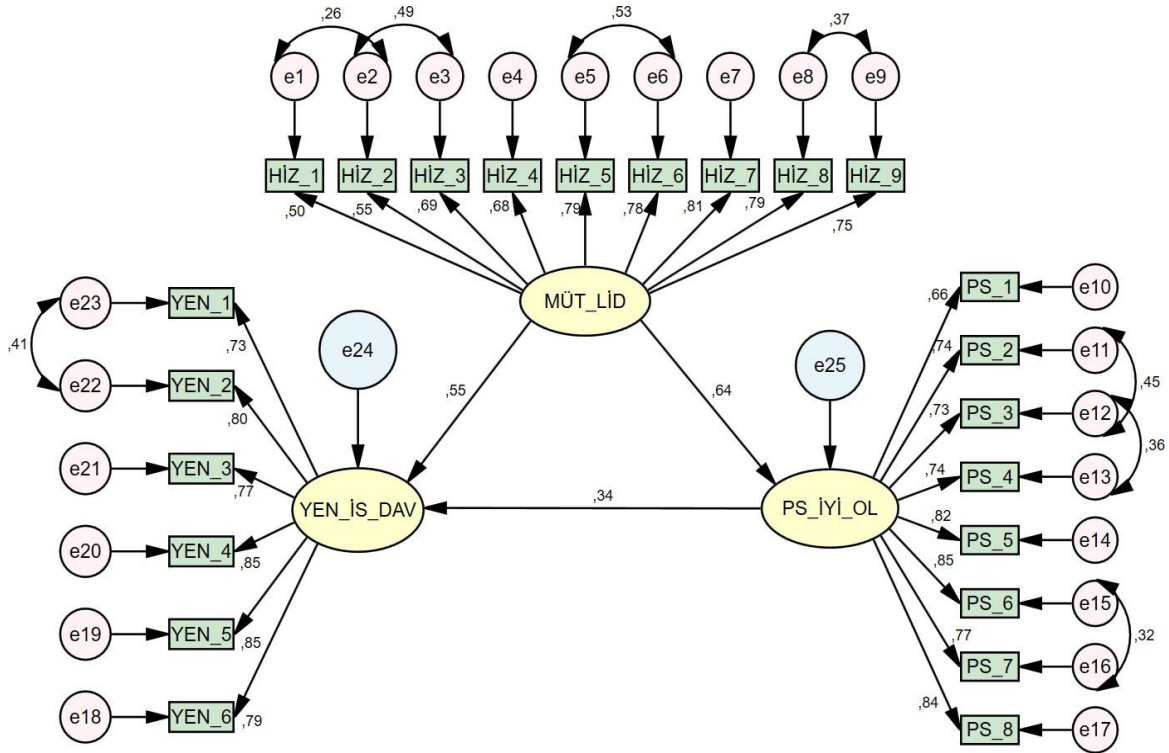
Gerçekleştirilen yol analizine ilişkin model uyum iyiliği değerleri tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 4. Modele İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

χ^2	Df	χ^2/df	RMSEA	GFI	IFI	CFI	NFI	RMR	p
530.80	219	2.42	0.08	0.82	0.91	0.91	0.86	0.02	0.000

Modele ilişkin yapılan uyum iyiliği incelendiğinde değerlerinin GFI ve NFI hariç kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmektedir [$\chi^2/df=2.42 \leq 3$; RMSEA=0.08 ≤ 0.08 ; GFI=0.82<0.90; IFI=0.91>0.90;

CFI=0.91>0.90; NFI=0.86<0.90; RMR=0.02 ≤ 0.05; ; SRMR=0.06 ≤ 0.08; p=0.000 ≤ 0.01]. Yordanan değişkene ilişkin standardize edilmiş yol katsayıları şekil 1'de verilmiştir.

CMIN=530,796; DF=219; RMR=.022; p=.000; CMIN/DF=2,424; RMSEA=.083; CFI=.914; TLI=.901; GFI=.821; NFI=.864; IFI=.915

Şekil 2. Yol Analizine İlişkin Değerler

İncelenen Standardize yol katsayılarına göre mütevazı liderliğin psikolojik iyi oluşu $\beta=0.64$ düzeyinde yordadığı görülmektedir. Psikolojik iyi oluş yenilikçi iş davranışını $\beta=0.34$ düzeyinde yordamaktadır. Mütevazı liderlik, yenilikçi iş davranışını $\beta=0.55$ düzeyinde yordamaktadır. Baron ve Kenny (1986)'nin aracılık analizi varsayımında bağımsız değişkenin bağımlı değişkenle pozitif ve anlamlı ilişki içinde olması gerekmektedir. Mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışıyla $r=0.71$; $p<0,01$ yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı şekilde korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Farklı anlatımla Baron ve Kenny'ye (1986) göre aracılık için ön şartı sağlanmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri yordama gücüne ilişkin bulgular tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 5. Bağımsız Değişkenlerin Bağımlı Değişkeni Yordama Gücü

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmiş yordama (Esitmate)	Standart Hata (SH)	Kritik Oran (CR)	Anlamlılık derecesi (p)
Psikolojik İyi Oluş	Mütevazı Liderlik	0.95	0.17	5.65	0.000
Yenilikçi İş Davranışı	Psikolojik İyi Oluş	0.34	0.08	4.47	0.000
Yenilikçi İş Davranışı	Mütevazı Liderlik	0.82	0.15	5.2	0.000

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri doğrudan, dolaylı ve toplam yordama düzeyleri ise tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 6: Bağımsız ve Aracı Değişkenin Bağımlı Değişken (Yenilikçi İş Davranışı) Üzerindeki Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etkileri

Değişkenler	Yordama Düzeyleri		
	Doğrudan	Dolaylı	Toplam
Mütevazı Liderlik	0.55	0.22	0.77
Psikolojik İyi Oluş	0.64	-	0.34

Mütevazı liderlik algısının yenilikçi iş davranışını doğrudan $\beta=0,554$; dolaylı olarak $\beta=0,218$ ve toplamda ise $\beta=0,773$ düzeyinde etkilediği görülmektedir. Psikolojik iyi oluş ise yenilikçi iş davranışını doğrudan $\beta=0,638$, toplamda ise $\beta=0,342$ düzeyinde etkilemektedir. Bağımsız değişken (mütevazı liderlik algısı) ile bağımlı değişken (yenilikçi iş davranışı) arasındaki ilişki, aracı değişken (psikolojik iyi oluş) ortadan kalktığında da devam ettiğinden dolayı tam aracılık rolü yerine kısmi aracılık rolünün burada söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada elde edilen veriler ışığında mütevazı liderlik algısı ile psikolojik iyi oluş ve yenilikçi iş davranışı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yenilikçi iş davranışı ile psikolojik iyi oluş arasında da pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Ayrıca psikolojik iyi oluşun mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde kısmi aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında araştırmanın hipotezlerinden H_1 ve H_2 desteklenmiş, H_3 ise kısmen desteklenmiştir. Mütevazı liderliğin işe yönelik tutumlarla ilişkisine dair yapılan önceki araştırmalarda, mütevazı liderlerin astlarının yeni fikir, düşünce ve önerilerine açık olmaları bir dizi olumlu sonuçlar ile ilişkilendirilmiştir (Wang vd., 2018; Yuan vd., 2018). Bu sebeple, mütevazı lider davranışlarının da yenilikçi iş davranışlarını etkileyeceği varsayımından yola çıkarak yapılan çalışmada, bu varsayımın ampirik olarak desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Mütevazı liderler, çalışanlarının güçlü yönlerini takdir ederek onlara yenilik yapma konusunda ilham verirler. Böylelikle çalışanlar yeni fikirlerin üretimi ve uygulamasında destek bularak hayata geçirme noktasında etkin davranırlar. Önceki çalışmalarda psikolojik iyi oluşun liderlik tarzlarından etkilendiği ortaya konulmuştur (Sharifad, 2013) ve bu liderlik tarzlarından birinin de mütevazı liderlik olduğu görülmektedir (Zhang ve Shong, 2020). Mütevazı liderlerin fikir, öneri ve katkılarını destekleyerek sağlıklı ilişkiler kurmaları çalışanlara daha fazla duygusal ve psikolojik kaynak sağlayacağından psikolojik iyi oluşlarını arttırmaktadır. Psikolojik işlevselliği yüksek kişilerin yenilikçi iş davranışlarında artış olduğu gözlenmektedir (Ding ve Yu, 2020). Bu sebeple, psikolojik iyi oluşun mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde aracı rol oynadığı varsayımıyla yapılan çalışmada psikolojik iyi oluşun kısmi rolü olduğu da tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın en önemli kısıtı, sadece tek bir ilde ve bir bilişim firmasında yapılması nedeniyle genelleme yapılması konusunda sınırlılıklarının bulunmasıdır. Farklı sektörlerde yapılacak araştırmalar ile daha farklı neticeler elde edilebilecektir. Diğer bir kısıtı ise, literatürde mütevazı liderliğin öncüllerine ilişkin bir inceleme yapılmamış olmasıdır. Sonraki araştırmalar için mütevazı liderliğin çalışanların içsel motivasyonlarına yönelik psikolojik güçlendirme, işte anlam duygusu, gibi değişkenlerin aracılık veya düzenleyicilik etkisi test edilebilir. Farklı değişkenlerin ele alınacağı çalışmaları liderlik alanında yeni bir yaklaşım olan mütevazı liderlik konusunda katkı sunacağı düşünölmektedir. Ayrıca hangi bireysel farklılıkların mütevazı liderliğin öncülü olduğu konusunda da kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bir diğer önemli ampirik boşluk alanı ise mütevazı liderliğin bireyci ve kolektivist kültürlerde etkilerinin karşılaştırılmasıdır. Çünkü mütevazı liderlik de babacan liderlik gibi ağırlıklı olarak doğu toplumlarında ele alınmaktadır. Dolayısı ile batı kültüründeki yansımalarının da doğu kültürleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesinin alana katkı sunacağı düşünölmektedir.

Sonuç itibariyle, bu çalışma bilişim sektöründeki mavi yakalı çalışanların ağırlıkta olduğu bir firma üzerinde yürütölmüş olup, mütevazı liderliğin çalışanların yenilikçi iş davranışlarını pozitif yönde etkilediğini ve bu ilişkide psikolojik iyi oluşun kısmi aracılık rolü oynadığını tespit etmiştir. Yani çalışanların, üstlerinden algıladıkları mütevazı liderlik algısının, güvenli bir çalışma ortamı yaratarak dürüst, şeffaf bir şekilde davrandığı, onların kendilerini değerli hissetmelerini sağlayacak şekilde fikir ve görüşlerini ortaya koymalarına müsaade eden, insani bir liderlik yaklaşımı olduğu görölmektedir. Ancak özellikle Türkiye örneğinde mütevazı liderliğin öncül ve sonuçlarının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi için konuya dair daha fazla ampirik çalışmaya ihtiyaç duyulduğu düşünölmektedir.

Etik Beyan

"Mütevazı Liderliğin Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Psikolojik İyi Oluşun Rolü" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gereklı olan etik kurul izinleri Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 06.04.2022 tarih ve 44 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Al Wali, J., Muthueloo, R. ve Teoh, A.P. (2022). Unravelling the nexus between creative self-efficacy, humble leadership, innovative work behaviour and job performance amongst physicians in public hospitals. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, <https://doi.org/10.1108/APJBA-05-2021-0205>.
- Ali, M., Zhang L., Shah, S.J., Khan, S. ve Shah, A. M. (2020). Impact of humble leadership on project success: the mediating role of psychological empowerment and innovative work behavior. *Leadership & Organization Development Journal*, 41, 349–367. doi: 10.1108/LODJ-05-2019-0230
- Altan S. ve Özpehlivan M. (2019). Bilişim sektöründe entelektüel sermaye, iş tatmini ve inovasyon yönlülük arasındaki ilişkinin incelenmesi: İstanbul ilinde bir uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 154-167
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Baş, M. ve Balaman, F. (2021). Yenilikçi iş davranışı ölçeği'nin türkçeye uyarlanması: Geçerlik-güvenirlilik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 485-510. doi: 10.17860/mersinefd.809743
- Bryson, A., Forth, J. ve Stokes, L. (2017). Does employees' subjective well-being affect workplace performance? *Human Relations*, 70 (8), 1017-1037.
- Burke, C.S., Stagl, K.C., Salas, E., Pierce, L. ve Kendall, D. (2006). Understanding team adaptation: A conceptual analysis and model. *Journal of Applied Psychology*, 91(6), 1189-1200
- Carr, A. (2016). *Pozitif psikoloji: Mutluluğun ve insanın güçlü yönlerinin bilimi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Clark, T. R. (2019). *Liderlik ve karakter* (2. baskı). (Çev. S. Bursa). Arıtan Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 2018).
- Conger, J. A. ve Kanungo, R.R. (1994). Charismatic leadership in organizations: perceived behavioral attributes and their measurement, *Journal of Organizational Behavior*, 15(5), 439-452.
- Çiçek, B. ve Almalı, V. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde kaygı öz-yeterlilik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki: özel sektör ve kamu çalışanları karşılaştırması. *Turkish Studies*, 15(4), 241-260. doi:10.7827/TurkishStudies.43492
- Çimen, İ. ve Yücel, C. (2017). Innovative behavior scale (IWB): Adaptation to Turkish culture. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 6(3), 365–381.
- De Jong, J.P.J. ve Den Hartog, D.N. (2007). How leaders influence employees' innovative behaviour. *European Journal of Innovation Management*, 10(1), 41-64.
- Di, F. A. (2017). The psychology of sustainability and sustainable development for well-being in organizations. *Front. Psychol.* 8:1534. doi: 10.3389/fpsyg.2017.01534
- Ding, H. ve Yu, E. (2020). Follower strengths-based leadership and follower innovative behavior: The roles of core self-evaluations and psychological well-being. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 36(2), 103–110. doi:10.5093/jwop2020a8
- Eröz, S. Ü. ve Şittak, S. (2019). Konaklama işletmelerinde algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişki. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1574-1599.
- Gupta, V. ve Singh, S. (2013). How leaders impact employee creativity: a study of Indian R&D laboratories. *Management Research Review*, 36 (1), 66-88.
- Ercan, S. (2019). *Lider-üye etkileşimi, yenilikçi iş davranışı, işe adanmışlık, örgütsel özdeşleşme ilişkisinde örgütsel adaletin rolü* (Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Erdem, A. T. (2021). Güçlendirici liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde bilgi paylaşımının aracılık rolü: bilişim sektöründe bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(1), 119-131.
- Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2018). *Pozitif psikoloji: Kuram, araştırma ve uygulamalar* (Çev: T. Doğan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hennessey, B.A. ve Amabile, T.M. (2010). Creativity. *Annual Review of Psychology*, 61(1), 569-598.
- Jeung, C.W. ve Yoon, H.J. (2016). Leader humility and psychological empowerment: investigating contingencies. *Journal of Managerial Psychology*, 31(7), 1122-1136.
- Jiang, H., Liu, W. ve Jia, L. (2019). How humble leadership influences the innovation of technology standards: A moderated mediation model. *Sustainability*, 11, 5448; doi:10.3390/su11195448
- Kerse, G., Koçak, D. ve Özdemir, Ş. (2020). Mütevazı liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlanması ve Mütevazı liderliğin seslilik davranışına etkisi: Kuşak farklılığının düzenleyici rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1769-1787.
- Kınalı, S. (2021). *Hizmetkar liderlik davranışının içsel motivasyona etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü araştırması* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Küçük, B. ve Yavuz, E. (2021). Hizmetkar liderlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelenmesi: hizmet sektöründe bir araştırma. *Alanya Akademik Bakış*, 5(1), 453-472.
- Li, J., Liang, Q.Z. ve Zhang, Z.Z. (2016). The effect of humble leader behavior, leader expertise, and organizational identification on employee turnover intention. *The Journal of Applied Business Research*, 32(4), 1145-1156. <https://doi.org/10.19030/jabr.v32i4.9727>
- Lin, Y. C., Yu, C. ve Yi, C.-C. (2014). The effects of positive affect, person-job fit, and well-being on job performance. *Soc. Behav. Pers. Int. J.*, 42, 1537-1547. doi: 10.2224/sbp.2014.42.9.1537
- Liu, C.Y. (2016). Does humble leadership behavior promote employees' voice behavior?—a dual mediating model. *Open Journal of Business and Management*, 4, 731-740. <http://dx.doi.org/10.4236/ojbm.2016.44071>.

- Nielsen, R., Marrone, J. A. ve Slay, H.S. (2010). A new look at humility: exploring the humility concept and its role in socialized charismatic leadership. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 17, 33-43.
- Morris, J.A., Brotheridge, C.M. ve Urbanski, J.C. (2005). Bringing humility to leadership: Antecedents and consequences of leader humility. *Human Relations*, 58, 1323-1350. <http://dx.doi.org/10.1177/0018726705059929>
- Myers, J. E. ve Sweeney, T. J. (2008). Wellness counseling: The evidence base for practice. *Journal of Counseling & Development*, 86, 482-493. doi:10.1002/j.15566678.2008.tb00536.x
- Oc, B., Basshur, M. R., Daniels, M. A., Greguras, G. J. ve Diefendorff, J. M. (2015). Leader humility in Singapore. *The Leadership Quarterly*, 26(1), 68-80.
- Owens, B.P. ve Hekman, D.R. (2012). Modeling how to grow: an inductive examination of humble leader behaviors, contingencies, and outcomes. *Academy of Management Journal*, 55(4), 787-818.
- Owens, B.P., Johnson, M.D. ve Mitchell, T.R. (2013). Expressed humility in organizations: implications for performance, teams, and leadership. *Organization Science*, 24(5), 1517-1538.
- Owens, B. P., Wallace, A. S. ve Waldman, D. A. (2015). Leader narcissism and follower outcomes: The counterbalancing effect of leader humility. *Journal of Applied Psychology*, 100(4), 1203-1213. doi:10.1037/a0038698
- Owens, B.P. ve Hekman, D.R. (2016). How does leader humility influence team performance? Exploring the mechanisms of contagion and collective promotion focus. *Academy of Management Journal*, 3, 1088-1111.
- Özer, Ö., Özkan, O., Özmen, s. ve Üzümcü, F. (2021). Mütevazıllıderlik işten ayrılma niyetini etkiler mi? Hemşireler üzerinde bir araştırma. *Bingöl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 455-469 doi: 10.33399/Biibfad.918409.
- Özel, M. (2019). *Makul yönetici: Çağdaş bir fütüvvetname*. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Rego, O. B., Leal, S., Melo, A.I., e Cunha, M.P., Gonçaves, L. ve Ribeiro, P. (2017). How leader humility helps teams to be humbler, psychologically stronger, and more effective: a moderated mediation model. *The Leadership Quarterly*, 28(5), 639-658
- Rothmann, S. (2008). Job satisfaction, occupational stress, burnout and work engagement as components of work-related wellbeing. *SA Journal of Industrial Psychology*, 34(3), 11-16.
- Senge, P. M. (1990). *The fifth discipline*. London: Century Business.
- Sharifirad, M. S. (2013). Transformational leadership, innovative work behavior, and employee well-being. *Global Business Perspectives*, 1(3), 198-225.
- Sökmen, A., Yazıcıoğlu, İ. ve Kenek, G. (2021). Katılımcı liderlik, duygusal bağıllık ve iş tatmini ilişkisi: Örgütsel güvenin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (3), 2746-2758.
- Tangney, J.P. (2000). Humility: Theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 1(1), 70-82.
- Telef, B.B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Uhl-Bien, M. (2006). Relational leadership theory: Exploring the social process es of leadership and organizing. *Leadership Quarterly*, 17, 654-676.
- Uslu, O. ve Ardiç, K. (2022). Babacan liderlik ve yöneticiye güven ilişkisinde güç mesafesi, bireycilik ve toplulukçuluğun düzenleyici etkilerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(1), 279-291 . DOI: 10.35379/cusosbil.1034101.
- Vera, D. ve Rodriguez-Lopez, A. (2004). Strategic virtues: Humility. *Organizational Dynamics*, 33(4), 393-408.
- Walters, K. N. ve Diab, D. L. (2016). Humble leadership: Implications for psychological safety and follower engagement. *Journal of Leadership Studies*, 10(2), 7-18. doi:/10.1002/jls.21434
- Wang, Y., Liu, J. ve Zhu, Y. (2018). How does humble leadership promote follower creativity? The roles of psychological capital and growth need strength. *Leadership & Organization Development Journal*, 39(4), 507-521. doi:10.1108/lodj-03-2017-0069.
- Wang, Y., Liu, J. ve Zhu, Y. (2018). Humble leadership, psychological safety, knowledge sharing, and follower creativity: A cross-level investigation. *Frontiers in Psychology*, 9. doi:10.3389/fpsyg.2018.01727
- Wang, L., Owens, B. P., Li, J. ve Shi, L. (2018). Exploring the affective impact, boundary conditions, and antecedents of leader humility. *J. Appl. Psychol.*, 103, 1019-1038. doi: 10.1037/apl0000314.
- Yang, K., Zhou, L., Wang, Z., Lin, C. ve Luo, Z. (2019). Humble leadership and innovative behavior among chinese nurses: The mediating role of work engagement. *Journal of Nursing Management*. doi:10.1111/jonm.12879
- Zhang, X. ve Bartol, K.M. (2010). Linking empowering leadership and employee creativity: the influence of psychological empowerment, intrinsic motivation, and creative process engagement. *Academy of Management Journal*, 53(1), 107-128.
- Zhang, Z. ve Song, P. (2020). Multi-level effects of humble leadership on employees' work well-being: the roles of psychological safety and error management climate. *Frontiers in Psychology*, 11. doi:10.3389/fpsyg.2020.571840
- Zheng, X., Zhu, W., Zhao, H. ve Zhang, C. (2015). Employee well-being in organizations: theoretical model, scale development, and cross-cultural validation. *Journal of Organizational Behavior*, 36(5), 621-644.

- Zhong, J., Zhang, L., Li, P. ve Zhang, D.Z. (2020). Can leader humility enhance employee wellbeing? The mediating role of employee humility”, *Leadership & Organization Development Journal*, 4(1), 19-36. Doi: 10.1108/LODJ-03-2019-0124.
- Zhou, F. ve Wu, Y. J. (2018). How humble leadership fosters employee innovation behavior. *Leadership & Organization Development Journal*, 39(3), 375-387. doi:10.1108/lodj-07-2017-0181
- Zhu, Y., Zhang, S. ve Shen, Y. (2019). Humble leadership and employee resilience: Exploring the mediating mechanism of work-related promotion focus and perceived insider identity, *Frontiers in Psychology*, 10, 1-9.

EXTENDED ABSTRACT

Leadership styles that follow policies that support their subordinates, care about their innovative, creative ideas and feedback, and praise their strengths gain importance. One of these current leadership styles is humble leadership. Previous research shows that humble leadership positively affects on innovative work behaviors, psychological empowerment, organizational success, and organizational and individual outcomes (Ali et al., 2020; Zhou and Wu, 2018). The concept of humble leadership has been associated with variables including positive employee attitudes and behaviors in previous studies. However, since little research deals with humble leadership, innovative work behavior, and psychological well-being, it is thought that this study is important in terms of its contribution to the field. Also, there are a limited number of studies on the results of humble leadership, especially in the sample of Turkey.

Humble leaders evaluate themselves more objectively, follow transparent policies toward their employees and attach importance to their knowledge, ideas, and suggestions (Owens et al., 2013). message to their employees that their leaders are not perfect. Thus, subordinates feel more secure and exhibit innovative behaviors by even taking risks, contributing to the emergence of creative ideas (Burke et al., 2006). Humble leadership is a leadership approach that accepts its own mistakes and limitations, appreciates the strengths of its followers, and is open to their ideas and criticism. For this reason, humble leaders care about the feedback they receive from their employees and provide them with psychological freedom. Thus, they help their employees realize their full functionality and contribute to the organization (Zhang and Song, 2020). Psychological well-being also occurs when employees perform their functionality at the maximum level and creates positive effects on employees' outputs. Thus, humble leaders positively affect the psychological well-being of their subordinates (Zhong et.al., 2019).

A quantitative study was designed to test the relevant hypotheses. The data were collected from the employees of an IT company operating in Istanbul. The online questionnaire, which includes the scales developed to measure the variables within the scope of the research and the questionnaire containing personal information, was sent to all employees working in the relevant company via e-mail. 219 employees participated in the study. The questionnaire form includes 23 items in total, consisting of the concepts of humble leadership, innovative work behavior, and psychological well-being, and five items for the measurement of demographic information (gender, marital status, sector, seniority, position).

For this reason, the following hypotheses were established depending on the previous research:

H₁: Humble leadership positively affects the innovative work behaviors of employees.

H₂: Humble leadership has a mediating role in the innovative behavior of employees' psychological well-being.

H₃: Psychological well-being has a mediating role in the effect of humble leadership on innovative work behavior.

The scales used in the study are as follows:

Humble Leadership Scale: The “Humble Leadership Scale” developed by Owens, Johnson, and Mitchell (2013) validated and reliable in Turkish by Kerse Koçak and Özdemir (2020) was used to measure the modest leadership perceptions of the employees. The scale consists of 9 items and a one-dimensional factor. The statements of the participants are evaluated on a 5-point Likert-type response scale ranging from "Strongly Disagree" to "Strongly Agree".

Innovative Work Behavior Scale: Innovative work behavior was analyzed as a single dimension in the research. To measure the innovative behaviors of the employees, a 6-statement, one-dimensional innovative behavior scale developed by Scott and Bruce (1994) was used based on the work of Kanter (1988).

Psychological Well-Being Scale: The Turkish adaptation of the single-dimension and 8-item scale developed by Deiner et al. (2009) and validity-reliability studies were carried out by Telef (2013). As a result of the study, it was determined that the scale was valid and reliable and that the psychometric properties of the scale were at an acceptable level.

This study examined the effect of the humble leadership concept, which is a new approach in the leadership literature, on innovative work behavior and the role of psychological well-being in this effect. As a result, there was a positive and significant relationship between humble leadership perception and psychological well-being. It also significantly affected the innovative work behavior of the employees. In other words, as the humble leadership perception of the employees' increases, the innovative work behaviors also increase. There is a positive, high and significant relationship between innovative work behavior and psychological well-being addition, it has been determined that psychological well-being has a partial mediating role. As a result, this study was carried out in a company in which blue-collar employees in the IT sector are predominant, and it has been determined that humble leadership perceptions positively affect the innovative work behaviors of the employees and that psychological well-being plays a partial mediation role in this relationship. It is seen that the humble leaders discussed in the study act honestly and transparently to their employees by creating a safe working environment, and it is a humanitarian leadership approach that allows them to express their ideas and opinions in a way that will make them feel valued. For this reason, it is recommended to support humble leadership in organizations.

. Further research is highly needed to understand the possible consequences of humble leadership, especially in the Turkish context.

Marka Bilinirliğinin İhracat Performansına Etkisi: Konya İlinde Bir Uygulama¹

Ahmet SELEK² ve Fatih CURA³

Öz

Günümüzde değişen teknoloji ve artan rekabet ortamı ile ürünlerin kolay satılması durumu ortadan kalkmıştır. Artık markanın müşterinin zihninde yer etmesini sağlamak ve müşteri sadakati oluşturmak önemli hale gelmiştir. İşletmeler için sadece ulusal anlamda marka olmak yeterli gelmemekte, markasını uluslararası anlamda da tanınır hale getirmek önem arz etmektedir. Bunun yanında, işletmeler ürünlerini uluslararası pazarlara sunmadan önce rekabet edebilecekleri pazarları seçmeli ve o pazarlara nüfus ederek ihracat performanslarını arttırmayı hedeflemek durumundadırlar. Bu çalışma ile amaçlanan, işletmelerin marka bilinirlik düzeylerinin ihracat performanslarıüzerinde etkisinin tespit edilmesidir. Araştırmanın alt amacı ise söz konusu işletmelerin ihracat yeteneklerinin ihracat performanslarıüzerinde etkisinin olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda marka bilinirliğinin ihracat performansına olan etkisini belirlemek için Konya ilinde tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren işletmeleri kapsayan örneklem kullanılarak nicel bir araştırma, uygulamalı olarak tasarlanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda çalışmaya konu olan işletmelerin marka bilinirliklerinin ihracat performansıüzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca işletmelerin ihracat yetenekleri irdelenmiş ve bu yeteneklerden; ihracat bağlılığının ihracat performansını arttırdığı ancak çalışanların bilgi ve deneyim düzeylerinin, firmaların ihracat deneyimlerinin ve pazar bilgilerinin ihracat performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur.

*Anahtar Kelimeler:*Marka, Uluslararası Marka Bilinirliği, İhracat, İhracat Performansı, İhracat Yetenekleri

The Effect of Brand Awareness on Export Performance: An Application in Konya Province

Abstract

Today, with the changing technology and increasing competition, the easy sale of products has disappeared. Now it has become important to place the brand in the mind of the customer and to create customer loyalty. Being a national brand is not enough for firms, it is important to make the brand known internationally. In addition, firms must first select the international markets in which they can compete and aim to increase their export performance by penetrating those markets. The aim of this study is to determine the effect of the brand awareness levels of the firms on their export performance. The sub-purpose of the research is to reveal whether the export capabilities of firms have an effect on their export performance. In this direction, a quantitative research was designed by using a sample covering the firms operating in the agricultural machinery sector in Konya region in order to determine the effect of brand awareness on export performance. In line with the findings, it has been determined that the brand awareness of the firms that are subject of the study has a clear and valid effect on export performance. In addition, it has been revealed that the export commitment, which is one of the export capabilities of the firms, increases the export performance, however the expertise and practice levels of the employees, the export experience of the firms and the market information do not have a convincing effect on the export performance.

Key Words: Brand, International Brand Awareness, Export, Export Performance, Export Capabilities

Atıf İçin / Please Cite As:

Selek, A. ve Cura, F. (2022). Marka bilinirliğinin ihracat performansına etkisi: konya ilinde bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1192-1204.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 08.02.2022

¹Bu makale Ahmet Selek'in "Marka Bilinirliğinin İhracat Performansına Etkisi: Konya İlinde Bir Uygulama" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

²Bilim Uzmanı– KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ahmetselek199@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4440-6964

³Dr. Öğr. Üyesi– KTO Karatay Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, fatih.cura@karatay.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-8025-3961

Giriş

Günümüzde küresel ekonomik şartların rekabet koşullarını giderek zorlaştırmasından dolayı firmalar operasyonlarının devamlılığını sağlamak için iç pazarların dışına çıkarak, dış pazarlardaki fırsatları araştırma ve kendileri için avantajlı pazarları değerlendirme yoluna gitmektedir. Dış pazarlara açılmak isteyen firmalar markalarının bilinirliğini artırma adına çabalamaktadır. Uluslararası pazarlarda marka bilinirliğini sağlayan firmalar rekabet konusunda rakiplerine göre daha ön plana çıkmakta ve kalıcı olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Tarihsel süreçte sanayi devrimi itibariyle çok sayıda markanın ticari pazarlarda faaliyet göstermeye başladığı görölmektedir. Günümüzde bilinirliği yüksek olan markalar bu dönemde kurulmuştur. Örneğin; Levi's (1850), Burberrys (1856) ve Heineken (1864), bu dönemde faaliyet göstermeye başlayan önemli markalardandır (Riezebos vd., 2003; Akt: Arslanoğlu, 2015, s.7). 20. yüzyılda marka kavramı birbirleriyle rekabet halindeki firmalar arasında önemli bir hale gelmiş ve pazarlama açısından da dikkate alınmaya başlamış olup marka bilinirliği kavramı da tüketicinin zihninde oluşan marka gücü olarak literatüre girmiştir (Aaker, 1996, s. 10). Çok sayıda markanın amaçladığı bilinirlik seviyesi "akla ilk gelen" ifadesi ile aynıdır. Güçlü bir marka hemen hatırlanmalı ve müşterinin aklında kalıcı olmalıdır (Campbell, 2002, s. 210). Ayrıca bir markanın tüketicinin alışverişi sırasında rakiplerine göre ilk tercih olarak düşünümesi o markanın bilinirliğinin olmasındandır (Arslanoğlu, 2015, s. 74).

Günümüzde ise firmaların markalarını uluslararası pazarlara taşıyabilmesinin en kazançlı ve en zahmetsiz yöntemi ihracattır (Bradley, 2005, s. 223). İhracat, firmaların üretim olanaklarını maksimum seviyeye çıkarmasına yardımcı olup, firmaların ekonomilerinin büyümesine, bilgi ve tecrübelerinin artmasına ve bunun sonucunda ürün birim maliyetlerinin azalmasına katkı sağlar. Dolayısıyla firmalar dış pazarlarda fiyat bakımından rakipleri ile rekabet edebilir bir konuma gelebilmektedir (Paçaman, 2010, s. 5). İhracat performansı kavramı ise, Çavuşgil ve Zou (1994, s. 4)'nun yapmış olduğu tanımlamaya göre, firmaların uluslararası pazarlara planlayarak ve ihracat pazarlaması stratejisi yaparak mallarını satması sonucunda firma amaçlarının ekonomik ve stratejik olarak hangi oranda gerçeleştirildiğinin derecesidir. İhracat performansı, iç ve dış dinamiklere bağlı olarak değişim göstermektedir. Literatürde yer alan çalışmalar dikkate alındığında yönetici davranış ve algılarının, firma yeteneklerinin, firma stratejilerinin, firma özelliklerinin, ürün özelliklerinin, sektör özelliklerinin ve pazar özelliklerinin genel olarak ihracat performansı üzerindeki etkilerinin araştırma konusu olduğu görölmektedir. Bunlara ek olarak markalaşma ve ihracat performansı kavramlarının birlikte ele alındığı çalışmalarda; ihracat performansının, kendi markasını kullanarak ihracat yapan firmalarda daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Mete vd., 2017, s. 647). Ayrıca aktif ihracat davranışı gösteren diğer bir deyişle kendi isteği ile ihracat faaliyetlerinde bulunan firmaların daha çok kendi markaları ile ürünlerini ihraç etme çabası içinde olduğu ortaya konulmuştur (Aksoy Mihoğlu, 2019, s. 57).

Literatürde dikkat çeken bir diğer konu ise firmaların ihracat yetenekleri ile ihracat performansları arasındaki bağdır. O'Cass ve Julian (2003, s. 377) çalışmalarında uluslararası deneyimin firmaya ait özelliklere olumlu etki ettiği ve bu özelliklerin ihracat performansını etkilediği sonucuna varmıştır. Çavuşgil ve Zou (1994, s. 9) ihracat deneyimi yüksek olan firmaların bu deneyimi kullanarak pazarların eksik olan noktalarını doldurmayı başararak ihracat performanslarında artış elde edebileceklerini ifade etmiştir. Yöneticilerin ihracata yönelik bağlılıkları ile ihracat performansı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için yapılan çalışmalarda yöneticilerin; dış pazarlarda iş yapmaya yönelik tutumları, inovasyona karşı tavırları ve ihracata karşı olan istekleri gibi özelliklerin firmaların ihracat performansına etki ettiği tespit edilmiştir (Kalaycıoğlu, 2011, s. 17). Yöneticilerin ihracat konusunda olumlu görüş içerisinde olması ve bunun sonucunda firmanın ihracat gelişimi ile arasında bir ilişki tespit edilmiş ve ihracat gerçeleştirme arzusu, eğilimi ve ihracat yoğunluğunun artması ilişkilendirilmiştir (Suarez-Ortega ve Alamo-Vera, 2005, s. 258). Holzmuller ve Stottinger (1996, s. 33) çalışmalarında yöneticilerin risk, belirsizlik ve ekonomik anlamdaki vizyonlarının firmaların ihracat performansını etkilediğini vurgulamıştır. Yapılan diğer çalışmalarda sürekli yeni pazar arayışında olup bilgilerini güncelleyerek ihracat yapan firmaların ihracat performanslarının rastgele ihracat yapan firmalara göre daha yüksek olduğu görölmüştür (Torlak vd., 2007, s. 113).

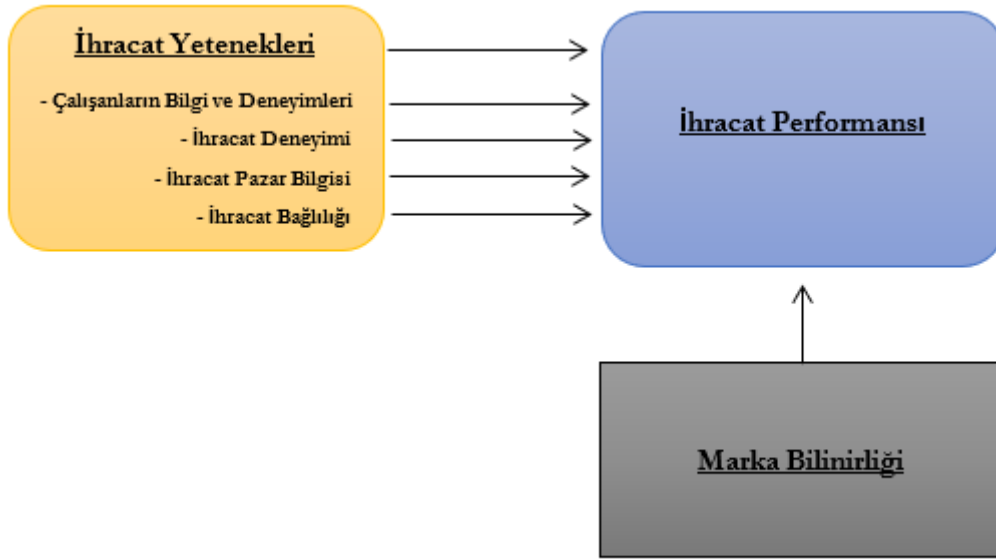
Literatürde, marka bilinirliği (Aaker, 1996; Campbell, 2002; Arslanoğlu, 2015) ve ihracat performansı (Çavuşgil ve Zou, 1994; Paçaman, 2010) kavramları ayrı ayrı ve çeşitli boyutlarda sıkça incelenmiştir. Bu çalışmada ise firmaların marka bilinirlik düzeylerinin ihracat performansları üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Daha önceki çalışmalarda (Aykol, 2009; Mete vd., 2017; Mihoğlu Aksoy, 2019)

marka ve ihracat kavramlarının birlikte ele alındığı görüldüğü üzere marka bilinirliğinin ihracat performansına etkisini tarım makinaları sektörü çerçevesinde inceleyen bir araştırma mevcut değildir. Dolayısıyla bu çalışma hem literatürdeki boşluğu dolduracak hem de sektördeki karar vericilere yön gösterici olacaktır. Ayrıca, firmaların ihracat yetenekleri olarak değerlendirilen (O’Cass ve Julian, 2003; Das, 1994; Suarez-Ortega ve Alamo-Vera, 2005; Çavuşgil ve Zou, 1994); çalışanların bilgi ve deneyimleri, firmanın ihracat deneyimi, ihracat pazar bilgisi ve ihracat bağlılığı değişkenlerinin incelendiği çalışmalarda görüş birliğinin olmaması, söz konusu yeteneklerin ihracat performansı üzerindeki etkisinin bu çalışmada da irdelenip farklı bir bakış açısı geliştirilmesi durumunu ortaya çıkarmış ve çalışmanın alt amacı olarak nitelendirilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın amaçları doğrultusunda izlenen metodoloji; araştırma modeli ve hipotezlerin belirlenmesi, anket formunun oluşturulması, araştırma örnekleminin tespit edilmesi, anket formunun uygulanması, uygun istatistiksel analizlerin yapılması ve sonucunda ortaya çıkan bulguların değerlendirilmesi ve açıklanması şeklindedir.

Konu ile ilgili literatür bilgisi, benzer çalışmalar ve araştırmanın amaçları çerçevesinde oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Firmalar için ihracat yapmak, markalarının uluslararasılaşma aşamasındaki birinci süreç olarak nitelendirilebilir (Aykol, 2009, s. 6). İhracat faaliyetlerinde değer artışının sağlanmasında diğer bir deyişle ihracat performansında başarının yakalanmasında markalaşma faaliyetleri etkili olup aynı zamanda bir gerekliliktir (Şeker ve Danacı Ünal, 2021; Mete vd., 2017). Dolayısıyla H1 hipotezi aşağıdaki gibi geliştirilmiştir;

H1: Firmaların marka bilinirliklerinin ihracat performansları üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Genel anlamda firmaların ihracat yeteneklerinin ihracat performanslarını olumlu şekilde etkilediği ve firmaların ihracat bağlılıklarının bu duruma katkı sağladığı pek çok çalışmada ortaya konulmuştur (Kalaycıoğlu, 2011; Suarez-Ortega ve Alamo Vera, 2005; Holzmüller ve Stottinger, 1996). Dolayısıyla H2 hipotezi aşağıdaki gibi geliştirilmiştir;

H2: Firmaların ihracat yeteneklerinin ihracat performansları üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Das (1994, s. 19)'a göre yöneticilerin ihracat tecrübesi ile ihracat performansı arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Diğer yandan, firma yöneticilerinin tecrübeleri ile ihracat performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmalarda anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılan durum da mevcuttur (Gomez-Meija, 1988, s. 501; Ngansathil, 2001, s. 43). Dolayısıyla H2a hipotezi aşağıdaki gibi geliştirilmiştir;

H2a: Çalışanların bilgi ve deneyim düzeylerinin firmaların ihracat performansları üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Çavuşgil ve Zou (1994, s. 9) ihracat deneyimi yüksek olan firmaların bu deneyimi kullanarak pazarların eksik olan noktalarını doldurmayı başararak ihracat performanslarında artış elde edebileceklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla H2b hipotezi aşağıdaki gibi geliştirilmiştir;

H2b: Firmaların ihracat deneyimlerinin ihracat performans düzeyleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Bilgilerini güncelleyerek ihracat yapan, devamlı yeni pazar arayışında bulunan firmaların, diğer firmalara göre ihracat performanslarında bir artış söz konusudur (Torlak vd., 2007). Dolayısıyla H2c hipotezi aşağıdaki gibi geliştirilmiştir;

H2c: Firmaların ihracat pazar bilgilerinin ihracat performans düzeyleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Yöneticilerin; dış pazarlarda iş yapmaya yönelik tutumları, inovasyona karşı tavırları ve ihracata karşı olan istekleri gibi özelliklerin firmaların ihracat performansına etki ettiği tespit edilmiştir (Kalaycıoğlu, 2011, s. 17). Dolayısıyla H2d hipotezi aşağıdaki gibi geliştirilmiştir;

H2d: Firmaların ihracat bağlılıklarının ihracat performans düzeyleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

Evren - Örneklem

Konya Ticaret Odası kayıtlarına göre; Konya ili, tarım makineleri sektöründe ulusal pazarın %65'ine sahip olup, sektörel ürünler bazında ülke ihracatının %45'ini gerçekleştirmektedir. Hem ülke ekonomisinin gelişimine hem de şehrin kalkınmasına yoğun katkı sağlayan bu sektör araştırmanın uygulama alanını oluşturmaktadır. Araştırmaya ait evren, Konya ilinde tarım makineleri sektöründe ihracat faaliyeti gösteren firmaların tümüdür. Araştırmada, kolayca örnekleme yöntemiyle ulaşılan, Konya ili tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren 110 ihracatçı firmadan ankete gönüllü olarak katılmayı kabul eden 60 firma verilerine yer verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma boyutunda veri toplama aracı olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler anketin firmalara e-posta yolu ile ulaştırılması neticesinde elde edilmiştir. Anket yöntemi; daha kolay veri toplanabilmesi, daha az zaman, maliyet ve emek gerektirmesi ve katılımcılara herhangi bir zaman baskısı oluşturmaması nedeniyle tercih edilmiştir (Karagöz, 2017, s. 69). Anket formu hazırlanmadan önce yerli ve yabancı literatürde konu ile ilgili araştırmalar yapılmış ve bu doğrultuda ölçeğe son şekil verilmiştir. İhracat Performansı ve İhracat Yeteneği ölçekleri, Kaplan'ın (2013) "İhracat performansına etki eden faktörler ve pazarlama planlama yeteneği ile ihracat performansı ilişkisi üzerine bir araştırma" başlıklı çalışmasından; Marka Bilinirliği ile ilgili ölçek ise Sarıdoğan'ın (2016) "Çokuluslu işletmelerde yerel pazarlama stratejileri ve marka yönetimi ilişkisi" başlıklı çalışmasından alınmıştır

Araştırmada kullanılan anket formu, temelde üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ankete katılan cevaplayıcıya (firma çalışanı) ilişkin cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, unvanı, deneyimi ve bildiği yabancı dillere ilişkin bilgiler ile firmanın çalışan sayısı, sektördeki faaliyet yılı ve dış pazarlardaki faaliyet yılına ilişkin toplam dokuz adet soru yer almıştır.

Anketin ikinci bölümünde 5'li likert ölçekli (1. Çok zayıf, 2. Zayıf, 3. Orta, 4. İyi ve 5. Çok İyi) 15 ifade ve dört boyuttan oluşan "İhracat Yetenekleri" ölçeği ile 5 ifadeden oluşan "İhracat Performansı" ölçeğine yer verilmiştir.

Anketin üçüncü ve son bölümünde ise 5'li likert ölçekli (1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum ve 5. Kesinlikle Katılıyorum); 16 ifade ve tek boyuttan oluşan "Marka Bilinirliği" ölçeğine yer verilmiştir.

Verilerin Analizi ve Bulgular

Anketlerden elde edilen veriler için bilgisayar ortamında gerekli kodlamalar yapılmış ve bu veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences/Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) 22.0 kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Firmaların marka bilinirlik düzeyleri ile ihracat yeteneklerinin ihracat performansları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla araştırmaya katılan firma çalışanlarından elde edilen veriler doğrultusunda yapılan analizler sırasıyla; geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, tanımlayıcı istatistikler ve fark testleri, son olarak ise korelasyon ve regresyon analizleridir.

Geçerlilik Analizi

Bu başlık altında, marka bilinirliği, ihracat yeteneği ve ihracat performansına dair ölçeklerin, faktör yapısına uygunluğunu tespit etmek, bir diğer ifadeyle ilgili faktör yapısını doğrulamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Kısacası, ölçeklerin alındığı çalışmalarda bahsi geçen faktörleri doğrulamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

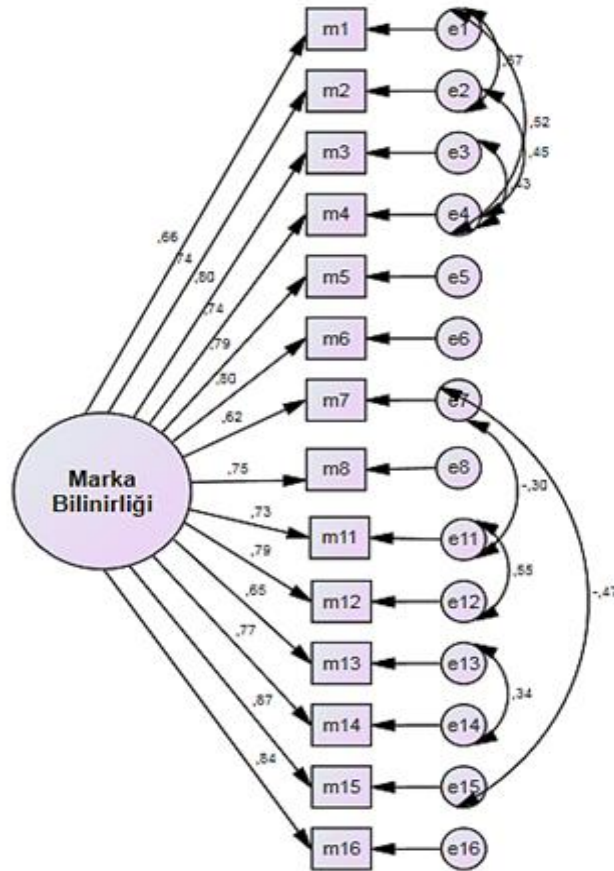
Doğrulayıcı faktör analizi ile test edilecek faktör yapısının değerlendirilmesinde referans alınacak model uyum değerleri aşağıda yer alan Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Uyum İndekslerine İlişkin Uyum Ölçütleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2 Uyum Testi	0,05 < p < 1	0,01 < p < 0,05
CMIN/df (χ^2 /sd)	≤ 3	≤ 5
RMSEA	≤ 0,05	≤ 0,08
GFI	≥ 0,90	0,89-0,85
CFI	≥ 0,97	≥ 0,95
NFI	≥ 0,95	0,94-0,90
IFI	≥ 0,95	0,94-0,90

Kaynak: Karagöz, 2017, s. 466

İlk olarak, tek boyuttan oluşan marka bilinirliği ölçeğine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde, modelin uyum indekslerini düşürdüğü ve faktör yükleri 0,50’nin altında olduğu tespit edilen 10. ifade (“Marka yönetimi çalışmalarımızla ilgili işletme dışından destek almamız”; faktör yükü 0,125) ve 9. ifade (“Marka yönetimi çalışmalarının tamamı işletmemiziçinde yürütülmektedir”; faktör yükü 0,425) sırasıyla modelden çıkarılmış, ardından analiz tekrar edilmiştir. İdeal bir model uyumu yakalamak amacıyla modifikasyon indeksleri doğrultusunda bazı ifadeler arasında modifikasyon düzeltme yolları kurulmuş ve çizilen kovaryanslar sonucunda Şekil 2’deki nihai faktör yapısmodeli elde edilmiştir.

Şekil 2. Marka Bilinirliğine İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Şekil 2’deki modelde oklar üzerinde görülen değerler, regresyon değerlerini ifade etmektedir. Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, bir diğer ifadeyle faktör

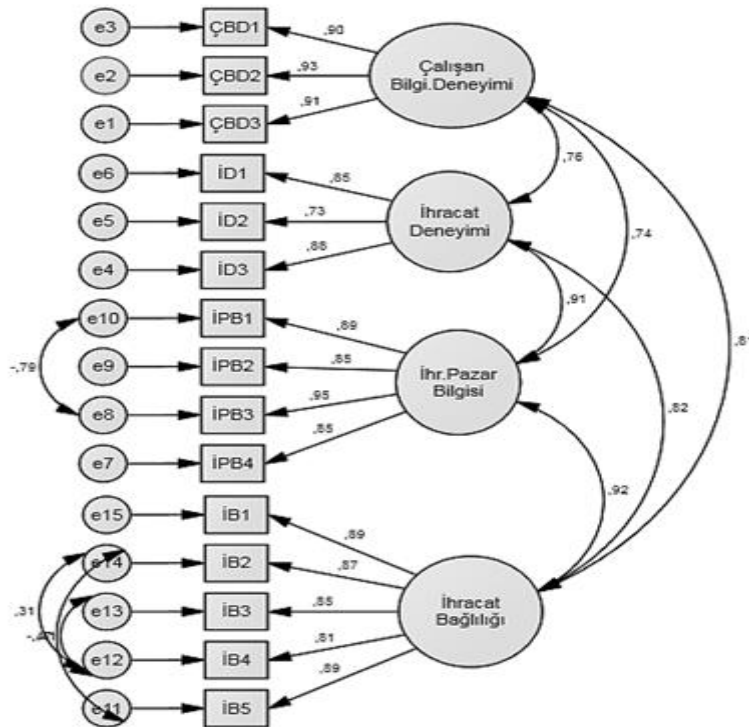
yüklenimlerini göstermektedir (Karagöz, 2017, s. 481). Marka bilinirliğine ilişkin ifadelerin faktör yüklerinin 0,62 ile 0,87 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör yükü; 0,71 üzerinde olan değerler “mükemmel”, 0,63 “çok iyi”, 0,55 “iyi”, 0,45 “makul/kabul edilebilir” ve 0,32 “zayıf” olarak kabul edilmekte iken, faktör yükü 0,30’un altındaki ifadeler ise değerlendirmemeye alınmamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2018, s. 509). Bu doğrultuda ilgili faktör yüklerinin tümünün istatistiki olarak iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca söz konusu veriler istatistiki bakımdan anlamlıdır ($p=0,00$). Bu bağlamda p değerlerinin istatistiki bakımdan anlamlılığı, ilgili ifadelerin faktörlere doğru yüklendiği anlamına gelmektedir (Karagöz, 2017, s. 482). Ayrıca ilgili faktör yapısının doğrulanması amacıyla yapılan doğrulamalı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum değerleri ise aşağıdaki Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Marka Bilinirliğine İlişkin Modelin Uyum Değerleri

Uyum İndeksleri	Elde Edilen Değer	Sonuç
χ^2 Uyum Testi	0,000	Uyumlu
CMIN/df (χ^2 /sd)	1,706	Mükemmel Uyum
RMSEA	0,109	-
GFI	0,804	-
CFI	0,930	Uyumlu
NFI	0,851	Kabul Edilebilir Uyum
IFI	0,932	Uyumlu

Tablo 2’ye göre, ilgili uyum değerleri incelendiğinde RMSEA ve GFI dışındaki değerlerin kabul edilebilir düzeyde olduğu, ilgili değerlerin örneklem sayısının düşüklüğünden kaynaklanabileceği, sonuç olarak genel anlamda ölçęin uyum indekslerinin yeterli sınırdaki olduğu ifade edilebilir.

İkinci olarak, dört boyuttan oluşan ihracat yeteneği ölçęine ilişkin doğrulamalı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde ideal bir model uyumu yakalamak amacıyla modifikasyon indeksleri doğrultusunda bazı ifadeler modifikasyon düzeltme yolları kurulmuş ve çizilen kovaryanslar sonucunda Şekil 3’te yer alan faktör yapısı modeli elde edilmiştir.

Şekil 3. İhracat Yeteneğine İlişkin Doğrulamalı Faktör Analizi

İhracat yeteneğine ilişkin ifadelerin faktör yüklerinin 0,73 ile 0,95 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör yükü; 0,71 üzerinde olanlar “mükemmel”, 0,63 “çok iyi”, 0,45 “makul/kabul edilebilir”, ve 0,32 “zayıf” olarak kabul edilmekte iken 0,30’un altındaki ifadeler ise genellikle değerlendirmemeye alınmamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2018, s. 509). Bu doğrultuda ilgili faktör yüklerinin tümünün istatistiki olarak mükemmel düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca söz konusu veriler istatistiki bakımdan anlamlıdır ($p=0,00$). Bu bağlamda p değerlerinin istatistiki bakımdan anlamlılığı, ilgili ifadelerin

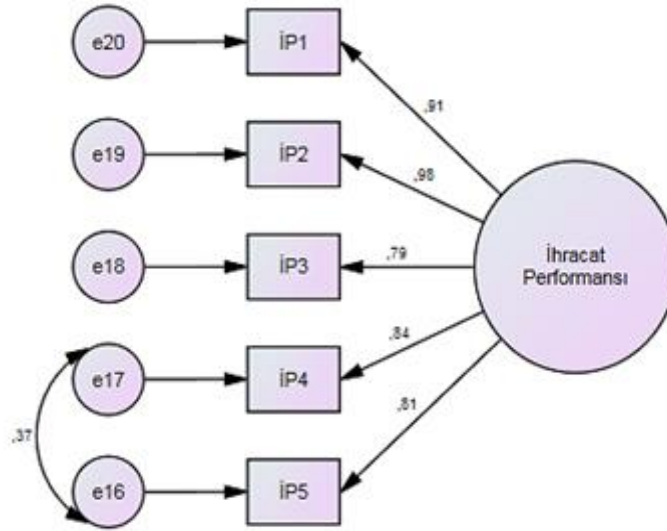
faktörlere doğru yüklendiği anlamında gelmektedir (Karagöz, 2017, s. 482). Ayrıca ilgili faktör yapısının doğrulanması amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum değerleri ise aşağıdaki Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. İhracat Yeteneğine İlişkin Modelin Uyum Değerleri

Uyum İndeksleri	Elde Edilen Değer	Sonuç
χ^2 Uyum Testi	0,000	Uyumlu
CMIN/df (χ^2 /sd)	1,993	Mükemmel Uyum
RMSEA	0,130	-
GFI	0,756	-
CFI	0,918	Uyumlu
NFI	0,851	Kabul Edilebilir Uyum
IFI	0,920	Uyumlu

Tablo 3'e göre, ilgili uyum değerleri incelendiğinde RMSEA ve GFI dışındaki değerlerin kabul edilebilir düzeyde olduğu, ilgili değerlerin örneklem sayısının düşüklüğünden kaynaklanabileceği, sonuç olarak genel anlamda ölçeğin uyum indekslerinin yeterli sınırdan olduğu ifade edilebilir.

Son olarak, tek boyuttan oluşan ihracat performansı ölçeğine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır ve analiz neticesinde ideal bir model uyumu yakalamak amacıyla modifikasyon indeksleri doğrultusunda bazı ifadeler arasında modifikasyon düzeltme yolu kurulmuş ve çizilen kovaryans sonucunda aşağıda Şekil 4'te yer alan faktör yapısı elde edilmiştir.

Şekil 4. İhracat Performansına İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi

İhracat performansına ilişkin ifadelerin faktör yüklerinin 0,79 ile 0,98 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör yükü; 0,71 üzerinde olan değerler "mükemmel", 0,63 "çok iyi", 0,55 "iyi", 0,45 "makul/kabul edilebilir" ve 0,32 "zayıf" olarak kabul edilmekte iken, faktör yükü 0,30'un altında olan ifadeler ise genellikle değerlendirmeye alınmamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2018, s. 509). Bu doğrultuda ilgili faktör yüklerinin tümünün istatistiki olarak mükemmel düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca söz konusu veriler istatistiki bakımdan anlamlıdır ($p=0,00$). Bu bağlamda p değerlerinin istatistiki bakımdan anlamlı çıkması, ilgili ifadelerin faktörlere doğru yüklendiği anlamına gelmektedir (Karagöz, 2017, s. 482). Ayrıca ilgili faktör yapısının doğrulanması amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum değerleri ise aşağıdaki Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. İhracat Performansına İlişkin Modelin Uyum Değerleri

Uyum İndeksleri	Elde Edilen Değer	Sonuç
χ^2 Uyum Testi	0,000	Uyumlu
CMIN/df (χ^2 /sd)	0,601	Mükemmel Uyum
RMSEA	0,000	Mükemmel Uyum
GFI	0,985	Mükemmel Uyum
CFI	1,000	Mükemmel Uyum
NFI	0,992	Mükemmel Uyum
IFI	1,006	Mükemmel Uyum

Tablo 4'e göre, ilgili uyum değerleri incelendiğinde tüm değerlerin mükemmel uyum aralığında olduğu grlmektedir. Sonuç olarak gerek uyum endeksleri gerekse de faktör yükleri doğrultusunda analiz edilen tüm modellerin faktör yapısının doğrulandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda verilerin analizinde yukarıdaki modellerde yer alan faktör yapıları kullanılmıştır.

Güvenilirlik Analizi

Geçerlilik analizinden sonra veri toplama aracının güvenilirliğini, diğer bir deyişle verilerin içsel tutarlılıklarını saptamak amacıyla Cronbach's Alpha değerleri oranlanmıştır. Bu değerler aşağıdaki Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Güvenilirlik Değerleri

<i>lek/Boyut</i>	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Cronbach's Alpha (α)</i>	<i>AVE</i>	<i>AVE Karekökü</i>	<i>CR</i>
1. Marka Bilinirliği	14	0,950	0,570	0,755	0,949
2. İhracat Yeteneği	15	0,966	0,758	0,870	0,979
3. Çalışanların Bilgi ve Deneyimi	3	0,933	0,828	0,901	0,935
4. Firmanın İhracat Deneyimi	3	0,858	0,675	0,821	0,861
5. Firmanın İhracat Pazar Bilęisi	4	0,928	0,788	0,887	0,937
6. Firmanın İhracat Bağlılığı	5	0,939	0,742	0,861	0,935
7. İhracat Performansı	5	0,940	0,757	0,870	0,939

Cronbach's Alpha değeri, sorular veya tanımlar arasıkorelasyona bağlı tutarlılık değeridir. Bu değer, ölçeklerdeki soruların güvenirlik düzeylerini göstermektedir. Cronbach's Alpha değerinin 0,70 ve daha yüksek olduğu durumlarda ölçeğin güvenirliği kabul edilir. Fakat sosyal bilimlerde bu sınır, soru sayısının az olduğu durumlarda 0,60 ve üzeri oldukça güvenilir (Sipahi vd., 2008, s. 89), 0,40 ile 0,60 arası ise düşük düzeyde güvenilir kabul edilmektedir (zdamar, 2004, s. 633; Sekaran, 2003, s. 294). Bu doğrultuda Tablo 5'teki Cronbach's Alpha değerlerinden de görüleceği üzere tüm değişkenlerin yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanında yakınsak geçerliliğin sağlanabilmesi adına, ölçekte yer alan AVE değerlerinin 0,50'den büyük olması ve CR değerlerinin de AVE değerlerinden büyük olması beklenir (Yaşloğlu, 2017, s. 82). Tablo 5'te grldği üzere tüm değerler bu durumu sağlamaktadır. İraksak geçerlilik ise; bir boyutun AVE karekökünün, yine o boyutun diğer korelasyon katsayılarından büyük olması durumunda sağlanabilir (Fornell ve Larcker, 1981, s. 40). Tablo 7'de sunulan korelasyon katsayı değerleri ile Tablo 5'te yer alan AVE karekökü değerleri, söz konusu geçerliliğin uygunluğunu göstermektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 6'da firmaların marka bilinirliği, ihracat yetenekleri ile ihracat performans düzeyleri değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 6. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Değişkenler</i>	<i>n</i>	<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>arpıklık</i>	<i>Basıklık</i>
Marka Bilinirliği	60	3,68	,796	-1,057	,971
Çalışanların Bilgi ve Deneyimi	60	3,72	,909	-,618	,311
Firmanın İhracat Deneyimi	60	3,78	,889	-,579	,397
Firmanın İhracat Pazar Bilęisi	60	3,64	1,02	-,522	-,186
Firmanın İhracat Bağlılığı	60	3,49	1,09	-,540	-,547
İhracat Performansı	60	3,63	,979	-,899	,627

Notlar: (i) X= Aritmetik Ortalama (Mean); SS= Standart Sapma; (ii) leklerde, 1= "ok Zayıf" ve 5= "ok İyi" anlamındadır.

Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, ortalaması en yüksek değişkenin ihracat yetenekleri arasında yer alan firmanın ihracat deneyimi ($X=3,78\pm 0,899$) olduğu; en düşük ortalamaya sahip değişkenin ise yine ihracat yetenekleri arasında yer alan firmanın ihracat bağlılığı ($X=3,49\pm 1,09$) olduğu grlmektedir. 5'li likert leği bağlamında değişkenlere ait ortalama değerler, "1,00-2,33" düşük düzey, "2,34-3,66" orta düzey ve "3,67-5,00" yüksek düzey olarak değerlendirildiğinde; marka bilinirliği, çalışanların bilgi ve deneyimi ile firmanın ihracat deneyimi düzeylerini yüksek, ihracat performansı, firmanın ihracat pazar bilgisi ile ihracat bağlılığı düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca değişkenlerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesinde sıklıkla başvurulan çarpıklık ile basıklık değerleri incelendiğinde, tüm değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olduğu görülmektedir. Huck (2012, s. 27) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olması gerektiğini belirtirken; George ve Mallery (2010) ise çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığında olmasının normal dağılım için yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuç doğrultusunda değişkenlerin analizlerinde parametrik analiz yöntemleri tercih edilmiştir.

Araştırmaya katılan firmaların marka bilinirliği ve ihracat yeteneği düzeyleri ile ihracat performansları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analiz neticesinde ortaya çıkan bulgular Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Katsayıları

Değişkenler		MB	ÇBD	İD	İPB	İB
1. Marka Bilinirliği (MB)	r	1				
2. Çalışanların Bilgi ve Deneyimi (ÇBD)	r	,292*	1			
	p	,023				
3. Firmanın İhracat Deneyimi (İD)	r	,343**	,689**	1		
	p	,007	,000			
4. Firmanın İhracat Pazar Bilgisi (İPB)	r	,468**	,668**	,823**	1	
	p	,000	,000	,000		
5. Firmanın İhracat Bağlılığı (İB)	r	,586**	,763**	,746**	,852**	1
	p	,000	,000	,000	,000	
6. İhracat Performansı	r	,411**	,630**	,640**	,688**	,732**
	p	,001	,000	,000	,000	,000

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed). p<0,05
**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed). p<0,01
*** n=60; r=korelasyon katsayısı; p=anlamlılık

Korelasyon katsayısı, -1 ile +1 arasında değer almaktadır ve katsayı mutlak değeri 1'e doğru yaklaştıkça ilişkinin gücü artmaktadır (Karagöz, 2017, s. 69). Korelasyon katsayısı r değeri; 0,10 ile 0,29 arasında ise düşük düzeyde, 0,30 ile 0,70 arasında ise orta düzeyde ve 0,70 ile 1,00 arasında ise yüksek düzeyde bir ilişkiyi ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2002, s. 434). Bu bağlamda Tablo 20'de görülen Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre firmaların marka bilinirliği düzeyleri ile ihracat performansları arasında orta düzeyde, pozitif ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,411$; $p<0,01$). Bir diğer ifadeyle firmaların marka bilinirlik düzeyleri arttıkça, ihracat performansları artmakta; marka bilinirlik düzeyleri azaldıkça, ihracat performansları da azalmaktadır.

Ayrıca ilgili veriler doğrultusunda, çalışanların bilgi ve deneyimi, firmanın ihracat deneyimi ve firmanın pazar bilgi düzeyi ile ihracat performansı arasında orta düzeyde ($r=0,630$, $r=0,640$, $r=0,688$; $p<0,01$); firmanın ihracat bağlılığı ile ihracat performansı arasında ise yüksek seviyede ($r=0,732$; $p<0,01$), pozitif ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir bağ görülmektedir. Diğer bir ifadeyle çalışanların bilgi ve deneyimleri ile firmaların ihracat deneyimleri, ihracat pazar bilgileri ve ihracat bağlılıkları arttıkça, firmaların ihracat performansları da artmaktadır; çalışanların bilgi ve deneyimleri ile firmaların ihracat deneyimleri, ihracat pazar bilgileri ve ihracat bağlılıkları azaldıkça, firmaların ihracat performansları da azalmaktadır.

Araştırma kapsamında kurulan model çerçevesinde bağımsız değişkenler olarak ele alınan "marka bilinirliği" ve "ihracat yeteneği" değişkenlerinin, bağımlı değişken olarak ele alınan "firmanın ihracat performansı" düzeyi değişkeni üzerindeki etkisini, diğer bir ifadeyle bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki etkileşimi test etmek amacıyla doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. İlk olarak, marka bilinirliğinin ihracat performansı üzerindeki etkisini saptamak amacıyla doğrusal regresyon analizi Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8. Marka Bilinirliğinin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Model Özeti ve Anova Testi

Model	Bağımsız Değişken	Model Özeti ve Anova					
		R	R ²	ΔR^2	F	Durbin-Watson	p
1	Marka Bilinirliği	,411	,169	,155	11,82	1,87	,001

Bağımlı Değişken: İhracat Performansı

Tablo 8'de regresyon analizine dair model özeti ve Anova değerleri görülmektedir. Buna göre ilgili regresyon modelinin sayısal olarak anlamlı olduğu belirtilebilir (Model 1; $F=11,82$; $p=0,001$; $p<0,05$). Bu bağlamda ihracat performansı değişkenine dair toplam varyans veya değişimin %15,5'inin ($\Delta R^2=0,155$; $p=0,001$) marka bilinirliği düzeyi değişkeni ile açıklanabileceği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki Tablo 4'te ise ilgili regresyon modeline dair regresyon katsayıları görülmektedir.

Tablo 9. Marka Bilinirliğinin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Katsayıları

Model	Bağımsız Değişken	Katsayılar				Çoklu Doğrusallık	
		B	β	t	p	Tolerance	VIF
1	(Sabit)	1,77		3,20	,002		
	Marka Bilinirliği	,506	,411	3,44	,001	1,00	1,00

Bağımlı Değişken: İhracat Performansı

Tablo 9'a göre, firmaların marka bilinirliği düzeylerinin, ihracat performansı ($\beta=0,411$; $p=0,001$) düzeylerinin anlamlı ve pozitif bir yordayıcısı olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, firmaların marka bilinirliği düzeylerinin ihracat performanslarını pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Bu bulgu doğrultusunda H1 hipotezi kabul edilmiştir.

İkinci olarak, bir diğer bağımsız değişken olan ihracat yeteneği ile bağımlı değişken ihracat performansı arasındaki etkileşimi sorgulamak amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgulara Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10. İhracat Yeteneklerinin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Model Özeti ve Anova Testi

Model	Bağımsız Değişkenler	Model Özeti ve Anova					
		R	R ²	ΔR^2	F	Durbin-Watson	P
1	Çalışanların Bilgi ve Deneyimi	,752	,565	,534	3,46	2,527	,000
	Firmanın İhracat Deneyimi						
	Firmanın İhracat Pazar Bilgisi						
	Firmanın İhracat Bağlılığı						

Bağımlı Değişken: İhracat Performansı

Tablo 10'da ilgili regresyon modeline dair model özeti ve Anova değerleri görülmektedir. Buna göre ilgili regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir (Model 1; $F=3,46$; $p=0,00$; $p<0,05$). Bu bağlamda ihracat performansı değişkenine ilişkin toplam varyans ve değişimin %53,4'ünün ($\Delta R^2=0,534$; $p=0,000$) çalışanların bilgi ve deneyimi, firmanın ihracat deneyimi, firmanın ihracat pazar bilgisi ve firmanın ihracat bilgisi değişkenlerinden oluşan ihracat yetenekleri ile açıklanabileceği anlaşılmaktadır. Bu bulgu doğrultusunda H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 11'de ise ilgili regresyon modeline dair regresyon katsayıları görülmektedir.

Tablo 11. İhracat Yeteneklerinin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Katsayıları

Model	Bağımsız Değişkenler	Katsayılar (Coefficients)				Çoklu Doğrusallık	
		B	B	t	p	Tolerance	VIF
1	(Sabit)	,799		1,93	,059		
	Çalışanların Bilgi ve Deneyimi	,143	,133	,921	,361	,380	2,63
	Firmanın İhracat Deneyimi	,123	,112	,674	,503	,287	3,48
	Firmanın İhracat Pazar Bilgisi	,146	,152	,750	,457	,202	5,20
	Firmanın İhracat Bağlılığı	,373	,417	2,13	,038	,206	4,86

Bağımlı Değişken: İhracat Performansı

Tablo 11'e göre, firmaların ihracat bağlılık düzeylerinin, ihracat performansı ($\beta=0,417$; $p=0,038$) düzeylerinin anlamlı ve pozitif bir yordayıcısı olduğu gözlenmektedir. Başka bir deyişle, firmaların ihracat bağlılıklarının ihracat performanslarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu veriye göre H2d hipotezi kabul edilmiştir. Öte yandan çalışanların bilgi ve deneyimleri ($p=0,503>0,05$), firmaların ihracat deneyimleri ($p=0,503>0,05$) ve firmaların ihracat pazar bilgisi düzeyi ($p=0,457>0,05$) değişkenlerinin ise ihracat performansı düzeyinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı, diğer bir ifadeyle çalışanların bilgi ve deneyimleri, firmaların ihracat deneyimleri ve firmaların ihracat pazar bilgi düzeylerinin firmaların ihracat performansları üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında ise H2a, H2b ile H2c hipotezleri reddedilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Konya ili tarım makineleri sektöründe ihracat faaliyeti gösteren firmaların marka bilinirlik düzeylerinin ve ihracat yeteneklerinin ihracat performansları üzerindeki etkisini tespit etmeye yönelik yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırma hipotezlerinden H1, H2 ve H2d kabul edilmiş olup H2a, H2b ve H2c hipotezleri reddedilmiştir. Dolayısıyla araştırmaya katılan firmaların marka bilinirlik seviyelerinin ihracat performanslarını arttırdığı tespit edilmiştir. Bu durum ihracat faaliyetlerindeki değer artışının sağlanması da markalaşma faaliyetlerinin etkisinin olduğunu ve markalaşmanın desteklenme

gerekliliğini doğrulamakta olup (Şeker ve DanacıÜnal, 2021), Aksoy Mihoğlu (2017) ve Mete vd.'nin(2017) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Bunun yanında, genel anlamda firmaların ihracat yeteneklerinin ihracat performanslarını olumlu şekilde etkilediği ve firmaların ihracat bağlılıklarının bu duruma katkı sağladığı ortaya konulmuştur. Bu sonuç Kalaycıoğlu (2011), Suarez-Ortega ve Alamo Vera (2005), Holzmüller ve Stöttinger'in (1996) çalışmalarıyla örtüşmektedir. Ancak çalışmanın alt amacını oluşturan firma çalışanlarının bilgi ve deneyim düzeyleri, firmaların ihracat deneyimleri ve ihracat pazar bilgisi yeteneklerinin ihracat performanslarıüzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür. Çalışmaya katılan firmaların dolaylı ihracatı tercih etmeleri, bünyelerinde bir dış ticaret departmanına sahip olmamaları ve ihracat faaliyetlerine yeni başlamış olmaları bu noktada açıklayıcı olabilir. Literatürde, konu ile ilgili yapılan çalışmalarda O'Case ve Julian (2003) ve Çavuşgil ve Zou (1994) söz konusu yeteneklerin ihracat performansını etkilediğini vurgulamış, diğer yandan Das (1994), Gomez-Meija (1998) ve Ngansathil (2001) ihracat tecrübesi ile ihracat performansı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Eldeki bulgular değerlendirildiğinde, sektörel öneriler şu şekilde sıralanabilir; markalaşma konusunda eksikliğin giderilmesi için profesyonel hizmet alma ve devlet desteklerinin takip edilip/yararlanılması, firma bünyesinde dış ticaret departmanı oluşturulup hem markanın bilinirliğine hem de ihracata yönelik hedef pazar analizlerinin düzenli şekilde yapılması, sektörel anlamda ihracat bilgi, tecrübe ve becerisine sahip personel istihdam edilmesi ve uzman kurum/kuruluşlardan yararlanması firmaların gelişimine katkı sağlayacaktır. Son olarak, çalışmanın, Konya ili merkez sınırlarında tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren firmalar kapsamında yapılması, sadece anket yöntemi ile toplanan nicel verilere bağlı kalınması ve sınırlı bir zaman diliminde yapılmış olması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. İlerisi için yapılacak akademik çalışmalarda araştırmanın diğer sektörlerde ve bölgelerde uygulanması, sektörel ve bölgesel farklılıkların ortaya çıkarılması açısından önemli görülmektedir.

Etik Beyan

"Marka Bilinirliğinin İhracat Performansına Etkisi: Konya İlinde Bir Uygulama" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri KTO Karatay Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 25.03.2021 tarihli tarih ve 2021/03/04 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (1996). *Building strong brands*. The Free Press, New York.
- Aksoy Mihoğlu, B. (2019). *Kobilerin ihracat davranışları: konya otomotiv yan sanayi sektöründeki kobiler üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Arslanoğlu, B. (2015). *Marka konumlandırma stratejilerinin marka bilinirliğine etkisi: bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aykol, B. (2009). *İhracat pazarlama karması kararları için bilgi ihtiyaçlarının belirlenmesi: kuru incir ihracatçıları üzerinde bir uygulama* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bradley, F. (2005). *International marketing strategy* (5th Edition). London: Prentice Hall Europe.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal bilimler için veri analiz el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Campbell, M. C. (2002). Building brand equity. *International Journal of Medical Marketing*, 2(3), 208-218.
- Çavuşgil, S. T. ve Zou, S. (1994). Marketing strategy – performance relationship: an investigation of the empirical link in export market ventures. *Journal of Marketing*. 58, 1-21.
- Das, M. (1994). Successful and unsuccessful exporters from developing countries. *European Journal of Marketing*. 28, 19-33.
- Fornell, C. ve Larcker, D.F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 382-388.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.)* Boston: Pearson.
- Gomez-Meija, L. (1988). The role of human resources strategy in export performance: a longitudinal study. *Strategic Management Journal*. 9(5), 493-505.
- Holzmüller, H. ve Stöttinger, B. (1996). Structural modelling of success factors in exporting: cross-validation and further development of an export performance model. *Journal of International Marketing*, 4(2), 29-55.
- Huck, S. W. (2012). *Reading statistics and research (6th ed)*. Boston: Pearson.
- Kalaycıoğlu, O. (2011). *Kurumsal yönetim bağlamında yönetim kurulu yapılarının ihracat performansına etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Kaplan, M. (2013). *İhracat performansına etki eden faktörler ve pazarlama planlama yeteneği ile İhracat performansı ilişkisi üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve amos uygulamalı nitel-nicel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Mete, M., Bozgeyik, Y. ve Bilge, T. N. (2017). Halı sektöründe ihracat yapan firmaların markalaşma düzeylerinin ekonomik performans üzerindeki etkisi. *Gaaziantepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 646-663.
- Ngansathil W. (2001). *Market orientation and business performance: Empirical evidence from Thailand* (Dissertation Thesis). The University of Melbourne, Australia.
- O'cass, A. ve Craig, J. (2003) Examining firm and environmental influences on export marketing mix strategy and export performance of Australian exporters. *European Journal of Marketing*, 37(3), 366-384.
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Paçaman, E. H. (2010). *Türkiye'deki işletmeler için ihracatın önemi, sorunları ve çözüm önerileri* (Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Sarıdoğau, V. (2016). *Çokuluslu işletmelerde yerel pazarlama stratejileri ve marka yönetimi ilişkisi* (Master's Thesis). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Sekaran, U. (2003). *Research methods for business: A skill building approach* (4th Edition). Newyork: John Wiley & Sons Inc.
- Sipahi, B. Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Suarez-Ortega, S. ve Alamo-Vera, F. R. (2005). Internationalization: firms and managerial factors. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 11(4), 258-279.
- Şeker, A. ve Danacı, T. (2021). İhracat ve inovasyon temelli markalaşma ilişkisi: Türkiye örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(4), 995-1006.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2018). *Using multivariate statistics* (7th Edition). New York: Pearson.
- Torlak, Ö., Kula, V. ve Özdemir, Ş. (2007). Türk işletmelerinin ihracat performansı belirleyicileri. *Gaazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 103-114.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.

EXTENDED ABSTRACT

Today's global economic conditions make the competition more and more difficult, firms go out of the domestic markets to search for opportunities in foreign markets and evaluate advantageous markets for themselves in order to ensure the continuity of their operations. Firms that want to open up to foreign markets strive to increase the awareness of their brands. Firms that provide brand awareness in international markets stand out more than their competitors in terms of competition and continue their activities permanently.

In the historical process, it is seen that many brands have started to operate in commercial markets after the industrial revolution. Brands with high awareness today were established in this period. E.g; Levi's (1850), Burberrys (1856) and Heineken (1864) are among the important brands that started to operate in this period (Riezebos et al., 2003; cited in Arslanoğlu, 2015, p. 7). In the 20th century, the concept of brand has become important among competing firms and has begun to be taken into account in terms of marketing, and the concept of brand awareness has entered the literature as the brand power formed in the mind of the consumer (Aaker, 1996, p. 10). The level of awareness that many brands aim for is the same as the phrase "first comes to mind". A strong brand should be immediately remembered by the customer (Campbell, 2002, p. 210).

Today, however, the most lucrative and effortless way for firms to carry their brands to international markets is exporting (Bradley, 1999, p. 223). Exporting for firms can be described as the first process in the internationalization phase of their brands (Aykol, 2009, p. 6). Exporting helps firms maximize their production, contributes to the growth of their internal economies, increases their knowledge and experience, and as a result, decreases the product unit costs. Therefore, firms can come to a position where they can compete with their competitors in terms of price in foreign markets (Paçaman, 2010, p. 10). According to the definition made by Çavuşğıl and Zou (1994, p. 4), the concept of export performance is the degree to which the firm's objectives are achieved economically and strategically as a result of selling their goods to international markets.

The aim of this study is to determine the effect of firms' brand awareness level on their export performance. The sub-purpose of the research is to reveal whether the export capabilities of firms (employees' knowledge and experience, firm's export experience, export market knowledge, and export commitment) have an effect on export performance. The methodology followed in line with the aims of the research; determining the research model and hypotheses, preparing the questionnaire, determining the research population and sample, applying the questionnaire, performing statistical analyzes, and evaluating and interpreting the findings.

The data obtained from the questionnaires were coded in the computer environment and these data were analyzed with the help of SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 22.0. The analyzes made in line with the data obtained from the executives of the participant firms. In order to determine the effect of the companies' brand awareness levels and export capabilities on their export performance respectively; validity and reliability analyses, and difference tests, and finally correlation and regression analyzes were performed.

The research model and hypotheses created within the framework of literature review on the subject:

H1: Firms' brand awareness has a positive and significant effect on their export performance.

H2: Export capabilities of firms have a significant effect on their export performance.

H2a: The knowledge and experience levels of the employees have a positive and significant effect on the export performance of the firms.

H2b: Firms' export experiences have a positive and significant effect on their export performance levels.

H2c: Firms' export market information has a positive and significant effect on their export performance levels.

H2d: Firms' export commitment has a positive and significant effect on their export performance levels.

In line with the results obtained in this study, hypotheses H1, H2, and H2d were accepted and H2a, H2b, and H2c hypotheses were rejected. Therefore, it has been determined that the brand awareness levels of the firms increase their export performance. This situation confirms that branding activities have an impact on increasing the value of export activities and that also firms' branding activities need to be supported (Şeker, & Danacı-Ünal, 2021). In their studies Aksoy Mıhoğlu (2017) and Mete et al. (2017, p. 647) are in parallel with our results.

In addition, it has been revealed that in general, the export capabilities of the firms affect their export performance positively and the export commitment of the firms contributes to this situation. This result is in line with the studies of Kalaycıoğlu (2011, p. 17), Suarez-Ortega and Alamo Vera (2005, p. 258), Holzmüller and Stottinger (1996, p. 33). However, it has been seen that the knowledge and experience levels of the firm employees, which are the sub-objectives of the study, the export experiences of the firms, and their export market knowledge abilities do not have an effect on their export performance. The fact that the firms participating in the study; prefer indirect export; do not have a foreign trade department; have just started their export activities may be explanatory at this point. In the literature, O'Casey and Julian (2003), and Çavuşgil and Zou (1994) emphasize that these capabilities affect export performance, on the other hand, Das (1994), Gomez-Meija (1998), and Ngansathil's (2001) findings say otherwise.

According to the results of this study, sectoral recommendations can be listed as follows; obtaining professional service and following/utilizing government support to eliminate the deficiency in branding; establishing a foreign trade department within the firm, and conducting regular analysis of both the brand's awareness and target market for exporting; employing personnel with sectoral export knowledge, experience, and skills; benefiting from institutions/organizations will contribute to the development of firms international activities.

Muhafazakâr Düşünce ve Sosyal Değişim

Suat BEYLUR¹

Öz

Comte, Spencer, Durkheim ve belirli tipolojileri ile Weber'in de içinde olduğu klasik dönem sosyologlarının, çalışmaları esas olarak pozitivist ya da evrimci bir çizgide şekillenmiştir. Marks'ın öncüsü olduğu çatışmacı kuram da evrimci ve dengeli yaklaşımlara bir tepki olarak ortaya çıkmış olsa da sınıfsız topluma geçişe, temelinde çatışma ve mücadelenin olduğu birbirini takip eden aşamalar sonucunda ulaşılabileceğini iddia etmiştir. Bu noktada, denilebilir ki modern toplumun model alındığı bu ilk dönem sosyolojik düşüncesinde değişim, daha basit ve ilkel olandan daha kompleks ve ileri olana doğru bir evrim olarak benimsenmiştir. Söz konusu bu pozitivist ve evrimci miras üzerinden, toplumun işleyişı problemine odaklanan döngüsel, yapısal işlevselci, yeni çatışmacı ve yeni evrimci gibi çağdaş kuram ve yaklaşımlarda da sosyal değişim önemli bir yeri işgal etmeye devam etmiştir. Sosyal değişim, moderniteye ve liberalizme bir tepki olarak ortaya çıkan ve Burke'den günümüze sosyolojik düşüncede hatırı sayılır bir yer edinen muhafazakâr düşüncede de önemli çalışma alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu çalışmada, sosyolojik analiz ve yorumlarıyla muhafazakârlar üzerinde etkileri olan Tocqueville, Durkheim ve Weber ile muhafazakâr geleneğin önde gelen isimlerinden Burke, Kirk ve Nisbet'in sosyal değişim hakkındaki düşünceleri incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Burke, Durkheim, Kirk, Muhafazakâr düşünce, Nisbet, Sosyal değişim, Tocqueville, Weber.

Conservative Thought and Social Change

Abstract

The studies of classical period sociologists, including Comte, Spencer, Durkheim, and Weber with some certain typologies, were mainly shaped in a positivist or evolutionist line. Conflict theory, which emerged as a reaction to evolutionist and equilibrium approaches, pioneered by Marx, claimed that the process of transition to a classless society would be reached as a result of successive stages, based on conflict and struggle. At this point, it can be said that in the first period of sociological thought, in which modern society was modeled, change was seized as an evolution from a simpler and more primitive one to a more complex and advanced one. The subject of social change has continued to occupy an important place in the contemporary theories and approaches such as cyclical, structural-functionalist, neo-conflict, and neo-evolutionist, which focus on the problem of the functioning of society, through this positivist and evolutionist heritage. Social change has also become one of the important fields of study in conservative thought, which emerged as a reaction to modernity and liberalism, and has taken a considerable place in sociological thought from Burke to the present. In this study, the thoughts and approaches of Tocqueville, Durkheim, and Weber, who are thought to have affected the development of conservative thought, and Burke, Kirk, and Nisbet, who were the leading names of the conservative tradition, will be examined through the concept of social change.

Key Words: Burke, Durkheim, Conservative thought, Kirk, Nisbet, Social change, Tocqueville, Weber.

Atf İçin / Please Cite As:

Beylur, S. (2022). Muhafazakâr Düşünce ve Sosyal Değişim. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1205-1217.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.05.2022

¹ Dr. - Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Avrasya Araştırma Enstitüsü, suatbeylur@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-1508-8477

Giriş

Sosyolojinin müstakil bir disiplin olarak ortaya çıkışı, kapitalizm, endüstrileşme ve Fransız Devrimi ve bunların sonucunda yaşanan kentleşme süreci ve toplumların sosyal yapılarındaki ciddi değişim ve dönüşümlerin neden olduğu sorunlara pozitivist bir bakış açısı ile çareler arandığı 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Sosyolojik düşüncede klasik dönem olarak adlandırılan bu dönemde Auguste Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim, Karl Marks ve Max Weber gibi düşünürler, Avrupa merkezli yaşanan bu sorunları analiz ederek bir kısım çözüm önerileri sunmuşlar ya da belirli kuram ve kavramlarla yaşanan değişim sürecini anlamaya, açıklamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır.

Sosyal değişimin tanımı ve kapsamına ilişkin sosyal bilimcilerin çok sayıda tespit ve değerlendirmeleri bulunmaktadır. En genel tanımıyla sosyal değişim, değer sistemleri, toplumsal kurumlar, davranış kalıpları ile kültürel simge ve sembollerle karakterize edilen toplumsal mekanizmaların değişimidir (Hoffman, 2006, s. 582). Bu açıdan bakıldığında sosyal değişim, merkezinde insan, mekân ve zamanın olduğu, ileri-geri ya da iyi-kötü gibi bir trendi işaret etmeyen bir süreç olarak da ifade edilebilir. Aristo'dan, İbn Haldun'a, modern çağa ve günümüze uzanan dönemde toplumu ve sosyal değişimi tahlil etmeye çalışan çok sayıda teori ve yaklaşımdan bahsedilebilir. Ortaya çıktıkları tarihsel süreç ve toplumsal olgulara özgü modeller öneren söz konusu bu yaklaşımların tasnifi ile ilgili de çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Richard P. Appelbaum (1970, s. 91-93), söz konusu bu yaklaşım ve kuramları, evrimci (Spencer, Comte, Durkheim, vd.), dengeci (R. K. Merton, William F. Ogburn vd.), çatışmacı (Marks, Dahrendorf, Pareto, vd.) ve yükseliş-çöküş kuramları (Sorokin, Weber, vd.) olarak sınıflandırmaktadır.

Bu kuram ve yaklaşımların detayına girmeden kısa bir değerlendirme yapacak olursak, çatışmacı kuram dışındaki diğer kuramların sosyal değişimi, organizmacı bir bakış açısı ile ele aldıklarını söyleyebiliriz. Çatışmacı kuram, çatışmayı, değişimin itici bir gücü olarak görür. Bundan dolayıdır ki diğer kuram ve yaklaşımlar, çatışmanın kaynağı olan iktidar, otorite, mülkiyet, altyapı-üst yapı ilişkileri gibi süreç ve kavramları sosyal değişim analizlerinde yeterince dikkate almadıkları sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Öte yandan, her ne kadar Dahrendorf, Mills ve Coser gibi düşünürler alt yapı-üst yapı ilişkisine yönelik yeni yaklaşım ve açıklamalar getirmiş olsalar da çatışmacı kurama, özellikle de Marks'ın, ekonomiyi (altyapı olarak) sosyal değişimin temel belirleyicisi olarak kabul etmesine yönelik de çok ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Çatışmacı kurama yöneltilen eleştirilerden en yaygın olanı, çatışmanın ve mücadelenin toplumsal düzeyde her zaman var olduğu tezidir. Burada kısaca değinilen sosyal değişim kuram ve yaklaşımlarında, özellikle de Durkheim ve Weber'in çalışmalarında, temelleri çok daha öncesine uzanan Hegel, Bonald, Burke, Lamennais ve Tocqueville gibi muhafazakâr gelenek içerisinde değerlendirilebilecek (Nisbet, 1973, s. 407-419) düşünürlerin etkileri göz ardı edilemez. Benzer şekilde değişim hakkındaki yaklaşımları fark etmeksizin muhafazakârların da sosyolojik düşüncenin imkânlarından yararlandığı söylenebilir (Özyurt, 2013, s. 68-74).

Yukarıda kısaca değinilen sosyal değişim teorisi ve yaklaşımlarındaki çeşitli görüş farklılıklarına rağmen değişimin kendisinin, değişmeyen bir olgu olarak kabul edildiği hususu tartışmasızdır. Bununla birlikte tarihsel süreç dikkate alındığında liberallerin ve radikallerin sosyal değişimden yana olduğu, muhafazakârların ise değişime karşı olduğu yönünde yaygın bir kanaatin varlığından söz edilebilir. İndirgemeci bir bakışın yansıması olan bu hususun tartışılmasının ilgili literatür açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, sosyolojik düşüncede önemli bir yere sahip olan ve aynı zamanda düşünceleri ile muhafazakârlar üzerinde etkileri olan Tocqueville, Durkheim ve Weber ile muhafazakâr düşüncenin önde gelen isimleri olan Burke, Kirk ve Nisbet'in sosyal değişim üzerine görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada, Tocqueville, Durkheim ve Weber'in seçilmiş olmasının temel nedeni, sosyolojik yöntem ve yaklaşımlarındaki farklılıklara rağmen her üç düşünürün de çağdaşlarından farklı olarak muhafazakâr düşüncenin modern anlamdaki öncülleri olan Burke, Kirk ve Nisbet gibi gelenek, düzen ve yerleşik toplumsal kurumlara verdikleri özel önemdir. Diğer taraftan, muhafazakârlık ve muhafazakâr düşünce üzerine Türkiye'de ve yurtdışında çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte sosyal değişim bağlamında adı geçen düşünürlerin görüşlerinin birlikte ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmadığını da belirtmek gerekir. Birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden adı geçen düşünürlerin sosyal değişim hakkındaki görüşlerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği bu çalışmanın ilgili literatüre mütevazı bir katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Düşünce

Muhafazakârlığın (*conservatism*) kökeni ve tanımına ilişkin çok sayıda görüş bulunmaktadır. Beslendiği kaynaklar açısından Antik Yunan'a kadar götürülebilmekle birlikte muhafazakâr düşüncenin esas itibarıyla 17. ve 18. yüzyılda, Avrupa'nın aydınlanma felsefesine ve liberalizme karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. *Cambridge Sosyoloji Sözlüğü*'nde, muhafazakârlık, "devletin ve toplumun rolü, rasyonellik ve

insanın doğası ile ilgili bir dizi ilkeler kümesini benimseyen siyasi bir hareket ya da ideoloji” (Hoffman, 2006, s. 108) olarak tanımlanmaktadır. Günümüz literatüründeki karşılığı ile muhafazakârlığın, ilk defa Amerika’da mı, İngiltere’de mi yoksa Fransa’da mı kullanıldığı hususunda farklı görüşler bulunsa da (Gencer, 2006, s. 153-188) terimin, diğer pek çok -izm gibi Batı kökenli olduğu bilinmektedir.

Batı’da, aydınlanma ve sonrasında moderniteye giden süreçte tecrübe edilen devrimler ve köklü değişimler ve bunların neden olduğu sosyo-politik sonuçlar, özellikle de geleneğe (*tradition*) karşı başlatılan saldırılar, modern anlamda muhafazakârlığın ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Bu nedendir ki geleneği önemli bir referans olarak kabul eden muhafazakârlıkla gelenekselcilik sıkça birlikte ya da birbirileri yerine kullanılmaktadır. Sözlük anlamının yanında, muhafazakârlığın özsel anlamına ilişkin de bir çerçeve çizilebilir. Zira hem bir tutum hem de bir ideoloji olarak muhafazakârlık, zamana ve coğrafyaya göre değişik biçim ve tavırlar alabilir. Zira başlangıçta aydınlanma ve Fransız Devrimi’ne bir tepki olarak ortaya çıkan muhafazakârlık, 20. yüzyılda aşırı sola karşı muhalif bir duruşun yanı sıra sosyal problemlerin çözümü noktasında refah devleti ve ekonomik yeniden dağıtım girişimlerine de eleştirel yaklaşmıştır (Muller, 1997, s. 3-13). Bugün ise muhafazakârlık değişik toplumlarda bir ideoloji ya da bir tarz olarak çeşitli siyasi ve toplumsal hareketlere dönüşmüştür. Nitekim çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinileceği üzere siyasi muhafazakârlığın kurucusu sayılan Burke’den günümüze muhafazakâr düşünce geleneğinde çok sayıda farklı görüş ve yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Kökenine ve seyrine ilişkin yapılan bu girizgâh sonrasında muhafazakâr düşüncenin dayandığı ve savunusunu yaptığı temel unsurlara kısaca değinmekte fayda görülmektedir. Bunlar, esas olarak, epistemolojik tevazu, yerleşik toplumsal kurumlar, gelenek, tarihsellik ve dinin kullanımı (işlevselliği) olarak özetlenebilir. Gelenekle muhafazakârlık arasındaki ilişkiye temas edilen bu noktada muhafazakâr düşüncenin esas olarak, geçmişten gelen ve bu yönüyle toplumsal kodlar sayılan geleneğin muhafazasını savunduğu söylenebilir. Ancak bu savunu, değişime karşı duran tutucu bir tavırdan ziyade devrimler gibi ani ve radikal değişimleri sorunlu gören bunun yerine ihtiyatı ve tedrici değişimi yeğleyen düşünsel bir temele dayanır. Bu husus, Burke ve ondan sonraki muhafazakâr düşünce geleneği içerisinde sayılan diğer düşünürlerin görüşlerinde de açık bir şekilde görülür. Değinilmesi gereken diğer bir husus ise gelenek gibi muhafazakârlığın, kurum ve pratikleri ile her topluma özgü milli (yerel) bir yönünün olduğudur (Muller, 1997, s. 3-13)

Son olarak dönem ve çevreye göre farklı form ve içeriklerde anlaşılan ve yorumlanan muhafazakâr düşüncenin özellikle, belirli konulardaki duruşunun, liberal ve sosyalist yaklaşımlardan belirgin bir şekilde ayrıştığını belirtmek gerekir. Muhafazakâr düşünce, devrimsel değişimler ve toplumsal yapıdaki bozulmalara neden olabilecek “kusurlu aklın hâkimiyetini” (Öztürk ve Mollaer, 2006, s. 54-56) yansıtan gelişmelere karşı dururken, devlet ve din gibi insanlık tarihinin iki önemli kurumu başta olmak üzere bütün toplumsal kurumların önemini teyit eder ve bu kurumlara saygı duyar. Toplumsal kurumlar dışında epistemolojik tevazu, tarihsellik, tikellik ve gelenek, muhafazakâr düşüncenin temel kavram ve referans noktalarıdır. Söz konusu bu kavram ve referansların bir kısmının Tocqueville, Durkheim ve Weber’in çalışmalarında da önemli bir yere sahip olduğu görülebilir.

Tocqueville, Durkheim ve Weber’de Sosyal Değişim

Alexis de Tocqueville

Normandıyalı soylu bir aileden gelen tarihçi, hukukçu ve siyasetçi gibi çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Tocqueville, doğup büyüdüğü Fransa’nın (genel olarak da Avrupa’nın) ve araştırma için bulunduğu Amerika’nın sosyal ve siyasal koşullarını analiz ederek modern dünyanın ne yöne evrildiğini anlamaya çalışan bir düşünürdür. *Amerika’da Demokrasi* ve *Eski Rejim ve Devrim* onun iki önemli eseridir.

Avrupa ve Amerika’daki sosyal ve siyasal yapıyı aristokrasi ve demokrasi üzerinden karşılaştıran Tocqueville, Amerika’daki araştırma ve gözlemlerine dayanarak toplumsal yapı ve sosyal değişime yönelik bir kısım tahliller yapmıştır. “*Demokrasi*”, “*özgürlük*”, “*din*”, “*ablak*”, “*gelenek*”, “*değerler*”, “*fırsat eşitliği*” ve “*sosyal hareketlilik*” onun çalışmalarında kullandığı temel kavramlardır. Bu yönüyle Tocqueville’in, klasik dönem sosyolojik çalışmaların yanı sıra muhafazakâr düşüncenin esin kaynaklarından biri olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

Amerika’da dinin ruhu ile özgürlüğün ruhunun “takdire şayan” bir şekilde birlik ve bütünlük içerisinde var olduğunu ifade eden Tocqueville (2012, s. 61-62), dinin, Amerika’nın toplumsal yapısında ve değişiminde önemli bir kurum olduğu üzerinde durmaktadır. Öyle ki din, Amerika’da sadece yaşam tarzı ve

alışkanlıklarına değil aynı zamanda toplumun anlayış ve istidatlarına da yansımıştır. Ona göre toplumsal değerleri biçimlendiren bir fenomen olarak din, aynı zamanda doğrudan olmasa da dolaylı olarak siyasal sistemi de etkilemektedir. Bu bağlamda dindarlığın, Amerikan toplumunun hâkim karakteristiklerinden biri olduğu üzerinde durmaktadır (Tocqueville, 2012, s. 336-340).

Modern çağda aşınmaya maruz kalan gelenek ve göreneklerin muhafazasının demokrasi ve özgürlük için kritik bir önemi haiz olduğunu vurgulayan Tocqueville, birbiri ile uyum içerisinde olan yasalar ile geleneğin, Amerikan toplumsal düzenini yansıtan iki önemli unsur olduğunu belirtir. Ona göre demokrasi ve özgürlük, sunduğu fırsat eşitliği ile sosyal hareketliliği, sosyal ilişkileri ve neticede sosyal yapının şekillenmesini belirleyen faktörlerdir. Bu bağlamda Tocqueville, kıta Avrupası'ndaki tecrübenin aksine inanç ve gelenekler ile aydınlanmanın Amerika'da uyum içerisinde ilerlediğini belirtmektedir (2012, s. 330-348). Özellikle demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlara yaptığı özel vurgu nedeniyle liberal düşüncenin önemli referans kaynaklarından biri olan Tocqueville, aynı zamanda muhafazakâr düşünürlerin de önemli esin kaynaklarından birisi olmuştur (Suvanto, 1997, s. 57-59). O, otorite, din, gelenek ve toplumsal uyum gibi kurum ve fenomenlere atfettiği önem kadar, modernitenin vadettiği mutlak özgürlük sorunsalı karşısında eşitlik ve özgürlük arasında makul bir dengenin nasıl tesis edileceği yönündeki görüşleri bağlamında muhafazakârlar için de önemli bir referans noktası sayılabilir.

Tocqueville'in Amerikan toplumu üzerine yaptığı değerlendirmeleri, esasında kendi ifadesi ile "Amerika'ya özgü koşullar" çerçevesinde düşünmek gerekir. Amerika'yı olası savaşımlardan, krizlerden ve diğer dış etkilerden koruyan en öne çıkan özelliği, sahip olduğu coğrafi konumudur. Bu özgünlük, ona, Avrupa'da yaşanan devrimler ve toplumsal hareketlerin neden olduğu radikal değişimler yerine geleneğe saygılı bir değişim imkânı sağlamıştır. Denilebilir ki, demokrasi ve demokrasinin sunduğu eşitlik, özgürlük, özgünlük ve sosyal hareketlilik gibi kavramlar Tocqueville'in sosyal değişim yaklaşımında belirleyici bir yerde konumlanmaktadır.

Emile Durkheim

Sosyolojinin kurucularından sayılan ve ona yeni bir soluk katan Durkheim, "aile" ve "din" gibi düzenleyici ve denetleyici kurumların toplumsal uyum ve düzenin sürdürülmesindeki kritik rolleri üzerinde durur. Bu bakış açısıyla Durkheim, ani değişim dönemlerinde toplumsal kurum ve yapılarda görülen zayıflamanın, bireyler üzerinde bir baskı oluşturarak "anomie"ye neden olacağını belirtir. Özellikle böyle dönemlerde ortaya çıktığını iddia ettiği intihar, ona göre bireysel değil toplumsal bir olgudur (Durkheim, 1960, s. 109-115).

Durkheim'ın "toplum, bireylerin bir toplamı değil bileşimidir" şeklindeki değerlendirmesi, muhafazakâr düşüncedeki bireye bakış ile benzerlik gösterir. Durkheim'a göre modernitenin bir sonucu olarak gelişen iş bölümü bireyler arasındaki yardımlaşmayı azaltmakta ve onları yalnızlaştırmaktadır. Bu da kolektif bilinci zayıflatarak intihar örneğinde görüldüğü gibi bir takım sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İntiharın toplumsal yönü üzerinde duran Durkheim, toplumların inanç ve ahlak yapıları ile intihar arasında yakın bir ilişki olduğunu iddia etmektedir (Arslantürk ve Amman, 2013, s. 82-83).

Durkheim'ın sosyal yapı açısından "dayanışmayı" ele alış şekli sosyoloji disiplini açısından olduğu kadar muhafazakâr düşüncenin de dayandığı temel argümanlardan birisi olmuştur. Dayanışmayı, mekanik dayanışma ve organik dayanışma olarak iki şekilde inceleyen Durkheim'a göre mekanik dayanışmanın olduğu toplumlarda insanlar benzer etkinliklere katılır, benzer sorumluluklar alır ve ortak ahlaki değerler ya da kurallar çerçevesinde cezalandırılırlar. Ona göre bu olgu, toplumsal bütünleşmede önemli bir faktördür. Organik dayanışmanın olduğu toplumlarda ise bireyler arasında "iş bölümü" ve "farklılaşma" vardır ve ahlaki değerler yerine "iade edici hukuk" geçerlidir. Bu bağlamda Durkheim'ın diğer önemli bir kavramı "kolektif bilinç" e de değinmek yerinde olacaktır. İş bölümü ile doğrudan ilintili olan kolektif bilinç, "Aynı toplumun ortalama yurttaşlarının ortak inançlar ve duygular bütünü, kendine ait bir hayata sahip özel bir sistem oluşturur; bu sistem kolektif veya ortak bilinç olarak adlandırılabilir... Nitekim o, sadece özel bilinçler sayesinde algılansa da ondan tamamen farklı bir şey" (Ritzer, 2011, s. 19) olarak tanımlanır. Yukarıda da ifade edildiği üzere organik dayanışmanın olduğu toplumlarda kolektif bilinç mekanik dayanışmanın olduğu toplumlara kıyasla daha düşüktür.

Durkheim, Burke gibi Fransız Devrimi'nin bireyselleşmeye vurgu yapan felsefesine karşıdır. O, kolektif bilincin zayıflaması ile dinsel olanın gerilemesi arasında yakın bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Durkheim'a göre bir dindeki inanç sistemi, o dinin yaşandığı toplumdaki bir şeylerin doğasına karşılık gelmektedir (Günaydın ve Gülsoy, 2010, s. 1-15). Ahlaki olanın anlaşılabilmesi için o toplumun sahip olduğu dinin

anlaşılmasının ilk Şart olduğunu iddia eden Durkheim, dinin sosyal değişim s¼recinde merkezi bir kurum olduğu üzerinde durur. Karşılıklı etkileşimin olduğu bu s¼reçte sosyal değişime paralel olarak din ve ahlak da değişime uğramaktadır (Miller, 2003 Akt: Beylur, 2019, s. 37).

Ahlak sosyoloğu olarak da bilinen Durkheim'a g¼re toplumsal sorun temelde bir ahlaki sorundur. Modern toplumların bunalımı bu ahlak sorunundan kaynaklanmaktadır. Bu bakışın bir yansıması olarak Durkheim işlevselci bir yaklaşımla toplumu bir organizma gibi ele alır. Bu organizmanın temel unsurları olan aile ve din gibi kurumların sağlıklı olması durumunda dışarıdan m¼dahale edilmesine ihtiyaç bulunmamaktadır. Ancak eğer bu kurumlarda ve ahlaki yapıda bozulma var ise dışarıdan "sosyal m¼hendislik" olarak nitelendirilebilecek bir m¼dahale gerekebilir. Hukuk kurallarından ziyade ahlaki normları ¼n plana ¼ıkarması Durkheim'ın, toplumu irrasyonel bir yapı olarak g¼rmesinden kaynaklanmaktadır (¼zyurt, 2007, s. 118). Hukukun, sorumluluk ve ceza ilişkisi ile bireysel y¼n¼n¼n olduğunu, ahlakın ise cezalandırıcı y¼n¼n¼n yanında dayanışma, iş birliği ve aidiyet duygusunu g¼çlendirdiđini savunarak neden ahlaki ¼n plana ¼ıkarttıđını g¼stermektedir.

Durkheim'ın k¼lt¼r ve toplum ilişkisine yaklaşımında da işlevselci bir bakışın olduğu a¼ıkça g¼r¼l¼r. Ona g¼re, merkezinde dinin olduğu bu iki unsur karşılıklı olarak birbirini besler ve birbirinden g¼ç alır (Alver, 2010, s. 199-210). Kısaca ¼zetlemek gerekirse Durkheim, "istikerar", "meşruiyet", "demokratik hukuk" ve "sosyal uygunluk" gibi kavram ve olguları sadece ampirik gerçekler olarak değil aynı zamanda iyi bir toplum inşası için gerekli araçlar olarak ele almaktadır (Alexander ve Smith, 2008, s. 92-112). ¼zetle, Durkheim'ın toplum ve sosyal değişim ile ilgili d¼ř¼nceleri Nisbet'in ifadesi ile ¼zellikle toplumsal bağın doğası bağlamında ¼nerdiđi "iyi toplum vizyonu"nun Burke ve Tocqueville'in d¼ř¼ncelerine olduğu yakın olduğu s¼ylenebilir (Nisbet, 1973, s. 437).

Max Weber

Weber, toplumsal olayların anlaşılmasında genel yasalar yaratmaya ¼alıřmak ya da doğrudan yapıya odaklanmak yerine sosyal eylemin, yorumlayıcı ve anlayıcı bir yaklaşımla a¼ıklanması gerekliliği üzerinde durur. Subjektif anlam y¼kl¼ davranışlar olarak nitelendirilen "sosyal eylem", Weber'in sosyolojisinin ana kavramlarından birisi olarak sosyal değişim hakkındaki yaklaşımının da belirleyici kavramıdır. Modern sosyolojinin kurucularından kabul edilen Weber, aynı zamanda Durkheim gibi bir etik ve ahlak sosyoloğudur. Weber, sosyal eylemi "amaçla ilişkili akılcı eylem", "değerle ilişkili akılcı eylem", "geleneksel eylem" ve "duygusal eylem" olmak üzere d¼rt farklı grupta inceler (Gerth ve Mills, 1996, s. 102-103). Toplumsal değişimde belirleyici olan "otorite"yi ise geleneksel, karizmatik ve rasyonel olmak üzere üç¼ ayırır. Weber'in "karizmatik otoritesi", onun sosyal değişim s¼reçlerinde üzerinde durduğu ¼nemli bir tiptir. Karizmatik otorite, dođauřt¼ g¼ç ve niteliklere sahip olan (ya da ¼yle olduğuna inanılan) ¼ođunlukla siyasi, askeri ve dini bir karaktere sahip kişileri tanımlamaktadır. Ona g¼re, Şartların bir sonucu olarak olađanst¼ zamanlarda ortaya ¼ıkan karizmatik otorite, sosyal değişimin y¼n¼n¼ belirler (2012, s. 362-367). Tarihsel Şartlar sonucunda ortaya ¼ıkan ve bireye ¼zg¼ olan karizmatik otorite, kolektif bir üretim sonucunu olmamakla birlikte zamanla gelenekten ya da rasyonelleşme s¼reçlerinden etkilenebilir ve kendisi de değişime uğrayarak sıradanlaşabilir.

Toplumsal kurumlar ve toplumsal dinamikler arasında ¼ok y¼nl¼ ve ¼ok biçimli bir yapı olduğunu savunan Weber, yapının zamanla değişeceği savıyla ¼zellikle Marks'ın iddia ettiği "altyapının üst yapıyı değiştirdiği" y¼n¼ndeki tek taraflı nedensel bağlantıyı eleştirir. Onun, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Rubu* adlı eserindeki g¼r¼řleri, Marks'ın s¼z konusu indirgemeci değerlendirmesine bir cevap mahiyetindedir (Coser, 2008, s. 202-213). Sistematik din sosyolojisinin gelişiminde ¼nemli bir yere sahip olan Weber (Wach, 1987, s. 48) dinin, tutum, davranış ve yaşam tarzları bakımından sosyal değişime olan etkisi üzerinde durmuştur (2012, s. 659). A¼ıklayıcı ve yorumlayıcı yaklaşımıyla Weber, ¼ađdařlarından farklı olarak modern kapitalizmin gelişmesinde dinin (dini d¼nya g¼r¼ř¼n¼n) belirleyici bir kurum olduğu tezini savunur. Onun *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Rubu* adlı eseri, Batılı Protestan toplumların yaşayışında ortaya ¼ıkan "P¼ritanizm biçimindeki bir zahitlik anlayışının" modern sanayi kapitalizminin kaynağı olduğunu iddia etmektedir (Weber, 2005, s. 113-122). S¼z konusu dini d¼nya g¼r¼ř¼, kapitalist ekonominin yanı sıra diğer toplumsal kurumları da etkilemiştir.

Weber'e g¼re Kalvinist Protestan anlayışında olduğu gibi, dinin sosyal değişimde hem olumlu hem de olumsuz sayılabilecek etkileri bulunmaktadır. ¼rneđin, karizmatik otorite tipolojisinde ele aldığı peygamberlerin, kaotik d¼nemlerde toplumsal d¼zenin tesisinde k¼kl¼ değişim ve d¼n¼ř¼mlerin mimarı olarak ortaya ¼ıkıřı olumlu değerlendirilirken, dini otoritelerin sosyal değişim ihtiyaç karşısındaki tutucu

duruşu olumsuz değerlendirilmektedir (Weber, 2005 Akt: Beylur, 2019, s. 140). Sonuç olarak, başta *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Rubu* adlı eserindeki görüşleri olmak üzere onun sosyolojisindeki çoğu kavram ve yaklaşımın din, gelenek ve toplumsal değerlerle ilişkili olduğu söylenebilir (Aksan, 2016, s. 427-466).

Yukarıda sosyal değişimle ilgili genel yaklaşımlarından bahsedilen üç düşünürün görüşlerini özetleyecek olursak, esas itibari ile Amerikan toplumu üzerine yaptığı çalışmalara dayanan Tocqueville'in sosyal değişim tahlillerinde, bulunulan coğrafya gibi özgün koşulların yanı sıra din, gelenek, otorite, demokrasi ve özgürlüğün belirleyici kurum ve değerler olduğu görülebilir. Durkheim'ın sosyolojisinde ise iş bölümü, dayanışma, düzen ve kolektif bilinç ile birlikte dinin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Aslında, onun sosyolojisindeki bu kavramların hemen hemen tamamı doğrudan din ve ahlak ile yakından ilişkilidir. Örneğin, Durkheim dinsel olanın gerilemesi ile kolektif bilincin zayıflaması arasında doğrudan bir ilişki kurarken, benzer şekilde intiharın, farklı dini gruplar içerisindeki genel değişimini inanç ve kültür bağlamında anlamlandırmaya çalışmaktadır. Sosyolojik yöntem ve yaklaşımındaki farklılığa rağmen Weber'de de ait olunan din (inanç) tarafından şekillenen dünya görüşünün, ekonomi başta olmak üzere çeşitli toplumsal kurumlar üzerinde etkisi olduğu iddia edilmektedir. Ona göre toplumsal kurumlar ve toplumsal dinamikler arasındaki çok yönlü bu etkileşim süreci, tutumlar, davranışlar ve yaşam tarzlarında belirli bir değişime neden olmaktadır.

Burke, Kirk ve Nisbet'te Sosyal Değişim

Edmund Burke

Modern dönemde muhafazakârlığın, Burke'ün 1790'da kaleme aldığı *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* adlı eserinin etrafında tartışılmaya başlandığı söylenebilir. İrlanda asıllı bir siyasetçi ve devlet adamı olan Burke, kökenini aydınlanmacı düşünceye dayandırdığı Fransız Devrimi'ne olan tepkisini göstermiş, sebep ve sonuçlarını açıkça eleştirmiştir. Bu nedenle, onun görüşlerinin temelinde Fransız Devrimi ile birlikte aydınlanmacı akla karşı eleştirel bir duruş olduğu söylenebilir. Fransız Devrimi'nin aslında bir Avrupa devrimi ve “bugüne kadar dünyanın şahit olduğu en şaşılacak devrim” (Burke, 1790, s. 9) olduğunu ifade eden Burke, bu tutumundan dolayı çağdaşlarının bir kısmı tarafından ilkesizlikle suçlanmıştır. Özellikle devrime karşı olan duruşu nedeniyle tutucu olarak değerlendirilmiş olan Burke, aslında değişime değil “salt değişmek iradesi ile başlatılan değişime” karşı bir duruş sergilemiştir.

Burke'ün muhafazakârlık ideolojisini anlamak için çalışmanın başında değindiğimiz bir takım kurum ve fenomenleri açmak faydalı olacaktır. İlk olarak, belirtmeliyiz ki Burke için “*tarih*” somuttur ve toplum için en önemli tecrübedir. Kendi ifadesi ile “Tarihten alabileceğimiz dersleri alamıyoruz... Tarihte, insanlığın hatalarından ve zayıflıklarından geleceğin bilgeliğine ulaşabileceğimiz yeterince malzeme bulunmaktadır” (Burke, 1790, s.116). Ancak, söz konusu tecrübe Fransız Devrimi'ne giden süreçte yaşandığı gibi ya yok sayılmakta ya da düzenin işleyişine aykırı bir şekilde kullanılmaktadır.

Belirtilmesi gereken ikinci husus, onun sözleşmecilik karşıtı duruşudur. İngiliz siyasal geleneğinin bir yansıması olarak Burke, bir toplum sözleşmesi olan anayasanın yazılı bir metinle sınırlandırılmasını sorgulayarak tikelci bir yaklaşımla her toplumun çeşitli kurumları aracılığı ile devam ettirilen kendi “*örf*”, “*adet*”, “*gelenek*” ve “*teamiüllerinin*” yaşayan bir anayasayı oluşturduğunu savunur (Nisbet, 2011, s. 56). Ona göre köksüz ve gelenekle çatışan kurallar ve sözleşmeler yazılı olsalar da toplumsal uyumdan ziyade çatışmaya neden olur.

Üçüncü olarak, işlevsel ve sembolik boyutu ile “*din*” kurumu, “gelenegın sesi olan” Burke'de çok merkezi bir yerdedir. Ancak bu yaklaşım, sıkça eksik algılandığı gibi dinin fenomenolojik, psikolojik ya da dindarlık boyutu ile ilgili değil, daha ziyade işlevsel boyutu ile ilgilidir (Harris, 2012, s. 92-101). *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* adlı eserinin azımsanmayacak bir kısmı, dinin sosyal yapıdaki konumuna değinir. Kendi ifadesi ile “din, sivil toplumun temelidir” (Feulner, 2021). Burke, devletin din tarafından kutsanmasına işlevsel bir bakış açısıyla olumlu bakar ve bunun toplumun birlik ve dirliği için gerekli olduğunu iddia eder (Nisbet, 2011, s. 109). O, herhangi bir inanç ve mezhebe referans yapmaksızın bir toplumda ana dini akımdan sapmanın sosyal buhranlara neden olacağı tezini savunur.

Burke'ün muhafazakârlık ideolojisinde değinilmesi gereken dördüncü husus ise onun özgürlük ve eşitlik kavramları ve bu iki kavram arasındaki ilişkiye ilişkin yaklaşımıdır. Burke, Tocqueville'e çok da uzak olmayan bir bakış açısına sahip olmakla birlikte Fransız Devrimi ile sloganik bir hüviyet kazanan “*mullak özgürlüğe*” karşıdır. Ancak Büyük Britanya'nın İrlanda'ya ve sömürgesi Hindistan'a karşı politikalarına karşı duruşu dikkate alındığında onun özgürlüğe karşı olmadığı, bilakis devrim ideolojisinin doğurduğu doğal özgürlüğü tehdit eden “sözde özgürlük ve eşitliğe” karşı olduğu anlaşılabilir (Burke, 1790, s. 8-31) O, modern anlamları

ile söz konusu bu iki kavramın birlikte var olacak kavramlar olmadığını ve vadettikleri yaşam tarzları arasında da sürekli bir gerginlik olduğunu söylemektedir (Taylor, 2010, s. 95) Burke, bu iddiasını Fransız Devrimi üzerine yazdığı yazılarında devrimin, beklenildiği ve iddia edildiği gibi eşitlik getirmediğini ifade ederek destekler.

Son olarak Burke, muhafazakâr düşüncenin hemen hemen tamamı tarafından da benimsendiği gibi “düzen” ve “otoriteye” de büyük önem atfeder. İnsan aklının sınırlılıklarını dikkate alan Burke, bunun devlet denen otorite tarafından kontrol edilmesini ve bunun da düzen için gerekli olduğunu savunur. Ona göre devlet idaresinin zayıfladığı yerde sivil olmayan askeri vesayetler başlar (Taylor, 2010, s. 51-60).

Russell Kirk

Siyaset teorisyeni, tarihçi, ahlakçı ve edebiyat eleştirmeni gibi oldukça renkli bir kişiliğe sahip olan Russell Kirk, 20. yüzyıl Amerikan muhafazakârlığının sembol isimlerindedir. Otuzun üzerinde eseri bulunan Kirk’in, özellikle de “Amerikan muhafazakâr hareketinin kurucu belgesi olarak kabul edilen” (Soffer, 2009, s. 260) *The Conservative Mind (Muhafazakâr Anlayış)* adlı çalışması onu, aynı zamanda modern muhafazakâr düşüncenin öncü düşünürlerinden birisi haline getirmiştir. *Burke’den Kirk’e Modern Muhafazakâr Düşüncenin Kökenleri* adlı kitabın yazarı Edwin J. Feulner de “eğer muhafazakâr düşünürler içerisinde birkaç düşünür seçmek zorunda kalırsanız çağdaşlarından belirgin bir şekilde ayrılan ve daha iyi bir toplum için geliştirmiş oldukları düşünceleri ile Burke ve Kirk’i seçeceğinizi” söyleyerek Kirk’in muhafazakâr düşünce içerisindeki yerine özel vurgu yapmaktadır (Feulner, 2021).

Muhafazakâr dürtülerin, insanların sivil toplum düzenine geçtikleri çok erken dönemlere uzandığını ifade eden Kirk, 17. yüzyılda siyasal alanda filizlenen muhafazakâr düşüncenin modern anlamda kurucusununun 18. yüzyıl sonlarında Edmund Burke olduğunu belirtir. “Muhafazakâr” kavramının ilk defa Fransa’da kullanıldığını, ardından İngiltere’ye geçtiğini ve 1840’lara kadar ise Amerika’da yaygın olarak kullanılmaya başlandığını belirten Kirk’e göre muhafazakârlık, bir siyasi sitem ya da bir ideolojiden ziyade sivil toplum düzeni ile ilgili bir dünya görüşü ve bir bakış açıdır. Bu yönüyle muhafazakârlık zamana göre her toplumda farklı bir biçim alabilir (Kirk, 2021).

Kirk, Burke’den kendi zamanına kadar olanı dönemi dikkate alarak muhafazakâr düşünceye yön veren düşünürlerin görüşlerini on başlıkta toplamıştır. Bunları kısaca özetlemek gerekirse, muhafazakârlar: i) sürekliliği olan bir “ahlaki düzene” inanırlar; ii) gelenek ve teamüllerde kesintisiz bir süreklilik olduğu düşüncesi ile “toplumsal devamlılık” ilkesini desteklerler; iii) “ataların bilgeliği” ilkesi doğrultusunda gelenek ve teamüllerin birikiminin, gelecek için öngöründe bulunabilme yetenek ve kabiliyetini artırdığına inanırlar; iv) “sağduyu” ve “ihtiyat”, vazgeçilmez bir rehber olarak kabul ederler; v) radikal sistemlerin dar ve tekdüze önermelerinden farklı olarak köklü toplumsal kurumların varlığında “çeşitlilik” ilkesini önemserler; vi) tabiatı gereği “insanoğlunun kusurlu olduğuna” ve bu nedenle hiçbir zaman mükemmel bir toplumsal düzenin yaratılamayacağına inanırlar; vii) “özgürlük” ve “mülkiyeti” birbiri ile ilişkili kavramlar olarak ele alırlar; viii) toplumsal dayanışma ve birlik için gönüllülüğe dayalı “dayanışmayı” önemserler; ix) insanın ve insandan müteşekkil iktidarın ihtiraslarının ihtiyatlı bir şekilde sınırlandırılması gerektiğini düşünürler; x) toplumun “süreklilik ve ilerleme” gibi iki güçten etkilendiğini kabul ederken ilerlemenin aynı zamanda bazı toplumsal alanlarda gerilemeye neden olabildiğini savunurlar (Kirk, 2021).

Kirk’in sosyal değişime ilişkin düşüncelerinin esas olarak yukarıda özetlenen prensiplerle örtüştüğünü söyleyebiliriz. O, karşı durulamaz bir boyutta toplumsal olarak ortaya çıkan değişimler karşısında, isteksiz de olsa geleneklerde bir iyileştirme ve ıslahın yapılması gerekliliğini kabul eder (Soffer, 2009, s. 258-263). O, liberaller ve radikallerin değişim konusundaki duruşlarının daha aktif olduğu, muhafazakârların ise daha pasif ve endişeli olduğu yönündeki yaygın kanaate de itiraz etmez. Ancak muhafazakârların, eksiklerine rağmen her ne kadar mevcut “toplumsal düzenden” yana bir tutum sergileseler de gerektiğinde liberallerden daha güçlü bir şekilde eyleme geçebileceklerini iddia eder. Ona göre muhafazakârların ilerlemeye karşı oldukları yönündeki görüş, yanlış bir yoruma dayanır. İlerleme olmazsa toplum durgunlaşır ve dinamiklerini kaybeder. Sağlıklı bir toplum süreklilik ve ilerleme gibi iki unsurun birlikte var olması ile mümkündür. Sürekliliğe zarar verecek ani değişimler, toplumsal düzeni bozarak anarşiye neden olur. Değişimin gerekliliği, “ne kadar?” ve “ne tür?” sorularına verilecek makul cevapların yanı sıra toplumların kendi koşulları ile çağın ruhuna bağlıdır. Bununla birlikte, Kirk, bazı “şeylerin” ya da alanların (örn. kutsal emirler) değişmez (değiştirilemez) olduğunu da belirterek bu tür alanlarda değişim çabasının son derece tehlikeli sonuçlara neden olabileceğini iddia eder. Bu gibi durumlarda ilerleme mi? yoksa süreklilik mi? sorusuna ise süreklilikten ve gelenekten yana bir tutum benimser (Kirk, 2021).

Robert Nisbet

Burke ve Kirk çizgisini takip eden Nisbet, *Muhafazakârlık; Düş ve Gerçek, Sosyolojik Düşünce Geleneği, Sosyal Filozoflar–Batı Düşüncesinde Cemaat ve Çatışma ve Sosyal Değişim ve Tarih* gibi eserleri ile muhafazakâr düşüncenin 20. yüzyıldaki en özgün ismi olarak bu geleneğe yeni bir soluk katmıştır. Nisbet, liberalizm ve sosyalizm gibi kendine özgü bir ideoloji olarak değerlendirdiği “muhafazakâr düşüncenin” modern çağda iki önemli aşama geçirdiğini söyler. Nisbet’e göre 18. yüzyılın sonlarında Edmund Burke’le başlayan ilk dönem, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Luis de Bonald, Joseph de Maistre, Samuel Taylor Coleridge, Robert Southey, Friedrich Hegel, Jaime Balmes gibi düşünürlerin çalışmaları ile bir temele kavuşmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ikinci dönemde ise Ludvig von Mises, Friedrich Hayek, Russel Kirk, Richard M. Weaver, William F. Buckley (Nisbet, 2011, s. 4-5) gibi düşünürlerin katkıları ile muhafazakâr düşünce, sosyolojik tartışmalar içerisinde hatırı sayılır bir yere oturmuştur.

Nisbet, tarihte yaşanan ani değişimlerin, sosyal ve siyasal yaşamda onarılması güç tahribatlara neden olduğunu ısrarla vurgular. Bu bağlamda Nisbet, yaygın ve genel olarak kabul edilenin aksine Fransız Devrimi’nin, evrensel düzeyde bireysel özgürlükleri artırmadığını, aksine modern totaliter devletlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu iddia etmiştir. Aşırı bürokratik yapısı ile modern totaliter devlet, bir taraftan merkezileşirken diğer taraftan da toplumun merkezine oturarak ara kurumların toplumsal yapıdaki sayısını, gücünü ve etkisini azaltmıştır (Nisbet, 2011, s. 58-73).

Nisbet “*tarihselci*” bir bakış açısı ile değişimin, kozmosun temel bir karakteristiği olduğunu ancak değişim olgusunun genel geçer yasalarla açıklanamayacağını ifade eder. Batılı (modern) toplumlarla diğer coğrafyalardaki toplumlardaki değişimin kökenlerinin ve dinamiklerinin farklılık arz edebileceğine dikkat çeker. Bu noktada, din, otorite ve ailenin modern çağda daha bireysel formlara dönüştüğünü kabul ederek, geleneğin, moderniteye bir şekilde tekrar dâhil edilebilme imkânlarını sorgular (Chernilo, 2015, s. 1-21)

Nisbet, muhafazakârlığı, “*geleneksel aile yapısı*”, “*komsuluk ilişkileri*” ve “*cemaat*” olmak gibi hususiyetleri ile toplumsal yapının, merkezi devletin mütecaviz politikalarından korunması olarak ifade etmektedir (Nisbet, 2011, s. 9-22). Daha veciz bir anlatımla o, muhafazakârlığı “özgürlük siyaseti” ya da “siyasal erdem arayışı” olarak tanımlamaktadır. Burke’den etkilenen ve onun pek çok görüşüne katılan Nisbet’in yoğunlaştığı olgulardan birisi de “*yabancılaşma*”dır. Nisbet’e göre aile, kilise ve sosyal guruplar, birer “*aracı kurumlar*” olarak toplum içerisinde tampon görevi görür. Toplum içerisindeki cemaat olma bilincinin zayıflaması ile bireyler yalnızlaşır ve devlet aygıtı karşısında korumasız kalırlar (Nisbet, 2011, s. 18).

Aracı kurumlar, üyelerinden aldıkları güçle sosyal ve demokratik devletin gücünü dengeleyerek bireylerin haklarını korurlar. Aracı kurumları sivil otoritenin kaynağı olarak gören Nisbet, bu otoritenin kaybolması ile siyasal otoritenin, onun yerine geçerek her alana yayılacağını ve kamu otoritesi ile birlikte “savaş devletinin” ortaya çıkmasına neden olacağını savunur (Nisbet, 2011, s. 12). Bu nedenle Nisbet, modern, bürokratik, teritoryal ve her alana yayılan devletin gücünü tehlikeli bulmaktadır. Ancak bu düşünce, Nisbet’in devlete karşı olduğu anlamına gelmez. Nisbet, sivil otorite ile siyasal ve kamu otoritesini iki ayrı kulvarda iki ayrı güç olarak görür. Diğer bir ifadeyle Nisbet, modern devletin aşırılıklarının ve sebep olduğu kötü sonuçların sınırlandırılması gerektiğini söyler. Özetle, Nisbet’in değişimle ilgili temel yaklaşımı, *değişim gerekli midir?* sorusunda yatmaktadır. Bu sorunun cevabı, onun geridöndürülemezlik/geriçevrilemezlik (irreversibility) kavramında saklıdır. İlerlemeci ve organizmacı yaklaşımlara eleştirel yaklaşan Nisbet, değişimin, iç faktörlerden ziyade göçler, istilalar vb. dış faktörler tarafından belirlendiğini iddia eder (Nisbet, 1973, s. 280-286). Toplumsal düzen için “*sürekliliğe*” (devamlılığa) önem veren Nisbet, sosyal değişim tahlillerinde tarihin ve tarihçilerin yerine de özel vurgu yapmıştır (Nisbet, 1969, s. 276).

Burke, Kirk ve Nisbet’in sosyal değişim hakkındaki görüşlerinde benzerliklerin yanı sıra bazı farklılıkların da olduğu görülebilir. Bunun en temel sebebinin adı geçen düşünürlerin yaşadıkları dönemlerdeki sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. Zira yaşadığı dönem itibari ile Fransız Devrimi’ne ve sonuçlarına şahit olan Burke, değişime karşı daha muhafazakâr bir duruş sergilerken, ondan yaklaşık iki yüzyıl sonra aynı çizginin temsilcisi olan Nisbet’in değişime daha aktif bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Diğer taraftan Burke’ün sosyal değişim karşısındaki genel tutumunda Fransız Devrimi’ne karşı olan eleştirel tutumunun yanı sıra beslendiği kaynaklar ve yetiştiği çevrenin (İngiliz gelenekçiliğinin) de etkili olduğunu belirtmek gerekir. Amerikan muhafazakâr hareketinin öncüsü ve aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin temel ilkelerinin şekillenmesinde belirleyici bir figür olan Kirk, sosyal değişim bağlamında Burke gibi tarihsel süreklilik, ahlaki düzen ve ataların bilgeliği gibi kavramlarla gelenek ve dine özel önem atfederken, süreklilik ve ilerlemenin toplumu oluşturan iki temel dinamik olduğunu kabul ederek ondan kısmen ayrışır. Kirk, bunun da bir adım ötesine geçerek değişimin zorunluluk haline geldiği

durumlarda geleneklerde ihtiyatlı ıslahatın yapılması gerekliliğini de kabul etmiştir. Fransız Devrimi'nin neden olduğu sonuçlar noktasında Burke'le benzer görüşlere sahip olan Nisbet, merkezileşen totaliter iktidarın, diğer toplumsal kurumları ve sosyal yapıyı olumsuz etkilediğini iddia eder. Muhafazakrlığın zamana ve mekna göre farklı biçimler alacağı konusunda Kirk'in görüşlerine katılan Nisbet, otoriteye atfedilen aşırı önem noktasında Burke'den ve Kirk'den ayrışarak siyasi otorite ile sivil otoritenin farklı kulvarlarda birbirini dengeleyen iki ayrı güç olduğu üzerinde durur. Sosyal değişimde i nedenlerden ziyade dış nedenlerin daha belirleyici olduğunu iddia eden Nisbet, değişime Kirk'den daha ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Özetle, her üç düşünür de tarihsel sürekliliğe ve bu süreklilikte oluşan kurumların ve geleneğin muhafazasına özel önem vermekle birlikte değişim ihtiyacı karşısında salt tutucu bir yaklaşım içerisinde olmamışlardır.

Sonuç Yerine

Muhafazakrlık, sözcük anlamının yanında ideolojik olarak da ilk bakışta değişim karşısındaki bir tutuculuğu ya da muhafazayı ağıştırıyor olsa da bir dünya görüşü veya bir gelenek olarak değişime karşı değildir. Tekrar etmek gerekirse muhafazakrlar ilkesel olarak tarihsel kopuşlara karşı dururken, değişirken muhafaza etmekten yanadırlar. Bu bağlamda, Kirk'in on maddede topladığı ilkeleri de dikkate alarak muhafazakrların sosyal değişime ilişkin yaklaşımlarının anahtar kavramlarını, "*süreklilik*" (*devamlılık*), "*ihtiyat*", "*sağdıy*", "*basiret*", "*tadilat*" (*ıslah*), "*tedrici değişim*", "*kurumsal çeşitlilik*", "*istikrar*", "*demokrasi*", "*adalet*", "*zgrlk*", "*toplumsal dayanışma*", "*toplumsal düzen*", "*tarihselcilik*", "*işlevselcilik*" ve "*pragmatizm*" olarak sayabiliriz. Kuşkusuz bu kavramları yine muhafazakr düşünce için merkezi öneme sahip olan gelenek, "*din*", "*aile*" ve "*siyaset*" (*otorite*) gibi kurumlarla birlikte düşünmek gerekir.

Belirtilen kavramlar da dikkate alınarak, bilinmeyenin neden olduğu endişe ve ihtiyata rağmen muhafazakrların, değişime karşı ilkesel bir reddiyelerinin olmadığı söylenebilir. Ancak muhafazakr düşünce: i) devrim gibi ani ve geleneği aşındıran köklü değişimlere karşıdır; ii) değişimin bir zorunluluk olup olmadığının yanı sıra kaynağını sorgular; iii) organizmacı bir bakışla dışarıdan müdahale yerine kendiliğindenliği esas alır; iv) toplumsal düzen ve istikrarı nceler; v) znelliği (tikelliği) esas alır ve son olarak değişim ihtiyacını, zamanın ruhuna göre değerlendirir. Çizilen bu genel çerçevede çalışma kapsamında iki grupta incelenen düşünürlerin görüşlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirecek olursak çok sayıda benzerliğin yanında bir kısım ayrışmalar olduğunu da görebiliriz.

izgi olarak muhafazakrlar arasında sayılmasalar da Tocqueville, Durkheim ve Weber'in görüşleri muhafazakr düşüncede hatırı sayılır bir yere sahiptir. Tocqueville'in demokrasi, özgürlük, eşitlik ve mülkiyet hakkındaki görüşleri ve iyi toplum vizyonu; Durkheim'in işlevselciliği, aile ve din gibi kurumlara verdiği önem, toplumu ele alış şekli, sosyal düzen ve sosyal değişim ile ilgili kavram ve değerlendirmeleri; Weber'in tarihselci yaklaşımı, genel geçer toplumsal yasalara olan itirazı ile tikelciliği, bazı k yorum farklılıkları ile muhafazakr düşüncede de önemli bir yere sahiptir.

Söz konusu bu benzerliğe özellikle de sosyal değişim açısından biraz daha detaylı bakacak olursak, öncelikle Kirk ve Nisbet'in, sosyal değişime karşı duruşunun Burke'e göre daha pozitif olduğu grlr. İlerleme olmaksızın toplumların durgunlaşıp dinamizmini kaybedeceğini iddia eden Kirk, sağlıklı bir toplumun süreklilik ve ilerleme gibi iki unsura aynı zamanda sahip olması gerekliliği üzerinde durur. Nisbet de gerievrilemezlik ilkesi ile değişimin gerekli olup olmadığını sorgulayan tedrici değişime açıktır. Burke ise değişime daha mesafelidir. Hatta mümkünse o, zorunlu durumlarda değişim yerine tadilat ya da ıslahattan yanadır. Tocqueville ile Durkheim'in, Burke, Kirk ve Nisbet gibi devrimler yerine tedrici değişimlerden yana oldukları söylenebilir. Tocqueville, Amerikan Devrimi ile Fransız Devrimi'ni karşılaştırırken Jakobenlerin, kendi çıkarları doğrultusunda değişim süreçlerinin ara kurumları (tampon gler) olan aile, din ve lonca gibi kurumlara yönelik saldırılarını eleştirmiş, sürekli bir değişim trendinde olmasına rağmen Amerika'daki toplumsal ve geleneksel kurumlar arasındaki uyumdan övgüyle bahsetmiştir. Bunun yanı sıra, kolektif bilincin azalması ile dinsel olanın gerilemesi arasında yakın bir ilişki kuran Durkheim da Burke gibi Fransız Devrimi'nin bireyselleşmeyi ne çıkaran felsefesine karşı duruşunu açıkça göstermiştir.

Değişim ve ilerlemeye bakış noktasında Durkheim başta olmak üzere klasik dönem evrimci ve organizmacı sosyologların düşünceleri ile Nisbet hariç olmak üzere muhafazakrların yaklaşımlarının da benzer olduğu görülebilir. Özellikle "Darwinci muhafazakr" olarak tanımlanan Hayek'den farklı olarak Nisbet, değişimin büyük oranda dış faktörler tarafından belirlendiği iddiası ile organizmacı bakışa eleştirel yaklaşmıştır. Bu bağlamda Nisbet'in sosyal değişimde dış dinamiklerin etkisine yeterince değinmediği gerekçesi ile Weber'e de eleşiri yönelttiğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte Weber'in sosyal değişimde

sosyal yapıyı esas alan yaklaşımlara yaptığı eleştirisine katılan Nisbet, sosyolojisinde etik ve değerlere verdiği önemden dolayı Weber'in mirasının paha biçilemez olduğunu vurgulamaktadır.

Tarihselcilik ve görelilik açısından da Tocqueville ve Weber'in bakış açısının muhafazakâr düşünce ile belirli noktalarda paralellik arz ettiği söylenebilir. Süreklilik ilkesine vurgu yapan Tocqueville, sosyal sermayenin tarihsel süreçte toplumların değişim ve dönüşümlerinde etkili olduğunu belirtir. Bu çerçevede dönemin Amerikan toplumsal yapısının anlaşılmasında tarihsel tecrübe ve birikim sonucunda oluşan geleneğin önemine dikkat çekmektedir. Burke de somut bir olgu olarak değerlendirdiği tarihi, toplumların tecrübesi olarak ele almaktadır. Ona göre, doğal olarak üretilen (verilen) haklar, özgürlükler ve eşitlik, tarih tarafından şekillendirilir. Weber de ise tarihsel bağlam, daha ziyade değişime neden olan farklı dinamiklerin karşılaştırılmasında ve yorumlanmasında görülür.

Son olarak, bu düşünürlerin birey, otorite ve sosyal düzen gibi olgulara nasıl baktıklarına değinecek olursak, muhafazakârların aşağı yukarı benzer görüşlere sahip oldukları söylenebilir. Muhafazakârlara göre birey, aracı kurumlarla vardır. Aracı kurumlar olmaksızın bireyin özgürlüğünden istikrardan ve düzenden bahsedilemez. Diğer bir husus ise insan cisminde bireyin, otorite cisminde devletin yaratılış ve oluşum biçimlerinden kaynaklı olarak kusurlu görülmesi ve dolayısı ile sınırlandırılmalarının gerekliliğidir. İyi bir toplumsal yapı için bu iki unsurun aracı kurumlarla denetlenmesi, kontrol edilmesi ve sınırlandırılması gerekir. Muhafazakâr düşünce, eşitliğin ancak sosyal manada olabileceğini savunur. Yani Fransız Devrimi ile getirildiği iddia edilen eşitlik ve özgürlük kavramlarının içinin boş olduğunu iddia eder. Mülkiyet kavramına ise, aracı kurumlarla ilinti kurarak özel önem verir ve sürekliliğini adeta kutsar. Tocqueville'in eşitlik üzerine görüşleri Burke'ünkine benzemektedir. Tocqueville, “entelektüel eşitliği saçma, iktisadi eşitliği ise imkânsız” olarak görmektedir. Eşitlik ancak sosyal eşitlik olarak tesis edilebilir. Ona göre sosyal eşitlik ise herkesin ait olduğu etnik köken, soy ve sınıfa bağlı olmaksızın iş, meslek, itibar ve teşebbüs eşitliğini ifade etmektedir. Tocqueville ise özgürlüğü, aracı kurumlar olarak gördüğü sivil yapıların örgütlenme özgürlüğü merkezinde değerlendirmektedir. O, otorite, din, gelenek ve toplumsal uyum gibi kurum ve fenomenlere atfettiği önem kadar, modernitenin vadettiği mutlak özgürlük sorunsalı karşısında eşitlik ve özgürlük arasında makul bir dengenin nasıl tesis edileceği yönündeki görüşleri ile de muhafazakâr düşünce geleneğinde önemli bir referans kaynağıdır.

Özetle, 17. ve 18. yüzyıllarda her alanda yaşanan köklü değişim ve dönüşümün neden olduğu sosyo-politik sonuçlara bir tepki olarak ortaya çıkan ideoloji, felsefe, dünya görüşü, hareket veya bir tutum olarak tanımlanan muhafazakârlığı, söz konusu gelişmelerin neden olduğu sosyal sorunlara pozitivist bir yaklaşımla çözümler üretmek amacıyla ortaya çıkan sosyolojik düşünceden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Bu olgu, tek taraflı bir etkilenme süreci olmayıp, bu çalışma kapsamında değinilen belirli kurumlar ve kavramlarla ilgili benzer bakış açılarındaki görüleceği üzere iki gelenek arasındaki karşılıklı etkileşimin varlığına da işaret etmektedir. Meseleyi, muhafazakâr düşüncenin önemli temsilcilerinden ve aynı zamanda çağımızın önde gelen çağdaş sosyologlarından olan Nisbet özelinde düşündüğümüzde iki düşünce geleneği arasında, sınırları belirlenmiş bir ayırım yapma çabasının da anlamsız olduğu görülmektedir. Benzer durum, doğaldır ki yöntem ve yaklaşım farklılıklarına rağmen incelenen düşünürlerin sosyal değişim hakkındaki görüşleri için de geçerlidir.

Etik Beyan

“*Muhafazakâr Düşünce ve Sosyal Değişim*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aksan, G. (2016). Max Weber ve deęerler sosyolojisi: Bir metodolojik ikilemin dūřündürdükleri. *SEFAD*, 427-466. doi: dx.doi.org/10.21497/sefad.35126
- Alexander, J. ve Smith, P. (2008). *The Cambridge companion to Durkheim*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alver, K. (2010). Emile Durkheim ve kùltür sosyolojisi. *Sosyoloji Dergisi*, 21,199-210. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4106>
- Appelbaum, R. (1970). *Toplumsal değişim kuramları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları.
- Arslantùrk, Z. ve Amman, T. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Burke, E. (1790). *Reflections on the revolution in France*. London: J. Doodsley.
- Beylur, S. (2019). *Sosyal değişim sürecinde Kazakistan'da din-devlet ilişkileri (Üniversite öğrencileri örneği)* (Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Chernilo, D. (2015). Progress and social change in the sociology of Robert Nisbet. *Society*, 52, 1-21. doi: 10.1007/s12115-015-9908-0
- Coser, L. A. (2008). *Sosyolojik dūřünce ustaları* (Çev: S. T. Himmet Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Durkheim, E. (1960). *The division of labour in society*. New York: Macmillan Company.
- Feulner, E. J. (2019, 10 16). The roots of modern conservative thought from Burke to Kirk. *Kirkcenter*. Erişim adresi: <http://www.heritage.org/research/reports/2008/07/the-roots-of-modern-conservative-thought-from-burke-to-kirk>
- Gencer, B. (2006). Gelenekselciilięin pınarları: Edmund Burke ve Ahmed Cevdet. *Muhafazakâr Dūřünce*, 153-188. Eriřim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1195719>
- Gerth, H. ve Mills, C. (1996). *Ma Weber, sosyoloji yazırları*. İstanbul: İletişim.
- Günaydın, İ. ve Gülsoy, N. (2010). Durkheim sosyolojisinde dinin tarihsel ve güncel olanakları. *Sosyoloji Dergisi*, 1-15. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4094>
- Harris, I. (2012). Burke and Religion. D. Dwan ve C. Insole (Edt.), *Edmund Burke* (ss. 92-03). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, J. (2006). Conservatism. (Edt: B. Turner). *Cambridge dictionary of sociology* (s. 86). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirk, R. (1982). Conservatism: A succinctdescription. *Kirkcenter*. Erişim adresi: <https://kirkcenter.org/kirk-essays/conservatism-a-succinct-description/>
- Kirk, R. (1989). Permanence and change from prospects for conservatives. *Kirkcenter*. Erişim adresi: <https://kirkcenter.org/kirk-essays/kirk-essay-permanence-and-change/>
- Miller, W. (2003). *Durkheim, morals and modernity*. London: Routledge.
- Muller, J. (1997). *Conservatism - An anthology of social and political thought from David Hume to the present*. Princeton: Princeton University Press.
- N. Soffer, R. (2009). *History, historian and conservatism in Britain and America, from the great war to Thatcher and Reagan*. Oxford: Oxford University Press.
- Nisbet, R. (1969). *Social change and history- Aspects of the western theory of development*. New York: Oxford University Press.
- Nisbet, R. (1973). *The social philosophers, community and conflict in western thought*. New York: Thomas Y. Crowell Company.
- Nisbet, R. (2011). *Muhafazakârlık; Dūř ve gerçek* (Çev: K. Bülbül). Ankara: Kadim.
- Özipek, B. (2000). *Muhafazakâr dūřünce geleneęinde akıl, toplum ve siyaset* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztùrk, A. ve Mollaer, F. (2006). Muhafazakâr ideoloji ve rasyonelite. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakùltesi Dergisi*, 35, 54-56. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5352>
- Özyurt, C. (2007). Durkheim sosyolojisinde ahlaki kontrol sorunu. *Journal of Values Education*, 13, 95-121. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/302531>
- Özyurt, C. (2013). Said Halim Pařa dūřüncesinde deęiřim ve süreklilik: Muhafazakâr-reformcu İslamcılıęın oluřumu. *Muhafazakâr Dūřünce*, 37, 68-74. Eriřim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/993049>
- Ritzer, G. (2011). *Sociological theory*. New York: McGraw.
- Suvanto, P. (1997). *Conservatism from French Revolution to the 1990s Ipswich, England*. London: MacmillanPress.
- Tocqueville, A. (2012). *Democracy in America* (Çev: H. Reeve) Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- Wach, J. (1987). *Din sosyolojisine giriş* (Çev: B. Inandı). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Weber, M. (2005). *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Routledge.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum*. Ankara: Yarı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Although it can be traced back to Ancient Greece in terms of its sources, it is widely accepted that conservative thought emerged mainly as a reaction against the Enlightenment philosophy of 17th and 18th century Europe. In the Cambridge Dictionary of Sociology, conservatism is defined as "a political movement - an ideology with a set of principles that relate to human nature, rationality, and the role of the state and nation", while social change - in its most general definition - is the change of social mechanisms

characterized by value systems, social institutions, behavioral patterns and cultural symbols (Hoffman, 2006, pp. 108-582). In this study, the thoughts and approaches of Tocqueville, Durkheim, and Weber, who are thought to have affected the development of conservative thought, and Burke, Kirk, and Nisbet, who were the leading names of the conservative tradition, will be examined through the concept of social change.

In the West, the socio-political developments caused by the revolutions experienced in the process of enlightenment and later to modernity, especially the interventions against tradition, have been decisive in the emergence of conservatism in the modern sense. It seems very difficult to draw a framework for the essential meaning of conservatism as well as its lexical meaning. Because, as both an attitude and an ideology, conservatism can take different forms and attitudes depending on time and geography (Muller, 1997, pp. 3-13). Today, conservatism has transformed into different political and social movements as an ideology or an attitude in different societies. As a matter of fact, many different views and approaches have emerged in the tradition of conservative thought since Burke, who is considered the founder of political conservatism.

After a short introduction to its origin and development, it is useful to touch briefly upon the basic elements on which conservative thought is based and defended. These are mainly summarized as epistemic humility, social institutions, traditions, historicity, and the use (functionality) of religion. At this point, it can be said that conservative thought mainly advocates the preservation of tradition, which comes from the past, and is considered the social code of society. However, this defense is based on an intellectual basis, which sees sudden and radical changes such as revolutions as problematic rather than a conservative attitude that opposes the change, and prefers prudence and gradual change instead. This aspect is clearly seen in the views of Burke and other conservative thinkers who are considered in the tradition of conservative thought after him. Finally, it should be noted that conservative thought, which is understood and interpreted in different forms and contents according to the period and environment, differs significantly from liberal and socialist approaches, especially on certain issues. Conservative thought confirms and respects the importance of all social institutions, especially the two important institutions of human history, the state, and religion while demonstrating that it opposes the developments that reflect the "dominance of the defective mind" (Öztürk and Mollaer, 2006, pp. 54-56) that may cause revolutionary changes and deterioration in the social structure. Apart from social institutions, epistemic humility, historicity, essentiality, and tradition are the basic concepts and reference points of conservative thought.

Considering the above-mentioned concepts, it can be said that conservatives do not have a principled refusal to change, despite the anxiety and caution caused by the unknown. However, conservative thought is against sudden and radical changes that erode tradition; questions whether the change is a necessity as well as its source; it is based on spontaneity rather than an outside intervention with an organismic perspective; prioritizes social order and stability; regards subjectivity (partiality) and finally, evaluates the need for change according to the zeitgeist (spirit of the age). Considering the evaluations given above, we can say that the thinkers examined here have many similar views despite some differences.

How Tocqueville, Durkheim, and Weber evaluate concepts such as the individual, authority and social order is more or less similar to the views of conservatives. According to conservatives, the individual exists with intermediary institutions (or associations). Without intermediary institutions, it is impossible to think about the freedom of the individual, stability, and order. Another issue is the necessity of limiting humans and the state due to the nature of creation and formation. For a good social structure, these two constituents need to be checked and limited by intermediary institutions. Concerning equality, conservative thought argues that equality can only be in a social sense. In other words, they claim that the concepts of equality and freedom claimed to have been brought with the French Revolution are hollow. In this context, it should be noted that Tocqueville's views on equality are similar to Burke's. Tocqueville sees intellectual equality as absurd, and economic equality as impossible. Equality can only be established as social equality. According to him, social equality refers to the equality of everyone in terms of work, profession, reputation and enterprise, regardless of their ethnic origin, ancestry and class. Tocqueville, on the other hand, evaluates freedom in the center of freedom of association of civil structures, which he sees as intermediary institutions.

In brief, although they are not considered within the tradition of conservative thought, the views and works of Tocqueville, Durkheim, and Weber have a remarkable place in conservatism. Thus it can be seen that the issues such as Tocqueville's views on democracy, freedom, equality and property, his vision of good society; Durkheim's functionalism, the importance he attaches to institutions such as family and religion, his understanding of society, his concepts and evaluations about social order and social change; Weber's

historical approach, his objection to the generally accepted social laws and his partiality are also adopted in conservative thought with some minor differences in interpretation.

Hitit Savaş Dönemlerinde Dinin Kullanımı

Murat TURGUT¹

Öz

Antik Çağ'dan günümüze kadarki toplumların çoğu dinin günlük hayatta olduğu gibi savaşlar üzerinde de önemli etkisinin olduğuna inanmışlardır. Çağdaşı diğer toplumlar gibi Hititlerde de din neredeyse her alanda etkili olmuştur. Bu alanlardan birisi de savaştır. Din Hitit savaşlarında önemli rol oynamıştır. Savaşa çıkmadan önce savaşın sonucunu kehanet yolu ile öğrenmeye çalışmışlardır. Savaşın sonucunu etkileyebilsinler diye tanrılara sunular gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca savaş sırasında gerçekleştirdikleri arınma ritüelleri ile orduyu arındırmışlardır. Bu makalede arkeolojik ve yazılı belgelerin ışığında savaş öncesi, savaş dönemi ve savaştan sonraki dönemlerinin din ile nasıl ilişkili olduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanrısal destek, Askeri mücadele, Askeri Sefer, Tanrısal yardım, Kehanet

The Usage of Religion in the Hittite War Periods

Abstract

A great majority of societies from antique times to modern times, believed to religion had a significant influence on wars like as in daily life. Religion had a significant influence on all areas of Hittite culture like as other contemporary societies. One of these areas was war. Religion played a significant role on the Hittite's wars. Hittites tried to learn to results of wars before go to war through prophecy. They offered various offering objects to theirs deities as deities could impact to result of war. Also they purified to army through various purification rituals during war. In the light of writing and archaeological documents, it examined that Hittites how was in relation with religion in the prewar period, war period and situations of post-war period.

Key Words: Divine support, Military struggle, Campaign, Divine assistance, Oracle

Atf İçin / Please Cite As:

Turgut, M. (2022). Hitit Savaş Dönemlerinde Dinin Kullanımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1218-1233.

Geliş Tarihi / Received Date: 31.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.04.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mturgut@selcuk.edu.tr - muratturgut09@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1056-5737

Giriş

Devletlerin diplomatik yani barışçıl çözümleri terk ederek çeşitli amaçlarla yaptıkları fiziki mücadele olarak tanımlanabilen savaş, insanlığın kökenine kadar gidebilen bir geçmişe sahip olmuştur. Kutsal kitaplara göre ilk savaş olarak nitelendirilebilecek mücadele Habil ile Kabil arasında yaşanmıştır. Bilindiği üzere zaten birbirleri ile çeşitli sebeplerle arası açık olan kardeşlerden Kabil, tanrıya sunduğu ürünlerin tanrı tarafından beğenilmemesine öfkelenerek kardeşi Habil'i öldürmüřtür². Yani kutsal kitaplara göre ilk savaşın sebebi tanrıya sunu meselesi olmuştur.

Tarihi süreç içerisinde insanların veya toplumların birbirleriyle olan savaşlarının çok çeşitli sebepleri olmuştur. Tanrıya yapılan sunu ile başlayan bu sebepler tarihi süreç içerisinde medeniyetler ve teknolojinin de gelişmesiyle gittikçe çoğalmıştır. Eskiçağda savaşların genellikle yaşam alanı elde etmek, yiyecek – içecek gibi yaşam malzemelerini ele geçirmek, ticaret, yabancı toprakların elde edilmesiyle yaşanacak olan gurur, yöneticilerin hırsı, intikam, askerlerin zafer kazanma arzusu ve onları oyalamak gibi sebeplerden çıkmış olabileceği belirtilmiştir (Case, 1915, s. 198). Belirtilen sebeplerden de fark edilebileceği gibi tarihin ilk dönemlerindeki savaşların sebepleri arasında din gösterilmemiştir. Bu durum dinin eskiçağda savaş sebebi olmadığı anlamına gelmemelidir ancak diğer sebeplere oranla da çok az derecede sebep olduğu söylenebilir.

Hitit tarihine baktığımız zaman da Hititlerin eskiçağdaki diğer toplumlar kadar savaşçı bir toplum olduğunu söyleyebiliriz. Lorenz ve Schrakamp, Hitit tarihinin genelinin savaşların tarihi olduğunu ifade etmişlerdir (Lorenz ve Schrakamp, 2011, s. 125, 127). Bu ifade bir bakıma doğru sayılabilir çünkü Hititlerin yazılı belgelerinin büyük çoğunluğunun askeri mücadeleler ile dini belgeler olduğu yapılan çalışmalardan öğrenilmiştir.

Hitit yazılı belgelerinden öğrenildiği üzere Hititler, ordudaki hiyerarşilerini çeşitli şekillerde yazmışlardır. Yazılı belgelerinde sürekli ordularından bahsederlerken (LU)UKU.Uşterimini kullanmışlardır (Beal, 1992, s. 37).

Hititlerin kuruldukları bölgenin kış aylarında soğuk ve karlı bir iklime sahip olmasından dolayı askeri seferlerini genellikle havaların ısındığı yani bahar ve yaz aylarında gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Askeri seferleri hakkında bilgileri kaydetmiş olan Hititler bazı istisnai belgeleri hariç tutacak olursak genellikle savaşın nasıl yürütüldüğu konusunda detaylı bilgi vermemişlerdir. Kralların yıllıklarında belirttikleri askeri seferlerin de belirli bir anlatım kalıbı içerisinde oldukları düşünölmektedir (Lorenz ve Schrakamp, 2011, s. 142, 143).

Savaşların yürütölmesi konusunda Hitit yazılı belgeleri detaylı bilgiler vermese de bu belgelerden dini faaliyetlerin savaşlardaki etkisini, savaş dönemlerinde orduda ve sivil insanların gündelik hayatlarında dini faaliyetlerin ne şekillerde devam ettirildiği, savaşın başarıya ulaşması için ordu içerisinde yapılan uygulamaları ve savaş sonrasındaki dönemde dini öğrenebilmekteyiz.

Savaş Nedeni Olarak Din

Tarih boyunca gerçekleştirilen savaşların birçoğ sebebi olmuştur. Bu sebeplerin en önemlilerinden birisi de dini inançlardır. İnsanlara barış getirmesi gereken dinin savaşların sebebi olarak görölmesi bir çelişki ortaya çıkarmıştır. Ancak dinin savaş sebebi olmadığı, yönetici kesimin ve din adamlarının dini öne sürerek savaş çıkarttikları belirtilmiştir (Kayıklık, 2007, s. 253.; Popovski, 2009, s. 1).

Tarihi süreç göz önüne alındığı zaman sebebi din ya da dinmiş gibi gözöken savaşların Eskiçağ'da çok olmadığı görölmektedir. Din sebepli savaşlar Eskiçağın sonlarından itibaren artmaya başlamış ve özellikle Ortaçağ döneminde büyük artış göstermiştir.

Hititlerin yapmış oldukları savaşların nedeni olarak dinsel sebepler çok az da olsa görölmüştür. Ahhiyava kralı ile adı tespit edilemeyen Hitit kralı arasındaki mektuplaşmada, Hitit kralı çıkan düşmanlığın sebebini, Aşşuwa Krallığından Ahhiyava hakimiyetine geçen bazı adaların aslında Fırtına Tanrısı tarafından

² Yaratılış, IV 1 – 8: “*Adem karısı Havva ile yattı. Havva hamile kaldı ve Kayın'i doğurdu. “Rab'bin yardımıyla bir oğul dünyaya getirdim” dedi. Daba sonra Kabil'in kardeşi Habil'i doğurdu. Habil çoban oldu, Kabil ise çiftçi. Günlere geçti. Bir gün Kabil toprağın ürünlerinden Rab'be sunu getirdi. Habil de sürüsünde ilk doğan hayvanlardan bazılarını, özellikle de yağlarını getirdi. Rab Habil'i ve sunusunu kabul etti. Kabil'le sunusunu ise reddetti. Kabil çok öfkelen-di, suratını astı. Rab Habil'e, “Niçin öfkelen-din?” diye sordu, “Niçin surat astın? Doğru olanı yap-san, seni kabul etmez miyim? Ancak doğru olanı yap-ma-zan, günah kapıda pusuya yatmış, seni bekliyor. Ona egemen olmalısın.” Kabil kardeşi Habil'e, “Haydi, tarlaya gidelim” dedi. Tarlada birlikteyken kardeşine saldırıp onu öldürdü.” I. Yuhanna, 12: “Şeytan'a ait olup kardeşini öldüren Kabil gibi olmayalım. Kabil kardeşini neden öldürdü? Kendi yaptıkları kötü, kardeşinin yaptıkları doğru olduğu için öldürdü.”*

kendisine verilmiş olması ile açıklamıştır³. Hitit kralının bu düşüncesi, o topraklarda doğal olarak hak iddia etmesine ve bu durum belki de Ahhiyava Hitit arasındaki mücadelelerin sebebi olabilmesine yol açmıştır.

Arnuwanda – Ašmunikal çifti tarafından Kaška saldırılarına karşı yapılan duada, Kaška'lıların Hitit topraklarına saldırmalarının sebebi, Kaška tanrıları olarak gösterilmiştir⁴. Böylece kraliyet çifti Kaška toprakları üzerine gerçekleştirecekleri askeri seferin sebebini hem Kaşkalılara hem de onların tanrılarına yüklemişlerdir.

Hitit Dininde Savaşla İlgili Bazı Tanrılar

Hitit dini inanç sisteminde bazı tanrılar savaşla ilişkili olarak görülmüşlerdir. Krallığın ilk dönemlerindeki yazılı belgelerde geçen tanrı sayısı çok az olmuştur. Krallığın ilerleyen dönemlerinde bu sayı giderek artmış ve son dönemlerinde ise oldukça fazla tanrı sayısına ulaşılmıştır. Son dönem krallarından birisi olan IV. Tuthaliya'ya ait kült metnine göre, Istar, Ninatta- Kulitta, Marduk, Hašammili, Zababa, Hatti'nin Zababa'sı, Ordunun Zababa'sı, Harnunnuwa kentinin Zababa'sı, Illaya kentinin Zababa'sı, Kizzuwatna'nın Zababa'sı Hitit dininin önemli savaş tanrıları arasında yerlerini almışlardır⁵.

Fırtına Tanrısı Teşup, Hititlerin savaşla ilgili tanrıları arasında en başta gelmektedir. Hititler tarafından ülkenin sahibi olarak görülen Fırtına Tanrısı aynı zamanda Hitit ordusunun da sahibi olmuştur⁶. Ayrıca Fırtına Tanrısı, Hititler tarafından gerçekleştirilen bazı kutlamalardaki savaş oyunlarında da görülmüştür. Bu savaş oyunlarından birinde harp çalan üç kişilik bir grup Fırtına Tanrısı ile temsili savaş yapmışlar ve tanrıya yenilmişlerdir⁷. Ritüel kutlamalarından da görüldüğü üzere Hitit askerlerinin sahibi olan Fırtına Tanrısının aldığı galibiyet kralın galibiyeti olarak da görülmüştür. Fırtına Tanrısının kralı belirleyerek ülke topraklarını yönetmesi için krala vermesinden dolayı bu durum normal olarak düşünülmelidir.

Fırtına Tanrısından sonra ülkedeki savaşla ilgili en çok ön plana çıkan tanrıça Istar gibi görülmektedir. Istar hem kadınsı hem de erkeksi özelliklere sahip bir tanrıça olmuştur. Onun erkeksi yönü özellikle savaşçı özelliklerinde kendisini göstermiştir. Bu doğrultuda görsel sanatlarda kutsal silahı olan gürz ve topuz ile birlikte tasvir edilmiştir⁸. Ayrıca Hititler tarafından da savaşın tanrıçası olarak da düşünülmüştür.

Savaş alanlarında gözüken ve savaşçı özelliklere de sahip bir diğer tanrısal varlık Hašammili olmuştur. II. Murşili'nin yıllıklarının dokuzuncu yılında kral, Azzi Hayaşa bölgesine girmeyip güneye doğru Piggainarešša'ya gitmiştir. Kente baskın yapmadan önce, Hašammili tarafından savaş alanına bir müdahale olmuş, tanrı tarafından yapılan bir sisle Hitit ordusu düşmana karşı gizlenmiştir⁹.

Iyarri Hitit panteonunun önemli tanrılarından olmuştur. Savaşçı özelliklere sahip olan bu tanrı Eski Yunan dininde Savaş tanrısı olan Ares'in öncülü olarak görülmüştür. MÖ 14. ve 13. yüzyıllarda Hititler tarafından yapılan antlaşmalarda şahit olarak yer almış ancak antlaşmalarda yeminin garantörü veya barışı oluşturan tanrı olarak gösterilmemiştir (Millington, 2013, s. 549). Iyarri, Fırtına Tanrısı ve Istar'da

³ KUB 26.91 öy 1 – 7: “*∞, Büyük Kral, Ahhiyava ülkesinin kralı Hatti Ülkesinin kralı, Büyük Kral, Kardeşine şöyle söyler: ... düşmanlık patlak vermişti ... ortaya çıkmıştı. Ve ...'nin ölülere ... Kardeşim, sen bana ... yıl içinde (şöyle) yazmıştın: "Ben senin adalarının hiçbirini senden almadım. Aššunwa Krallığı'ndan sana miras kalan senin adalarını, Fırtına Tanrısı bana bağış olarak verdi. Şimdi Aššunwa Kralı, Ahhiyava Kralı iyi ilişkiler içerisinde." Hoffner, 2009, s. 291.*

⁴ CTH 422: “*Ve sonra şöyle konuşur: "Ey Kaska ülkesinin tanrıları! Sizleri de toplantıya çağırıldı. Gelin yiyin, için! Sizce karşı yaptığımız suçlamaları duyun! Hatti ülkesinin tanrıları size hiçbir şey yapmadılar... Fakat siz, Kaska ülkesinin tanrıları, savaşı başlattınız. Sizler, Hatti ülkesinin tanrılarını yerlerinden attınız, oraları kendiniz aldınız. Kaska halkı da savaşa başladı. Hititlerin elinden kentlerini aldınız, onları tarlalarından, arazilerinden sürdünüz, bağlarından çıkardınız. Hatti ülkesinin tanrıları ve Hitit halkı kanlı bir öf istiyor. Hatti ülkesinin tanrıları ve Hatti insanların öcü sizi etkileyecektir, Kaska ülkesinin tanrıları ve insanları!..."* Başol, 2006, s. 83.; Dinçol, 1982, s. 64, 65.

⁵ Haas, 1994, s. 363. Belirtilen bu tanrılar haricinde de Hitit pantheonunda savaş ile tanrısal varlıkların bulunduğu bilinmektedir.

⁶ IBoT 1.30 1 – 5: “[Kral] tanrıların önünde eğildiği zaman, GUDU rahibi şöyle dua eder: “*Tabarna-Kral tanrılarla boş olsun! Topraklar sadece Fırtına Tanrısındır ve gökyüzü ile yeryüzünün askerleri sadece Fırtına Tanrısındır. O, Labarna'yı kral ve yönetici yaptı.*” Taggar – Cohen, 2006, s. 253.

⁷ KUB 15 52 + KUB 34 116 ay. V: “[*Kent kapısının karşısında (ve) tanrının buhurunda harp çalan ve üç kişiden oluşan bir grup, savaşıyormuş gibi yere eğilir ve Fırtına Tanrısı ile bir savaş gösterisi yapar. ... Yukarıda damda durmakta olan bir purapši- rahibi krala karşı zafer müjdesini (?) şöyle ilan eder: "(Ey) kral, sakın korkma! Fırtına Tanrısı (senin) düşmanları(nu) ve düşman ülkelerini teker teker sen kralın ayaklarına serecek..."* Ünäl, 2004, s. 105. Metnin çok az farklı bir yorumu Arıkan tarafından da yapılmıştır: “*Yukarıda damın üzerinde durmakta olan purapši-rahibi kralın karşısında cesaret verici (sözleri) şöyle söyler: "Ey kral, korkma! Fırtına Tanrısı (senin) düşmanları(nu) (ve) düşman ülkelerini sen kralın ayaklarının altına koyacak ve sen onları boş çanaklar gibi kıracağını."* Arıkan, 2003, s. 48.

⁸ Hitit ve Hurri dünyasında Tanrıça Istar'ın savaşçı özelliğinin Aşk ile ilişkili özelliklerine göre daha ağır bastığı da belirtilmiştir. Bryce, 2004, s. 147.

⁹ KBo 4.4 ay. III 33 – 35: “*ve kudretli Fırtına Tanrısı, efendim, Hasam(m)ili, efendim, beni çağırır ve beni gizli tuttu ve hiç kimse beni göremedi."* Haas, 2008, s. 135.

görüldüğü gibi barışın garantörü ya da taraflar arasında barışı oluşturan tanrı olmamıştır. Ayrıca bu tanrı Hitit ikonografisinde de bazı silahlarla tasvir edilerek savaşa ait özellikleri ön plana çıkartılmıştır.

Hitit panteonunda Zababa ismiyle tanımlanan Mezopotamya kökenli bir savaş tanrısı da bulunmaktadır. Urşu kenti kuşatması metninde de görülebildiği üzere bu tanrı adına bir marş / şarkı ya da ilahi bulunmaktadır. Hitit ordusu kuşatma sırasında veya askeri eğitimlerinde bu marşı söylemişlerdir¹⁰.

Tanrıların Hitit Savaşlarındaki Rolü

Tanrılar tarafından Hatti topraklarını yönetmesi için görevlendirilen Hitit kralları savaşa çıkmadan önce bazen tanrıların onayını kehanet aracılığı ile alma gereksinimini duymuş ya da yazılı belgelerinde tanrının onayı ile hareket ettiğini belirtmişlerdir. Hititler, tanrının onayı ile çıktıkları bu seferlerde tanrılarından destek almışlar ve bu sayede birçok savaştan galip ayrılmışlardır.

Hitit kralı I. Hattuşili'ye ait yıllıkların üçüncü yılında, Arinna'nın Güneş Tanrıçası tarafından desteklenmesi ve savaşta kendisinin önünde koşması sayesinde, etrafındaki tüm düşmanlar karşısında zafer kazandığını belirtmiştir¹¹. II. Murşili dönemine ait olan ve babası I. Şuppiluliuma'nın başarılarının anlatıldığı belgelerden birinde, I. Şuppiluliuma'nın babası ile birlikte askeri sefere katıldığı ve bu seferde tanrıların onlara yardım etmesiyle Maşa ülkesi ve Kamala kentini yakıp yıkarak ele geçirdikleri anlatılmıştır¹².

Dedesı ve babasının kahramanlıklarını, savaşlardaki galibiyetlerini tanrıların desteğine bağlayan II. Murşili, kendi faaliyetlerinden bahsederken de yine tanrıların desteğini belirtmeyi ihmal etmemiştir. Kaşka kabilelerine karşı yapılan bir seferi anlatırken başta Fırtına Tanrısı ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası olmak üzere bazı tanrıların yardım ettiğini ve bu sayede bir yıl içerisinde kentleri ele geçirdiğini belirtmiştir¹³.

Hitit krallığının son dönem krallarından birisi olan IV. Tuthaliya da Yalburt anıtındaki yazıta göre Fırtına Tanrısı Tarhunt'un kendisinin önünde koşması sayesinde düşmanları teker teker yenmiş ve kentleri geri almıştır¹⁴. Hitit krallarının yazılı belgelerinde verdiği bu bilgilerden dolayı başarılarını tanrıların desteğine bağladıkları söylenebilir.

Hititler savaşlardaki başarılarını tanrıların desteğine bağladıkları gibi başarısızlıklarını da tanrıların desteğinin olmamasına ya da onların cezalandırmalarına bağlamışlardır. II. Hantili dönemine tarihlendirilen bir başarısız askeri sefer sonrasında ait olan belgeye göre Hititler, hem mağlup olmuş hem de tanrının cezasına maruz kalmışlardır¹⁵.

Hitit savaşlarında tanrılar sadece Hititlere galibiyeti getiren ya da onları cezalandıran olarak yer almamıştır. Savaş sırasında yaşanan bazı olağanüstü durumlar da tanrılara bağlanmıştır. Bu tarz olaylar genellikle II. Murşili döneminde yaşanmış veya bu dönemdeki belgelere yansıtılmıştır. II. Murşili'nin

¹⁰ "Ey Neša'nın [elbiseleri], Neša'nın elbiseleri! baydı gelin bana, annemdir beni dünyaya getiren, baydı gelin bana! Benim kötü kaderimdir(?) (uwaš) beni getiren dünyaya, baydı baydı gelin şimdi bana!" Güterbock, 1964, s. 110.; Ünal, 2004, s. 105. Zababa'nın Hitit panteonunda Zababa, Hatti'nin Zababa'sı, Ordunun Zababa'sı, Harnunnuwa kentinin Zababa'sı, Illaya kentinin Zababa'sı, Kizzuwatna'nın Zababa'sı gibi varyantları da bulunmaktadır. Haas, 1994, s. 363; Bryce, 2004, s. 148.

¹¹ CTH 4 §5 (A i 22 – 34): "Ertesi yıl Arzawa ülkesine gittim ve onların sığırlarını ve koyunlarını aldım. Fakat Hurrili düşman arkamdan iş çevirerek topraklarıma girdi. Ve tüm kentler bana düşmanlık gösterdiler; bir tek Hattuša benimle kaldı. Ben Büyük kral Tabarna, Arinna'nın Güneş Tanrıçası beni sevdi. Beni dizlerinin üzerine koydu, elimden tuttu ve savaşta önümde koştu. Sonra ben Nenašša'ya savaşmaya gittim, ve Nenašša insanları beni gördükleri zaman (geldiler), (kenti) bana açtılar." Beckman, Goedegebuure, Hazenbos ve Cohen, 2006, s. 220.

¹² KUB XIX 10. 7 - 14: 7 Ancak büyükbabam sağlıklı idi 8 o Yukarı Ülkeden aşağı geldi. Maşa Ülkesi'nin 9 askerleri (ve) Kamala Ülkesi, Hulana Nehri Ülkesi, 10 ve de Kaşya Ülkesi'ne devamla olarak saldırdıklarından, büyükbaba[m] 11 onları vurmak için yürüdü. 12 Babam, büyük babam ile sefere çık[tı]. 13 Tanrılar büyükbabama yardım ettiler. 14 ve (o) gitti. Maşa Ülkesi ve Kamala Kenti'ni yakıp yukt[i]." Taş, 2007, s. 19.

¹³ KBo 16.15 Fragman III (2768/c) 1 – 4: "1 Tabulları al[ım] ve Hattuša'ya naklettim]. 2 ve güçlü Fırtına Tanrısı, efen[im], kraliçem, Arinna'nın Güneş tanrıçası, Hatti'nin Fırtına Tanrısı] 3 Hatti'nin Korumucu tanrıları, [ordunun Fırtına Tanrısı ve Kırların İstar'ı bana yardım ettiler]. 4 ve [ben] bu kent[leri bir yıl içinde ele geçirdim]." Ten Cate, 1966, s. 177, 190.

¹⁴ Yalburt Hitit havuzu yazıtı: "§2 - §12 Tarhunt (un) lütfü ile narpa- topraklarına girdim. §3 Tanrı(nun) lütfü ile zafer anıtını, Ben, kabraman, Büyük kral (bu) kutsal havuzu yaptım. §4 Tarhunt, efendim, (benim) önümde koştuğu zaman, ben, Büyük Kral, Lıkka topraklarına (kaleler) yaptım (ve) 100 savaş arabası ile askerleri Wiyanavanda'da konuşturdum. Arada bu kentlerin düşmanlık edip isyan etmelerinden bahsediliyor. §11 Tarhunt, efendim, (benim) önümde koştu. Ben düşmanı tekrar yendim (ve tekrar) kentleri onlardan geri (aldım)." Woudhuizen, 2004, s. 32, 33.

¹⁵ KBo 3.63 öy. I 1–8: "O [Kalašm]a kentinden tekrar geri gelmedi. Kabinlerle görüşmekte, ve askerleri arındırmada ve Fırtına Tanrısı'nın cezalarını ortadan kaldırmada başarısız oldu. Hantili askerlerin (Hattuša'ya) gelmelerine izin verdi ve Hantili kirliliği Hattuša'ya getirdi." Haas, 2008, s. 27.

yıllıklarının üçüncü yılına göre Batı Anadolu'ya doğru gerçekleştirdiği sefer sırasında bir şimşek çakması yaşanmış¹⁶ ve bu olay Hititlerin galibiyetini kolaylaştırmıştır.

Murşili'nin Yıllıklarının dokuzuncu yılında da yine tanrının doğa olayı ile savaşa müdahale ettiği görülmüştür. Yıllıklara göre kralın ordusu tanrı Haşammili tarafından indirilen bir sis ile görünmez kılınmıştır¹⁷. Bu sayede Hitit ordusu gece boyunca düşmana görünmemiş ve sabah da ani bir saldırı ile başarılı bir sefer gerçekleştirmiştir.

Hititler kendi tanrılarının kendilerinin yanında savaşta yer almasıyla savaşı kazanacaklarına inandıkları gibi düşman ülkenin tanrılarını da kendi yanlarına çekerek savaşı kazanabileceklerine inanmışlardır. Arnuwanda – Aşmunikal çifti tarafından savaş öncesine ait olan bir dua metninde, Kaşka tanrılarını çağırılmış ve Hititlerin yapacakları seferin sebepleri Kaşka tanrılarında anlatılmıştır (Dinçol, 1982, s. 64, 65; Başol, 2006, s. 84). Böylece Kaşka ülkesinin tanrılarında haklı sebepler sunularak korkutma ve tehdit etme yöntemi ile Hitit tarafında çekilmeye çalışılmış olabilir.

Tanrılar Hitit savaşlarında savaşın sonucunu belirleyen varlıklar olmuşlardır. Hitit kralları girişecekleri bazı mücadelelerde savaşın sonucunu tanrılarında belirlemesini beklemişlerdir. I. Hattuşili, kendisine karşı gelen düşmanın akıbetini tanrıya bırakmıştır¹⁸. Uhha-ziti tarafından küçümsenen II. Murşili de kaçakların da iade edilmemesi üzerine yıllıklarında göre üçüncü yılında Uhha-ziti ile başlayacağı mücadelenin sonucunu Fırtına Tanrısının belirlemesini istemiştir¹⁹. Benzer şekilde III. Hattuşili'nin Savunmasında, Hitit kralı III. Murşili'ye karşı verdiği taht mücadelesine başlamadan önce krallığı kimin ele geçireceğini Şamuh'un İstar'ı ile Nerik'in Fırtına Tanrısının karar vereceğini söylemiştir.

Savaşlarda kimin kazanacağına karar veren tanrılara her zaman sonucu belirlemenin karar verme şeklinde olmadığı görülmüştür. II. Murşili dönemine ait belgede kendisinin iyi niyetine rağmen haksızlık yapıldığını belirterek tanrılarında kendisinin yanında yer almasını dilemiş ve savaşta kendi tarafında karar vermelerini istemiştir²⁰. Böylece kendisine yapılan haksızlıkları dile getirerek tanrılarında yönlendirmeye çalıştığı düşünülebilir.

Savaşlara çeşitli şekillerde müdahalelerde bulunan veya yön veren tanrılar, savaşlardan sonra da savaşan taraflar arasında oluşturulan barışın baş kurucusu olmuşlardır. Dönemin iki önemli gücü olan Hititler ile Mısırlılar arasında yapılmış olması muhtemel olan Kurustama antlaşmasında kurulan barışın sahibi tanrılar ve özellikle de Fırtına Tanrısı olarak belirtilmiştir²¹.

Hitit kralı IV. Tuthaliya ile Hititlerin vassal yerel krallıklarında biri olan Tarhuntaşsa kralı Kurunta arasında yapılan antlaşmada da kral ve yerel kral arasındaki dostluğun sebebi tanrı olarak gösterilmiştir²². Sadece dış güçlerle yapılan antlaşmalarda değil Hititlerin kendi içlerindeki bazı gelişmelerde de tanrı taraflar arasında dostluk kuran veya barışı oluşturan güç olarak ortaya çıkmıştır.

Tanrılar savaşlardan sonra gerçekleştirilen antlaşmalarda da yer almışlardır. Bu antlaşmalarda yemin tanrılarında, karşı tarafın sözlerini tutmaması halinde cezalandırmaları, tutmaları halinde ise ödüllendirmeleri beklenmiştir. Örneğin I. Şuppiluliuma döneminde Hayaşa kralı Hukkana ile yapılan

¹⁶ CTH 61 KBo 3.4 §17 15 – 23: “Fakat ben yola koyulduğum ve Lavaşa Dağı'na vardığım zaman, kudretli Fırtına Tanrısı, Efendim, tanrısız gücünü gösterdi. O şimşek çaktı. Askerlerim bu şimşegi gördü ve Arzawa Ülkesi de bu şimşegi gördü. Şimşek gitti ve Arzawa'yı vurdu. O, Ubhaziti'nin kenti Apaşa'yı vurdu. Ubhaziti dizlerinin üzerine çöktü ve basta oldu. Ubhaziti basta oldu ve sonra bana karşı savaşmaya gelmedi. O bana karşı Piyama-LAMMA'yı askerleri ve atlı arabaları ile birlikte gönderdi.” Beckman vd., 2006, s. 255.

¹⁷ KBo 4.4 ay. III 33 – 35: için bkz. Haas, 2008, s. 135.

¹⁸ CTH 13 öy. II § 1 1 – 3: “1 [...] indi? [o geldi] 2 [...] bana [kar]şı geldi! 3 [...] [tanrı on]un [durumuna] karar versin!” Kempinski ve Koşak, 1982, s. 92.

¹⁹ CTH 61 (KBo 3.4 + KUB 23.125) §16: “... Ubhaziti'ye haberci gönderdim ve ona (şu şekilde) yazdım: “Benden aldığın hizmetçileri senden geri istedim, sen onlar bana geri vermedin. Beni bir çocuk olarak gördün ve beni küçümsedin. Şimdi, gel! Savaşacağız! Davamıza, Efendim, Fırtına Tanrısı karar versin!” Götze, 1967, s. 47.; Mineck, Van den Jout ve Hoffner, 2006, s. 254.

²⁰ KUB 14.17 iii 13 – 19: “Fakat ben böyle geri yazdım: “Ben geldim ve senin sınırında ordugahımı kurdum. Senin topraklarına saldırmadım ve NAM.RA'larını (sivil esirler), sığırlarını ve koyunlarını aldım mı? Fakat sen bana, majestene aşağılayıcı bir şekilde davrandın ve Dankuwa memleketine saldırdın ve oranın nüfusunu azalttın. Tanrılar benim yanımda yer alsın ve savaşta benim tarafıma karar versinler!” Hoffner, 2009, s. 68.

²¹ CTH 40 KBo 5.6 Kol. E3 IV 25 - 39: “Fırtına Tanrısı Mısır memleketi ile Hattusa arasında antlaşmayı nasıl yaptı ve aralarında uzun süren dostluğu nasıl oluşturdu. Ve sonra onlar tableti yüksek sesle okudukları zaman, babam onlara söyledi: “Eskiden Hattusa ve Mısır arasında uzun süren bir dostluk varmış. Şimdi bu bizim aramızda da [ol]du. Hattusa ve Mısır[ın] memleketlerinin arasında daba [uzun] sürecek dostluk olacaktır.” Güterbock, 1956, s. 98.; Beckman vd., 2006, s. 238.

²² Bo 86/299 §13: “[Ben Biyyük Kral Tuthaliya, henüz kral olmadan önce, tanrı bizzet benim ve Kurunta'nın dost olmasını sağladı. Ve daba sonra biz birbirimizi sevdi. Ve saygı gösterdik. Biz (söyle) yemin ettik: “Biri diğerini korusun.” Otten, 1988, s. 16, 17.; Beckman, 1996, s. 112.; Karauğuz, 2002, s. 98.

antlaşmada Hukkana'nın Hititlere bağlılığını bozması durumunda yemin tanrıları tarafından cezalandırılacağı belirtilmiştir²³. Yine aynı Hitit kralı döneminde Amurru kralı Aziru ile yapılan antlaşmada ise yemin tanrılarından Aziru'nun Hititlere bağlılığını koruması durumunda sahip olduğu her şeyin korunması dilenmiştir²⁴.

Tanrıların garantörlüğü altında imzalanan antlaşmalara sadece karşı tarafın uyması beklenmemiştir. Aynı şekilde Hititlerin de uyması gerekmiştir. Hititler de uymadıkları zaman, tanrılar tarafından çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır. Örneğin I. Suppiluliuma ile Mısır arasında yapılan antlaşmaya uymayan Hitit kralı Mısır sınırına saldırmış, sonrasında gelişen olaylarla birlikte ülkesine veba hastalığı getirmiştir.

Yemin tanrıları haricinde diğer tanrılar da antlaşmalarda yer almışlardır. Onların görevleri antlaşmaya şahitlik olarak belirlenmiştir. I. Suppiluliuma, Aziru ile yaptığı antlaşmada, şahit olmaları için bin tanrıyı davet ettiğini belirtmiştir²⁵. Bu sayede Hititler antlaşmayı tanrıların garantörlüğü altına almışlardır.

Hititler genellikle savaşlardan sonra ele geçirdikleri ülkelerin tanrıları başta olmak üzere diğer toplumların panteonlarında bulunan tanrıları kendi panteonlarına almışlardır. Bu durum De Martino tarafından Hitit panteonundaki tanrı sayısının artmasının en büyük sebeplerinden birisi olarak görülmüştür (De Martino, 2013, s. 410). Hititler bu uygulamayı ilk dönemlerinden itibaren uygulamışlardır. Anitta metninde Zalpuwa kralı Uhna'nın Hititlerin tanrısı şiu'yu alıp götürdüğü, daha sonra ise Anitta'nın bu tanrıyı geri getirdiği yazılmıştır²⁶. Zalpuwa kralının tanrıyı alması o dönemlerde tanrıların alınıp götürüldüğünün en önemli kanıtlarından birisi olmuştur. I. Hattuşili'nin yıllıklarının üçüncü yılında da Ulma kentinin tahrip edilerek ele geçirilmesinden sonra Ulma kentinin tanrılarının Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Mezulla'nın tapınağına taşındığı anlatılmıştır²⁷.

Tanrılar sadece savaş döneminde mağlup edilen taraftan alınarak taşınmamıştır. Kralların savaş sırasında tanrısal desteği veya tanrıların da yanında olmasını istemesinden dolayı bazı durumlarda tanrıların heykelleri de Hitit kralları ile birlikte askeri sefere götürülmüşlerdir. Muwatalli'nin Hitit başkentini Hattuşa'dan Tarhuntaşa'ya taşırken tanrılarını da yanında götürmesi Singer tarafından bu düşünce doğrultusunda hareket edildiği şeklinde yorumlanmıştır (Singer, 1998, s. 536, 537). Ancak bu durum sadece dinsel nedenlere bağlanmamıştır. Mısır ile gerçekte muhtemel savaş öncesi, Muwatalli'nin çarpışma alanına daha yakın bir konumda bulunmak gibi amacının olabileceği de bilinmektedir.

Tanrılar savaşların öncesinde, savaş sırasında ve sonrasında cezalandırıcı pozisyonunda bulunmuşlardır. Örneğin II. Murşili, Hitit tahtına yeni çıktığı zaman kendisini küçük gören düşmanlarının Arinna'nın Güneş Tanrıçası tarafından yok edilerek cezalandırılmasını istemiştir. Belgenin devamında da kralın isteğini duyan tanrıça, Hitit ordusu adına düşmanı cezalandırmıştır²⁸.

Nadir de olsa Hitit kralının savaş sırasında kendi askerlerinin cezalandırılmasını istediği kayıtlara geçmiştir. Büyük ihtimalle I. Hattuşili dönemine tarihlenen Urşu kentinin kuşatmasında, kral yazışmalarda koçbaşını kıran ve kuşatma savaşında bir türlü başarıya ulaşıp kenti ele geçiremeyen askerleri ve komutanlarının, Fırtına Tanrısı tarafından cezalandırılmasını talep etmiştir²⁹.

Hititler çıktıkları her savaşı kazanan bir toplum olmamışlardır. Galibiyeti tanrıların verdiğine inanan Hititler mağlubiyetin de yine tanrı tarafından verildiğine inanmışlardır. Bu mağlubiyeti de tanrının kendilerini cezalandırması olarak görmüşlerdir. II. Hantili dönemine ait olan belgede mağlup olan Hitit

²³ CTH 42 §16 A II 39-44: "Ve eğer [sen], böyle [bir düşünce içindeysen ve derhal Majesteme] kötü şahsı haber etmezsen ve sen onun tarafına geçersen [, [bu] yemin tanrıları [sen Hukkana'ya] mahvetsin. Onlar senin için bu durumu [baklı] kulmasın." Beckman, 1996, s. 112; Karauğuz, 2002, s. 155.

²⁴ CTH 49 A ay. 17 – 20: "[Fakat Azira bu tablet üzerine yazılmış olan antlaşmanın] ve yeminin [tüm sözlerini tutarsa] yemin tanrıları [Azira'ya evi, karısı, çocukları, torunları ile birlikte] evini, memleketini, topraklarını [ve sahip olduğu] her şeyi korusun." Singer, 2003, s. 95.

²⁵ CTH 49 iv. 30 – 32: "[Bu yemin için bin tanrıyı medlise] davet ettim ve [onları şahit olarak andım] onlar şahit olacaklar." Singer, 2003, s. 95.

²⁶ CTH 1 39 – 42: "Uzun zaman önce Zalpuwa kralı Uhna tanrımız şiu'nun (heykelini) Neşa'dan Zalpuwa'ya kaçırmıştı. Fakat sonra, nen, Büyük kral Anitta, tanrımız şiu'nun (heykelini) Zalpuwa'dan Neşa'ya geri getirdim." Neu, 1974, s. 13.

²⁷ CTH 4 §6 (A, i 35 – 45): "Ondan sonra Ulma topraklarına savaşmaya gittim. Ulma'nın insanları savaşta bana iki kez karşı geldiler, ve iki kez onları yendim. Ulma'yı yaktım ve topraklarına [tere] ektim. Ve içlerinde bir altın öküz, tanrıça Katiti ve Aranhapilanni'nin de bulunduğu yedi tanrısını Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın tapınağına taşıdım. Kalan diğer tanrıları da Mezulla'nın tapınağına taşıdım." Beckman vd., 2006, s. 220.

²⁸ KBo 3.4 = 2 BoTU 48 öy. I 23 – 26: "Hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçası, beni çocuk (diye) çağırın, beni küçük gören ve benim Arinna'nın Güneş tanrısının topraklarını almaya kalkışan etraftaki düşman ülkelerine karşı benim yanına aşağıya gel ve o etraftaki düşman ülkelerini benim önüme öldür!" Götzte, 1967, s. 21, 23.

²⁹ KBo I 11 öy. 15-16: "Onlar koçbaşını kırdılar. Kral öfkeli ve yüzü merhametsizdi: "Onlar hep bana kötü haber getiriyorlar. Fırtına Tanrısı sizsel ile alıp götürsün!" Beckman, 1995, s. 25.; Yiğit, 2006, s. 48.

ordusunun tanrı tarafından cezalandırılmış olarak görüldüğü anlaşılmıştır³⁰. Metinde de fark edildiği üzere tanrının cezalandırması ile mağlup olan Hitit ordusunun aynı zamanda kirlendiği de düşünülmüştür.

Savaş sonrasında imzalanan antlaşmalarda tanrıların isimleri belirtilerek onların şahitliği alınmıştır. Aynı zamanda antlaşmaya uymazlarsa ve yemini çiğnerlerse de tanrılar tarafından cezalandırılmaları istenmiştir³¹. Ayrıca askere alım veya Hitit kralına bağlılık için yapılan yeminlerde de sözünü tutmayan tarafın cezalandırılması yine tanrılardan beklenmiştir³².

Askeri Sefer Dönemlerinde Bayram ve Ritüeller

Hitit dini hayatının en önemli unsurlarından olan bayram ve ritüellerin gerçekleştirilme zamanları bulunmaktaydı. Ani ortaya çıkan durumlar haricindeki bayramlar Hitit inanç sistemine göre bir takvime sahip olmuştur. Bayram kutlamaları ve ritüellerin vakti geldiği zaman aksatılmadan yapılması gerekmiştir. Zamanı gelince gerçekleştirilmeyen bayram ve ritüeller tanrıların öfkesine neden olabilmış ve Hitit krallarının başına dert açabilmıştır. Bundan dolayı da Hitit kralları bu etkinlikleri zamanında gerçekleştirmeye özen göstermişlerdir.

Hitit inanç sisteminde oldukça önemli olan ve zamanında kutlanması gereken bayramlar askeri sefer durumuna göre seferden önce, sefer sırasında, sefer dönüşünde ya da seferden döndükten sonra kutlanmışlardır. Oğlu II. Murşili tarafından babası I. Suppiluliuma'nın tanrının yıllık festivalini gerçekleştirdikten kısa bir süre sonra Kaşka'lıların ele geçirdikleri yerleri geri almak için savaşa çıktığı anlatılmıştır³³. Benzer bir şekilde II. Murşili de AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramını kutladıktan sonra savaş için ilerlemeye başlamıştır³⁴. Metinde de görüldüğü üzere İlkbahar ayı gelmesine rağmen krallar önce bayram kutlamasını gerçekleştirmişler, sonra da düşman üzerine sefere çıkmışlardır.

Tanrılar için kutlanan bayramların bazılarının zamanları askeri seferlerin gerçekleştirildiği dönemlere denk gelmiştir. II. Murşili'nin yıllıklarında da askeri sefer sırasında tanrının yıllık bayramının kutlanma zamanı gelmiş ve kral da Astarpa Nehrinde kamp kurarak bayram kutlamalarını yapmıştır³⁵.

Tanrıların bayram kutlamalarının ihmal edilmemesi gerekmiştir. Hitit krallarının, askeri seferde olmalarından dolayı bu kutlamalara katılmayacağı veya bir kısmına yetişemeyeceği durumlarda, kraliçe bayram kutlamalarına yalnız başına başlamış ya da tüm kutlamayı tek başına gerçekleştirmiştir. Dönemi net bir şekilde bilinmeyen bir kehanet metninde, kral seferdeyken kraliçenin tanrıları kutladığı, daha sonra ise orada Şimşeg'in/Gök gürültüsünün ve Yılın bayramını kutladıkları belirtilmiştir³⁶. Eğer kraliçenin tanrıları kutlaması kültte kendisine verilmiş bir görev değilse Hititlerin tanrıları kutlamaya ve onları ihmal etmemeye verdikleri önemi açık bir şekilde göstermiştir. Zaten Hititler tanrıların ihmal etmeleri durumunda başlarına gelebilecek kötülükleri birçok kez tecrübe etmişlerdir. Bunun en güzel örneklerinden biri de I. Suppiluliuma'nın ihmalinden dolayı krallığı derinden sarsan veba salgını olmuştur.

Bazı bayramlar askeri sefer sırasında kutlanamayacak kadar önemli ya da uzun olmuştur. Nuntarriyaşa bayramı da bunlardan birisidir. Kral askeri seferden döndükten sonra bayram kutlamalarına

³⁰ KBo 3.63 öy. I 1–8: “O [Kalasm]a kentinden tekrar geri gelmedi. Kabinlerle görüşmekte ve askerleri arındırmada ve Fırtına Tanrısı'nın cezalarını ortadan kaldırmada başarısız oldu. Hantili askerlerin (Hattusa'ya) gelmelerine izin verdi ve Hantili kirliliği Hattusa'ya getirdi.” Haas, 2008, s. 27.

³¹ CTH 49 A ay. 12 – 16: “[Anlaşmanın tüm bu sözleri ve yemini] bu tablet üzerine [yazılmıştır.] [Eğer Azıra] antlaşma ve yemin [sözlerini tutmazsa] ve [yeminini çiğnerse] yemin tanrıları Azıra'ya [eni, karısı, çocukları, torunları ile birlikte] ülkesini, topraklarını ve [sahip olduğu] her şeyi yuksun!” Singer, 2003, s. 95.

³² Örneğin bir askere alma yemin ritüelinde yemin eden kişinin ellerine maya, bal mumu gibi çeşitli objeler koyularak yeminini tutmaması halinde tanrı tarafından ne şekilde cezalandırılacağı anlatılmıştır. Oettinger, 1976, s. 9.

³³ KBo 5.6 40 – 44: “Sonra o (babam) kışlamak için tekrar Hattusa'ya geldi. Ancak yıl bayramını tamamlayınca İstabara memleketine gitti. Hatti memleketinin ekili ve ekili olmayan arazisi olan İstabara Kaşka düşmanı tarafından alınmıştı ve babam düşmanı kordu.” Güterbock, 1956, s. 91, 92. Ayrıca bkz. CTH 40 A I 40: “Sonra babam Hattusa'ya geri geldi ve kışı burada geçirdi. Tanrının yıllık festivalinin kutlamasını bitirir bitirmez, İstakbar[a] memleketine gitti. Çünkü Kasla'lı düşman İstakbara'ya ele geçirmişti. [Babam], düşmanı [Ha]tti topraklarından uzağa sürdü...” Beckman vd., 2006, s. 236.

³⁴ KBo 7 17 + 2807/c I 1-4: “[...] Hatt[usa'da] Sonra geldi [... ve] çe[kip git]ti. Fakat ba[har ge]ldiğinde, Hat[tuşa]ya [eve gittim]. ve tanrılar için AN.T[AH].ŞUM bayramını kutladım. Daba son[ra askerlerimi (ve) savaş arabalarını yürüttüm].” Ten Cate, 1966, s. 177.

³⁵ CTH 61 §19 A ii 46 – 49: “Arinnanda Dağı'ni ele geçirdiğim zaman bir kez daba Astarpa Nehrine geri döndüm. Astarpa Nehrinde kamp kurdum ve yıllık festivali orada kutladım. Bunları bir yıl içinde tamamladım.” Beckman vd., 2006, s. 19.

³⁶ KUB 18.12 + KUB 22.15 öy. 13: “Majeste, askeri sefere Hattusa'dan çıktığı zaman Kraliçe tanrıları kutlar ve Majeste ile Kraliçe Hattusa'da Halpa Fırtına Tanrısının tapınığında kışı geçirirler. Orada şimşeg'in/gök gürültüsünün bayramını kutlarlar ve orada yılın bayramını kutlarlar.” Haas, 2008, s. 33, 34.

bařlanmıřtır³⁷. Nuntarriyaşha bayramı kutlamaları için kralın seferi bitirip bitirmediği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Hitit krallarının tanrıların festivallerini kutlamak için seferi kısaltarak zaman ayırdıkları bilinmektedir. II. Murşili tanrıça Hepat'ın festivalini kutlayabilmek için seferi kısaltarak Kummanni'ye gitmiřtir³⁸.

Hitit ordusunun mağlup olduğu savaşlardan sonra ritüel yaparak arınması gerekmiştir. Çünkü Hititler mağlubiyeti tanrının verdiğini ve mağlup olan Hitit ordusunun da tanrının lanetini üzerine almış olduğundan dolayı kirli olduğunu dūřunmüřlerdir. Bundan dolayı da savaştan sonra Hatti ülkesine varmadan ordu için arınma ritüeli gerekleştirmüşlerdir. Bu ritüelde yavru bir köpek ile yine yavru bir domuz ikiye parçalanıp her bir tarafa ikiye ayrılan hayvanların birer yarısı konarak bir nevi kapı veya geçit oluşturulmuřtur³⁹. Hitit ordusunun da bu geçitten geçirilerek arındırılması amaçlanmıştır.

Askerlerin veya ordunun arındırılması ile ilgili ritüeller sadece ordunun mağlup olduğu zamanlarda yapılmamıştır. Ordu içinde patlak veren salgın hastalığa karşı da Hititler arınma ritüelleri gerekleştirmüşlerdir. Aşhella tarafından gerçekleştirilen bu ritüelde salgın hastalığı Hitit ordusunun başına musallat eden tanrıya çeşitli sunular yapılmıřtır⁴⁰. Tanrıya hayvanın en iyi sunu organları verilerek, sunularla yetinmesini sağlayıp insanlardan uzak tutulması amaçlanmıştır. Ayrıca ritüelde sadece hayvan sunuları gerçekleştirilmemiş hayvan sunularının yanı sıra diğer sunu türlerinden de uygulanmıştır.

Hititler sefere çıkmadan önce ya da belki sefer sırasında dūřman askerlerinin savařma yetilerini kaybetmeleri için de ritüel gerekleřtirmüřtir. Bu ritüelde temsili olarak dūřmanın savařma gücünü sembolize eden silahlar alınmıř, onların yerine kadın eřyaları verilerek kadın gibi giydirilmüřlerdir⁴¹. Böylece dūřman askerleri savařma güçlerini kaybederek Hitit ordusuna maęlup olmaları hedeflenmiřtir.

Savaş Dönemlerinde Kehanet Uygulamaları

Eskiçağın birçok toplumunda olduğu gibi Hititler de kehaneti kullanmışlardır. Kehanet yöntemlerini yaşayabilecekleri kötü olaylar başta olmak üzere hangi tanrının ihmal edildiğini öğrenmeye kadar çok geniş bir yelpazede uygulamışlardır. Hititlerin ilk dönemlerinde kehanet uygulamalarını çok fazla bilmedikleri erken dönemlerine ait belgelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde Mezopotamya ve Hurri dünyası ile girilen siyasi ve ticari ilişkiler sonucunda kehanet uygulaması da bu kültürlerden öğrenilmiştir.

Hititlerin uyguladıkları kehanetler fal metinleri olarak yazıya aktarılmışlardır. Yapılan arkeolojik çalışmalarda çok sayıda fal metni ele geçirilmiştir. Bu metinlerde tanrıdan çeşitli yollarla bazı bilgiler öğrenilmeye çalışıldığı için çok fazla manipüle edilmediği belirtilmiştir (Ünal, 2013, s. 456). Bundan dolayı da doğru bilgiler içerme olasılığı, kralların kahramanlıklarını anlattığı yıllıklarına veya diğer belgelere göre daha fazla olmuştur.

Hititler kehaneti askeri alanda da kullanmışlardır. Bu kullanılan kehanetler genellikle yapılacak hareketin güvenliği, uygun komutanın kim olabileceği, rakibin potansiyel gücü, askerlerin toplanma güzergahları ve saldırı stratejisi olarak belirtilmiştir (Haas, 2008, s. 105). Bunlara ilave olarak da tanrılarla ilgili ritüel ve ayınların kutlanma zamanı ile ilgili de çok sayıda kehanet soruşturması örneği de bulunmuştur.

Kehanetlerin en gözle görölür olanları Güneş ve Ay tutulmaları olmuştur. II. Murşili'nin Azzi Hayaşa topraklarına yaptığı sefer sırasında Güneş tutulması yaşanmıştır. Bu olay kahinler tarafından kralın ölümü

³⁷ KUB 11. 34 ay. vi 46 – 53: “Üçüncü tablet. Kral sefe[rdan geri döndüğü] zaman [sonbaharda] nuntarri[yaşha- bayramı] Arinna'dan Hattuşa'ya [ge]lir ve ilke gündeki gibi Fırtına Tanrısının tapınağını, halentunwa evini ve tüm tapınakları teker teker zıyaret eder.” Nakamura, 2002, s. 238, 239.

³⁸ Bryce Murşili'nin buraya gelmesinin sebebinin sadece tanrının bayramını kutlamak olmadığını, aynı zamanda şarri-Kuşuh'la görüşmüş olabileceğini de belirtmektedir. Bryce, 2005, s. 202.

³⁹ Bo 2039 + Bo 2864 45 – 48, 53: “karşı tarafın askerleri kaşandığında nebrin arkasına bir kurban getirilir, nebrin arkasında bir erkek keçi kurban edilir, yavru köpek ve yavru domuz tam ortasından ayrılır ve bir tarafa bir yarısı, öbür tarafa da öbür yarısı serilir... askerler de tam ortalarından geçer...” Kümmel, 1967, s. 151.

⁴⁰ CTH 394 öy. 18 – 23: “Sonra, ordu komutanları ellerini koçların üzerine koyarlar ve bu sırada şöyle söylerler: “hangi tanrı bu salgına neden oldu ise, şimdi bak, koçlar duruyorlar, onlar karacığerleri, kaşpleri ve uzunları ile besilidirler. Ona insan etinden nefret gelsin! Artık bu kolarla tatmin olsun!” Dinçol, 1985, s. 23, 24.

⁴¹ KUB 2.9 I 25 – 30: “Onlardan (onların) erkekliklerini, güçlerini, diñ sağlıklarını, kılıçlarını(?), savaş baltalarını, oklarını, yaylarını ve hanerlerini alırlar ve onları Hatti'ye getirirler. Aldıklarınnın yerine onların eline iç, kadın aynası verirler! Onları kadın gibi giydirirler! Onların (başlarına) kureşar koyarlar.” Hoffner, 1966, s. 331.

ile ilişkilendirilince (Hoffner, 1987, s. 259) kralın yerine geçirilen bir düşman esiri yedek kral ritüelinde kullanılmıştır.

Hitit ordusu sefere giderken kahinler de ordu ile birlikte sefere katılmışlardır. Sefere başlamadan önce, sefer sırasında ve dönüş yolunda yapılacak kehanetler bu kahinlerin görevleri olmuştur. Ayrıca bu kahinler sadece kehanet işlerinden sorumlu olmamışlar aynı zamanda ortaya çıkabilecek tehditleri de çeşitli ritüel ve büyüler aracılığıyla etkisiz hale getirme işlerinden de sorumlu olmuşlardır (Bryce, 2004, s. 152; Haas, 2008, s. 48; Ünal, 2013, s. 469).

Kehanetlerde tanrılara sorulan sorular veya öğrenilmek istenilen bilgiler hemen tanrı tarafından tek seferde doğru bir şekilde cevaplanmamıştır. Bazı durumlarda tanrıların niyetini öğrenmek veya sebebini doğru bir şekilde tespit edilebilmek için defalarca tanrıya sorular yöneltilmiştir.

Tanrılara yöneltilen soruların en başında yapılması planlanan askeri sefer ile ilgili sorular olduğu görülmüştür. Yapılacak olan seferin tanrılar tarafından kehanet aracılığıyla başarılı olacağına dair işaretler tespit edildiği zaman sefer hazırlıklarına başlanmış ya da sefere çıkmıştır (Gurney, 2001, s. 95; Ünal, 2013, s. 455). Bu tarz kehanet belgelerinin sayısı oldukça fazla olmasından dolayı Hititlerin neredeyse her seferi için tanrılara danıştıkları düşünülebilir.

Seferden önce yapılan kehanet soruşturmalarında yapılması planlanan eylem için tanrıya soru yöneltilmiştir. Örneğin Muwatalli döneminde yapılan bir kehanet soruşturmasında seferden önce Iyagenuena kentinin sürülerine saldırılsın mı diye tanrılara sorulmuş ancak tanrılardan olumsuz cevap gelmiştir⁴².

Sefer yapılıp yapılmamasının haricinde tanrılara, uzun askeri seferlerde ordunun geceyi nerede geçirmesinin bazen de kışlamasının daha doğru olacağı ya da ordu içerisinde salgın hastalığın olup olmayacağı gibi sorular da sorulmuştur. III. Hattuşili döneminde Kaşka'lara karşı yapılacak olan askeri seferde kral ve ordunun Haharwa Dağı'nda konaklamasının uygun olup olmadığı ve orduda salgın hastalık çıkıp çıkmayacağı kehanet metninden öğrenilmiştir (Başol, 2006, s. 86).

Seferlerden önce uygulanan kehanet soruşturması örneklerine sefer sırasında da rastlanmıştır. II. Murşili sefer sırasında tanrılar tarafından kendisine bildirilen olumlu işaretler sonucunda savaşa devam ettiğini belirtmiştir (Lorenz ve Schrakamp, 2011, s. 133).

Hititler askeri alandaki kehaneti savaşlardan sonra da uygulamışlardır. II. Hantili ile ilgili olan belgede kral, savaştan sonra kehanette başarısız olmakla suçlanmıştır⁴³. Metinde de görüldüğü üzere Hititler mağlubiyeti tanrılara bağlamışlar, mağlup olmasından dolayı ordu kirlenmiştir. Bundan dolayı Hititlerin özellikle mağlup oldukları savaşlardan sonra hem mağlubiyetin sebeplerini hem de mağlubiyetten dolayı oluşan kirliliğin nasıl ortadan kaldırılacağı konularında kehanet uyguladıkları söylenebilir.

Askeri alanda kullanılan kehanet yöntemlerinde en çok kuşların hareketlerine ve uçuş yönlerine göre yapılan kuş gözlem kehaneti uygulanmıştır. Hititler bu kehanet yöntemini ana vatanlarından getirmemişlerdir. Mezopotamya ile girilen etkileşimler sayesinde bu yöntemi öğrenmişlerdir (Hoffner, 1987, s. 260).

Hititler Mezopotamya'dan öğrendikleri bu kuş gözlem kehanet metodunu geliştirerek belirli bir sistematığe oturtmuşlardır. Bu dönemde bu kehanet yöntemi Anadolu'da yaygın bir şekilde uygulanan bir yöntem olmuştur. Hatta Hititler Mira-Kuvalia ve Wiluša ile yapmış oldukları antlaşmalarla onların kuş gözlem kehaneti yapmalarını yasaklamışlardır. Bu yasaklamanın sebebi olarak da bu bölgelerin kuş gözlem kehanetinde başarılı oldukları belirtilmiştir (Mouton ve Rutherford, 2013, s. 330). Bu sebebin yanında Hititlerin kuş gözlem kehanetinin doğruluk oranının yüksek bir yöntem olduğunu düşünmeleri ve vassal kralların da bu yöntemi kullanarak Hititlere karşı güç elde edebilecekleri korkusu da söylenebilir.

⁴² CTH 571.2 öy. §2 3-4: "Muwatalli Iyagenuena Kentinin sürülerine saldırılsın mı? Sonuç: Olumsuz." Beckman, vd. 2011, s. 221.

⁴³ KBo 3.63 öy. I 1-8: "O [Kalaşm]a kentinden tekrar geri gelmedi. Kabinlerle görüşmekte, ve askerleri arındırmada ve Fırtına Tanrısı'nın cezalarını ortadan kaldırmada başarısız oldu. Hantili askerlerin (Hattuşa'ya) gelmelerine izin verdi ve Hantili kirliliği Hattuşa'ya getirdi." Haas, 2008, s. 27.

Kuş gözlemleri geleceği bilme konularında çeşitli anlamlara gelerek kullanılmıştır. Askeri sefer sırasında Şeytan kuşunun grlmesi ordu için kötü bir işaret sayılmış ve neredeyse kirlilikle eş anlama gelmiřtir⁴⁴. Bundan dolayı ordunun da arınma ritüeli ile kirlilikten kurtarılması gerekmiştir.

II. Murşili'nin Yıllıkları'nın on dokuzuncu yılında Takaşta zerine yapılan askeri sefer sırasında görülen kuş, Takaşta'lıların krala pusu kurdukları işareti olarak yorumlanmıştır. Daha sonra görülen kuştan olumlu işaretler alınmasından sonra kral ilerlemeye devam edebilmiřtir⁴⁵. Bu metinde görülen kuş ise Hitit kralını ve belki de Hitit ordusunu pusudan kurtarmıştır.

Hitit askeri hayatında kuş gözlemi kehanetleri haricinde diğer kehanet türlerinin de uygulandığı yazılı belgelerde tespit edilmiştir. II. Murşili'nin Yıllıkları'nda devlet yönetiminde söz sahibi olan büyükler krala, askeri seferden önce kuş gözlem kehanetlerinin yanında KIN kehanetlerini de uygulamasını tavsiye etmişlerdir. Ayrıca hayvan i organlarının incelenmesi yoluyla yapılan kehanet de Hitit ordusu için uygulanmıştır. Ordunun Haharwa Dağı'na tırmanması ile ilgili yapılan i organları kehanet soruşturmasında Fırtına Tanrısının bu ilerlemeyi istemediği sonucuna ulařılmıřtır⁴⁶.

Savaş Esirleri, Ganimetler ve Bazı Sunuların Kullanımı

Eskiçağ dünyasında savaşlardan elde edilen kazanımların en önemlileri ganimetler ve esirler olmuşlardır. Hititler tarafından savaşlardan elde edilen esirler köle olarak ağır işlerde kullanılmış, g göstergesi olarak da siyasi ilişkide bulunan krallara hediye olarak gönderilmiştir. Bazı esirler ise dini hayatta kullanılmıştır. Onların bu kullanımları genellikle insan kurbanı gerektiren dinsel faaliyetlerde grlmştir.

Tapınak personelleri ve görevlileri için çeşitli talimatlar içeren bir belgede, kral için gerçekleştirilecek olan yedek ritüelde kle kullanılmıştır. Bu kölenin de kral gibi giyinmesi, yemesi içmesi gerektiği belirtilmiřtir⁴⁷. Başarılı bir askeri seferden sonra dönüş yolunda salgın hastalığın ortaya çıkmasından dolayı kralı korumak için yapılan ritüelde, salgına neden olan gücün tanrı mı yoksa tanrıça mı olduğu bilinmediği için, düşman topraklarından alınan bir erkek ve bir kadın kullanılmıştır. Yedek olarak kullanılacak esirlere kralın kıyafetleri giydirilmiş ve veba salgınına sebep olan tanrı ya da tanrıçanın bu yedek olarak kullanılan esirle memnun olması istenmiştir (Bryce, 2004, s. 206). Sonrasında ise yedek olarak kullanılan esirler tekrar düşman topraklarına salınarak vebayı düşman topraklarına geri götürmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. II. Murşili askeri seferdeyken yaşanan güneş tutulması kralın ölümüne işaret olarak yorumlanmıştır. Bundan dolayı kral, bu kötü kaderinden kaçmaya çalışmış ve bunun için de bir savaş esirini kendi üzerine gelecek olan ölümü alması için kendisi yerine kral olarak atamıştır (Hoffner, 1987, s. 259). Ancak yapılan kehanet soruşturmalarında tutulmanın II. Murşili için kötü kadere işaret etmediği öğrenilmiştir.

Hititlerin savaşlardan en önemli kazanımlarından birisi bazı durumlarda uygulanan tanrı transferi olmuştur. Hititler bazen ele geçirdikleri ülkelerin tanrılarını/heykellerini kltleri ile birlikte kendi memleketlerine getirmişlerdir. I. Hattuşili, güneydoğuya yaptığı seferlerin birinde Haşşu kentine saldırmış ve hem kenti hem de kentin zenginliklerini savaş ganimeti olarak ele geçirmiştir. Ayrıca kentte bulunan ve tüm kuzeybatı Suriye topraklarında tapınım gören Halpa'nın Fırtına Tanrısının heykelini de Hattuşa'ya getirmiştir (De Martino, 2006, s. 39). I. Murşili döneminde de benzer Şekilde tanrı kltlerinin Hitit ülkesine taşındığı tespit edilmiştir. II. Murşili'ye ait olan hem veba hem de düşmanlar için yazdırılan bir dua metninde geçmişe atıfta bulunularak Halpa ve Babil tanrılarının Hitit ülkesine taşındığı belirtilmiřtir⁴⁸. Hitit krallarının ele geçirdikleri ülkelerin tanrılarını getirmesi bir g göstergesi olmuştur ve bu g gösterisi neredeyse tüm antik Yakındoğu uygarlıkları tarafından gerçekleştirilen bir uygulama olmuştur.

⁴⁴ KBo 23.8 9 – 18: “Eğer bir askeri sefere gidersen ve (birisi) Şeytan kuşu (kötü işaret) görürse, bir erkek keçi ve bir yavru köpeği dışarıya götüreceksin ve onlar yavru köpeği ikiye blecekler. Her iki tarafa yarısını koyacaksın. Benzer Şekilde keçiyi yapacaksın. Pişirilmış ve pişirilmemiş yağı birlikte karıştıracaksın ve uzağa fırlatacaksın.” Collins, 1990, s. 213.

⁴⁵ KBo 5.8 y. I 12–23: “ve Şimdi Yüce Fırtına Tanrısı, efendim, önümde yürüdü ve beni kötü gclere terk etmedi, beni güvencesine aldı! Takaşta'ya askeri sefere gittiğim zaman bir kuş beni durdurdu ve ben de (askerlerin) yriimesini durdurdum çünkü Takaşta'lılar bana pusu kurmuşlardı. (İlerlemeye) tereddüdü ettiğim zaman Takaşta'lı yardımcı birlikler dağıldı ve beni pusuya dşremediler. Fakat Takaşta yardımcı birlikleri dağıldığı zaman, kuş, benim ilerlememe için verdi ve ben Takaşta'ya gittim.” Haas, 2008, s. 135; nal, 2013, s. 469.

⁴⁶ “[Ordunun] bızlı bir Şekilde Haharwa Dağlarına tırmanması ile ilgili: Eğer, Majeste ve bize, Şiddetli Őimřekler, fırtınalar, Şiddetli yağmurlar korkutmıyıp ordu Fırtına Tanrısı tarafından vurulmayacaksa et işaretleri olumlu olsun, fakat ikincisi olumsuz! Her iki (kehanet buluntuları) olumsuz?” Haas, 2008, s. 103, 115, 116.

⁴⁷ CTH 264 Ő2 22 – 26: “Kle efendisinin önüne getirildiği zaman o yıka(tılır), ve ona temiz (kıyafetler) giydirilir. Ya ona yiyecek ya da içecek verir çünkü onun efendisi genellikle yer veya içer, onun rubunda rahatlar ve o, (kleyle) yer değiştirir.” Taggar – Cohen, 2006, s. 71.

⁴⁸ CTH 376.A Ő8 (A ii 45 – 55 [43 – 48]: “Geçmişe Hattı, Arinna'nın Güneş Tanrısının yardımıyla gresindeki düşmanları bir aslan gibi parçalamıştır. Daba fazlası Halpa ve Babil yklmış ve onların gmiş, altın gibi malları ve tüm memleketlerin tanrıları Arinna'nın Güneş Tanrısının önüne sıralanmışlardır.” Singer, 2002, s. 52, 53.

Savaşlarda tanrının taşınması, esir elde edilmesinin yanında çeşitli ganimetler de ele geçirilmiştir. Elde edilen bu ganimetlerin bazıları tanrılara sunu için alınmıştır. I. Hattuşili, Yıllıkları'nda Zalpa kenti üzerine yaptığı seferden sonra Arinna'nın Güneş Tanrıçası için savaş ganimetleri aldığını belirtmiştir⁴⁹. II. Tuthaliya, batıda kendisine karşı büyük bir tehlike oluşturan Aşşuwa konfederasyonunu mağlup ettikten sonra savaştaki yardımcılarından dolayı Fırtına Tanrısı için üzerinde kralın zaferini ve sunulduğu tanrının adını yazan bir kılıç sunmuştur⁵⁰. Son Hitit kralı olarak da bilinen II. Şuppiluliuma da Tarhuntaşa üzerine sefer yapmış ve aldığı galibiyetten sonra tanrılara sunular yaptığı Güneykale yazıtında anlatmıştır⁵¹.

Savaşlardan elde edilen ganimetlerden tanrılara yapılan sunular sadece Hitit kralları tarafından gerçekleştirilmemişlerdir. Hitit kralları yendikleri memleketlerin krallarını da Hitit tanrılarında sunu olarak vermek üzere onları haraca zorlamışlardır. II. Şuppiluliuma Kıbrıs olduğu tahmin edilen Alaşiya'yı ele geçirdiği zaman Alaşiya kralı Pidduri'yi Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Zippalanda'nın Fırtına Tanrısına sunu vermeye zorlamıştır⁵². Belki de böylece Hitit tanrılarını da ele geçirilen yerlerdeki tanrılardan üstün konuma gelmiştir.

Silahların Kullanımı

Eskiçağ'ın birçok toplumunda olduğu gibi Hititlerde de silahlar kutsal olarak kabul edilmişlerdir. Bu kutsallığının sebebi diğer medeniyetlerin birçoğunda olduğu gibi silahların tanrılar tarafından verildiğine inanılması olmuştur. Hitit yazılı belgelerinde de bu inanç tespit edilmiş ve onlar da silahların tanrılar tarafından verildiğine inanmışlardır⁵³.

Eski Yakınoğu toplumlarında krallar genellikle ordunun da komutanı olarak askeri sistemin en üst noktasını oluşturmuşlardır. Hitit toplumunda da krallar benzer şekilde ordunun baş komutanı olmuşlardır. Hitit krallarının ordunun baş komutanı olmalarına rağmen sanat eserlerinde savaşaykenki tasvirleri neredeyse yok denilebilir (Lorenz ve Schrakamp, 2011, s. 131). Bazı kabartmalarda kılıç, ok, mızrak gibi silahlarla tasvir edilmeleri hem savaşçı yönlerini hem de siyasi otoritelerini vurgulamak için yapılmış olabilir.

Hititlerin asker alma ritüelleri olarak bilinen ritüellerinde savaş aletleri kullanılmıştır. Bu ritüel uygulamasında kadın kıyafetleri ve aynasını getirmişlerdir. Ritüel için getirilen savaş oklarını kırıldıktan sonra da kim krala ihanet eder ve yemini çiğnerse bu oklar gibi kırılınsın, kadına çevrilsin demişlerdir (Bryce, 2010, s. 84). Kadın eşyalarını alacak olması ve kadına çevrilmesinden dolayı da savaşıma gücünü kaybedeceği düşünülmüştür.

Savaş öncesinde de düşmanı kolayca mağlup etmek için ritüeller yapılmıştır. Bu ritüellerin amacı düşman askerlerinin erkekten kadına dönmesi olmuştur. Bu doğrultuda ritüelde kadın kıyafeti, ayna gibi eşyaların yanı sıra savaş aletleri de kullanılmış ve savaş aletleri kırılarak analogi yapılmıştır (Oettinger, 1976, s. 11 – 13). Böylece Hititler büyüsel bir yola başvurarak düşman askerlerinin savaşıma yetilerini kaybettirip savaşı kazanmayı amaçlamışlardır.

Hititlerin askeri seferleri başladığında yani askerler düşman topraklarına girdiği zaman Hurrili kadın Azarri'nin ritüelinde Hitit askerleri, arabaları ve silahları yağlanmışlardır⁵⁴. Benzer bir ritüelde bu kez savaş aletlerinin yağlanması ordu komutanı tarafından gerçekleştirilmiştir⁵⁵. Yağın büyüsel olarak koruyucu rolü

⁴⁹ CTH 4 §2 A i 9 – 11: “[ondan sonra] Zalpa (kentine) gittim ve onu yıktım. Onun tanrılarını ve üç adet tabtarenamı aldım ve onları Arinna (kentinin) güneş tanrıçası için taşıdım”. Beckman vd., 2006, s. 219.

⁵⁰ Kılıcın üzerindeki çivi yazılı yazıt şu şekildedir: “Büyük Kral Duthalia Aşşuwa memleketini yendiği (dağattığı) zaman bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısına sundu”. Ünal 1993, s. 727; Cline, 1996, s. 138.

⁵¹ Güneykale Yazıtı: §13 - §18: “(sonra) düşmanı yendim, Ben, Şuppiluliuma, Büyük Kral, Tarhuntaşa'da bit yönetim [oluşturdum], ve sonra ben düşmanı yendim. Savaş arabaları aldım. (ve) Tarhuntaşa(da) kent(ler) kurmadım. Fakat tüm kentleri (bu) kente bağladım. Tanrılara libasyon(lar) yaptım. Aynı yıl burada tanrı için sunu çukuru yaptım.” Woudhuizen, 2004, s. 85.

⁵² KBo 12.38 3 – 16: “[Alaşiya'nın kralı], karılarıyla, çocuklarıyla [ve onun ...] aldım; tüm malları, [gümüşleri a]ltınlar ve tüm esir edilmiş insanları, yerlerinden edip onları Hattuşa'ya [getirdim]. Alaşiya Ülkesini [esir et]tim ve haraç verir hale getirdim; ve [b]u? haracı onlara zorladım: [...?] Alaşiya kralı ve Pidduri için, bu haraç Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın rabibi Büyük Kral, Tabarna'nın (alacağıdır): [(bir miktar)] altın, 1 talent bakar, 3 seah gayatım Arinna'nın Güneş Tanrıçası için; [(bir miktar)] altın, 1 talent bakar, 3 seah gayatım Zippalanda'nın Fırtına tanrısı için;” Güterbock, 1967, s. 77.

⁵³ CTH 385.10 §6 (ii 4 – 11): “O savaşlarda kullanılmaya hazır silahları verdi, cesur mızrak söyledi: “Düşman yabancı memleketlerin toprakları kral tarafından cezalandırılınsın ve malları, gümüş ve altınları tanrıların kenti Hattusa ve Arinna'ya getirsin!” Singer, 2002, s. 25, 26. Hititlerdeki bazı silah ve savaş teçhizatlarının dinsel ve askeri hayattaki kullanımları için bkz. Savaş, 2014.

⁵⁴ KUB 30.42 14 – 18: “Hurrili bekim Azarri'nin kaliteli yağın ilk tableti: Askerler düşman kentine hareket ettikleri zaman, Kadın (Azarri) bunların üzerine bilyü yapar ve askerleri, atlarını, arabalarını ve silahlarını yağlar.” Vigo, 2014, s. 28.

⁵⁵ KUB 30.42 öy. 1 11 – 14: “Ordunun önüne geçen ordu komutanı I.DUG.GA (kaliteli yağ) ile sibirle tedavi ettikten sonra ordu komutanı sürer. Atlarına, arabasına ve bütün savaş aletlerine sürer.” Sir Gavaz, 2012, s. 125.

göz önüne alındığı zaman savaşta askerleri ve silahları korumak için bu ritüellerin gerçekleştirildiği söylenebilir.

Askeri sefer sırasında ordu içerisinde salgın hastalık ortaya çıktığı zaman Hititler ritüellerle bu salgını yok etmeye ve tanrıları yatıştırmaya çalışmışlardır. Böyle bir olay karşısında Dandanku tarafından yapılan ritüelde kullanılan malzemeler arasında otuz ok ve bir yay da yer almıştır. Salgın hastalık sembolik olarak bir eşeğe yüklenerek gönderildikten sonra ok ve yay kullanılarak düşman topraklarının bu şekilde ok yağmuruna tutulması dilenmiştir⁵⁶.

Savaş sırasında çeşitli silahlar kullanılarak yapılan ritüellerden birisi Eski Krallık dönemine tarihlendirilen Urşu kuşatması sırasında gerçekleştirilmiştir. Zababa'nın şarkısının eşliğinde savaş ekipmanlarını (miğfer vb.) kadın eşyaları ile (saç tokası vb.) yer değiştirerek düşmanın savaş gücünün yok olmasını amaçlamışlardır (Haas, 1994, s. 364, 365; Beckman, 1995, s. 26). Büyük bir ihtimalle kuşatma sırasında birçok girişimde bulunan Hitit ordusunun kenti ele geçirememesi Hitit kralını sınırlendirmiştir. Bundan dolayı da büyüsel yollarla rakibi zayıflatmak istemişlerdir.

Savaş aletleri Hititlerin savaş olmayan dönemlerde yapılan bazı dinsel aktivitelerde de kullanılmıştır. Bu dinsel aktivitelerin birinde ritüel gösteri savaşı gerçekleştirilmiştir. Bu savaş metal silahlar kullanan Hititler ile kamıştan silahlar kullanan Maša adamları arasında yaşanmış ve bu ritüel savaşının sonucunda Hititler kazanmıştır (Gurney, 1977, s. 27). Bryce tarafından ritüellerde yapılan bu türden ritüel savaşı ve diğer sportif faaliyetler askerlerin boş zamanları için yapılan talimler olarak da yorumlanmıştır (Bryce, 2004, s. 191; Bryce, 2010, s. 84). Ayrıca bunun gibi ritüel savaşlarının Hitit ordusunun kutsanması için de yapılmış olabilir.

Hititlerin en önemli bayramlarından birisi olan Nuntarriyaşha bayramı kutlamalarında şUKUR-mızraklı insanlar Koruyucu Tanrı'nın bayramını kutlamışlardır. Ayrıca yine bu bayramın kutlamaları sırasında Hatti dilinde şarkılar söylenirken *Mari-* mızrakları birbirlerine çarpıştırılmıştır⁵⁷.

Anniwiyanni tarafından gerçekleştirilen ritüelde cinsel gücü olmayan bir kişinin cinsel gücünün tekrar geri kazandırılmasının amaçlandığı bilinmektedir. Bu doğrultuda ritüelde, ritüel sahibine ilk başta kadın eşyaları verilmiş daha sonra da bu eşyaların yerine savaş aletleri verilerek masanın üzerine mavi yüne sarılmış yay koyulmuştur (Sturtevant, 1927, s. 7). Cinsel gücün yerine getirilmesi için yapıldığı bilinen bu ritüelin Haas tarafından savaş gücünün de geri getirilmesi için yapılmış olabileceği belirtilmiştir (Haas, 2008, s. 52).

Sonuç

Hayatlarının her anında dine büyük bir önem veren Hitit toplumu için savaş dönemlerinde ve savaşlarında din çok önemli bir konumda olmuştur. Hitit kralları tanrılarına bağlı olmuşlar ve onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.

Hititlerin yapmış oldukları savaşların sebepleri incelendiği zaman bu sebeplerin arasında din neredeyse yok denecek kadar az olmuştur. Bir iki küçük örnek dışında (adalar – Kaşka tanrıları) dinin Hititler için savaş sebebi olmadığı söylenebilir. Çünkü tarihi neredeyse savaşlar tarihi olarak nitelendirilebilecek kadar çok savaş yapmış olan toplumda bu bir iki sebep oransal olarak diğer sebeplere göre çok azdır.

Hitit dini inanç sisteminde birden fazla savaş tanrısı tespit edilmiştir. Son dönemlerine ait olan kült metinlerinde geçen savaş tanrıları veya savaşçı özellikleri öne plana çıkan tanrısal varlıklardan bazıları Iştar, Ninatta ve Kulitta, Marduk, Haşammili, Zababa, Hatti'nin Zababa'sı, Ordunun Zababa'sı, Harnunnuwa kentinin Zababa'sı, Illaya kentinin Zababa'sı, Kizzuwatna'nın Zababa'sı ve Iyarri olmuşlardır. Tarihi süreçleri boyunca çok sayıda savaş gerçekleştirmiş olan toplumun çok sayıda savaş tanrısı veya savaşla ilgili tanrıları olmalarına rağmen baş tanrı Fırtına Tanrısı olmuştur. Baş tanrı olmanın haricinde bu tanrılar arasında III. Hattuşili'nin Koruyucu Tanrıçası Iştar'ı hariç tutarsak neredeyse Koruyucu Tanrı dahi olamamışlardır. Yazılı belgelere göre de savaşlarda ön plana çıkan tanrılar olarak da kayıt edilmemişlerdir.

⁵⁶ CTH 425. 2 §7 21 – 22: “Ayrıca, otuz ok, bir yay, bir eşe, altı bardak, bir GİR.G N gemisi, bir su kabı, bir kap. - Bir kere her şeyi ayarladı.” §9 61 – 65: “O zaman yayı gerersin (ve) bir oku aşağı indirir. O (= ritüel üracı?) Ama (diğer) okları önüne atar. (ve) diyor ki: “Tanrım, düşman toprağı bu okla bombardıman etmeye devam et.” Kömürcü, 2019, s. 80.

⁵⁷ KBo 39.63 + IBoT 4. 81 + KBo 3.25 + KUB 10.48 ay. III A 7 – 10: “NIN.DINGIR rahibesi onun bayramı için Koruyucu Tanrının Tapınağı'na gelir. tabdumar- eşyalarını beraberinde getirir. Zıparwa tapınağında ama tışukanti- büyük bir kutlama yapar. şUKUR mızraklı insanlar da Koruyucu Tanrının bayramını kutlar.” KUB 11.34 ay. IV 10 – 12: “[tapar]waşu ekmeği paylaştırıldığında Anunnuwa adamları Hatti [dilinde] şarkı söylerler. Mari mızrakları birbirlerine çarpıştırılır.” Nakamura, 2002, s. 39, 232.

Bu savaş tanrılarına kıyasla Fırtına Tanrısı, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, İstar, Nerik'in Fırtına Tanrısı gibi tanrısal varlıklar savaş alanlarında ve yazılı belgelerinde çok daha fazla varlık göstermişlerdir.

Din ve tanrılar doğrudan savaş sebebi olmasalar da savaşlarda etkin bir konumda olmuşlardır. Hitit kralları askeri seferlere çıkacakları zaman tanrılarının düşüncelerini göz önüne almışlardır. Onların uygun gördükleri zamanlarda da sefere çıkmışlardır. Askeri faaliyetleri ile ilgili yazılı belgelerinde tanrıların önünde koştuğunu, tanrıların sayesinde savaşlardan galip ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Yani aslında hem geleceklerini hem de savaşlardaki başarılarını tanrılara bağlamaktan geri kalmamışlardır. Sefer sırasında yaşanan ve kendilerine avantaj sağlayan doğa olaylarını bile tanrılarıyla ilişkilendirmişlerdir. Savaşlardan sonra yapılan antlaşmalarda onları şahit göstererek kendilerinin sağlayamayacağı korku ve itaati onlar aracılığı ile sağlamaya çalışmışlardır.

Savaşlarda tanrılarla ilgili dikkat çeken önemli bir nokta da cezalandırma işlemleri veya dilekleri olmuştur. Hitit kralları tanrılarından düşman ile savaş halindeyken onları cezalandırmalarını istemişlerdir. Ancak yine savaş halinde iken kendi ordusundaki başarı göstermeyen komutan ve askerlerin de cezalandırılmasını tanrılardan beklemişlerdir. Halbuki Hitit kralları, savaşlarda yeterli performans göstermeyen komutan ve askerleri, kendisi savaş alanında olmasa bile kendi adamları aracılığıyla onları cezalandırabilecek güce sahip olmuşlardır. Ancak buna rağmen bazı durumlarda tanrılarından onları cezalandırmasını istemiştir.

Tanrılar adına kutlanan bayram ve ritüeller savaş dönemlerinde bile önemlerini korumayı başarmıştır. Hitit kralları bazen sefer öncesinde bazen de seferden döndükten sonra bayram ve ritüelleri gerçekleştirmişlerdir. Ertelenemeyecek durumlarda da seferde olsalar bile bir yerlerde konaklayarak bayram ve ritüel uygulamalarını yerine getirmişlerdir. Kralların bu kutlamaları askeri seferlerde bile aksatmamaya çalışmaları, tanrıların öfkesinden kurtulmak için olmuştur çünkü öfkelenen tanrının ordunun savaş alanından mağlup ayrılabilmesini sağlayacağı ya da salgın hastalık çıkarabileceğine inanmışlardır.

Sefer sırasında orduda çıkan salgın hastalıklar Hitit ordusu ve kralın en çok korktuğu şeylerden birisi olmuştur. Çeşitli sebeplerden dolayı ordu içinde salgın hastalık ortaya çıktığı zaman bu salgını tıbbi metodlarla durdurmaya çalışmamışlardır. Onlar salgını yok etmek yerine dinsel ve büyüsel işlemlerle çeşitli ritüeller gerçekleştirerek düşman topraklarına göndermenin yollarını aramışlardır.

Savaşlardan elde ettikleri esirlerin bir kısmını da büyük bir ihtimalle insan kurbanı gerektiren yedek kral ritüeli, günah keçisi gibi ritüellerde kullanmak üzere ayırmışlardır. Elde edilen ganimetlerin de bir kısmını tanrılar için alarak onlara sunmuşlardır. Hatta Hitit kralları kendi tanrılarına sunu yapmaları için mağlup ettikleri kralları da zorlamışlardır.

Hitit askeri alanlardaki ritüellerde dikkat çeken önemli noktalardan birisi de silahların kullanımıyla ilgili olmuştur. Silahlar, askeri sefer öncesinde gerçekleştirilen askere alım ritüeli, düşmanın savaşma gücünün kaybedilmesiyle ilgili ritüellerde görülürken savaştan sonraki ritüellerde görülmemiştir. Bundan dolayı tanrılar tarafından verildiğine inanılan silahların savaşma gücünü temsil ettiği de düşünülmüştür.

Hititler dinsel sebeplerle savaş meydanına giderek düşmanla karşılaşmamış olsalar da din ve tanrılar savaşlarının önemli bir parçası olmuştur. Seferden önce başlayan dinsel işlemler sefer sırasında ve sonrasında da devam etmiştir. Bundan dolayı Hitit savaşlarında dinin savaş sebebi yani başlangıç nedeni haricinde anlaşmalarda, silahların kullanımında tanrıların kutsaması ya da tanrılardan haber ve yetki almak için düzenlenen kehanet ve ritüeller gibi neredeyse tüm alanlarda etkili olduğu söylenebilir.

Etik Beyan

"Hitit Savaş Dönemlerinde Dinin Kullanımı" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma için etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arıkan, Y. (2003). Hitit çivi yazılı belgelerinde *šubha*- "(düz) dam, çatı" ve onun dinsel ve sosyal hayattaki yeri. *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri*, 6(2), 11 – 57.
- Başol, S. (2006). *Hitit askeri teşkilatı ve sefer organizasyonu* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Beal, R. H. (1992). *The military organization of the hittite*. Text Der Hethiter. 20. Heidelberg: Winter.

- Beckman, G. (1995). The siege of uršu text (cth 7) and old hittite historiography. *Journal of Cuneiform Studies*, 47, 23 – 34.
- Beckman, G. (1996). *Hittite diplomatic texts*. Atlanta Georgia: Society of Biblical Literature Scholar Press.
- Beckman, G., Goedegebuure, P., Hazenbos, J. ve Cohen, Y. (2006). Hittite historical texts I. In M. W. Chavalas (Eds). *The ancient near east historical sources in translation* (pp. 215 – 252). Malden: Blackwell Publishing.
- Bryce, T. R. (2004). *Life and society in the hittite world*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryce, T. R. (2005). *The kingdom of the hittites*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryce, T. R. (2010). The hittites at war. In J. Vidal (Edt). *Studies on war in the ancient near east collected essays on military history* (pp. 67-86). Münster: Ugarit – Verlag.
- Case, S. J. (1915). Religion and war in the graeco-roman world. *The American Journal of Theology*, 19(2), 179-199.
- Cline E. H. (1996). Aşşuwa and the achaeans: the mycenaean sword at hattuşas and its possible implications. *The Annual of the British School at Athens*, 91, 137 – 151.
- Collins, B. J. (1990). The puppy in hittite ritual. *Journal of Cuneiform Studies*, 42(2), 211-226.
- De Martino, S. (2006). *Hititler* (Çev: E. Özbayoğlu). Ankara: Dost Kitabevi.
- De Martino, S. (2013). Din ve mitoloji. İçinde M. Doğan Alparşlan – M. Alparşlan (Eds), *Hititler bir Anadolu imparatorluğu* (ss. 410-431). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Diñçol, A. M. (1982). Hititler. *Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi*, I, (ss. 17-120). İstanbul: Görsel Yayınevi.
- Diñçol, A. M. (1985). Aşhella rituali (cth 394) ve Hititlerde salgın hastalıklara karşı yapılan majik işlemlere toplu bir bakış, *Bellekten*, 49(193), 1-40.
- Götze, A. (1967). *Die annalen des mursiliş*. Leipzig: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Gurney, O. R. (1977). *Some aspects of hittite religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Gurney, O. R. (2001). *Hititler* (Çev. P. Arpaçay). Ankara: Dost Kitabevi.
- Guterbock, H. G. (1956). The deeds of suppiluliuma as told by his son, mursili II (continued). *Journal of Cuneiform Studies*, 10(3), 75-98.
- Guterbock, H. G. (1964). A view of Hittite literature. *Journal of the American Oriental Society*, 84(2), 107-115.
- Guterbock, H. G. (1967). The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered. *Journal of Near Eastern Studies*, 26(2), 73-81.
- Haas V. (1994). *Geschichte der hethitischen religion*. Leiden: Brill.
- Haas, V. (2008). *Hethitische orakel – vorzeichen und abwehrstrategien ein beitrag zur hethitischen kulturgeschichte*, Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Hoffner, H. A. Jr. (1966). Symbols for masculinity and femininity: their use in ancient near eastern sympathetic magic rituals. *Journal of Biblical Literature*, 85(3), 326-334.
- Hoffner, H. A. Jr. (1987). Ancient views of prophecy and fulfillment: Mesopotamia and Asia minor. *JETS*, 30(3), 257 – 265.
- Hoffner, H. A. Jr. (2009). *The letters from hittite kingdom*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Karauğuz, G. (2002). *Boğazköy ve Ugarit çivi yazılı belgelerine göre Hitit devletinin siyasi antlaşma metinleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kayıklık, H. (2007). Din ve dindar bağlamında şiddet, savaş ve barış. İçinde 38. (ICANAS) *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika çalışmaları kongresi I*, (ss. 253 – 263).
- Kempinski, A. ve Koşak, S. (1982). CTH 13: the extensive annals of Hattuşili I'. *Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University*, 9, 87 – 116.
- Kömürçü, A. (2019). *Hitit Krallığı'nda veba salgını ve etkileri (M.Ö. II. bin yılın ilk yarısı)* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kummel H. M. (1967). *Ersatzrituale für den Hethitischen könig*. Studien zu den Boğazköy Texten Heft 3, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Lorenz J. ve Schrakamp, I. (2011). Hittite military and warfare. In H. Genz & D. P. Mielke (Eds.), *Insights into hittite history and archaeology* (pp. 125 – 152). Leuven – Paris.
- Millington, A. (2013). Iyarri at the interface: the origins of Ares. In A. Mouton – I. Rutherford & I. Yakubovich (Eds.), *Luwian identities culture, language and religion between Anatolia and the Aegean* (pp. 543-566). Leiden: Brill.
- Mineck, K. R., Van den Hout, T. ve Hoffner, H., A., Jr. (2006). Hittite historical texts II, In M. W. Chavalas (Ed). *The ancient near east historical sources in translation* (pp. 253-279). Malden: Blackwell Publishing.
- Mouton A. ve Rutherford, I. (2013). Luwian Religion, a Research Project: The Case of “Hittite” Augury. In A. Mouton, I. Rutherford & I. Yakubovich (Eds), *Luwian identities culture, language and religion between Anatolia and the Aegean* (pp. 329-344). Leiden – Boston: Brill.
- Nakamura, M. (2002). *Das Hethitische nuntariyaşha-fest*. Oosten: Nederlands Instituut Voor Het Nabije.
- Neu, E. (1974). *Der Anitta – text*. Otto Harrassowitz Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy – Texten.
- Oettinger, N. (1976). *Die militärischen eide der Hethiter*. Otto Harrassowitz – Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy – Texten.
- Otten, H. (1988). *Die Bronzetafel aus Boğazköy: ein staatsvertrag Tuthalijas iv*. Otto Harrassowitz – Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy – Texten.
- Popovski V. (2009). Introduction. In V. Popovski – G. M. Reicherg & N. Turner (Eds), *World religions and norms of war* (pp. 1 – 10). Tokyo New York Paris: United Nations University Press.

- Savaş, Ö. S. (2014). Silahlar: “Hitit tanrılarının ve krallarının gücü” II. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), ss. 227-253.
- Singer, I. (1998). From Hattusa to Tarhuntassa: some thoughts on Muwatalli’s reign. In III. *Hititoloji kongresi bildirileri kitabı*, ss. 535 – 543.
- Singer, I. (2002). *Hittite prayers*. Atlanta Georgia: Society of Biblical Literature.
- Singer, I. (2003). The treaties between Hatti and Amurru. In W. W. Hallo (Edt), *The context of scripture*, II (ss. 93-106). Leiden – Boston: Brill.
- Sir Gavaz, Ö. (2012). Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen arabalar üzerine bir inceleme. *Ömer Çapar’a armağan*, Ankara: Hel Yayınları.
- Sturtevant, E. H. (1927). A Hittite tablet in the Yale Babylonian collection. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. 58, ss. 5 – 31.
- Taş, İ. (2007). Hitit metinlerinde Maşa ülkesi. *Arkeoloji ve Sanat*, 125, 15-34.
- Taggar – Cohen, A. (2006). *Hittite priesthood*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Ten Cate, H. (1966). Mursilis' northwestern campaigns-additional fragments of his comprehensive annals. *Journal of Near Eastern Studies*, 25(3), ss. 162-191.
- Ünal, A. (1993). Boğazköy kılıcının üzerindeki Akadca adak yazısı hakkında yeni gözlemler. *Nimet Özgüç’e armağan*, ss. 727 – 730.
- Ünal, A. (2004). Çivi yazılı kaynaklara göre Hititler’de ve çağdaş eski Anadolu toplumlarında müzik, dans, eğlence ve akrobatik oyunlar. I. İçinde *Uluslararası tarihte Anadolu müziği ve çalgıları sempozyumu*, ss. 98-119.
- Ünal, A. (2013). Falcılık ve kehanet. İçinde M. D. Alparslan & M. Alparslan (Eds), *Hititler bir Anadolu imparatorluğu* (ss. 432 – 473). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vigo, M. (2014). The use of (perfumed) oil in Hittite rituals with particular emphasis on funerary practices. *Journal of Intercultural and Interdisciplinary Archaeology*, 1, 25-37.
- Woudhuizen F. C. (2004). *Luvian hieroglyphic monumental rock stone inscriptions monumental from the Hittite empire period*. Innsbruck.
- Yiğit, T. (2006). Urşu kuşatması metni’nin yeniden değerlendirilmesi. *Anadolu*, 31, 43-55.

EXTENDED ABSTRACT

War has been a phenomenon that can be seen from the earliest times of human history. People have struggled with each other for various reasons since they started living on earth. This struggle has often ceased to be an individual struggle and has turned into a social movement.

According to the holy books, the struggle that can be described as the first war took place between Abel and Kabul. In the following periods, with the development of civilizations and technology, the causes of wars have both changed and increased. It is known that wars in ancient times may have been caused by reasons such as acquiring living space, capturing living materials such as food and drink, trade, pride in acquiring foreign lands, the ambition of the rulers, revenge, the soldiers' desire for victory and distracting them. As it can be noticed from the reasons mentioned, religion is not among the causes of wars in the early periods of history. This does not mean that religion was not a cause of war in ancient times, but it can be said that it was a cause to a very small extent compared to other reasons.

Wars have an important place in Hittite history. When we look at the historical past of the Hittites, it is seen that they fought many wars. Hittite written documents do not give detailed information about the wars. However, the Hittite documents contain detailed information about the war and religious connection, religion in wartimes.

Although religion has an important place in the lives of ancient civilizations, it is not seen that religion is a cause of war in ancient history. Wars due to religion started to increase from the end of the Ancient Ages and increased especially during the Middle Ages.

In the Hittite religion, gods of war or divine beings with warrior features were included. Iştar, Ninatta- Kulitta, Marduk, Haşammili, Zababa, Zababa of Hatti, Zababa of army, Zababa of Harnunnuwa city, Zababa of Illaya city, Zababa of Kizzuwatna were important war deities of the Hittite religion according to cult texts of Tuthaliya IV. Although the Hittites had many war-related gods, the chief god was the Storm God. If we exclude Hattuşili's III Protective Goddess Iştar, they almost could not even become a Protective God.

The Hittite kings sometimes felt the need to get the approval of the gods through prophecy or stated in their written documents that they acted with the approval of the god before going to war. They believed that they got the victory they won on the battlefields thanks to the gods. As the Hittites attributed their success in wars to the support of the gods, they also attributed their failures to the lack of support of the

gods or their punishment. They believed that peace was created by the gods after wars. They tried to provide their assurances by witnessing their gods to their treaties.

Hittite kings wanted to punish some of their commanders who failed during the war. However, they did not carry out this punishment process themselves. The Hittite king did not do it himself, although he had the power and authority to punish the unsuccessful commander. He complained to God about this situation and waited for God to punish him.

Feasts and rituals celebrated for the gods have managed to maintain their importance even in times of war. Hittite kings performed feasts and rituals sometimes before the campaign and sometimes after returning from the campaign. Even if they were on a trip, they performed their festive and ritual practices by staying somewhere. This situation can be explained by the fact that the Hittite kings were afraid of the anger of their gods.

While the Hittite army was on the campaign, the soothsayers joined the campaign with the army. The prophecies to be made before the expedition, during the expedition, and on the way back were the duties of these oracles. In addition, these oracles were not only responsible for divination works, but also for neutralizing the threats that may arise through various rituals and spells.

Epidemics in the army during the campaign were one of the most feared by the Hittite army and the king. Instead of destroying the epidemic, they sought ways to send it to enemy lands by performing various rituals with religious and magical processes. Thus, with the support of their gods, they tried to get rid of the epidemic disease.

They also reserved some of the captives they obtained from the wars to be used in rituals such as the reserve king ritual, and scapegoat, which probably required human sacrifice. They took some of the booties for the gods and presented them to the gods.

The Hittites generally included the gods in the pantheons of other societies, especially the gods of the countries they conquered after the wars, into their pantheon. This situation was seen as one of the biggest reasons for the increase in the number of gods in the Hittite pantheon.

The Hittite army had to be purified by ritual after the campaigns in which the Hittite army was defeated. Because the Hittites thought that God gave the defeat and that the defeated Hittite army was dirty because they took the curse of God. Therefore, after the war, they performed a purification ritual for the army before they arrived in the Hatti country.

The use of weapons was one of the important points in the rituals in the Hittite military areas. Weapons are seen in the rituals of recruitment performed before the military campaign, and the loss of the enemy's fighting power, but not in the rituals after the war. For this reason, the weapons believed to be given by the gods were also thought to represent the fighting power.

War tools were also used in some religious activities of the Hittites during non-war periods. The ritual demonstration warfare was carried out in one of these religious activities. This war took place between the Hittites, who used metal weapons, and the Maša men, who used reed weapons, and as a result of this ritual war, the Hittites won.

Although the Hittites did not encounter the enemy by going to the battlefield for religious reasons, religion and gods became an important part of their wars. Religious processes that started before the military campaign continued during and after the military campaign. Therefore, it can be said that in Hittite wars, religion was effective in almost all areas, except for the cause of war, that is, the beginning, in agreements, in the use of weapons, in the use of weapons, or in prophecy and rituals organized to receive news and authority from the gods.

Sargonidler Devri (MÖ 722-626) Babil Seferleri¹

Oktaý ÖZGÜL², Yavuz GÜNAŐDI³ ve Betül NİŐANCI⁴

Öz

Mezopotamya coğrafyasında kurulan Asur Devlet'i Eski - Orta ve Yeni Asur olmak üzere üç döneme ayrılırken, Yeni Asur Devleti'nde dört kralı kapsayan döneme Sargonidler Devri denilmiştir. III. Tıglat-Pileser Babil'i hâkimiyet altına almıştır. Ancak onun ölümü sonrası yaşanan gelişmeler sırasında II. Marduk-apla-iddina (Merodah-Baladan), Babil yönetimini ele geçirmeye çalışmıştır. II. Sargon onunla yaptığı ilk mücadele de başarılı olamasa da 10 yıl sonra M.Ö. 710 yılında yaptığı savaşı kazanmış ve Merodah-Baladan yenilerek kaçmak zorunda kalmıştır. II. Sargon'dan sonra tahta geçen oğlu Sanherib döneminde Merodah-Baladan yine Babil'i ele geçirmeye çalışmış ancak bir kez daha yenilmekten kurtulamayarak Elam'a kaçmış ve orada ölmüştür. Sanherib'in Elam seferi sırasında Elamlılar Babil tahtına getirilen Sanherib'in oğlunu öldürmüşlerdir. Yaşanan bu karışıklık sırasında tahta geçmeye çalışan komutanlar ise yine Sanherib tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Sanherib yaşananlardan dolayı Babil kentini cezalandırmış ve kenti yakıp yıkmıştır. Sanherib en küçük oğlu Asarhaddon'u veliht seçmiştir. Kral, Babil kentini yeniden inşa ettirmiştir. Asarhaddon kendinden sonra Asur'a oğullarından Asurbanipal'i, Babil'e ise Şamaş-şumu-ukin'ni veliht olarak seçmiştir. Ancak sonrasında Şamaş-şumu-ukin Babil'de isyan çıkarmış ve Asurbanipal bu isyanı bastırdıktan sonra kardeşi intihar ederken kral Babil yönetimini de ele almıştır. Onun ölümü ile zayıflayan Asur Devleti'ne ise bağımsız olarak güçlenen ve Med'ler ile ittifak kuran Babil Devleti son vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Asur Devleti, Sargonidler Devri, Babil Devleti.

Sargonyd Period BC. 722-626 Babylonian Expedition

Abstract

While the Assyrian State, which was established in the Mesopotamian geography, was divided into three periods as Old - Middle and New Assyria, the period that included four kings in the New Assyrian State was called the Age of Sargonids. III. Tiglath-Pileser conquered Babylon. However, during the developments after his death, II. Marduk-apla-iddina (Merodah-Baladan) tried to take over Babylon. II. Although Sargon did not succeed in his first struggle with him, 10 years later BC. he won the war in 710 and was defeated and forced to flee from Merodah-Bala. II. During the reign of his son, Sanherib, who came to the throne after Sargon, Merodah-Baladan tried to seize Babylon again, but he could not escape being defeated once again, fled to Elam and died there. During Sanherib's Elam expedition, the Elamites killed Sanherib's son, who was brought to the Babylonian throne. During this turmoil, the commanders who tried to take the throne were again defeated by Sanherib. Sanherib punished the city of Babylon because of what happened and destroyed the city. Sanherib has chosen his youngest son, Asarhaddon, as heir. The king had the city of Babylon rebuilt. After him, Asarhaddon chose Ashurbanipal, one of his sons, as heir to Assyria and Shamash-sumu-ukin as heir to Babylon. However, later, Shamash-sumu-ukin rebelled in Babylon, and after Ashurbanipal suppressed this rebellion, his brother committed suicide while the king took over the Babylonian administration. The Assyrian State, which was weakened by his death, was put to an end by the Babylonian State, which became stronger independently and allied with the Medes.

Key Words: Mesopotamia, Assyrian State, Sargonid Period, Babylonian State

Atıf İçin / Please Cite As:

Özgül, O., Günaşdı, Y. ve Nişancı, B. (2022). Sargonidler devri (MÖ 722-626) Babil seferleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1234-1253.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.06.2022

¹ Yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

² Doç. Dr. - Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, oktay.ozgul@atauni.edu.tr, oktay.ozgul@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0003-0575-0436

³ Doç. Dr. - Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, gunasdi@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7955-3756

⁴ Doktorant - Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, betulnisanci22@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-2483-1223

Giriş

Mezopotamya kelimesi Latince “potamos” (ırmaklar) ve “mesos” (ara) sözcüklerinden oluşan ve “nehirler arası” manasına gelen birleşik bir sözcüktür (İplikçioğlu, 1990, s. 45; Pollock, 1999, s. 1; Bertman, 2003, s. 2). Burada kastedilen iki nehir, çivi yazılı metinlerde İdilgat ve Purattu olarak geçen Dicle⁵ ve Fırat⁶ nehirleridir (Tuncel, 1996, s. 31; Memiş, 2007, s. 9).

Coğrafı alan olarak Mezopotamya, Asya Kıtası'nın Akdeniz'e açılan bir kapısı gibidir. Bölgenin sınırları Asya'nın batısında kalan Akdeniz ve Pers Körfezi arasında yer alan 120.000 km²'lik bölgedir (Sevin, 1991, s. 1). Diğer yandan bu alan, kuzeyde Anadolu platolarını meydana getiren yüksek dağlar ve doğusunda İran'la çevrilmiştir. Toros silsileleri, Akdeniz'in doğu kıyı şeridi boyunca güneye doğru Cebel-i Lübnan, Herman ve Sina Dağı gibi farklı isimler olarak Kızıldeniz'e kadar ulaşırlar. Dicle Nehri'nin doğusunda bulunan Güneydoğu Anadolu'daki Anti Toroslar'ın bir devamı olan Zağros Dağları, İran Platosu ile beraber Dicle vadisini bölen doğal bir paravan oluşturur. Ayrıca Mezopotamya, üç tarafı dağlarla çevrilmiş yalnızca güneyden sonsuz gibi görünen muazzam bir düzlüktür (Kınal, 1983, s. 9-10).

Mezopotamya'ya farklı tarihlerde Sami kökenli topluluklar tarafından üç göç hareketi gerçekteşirilmişti. Yapılan bu göçlerin sebepleri arasında iklim değişikliğinin yanı sıra ekonomik ve dini nedenlerin etkili olduğu düşünölmektedir (Günaltay, 1937, s. 285; Memiş-Bölböl, 2012, s. 5).

Yine kaynaklardan ulaştığımız bilgilere göre Sami topluluklar, Arabistan Yarımadası'ndan ayrıldıktan sonra Filistin-Suriye şerit arazisini çölden ayıran dağlar üzerinden ilk olarak Kuzey Suriye'ye gelmişler ve ardından Fırat kervan yolunu takip ederek Mari⁷, Terqa⁸ ve Hana gibi kervan duraklarını geçerek Mezopotamya'ya ulaşmışlardır (Clay, 1919, s. 27-28). Sami kökenli bu halkların konuştuğu dil ise semitik dildir (Saggs, 1984, s. 25; Whiting, 2006, s. 123).

Asur ismi ile alakalı sorun hem kentin baş tanrısının isminin hem de kentin isminin aynı olmasından kaynaklanmaktadır (Kuhrt I, 2017, s. 106). Asur adı kent ismi olarak Akad döneminden kalan belgelerde geçerken, tanrı ismi olarak ise III. Ur Dönemi'ne kadar görülmez. Bu bilgilere dayanarak araştırmacılar önceliğin yer isminde olduğunu, tanrı ismi olarak da ondan türetildiğini ileri sürmüşlerdir (Akyüz, 2013, s. 5; Durmuş, 2014, s. 22).

Asur, Dicle ve Fırat Nehirleri arasında bulunan bölge ve buranın da ötesinde kuzeyde tüm Musul Havzası boyunca uzanan, yine doğusunda İran'ın batı kesimini de içine alan Mezopotamya'nın kuzey kesimidir. Fırat Nehri, kuzeye doğru dar bir vadi içinde akmaktadır. Diğer yandan Büyük ve Küçük Zap, Adhem ve Diyala gibi kollarla beslenen Dicle Nehri ise hayvancılığa ve ekime olanak sağlayan geniş aynı zamanda da dalgalı arazi içerisinde akmaktadır. Zaten bu bölge Asur ülkesinin de çekirdeğini meydana getirmektedir (Balkaya, 2009, s. 77). (Resim:1).

Bitki örtüsü ve iklim açısından oldukça elverişli olan bölgenin dağ eteklerinde meşe ve çam ormanları bulunmaktadır. Yüksek düzlüklerde ise buğday, arpa ve yine meyve ile sebze yetiştirilmektedir (Sevin, 1991, s. 1-2). Yukarı Zap ve Dicle Nehri arasında kalan bölgede Dur-şarrukin, Kalhu ve Ninive gibi Asur'a başkentlikte yapan görkemli kentlerin bulunduğu “Asur Üçgeni” adı verilen bölge bulunmaktadır. (Beaulieu, 2005, s. 51; Radner, 2018, s. 2).

Asur Siyasi Tarihi

Eski Asur Dönemi, aşağı yukarı MÖ 2000-1600'lü yıllar arasını kapsar. Bu devre ait kral listesinde ilk olarak 17 kral adı yazılmış ardından bir çizgi çekilerek “*Toplam 17 kral çadırda yaşayanlar*” ifadesi

⁵ Dicle kelimesinin aslı Akkadca İdiqlat ve Sümerce İdigna isminin Arapçalaşmış halidir (Tuncel, 1994, s. 281; Strabon,1993,s.1 vdd; ; Herodotos,2009,s. 1 vdd; Ksenophon,2010,s. 1 vdd; Ay, 2011, s. 1; Doğan,2015,s.14-17).

⁶ Fırat adının, aslı Asur dilindeki Purattu, Sümerce de ise Bu-ra-nu-nu olan, İbranicedeki Perath adının Arapçalaşmış (Furat) halidir. Ayrıca Güneybatı Asya'nın en büyük nehri olan Fırat'ın adı Eski Farsça'da Ufratu, Orta Farsça'da ise Frat şeklinde geçmektedir. Batılı yazarlara gelince onlar bu ismi Eufrate veya Euphrate şeklinde kullanırlar.Yine antik kaynaklarda da bu nehirlerden bahsedilmektedir (Strabon,1993,s.1 vdd; Ceylan, 2008, s. 41; Herodotos,2009,s. 1 vdd; Ksenophon,2010,s. 1 vdd; Günaşdı, 2013, s. 11; Doğan,2015,s.9-14).

⁷ Mari: Günümüzde Suriye'de bulunan Abu Kemal Kasabası'nın 11 km kuzeybatısında Tell Hariri'dedir. 1933 yılında bulunan site yine aynı yıl içerisinde Fransız arkeologlar tarafından kazılmıştır. Antik kentte duvar resimleriyle süslenmiş saray ve içinde Kraliyet Arşivi'nin de bulunduğu çok sayıda çivi yazılı tablet elde edilmiştir. Mari Metinleri sayesinde, MÖ 2000 yıllarının başlarında Kuzey-Batı Mezopotamya'daki tarih, kültür ve din hakkında bilgiler elde edilmiştir (Bayram,1980, s. 89-90).

⁸ Terqa: Günümüzde Suriye Tell Ashara'da bulunan Antik Kent'tir. Kentte 1910 yılında E. Herzfeld tarafından kazı yapılmıştır. Ayrıca kentte 1923 yılında ise François Thureau-Dangin ve P. Dhorme tarafından 5 günlük kazı yapılmıştır.

kullanılmıştır. Sonrasında ise Asur Devleti krallarının adları sıralanmıştır (Kınal, 1978, s. 171; Saggs, 1984, s. 24).

Kral listesinde 30. sırada Puzur-Asur adını görmekteyiz. Bu kralla başlayan sülale I. Şamsi-Adad'ın tahta geçişine kadar devam eder. Bu dönemdeki en önemli gelişme ise yaklaşık 250 yıl devam edecek olan Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın başlamasıdır (Kınal, 1978, s. 171-183). Eski Asur Devleti'nin başlangıcı I. Şamsi-Adad'ın tahta geçişi ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde Asur, devlet haline gelmiştir. I. Şamsi-Adad zamanında fetih politikası izlenmiş, batıda sınırlar Akdeniz'e kadar genişlemiştir (Memiş, 2007, s. 184). Bu kralın ölümü sonrası oğlu İşme-Dagan zamanında devlet zayıflamış ve ardından Babil'in (Kuiper, 2011, s. 71) ve sonrasında Mitanni Devleti'nin hâkimiyetinde kalmıştır (Hrouda, 2016, s. 44-45; Kılıç-Yılmaz, 2020, s. 151).

Orta Asur Devleti'nin kuruluşunu Amarna'da bulunan mektuplardan öğreniyoruz⁹. Asur kralı I. Asur-Uballit'in Mısır Firavunu IV. Amenofis'e yazdığı mektuptan ona "Biraderim" diye hitap etmesinden yola çıkılarak kendisini firavuna denk görmesi sonucu Asurlular'ın yeniden bağımsızlıklarını kazandıkları sonucuna varılmıştır (Balkaya, 2009, s. 80; Kuiper, 2011, s. 84). I. Asur-Uballit'ten sonra Asur tahtına geçen krallar hakkında pek fazla bilgi yoktur. Ancak I. Adad-Nirari'nin tahta geçmesi ile Asur Devleti yeniden bir güç haline gelmiştir. Kuzey Suriye'de Karkamış ve güneyde Babil sınırına kadar hâkimiyet sağlanmış ve Mitanni Devleti zayıflatılmıştır (Kılıç-Yılmaz, 2020, s. 177). Sonrasında tahta geçen oğlu I. Salmanassar babası döneminde yıpratılan Mitanni Devleti'ne son vermiş ardından özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'ne seferler başlamıştır. "Uruadri" adı ilk olarak bu kral zamanında yazıtlarda görülmüştür (Luckenbill, 1926, s. 114; Ponchia, 2004, s. 144). Oğlu I. Tukilti-Ninurta zamanında ise yine aynı bölgeye yapılan seferlerde bu kez "Nairi" adı karşımıza çıkmaktadır (Belli, 1983, s. 31; Salvini, 2006, s. 31; Bahar, 2010, 225; Özgül, 2016, s. 143). Asur kralı I. Tukilti-Ninurta ayrıca Babil üzerine de sefer yapmış ve bu sefer sonucunda yüklü miktarda hazine ile ülkesine geri dönmüştür. Babil ise buraya atadığı valiler tarafından yönetilmiştir (Luckenbill, I, 1926, s. 57). Orta Asur Devleti döneminde yaşanan Ege Göçleri, Hitit ve başka devletlerin yıkılmasına neden olurken bu sırada Asur tahtında olan I. Tıglat-Pileser ise bu durumu lehine çevirmiş Arami ve bu dönemde ortaya çıkan Muşkilerle mücadele etmiştir. Ancak bu kralın ölümü ile Asur çöküşü yaşamıştır (Memiş, 2007, s. 190-193; Kılıç-Yılmaz, 2020, s. 185).

I. Tıglat-Pileser'in öldürülmesi ile Asur'un yükselişi durmuş ve devlet toparlanamamıştır. Asur'da bu kötü gidiş ancak Yeni Asur Devleti'nin kurulması ile son bulmuştur (Kılıç-Yılmaz, 2020, s. 190). Çoğu tarihçi, II. Asur-Dan'ın tahta çıkışını Yeni Asur Devleti'nin başlangıcı kabul eder (Grayson, 1991, s. 131; Leick, 2003, s. 15). Yeni Asur Devleti'nin en güçlü kralları ise II. Asur-Nasirpal ve oğlu III. Salmanassar'dır (Duymuş, 2014, s. 41). Ayrıca bu dönemde Kalhu (Nimrud) şehri kurularak başkent buraya taşınmıştır (Grayson, 1991, s. 189; Beaulieu, 2005, s. 49). III. Salmanassar babasından devraldığı güçlü devleti devam ettirmiştir (Kuhrt, 2017, s. 142). Bu dönemde Van Gölü kıyısında merkezi Tuşpa olan Urartu Devleti kurulmuştur. Bu bilgiyi Asur kralı III. Salmanassar'a ait Balawat Kapısı¹⁰ üzerinde bulunan tasvirlerden ve yine bu kralla ait Kurkh Monoliti¹¹ yazıtından öğrenmekteyiz (Luckenbill, 1926, s. 213).

Yeni Asur Devleti'nin güçlü krallarından birisi de III. Tıglat-Pileser'dir. Bu kral yaptığı reformlar ile kendinden sonra kurulacak olan "Sargonidler Devri" de denilen İmparatorluk Dönemi'nin temelini atmıştır (Mieroop, 2006, s. 289; Beaulieu, 2005, s. 52-53). Yeni Asur Devleti içerisinde II. Sargon'la başlayan ve Asurbanipal'in ölümüne kadar devam süreye "Sargonidler Devri" denir. Bu dönemin kralları sırasıyla II. Sargon, Sanherib, Asarhaddon ve Asurbanipal'dir.

Bu krallar zamanında devletin sınırları hiçbir dönemde olmadığı kadar genişlemiş ve devlet en güçlü devrini yaşamıştır. Bu çalışmada sadece kralların Babil'e yaptıkları seferler üzerinde duralacaktır.

Babil Seferleri

Sargonidler Devri öncesinde, III. Tıglat-Pileser zamanında Babil'de isyan çıkmış ve Babil kralı Nabonassar Asur'dan yardım istemiştir. Bunun üzerine Asur kralı da yardım etmiştir. Ancak Nabonassar'ın ölümünden sonra Babil'de yeniden kargaşa ortamı oluşmuş ve Nabû-mukîn-zêri yönetime el koymuştur.

⁹ Amarna Çağı (MÖ 1390-1322) tarihleri arasını kapsayan döneme verilen isimdir (Yılmaz-Kılıç, 2020, s.879). Bu devre ait belgeler 1887'de Beni Hasan yakınlarındaki Tel el Amarna'da bulunduğu için "Amarna Çağı" adı verilmiştir.

¹⁰ III. Salmanassar'a aittir. 1878 yılında Hormuzd Rassam tarafından Balawat'ta (İmgur Enlil) bulunmuştur. Günümüzde British Museum'da sergilenmektedir (Luckenbill, 1926, s. 224-232).

¹¹ II. Asur-Nasirpal ve III. Salmanassar'a aittir. 1863 yılında Jonh G. Taylor tarafından Diyarbakır Üçtepe'de bulunmuştur. Günümüzde British Museum'da sergilenmektedir (Luckenbill, 1926, s. 177-182).

Yaşanan bu gelişmeler sonucu III. Tiglat-Pileser harekete geçmiş ve Babil üzerine yürüyerek ülkeyi Asur topraklarına katmış ardından Pulû adı altında Babil kralı olarak iki ülkeyi beraber yönetmiştir. III. Tiglat-Pileser'den sonra tahta geçen oğlu V. Salmanassar ise Ululayu adı altında Babil'i yönetmeye devam etmiştir. Asur kralına ait küçük bir silindir üzerinde yazılı olan metne göre Asur kralı, Borsippa kentini yeniden inşa ettirmiş ve Nabu Tapınağı'nı yaptırmıştır (Luckenbill II, 1927, s. 297; Toptaş, 2021, s. 51).

II. Sargon Dönemi Babil Seferleri

MÖ 722 yılında II. Sargon, kardeşi V. Salmanassar'ın ölümüne yol açarak tahta geçmiş ve bu olay sonucunda Asur'da kargaşa ortamı ortaya çıkmıştır (Brinkman, 1965, s. 161; Yiğit, 2020, s. 199). II. Sargon, tahta geçtikten sonra ilk seferini Babil üzerine yapmıştır. Bu seferin sebebi olarak Babil'de düzenin bozulmasını ve Bit-yakın kabilesi lideri II. Marduk-apla-iddina¹² (kutsal kitaptaki adı Merodah-Baladan)'nın tahta geçmesi gösterilebilir (Saggs, 1962, s. 111; Oppenheim, 1977, s. 162; Elayi, 2017, s. 183). (Resim: 2)

Merodah-Baladan adı, ilk kez Mukin-Zeri isyanı sırasında III. Tiglat-Pileser ile anlaşmaya varan Kaldeli krallardan biri olarak karşımıza çıkar. Merodah-Baladan'ın teslim olurken verdiği zengin haraca Asur kaynaklarında yer verilmiştir. Bunlar; pahalı altın armağanlar, bol miktarda altın cevheri, değerli taşlar, egzotik ahşap ve bitkiler, parlak renkli giysiler, sığır ve koyundur. Daha önce hiçbir Asur kralına baş eğmemiştir ki bu teslim oluş da topraklarını korumak için yaptığı politik manevradır (Oates, 2015, s. 122). (Resim: 3)

Diğer yandan Merodah-Baladan, Elam kralı Ummanigaş'a güvenerek Babil tahtına geçmiştir (Rogers, 1900, s. 39-40; Brinkman, 1965, s. 161; Kuhrt II, 2017, s. 156). Merodah hüküm sürdüğü dönemde tapınakları onarmış, Akad şehirlerinin geçmişten gelen ayrıcalıklarını tanımış, kendini ülkenin kurtarıcısı ve Babil halkının düşmanlarını yenmek için Marduk'un kullandığı aracı olarak görmüştür. Diğer yandan bölünmüş durumda olan Kaldeli kabileleri Asur karşıtı ittifakta birleştirmiştir (Oates, 2015, s. 122-123). Yaşanan bu olaylardan dolayı sefere çıkmak zorunda kalan II. Sargon ilk olarak, MÖ 720 yılında Elam ordusu ile Der şehri yakınlarında karşı karşıya gelmiştir. Ancak Babilliler, Elamlılara yardım edince II. Sargon başarılı olamamıştır. Asur kralı savaşı kendisinin kazandığını söylese de Babil kroniklerinde bunun aksi iddia edilmektedir (Saggs, 1985, s. 92; Elayi, 2017, s. 184; Jursa, 2017, s. 40).

Bu savaş sonrası Babil tahtında olan Merodah-Baladan, MÖ 710 yılına kadar Babil kralı olarak bölgeyi hâkimiyeti altında tutmayı başarmıştır. Bu sırada Yahuda kralı Hezekiel'e hasta olduğu için bir elçi ile mektup ve hediyeler gönderen Merodah-Baladan'ın asıl amacının II. Sargon'a karşı kendine müttefik aramak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hezekiel, Sargon'a karşı isyan etmeyi kabul etmemiştir. Bu sırada Asur güçlenirken Babil ekonomisi gittikçe kötüye gidiyordu. Merodah-Baladan'ın tüm çabalarına karşın kabileler ticaret yollarına karşıyor ve kentlere baskı uyguluyorlardı (Saggs, 1962, s. 111-116; Roux, 1992, s. 311; Liverani, 2014, s. 490).

Asur kralı II. Sargon, MÖ 710 yılında tekrar Babil üzerine sefere çıkma kararı almış ancak bu kez kente saldırmadan önce Elam'dan gelebilecek yardıma engel olmak için ilk olarak bu bölgeye sefer düzenlemiştir. Bu dönemde Elam kralı olan şutruk-Nahunte yenilgiye uğratarak Babil'e yapılacak yardımın önüne geçilmiştir (Kirschbaum, 2004, s. 93; Leick, 2003, s. 80). II. Sargon ardından Babil'e girmiş ve Merodah-Baladan çareyi kaçmakta bularak Elam'a sığınmıştır (Tadmor, 1958, s. 23; Saggs, 1984, s. 97).

II. Sargon, Babil fethinde hem parlak bir hükümdar olarak görülür hem de savaş ve diplomasi alanındaki başarısını sergiler (Elayi, 2017, s. 190). Ardından kazandığı bu zafer sonrasında kendisini Babil'de Sümer ve Akad kralı olarak ilan etmiştir (Rogers, 1900, s. 40; Tadmor, 1958, s. 23; Sevin, 2005, s. 50). Böylece kendinden önce de kullanılan iki ülkenin kralı olma geleneğini devam ettirmiştir. (Rogers, 1900, s. 40). Ardından Babil'de yapılan kutsal ayinlere katılmıştır (Roaf, 1996, s. 182). Ancak Merodah Baladan hayatta kalmış ve Babil'i tekrar ele geçirmek için II. Sargon'un ölümüne kadar beklemiştir (Elayi, 2017, s. 190). Sargon, Tabal üzerine yaptığı sefer sırasında Kimmerler ile savaşırken ölmüş ve cesedi bulunamamıştır. Savaş alanında ölen ve cesedi bulunamayan tek Asur kralıdır (Tadmor, 1958, s. 28-29).

¹² II. Marduk-apla-iddina (Merodah-Baladan) için II. Sargon yazıtlarında şu ifadeleri kullanmıştır "*bir katilin tobumu, isminden korkmayan kötü bir şeytanın perranesi. Lordların efendisi büyük tanrıların yeminini çiğnedi* (Elayi, 2017, s. 183).

Sanherib'in Babil Seferleri ve Elam Seferi

Yeni Asur Devleti zamanında hüküm süren altı kral döneminde Babil'de yönetim yaklaşık yirmi kez değişmiştir. Bu dönemde Babil tahtına geçen krallar: Asur kralının kendisi, Asur kralının ailesinden birisi, Asur'dan bağımsız bir Babilli, Asurlular tarafından tahta çıkarılan Babilli ya da Asur karşıtı bir Keldani olabiliyordu (Mieroop, 2006, s. 291). (Resim: 4)

Bu yapılanlara rağmen Babil'de bir türlü istikrar sağlanamamıştır. Babil'de yaşanan bu olayların arkasında ise Elam Devleti'nin desteğini görmekteyiz (Mieroop, 2006, s. 292). Sanherib dönemi askeri faaliyetlerinin ağırlık noktasında iki bölge vardır. Bunlardan birincisi Babil, ikincisi ise Doğu Akdeniz bölgesidir. Ancak yine de Sanherib'i en çok uğraştıran bölge hiç kuşkusuz 12 yıl devam eden bağımsızlığı ve ardından üç yıl süren savaşın sonrasında tekrar fethedilen Babil'deki siyasal karışıklıklara son vermek olmuştur (Duymuş, 2011, s.152- 153; Kuhrt II, 2017, s. 158).

Sanherib'in tahta çıktığı dönemde ona karşı Babil'de II. Marduk-apla-iddina (Merodah-Baladan) liderliğinde Kalde, Elam ve Arami kabileleri tarafından desteklenen bir güç oluşturulmuştur (Saggs, 1962, s. 118; Brinkman,1965, s. 164). Bunun nedeni; Asur Devleti iç işleriyle meşgul olduğunda ya da başka bölgelerle uğraştığında Babil Devleti bunu fırsat bilerek bağımsızlık mücadelesine girişiyordu (Duymuş, 2011, s. 153).

Aslında II. Sargon tarafından yenilgiye uğratılan Merodah-Baladan Babil tahtından uzaklaşıp ülkeden kaçmak zorunda kalmıştı (Fincke, 2003, s. 116; Liverani, 2014, s. 492). Ancak yukarıda bahsettiğimiz gibi Asur'daki taht değişikliğini fırsat bilerek bu kez Sanherib'e karşı mücadeleye başlamıştır (Olmstead, 1922, s. 73-74; Glassner, 2005, s. 197). Sanherib'in dikkati başka yerde olduğu için Merodah-Baladan konumunu güçlendirmiştir. Sanherib ordusu ile Cutha üzerine yürürken, Kış ovasına gönderilen birlikler ise Merodah-Baladan ve destekçileri ile karşılaşmış ve ilk çatışma başarısız olmuştur. Ancak güneye doğru ilerleyen ana ordu ve kral Sanherib, Kış ovasında Merodah-Baladan'ı yenilgiye uğratmıştır (Olmstead, 1922, s. 75; Toptaş, 2020, s. 150). Bu yenilgi sonrası Babil kralı, Merodah-Baladan yine Elam bölgesine geri çekilmek zorunda kalmıştır (Rogers, 1900, s. 48; RINAP 3/1 no. 12).

Sanherib bu seferini Taylor Prism Yazıtı'nda şu şekilde anlatmıştır: *"İlk seferimde Karduniaş (Babil) kralı Marduk-apla-iddina (II) (Merodach-Baladan) ve onun müttefiki olan Elam ülkesinin ordusu ile birlikte Kış ovasında yenilgiye uğrattım. O (Merodah-baladan) savaşın ortasında kampını terk etti, tek başına kaçtı ve (böylece) hayatını kurtardı. Savaşın ortasında terk ettiği savaş arabalarını, atları, vagonları (ve) katırlarını ele geçirdim. 75 kenti ve 420 küçük yerleşim yerini ele geçirmiş diğer taraftan yine 208.000 kişiyi Asur'a götürmüştür* (Luckenbill, 1927, s. 116).

Sanherib, MÖ 703 yılında Babil'e yeniden düzen getirdi. Keldani kontrolündeki şehir ve kasabalar fethedildi ve toplu sürgünler yaşandı (RINAP 3/1 no. 12). Asur kralı sonrasında sarayında yetişmiş ve Babilli bir soylu olan Bel-ibni'yi Babil tahtına getirmiştir (Saggs, 1984, s. 101; Brinkman, 2008, s. 34; Frahm, 2017, s. 293).

Sanherib onun için, *"Sarayımda bir enik gibi büyüdü"* der (Olmstead, 1922, s. 78; RINAP 3/1 no. 12; Ragozin, 2022, s. 224). MÖ 700' ün başlarında Bel-ibni'nin yetkisinin, sadece kuzey sınırı ile sınırlı olduğu ve güneyin ise Keldaniler tarafından kontrol edildiği görülmektedir (Saggs, 1962, s. 120). Sanherib kendisine bağlı bir Babilli ile bu devleti elinde tutamayacağını anlamış ve MÖ 700 yılında Babil tahtına büyük oğlu Asur-nadin-şumi'yi getirmiştir (Saggs, 1962, s. 120; Kuiper, 2011, s. 100; Toptaş, 2018, s. 201).

Bu gelişmeler yaşanırken ömrünü Babil Devleti'nin bağımsızlığı için harcayan Merodah-Baladan ölmüştür (Brinkman, 1965, s. 166). Aslında Babil'de yaşanan olayların arkasında hep Elam Devleti vardı. Bu yüzden Sanherib, doğrudan Elam Devleti üzerine sefere çıkma kararı almıştır (RINAP 3/1 no.11). Kral daha önce yapılan seferlerin aksine bu kez Elam Devleti'ne karadan değil de denizden saldırma kararı almıştır. Bunun için büyük bir deniz filosu yapımı için Suriye'den gemi ustaları getirtmiştir (Olmstead, 1922, s. 78-79; Saggs, 1962, s. 120). Bu hazırlık sonrası gemiler ilk olarak Dicle Nehri üzerinden kıyı kenti Opis'e getirilmiştir. Burada denizciler tarafından karaya çıkarılan gemiler tekerlekler üzerinde 40-50 km çekilerek, Fırat Nehri'ne geçirilmiştir (Saggs, 1984, s. 102; RINAP 3/1 no. 12). Asur kaynaklarında bu sefer sırasında yaşanan sıkıntıdan şu şekilde bahsedilmektedir: *"Denizden dev dalgalar yükselip çadırıma kadar girdi. Beni tamamen sardılar ve adamlarım beş gün, beş gece büyük gemilerde kafeste gibi kaldılar"* (Olmstead, 1922, s. 78-79; RINAP 3/1 no. 12).

Fırat Nehri üzerinde ilerleyen gemiler, Basra Körfezi'ne indirilmiş ardından su tanrısı EA adına adaklar sunulmuştur. *"Altın bir balıkla altın bir gemiyi, derinlikler tanrısı Ea için denize bırakıyorum"* (RINAP 3/1

no. 12). Ardından Elam Devleti'ne saldırı gerçekleştirilmiştir. Ancak Sanherib'in güneyde meşgul olmasını fırsat bilen Elamlılar, kuzeyde Dicle'yi geçerek Sippar kentine girmiş ve Sanherib'in oğlunu esir alarak öldürmüşlerdir (Kirschbaum, 2004, s. 101). Asur istihbaratı bu dönemde Urartu'ya karşı olduğundan daha az etkilidir (Saggs, 1984, s. 102). Sanherib'in öldürülen oğlunun yerine ise Elam'a bağlı Nergal - Uşezib geçirilmiştir (Saggs, 1962, s. 120; Frame, 1992, s. 52 vd.). Sanherib'in bir iki ay sonra geri dönen birlikleri Nippur kenti yakınlarında Babil ve Elam ordusunu yenilgiye uğratarak komutan Nergal-Uşezib'i zincire vurarak Asur'a götürmüşlerdir (Rogers, 1900, s. 52; Olmstead, 1922, s. 80-81; RINAP 3/1 no. 13).

Bu olaylar sonrası Babil tahtı Kaldeli komutan olan Muşezib-Marduk'un eline geçmiştir (Roux, 1992, s. 322; Glassner, 2005, s. 199; Toptaş, 2021, s. 52). Muşezib-Marduk Asur'a karşı askeri destek için Elam'a büyük miktarda altın ve gümüşü hediye olarak göndermiştir (Saggs, 1962, s. 121; Brinkman, 1965, s. 166). Bu hediyeler ve diplomasi sayesinde Aram ve Kalde aşiretlerini birleştirerek Asur'a karşı bir güç meydana getirmiştir. Oluşturulan bu gücün arkasında ise yine Elam Devleti vardı. Bu koalisyon sonrası Asur ve Babil orduları bu kezde Dicle kıyısında bulunan günümüzde ki Samarra yakınlarında karşılaşmıştır (MÖ 691). Atlı savaşçılar, yay ve ok kullanan askerlerin karşı karşıya geldiği bu savaşta her iki taraf da ağır kayıplar vermiş ve içinde Elam ordusunun komutanının da olduğu çok sayıda insan ölmüş ve bu savaşta bir sonuç alınmamıştır (Gökçek, 2015, s. 182).

Sanherib, sonuç alamadığı bu savaşta sonra MÖ 689 yılında tekrar Babil seferine çıkmıştır. Bu seferin nedeni: Elam kralına felç inmesidir. Asur kralı da bu fırsatı kaçırmayarak Babil üzerine yürümüştür (Oates, 2015, s. 126). Bu kez uzun süren kuşatmadan sonra Sanherib Babil kentini ele geçirmeyi başarmıştır (Saggs, 1962, s. 121-122). Sanherib'in intikamı çok ağır olmuş ve özellikle ölen oğlunun intikamını almak istemiştir. Asur kralı sadece kenti yağma ettirmemiş aynı zamanda çok büyük bir yıkıma uğratmıştır. Bunun yanı sıra kült heykelleri ile kentin ve Babil Devleti'nin baş tanrısı olan Marduk heykelini de ülkesine götürmüştür (Grayson, 1975, s. 35; RINAP 3/1 no 11). Kral sadece şehri yıktırmamış kentin bir daha iskân edilmemesi için kanallar açtırıp Dicle'nin sularının kentin yıkılan duvarlarının üzerinden geçmesini sağlamıştır (Saggs, 1984, s. 103; Hrouda, 2016, s. 55).

Kral bu yıkımı yazıtlarında şöyle anlatmıştır;

RINAP 3/1 no 24: vi 7-16

vi 7' [URU ù É.MEŠ ul-tu UŠš-šú a]-di gaba-dib-bi-šú

vi 8' [ap-pul aq-qur i-na dGIŠ.BAR aq]-mu BÀD šal-ḥu-ú

vi 9' [É.MEŠ DINGIR.MEŠ ziq-qur-rat SIG4] ù SAḪAR.ḪI.A ma-la ba-šu-u

vi 10' [as-suḫ-ma a-na ÍD.a]-ra-aḫ-ti ad-di

vi 11' [i-na qé-reb URU šu-a-tu] ÍD aḫ-re-e-ma

vi 12' [er-še-es-su-nu ina A.MEŠ as]-pu-un ši-kin uš-ši-šú

vi 13' [ú-ḫal-liq-ma UGU ša a]-bu-bu na-as-pan-ta-šú

vi 14' [ú-šá-tir áš-šu aḫ-rat u4]-me qa-qar URU šu-a-tú

vi 15' [ù É.MEŠ DINGIR. MEŠ] la muš-ši-i

vi 16' [i-na ma-a-mi uš-ḫar-mit]-su-ma ag-da-mar ú-šal-liš

vi 7' - vi 16' “[Şehri(Babil) ve evleri temellerinden] çatılarına [kadar yıktım, tabrip ettim

(ve) yak[tım]. İç duvarlarda ve dış duvarlarda, [tapınaklarda, Ziggurat'tan] var olan tuğlaları ve toprağı söktüm ve [D]icle [Nebri]'ne attım. [Bu şehrin tam ortasında] bir kanal açtım ve (böylece) [onların yerleşim yerini sıyla dold]urdum. Temellerinin yapısını [tabrip ettim ve (böylece)] bir sel felaketinin [yapacağı] yıkımı [gerçekleştirdim]. [Gelecekte] bu şehrin yerleşim yeri [ve tapınakları] tanınmasın [diye] onu (Babil) [suda erittim], onu (Babil) yok ettim. (Onu) bir çayır gibi [yaptım]” (RINAP 3/1 no 24: vi 7-16).

Sanherib intikamını almış gibi görünse de sonrasında başına gelenler Babil şehrini yıktırmasına ve özellikle Marduk heykeline karşı yaptığı saygısızlığa bağlanmıştır (Kirschbaum, 2004, s. 102). Diğer taraftan Ptolemaic Canon Babil Kroniği'nde yer alan kral listesinde Muşezib-Marduk'tan sonrası yani Sanherib dönemine kralsız yazılmıştır. (Brinkman, 2008, s. 39; RINAP 3/1 no. 14). Sanherib hayatta iken en küçük

oğlu Asarhaddon'u veliht olarak seçmiş ardından bunu kabullenmeyen diğer iki oğlu tarafından öldürülmüştür (Olmstead, 1922, s. 83-85). Eski Ahit'e göre "kral tapmakta dua ederken Adramelek ve Şaraser ismindeki iki oğlu tarafından kılıçla öldürülmüştür" (Walker, 1888, s. 58; Deniz, 2009, s. 94).

Bu konu ile ilgili Babil kralı Nabonidos'a ait bir belgede de bu olaya değinilmiş Sanherib'in Marduk ve Babil'e karşı olan günahlarından dolayı cezalandırıldığına atıf yapılmıştır. Nabonidos, Sanherib'in ölümü ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

"Marduk'un gazabının ülkesi boyunca yıkıma yol açtığı Subartu (Asur) kralı(a gelince), onun soyundan (olma) bir oğlu onu kılıçla kesti" (Toptaş-Akyüz, 2020, s. 64).

Asarhaddon Dönemi'nde Babil Politikası ve Babil Seferi

Sanherib'den sonra tahta geçen oğlu Asarhaddon, Babilli annesi Nakia tarafından Babil geleneklerine göre yetiştirilmiştir. Ayrıca kral yine Babilli bir prensesle evlenmiştir. Bundan dolayı onun döneminde Babil'e karşı ılıman bir politika izlenmiştir. (Memiş, 2007, s. 223; Oates, 2015, s. 126).

Kraliyet yazıtları Babil taraflarında da bir isyan hareketini anlatmaktadır. MÖ 673 veya 672 yılında Bit-Yakin kabilesinden olan ve Merodah-Baladan'ın oğlu olan Nabû-zêrkitti-lîşir, Asur'a karşı isyan etmiştir. Asarhaddon yıllıkları bu isyanı şöyle anlatmaktadır:

"Ninive'de (iken) kötü eylemlerini duydum; Kalbim öfkeleni ve karaciğerim iltihaplandı. Görevlilerimi, onun topraklarının sınırındaki valileri, ona karşı gönderdim. Dahası O, isyancı, hain Nabû-zêr-kitti-lîşir, ordunun yaklaşımını duyd ve Elam topraklarına bir tilki gibi kaçtı. Büyük tanrılara ettiği yemini çiğnediği için Aşşur, Sîn, Şamaş, Bêl ve Nabû ona feci bir ceza verdi ve onu Elam topraklarının ortasında kılıçla öldürdüler." (RINAP 4 no. 1: 50b-60).

Asarhaddon, babası zamanında yıkılıp yıkılan Babil kentini yeniden inşa ettirmiştir (Saggs, 1962, s. 125; Brinkman, 1983, s. 35; Frahm, 2017, s. 294). Dindar bir kral olan Asarhaddon sadece Babil'i inşa ettirmekle kalmamış bunun dışında eş zamanlı olarak da Asur'da Eşarra tapınağını yaptıırken, Babil'de ise Esengila Tapınağı'nı inşa ettirmiştir (Frame, 1992, s. 68). Asur Devleti'nde önceki dönemlerde uygulanan Babil tanrılarının Asurlaştırılmasına Asarhaddon son vermiştir (Sevin, 2005, s. 52). Özellikle, Babil'in yeniden inşasına çok emek veren kral bunun yanı sıra Esengila Tapınağı'nın inşası sırasında sırtında sepet taşıyarak yardım etmiştir. Kentin ve bütün surlarının yenilenmesi de Asarhaddon zamanında yapılan çok önemli imar faaliyetlerinden birisidir (Saggs, 1984, s. 105-106; Sevin, 1991, s. 96). (Resim: 5-6-7)

"Ben Asarhaddon, evrenin kralı, Asur kralı, kudretli savaşçı, tüm krallar içinde başta olan, Asur kralı Sanherib'in oğlu Asur'un ve evrenin kralı Sargon'un torunu. Ninlil ve Asur'un yarattığı, Şamaş ve Sîn'in sevgilisi, Marduk ve Nabû'nun gözdesi, Tanrıça İstar'ın ilgisine mazhar olan, büyük tanrıların kalplerinin arzusu, kudretli, akıllı, düşünceli ve bilgili, ki onu büyük tanrılar, kendi imajlarını düzeltmesi ve bütün büyük kentlerdeki kutsal mekanları yeniden yapılması ve tamamlanması için krallığa davet ettiler. Asur tapınağını yapan, Babil ve Esengila'yı restore eden, tanrı ve tanrıçaların görünümünü düzeltten Asur saraylarından ve memleketlerinden alınan ve tutsak edilen tanrılar kendi yerlerine geri getirip barışçı yerlerine oturtan ve bütün tapınakları tamamen restore edene, bütün tanrıları kendi kutsal mekanlarına yerleştirene ve orada ebediyen oturtuncaya kadar güneşin doğuşundan batışına onların kudretine güvenerek zaferle yürüyen, rakibi olmayan, dünyanın dört bir tarafındaki kralları ayaklarının dibinde itaate getiren benim. Asur'a karşı isyan eden (günah işleyen) bütün topraklara karşı, beni gönderdiler, beni" (Luckenbill, 1927, s. 203).

"Bütün zanaatçıları ve Karduniaş'ın (Babil Ülkesi) tüm halkını çağırdım. Onlara sepet taşıttım ve başlarına taşıma yastığı koydum. Duvar temellerine nadide yağ, bal ve şarap koydum... Yastığı başıma takıp taşıdım. Fildişi, akçağaç, şimşir ve dut kalıpla, üzerinde yazı olan tuğla yaptım. Tanrıların tapınağı Esagila'yı, mabetleriyle Babil'i...yeniden inşa ettim" (RINAP 4no.197).

Asarhaddon zamanında yapılan inşa faaliyetleri hakkında yalnızca kralın yazıtlarından değil imar çalışmaları ile ilgili bilgi veren mektuplardan da bilgi elde etmekteyiz. Bu mektuplar dolaysız anlatımları sayesinde bürokrasi, çalışmalar ve en önemlisi kişi ve kurumların tavırları hakkında bilgi vermektedir (Kirschbaum, 2004, s. 208-109). Ayrıca önceki krallar zamanında Babil halkından alınan ayrıcalıklar ve haklar bu kral döneminde tekrar geri verilmiştir (Duymuş, 2011, s. 155-156; Oates, 2015, s. 126). Kralın Babil'e yönelik iyilik politikası sayesinde Keldani bölgelerinde Asur düşmanı liderler Asur vasalı olmayı kabul edenler ile değiştirildi (Saggs, 1984, s. 105-106).

Asarhaddon, MÖ 669'da yeniden tekrarlamak zorunda kaldığı Mısır seferinde yolda ölmüştür.

Asurbanipal'in Babil Seferi

Asarhaddon'un 6 oğlu vardı ancak onlar erken yaşta ölmüşlerdi (Saggs, 1962, s. 126). Bundan dolayı kral daha hayatta iken kalan iki oğlundan Asurbanipal'i Asur'a, diğer oğlu Şamaş-şumu-ukin'i ise Babil'e veliht olarak atamıştı (Saggs, 1984, s. 106; Yiğit, 2020, s. 210). Ancak Şamaş-şumu-ukin büyük olmasına rağmen kendisi Babil'e kardeşi Asurbanipal ise Asur'a atanmıştır. Bu durum onu rahatsız etmiştir çünkü Babil kralı olsa da kardeşinin yetkisi altında olacaktı (Ahmed, 1967, s. 1). Aslında Asarhaddon kendinden sonraki iç savaşı önlemek için Asur halkını bir araya getirdi onlara anlaşma yemini ettirdi ve Asurbanipal'i halefi olarak seçti. Asurbanipal'in tahta geçişi sırasında Ana kraliçe Nakia etkili olmuş bütün muhalefet bastırılarak bağlılık yemini ettirilmiştir. Asurbanipal, Asur kralı olarak tahta geçmiş sonrasında kardeşini Babil kralı olarak atamıştır (Fincke, 2003, s. 119-112). Babil kralı olarak atanan Şamaş-şumu-ukin, Sanherib döneminde Asur'a getirilen ganimetlerde onunla birlikte Babil'e geri gönderilmiştir (Ahmed, 1967, s. 1). Aslında Asarhaddon'un kurmaya çalıştığı ortak krallık başarılı olmamıştır. İki kral görünürde eşit olsalar da güneydeki diğer birlikler Babil'den çok Asur'a karşı sorumluluk duyuyorlardı. Ur valisi bile Babil'e bağlı olmasına rağmen Asurbanipal'in gözüne girmeye çalışıyordu. Öyle ki, Asur kralı Babil'in restorasyonunda dahi aktif olmuştur. British Museum'da sergilenen dikilitaşta Asurbanipal Esengila'nın onarıcısı olarak gösterilir. Aynı müzede bulunan başka bir dikilitaşta ise Borsippada'ki Nabu Tapınağı Ezida'yı tekrar inşa ettiğini kayda geçmiştir (Roaf, 1996, s. 191; Oates, 2015, s. 126). (Resim: 8-9)

Babil kralı MÖ 673'te Gambuli kabilesi reisi isyan ettiğinde kardeşi Asurbanipal ile iş birliği yapmış, reisin yazdığı mektupları ele geçince bunları kardeşine göndermiştir. Bunun üzerine Asurbanipal, Uruk valisini isyanı bastırmakla görevlendirmiştir. Asurbanipal, valisini göndermiş olsa da kardeşinden hiç bahsetmemiştir. Aslında Şamaş-şumu-ukin Güney Mezopotamya'yı elinde tutsa da Ur ve Uruk şehirleri Asurbanipal tarafından tutuluyordu. Deniz Ülkesi valileri de Asurbanipal'i kral olarak görürken Babil kralını tanımıyorlardı (Ahmed, 1967, s. 2-3).

Zaten bu ikili yönetim ancak 16 yıl devam edebilmiştir (Frahm, 2017, s. 294). Gambuli ayaklanması dışında sahip olunan barış ortamı uzun sürmemiştir. Diğer taraftan Babil, Dilbat, Borsippa ve Sippar'da Asurbanipal'e ait hiçbir ticari işlem bulunmadığından en azından Şamaş-şumu-ukin yetki alanı Babil ve çevresi iken, Asurbanipal'in ise Babil'in büyük bölümünde doğrudan kendisine rapor verecek yetkililer yerleştirmiştir. Buna örnek olarak Babil sarayında bulunan Zakir, Babil'deki olayları ve Şamaş-şumu-ukin ile ilgili meseleleri Asurbanipal'e bildirirdi. Ayrıca Asurbanipal, Uruk'a bir dizi asker yerleştirmiş ve emirlerini doğrudan onlara vermiştir (Ahmed, 1967, s. 3 vd.). Bakıldığında Asurbanipal'e ait ithaf yazıtlarında kardeşi Şamaş-şumu-ukin için dua metinleri vardı. Ancak kardeşler arasında devam eden anlaşmazlık sonraki dönemlerde isyana dönüşmüştür (Oates, 2015, s. 128).

Ortak krallık dönemine ait Babil kraliyet kayıtlarının çoğu her iki hükümdarın adını içerir ancak Asur'da aynı tarihe ait yazıtlarda Şamaş-şumu-ukin'in adı geçmez. Asurbanipal'in, Babil'deki kardeşiyle hiçbir yazışması korunmamıştır. Belkide Asurbanipal kardeşini kendisine denk görmemiştir. Hem Asur hem de Babilliler Asurbanipal'e bağlılık yemini etmişler ancak Şamaş-şumu-ukin için böyle bir yemin edilmemiş ve Babilliler onu vassal kral olarak görmüşlerdir (Ahmed, 1967, s. 8).

Babil tahtında oturan Şamaş-şumu-ukin MÖ 652 yılında kardeşi Asurbanipal'in Babil'deki kutsal şehirlere girişini yasaklamıştır (Kirschbaum, 2004, s.118). Şamaş-şumu-ukin Asur'dan ayrılmak için müttefik aramaya başlamış onlara vermek için tapınaktan altın alırken diğer yandan Asurbanipal'e kardeşinin ittifak arayışında olduğuna dair mektup gönderilmiştir. Şamaş-şumu-ukin ise yazdığı mektupla kendini savunmaya çalışmıştır. Asurbanipal bilinmeyen tarihte Babil'e haraç göndermiş ancak bu Babillileri hoşnut etmeyince Şamaş-şumu-ukin onları kendi tarafına çekmek için bunu kullanmıştır. Kısa süre sonra Şamaş-şumu-ukin itaatsizliğini ilan etmiştir. Ayaklanma büyük olasılıkla MÖ 652-651 Mayıs ayının ortalarında başlamıştır (Ahmed, 1967, s. 10-12). Şamaş-şumu-ukin'in başlattığı isyan her zaman Asur'a düşmanlık eden Elam, Arap ve Kalde kabilelerinin dışında Arabistan'daki kabileler ile Guti, Amurru ve Meluhha krallıkları tarafından da desteklenmiştir (Saggs, 1962, s. 131-132). Şiddetli çatışmalar iki yıl boyunca devam etmiş sonucunda Asur ordusu Babil ve Borsippa'yı kuşatmıştır (MÖ 650). Diğer yandan Asur'un güneyde kazandığı başarılar ve Elam'da çıkan iç savaş Babil'i bu etkili askeri destekten yoksun bırakmıştır. Şehrin dış dünya ile her türlü bağlantısı kesilmiştir. Tam iki yıl süren kuşatma sırasında Babil'de görülmemiş açlık ve hastalık yaşanmıştır. Kentteki durum o kadar kötü bir hal almıştır ki hayatta kalmayı başaran insanlar yamyamlık yapmak zorunda kalmışlardır. Babil sokakları cesetten geçilmez hale gelmiştir (Saggs, 1962, s. 132-133; Oates, 2015, s. 128). Asurbanipal yazıtında kardeşi üzerine yaptığı seferi şu şekilde anlatmaktadır:

RINAP 5/1 no. 11: iii 128 - iii 135.

iii 128 ina 6-ši ger-ri-ia ad-ke ERIM.ĦI.A-ia

iii 129 EDIN mdGIŠ. NU₁₁-MU-GI. NA uš-te-eš-še-ra ħar-ra-nu

iii 130 qé-reb ZIMBIR. KI KÁ. DINGIR.RA.KI bár-sipa.KI GÚ.DU₈.A.KI

iii 131 ša-a-šú ga-du mun-daĥ-še-e-šú e-si-ir-ma

iii 132 ú-šab-bi-ta mu-uš-ša-šú-un

iii 133 qé-reb URU u EDIN ina la mi-ni áš-tak-ka-na BADs.BADs-šú

iii 134 si-it-tu-u-ti ina TAG-it dèr-ra

iii 135a su-un-qu bu-bu-ti iš-ku-nu na-piš-tu

iii 128 – iii 135 “*Altıncı seferimde birliklerimi topladım(ve) Šamaš-šuma-ukin'e karşı doğrudan yola koyuldum. Onu, Sippar, Babil, Borsippa (ve) Kuta'nın içinde savaşlarıyla birlikte, hapsedtim ve kaçış rotalarını kestim. Şehir ve bozkırda içerisinde onu sayısız (kez) yenilgiye uğrattım. Gerisi kalanlara (gelince), onlar hayat(larını) veba, katlık ve açlıktan kaybettiler.*” (RINAP 5/1 no. 11: iii 128 - iii 135).

Šamaš-šumu-ukin bu kuşatmadan kurtulamayacağını anlayınca kardeşinin eline geçmektense sarayını ateşe vererek intihar etmiştir (MÖ 648) (Saggs, 1984, s. 113; Hrouda, 2016, s. 47). Šamaš-šumu-ukin döneminden günümüze çok fazla yazıt kalmamıştır. Bunun nedeni, isyandan sonra kardeşi Asurbanipal tarafından yok edilmesidir. Babil, Ur, Uruk ve Nippur'daki tuğla yazıtların tümü Asurbanipal adını taşır (Ahmed, 1967, s. 2).(Resim:10)

Asurbanipal yıllıklarında kardeşinin kendisinin yanında yer alan tanrıları tarafından yok edildiğini söylemektedir:

RINAP 5/1: no 11: iv 46 - iv 52

iv 46 AN. ŠÁR d30 dUTU diŠKUR dEN dAG.

iv 47 d15 ša NINA. KI dšar-rat-kid-mu-ri

iv 48 d15 ša URU. LÍMMU-DINGIR dMAŠ dU.GUR dnusku

iv 49 ša ina maĥ-ri-ia il-li-ku i-na-ru ga-re-ia

iv 50 mdGIŠ. NU₁₁-MU-GI.NA ŠEŠ nak-ri ša i-gi-ra-an-ni

iv 51 ina mi-qit dGIŠ. BAR a-ri-ri id-du-šú-ma

iv 52 ú-ĥal-li-qu nap-šat-su

iv 46 - iv 52 “*Benim önümde yürüyen (ve) düşmanlarımı öldüren tanrılar Aššur, Šîn, Šamaš,*

Adad, Bêl (Marduk), Nabû, Niniveli İstar, Šarrat-Kidmuri, Arbelah İstar, Ninurta,

Nergal (ve) Nusku bana karşı savaş düşman kardeş(im) Šamaš-šuma-ukin'i güçlü bir yangının içine attılar ve ve hayatını yok ettiler.” (RINAP 5/1: no 11: iv 46 - iv 52; Luckenbill II, 1927, s. 794).

Babil'i ele geçiren Asurlu askerler saraydan geriye kalanları yağmalamış sonrasında ise isyancı başlarını takip ederek yok etmişlerdir (Oates, 2015, s. 130). Bastırılan isyanın ardından anlaşmazlık zamanında Asur saflarına geçenler hariç herkes cezalandırılmıştır. Çünkü anlaşmanın bozulmasının sadece siyasi yönü ile değil, bunun dışında yemin ederek tasdik ettikleri tanrılara da karşı gelmekti. Yani yapılan anlaşmanın bozulması, tanrısal düzene karşı işlenmiş bir suçtu. Asurbanipal kendisini düzenin koruyucusu olarak gördüğünden tanrıların emri ile suçluları cezalandırmakla görevlendirildiğine inanıyordu. Kral bu cezalandırma işini en sert şekilde yapmıştır. Örnek verecek olursak, bir Arap kralına tasma takılarak bir ayı ve bir köpekle birlikte Ninive'nin iç surundaki “*Dünya sınımasının girişi*” adlı kapıyı korumakla görevlendirilmiştir. Ayrıca başka bir kral ise saray yapımında çalıştırılmıştır (Kirschbaum, 2004, s. 119-120).

Kral başarısından şu şekilde bahsetmiştir:

“Bana karşı kötü plan yapanlara gelince... dillerini kopardım ve onları tamamen alt ettim. Hayatta kalanları da -büyükbabam Sanherib’in ruhuna gömü kurbanı olarak- büyükbabamı yok eden koruyucu tanrıların heykelleri ile birlikte canlı canlı parçaladım. Cesetlerini ufak parçalara bölerek köpeklerle, domuzlara zıbu kuşlarına, akbabalara, göğün kuşlarına ve okyanusun balıklarına yedirdim” (Oates, 2015, s. 130). (Resim:11)

İsyandan sonra Babil tahtına Kandalanu geçmiştir (Saggs, 1984, s. 113-114; Jursa,2017, s. 42-43). Ancak Kandalanu’nun Asurbanipal tarafından Babil tahtına getirilmiş bir kişi mi olduğu, yoksa Asur kralının kendisine seçtiği bir taht ismi mi olduğu konusundaki bilgi net değildir. Zaten Kandalanu’nun icraatleri hakkında hiçbir şey bilinmiyor iken 21 yıllık saltanatı boyunca Babil barış içinde yaşamıştır. Yine Asurbanipal ve Kandalanu’nun ölüm yılının aynı olmasından dolayı ikisinin aynı kişi olduğu yönünde görüşler vardır (Roaf, 1996, s. 191; Mieroop, 2006, s.293).

Asurbanipal öldükten sonra yerine oğlu Asur-etel-ilani geçmiştir. Onun saltanatı hakkında az bilgi mevcuttur. Bir yıl hüküm sürüp ölmüş yerine Şamaş-sin-işkur geçmiştir. Onun zamanında Babil ve Med devletleri Asur’a karşı ittifak kurmuştur. Sonrasında Ninive’ye saldırmışlar ve bu saldırılar sırasında Asur tahtında olan Sin-şar-işkun ölürken ailesi ise esir alınmıştır (Johnston, 1901, s. 20 vd.; Kirschbaum, 2004, s. 122-123). Ancak bu saldırıdan kurtulan ve kraliyet ailesine mensup olan II. Asur-uballit, yanına aldığı sadık adamları ile birlikte Urfa’nın güneyindeki Harran bölgesine gelmiş ve burada kendisini Asur kralı olarak ilan etmiştir (Mieroop, 2006, s. 308; Hornung, 2004, s. 142). Ancak bu uzun sürmemiş yeniden birleşen Med ve Babil orduları Harran üzerine yürümüşlerdir. Bu güce karşı koyamayan II. Asur-uballit yenilmiş ve MÖ 609 yılında Asur İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiştir (Kirschbaum, 2004, s. 124; Kuiper, 2011, s. 108). (Resim:12)

Sonuç

Sonuç olarak, Asur Devleti’nin her zaman temel politikalarından birisi olan Babil’in hakimiyet altında tutulması stratejisi Sargonidler Devri’nde de devam etmiş ve Asur ile Babil arasındaki mücadele bu dönemde de sürmüştür. Sargonidler Devri öncesi hakimiyet altına alınan Babil’de bu devirde sürekli dışarıdan destekli olaylar yaşanmıştır. Yaşanan olayların arkasında ise Elam Devletini görüyoruz. Özellikle desteklediği Keldani lider II. Marduk-apla-iddina (Merodah-Baladan) hem II. Sargon hemde Sanherib döneminde Babil’i ele geçirmek için mücadele etmiş ancak yenilmekten kurtulamamıştır.

Sanherib ise olayların arkasında olduğunu bildiği Elam üzerine sefer yapmış bu sefer sırasında Babil’in başında olan oğlunun öldürülmesinden dolayı ise intikam almak için Babil kentini yakıp yıkmış, yağmalatmış hatta tanrı Marduk heykelini Asur’a götürmüştür. Zaten Babilliler Sanherib’in oğulları tarafından öldürülmesini Marduk’a yaptığı saygısızlığa bağlamıştır. Ancak onun ölümünden sonra tahta geçen oğlu Asarhaddon annesinin Babil’li olmasından dolayı Babil geleneği ile yetiştirilmiş onun zamanında Babil’e karşı ılıman bir siyaset izlenmiştir. Kenti ve tapınakları yeniden inşa ettiren kral, halka haklarını geri vermiş ve oğulları döneminde ise Marduk Heykeli tekrar Babil’e gönderilmiştir. Asurbanipal döneminde ise Babil kralı olan kardeşinin isyanı nedeniyle bunu bastırmak için yapılan seferi görüyoruz. Bu son seferden sonra Asur Devleti’nin yıkımında rol oynayacak olan Nabupolassar’ın Babil’in başına geçişine kadar bu devlet Asur’a bağlı kalmıştır. Asurbanipal ayrıca Elam’ı yenerek iki eyalete ayırmış, sonrasında bu bölünmeden yararlanan Medler ise Elam’a son vermiştir. Yaşanan bu gelişme Medleri, Asur ile sınır komşusu yapmıştır. Asurlular sınırında kurulan bu yeni devlete karşı koyamamış hem Medler hem de Asurbanipal’den sonra tahta çıkan oğulları zamanında zayıflayan Asur’a karşı bağımsızlığını ilan eden ve güçlenen Babil Asur Devlet’ini tarih sahnesinden silmiştir.

Etik Beyan

“Sargonidler Devri MÖ 722-626 Babil Seferleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahmed, S. S. (1967). Causes of Shamash-shum-ukins uprising, 652- 651 BC. *Zeitschrift Fur Die Alttestamentliche Wissenschaft*, 79, 1, 1-13.
- Akyüz, F. (2013). *Asur Devleti’nin Başkentleri* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ay, Ş. (2011). İsrail ve Yahuda krallıkları üzerine düzenlenen asur seferleri. *History Studies*, Vol.3/1, 1-14.
- Bahar, H. (2010). *Eskiçağ Uygarlıkları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Balkaya, T. (2009). *Hurri-Mitanni Devleti* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayram, S. (1980). Kaynaklara Göre Güney-Doğu Anadolu'da Proto Türk İzleri. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, İstanbul, 1-121.
- Belli, O. (1983). "Nairi - Hubuska Ülkesi Araştırmaları". I. *AST*, İstanbul.
- Bertman, S. (2003). *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*. New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Beaulieu, P. A. (2005). "World Hegemony, 900–300 BCE". in *A Companion to the Ancient Near East*, Ed. Daniel C. Snell, Blackwell Publishing, 48-62.
- Brinkman, J. A. (1965). "Elamite Military Aid to Merodach-Baladan". *Journal of Near Eastern Studies*, 24, 3, 161-166.
- Brinkman, J. A. (1983). "Through a Glass Darkly Esarhaddon's Retrospects on the Downfall of Babylon". *Journal of the American Oriental Society*, Jan. - Mar, Vol. 103, No. 1, 35-42.
- Brinkman, J. A. (2008). "Babylonia In The Shadow Of Assyria (747-626 B.C.)". *CAH*, Vol.III, Part II, (ed.) John Boardman, I.E.S. Edwards, N.G.L. Hammond, E. Sollberger, C.B.F. Walker, UK, The Cambridge University Press, Second Edition.
- Ceylan, A. (2008). *Doğu Anadolu Araştırmaları Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (1998 -2008)*. Erzurum: Güneş Vakfı.
- Clay, A. T. (1919). *The Empire of the Amorites*. New Haven: Yale University Press.
- Deniz, Ö. (2009). "Tevrat'ta Geçen Kavim Adları ve Bunların Eskiçağ Tarihindeki Rollerini" (Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmuş, A. (2014). "Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili (Mezopotamya, Anadolu ve Yunanistan Toplumları)" (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duymuş, H. H. (2011). "Asur Devleti'nin Dış Politikası (Yeni Asur Devri)" (Doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elayi, J. (2017). *Sargon II, King of Assyria*. Atlanta: SBL Press.
- Doğan, E. (2015). "Eski Yakındoğu'da Nehirler". (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Frame, G. (1992). *Babylonia 689-627 B.C. A Political History*. İstanbul.
- Frahm, E. (2017). *A Companion to Assyria*. Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.
- Fincke, J. C. (2003). The Babylonian Texts of Nineveh: Report on the British Museum's "Ashurbanipal Library Project". *Archiv Für Orient Forschung*, 50, 111-149.
- Gadd, C.J. (1923). *The Fall of Nineveh*. London: Oxford University Press.
- Grayson, A. K. (1975). *Assyrian and Babylonian Chronicles (Texts from Cuneiform Sources 5)*. New York
- Grayson, A. K. (1991). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (1114- 859)*. Toronto: University of Toronto Press.
- Glassner, J. J. (2005). *Mesopotamian Chronicles*. (ed. B. R. Foster), Leiden-Boston.
- Günaltay, Ş. (1937). *Yakın Şark (Elam ve Mezopotamya)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Günaşdı, Y. (2013). "Karasu Havzasındaki Tarihi ve Arkeolojik Veriler" (Doktora tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günaşdı, Y. (2016). "Geçitler Ülkesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Avnik". *Tüba-Ar 19,113-135*.
- Gökçek, L. G. (2015). *Asurlular*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Herodotos, (2014). *Herodot Tarihi*, (Çev. M. Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hrouda, B. (2016). *Mezopotamya*. (Çev.Z.A. Yılmaz), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Hornung, E. (2004). *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- İplikçioglu, B. (1990). *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Johnston, C. (1901). "The Fall of Nineveh". *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 22, 20-22.
- Jursa, M. (2017). *Babililer*, (Çev. Firuzan G. Gerhold), İstanbul.
- Kılıç, Y. ve Yılmaz, C. (2020). *Eski Mezopotamya'nın Siyasi Tarihi*. Değişim Yayınları, İstanbul.
- Kınal, F. (1978). Khorsabad Kral Listesi ve Kronoloji. *Belleten*, 166, 171-200.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Kirschbaum, E. C. (2004). *Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)*. (Çev. Aslı Yarbaş), İzmir: İlya Yayınevi.
- Ksenophon, (2010). *Anabasis- On Binlerin Dönüşü*, (Çev.T. Gökçöl), Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Kuhr, A. (2017). *Eski Çağ'da Yakındoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330: I.II*. (Çev. Dilek Şendil), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuiper, K. (2011). *Mesopotamia: The World's Earliest Civilization*. New York: Britannica Educational Publishing.
- Leick, G. (2003). *Historical Dictionary of Mesopotamia*. Lanham: The Scarecrow Press.
- Liverani, M. (2014). *The Ancient Near East: History, Society and Economy*. London and New York.
- Luckenbill, D. D. (1926). *Ancient Records of Assyria and Babylonia I*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Luckenbill, D. D. (1927). *Ancient Records of Assyria and Babylonia II*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Memiş, E. (2007). *Eskiçağda Mezopotamya: (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yükselişine Kadar)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Memiş, E. ve Bülbül, C. (2012). *Amurrular: Araplar'ın En Eski Ataları*. Elazığ: Fırat Üniversitesi.

- Mieroop, M. V. D. (2006). *Antik Yakındoğu'nun Tarihi (M.Ö. 3000-323)*. (Çev. Sinem Gül), Ankara: Dost Kitabevi.
- Oates, J. (2015). *Babil*. (Çev. Fatma Çizmeli), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Olmstead, A. T. (1922). "The Fall and Rise of Babylon". *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 38, No. 2. 73-96.
- Oppenheim, A. L. (1977). *Ancient Mesopotamia*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Özgül, O. (2016). "Erzurum'da Stratejik Bir Urartu Kalesi: Tepeköy (Pir Ali Baba)". *Tüba-Ar* 19, 137-157.
- Pollock, S. (1999). *Ancient Mesopotamia: The Eden That Never Was*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ponchia, S. (2004). "Mountain Routes in Assyrian Royal Inscriptions (Part I)". *Kaskal: Rivista di storia, ambienti e culture del Vicino Oriente Antico*, Padova, 139-177.
- Ragozin, Z. (2022). *Asurlar*. (Çev. Ekin Duru), İstanbul.
- Radner, K. (2018). "Asur Kenti ve Asur Krallığı Tarihinine Genel Bakış". (ed. K.Köroğlu S.F.Adalı), *Asurlular, Dicle'den Toroslar'a Tanrı Asur'un Krallığı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2-26.
- RINAP 3/1: Grayson A. K.-Novotny, J. (2012). The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part 1. (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 3/1), Winona Lake.
- RINAP 4: Leichty, E. (2011). The Royal Inscriptions of Asarhaddon, King of Assyria (680-669 BC), (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period, RINAP 4), Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns.
- RINAP 5/1: Novotny, and Jeffers, J., (2018). The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668-631 BC), Assur-etilani (630-627 BC), and Sin-sarra-iskun (626-612 BC), Kings of Assyria, Part I, Pennsylvania: Eisenbrauns, (*The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 5/1*: Bu çalışmada yer alan belgelere proje web sayfası olan <http://oracc.museum.upenn.edu/rinap/rinap5/corpus/> adresinden ulaşılmıştır.
- Roaf, M. (1996). *Mesopotamya ve Eski Yakındoğu*. (Çev. Zülal Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rogers, R. W. (1900). *A History of Babylonia and Assyria*. New Jersey: Assyrian International News Agency.
- Roux, G. (1992). *Ancient Iraq*. London: Penguin Books.
- Saggs, H. W. F. (1962). The Greatness that was Babylon, Hawthorn Books; First Edition edition, p. 109-120.
- Saggs, H. W. F. (1984). *The Might That Was Assyria*. London: Sidgwick & Jackson.
- Salvini, M. (2006). *Urartu Tarihi ve Kültürü*. İstanbul.
- Sevin, V. (1991). *Yeni Asur Sanatı I Mimarlık*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevin, V. (2005). "Asur İmparatorluğu (Eski Yakındoğu'nun Süper Gücü)". *Arkeo-Atlas*, 4, İstanbul: Doğan Ofset, 44-52.
- Strabon, (2015). *Geographika (Kitap: XII, XIII ve XIV)*. (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tadmor, H. (1958). "The Campaigns of Sargon II of Asur: A Chronological-Historical Study". *Journal of Cuneiform Studies*, 12/1, 22-40.
- Toptaş, K. (2018). "Yeni Asur İmparatorluğu'nda İdeoloji, Propaganda ve İsyenlar" (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toptaş, K. (2020). "Filolojik ve Arkeolojik Belgeler Işığında Asurbanipal ve İcratları" (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toptaş, K. ve Akyüz, F. (2020). "Yeni Asur İmparatorluğu'nda Taht Mücadeleleri ve Darbeler". *TAD*, C.39/S.68, 50-88.
- Toptaş, K. (2021). *Asarhaddon Asur Kralı, Babil Yöneticisi, Mısır Fatih*. Ankara.
- Tuncel, M. (1994). "Dicle". *DİA*, 9, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 281-282.
- Tuncel, M. (1996). "Fırat". *DİA*, 13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 31-33.
- Yiğit, T. (2020). *Eski Mesopotamya Tarihi*. Ankara.
- Yılmaz, C. ve Kılıç, Y. (2020). "Eski Yakındoğu'nun Diploması Dönemi ve Amarna Çağı". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, s.7, 879-912.
- Walker, D. A. (1888). "The Assyrian King, Asurbanipal". *The Old Testament Student*, 8, Chicago, 57-62.
- Whiting, R. M. (2006). "Amorite Tribes And Nations of Second-Milenum Western Asia". *Civilizations of the Ancient Near East*, Vol. I.II. 2nd edition, New York: 1231-1242.

EXTENDED ABSTRACT

The geography of Mesopotamia is like a door of the Asian Continent to the Mediterranean. The region is the area of 120,000 km² between the Mediterranean Sea in the west of Asia and the Persian Gulf with the widest lines. This area is surrounded by high mountains that bring Iran to the east and Anatolian plateaus to the north. The Taurus ranges reach the Red Sea by taking various names such as Cebel-i Lebanon, Herman and Mount Sinai along the eastern shores of the Mediterranean towards the south. To the east of the Tigris, the Zagros ranges, which are the continuation of the Anti-Taurus Mountains in Southeast Anatolia, form a natural screen separating the Iranian Plateau and the Tigris valley. While the Assyrian State, which was established in the Mesopotamian geography, was divided into three periods as Old - Middle and New Assyria, the period that included four kings in the New Assyrian State was called the Age of Sargonids or the Assyrian Imperial Period. The reason for the Assyrian-Babylonian struggle

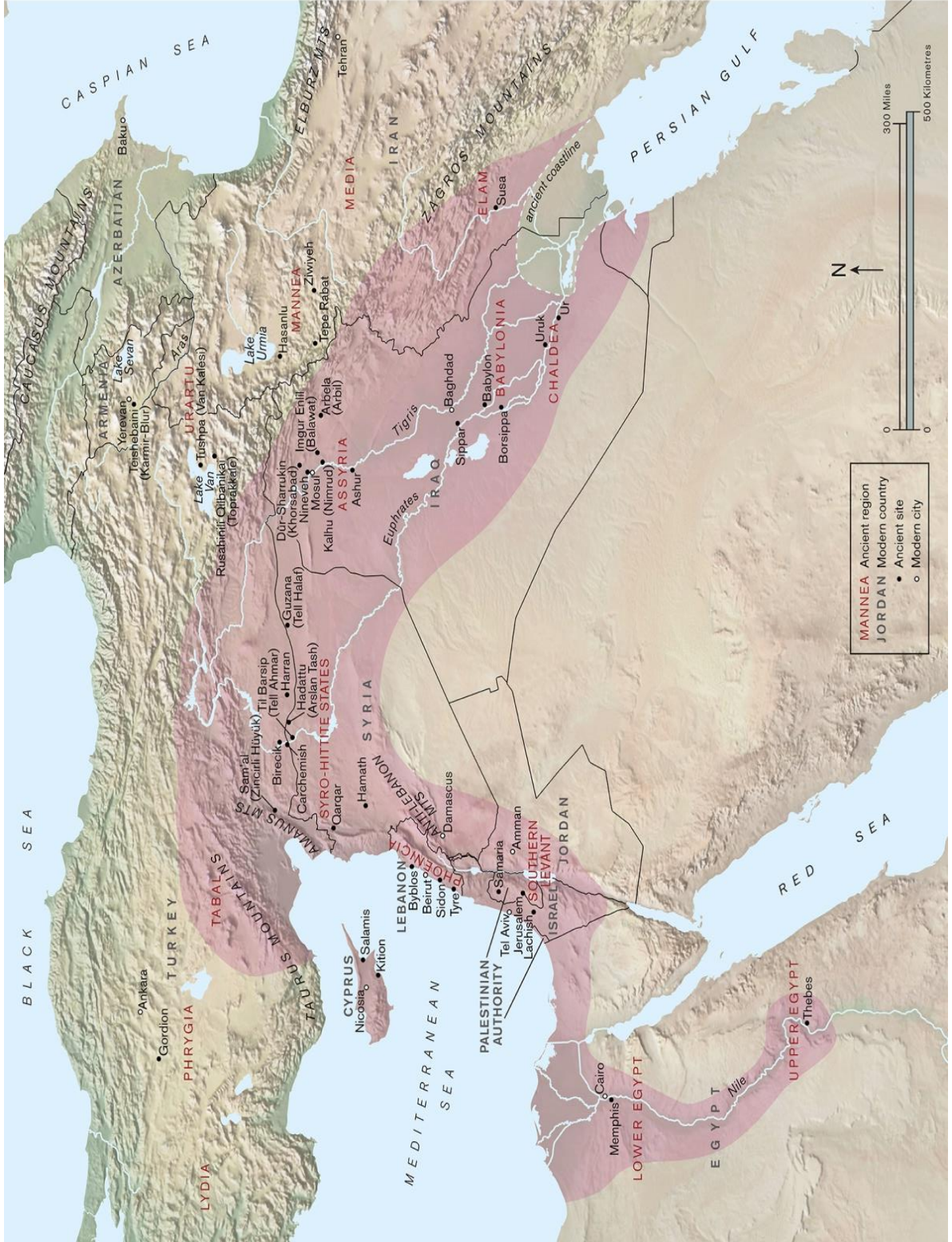
starting from the Old Assyrian Period is that Babylon had more favorable conditions than Assyrian geography and besides, it was on commercial roads.

Before the Sargonids Period III. during the reign of Tiglath-Pileser, a rebellion broke out in Babylon and Nabonassar, the king of Babylon, asked for help from Assyria. Thereupon, the Assyrian king also helped. However, after the death of Nabonassar, an atmosphere of turmoil arose again in Babylon and Nabû-mukîn-zêri seized the administration. As a result of these developments, III. Tiglath-Pileser took action and marched on Babylon, annexed the country to Assyrian lands, and then ruled the two countries together as the king of Babylon under the name of Pulû. III. His son, V. Salmanassar, who came to the throne after Tiglath-Pileser, continued to rule Babylon under the name of Ululayu. According to the text written on a small cylinder belonging to the Assyrian king, the Assyrian king had the city of Borsippa rebuilt and the Temple of Nabu built. However, during the developments after his death, II. Marduk-apla-iddina (Merodah-Baladan), tried to seize the Babylonian rule, II. Sargon's first struggle with him was not successful, and he managed to stay on the Babylonian throne for 10 years. After BC. in 710 II. Sargon won his second war with Merodah-Baladan and II. Marduk-apla-iddina (Merodah-Baladan) was defeated and had to flee. Then II. Merodah-Baladan, who took advantage of this throne change in the time of his son Sanherib, who took the throne after Sargon, could not escape being defeated once again, fled to Elam and died there. After these events, Sanherib embarked on an expedition to Elam, but he wanted to make this expedition by sea, not by land, unusually. The king built ships and attacked Elam from the Persian Gulf from the south. However, the Elamites, who were injured by this, entered Babylon and killed the son of Sanherib, who was sitting on the throne. During this turmoil, the commanders who tried to take the throne were again defeated by the Assyrian king Sanherib. Sanherib punished the city of Babylon because of these events and destroyed the city. After these events, which resulted in the destruction of Babylon, Sanherib was killed by his other two sons because he chose his youngest son, Asarhaddon, as heir. The assassination of the Assyrian king by his sons was attributed to his desecration of the city of Babylon and the statue of Marduk.

However, despite all this, Asarhaddon took the Assyrian throne. The king had the city of Babylon rebuilt, and a mild policy between the two states showed itself. On the other hand, besides the construction of Babylon, Asarhaddon, a pious king, had the temples of Esharra in Assyria and Esengila in Babylon built simultaneously. This king put an end to the Assyrianization of Babylonian gods, which was practiced before in Assyria. The reason for this is that Asarhaddon's mother Nakia was Babylonian and his wife was Babylonian. The Assyrian king wanted this to continue after him, but Ashurbanipal, whom he appointed as the heir to Assyria, and Shamaş-şumu-ukin, who was chosen as the heir to Babylon, did not work because of what happened after his accession to the throne. Only 16 years of peace and Ashurbanipal's constant meddling in Babylon's internal affairs has deteriorated. He rebelled against the brother of the Babylonian king Shamash-sumu-ukin. The Assyrian king Ashurbanipal besieged the city of Babylon. The siege lasted two years. Meanwhile, unprecedented hunger and disease were experienced in the city of Babylon. The situation has deteriorated so much that the people who managed to survive had to resort to cannibalism. The streets have become impassable because of the corpse. Shamash-sumu-ukin, on the other hand, preferred to die rather than fall into the hands of his brother and committed suicide by setting his palace on fire. Not many inscriptions have survived from the era of Shamash-sumu-ukin. This is because it was destroyed by his brother Ashurbanipal after the rebellion. Brick inscriptions at Babylon, Ur, Uruk, and Nippur all bear the name Ashurbanipal.

After Ashurbanipal, he took over the administration of Babylon. In this period, we see the name Kandalanu on the Babylonian throne. However, the name of the throne that Ashurbanipal took or the governor he appointed is unknown. After Ashurbanipal's death, his son Asur-etel-ilani succeeded him, but his reign was little known, and he died after a year, and was replaced by Shamashsin-iskur. During the reign of his sons, first the Babylonian state gained its independence after a long time, then got stronger and attacked Assyria. In addition, the Medes, who got stronger on the Assyrian border, attacked Assyria, and then these two powers formed an alliance and attacked Nineveh and put an end to the Assyrian State in 612 BC. Meanwhile, II. who managed to escape from Nineveh. Assyrian-Uballit fled to Harran, declared himself king of Assyria, and BC. he managed to stand until 609, but he could not escape from being defeated by Babylonian and Median forces.

EKLER

Resim 1. Asur Coğrafyası (www.britishmuseum.org)

Resim 2. II. Sargon (K. Kuiper).

Resim 3. Merodah Baladan (Oates, 2015).

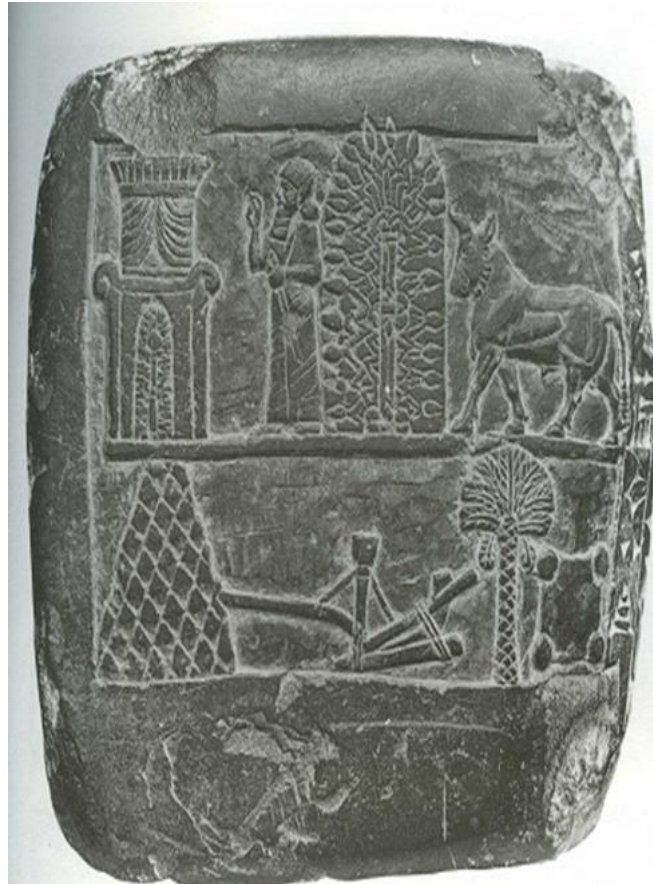
Resim 4. Jerusalem Prism, Sanherib Dönemi Askeri Seferleri Yer Almaktadır (A. K. Grayson-J. Novotny).

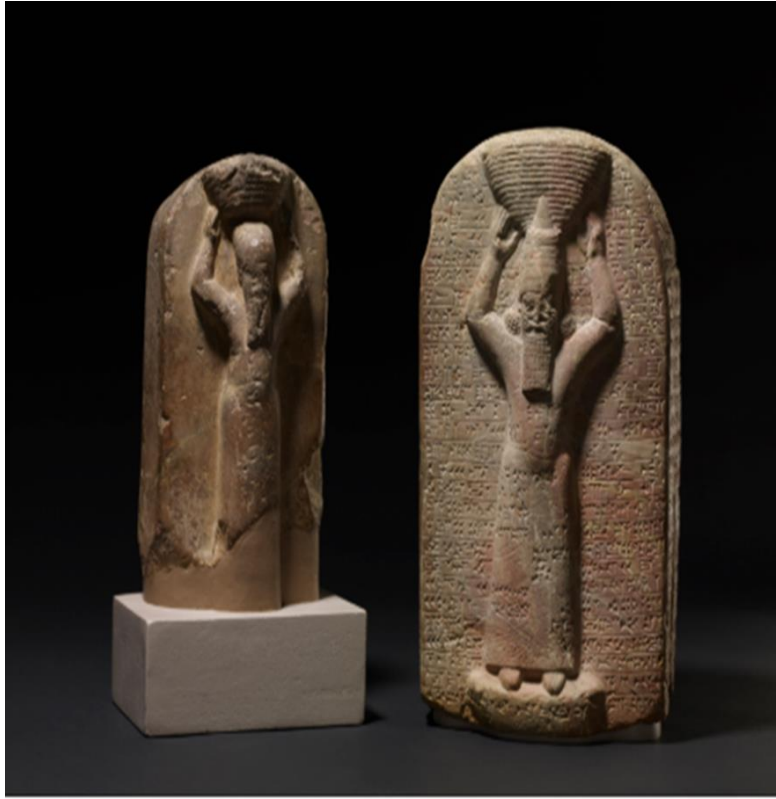
Resim 5. Babil'in yeniden inşasını kaydeden Asarhaddon'a Ait Kil Prizma Parçası ve Üstünde Damgalanmış Asur Hiyeroglifleri (E. Leichty).

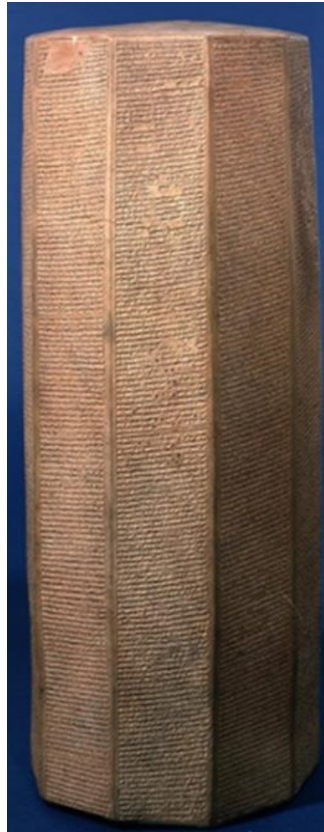
Resim 6. Asarhaddon'un Babil ve Esagil'in yeniden inşasının kaydedilmesi (RINAP 4 no 234-235).

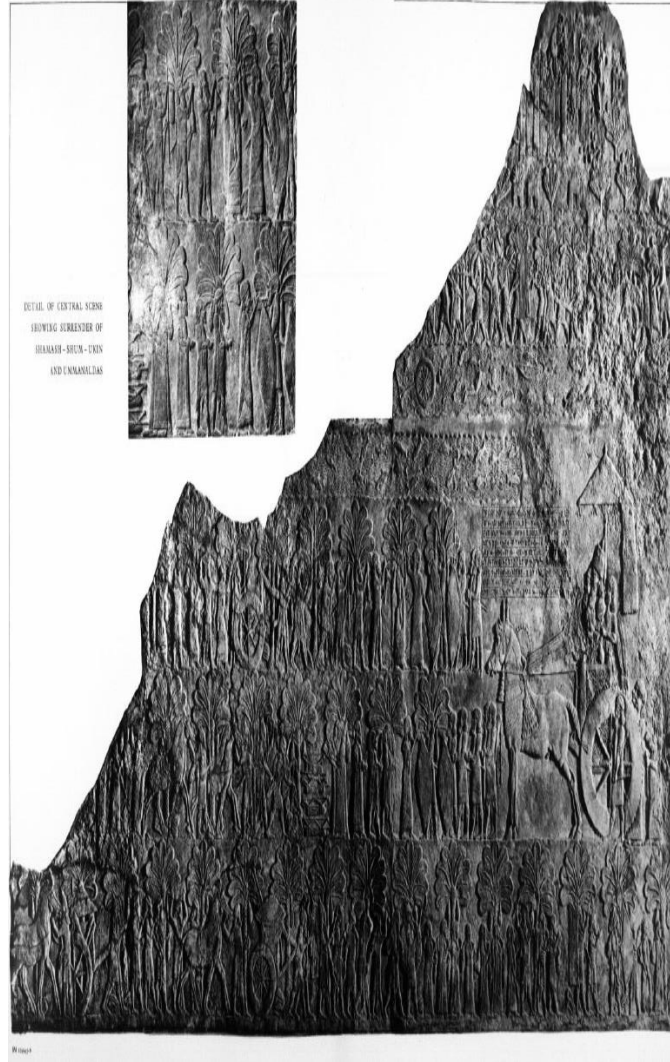
Resim 7. Asarhaddon'un Babil'i Onarmasını Anlatan Tablet (M. Roaf).

Resim 8. Asurbanipal ve Kardeşi Şamaş-Şuma-Ukin (<http://www.britishmuseum.org>).

Resim 9. Rassam Cylinder, Asurbanipal'ın En Kapsamlı Yıllığıdır ve 9 Seferi Anlatılmaktadır (<http://www.britishmuseum.org>).

Resim 10. Şamaş-şuma-ukin'in etrafının kuşatılması (Barnett, 1976: Pl. XXXV, Toptaş, 2020: 270).

Resim 11. Asurbanipal dönemi Babil'deki isyanı destekleyen Kaldeliler'in esir edilip, sürgünle cezalandırılmasını gösteren bir sahne (Barnett, 1976: Pl. XXX Slabs 10-11-12, Toptaş, 2020: 271).

Resim 12. Ninive'nin Düşüşünü Anlatan Babil Kroniği (C. J. Gadd).

Lisansüstü Öğrencilerin Kent Algısı ve Tutumları: Kastamonu Örneği

Akif GÖKÇE¹, İryna YAZGAN² ve Hüseyin PAMUKÇU³

Öz

Her yıl Kastamonu Üniversitesi'ne eğitim almak için gelen binlerce öğrenci, geldikleri kentin nüfusunun da önemli bir parçası olmaktadır. Başka illerden gelen öğrencilerin zihninde Kastamonu kenti hakkında birtakım olumlu/olumsuz düşünceler ve tutumlar oluşmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmada, Kastamonu Üniversitesi'nde öğrenim gören yüksek lisans ve doktora düzeyindeki öğrencilerinin algılarını ve tutumları değerlendirmek amacıyla nitel bir görüşme formu hazırlanmıştır. Katılımcılara, Kastamonu kenti, yerel halkla sosyal ilişkiler, yerel halkla olan sosyal mesafe, Kastamonu'daki yaşam kalitesi ve turizm faaliyetleri ile ilgili sorular sorulmuştur. Öğrencilerin Kastamonu hakkındaki görüşleri değerlendirilmiş, yorumlamalar ve öneriler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, lisansüstü öğrencilerin Kastamonu algısının ve tutumlarının olumlu olduğu gözlenmiştir. Ancak iş olanaklarının yetersizliği, Kastamonu tanıtımı ve pazarlama araçlarının kısıtlılığı gibi faktörlerin Kastamonu üzerindeki algıyı olumsuz yönden etkilediği ortaya çıkmış ve bu doğrultuda Kastamonu algısının olumlu yönde geliştirilmesine yönelik bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu Kenti, Kastamonu Üniversitesi Öğrencileri, Kent Algısı

The City Image and Attitudes of Postgraduate Students: The Case of Kastamonu

Abstract

Thousands of students who come to Kastamonu University for educational purposes every year make up an essential part of the city population. Students from other provinces form positive/negative opinions and attitudes towards Kastamonu City. A qualitative interview form has been developed in order to evaluate the perceptions of graduate and doctoral students of Kastamonu University. Participants have been asked questions about Kastamonu City, social relations with local people, social distance with local people, quality of life in Kastamonu and tourism activities. Students' opinions about Kastamonu were evaluated. The findings were interpreted and some suggestions were given. Results show that the postgraduate students' perception of Kastamonu is positive. However, it has been revealed that such factors as a lack of job opportunities, weak promotion of Kastamonu and scarcity of marketing tools negatively affect the perception of Kastamonu. Therefore, some suggestions have been made to improve the perception of Kastamonu.

Key Words: Kastamonu City, Kastamonu University Students, City Perception

Atıf İçin / Please Cite As:

Gökçe, A., Yazgan, I. ve Pamukçu, H. (2022). Lisansüstü öğrencilerin kent algısı ve tutumları: Kastamonu örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1254-1267.

Geliş Tarihi / Received Date: 12.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.07.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Turizm Fakültesi, akifgokce@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-7204-6601

² Yüksek Lisans Öğrencisi - Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, irynayazgan@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-7950-9755

³ Doç. Dr. - Afyon Kocatepe Üniversitesi Turizm Fakültesi, hpamukcu@aku.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-9673-5604

Giriş

Günümüz dünya nüfusunun büyük bir bölümü, kentlerde yaşamayı tercih etmektedir. Gelişimi hızla devam eden kentler, her açıdan hayatımızda önemli bir yere sahip olmaya devam etmektedir (Yücel ve Öztürk, 2018, s. 78). Her bilim dalı ve/veya her yaklaşım, ayrı bir ölçüt kullanarak kenti tanımlamaya çalışmıştır (Özer, 2004, s. 2). Bu tanımlamalardan biri olan ekonomik, siyasi, demografik ve sosyolojik ölçütleri dikkate alan bir tanımlama ile kent; “nüfusu belirli bir büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi daha çok tarım dışı etkinliklerde yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan yerleşim yeridir” (şahin, 2013, s. 5; Demir ve Acar, 2005, s. 236). Günümüzde her alanda görölen rekabet olgusu kentlerde de görölmektedir. Kentler, kendilerini geliştirerek diğer kentlerle rekabet etmeye; hatta onlardan daha üstün hale gelmeye çalışmaktadır. Kentlerin tercih edilmesinde etkili olan çok sayıda ölçüt mevcut olup, bu ölçütlerden biri de kentin imajıdır (Demirel, 2014, s. 231). Britanyalı politikacı Winston Churchill’in veciz olarak söylediği ünlü “biz binalarımızı biçimlendiriyoruz, sonra da onlar bizi biçimlendiriyor” sözü; politika yapıcılar, kent plancıları ve sosyal bilimciler arasında, kentlerin fiziksel görünümlerinin ve algısının, sakinlerinin davranışlarını ve sağlığını etkilediğine dair yaygın inancı yansıtmaktadır. Bu fikirden yola çıkarak, büyük politikacılar ve yöneticiler kentlerin imajlarını iyileştirmek için yoğun çaba sarf etmektedirler (Dubey, 2016, s. 196).

İmaj; organize olmuş bir yapının hedeflerinin, planlamalarının, bu planlar doğrultusunda ortaya koyduğu stratejik çalışmalarının ve iletişim uygulamalarının algılanışıdır (Özkan, 2009, s. 65-66). Kentlerin imajı ise insanların kentlerle ilgili oluşturdukları inanç, fikir ve izlenimler bütünüdür (Fırat ve Kömürcüoğlu, 2015, s. 285). Algı ve imaj arasında güçlü bir ilişki olduğundan hareketle (Özdemirci ve Önder, 2018, s. 64), kent imajı ve insanların algısı arasında da böylesi güçlü bir ilişki olduğu iddia edilebilir. Kentlere bireylerin algısı; bireylerin kent ile oluşturduğu mevcut ilişkilerinin yanında kente ilk geldikleri andan itibaren başlar ve kent ile oluşan karmaşık ilişkiler sonucunda insanların zihinlerinde bir imaj oluşmaktadır (Öztürk Demirbaş, Türkyılmaz ve Armut, 2017, s. 105). Zamanla insanlar, elde ettikleri deneyimlerine ve gözlemlerine dayanarak, kendileri için olumlu veya olumsuz kent imajı çizerler.

İnsanın bilişsel, deneysel ve izlenim gerçekliklerinden doğan imaj, karmaşık ve ölçölmesi zor olan bir kavramdır (Üner, Güçer ve Taşçı, 2006, s. 191). İmajın anlamı ve ölçümüyle ilgili uzun yıllardır devam eden akademik araştırmalara rağmen ne destinasyonların imaj formasyonu süreci ne de doğası üzerine henüz kesin bir fikir birliğine ulaşılmıştır (Echtner ve Ritchie, 1993, s. 5). Konuyu ele alan farklı disiplinlerden araştırmacıların üzerinde anlaştıkları temel nokta, insanların imajın oluşmasında hem etkin değerlendirmelerin hem de bilişsel izlenimlerin rol oynadığıdır (Baloğlu ve McCleary, 1999, s. 144). Ancak, destinasyon imajı ile ilgili yapılmış araştırmalar, imajın tatil yeri seçim sürecini açıklamakta önemli bir değişken olduğunu kuşkusuz olarak ortaya koymaktadır (Baloğlu ve McCleary, 1999, s. 145; Kozak 2003, s. 142; Baloğlu ve Brinberg, 1997).

Kent imajı hakkında yapılan 39 çalışmanın sonucunda, insanların kente ilişkin düşüncelerden bazı unsurlar öne çıkmıştır. Çıkan ilk üç unsur arasında tarih ve miras varlığı (53%), kültür (47%) ve ekonominin (47%) etkili olduğu tespit edilmiştir (Gilboa vd., 2015, s. 52).

Destinasyon imajları, birbirinden tamamen farklı fakat hiyerarşik olarak birbiriyle ilişkili üç bileşenden oluşmaktadır: (1) bilişsel, (2) duygusal ve (3) çağrışımsal (Gartner, 1994, s. 193). Belli kentleri örnek alarak, şehrin olumlu imaj/algı yaratılmasında hangi kriterlerinin rol oynadığını ortaya koyan araştırmacılara göre bu kriterlerden belli başlıları şu şekildedir: perakendeci markalar, çevre, park koşulları, hareket ve oryantasyon, erişebilirlik, ticari değer, satış personeli ve alt yapı tesisleri (Tektaş ve Tektaş, 2018, s. 360); kentsel donatılar (Temurçin ve Keçeli, 2016, s. 129); tarihi binalar, mimariler, geleneksel manzara, atmosfer/insanlar, tarihi insanlar, kültür köyleri, erişebilirlik, bilgi merkezleri, konaklama, müzeler, tema parkları, anıtlar, iklim/hava, alışveriş merkezleri, pahalılık, festivaller/etkinlikler, yemek, kapalı tesisler, rehberler, resim galerileri, hatıralıklar, tur paketleri, sanat, dini yerler, tiyatrolar (Huh, Uysal ve McCleary, 2006, s. 91); halkının sıcaklığı, tarihi ve doğal güzellikleri, ekonomik gelişim, endüstriyel gelişim, özgürlükçümlük ve şeffaflık, politik istikrar, sosyal ve kültürel gelişim, destinasyonun uluslararası rolü (Özdemirci ve Önder, 2018, s. 91); ulaşım düzeni, doğa, kent halkı, yönetimden beklentiler, iş imkanları, eğlence ve alışveriş imkanları (Yılmaz ve Ustaahmetoğlu, 2018, s. 413); kültürel ve tarihi çekicilikler, büyüleyici manzara, alışveriş olanakları, misafirperverlik, özgün mutfak, özgün kültür, restoranların kalitesi, gece hayatı imkânları, her bütçeye uygun otellerin oluşu, konaklama tesislerinin kalitesi ve seyahat kolaylığı (Üner, Güçer ve Taşçı, 2006, s. 191-192). Kentin imajı/algısı ve kişilerin yer seçimi ile arasındaki güçlü bir

bağ olduğu vurgulanmakta ve insanlar tarafından oluşturulan imaj ve kent algısı hangi unsurlara göre değiştiğinin bilinmesi, turizm pazarlaması için de büyük fayda sağlamaktadır (Gartner, 1994, s. 209).

Bir kent için olumlu imaja sahip olmak özellikle turizm açısından önemlidir (Nowacki ve Zmysłony, 2011, s. 175), zira kentin olumlu imajı finansal yatırımı ve turistleri çekmekte, kent sakinlerinin sosyal refahını artırmaktadır (Morozova, 2015, s. 73). Bir kentin mevcut görünümü, o kent ile ilgili ilk izlenimlerimizi yaratmaktadır (Uyar, 2018, s. 89). Kentte yaşayan ya da ziyaret eden kişinin zihninde oluşan imgeler, o kentin imgesinin zihninde oluşmasında da etkilidir (Engez, 2007, s. 47).

Kent imajlarını etkileyen birçok faktörden söz edilebilmektedir. Bu faktörler Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Kent İmajını Etkileyen Faktörler

Doğal kaynaklar	<ul style="list-style-type: none"> Hava durumu (sıcaklık, nem, güneş, bulutluluk durumu, vb.) Plajlar (kumlar, denizin doğası, plajların kalitesi, kayak alanlar, vb.) Kırsal alanların zenginliği (korunan doğal kaynaklar, göller, dağlar, deniz, vb.) Fauna ve floranın çeşitliliği ve benzersizliği
Altyapı	<ul style="list-style-type: none"> Gelişmiş ve kaliteli yollar, havaalanları ve limanlar Özel ve toplu taşıma Sağlık hizmetlerinin durumu İletişim hizmetlerinin durumu Ticari altyapıların durumu Modern binaların yaygınlığı
Turizm kaynakları	<ul style="list-style-type: none"> Otel ve konaklama kalitesi (yatak sayısı, tesis vb.) Restoran, bar, disko kulüp, kafe gibi tesislerin mevcudiyeti Turizm merkezlerinin sayısı ve kalitesi Destinasyonların erişilebilirliği.
Eğlence Kaynakları	<ul style="list-style-type: none"> Tematik parklar Eğlence ve spor aktiviteleri (golf, balık tutma, avcılık, kayak, dalış vb.) Su parkları Hayvanat bahçeleri Macara aktiviteleri Aışveriş imkânları
Kültürel, tarihi ve sanatsal fırsatlar	<ul style="list-style-type: none"> Tarihi mekânların, müzikal ve sanatsal faaliyetler bolluğu Din, folklor, el sanatları ve gastronomi merkezleri
Politik ve ekonomik etkenler	<ul style="list-style-type: none"> Siyasi istikrar Siyasi eğilimler Ekonomik kalkınma Güvenlik (suç oranı, terör saldırıları) Ürün ve hizmet fiyatları
Çevre	<ul style="list-style-type: none"> Peyzaj güzelliği Kent ve ilçelerin çekiciliği Temizlik Kalabalık nüfus Hava ve gürültü kirliliği Trafik sıkışıklığı.
Sosyal faktörler	<ul style="list-style-type: none"> Yerel halkın misafirperverliği ve dostluğu Ayrımcılık ve yoksulluk Yaşam kalitesi Dil engeli
Kent atmosferi	<ul style="list-style-type: none"> Lüks Moda Ünlü yerler Aile yerleri Kentte egzotik, mistik, rahatlatıcı, stresli, eğlenceli; hoş, sıkıcı, çekici veya ilginç yerlerin varlığı.

Kaynak: Beerli ve Martin (2004)'ten aktaran Uyar, 2018, s. 89

Tablo 1'de görüldüğü gibi, kent algısını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır ve bu algı, kişilerin ihtiyaçlarına ve beklentilerine bağlı olarak çeşitli iletişim kanallarına sahip olduklarından, duygu, düşünce ve kültürel birikimlerden dolayı değişiklik gösterebilmektedir (Temurçin ve Keçeli, 2016, s. 119, 132). Yaş, eğitim ve gelir seviyeleri gibi sosyo-demografik faktörler insanların şehre ilişkin algıyı oluşmasında kilit

nokta olduđu dűřünölmektedir (Balođlu, 1997, s. 221-222; Mohsin ve Ryan 2004, s. 27-28). Farklı kűltűrel ۆzelliklere sahip insanların řehrin algısını da büyük ۆlçűde etkilediđi de bilinmektedir (Nowacki ve Zmysłony, 2011, s. 175). ۆrneđin, bir kiři bir řehri gelecek için yatırım yapılabilir bir alan olarak görebilirken, bir bařka kiři bölgedeki vergi oranlarına ve eđitimi iřgűcűne odaklanabilir (Kızıl ve Atalan, 2015, s. 71). O yerin sosyal ۆzellikleri, ekonomik çeřitliliđi, misafirlerin kendi ۆzellikleri, misafirlerin geldikleri bölge ۆzellikleri, misafirlerin sosyal-demografik ۆzellikleri ve topluma bađlılık derecesi yine bu algıyı etkileyen etkilerdendir (Garau-Vadell, Dıaz-Armas ve Gutierrez Taño, 2014). Aynı zamanda sosyal ve kent çevre faktűri ۆzellikle kırsal kesimlerden gelen insanların řehre iliřkin algısı üzerinde önemli rol oynamaktadır (Kudayberdiyeva, 2019, s. 99).

Bir insanın bir kente ilişkin izlenim, kanaat ve dűřüncelerinin harmanlanmasıyla oluşan inançlar bűtűnű; o kişiye ait kent algısıdır (Geçikli, 2012, s. 5). Kuřkusuz ki, bireyler bir kentte yaşadıkça ve çevreyle ilişkiler kurdukça, onların zihninde şehre ilişkin daha kapsamlı bir resim oluşmaktadır (Özdemirci ve ۆnder, 2018, s. 94). Bu konuda en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Kevin Lynch (1960, s. 49-82), insanların kentleri nasıl algıladığına dair kavramlar öne sürműřtür. Bunlar; yollar (kentteki yollar, kaldırımlar, demir yolları), kenarlar (binaların duvarları, deniz kenarları), bölgeler (mahalleler ve onların ۆzellikleri), bağlantı noktaları (kavşakları, yol ayırımları) ve çeşitli işaretlerdir.

Bireylerin içinde buldukları (geçici veya kalıcı) sosyal ve ekonomik etkileşim, bireylerin kentlerden beklentilerini ve memnuniyet düzeylerini de etkileyebilmektedir. ۆrneđin, kişilerin gittikleri yerlerin ۆzellikleri, bireyin memnuniyet seviyesini artırabilmekte veya azaltabilmektedir (Insch ve Sun, 2013, s. 180).

Bir kent olarak ele alındığında Türkiye'nin cennet köřelerinden biri olan Kastamonu, dođal, tarihi, kűltűrel ۆzellikleri açasından turizm çeřitliliđine ve turizm potansiyeline sahip olan bir ildir (İbret, Aydınözü ve Uđurlu, 2015, s. 246). Kastamonu; büyük kentlerin gűrűltűsűnden kaçmak isteyenlerin sığınabilecekleri bir huzur bölgesi, panoramik dađlarıyla, yemyeřil ovalarıyla, zűmrűt sahilleriyle, zengin kűltűrel varlıklarıyla birçok alternatif sunan bir tatil beldesidir (T.C. Kűltűr ve Turizm Bakanlıđı, 2021). Köklű tarihi ve zengin kűltűrel varlıklarıyla meřhur olan Kastamonu İli aynı zamanda her yıl eđitim için farklı cođrafyalardan gelen ۆđrencileri ađırlamaktadır. Gelen ۆđrencilerin sayesinde Kastamonu kenti bir marka řehri olma yolunda ilerlemektedir (Saraç, Pamukçu, Ulama ve Batman, 2019, s. 49).

Üniversiteler; toplumsal yapı içerisinde örgűtlenmiř, inceleyen, sorgulayan, ۆreten, araştırma ve ۆđretim kurumlarıdır (Çatalbař, 2007, s. 94). Aynı zamanda, bu kurumlar, kuruldukları bölgenin bireysel geliri ve bölgenin istihdamını pozitif bir şekilde etkilemektedir (Phelps, 1998, s. 149-158). Kentin tanıtımında önemli rol oynayan ve mezun olduktan sonra da rol oynayacak ۆđrenciler kent için algı elçileri konumundadırlar (Duđan ve Akıncı, 2017, s. 391). ۆđrenciler aynı zamanda potansiyel turist kitlesini de oluşturmaktadır. Bu nedenle, üniversite ۆğrenimi için kente gelen ۆđrencilerin arzuları ve ihtiyaçlarını yerine getirmek için çaba gösterilmelidir. Memnuniyeti yüksek olan ۆđrenciler, bulunduğu kente sonraki dönemlerde daha çok ۆđrencinin gelmesini sağlayabilmektedir. Üstelik, üniversite ۆđrencilerinin doğrudan ekonomik faydaların yanı sıra şehre kűltűrel ve sosyal canlılık getirerek akademik yıl boyunca şehrin canlanmasını sağlamaktadır (Insch ve Sun, 2013, s. 178-179; Tektař ve Tektař, 2018, s. 358).

Öđrencilerin üniversite ile ilgili algıları ve ev sahibi kentlerden memnuniyetleri üzerine yapılan arařtırmalar büyük ۆlçűde göz ardı edilmiřtir (Cubillo, Sánchez ve Cerviño, 2006; Darchen ve Tremblay, 2010; Brandt ve Pahud de Mortanges, 2011). Kentin markalařması, hem ۆđrencilerin üniversite tercihini yaparken etkili bir faktűr olarak görűlmekte hem de o üniversitenin kentin markalařmasında etkin rol oynadıđı için iki durum arasında karřılıklı bir etkileřim söz konusu olmaktadır (Yılmaz ve Ustaahmetođlu, 2018, s. 408). Kentlerin imajının genelde o kenti ziyaret eden turistler üzerinden ۆlçűlmesi yaygın bir yöntem olarak kullanılsa da kenti belli bir dönem yařayan, deneyimleyen üniversite ۆđrencilerinin kent algılarının da bu konuda önemli bir veri olduđu dűřünölmektedir (Tanrıverdi Kaya, 2018, s. 165). Dolayısıyla, birçok kent, üniversite ile yerel kűltűrűnü aktif bir řekilde entegre edip kent ve üniversite arasında olumlu bir imaj oluřturmaya amaçlamıřlardır (Roostika, 2017, s. 251).

Üniversite ۆđrencilerinin okuduğu kente ilişkin imajları ise hem kent yöneticilerine, kentin planlanması noktasında ışık tutacak hem de bir üniversitenin misyon ve vizyonuna ulaşılabilirliğinde veri kaynağı oluşturabileceğini söylemek mümkün olacaktır (Türkyılmaz, Demirbař ve Armut, 2017, s. 106). Bu nedenle, kentin sosyal ve kűltűrel etkinlikleri arttırılması, kentte çevresel düzeltilmeler yapılmasıyla

ekonomik hayatı canlandırarak adımlar atılması, öğrencilere kent ile ilgili olumlu imajı kazandıracaktır (Fırat ve Kömürcüoğlu, 2015, s. 291).

Yöntem

Bu çalışma, Kastamonu Üniversitesi'nde lisansüstü eğitimi alan öğrencilerin Kastamonu ile ilgili algılarını ve tutumları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylelikle yerli ve yabancı öğrencilerin düşüncelerinden yola çıkarak, Kastamonu kentinin ve turizmin geliştirilmesi konusunda farkındalık oluşturulması ve yeni fikirlerin ortaya konması hedeflenmektedir. Bu bağlamda bir davranışın ortaya çıkmasındaki nedenleri, fiziksel ya da duygusal ipuçları ile anlamayı; niçin ve nasıl gibi sorularıyla elde edilen bilgi veya bulgunun derinine inmeyi hedefleyen nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur (Kozak, 2014, ss. 35, 86). Bu nedenle lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin Kastamonu kentinde toplumdaki sosyal ilişkileri, yaşam kalitesi yerel halk ile etkileşimi ve turizm faaliyetleri hakkında görüşlerini öğrenmek amacıyla tekniğine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular değerlendirilmiş, betimsel ve içerik analizleri yapılmıştır. Ayrıca Kastamonu algısına ilişkin öneriler ve sonuçlar sunulmuştur.

Evren - Örneklem

Bu araştırmanın çalışma alanını oluşturan, örneklemin seçilip sonuçların genelleştirileceği ideal evren üniversitede eğitim gören ve potansiyel turist kitlesini oluşturan tüm öğrencilerdir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010, s. 130-131). Araştırma bağlamında örneklemin yapıldığı gerçekçi evren ise Kastamonu'da eğitim gören öğrencilerdir. Bu öğrencilerden lisansüstü (yüksek lisans veya doktora) eğitimini sürdüren öğrenciler ise örneklem olarak seçilmiştir. Örneklemin bu kesimden seçilmiş olmasındaki temel neden, bu kişilerin önlisans/lisans eğitimi gören kişilerden daha tecrübeli olmaları, dolayısıyla da araştırma sonucu elde edilecek bulguların genelleştirilmeye daha uygun bulunmasından dolayıdır. Nitel bir araştırmada örneklem sayısını belirlemede, toplanan verinin kalitesi ve tekrar edilmesi ilkesi önemli olmakla birlikte, örneklem sayısının 12-30 görüşmenin yeterli olduğu ifade edilmektedir (Kozak, 2014, s. 114). Bu dayanağa binaen örneklem olarak Kastamonu Üniversitesi'nde eğitim gören 8 tane yabancı ve 8 tane Türk öğrenci olmak üzere toplam 16 yüksek lisans / doktora yabancı veya yerli öğrenci ile görüşülerek, Kastamonu hakkında görüşleri alınmıştır. Görüşülen kişilerin Kastamonu'da edindikleri tecrübelerinden faydalanılarak, somut veriler elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme tekniğine başvurulmuştur. Nitel araştırmalarda çok sık başvurulan veri toplama tekniği olan görüşme, görüşülen kişilere kendilerini birinci elden ifade edebilme fırsatı verilmektedir (Tekin, 2006, s. 102). Aynı zamanda bu teknik araştırmacıya, görüşme yaptığı kişileri, onların konu ile ilgili bakış açıları, düşünce ve tecrübeleri yardımıyla derinlemesine anlama imkânı sunmaktadır (McCracken 1988, s. 9). Bu bağlamda, Kastamonu'da eğitim gören lisansüstü öğrencilerin algısını araştırmak için veri toplama tekniği olarak görüşme formu kullanılmıştır. Kullanılan görüşme formu literatür taramasını takiben oluşturulmuştur. Özgürel'in (2020, s. 278-280) çalışmasından faydalanmak için yazılı izin alınarak görüşme formu son halini almıştır. Görüşme formu iki bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölüm 4 demografik bilgi içeren çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm 8 açık uçlu soru ve 1 beşli Likert ölçekli soru içermektedir. İkinci bölümde katılımcılarına toplumda sosyal ilişkilerine ve turizme yönelik sorulara yer verilmiştir. Likert ölçekli soruda ise Kastamonu yaşam kalitesine ilişkin sorular mevcuttur. Bu sorular 'Kesinlikle katılmıyorum', 'Katılmıyorum', 'orta düzeyde katılıyorum', 'Katılıyorum', 'Kesinlikle katılıyorum' şeklinde 5'li likert ölçeğinde hazırlanmıştır. Araştırmacılar 16 kişi ile görüşme yapmışlardır. Görüşme esnasında elde edilen veriler görüşme formunda araştırmacılar tarafından kaydedilmiştir. Görüşmeler yüz yüze, telefon aracıyla, online olarak ve mail yoluyla yapılmıştır. Veri toplaması yaklaşık olarak iki ay sürmüştür.

Araştırma için sağlanan veriler, Kasım 2020 – Aralık 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Bu kapsamda, Kastamonu üniversitesinde eğitim gören 16 yüksek lisans ve doktora düzeyinde yabancı ve yerli öğrenciler ile görüşülerek, elde edilen veriler kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Analizi

Görüşme formundan elde edilen veriler, betimsel analiz ve içerik analiz teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Betimsel analiz, bulguları kolay anlaşılır bir dille tanımlar, anlamlandırır, belirlenen başlıklar altında (örneğin temalar) özetler ve yorumlarken; içerik analizi ise toplanan verilerin karakterize edilmesi, karşılaştırılması ve derinlemesine çözümlenmesini sağlamaktadır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve

Yıldırım, 2010, s. 322-323). Araştırma güvenirliğinin sağlanmasındaki temel ltler arasında araştırmanın kiminle, kaç kişiyle, kaç soru ile ne zaman ve nerede gelmektedir (Kozak, 2014, s. 137). Araştırmacılar, güvenirliği artırmak için verilerin toplanması aşamasında bizzat dahil olmuş, notlar tutmuş, katılımcıların görüşlerinin etik kural çerçevesinde ele alınabilmesi ve onların kimliğinin gizli tutulması açısından için her bir katılımcıya kod (K1, K2, K3, ...) verilmiştir. Cevaplar kendini yineleyene kadar belirlenen örneklem dhilinde görüşmelere devam edilmiş, cevaplar tekrara düştüğünde ise görüşmeler sonlandırılmıştır. Bunun ardından, veriler tablolar şeklinde verilip betimsel ve içerik analizlere tabi tutulmuştur. Beşli Likert tipi ölçekle hazırlanan 9. soru cevaplarının ise frekans analizi yapılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların demografik bilgileri

Tablo 2'de görüldüğü gibi, çalışmaya 8 yabancı ve 8 Türk olmak üzere toplam 16 kişi katılmıştır. Katılımcıların cinsiyet durumuna bakıldığında %56,25'i kadın; %43,75'i erkektir. Katılımcılar 24-38 yaş aralığındadırlar (aritmetik ortalaması 28,125'tir). Eğitim durumları göz önüne aldığında Türk lisansüstü öğrencilerin 3' doktora, 6'sı ise yüksek lisans düzeyindedir. Yabancı ğrencilerin eğitim durumlarına göz attığımız zaman, 7'si yüksek lisans ve 1'i doktora düzeyindedir. Katılımcıların Kastamonu'da yaşama sresi en az 2,5 yıl olarak tespit edilmiştir (aritmetik ortalaması 11,78'dir).

Tablo 2. Katılımcıların demografik bilgileri

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Uyruk	Eğitim Durumu	Kastamonu'da Yaşama Sresi
K1	Kadın	32	Türk	Doktora	4 yıl
K2	Erkek	38	Türk	Doktora	Kastamonulu
K3	Kadın	24	Türk	Yüksek lisans	15 yıl
K4	Kadın	29	Türk	Yüksek lisans	Kastamonulu
K5	Kadın	28	Türk	Yüksek lisans	4 yıl
K6	Erkek	25	Türk	Yüksek lisans	20 yıl
K7	Kadın	25	Türk	Yüksek lisans	6 yıl
K8	Kadın	29	Türk	Yüksek lisans	Kastamonulu
K9	Erkek	30	Yabancı	Yüksek lisans	8 yıl
K10	Erkek	25	Yabancı	Yüksek lisans	3 yıl
K11	Kadın	28	Yabancı	Yüksek lisans	2,5 yıl
K12	Kadın	25	Yabancı	Yüksek lisans	4 yıl
K13	Erkek	29	Yabancı	Yüksek lisans	7 yıl
K14	Kadın	27	Yabancı	Yüksek lisans	6 yıl
K15	Erkek	28	Yabancı	Doktora	7 yıl
K16	Erkek	28	Yabancı	Yüksek lisans	6 yıl

Katılımcıların Kastamonu şehrine dair algılarına belirleyebilmek onlara yöneltilen açık uçlu mülakat sorularından ilki, katılımcıların sosyal ilişki seviyesini belirlemeye yöneliktir. Bu cevaplardan bazıları Tablo 3'te grlmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların sosyal ilişki seviyesine yönelik mülakat cevapları

Katılımcı No	Katılımcıların cevapları
K1, K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K12, K14, K15, K16.	<i>Toplumdaki sosyal ilişkilerimi samimi ve iten buluyorum. Genelde sürekli ilişkiler kurmayı çalışırım. Kolay arkadaş edinebilirim. Bu yüzden insan ilişkilerimin yüksek olduğunu söyleyebilirim. Çocukluğumdan bu yana katıldığım sivil toplum kuruluşları ve niversite de edindiğim yurt dışı deneyimlerim sayesinde toplumun her kesiminden ve her yaştan insanlarla iyi iletişim kurabiliyorum. Kulüpler ve yurt dışı deneyimlerim bana öncelikle açık görüşlü olmaya, herkese ve her düşünceye saygılı olup farklılıklardan kendime dersler çıkarmayı öğretti. Bu farklılıklar sayesinde de gün geçtikçe kendimi geliştirebilme imknna sahib oldum. Farklı sektörlerden ve farklı eğitim düzeyine sahib insanlarla bir araya gelip, farklı konularda çeşitli çalışmaları yrtebiliyorum. Bu nedenle sosyal ilişkim yüksek olduğunu ifade edebilirim.</i>
K3, K11, K13.	<i>Genel olarak ikili ilişkilerimin olumlu olduğunu söyleyemem. şimdi toplumda sosyal ilişki kurmak çok zor. Toplum ile rahat ve kolaylıkla anlaşabiliyorduk. şimdi pandemi nedeniyle evde kaldığımız için, toplumla ikili ilişkilerimiz zayıflamaktadır.</i>
K8, K3.	<i>Tek bir kişi ile eğitim çevrem ile ailem ile iş çevrem ile sosyal ilişkilerim mevcuttur.</i>
K9, K15.	<i>Doğduğum kültürle şuan yaşadığım kültür arasında bariz farklar olmasına rağmen iş ve çalışma hayatımda çok iyi diyaloglar kurduğuma inanıyorum. Toplumsal yaşantımda sosyal kurallara uyarım, insan ilişkilerini geliştirmeye zen gösteren bir insanım.</i>

K16.

Verilen cevaplara göre hem yabancı hem de Türk katılımcıların geneli (13 katılımcı, %81,25), toplumdaki sosyal ilişkilerin yüksek seviyede olduğunu düşünmektedir. Ayrıca yabancı lisansüstü öğrencilerinin farklı kültürden gelmelerine rağmen, Kastamonu'daki sosyal ilişkilerini olumlu bir şekilde kurmayı başardıklarını söylemek mümkündür. İki katılımcı sosyal ilişkilerini çoğunlukla eğitim ve aile çevresinden oluştuğunu vurgulamışlardır. İki katılımcının sosyal ilişkileri düşük seviyede olduğunu tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise, pandemi yüzünden sosyal ilişkileri düzeyinin düşmesi ve sosyal hayatı ev-okul arasında geçmesidir.

Sosyal ilişkileri genel olarak iyi görünen katılımcılardan, yerel halk ile sosyal etkileşim ve mesafelerinin sorulduğu bir diğer cevap kümesi Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların yerel halk ile sosyal etkileşim ve mesafelerine yönelik mülakat cevapları

<i>Katılımcı cevapları</i>	<i>Toplam görüş</i>	<i>Katılımcı No</i>
<i>Yerel halk genellikle sıcakkanlı ve yabancılara karşı tavırlarının pozitif olduğunu düşünüyorum. Yerel halkla iletişimim iyi düzeydedir. astamonu'da birçok yerlerde çalıştım, herhangi bir sorunla karşılaşmadım. Kastamonu'da bir Türk annem var. Buralı olduğum için, bu yörenin gelenek ve görenekleriyle büyüdüm. Yerel halkla ilişkim iyidir. Yerel halkla daha yakın temas kurmak için, bazı ilçelerin köylerine gidiyorum. Yerel halkla ilişkim yakın ve sıcak olduğunu söyleyebilirim. Yerel halk ile sosyal ilişkilerim yerine göre seviyeli. Kastamonu sosyokültürel açıdan çok çeşitli bir kent olduğu için yerel halk ile sosyal etkileşim farklı şekillerde olmaktadır.</i>	8	K3, K4, K11, K12, K13, K14, K15, K10
<i>Yerel halk ile sosyal ilişkilerim orta seviyede. Alışverişte, restoranlarda, kafelerde, bankada vs gibi yerlerde yerel halk ile sosyal etkileşimde bulunurum. Ben sadece ihtiyaç olduğu durumlarda yerel halkla etkileşime geçirim.</i>	2	K1, K6
<i>Yerel halk ile etkileşimim maalesef yok. Aynı dili konuşmadığımızı düşünüyorum. Aslında sıcak biri olduğumu söylüyorlar dışarıdan, ancak yerel halk ile etkileşimim yok denecek kadar azdır.</i>	5	K2, K3, K5, K8, K9
<i>Bazen esnafın öğrencilerin üzerinden para kazanmayı çalışıyorlar. Yabancı olduğum için, yerel halk bizi para kaynağı olarak görmektedir, kiralar daha fazla istenmektedir.</i>	1	K7
<i>Kamu kuruluşlarıyla ve tüzel kişiliklerle muhatap olduğum için yerel halkla münferit anlamında iş haricinde sadece alışverişlerde ve sohbet için bir araya gelebiliyoruz. Bu nedenle iş konusunda yerel halk ile mesafem uzak sayılmaktadır.</i>	2	K9, K11
<i>Kamu kuruluşlarıyla ve tüzel kişiliklerle muhatap olduğum için yerel halkla münferit anlamında iş haricinde sadece alışverişlerde ve sohbet için bir araya gelebiliyoruz. Bu nedenle iş konusunda yerel halk ile mesafem uzak sayılmaktadır.</i>	1	K2

Yerel halkla sosyal etkileşim ve mesafe sorusuna verilen cevaplara bakılınca, katılımcıların yarısından fazlası yerel halkı çok sıcakkanlı ve yardımsever bulmaktadır. Özellikle dışarıdan gelen öğrencilerin, yerel halk ile ilgili etkileşim ve mesafesini olumlu düzeyde bulması, kent algısı açısından pozitif bir değer kattığı söylenebilir. Hatta iki katılımcının, bir Türk kadını anne olarak görmesi ve yerel halkla vakit geçirmek için köylere gitmesi, yerel halk mensubu ve bu iki lisansüstü yabancı öğrenci arasında bir duygusal bağ oluşturduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların diğer cevaplarına bakıldığında, iki Türk katılımcının yerel halk ile etkileşimini seviyeli, yere ve zamana göre değişken olarak tanımladıkları görülmektedir. Kastamonu yerel halk ile etkileşim seviyesi orta düzeyde olduğunu söyleyen 5 katılımcı tespit edilmiştir. Katılımcılar daha çok ihtiyaçlar (alışveriş, banka, vb.) olduğu zamanda halkla etkileşime geçmektedir. İki yabancı katılımcının genel olarak yerel halk ile etkileşim düzeyi iyi olmasına rağmen, esnaflarından şikâyetçi durumundadırlar. Bu da Kastamonu hakkında algıyı küçük miktarda olsa da, olumsuz yönden etkileyebilmektedir. Bir katılımcı, sıcakkanlı olmasına rağmen, yerel halkla sosyal etkileşim sıfır düzeyde olduğunu belirtmiştir. Son olarak, bir katılımcı, iş gereği, yerel halkla sadece alışverişte ve sohbet için bir araya geldiğini söylemiştir. Genel olarak bakıldığında ise çoğu katılımcının yerel halkla etkileşimi çok iyi veya orta seviyede olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Kastamonu'nun turizm açısından önemli bir mevcut ve potansiyel durumu olduğuna ilgili literatürde değinilmişti. Bunun katılımcılar nezdinde yansımaları sınımlamak amacıyla sorulan ve katılımcılardan kentte turizm alanında yapılan faaliyetleri nasıl bulduklarına yönelik soruya verilen cevaplar Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Kastamonu'da turizm alanında yapılan faaliyetlere yönelik mülakat cevapları

<i>Katılımcı cevapları</i>	<i>Toplam görüş</i>	<i>Katılımcı No</i>
<i>Kastamonu'nun doğal zenginliği ön plana çıkmaktadır.</i>	4	K8, K9, K14, K16
<i>Kastamonu ili sahip olduğu değerler ve kültürel özellikleriyle dört mevsim boyunca turizm faaliyetlerinin yapabileceği nadir illerden biridir.</i>	1	K13
<i>Kastamonu'da kültürel turizm ve kış turizmi ön plana çıkmaktadır.</i>	9	K3, K4, K5, K7, K9, K11, K14, K15, K16

sürmeyen insanların çoğu buranın kültürel mirasından habersizdir. Kastamonu'da turizm alanında yapılan çalışmalar yeterince az ve eksik görüyorum.

Kastamonu doğal güzellikleriyle tanınması gereken bir il olduğunu düşünüyorum ama kentsel dönüşüm ve her yerde boş binaların ve inşaatın bulunması üzücü bir durumdur. Kastamonu turizm geliştirilmesi için bir takım yatırımlar şart. Özellikle turizm alanında çalışacak eleman ve kadro yetiştirilmesi oldukça önemlidir.

Turizm alanında özellikle Kastamonu'nun kültür başkenti olduktan sonra bu alanda bir takım çalışmalarının arttığını görüyoruz. Turizm alanında yapılan faaliyetleri destekliyorum. Kastamonu Üniversitesi turizm fakültesi tarafından turizm etkinlikleri yapılmaktadır, çeşitli seminerler de düzenlenmektedir.

Çalışmalar sürekli olarak doğa ve inanç turizmi üzerinde olduğu için bu durum bana çok keyif vermiyor.

Tanıtım faaliyetleri artırılabilir ve çeşitlendirilebilir. Örneğin, deşardan ünlü misafirler davet edilebilir, kitap fuarları düzenlenebilir. Turizm alanları artırılabilir. Tur programları daha fazla oluşturulur. Turizm faaliyetlerine daha ilgi gösterebilir. Kastamonu tarihinin daha çok kitlelere ulaştırması için gereken tanıtımlar yapılırsa çok daha iyi bir turizmi olacağı şüphesizdir. İnanç ve doğa turizm yerine kış turizmi ve kültür turizmne gerekli önemi verirsek, daha güzel olacağını düşünüyorum. Kastamonu belediyesi, kamu kesimi ve sivil toplum örgütleriyle birleşerek daha iyi bir konuma getirmesi gerektiğini düşünüyorum. Ancak özel sektör noktasında, daha nitelikli ve daha kaliteli turizm işletmecilerin olması gerektiğini düşünüyorum.

Kastamonu'da gezilecek çok doğal ve tarihi yer var ama doğru tanıtım yapılmamaktadır. Örneğin, Kastamonu konaklarını Safranbolu evleri gibi özerk bir alanda toparlayamadığımız için şehrin içinde kaybolup gitmektedir. Kastamonu adına büyük bir kayıp. Özellikle merkezde faaliyetlerin olmaması ve tanıtım / pazarlama konusunda çok eksiklerin olması üzücü bir durumdur. Doğa turizmne bakıldığında ise turistlerimizi ağırlayacak iyi ölçekte otellerin bile olmaması Kastamonu için büyük negatif dışsallıktır. Belediyelerinin tanıtım ve pazarlama için özel bir birimleri yoktur. Kentte daha çok bilgilendirici şeyler olması gerektiğini düşünüyorum. Örneğin, meydana information desk var, ama içinde kimse yok. Doğal güzelliklerine gelince kendi aracınız yoksa ulaşım imkânsızdır. Bu nedenle turizmi negatif olarak etkilemektedir. Bunun yanı sıra yemek turizmne geldiğimiz de örneğin pastırma ve sarımsakta bile hala lider konumda değiliz.

Kamu kuruluşlar turizm konusunda elini taşın altında fazlaıyla koyduklarını ifade edebilirim. Kamu kuruluşları haricinde, özellikle esnafların kendi aralarında iletişim ve etkileşim alanında gerekse kamu kuruluşlarıyla yeme içme konusunda stratejilerin konmasında zayıf olduğunu düşünüyorum.

Katılımcıların Kastamonu turizm faaliyetlerini değerlendirmelerine bakıldığı zaman K8, K9, K14, K16'nın şehrin doğal güzelliklerine sahip olduğunu özellikle vurguladıkları görülmektedir. Turizm türlerinden özellikle kış turizmi ve kültür turizmne vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Ne var ki, katılımcılardan K3, K4, K5, K7, K9, K11, K14, K15 ve K16'nın görüşlerine göre Kastamonu'da yapılan turizm faaliyetleri yetersiz veya az bulunmaktadır. Turizm potansiyeline yapılan vurgu ise yine yüksektir. Cevaplayanlardan birisi (K14), Kastamonu'nun doğal güzellikleriyle tanıtılması gerekirken her yerde kentsel dönüşümü olması ve her yerde binaların inşa edildiğini görmeyen turizm tanıtımı açısından aykırı bir durum olarak gördüğünü belirtmektedir. Buna ek olarak, katılımcılardan bir kısmı, doğal güzellikleri yeteri kadar değerlendirilmediğini belirtmişlerdir. Katılımcıların bazıları Kastamonu turizm geliştirilmesi için birtakım yatırımların gerektiğini ve özellikle turizm alanında çalışacak eleman ve kadro yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcılar, Kastamonu ilinin turizm potansiyeli tam anlamıyla yansıtılmadığını ve Kastamonu da yaşam sürmeyen insanların çoğu buranın kültürel mirasından habersiz olduğunu aktarmıştır. Turizm alanında yapılan çalışmaların ise özellikle Kastamonu'nun kültür başkenti olduktan sonra arttığını belirten katılımcılar da vardır. Katılımcıların hepsi turizm alanında yapılan faaliyetleri desteklemekte ancak daha fazla çalışma yapılması konusunda hemfikir beyanlarda buldukları görülmektedir.

Katılımcılardan yarısına yakın bir kısmı, Kastamonu'da yeterince turizm tanıtımı ve pazarlaması yapılmadığı düşünmektedirler. Hatta K2 ve K4, Kastamonu yeme-içme ve kültür anlamında tüm güzelliklerine sahip olmasına rağmen, diğer illerin pazarlama ve tanıtma konusunda daha başarılı olduklarını öne sürmektedir.

K6, Kastamonu'da turizm faaliyetlerinin sadece belli (inanç ve doğa turizmi) alanlara yoğunlaşmaktansa, daha çok kış ve kültür turizmne yönelik çalışmalar yapılırsa, Kastamonu turizm için daha faydalı olabileceğini düşünmektedir. K9, Kastamonu şehrinde bilgilendirici panoların olmaması, belediyede tanıtım ve pazarlama bölümlerinin olmaması ve doğal güzelliklerinde ulaşım sıkıntılarının olması gibi etkenlerin Kastamonu'nun tanıtım konusunda büyük bir eksiği olduğunu dile getirmiştir. Kastamonu'da turistlerin ağırlayacak yeterli otel olmadığını vurgulayan K4, bu konuda daha fazla çalışma gerektiğini de aktarmıştır. Kamu kuruluşlarının turizm alanında elinden geleni yaptığını aktaran K2, daha çok özel

sektörde çalışanların da çok çaba göstermeleri gerekli olduğunu düşünmektedir. K12 ise turizm eğitimi alanında seminerler ve eğitimlerin yapıldığını belirtmiştir.

Turizm alanında yapılan faaliyetler konusunda katılımcılardan bazılarının çeşitli önerilerde bulunduğu görülmektedir. Bu öneriler özet olarak şu şekildedir: turizm alanları ve faaliyetleri artırılmalı, gereken tanıtımlar yapılmalı, kış ve kültürel turizmüne daha çok önem gösterilmelidir. Ayrıca daha nitelikli çalışanlara ve işletmecilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Kent algısını oluşturulan bir diğer unsur da yaşam kalitesidir. Bu nedenle, katılımcılara Kastamonu'daki yaşam kalitesini nasıl değerlendirdikleri sorusu yöneltilmiştir. Bu soru kapsamında konu hakkında düşünceleri ortaya çıkarmak için katılımcılardan yaşam kalitesi ile ilgili sekiz farklı alt temadan beşli Likert tipi ölçek ile Kastamonu yaşam kalitesi ile ilgili veri talep edilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin frekans analizine ait veriler izleyen tabloda verilmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Kastamonu'daki yaşam kalitesine yönelik değerlendirme cevapları

	1 Kesinlikle katılmıyorum		2 Katılmıyorum		3 Orta düzeyde katılıyorum		4 Katılıyorum		5 Kesinlikle katılıyorum		Aritmetik ortalama
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Kastamonu da kendimi güvende hissediyorum			1	6,25	2	12,5	4	25	9	56,25	4,3
Kastamonu da sağlıklı bir yaşama sahibim					2	12,5	9	56,25	5	31,25	4,1
Kastamonu da temiz bir çevrede yaşıyorum					3	18,75	3	18,75	10	62,5	4,4
Kastamonu'da daha fazla iş fırsatlarına sahibim	4	25	10	62,5	2	12,5					1,8
Kastamonu'da iyi ulaşım olanaklarına sahibim	1	6,25	3	18,75	9	56,25	1	6,25	2	12,5	3
Kastamonu'da sağlık hizmetleri erişimine sahibim	3	18,75	3	18,75	4	25	6	37,5			2,8
Kastamonu'da trafik ve insan sıkışıklığı olmadan yaşıyorum			1	6,25	2	12,5	6	37,5	7	43,75	4,1
Kastamonu'da sessiz bir çevrede yaşıyorum			1	6,25	4	25	3	18,75	8	50	4,2

Tabloda görülen cevaplara göre katılımcıların %56,25'i "Kastamonu'da kendimi güvende hissediyorum" ifadesine kesinlikle katılıyorum olarak cevap verirken, % 25'i katılıyorum, % 12,5'i de orta düzeyde katıldığını belirtmişlerdir. Bir kişi de bu düşünceye katılmadığını ifade etmiştir. Bu sonuçlara göre, cevapların aritmetik ortalaması 4,3 ile lisansüstü yabancı ve Türk öğrenciler Kastamonu'da kendilerini büyük oranda en az ve üstü düzeyde güvende hissettiklerini söylemek mümkündür.

"Kastamonu'da sağlıklı bir yaşama sahibim" ifadesine katılımcıların % 31,25'i kesinlikle katıldığı tespit edilmiştir. Katılımcıların % 56,25'i katıldıklarını ve %12,5'i ise orta düzeyde katıldıklarını aktarmışlardır. Buna göre, 4,1 ortalama ile cevaplardan katılımcıların kentten sağlıklı bir yaşama sahip olma konusunda istekli oldukları anlamı çıkartılabilir.

"Kastamonu'da temiz bir çevrede yaşıyorum" ifadesine katılımcıların %62,5'i kesinlikle katıldığını bildirmişlerdir. Hem katılıyorum hem de orta düzeyde katılıyorum olarak cevap veren katılımcıların oranı ise %18,75 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre 4,4 ortalama ile lisansüstü öğrencilerin çoğunluğunun Kastamonu'da temiz bir çevrede yaşadıkları düşüncesinde olduğu söylenebilir.

Katılımcıların %62,5'i Kastamonu'da fazla iş fırsatlarına sahip olmadıklarını belirtmektedir. Dört kişi ise (%25) bu konuda kesinlikle katılmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %12,5'inin Kastamonu'da iş fırsatlarına sahip olma konusunda orta düzeyde katıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, 1,8 ortalama ile

Kastamonu'da fazla iş imkânların olmadığı yerinde bir söylem olarak katılımcılar tarafından doğrulanmaktadır.

Kastamonu'nun ulaşım olanakları açısından iyi bir algıya sahip olup olmadığının sorgulandığı bir diğer ifadeye katılımcıların %56,25'i bu konuya orta düzeyde katıldığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %18,75'i katılmadığını bildirmişlerdir. Bir kişi (%6,25) katıldığını ve bir kişi (%6,25) kesinlikle katıldığı söylemiştir. Katılımcıların %18,75'i ise Kastamonu'da iyi ulaşım olanaklarına sahip olduğu düşüncesine orta düzeyde katıldıkları anlaşılmıştır. İfadelere katılma ortalamasının 3 olduğu bu algıya göre Kastamonu'da ulaşım imkânlarının kısmen iyi olduğu sonucu çıkartılabilir.

Sağlık hizmetlerinin erişiminin katılımcı algısının sorgulandığı bir diğer ifadeye katılımcılar toplam %37,5 oranında katıldıklarını ifade etmektedir. Katılımcılar, aynı oranda katılmadıklarını da ifade etmektedir. Katılım düzeyinin aritmetik olarak ortalama 2,8 olduğu bu ifadeye göre Kastamonu, sağlık hizmetlerinin erişimi konusunda negatif eğilimli bir algıya sahip olduğu söylenebilir.

Ulaşım ve kalabalık sorunlarının sorgulandığı bir diğer ifadeye katılımcılar toplam %81,25 düzeyinde trafik ve insan sıklığı olmadan yaşadıkları yönünde bir algıya sahip olduklarını ifade ettiği görülmektedir. Cevap aritmetik ortalamasının 4,1 olduğu bu ifadeye göre, insanların kent olarak Kastamonu'nun ulaşım ve nüfus kalabalığı açısından rahat yaşadıklarını düşündüklerini göstermektedir.

Son olarak katılımcıların Kastamonu'da sessiz bir çevrede yaşayıp yaşamadıklarının sorgulandığı son ifadeye katılımcılar toplam %93,75 oranında en az orta düzeyde katıldıklarını ifade etmektedir. Cevapların aritmetik ortalamasının 4,2 olduğu bu ifadeye göre, katılımcılarda Kastamonu şehrinin sessiz bir çevre şartlarına sahip olduğu algısının yer aldığı sonucuna varılabilir.

Tablo 6'ya genel olarak bakıldığında ise Kastamonu şehrinin katılımcıların algısı nezdinde güvenli bir kent olduğu, sağlıklı bir yaşam sunduğu, temiz ve sessiz bir çevre sahip olduğu ve trafik ve nüfus yoğunluğunun rahatsız edici boyutlarda olmadığına yönelik OLUMLU algıya sahip olduğu görülmektedir. Ne var ki, yine aynı tabloya bakıldığında şehrin özellikle iş fırsatları ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda OLUMSUZ bir algıya sahip olduğu da görülmektedir. Ulaşım olanakları açısından ise kent ne olumlu ne de olumsuz bir imaja sahiptir.

Kent imajı ve algısı hakkında bizlere fikir veren bir diğer husus, o kent denilince insanların aklına ne geldiğinin araştırılmasıdır. Bu husus doğrultusunda araştırma kapsamında katılımcılara Kastamonu denilince akıllarına gelen ilk dört şeyin ne olduğu sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar ve yanıt kategorileri Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Kastamonu hakkında akıllarına gelen ilk dört unsura dair verdikleri cevaplar ve kategorileri

Kategori	Yanıt sayısı	Akla gelen ilk dört şey
İnsan	8	Sevdiğim insanlar (x2), aile, misafirperver ve sıcakkanlı insanlar, önyargılı insanlar, gelişmeye / yeniliklere kapalı insanlar (x2) , memleket sevdalıları
Doğa ve doğal varlıklar	19	Doğa (x4), Ilgaz dağları (x3) , Küre dağları, kanyonlar (x3), Ilgaz dağı milli park, çay boyunun güzelliği, ayı (x2), yeşil alan bolluğu, orman (x2), Karadeniz
Yiyecek –içecek	15	Taşköprü Sarımsağı (x4) , çekme helva (x3), yöresel yemekleri (x2), banduma, etli ekmek (x2), pastırma (x2), zengin mutfak
Kültür ve dini yerleri	3	Türbeler, camiler, Hz. Pir Şaban-ı Veli
Tarih	8	İstiklal yolu, Şerife Bacı, milli mücadele şehri, Kastamonu kalesi (x2), Kastamonu saat kulesi (x2), zengin tarih geçmişi
Çeşitli tesisler	1	Ilgaz Kayak tesisi
Eğitim	1	Anadolu'da ilk lise
Diğer	9	Yetersiz ulaşım hizmetleri, düz kent, öğrenci şehri olmadığı, gençliğim, soğuk bir kent, işsizlik, 65 üstü insanlar, soğuk kış, kirli hava (2016'da hava çok temizdi)

Kent hakkında katılımcıların akıllarına gelen ilk dört şeye verilen toplam 64 farklı yanıt; insan, doğa ve doğal varlıklar, yiyecek-içecek, kültür ve dini yerler, tarih ile ilgili unsurlar, çeşitli tesisler, eğitim ve diğer olmak üzere 8 farklı kategoride değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, 16 katılımcıdan, Kastamonu kentine dair akla ilk gelen unsurlar arasında çoğunlukla doğa ve doğal varlıklar hakkında toplam 19 yanıt gelmiştir. Bu unsurlardan özellikle Ilgaz dağları, kanyonlar, ayı ve orman ön plana çıkmaktadır. Yiyecek ve içecek kategorisi ise ikinci sırada yer almaktadır. Sarımsak, çekme helva, yöresel yemekleri, etli ekmek ve pastırma katılımcıların akla gelen ilk yemeklerdendir. Katılımcıların insanlar hakkında akla gelen ilk düşüncesi; sevdiği insanlar, gelişmeye ve yeniliklere kapalı insanlar olarak tespit

edilmiştir. Türbeler ve camiler gibi dini yerler de katılımcıların aklına gelen ilk yerlerdendir. Tarih kategorisine bakıldığında, Kastamonu kalesi ve Kastamonu saat kulesi ise katılımcıların aklına gelen ilk tarihi yapılarıdır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada Kastamonu'da lisansüstü öğrencilerin Kastamonu kentini nasıl algıladıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Kastamonu algısını değerlendirmek için, toplumdaki ilişkileri, yerel halk ile etkileşim ve mesafe, turizme bakış açısı ve Kastamonu'da yaşam kalitesi gibi kriterler üzerinde durularak bu yönde veri toplanmış ve elde edilen bulgular işlenmiştir. Araştırmaya katılan 8 yabancı ve 8 Türk lisansüstü öğrencilerden elde edilen verilerden yola çıkarak, Kastamonu kent algısı ile ilgili olarak şu izleyen sonuçlara ulaşılmıştır:

- Katılımcıların çoğunluğunun Kastamonu toplumu ile olan ilişkilerinin iyi olduğu tespit edilmiştir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise, yabancıların farklı kültürden gelmesine rağmen, Kastamonu toplumunda iyi ilişkiler kurmayı başarabildikleri ortaya çıkmıştır.
- Lisansüstü öğrencilerin yerel halkla etkileşim ve sosyal mesafe düzeyine bakıldığında, katılımcıların yarısından fazlası yerel halkla sıcak ve samimi ilişkilere sahip olduklarını belirtirken, üçte biri de yerel halkla ilişkilerini orta seviyede olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılardan düşük orandaki bir kesiminde ise yerel halkla ilişkilerinin seviyeli veya düşük seviyede olduğu da tespit edilmiştir. Genel olarak lisansüstü öğrencilerin Kastamonu halk ile ilişkilerin iyi olduğunu söylemek mümkündür.
- Turizm alanında yapılan faaliyetleri incelendiğinde, doğa güzelliği öne çıkmaktadır. Ancak Kastamonu'nun sahip olduğu doğa zenginliği yeterince kadar değerlendirilmediği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların neredeyse yarısı, Kastamonu'nun tanıtımı ve pazarlama konusunda eksikleri olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda turizm alanında çeşitli kamu kuruluşları tarafından birtakım çalışmaların yapılması gerektiğini belirtmiştir.
- Kastamonu'da yaşam kalitesine bakıldığı zaman, Kastamonu güvenli ve sağlıklı hayat için yaşanacak bir kent olduğunu söylenmektedir. Ancak Kastamonu kenti, sağlık hizmetlerine erişim konusunda orta düzeyde durmaktadır. Kastamonu temiz ve sessiz bir çevreye sahip olmakla birlikte, trafik ve insan kalabalığının olmadığı bir kent olarak görülmektedir.
- Katılımcıların yanıtlarına göre iş olanakları konusunda Kastamonu şehri zayıf kalmaktadır. Kastamonu şehrinde ulaşım olanakları ise, orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.
- Kastamonu insanların hem sıcakkanlılığı hem yeniliklere kapalı olmaları vurgulanmıştır. Kastamonu doğal zenginliği, yöresel yemekleri (özellikle sarımsak, çekme helva, etli ekmek ve pastırma) ve soğuk kent olması gibi unsurlar lisansüstü öğrencilerinin aklına gelen ilk şeylerdir.

Genel olarak, Kastamonu algısı katılımcılar tarafından iyi yönde değerlendirilmektedir. Doğa zenginliği, sağlık hizmetlerin iyi olması, yerel halkın sıcakkanlı ve yardımsever olması, sessiz ve sakin yaşam olması gibi etkenlerin lisansüstü öğrencilerin üzerinde Kastamonu hakkında olumlu algı oluşturmuştur.

Ancak, iş olanaklarının yetersizliği ve Kastamonu kentinin tanıtım ve pazarlama yapılması konusunda bazı eksiklerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, öğrencilerin veya ziyaretçilerin Kastamonu algısını olumlu yönde ekilebileceği bazı öneriler aşağıdaki gibi:

- Tanıtım faaliyetleri artırılabilir ve çeşitlendirebilir. Örneğin, ünlü misafirlerin katılımıyla çeşitli etkinlikler (kitap fuarı, gastronomi günler, gezici festival v.b.) düzenlenebilir,
- Tur programlarına daha fazla ilgi gösterilmelidir. Örneğin, doğa veya kış turizmi turları (Ilgaz ve Küre dağları turları, Pınarbaşı kanyon turları gibi),
- Kalifiye personel istihdam edilmeli veya mevcut personel eğitilmelidir. Gelen ziyaretçilerle en etkili şekilde iletişim nasıl kurabilecekleri dair seminerler yapılmalıdır. Yabancı dil eğitimi yaygınlaştırmalıdır.
- Özel sektörde istihdam edilen personel veya esnaflar kamu kuruluşlarıyla daha çok iş birliği yaparak geliştirme stratejileri oluşturmalarıdır.

Kastamonu ili sahip olduğu zengin doğal varlıkları ve kültürel özellikleriyle dört mevsim boyunca turistlerin ve öğrencilerin ilgi çektiği nadir illerden biridir. Fakat yetersiz tanıtım ve pazarlama Kastamonu kentinin Kastamonu algısı ve tutumları üzerinde olumsuz yönden etkilemektedir. Bu nedenle, Kastamonu

kamu kurum ve kuruluşları özel sektör iş birliği içerisinde bulunurlarsa, Kastamonu'nun tanıtım ve pazarlama konusunda büyük adımlar atması beklenmektedir.

Etik Beyan

"Lisansüstü Öğrencilerin Kent Algısı ve Tutumları: Kastamonu Örneği" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık
- Baloğlu, S. (1997). The relationship between destination images and sociodemographic and trip characteristics of international travellers. *Journal of Vacation Marketing*, 3(3), 221-233.
- Baloğlu, S. ve Brinberg, D. (1997). Affective images of tourism destination. *Journal of Travel Research*, 35(4), 11-15.
- Baloğlu, S., ve McCleary, K. W. (1999). U.S. international travelers' images of four mediterranean destinations: A comparison of visitors and nonvisitors, *Journal of Travel Research*, 38(November), 144-152.
- Brandt, C. ve Pahud de Mortanges, C. (2011) City branding: a brand concept map analysis of a university town. *Place Branding Public Diplomacy*, 7(1), 50-63.
- Cubillo, J. M., Sánchez, J. ve Cerviño, J. (2006) International students' decision-making process. *International Journal of Educational Management*, 20(2), 101-115.
- Çatalbaş, N. (2007). Üniversite-yerel ekonomi ilişkisinde kutuplaşma teorisi iyi bir model olabilir mi?, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, Mayıs, 90-101.
- Darchen, S. ve Tremblay, D.G. (2010) What attracts and retains knowledge workers/students: The quality of place or career opportunities? The cases of Montreal and Ottawa. *Cities*, 27(4), 225-233.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (6. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Demirel, M. (2014). Burdur kent imajı: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 230-241.
- Dubey, A., Naik, N., Parikh, D., Raskar, R., & Hidalgo, C. A. (2016, October). Deep learning the city: Quantifying urban perception at a global scale. B. Leibe vd., (Ed.), *European Conference on Computer Vision (ECCV 2016)* (ss. 196-212) içinde. Springer International Publishing, Cham.
- Duğan, Ö. ve Akıncı, S. (2017). Marka imajı açısından Uşak şehir algısı: Üniversite öğrencileri üzerine bir saha araştırması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 385-408.
- Echtner, C.M. ve Ritchie, J.R.B. (1993). The measurement of destination image: An empirical assessment, *Journal of Travel Research*, 31(4), 3-13.
- Engez, A. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin İmaj ve Kimlikleri: Karşılaştırmalı İstanbul Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fırat, A. ve Kömürcüoğlu, F. (2015). Muğla şehir markası ve imaj algısı: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(26), 285 – 304.
- Garau-Vadell, J. B., Díaz-Armas, R., ve Gutierrez-Taño, D. (2014). Residents' perceptions of tourism impacts on island destinations: A comparative analysis. *International Journal of Tourism Research*, 16(6), 578-585.
- Gartner, W.C. (1994). Image formation process. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 2(2-3), 191-216.
- Geçikli, F. (2012). *Şehir İmajı: Amasya Şehri Üzerine Bir Uygulama*. Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Gilboa, S., Jaffe, E.D., Vianelli, D., Pastore, A. ve Herstein, R. (2015). A summated rating scale for measuring city image. *Cities*, 44(2015), 50-59.
- Huh, J., Uysal, M. ve McCleary, K. (2006). Cultural/Heritage destinations: Tourist satisfaction and market segmentation. *Journal of Hospitality and Leisure Marketing*, 14(3), 81-99.
- Insch, A. ve Sun, B. (2013). University students' needs and satisfaction with their host city. *Journal of Place Management and Development (JPMD)*, 6(3), 178-191.
- İbret, B. Ü., Aydınözü, D. ve Uğurlu, M. (2015). Kastamonu şehrinde kültür ve inanç turizmi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32(Temmuz) , 239-269.
- Kızıl, C. ve Atalan, A. (2015). Image and reputation of Yalova city: A study on Yalova University students. *Emerging Markets Journal*, 5(2), 70-78.
- Kozak, M. (2014). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozak, R. (2003). Turistik çekim merkezi olarak Türkiye imajı: İki Asya-Pasifik ülkesi (Avustralya ve Yeni Zelanda) seyahat araçları temsilcileri üzerine bir çalışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 141-149.
- Kudayberdiyeva, D. (2019). Исследование психологических особенностей восприятия города Бишкек городскими и сельскими студентами (The study of the psychological characteristics of the perception of the city of Bishkek by urban and rural students). *Vestnik Bishkek Humanities University*, 98-100.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. USA: Massachusetts Institute of Technology and the President and Fellows of Harvard College.

- McCracken, G. (1988). *The Long Interview*. Londra: Sage Publications.
- Mohsin, A. ve Ryan, C. (2004). Determinants of destination choice: The role of socio-demographic variables. *Tourism Recreation Research*, 29(3), 27-33.
- Morozova, T. A. (2010). Имя города как основа его продвижения (İmidj Goroda Kak Osnova Yego Profvijenija). *Вестник Адыгейского государственного университета (Vestnik Adıgeykogo Gosudarstevnogo Unversiteta)*. Серия (Seriya) 2: Филология и искусствоведение (Filologiya İ İskustvovedeniye), (1), 73-77.
- Nowacki, M. ve Zmysłony, P. (2011). The perception of city image by organized groups of visitors. *The Journal of Economics and Social Research*, 12(2), 174-182.
- Özdemir, Ş. ve Karaca, Y. (2009). Kent markası ve marka imajının ölçümü: Afyonkarahisar kenti imajı üzerine bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(2). 113-134.
- Özdemirci, A. ve Önder, H. (2018). Uluslararası halkla ilişkiler yoluyla ülke algısı ve imajı oluşturmak: Almanya'da Türkiye Algısı ve imajı üzerine ampirik bir araştırma (2010-2013). *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17(1), 61-98.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme Kentleşme ve Kentsel Değişme*. Ankara: Ekin Kitabevi.
- Özgürel, G. (2020). *Turizm Destinasyonlarında Yerleşik Yabancı-Yerel Halk Etkileşimi Üzerine Bir İnceleme (Doktora Tezi)*. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Özkan, A. (2009). *Halkla İlişkiler Yönetimi*, (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Öztürk Demirbaş, Ç., Türkyılmaz, M. ve Armut, M. (2017). Kırşehir şehir algısı ölçeğinin geliştirilmesi. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3(2), 103-118.
- Phelps, R. P. (1998). The effect of university host community size on state growth, *Economics of Education Review*, 17(2): 149-158.
- Roostika, R. (2017). The role of city and host university images on students' satisfaction with the assigned destination. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 6(1), 250-261.
- Saraç, Ö., Pamukçu, H., Ulama, S. ve Batman, O. (2019). Students' perception of city branding: The case of Kastamonu and Kastamonu University. *Turizam*, 23(1), 34-52.
- Şahin, Y. (2013). *Kentleşme Politikası*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2021). Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-91025/genel-bilgiler.html/>, Erişim tarihi: 31.08.2021.
- Tanrıverdi Kaya, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin zihinsel haritalarında kentin imajı: Düzce örneği. *Tasarım Kuram* 2019, 15(28), 165-178.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116.
- Tektaş, N. ve Tektaş, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin şehir markası algısı: Bandırma örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 357-361.
- Temurçin, K. ve Keçeli, K. (2015). Bir davranışsal coğrafya çalışması: Isparta şehri örneğinde uluslararası öğrencilerin kentsel mekân algısı. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 117-138.
- Uyar, A. (2018). The influence of city image on the university selections of students studying in the department of marketing. *Journal of Management, Marketing and Logistics (JMML)*, 5(1), 87-95.
- Üner M., Güçer E. ve Taşçı A. (2006). Türkiye turizmde yükselen destinasyon olarak İstanbul şehrinin imajı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 189-201.
- Yılmaz, H. ve Ustaahmetoğlu, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin marka şehir algısı üzerine bir alan araştırması: Ardahan örneği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 406-426
- Yücel, A. & Öztürk, M. (2018). Şehir pazarlaması ve şehir markalaşması: Elâzığ ili örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 77-101.

EXTENDED ABSTRACT

A large part of today's world population prefers to live in cities. Cities became an essential part of in our lives in every respect. When we think about education, university students constitute a significant part of the population of a city. Although there are many academic studies about undergraduate and graduate students' perception of the city, there has not been widespread research on the city perception of especially graduate students. In this context, this study, which investigates the city perceptions of local and foreign graduate students who continue their education in the city of Kastamonu, is the first study to examine the city image from this perspective.

This study aims to reveal the perceptions of postgraduate students at Kastamonu University towards Kastamonu city. So, it is aimed to give some ideas about the development of Kastamonu city and its tourism based on the thoughts of local and foreign students. In this context, qualitative research method, which aims to delve deeper into the information or finding obtained with questions such as why and how, is used to understand the reasons for the emergence of a behavior with physical or emotional clues (Kozak, 2014, pp. 35, 86). For this reason, the interview technique has been used to gather the views of postgraduate students about the social relations, quality of life, and interaction with the local people and

tourism activities in Kastamonu. The findings have been evaluated and descriptive analyzes have been made. In addition, suggestions and results regarding the perception of Kastamonu were presented.

The ideal universe in which the sample will be selected and the results will be generalized is all students studying at Kastamonu University, who also constitute the potential tourist mass (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu, & Yıldırım, 2010, pp. 130-131). On the other hand, the realistic universe in which the sample is made in the context of the research is the students studying in Kastamonu. While the quality of the collected data and the principle of repetition are important in determining the sample size in a qualitative research, it is stated that the sample number is sufficient for 12-30 interviews (Kozak, 2014, p. 114). Based on this, a total of 16 graduate master and/or doctoral degree foreign or local students studying at Kastamonu University have been taken as the study sample.

Interview technique has been used as a data collection tool in the research. The interview form has been developed after the literature review. The interview form of Özgürel (2020, pp. 278-280) has been taken as example. After obtaining a written permission from Özgürel, the interview form has been completed. The interview form consists of two parts: the first part consists of multiple-choice questions containing four demographic items. The second part includes 8 open-ended items on a 1–5-point Likert scale question. The data obtained from the interview form have been analyzed using descriptive analysis and content analysis techniques.

According to the obtained demographic results, 56.25% of the participants are women; 43.75% of them are male. Participants are between the ages of 24-38 (arithmetic mean is 28, 125). Considering their educational background, three of the Turkish postgraduate students are at the doctoral stage and six of them are at the master's stage. When we take a closer look at the education status of foreign students, seven of them are master's students and one is doctoral student. It is determined that the participants lived in Kastamonu at least 2.5 years (arithmetic mean is 11.78). According to the interview results, in summary, 81.25% of the participants state that the social relations in the society are at a high level; more than half of the participants find the local people very friendly and helpful. Participants state that from the perspective of tourism activities, Kastamonu city is rich in nature and suitable for certain types of tourism. All of the participants support the activities in the field of tourism, but it is seen that they suggest that more work has to be done in this field. In terms of quality of life, the participants felt safe in Kastamonu and they had opportunity to lead healthy life in the city. Also, they mentioned, that they think that they lived in a clean environment and they think that they lived comfortably in terms of transportation and population crowds and that the city has a quiet environment.

A total of 64 different answers to the 'first four things that come to mind about the city' are categorized as human, nature and natural assets, food and beverage, cultural and religious places, elements related to history, various facilities, education, and others. According to the findings, the first elements that come to mind about the city of Kastamonu are mostly the elements related to nature and natural assets (19 answers). Ilgaz Mountains, canyons, bears, and forests are the most popular elements. The food and beverage category ranks in the second place. Garlic, rolled halva, local dishes, meat bread, and pastrami are among the first dishes that come to people's minds. As for the people; participants mention, that they like spending time with local people, however people who are not ready enough for innovation and change. Religious places such as tombs and mosques are also among the first places that come to mind. Looking at the history category, Kastamonu castle and Kastamonu clock tower are the first historical structures that come to mind.

According to these results, the overall perception of Kastamonu by participants is evaluated positively. Factors such as the richness of nature, the expectation of a healthy life from the city, friendly and helpful local people, quiet and calm life played a significant role in forming a positive perception of Kastamonu among graduate students. However, it has been revealed that there is a lack of job opportunities, weak promotion and marketing of Kastamonu city. Therefore, if Kastamonu public institutions and organizations cooperate with the private sector, Kastamonu city can achieve certain success in the promotion and marketing area.

Physician-Patient Meeting Tools of Public and Private Institutions in Health Tourism

Ebru řAHİN¹ & Elif DİKMETAŞ YARDAN²

Abstract

The aim of this study is to determine the means of physician -patient meeting by interviewing managers of agencies, companies, medical centers and hospitals that have the competence to do health tourism in Samsun. Qualitative interview method was used to obtain study data. The interview form is created based on the literature review and expert opinion. The interview was conducted between 01.06.2019 and 01.09.2019. It is aimed to reach all managers in charge of health tourism who work in institutions, companies, health centers and hospitals. In total, six managers were reached. As a result, private institutions that have the competency certificate to conduct health tourism in Samsun make patient-physician connections through international promotions, digital advertising, patient recommendations, international patient-doctor organizations, foreign agreements, foreign partners, social media and intermediary institutions. In addition, it is determined that public institutions have a patient-doctor interaction based mostly on patient recommendations.

Key Words: Health Tourism, Samsun, Qualitative Research

Sağlık Turizminde Kamu ve Özel Kurumların Hekim-Hasta Buluşturma Araçları

Öz

Bu çalışmanın amacı, Samsun'da sağlık turizmi yapabilme yetkinlik belgesine sahip acenta, firma, tıp merkezi ve hastanelerin yöneticileri ile görüşülüp hekim-hasta buluşturma araçlarının tespit edilmesidir. Çalışma verilerin elde edilmesi için nitel görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme formu literatür taraması ve uzman görüşü alınarak oluşturulmuştur. Görüşme 01.06.2019-01.09.2019 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Acenta, firma, tıp merkezi e hastanelerde çalışan sağlık turizmi ile görevli yöneticilerin hepsine ulaşılması amaçlanmıştır. Toplamda altı yöneticiye ulaşılmıştır. Sonuç olarak; Samsun'da bulunan sağlık turizmi yapabilme yetkinlik belgesine sahip özel kurumların hasta-hekim bağlantılarını yurtdışı tanıtımlar, dijital reklam, hasta tavsiyeleri, yurtdışı hasta-doktor organizasyonları, kurumsal yurt dışı anlaşmalar, yurtdışı ortaklar, sosyal medya üzerinden, aracı kurumlar vasıtasıyla yaptığı ve kamu kurumlarının ise daha çok hasta tavsiyeleri üzerine kurulu bir hasta hekim bağlantısı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Samsun, Nitel Araştırma

Atıf İçin / Please Cite As:

şahin, E., & Dikmetaş Yardan, E. (2022). Physician-patient meeting tools of public and private institutions in health tourism. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1268-1277.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.02.2022

¹ Doktora Öğrencisi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ebrusahin479@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-3661-4405

² Prof. Dr. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, dikmetas@omu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8300-8715

Introduction

Health tourism is a type of tourism that has been carried out between the countries and even across the continent in recent years to regain the health of individuals, to maintain their health for a long time, and to make a better quality life a way of life (Aktepe, 2013, p. 171). In the past, people traveled from their countries and cities to advanced medical countries to get better quality health care. Nowadays, this situation is completely reversed. Due to reasons such as expensive health insurance in developed countries and long waiting time, they have turned to countries that have alternative methods of treatment and at the same time considering these countries as a good opportunity for a holiday. In this context, health tourists travel to countries such as Thailand, Malaysia, Singapore, South Korea, and Costa Rica (Polat-Üzümçü, & Çimen, 2019, p. 98). The aim of this study is to determine the means of physician -patient meeting by interviewing managers of agencies, companies, medical centers and hospitals that have the competence to do health tourism in Samsun.

Literature Review

Health Tourism

Today, tourism, which is an important source of income for countries, has undergone a periodic change depending on reasons such as the development of technology and human needs. In the past, tourists while traveling had an interest in places of natural beauty or coastal places, nowadays, these trips are mainly used to treat existing diseases and to benefit from the underground resources, climate and weather conditions of different countries and regions (Özgür-Öztürk, 2019, p. 11).

To find a cure for their diseases, people can search for different treatments by using the opportunities of globalization. They aim to select a health service, where they can get a better quality service, recover faster, and be as inexpensive as possible (Görener, 2016, p. 160). The concept of health tourism can be explained by more than one definition in the literature. For example; The World Tourism Organization explains the definition of health tourism as "a visit to improve the physical well-being of a person traveling to spas or other health centers" (Keleş, 2019, p. 12). Another definition of health tourism is to collaborate with the tourism sector to provide special "cost-effective" care to patients in need of applications involving surgeries or other medical interventions that require specific expertise in general. Health tourism is also defined as the fact that patients receive the emergency health service or a health service of their choice in different countries (Akarcalı, 2016). According to Magablih (2001), there are certain periods of travel within the scope of health tourism. Health tourism is defined as traveling to other countries for less than a day and more than a year to get the treatment they need to be better (Barca, Akdeve, & Gedik-Balay, 2013, p. 66).

It is seen that health tourism is done for many reasons. According to this, the main reasons for health tourism are the lack or absence of high technology in health services and professional human resources in the country where they live, the desire to have a holiday during the duration of treatment, the high cost of health services in their country, the desire to receive better quality health care services, the fact that they do not want the surgery to be known in their country for various reasons, the request for holidays in a place where the thermal facility and thermal tourism facilities are available, the desire of chronic patients, the elderly and the disabled to be treated in other settings, and the desire of addicted individuals from drugs to be indifferent or more suitable environments for them during treatment (Özer, & Sungur, 2012, p.71).

The needs and expectations of the tourists in the target market, treatment methods, the difference of the resources used, and health tourism are divided into four types. These are (Tengilimioğlu, 2018, p. 53);

- Medical Tourism
- Thermal tourism,
- Elderly and disabled care tourism,
- Spa-wellness tourism

Types of Health Tourism

Medical Tourism: Medical tourism is defined as the travel of the patient from a country to another to benefit from therapeutic applications performed by physicians in secondary and tertiary health institutions and organizations (Yılmaz, Turan-Kurtaran, & Yücesan, 2019, p. 268). In addition to

treatment, Goodrich and Goodrich (1987) state that traveling for healthcare may include the consumption of tourist facilities such as hotels, transportation and visits to tourist destinations. Tourist destinations intentionally promote health services and facilities, along with other tourism services (Singh, 2019, p. 77-78). Medical applications such as medical examination, dental treatment, heart surgery, cancer treatment, implantation, and organ transplantation are in the field of medical tourism (Aydın et al, 2012, p. 14). Cohen divided the medical tourists into five.

The first are tourists who do not use any medical facility in foreign countries. The second category is tourists who use health services due to emergency or coincidence. Third are medical tourists, who deliberately combine both tourism and treatment. The fourth category is tourists who come for treatment but enjoy the holidays casually or during treatment. Finally, tourists who are treated without using various holiday activities (Singh, 2019, p. 78).

Thermal tourism: Thermal water sources have an important place in human history. Thermal waters have been an important criterion for the selection of human settlements since ancient times. These sources are used for drinking water, curative water, and water for other uses (Dikmetaş-Yardan et al, 2014, p. 31).

Thermal tourism; It is a kind of all-round tourism that includes the use of cold and hot mineral waters in drinking and external applications for health purposes, and meeting the needs of transport, accommodation and hospitality of tourists for curing (Samırkaş-Komşu, & Eban, 2019, p. 655). In other words, it includes various methods such as thermo-mineral water baths, drinking, inhalation, mud baths, as well as treatment methods that are combined with supportive treatments such as climate treatment, physical therapy, rehabilitation, exercise, psychotherapy, diet (Şengül, & Bulut, 2019, p. 59).

Elderly and Disabled Care Tourism: With the improvement of health conditions in developed countries, human life has been prolonged, and with it, various needs have increased. Elderly and disabled care tourism, which are not given enough importance in our country, have significant potential to respond to the lifestyle and needs of the elderly due to the economic prices offered and the lack of seasonality (Aksoy, & Yılmaz, 2019, p. 31). Elderly care and disabled tourism, also known as 3rd age tourism, is a sector that has progressed in the last decade. These are practices for meeting the needs of care by certified employees trained in places such as Clinical Guesthouses, Geriatric Treatment Centers, Nursing homes for care, and improvement (rehabilitation) of elderly and disabled tourists (Yalçın, 2013, p. 33). Geriatric tourists can use health tourism services such as medical spa and rehabilitation if they include travel offers, but the priority of geriatric tourists travel is entertainment, not health reasons (Tsartsara, 2018, p. 797).

Spa and Wellness Tourism: Spa tourism, which is one of the health tourism types, is tourism done in health centers. Spa-Wellness tourism is one of the types of health tourism that aims to maintain or improve the current health status with physical and mental rest by using spa treatment methods and other methods that have an impact on health by isolating themselves from the harmful effects of daily life by staying in an accommodation center (Butler, & Szromek, 2019, p. 2). SPA therapies using different techniques by expert therapists can be applied daily, weekly, monthly, or periodically (Gölpek-Karababa, 2017, p. 19). For this reason, the average stay is longer than other types of tourism (Özer & Sungur, 2012, p. 73).

Health Tourism in Turkey

The Scope of health tourism activities in Turkey is being offered many services and many tourists choose our country to receive these services. The health tourism sector in Turkey is quite advanced. Turkey is considered one of the most successful countries in the field of health tourism activities. The reasons for this assessment are listed below (Kostak, 2007, p. 48-49, Özgür-Öztürk, 2019, p. 19-20).

- Environmental beauties,
- Natural beauties,
- The positive attitude of people towards tourism
- Historical places,
- Anatolian civilizations,
- Tourism is an important sector
- Welcoming society,
- The facilities have a modern structure

- Having a wide culture with Western and Eastern synthesis Improved transportation facilities and no transportation problems
- The suitability of physical conditions especially for yacht tourism
- Its geographical location is valuable
- The activity of tourism activities in the country
- Being in an important place in the search for a new culture for cultures at a distance,
- The abundance of shopping opportunities,
- Success in handicrafts,
- The tourism industry can easily adapt to change and innovations.

Turkey is supported by most countries working towards medical tourism (Özkan, 2019, p. 55). However, medical tourism has become active especially in recent years with private hospitals addressing this issue. Many private hospitals, especially Class A private hospitals, have started to participate in medical tourism fairs worldwide and have established "Foreign Patient Departments" in order to provide better service to health tourists (Özsarı & Karatana, 2013, p. 141). The Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Investments and Enterprises, through the efforts of the Department of Planning and Investment Promotion, aims for private health institutions to have a wider space and a more important place in health tourism in Turkey. Also, the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey, according to the Tourism Strategy of 2023, public and private sector organizations and tourism companies, will collaborate with social security companies in European countries. Thus, our country will be in an advantageous position in order to be preferred more by health tourists (Özkan, 2019, p. 55).

In Turkey, the most important step for health tourism was held by the Ministry of Health within the General Directorate of Primary Health Care, no. 18529 dated 31/03/2010 establishing the Health Tourism Unit. Later, this unit was transferred to the General Directorate of Treatment Services under the name of Health Tourism Coordinator on 05.05.2011. According to the Decree-Law no. 663 with the Official Gazette dated 02/11/2011, it was structured as the Department of Health Tourism under the General Directorate of Health Services, in the framework of the restructuring in the Ministry. The legislation in force regarding health tourism is the "Directive of Health Services to be provided in the Scope of Health Tourism and Tourism Health", dated 23/07/2013 and number 25541. The works and processes related to health tourism activities are carried out within the scope of this directive. Furthermore, the "Health Tourism Coordination Board-SATURK" was established with Circular 2015/3 dated 13/02/2015 and number 1332. Under the headings of Health Tourism and Tourism Health, the "Foreign Patient Registration System" was established in 2011 to register foreign patients receiving health care in our country. Academic studies on health tourism are conducted within the Department of Health Tourism (Polat-Üzümcü, & Çimen, 2019).

In Turkey, there are 49 units of hospitals and health institutions accredited by Junior Chamber International. Furthermore, within the Department of Health Tourism, translation services are provided to international patients 24/7 in 4 languages, Arabic, English, Russian, and German (Emre, 2016, p. 21-22).

Turkey international patients came from ten countries respectively, while Germany, Libya, Russia, Iraq, the Netherlands, Azerbaijan, Britain, Romania, Norway, and Bulgaria. The reason for the high number of patients coming from Germany is the Turkish emigrants living in Germany. According to 2012 data; most patients come from Libya in the context of medical tourism, the most patients from Russia within the context of tourist health, the most patients from Afghanistan within the scope of bilateral agreements and the most from Germany within the scope of social security (Kantar, & Işık, 2014, p. 18).

Turkey was awarded an international health tourism certificate in February 2021. In Turkey, there are 170 intermediary organizations, 1100 health facilities (<https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-78599/yetki-belgesi-listeleri-guncellenmistir.html>). Date of access; 18.02.2021).

Materials and Methods

The Aim and the Method of the Research

The study aims to meet the managers of the agencies, companies, medical centers, and hospitals that

have the competency certificate to conduct health tourism in Samsun and to identify physician-patient meeting tools. As of 17.02.2021 in Samsun province, 13 facilities are entitled to receive a health tourism authorization certificate. 3 of these facilities are public health facilities and the remaining 10 are private facilities.

One of the qualitative research methods, face-to-face interview technique, was used in the study. The interview form used as a data collection tool was created by benefiting from Emre's (2016) master's thesis and expert opinions. Before the interview, an appointment was made from the relevant persons. Before the interview, a brief briefing was given about the research. Consent was obtained for their participation in the research. It is stated that the data will only be used for scientific purposes. In order to conduct the interview in a healthier and faster manner, the voice recording was made with the consent and consent of the participants.

Content analysis, one of the qualitative data analysis methods, was used in the analysis of the data. The purpose of content analysis is to reach concepts and relationships that can explain the collected data (Koçak, & Arun, 2006, p. 21-28). The field notes obtained at the end of the interviews was converted into text in computer environment and 15 pages of text were obtained. In this context, the information obtained as a result of the interviews in this study is organized systematically and presented in a way that the reader can easily understand.

Regarding health tourism facilities in Samsun; 13 facilities have obtained a certificate of competence to do health tourism. Permission was obtained for 6 of these facilities. It was not intended to select a sample, the entire population tried to reach, but 7 facilities did not allow the study. In the study it was asked; the status of the institution, how long they have been doing health tourism, from which countries they have brought patients, for which areas they have brought patients, how they have made contact with patients, how much is the demand for health tourists per year if they offer accommodation support if they offer transport support, how they provide language communication, what other support do they give to patients, if they have collaborations with other institutions, what do they do for marketing activities, whether they are accredited or not. The necessary permission to conduct the study was obtained from Ondokuz Mayıs University Clinical Research Ethics Committee. Permits required to collect research data were also obtained from Samsun Oral and Dental Hospital, Samsun Training and Research Hospital, Samsun Medicana Hospital, Samsun Büyük Anadolu Hospital, Samsun FBM Aesthetic Center, and the Aurora Atakum Park Travel Agency, respectively.

Results

Considering the institutions interviewed, 2 are public and 4 are private institutions. However, Samsun Oral and Dental Health Hospital have not gained any experience in the scope of health tourism as it has recently received a certificate in health tourism. Examining the duties and titles of the interviewed people, it turns out that 3 of them are managers (Director of Health Care Services, Deputy Chief Physician, Manager of Institutions dealing with Health Tourism), one is the International Marketing Director, one is the International Patient Center Specialist and one is the owner of the institution (Table 1).

Table 1. Participant Information

<i>Status of the institution</i>	<i>Indicated as frequency (f)</i>	<i>%</i>
Public	2	25
Private	6	75
<i>Task</i>	<i>Indicated as frequency (f)</i>	<i>%</i>
Manager	3	50
Founding Partner / Responsible Manager	1	16,6
Director Of International Marketing	1	16,6
Specialist Of The International Patient Center	1	16,6

Eleven themes were created in accordance with the data obtained in the research. The expert opinions of these themes and themes are given below.

Topic 1: From which countries do you bring patients?

It has been determined that most patients come from places such as; Georgia, Germany, Iraq, Azerbaijan, the Netherlands, Russia, Denmark, France, the United States, Kuwait, Qatar, Saudi Arabia, Bosnia, and Herzegovina, Macedonia, Kosovo, and Bulgaria. It has been asserted that patients have not

been brought to Public Hospitals and that patients have applied for it. Georgia, Azerbaijan, Germany, Britain, France and Iraq are the countries in which they are applied.

Topic 2: In which departments are there patients?

Patients are generally brought to the departments of; ophthalmology, urological cases, diabetes surgery, overweight surgery, carcinogenic surgery, USB surgery, orthopedics, ENT (throat nose), cataract, plastic surgery, and Cardiovascular Surgery.

Topic 3: How do you establish connections with patients?

Communication with patients is done through international promotions, digital advertising, patient recommendations, and international patient-physician organizations, agreements with foreign corporations, foreign partners, social media, and intermediary institutions.

Topic 4: How many requests of health tourists (patients) does your institution have annually?

An average of 150-170 patients per month applies to private hospitals. An average of 300-350 patients per month applies to public hospitals. An average of 325 patients per month applies to the Aesthetic Medical Center. On average 7-10 patients per month apply to agencies.

Topic 5: Do you support patients with accommodation?

They stated that they generally provide accommodation support and that have contracts with certain hotels for this. Only in public hospitals, patients are accommodated in single rooms with high standards.

Topic 6: Do you provide transportation for patients?

Generally, the interviewees stated that they provide transportation support while the Public Hospital stated that they did not provide support for transportation.

Topic 7: What other issues do you support patients?

Generally, the interviewees stated that they provide support in city tours, shopping, cultural trips, interpreting, and consultancy. They stated that only public health care is provided in public hospitals.

Topic 8: Do you have cooperation with other institutions?

It is stated that they have agreements with intermediary institutions in private health institutions and cooperation with other hospitals for health services that are not included in them. They stated that the agencies are in the process of agreement with public hospitals and that they are in cooperation with private institutions.

Topic 9: What are your marketing activities?

They stated that in general, the activities in the field of marketing include: promotion organizations abroad, digital marketing, advertisements in foreign television programs, and through social media. The public hospital stated that they use the viral marketing method and that there is a website compiled in four languages.

Topic 10: Are you accredited? If yes, from which institution are you accredited?

In general, respondents answered no to this question but stated that they possess a health tourism competency certificate and they are working to be accredited.

Topic 11: How do you ensure linguistic communication?

Private hospitals stated that patients who came with intermediary institutions have their interpreters with them and if it's necessary, their teams include people who can speak German, English, and Arabic. Aesthetic Medicine Center stated that they have staff and doctors who know English, German, and French. They stated that the agencies have staff who speak English, Russian, and Arabic and that they receive outside support for Georgian. It was also stated that there are certified translator and interpreter in public hospitals and that they have doctors and nurses that know foreign languages.

Discussion, Conclusion, and Recommendations

With the increase in health costs in the world, some treatments that are not done in every country, cooperation between countries, ease of transportation, improvement of the quality of health care in different regions of the world, made it stand out in health tourism in our country (Polat-Üzümçü, & Çimen, 2019, p. 112). In Turkey, according to 2011 data in the analysis of the number of international patients by province, Samsun is seen to occupy the sixth place (BAKA, 2013; Ministry of Health, Health Tourism Study Report, 2012). When the literature was examined, no study was found on the interaction of physician-health tourist in Samsun. In this study, interviews were conducted with institutions that have a certificate of competence of health tourism in Samsun, and as a result of the responses received from the interviewed executives, the following data were obtained:

Patients (health tourists) come mainly from Georgia, Germany, Iraq, the Netherlands, Russia, Denmark, France, America, Kuwait, Qatar, Saudi Arabia, Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Kosovo, and, Bulgaria. If we look at the profile of health tourists, it can be seen that they are places with 4-5 hours of flight distance to our country. Patients are generally brought to the departments of; ophthalmology, urological cases, diabetes surgery, overweight surgery, carcinogenic surgery, USB surgery, orthopedics, ENT (throat nose), cataract, plastic surgery, and Cardiovascular Surgery. In the study conducted by Çavuş and Gonenbaba (2020) in Erzurum province, it was determined that health tourists came from Azerbaijan, Iran, Georgia, Nakhchivan and Russia. In the study conducted by Uzum and Çimen (2019) in Kocaeli Province, it was found that health tourists generally come for oncology, surgical therapy and aesthetic procedures such as eye and hair transplantation.

When managers were asked how they made connections with health tourism patients, They stated that they had contacts with patients through international promotions, digital advertising, patient recommendations, international patient-physician organizations, agreements with foreign corporations, foreign partners, media social and intermediary institutions. In the study conducted by Uzum and Çimen (2019), it was determined that patients mostly consulted with patients, applied through research, came through relatives-acquaintances, came as a result of marketing activities, came through agencies, hospitals abroad offices, from the internet or from the website of the institution.

Buzcu and Birdir, in their study in Antalya and Istanbul, found that they advertised in magazines and newspapers, and advertised on foreign TV channels. In the study of Çavuş and Gonenbaba (2020), it was determined that hospitals prepare brochures and promotional catalogs and distribute them abroad, and go abroad and establish connections there.

The interviews show that except for one health institution, all other institutions provide support to health tourists for accommodation, transportation, and other issues. The result of the study is compatible with the study of Çavuş and Gonenbaba (2020) and Buzcu and Birdir. In addition to the public hospital, Managers of other hospitals answered "yes" to the question of whether they have cooperation with other institutions.

The institutions we interviewed, in terms of activities in the scope of marketing, have stated that in general, the activities in the field of marketing include: promotion organizations abroad, digital marketing, advertisements in foreign television programs, and through social media. The public hospital stated that they use the viral marketing method and that there is a website compiled in four languages. Buzcu and Birdir, in their study in Antalya and Istanbul, found that they advertised in magazines and newspapers, and advertised on foreign TV channels. In the study of Çavuş and Gonenbaba (2020), it was determined that hospitals prepare brochures and promotional catalogs and distribute them abroad, and go abroad and establish connections there.

Regarding the question "Are you accredited? In general, respondents answered no to this question but stated that they possess a health tourism competency certificate and they are working to be accredited. The institutions we interviewed have translators and staff who know foreign languages to ensure language communication.

It is estimated that 30 million people and \$ 500 billion in health spending are circulating worldwide within the scope of health tourism. It is calculated to reach \$ 1 trillion in 2023. In particular, year-round tourism spread in Turkey, given the tourism sector, will ensure sustainability and contributions to the economy, and that the importance of health tourism cannot be denied (Polat Üzümçü , & Çimen, 2019, p. 112).

In this sense, for the future of health tourism in Samsun the following suggestions should be taken into account: to appreciate the natural and cultural beauties in the best way, to increase the number of accredited health institutions, to create health tourism projects, especially to increase the number of institutions with a certificate of competence of health tourism, as well as the services provided in public hospitals should provide transport and accommodation service.

Public institutions should be supported in terms of accommodation and transportation of health tourists. Hospitals should develop cooperation activities with other institutions (agency and hotel, etc.). Public hospitals should work on marketing activities. This study was carried out in private and public institutions with health tourism competence certificate in Samsun. Similar studies can be done in different cities.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “Physician-Patient Meeting Tools Of Public And Private Institutions In Health Tourism”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Ethics committee approval of the Samsun Ondokuz Mayıs University Clinical Research Ethics Committee OMÜ KAEK No. 2019/452, dated 13/06/2019.

References

- Akarcalı, S. (2016). *Sağlık Turizmi/Suudi Arabistan Raporu*, SATURK yayını.
- Aksoy, C., & Yılmaz, S. (2019). Sağlık turistlerinin hastaneleri tercih etme kriterleri: Yönetici görüşleri. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 27-39.
- Aydın, D., Constantinides, C., Mike, C., Yılmaz, C., Genç, A., & Lanyi, A. (2012). *Sağlık turizmde aracı kuruluşlar*. Araştırma Raporu, Ankara.
- Aktepe, C.(2013). Sağlık turizmde yeni fırsatlar ve Türkiye’de yerleşik sağlık işletmelerinin pazarlama çabalama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 170-188.
- BAKA (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı), Sağlık Turizmi Sektör Raporu, 2013, <https://www.baka.gov.tr/uploads/48947588121518SAGLIK-KATALOG-TURKCE-16MAYIS-3.pdf> Erişim Tarihi; 05.03.2020.
- Barca, M., Akdeve, E., & Gedik-Balay, İ. (2013). Türkiye sağlık turizm sektörünün analizi ve strateji önerileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 64-92.
- Buter, R. W., & Szromek, A. R. (2019). Value proposition for society with business models of healthtourism enterprises. *Sustainability*, 11(23), 6711.
- Buzcu, Z., & Birdir, K. (2020). Medikal turizmde mevcut durum analizi: İstanbul ve Antalya örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 279-293.
- Çavuş, A., & Gönenbaba, İ.(2020). Erzurum’daki hastanelerin sağlık turizmi açısından değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (4), 1681-1693.
- Dikmetaş-Yardan, E., Dikmetaş, H., Coşkun Us, N., & Yabana, B. (2014). Türkiye’de ve dünyada sağlık turizmi. *Sağlık Performans Kalite Dergisi*, 8, 27-42.
- Emre, S. (2016). *Sağlık kurumlarında aracı kurumların rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gölpek-Karababa, A. (2017). *Türkiye’de sağlık turizmi; ülkeler arası bir karşılaştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Görener, A. (2016). Türkiye’de medikal turizm sektörünün değerlendirilmesinde bütünleşik SWOT-AHS yaklaşımı. *Alphanumeric Journal*, 4(2), 159-170.
- Kantar, G., & Işık, E. (2014). Türkiye’de sağlık turizmi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 1(1), 15-20.
- Keleş, H. (2019). *Uluslararası hasta ilişkileri yöneticilerinin sağlık turizmüne bakış açısı ve sağlık turizmi faaliyetlerinin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2013). İçerik analizi çalışmalarında örnekleme sorunu. *Seçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Kostak, D. (2007). *Turizm bareketleri (Türkiye örneği üzerinden sağlık turizmi)* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özer, Ö., & Sungur, C. (2012). Türkiye’nin dünya sağlık turizmindeki yeri ve ekonomik boyutu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 69-81.
- Özgür-Öztürk, A. (2019). *Sağlık turizmi işletmelerinde müşteri memnuniyeti; Samsun ve Sivas ili karşılaştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Özkan, M. E. (2019). Sağlık turizmi kapsamında Türkiye’nin medikal turizm potansiyeline yönelik bir değerlendirme. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 50-64.
- Özsarı, S. H., & Karatana, Ö. (2013). Sağlık turizmi açısından Türkiye’nin durumu. *Journal of Kartal Training & Research*, 24(2), 136-144.

- Polat-Üzümcü, T., & Çimen, S. (2019). Kocaeli’de sağlık turizmine yönelik nitel bir araştırma. *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 3(2), 97-116.
- Sağlık Bakanlığı (2012). *Sağlık Turizmi Çalışmaları Raporu*. Ankara: TC Sağlık Bakanlığı.
- Samırkaş-Komşu, M., & Eban, F. (2019). Kahramanmaraş ilica ve kaplıcalarının termal turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4), 653-671.
- Singh, L. (2019). Medical tourism motivations: the driving force. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 4(2), 77-78.
- Şengül, H., & Bulut, A. (2019). Sağlık turizmi çerçevesinde Türkiye’de termal turizm: Bir SWOT analizi çalışması. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(1), 55-70.
- Tengilimoğlu, D. (2018). *Sağlık turizmi* (2. Baskı). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Tsartsara, S. J. (2018). Definition of a newtype of tourismniche—The geriatric tourism. *Int. J. Tourism Res.* 20, 796-799.
- Yalçın, B. (2013). *Antalya ili sağlık turizmi potansiyelinin araştırılması* (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yılmaz, G., Turan-Kurtaran, A., & Yücesan, B. (2019). Sağlık turizmi potansiyelinin incelenmesi: Trabzon ili. *UIİİD-IJEAS*, 22, 267-284.
- <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-78599/yetki-belgesi-listeleri-guncellenmistir.html>. Erişim Tarihi; 19.02.2021.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Ülkeler açısından önemli bir gelir kaynağı olan turizm teknolojinin gelişmesi ve insan gereksinimleri gibi nedenlere bağlı olarak sürekli bir değişim içerisine girmiştir. Önceleri turistler doğal güzelliklere sahip yerleri görmek, deniz turizmi için seyahat ederken günümüzde ise bu seyahatlerin yerini daha çok mevcut hastalıklarının tedavi ettirmek ve farklı ülke ve bölgelerin yeraltı kaynaklarından, ikliminden ve hava koşullarından faydalanmak amacıyla seyahat etmektedir (Özgür-Öztürk, 2019, s. 11).

İnsanlar hastalıklarına çare bulmak için, küreselleşmenin getirdiği olanakları da kullanarak farklı tedavi arayışlarına girebilmektedir. Daha kaliteli hizmet alabilecekleri, daha çabuk iyileşebilecekleri, daha az maliyetli seçenekleri araştırabilecekleri sağlık hizmetine karar vermektedir (Görener, 2016, s. 160). Türkiye medikal turizme yönelik çalışmaların büyük çoğunluğu devlet tarafından desteklenmekte (Özkan, 2019, s. 55), bununla birlikte medikal turizm özellikle son yıllarda özel hastanelerin bu konuya el atması ile hareketlenmiştir. A sınıfı özel hastaneler başta olmak üzere birçok özel hastane dünya çapındaki medikal turizm fuarlarına katılmaya başlamış ve sağlık turistlerine daha iyi hizmet verebilmek için “Yabancı Hasta Departmanları” kurmuşlardır (Özsarı ve Karatana, 2013, s. 141).

Türkiye’ye uluslararası hastaların geldiği on ülke ise sırasıyla Almanya, Libya, Rusya, Irak, Hollanda, Azerbaycan, İngiltere, Romanya, Norveç ve Bulgaristan’dır. Almanya’dan gelen hasta sayısının fazla olmasının nedeni ise Almanya’da yaşayan gurbetçilerdir. 2012 yılı verilerine göre; medikal turizm kapsamında en fazla hasta Libya’dan, turistlerin sağlığı kapsamında en fazla hasta Rusya’dan, ikili anlaşmalar kapsamında en fazla hasta Afganistan’dan, sosyal güvenlik kapsamında en fazla Almanya’dan hasta gelmektedir (Kantar ve Işık, 2014, s. 18).

Çalışmanın amacı, Samsun’da sağlık turizmi yapabilme yetkinlik belgesine sahip acenta, firma, tıp merkezi ve hastanelerin yöneticileri ile görüşülüp hekim-hasta buluşturma araçlarının tespit edilmesidir. Samsun da sağlık turizmi tesislerine genel olarak bakıldığında; 13 tane sağlık turizmi yapabilme yetkinlik belgesi almış tesis bulunmaktadır. Bu tesislerden 6 tanesinden çalışma için izin alınmıştır. Örneklem seçme yoluna gidilmemiş bütün evrene ulaşmaya çalışılmış ancak 4 tane tesis çalışma için izin vermemiştir. Araştırmada nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise konu ile ilgili literatür taramalarından ve ilgili uzman görüşlerinden yararlanılarak oluşturulan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme yapılmadan önce ilgili kişilerden randevu alınmıştır. Görüşmeye başlamadan araştırma ile ilgili kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmaya katılımları için onayları alınmıştır. Verilerin sadece bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir. Görüşmenin daha sağlıklı ve hızlı yapılabilmesi için katılımcıların onay ve rızası alınarak ses kaydı yapılmıştır.

Verilerin analizinde nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analiz kullanılmıştır. İçerik analizinde amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Koçak ve Arun, 2006). Görüşmeler sonunda edinilen alan notları, bilgisayar ortamında metin haline dönüştürülmüştür. 15 sayfalık metin elde edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler sistematik olarak düzenlenerek okuyucunun kolaylıkla anlayabileceği bir şekilde sunulmaktadır.

Çalışmada; kurumun statüsü, ne kadardır sağlık turizmi yaptıkları, hangi ülkelerden hasta getirdikleri, hangi alanlar için hasta getirdikleri, hastalarla bağlantıları nasıl kurdukları, yılda kaç sağlık turisti talebi bulunduğu, konaklama konusunda destek sağlayıp sağlamadıkları, ulaşım konusunda destek sağlayıp sağlamadıkları, dil iletişimini nasıl sağladıkları, başka hangi konularda destek sağladıkları, diğer kurumlarla işbirliklerinin bulunup bulunmadığı, pazarlama faaliyetleri için neler yaptıkları, akredite olup olmadıkları sorulmuştur. Çalışmanın yapılması için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan gerekli izin belgesi alınmuştır.

Görüşme yapılan kurumlara bakıldığında 2 tanesi kamu, 4 tanesi özel kurumdur. Ancak bir kurum daha yeni sağlık turizmi yetkinlik belgesi aldığı için sağlık turizmi kapsamında hasta tedavi etmemiştir. Görüşme yapılan kişilerin görev ve unvanları incelendiğinde; 3'ünün yönetici (Sağlık Bakım Hizmetleri Müdürü, Sağlık Turizmi ile ilgilenen Başhekim Yardımcısı, Kurum Yöneticisi) olduğu, birinin Uluslararası Pazarlama Direktörü, birinin Uluslararası Hasta Merkezi Uzmanı ve birinin de kurum sahibi olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Samsun'da bulunan sağlık turizmi yetkinlik belgesine sahip kurumlarla görüşme yapılmış ve görüşme yapılan yöneticilerden alınan cevaplar sonucunda; Hastalar (sağlık turistleri) başlıca Gürcistan, Almanya, Irak, Hollanda, Rusya, Danimarka, Fransa, Amerika, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Bulgaristan'dan gelmektedir. Gelen sağlık turisti profiline bakıldığında Türkiye'ye 4-5 saat uçuş mesafesinde olan ülkeler olduğu görülmektedir. Hastalar (sağlık turistleri); Göz cerrahisi, Ürolojik vakalar, diyabet cerrahisi, obezite cerrahi, kanser cerrahisi, USB cerrahi, ortopedi, katarak, plastik cerrahi, KBB (Kulak Burun Boğaz), KVC (Kalp Damar Cerrahisi) alanları için hasta getirilmektedir. Yöneticilere sağlık turisti hastaları ile bağlantıları nasıl kurdukları sorulduğunda; yurtdışı tanıtımlar, dijital reklam, hasta tavsiyeleri, yurtdışı hasta-doktor organizasyonları, kurumsal yurt dışı anlaşmalar, yurtdışı ortaklar, sosyal medya üzerinden, aracı kurumlar vasıtasıyla hastalar ile bağlantı kurduklarını belirtmişler.

Görüşme yapılan bir sağlık kurumu dışında bütün kurumlar sağlık turistlerine konaklama, ulaşım ve diğer konularda destek sağlamaktadır. Diğer kurumlarla iş birliğiniz var mı sorusuna kamu hastanesi dışındaki yöneticiler "evet" cevabını vermişlerdir. Görüşme yapılan kurumlardaki pazarlama faaliyetleri için; Yurt dışı tanıtım organizasyonları, dijital pazarlama, yurt dışına yayın yapan televizyon programlarına reklam verme, sosyal medya üzerinden reklam verdiklerini belirtmişlerdir. Görüşme yapılan kurumlar akredite misiniz sorusuna hayır cevabı vermişler ancak bunun için çalışmalarının olduğunu ve sağlık turizmi yetkinlik belgesine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan kurumlar dil iletişimini sağlamak için tercüman ve yabancı dil bilen personel bulundurmaktadır. Literatür incelendiğinde Samsun'da hekim- sağlık turisti etkileşimine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu anlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Sonuç olarak; Samsun'da bulunan sağlık turizmi yapabilme yetkinlik belgesine sahip özel kurumların hasta-hekim bağlantılarını yurtdışı tanıtımlar, dijital reklam, hasta tavsiyeleri, yurtdışı hasta-doktor organizasyonları, kurumsal yurt dışı anlaşmalar, yurtdışı ortaklar, sosyal medya üzerinden, aracı kurumlar vasıtasıyla yaptığı ve kamu kurumlarının ise daha çok hasta tavsiyeleri üzerine kurulu bir hasta hekim bağlantısı olduğu tespit edilmiştir.

Rusya Federasyonu'nun Hibrit Savaş Doktrini Bağlamında Beyaz Rusya'yı AB'ye Karşı Araçsallaştırması

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN¹

Öz

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile bağımsızlığını kazanan Avrupa topraklarındaki ülkelerden biri Beyaz Rusya'dır. Beyaz Rusya'nın coğrafı konumu onu diğer Sovyet ardılı ülkelerden farklı bir politika takip etmeye iterken aynı zamanda ülkede 1994 yılı seçimlerini kazanan Aleksandr Lukaşenko iktidarı ile Batı ile ilişkiler daha başlamadan darbe almıştır. Beyaz Rusya yönünü ve tarafını Rusya Federasyonu rotasında belirlemiştir. Bu durumda coğrafı konumun yanı sıra elbette tercih ve konjonktürel gelişmeler de söz konusudur. 2000'ler itibarı ile iki ülke arasındaki ilişki Vladimir Putin'in güçlü otoritesi ve dış politikada hegemonya arayışı ile farklı bir boyutta ilerlemeye başlamış ve Beyaz Rusya'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı başta olmak üzere pek çok alanda bağımlılığı net bir şekilde görölmeye başlamıştır. Çalışma kapsamında da inceleme konusu özellikle Rusya'nın 2014 itibarı ile uluslararası alanda kullanmaya başladığı Hibrit Savaş doktrini ekseninde Beyaz Rusya'nın durumudur. Rusya'nın özellikle doktrin ekseninde Beyaz Rusya'yı Avrupa Birliği yaptırımlarına karşı bir araç haline getirmesi dikkat çekmektedir. Bu açıdan Rusya, Beyaz Rusya'nın göç ve enerji güzergâhı konumunu jeopolitik önemine binaen kullanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada hibrit savaş doktrini ekseninde Rusya'nın arka planda kalarak Beyaz Rusya'nın AB ile ilişkilerinde rolü gözlenecektir. Elbette eş zamanlı olarak AB'nin Beyaz Rusya yaptırımları ve buna karşılık Beyaz Rusya'nın da göç ve enerji güzergâhı olması bağlamında takip ettiği hibrit eylemler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Beyaz Rusya, Göç, Hibrit Savaş, Enerji

Russia's Instrumentalization of Belarus against the EU on the axis of the Hybrid War Doctrine

Abstract

After the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics in 1991, Belarus became one of the countries that declared its independence in the European territory. The geographical location of Belarus has pushed it to follow a different policy from other countries who also gained their independence from the USSR. In addition to this situation, after the government of Alexander Lukashenko, who won the 1994 elections in the country, relations with the West were hit before they even started. In this period, Belarus determined its direction on the side of the Russian Federation. This is, of course, important in preference and cyclical developments, as well as geographical location. Since the beginning of the 2000s, the relationship between the two countries has started to progress in a different dimension with the strong authority of Vladimir Putin and the search for hegemony in foreign policy. The dependence of Belarus on Russia in many fields, especially in energy, has started to be seen clearly. Within the scope of the study, the situation of Belarus will be examined in the axis of the hybrid war doctrine, which Russia has started to use in the international arena as of 2014. It is important for Russia to make Belarus a tool against European Union sanctions, especially on the axis of doctrine. In addition, it is thought-provoking that Russia realized this in the axis of Belarus' geopolitical position. Because Belarus is in the position of migration and energy route. In the study, Belarus' relations with the EU will be observed where Russia remains in the background on the axis of the hybrid war doctrine. Of course, the EU's sanctions on Belarus will also be examined simultaneously. The hybrid actions followed by Belarus as a migration and energy route against the EU will be examined.

Key Words: Russia, Belarus, Migration, Hybrid Warfare, Energy

Atıf İçin / Please Cite As:

Özel Özcan, M. S. (2022). Rusya Federasyonu'nun hibrit savaş doktrini bağlamında Beyaz Rusya'yı AB'ye karşı araçsallaştırması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1278-1290.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.02.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Kırıkkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, mervesuna@yahoo.com

Giriş

Belarus Cumhuriyeti (Belarus- Beyaz Rusya), Doğu Avrupa'da yer alan kuzeyde Rusya Federasyonu (Rusya), güneyde Ukrayna, batıda Polonya ve kuzeybatıda Litvanya ve Letonya ile komşu bir ülkedir. Beyaz Rusya'nın denize sınırı olmadığı için bir kara ülkesi olması onu sınırlı bir coğrafı alana komunlandırmaktadır. Beyaz Rusya'nın Rus hâkimiyeti altında geçirdiği yıllar diğer bölgelerden farklı bir tablo çizmiştir. Rus etkisinin ağırlıklı olarak hissedilmesinin yanı sıra bölge pek çok açıdan geri kalmış durumdadır. Beyaz Rusya'nın dış politikasını bir bağlamda coğrafı olarak denize kıyısı olmayan özelliği ile okumamız mümkündür. Bunun nedeni coğrafı olarak bu dışa kapalılığın, Batı ile ilişkilerde de kapalılık şeklinde karşımıza çıkmasıdır. Bunun yanı sıra Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bağımsızlık kazanan bölgeler arasında olmasına karşın, Rusya'nın güdümünden kurtulamamış en önemli örnektir. Beyaz Rusya'nın bu dönemde Avrupa Birliği ile ilişkileri de Rusya'nın gölgesinde ilerlemekte olan bir tablo çizmektedir.

Beyaz Rusya'nın coğrafı konumu ülkeyi, Rus hegemonyası açısından fevkalade önemli hale getirmektedir. Çünkü Beyaz Rusya, sadece Rusya'nın Avrupa'ya açılan kapısı olarak düşünülmemeli aynı zamanda Doğu-Batı ekseninde Rusya ile Polonya arasında ve kuzey-güney ekseninde Baltık Devletleri ile Ukrayna arasında yer alması nedeni ile pek çok alana uzanan bir jeostratejik güzergâh olarak görülmelidir. Bu, ülkenin konumu bağlamında tarihsel geçmişinde pek çok savaş alanının merkezi olmasına neden olmuş ve Rusya'nın kontrolü altında tutulması gereken pek çok ülkeye açılan kapı konumunda görlmüştür. Kısacası lke hem ana savunma, hem de güc projeksiyonu için bir s görevindedir. Bu s görevi geçmişte olduğu gibi bugün de Batı karşısında önemli bir yere sahiptir. Trennin'e göre Rus politik seçkinlerinin çoğu bugün Batı'ya (ister NATO ister Avrupa Birliği (AB)) karşı hala potansiyel bir düşman olarak yaklaşmaktadır. Bu ekseninde düşünldüğünde 1990'larda hızla Rusya'dan koparak Batı'ya entegre olan Baltık Devletleri şiddetle Rus karşıtı iken; diğer yandan Ukrayna Batı tarafından ele geçirilme sürecinde olarak düşünlmektedir (Trenin, 2005, s. 68). Bu açıdan Rusya'nın endişesi, Beyaz Rusya'nın da Ukrayna sonrasında Batı'nın bir diğer durağı olabileceğine ilişkindir. Rusya bölgeyi mutlak suret ile kontrol altında tutmaya ve ülkeye bir tampon bölge rolü vermeye odaklanmıştır.

Çalışma kapsamında kavramsal çerçeve Hibrit (Melez) Savaş doktrini ile çizilecektir. Kavramın seçilmesindeki amaç, Hibrit Savaş ile Rus emperyal hedeflerinin nostaljik bağlarının dış politika yeniden tesisi için güçlü bir doktrin haline getirilmesidir. 2008 yılı Gürcistan ve 2014 yılı Ukrayna müdahaleleri düşünülünce Rusya'nın, Beyaz Rusya'yı kaybetmeme hedefinin yanı sıra onu bir dış politika aracı olarak Batı ile ilişkilerinde kullandığını söylemek hatalı olmayacaktır. Bu açıdan hibrit savaşların düşük yoğunluklu ilerleyişi içinde kullanılan araçların rolü ve sürekliliği önemlidir. Burada iktisadi, siyasi, bilişim, askeri güc ve diplomasi gibi alanları sürece dâhil olurken ülkenin dahil edilmesi süreci makalenin temel iddiasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada Rusya'nın Avrupa ile olan ilişkilerinde Beyaz Rusya'yı enerji ve göç konusunda bir Hibrit Savaş aracı olarak kullandığını varsayımından hareket edilmektedir. Temel varsayım Beyaz Rusya'nın geçmişte olduğu gibi bugün de Rusya Federasyonu tarafından uç bölge olarak görlmesi ve hala hegemonyası altında sürece devam ettirilmesidir. Bu bağlamda özellikle Arap Baharı süreci sonrasında artan uluslararası göç dalgası ile Beyaz Rusya'nın Avrupa'ya açılan bir kapı haline gelmesi ve bunun dış politikada hangi durumlarda öne çıkarıldığı incelenecektir. Ayrıca Rusya'nın AB'ye karşı enerji kozunu kapsamında Beyaz Rusya'nın bir geçiş güzergâhı olması ve dış politikada bu durumun kullanılması da ele alınacaktır. Bu açıdan Rusya'nın, Beyaz Rusya'yı AB'ye karşı göç ve enerji noktasında hibrit savaş ekseninde araçsallaştırma politikası ile hareket ettiği ve ne derece etkili olduğu ortaya konacaktır. Çalışma kapsamında ilk olarak hibrit savaşın kavramsal alt yapısı üzerinde durulacaktır. Akabinde Rusya ile Beyaz Rusya'nın tarihsel ve günümüzde sahip olduğu ilişki bağımlılığı incelenecektir. Tarihsel ilişkinin yarattığı nostaljik bağın gücü ve coğrafı gerçeklik de bu açıdan daha net görülecektir. Üçüncü olarak AB ve Beyaz Rusya ilişkilerine değinilerek, uluslararası göç ve enerji güvenliği bağlamında dış politikada bir hibrit savaş araçsallaştırılması olarak bu iki durumun koz haline getirildiği örnekler ele alınacaktır.

Hibrit Savaş Doktrini ve Etkisi

Savaş olgusu insanlık tarihinin başından bu yana var olan bir gerçekliktir. Çatışma ve şiddeti içeren bu eylem devletler arası ilişkilerin boyutu ve bekası noktasında uluslararası sistemde karşımıza çıkmaktadır. Savaşın değişen doğası özellikle 21. Yüzyılda farklı konjonktürel gelişmeler ve teknolojik ilerleme ile yeni boyut kazanmıştır. Clausewitz'in belirttiği gibi savaş siyasetin şiddet aracı ile devamı olarak görülmekle birlikte şiddet yerine günümüz dünyasında farklı unsurlar sürece dâhil olmaktadır. Genel olarak askeri kavramlar yüzyıllar boyunca yöntemleri, araçları, planları ve uygulamalar odaklanmıştır. Bunların nasıl

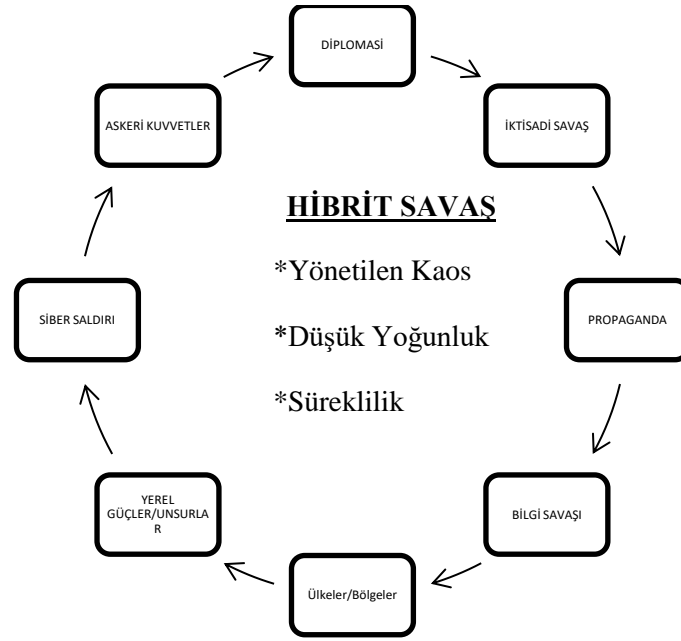
uygulanacağına ilişkin durum esasında devlet güvenliği arayışına paralel gelişim göstermiştir. Çünkü askeri konseptler, devlet savunmasının stratejik paradigması ekseninde okunması gereken durumlara istinaden karşımıza çıkmaktadır (Pikner ve Žilinčik, 2016). Bu bağlamda geleneksel savaş günümüzde yerini daha düşük yoğunluklu çatışmalara bırakmıştır. Yani savaş artık farklı unsurları da içine alarak, psikolojik harekattan elektronik savaşa kadar pek çok alana yayılmış durumdadır (Bıçakçı, 2019).

Savaş kavramı ve olgusunda konvansiyonel savaş ile birlikte karşımıza insan-yoğun bir dönem çıkmaktadır. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak insan-yoğun yapının yanı sıra erken modern piyade tüfeklerinin geliştirilmesinden başlayarak bu dönem 1. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bu dönem itibari ile hava birimleri ve topçu saldırılarıyla savaş daha karmaşık hale gelirken hibrit aktörler de 2. Dünya Savaşı'nda karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Alman ve Sovyet Ordularının karşı karşıya geldiği savaşlar esnasında Sovyet ordusu hem konvansiyonel ordudan hem de düzensiz kuvvetler ile düşman hatlarının gerisinde istihbarat sağlayarak düşmanı güçsüz bırakmaya yönelik stratejiler uygulamıştır. Dolayısı ile hibrit savaş kavramsallaştırması tam anlamı ile söylenemeyecek olsa da daha bu dönemde Sovyet ordusunun Hibrit savaş özelliklerine sahip olduğu ifade edilebilir (Erendor ve Akkılıç, 2018, s. 67-68)

Hibrit Savaş kavramı 2006 yılında Orta Doğu'da Hizbullah'ın İsrail'e karşı gerçekleştirdiği savaşta görülebilmektedir. Deniz subayı Frank Hoffman'a Hibrit savaşların, konvansiyonel savaş asimetrik savaşın taktikleri ve fanatizmiyle harmanlayan bir tür olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısı ile 2006 yılı örneğinde Hizbullah, bir gerilla gücü gibi savaşarak, gece görüş ekipmanları ile İsrail birliklerinin hareketlerini izlemiş, gizli sığınaklardan güdümlü füzeler ile ağır zırhlı tankları imha etmiş, İsrail helikopterlerini vurmuş, kısacası İsrail'e ağır hasar vermiştir. Bu bağlamda bir örnek olarak düzensiz savaş ve konvansiyonel savaşın karışımı olarak Hibrit savaş adlandırılmıştır (Grant, 2008).

Bu noktada Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov, Arap Baharı ve Renkli Devrimler'in yarattığı etki kapsamında sonuçlara odaklanarak buradan çıkarılabilecek dersler olduğunu ifade etmiştir. Bu varsayımdan hareket ile Hibrit savaş kavramsallaştırmasını ortaya koymuştur. Rusya'nın dış politikasında önemli yere sahip olan Hibrit savaş kavramsallaştırmasında Irak ve Afganistan askerî harekât tecrübeleri de önemli yere sahiptir. Rusya süreç içinde askerlerin eylem biçimlerini ve kullanım sınırlarını gözlemlemiştir. Ayrıca tarihi geçmişten çıkarılan dersler ile ortaya konmaya çalışılan metodolojik bir çözümleme olması da ayrıca önemlidir. Burada savaşın var olan siyah beyaz kutuplaşmasına Gerasimov gri bölge katmıştır. Yani savaşın sadece iki yüzü ya da kutbu yoktur gri bölge ekseninde ekonomik manipülasyon yanı sıra kapsamlı ve güçlü bir dezenformasyon ve propaganda kampanyasının yanı sıra, sivil itaatsizlik, ayaklanma gibi asimetrik durumlar devreye girer (Gerasimov, 2013).

Hibrit savaşa baktığımızda esasında bir kaos ortamı yarattığı görülmektedir. Buradaki amaç düşman devletin sistemini çökertmektir. Dolayısı ile burada kullanılan araçların her biri karşı tarafı doğrudan hedef alacak araçlar olmaktadır. Bu açıdan da Grafik I de görüldüğü gibi pek çok alana sirayet eden bir araç kullanımını söz konusudur. Devletin sosyal ve siyasi sistemini alt üst eden bir virüs gibi düşmana sirayet eden Hibrit savaş öğretisinde ilk amaç konvansiyonel savaştaki gibi gücü zorla ele geçirmekten ziyade, kaos yaratmak ve düşmanı zayıflatmaktır. Bu açıdan da işe yarar tüm unsurlar kullanılmaktadır (Korybkko, 2015). Dolayısı ile burada yürütülen plan konvansiyonel savaştan farklı olarak doğrudan bir savaş ilanı gerçekleşmeden düşük yoğunlukta ve sürekli suretle seyreden bir savaş ritmi yakalamak ve devam ettirmeye dayanır (Bıçakçı, 2019, s. 3). Buradaki yaklaşımın temelinde şüphesiz konvansiyonel savaşın maddi yüklerinin ağır oluşu da yer almaktadır. Kremlin bu doktrin ile kendi lehine olan siyasi sonuçlara ulaşmak için fiziksel çatışma yerine hibrit savaşı tercih etmektedir (Mckew, 2017).

Grafik 1. *Hibrit Savaş Unsurları²*

Bu askeri doktrin geçmişte var olan öğretilerden farklı bir çerçevede ele alınmalıdır. Bunun nedeni bir hibrit tehdidin, bunu uygulayan aktöre asimetrik unsurlar ekseninde başarı sağlaması, onun konvansiyonel savaş/mücadeleden farklı olarak daha uzun süre ayakta kalabilmesi ve geleneksel ordunun yaratamayacağı etkileri yaratması muhtemeldir (Erendor ve Akkılıç, 2018, s. 66). Bu bağlamda Rusya'nın dış politikada büyük güç stratejilerine istinaden, Vladimir Putin'in Rusya'yı yeniden büyük güç yapma girişimleri bağlamında karşımıza çıkan Hibrit Savaş 2014 yılı itibari ile uluslararası alanda özellikle Ukrayna Krizi başta olmak üzere karşımıza çıkmaktadır. Ancak Rusya'nın AB ile ilişkilerinde yaşadığı sorunlar ekseninde Hibrit savaş doktrinini farklı bir ülke ile uygulamakta olduğu söylenebilir: Beyaz Rusya. Hibrit savaş doktrinini ekseninde Gerasimov özellikle askeri olmayan araçlara ağırlık verirken burada iktisadi, siyasi, iletişim, beşerî tüm konuları da esasında sürece araçsallaştırarak dâhil etmektedir (Gerasimov, 2013). Bu durumda Grafik I 'e devlet/bölge unsuru da yeni bir araç daha eklenmiştir. Bu açıdan Beyaz Rusya örneği de farklı bir boyut ile Rus dış politikasında araçsallaştırılmış bir savaş unsuru olarak düşünölmeli ve özellikle bir tampon bölge olarak görölmelerinin yanı sıra göç ve enerji noktasında bir baskı unsuru haline gelmesi önemlidir.

Beyaz Rusya- Rusya İlişkileri

1917 yılında Rus Çarlığının Bolşevik Devrim akabinde yıkılması ile Rus tarihi ve eski çarlık toprakları için uluslararası alanda yeni bir dönem başlamıştır. 1922 yılı itibari ile tarihsel Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olarak geçecek yeni bir federasyonun parçası olan Beyaz Rusya (Belarus) için de süreç değişmiştir. Komünist devrimden önce Beyaz Rusya, çarlığın en fakir bölgelerinden biridir. Bunun nedeni Beyaz Rusya'da, yetersiz üretimin yanı sıra kırsal nüfusun yoğun varlığıdır. Çarlık dönemindeki bu durum SSCB ilanı akabinde değişmeye başlamıştır. Özellikle Çarlık Rusya'sının Avrupalı sanayileşmiş güçleri (İngiltere, Fransa, Almanya başta olmak üzere) yakalama çabasına bağlı adımlar atılmaya başlanmışsa da bunun tam anlamı ile hayata geçişi SSCB ile sağlanmıştır. Bu bağlamda sanayileşmeye bağlı olarak SSCB'nin beş yıllık kalkınma planlarında Minsk'te büyük üretim tesisleri faaliyete geçirilmesi başlanmakla birlikte buradaki durum Ukrayna ve Rusya'dakilerin yanında epey geride kalmıştır. 1940'lara gelindiğinde, Beyaz Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin batı sınırındaki konumu stratejik olarak daha savunmasız olduğu görülür. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu yıllarda bölge, diğer ölkelerden daha fazla yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Savaş öncesinde 9,2 milyon olan Beyaz Rusya nüfusu; 1944'ün sonunda 6,3 milyona düşmüştür. Nüfusun üçte biri yok olmuştur (Ioffe, 2004, s. 86).

² Grafik yazar tarafından (Korybko, 2015; Gerasimov, 2013; Bıçakçı, 2019) temel alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Savaş sırasında, Avrupa ve Rusya arasındaki kritik konumu nedeniyle Beyaz Rusya, Hitler'in 1941'de Sovyetler Birliği'ni işgalinin başlıca yollarından olmuştur. Aslında bu ilerleme tarihsel olarak 1812 yılında Napolyon ve ordusunun takip ettiği güzergâhın yeniden kullanılmasıdır ki bir anlamda tarih tekrür etmiştir denebilir. Beyaz Rusya savaşta ağır çarpışmalardan bazılarında sahne olurken, bölge 1944 yılında kurtarılmıştır. Bu nedenle tıpkı Rusya'da olduğu gibi Beyaz Rusya'ya da her yıl 9 Mayıs'ta milli bayram olarak kutlanır (Rumer ve Belei, 2017). Stalin döneminde Beyaz Rusya Ruslaştırma politikaları ile karşılaşmıştır. Stalin bu dönemde pek çok halka uyguladığı gibi (Özel, 2015) bölgeyi olası Batı etkilerine karşı Ruslaştırma politikası ile güvenlik koridoru yaratmaya çalışmıştır. Böylece Minsk'teki ve batı eyaletlerindeki Hrodna ve Brest'teki bölgelere Ruslar yerleştirilmiştir. Ayrıca Beyaz Rusya, kültürel ve sosyal alanlarda Moskova tarafından baskılanmıştır. 1960'lardan itibaren Minsk'te bazı öğrencilerin, yazarların ve aydınların direnişi söz konusu olmuşsa da Devlet Güvenlik Komitesi tarafından bastırılırken diğer tarafta işten atma ve tutuklamaya varan uygulamalar söz konusudur (Fedor, 1995).

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından 8 Aralık 1991'de Beyaz Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurma kararında Rusya Federasyonu ile hareket etmiş ve Ukrayna'nın da dahil olması ile üç ülke bu birliği kurmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Beyaz Rusya ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler diğer Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerine nazaran daha farklı bir boyutta ilerlemiştir. Bu durumun en önemli nedeni Beyaz Rusya'nın konumu yanı sıra kalkınma açısından da yaşadığı sorunlardır. Ülkenin sınırlı bir coğrafyaya hapsolmesinin yanı sıra, komşusu Rusya'nın hegemonya ve etki alanını genişletme amacı ülkeyi dış politikada daha sınırlı bir pozisyona sokmaktadır denebilir. Beyaz Rusya Devlet Başkanı Alexander Lukaşenko'nun 1994 yılında seçilmesinden itibaren de Rusya'nın ülke ekonomisindeki yeri başta olmak üzere etkisi artmaya başlamıştır. Lukaşenko'nun Beyaz Rusya cumhurbaşkanı olarak uzun yıllar iktidarda olacağı bir sürecin başlaması ile birlikte Moskova ile ilişkiler daha ilk günden sağlam temellere oturtulmuş denebilir. Ayrıca Lukaşenko, Rusya ile para birliğini ve hatta birleşmeyi savunmuştur. Böylece Batı ile, özellikle de AB ile ilişkiler tam anlamı ile başlamadan Rus etkisi altında ezilmiştir.

Öte yandan iki ülke arasında askeri alanda mutabakatlar dikkat çekmektedir. Temmuz 1992'de, Rusya ve Beyaz Rusya, savunma faaliyetlerini koordine etme anlaşması imzalanmıştır ki bu anlaşma Rus kuvvetlerinin Beyaz Rusya topraklarına yerleştirilmesine dair anlaşmaları da kapsamaktadır. Bu anlaşmadan iki yıl sonra Mayıs 1994'te Rus hava kuvvetleri biriminin 2000 yılına kadar Beyaz Rusya'da kalması ve Baltık Filosu için Vileika iletişim merkezini kullanma izni veren bir anlaşma daha imzalanmıştır (Deyermund, 2004, s. 1193). Böylece Ruslar Batı'ya açılan kapıları kontrol altında tutmaya devam etmiştir. 1999 yılında iki ülke arasında Birlik Devleti'ni kuran antlaşmanın amacı barış, demokrasi, dostluk, refah ve güvenliği amacını taşımaktadır. Eş zamanlı olarak antlaşma, ekonomik, sosyal, hukuk ve savunma alanları bağlamında ortak bir bütçenin ve dış ve savunma politikalarının da koordinasyonu ön görmüştür (Marin, 2020, s. 2)

İki ülke ilişkilerinde iktisadi noktaya bakıldığında öne çıkan konu ekonomik entegrasyondur. Sanayi, ulaşım ve tarım alanlarındaki işletmeler bu süreçte dikkat çekmektedir. İktisadi entegrasyon bağlamında 1990'lar itibarı ile iki ülke ilişkilerinde Rusya'dan ihraç edilen ucuz petrol ve gazın yeri önemlidir. Beyaz Rusya'nın gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) %15'ine karşılık, Rusya, Beyaz Rusya ihracatının %41'ini oluşturmaktadır. 1993 yılı ortalarında Beyaz Rusya'nın, Rusya'ya petrol ve doğal gaz borcu 450 milyon dolara ulaşırken Rusya, ağustos ayında Beyaz Rusya'ya enerji arzını durdurmuştur (Fedor, 1995). Enerji Rus dış politikasında kullanılan en önemli araçlardan biri olarak Beyaz Rusya politikasında da daha ilk yıllarda kendini göstermiştir. İlişkiler yakın şekilde devam edecek olsa da Rusya ödül- ceza mekanizmasını her daim canlı tutmuştur. Diğer taraftan SSCB'den devralınan sanayi ve tarım sektörü itici güç olmuştur denebilir. Özellikle ülkede yoksulluğun tam anlamı ile olmasa azalmasında önemli rol oynamıştır. 2000-2013 yıllarında Dünya Bankası rakamlarına göre, yoksulluk oranı, azalmıştır. Bu açıdan ülkedeki var olan gelir eşitsizliği Rusya ve Ukrayna'dan daha düşük seviyede denebilir (Martin, 2020). Yine Beyaz Rusya'da ulusal yoksulluk oranı 2001'de %28,9 iken 2020'de %4,8'e kademeli olarak gerilemiştir (World Data Atlas, 2021).

2000'li yıllara gelindiğinde öne çıkan bir nokta da siyasi gelişmeler ekseninde okunmalıdır. Özellikle Arap Baharı süreci ile bağlantılı olarak eski Sovyet coğrafyasında Renkli Devrimler benzeri bir sürecin olacağı varsayımları Beyaz Rusya'da 2010 yılı başkanlık seçimlerini önemli hale getirmiştir. 2010 yılı seçimlerinde Lukaşenko'nun yeniden devlet başkanı olarak seçilmesi ile ülkede gösteriler başlamıştır. Bu süreç içinde "Avrupa'nın son diktatörü (European Parliament, yty)" olarak adlandırılan Lukaşenko açısından 2021 yılında da pek bir şey değişmediği söylenebilir. 2020 yılında yapılan seçimlerde Lukaşenko 6. kez iktidarı elinde tutan isim olmuş ve bunun akabinde ABD, AB ve İngiltere'nin eleştirilerine maruz

kalmıştır (Mirovalev, 2021). Bu eleştirilerin bir sonraki aşaması Beyaz Rusya için yaptırım uygulanmasıdır. Bu süreç içinde Rusya'nın kadim dostluğuna dayanan Lukaşenko'nun özellikle AB ve Batı karşıtı açıklamaları dikkat çekmektedir. Seçim sonrası ülkede yaşanan protestoların kaynağı olarak dış g vurgusu ile Batı'ya karşı tavrının ortaya koymuştur. ABD'nin telegram üzerinden Beyaz Rusya'daki durumu etkilediğini ne srmuştr (Sputnik, 2020).

Beyaz Rusya'da yaşanan protestoların sadece Lukaşenko yönetimi bağlamında düşünülmesi eksik olacaktır. Çünkü 2000 yılı itibari ile Rusya ile kurulan ilişkilerin entegrasyon boyutu ve ülkede var olan Rus etkisi önemlidir. Rusya ve Beyaz Rusya, milenyumun başında bir birlik anlaşması imzaladığından beri, anlaşmanın Őartlarını tam olarak oluşturamamışlardır. Aradan geçen 20 yıllık süreç içinde taraflar bir araya gelmiş hatta Aralık 2019'da yapılan görüşmenin Minsk'te aynı zamanda entegrasyona karşı çıkan sokak protestolarının başlaması ile sonlandığı grlmektedir. Ayrıca her iki ülkenin ortaklık konusunda farklı tutumları olduğu da grlmektedir. Nitekim 21 Kasım 2019'da 31 başlık (petrol ve gaz için ortak bir pazar, ulaştırma piyasası, imalat, tarım vb.) zerinde uzlaşılmıştır (Gupta, 2020). Ancak bu başlıkların ikili ilişkiler bağlamında hali hazırda var olan uzlaşı konuları olduğunu söylemek hatalı olmaz. Bu açıdan incelenmesi gereken bir diğer konu da hibrit savaş kavramı ekseninde AB ve Beyaz Rusya'nın ilişkilerinin durumudur. Burada Beyaz Rusya ve Rusya arasındaki ilişkinin tarihsel etkilerinin AB ile Beyaz Rusya ilişkileri üzerindeki etkisi de net olarak görülebilecektir.

Beyaz Rusya-AB İlişkileri

Beyaz Rusya- AB ilişkileri süreç olarak Baltık lkelerinin ve Eski Doğu Blok'u yesi olan Doğu Avrupa ülkelerinden çok farklı bir temelde ilerlemiştir. Elbette bunun iki nedeni mevcut. İli iç politik yönden 1994'te başlayan ilişkilere Lukaşenko etkisidir. Otoriter yapısının insan hakları ve demokrasi bağlamında AB kuralları ve yapısına ne derece uyduğu sorgulamaya açıktır. İkinci durum dış politika yönünden Rusya'nın hegemonya ve tahakkümü ile alakalıdır. Özellikle 2000 sonrası Putin'in, Beyaz Rusya'da kontrolü artmaya başlamış ve bu ikili ilişkilerin sorgulanamayacak boyutu bir yana Moskova'nın dış politikada bir aracı olarak Beyaz Rusya'nın konumlandırıldığı bir yapı oluşturmuştur. Esasında 1994 yılında Beyaz Rusya bağımsızlığından kısa bir süre sonra demokratikleşme adımları ile birlikte Avrupa Birliği ile bir Ortaklık ve İş birliği Anlaşması imzalamıştır. Ancak Lukaşenko'nun otoriter yönetimini pekiştirmesi kabinde Batı demokrasileri ile ilişkiler kötüleşmiştir. Ülkede, 1996 yılındaki referandum ile siyasi muhalefete yönelik baskılar ve 2001 yılında başlamak üzere günümüze kadar devam eden seçimlerdeki manipülatif etkiler AB ve ABD tarafından eleştirilmiştir (Melyantsou, 2017). Hal böyle olunca AB ile müzakere edilen Ortaklık ve İş birliği Anlaşması ile birlikte Geçici Ticaret Anlaşması yürürlüğe girmemiştir. Ayrıca AB, demokrasi ve insan hakları bağlamında Beyaz Rusya'da, gler ayrılığının olmaması, muhalefetin durumu, insan haklarının kötü durumu ve basın özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalardan endişe duyduğunu dile getirmiştir. Sonuç olarak AB, Beyaz Rusya'nın Avrupa Konseyi'ne üyelik adaylığını desteklemeyi reddetmiştir (Zagorski, yty, s. 3). AB ve Beyaz Rusya arasında ticarete bakıldığında son yıllarda istikrarlı bir Şekilde büyümesine rağmen beklenenin altındadır. Mali yardımlar ekseninde bakıldığında AB 1991-2005 döneminde 221 milyon Euro'ya ulaşan bir yardımda bulunmuştur elbette bu yardımların temel amacı ağırlıklı olarak demokratikleşmeyi teşvik eden projelerdir (Dura, 2008).

AB ve Beyaz Rusya ilişkileri ilerleme kaydeden bir temelden ziyade, yaptırımlar ve sürekli eleştirel syemlerin odağındadır. Bu açıdan iki ülke arasında ilerleyen en önemli Şey Şüphesiz yaptırımlar olmaktadır. Burada Rusya'nın etkisi net bir Şekilde grlmektedir. 2001 yılında Beyaz Rusya'da cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra AB seçimleri eleştirmiş ve hızla vize yasağı getirmiştir. 2021 yılına gelindiğinde her yıl yenilenen bu yasağın kalkmadığı ve belli devlet adamları için devam ettirildiği grlmektedir. Yine 2006'daki cumhurbaşkanlığı seçimi de AB'yi yeni yaptırımlar alma yoluna sevk etmiş ve kara listeye alınan kişilerin malvarlıkları dondurulmuştur. Uluslararası alışma rgt'nün ülkedeki sendikaların haklarının kısıtlanması konusundaki endişelerini dile getirmesinin ardından, ticari olarak adımlar atılmış ve Beyaz Rusya tekstil sektöründe kısıtlayıcı ticaret rejimlerinden biriyle karşı karşıya kalmıştır (Dura, 2008). Beyaz Rusya'ya ABD de 2006 yılından itibaren yaptırımlar uygulamaya başlamış ve bunlara ek olarak Lukaşenko ile yakın ortaklarına ait ABD'de tutulan varlıkları ve hesaplarına dondurma kararı alınmıştır. 2011 yılında ise silah ambargosu uygulanmıştır. Batı ile ilişkilerde asıl değişim Rusya'nın emperyal yayılımını genişlettiği Ukrayna Krizi ve Kırım sonrasında yaşanmıştır. AB o dönemde Minsk ile ilişkileri iyileştirme adına adımlar atmaya başlamıştır. Bu dönemde AB kendi güvenlik çıkarları doğrultusunda Lukaşenko krizi zmeye yönelik diplomatik ilişkileri arttırmış ve 2016 yılında AB, Beyaz Rusya'ya yönelik yaptırımları sadece silah ambargosu yürürlükte kalacak Şekilde kaldırmıştır. (Penke &

Petersmann, 2021). İlişkilerde bu iyileşme kısa süreli olmuş ve 2020 yılı itibari AB ile Beyaz Rusya arasındaki ilişkiler yeniden yaptırımlar seline dönüşmüştür. 2020'de Avrupa Konseyi, Beyaz Rusya'da gerçekleşen 2020 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından açık ve şeffaflığın olmadığı eleştirisinin yanı sıra muhalefet üyelerine ve gazetecilere karşı uygulanan baskı nedeni ile 44 kişiye seyahat yasağı ve varlıkların dondurulması da dâhil kısıtlayıcı tedbirler getirmiştir (European Council, 2020)

2021 yılında ise Beyaz Rusya, AB içinde ikili ilişkilerinde de sorunları net şekilde ortaya koyan diplomatik krizler yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde Fransa ile ilişkilerin kopma nokrasına gelerek diplomatik bağlar zayıflamış ve Beyaz Rusya, Fransa Büyükelçisi Nicolas de Lacoste sınır dışı etme kararı almıştır (TRT Haber, 2021). Büyükelçinin Lukaşenko'ya güven mektubu sunmamış olması *de jure* bir neden olarak görülse de arka planda Beyaz Rusya da yakın zamanda gerçekleşen seçimlerin etkileri ile birlikte görülmektedir. Yaklaşık 28 yıldır iktidarda olan Lukaşenko yönetimi ülkede muhaliflere karşı sert yaklaşımların eleştirilmesi kabul etmemekle birlikte o dönemde Fransa büyükelçilikte muhalif isimlerden ve cumhurbaşkanlığına adaylığını koyan Andrey Dmitriev'i ağırlaması diplomatik ilişkileri gergin bir noktaya getirmiştir (VOA, 2021). Bu açıdan son olarak Beyaz Rusya ve Fransa arasında bu durumun yaşanması esasında Beyaz Rusya'nın AB politikasında yaklaşımının bir mikro yansımasıdır denebilir.

Hibrit Savaş Kapsamında Göç Kozu

Uluslararası göç konusu özellikle 2010 yılı sonrası Arap Bahar'ının etkisi ve itici gücü ile küresel bir fenomen haline gelmiştir. Özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan hızla artan bir göçmen akını söz konusudur. Elbette bu durumda en önemli varış güzergâhı olarak iktisadi, sosyal ve siyasi yaşam alanı noktasında rahat bir yaşam standardı sunan ülkeler tercih edilmektedir (Kaya ve Özel Özcan, 2021).

Bu bağlamda Beyaz Rusya da özellikle Avrupa'ya göçmen açısından açılan bir kapı konumundadır. Pek çok göçmen Avrupa ülkelerine ulaşmak için Beyaz Rusya'ya yolculuk etmektedir. Bu noktada Beyaz Rusya jeopolitik konumu gereği önemli bir göç güzergâhı konumundadır ve bu durum aynı şekilde Avrupa'ya taşınan enerji içinde Beyaz Rusya'nın önemini arttırmaktadır. 2020 yılında özellikle mutlak suretle gündeme gelen Beyaz Rusya-Polonya sınırındaki göçmen krizi, AB ile sınır olması ve sınır geçişkenliğinin artması konusunda tartışmalara neden olmaktadır. AB, Minsk'i çoğunlukla Orta Doğu'dan gelen göçmenleri yasadışı yollardan geçirdiği için suçlamaktadır ve son noktada da kargo taşımacılığı için sınırları kapatmıştır. Bu durum sadece ticareti azaltmakla kalmamış aynı zamanda her gün, 500 avroya mal olan bir mali kayıp da yaratmaya başlamıştır. Ayrıca Rusya'nın yaklaşık %10 ithalatının da Belarus ve Polonya'dan geçtiği düşünülür ise sorun sadece Beyaz Rusya Polonya arasında kalan bir kriz değildir (Stolyarov ve Korsunskaya, 2021).

Nitekim Rusya'nın da özellikle Kırım konusunda karşılaştığı yaptırımlar ile birlikte kayıplarının artması onu Beyaz Rusya'nın göç kozunu kullanmasında destekçi konumuna getirmiştir. Netice gri bölgede gerçekleşen bu savaşın temel amacı karşı tarafı mümkün mertebe zayıflatmaktır. AB açısından göçmen sorunu 10 yıldan fazla bir süredir devam eden iktisadi, siyasi, sosyal ve entegrasyon sorunlarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Irak, Suriye ve Yemen'den gelen göçmenler AB'ye geçme umuduyla Polonya ve Beyaz Rusya sınırlarına gitmektedir. AB açısından bu durum bir güvenlik sorunu yaratmakta ve Beyaz Rusya'nın bu göç krizini güvenlik tehdidi olarak AB karşı kullandığı iddia edilmektedir. ABD, İngiltere, Fransa, İrlanda, Norveç, Estonya ve Arnavutluk bölgede yaşanan göçmen krizinden Beyaz Rusya'yı sorumlu tutmaktadır (DW, 2021). Nitekim konuya dair Lukaşenko'nu yaklaşımı "Bize ek yaptırımlar uygularlarsa... yanıt vermeliyiz" (BBC, 2021) şeklinde olduğu için bunun bir güvenlik sorunu yaratımında koz haline getirildiği yadsınmaz.

Guardian graphic

Harita 1. Orta Doğu'dan Gc Seyahat Rotası (Roth, 2021)

AB'ye karşı uygulanan bu gc politikasının temel sorunu 2010'dan bu yana pek çok gc dalgasının aksine bu gc dalgasının “yaratılmış” olması. Beyaz Rusya AB'nin yaptırımlarına karşı gücü bir koz, bir dış politika aracı olarak kullanarak üzerindeki baskıyı kaldırmak/azaltmak istemesi de temel motivasyon nedenidir. Özellikle Ekim 2021'de Beyaz Rusya'nın AB ile gcmenleri geri almak anlaşmasını askıya almasına yönelik kararı sınır güvenliği konusunda Harita II' de görüldüğü gibi Litvanya, Letonya, Polonya başta olmak üzere AB'nin siyasi bir savaşı haline gelmiştir (ECRE, 2021). AB'de buna karşılık adımlar atmaktadır. Frontex Direktörü Fabrice Leggeri Polonya-Belarus sınırını ziyaret etmiş ve Beyaz Rusya'nın hibrit eylemlerine (hybrid attack) karşı koymak için sınır güvenliğini sağlamak adına adımları incelemiştir (FRONTEX, 2021). Ayrıca Avrupa Halk Partisi Başkanı Donald Tusk da Harita II'de ilk gcmen dalgaların ile karşılaşan ve sınır güvenlik sorunları yaşayan Polonya ve Litvanya'ya tam dayanışma içinde olmalarına dair ağırıda bulunmuştur (DWa, 2021). Ancak gc konusu pek çok entegrasyon sorununu içinde barındırdığı için ilk aşamada AB'nin bu konuya dair daha somut adımlar atması da gereklidir. Ancak son noktada AB'nin hibrit eylem ve savaş konusuna tam anlamı ile uyum sağlayamadığı dşnlebilir.

Harita 2. Beyaz Rusya'dan AB'ne Gc güzergahları (Kinkartz, 2021)

Göç gibi insanı bir sorunun uluslararası alanda dış politika aracı olarak kullanılması ile ilgili olarak Almanya Başbakanı Merkel son döneminde krizi yatıştırmak için Rusya Devlet Başkanı Putin ile görüşmüş ancak somut bir adım atılmamıştır. Bunun üzerine Yeşiller Milletvekili Brantner Rusya ile ilişkileri gözden geçirmek gerektiğini ifade etmiştir (Kinkartz, 2021). Dolayısı ile AB'nin de Rusya'nın arka planda bu hibrit eylemleri desteklediğini ve buna dair adımlar atacaklarına ilişkin diplomatik açıklamaları önemlidir. Rusya'nın sınır ve göçmen krizi konusunda Beyaz Rusya'ya karşı bir adım atmadığı ve politika takip etmediği görülmektedir. Moskova'nın BM büyükelçi yardımcısı Dmitry Polyanskiy, konuya dair AB'nin göçmen krizi ile ilk kez karşılaşmadığını ifade ederken bu krizin sorumlusunun kim olduğunu düşünmek gerekir diyerek (DW, 2021) AB'ye hibrit savaşta yerini de belli etmiştir.

Hibrit Savaş Kapsamında Enerji Kozu

Enerji güvenliği 1973 yılında yaşanan küresel çaptaki enerji krizi ile devletlerin önemli güvenlik sorun alanlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda Orta Doğu özelinde yaşanan bu sorundan hareket ile esasında enerji güvenliği konusunun konjonktürel gelişmelere bağlı önemli bir politik alan olduğu söylenebilir (Özel Özcan, 2020). Bu açıdan enerji kozu, Rusya'nın özellikle 2000 sonrası dönemde Putin ile dış politikada kullandığı önemli bir güç aracı haline gelmiştir. Ödül- ceza mantığı ile kullanılan enerji kozu AB bağlamında da Rusya'nın önemli araçlarından biridir.

Enerji güvenliği, enerjinin taşınması ve taşınması noktasında arz-talep ilişkisini ile birlikte enerji taşımacılığında ülkeler hedeflerine üçüncü bir ülke ile ulaşmayı hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında, dünyada birçok enerji güzergâhı ve boğazından enerji akışı sağlayacak güvenli ağlara ihtiyaç duyulmaktadır. Rusya'nın bu güvenliği sağlama durumu da konjonktürel değişime göre şekillenmektedir. Dolayısı ile Beyaz Rusya'nın, AB'ye enerji taşınımında önemli bir güzergâh olması onun da elini güçlendiren bir jeo stratejik yapı sağlamaktadır. Bu durum özellikle tüketici konumundaki ülkeler açısından sorun teşkil etmektedir. Tüketici ülkelerde enerji arzı devamlılığı özellikle enerji güvenliğinin iktisadi boyutundan bağımsız değildir ve kabul edilebilir bir maliyetle enerji kaynakları elde edilir iken bunda aksama yaşanması büyük sorunlara yola açabilmektedir (Miller, 1997, s. 122).

Enerji konusunda ilk dikkat edilmesi gereken, Beyaz Rusya'nın Rusya bağımlılığıdır. Ülke, büyük ölçüde Rusya'dan her tür fosil yakıt ithal etmektedir ve dünyanın en büyük doğal gaz ithalatçılarından biridir. Beyaz Rusya ham petrol ithal etmekle birlikte, Rusya, Beyaz Rusya'da rafine edilen ham petrolün ana tedarikçisidir (IEA, 2020)

Harita 3. Beyaz Rusya'dan Geçen İki Temel Boru Hattı Güzergâhları (BBC, 2021)

Harita III'te görüldüğü gibi Beyaz Rusya, AB'ye ulaşan Rus enerjisinin geçiş güzergâhıdır. Rusya'nın AB'ye yaptığı doğal gaz akışının yaklaşık %20'si, Yamal-Avrupa boru hattı üzerinden Beyaz Rusya'ya ulaşmaktadır. Bu açıdan Beyaz Rusya özellikle seçim tartışmaları sonrasında göç kozunun yanı sıra sürekli olarak enerji kesim tehditlerini AB'ye karşı dile getirmeye başlamıştır. Her ne kadar Rusya, transit ülkeleri atlatarak doğrudan Almanya'ya Kuzey Akım (Nord Stream)- 2 ile enerji tedariki sağlamaya çalışsa da bu da yaptırımlar nedeni ile şu an tam olarak mümkün değildir (BBC, 2021). Bu açıdan Avrupa enerji güvenliği sorunu, Lukaşenko'nun boru hattını kapatmakla tehdidi üzerine tehlikeli bir hal almıştır. Özellikle enerji

arzında azalış Avrupa ülkelerinde 2006 yılında Ukrayna krizi ile Rusya'nın yarattığı enerji kesintisi gibi güçlü bir etki yaratabilecektir. Bilindiği gibi 2006 yılında Turuncu devrim sonrasında Ukrayna'da Batı'ya yakın iktidarın gelmesi ile Rusya etki alanını kaybetmeme adına enerji kozunu bir ceza olarak kullanmış ve bunun sonucunda pek çok Avrupa ülkesi de etkilenmiştir (Kramer, 2006). Geçmişte yaşanan bu sorun günümüzde artan enerji bağımlılığının durumu düşünüldüğünde daha önemi sonuçlara yol açabilir. Bu bağlamda Yamal boru hattı ile Rus doğalgazının Beyaz Rusya üzerinden Polonya ve Almanya'ya taşındığı güzergâhın kış aylarında olası bir sorun nedeni ile enerji taşınımında aksaklık yaratması, Avrupa'yı büyük bir sorun ile karşı karşıya bırakacaktır. Kasım 2021 'de dönemin Almanya Başbakanı Angela Merkel'in Vladimir Putin ile arabuluculuk yapma çağrışı olmuş ancak tıpkı göç konusunda olduğu gibi bunda da başarılı olamamıştır. Çünkü Putin, AB'nin Minsk ile doğrudan görüşmesi gerektiği belirtmiştir (Kudrytski, 2021). Dolayısı ile Rusya' da Kırım noktasında kendine uygulanan yaptırımlara karşı hibrit savaşını Beyaz Rusya ekseninde güçlü bir şekilde araçsallaştırmıştır.

Sonuç

Beyaz Rusya ve Rusya'nın ilişkisi tarihsel bağların yanı sıra coğrafi açmazların da bir ürünü olarak görülebilir. 1990 sonrası dönemde bağımsızlık kazanan eski Sovyet bölgelerinden olan Beyaz Rusya bağımsızlığını ilan etmiş olsa da ülkenin kaderi Lukaşenko iktidarı ile değişmiştir. Batı ve Doğu arasında Soğuk Savaş kutuplaşmasının devam ettirildiği tarihsel bir alan olarak uluslararası alanda varlığını devam ettirdiğini söylemek hatalı olmayacaktır. Bu bağlamda iki ülke ilişkilerinin yönü dış politikada baskın olan Rusya'nın yönlendirmeleri ile daha net biçimde şekillenmektedir. AB ile Beyaz Rusya'nın ilişkileri de bu açıdan başlamadan daha ilk aşamada sınırlı bir çerçevede kalmıştır.

2000'li yıllarda yaşanan küresel krizlerin boyutu ve etkisi değişmekle birlikte göç ile enerji güvenliği konuları AB için gündem maddelerinin başına yerleşmiştir. Bu noktada Rusya'nın AB'yi bu hassas karnından vurması özellikle de bunun için gri alanlar yaratarak hibrit savaş kullanması şaşırtıcı değildir. Dış politikada uluslararası alanda *Büyük Rusya'nın* geri dönüşünü göstermek isteyen Putin Rusya'sının bu açıdan dış politikasını da güç odaklı şekillendirdiği görülmektedir. Gerasimov'un ortaya koyduğu hibrit savaş doktrini ekseninde bu adımlar doğrudan savaşlar yerine daha diplomatik temelde ve muğlak sınırlar ile ilerletilmektedir. Beyaz Rusya da bu açıdan araçsallaştırılmış bir konumda görülebilir. Bir ülkenin hibrit savaş mantığı içinde kullanılması örneğini Beyaz Rusya esasında tam olarak karşılamaktadır. Beyaz Rusya'nın Batı'ya karşı kullanılacak iki aracı kullanımı önemli hale gelmiştir. Bölgede yaşanan uluslararası göç ve enerji güvenliği noktasında Rusya'nın net bir şekilde sorunlara yaklaşmaması ve AB'nin girişimleri karşısında Beyaz Rusya ile görüşülmesi gerektiği açıklamaları önemlidir. Rusya bu yaklaşım ile Beyaz Rusya'yı AB ile görüşmesi gereken aktör konumuna getirirken bir yandan da kendine uygulanan yaptırımlara karşı bu hibrit savaş Beyaz Rusya ile güçlü hale getirmektedir. Son noktada görüldüğü gibi Rusya Federasyonu süreç içinde arka planda kalarak esasında sorunun Beyaz Rusya ve AB arasında olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Ancak bu buzdağının görünen kısmıdır. Rusya'nın bir sonraki aşamada hangi ülke ya da bölgeyi güçlü bir koz olarak kullanacağı ve bunu hibrit savaşa bu şekilde entegre edeceği düşündürücüdür. Hibrit savaşın alt birim ve araçlarının bu derece geniş bir kapsama yayılması karşımıza pragmatist politikaların nereye kadar uzanacağına ilişkin düşünülmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Etik Beyan

"*Rusya Federasyonu'nun Hibrit Savaş Doktrini Bağlamında Beyaz Rusya'yı AB'ye Karşı Araçsallaştırması*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- BBC. (2021). *Belarus threatens to cut off gas to EU in border row*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-59246899> adresinden alındı
- Bıçakçı, S. (2019). *Hibrit Savaş*. Sayı: 33. Uluslararası İlişkiler Konseyi. <https://trguvenlikportali.com/arastirma-2/guvenlik-yazilari/> adresinden alındı
- Deyermond, R. (2004). The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus. *Europe-Asia Studies*, 56(8), 1191-1205.

- Dura, G. (2008). *The EU's Limited Response to Belarus' Pseudo 'New Foreign Policy'*. CEPS: Policy Brief. <http://aei.pitt.edu/7543/1/151.pdf> adresinden alındı
- DW. (2021, 11 12). *Belarus: Western nations, Russia debate migration conflict at UN*. <https://www.dw.com/en/belarus-western-nations-russia-debate-migration-conflict-at-un/a-59798902> adresinden alındı
- DWa. (2021). *Belarus migrant crisis: EU Council chief visits Poland*. <https://www.dw.com/en/belarus-migrant-crisis-eu-council-chief-visits-poland/a-59776082> adresinden alındı
- ECRE. (2021). *EU Eastern Borders: Poland Ignores Commission Pressure for Frontex Deployment, Eastern States Move to "Legalise" Pushbacks, Belarus Suspends Return Agreement*. <https://ecre.org/eu-eastern-borders-poland-ignores-commission-pressure-for-frontex-deployment-eastern-states-move-to-legalise-pushbacks-belarus-suspends-return-agreement/> adresinden alındı
- Eggert, K. (2020). *Opinion: Putin wants Belarus in Moscow's orbit — with or without Lukashenko*. <https://www.dw.com/en/opinion-putin-wants-belarus-in-moscows-orbit-with-or-without-lukashenko/a-54631980> adresinden alındı
- Erendor, M. E. ve Akkılıç, A.B. (2018). *Hybrid Warfare Strategy of Russia*. Uluslararası İlişkilerde Güncel sorunlar. Ankara: Nobel Yayınevi.
- European Council. (2020). *Belarus: EU imposes sanctions for repression and election falsification*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/02/belarus-eu-imposes-sanctions-for-repression-and-election-falsification/> adresinden alındı
- European Parliament. (yty). *Belarus The Last Dictatorship in Europe*. <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20060331IPR06898+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN> adresinden alındı
- Fedor, H. (1995). *Belarus: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress. <http://countrystudies.us/belarus/> adresinden alındı
- FRONTEx. (2021). *Frontex Executive Director visits Poland's border with Belarus*. <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-executive-director-visits-poland-s-border-with-belarus-LAS4dG> adresinden alındı
- Gerasimov, V. (2013). *Tsennost' nauki v predvidenii Novyye vyzyvy trebuyut pereosmyslit' formy i sposoby vedeniya boyevykh deystvij*. <https://vpk-news.ru/articles/14632> adresinden alındı
- Grant, G. (2008, 05 01). *Hybrid Wars*. <https://www.govexec.com/magazine/features/2008/05/hybrid-wars/26799/> adresinden alındı
- Gupta, P. (2020). *Russia-Belarus relations: The future of the union state*. <https://www.orfonline.org/expert-speak/russia-belarus-relations-future-union-state-65288/> adresinden alındı
- IEA. (2020). *Belarus Energy Profile*. Country report. <https://www.iea.org/reports/belarus-energy-profile> adresinden alındı
- Ioffe, G. (2004). Understanding Belarus: Economy and Political Landscape. *Europe-Asia Studies*, 56(1), 85–118.
- Is Belarus closer to the West or to Russia?* (2020, 8 18). <https://www.dw.com/en/belarus-european-union-russia/a-54613952> adresinden alındı
- Kaya, E. E., & Özel Özcan, M. S. (2021). International Migration and The Rise of Islamophobia as A "New Racism" Type. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3091-3109.
- Kinkartz, S. (2021). *Germany faces dilemma over how to deal with Belarus*. <https://www.dw.com/en/germany-faces-dilemma-over-how-to-deal-with-belarus/a-59800118> adresinden alındı
- Korybko, A. (2015). *Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach To Regime Change*. Moskova: Project of the Institute for Strategic. <https://www.greenvillepost.com/special/AK-Hybrid-Wars-updated.pdf?x26064> adresinden alındı
- Kramer, A. E. (2006). *Russia Cuts Off Gas to Ukraine in Cost Dispute*. New York Times: <https://www.nytimes.com/2006/01/02/world/europe/russia-cuts-off-gas-to-ukraine-in-cost-dispute.html> adresinden alındı
- Kudrytski, A. (2021). *Belarus Threatens EU Gas as Merkel Pushes Putin in Migrant Spat*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-11-11/belarus-leader-threatens-to-shut-eu-gas-transit-in-border-spat> adresinden alındı
- Marin, A. (2020). *The Union State Of Belarus And Russia. Myths And Realities Of Political-Military Integration*. Vilnius Institute For Policy Analysis.
- Martin, N. (2020). *Belarus' Soviet-era economy still propped up by Moscow*. <https://www.dw.com/en/belarus-soviet-era-economy-still-propped-up-by-moscow/a-54694876> adresinden alındı
- Mckew, Molly K. (2017). *Putin's real long game*. <https://www.politico.eu/article/putin-trump-sanctions-news-hacking-analysis/>
- Melyantsou, D. (2017). Belarus-West Relations: The New Normal. D. S. Meister içinde, *Eastern Voices: Europe's East Faces an Unsettled West* (s. 189-204). Center for Transatlantic Relations.
- Miller, L. (1997). Energy, Security and Foreign Policy. *International Security*, 111-123.
- Mirovalev, M. (2021). *Europe's 'last dictator': Who is Belarus's Alexander Lukashenko?* <https://www.aljazeera.com/news/2021/11/25/belarus-leaders-trajectory-from-communist-farmer-to-paranoid> adresinden alındı
- Özel Özcan, M. S. (2020). Enerji Kaynağı Mücadelesi Ve Enerji Güvenliği. E. Çıtak, & S. Kiraz içinde, *Uluslararası Güvenlik: Gelenekselden Güncel Bir Gündem Analizi*. Ankara: Orion Yayınevi.

- Penke, M., & Petersmann, S. (2021). *Why are sanctions against Belarus not more effective?* <https://www.dw.com/en/why-are-sanctions-against-belarus-not-more-effective/a-57931877> adresinden alındı
- Pikner, I., & Žilinčık, S. (2016). Military concepts and hybrid war. *Forum Scientiae Oeconomia*, 4, 25-33.
- Radio Free Europe. (2007, 1 14). *Lukashenka Says Russia Trying To Take Over Belarus*. <https://www.rferl.org/a/1074006.html> adresinden alındı
- Roth, A. (2021). *People from the Middle East are travelling to Belarus by air before attempting to cross into Poland*. <https://www.theguardian.com/world/2021/nov/11/belarus-threatens-to-cut-gas-deliveries-to-eu-if-sanctioned-over-border-crisis> adresinden alındı
- Rumer, E., & Belei, B. (2017, 05 31). *Belarus: With Friends Like These...* . <https://carnegieendowment.org/2017/05/31/belarus-with-friends-like-these---pub-70135> adresinden alındı
- Sputnik. (2020). *Lukaşenko: Dış gıçlerin dahli olmasa ılkemde şu an yaşanan karışıklıkklar olmazdı*. <https://tr.sputniknews.com/20200909/lukashenko-dis-guclerin-dahli-olmasa-ulkemde-su-an-yaşanan-karışıklıklar-olmazdı-1042810116.html> adresinden alındı
- Stolyarov, G., & Korsunskaya, D. (2021). *Belarus migrant crisis disrupts goods supplies to Russia*. <https://www.reuters.com/world/europe/belarus-migrant-crisis-disrupts-goods-supplies-russia-2021-12-03/> adresinden alındı
- Trenin, D. (2005). *Moscow's relations with Belarus: An awkward ally*. European Union Institute for Security Studies. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep06940.8.pdf?refreqid=excelsior%3Ac45f758db0931d1b7d8ae70521ac12b3> adresinden alındı
- TRT Haber. (2021). *Fransa'nın Belarus Büyükelçisi sınır dışı edildi*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/fransanin-belarus-buyukelcisi-sinir-disi-edildi-617836.html> adresinden alındı
- VOA. (2021). *Fransa'nın Belarus Büyükelçisi Sınırđı Edildi*. <https://www.amerikaninsesi.com/a/fransa-nin-belarus-buyukelcisi-sinirdisi-edildi/6274802.html> adresinden alındı
- Washington Post. (2021). *Belarus is borrowing from Russia again — this time, with disinformation*. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/11/21/ghostwriter-belarus-russia-disinformation/> adresinden alındı
- World Data Atlas. (2021). *Belarus - Poverty headcount ratio at national poverty line*. <https://knoema.com/atlas/Belarus/Poverty-rate-at-national-poverty-line> adresinden alındı
- Zagorski, A. (yty). *EU Policies Towards Russia, Ukraine, Moldova and Belarus* . Occasional Paper Series, No. 35 . https://www.files.ethz.ch/isn/10671/doc_10702_290_en.pdf adresinden alındı

EXTENDED ABSTRACT

The geographical location of Belarus makes the country extraordinarily important for Russian hegemony. Because Belarus should not only be thought of as Russia's gateway to Europe, but the country also has geostrategic importance that extends too many areas. This region is located between Russia and Poland on the East-West axis and between the Baltic States and Ukraine on the north-south axis. For this reason, when we consider the country, it is the center of many battlefields in its historical past, but it is the gateway to many countries that must be kept. For these reasons, Russia has focused on keeping the region under absolute control and giving the country the role of a buffer zone.

Within the scope of the study, the conceptual framework of the study is drawn with the doctrine of hybrid warfare. The doctrine of hybrid warfare can be seen in Hezbollah's war against Israel in the Middle East in 2006. Naval officer Frank Hoffman described hybrid warfare is a genre that blends conventional warfare with the tactics and fanaticism of asymmetric warfare. However, doctrine's in real terms of internationalization were with the conceptualization of Russian General Gerasimov.

Gerasimov pointed out that lessons can be drawn in the axis of the effects of the Arab Spring and the Coloured Revolutions. Gerasimov has added a gray zone to the existing black and white polarization of war, which has been inherent in the war for centuries. In other words, instead of a direct attack in the war, the parties continue the war with specific means rather than mutual destruction. At this point, Vladimir Putin's attempts to make Russia a "great power" again, based on Russia's great power strategy in foreign policy, brought the hybrid war as of 2014 until today. In 2014, Russia demonstrated that it would play an active role in foreign policy, especially in the international arena, especially in the Ukraine Crisis. When we look at the issue in terms of the problems in its relations with the EU, it can be said that Russia is applying the hybrid war doctrine with a different tool: Belarus.

As of 2001, relations between the EU and Belarus started to deteriorate due to presidential elections, human rights violations, and press censorship. There were no strong relations in the 1990s either. Until the 2020 elections, the EU has consistently criticized Belarusian president Lukashenko. Lukashenko has long been seen as the last dictator of Europe. As a matter of fact, after the 2020 elections, opposition

demonstrations were held in Belarus, and the EU again voiced the human rights problems in the country. Subsequently, the sanctions, which were started to be implemented as of 2001, expanded.

Belarus did not remain silent in the face of sanctions. Belarus, which also received the support of Russia, quickly demonstrated its trump card in immigration and energy against the EU. The main problem of this immigration policy against the EU has been more different. In fact, many migration waves have been experienced in the EU since 2010. However, unlike them, this migration wave was created by Belarus. Belarus has wanted to remove the pressure by using immigration as a foreign policy tool against EU sanctions. For this reason, it has directed immigrants to the borders of Poland and Lithuania. This has created a border security problem for the EU.

On the other hand, in the context of hybrid warfare is the threat of cutting off the energy supply. Belarus is the transit route of Russian energy reaching the EU. Especially after the election debates, Belarus has started to voice its energy cut threats against the EU and the immigration trump card. In terms of Belarus' threats to cut off its energy supply, the Russian Federation does not state the subject. Therefore, Russia aims to tire the EU as much as possible within the scope of hybrid warfare.

Finally, the Russian Federation is trying to show that the problem is between Belarus and the EU by staying in the background in that process. However, this is the tip of the iceberg. It is thought-provoking which country or region Russia will use as a powerful trump card in the next stage and integrate the hybrid war in this way. The spread of hybrid war's sub-units and tools to such a broad scope reveals that we need to consider how far pragmatist policies will be extended.

Türkiye’de Güvenlik Faaliyetleri Kapsamında Kişisel Verilerin İşlenmesi

Ömer ÖZKAYA¹ ve İbrahim TOPRAK²

Öz

Teknolojik gelişmeler, kişisel verilerin toplanması ve çeşitli yöntemlerle analiz edilmesine önemli ölçüde kolaylık sağlamaktadır. Bu durum kişinin özel hayatının gizliliğini ihlal eden bir etki yaratabilmektedir. Dolayısıyla kişisel verilerin korunması, her geçen gün daha çok önem kazanan bir insan hakkı meselesine dönüşmüştür. Tartışma alanı kişisel verilerin güvenlik faaliyetleri kapsamında işlenmesi olarak belirlenen bu çalışmanın amacı, kişisel verilerin güvenlik faaliyetleri kapsamında hangi yöntemlerle işlendiğini ortaya koyarak, bu yöntemlerin hak ihlaline yol açıp açmadığını mahkeme kararları ve ilgili mevzuat ekseninde analiz etmektir. Çalışmada öncelikle kişisel veri ve güvenlik kavramları açıklanarak kavramlar arasındaki ilişkiye değinilmiş, sonrasında ise kişisel verilerin başta ulusal güvenlik faaliyetleri olmak üzere hangi yöntemlerle işlendiği ele alınmıştır. Son olarak, açıklanan veri işleme yöntemlerinin meşru amaçlara dayanmaması halinde kişisel verilerin korunması hakkının ihlal edileceği tespit edilmiş, yasa koyucu tarafından kişisel verilerin güvenlik faaliyetleri kapsamında işlenmesini düzenleyen müstakil bir kanunun hazırlanması ve kullanılan her yöntemin muhakkak bir hukuki dayanağının bulunmasının hak ihlallerinin önüne geçebileceği önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kişisel verilerin işlenmesi, Temel haklar ve özgürlükler, Güvenlik faaliyetleri.

Processing of Personal Data within the Scope of Security Activities in Turkey

Abstract

Technological advancements have made it easier to collect personal data and analyze it with various methods. This case can produce an effect that violates the privacy of the individual's private life. Hence, the protection of personal data has become a human rights issue that is gaining more essential day by day. The aim of this study, whose discussion area is the processing of personal data within the scope of security activities, is to reveal the methods by which personal data is processed within the scope of security activities and to analyze whether these methods lead to violations of rights in the axis of court decisions and relevant legislation. In the study, first of all, the concepts of personal data and security were explained, and the relationship between the concepts was mentioned. After that, the methods by which personal data are processed, especially for national security activities, were discussed. Finally, it has been determined that the right to protection of personal data will be violated if the disclosed data processing methods aren't based on legitimate purposes by us. It has been suggested that the legislator should legislate independent law regulating the processing of personal data within the scope of security activities and that the methods used should have a legal basis that could prevent rights violations.

Key Words: Processing of personal data, Fundamental rights and freedoms, Security activities.

Atıf İçin / Please Cite As:

Özkaya, Ö. ve Toprak, İ. (2022). Türkiye’de güvenlik faaliyetleri kapsamında kişisel verilerin işlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1291-1305.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.06.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, omerakademik@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-2302-5991

² Doktora Öğrencisi - İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ibrahim.toprak@ogr.iu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8195-349X

Giriş

Sosyal ve toplumsal gelişim, insanlık var oldukça devam edecek olan bir süreçtir. Bu süreç, farklı zaman dilimlerinde; ateşin bulunması ve tekerleğin icadı ile başlamış, devletlerin doğuşu, iktidar mücadelelerinin varlığı ve dönüşümü, güvenlik ihtiyacının tanımlanması ve çeşitlenmesi, insan hakkı mücadeleleri, Sanayi Devrimi ve teknoloji toplumu gibi aşamalardan geçerek modern toplum ve devleti meydana getirmiştir. Günümüz şartlarında sosyal ve toplumsal gelişim süreçleri genel itibarıyla olumlu çıktılara sahip olmakla birlikte, ortaya çıkan her yeniliğin kişi hak ve özgürlükleri açısından belirli sonuçları olmaktadır. Modern devlet yapılarında kişi hak ve özgürlüklerini koruması ile onlara müdahale etmesi arasındaki denge güncel tartışmalara neden olmaktadır. Bu kapsamda kişi hak ve özgürlükleri çerçevesinde ele alınan kişisel verilerin korunması hakkı, güvenlik çalışmaları bağlamında güncel ve önemli bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kişiyi tanımlayan ya da belirli hale getirebilen her türlü bilgi olarak ifade edilen kişisel veri; teknolojinin gelişimiyle devletler tarafından kabul görmüş, kişi hak ve özgürlükleri ile doğrudan ilintili hale getirilerek koruma altına alınmıştır. Bilgiye erişimin gün geçtikçe kolay hale gelmesi aynı oranda kişisel verilerin gizliliğini ihlale yol açmaktadır. Bu nedenle kişisel verilerin korunması; mahremiyet hakkının, insan onurunun ve kişiliğin serbestçe geliştirmesi hakkının korunmasıdır (Akgül, 2014, s. 68) ve özel yaşamın gizliliği hakkı kapsamında güvence altına alınan bir insan hakkı meselesi olarak önemi giderek artmaktadır.

Toplum Sözleşmecilerin özgürlük-güvenlik ikilemini tartıştığı dünya düzeni; bireylerin doğrudan yaşam hakkıyla, yani hayatta kalabilmesiyle, ilgiliyken; günümüzde bu hakların yanı sıra özel hayatın gizliliği, ekonomik haklar, bilgi akışı, kişisel verileri de içine alacak şekilde kapsamlı bir hale gelmiştir (Ergil, 2001, s. 117-118). İşte tam da bu sebeplerle devletlerin özgürlüklere müdahale edip etmediği ya da ettiği durumlarda sınırlarının nasıl olması gerektiği tartışılmalıdır.

Bireylerin, kamu sektörü ve özel sektör alanlarında hizmet alabilmesi için günümüz şartlarında birçok verisinin elde edilmesi ve bu verilerin çeşitli yöntemlerle işlenmesi gerekmekte (Kılınç, 2012, s. 1092) ve neredeyse şart koşulmaktadır. Veri toplayan ve işleyen birimlere örnek olarak eğitim-sağlık-bankacılık-güvenlik hizmetlerini sunan kurum ve kuruluşlar gösterilebilir. Bu bakımdan birçok kurum ve kuruluş kişisel veri toplamakta ve bu verileri çeşitli yollarla işleyip saklamaktadır.

Günümüzde teknolojik gelişmelere bağlı olarak artan internet kullanımı, birçok suç türünün de doğmasına yol açmış; suçun önlenmesi, araştırılması, soruşturulması ve kovuşturulması aşamalarında kişisel verilerin işlenmesi kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu durum güvenlik ve kişisel veri kavramlarının birlikte anılmasına, sınırlarının belirlenmesine hatta bu süreçlerde çeşitli yöntemlerle işlenen verilerin kişilerin özel hayatına saygı hakkının ihlal edilmesi riski sebebiyle güvenlik faaliyetleri kapsamında kişisel verilerin korunması gerekliliğini doğurmuştur (Sajfert ve Quintel, 2017, s. 2).

Çalışma kapsamında kişisel veri ve güvenlik kavramları açıklanarak aralarında ilişkiye değinilecek, daha sonra kişisel verilerin öncelikle ulusal güvenlik faaliyetleri olmak üzere önleyici kolluk faaliyetleri ve ceza muhakemesi işlemleri kapsamında hangi yöntemlerle işlendiği ele alınacak ve son olarak, açıklanan veri işleme yöntemlerinin kişisel verilerin korunması hakkına ihlale sebep olup olmadığı tartışılacaktır.

Genel Olarak Kişisel Veri ve Güvenlik Kavramı

Kişisel veri kavramı açıklanırken bu kavramı oluşturan kelimelerin ayrı açıklanması faydalı olacaktır. Bu noktada öncelikle “kişi” kavramı açıklanmalıdır. Çünkü bahse konu veri üzerinde hak sahipliği bulunmaktadır. Kişi kavramı; “*hukuken kendilerine değer verilen hak ve borçlara ehil olduğu hukuken tanınan kimseler*” (Şafak, 1992, s. 271) olarak tanımlanmakta olup gerçek veya tüzel kişi olarak ikiye ayrılmaktadır. Gerçek kişi insanı tanımlarken, tüzel kişi ise insan olmayan fakat hukukun bir tür kişilik atfettiği soyut varlıkları açıklamaktadır (Oğuzman vd., 2016, s. 2; Oğuzman ve Barlas, 2016, s. 174). Bu tanımlar ışığında kural olarak kişisel veri kavramındaki hukuki hak süjesinin yalnızca gerçek kişiler olduğu³ ifade edilebilir.

Veri kavramı ise Türk Dil Kurumu Bilişim Terimleri Sözlüğünde genel olarak olgu, kavram ya da komutların, iletişim, yorum ve işlem için elverişli biçimsel ve uzlaşımsal bir gösterimi olarak

³ Esasında kişisel veri kavramının sadece gerçek kişiler mi yoksa tüzel kişilerle birlikte mi ele alınacağı tartışılmaktadır. Tartışma için bkz: (Özkaya ve Toprak, 2022, s. 74).

tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Köken itibarıyla Latince olan veri kavramı "*verilen bir şey*" anlamına da gelmektedir (Van Belle ve Ruiter, 2014, s. 28). Bu bağlamda bilişimle alakalı olan veri kavramı, kişisel veri perspektifinde, bir kelime, eşya, bilgi yahut rakamlardan oluşan bir kod dahi olabilir.

"İsme bağlı veriler" veya "bireysel veriler" olarak da adlandırılan kişisel veriler (Kılınç, 2012, s. 1093), en genel tanımıyla, belirli veya belirlenebilir bir kişiyle ilgili olan her türlü veri (Aşıkoğlu, 2018, s. 5) olarak açıklanmaktadır. Örneğin adres bilgisi, sağlık bilgisi, pasaport bilgisi, telefon numarası, kişisel verilerdir. Kişinin doğduğu yerin, medeni durumunun, cinsiyetinin, parmak izinin, fotoğraflarının, tıbbi verilerinin, sosyal güvenlik bilgilerinin ve benzeri bilgilerinin kişisel veri kapsamında değerlendirildiği görülmektedir (Kılınç, 2012, s. 1101). Teknolojinin gelişmesiyle ihlal riski artan kişisel verilerin (Bilir, 2020, s. 308) korunması ihtiyacı da o denli artmış ve bu konuda ciddi tedbirler alınmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla kişisel verilerin korunmasına ilişkin ilk çalışmaların 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı ifade edilebilir (Hizarci, 2020, s. 19).

Bir bilginin kişisel veri olarak kabul edilmesi için bu bilginin kanıtlanmış olması veya güncel olması şart değildir (Turan Başara, 2020, s. 59). Kişisel veriler heterojen yapıda olup insanlarla ilgili verilerdir (Arınmış Uzun, 2021, s. 209). Kişisel verinin korunmasında kişinin doğrudan tanımlanmasının yanı sıra dolaylı olarak tanınmasına sebep olabilecek veriler de kişisel veri olarak tanımlanmaktadır (Kılınç, 2012, s. 1094). Kişisel veri, gerçek bir kişiye ilişkindir ve kişinin herhangi bir şekilde belirlenebilir olmasını sağlayan bilgiler bu kapsamdadır. Hangi verinin kişisel veri olduğu uluslararası belgelerde, anayasada ve kanunlarda tek tek sayılmamış, kişisel verilerin sınırına ilişkin genel ilkeler çerçevesine düzenlemeler yapılmıştır. Haliyle verinin bir kişiyle ilintili olması ve kimliğinin belirli olması veya belirlenebilir olması yeterlidir (Turan Başara, 2020, s. 59). Bu bakımdan kişisel veri kavramının hukuki düzenlemelerdeki tanımında kesin bir sınır konmaması (Henkoğlu, 2017, s. 50), başka bir ifadeyle tanımın açık uçlu bir şekilde yapılması, hak ve hürriyetlerinin korunması açısından kanaatimizce doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Kişisel veriler ele alındığında dikkat edilmesi ve açıklanması gereken bir diğer kavram ise hassas kişisel verilerdir. Hassas kişisel veriler bireyler ve devlet için önem taşımakta olup kişisel veri koruma kanunları ile özel olarak düzenlenip koruma altına alınan verilerdir. Çünkü bu tip veriler ırksal köken, sağlık verileri ya da siyasi görüş gibi bilgileri içermektedir (Kaya, 2011, s. 317). Avrupa Konseyi'nce hazırlanan 108 Sayılı Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi'nin 6. maddesinde hassas veriler "özel veri kategorileri" olarak adlandırılarak "*...ırksal kökeni, siyasi düşünceleri, dini veya diğer inançları ortaya koyan kişisel veriler ile sağlık veya cinsel hayatla... ceza mahkumiyetiyle ilgili kişisel veriler...*" şeklinde sayılmıştır. Sözleşme kapsamında hassas kişisel verilerin neler olduğunun tek tek sayılmış olması bu konuda ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümüne katkı sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

Kişisel veri kavramı başlı başına açık uçlu bir kavram iken hassas kişisel veri kavramı ise sınırları belirli bir veri alanını ifade etmektedir. Hassas kişisel veriler, genel nitelikli kişisel verilere nazaran daha çok güvence altına alınması gereken verilerdir. Bu özenin sebebi hassas kişisel verilerin ortaya çıkması durumunda kişilik haklarının daha fazla zarar görme ihtimalinin bulunmasıdır. Bu nedenle hassas kişisel veriler, demokratik toplum düzeninin gerekleri ve ölçülülük ilkeleri gereği daha dikkate değer ve özenli bir şekilde ele alınmalıdır (Duman, 2020, s. 387).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları kişisel verilerin korunması hakkını özel hayatın gizliliği hakkı içerisinde değerlendirmektedir (Küzeci, 2020, s. 134). Bu kapsamda gerçekleşecek sınırlamalar ancak kanunla yapılması, sınırlamanın meşru bir amacının bulunması ve müdahalenin demokratik toplumda gerekli olması gerekir (Aydın, 2015, s. 82). Kişisel verilerin korunması hakkı, mutlak ve sınırsız bir hak değildir. Ancak yapılan sınırlandırma ile hakkın özüne dokunulamaz, sınırlandırma hukuka aykırı olamaz ve ölçülülük ilkesi çerçevesinde yapılabilir.

Dünyada veri kavramının her geçen gün daha fazla önem kazanmasıyla Türk hukukunda da çeşitli adımlar atılmıştır. Kişisel verilerin korunması anayasal bir hak olarak 2010 yılında güvence altına alınmıştır.⁴ Daha önce kişisel veriler başta Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nda ve diğer mevzuatla koruma altına alınmış iken, 2016 yılında ise 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK)⁵ ile kişisel veriler müstakil bir kanun ile koruma altına alınmıştır. Bu doğrultuda kişisel veri kavramının tanımı ve kapsamı belirlenmiş, özel hayatın gizliliği ve korunması hakkı

⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, madde 20.

⁵ 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, 07.05.2016 tarih ve 29677 sayılı Resmi Gazete.

kapsamında devlet tarafından korunması gerekli görülen bir insan hakkı olarak Türk Hukukunda yerine almıştır.

Kişisel veri kavramının, hak sahipliği, niteliği ve hukuki dayanakları açıklandıktan sonra çalışma kapsamında ilişkili olduğu iddia edilen güvenlik kavramının da ayrıca açıklanması faydalı olacaktır. Güvenlik, ilk çağlarda insanın yalnızca hayatta kalabilmesi anlamına gelirken, zamanla korunmak için devlete olan ihtiyaca dönüşmüş (Öz Yıldız, 2019, s. 28) ve küreselleşmenin etkisiyle (Kartal, 2020, s. 54) çağdaş toplumlarda maddi-manevi hak ve özgürlükleri de kapsayan bir kavram haline almıştır (Çınar, 1997, s. 57). Toplumsal düzenin sağlanması amacıyla devlet tarafından alınan tüm tedbirleri içeren güvenlik kavramı (Çeçen, 2005, s. 115), özgürlük kavramı ile simbiyotik bir ilişki içindedir (Erdoğan, 2013, s. 23). Güvenlik kavramı bağlamında bahsedilen tedbirlerin insanın özgür bir biçimde yaşamasına imkân sağlayan sınırlandırmalar olduğu ön kabulü ile yola çıkıldığında; “Özgürlük, ancak ‘sınırlar’ ile sağlanabilir” (Özkaya, 2021: 108), söylemi bu ilişkiyi destekler niteliktedir. Başka bir ifadeyle özgürlük güvenliğin varlığının, güvenlikte özgürlüğün varlığının ön şartı durumundadır ve bunlardan birinin yokluğu diğersinin de yokluğunu ortaya çıkarır. Güvenlik, bireylerin kamusal alanda kendilerine ve mallarına karşı herhangi bir saldırıya, engellemeye ve tehdide maruz kalmadan yaşamlarını sürdürmelerine imkân sağlanmasıdır (Günday, 2013, s. 292; Öz Yıldız, 2019, s. 29). Teknolojik imkânların gelişmesi ile birlikte büyük boyutta kişisel verilerin toplanması kolay hale gelmiş ve yine aynı teknolojiyle birlikte kötü niyetli kişilerin eline geçme olasılığını da artırmıştır (Oğuz, 2018, s. 123). Dolayısıyla faillerin teknolojiye ve kişisel verilere olan ilgisi artmış ve bu alanda bilgili hale gelmişlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak kolluk ve ceza adaleti birimlerinin bu suçlarla mücadelesi her zamankinden daha fazla önemli hale gelmiştir (Sajfert and Quintel, 2017, s. 21).

Mahremiyet hakkı ve özel yaşamın gizliliği ile doğrudan ilgili olan kişisel verilerin korunması hakkı, bir insan hakkı meselesidir. Bu bağlamda devletin hem negatif sorumlulukları hem de pozitif sorumlulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda yer alan yükümlülükler devletin yürütme organına çeşitli sorumluluklar yükler ve bu haklara kimi zaman saygı gösterme ve müdahale etmeyerek kimi zaman da kişi özgürlükleri kapsamında korunması ile icra edilir (Acaray, 2021, s. 176-177). Bu noktada özellikle belirtmek gerekir ki kişisel verilerin korunmasıyla birlikte insanların özel hayatın gizliliği sağlanacak ve bu vesileyle insanın mahremiyetinin korunması sağlanacaktır (Kılınç, 2012, s. 1099).

Kişi hak ve özgürlüklerinin korunması ile kişilerin can ve mal emniyetinin sağlanması amacıyla çeşitli unsurlar aracılığıyla gerçekleştirilen güvenliği sağlama hali arasındaki ikilem şüphesiz ki kişisel veri ile güvenlik faaliyetlerini de kapsamaktadır. Bir başka deyişle vatandaşların özgür bir şekilde yaşayabilmeleri amacıyla kişisel verilerin analiz edilmesi ve işlenmesi günümüzde kaçınılmaz bir boyuta ulaşmıştır. Ancak bu işlemlerin yargı denetimde olması ve hukuki güvence altına alınması yalnızca kişileri değil onlara ait olan verileri de koruma altına alacaktır.

Güvenlik Faaliyetleri Kapsamında Kişisel Verilerin İşlenmesi

Kişilerin güvenli bir ortamda yaşaması insan haklarının temel unsurları arasında yer almaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki güvenlik ve insan hakları arasında ters orantılı bir ilişki vardır (Acaray, 2020, s. 37). Kanaatimizce güvenliğe dair tüm unsurların bireylerin temel hak ve özgürlüklerini sorunsuz bir şekilde kullanabilmeleri amacıyla var olması gerekmektedir. Kamu hizmetlerinde “kamu yararı” gözetilirken (Akyılmaz vd., 2021, s. 549-553; Gözler ve Kaplan, 2021, s. 477-478), kolluk faaliyetlerinde ise “kamu düzeninin” sağlanması ve hatta bozulduğunda yeniden tesis edilmesi esastır (Gözler ve Kaplan, 2021, s. 524; Akyılmaz vd., 2021, s. 577). Bu hususta idare, güvenliğin sağlanması amacıyla alacağı tedbir ve gerçekleştireceği eylemler açısından geniş yetkilere sahiptir. Ancak bu yetkilerin, bireysel hak ve özgürlük sınırlarını ihlal etmemesine özen gösterilmelidir. Bu nedenle devlet faaliyetleri sınırlandırılmaya mecburdur (Özkaya, 2021, s. 107-108).

Kişisel verilerin güvenlik faaliyetleri kapsamında işlenmesi çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda açıklanması gereken en önemli husus ise kişisel verilerin idare tarafından hangi yöntemlerle işlendiğidir. Kişisel verilerin devlet tarafından hangi hallerde işlenebileceği istisna kapsamında birçok hukuki metinde düzenlenmiştir. Çalışma bağlamında ele alındığında ilgili mevzuat hükümleri kişisel verilerin istisnalar kapsamında millî savunma, millî güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni, ekonomik güvenlik ile önleyici, koruyucu ve istihbarî faaliyetler gibi ülkenin genelini ilgilendiren önemli hususlarda ve ayrıca yargı makamlarınca soruşturma, kovuşturma, yargılama veya infaz işlemlerine ilişkin olarak kişisel verilerin işlenebileceğini öngörmektedir.

Uluslararası ve ulusal hukuki metinler ile uygulamada güvenlik faaliyetleri kapsamında kişisel verilerin hangi yöntemlerle işlenebildiği hususları göz önünde bulundurularak konu; ulusal güvenlik faaliyetleri gereği veri işlenmesi, önleyici kolluk faaliyetleri kapsamında veri işlenmesi ve ceza muhakemesi işlemleri dâhilinde kişisel verilerin işlenmesi olarak üç alt başlıkta incelenecektir.

Ulusal Güvenlik Faaliyetleri Kapsamında Kişisel Verilerin İşlenmesi

Ulusal güvenlik kavramı devletin varlığını devam ettirmek amacıyla gerçekleştirmek zorunda kaldığı eylemlerinde kişi hak ve hürriyetlerine müdahalelerini meşrulaştırmasıdır. Devletin ülkeyi iç ve dış tehditlerden koruması ulusal güvenlik kapsamındadır (Kuloğlu, 2015, s. 16-17).

Ulusal güvenliğin sağlanmasında idarenin takdir yetkisi olabildiğince geniş kapsamda değerlendirilmektedir. Fakat bu takdir yetkisi, özgürlük ve güvenlik arasında dengeyi bozacak sınırları aşmamalıdır (Köksal, 2021, s. 1750). Anayasal düzen ve milli güvenliğin sağlanması amacıyla askeri, istihbari ve kolluk faaliyetleri yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin tehditler bağlamında değişmesi, gelişmesi ve çeşitlenmesi güvenlik faaliyetleri çerçevesinde kişisel verilerin işlenmesi ve özel hayatın gizliliğinin ihlaline yol açabilmektedir.

Bu noktada ulusal güvenliğin sağlanması amacıyla görevlendirilmiş ve yetkileri kanunlarla düzenlenmiş olan birimlerin bu amaçla gerçekleştirdiği faaliyetler olarak değerlendirilen istihbari faaliyetler, ön alan araştırmaları ve güvenlik soruştırmalarının incelenmesi faydalı olacaktır.

İstihbari Faaliyetler

Devletin iç ve dış güvenliği sağlamak amacıyla kullandığı birçok enstrüman vardır. Bunların başında ise istihbarat faaliyetleri gelmektedir (Öz Yıldız, 2019, s. 28). İstihbarat kavramı devlet güvenliğinin tesis edilmesi amacıyla genel risklerin hesaplanması ve bu riskleri en aza indirecek ya da ortadan kaldıracabilecek seviyede gerekli bilgilerin bu alanda uzmanlaşmış birimlerce toplanması, bu verilerin işlenmesi ve analiz edilmesi sürecidir (Kuloğlu, 2015, s. 19; Öz Yıldız, 2019, s. 28). İstihbari faaliyetler özü itibarıyla devletin varlığını devam ettirebilmesi amacıyla hizmet eder. Bu bakımdan devlete zarar vermesi muhtemel durumların önüne geçmek için ihtiyaç duyduğu ve ona fayda sağlayacak stratejik veriler elde edilir (Bayındır, 2016, s. 5). Tüm bu nedenlerle devletin milli güvenlik ve kamu düzenini sağlaması açısından istihbarat faaliyetleri vazgeçilmez bir unsurdur (Öz Yıldız, 2019, s. 34). İstihbarat faaliyetleri kapsamında kişisel veri elde etme ve verileri işleme; askeri istihbarat, dış güvenlik ve iç güvenlik istihbaratı şeklinde gerçekleşir (Yenisey, 2015, s. 373).

Yukarıda belirtilen şekillerde gerçekleştirilen istihbari faaliyetler neticesinde kişisel veriler işlenmektedir. Ancak bu veriler ulusal güvenliğin tesisi amacıyla kullanılmaktadır. Bu amaçla suç işlenmesinin önlenmesi, terörizmle mücadele ve diğer ülkelerin casusluk faaliyetlerine karşı konulması gibi faaliyetlerde bulunulur (Can, 2021, s. 52; Kuloğlu, 2015, s. 36; Bayındır, 2016, s. 80; Öz Yıldız, 2019, s. 33-34).

İstihbari faaliyetler devletin varlığının devamı ve güvenliğinin tesisi adına sürdürülmekte olan faaliyetlerdir. Ancak bu faaliyetlerin derinliği ile temel insan hakları arasındaki dengenin iyi kurulması gerekmektedir. Çünkü istihbari amaçlarla bilgi edinme sürecinde devletin yasal sınır dahilinde hareket etmemesi, hukuk devleti anlayışıyla izahı mümkün olmayan hak ihlallerine neden olabilecektir. Başka bir ifade ile istihbari faaliyetler ancak temel insan hakları çerçevesinde sınırlandırılmış olan yasal zeminde gerçekleştirilmelidir. Aksi halde hak ihlallerinin yaşanması kaçınılmazdır. Nitekim istihbari faaliyetler çerçevesinde elde edilen kimi verilerin hak ihlallerine neden olduğu AİHM⁶ kararlarına da yansımaktadır.

Kişisel verilerin işlenmesi kadar bu verilerin korunması da devletin görevleri arasında yer almaktadır. Yalnızca yargı makamlarınca istenebilecek ve yargı makamlarıyla paylaşılacak verilerin üçüncü kişi veya kurumlarla paylaşılması kişisel verilerin ihlali anlamına gelmektedir. Nitekim Türk Anayasa Mahkemesi'ne

⁶ AİHM tarafından verilen *Rotaru v. Romanya* başvurusu doğrudan çalışmayla ilgilidir. Başvurucu, uzun zaman önce komünist rejimi eleştirdiği için hapis cezası almıştır. Bu doğrultuda başvurucu, Romanya İstihbarat Teşkilatı'nda kendisi hakkında asılsız ve aksini ispat edemeyeceği bilgilerin yer olduğu gerekçesiyle şikâyetçi olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ise kararında kişinin özel hayatına mahsus olan bilgilerin tutulması ve kullanılmasının yasalara uygun olmadığını değerlendirerek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşme'nin (AİHS) 8. maddesinin ihlal edilmiş olduğuna karar vermiştir. *Rotaru v. Romanya Kararı*. (Çevrimiçi) https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Data_TUR.pdf, (11.05.2021). Benzer kararlar için bkz. *Leander v. İsveç Başvurusu ve Amann v. İsviçre Başvurusu*.

2016 yılında yapılan bir bireysel başvuru⁷ neticesinde Mahkeme, kişisel verilerin üçüncü kişilerle paylaşılması nedeniyle hak ihlali kararı vermiştir⁸. Mahkeme’nin de tespit ettiği üzere, devlet kişisel verilerin ancak kanunun kendisine tanıdığı çerçevede işlemeli ve paylaşmalıdır. Aksi halde bir hak ihlalinin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Ön Alan Araştırmaları

Doktrinde somut olarak suç şüphesinin oluşmadığı ancak suçun işlenmesinin önlenilebileceği evre, ön alan olarak adlandırılmaktadır (Özbek vd., 2019, s. 151). Bir başka deyişle toplumda gelecekte meydana gelmesi muhtemel suçlar dolayısıyla oluşabilecek zararların önlenmesi (Yenisey, 2015, s. 347) amacı ön alan evresi temelini oluşturmaktadır. Bu evrede bilgi toplamak mümkündür ve kolluk yetkileri⁹ bu kapsamda kişisel verileri toplama, saklama ve analiz etme yetkisine sahiptir (Yenisey ve Nuhoglu, 2017, s. 283).

Ön alan evresi; kolluk faaliyetleri neticesinde suçun işlenmesinin önlenmesi ile ceza muhakemesi kapsamında suçun işlenmesinden sonra başlayan soruşturma evreleri arasında kalan hukuki bir alandır (Yenisey ve Nuhoglu, 2017, s. 283). Ön alan evresinde kamu düzenini bozabilecek herhangi bir tehdit veya somut tehlike bulunmasa dahi kolluğun bu süreçte veri toplama, verileri işleme ve analiz etme yetkileri bulunmaktadır. Ön alan evresinde yapılan araştırmalar gizlidir ve elde edilen deliller yahut veriler istihbari niteliktedir (Karabulut, 2014, s. 87; Özbek vd., 2019; Yenisey ve Nuhoglu, 2017, s. 283-284). Kanaatimizce bu aşamada elde edilen veriler suçun ispatlanmasına fayda sağlayabileceği kadar öte yandan yalnızca niteliği itibari ile failinde lehine sonuçlar da doğurabilir.

Bu kapsamda elde edilen verilerle mevcut teknolojik imkânların bir araya gelmesiyle özellikle örgütlü suçlar (Yenisey ve Nuhoglu, 2017, s. 283-284) olmak üzere birçok suç ve yasadışı oluşumun bertaraf edilebilmesi gibi önemli faydalar elde edilmektedir. Örneğin göçmen kaçakçılığı ya da insan ticareti yapmak üzere hazırlıklara başlayan bir organizasyon henüz hazırlık aşamasında engellenebilir. Ön alan evresinin bu gibi faydalar sağlanırken kâr zarar analizi ilgili birimler tarafından doğru yapılmalıdır. Bir suç örgütünü sonlandırmak amacıyla yapılan ön alan çalışmalarında üçüncü kişilere ait haklar ihlal edilmemelidir.

Güvenlik Soruşturmaları

Kamu kurum ve kuruluşlarında göreve alacak kişilerin görevleri esnasında gizlilik dereceli bilgilere erişiminin uygunluğunun, ayrıca özellikle güvenlik faaliyetlerine ilişkin görevlerde yer alacak personelin değerlendirilmesi (Kuloğlu, 2015, s. 19), ulusal güvenlik açısından önem taşımaktadır. Milli güvenlik ve kamu düzeni açısından önemli olan kurumlardaki görevlere talip olan kişi hakkında göreve başlayacağı kurumun talebi doğrultusunda yetkili makamlar tarafından güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması gerçekleştirilmekte ve yapılan araştırma neticesinde hazırlanan rapor doğrultusunda kurum bünyesinde oluşturulan komisyon ilgili kişinin göreve atamasının yapıp yapılmayacağı konusunda karar vermektedir (Türkoğlu Üstün, 2021, s. 791). Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması sürecinde kişiye ait adli ve idari veriler, sağlık verileri gibi pek çok kişisel veriye erişilmektedir (Karabulut, 2014, s. 80).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) *Leander v. İsveç Başvurusunda*¹⁰ güvenlik soruşturmasına ilişkin yapılan değerlendirme nihayetinde işine son verilen kişiye ilişkin kararında, kişinin özel hayatına mahsus olan bilgilerin tutulması ve kullanılmasının yasalara uygun olmadığını değerlendirerek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşme’nin (AİHS) 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Öte yandan güvenlik soruşturmasına ilişkin hak ihlali iddiaları Türkiye’de şikâyet konusu olmuş ve Anayasa Mahkemesi (AYM) kararlarına yansımıştır. AYM, güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması kapsamında yapılan işlemlerde elde edilen verilerin kişisel veri niteliği taşıdığını ve bireylerin bu kapsamda kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir¹¹. Kişisel verilerin işlenmesi konusunda *Fatih Saraman* başvurusu incelendiğinde; başvurucunun on sekiz yaşından evvel mahkûmiyetine konu olan adli sicil kaydı, güvenlik soruşturması işlemleri kapsamında talep eden idari makamla paylaşmış ve güvenlik soruşturması olumsuz neticelenmiştir. AYM, yaptığı değerlendirme özel hayata saygı hakkının kanuna dayanma şartı bakımından eksik olması sebebiyle gerçekleştirilen bu işlemde hak ihlali bulunduğu

⁷ Arif Ali Cangı Başvurusu: BN. 2016/4060, KT. 17/09/2020.

⁸ Kararın detayı için bkz: (Özkaya & Toprak, 2022, s. 81).

⁹ 2559 sayılı Kanun, Ek madde 7; 2803 sayılı Kanun madde 7, ek madde 5.

¹⁰ *Leander v. İsveç Başvurusu*, (Çevrimiçi), https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Data_TUR.pdf, (11.05.2021).

¹¹ Anayasa Mahkemesi, 19.02.2020 tarihli, E. 2018/163, K. 2020/13 sayılı kararı.

kararına hükmetmiştir.¹² Kişisel verilerin ihlali konulu Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde; bu başvuru hakkında verilen karar önemli bir mihenk taşı olma özelliği taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi de kararın bu özelliği nedeniyle gelecekte verdiği kararlarda sıklıkla bahse konu başvuruya atıf yapmıştır.

Önleyici Kolluk Faaliyetleri Kapsamında Kişisel Verilerin İşlenmesi

Güvenliğe dair önleyici faaliyetlerin esas amacı kamu düzeni ve güvenliğine olumsuz etki edecek unsurların tehlike arz edecek hale gelmeden engellenmesine ilişkin yöntemlerin uygulanmasıdır (Kızılırmak, 2019, s. 234). Bu kapsamda dikkat çeken husus kolluğa verilen yetkilerin mevzuatta yer alan birden çok düzenlemeyle tanımlanmış olmasıdır (Köksal, 2021, s. 1748). Kamu düzeninin sağlanması doğrudan toplumu ve idareyi ilgilendiren bir husustur. Dolayısıyla bu alanda yetkili birimlerin görev, yetki ve bu bağlamda kullanılan yöntemlerin kodifiye edilerek genel bir kolluk mevzuatının oluşturulması hem kişi hak ve özgürlüklerinin tesis edilmesi noktasında hem de çalışma bağlamında ele alınan kişisel verilerin korunması hususunda önem taşımaktadır. Önleyici kolluk faaliyetleri kapsamında başvuru yöntemleri kimlik sorma ve kimlik tespiti, parmak izi, yüz tanıma sistemleri, elektronik gözetim sistemleri, telekomünikasyon yoluyla iletişimin denetlenmesi, teknik araçlarla izleme ve banka hesaplarının incelenmesi olarak sayılabilir.¹³

Kimlik sorma, çalışma kapsamında ele alınacak ilk önleyici kolluk faaliyetidir. Kimlik sorma ve kimlik tespiti işlemleri yalnızca kanunda belirtilen hallerde gerçekleştirilebilecek bir kişisel veri toplama ve işleme yöntemidir (Yenisey, 2015, s. 77). Bu sebeple görevli polislerin bu işlemi yaparken geçerli bir sebebinin olması önem taşımaktadır. Kimlik sorma uygulaması yalnızca ilgili kanunla verilen yetkiler kapsamında gerçekleştirilebilir. 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu (PVSK) polise bu yetkiyi tanımaktadır. Kanun'un belirlediği hallerde makul şüphe doğrultusunda kimlik sorulan kişinin kimliğini ibraz etmesi gerekir. Aksi halde kişi kimlik tespiti amacıyla görevli polis tarafından tutulur, durum Cumhuriyet Savcısına iletilir ve alınan talimatlar doğrultusunda gerekli işlem yapılır. Alınan talimatlar doğrultusunda kişinin açık kimliği anlaşılınca kadar kişi gözaltına alınabilir¹⁴ ya da ülke nüfusuna kayıtlı olmadığı anlaşılan kişilerin fotoğrafı çekilir ve parmak izi alınarak bu bilgiler kaydedilir.¹⁵ Yukarıda açıklanan nedenlerle polis, suçun tespiti noktasında takdir yetkisini kullanabilmektedir (Atlı, 2019, s. 12). Ancak bu suça müdahalesinin hak ihlaline yol açmaması önem taşımaktadır.

Çalışma bağlamındaki bir diğer yöntem parmak izi alınması ve bu kayıtların kaydedilmesidir.¹⁶ Bilim ve teknolojik imkânların gelişmesiyle biyometrik verilerin kullanımında gözle görülür bir artış yaşanmaktadır (Kaya, 2011, s. 332). Parmak izi, retinal örnek, yüz şekli, ses, el yazılı imza, yürüyüş tipi vb. veriler biyometrik veri olarak kabul edilmektedir (Walker, 2012, s. 197-199). Biyometrik veriler, özel nitelikli kişisel veri olduğundan¹⁷ bu verilerin güvenlik faaliyetleri kapsamında işlenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumun en bariz sebebi ise parmak izi gibi eşsiz –kişiyeye özel- verilerin suçla mücadelede olayların aydınlatılmasına büyük fayda sağlamasıdır. Yine de biyometrik verilerin kişisel veri olmasından hareketle; alınması, kaydedilmesi, paylaşılması ve saklanması hususlarında kanuna uygun hareket etmek ve kamu yararı ile kişisel çıkarlar arasında adil bir dengenin sağlanması¹⁸ gerekmektedir.

Yüz tanıma teknolojisi de yine güvenlik faaliyetleri kapsamında sıklıkla başvuru yöntemlerinden birisidir. Parmak izi gibi kişiyeye özel olan yüz yapısı özel nitelikli kişisel verilerdendir. Yüz tanıma teknolojisinde, kişinin kimliğini tespit etmek veya doğrulamak için insan yüzlerinin yapısal analizini yapan ve benzerlikler doğrultusunda belirli sonuçlar ortaya koyan yazılımlar kullanılmaktadır. Bu sayede suçun önlenmesi ve adli işlemleri gerçekleştirdiği süreçte bu teknolojiden yararlanılmaktadır (Interpol-I, 2020, s. 2).

Yüz tanıma teknolojisinin sağladığı faydaların yanı sıra en önemli dezavantajı yaşlanma, cerrahi operasyon, makyaj, uyuşturucu kullanımı ve çeşitli sebeplerle yüz bölgesine verilen zararlar dolayısıyla

¹² Fatih Saraman Başvurusu, BN. 2014/7256, KT. 27.02.2019.

¹³ Bahsedilen önleyici faaliyet yöntemlerinin tamamı bu başlık altında incelenecek olup ayrı başlıklandırma yapılmayacaktır. Detaylı bilgi için bkz. (Can, 2021:147-180).

¹⁴ 2559 sayılı Kanun, madde 4/A-9.

¹⁵ 2559 sayılı Kanun, madde 4/A-11.

¹⁶ 2559 sayılı Kanun, madde 5.

¹⁷ 6698 sayılı Kanun madde 6.

¹⁸ Parmak izi kayıtlarının saklanma sürelerine ilişkin ortaya çıkan uyumsuzluklar AİHM kararlarına da konu olmuş, Mahkeme; *S. ve Marper v. Birleşik Krallık Başvurusunda* parmak izi kayıtlarının veri tabanlarında belirsiz bir süre ile saklanmasının adil bir denge sağlamaması sebebiyle hak ihlaline sebep olduğu kararını vermiştir. Benzer karar için bkz. *M.K. v. Fransa Başvurusu*.

önleyici kolluk faaliyetlerinde ve soruşturma işlemlerinde kimi zaman istenilen faydayı sağlamamasıdır. Her ne kadar parmak izi gibi eşsiz olsa da onun aksine bozulma ihtimali bulunmaktadır (Interpol-I, 2020, s. 2). Bu dezavantajın en net örneği çocuklardır. Çocukların yüz yapısı kısa sürede değişip parmak izi değişmediğinden yüz tanıma teknolojilerinden faydalanılması uzun süreler mümkün değildir. Bahse konu örnekten yola çıkıldığında ise bu denli değişken bir verinin saklama sürelerinin de aynı oranda kısa olması gerektiği söylenebilir (Can, 2021, s. 156).

Elektronik gözetim sistemleri de önleyici kolluk faaliyetlerinin vazgeçilmez yöntemlerinden biridir. Günümüzde kamusal alanların belirli noktalarına elektronik gözetim sistemleri kurularak kişilerin suç işleminin önüne geçileceği, bir başka deyişle caydırıcılık yaratılacağı, fikri hâkimdir (Özbek vd., 2019, s. 176; Karabulut, 2014, s. 94). Bu açıdan değerlendirildiğinde suçun önlenmesi temel amaç olduğundan elektronik gözetim sistemleri önleyici kolluk faaliyetleri kapsamındadır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus bu gözetim sistemlerinin kullanımının amaca uygun olmasıdır.¹⁹ Gözetim sisteminin amacı dışında süreklilik arz edecek şekilde var olması; kişisel verilere erişilmesi ve verilerin işlenmesi kişilerin özel hayatının gizliliğinin ihlali anlamına gelecektir (Can, 2021, s. 156).

Gözetim sistemleri güvenlik faaliyetleri konusunda ihtiyaca göre uyarlanmaktadır. Bu uyarlamaların en bilinen örneklerinden biri plaka tanıma sistemleridir. Bu sistem ile belirli noktalardan geçen araçların plakaları sorgulanmakta böylece trafik kuralı ihlal eden şahıslardan suça karışmış kişilere kadar pek çok kişi tespit edilebilmektedir (Yenisey, 2015, s. 330). Bu yöntemle sorgulanmak amacıyla pek çok plaka verisi toplanmakta olup bahse konu verilerin saklanması ve korunması hususlarında kişisel verilerin ihlali hususlarına azamî önem gösterilmelidir.

Ceza Muhakemesi İşlemleri Kapsamında Kişisel Verilerin İşlenmesi

Bir suçun işlenip işlenmediği; işlenmiş ise suçun aydınlatılması ve faillerinin ortaya çıkarılması ve bu suçun yaptırımının ne olacağı şeklindeki bir dizi adli nitelikli faaliyet ceza muhakemesi işlemleri kapsamındadır (Öztürk vd., 2021, s. 7). Ceza muhakemesi kapsamında yürütülen birtakım işlemler doğrudan güvenlik faaliyetleri ile ilgili olduğunda bu süreçte kişisel verilerin işlendiğini söylemek mümkündür. Çünkü suçun meydana geliş biçimi, failerin tespiti ancak belirli araştırmaların yapılması, dolayısıyla kişisel verilerin işlenmesi, ile mümkündür. Hali hazırda birçok uluslararası metin ve KVKK kapsamında bu işlemler istisna kapsamında yer aldığından²⁰ adli mercüler bu işlemlerini ilgili mevzuatta belirtilen kuralları takip ederek gerçekleştirmektedir.

Ceza muhakemesi kapsamında ele alınacak ilk kişisel veri işleme yöntemi fiziki kimliğin tespitidir. Fizik kimliği tespit edilirken kişinin biyometrik verileri ve/veya fotoğraflarından yararlanılmaktadır (Can, 2021, s. 180). Fizik kimliğinin tespiti amacıyla ilgili mevzuat²¹ gereği şüpheli veya sanığın fotoğrafı çekilebilir, parmak izi alınabilir, ses ve görüntüleri kaydedilebilir. Yapılan soruşturma neticesinde kovuşturmayla yer olmadığı kararı ile beraat ve ceza verilmesine yer olmadığı kararının kesinleşmesi hallerinde bahse konu veriler Cumhuriyet Savcısı huzurunda yok edilip yapılan bu işlem tutanağa bağlanmaktadır ki bu uygulama veri koruma hukukuna uyarlık teşkil eder. Bu tür işlemlerin yapılmasında ilgili mevzuatın dışına çıkmak hukuka aykırılık oluşturur.

Beden muayenesi, vücuttan örnek alınması ve moleküler genetik inceleme kişisel verilerin işlenebildiği bir diğer ceza muhakemesi işlemidir. Olay akabinde yapılan inceleme veya yapılan beden muayenesinin ardından vücuttan alınan örnekler üzerinde moleküler genetik inceleme yapılmaktadır (Ünver ve Hakeri, 2019, s. 619). Genellikle parmak izinin alınması şeklinde uygulanan bu yöntem ile ayrıca saç teli, tükürük gibi kişiye özel DNA örnekleri elde edilmekte ve bu veriler suçla mücadele sürecinde kullanılmaktadır (Temizsoy Bayram, 2018, s. 93).

DNA örnekleri; cinayet vakaları başta olmak üzere özellikler kayıp şahısların bulunması ile kimliği belirsiz cesetlerin kimliklendirilmesi işlemlerinde hayati öneme sahiptir. Kayıp vakalarında, kayıp şahsın yakınlarından 5237 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) kapsamında alınan DNA örnekleri, kimliği belirsiz cesedin beden muayenesinde elde edilen/edilebilen veriler ile karşılaştırılıp, kimliği belirsiz cesedin kimliklendirilebilmesi sağlanmaktadır. Bu kapsamda kimliği belirsiz kişilerin kimlik tespitinin yapılabilmesi

¹⁹ Amacına uygun olarak kullanılmayan kamera görüntülerinin özel hayatın gizliliğinin ihlali konulu AİHM Kararı hakkında bkz. *Peck v. Birleşik Krallık Başvurusu*.

²⁰ KVKK, madde 28/1-ç.

²¹ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, madde 81.

amacıyla Interpol tarafından uluslararası bir veri tabanı oluşturulmuř²² ve konuya verilen önem ortaya konulmuştur. Bahse konu projede yer alan biyometrik verilerin depolanmasında DNA sahiplerinin rızasının alınacağı ve depolamada kişisel bilgilerin (ad, soyad, ulusal kimlik no vb.) yerine alfanümerik kodlama kullanılacağı belirtilmiş bu sayede kişisel verilerin korunması ilkelerine de azami ölçüde dikkat edilmiştir.

İletişimin denetlenmesi yöntemi, hem suçların önlenmesinde²³ hem de ceza muhakemesi faaliyetleri²⁴ çerçevesinde meydana gelen suçlarında aydınlatılması ve faillerinin yakalanması sürecinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Şahin, 2007, s. 1097). İletişimin denetlenmesi, araya elektromanyetik bir araç dâhil etmek yoluyla gerçekleştirilen her türlü haberleşmenin (iletişimin) gizli olarak dinlenmesi, tespiti, bu sayede elde edilen bilgilerin kaydedilmesi ve değerlendirilmesi şeklinde gerçekleşir (Öztürk ve Erdem, 2008, s. 637). Bu yöntem ile amaç her ne kadar suç ve suçluyla mücadele kapsamında kamu düzeninin sağlanması olsa da kişilerin özel hayatına ve haberleşme gizliliğine müdahale niteliğindedir. Dolayısıyla devlet kişi hak ve hürriyetlerine saygı duymalı ihlalden kaçınmalıdır (Sözüer, 1997, s. 71; Yokuş Sevük, 2006, s. 54; Şahin, 2007, s. 1109).

İletişimin denetlenmesi, yukarıda belirtilen sebeplerle suçla ve suçluyla mücadele yöntemlerinden biridir. Ancak sebepleri itibarıyla adli nitelikli bir olay olarak değerlendirilemeyecek olan bir çocuğun kaybolması durumu sonuçları itibarıyla adli nitelikli bir olaya dönüşebileceğinden iletişimin denetlenmesi yöntemine başvurulabilir. 2017 yılında 680 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile PVSK'ya eklenen ilgili hüküm²⁵ gereği gecikmesinde sakınca bulunan hallerde çocuğun yüksek yararı gereği en az zararlı bulunabilmesi amacıyla kolluk sulh ceza hâkimi veya mülki idare amirinin emriyle iletişimin denetlenmesi yoluna başvurulabilmektedir.

İletişimin denetlenmesi konusu AİHM kararlarına da konu olmuştur. *Malone v Birleşik Krallık*²⁶ kararında, başvuru suç eşyasını bulundurma suçu sebebiyle yargılanmış ve beraat etmiştir. Daha sonra kişinin telefonları Metropolitan Polis Teşkilatı'na dinlenmiş, denetlenmiş ve kaydedilmiştir. AİHM'nin değerlendirmesinde; iletişimin denetlenmesi konusunda iç hukukta kolluk ve adli makamlara yetki veren bir kuralı olmalıdır. Bahse konu başvuruda haberleşmelerinin dinlenmesi ve telefonunun izlenmesine ilişkin kayıtların polise verilmesi yasalara uygun olmadığından Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir. Dolayısıyla bu yöntemin kullanımının bağımsız ve tarafsız mekanizmalar tarafından denetlenmesinin standart hale getirilmesi (Köksal, 2021, s. 1754) başta özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunmasını isteme hakkının korunmasına önemli bir katkı sağlayacaktır.

Adli bilişim uygulamaları da kişisel verilerin yoğun olarak işlendiği ve saklandığı bir süreçtir. Genel itibarıyla hukuk ve bilişim biliminin sentezi olarak kabul edilen adli bilişim; güvenlik faaliyetlerinin hemen her aşamasında delillerin tespiti, analizi ve korunması ya da delil niteliğini kaybetme ihtimali olan bozulmuş veya değişikliğe uğramış verilerin düzeltilmesinde kullanılır. Böylece adli bilişim, güvenlik faaliyetlerinde ilgili makamlara destek olur ve suçların aydınlatılmasına fayda sağlar (Turan, 2021, s. 94; Arıcı, 2018, s. 23-24).

Adli bilişim sistemleri kapsamlı bir terimdir ve içerisinde birçok projeyi barındırmaktadır. Bu projeler ise çalışma bağlamında kişisel verilerin işlenmesiyle doğrudan ilgilidir. Bunlardan ilki "Genel Bilgi Toplama" yaygın kullanım adı GBT olan sistemdir. Sistem ile kolluk tarafından haklarında aranma, yakalama, tutuklama, yurt dışına çıkma yasağı olan şahısların kaydı tutulmaktadır. Ayrıca yakalanmamış olsa dahi suç işlemiş kişilerden haklarında kovuşturma yürütülen kişilerin de bilgileri sistemde yer almaktadır (Çiçek, 2013, s. 45). GBT sisteminde bulunan kayıtlar ilgili yönerge kapsamında belirlenen usul ve esaslara göre tutulmaktadır.²⁷

²² Detaylı bilgi için bkz. I-Familia Projesi. Interpol-II: <https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/I-Familia>. (18.06.2021).

²³ 2559 sayılı Kanun, Ek madde 7.

²⁴ 5237 sayılı Kanun, madde 135.

²⁵ 2559 sayılı Kanun, madde 13/A.

²⁶ *Malone v Birleşik Krallık* Kararı. (Çevrimiçi) https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Data_TUR.pdf, (11.05.2021). Benzer kararlar için bkz. *Kruslin v Fransa Başvurusu*, *Kopp v İsviçre Başvurusu*, *Taylor-Sabori v Birleşik Krallık Başvurusu*, *Roman Zakharov v Rusya Başvurusu*.

²⁷ Bahse konu yönerge hizmete özel olup açık kaynak erişimi bulunmamaktadır. Bu sebeple yalnızca ilgili yönerge kapsamında erişilebilecek bilgilere tarafımızca yer verilmemiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Çiçek, 2013, s. 45). Ayrıca bahse konu Yönergenin yayımlanmamış olması, kişiler açısından öngörme ve çeşitli hukuki güvenceler açısından tartışmalıdır (Köksal, 2021, s. 1774).

GBT sisteminde yer alan veriler suçla aktif mücadele işlemleri dışında güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması işlemlerinde de kullanılmaktadır (Can, 2021, s. 182). Esas olarak bu süreçte hukuki ihtilaflar doğmakta ve kişiler ilgili makamlara bu konularda yaşadıkları hak ihlallerinden dolayı başvuruda bulunmaktadırlar.

GBT sistemi ile ilgili en önemli soru işaretlerinden birisi verilerin ne kadar süre ile saklanacağıdır. GBT kayıtlarına dair işlemler ilgili yönerge kapsamında yürütülmektedir. Yönerge’nin 9/b maddesi kapsamındaki suçlarda, şahıs yakalansa dahi kaydı silinmemekte şahsın yakalanmış olması kaydın saklanmasına engel teşkil etmemektedir. Ancak diğer madde kapsamında suçlardan yakalanan şahısların işlemleri tamamlandıktan sonra GBT kaydının silinmesi gerekmektedir. Ayrıca şahıslar kayıtlarının tetkiki ve silinmesi amacıyla ilgili makama dilekçe ile başvurabilmektedir (Çiçek, 2013, s. 45-46).

GBT kayıtlarının silinmesi ve buna dair işlemlerin zamanında yapılması kişilerin haklarına ilişkin ihlallerin yaşanmaması açısından önem taşımaktadır. Çünkü işlemleri tamamlandığı halde kayıtları silinmemiş bir şahıs kolluk kuvvetleri tarafından sehven de olsa yeniden yakalanabilir ve ihmali bir davranışın sonucunda kişi hürriyetinden yoksun kılma suçu oluşabilir. Ayrıca kayıtların silinmemesi veya buna dair işlemlerin zamanında yapılmaması diğer hakların kullanılmasında da sorunlar çıkarabilir. Nitekim Türk Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurularda bu tür mağduriyetlerin yaşandığı görülmektedir²⁸. Anayasa Mahkemesine gelen davada²⁹ özetle; başvurucu terör örgütüne yardım suçundan gözaltına almış, hakkında kamu davası açılmış, dava sonucunda davanın kesin hükme bağlanmasının ertelenmesine karar verilmiştir. Başvurucunun talebi üzerine İçişleri Bakanlığınca GBT kaydı da iptal edilmiştir. Daha sonra ceza infaz kurumu şoförlüğü için başvuruda bulunan başvurucu, Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nden adli sicil kaydı ve adli sicil arşiv kaydı belgesinde adli sicil ve arşiv kaydının olmadığına dair belge almıştır. Bu belgeye rağmen başvurucu, işe alım komisyonu tarafından söz konusu yargılamaya ilişkin eylemi bakımından işe uygun bulunmayarak göreve başlatılmamıştır. Yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde Anayasa Mahkemesi gerekli incelemeleri yaparak elde edilen bilgilerin belirli bir sürede silinmesi ya da bu yönde izlenecek usul eksikliğinden yola çıkarak hak ihlali gerçekleştiği kararını vermiştir.

Adli bilişim kapsamında yer alan bir diğer sistem “Ulusal Yargı Ağı Projesi” yaygın kullanım adıyla UYAP’tır. Bu sistem, birçok alanda gerçekleştirilen yapısal reformların bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Temel amacı uzun süren yargı işlemlerinin otomasyon sistemi ile daha hızlı ilerlemesi ve kurumlar arası faaliyetlerde koordinasyonun sağlanmasıdır (Sarı, 2021, s. 145; Can, 2021, s. 196). UYAP sistemi, MERNİS³⁰ ve POL-NET ile entegre bir şekilde hizmet sunmakta olup bu projelerin kullanımı esnasında kişisel verilere erişim ve onların işlenmesi söz konusu olabilmektedir.

Polis Bilgi Sistemi (POL-NET) ise ülke genelinde görev yapan emniyet birimleri arasında işlemlerin hızlı ve güvenilir bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan bir altyapı sistemidir (Sarı, 2021, s. 102). POL-NET sayesinde emniyet birimlerinin görev alanına giren adli ve idari işlemler gerçekleştirilmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere UYAP ile entegrasyon yapılmış olması adli işlemlerin seri bir şekilde ilerlemesine imkân tanımaktadır. Alt uygulamalar ile kolluğun soruşturma evresinde olayla bağlantısı olan şahısların ifadelerini alması, fezleke hazırlanmasına imkân tanımaktadır. Bu sayede kolluk; kişilerin sosyal güvenlik kurumu bilgileri, kimlik numaraları, mobil iletişim bilgileri, ikamet adresleri gibi kişisel veri niteliğinde bilgilerine erişim sağlayabilmektedir. Ayrıca projeler arası entegre ile kolluk, haklarında yakalama ve tutuklama kaydı olan şahısları sorgulayabilmekte bu sistemlerde kişisel veriler bulunabilmektedir (Çam, 2015, s. 73-74).

POL-NET bünyesinde bulunan birçok farklı proje sayesinde emniyet birimleri delil, parmak izi, balistik inceleme raporları gibi soruşturmanın seyrine olumlu etki sağlayacak dokümanlarına kısa süre içinde elektronik ortamda erişebilmektedir (Çam, 2015, s. 93-97). Böylesi bir imkân şüphesiz ki maddi gerçeğin kısa sürede ortaya çıkarılmasına önemli katkı sağlamaktadır.

Adli bilişim projeleri kapsamında yer verilebilecek bir diğer proje ise TÜBİTAK tarafından geliştirilen Balistika projesidir. Bu proje ile balistik iz ve görüntüler analiz edilmekte ve ait olduğu ateşli silahlarla eşleştirilebilmektedir. Balistika’nın belki de en önemli özelliği incelemeler ve olaylar arası analizler yaparak

²⁸ Örneğin; Süleyman Akif Nazlıgül Başvurusu, BN. 2018/31982, KT. 15.06.2021.

²⁹ Turgut Duman Başvurusu, BN. 2014/15365, KT. 29.05.2019.

³⁰ Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) fiziki ortamda bulunan nüfus kayıtlarının dijital ortama aktarılması ve merkezi bir yapıda tutulmasını sağlayan bir projedir. Detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://nvi.gov.tr/mernis>.

bu sonuçları gerçek kişilerle ilişkilendirilebilmesidir.³¹ Bu özelliği itibarıyla kişisel verilere erişimi olan bu projede veri koruma hukukuna dikkat edilmesi gerekliliği unutulmamalıdır.

Sonuç ve neriler

Teknolojinin bu denli geliştiği ve suç türlerinin her geçen gün yöntem değiştirdiği bir ortamda güvenlik faaliyetleri kapsamında bilgi teknolojilerinin kullanımı bir ihtiyaç haline dönüşmüştür. Ayrıca i ve dış tehditlerin fiziki olmasının yanı sıra siber saldırılar gibi bilişim boyutunda olduğu bir dönemde milli güvenlik ve kamu düzeninin sağlanması hususlarında kişisel verilerin işlenmesi ve bu veriler üzerinden stratejiler üretilmesi elzemdir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus kişisel verilerin işlenmesinde uluslararası düzeyde kabul gören ilkelere riayet edilip edilmediğidir. Asıl olan kişisel verilerin meşru amaçlar doğrultusunda işlenmesi ve hangi Şekillerde işlediğinin ilgisine ve yargı makamlarına açıklanabilir olmasıdır.

Özel hayatın gizliliği ile ilişkilendirilen kişisel verilerin korunması hakkı, uluslararası ve ulusal hukukta kendisine yer edinmiş bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik faaliyetleri kapsamında bazı yöntemler hukuki metinler tarafından istisnai kapsamda değerlendirilmiş olsa da bu faaliyetlerinin yrtlmesi sırasında kişi hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi durumları ortaya çıkabilir. Zaten Anayasa Mahkemesi ve AIHM kararları göstermektedir ki kolluk faaliyetleri kapsamında kişisel verilerin işlenmesinde hak ihlalleri yaşanabilmektedir. İlerleyen dönemlerde kolluk faaliyetleri çerçevesinde kişisel verilerin işlenmesi, depolanması ve paylaşılmasına ilişkin çeşitlenmesi muhtemel yeni teknolojiler çerçevesinde insan hakları ve güvenlik arasındaki çatışmanın devam edeceği tarafımızca değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesi, güvenlik ve insan hakları arasında var olan çatışmanın ilerleyen dönemlerde daha da artması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan yasama organının istisnalar kapsamında yer alan hususların korunmasına ilişkin müstakil bir yasal düzenleme yapmasının ve güncel gelişmeler çerçevesinde mevzuatı güncellemesinin, hakkın kullanımı ve korunması açısından isabetli olacağı değerlendirilmektedir.

Kişisel verilerin işlenmesinde; veriye erişim yetkisi bulunan kişilerin ilgili mevzuat tarafından belirlenen ilkelere riayet edilmesi önem taşımaktadır. Öte yandan kamu kurum ve kuruluşlarının kişisel verilerin işlenmesine, kaydedilmesine ve analiz edilmesine yarayan her sisteme ilişkin mevzuatta müstakil düzenlemeler yapılmasının da yine hakkın kullanımı ve korunması açısından gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu noktada kişisel verilerle iştimal olan her birimde görevli personele en temelde hukuk devleti, insan hakları gibi eğitim konularının yanı sıra kişisel verilerin korunması konusunda da nitelikli eğitimler verilmelidir. Eğitimlerde teori ve pratik bir arada olmalı teorik bilgiler somut olaylarla birleştirilmelidir.

Son olarak çalışma kapsamında ele alınan kişisel verilerin meşru amaçlar doğrultusunda çeşitli adli bilişim sistemleri aracılığıyla işlenmesi konusu üzerinde durulmalıdır. Bu sistemler kamu düzeninin sağlanması, adalet hizmetlerinin etkili bir Şekilde yrtlmesi açısından önemlidir. Ancak insan faktörü göz önünde bulundurulacak sıkı denetime tabi olmalıdır. Bu denetimler herhangi bir sorunun varlığı akabinde değil, düzenli olarak gerçekleştirilmeli ve mümkün olduğunca teknolojik imknlardan faydalanılmalıdır. Denetimlerde Şekli unsurlarla birlikte esasa dair incelemeler de yapılmalı, özellikle kişisel verilerin işlenmesinde uyulması gereken ilkelere göre hareket edilip edilmediği kontrol edilmelidir. Bu sayede kişisel verilerin, ilgili personel karşısında korunma potansiyeli artacak ve hak ihlalleri de en aza indirilebilecektir.

Etik Beyan

“Türkiye’de Güvenlik Faaliyetleri Kapsamında Kişisel Verilerin İşlenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

Acaray, D. (2020). 21. yüzyılda insan hakları ve güvenlik. İçinde zkaya . (Edt.) *Farklı açılımlarla insan hakları ve güvenlik*. Ankara: Adalet Yayınevi.

³¹ Detaylı bilgi için bkz. (evrimii) <https://uzay.tubitak.gov.tr/tr/urunlerimiz/balistika-0>. (19.06.2021).

- Acaray, D. (2021). Anayasa mahkemesi kararları ışığında Türkiye’de insan haklarının korunmasında polisin rolü. *Ombudsman Akademik*, 7(14), 171-197.
- AİHM tematik bilgi notu – kişisel verilerin korunması. Erişim adresi: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Data_TUR.pdf. E.T.11.05.2021.
- Akgül, A. (2014). *Danıştay ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında kişisel verilerin korunması* (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Akyılmaz, B., Sezginer M. ve Kaya, C. (2021). *Türk idare hukuku* (14. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Arıcı, H. Y. (2018). *Adli bilişim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arınmış Uzun, S. (2021). Türkiye’de kişisel verilerin korunması ve vatandaş algısının ölçülmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 14(3), 207-221.
- Aşkoğlu Şehriban, İ. (2018). *Avrupa Birliği ve Türk hukukunda kişisel verilerin korunması ve büyük veri*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Atlı, T. (2019). Kişisel verilerin önleyici, koruyucu ve istihbari faaliyetler amacıyla işlenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 4-22.
- Aydın, S. E. (2015). *AİHM içtihatları bağlamında kişisel verilerin kaydedilmesi suçu* (1. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Bayırdır, Z. (2016). *Özel hayatın korunması çerçevesinde istihbarat faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilir, F. (2020) 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’na ilişkin değerlendirme ve internet çağında kişisel verilerin korunması. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 37(2), 305-342.
- Can, N. (2021). *Kolluk ve adli makamlar tarafından işlenen kişisel verilerin korunması* (1. Basım). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Çam, A. R. (2015). *Adli kolluk ve bilişim*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Çeçen, A. (2005). Türkiye’nin güvenliği. İçinde Güngörmüş Kona G. (Der.) *Uluslararası çatışma alanları ve Türkiye’nin güvenliği*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Çınar, B. (1997). *Devlet güvenliği, istihbarat ve terör*, Ankara: SAM Yayınları.
- Çiçek, İ. (2013). GBT (genel bilgi toplama) kayıtlarının silinmesi. *Terazi Hukuk Dergisi*, 8(88), 44-48.
- Duman, Ö. (2020). Kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına ilişkin anayasal güvenceler ve ilkeler. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 37(2), 357-401.
- Erdoğan, M. (2013). Anayasal-demokratik bir rejimde özgürlük ve güvenlik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 21-29.
- Ergil, D. (2001). Güvenlik ve özgürlükler: siyaset felsefesi açısından. İnsan Hakları ve Güvenlik. *Türkiye Barolar Birliği*.
- Gözler, K. ve Kaplan, G. (2021). *İdare hukuku dersleri*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Günday, M. (2013). *İdare hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Henkoğlu, T. (2017). Kişisel verileriniz ne kadar güvende? Bilgi güvenliği kapsamında bir değerlendirme. *Arşiv Dünyası Dergisi*, 17-18, 46-56.
- Hızarcı, E. (2020). 6698 sayılı kişisel verilerin korunması kanununun AB veri koruma hukuku ışığında değerlendirilmesi. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Interpol-I. Erişim adresi: <https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Facial-Recognition>. E.T.11.05.2021.
- Interpol-II. Erişim adresi: <https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/I-Familia>. E.T. 18.06.2021.
- Karabulut, R. (2014). *Kişisel verilerin korunması ve kolluk hizmetleri* (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Kartal, Ç. (2020). Küreselleşmenin güvenlik parametrelerine etkileri ve bireye yönelmiş güvenlik: insan güvenliği. İçinde Özkaya, Ö. (Edt.) *Farklı açılımlarıyla insan hakları ve güvenlik*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Kaya, C. (2011). Avrupa Birliği Veri Koruma Direktifi ekseninde hassas (kişisel) veriler ve işlenmesi. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 69(1-2), 317-334.
- Kılınç, D. (2012). Anayasal bir hak olarak kişisel verilerin korunması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(3), 1089-1169.
- Kızılırmak, B. (2019). Kişisel verilerin işlenmesinde adli ve önleyici amaçla öngörülen istisnaların ulusal ve uluslararası hukuka göre değerlendirilmesi. *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 225,261.
- Köksal, T. D. (2021) Bilgi toplamaya yönelik istihbari kolluk faaliyetine insan hakları perspektifinden bakış. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1745-1798.
- Kuloğlu, G. (2015). *İç güvenlik istihbaratı ve kolluk*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Küzeci, E. (2020). *Kişisel verilerin korunması* (4. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Oğuz, S. (2018). Kişisel verilerin korunması hukukunun genel ilkeleri. *BEYDER*, 13(2), 121-138.
- Oğuzman, K. ve Barlas, N. (2016). *Medeni hukuk*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Oğuzman, K., Seliçi, Ö., ve Oktay Özdemir, S. (2016). *Kişiler hukuku*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Öz Yıldız, S. (2019). Yeni güvenlik paradigması ekseninde istihbarat ve propaganda savaşları. İçinde M. İmlil (Edt.). *Propaganda ve algı yönetimi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Özbek, V. Ö., Doğan, K. ve Bacaksız, P. (2019). *Çeşitli muhakemesi hukuku* (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özkaya, Ö. (2021). Hukuk devletinin bir gereği olarak idarenin denetlenmesi: yargı denetimi. İçinde (Edt.) Kızıllıboğa Özasan R. *Kamuda denetim türleri* (ss. 107-158.) (1. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi,

- Özkaya, Ö. ve Toprak, İ. (2022). Anayasa Mahkemesi kararları ışığında bir insan hakkı olarak kişisel verilerin korunması. *Sayıştay Dergisi*, 33(124), 71-99.
- Öztürk, B. ve Erdem, M. R. (2008). *Uygulamalı ceza mubakemesi hukuku* (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Öztürk, B., Töngür, A. R. ve Çetintürk, E. (2021). *Ceza ve mubakeme hukukunun temel kavramları II* (1. Baskı). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Sajfert, J. ve Quintel, T. (2017). Data protection directive (eu) 2016/680 for police and criminal justice authorities. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3285873>
- Sarı, Ö. K. (2021). *İdare hukuku bağlamında e-devlet dönüşümü ve UYAP*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Sözüer, A. (1997). Türkiye'de karşılaştırmalı hukukta telefon, teleks, faks ve benzeri araçlarla yapılan özel haberleşmenin bir ceza yargılaması önlemi olarak denetlenmesi. *İÜHFM*, 55(3), 65-110.
- Şafak, A. (1992). *Hukuk terimleri sözlüğü* (1. Baskı). Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Şahin, C. (2007). Telekomünikasyon yoluyla iletişimin denetlenmesi Yargıtay kararları çerçevesinde bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1095-1112.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, MERNİS. Erişim adresi: <https://nvi.gov.tr/mernis>. E.T. 21.10.2021.
- Temizsoy Bayram, N. (2018). *Ceza mubakemesi hukukunda moleküler genetik inceleme ve elde edilen verilerin delil olarak kullanılması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan Başara, G. (2020) Kişisel veri işleme sözleşmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8(16), 57-90.
- Turan, M. (2021). *Bilişim hukuku* (5. Baskı)/ Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TÜBİTAK. Erişim adresi: <https://uzay.tubitak.gov.tr/tr/urunlerimiz/balistika-0>. E.T. 19.06.2021.
- Türk Dil Kurumu bilişim terimleri sözlüğü. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>. E.T. 30.05.2022.
- Türkoğlu Üstün, K. (2021). Güvenlik soruşturmasında kişisel verilerin korunması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(2), 787-837.
- Ünver, Y. ve Hakeri, H. (2019). *Ceza mubakemesi hukuku* C. 1 (15. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Van Belle, G. ve Rüter, L. (2014). Data and law: beyond the sweat of the brow: who owns published data? and what is data? *Journal of Significance*, 11, 28-31.
- Walker, D. R. (2012). Biometric technology in law enforcement. *Neurosurgery*, 71(2), 197-200.
- Yenisey, F. (2015). *Kolluk hukuku* (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yenisey, F. ve Nuhoglu, A. (2017). *Ceza mubakemesi hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yokuş Sevik, H. (2006). Kolluk tarafından suçun işlenmesini önlenmesine yönelik yapılan iletişimin denetlenmesine ilişkin değerlendirmeler. *TBB Dergisi*, 67, 41-56.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

- Fatih Saraman Başvurusu, BN. 2014/7256, KT. 27.02.2019.
- Turgut Duman Başvurusu, BN. 2014/15365, KT. 29.05.2019.
- Arif Ali Cangı Başvurusu: BN. 2016/4060, KT. 17.09/2020.
- Süleyman Akif Nazlıgül Başvurusu, BN. 2018/31982, KT. 15.06.2021.

AİHM KARARLARI

- Rotaru v. Romanya Kararı, BN. 28341/95, T. 04.05.2000.
- Leander v. İsveç Başvurusu, BN. 9248/81, T. 26.03.1987.
- Amann v. İsviçre Başvurusu, BN. 27798/95, T. 16.02.2000.
- Malone v. Birleşik Krallık Kararı, BN. 8691/79, T. 02.08.1984.
- Kruslin v. Fransa Başvurusu, BN. 11801/85, T. 24.04.1990.
- Kopp v. İsviçre Başvurusu, BN.23224/94, T. 25.3.1998.
- Taylor-Sabori v. Birleşik Krallık Başvurusu, BN. 47114/99, T. 22.01.2003.
- Roman Zakharov v. Rusya Başvurusu, BN. 47143/06, T. 04/12/2015.
- S. ve Marper v. Birleşik Krallık Başvurusu, BN. 30562/04, T. 04.12.2008
- M.K. v. Fransa Başvurusu, BN.19522/09, T. 18.07.2013
- Peck v. Birleşik Krallık Başvurusu, BN. 44647/98, T. 28.04. 2003.

EXTENDED ABSTRACT

"Personal data", which refers to all kinds of data related to an identified or identifiable person, is collected in all areas of life in nowadays statues. With the processing of personal data, the accessing to information becomes easier, but the risk of disclosure of the privacy of personal data arises at the same time. In this point, it is also vital to make sure the security of the data in the processing and storage of personal data. To provide the security of data, it is important to detect the officers who process this data, and to determine their authorities and responsibilities. In the study, an evaluation will be made in terms of security activities for the processing of personal data.

Personal data such as place of birth, marital status, gender, fingerprint, social security information, medical data, photographs of individuals are processed within the scope of law enforcement activities. In

2010, the Turkish constitutional law on the protection of personal data was amended. After this constitutional amendment, the Law on Protection of Personal Data No. 6698 was enacted in 2016. In this way, the legal basis for the protection of personal data has been strengthened. These regulations regarding personal data are important in terms of ensuring the confidentiality of people's private life and, on this occasion, protecting human privacy and personality. The main thing in law enforcement activities is to ensure public order. However, while maintaining public order, interference with the fundamental rights and freedoms of individuals is expected to be minimal.

There is an inversely proportional relationship between security and human rights. In our opinion, all elements of security should exist in order for individuals to enjoy their fundamental rights and freedoms without any problems. While "public interest" is taken into consideration in public services, "public order" should be ensured in law enforcement activities. In addition, it is essential to re-establish it when public order is disturbed. In this regard, the administration has wide powers in terms of precautions and actions to be taken to provide security. However, authority must be taken that these powers do not violate individual rights and freedoms. For this reason, state authority has to be limited.

Personal data can be used for national defense, national security, public security, public order, economic security and preventive, and intelligence activities. There are also exceptions for using it. In addition to these, it can be processed in important matters that concern the whole country, as well as in investigation, prosecution, trial, or execution proceedings by the judicial authorities. Personal data within the scope of law enforcement activities are handled in the following three categories: data processing as required by national security activities, data processing within the scope of preventive law enforcement activities, and personal data processing within criminal proceedings.

Within the framework of national security activities personal data can be considered within the scope of national security as intelligence activities, investigations and security investigations are activities.

Preventive law enforcement activities include the following methods: asking for identity and identification, fingerprinting, facial recognition systems, electronic surveillance systems, monitoring communication via telecommunication, monitoring by technical and examining bank accounts.

It is possible to say that personal data is processed in some transactions carried out within the scope of criminal procedure. Because the way of the crime occurs and the perpetrators might be found out can only be possible with certain researches and processing of personal data. The first personal data processing method to be considered within the scope of criminal procedure is the determination of physical identity. While determining the physical identity, the biometric data and photographs of the person are used. Physical examination, taking samples from the body and molecular genetic analysis are another criminal procedure that personal data can be processed. The method of monitoring of communication is widely used both in the prevention of crimes and in the process of finding out the crimes that occur within the framework of criminal procedure activities and catching the perpetrators. Forensic applications are also a process in which personal data is intensively processed and stored.

Forensic informatics, which is generally accepted as the synthesis of law and information science, is used in almost every stage of security activities. The aim is to identify, analyze and preserve evidence. It is also used to correct corrupted or altered data that may lose its evidential quality. GBT is a security information system. Thanks to the system, the law enforcement can keep records of individuals who are prohibited to go abroad being searched, arrested, detained. In addition, even if they have been caught, the information of the people who have been prosecuted is also included in the system. The records in the GBT system are kept in accordance with the procedures and principles determined within the scope of the relevant directive. Another system within the scope of forensic informatics is UYAP (National Judiciary Informatics System). This system is made as a part of structural reforms carried out in many areas. Its main purpose is to ensure that the long-lasting judicial proceedings proceed faster with the automation system and to ensure coordination in inter-institutional activities. The UYAP system provides services in an integrated manner with MERNİS and POLNET. During the use of these projects, personal data may be accessed and processed. Another project that can be included within the scope of forensic informatics projects is the "Balistika" project developed by TUBITAK. With this project, ballistic traces and images are analyzed, so firearms can be determined for belonging to them. Perhaps the most important feature of Balistika is the ability to associate the results with real people by making investigations and analyzes

between events. Due to this feature, it should not be forgotten in this project, the project should obey the law about data security.

It is important that the persons authorized to access the data regarding the processing of personal data comply with the ethical rules and principles. On the other hand, regulations regarding the processing, recording and analysis of personal data should be made according to each institution specifically. This is necessary for the use and protection of the right. Forensic information systems are important in terms of ensuring public order and effective execution of justice services. However, it should be subject to rigid auditing, considering the human factor. These inspections should be carried out regularly, not after the existence of any problems. In addition, technological opportunities should be utilized as much as possible.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan Politikası ve Bu Politikanın Dünya Siyasetinde Önemi*

Süleyman ÖZMEN¹

Öz

Yüzyılın başından beri Çin'in yükselişini küresel tartışmalara yol açmıştır. Bugün, Çin'in uluslararası jeopolitik üzerindeki etkisi yadsınmaz bir gerçektir. Bu bağlamda ekonomik anlamdaki büyümesi ile siyasi zayıflığı arasındaki paradoks, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin politikalarını önümüzdeki dönemde daha agresif hale getirebilir. Özellikle son 10 yılda sessiz bir şekilde ekonomik büyümesi ile dikkat çeken Çin, küresel rekabette daha hissedilir hale gelmektedir. Esasen, Çin'in ekonomik ve teknolojik anlamda yükselişini, askeri modernizasyonunu da hızlandırmasını sağladı. Bu gelişmeler 9,6 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile Kanada ve Rusya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ülkesi olan Çin'in, Asya'da tehdit olarak görülmeye başlamasına yol açmıştır. Nihayetinde 6 Ekim 2021 tarihinde Tayvan Savunma Bakanı Chiu Kuo-cheng, Çin ile Tayvan ilişkilerinin son kırk yılın en gergin ve en kötü döneminde bulunduğunu ifade etti. Bakan Chiu Kuo-cheng, ayrıca Çin'in 10 yıl içerisinde Tayvan'ı tamamen işgal etme kabiliyetine sahip olacağını söyledi. Çin Halk Cumhuriyeti, Tayvan Savunma Bakanının BBC'de yapmış olduğu bu açıklamalar karşısında adanın (Tayvan) anakaraya birleştirilmesi için güç kullanma ihtimalini yalanlamadı. Bu açıklamalar ışığında Çin anakarasının yükselişini karşısında bölgesinde ve dünyada etkisini kaybetmeye başlayan Tayvan'ın, önümüzdeki süreçte Çin açısından bölgesel bir "stratejik rekabet" meselesi olacağı düşünülmektedir. Bu makalede, Çin'in Tayvan politikası ve bu politikanın yol açabileceği gelecek senaryoları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Tayvan, Küresel Güç, Çatışma, Dünya Siyaseti

Taiwan Policy of the People's Republic of China and Its Importance in World Politics

Abstract

Since the turn of the century, the rise of China has sparked global controversy. Today, the looming influence of China in international geopolitics is an undeniable fact. In this context, it is thought that the paradox between China's growing purchasing power and its political weakness may make Chinese policies even more aggressive in the coming period. China, which has attracted attention with its silent economic growth in the last 10 years, is becoming more noticeable in global competition. In fact, China's economic and technological rise has enabled it to accelerate its military modernization. These developments caused China, which is the third largest country in the world after Canada and Russia, with an area of 9.6 million square kilometers, to be seen as a threat in Asia. Finally, on October 6, 2021, Taiwan's Defense Minister Chiu Kuo-cheng stated that China-Taiwan relations are at their most tense and worst period in the last 40 years. Minister Chiu Kuo-cheng also said that China will have the ability to fully occupy Taiwan by 2025. China did not rule out the possibility of using force to unite the island (Taiwan) with the mainland in the face of these statements made by the Taiwanese Minister of Defense on the BBC. In the light of these explanations, it is thought that Taiwan, which has begun to lose its influence in the region and in the world, in the face of the rise of the mainland of China, will be a matter of regional "strategic competition" for China in the coming period. In this article, China's Taiwan policy and the future scenarios that this policy may lead are discussed.

Key Words: China, Taiwan, Global Power, Conflict, World Politics

Atıf İçin / Please Cite As:

Özmen, S. (2022). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan politikası ve bu politikanın dünya siyasetinde önemi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1306-1319.

*Bu makale, 26-28 Haziran 2022 tarihlerinde Chicago/ABD'de düzenlenen II. International Liberty Interdisciplinary Studies Conference'nda sunulan "The Importance of China's Taiwan Policy in World Politics" başlıklı bildirinin geliştirilmiş ve revize edilmiş halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi - İstanbul Rumeli Üniversitesi Küresel Politikalar Araştırma ve Uygulama Merkezi (RUPAM), suleyman.ozmen@rumeli.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4102-5733

Geliş Tarihi / Received Date: 05.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.04.2022

Giriş: Tayvan Meselesinin Çıkış Nedeni, Tarihsel Arka Plan ve ÇHC'nin Bölgesel Sorunları

1895 tarihinde Japonya, Çin-Japon Savaşı'nın kazananı oldu. Savaşın sonunda Çin, Tayvan'ı Japonya'ya savaş tazminatı olarak terk etmek zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı'nın kaybeden tarafında olan Japonya, daha önce elde etmiş olduğu Çin topraklarının kontrolünden vazgeçmek zorunda kaldı (Çolak, 2009, s. 22). Savaşın dolaylı kazananlarından biri olan Çin Cumhuriyeti (ÇC), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere'nin de onayıyla Tayvan'ı 1945 ile 1949 arasındaki dönemde yeniden anakaraya birleştirdi. Ancak takip eden yıllarda Çin'de patlak veren iç savaş Çin ve Tayvan'ın tekrar fiili olarak ayrılmasına yol açtı. Bu iç savaşın neticesinde 1911 yılında kurulan Çin Cumhuriyeti bugün ki Tayvan olurken geri kalan topraklar da ÇHC olmuştur (Chen, 2015, s. 54).

Çin'in Tayvan ile sorunsal ilişkisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'de Komünist Parti ile Milliyetçi Parti arasında devam eden iç savaşın 1949'da Mao Zedong liderliğindeki Çin Komünist Partisinin zaferiyle sona ermesiyle başlamış ve Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulması ve devamında mağlup Çin Milliyetçi Partisi Kuomintang'ın (KMT) lideri Chiang Kai-shek'in, Kuomintang (Milliyetçi Parti) dışındaki tüm tarafların Tayvan adasında faaliyet göstermesini yasaklamış ve Çin Cumhuriyeti'nin fiili olarak elinde kalan son toprak parçası olan Tayvan'ı kurmasıyla kronik kriz süreci tescillenmiştir (Sullivan, 2021).

Çin İç Savaşı, ÇHC ile ÇC arasındaki çatışmayı konu alır. Bu çatışmanın arkasından vuku bulan ihtilaf, Tayvan Adası ve Tayvan'a ait olduğu öne sürülen adaların statüsü ve egemenliği hakkındadır. Bu adalar; Penghu Adaları, Yeşil Ada, Orkide Adası ve tarihsel olarak Fujian eyaletine bağlı Kinmen, Matsu Adaları, Guangdong (Platas Adaları) ve Hainan eyaletine bağlı Taiping Adasıdır (Sutter, 2006, s. 17).

ÇHC, Tayvan'ı anakaradan ayrı bir eyalet olarak görürken, aslında Tayvan'ı yöneten ÇC de, 1949 yılında kurulduğunda ÇHC'ni kendisinden "ayrı" kabul etmekte ve kendisini ayrı bir devlet olarak görmektedir (Oğan, 2009, s. 6). KMT, ÇC'nin 1971 yılına kadar tüm Çin'in tek legal hükümeti olduğunu iddia etmeye devam etti. Ancak 1971'de 2758 sayılı Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu Kararı, ÇHC'nin temsilcilerini "Çin'in BM'deki tek meşru temsilcileri" olarak tanıması üzerine ÇC bu iddialarından vazgeçmek zorunda kaldı. Ancak her ne kadar fiili ve söylemsel olarak vazgeçse de resmi olarak devam etmektedir (Mendoza ve Wang, 2018, s. 241).

1949 yılından itibaren Mao döneminde daha içe dönük politikalar izleyen ÇHC, Marksist-Leninist ideolojiyi benimsemenin yanı sıra Mao sonrası dönemde zaman zaman liberal politikalar da uygulamıştır. Çin dış politikasının kökleri esasında Çin'in tarihi mirasına, dünya görüşüne, Marksizm, Leninizm ve Maoizm unsurlarına dayanır (Yılmaz, 2008, s. 83). Ancak 1977'den sonra dünyaya açık, tüm küresel ve bölgesel devletler ve uluslararası örgütler ile ilişkilerini geliştirmeye gayret eden, dış politikasını çok yönlü hale getirmeye çalışan bir Çin karşımıza çıkar (Quackenbush, 2018, s. 77). Özellikle 1980'li yıllarda Marksizm'in etkisi Çin dış politikası üzerindeki azalmaya başlar. Günümüzde ise ÇHC'nin önemli dış politika konularında kararlı bir tutum izleyerek; ülkenin askeri ve ekonomik kapasitesini geliştirmeye çalıştığı, güvenliğini ve toprak bütünlüğünü en üst seviyede sağlamaya çalıştığı görülmektedir (Ermağan, 2014, s. 22). ÇHC üzerinde her ne kadar Marksist ideolojinin etkilerinin azaldığı söylene de Hong Kong modelini ısrarla uygulamaya çalıştığı Tayvan üzerindeki istek ve beklentileri hiçbir zaman azalmamıştır.

Öte yandan ÇHC, komşu ülkeleriyle olan sınır problemlerinin çözülmesi arzusunda olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda Nepal, Myanmar (Burma), Moğolistan ve Afganistan ile sınır anlaşmazlıklarını çözmüş ve son yıllarda da Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ile olan sınır problemlerini gidermiştir. Hindistan ile olan sınır anlaşmazlığını çözmek için ise müzakere sürecini başlatmayı teklif etmiştir (Demirkol, 2011, s. 3). Ancak ÇHC'nin toprak ile ilgili sorun alanları ile insan hakları sorun alanları ciddi olarak devam etmektedir. Rusya ile olan sınır meselesi, Tayvan ve Hong Kong'la sorunları halen aktif olarak devam etmektedir. Ayrıca ÇHC, bilhassa Doğu Türkistan ve Tibet sorunları sebebiyle göz önünde olup, demokrasi karşıtı tavırları ve insan hakları ihlalleri ile suçlanmaktadır (Wolfe, 2004, s. 37). Hong Kong'daki ÇHC aleyhtarları protestoları engellemek ve Hong Kong'daki egemenliğini daha da pekiştirmek adına çıkartmış olduğu yeni Ulusal Güvenlik Kanunu'na rağmen sorunlar yaşamaya ve uluslararası haber alma organlarında açık olarak ifade edildiği üzere insan hakları ihlallerinde bulunmaya devam etmektedir. Tayvan meselesi konusunda ise ÇHC'nin agresif politikalar izlediği ve adadan asla vazgeçmeyeceği mesajının sürekli yinlendiği güncel haberlerle karşılaşmaktayız.

24 Şubat 2022'de başlayan Rus-Ukrayna savaşına tüm dünya tanıklık ederken ÇHC Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Hua Chunying, düzenlediği bir basın toplantısında; Tayvanlı yetkililerin Ukrayna meselesini, Tayvan'ın Çin ile çatışma halindeki durumuyla karıştırdıklarını söyledi (France 24, 2021). Ukrayna meselesinin ortaya çıkmasından bu yana bazı kişilerin Tayvan'ı gündeme getirdiğini ancak bunun tarihi bilgi eksikliğinden kaynaklandığını savunan Hua, *"Tabii ki Tayvan Ukrayna değil. Tayvan her zaman Çin'in ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu yadsınamaz bir tarihsel ve hukuki gerçektir. Tek Çin ilkesi, uluslararası ilişkilerde genel kabul görmüş normdur"* ifadesini kullandı (Aytekin, 2022).

Tayvanlı yetkililerin Ukrayna meselesini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalışmasının akıllıca olmadığını ifade eden Hua, *"Tayvan bölgesinde barış, Boğaz'ın iki yakası arasındaki barışçıl ilişkiler geliştirilerek sağlanabilir, yabancı güçlerle silah satışı ve askeri konularda yardım sağlanması için vatan hainliği yapılarak değil. Tayvan'ın Bağımsızlığı' fikri sonu olmayan boş bir hayaldir. Hiç kimse bu tür yanılmalara kapılmasın ve bu konuda yanlış hesap yapmasın"* şeklinde tehditkâr söylemlerde bulundu (Aytekin, 2022).

Hua, Tayvan meselesinin ortaya çıkma nedeninin iç harp olduğunu ve bu yüzden taraflar arasında siyasi çatışma olduğunu ifade etti. Ayrıca *"Burada ÇHC'nin egemenliği söz konusudur. Mesele Çin'in toprak bütünlüğü ve statüko meselesidir. Çin hiçbir zaman bölünmemiştir ve bölünemez. Tayvan ÇHC için vazgeçilmez Çin'e sorumsuz sualsiz ait bir toprak parçasıdır ve bu konu tamamen ÇHC'nin iç meselesidir"* şeklinde provokatif söylemine devam etti (Aytekin, 2022).

Yine Çin Halk Kurtuluş Ordusu Sözcüsü Wu Çien, Tayvan Boğazı'nı istikrarsızlaştırmaya, Çin'in temel çıkarlarını tehdit etmeye yönelik provokasyonlara karşı her türlü kararlı tedbiri alacaklarını belirtti. Wu; *"Hiçbir kişi veya güç Çin'in yeniden birleşmesinin engelleyemeyecektir"* ifadesini kullandı (Xinhua, 2022).

Wu ayrıca, Tayvan Demokratik İlerleme Partisi (DİP) ve parti lideri Tsai Ing-wen'in otoritesinin ayrılıkçı faaliyetleri ve dış güçlerle gizli anlaşmalarının Tayvan Boğazı'ndaki mevcut gerilim ve rahatsızlığın temel nedeni olduğunu söyledi. Wu, *"ABD, Japonya ve diğer taraf ülkeler Tayvan meselesinde ne kadar çaba harcarsa harcasın, ÇHC ulusal egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için gereken bütün sert adımları atacak ve önlemleri alacaktır"* ifadesini kullandı (Xinhua, 2022).

Yaşanan tüm bu gelişmeler ve tarafların karşılıklı açıklamaları bölgede ÇHC'nin herhangi bir askeri müdahalede bulunma ihtimalinin olabileceği emaresini veriyor. Dolayısıyla Tayvan Boğazı'nda uzun süredir devam eden bu gerilim bölgede yaşanabilecek çatışma potansiyelini artırmaktadır. Bu çalışmada uluslararası ilişkiler dinamiğinde ÇHC'nin Tayvan politikası detayları ele alınacak ve muhtemel gelecek senaryoları değerlendirilecektir.

Tayvan'ın Konum Sorunu, ÇHC İlişkileri ve İç Siyaseti

ÇHC'nin Marksist ideolojinin etkilerinden uzaklaşıp daha pragmatik söylemler geliştirmesi ve özellikle 1955 Bandung Konferansı sonrası ÇHC'nin SSCB ile ilişkilerinin bozulmasıyla Çin-Batı yakınlaşması başlamış ve bu da Batılı ülkelerin diplomatik ilişki tercihini ÇC'nden ÇHC'ne çevirmesine yol açmıştır (Armstrong, 1977, s. 21). Ayrıca 1971'de değişen dünya dengeleri yüzünden BM Genel Kurulunda meydana getirilen oylamada, ÇHC'nin Çin'in tek yasal temsilcisi olarak kabul edilmesiyle BM'nin kurucu üyelerinden olmasına rağmen Tayvan'ın dünya siyasetindeki konumu oldukça belirsiz hale gelmiştir (Sutter, 2006, s. 418).

Tayvan yönetsel olarak 4 bölge, 5 hususi yönetim ve 17 ilden oluşmaktadır. Günümüzde ÇC (Tayvan) ancak 23 ülke tarafından tanınmaktadır. Birçok ülke Tayvan'la olan kültürel ve ekonomik ilişkilerini gayri resmi olarak yürütmektedir. Dolayısıyla günümüzde Çin ifadesi genellikle ÇHC'ni ifade etmek için kullanılırken ÇC'ne ise Tayvan denmektedir (Dumbaugh, 2009, s. 21).

2020 yılı nüfus sayımına göre Tayvan'ın nüfusu, 23,57 milyondur. Tayvan'ın kendine ait anayasası ve demokratik yöntemlerle seçilmiş hükümet yapısı bulunmaktadır. Tayvan Silahlı Kuvvetlerinde yaklaşık olarak 300 bin kadar göreve hazır askeri bulunmaktadır. Resmi dili Mandarindir. Mandarin veya Beifanghua, Çincenin en çok konuşulan dili olarak dilbilimciler tarafından kabul edilir. Çin'in kuzey bölgesinde konuşulan hemen hemen tüm lehçeler Mandarin altında sınıflandırılmıştır. Ancak genel anlamda Mandarin, Çin ve Tayvan'da resmî dil olarak kullanılan Standart Çinceye işaret eder. Yaklaşık 836 milyon konuşanıya dünyadaki en yaygın dillerden biridir (Gong ve Lyu, 2018, s. 279).

Tayvan'ı bu kadar önemli hale getiren haiz olduğu jeopolitik konumu ve iktisadi gücüdür. Tayvan Boğazı'nda, Güney Çin Denizi ile Pasifik Okyanusu'nu birbirine bağlayan 38.188 kilometrekarelik bir alana sahip bir ada üzerinde yer alan; bugün siyasi yapısı ve 25 milyona yakın olan nüfusuyla dünyanın en iyi 20

ekonomisinden biri haline gelen bilişim devi ülke olarak anılmaktadır (Minnick, 2022). Tayvan'ın bu önemli ödül durumundaki konumu aynı zamanda yaşanan coğrafyanın ve ekonomik durumun insan refahı üzerine etkilerini vurgulayan adeta İbni Haldun'un; "*Coğrafya kaderdir*" sözüne atıf yapar niteliğinde cezadır. Çünkü konumu kendisini sürekli bir tehdit altında kalmasına yol açar.

Tayvan, Amerika için Asya'da nüfuzunu artırmak, ÇHC için ise Amerika'nın Asya'da oluşturmak istediği etkisini azaltmak amacıyla sürekli kontrol ve baskı altında tutulması gereken bir önemli bir konumdadır. Bazı uzmanlar ABD'nin ÇHC ile Tayvan konusunda savaşa girmek niyetinde olmadığını, Tayvan'ı ÇHC'ni daha liberal bir yapıya dönüştürmek amacıyla rol modeli olarak kullandığını öne sürerler (Arslan, 2021).

Haziran 1950'den sonra Kore ihtilafının patlak vermesiyle ABD, Tayvan adasının statüsü konusuna ayrı bir önem verdi ve ABD Tayvan'ı Güney Asya siyasetinin önemli bir aktörü haline getirdi. Bu durum ÇHC liderlerinin ÇC'ye verdiği destek nedeniyle ABD'yi rejimleri için bir tehdit olarak görmesine yol açtı. Buna karşın Washington Yönetiminde ÇHC'ni Güney ve Doğu Asya'da barış ve istikrara ve müttefik olarak gördükleri Tayvan'a karşı bir tehdit olarak gördüler. ÇHC'den bağımsız ve Batılı ülkelere müzahir böylesine stratejik önemi büyük bir adanın ABD çıkarları için önemi şüphesiz oldukça fazladır (Cohen, 2016, s.71). Ayrıca Tayvan'ın Ching Chuan Kang (CCK) hava üssünün özellikle 1963-1973 yılları arasında ABD tarafından aktif ve efektif olarak kullanıldığını da unutmamak lazım. Bu durum adayı bölgede batırılması imkânsız ve sırf bu yüzden ABD için vazgeçilmesi zor bir uçak gemisi haline getirmiştir (Huang, 1999, s. 2).

Gelişen dünya düzeni içinde Çin ve Tayvan arasındaki ilişkiler esasında 1980'lerde farklı bir boyutta gelişmeye başladı. ÇHC, "*bir ülke, iki sistem*" olarak bilinen ve ÇHC'le birleşmesini kabul etmesi halinde Tayvan'a mühim seviyede özerklik verilecek bir formül ortaya koydu. "*Bir ülke, iki sistem*" formülü, 1980'lerin başında Çin Devlet Başkanı Deng Xiaoping tarafından ilan edilen bir formüldür. Bu ilkeye göre Hong Kong ve Makao, ÇHC'ne aittir, ancak yanlarında farklı siyasi ve ekonomik sistemler olabilir (Copper, 1992). ÇHC, Tayvan'a da bu prensibi teklif etmesine rağmen Taipei yönetimi bu teklifi reddetmiştir (Chen, 2021, s. 85). Dalai Lama da 2005 yılında Tibet'te bu ilkenin uygulanmasını önermiş olmasına rağmen ÇHC bu sistemin ekonomik olarak yalnızca Hong Kong ve Makao için tasarlandığını ve Tibet'in zaten kendi toprakları olduğunu öne sürerek Dalai Lama'nın teklifini kabul etmemiştir. Bu sistem, Tayvanlıları ÇHC'ne geri döndürmek için etkili bir formül olarak Tayvan'a da sunulmasına rağmen özellikle Hong Kong'taki gelişmeleri takip eden ve sonuçlarından endişe duyan Tayvan'lılar egemenlik haklarının ihlal edileceği korkusuyla bu teklife sıcak bakmamaktadırlar. Durum böyle olunca Taipei Yönetimi de sadece ekonomik anlamdaki bir takım yatırımlarla alakalı kurallarda ÇHC'le müzakere yolunu açık bıraktı (Scheppele, 2018, s. 547). Yaşanan bu gelişmeler neticesinde ÇHC'nin Tayvan hükümetinin meşru ve tanınır olmadığı mevzuundaki ısrarı hükümetler arası toplantıların yapılamayacağı anlamına gelse de iki tarafın resmi olmayan hükümet temsilcileri tarafından sınırlı sayıdaki görüşmeler devam etti (Güneş, 2007, s. 112).

ÇHC'nin sabırla Tayvan'ı anakaraya bağlama çalışmaları 2000 senesinde Tayvan bağımsızlığını alenen destekleyen Chen Shui-bian'ı başkan olarak seçilmesiyle sekteye uğradı. Chen'in 2004'te yine seçilmesinden bir sene sonrasında ÇHC, Tayvan'ın Çin'den tamamen kopması durumunda "*Barışçıl Olmayan Yollar*" kullanma hakkını belirten agresif bir yasa çıkardı. Chen'in yerine, 2008 senesinde karşılıklı ekonomik anlaşmalar yöntemiyle ÇHC ile ilişkileri iyileştirmeye çalışan Ma Ying-jeou başa geçti. Ancak Tayvan'lıların çoğunluğunun bağımsızlık tutkusu sekiz senenin sonunda yine ÇHC ile birleşmek istemeyen bir başkanın seçilmesini sağladı. 2016'da Tayvan'ın şu anki başkanı Tsai Ing-wen seçildi (Fifield, 2020, s. 23). Tayvan tarihinin ilk kadın Başkanı olan Tsai Ing-wen, nihai resmi bağımsızlığı isteyen Demokratik İlerleme Partisi'ne (DİP) liderlik etmektedir.

Tayvan'da 11 Ocak 2020 tarihinde yapılan seçimlerde de Tsai Ing-wen, ana muhalefet partisi Kuomintang (KMT) adayı Daniel Han Kuo-yu karşısında oldukça büyük bir oy farkıyla seçimi kazanmıştır. Bilindiği gibi KMT, anakara Çin ile dostane ilişkiler yürütülmesini isterken DİP, bağımsız bir Tayvan'ı savunmaktadır. Tsai, 23 milyon nüfusa sahip Tayvan seçmeninden yüzde 57,13 oranında oy almıştır. Bu seçim Tayvan halkının adanın geleceği konusunda esasında ne istediğini ortaya koymaktadır (Fifield, 2020).

Tayvan'ın bağımsızlığına daha fazla meyilli olan Tsai Ing-wen ve onun DİP partisi, yukarıda bahsedildiği gibi ÇHC'ye şüpheyle ve endişeyle yaklaşmaktadır. Aynı zamanda çoğunluğu gençlerden oluşan seçmenlerinin kendilerine vermiş olduğu güçlü desteğin de farkındalar. DİP bir yandan bağımsızlık konusundaki dış politikasını belirlemede kendilerine destek veren seçmenlerin baskısı altında bir yandan da

ÇHC'den tek taraflı olarak bağımsızlık talep etmeleri halinde beklenmedik ve korkunç sonuçların meydana çıkabileceği gerçeğiyle de yüzleşmeleri gerekmektedir (Minnick, 2022).

ÇHC'nin Tayvan'ı Sindirme Politikaları, Tayvan'ın Ekonomik Durumu, Hong Kong Modeli ve Tüm Bunların Tayvanlılar Üzerindeki Etkisi

Çin'den bağımsız yaşamak isteyen Tsai Ing-wen yönetiminin ÇHC Hava Kuvvetleri'ne ait uçakların Tayvan hava sahasını gözdağı vermek maksadıyla tekrar tekrar ihlal etmesine rağmen ikinci kez oy çoğunluğuyla seçilmesi sonrasında Tayvan ile Çin arasındaki gerilim iyice arttı. ÇHC'nin Ulusal Günü olan 1 Ekim 2022 tarihinde ve takip eden iki gün içerisinde toplam 93 savaş uçağı Tayvan Hava Sahasını (ADIZ) ihlal etti. Tayvan Milli Savunma Bakanlığı, 1 Ekim tarihinde 38, 2 ve 3 Ekim tarihlerinde ise ÇHC'ne ait 55 savaş uçağının Tayvan Hava Sahasında tehditkâr bir şekilde uçuş yaptığını ifade etti. Bu uçuşlar Tayvan'da şimdیه kadar tespit edilen büyük hava sahası ihlal olayıdır. Devamında 4 Ekim'de ise ÇHC'ne ait 56 savaş uçağı Tayvan hava sahasına girerek devam eden ihlal sayısını artırdılar. Tayvan'ın resmi istatistiklerine göre, ÇHC'ne ait savaş uçakları 2022 senesinde toplam 199 gün ADIZ'a yönelik ihlallerde bulunmuştur. Bu rakam Tayvan için oldukça ciddi bir tehdit durumunu göz önüne sermektedir. Tayvan Savunma Bakanı Chiu Kuo-cheng, bu durumu “40 yıldır gördüğüm en ciddi gerilim” sözleriyle değerlendirmiş ve Çin'in on yıl içinde Tayvan'ı “topyekûn” işgal edecek kapasiteye erişebileceğini söylemiştir (USA Office of the Secretary of Defence, 2021).

ÇHC'nin uyguladığı bu agresif ve baskıya dayalı yöntemin Tayvanlılar üzerinde nasıl bir etki bıraktığına bakmak lazım. Bu konu doğrudan Tayvan halkının bağımsızlığa verdiği önemi de ortaya koyacaktır. Şimdi bu konuya geçmeden önce iki ülkenin kişi başına düşen gelir düzeyinde zenginliklerini karşılaştıralım. 2020 yılı kişi başına düşen gelir temelinde, Uluslararası Para Fonu'na (IMF) göre verilerine göre; ÇHC 2020 yılında nominal Gayri Safı Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'ya göre 56ncı, Satınalma Gücü Paritesi (SAGP) GSYİH'ya göre 70nci sırada yer almaktadır. Tayvan ise yine 2021 IMF verilerine göre dünyanın en zengin 20 ülkesi arasında yer almakta ve ayrıca avantajlı ekonomiye sahip ülkeler arasında gösterilmektedir (World Economic Outlook International Monetary Fund Report, 2021, s. 107).

Tablo 1. “Dünya Ekonomik Görünümü IMF” Raporuna Göre Gelişmiş Ekonomiler

Gelişmiş Ekonomiler / Advanced Economies		
Başlıca Para Birimi Alanları / Major Currency Areas		
ABD / United States		
AB Bölgesi / Euro Area		
Japonya		
Başlıca Gelişmiş Ekonomiler / Major Advanced Economies		
Kanada	İtalya	ABD
Fransa	Japonya	
Almanya	İngiltere	
Diğer Gelişmiş Ekonomiler / Other Advanced Economies		
Avustralya	Güney Kore	Singapur
Çek Cumhuriyeti	Makao Özel İdari Bölgesi	İsveç
Danimarka	Yeni Zelanda	İsviçre
Hong Kong Özel İdari Bölgesi	Norveç	Tayvan, Çin Cumhuriyeti
İzlanda	Porto Riko	

Kaynak: World Economic Outlook International Monetary Fund Report, 2021, s. 107

IMF'nin 2021 yılı Dünya Ekonomik Görünümü Raporuna bakacak olursak bu tabloda Asya'nın Dört Kaplanı olarak kabul edilen Tayvan, Hong Kong, Güney Kore, Singapur'un yer aldığını görüyoruz. Bu dört kaplana ilave olarak 1999 yılında "bir ülke, iki sistem" formülü içinde ÇHC'ne katılan Makao'da yer almaktadır.

Tayvan'ın nominal GSYİH'si, 2021 yılında 785,59 milyar ABD Dolarına ulaştı. Yıllık reel büyüme oranı bölgenin diğer zengin ülkelerinden daha yüksektir. Tayvan'ın kişi başına düşen GSYİH'si 2021'de 33.402 \$ idi. Tayvan bu ekonomik avantajlı durumu, Çin ve Asya'nın daha müreffeh bölgeleriyle rekabete girmesini sağlamıştır. 2008 yılında ABD'de yaşanan ekonomik kriz sonucunda Tayvan'ın dış ticareti düşmüş, ancak bu düşüşü çok kısa sürede telafi ederek 399,7 milyar dolarlık ihracat hacmine ulaşmıştır. Günümüzde de küresel krize rağmen dış ticaret fazlası bulunan Tayvan, 2020 yılında 287,2 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. Tayvan'ın imalat sektörü özellikle elektronik ve tekstilde gelişmiştir. Tayvan bölgede tek başına çip ve anakart üretiminin önemli bir kısmını gerçekleştirmektedir. Tüm bunlar Tayvan'ı bölgede bilişim devi yapmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2021, s. 5-7).

Tablo 2. Gelişmiş Ekonomiler: Real GSYİH ve Toplam İç Talep (Yıllık yüzde değişim)

Advanced Economies: Real GDP and Total Domestic Demand (Annual percent change) / Gelişmiş Ekonomiler: Reel GSYİH ve Toplam İç Talep (Yıllık yüzde değişim)							
Yıl	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ABD	1.8	1.8	2.5	3.1	1.7	2.3	3.0
Almanya	1.1	0.4	2.2	1.5	2.2	2.6	1,3
Fransa	1.2	0.6	1.0	1.1	1.1	2.3	1.9
Japonya	0.7	2.0	0.3	1.6	0.8	1.7	0.6
İngiltere	1.4	2.2	2.9	2.4	1.7	1.7	1.3
Kanada	1.9	2.3	2.9	0.7	1.0	3.0	2.4
Avustralya	3.1	2.1	2.6	2.3	2.7	2.4	2.8
Tayvan	4.4	2.5	4.7	1.5	2.2	3.3	2.8
Hong Kong	4.5	3.1	2.8	2.4	2.2	3.8	2.8
İsviçre	2.0	1.9	2.4	1.6	2.0	1.7	3.0
Singapur	6.6	4.8	3.9	3.0	3.3	4.5	3.5
İsveç	2.1	1.2	2.7	4.5	2.1	2.6	2.0
İsrail	3.9	4.3	3.9	2.2	3.8	3.6	3.5

Not: Tablodaki ülkeler ekonomik büyüklük bazında sıralanmıştır.

Kaynak: World Economic Outlook International Monetary Fund Report, 2021, s. 129)

Yine bu tabloda Tayvan'ın toplam iç talep ve GSYİH verilerine bakılacak olursa tüm Asya ülkeleri arasında ilk sırada olduğu görülecektir. Bu verilere ilave olarak Tayvan halkının "bir ülke, iki sistem" formülü içinde ÇHC'ne katılan Hong Kong ve Makao'yu da yakından takip ettiklerini söyleyebiliriz. Hong Kong ve Makao her ne kadar ÇHC'ne bağlı özel idari bölge statüsünde de olsalar ÇHC için ülkenin ekonomi, finans, ticaret ve nakliye merkezi olan Şangay gibi vazgeçilmez önemi haiz oldukları görülecektir (Grossman, 2019).

Hong Kong, 1997'de İngiltere'den Çin'e bırakıldığında, bölgede Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) Garnizonu kuruldu. ÇHC Güney Saha Komutanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren garnizonun konuşlandığı merkez Guangdong eyaletinde olup yaklaşık 5.000 askeri bulunmaktadır. Yine benzer durum Makao içinde geçerlidir (Bush, 2016, s. 17).

ÇHC'nin Hong Kong'da bulunan askeri gücünü belirttiikten sonra Nisan 2019 daki “Suçluların Çin'e İadesi Tasarısı”na karşı yürütölen şiddetli Hong Kong protestolarını da hatırlamak gerekir. Bu protestolarda 1000'in üzerinde yaralı ve 10.000'den fazla insanın tutuklandığı açık kaynaklarda yer almıştı (Chung, 2021).

Ayrıca ÇHC, Hong Kong'daki baskın etkisini artırmak adına Çin Ulusal Halk Kongresi'nce 2020 yılında kabul edilen Hong Kong için önerilen ulusal güvenlik yasasını 4 Kasım 2021 tarihinde onayladı. Pekin'de toplanan Kongre delegeleri; başta ABD, İngiltere, Avustralya ve Kanada gibi ölkelerin karşı çıktığı yasanın onaylanmasını alkışlarla karşıladılar. ÇHC, Çin'in Hong Kong Özel İdari Bölgesi'nde Batılı ölkeler ve bölgedeki muhalif grupların karşı çıkmasına rağmen yürürlüğe soktuğu Ulusal Güvenlik Kanunu kapsamında yeni tutuklamaları başlattı. Buna karşı koymaya çalışan göstericiler orantısız güç kullanılarak etkisiz hale getirildi. Söz konusu yasayla ayrılıkçılık, yıkıcılık ve dış güçlerle işbirliği yapmak suç haline getirilirken halkın protesto eylemlerine katılması ve ifade özgürlüğünü kullanması uygulamada engellenmiş oluyor. Ayrıca Hong Kong'ta kurulacak ÇHC'e ait yeni bir güvenlik birimiyle milli güvenlik konularıyla ilgilenilecek ve aynı zamanda Hong Kong'taki okullarda verilmeye başlanan milli güvenlik eğitimleri de denetlenebilecek (BBC News, 2020). Bu yeni uygulama tamamen Hong Kong'un bağımsızlığına ve demokratik özgürlüğüne yönelik baskıcı bir otoriter yönetimi tarif etmekte ve Deng Xiaoping tarafından ortaya konulan “Bir öлке, iki sistem” formülünün gerçek niyetini gözler önüne sermektedir. Ulusal Güvenlik Kanunu, ÇHC'nin milli güvenliğine tehdit olarak algılandığı “her tür eylem ve etkinliği” yasaklamakta ve suç saymaktadır. Böylece ÇHC Ulusal Güvenlik Güçlerinin Hong Kong'da daha aktif olmasının yolu açılmaktadır (Kuo, 2020).

Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve İngiltere 2020 Temmuz ayında yapmış oldukları ortak bildiri; bölgede bir “özgürlük kalesi” olarak örnek alınan Hong Kong'un istikrar ve refahının uluslararası toplum için çok önemli olduğu konusuna dikkat çektiler. Ayrıca, ÇHC'nin küresel salgın sırasında bu yeni anlamsız demokratik olmayan yasayı dayatmasının hükümetlere ve uluslararası işbirliğine duyulan güvenin sarsılma riskini barındırdığı ifade edildi (Davidson ve Kuo, 2020).

Tayvan halkı haklı olarak kendilerine son derece yakın bir coğrafyada gerçekleşen ve kendi başlarına da gelebilecek bu anti-demokratik uygulamaları endişeyle takip etmekte ve anakarayla birleşme konusundaki tedirginlikleri her geçen gün daha da artmaktadır. Dolayısıyla nihai resmi bağımsızlığı isteyen Tayvan DİP'e liderlik yapan Tsai Ing-wen desteklenmektedir. Tayvan'da 2021 yılı Mart ayında yapılan bir halkoyu yoklaması, Tayvanlıların çoğunluğunun DİP hükümetinin “Milli Egemenliği Koruma” yaklaşımına destek verdiğini göstermektedir. Bu da Tayvan'da Çinli yerine Tayvanlı kimlik kavramının arttığını ortaya koymaktadır (Tulun, 2020).

Buna rağmen ÇHC ısrarla ve tehditkâr bir yöntemle Tayvan'ın Çin'in hükümrancılığına boyun eğmesi anlamına gelen sözde “Barışçı Yeniden Birleşme” söylemiyle Hong Kong ve Makao modelini Tayvan'a kabul ettirmeye çalışmaktadır (BBC News, 2020).

Yüzyılın başından beri, Çin'in sıra dışı ve sessiz yükselişi küresel hırslara ilham vermiş ve uluslararası kaygıları artırmıştır. Çin etkisi uluslararası jeopolitik sistemde yeni bir faktör olmasa da, Çin'in artan satın alma gücü ile siyasi iradesi arasındaki sinerji dünya sahnesinde giderek artan bir ilgi ve endişe yaratmaktadır (Leverett & Bader, 2005, s.43). Çin'in küresel bir ekonomik güç merkezi olarak ortaya çıkması ve Çin devletinin devasa gelirler ve muazzam dış rezervler çıkarması, Pekin Hükümeti'nin siyasi hedeflerine ulaşmak için bu mali kazançları küresel olarak kullanma yollarını öğrenmeye başladı (Buszynski, 2012, s. 37). Esasında özet olarak Çin'in yükselişi, ÇHC'nin askeri modernizasyonunu hızlandırmasını ve ulusal çıkarları doğrultusunda ekonomik önlemleri ve “birleşik cephe çalışmasını” ustaca birleştirmesini sağladı. Bu nedenle, egemenliğine ÇHC tarafından itiraz edilmeye devam edilen Tayvan, Çin'in yeni stratejisinden büyük ölçüde etkilenmiş ve üzerindeki tehdit artmaya başlamıştır (Wu, 1997, s. 321).

“Siyaseti yönlendirmek için kaynakları etkin kullanma” olarak bilinen Çin kampanyası, Pekin'in arzu ettiği etkilerin herhangi birini elde etmede tartışmalı bir şekilde başarılı oldu. Örneğin, Çin hükümeti Tayvan'ın seçimlerine müdahale etmek maksadıyla Tayvan'ın ticaret ve ekonomiye olan bağımlılığını çok ustaca bir şekilde manipüle etmeyi başardı. Nitekim bu tür bir ekonomik bağımlılık, Pekin'in yarattığı bir yapı içinde Tayvan seçimlerini gelecek dönemlerde de etkileyebilir. Bununla birlikte, bazı tarihsel anlarda, öznel kimlik ve kolektif eylem, mevcut seçenekler yelpazesini genişleterek fırsat pencereleri açan “bağımsız değişkenler” olarak ortaya çıkabilir (Wu, 1997, s. 323). Tayvan'ın ticari bağımlılığı ve Pekin'in Tayvan'a yönelik siyasi eylemi, Tayvan'ın Boğazlar arası ilişkiler kavramları üzerinde bir dizi ince etki yarattı ve Çin faktörü henüz Tayvan'ın birleşme-bağımsızlık ikileminde derin bir değişikliğe neden oldu. Ancak Çin etkisi beklenenin aksine Tayvan'da seçimi bağımsızlık yanlısı muhalefetin kazanmasına yol açtı.

ÇHC'nin Tayvan'ın tutumundan duyduğu memnuniyetsizlik, 2 Ocak 2019'da Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in "Tayvan'daki Vatandaşlarımıza Mesaj"ın "Kırkıncı Yıldönümü" etkinliğini anmak için Pekin'de düzenlediği bir toplantıda yaptığı konuşmada kamuoyuna açıklandı. "Tayvan Vatandaşlarımıza Mesaj", 1 Ocak 1979'da Çin Komünist Partisi 5nci Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi'nin beşinci oturumu sırasında Tayvan ile ilgili olarak yayımlanan mesajdır (Deutsche Welle, 2010). Söz konusu mesajın son bölümünde "Vatanımızın yeniden birleştirilmesi tarihimizin neslimize emanet ettiği kutsal bir görevdir" görüşü yer almaktadır. Yetmiş yıllık bir süre içinde anakara ve Tayvan, tek Çin ilkesine dayanan 1992 Mutabakatını hazırlamışlardır. 1992 Mutabakatı, ÇHC ile Tayvan'ın o zaman iktidardaki (şimdi muhalefet) partisi KMT arasında kabul edilen, ancak her iki tarafında "farklı yorumlamalara" sahip olduğu bir anlaşma idi (Strong, 2019, s. 49). Dünya basını Xi Jinping'in 2 Ocak 2019 tarihinde yapmış olduğu konuşmada şu ifadelerle yer vermiştir; "Çinliler Çinlilerle savaşmaz. Barışçıl yeniden birleşme Çin milletine ve Tayvan Boğazındaki Çin halkına fayda sağlayacaktır. Barışçıl yeniden birleşme için büyük samimiyet ve büyük çabalarla gayret göstermeye hazırız. Birleşme için güç kullanımından vazgeçmeyi taahhüt etmiyoruz ve gerekli tüm tedbirleri alma seçeneğini mahfuz tutuyoruz. Bu güç kullanımı, Tayvan yurttaşlarını değil yabancı güçlerin müdahalesini ve çok az sayıda Tayvan bağımsızlık ayrılıkçısını ve faaliyetlerini hedef almaktadır" (Wu, 2021).

Xi Jinping'in bu tehditkâr konuşması ve devamında ÇHC'nin baskıcı yaklaşımları Tayvan halkını sindirmek ve korkutmak yerine ters bir etki yaratmıştır. 11 Ocak 2020 tarihinde Tayvan'da yapılan seçimlerde DİP ezici bir farkla seçimleri kazanmış ve Xi Jinping'in dediği gibi hiç de azımsanmayacak bir sayıda Tayvanlının bağımsızlık istediğini ispat etmiştir. The Guardian gazetesinin verdiği bilgiye göre, Tayvanlı seçmenlerin çoğunluğu Çin'in tehditlerine boyun eğmedi. Cumhurbaşkanı Tsai seçimlerin ardından şunları söyledi: "Bu seçim sonucu ayrıca önem taşıyor. Tayvanlılar, egemenliğimiz ve demokrasimiz tehdit edildiğinde en güçlü kararlılığımızı ifade edeceklerini gösterdiler" bir başka dikkat çeken nokta, Hong Kong'daki protestolar ve olaylardır, Tsai ve DİP'nin Tayvanlı seçmenlerin açık çoğunluğunu "bir ülke, iki sistem"ın başarısızlığına ve Hong Kong'un iyi bir örnek olamayacağına ikna etmesi açısından bir koz olmuştur (China Daily, 2020). Özetle, 2020 Tayvan seçimlerinin şunları ön plana çıkardığı ifade edilebilir. Oy hakkı bulunan Tayvan halkının önemli bir çoğunluğu şimalden gelen saldırgan "Çin kasırgasına" yenik düşmedi ve Tayvan'ın bağımsızlığını ve demokrasisini kararlılıkla savundu (Huai & Chiang, 2020). Tayvanlı seçmenlerin büyük bir çoğunluğu Çin'in agresif tutumlarından yılmadı ve Tayvan'ın egemenliğinden ve demokrasisinden vazgeçme konusundaki isteksizliklerini göstermiştir (Tulun, 2020).

Güney Asya'da Rekabet Eden Güçler Arasında Bir Denge Adası

Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği dönemde bir değişim ve dönüşüm süreci başlamış ve uluslararası sistem zaman içinde başlangıçta ABD liderliğindeki tek kutuplu yapıdan yeniden çok kutuplu bir yapıya doğru evrilmeye başlamıştır. ÇHC çok kutuplu sistemde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusu, geniş arazisi, doğal kaynakları, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olarak veto yetkisi, uluslararası sistemi etkileme yeteneği ÇHC'ni önemli ülkelerden biri haline getirmiştir (Friedman, 2007, s. 123).

1971'de BMGK'dan Tayvan'ın çıkartılması ABD ve diğer Batılı ülkelerin aynı yıl Çin Cumhuriyeti yerine ÇHC'yi Pekin'in tek temsilcisi olarak tanıması Tayvan'ı önemli ölçüde sarstı. Öte yandan, 1979 yılında ABD Kongresi tarafından onaylanan "Tayvan İlişkileri Yasası" belgesine göre ABD, Tayvan'ı ayrı bir devlet olarak tanımama kararı almasına rağmen, Tayvan ile gayri resmi ilişkiler kurmanın yasal zeminini hazırladı. ABD 1954'te Tayvan yönetimiyle imzalanan US-ROC (Mutual Defence Treaty) Karşılıklı Savunma Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshetse de adaya silah satmaya devam etti (Matsumoto, 2010 s. 17). Tüm bunlara ek olarak, ABD'nin Tayvan'a yönelik politikasının ana belirleyicisi, adanın ÇHC tarafından ilhakını önlemek ve mevcut durumu korumak olmuştur (Friedman, 2007, s. 127). Tayvan sorunu, Asya-Pasifik Bölgesinde ABD dış politikasının uygulanması ve sürdürülmesi için hayati önemi haizdir (Dixon 2006, s. 5).

Tayvan'ın bağımsızlığı ABD'nin sadece güneydeki Japonya ve Asya ülkelerini etkilemekle kalmıyor aynı zamanda Batı'da Çin'i kuşatarak ve Çin ile arasındaki mesafeyi genişleterek Çin'in Güney Çin Adaları üzerindeki hâkimiyetini de kontrol etmiş oluyor. ÇHC, Tayvan'a sahip olamazsa Malakka Boğazına da ve böylece Körfez'den Hint Okyanusu'na uzanan stratejik bir rota üzerinde etkin olabileme hevesini kaybedebilir (Dumbaugh, 2009, s.23).

Aslında ÇHC; ya "ekonomik entegrasyon yoluyla" ya da "Tayvan'ın bağımsızlık ilanına karşı savaş" yoluyla Tayvan'ı mutlak surette almak istemektedir (Minnick, 2022). Bu bağlamda Tayvan'ın eninde sonunda ÇHC'yle birleşmesi, Çin ulusal kimliğinin ana etkenlerinden biri olmuştur. Aynı zamanda Tayvan'ın

anakara ile birleştirilmesi Çin Anayasasına dâhil edilmiştir. 1982 tarihli ÇHC Anayasasına göre; Tayvan ÇHC'nin kutsal toprağıdır. Tayvan sorunu, Çin'in uluslararası platformlarda çok dikkat ettiği majör bir sorundur (Dittmer, 2014, s. 7). Tayvan'ın bağımsızlığı durumunda ÇHC içindeki diğer etnik gruplarda da benzer talep ve girişimlerin oluşabileceği Çin açısından endişe duyulan bir gerçektir. Yine Tayvan'ın bağımsızlığı durumunda daha önce de değindiğimiz gibi ABD tarafından Çin'in çevreleme politikası olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle ÇHC, Tayvan'ı sürekli baskı ve tehdit altında tutarak pes etmeye zorlamaktadır.

Sonuç olarak ikili ilişkilerin ivme kazanmaya başladığı 1970'lerden itibaren ABD'nin Çin'e yönelik politikası, Joseph Nye'nin dediği gibi entegrasyon ve denge politikasının bir bileşimi olarak görülebilir (Lee, 2019, s. 33). Diğer yandan ABD, bölgede Çin'i dengede tutmaya çalışmıştır. Bunu Tayvan Boğazı'ndaki mevcut statükoyu koruyarak ve bölgesel ittifakları güçlendirerek yapmıştır (Lawrence, 2022, s. 27). Çin'e yönelik bu politikaların Obama ve Trump dönemlerinde de devam ettiğini söyleyebiliriz. ABD ve ÇHC arasındaki ikili ilişkiler bağlamında öne çıkan en önemli konu dengedir. Bu denge "*Stratejik rekabet*" ile "*rekabetsel işbirliği*" arasında kurulacaktır (New China, 2020). Zira ÇHC, Asya-Pasifik coğrafyasında aktif bir oyuncu ve yükselen bir güçtür. Bölge ülkeleriyle işbirliği çerçevesinde oluşturduğu yakın ilişkiler de ABD'nin bu coğrafyada izlediği politikalar doğrultusunda yakından takip edilmektedir. Diğer yandan rekabet arasında kurmaya çalışılan dengeyi de görmekteyiz. Küreselleşen dünyada Çin'in stratejik çıkarları çerçevesinde ABD ile kurması gereken ticari ilişkilere uygun ortaklığın ikili ilişkiler üzerinde etkisi vardır (Brzezinski & Mearsheimer, 2020, s. 47).

ABD savunma ve diş politikasında Ortadoğu bölgesi ve Afganistan gibi ülkelerde askeri varlığını yıllardır azaltırken yeni ilgi alanını Asya-Pasifik'e veya son zamanlarda moda haline geldiği gibi ifade edecek olursak Hint-Pasifik bölgesine doğru kaydırmaya başlamıştır (Clinton, 2011). Bu bölgedeki askeri varlığını artıran ABD, ÇHC'ne karşı bölgedeki tarihi müttefikleriyle yaptığı anlaşmalar ve paktlar ile gücünü daha başat hale getirmeye çalışmaktadır. Bunlar "*Quadrilateral Security Dialogue / Dörtlü Güvenlik Diyalogu*" (QUAD) ve AUKUS "*Avustralya(AU), Birleşik Krallık (UK) ve ABD (US) üçlüsünün adlarının kısaltmalarından oluşturulmuştur*"dur (Akçadağ, 2021, s. 12).

QUAD, 2007 yılında dönemin Japonya Başbakanı Abe şinzo'nun girişimiyle Japonya, ABD, Avustralya ve Hindistan arasında olan Asya-Pasifik bölgesine ait bir güvenlik diyalogu mekanizmasıdır. Bölgede yükselen güç ÇHC'nin Güney Çin Denizi'nde artan başat etkisini dengede tutmak amacıyla kurulmuştur. 24 Eylül 2021 tarihinde QUAD yapmış olduğu bir bildiri; "*Asya-Pasifik bölgesinin özgür ve demokratik olmasına ilişkin temel kurallar deklere edilmiş ve enternasyonal hukuka, seyahat özgürlüğüne, problemlerin barışıl usullerle çözümüne ve hukuk devleti prensiplerinin bölgede etkin kalınması*" prensiplerine vurgu yapılmıştır (Örmeci, 2021, s. 13).

AUKUS Paktını değerlendiren uzmanlar bu ittifakın; Hint-Pasifik bölgesinde ÇHC'nin güçlenen askeri etkinliğine karşı tedbir amacıyla kurulduğunu belirtmektedirler. Anlaşma dâhilindeki en önemli konu, ABD ve İngiltere'nin Avustralya Silahlı Kuvvetlerini geliştirme istekleridir. Bu kapsamda özellikle Avustralya Deniz Kuvvetlerini güçlendirmeye çalışacakları düşünölmektedir. Nitekim Avustralya'nın nükleer enerjili denizaltı edinmesi konusunda destekleyici adımlar attığı görölmektedir (Alex, 2018). Bunun yanında, üç ülke arasında bilgi teknolojisi güvenliği, kuantum teknolojisi, genetik teknolojiler ve yapay zekâ gibi konularda da işbirliğinin önümüzdeki dönemde ilerletileceği belirtilmektedir. ÇHC'nin Tayvan'la ilgili politikalarının ve adanın gelecekteki statüsünün ne olabileceği konusuna değinmiş olduğumuz bu çalışmada güncel olan ancak henüz fazla popölaritesi olmayan bu iki paktında önümüzdeki dönemlerde adından daha çok söz ettireceği düşünölmektedir.

ÇHC'nin Uyguladığı Tayvan Politikaların Yol Açtığı Sonuç

Güney Asya'da rekabet eden güçler arasında bir denge adası olan Tayvan veya başka bir deyişle Tayvan Boğazı, her ikisi de nükleer silaha sahip iki büyük güç arasında savaşa yol açabilecek dünyadaki uluslararası birkaç yerden biri olarak önem taşımaktadır (Dedekoca, 2011, s. 31). Ancak Tayvan'ı politik olarak bu kadar zor ve entelektüel olarak büyüleyici yapan şeylerden biri sadece stratejik anlamda bir güvenlik sorunu değil, aynı zamanda birbiriyle ilişkili yukarıda paylaştığımız bağlantı noktaları da bulunmaktadır.

Burada Tayvan'ın kendisi ve taraflar nezdinde ayrı ayrı önemi hakkında yukarıda sıralamış olduğumuz konulara ilave olarak uluslararası ilişkiler dinamiğinde ve 2008 Dünya Ekonomik Krizi neticesinde yeniden şekillenmeye başlayan dünya siyasi arenasına bir de pandemi süreci ve sonrasında neler olabileceğini

öngörmeye kalkarsak Hint-Pasifik bölgesi içerisinde yer alan tek bir adanın statüsünün ne denli önem taşıyabileceğini daha iyi anlamış oluruz.

Bu karmaşıklığı *stratejik konum ve egemenlik, kimlik ve ekonomik* olmak üzere 3 ana başlık altında özetleyebiliriz. Adaya egemen olan Hint-Pasifik bölgesinde söz sahibi olur. Tayvanlılar özellikle anakaranın baskıları neticesinde yaygın olarak algılanan bir kolektif Tayvanlı kimliği geliştirmişlerdir ve bu kimlik uğrunda savaşmaya istekli olduklarını söylemektedirler. Zaman içinde gelişen bu yeni kimlik Pekin'in yeniden birleşmeyi teşvik etme arayışını büyük ölçüde karmaşıktırmıştır. Yine bu kimlik ayrımı kardeşlik sevgisini ortadan kaldırmaktadır. Ada bu haliyle zaten ekonomik anlamda zengin ve refah içindedir. Durum böyleyken mevcut statülerini tehlikeye atabilecek ve mevcut zenginliklerini anakarayla paylaşmak Tayvan halkı için anlamsız gelmektedir.

Tayvan'ın ayrıca güneye yönelik politikası ve kalkınma beklentileri kapsamında Başkan Tsai Ing-wen tarafından Eylül 2016'da başlatılan Güneye Yönelik Politika (GYP) kapsamında Tayvan, Güney, Güneydoğu Asya ve Güney Pasifik Asya ülkeleri ile çok çeşitli müzakereler yürütmektedir (Copper, 2000, s. 9). Tayvan'ın müzakere yürüttüğü bu ülkeler; Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) 10 üyesi, Güney Asya'daki altı ülkeyi (Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal, Sri Lanka, Butan) ve Avustralya ile Yeni Zelanda'yı kapsamaktadır (Focus Taiwan, 2016).

GYP; ekonomik ve ticari işbirliği, insanlar arasında değişim, kaynak paylaşımı ve kurumsal bağlantıların tanıtımı olmak üzere dört ana stratejiyi kapsamaktadır (Özay, 2016, s. 22). Girişimin amacı, Tayvan'ın jeopolitik statüsünü veya etkisini arttırmak değil, karşılıklı yarar ve refahın anahtar olduğu çok taraflı işbirliği yoluyla bölgede lider bir rol oynamaktır. Tayvan'ın projeleri tamamen insanlarla ve yumuşak güçle ilgili, turizmi, eğitimi, sağlığı, teknolojiyi, KOBİ'leri ve tarımı desteklemektedir (Focus Taiwan, 2016).

11 Ocak 2020 tarihinde gerçekleşen Tayvan Seçim Sonuçları; Hong Kong'da, Doğu Türkistan'da ve Tibet'te demokrasi sınavı konularında zorlanan ÇHC'nin elini zayıflatırken Tayvan'a güney ve batı yarımküresine doğru daha da güçlenme şansı verebileceği unutulmamalıdır. Yukarıda bahsedilen tüm bu stratejileri, hükümetleri anayasal olarak demokrasi, hukukun üstünlüğü ve piyasa ekonomisinin temel ilkelerine bağlı olan ülkeler izlemektedir. GYP gibi bir politika izlemeye devam etmenin Tayvan'ı, yönetim sisteminin temel ilkeleri olarak demokrasi ve hukukun üstünlüğüne sahip bir ülkeler bloğuna yaklaştırabileceği söylenebilir.

Dahası sivil toplumun gücünün süreç üzerinde zorda olsa önemli bir etkisi olabileceği daha önce ispat edildi. Tayvan sivil toplumu, ÇHC'nin baskıcı etkilerine ilk kez 2012'de medya karşıtı tekel hareketi ve 2013 yazında başlatılan Tayvan-Çin Hizmet Ticareti Anlaşması (CSSTA)'na karşı gelişen güçlü bir protesto dalgasıyla yanıt vermişti. Bu beklenmedik bir şekilde 2014 baharında Yasama Yuanını işgal eden ve yarım milyon göstericiyi başkanlık sarayı önünde harekete geçiren "*Ayçiçeği Hareketi*"ne dönüştü (Bandow, 2020). Eylemciler, CSSTA o zamanki iktidar partisi Kuomintang (KMT) tarafından madde madde inceleme yapılmadan yasama meclisinde kabul edilmesini protesto ettiler. Bu protestolar neticesinde CSSTA'nın uygulanmasının o dönemde başarıyla askıya alınması ve engellenmesi sağlanmıştı. Bu protesto hareketi, Tayvan tarihi boyunca yasama meclisinin ilk işgaliydi.

Günümüzde küreselleşmenin bir sonucu olarak ülkeler ve bölgeler arasındaki bağların arttığı, uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş yöntemlerinin ötesine geçen ve sonuçlarının ağırlaştığı bir dönemde dünyanın daha açık politikalar uygulamasına ihtiyaç duyduğu bir dünyada yaşamaktayız (Cole, 2022, s. 11). Bu yeni döneme uyum sağlamak için Joseph Niye'nin ifade ettiği şekilde yumuşak güç unsurlarının daha etkili olarak kullanılması gerektiği düşünülmektedir. Yine bu yeni dönemde basmakalıp dogmatik düşüncelere bağlanmak yerine eski dogmaların belirli gerçeklerini tamamen dışlamadan yeni koşullara hitap eden ve uyum sağlayan, insanlar arasında ortak anlayış oluşturmaya yönelik yapıcı yöntemler geliştirmek gerekecektir (Nicholas, 2017). Bir yandan karşılıklı işbirliği ve ittifaklara dayalı barış dolu yapıcı dönüşümlere açık gelecek beklentileri varken öte yandan askeri kapasitesini ve gücünü her geçen gün artıran Çin'in bölgenin en büyük askeri gücü olma yolunda ilerlemesi ve bu sürecin devam etmesi durumunda ÇHC'nin küresel başat aktörler arasına katılabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda Çin'in hem toprak bütünlüğünü hem de bölgesel liderliğini sağlama potansiyeli, Tayvan'ın birleşme sorununu kendi lehinde çözmesi durumunda mümkün olacaktır. Yukarıda sıralamış olduğumuz mevcut parametreler ve bölgesel statüko göz önüne alındığında, Tayvan'ın egemenlik meselesinin önümüzdeki yıllarda Hint-Pasifik bölgesi içerisinde daha uzun süre devam edeceği düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Çin Halk Cumhuriyeti’nin Tayvan Politikası ve Bu Politikanın Dünya Siyasetinde Önemi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akçadağ, E. (2021). *Çin ile Amerika Arasında Var Olmaya Çalışan Bir Ada: Tayvan*. <http://www.bilgesam.org/incele/864/-cin-ile-amerika-arasinda-var-olmaya-calisan-bir-ada--tayvan/>, (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- Alex, N. (2018). *Briefing on The Indo-Pacific Strategy*, 02 Nisan 2018, <https://www.state.gov/briefing-on-the-indo-pacific-strategy/>, (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
- Armstrong, J. D. (1977). *Revolutionary diplomacy: Chinese foreign policy and the United front doctrine*. Berkeley University of California Press.
- Arslan, A. (2021). *Tayvan ABD İçin Bir Savaş Aracı mı; Yoksa ÇHC’ni Çin Cumhuriyeti’ne Dönüştürme Projesi midir?*, <https://www.indyurk.com/node/452366/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/tayvan-abd-i%C3%A7in-bir-sava%C5%9F%C4%B1-arac%C4%B1-m%C4%B1-yoksa-%C3%A7hcn-%C3%A7in-cumhuriyetine>, (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
- Aytekin, E. (2022). *Çin; Tayvan, Ukrayna Değil*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-tayvan-ukrayna-degil/2511523>, (Erişim Tarihi: 22.02.2022).
- Bandow, D. (2020). *The U.S. Should Offer Taiwan a Free-Trade Agreement*. National Review, <https://www.nationalreview.com/2020/03/taiwan-united-states-free-trade-agreement-would-benefit-both-nations/>, (Erişim Tarihi, 26 Mart 2022).
- BBC News (2020). *Hong Kong’da Protestolar: Çin Parlamentosu’nun Onayladığı Ulusal Güvenlik Yasası Ne Öngörüyor?*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52815664>, (Erişim Tarihi, 26 Mart 2022).
- Bush, R. (2016). *Untying the knot: Making peace in the Taiwan strait*. Washington: Brookings Institution Press.
- Buszynski, L. (2012). The South China sea: Oil, maritime claims, and U.S. China strategic rivalry. *The Washington Quarterly*, 35(2), 139-156.
- Brzezinski, Z. ve Mearsheimer, J. (2020). *Çin’in Yükselişi ABD İçin Bir Tehdit mi?* (Çev: E. Aydın). <http://www.dunyabulteni.net/tarih-ve-toplum-konusmalari/132531/cinin-yukselisi-abd-icin-tehdit-mi>, (Erişim Tarihi: 08.02.2022).
- Chen, Albert H. Y. (2021). *The changing legal orders in Hong Kong and mainland China, Essays on ‘one country, two systems’*. Hong Kong: City University of Hong Kong Press.
- China Daily. (2020). *Highlights of Xi’s Speech at Taiwan Message Anniversary Event*, 02 Ocak 2020, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/02/WS5c2c1ad2a310d9121405206.html>, (Erişim Tarihi: 03.03.2022).
- Chen, Q. (2015). *Çin’in yeni güvenlik anlayışı ve politikası, geleceğin süper gücü Çin* (Edt: A. Sandıklı ve İ. Güllü). İstanbul: Tasam Yayınları.
- Cohen, W. I. (2016). *The United States and China during the Cold War*, The Journal of the Gilder Lehrman Institute, <https://www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2016/09/The-United-States-and-China-during-the-Cold-War-The-Gilder-Lehrman-Institute-of-American-History.pdf> (Erişim Tarihi 25.03.2022).
- Cole, J. M. (2022). *The Third Taiwan Strait Crisis: The Forgotten Showdown between China and America, The National Interest*. <https://nationalinterest.org/feature/the-third-taiwan-strait-crisis-the-forgotten-showdown-19742> (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- Copper, J. F. (2000). *Taiwan: Self-Governing Island*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Taiwan> (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
- Copper, J. F. (1992). *China diplomacy: The Washington-Taipei-Beijing Triangle*. Boulder: Westview Press.
- Chung, N. K. (2021). *Hong Kong Protests More Than 10,200 Arrested in Connection With Unrest Since 2019, Government Tells Lawmakers*, <https://www.scmp.com/news/hong-kong/politics/article/3128836/hong-kong-protests-more-10200-arrested-connection-unrest>, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).
- Clinton, H. (2011). *America’s Pacific Century*. <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>, (Erişim Tarihi: 15.01.2022).
- Çolak, F. (2009). *Değışen Jeopolitiğı Bağlamında Çin’in Güvenlik Politikaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Davidson, H ve Kuo, L. (2020). *Hong Kong: Hundreds Arrested as Security Law Come into Effect*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2020/jul/01/hong-kong-protesters-arrested-as-security-law-comes-into-effect>, (Erişim Tarihi: 11.03.2022).
- Dedekoca, A. E. (2011). *ABD-Çin ilişkileri eski dünyaya yeni düzen*. Ankara: Barış Kitap.
- Demirkol, T. (2011). *Çin’in Yükselişini Yeniden Düşünmek*, 29 Eylül 2011, http://www.bilgesam.org/incele/844/cin#.U2uEkoF_uxA, (Erişim Tarihi: 05.03.2022).

- Deutsche Welle (2010). *Çin ile ABD Arasında Tayvan Gerilimi*, <http://www.dw.com/tr/çin-ile-abd-arasında-tayvan-gerilimi/a-5197603>, (Erişim Tarihi: 13.02.2022).
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Tayvan Ülke Bülteni, (2014). <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.deik.org.tr%2Fuploads%2Ftayvan-ulke-bulteni-2014.pdf&clen=981491&chunk=true>, (Erişim Tarihi: 13.03.2022).
- Dittmer, L. (2014). *Taiwan, China, and the U.S. Pivot*, EAI Working Paper No. 164.
- Dixon, L. T. (2006). *More dreams in longer night: United States China Policy*. U.S. Army War College Strategy Research Project, ss. 1-12.
- Dumbaugh, K. (2009). *Taiwan's political status: Historical background and its implications for US policy*. Congressional Research Service, CRS Report for Congress.
- Eрмаған, Ü. (2014). Çin'in orta doğu politikaları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37(2), 19-39.
- Fifield, A. (2020). *Taiwan's president wins second term with landslide victory over pro-Beijing rival*. Washington Post, 15 Ocak 2020, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/taiwanese-motivated-by-the-lessons-of-hong-kong-turn-out-in-droves-to-vote/2020/01/11/6543228a-3138-11ea-971b-43bec3ff9860_story.html (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
- Focus Taiwan. (2016). *Cabinet Launches Plan to Promote New Southbound Policy*, 09 Mayıs 2016, <https://focustaiwan.tw/politics/201609050009>, (Erişim Tarihi: 08.02.2022).
- France 24. (2021). *China Sends 25 Jets into Taiwan's Defence Zone on National Day*, <https://www.france24.com/en/live-news/20211001-china-sends-25-jets-into-taiwan-s-defence-zone-on-national-day>, (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
- Friedman, E. (2007). China's changing Taiwan policy. *American Journal of Chinese Studies*, 14(2), 119-134.
- Gong, Y. ve Lyu, B. (2018). Research on teaching Chinese as a second or Foreign language in and outside mainland China: A bibliometric analysis. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 27(4), 277-288.
- Grossman, D. (2019). *One Country, Two Systems, Lots of Problems*, Financial Times, 21 Haziran 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/06/21/one-country-two-systems-lots-of-problems/> (Erişim Tarihi: 03.03.2022).
- Güneş, E. (2007). Yeni yüzyıldaki Çin - Amerika rekabeti. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 7, Eylül-Aralık 2007.
- Huai, J. ve Chiang, C. (2020). *Election Aside, Taiwan's Generation Gap Will Shape Relations with China*, The Diplomat, 09 Ocak 2020, <https://thediplomat.com/2020/01/election-aside-taiwans-generation-gap-will-shape-relations-with-china/>, (Erişim Tarihi: 23.03.2022).
- Huang, A. C. (1999). *Taiwan's Defense Modernization for the 21st Century: Challenges and Opportunities*, Conference on War and Peace in the Taiwan Strait, <https://www.jstor.org/stable/48601774>, (Erişim Tarihi: 24.02.2022).
- Kuo, L. (2022). *Taiwan Election: Tsai Ing-wen Wins Landslide in Rebuke to China*, Guardian, 11 Ocak 2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/11/taiwan-re-elects-tsai-ing-wen-as-president-in-clear-message-to-china>, (Erişim Tarihi: 03.03.2022).
- Lawrence, R. S. (2022). *Historical dictionary of Chinese foreign affairs*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Lee, Y. (2019). *Taiwan leader rejects China's 'one country, two systems' offer*, Reuters, 10 Ekim 2019, <https://www.reuters.com/article/us-taiwan-anniversary-president/taiwan-leader-rejects-chinas-one-country-two-systems-offer-idUSKBN1WP0A4> (Erişim Tarihi: 07.03.2022).
- Leverett, F. ve Bader, J. (2005). Managing china-US energy competition in the Middle East. *The Washington Quarterly*, 9(1), 187-201.
- Matsumoto, H. I. (2010). *The Taiwan Strait Crisis of 1954-55 and U.S.-R.O.C. Relations*, IDE Discussion Paper.
- Mendoza, M. ve Wang, Y. (2018). The U.S. is Reviewing Reports of Imports Linked to a Forced Labor Camp in China, <http://time.com/5483751/u-s-reviews-reports-forced-labor-xinjiang-china/> (Erişim Tarihi: 28.02.2022).
- Minnick, W. (2022). *The Next China Threat: an Invasion of Taiwan?*, The National Interest. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/next-china-threat-invasion-taiwan-40317>, (Erişim Tarihi, 28 Mart 2022).
- New China. (2020). *Highlights of Xi's speech at gathering marking 40th anniversary of Message to Compatriots in Taiwan*, 02 Ocak 2020, http://www.xinhuanet.com/english/2019-01/02/c_137715300.htm, (Erişim Tarihi: 03.03.2022).
- Nicholas, P. (2017). *Trump Open to Shift on Russia Sanctions, 'One China' Policy*, The Wall Street Journal, <https://www.wsj.com/articles/donald-trump-sets-a-bar-for-russia-and-china-1484360380> (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- Scheppele, K. L. (2018). Autocratic legalism. *The University of Chicago Law Review*, 85, 545-583.
- Sullivan, J. (2021). *US Deeply Concerned over Taiwan-China Tension*, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-58837432>, (Erişim Tarihi: 28.02.2022).
- Sutter, R. (2006). The Taiwan problem in the second George W. Bush administration-US officials' views and their implications for US policy. *Journal of Contemporary China*, 15(48), 417-441.
- Office of the President Republic of China (Taiwan). (2022). *President Tsai Issues Statement on China's President Xi's Message to Compatriots in Taiwan*, <https://english.president.gov.tw/News/5621>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- Office of Trade Negotiations, Executive Yuan Bureau of Foreign Trade, Ministry of Economic Affairs. (2020). *Progress & Prospect Taiwan's New Southbound Policy*, <https://www.ey.gov.tw/File/E5A547DF934AA2E1>, (Erişim Tarihi: 13.03.2022).
- Oğan, S. (2009). *Doğu Türkistan'da Yaşanan Olayların Sebepleri ve Sonuçları*, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/187-dogu-turkistan-da-yasanan-olaylarin-sebebi-ve-sonuclari>, (Erişim Tarihi: 03.03.2022).

- Özay, M. (2016). *ABD-Tayvan İlişkilerinde Statüko Değişiyor mu?* <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/abd-tayvan-iliskilerinde-statuko-degisiyor-mu/702649>, (Erişim Tarihi: 03.03.2022).
- Quackenbush, C. (2018). *Lanmakers Want to Hold China Accountable Over Abuses in Xinjiang. Here's What to Know*, <http://time.com/5422866/china-us-uighur-detention-accountability/>, (Erişim Tarihi: 20.02.2022).
- Strong, M. (2019). *Chinese Aircraft Carrier Sails through Taiwan Strait Ahead of Elections*, Taiwan News, 26 Aralık 2019, <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/3844979>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- Taiwan Central Election Commission. (2020). *Presidential and Vice Presidential Election*, (Central Election Commission, 22 Ocak 2020, <https://web.cec.gov.tw/english/cms/pe/32471>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. (2021), *Tayvan Profili*, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fticaret.gov.tr%2Fdata%2F5f1ebaa313b876b04c77d33d%2FTayvan_Profil_12.2021.pdf&cLen=1958053&chunk=true, (Erişim Tarihi: 12.02.2022).
- Tulun, T. E. (2020). *Taiwan Election 2020: More Ambitious Taiwanese Identity and Developing Constructive Approaches*, <https://avim.org.tr/en/Analiz/TAIWAN-ELECTION-2020-MORE-AMBITIOUS-TAIWANESE-IDENTITY-AND-DEVELOPING-CONSTRUCTIVE-APPROACHES>, (Erişim Tarihi: 20.02.2022).
- USA Office of the Secretary of Defence, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. (2021). *A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2000*, <https://media.defense.gov/2021/Nov/03/2002885874/-1/-1/0/2021-CMPR-FINAL.PDF>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- Wolfe, A. (2004). *Freeing Uighur Detainees from US Custody Maybe Impossible*, <http://www.asiantribune.com/news/2004/11/04/freeing-uighur-detainees-us-custody-may-be-impossible>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).
- World Economic Outlook International Monetary Fund Report. (2021). *Managing Divergent Recoveries*, [tps://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2021/April/English/text.ashx](https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2021/April/English/text.ashx), (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- Wu, H. (2021). *China's Xi Calls for 'Peaceful' Reunification with Taiwan*, USA Today, 2021, <https://www.usatoday.com/story/news/world/2021/10/09/chinas-xi-jinping-calls-peaceful-reunification-taiwan/6072388001/> (Erişim Tarihi: 21.03.2022).
- Wu, J. (1997). Strange bedfellows: Dynamics of government-business relations between chinese local authorities and Taiwanese investors. *Journal of Contemporary China*, 6(15), 319-346.
- Xinhua, H. (2022). Chinese Military Spokesperson Vows Zero Tolerance for 'Taiwan independence' Separatist Acts, <https://english.news.cn/20220310/d1a00f88f4ce4a6eaabb1bc96414a899/c.html> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- Yılmaz, S. (2008). Yükselen Çin'in güvenlik politikası ve stratejileri. *Stratejik Araştırmalar Dergisi-Journal of Strategic Studies*, 1, 77-98.

EXTENDED ABSTRACT

In 1895, Japan became the winner of the Sino-Japanese War. At the end of the war, the Chinese Government had to cede Taiwan to Japan. II. Having surrendered after World War II, Japan had to relinquish control of Chinese territory it had previously won. The Republic of China (ROC), one of the winners of the war, started to rule Taiwan again with the approval of the United States (USA) and Britain. However, the civil war that broke out in China in the following years led to the separation of China and Taiwan again.

China's problematic relationship with Taiwan, II. The civil war that continued between the Nationalist Party and the Communist Party in China after World War II began with the victory of the Chinese Communist Party led by Mao Zedong in 1949, and the establishment of the People's Republic of China (PRC) in October 1949 and subsequently the defeated Chinese Nationalist Party. The chronic crisis process was registered when Chiang Kai-shek, the leader of his party, the Kuomintang (KMT), banned all parties except the Kuomintang from operating on the island of Taiwan and established an exile regime on the island of Taiwan.

While the PRC sees Taiwan as a separate province from the mainland, ROC, which actually governs Taiwan, considers PRC "separate" from itself when it was founded in 1949, and sees itself as a separate state (Ogan, 2009, p. 6). The KMT continued to claim that ROC was the only legitimate government of all of China until 1971. However, in 1971, the United Nations (UN) General Assembly Resolution No. 2758 recognized the PRC's representatives as "China's only legitimate representatives at the UN", so ROC had to abandon these claims.

On the other hand, the PRC expresses its desire to settle the disputes peacefully through negotiations, in accordance with the principle of "peaceful coexistence" in the border disputes with its neighboring countries. In this context, it resolved the border disputes with Myanmar (Burma), Nepal,

Mongolia and Afghanistan in the 1960s, and also resolved the border problems with Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan in recent years. It offered to initiate the negotiation process to resolve the border dispute with India. However, the border issue of the PRC with Russia, its problems with East Turkestan, Tibet, Taiwan and Hong Kong still continue actively. The PRC is frequently on the agenda of the world, especially due to East Turkestan and Tibet problems, and is accused of human rights violations. Despite the new National Security Law that it enacted to prevent anti-PRC protests in Hong Kong and to further consolidate its sovereignty in Hong Kong, it continues to have problems and human rights violations. On the issue of Taiwan, we are faced with current news in which the message that the PRC follows aggressive policies and will never give up on the island is constantly repeated.

What makes Taiwan so important is its geopolitical position and economic power. Located on an island in the Taiwan Strait, which connects the South China Sea to the Pacific Ocean, with an area of 38,188 square kilometers; Today, with its political structure under the name of ROC and its population approaching 25 million, it shows itself among the top 20 economies of the World. It is almost like Ibn Khaldun, who emphasized the effects of the geography and economic situation on human well-being, as well as Taiwan's position in this important award status; It is a punishment that refers to the phrase "*geography is destiny*". Because its position causes it to be under constant threat.

Here, in addition to the issues we have listed above about the importance of Taiwan itself and the parties separately, if we try to predict what may happen to the world political arena, which has started to be reshaped as a result of the 2008 World Economic Crisis, in the dynamics of international relations, and what may happen after the pandemic process, the region in the Indo-Pacific region. We will also understand better how important the status of a single island can be.

We can summarize this complexity in 3 main topics and questions;

- Strategic position and sovereignty,
- Identity,
- Economic.

It has a say in the Indo-Pacific region that dominates the island.

Taiwan is in an important position that must be kept under constant control and pressure in order to increase its influence in Asia for the United States and to reduce the influence of the United States in Asia for the PRC. It is thought that Taiwan, which has begun to lose its influence in the region and in the world due to the rise of mainland China, will be a matter of regional "*strategic competition*" for China in the upcoming period. The other power that will suffer the most from this situation will be the USA. In this article, China's Taiwan policy and the future scenarios that this policy may lead are discussed.